

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG
KIADVÁNYAI

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ:
RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:
ZSINKA FERENC

TÁRSSZERKESZTŐK:
PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

1928

HARMINCHETEDIK ÉVFOLYAM

I—X. FÜZET

BUDAPEST

BETHLEN GÁBOR IRODALMI ÉS NYOMDAI RT.

1928.

T A R T A L O M:

Cikkek és szépirodalmi közlemények.	Oldal
<i>Bakó József</i> : Szapári Péter. (Vers)	89
<i>Bartók György</i> : A mindennapi élet lélektana	313
<i>Boross Sándor</i> : Nyugalom (Vers)	15
<i>Bóka László</i> : „Ab insidiis diaboli libera nos domine!“ (Vers) —	
Tavaszi temetés (Vers)	631
<i>Csekey István</i> : A dorpatii egyetem	389
<i>Dékány András</i> : Hazatérés	702
<i>Dékány István</i> : Kultúra és politika	694
<i>Dömötör Ilona</i> : Miként a csillagok (Vers)	483
<i>Dr. Főttevényi Olivér</i> : Az elszakított magyarság kulturális küzdelmei	465
<i>Erdélyi József</i> : Platánlevél (Vers)	563
<i>Fehér Gábor</i> : A filozófus	484
<i>Dr. Gáyer Gyula</i> : A Clusius-ünnepek után	324
<i>Padányi Gulyás Jenő</i> : Új építőművészet felé	552
<i>Dr. Hacker Ervin</i> : Vallás és kriminalitás	320
<i>Id. Imre József</i> : Ismeretlen magyar Faust-fordító	382
<i>Imre Sándor</i> : A nevelői gondolkodás terjedése	73
<i>Kisbán Miklós</i> : Mózi és Ábris	251
<i>Komáromi János</i> : A tanulmányi kirándulás	328
<i>Lelkes László</i> : A hajójegy	16
Óregapám (Vers)	249
<i>Marconnay Tibor</i> : Beethoven megsüketül (Vers)	25
A tüzhányó (Vers)	402
<i>Muraközy Gyula</i> : Papini útja	153
Mégváltás (Vers)	563
La Fontaine	619
<i>Nagy József</i> : Világnézet és nevelés	545
<i>Németh László</i> : Molnár Albert zsoltárai és ritmikájuk	82
<i>Payr Sándor</i> : Miszlai András	159
<i>Pásztor József</i> : Bethlen Miklós házassága	90
Szívből jöjjön a szó	564
<i>Petri Mór</i> : Ilosvai Selymes Péter (Vers)	402
<i>Péczeley József</i> : Feredőbe	403
<i>Dr. Polner Ödön</i> : Kossuth Lajos	239
<i>Ravasz László</i> : Elnöki megnyitó előadás	233
<i>Reményik Sándor</i> : Anonyma (Vers)	165
<i>Révész Imre</i> : Biblia és hazafiság	1
Francia református delegátusok magyarországi látogatása	477
A magyar protestantizmus egysége	681

	Oldal
<i>Réz Gyula</i> : Mit bántam én. — Csak törpe kép (Versek)	701
<i>Schneller Károly</i> : Az egyke-javaslat előtt	609
<i>F. E. Sillanpää</i> : Egy leány. Finnből fordította: N. Sebestyén Irén	625
<i>Szabó Mária</i> : Erdélyi karácsony	166
<i>Szegedi István</i> : Hazám...! (Vers)	174
<i>Vargha Gyula</i> : A Stáhly utczában (Vers)	333
<i>Zseny József</i> : Kossuth Amerikában	377

Krónika.

<i>Bodor Aladár</i> : Anekdotá és adoma	634
<i>Gulyás Pál</i> : Bornemissza Péter prédikációi Istennek irgalmasságáról	570
" " Némety Ferenc zsoltárfordító halálához	635
<i>Dr. Hajdú István</i> : Oláh tudósok szereplése Olaszországban	102
<i>Isoz Kálmán</i> : A hetvenötéves Filharmóniai Társaság	710
<i>Hegyaljai Kiss Géza</i> : Kossuth Lajos mint presbiteri jegyző	495
" " Új színek Tompa képmásához	571
<i>Dr. Lencz Géza</i> : Lausannei reminiscenciák. I., II.	175, 255
<i>Marton János</i> : Történetgyártás, történethamisítás (J. Oberuc könyve)	260
<i>Máthé Elek</i> : Bunyan	632
—n. —n.: Albrecht Dürer	340
<i>Szőnyi Sándor</i> : Amerikai benyomások	409
<i>Tunyogi Szücs Kálmán</i> : Öngyilkosságokról és elválásokról tartott értekezlet	32

Arcképek.

<i>Karácsony Sándor</i> : Bodor Aladár	411
" " Gombocz Zoltán	713
" " Horváth János	498
" " Imre Sándor	636
" " Móra Ferenc	26
" " Nadányi Zoltán	97
" " Szabó Dezső	573
" " Szabó Mária	335
" " Zilahy Lajos	180

Egyházi Szemle.

<i>Ravasz László</i> : Van-e protestantizmus?	398
---	-----

Külföldi Szemle.

<i>Bernát István</i> : A Common Prayer Book	105
---	-----

Kritikai Szemle.

<i>Ady Lajos</i> : Zola: A Rougon—Macquart-család. XVII. Az emberi dúvad	52
" " Regényfordítások	138
" " Zola: A pénz	663
<i>Albrecht Ferenc</i> : Sebess Dénes: Bethlen István gróf	47
" " Asztalos Miklós dr.: Wesselényi Miklós az első nemzetiségi politikus	280
" " Östör József: Tisza István saját szavaiban	352

	Oldal
<i>Albrecht Ferenc</i> : Tisza Évkönyv 1926—27.	646
<i>Asztalos Miklós</i> : Hegyaljai Kiss Géza: Magyar szívvel német földön	423
" " Szabó István: Debrecen 1848—1849-ben	522
" " Hegyaljai Kiss Géza: Kossuth Lajos élet és jellemrajza	593
<i>Árokháty Béla</i> : Czeglédy Sándor: Bibliai régiségtudomány	641
<i>Baros Gyula</i> : Kazinczy Ferenc levelezésének újabb kötete	290
<i>Bartók György</i> : Max Wundt: Fichte	344
<i>Bernát István</i> : Kazal Zsigmond: A magyar mezőgazdaság története	436
<i>Bodor Aladár</i> : Kilián Zoltán: Az ezüst nyíl	217
" " Szántó György: Babel tornya	298
<i>Dr. Bruckner Győző</i> : Rugonfalvy Kiss István: Az erdélyi fejedelmek nemzeti politikája	347
" " " Dr. Julius Gréb: Geschichte der Gemeinde Grosslornnitz	348
" " " Farádi Vörös Ignác visszaemlékezései	518
<i>Dr. Buday Árpád</i> : Müller Hermann: Das Autonome Siebenbürgen	267
" " " Roska Márton: Az ősrégészet kézikönyve. II.	515
<i>Buza László</i> : Grentrup: Nationale Minderheiten und Katholische Kirche	581
<i>Dr. Cs. L.</i> : W. Gruehn: Die Theologie K. Girgensohns	580
<i>Csűrös István</i> : Gálffy Ignác: Csak magunkban bízhatunk	529
<i>Dékány István</i> : Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei. 1777—1848.	113
" " Mályusz Elemér: Sándor Lipót főherceg nádor iratai 1790—1795.	277
<i>Dóczy Jenő</i> : Hekler Antal: Leonardo da Vinci	523
<i>Enyedy Andor</i> : Ravasz László: Orgonazúgás	197
<i>Dr. Erdős József</i> : Dr. Lencz Géza: Máté evangéliomának fordítása és magyarázata	108
<i>Fehér Gábor</i> : Székely Jenő: A Csehi család	666
<i>Fekete Nagy Antal</i> : Juhász Koloman: Die Stifte der Tschanader Diözese im Mittelalter	642
<i>Fenesi Zoltán</i> : Szász Zsombor: Erdély Romániában	202
<i>Gaudy László</i> : Szabó Gábor: Tábori beszédek	42
" " Piechowszky Paul: Proletarischer Glaube	421
<i>Gárdonyi Albert</i> : Gombos F. Albin: A honfoglaló magyarok itáliai kalandozása	517
" " Miskolczy Gyula: A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában	651
<i>Gramantik Margit</i> : Kisbán Miklós: Reggeltől—estig	137
" " " Panait Istrati: Kyra Kyralina	291
" " " Szederkényi Anna: Az Asszony meg a Fészek	535
" " " Cornea Tamás: A kisebbségi kérdés	647
<i>Gulyás Sándor</i> : Bárány Ferenc: Kleotinosz	56
" " " Sándor Pál: Vándorlantos. (Csokonai)	57
" " " Horváth János: A magyar irodalmi népiesség Faludítól Petőfig	131
" " " Bárány Ferenc: Roszmájú Tamás fekete szemüvege	140
" " " Tragor Ignác: Vác az irodalomban	208
" " " Harsányi Kálmán összegyűjtött munkái	360
" " " Balassa Imre: Kossuth	520
<i>Gyalókey Jenő</i> : Dr. Szendrei János: A diósgyőri vár története	206
" " " Gróf Gyulay Ferenc naplója. (1703—04.)	351

	Oldal
<i>Hajdu István</i> : Benedek Marcell: A francia irodalom . . .	525
<i>Hamvas József</i> : A szovjet első évei orosz írók munkáiban . . .	288
" " Kenedy Géza: Vándorlások délen . . .	359
" " Kiss Géza: Sugárka . . .	369
" " Dr. Szeberényi Lajos Zs.: Luther vagy Loyola? . . .	509
" " Balla Borisz: A früegeri legenda . . .	597
" " Földi Mihály: A csábító . . .	669
<i>Dr. Hoffmann Edith</i> : Divald Kornél: Magyarország művészeti emlékei . . .	130
<i>Horváth Henrik</i> : Hoffmann Edith: A Nemzeti Múzeum Széchenyi Könyvtárának illuminált kéziratái . . .	654
<i>Imre Sándor</i> : Dr. Lukács György: Trianon után . . .	42
<i>Isoz Kálmán</i> : Papp Viktor: Beethoven és a magyarok . . .	141
" " Benyovszky Károly: A pozsonyi magyar színészet története . . .	594
" " Pourtalès: Liszt Ferenc élete . . .	658
" " Hollósy Kornél: A hangjegyzírás és olvasás elemei . . .	659
" " Rexa Dezső: A Nemzeti Színház megnyitásának története . . .	733
<i>Karácsony Sándor</i> : Komáromi János újabb munkái: Reménytelen szerelem . . .	211
" " Komáromi János regényei második és harma- dik kiadásban . . .	535
<i>Kemény Lajos</i> : Gyökössy Endre: Ha a cserkész bünbe botlik — Mihály és Milán . . .	451
" " Maróthy Jenő: Új urak régi hegyek között . . .	532
<i>Kerecsényi Dezső</i> : Sárközi György: Váltott lélekkel . . .	219
" " Baros Gyula: Boldog Margit legendája . . .	358
" " Szigethy Lajos: Goethe- és Schiller fordítások . . .	370
" " Henri Barbusse: Erő . . .	529
" " Regényfordítások (Mauriac: Méregkeverő — Martha Ostenso: Szállnak a vadludak) . . .	661
<i>Kéký Lajos</i> : Hankiss János: Kortársaink . . .	526
" " Somfay Margit: Vénusz jegyében . . .	740
<i>Kiss Géza</i> : V. Sipos Ida: Bobróy vér . . .	219
" " Voinovich Géza: Emberek, árnyékok . . .	533
<i>Kondói Kiss József</i> : Lovassy Sándor: Magyarország gerinces álla- tai és gazdasági vonatkozásai . . .	281
" " " Világjárók. Utazások és kalandok . . .	586
" " " Erdősi Károly: Napsütéses Indiában . . .	643
" " " Ossendowski: A sötét Kelet árnyéka . . .	737
<i>R. Kiss István</i> : Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István írói és hir- lapi vitája Kossuth Lajossal . . .	734
<i>Kozocsa Sándor</i> : Surányi Miklós: Bethlen . . .	47
<i>Körmöczy László</i> : Tomán János: Magyar eszperantó kézisztár . . .	358
<i>Kutas Kálmán</i> : Vargha Gyuláné: Dicsőség Istennek . . .	216
<i>Lajtha László</i> : Hevesy Andor: Beethoven intim élete . . .	49
<i>Lencz Géza</i> : Dr. Dicsőfi József: Templomi gondolatok . . .	720
<i>Lyka Károly</i> : Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei —l.: Angyal Dávid: Szakaszok Magyarország újabb történetéből . . .	732
<i>Madarassy László</i> : Györfly István: A szilaj pásztorok . . .	588
" " Hornýk J.: Kecskemét város gazdasági fejlé- désének története . . .	653
<i>Marconnay Tibor</i> : Turcsányi Elek: Távolodó . . .	54
" " Berend Miklósné: Lükettő talaj . . .	214
" " Kömlös Aladár: Az új magyar líra . . .	355

	Oldal
<i>Marconnay Tibor</i> : Erdélyi József: Az utolsó királyság	667
" " Révész Béla: Mosoly	671
" " Tass József: Szoríts kezét	742
<i>Marjay Károly</i> : Két almanach	418
<i>Marton János</i> : Sylvester Rendszeres Hittani Kézikönyve. Dr. Vass Vince: A Kereszténység Világnézete	37
<i>Mátyás Ernő</i> : Karner, Friedrich Karl: Der Vergeltungsgedanke in der Ethik Jesu	420
" " Dr. Gönczy Lajos: A református egyház kultusza	718
<i>Dr. Mikler Károly</i> : Dr. Bruckner Győző: A svéd alkotmány	725
<i>Mitrovics Gyula</i> : Farkas Geiza: Mi tetszik és miért?	119
" " Farkass Jenő: Sötét az ég	218
<i>Muraközy Gyula</i> : Két verses könyvről	135
" " Schöpflin Aladár: Balatoni tragédia	448
<i>Nagy Miklós</i> : Olay Ferenc: A magyar kultúra válságos évei	442
<i>Németh László</i> : Bartalis János: Hajh, rózsafa	53
" " Juhász Andor: A világirodalom élettörténete	354
" " Sipos Domokos: Vágtat a Halál	449
" " Karácsony Benő: Pjotruska	531
" " Szerb Antal: Az udvari ember	660
—n.—n.: Magyar írók. Pérely Imre rajzai	225
" " Az új magyar Képtár	737
<i>Dr. Nyireő István</i> : A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története. 1577—1927	283
" " Beke Manó: A technika világa	589
" " A török hodzsza tréfái	664
<i>Patay Pál</i> : Dr. Gönczy Lajos: Isten hatalmas keze alatt	185
" " Tóth Endre: A Pápai Református Egyházmegye Története	195
" " Sallay István: Akié a Fiú, azé az élet	110
<i>Pásztor József</i> : 2222. Drasche Lázár Alfréd regénye	300
" " Péczy József, Kololányi János, Sásdi István regényei	446
" " Ádám Dezső: Falu a hegyek között	669
<i>Br. Podmaniczky Pál</i> : P. Schrotty Pál: A ferences missziókról	417
" " " A Brit- és Külföldi Bibliatársulat 1927. évi jelentése	578
" " " H. Menge: Die Heilige Schrift Alten und Neuen Testaments	508
<i>Pröhle Károly</i> : D. Carl Stange: Dogmatik	40
<i>Pukánszky Béla</i> : A protestánsizmus Magyarországon	197
<i>R. L.</i> : Kapi Béla: Békekesség	416
<i>Rácz Lajos</i> : Dr. Fináczky Ernő: Az újkori nevelés története (1600—1800)	117
" " Otto Michaelis: Protestantisches Märtyrerbuch	186
" " Az Országos Református Tanáregyesület Évkönyve	262
" " Renan Ernő: A kereszténység eredetének története	511
<i>ifj. Rácz Lajos</i> : Etienne de Bernát: L'harmonie de la vie économique et le problème agricole	211
" " " Dr. Szádeczky Kardoss Tibor: A magyarországi pénzüzetek fejlődése	587
<i>Révész Imre</i> : Faragó Bálint: A mezőtúri református egyház története. 1530—1917-ig	121
" " A. Wautier d'Aygalliers: Un Homme. Le pasteur Charles Wagner	188
<i>ri</i> : Ferencz József unitarius püspök emlékezete	641
" " vitéz Málnási Ödön: Hajdúszoboszló története	657

	Oldal
<i>Dr. Szabó István</i> : J. Hudita: Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVII ^e siècle . . .	424
<i>Szabó Miklós</i> : Förster Aurél: A Magy. Tud. Akadémia és a klasszikus ó-kor . . .	444
<i>Szádeczky Kardoss Lajos</i> : Hajnal István: A Kossuth-emigráció Törökországban . . .	429
Horváth Jenő: Magyar diplomácia . . .	736
<i>Szász Zsombor</i> : John Cabot könyve Erdélyről . . .	437
<i>Dr. Szeberényi Lajos Zs.</i> : Hartmann Grisar: Luther Márton élete . . .	721
<i>Szegedi István</i> : Kádár Imre: Nászrepülés . . .	58
<i>Szelényi Ödön</i> : Tonelli Sándor: Emberi problémák . . .	41
" " Szimonidesz Lajos: A világ vallásai . . .	192
" " Domján Elek: Az áldozati kultusz . . .	263
<i>Szilády Zoltán</i> : Kutassy Endre dr.: Ósmaradványok gyűjtése, konzerválása és preparálása . . .	201
<i>Dr. Szilávik Mátyás</i> : A Skolasztika legújabb irodalmából . . .	38
" " " Kaftan T.: Das Christentum als Religion, als Sittlichkeit und als Weltanschauung . . .	343
<i>Szőllősy István</i> : Erdélyi füzetek . . .	665
<i>Szónyi Sándor</i> : Hungarian Protestantism . . .	723
<i>Dr. Szehtlo Zoltán</i> : Bruckner Győző: Kray Jakab . . .	204
<i>Tankó Béla</i> : Gerőcz Kálmán: A filozófia alapjai . . .	111
<i>Tolnai Vilmos</i> : Váczy József: Pusztai harangszó . . .	54
" " Siklóssy László: Gyorskocsin Erdélyben . . .	129
" " Az adomáról . . .	209
" " Móricz Pál: Hortobágyi legendák . . .	297
" " Szász Károly: Képek és történetek . . .	596
<i>Török Pál</i> : Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916—1926. . .	44
" " Lukinich Imre: A bethleni gróf Bethlen-család története . . .	48
" " Stieve Frigyes: Németország és Európa 1890—1914. . .	353
" " Lucien Murat hercegné: Nagy Katalin cárnő szerelmi élete . . .	592
" " Gr. Klebelsberg Kuno: Neonacionalizmus . . .	732
<i>Trócsányi Dezső</i> : Dr. Valentényi Gáspár: Az elemi népoktatástígy autonómiája törvényhozásunkban . . .	645
<i>Vajthó László</i> : Az Ady kérdés története . . .	294
" " Antológia Ady Endre verseiből . . .	366
" " Londész Elek: A mennyei koldusasszony . . .	367
" " Endrődi Sándor: A magyar költészet kincsesháza . . .	368
" " Pintér Jenő magyar irodalomtörténete . . .	445
" " Sik Sándor: Sarlós Boldogasszony . . .	537
" " Joó Tibor: Ady arca a történetphilosophia megvilágításában, Fodor Árpád János: Ady a modern individualizmus sodrában . . .	595
" " Ibsen Henrik összes művei . . .	661'
" " Pásztor Árpád: Únt élet rabszolgáinak . . .	672
<i>Varga Zsigmond</i> : Dávid Antal: Babel és Assur . . .	127
" " Mester János: Kelet nagy gondolkodói . . .	264
<i>Ványi Ferenc</i> : Kenedy Géza: Magyar vér Boszniában . . .	730
<i>Zsedényi Béla dr.</i> : Eötvényi Olivér: A trianoni szerződés kultúrális következményei . . .	272
<i>Zsigmond Ferenc</i> : Földessy Gyula: Újabb Ady-tanulmányok . . .	51
" " Dézsi Lajos: Magyar történeti tárgyú szép-irodalom . . .	207
" " Móricz Zsigmond: Arany szoknyák . . .	363

	Oldal
<i>Zsigmond Ferenc</i> : Orbók—Terestyéni: A magas iskola	670
„ „ R. Berde Mária: Télutó	738
<i>Zsinka Ferenc</i> : Szádeczky Kardoss Lajos dr.: A székely nemzet története és alkotmánya	274
„ „ Van-e szükség kritikára és milyen legyen az?	505
„ „ A Napkelet lexikona	286

Apróbb kritikák.

Hajdu István 452. — *Isoz Kálmán* 602. — *Patay Pál* 602. — *Br. Podmaniczky Pál* 454. — *Szabó Miklós* 601. — *Szőnyi Sándor* 598. — *Vajthó László* 602. — *Zsinka Ferenc* 599.

Színházi Szemle.

Vajthó László: Színházi Szemle 59, 142, 220, 301, 370, 454, 673, 743

Zenei Szemle.

Isoz Kálmán 62, 144, 223, 305, 373, 540, 747
Lajtha László 64, 305

Kiállítások.

Oroszlán Zoltán: Kiállítások 64, 145, 226, 306, 374, 458, 538, 603, 677, 750

Levél a szerkesztőhöz.

Kristóf György: Irodalomtörténetírásunk nehéz órái 147
Karácsony Sándor válasza 148
S. Szabó József: Nyilatkozat Pukánszky Béla bírálatára 310

Necrolog.

Zs.: Radácsy György 232
„ Harsányi István 464
„ Bartóky József 543
„ Ballagi Aladár 544
„ Sántha Károly 604

Jelek és magyarázatok.

Furcsa tatárjárás 69
A szent mámor 70
Nemzeti bűnbánat 71
Az új hercegprimás 149
Az új encyclica 150
Fazekas Mihály 152
A beiktatás 229
Szegény Németország 229
Ifjúsági irredenta 230
A kétarcu Amerika 311
Egy igazán türelmes róm.-kath. püspök a múlt század elején 312
A megosztott Magyarország 461
A magyar szentháromság 463
A Tarsaság értesítője 605

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ
RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:
ZSINKA FERENC

TÁRSSZERKESZTŐK:
PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

TARTALOM

Révész Imre: Biblia és hazafiság. 1.

Boross Sándor: Nyugalom! (Vers.) 15.

Lelkes László: A hajójegy. 16.

Marconnay Tibor: Beethoven megsüketül. (Vers.) 25.

ARCKÉPEK: Móra Ferenc. *Karácsony Sándor*. 26.

KRÓNIKA: Öngyilkosságokról és elválásokról tartott értekezéslet. *Tunyogi Szücs Kálmán*. 32.

KRITIKAI SZEMLE: Sylvester Rendszeres Hittani Kézikönyve. Dr. Vass Vince: A kereszténység világnézete. *Marton János*. 37. — A skolasztika legújabb irodalmából. *Dr. Szlávik Mátyás*. 38. — D. Carl Stange: Dogmatik. *Pröhle Károly*. 40. — Tonelli Sándor: Emberi problémák. *Szelényi Ödön*. 41. — Szabó Gábor: Tábori beszédek. *Gaudy László*. 42. — Dr. Lukács György: Trianon után. *Imre Sándor*. 42. — Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatái 1916–1926. *Török Pál*. 44. — Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei. *Lyka Károly*. 45. — Könyvek gróf Bethlen Istvánról és a Bethlenekről. *Albrecht Ferenc, Kozocsa Sándor, Török Pál*. 47. — Hevesy Andor: Beethoven intim élete. *Lajtha László*. 49. — Földessy Gyula: Újabb Ady-tanulmányok. *Zsigmond Ferenc*. 51. — Zola: A Rougon—Macquart-család. XVII. Az emberi dúvad. *Ady Lajos*. 52. — Bartalis János: Hajh, rózsafa. *Németh László*. 53. — Turcsányi Elek: Távolodó. *Marconnay Tibor*. 54. — Váczy József: Pusztai harangszó. *Tolnai Vilmos*. 54. — Bárány Ferenc: Kleotinosz *Gulyás Sándor*. 56. — Sándor Pál: Vándorlontos (Csokonai). *Gulyás Sándor*. 57. — Kádár Imre: Nászrepülés. *Szegedi István*. 58. — Színházi szemle *Vajthó László*. 59. — Zenei szemle. *Isoz Kálmán, Lajtha László*. 62. — Kiállítások. *Oroszlán Zoltán*. 64.

JELEK ÉS MAGYARÁZATOK: Furcsa tatárjárás. p. 69. — A szent mámor. µ. 70. — Nemzeti bűnbánat. µ. 71.

E szám ára 1.50 Pengő.

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA.

Tagtársaink figyelmébe.

Az elmúlt év decemberében a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság választmányából kiküldött bizottság megvizsgálván a Társaság pénzügyeit, úgy találta, hogy munkájának további menete csak úgy tartható fenn, ha az eddigi 14 P. tagdíjösszeg fölemeltetik. Megállapítást nyert, hogy a Protestáns Szemle egy példánya többre kerül a Társaságnak, mint amennyit érte tagdíj fejében kap. Ezért a bizottság elkerülhetetlenül szükségesnek találta a tagdíjak fölemelését s a választmány elé is ily értelmű referátumot terjeszt. Mivel az összegre vonatkozólag elhatározóan csak a januárban összeülő választmány dönt, ezuttal nincs módunkban végleges tájékoztatást nyújtani, mindazáltal helyesnek tartottuk hűségese tagtársaink figyelmét e körülményre már most fölhívni, kérve hogy tartsanak ki mellettünk nehéz, de szívesen vállalt órállásunk felelős posztján s egyben ígérve, hogy ez a tagdíjemelés a lehetőség szerint mérésékelt lesz.

A M. P. I. T. ELNÖKSÉGE.

A

Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár

második része az elmúlt december hó folyamán megjelent és mindazoknak megküldetett, akik érte a tagdíjon felül kívánt **egy pengő** összeget beszolgáltatták, vagy mint előfizetők érte **négy pengőt** befizettek a Társaság pénztárába. Az Adattár jelen XI. kötete a reformáció századából a XVI. századból tartalmaz becses adatokat a magyarországi protestántizmus történetére. Megkapó és mozgalmas az az önéletrajz is, melyben egy eddig nem eléggé ismert és méltányolt emlékirónk *Miskolczi Csulyak István* mondja el iskolázása, európajárása és lelkeszi munkája ecsetelése közben az egyéni szenvedések és próbák által nemessé érlelt élete történetét. Akik a kötetre előfizettek, de nem kapták meg, reklamációjukkal keressék meg a

Kiadóhivatal-t

IX., Kálvin-tér 8.

Biblia és hazafiság.

— Adalék az elnyomatás korának allegorikus költészetéhez. —

Nem tudunk meglenni az örökkévalóság nélkül. Ez arasznyi lét vergődései és tülekedései között hajlandók vagyunk minduntalan megfélekedezni róla; de csak addig, amig valami, többé-kevésbé brutális figyelmeztetést, többé-kevésbé rikoltó vészjelzést nem kapunk arra vonatkozólag, hogy a mindennapnak az a vélt sziklapartja, amelyben olyan szilárdul megvetettnek hisszük az élethorgonyunkat, tulajdonképen nyomorult fővénypadmaly, amely minden pillanatban szakadással fenyeget. Ilyenkor a lelkünk egyetlen ösztönös lendülettel odamenekül az örökkévalóság szárnyai alá. Hívják bár azt a számára ábrándnak, sejtésnek, eszménynek, babonának, hitnek: nem tud mást cselekedni, mint hogy annak az oltalmához folyamodik és oda menti önmagával együtt mindazt, ami kincse a mulandóság nagy szakadásából megmaradt.

A történelemnek nagy tanúságtételei épúgy mutatják ezt, mint a mának lelkünket tépő és sajtoló tapasztalásai. Mutatják a mélyebben figyelőnek az egyéni élet kimeríthetetlenül gazdag és változatos viszonylatainak szövedékeiben is. De mutatják különösen szembeszökően s az egészen felületes megfigyelés számára is letagadhatatlanul a társas, a politikai, a nemzeti élet vonatkozásaiban. Mindama drága javakat, amelyeket az ember embertársaival együttélése következtében jogilag, érzelmileg vagy erkölcsileg birtokol, azonmódon siet az örökkévalóság védelme alá helyezni, mihelyest azokat a földi élet kikerülhetetlen változásai részéről valamely, létüket közvetlenül fenyegetni látszó, erőszakos támadás éri.

Innen van az, hogy a megbántott hazafiság, a megcsúfolt és békóba vert nemzeti érzés és gondolat is az örökkévalóság ítélőszékéhez szokott föllebbezni, valahányszor véges, földi birodalmából számkiüzöttnek tudja magát. Az örökkévaló világ két hű és győzhetetlen iker-tolmácsának: a költészetnek és a vallásnak igazoló szavát szólaltatja meg maga mellett akkor, amikor a röghöz kötött gondolkodás, a máról-holnapra való „exigentiák tudománya“ eltörte fölötte a pálcát. Bármennyi üresség, csináltság, frázisszerűség nehezédjék is tehertételül akár a multaknak, akár a mának ú. n. „hazafias“, „nemzeti“ költészetére (legközelebről „irredenta“-poézisünkre) — azt eltagadni nem lehet, hogy az emberi lélek kiírt-hatatlan szükségérzetéből, örök hatalmú életigényéből született és

születik és hogy — klasszikus alkotásairól nem is beszélve — minden csak valamirevaló terméke is az örökkévalóság egy sugarát vetíti le költői álmok akármily durva és gubancos szövetű fátyolán át az olyan nagyon elsötétült földre és szívre. S épenígy: bármennyire kétes értékűek és gyanús alkalmiságúak is sokszor a hazafias érzéseknek, a nemzeti gondolatoknak a vallás régióiban való jelentkezései s bármekkora fogalmi és értékelési zürzavar támadhat is olykor, nem legutolsósorban épen manapság abból, hogy a vallás szentséges értékjelzőit egyenesen kisajátítja a maga számára a túlkövetelő politicum — azt mégis mindenkinek, aki nem holt schemák szerint gondolkodik, el kell ismernie, hogy ez a folyamat is szükségszerű s hogy általa, végeredményben, az emberi lélek mégis csak többet nyer, mint veszít. A vallás örökkévaló menedékkövére fölemelkedő politikai ösztön semmiesetre sem árt annyit a vallásnak, mint amennyire javára van ez a fölemelkedés magának a politikai ösztönnek — természetesen azzal az elengedhetetlen föltétellel, hogy a politikai ösztön e szent fölemelkedés közben hullassa le magáról minél teljesebben és öntudatosabban a földi salakot; s viszont a vallás, amíg néki szolgál, őt gyógyítja és igazolja, erősíti és táplálja, védi és menti, ne feledkezzék meg örökkévaló küldetéséről, önmagában rejlő autonom céljairól, s annak, aminek szent szabadsággal és kész szeretettel szolgál, ne alacsonyodjék le öntudat, akarat, egyéniség nélküli hitvány rabszolgájává.

Az mindnyájunk előtt ismeretes, hogy az 1848—49-iki szabadságharc utáni sötét napokban a Bachéktól „kihalási rovatba“ („in den Aussterbeetat“) helyezett magyar nemzeti érzésnek és gondolatnak micsoda örökértékű szolgálatokat tett a hazafias költészet, amely a vatesek látomásainak nyelvén kimondotta azt, amit közönséges nyelven nem volt szabad kimondani és a fantázia varázstükörében örökkévaló fényvel láttatta meg azt, aminek más-különbén még a megálmódása fölött is ott örködtek tiltó szuro-nyaikkal a Prottmannok „álombakói“. Polyvája hiszen volt böven ennek a termelésnek is; de ki ne bocsátaná meg, sőt ki ne találná természetesnek a polyvát ott, ahol a dúsan omló termésből olyan aranybúzaszemek maradnak benne mindörökre a halhatatlanság rostájában, mint a Walesi Bárdok, az V. László, vagy a Tompa allegorikus költészete?

Jóval kevesebb tanulmány és méltánylás jutott eddig osztály-részül a vallásosság és a hazafiság szabadságharc utáni kapcsolatainak. Általánosságban köztudomású ugyan, hogy a magyar kereszt-yénség egyháza és papjai e szomorú napokban a nemzeti érzés hű és áldozatos ápolóinak bizonyultak (csatlakozván e tekintetben hozzájuk még a zsidóság legértékesebb lelki vezetői is) és hogy különösen a magyar protestantizmus vezéralakjai és pásztorai szó-val és tollal, kathedrán és fórumon, hatalmasok színe előtt és a halál árnyékát rájuk vető börtönökben mit tettek és mit szenvedtek az egyházaik életével annyira egybeforrott magyar ideálokért.

De részletes képünk még nagyon kevés van erről. A pápens-korszak nagyarányú, hősi küzdelmei mellett az apróbb és szürkébb, de a lelkekre ható csöndes befolyás tekintetében amazokkal versenyző jelentőségű vonatkozások még idáig nem részesültek kellő figyelemben.

En most egy ilyenre kívánom fölhívni az érdeklődést.

*

Mindjárt a Bach-korszak legelején, 1851-ben, Pesten, Bucsánszky Alajosnál megjelent egy igénytelen kiállítású, gyarló, bár nem minden erő és karakter nélküli fametszetekkel díszített iskolai könyvecske: „*Bibliai történetek. Kisebb nagyobb tanuló gyermekek számára. Szorosan a biblia szerint kiszedte Dobos János*“. A szerzőnek — akkor péczeli református lelkipásztornak — később közönségesen tiszteltté és nagyrabecsültté vált neve már az időben sem volt ismeretlen a protestáns és nem protestáns művelt magyarság köreiben. Az akkor férfikora teljében levő (1804-ben született, tehát 47 éves) Dobos az utolsó, 1847—48-iki rendi országgyűlésnek ú. n. diétai prédikátora volt; később 1854-től haláláig, 1887-ig a czeplédi nagy gyülekezetnek zászagos híru pásztora. Az egykori debreczeni diák az autodidakta lángelmék közé tartozott; kár, hogy — ami ezzel sokszor együtt jár — egyúttal a fegyelmezetlen lángelmék közé is. Kora ifjúságától késő vénségéig mohón gyűjtött nyelvi és irodalmi ismeretei révén, pályatársai közt akkor szokatlanul gazdag, sokoldalú és modern színvonalú műveltségre tett szert; de ez a műveltség, mint legkiválóbb jellemzője (Baráth Ferenc) mondja¹, „a gondolat öntudatos tisztaságára nem fejlett s félig forrongásban s a képzelet körében rejtve maradt“. Hatalmas kritikai képességével nem állott arányban szellemének egység-befoglaló ereje. Mint máig kiváló értékű egyházi beszédei s egyéb, nagyon figyelemreméltó írásai mutatják: született mestere volt a lélektani és erkölcsi analysisnek, de azt önmagával szemben az önmarcangolás végletéig alkalmazta. Örökösen forrongó és erjedő lélek volt, aki az általa prédikáltatott evangéliummal másoknak minden valószínűség szerint több megnyugvást volt képes nyújtani, mint amennyit maga találni tudott benne, mind életének vég-óráig. Mimóza-érzékenységű lelkét a gyermekébe óta sűrűn ismétlődött egyéni és családi szerencsétlenségei — a hozzájuk járuló nemzeti katasztrófával s egyéb közéleti kedvetlenségekkel együtt — behegedni soha nem tudott sebek egész sorával szakgatták meg és vérezték föl; s ő e sebekre gyakran töltögette magának a Gileád balzsama helyett a cynismus maró ecetjét. Nem volt meghasonlott lélek, attól, hogy azzá váljék, megóvta eszményi szárnyalása; de folyton éreznie kellett, hogy a szárnyai nem emelik úgy, ahogyan lelkes ifjúságában, izzó szívével megálmodta s ez mardosó fájdalommal töltötte el s gyilkos önszatírára tanította. Utolsó és tán valamennyi, kivétel nélkül erősen subjectiv munkája közt is leg-

¹ Protestáns új képes naptár 1880. 23. l.

subjectivebb írásában, „autobiographiájában“ melyet halála előtt két évvel vetett papírra, megrendülve olvassuk a 81 éves agg lelkipásztor gazdag életének végakkordját — mintha egy mély és nemeshangú húr pattanna el vijjogó pendüléssel —: „Itt állok hajlott, komor hidadon nagy örökkévalóság, útlevalem itt van, visszaadom felbontatlan: én nem tudom mi a boldogság. Uram légy irgalmas, légy kegyelmes a gyarló embernek!“²

El lehet képzelni, hogy e végetekig érzékeny, folytonosan vibráló és tépődő lélek számára, mely egész szövetében idealista és magyar volt s nemzete sorsán és jövőjén az ifjú szent lázával s a férfi szent aggodalmával csüngött, mit jelenthetett a Világosnál és Aradon lezárult magyar tragédia. Annál inkább, mert hiszen az önkény őt is meghurcolta: egy, annyi sokakhoz hasonlóan vértagadóvá vált elökélő honfitársának föladására Pestre idéztetett s egy egyszerű dorgálással való szabadulását valószínűleg annak köszönhette csupán, hogy a szabadságharc mozgalmaiban és küzdelmeiben, pásztori és igehirdetői kötelességeinek teljesítésén túlmenőleg bizonyíthatóan nem vett cselekvő részt. Ez a meghurcoltatás csak olaj volt a háborgó lélek tüzére. Mardosó hazafi bánatának, égő magyar felháborodásának, meggátolt eszményi szenvedelmeinek feszülő terhén mindenáron könnyítenie kellett valahogy. S csak természetes, hogy ennek a könnyítésnek a született író és tanító olyan módját kereste és találta meg, amellyel más, az övéhez hasonlóan megterhelt lelkeknek is szolgálatukra lehessen s egyben a jövő nemzedéket is nevelje és erősítse azoknak a javaknak birtokában, amelyekről elfelejtkezni és lemondani annál kevésbé szabad, minél inkább akarják és erőltetik ezt azok, akiknek ez érdekükben áll. Így születtek meg mindjárt 1850 első felében a *Bibliai Történetek*.

Fölszínesen megtekintve és átlapozva, e könyvecske semmi-
ben sem különbözik a valláspedagógiai irodalom egyéb, hasonló tárgyú termékeitől, aminők akkor is, s később méginkább, elég nagy számmal forogtak és forognak a minden hitfelekezetű keresztyén tanuló-ifjúság kezén. Innen lehet megérteni, hogy ez az első kiadása a, ha nem is jóindulatú, de felületes és korlátolt cenzura szűrőjén baj nélkül átcúsúzott. A cenzornak sem az nem tűnt föl, hogy a címlapon — ily természetű kiadványokban, azt hiszem, egyedülállóan — nem a Jézus életéből vett valamely szent békeségű vagy fenségű jelenet kiábrázolása látható, hanem a testvérkéztől meggyilkolt Ábelnek s a felette jajveszékélő őszülőknek a képe, alatta ezzel az Újépület szomszédságában különösen sokatmondó „bibliai“ versikével:

*A föld felissza az ártatlan vért;
De égbe felkiált Istenhez boszúért!*³

² Prot. Egyházi és Iskolai lap. 1885. 956. l.

³ Az 1854-iki második kiadásában már (ugyanazzal a címképpel):
Káin megölte az ártatlan Ábelt,
Mert ádáz kebele irigységgel megtelt.

sem a Dobos minden írói és emberi sajátságát oly jellegzetesen tükröző rövid előszóban nem szúrta meg a cenzor szemét, amidőn a szerző „a föld leghasznosabb, legtöbbet nélkülöző embereihez“, a tanítókhoz — akiknek könyvét ajánlotta — e végszavakat intézi: „*A bibliát és nyelvünket ne hagyjátok, e két alapon nem bír velünk senki fia.*“⁴ A fölött meg talán már fogyatékos deák tudománya miatt is elsiklott a könyvvizsgáló szeme, amikor ugyanaz az előszó a következőképpen mentegetőzik azoknak az emlékeztető versikéknek a gyarlósága miatt, amelyeket — más hasonnemű könyveknek akkor általános didaktikai leleménye szerint — az egyes bibliai történetek prózai előadása után illesztett a szerző: „Én költész nem vagyok, s lant rég nem vala kezemben, sok helyen meglátjátok rám illik a diák költész mondata: „*Si natura neget facit indignatio versum.*“⁵

Hanem hiszen éppen elég volt, ha azok megértették mindezt, akiknek szólott s akiknek meg kellett érteniök: a kicsiny tanulók s bizonyára méginkább a könyv kedvéért szívesen gyermekké vált nagyok. El lehet gondolni, mennyire szívesen megbocsátották ezek a szerzőnek azt, hogy ama bizonyos, ártatlannak tetsző versikék csakugyan nem mutattak valami briliáns technikájú poétára. A orma fogyatékoságáért bőven kárpótolt a tartalmuk. Mert ez a tartalom csak az előtt látszott a történetekben rejülő „vallási“ vagy „morális“ tanulság általános és színtelen leszűrődésének, akinek a lelke nem volt tele az erőszak és az elnyomatás nehéz és szennyes hamurétege alatt izzó magyar parázs lefojtott forróságával s befelé világító fényével. De hát melyik érző és gondolkozó magyar kebel nem lett volna felítve ezzel a forrósággal és ezzel a fényvel — s ennél fogva melyik nem fogadta volna be rögtöni megértéssel, titkos ujjongással, szent elégtétellel, megerősödő honfi daccal és reménységgel ezeket a versikéket, amelyekből ugyanazon forróság és fény csapott ki feléje — s amelyekben, formailag kezdetleges, de tartalmilag annál méltóbb tolmácsolással, ott lüktetett, ott áradt, ott feszengett — sokszor valósággal „dörömbölve az ég boltozatján és zokogva, mint a malom a pokolban“ — a korszak minden hazafi keserve és felháborodása, sajtó fájdalma és reménység ellen való reménykedése, a Bibliában kijelentett örökkévaló igazságosság és szeretet szárnyai alá mentve a magyar élet értékeiből mindazt, amit idealant oly irgalmatlanul meg akart gázolni az igazságtalanság, föl akart égetni a gyűlölet.

Mennyi, megszakadóban lévő magyar szív epekedésének tolmácsolója lehetett a következő felsóhajtás:

*Három galamb száll el Noé bárkájából,
Csak egy röpül vissza zöld olajágával.*

⁴ A II. kiadásból e mondat, több hasonlókkal együtt már kihagyatott.

⁵ Hevenyészett magyar fordításban: „A felháborodás költővé tesz, ha nem is vagy.“ Érdekes, hogy ez a rész a II. kiadás előszavában is bennmaradt. Úgy látszik, a cenzorok csakugyan vagy maguk nem tudtak eléggé diákul, vagy mások nemtudására számítottak.

*Hány ohajtás repül
Hasztalan, keblünkéből? ⁶*

Álmok sírja fölött mennyien vehették magukra, mélybenyil-
lalló elevenséggel, az „álmódó“ József történetéből levont „tanul-
ságot“:

*Ha látsz álmaidban fénylő csillagokat,
Vigyázz! hogy ne síradsz kora lehunytokat.*

Mennyi magyar hajlékban volt üres egy szék a tüzhely mellett,
amelynek egykor boldog tulajdonosa most valahol az emigrációban
sírt el a halóporában is hazavágyó József utolsó kívánságát:

*Honom, szent földeden
Adj egy sírhelyt nekem,
Sóhajt a kívándorlott.
Keblem ha kinszenved,
Fiam, porom felvedd,
S vidd el, hadd nyugdssom ott.*

Komoly lelkek megrendült fájdalommal adhattak igazat a
következő versnek is, melyben oly ítéletes erővel jajdul föl a saját
népének hibái és bűnei iránt is nyíltszemű és kíméletlen prédikátor-
szerző azoknak egyik legnagyobbika: a szabadságharc történetében
is oly végzetes szerepre jutott magyar szalmatüiz fölött:

*Lángba borúlva áll ott egy csipkebokor
Mózes előtte arcczal a földre hajol;
Hallja belőle zengni az isteni szót:
Menj szabadítani a szolga 'Sidót.
Égett a mi csipkebokrunk,
De Isten szót nem hallottunk.⁷*

A magyar tömegekben akkor is sok szomorú jellel megnyil-
vánult anyagias közöny felett szintén megsuhog a lángostor:

*Ha jól evett, szabad.
Ha jól ivott, vigad;
Húst és vereshagymát
Szabadságért nem ad:
A szolga nép!⁸*

Az óvatosan meglapuló álbölcseségre is rásüti bélyegét a
lázongó és — mint e versek közrebocsátásának ténye mutatja —
igazságáért mindent kockára vetni kész méltatlankodás, amidőn a

⁶ A II.-ban az utóbbi két sor már így:
És Noé kiszáll a bárkából a földre,
Hogy nemzetségével azt megnépesítse.

⁷ A II. kiadásban a 4. sor így: Menj és szabadítsd meg a Sidót. Az 5.
és 6. sor kimaradt.

⁸ A II.-ban így: Az éhező népet Isten jól lakatta,
Midőn Sin pusztában ég mannáját adta;
Szomjúhozván a nép parancsolt Mózesnek,
S a sziklából forrás vizet meritenek.

Péter Jézusnak adott tanácsát és az Úrnak arra szóló feleletét (Máté 16: 22, 23) a következő versben visszhangoztatja:

*Mért veszélyeztetnéd magad
A szent ügyért? Add meg magad.
Sátán szól ki belőletek,
Jót tanácsló részvétlenek.⁹*

A Megváltónak Jeruzsálem sorsáról mondott prófétai szavai viszont a következő megható feljajdulásra készítik a szerzőt s vele együtt bizonyosan megannyi honfitársát:

*Pusztulsz Jerusálem, pusztulsz szegény honom!
A vész bús angyala ül tört romaidon.
Megváltód könnyei mind hasztalan hullnak,
Holt tested fölébe éh varjak vonulnak.¹⁰*

Ki ne értette volna meg akkor, fájdalmas szívű igaz magyar, hogy itt a bibliai történetek írójának nemcsak a zsidó haza és nép sorsa fáj?! És ki ne tudta volna akkor, gyászbaborult síró magyar, kikről van szó tulajdonképpen a Saul és Jonathán vesztét sirató dávidi elégiának (II. Sámuel 1: 18-27) a megrázó fenség magaslatára emelkedő versbeöntésében;

*Elhullottak a vitézek,
Hegytetön elszórva ívek,
Nincsen a ki szedje fel.
Utczáin az Askelonnak
Tapsoló nők vígadoznak —
— Hogy elestek a vitézek,
A tetőn elszórva ívek:
Mért mondtátok nekik el?*

*És Te Gilboának halma,
Hol lehullt a hős paizsa:
Átok lengjen füveden,
Harmat, esső rád ne szálljon,
Madár, útas meg ne háljon
Vért ivott gerinczeden.*

*Saul, Saul! és Jonathán,
Erős, mint a hím oroszlán,
Gyors, mint a saskeselyű.*

⁹ A II.-ban: Jézus látta, hogy kínok közt fog meghalni a felvett szent ügyért; Még sem hátrált s bátran elő állott Az isteni igazságokért.

¹⁰ A II.-ban: Jerusálem! Te hatalmas város! Hol Megváltónk szent sírja ragyog, Hova messze tájakról, vidékről, Buzgó szívvel jó a hú zarándok; Emléked fön maradand örökre.

*Együtt éltek a hazában,
Együtt haltak a csatában,
Mind kettő halálig hű.¹¹*

*Óh! Jonathán, elfolyt véred,
Inkább szerettelek téged,
Mint lehet szeretni nőt.
Izraelnek szép leányi,
Sionnak nyíló virági:
Sirassátok vélem őt!*

*Mint hulltak el a vitézek,
A tetőn elszórva vértjek,
Nincsen a ki szedje fel!*

Mindezt igen jól megértette az, akinek fájt. És talán nem lehet csodálni, hogy *csak* az értette meg. De vannak a könyvben olyan versikék is, amelyeknek a cenzor figyelmén kívül maradása még sokkal meglepőbb, mint az imént ismertetteké s amelyek, hogy megjelenésük után is nem zúdítottak nagyobb veszedelmet a Dobos fejére annál, hogy a könyv későbbi nagyszámú kiadásaiból ki kellett maradniok az utólag figyelmesé lett rendőrhatalóság fellépésére¹² — az szinte alig érthető. Mert Dobos egyáltalában nem érte be azzal, hogy verseiben csak a hazafi bánatnak adjon hangot, vagy hogy — ezen kívül — legföljebb még csak a saját népe fölött mondjon keserű ítéletet. Nem, hanem szenvedélyesen korbácsolta magát az uralkodó rendszert, sőt rá mert mutatni a vértől ázott és koponyahalmokra épített *trónra* is, mint megannyi átok és romlás szerzőjére. A könyv politikai vonatkozású verseinek egyenesen a nagyobbik fele ilyen eszmekörben mozog s csaknem megfeyjthetetlen, minek köszönhette a cenzori kékpajbásztól való menekedését azon az egy körülményen kívül, hogy — magától értetőleg — nagy számmal vannak a kötetben egészen általános vallási, erkölcsi, nevelési célzatú versecskék is — hiszen nyilván nem mindenik szent-történet volt egyaránt alkalmas arra, hogy szerzője aktuális politikai vonatkozásokat keressen benne vagy kapcsoljon hozzá — s ez utóbbi, politikailag semleges tartalmú versek között azután természetesen meglehetősen elkeveredtek a hazafias és kormányellenes tendenciájúak.

A figyelő szem és a megfelelően hangolt szív azonban az utóbbiakat ma is azonnal felismeri — mennyivel inkább föl kellett hogy ismerje akkor! Ki ne olvasta volna ki például magyar szemmel és magyar szívvel a sötét policáj- és spicli-rendszer gyilkos kipellengérezését, lángoló ítéletét a következő sorokból:

¹¹ A II.-ből ez a strófa már hiányzik.

¹² A későbbi kiadásokról maga Dobos épen ezért mondotta, szokott Kraftausdruckjai egyikével: „Csak az első kiadás törvényes gyermeke — a többi zabi.“

*Nincs jellemtelenebb az úralkodóknál,
Bár kedves emberek némely udvaroknál. —¹³*

Ki ne olvasta volna rá úgy magában Haynaura, Bachra és társaira a szörnyű szavakat:

*Uram! mért nem épül több ily akasztófa
A népet gyilkoló Hámánok számára? —¹⁴*

(L. Eszter könyve 7:9—10.)

vagy ezeket:

*A rossz tanácsnokok magas érdemjele:
A hü Achitófel fönn lógó kötele.¹⁵*

(L. II. Sámuel 17:23).

De megkapja a magáét az az egész oktalan és corrupt kormányrendszer is, amelynek néhány évvel később oly méltó síriratát készítette el az Ein Blick-ben a döblingi nagy szenvedő:

*Ha a népnek nincs mit enni,
Könnyű mindenét elvenni;
De kérdés, aki elvette,
Jól tette-e?¹⁶*

(L. I. Móz. 47. r.)

*Azon idő alatt, míg Istent tiszteli,
Hogy a nép csak mulat, Faraó azt hiszi;
Ad ő nekik munkát:
Hadd vessenek téglát.
Börtönt és palotát rakat a téglából,
Mit a nép neki vet csupa mulatságból.*

*A törvényhozási
Hegyhez közelít
Nem szabad a népnek.
Mit végeznek ott fent,
Azt tudni ide lent
Nem való mindennek.*

*Ha fönn az igazság tábláival késnek,
Aranyborjút öntnek a völgyben a népnek.*

¹³ A II.-ban egészen más.

¹⁴ A II.-ban: A hűség jutalmat nyer
Milyenre gondolni sem mer.

¹⁵ A II.-ban egészen más, semmitmondó.

¹⁶ A II.-ban már így:

Ha a népnek nincs mit enni,
A kormány majd gondoskodik;
S fentartja annak életét,
Kin atyásan uralkodik.

(Ha Dobos ezt a pótlást is maga írta, úgy ez még véresebb szatira!)

*Ámítás poráról iszik a kór tömeg:
Ezredek teltek el, esze még se jött meg.*¹⁷

*Sok Ácháb osztozott,
Miután vért ontott;
Sok Nábót birtoka
Volt halála oka.*¹⁸

*Ma az igazságot ha megutaztatják,
Útra, napidíjjal gazdagon ellátják,
Hogy mikor érkezik,
Ezt nem is kérdezik.*¹⁹

(L. Máté 10., Márk 6., Lukács 9.)

De legmaróbbá és legszenvedélyesebbé talán mégis ott válik a hangja, amikor — félre nem érthető célzásokkal — az államfői zsarnokság ellen emeli föl azt:

*Tízszer enged, tízszer keményedik,
Kilenc kevés, tízedszer hazudik.
Igélni, biztatni, mit sem adni végre,
Fáraó tanított e szép mesterségre.*²⁰

*Szavát mindannyiszor Faraó szegte meg,
Bűnét mindannyiszor népe siratta meg,
Faraók bűnhődnek,
Népek lakolnak meg.*²¹

*„Kialtni nem lehet a választott ellen.”
Isten szó. De hát a nemválasztott ellen?*²²

(V. ö. I. Sámuel 8 : 18)

¹⁷ A II.-ban: Mózes a hegytetőn negyven napig késett,
A nép pedig alatt egy bálványt készített;
De az Isten keze rájuk nehezedett:
Mózes több ezeret tüstént megöletett.

A II.-ban: Az ártatlan Nábót [így!]
A nép megkövezte:
Vak dühébe határt
Böszültsége nem ismere.

¹⁹ A II.-ban: És tanának fény sugára
Elárasztá a világot;
Bárha apostoli közül
Sok szenvedett martírságot.

²⁰ A II. kiadásban az utolsó sor helyett így: Ez csak több inséget hozhatott a népre.

²¹ A II.-ban így: Végre a sok csapás meglágyítá szívét
És elbocsátotta tüstént Mózes népét.
Kik hat százezeren mentek Egyiptomból,
Kiszabadulván négy százéves fogságból.

²² A II.-ban a 2. sor így: A felhatalmazó ön maga az Isten.

*Ha a király vétkét megösmeri :
Következetesség ;
Ha vétkeit újakkal tetözi :
Következetlenség.²³*

*Bölcs bíró, nagy tudós, elég király volt már,
Igazság, jóság, mit töletek a nép vár.²⁴*

*Ostorral Salamon ; fia skorpiókkal,
Járommal az apa ; fia vasjárommal,
S ha nem gyözi a nép hordani a jármot,
Darabokra zúzza az egész országot.²⁵*

*Az ellen lerakta fegyverét, védtelen,
Miért nyakaztatod őket, istentelen?²⁶*

(L. II. kir. 6. v.)

*Király, bár megöless,
Kemencébe vettess,
Meghalunk!
De bálványodnak nem bókolunk.*

*Ingatlan, férfiak, Isten volt veletek,
Tiszteelve mutatjuk fel most is nevetek.²⁷*

(L. Dániel 3. rész.)

*A megörült zsarnok négykézláb csúsz, legel,
Tán a nép könnyeit keresi s szedi fel?²⁸*

(L. Dániel 4. rész.)

*Egy zsarnokért milliók hullnak el!
S a holtakat nincs aki szedje fel.²⁹*

S végül, az I. Heródes Agrippa szörnyű halála kapcsán
(L. Ap. Csel. 12:21—23) e rettenetes szavak :

²³ A II.-ban egészen más, semmitmondó.

²⁴ A II.-ból teljesen kihagyva és ujjal nem pótolva.

²⁵ A II.-ban így : A zsidó nép végre pártokra szakadt,
S az okos tanácsra nem sokat hallgatott ;
A szelíd Adorám, és sok más öregek,
Fertelmes dühöknek áldozata lettek.

²⁶ A II.-ban : Elizeusnak ám szelid tanácsára,
Mennyien levének lekötve hálára.

²⁷ A II.-ban az 1. sorban a „Király!” helyett „Uram!” van.

Az utolsó 2 sor helyett pedig ez :

Igy szóltak őh hárman, s a tűz kemenczében
Bajuk nem lett, bizván Isten segítségében.

²⁸ A II.-ban : Nabugodonozor négykézláb csúsz, legel,
Siratja nagy dölyfét keserű könnyekkel.

²⁹ A II.-ból egészen kimaradt.

*A büszke Heródes fényes öltözte
Egy féregrágtá dög cifra szemfödele.³⁰*

De nemcsak a zsarnok, személyileg: maga a zsarnokság is önmagában hordja ítéletét és pusztulása férgeit. A keserv és a csüggedés üszkei fölött nemcsak a szenvedélyes harag lángjai lobognak, de meg-megvillan az örök magyar reménység tiszta csillagszeme is:

*Hiába szorítod össze a népeket:
Elválnak, keresve szabadabb téreket.³¹*

(L. I. Móz. 13.)

*Az elbocsátott nép
Szabadság partra lép:
A zsarnok szolgálhad
Szolgáárba fulad.³²*

*Az elnyomott népnek szövetségládája
Nem egyéb mint vérén szerzett szabadsága:
Tegyétek bárhová,
Ássátok föld alá:
Mindenütt ragály kél nyomán, hol vizitek,
Míg régi helyekre vissza nem teszitek.³³*

(L. I. Sámuel 5. és 6. r.)

A péczeli prédikátornak ezek az igazán páncélos versezetei — amelyekben a szent „indignatio“ ihletett ereje tényleg bőven kárpótolt a költői routine hiányáért — azokban az időkben nemcsak hallatlanul vakmerő hazafias dacot, hanem egy hatalmas nemzet-nevelői tettet is jelentettek.

Isten nevében s annak a szent akaratsnak sziklaalapján, amelyet Ő az emberiség és a nemzetek sorsára és életberendezéseire vonatkozóan a Bibliában örök időre kijelentett — tiltakozni tanították a letiport nemzet kicsinyeit és nagyjait a lelkiismeret szentélyében a jogfosztó és elnemzetietlenítő abszolút rendszer ellen; amellet pedig, amint erre is rámutattam, üdvös önbírálatra készítették és a jövőnek könnyek áztatta ködfátyolára odavetítették a remény egy-egy sugarát is.

³⁰ A II.-ban a 2. sor így: Egy féregrágtá mez vala szemfödele.

³¹ A II.-ban már így: Abrahám és Lót elváltak
s országokon osztozának.

³² A II.-ban így: Megbánta Farao engedékenységét.
S utánuk küldötte számos hadseregét;
De, Mózes a tengert ketté hasította,
Át ment, — és a Sereget belefulusztotta.

³³ A II.-ban az első két sor helyett ez van:
Tegyétek bárhová a frigynek szekrényét
Isten kimutatja annak rejtekhelyét.

A 3. és 4. sor kimaradt, az 5. és 6. sor meghagyott.

A magyar sorsnak szinte rhytmikusan ismétlődő nagy kataklysmái most, hetven egynéhány év távolában milyen közelhozzák megint mihozzánk ezeket a hangulatokat és mindazt, ami belőlük akkor született! Tíz évvel ezelőtt csak pusztá curiosumot láttunk volna a Dobos kis hazafi bibliájában s egy udvarias mosolynál többet nem igen szenteltünk volna neki: ma mintha saját lelkünknek egy darabját látnók benne vérezni és vonaglani.

De vajha csakugyan ezt látnók! Vajha a mának szenvedő magyar lelke is úgy oda tudott volna menekülni — vagy tudna legalább ezután — az örökkévalóság szárnyai alá, a költészet és vallás aetheri és mégis megvíthatatlan fellegvéraiba! Fájdalom, ha igyekszünk minél gondosabban összevetni minél több ilyenmű szellemi életjelenséget az akkori és a mostani időkből: annyit a legóvatosabb fenntartásokkal is megállapíthatunk, hogy amíg akkor *túlnyomólag* a költészet és a vallás örökkévaló sugárszálai emelték, tisztították és dicsőítették át a politicumot — ma *túlnyomólag* ép az ellenkező történt s történik: a politicum nehézkedési ereje okoz nyilvánvaló értékcsökkenést mind a költészet, mind a vallás megnyilatkozásaiban és alkotásaiban. Nem vagyok illetékes irredenta és egyéb hazafias költészetünk fölött authentikusan ítélni, de megvallom, leküzdhetetlen benyomásom az, hogy ma a magyar Múzsza — Arany Jánosnak egy, egyszer önmagára alkalmazott fájdalmas, öntépő sóhajtságát idézve — „kisebb magánál.“ Ami pedig a vallás és hazafiság mai kapcsolatait illeti, azokról szintén nem öröm beszélni. Ne érintsük a vallás jelszavaival inkább, mint eszméivel tarkázott politikai zürzavart — hol volna ma az a Dobos, akire ha ma szólaltatná meg nemzete sirámain az *Ó-szövetség* képein és lelkén keresztül, honfitársainak egy tekintélyes része, akár itt Csonka-Magyarországon, akár az elrabolt területeken, nem kiáltana vagy suttogna rá egy, 70 évvel ezelőtt még ismeretlen gyanút és vádat? Csak arra gondoljunk, mi megy végbe templomi igehirdetésünkben és népies irodalmunkban a „hazafi keresztyénség“ örve alatt. A „magyar Golgotha“ és az ehhez hasonló képes kifejezések már annyira eluralkodtak, hogy észre sem vesszük, mikor szaladnak ki a szánkron. Az Úr Jézus Krisztus szenvedései, halála, feltámadása nemzeti *képkincse* lettek, amelyeket a papi és poétai mesteriség száraz borsójaként, meggondolatlanul szórunk úton-útfélen az ezáltal hathatósan (?) ébresztgetni vélt lelkek köfalához — ahelyett, hogy nemzeti *erővé* váltak volna, ami egészen más dolog. Eszemágában sincs bármit is levonni az e téren megnyilvánuló jóakarató buzgóság értékéből s tiszteletet tudok érezni még a legnyilvánvalóbb aberrációkkal szemben is, ha azok mélyen felszántott komoly lelkekből burjánzanak föl. De a burjánmagból bármi mélyen felszántott, bármi jó talajban sem terem aranykalász. Ahová az Ige magjai még nem hullottak be, ahol az Evangélium örök ereje, a keresztyénség valódi szelleme még nem termékenyíté meg a lelkeket, ott hiába várunk mást, mint amit ma kaphatunk. Lám, Dobos éppen a passio, a nagypéntek és a a húsvét százszorszént jelene-

teihez nem fűz egy sornyi hazafias vonatkozást sem, mert mély keresztyéni érzéke és finom költői ízlése ösztönszerűleg figyelmeztette a kettő közötti tökéletes össze-nemillősegre, a golgothai Áldozat egészen egyedülvaló és semmi néven nevezendő párhuzamba állítást nem tűrő fenségére — a mai „keresztyénységünk“ pedig jóformán az egész Bibliából egyébbel sem tudja hazafias érzését táplálgatni, csak azzal, hogy Krisztus és Magyarország szenvedéseit, halálát és feltámadását állítgatja állandóan párhuzamba. A Dobosék nemzedéke a Bibliából — *a teljes Szentírásból* — merített, kiapadhatatlanul áradó erkölcsi pathossal élesztette, igazolta és szentelte meg a maga hazafiságát; a mi nemzedékünk teljesen megfordítva, hazafiúi pathosának színeivel festi, sokszor mázolja át a Bibliából azt a keveset, amit még egyáltalában ismer. Akkor a világi költészetünk maga is nemcsak dús képkincset, de csodás mélységű és tisztaságú ihletéseket is merített a könyvek Könyvéből. (Arany és Tompa egész költészete példa reá!) — ma ellenkezőleg még a keresztyén kathedra is annak túlon-túl epigon világi hazafias költészetnek a hatása alá került, amely először tette Magyarországon divattá az imént említett jogosulatlan párhuzamokat. Az Arany Rákhel-verseitől, meg a Tompa Új Simeonától micsoda lejtős utat tett meg aránylag igen gyorsan *lefelé* a magyar vallási és költői géniusz, amíg eljutott amaz, egykor országszerte szavalt márciusi tirádák egyikéig, amelyben Kossuth így volt aposztrofálva:

*„Te olyan Krisztus vagy, aki negyven évig
Járt a Golgothára...“* (Ábrányi Emil.)

Ma ez a vetés ért meg.

Tegyünk egy nagy fordulást és menjünk vissza Doboséig. Bizony mondom: nemcsak bibliásságban, nemcsak keresztyénységünk elmélyülésében és megtisztulásában, de nemzeti géniuszunk gyógyító szolgálatában is hatalmasat fogunk ezzel a visszamenetellel *előre* lépni.

Gyötrődve epedő, kínos-feszülten várakozó, fájdalmasan kiüresedett magyar lelkekben kéljen a Bibliai Történetek nemes szerzőjének mélyről szakadó, vergődő, de nem reménytelen sóhaj-tása ahhoz, Aki van, Aki volt és Aki eljövendő:

*Sötét virasztó lámpásom,
Kiegygett fogytig olajom.
Hátha megjössz Völegényem,
Míg olajt láthatna mécesem?*

*Nem! Te ajtót nyitsz előttem,
Künn elhalni nem hagysz engem.³⁴*

Révész Imre.

³⁴ A II.-ből ez is elhagyva s semmitmondó, még hozzá sajtóhibákkal teljes versezettel (melynek 3. sora emiatt alig érthető) pótolva!

Nyugalom!

*Nyugalom, lélek! Szívünk helyén legyen,
A perc bármit hoz, bármire virradunk.
Nekünk állnunk kell, sors akármit tegyen,
Mi férfiak, mi magyarok vagyunk.*

*Megmaradt fészünk is felgyújtja a végzet,
Vagy a dübörgő síkon újra vérezünk
S anyánk, nővéreink felénk búcsút intve néznek:
Meg sem rezzenhet arcunk és szemünk.*

*Kedveseink, senki, senki közöttünk,
Meg ne nyikkanjon, hangja se legyen.
Mindegy: víz árad alattunk, láng dul körülöttünk.
Mi lelkek vagyunk az elemeken!*

*Széjjel ömöljön nyugat, dél, kelet
És az egész Mindenség is vele:
Nem éri meg, hogy egy magyar szemet
Gyáván a bánat árnyazzon tele.*

*Mi gátra nőttünk, hősöknek, csodáknak,
Tegnap és holnap nekünk egyremegy.
Lét, nemlét, világozmlás, semmi sem árthat,
Magasan állunk sors és vész felett.*

*Mi magyarok vagyunk, mi ugyse félünk,
Ha ciklon tör ránk, ég-föld mennydörög.
Hazánk mindig volt s lesz, mi vagyunk, élünk,
A mi honfoglaló lelkünk örök!*

Boross Sándor.

A hajójegy.

Hamar gazda a Hitelszövetkezetből jött, ahol a béresnép betéceskéit könyvelgette. Ezen a vasárnapon ő volt az inspekcziós. Annyi számot írt dél óta, hogy a palánkokon is nullákat meg kilenceseket látott, a levegőben meg úgy cikáztak a legyek, mintha nem is december, de kánikula volna. Új ókulát kell íratnom, gondolta s ez a gondolat kihibbantotta hivatali ünnepélyességiből. A szemorvosokat nem állhatta. Minden ókulájuk új fok az öregség lajtorjáján, amely égbe visz, akár a Jákobé, csak az a hibája, hogy nem olyan hosszú.

Elkedvetlenedve böcöllézett a nyirkos mohájú kerítések alatt. Dereka előre ejtette szikár testét s lábaiból kiállt a rátartóság. Az idő is milyen lélek-rothasztó! A sár az úttestbe mosta a járdát s a patanyomokban meggyült tengerszemeckék álmosan tükrözgették a korán beállt téli alkonyat széljőslón vörhenyes egét. Szívesen vette volna, ha valaki hozzá szegődik, csak az útcára nyíló udvarokon lézengett egy-egy lovat-itató kocsisgyerek. Ahogy a községháza előtt a tulpartra gázol, valaki csak rákiált, hogy várj meg, sógor. Varga János volt, a felesége bátyja. A gyűlésből szökött meg. Unta az előljárók vitatkozását.

— Annyit győzködnek. Az ember nem tudja kivárni, — motyogta, míg a sógora bütykös ujjai közé tette a maga szélesebb és barátságosabb kezét. A tél is elmúlik, az utat még se hordattuk föl.

— Legjobb rájuk hagyni, mondta Hamar Péter, aki mint bankember, mélységesen lesajnálta az idő vonatjáról lekapcsolt, mult századbeli előljáróságot. Ő volt a Hitelszövetkezet lelke. Ő mérte föl az emberek hitelképességét, kölcsönöket szavaztatott, Pestre utazott, főemberekkel tárgyalt, volt pénztárnok, könyvelő, bankdirektor, böcsüs s büszke volt rá, hogy hatiskolás gazda létére akármelyik skriblert lepipálja. A községházbeliekről nem is beszélt másként, mint azok a faltámogatók vagy szópusztítók.

Varga János kiérezte a sógor hangjából a megvetést s fordított a szón.

— Őrzi meg itthon van?

— Az Oroszné?

— Az.

Hamar Péter szemének sűrű eresze alól harminc esztendő beidégzett gyanakodása kandított elő. Ha az Őrzi itthon van, oka van

rá, hogy itthon legyen. Nem azért költségeskedik, hogy az ő oldalcsontjukat megszorongassa. Tudta ezt a két sógor s épp ezért úgy cserélték ki a pesti asszony jött-hirét, mint szövetkezett indián-törzsek a vészjelző esatakiáltást.

— Valami váltórurol beszél, — magyarázta a sógor. — A Szövetkezettől akar pénzt fölvenni. Mondom, az bajos lesz. De ő így, meg úgy, hogy azonnal átmegy hozzád. Az Elemért köll hazahozatni.

— Az Elemért? — kajánodott el Hamar Péter szájaszeglete. Azt tudtam, gyarmata van eddig.

— Van a fenét. Semmit se tudott takarítani. Szegény Örzsinek kell hazahozatni.

— Akkor annak se ütött be a cukornád, — nevetett Hamar Péter.

Oroszné a Varga János asszony nővére volt. Szegény Örzi már lánykorában is kiütött a családból. Ahelyett, hogy valami rendes polgárhoz ment volna, csendőrőrmesterné akart lenni s az is lett, mert kutyaakarata volt már akkor is. De hogy az urát csak nem vették semmibe, addig bezzegette a nyomorultat, míg az Pestre nem protezsáltatta magát, valami irnokfélinek, mert jó írása volt. Na, meg is bünhődtek a nagyralátásukért. Harminc esztendeje huzák az igát, de többet gondolkodtak, mint ettek, csakhogy az urat adhassák. Azt el is érték, hogy a két öregebb leány úrféléhez került, hanem maguknak nem volt egy nyugodt éjszakájuk. A rokonok rémei voltak s ami a legnagyobb bűn számba ment, az örökség javát is elpazarolták. Sokszor úgy volt már, hogy mindenkinek dobra kerül, de valahogy megint talpraálltak. Az Elemér, az egyetlen fiuk, az lett volna szegény Örzi főtromfja a jövővel szemben. De ennek sem volt nyughatása, akár az anyjának, a háború meg egészen elrontotta. Kölyökfejjel lett hadnagy, főhadnagy s hogy hazakerült, nem fogta a feje a betűt. Volt pilóta, autó-ügynök, ki tudja, mi nem, aztán megint csak visszairatkozott az egyetemre, de amikor a legelső vizsgáján másodszor is elbukott, fogta a tisztí végkielégítést, s egy barátjával kiutazott Holland-Indiába. Nagy garral ment ki, hogy vagy ott pusztul, vagy meggazdagszik. Egy ideig küldözgette is a fényképeket, hadd ámuljanak a rokonok. Hol egy nagy kókuszfa alján vetette le magát, hol valami kigyó-féivel a sétatálcáján. Egyszer aztán elhallgatott. Hát ehun, az Örzsinek kell hazahozatni.

A két sógort vidám jóérzéssel járta át a kalandor öccs kudarca. Mégis csak van valami pógár-igazság az égben, hogy az Elemér-félék nem kerülhetnek a garasok higgadt egymásra rakói fölé. Csöndes szavakat pötyögettek az Örziék pazarlásáról. Ilyenféléket: Mit ér az a cifra gönc, ha az ember a más koncán él: Meg: inkább legyen két disznóm a füstön, mint zongorám a szalonban. — Most persze hozzánk jön, de amikor a feleségem Pesten volt, elrőtötték a vendégek elől.

— Aztán mennyi az a hajójegy? — érdeklődött Hamar Péter.

— Valami husz milliót beszél.

— Husz millió! — szörnyülködött föl a Szövetkezet zsebe. Tizenkettő már van a földön s most husz millió váltóra. Nem lehet. s hol a fedezet? Az a tíz hold!

— Mondtam is az Örzsinek: te Örzsink, mit bajlódsz vele. Megveszem én a földedet, legalább tisztán állasz, még marad is valamid.

Hamar Péter mintha csak megbiccant volna, egy pillanatra megállt, rátámaszkodott a botjára s a szeme két sarkát a sógorára reszkírozta. Kinyitotta a száját, de már vissza is riglizte. Jó, hogy elvakkantottad magad, gondolta. Csöndesen lépegetett, aztán engedelmesen ráfelelte:

— A végén úgy is el kell adnia.

— El hát. De ez a boldogtalan mindig számít, mindig reménykedik. Szegény feje, majd éppen ő törlesztheti vissza.

— Maguk se tudják ezek, mit akarnak, — zárta le Hamar Péter a diskurzust s a két pár csizma inyenckedve cuppogtatta a sarat. Ők beszéltek a gazdáik helyett is. A Hamar-ház előtt a sógorok jóestét köszöntek, a vaskos kéz a göcsörtös ujjak közé szorult, János egy kutató tekintettel világitotta végig a sógora arcát, de az nyugodt volt, mint a gránitkő, úgy, hogy a kis, tömzsi ember maga se tudta, hányadán van vele, amíg tanakodva hazafelé ballagott.

Hamarné a konyhában ült és tollat fosztott. Nem gyujtott ki, a rostélyon kisávozó láng fényiben tépegette a tavalyi libák tollát. A fia Pesten tanul, annak az ágyneműjébe kell a toll. Irja, rosszul füt rá a szobaasszonya s fázik a pakróc alatt. Már pedig az meg ne fázzon. Kiért irigyelik őt a testvérei, ha a kirakatba való fiának baja talál esni. Anyai áhítattal gyömöszölte a lefosztott tollat az anginpárnákba, meg-meggyömöszölte, hogy több férjen bele s hasa-pelyhít is kevert hozzá, hogy puhább legyen. Közben nagy fehér pelyhek kerekedtek a munkája fölé, ott uszkáltak a fény éles csíkjaiban s zuzmarával ülték meg az anya fekete fejkendőjét.

— Hát te mit tüzelsz? — kérdezte a férfi adjon Isten helyett, mert hideget szoktak vacscrálni, svártlit, meg kocsonyát s nem értette, mire jó a tűz.

— Az Örzsit várom. Itt volt ebéd után. Estére visszajön. Mondok, készíték neki valamit.

Hamar megállt a kis falbaépített kaszni előtt, kinyitotta, egy kis bádognakancsót kotort elő, mértékletes ember lévén, csak két ujjnyit lottyantott a sokszögű, vastag üvegű pohárba, azután színing szódázta, leült a konyhaasztal mellé, s míg a pohár hidegét melengette, félvállról vetette oda:

— Mondta, mit akar?

— Mit akarna szegény. Az Elemért kell hazahozatniok. Maláriás, oszt se dógozni, se élni nem tud. Nyárótátul a kórházban van. Hej, szegény testvérem, ennek is meggyült a baja öregségire.

De a férj nem akart elérzékenyülni s azon volt, hogy a felesége szíve rocskáját is visszabillentse. Az asszonynak ugyanis csak olyan szemerősítő a sírás. Komolyabb dologról van itt szó, mint az Elemér maláriája, ne sopánkodjanak hát, hanem vegyék elő a jobbik eszköket. Fennhangon mondta:

— Mit erőszakoskodik avval a váltóval. A régi kamatját se győzi fizetni, aztán csak gyülik az adósság. Adja el a földjít, akkor az adósságtól is megszabadul, a fiát is hazahozathatja.

Bizony, bizony, — sóhajtott a asszony. — De hát szegény testvérem is ragaszkodik a vanhoz. — Föl se nézett a tollról, hanem az esze aljáról ezer gondolat indult el az ura szándékának a keresésire.

— A János is megvenné a földet, dobta ki Hamar gazda a tőkászt. Az asszony egy pillanatig csöndben állt, mint a villámtalált fa, aztán piros lángokba csattant s egy mély lélegzettel egész pihe-felhőt kavart maga elé.

— Meg? — csattogta izgatottan. — Még az is köllene neki? A szodéj! csak azt tudnám, kinek kuporgat? Annak az egy-sanyaró lányának? Már én a helyedben nem hagynám annyiban. Ha eladó, vedd meg te.

— A férfi böles közönnyel állta, hogy az asszony mondja ki a gondolatát. Az ő testvére. Neki ne hányja pörülés közben, hogy a testvéremmel is így tettél. S hogy a dolog ódiúmat egész lebillentse magáról, fölhörpintette a poharat, fölállt, a konyhaajtóhoz ment s kinézett az est alvado sötétjibe.

— Az-az, hogy nem eladó. Az Örzi kölesönt akar s ha én indítványozom, az igazgatóság meg is szavazza.

— Kölesön! Kölesön! - - türelmetlenkedett az asszony, — aki már látta az Örzi földjít, amely épp az ő fecskefark-forma Balog-tagjuk ékkivágása volt. Milyen büszkén mondaná az egyetemi sipkás fiának, ha karácsonyra hazajön: Örzi nénéd részit is megvettük. Hibádzott a tagból. Ez a kép egész megbokrosította s már nem ismert lehetlent.

— Mit akar a nyomorult a kölesönnel? Elemészi magát a sok kamattal. Márég több a kamat, mint az árenda.

Hamar gazda bölesen alá s felezgetett.

— Tudod, nem szeretem az ilyesmit. Most jó az ember pénze, de ha egy kicsit rendbe jönnek, még ők hirdetik, hogy hogy megszaroltam őket. Ismerem én a te Örzsikédet.

De Hamarnét már repítette a kívánatos álmom. A szakajtóba söpörte a kötényében levő tollat, lesimitotta elődomborodó hasát, csipőre tette a kezét s úgy vagdalta az urát.

— Ha te nem teszed meg, megteszi a János. Jobb neked, ha a János gyerekié lesz? Én nem tudom, hova tutyimutyiskodsz te? Amikor fiatal voltál, úgy kellett visszatartani a földtől, mindenbe belekaptál. Most meg csak töltölyézel, csak himelsz-hámolsz. Csak annak a bűdös Szövetkezetnek élsz. Pedig ha urat csináltál

a fiadból, gondolkodj is róla. Azt hiszed olyan világ van ma a tanult emberre! Lesz helye a fiadnál a te nyomorult vagyonodnak!

Hamar Péter bajusza alá egy jupiteri mosoly terpeszkedett. Ezt ugyan nem láthatta az asszony, mert a homályban az egész ember egy mozdulatlan dúc volt, de amint csöndesen azt mondta: — Lesz, lesz, csak nem szeretem az ilyet, — akkor ő is észrevette, hogy egy vágányon vannak. Nem is erőltette az embert, inkább az Őrziéket szapulta, hogy milyen gőgösek voltak vele is. Harminc esztendő kifényesedett érveivel bizonygatta, hogy az Őrzi megérdemli a sorsát. Annak mindig a csendőrtoll, meg a szalon, meg az India kellett.

— Negyedóra mulva Oroszné csakugyan beállított. Kikoszosodott prémű, ócska kabát volt rajta, a kalapja afféle hajdankori ereklye. Nem mintha Pesten is ebben kísérte volna az elsütendő lányát jégre, színházba, zsúrra, de ismerte a falusiak gyengéit, ide külön falu-járó ruhát tartott, a lehető legszerűebbre tompította magát, úgyis fáj nekik az úri kinézete.

Paraszt-szokás szerint kétfelől arcul csókolta a hűgát s a mutató és középső ujja hegyét odatette a sógora csont-markába. Hamarék ritus-szívélyességnél is melegebben tessékelték a sifonér tetején glédába álló almáktól illatos első szobába. Az asszony kigyujtotta a mennyezetre srófolt petróleum csillárt, amit még a boldogult báró árverésén vettek s mentegetődzött, hogy a cserép-kályha nehezen fűlik ki. — A férfi régi jó szokásból kettőt-hármat csosszantott a küszöbön, levette a kalapját s hogy a lámpacilinder fölvilágosult, azt mondta: jó estét.

-- Hallom, ebéd után is kerestél, fordult a sógornéjához.

— Igen, mondta Éva, hogy a szövetkezetben vagy. Van sok dolog? — kérdezte a közelítő mondókájára gondolva — miközben az egykori diványára ült, amelyet akkor adott el Hamaréknek, mikor a lányai eladók lettek s a kikezdett örökség első tíz holdján háromszobás bútort vett a vőlegény-csalogató új lakásba. Az egész első szoba az ő bútoraiból került ki, minden azonmód, ahogy az ő régi ebédlőjében, csak a sifonér: hagyaték s a kredenc tetejéről szedték le a rácsot, mert nem fért a mesztergerenda alá.

A divány hangos nyikkanással üdvözölte volt tulajdonosát. A támlájára kiállított fotográfiák hősei előre buktak s a keresztöltéses védő, a vendég dereka alá gyüremkedett.

— Dolog az akad, — szólt a sógor — csak pénz nincs. Ma is el kellett utasítanom egy szegény hadiözvegyet, hisz ismered, a Pordánét.

A városi asszony nem szólt. Azon tinődött, hogy bökkentse ki, mit akar. A haja őszes volt már, hajdan ételhordásban megbarnult arca, most ápolt s korához feltűnően síma. Vadonat új hamis fogai fiatalosan villogtak elő keskeny ajkai közül. Senki sem mondta volna, hogy nem egyike azoknak a vidéki tönkrement nemesasszonyoknak, akiknek a fia már postamester, sőt vil-

lamoskalauz, de ők még tartják a szint, amíg a halál minden szinleléstől megváltja őket.

— Pedig én is ilyesforma ügyben jövök, szánta rá magát végre a vallomásra. Szegény Elemér a nyár óta beteg. Hol kijön a kórházból, hol visszafekszik. Ami megtakarított pénze volt, elűszott s most gyötri a honvágy. Azt írja, örömet csinál idehaza akármit, csak egyszer hazajöhessen.

— Szegényke, — sóhajtott föl Hamarné — aki gömbölyű hasára kulcsolt kézzel figyelte a nénje uras száját. Hogy is mehetett olyan messzire. Juj, én egy napig sem maradtam volna meg.

— Ez a malária érte utól, magyarázta Oroszné. Tíz kilót lefogyott.

— Hú, az csúnya betegség, — bizonykodott a sógor is. — A Kis kovács fia is abban halt meg. Albániában kapta.

— Én is attól félek, magyarázta Örzsi. Olyan rossz álmaim vannak. A minap is mit álmodok? Mintha az Elemér egész kis gyerek lenne s én a régi gyerekkosijában tologatnám. Egyszer csak rámszól a Zsuzsikánk, a Jéné, hogy mit tologatod azt a gyereket, nem látod, hogy meghalt. Mondom én teggel az uramnak: Te György, én nem sajnálom a pénzt. Ha mindenem rámegy is, ezt a fiút nem hagyom ott pusztulni. — Urias arcára az örök anya-bánat facsarta ki a hajdani, gyér és meleg paraszt könnyeket.

— Az ember a gyerekiért mindent megtesz, bölintotta Hamar Péter. — De az ám, duplázott rá a felesége is.

Orosznét fölbátorította a két feléhajló hang. Abban hagyta a sirást s anyabánata mélyiről előkotorta a meghatott pillanatot kihasználó üzleti érzékét. — Gondoltam, veszek fel itt nálatok váltóra, szaporázta ki egy szuszra. — A testvéreim csak jót állnak értem.

Hamarné térült-fordult, hogy ő készít valamit, s a konyhából be is hallatszott a szöszmötölése.

— A váltó az bajos, — mondta hosszas hallgatás után a sógor. Mert ki írja alá? Én aláírnám, de én igazgatósági tag vagyok. A János is aláírhatná, de ő nem bolondult meg, hogy aláírja. Ne adja Isten, hogy meghalljatok, a legkisebb gyerek még kiskorú, az ember nézheti, amíg megkapja a pénzt. Aztán a váltó csak három hónapig érvényes s minduntalan meg kell újítani... Ugyan, ha három hónap múlva kifizetitek? — tette hozzá csöndesen.

— Három hónap múlva! — hörkent föl Óroszné, mint akit valami gyalázatossgal gyanúsítanak. — Ugyan miből? Fizesse ki a fiam. Ez az ő adóssága lesz.

— Akkor a váltó bajos, — ismételte a sógor.

— A betábláztatástól meg félek. Amikor a tizenkét milliót fölvettem, félmilliót fizettem a ráíratásért.

— A betábláztatáshoz nincs is sok bizalmam. Az igazgatóság alig szavazza meg. Husz millió sok pénz és tizenkettő már van rajta. Tudod, mit ér ma a föld? Semmit. Négy-öt millióért hajítják

utánad. Már mondtam is az anyjuknak, te, én eladom az egész cakumpakkot s beteszem a takarékbá. Urasan megélek s a cseléddel se kell mérgelednem.

— Harminckettőt akkor is megér, — makacszkodott Oroszné.

— Meg. Ma meg. De a holnapra is kell gondolni. Ki tudja, milyen világ jön. Gondolhatod, én melletted leszek. De amilyen nyakas parasztok ezek! Meg azután, nédd-e, mennyi árendát kapsz te? Tíz mázsa búzát, az három millió s akkor még te fizeted az adót. Tudod, mi lesz a kamatja annak a harminckét milliának. Évi öt millió! Ráfizetsz az árendára. Én különben nem bánom. Csak ne mondd, hogy nem figyelmeztettelek.

— De hát mit csináljak? A fiamat csak nem hagyhatom, — tördelte Oroszné s két kérdőre kifordított tenyerét tanácskönyörgőn rakta a sógor elé. — Legalább ti segítenétek! De a János is mindjárt azzal állt elő: megveszi a földet, de pénzt nem ad.

— Mit akar a János azzal a földdel? Neki semmit sem ér. Kiesik minden jószágából. Nekem ládd, megérné. Ha volna pénzem, meg is venném. De hát mi is csakhogy föl nem veszünk. A Sanyit taníttatása mindenünket fölemészti.

— De én nem is adom. Az a Juci hozománya. Azt nem herdálhatom el.

— Mért herdálnád el? Kifizeted az adósságodat s megveszed a hajójegyet. Talán még hatvan milliót is megkaphatsz érte, ha kívánod. Fönnmarad harminc millió. Azért kijárok neked tíz százalékot. Többet kapsz utána, mint az árenda.

Az asszony szeme szétbizonytalankodott a zugaiban alig derengő szobán. Eladni, megkönnyebbülni, új tőkével gazdálkodni. S ma a pénz beszél! A mérnökveje mondta, hogy ma néhány millióval exisztenciát csinál, aki ügyes. Síma kis arcába fölrozsállott a vér. Az a hajdani lány jött föl a szíve tapasztalattal lepecsételt kamrájából, aki a esendőracsákó alá is odahajlított a szüreteletlen ajkát. Kikéklő szemében fölszökött a menyecske, aki az urát Pestre hajszolta s gyorsabban emelkedő melliben ott feszengett a kalandor anya, aki fiát a mesebeli Indiának nekieresztette. Zavarodó hangon hebegte ki a rászakadó kaland örvényiből:

— Gondolod, hogy odaadjam a Jánosnak?

— A Jánosnak nem ajánlom. A János nem adja meg az árát. Mintha mondta volna is, hogy legfőlebb negyven milliót szánt rá.

— Negyven milliót? Nem vagyok bolond.

— Hát azért. Bíz rád. Keresek én rá vevőt, ne búsulj.

Férfias homlokán az a biztos életfölény ült, amely a fűhöz-fához kapkodó asszonynepet annyira szuggerálja. A vergődő asszony látta ezt a kimondhatatlan dúcot s szeretete volna hozzákötözni a maga föl-lehányt ladikját. Segélyt keresett s hogy kapjon, maga vált nagylelkűvé.

— Ha már odaadom, a legszívesebben neked adnám, — mondta szokatlan melegen.

A sógor mintha nem is hallotta volna. Nekidült a sifonérnak, kifűtta az orrát, többszörösen és nagyokat túlkölve, négyrét hajtotta a zsebkendőt s nagy gondosan visszatette a zsebébe. Közben Hamarné is befordult a szobába. A hóna alatt agyonkeményített damasztabrosz, a kezében a peccenyéhez való savanyú uborka. Hamar szokása ellenére maga is elrakott egyet-mást az asztalról, mintha a terítőnek segédkezne.

— Hallod, mit ajánl a sógorasszony, — fordult végre a feleségihez. — Uszul, hogy vegyen meg a földjít.

— Nincs nekünk ahhoz tehetségünk, — szerénykedte az asszony, aki a konyhából a társalgás egy szavát sem veszítette el.

— Sokba jön a Sanyi, — tódta rá a gazda.

— De az ám. Meg öregek is vagyunk mi a gyűjtéshez. Gyűjtsenek a fiatalok.

Behozta a vacsorát. Szép pirosra sült kolbász, egy kis májas-hurka, fehérpecsenye. A kredencből befőttet vett ki. Fölpusztította a hólyagpapírt, lekanalazta a szalicilt s üvegtálba öntötte a cseresznyét, pirosat, fehérét vegyest.

— Az első ölés, — magyarázta a disznóságra mutatva, — ilyenkor csak megvagyunk, — de novemberben nem győztem mivel tömni a vénember bélit.

A vénember ezalatt ceruzát vett elő, fölrakta a pápaszemét s a notesze kockás papírján számolgotott.

— Tudod mit, Örszikénk? Hogy neked se legyen bajod velem, hát megveszem. Ötven milliót nekem is megér, meg a te fiad is kétszer ott hal, amíg többet kapsz érte. Ugyis én árendálom a földet, velem az átadás is simán megy.

— Öt millió egy holdért? Én azt hallottam, hat-hét a föld!

— Hat-hét, — mosolyogta le a sógorasszony értesültségét Hamar Péter parasztfülénye. — Én nem erőltetek, Örszike. A végén is azt hiszed, be akarlak csapni.

— Dehogyan hiszem, — rökönyödött meg Oroszné, akin most már Neszusz-ing volt a föld s a kalandoralkatok elvakultságával iparkodott tőle s rajta át a régi életétől megszabadulni. — Tudom én, hogy jobb szívvel voltatok hozzám, mint a tulajdon testvérbátyám. Hanem azért azt keveslem.

Olyan bizonytalanul mondta, hogy Péter gazdának egyszerre sürgős lett a bor. A feleségit is maga után intette a konyhába. Egy perc se telt bele s Éva asszony azonmód tutyiban csoszogott az istállók felé, hogy a szolgálgyereket a két vőért, a Sömjén Janiért, meg a Dani Jóskaért szalajtsa, mert hátha tanura lesz szükség.

A vacsorát az Elemér indiai élményeinek szentelték. Hogy nem szóltak ellene, Oroszné is mindjobban belekeveredett. A fiának már tízezer holland forintja volt, úgy is volt, hogy jön haza, amikor a betegség utólérte. S szegény asszony csakugyan hallotta is a tízezer forintot, amint a fia kofferjéből holland jovialitással ki-

gurulnak s ráköszönnek, itt vagyunk, Orosz néni. Hozzuk a nyugodt vidéki házat, a tejjgazdaságot s mindent, amit penzióul kívánt. Hamar Péter jóindulatú „mit ér, ha a vége rossz“ sóhajtása szólította vissza. Már a mézes tésztán is túl voltak. Péter sógor szivarra gyújtott s várta a vejeit. Sömjén Jani, a nagy, vörösképű, kicsit mindig italos, de italosságában is mindenki eszén túljáró vő állított be elébb.

— Hallod-e, mibe vágta a fejszéjét apátok, — kezdte Hamarné a legpirongatósbab hangján. Meg akarja venni Órszike nénetek földjét.

— Nagyon kiuzsorázott tag az. Édesapám csak megtrágyázza, de a régi bérlő mindig kukoricával gyötörte s egy szikra ganét sem adott bele.

— Látod? Apátok meg ötven milliót beigért érte.

— Ötven milliót? Meggondolja azt édesapánk. Már megbocsásson, Órszike néném, ha rontom az üzletit.

— Ej, ez nem olyan dolog, — mondta Hamar Péter. — Óléggé megseгіélt engem az Isten, nem kereshetem mindig csak a magam hasznát. Ha egy-két garast rá is fizetek, a feleségem testvérin segítettem. Meg a gyerekin. Szegény Elemér, nagy sor az ott a világ tulsó végén.

— De az ám. Tíz kilót fogyott, — magyarázta a vejének. Csak föl kell gondolni. Sok az egy anyának.

— Hát én nem bánom, Péter, — bökte ki a döntő szót Oroszné. — De hamar kell a pénz. A délelőttivel utazom.

— A husz milliót akár most odaadom. Az a foglaló, a többit majd tavaszra. Izenj csak át — fordult a feleségéhez — a Jóskaért. mindjárt meg is csinálhatjuk a kontrektust.

De a Jóskaért nem kellett átüzenni. Átüzentek azért vacsora alatt. Csak nem ért ide. Tíz perbe sem került, ő is bekászált. Hosszú, igényes, szőke ember volt. Fölfelé nőst, amikor Hamarlányt vett el s úgy becsülte a kitüntetést, hogy meg se mukkant, ha a felesége familiájába került. A sarokba gubbadt, hallgatta a sógora figuráit, bevárta, amíg az apósa az egyezséget megszövegezi. Akkor maga is alákanyarította a nevét.

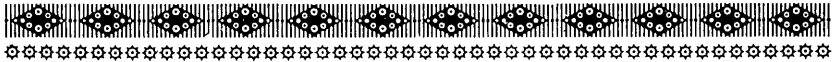
Tíz órára járt, amikor Oroszné hazacihelődött. Az egyik vő ajánlkozott, hogy hazakiséri. A másik is elköszönt, hogy ő is hazanéz az asszonyhoz. Az öreg házaspár magára maradt. Az asszony az asztalt szedegette, a férfi szivart huzott ki s annak a végít faragta szájba. Ő szóalt meg elébb:

— Ma legalább a János is elmondja a Miatyánkot.

— El, — mosolygott elismerően az asszony. — Mégis a Sanyié lesz a föld. Az talán nem hajókázza el.

— A Sanyi, az nem, — mondta rá komolyan az ember. — Az inkább szerez hozzá. — S büszkén gondolt a fiára, aki lám, tanult ember, az nem afféle habajdos, Indiában reménykedő. Rendes, komolyeszű gyerek az, aki Pesten folytatja, amit az apja, meg a nagyapja Petelén elkezdett.

Lelkes László.

Beethoven megsüketül.

*Ki a zenét teremtve áhította,
kezdetől volt magányok embere,
s egy szörnyű éj zord zúgásba sodorta:
elszabadult lelkében a zene.*

*E naptól fogva hasztalan hízelt
fülének édes dallam. Nem fogadta be.
Nem kaphatott már semmit. Adni kellett.
S mint bűvárt körülfogta sorsa tengere.*

*Mint bűvárt, aki leszállt önmagába
s mint mázsa hullt rá borzalmas magánya
s könnyek maró patakja folyt le a torkán.*

*Aztán idővel bölcs lett s szinte boldog,
A sajátjának tudva ezt a sorsot,
és olyan lett a lelke, mint egy orkán.*

Marconnay Tibor.

ARCKÉPEK.

Móra Ferenc.*

I.

Kiskunfélegyházai foltozó szücs fia. Ősei nem veszték egészen a történelem ködébe, sőt ármális is maradt utánuk. Római katolikus hiten van, gyermekkori emlékei szűzmáriakék és szentjózsefsárga színűek gyakorta. Természetrajzszakos filozopter volt egyetemi hallgató korában, jelenleg múzeumigazgató Szegeden, hivatalból archeologus tehát történész is egy kicsit. Családos ember, felesége, asszonyleánya és egy kis fiúunokája igénylik odahaza szívének melegét. Fiatalabb évein keresztülgázolt a világháború és különösen a tisztviselőnyomor. Vidéki ujságírás furcsa, mohó láza ette meg régebbi éjszakáinak nagyobbik és üdítőbb felét, mostanában a Magyar Hirlapba ír. Mi természetesebb, minthogy destruktív ember veszett hírében áll és hogy a tüdejét gyógyíttatnia, idegeit meg nyugtatnia kell időnkint, hol a város tanyáján, hol Olaszországban. És mert valaha Mikszáth, Gárdonyi, Tömörkény, Pósa, Sebők Zsigmond Szegedről indultak, talán fölösleges is külön ideírnom, hogy úgynevezett ifjúsági író.

Mindezt nem lexikonból másoltam, hanem az írásaiból olvastam ki. Ez azért volt lehetséges, mert sohasem ír le egyetlenegy mondatot sem, ami pusztán kitalálás. Élete és életműve összeolvadnak, még azokat a történetkéket is magára szokta vonatkoztatni, amelyek egyrészét már a nemzetközi mesekutatás is nyilvántartja. Hogy azonban ez nem hiba, hanem a legmélyebb liraiság, azt onnan érzem, hogy ilyenkor mindig neki hiszek inkább, mint a magam jólétesültségének.

II.

1. A szücsfiú közönséges parasztfiú persze, apja is csak a földet veszi egészen komolyan, az iparán inkább babrál. Maga a fiú is a földet szeretné túrni már hatéves korban, úgy fanyalodik aztán a tollforgatásra, mikor a dinnyetermelésen rajtaveszt. Erős Töröcsik fia okos Töröcsik, unokája Dióbél királyfi a nagy álmodozó, ez a családja. A hímezett tulipánok az igaziak utáni vágyakozásból kelnek ki a ködmönökön, de legalább reális álmok — sóhajtja a „semmihasznára“ mesélő utód — és hol irigyli az esernyőcsinálót, aki munkájának

* Ez az arckép abból az alkalomból készült, hogy írásaiból hat kötetet most adott ki a Lantos rt.

mégis csak van valami látatja, hol annak adja ki magát idegenek között.

Ez a témának is minduntalan hazajáró motivum nemcsak arra jó, hogy artisztikus forma a költő álmainak valósággyökerei számára. Hanem — és főképen arra, — hogy mondanivalójának a tartalmát is, a természetét is személyi és dologi hitelképességgel ruházza fel. Minden más vélemény mehet a szememben egyéni vélekedés számba, minden más látásmód tűnhetik fel, mert eltérő az enyémtől, előttem bizarrnak, de mikor nagyon mélyről és nagyon messziről a magyar nép a maga legigazibb módján mondja a legsajátosabban magát, akkor igazodom hozzá és még csak nem is a szépérzékek diktálja, hogy ezt tegyem, hanem az életérzésem. Azért, mert az ilyen mesélőkedv, ezek a mesetárgyak és a mesélésnek eme módja a lényemhez úgy tartozik hozzá, mint a mindennapi kenyér, vagy a gyökér fogalma. Egyszerűen ez jelenti magyarnak lennem és Szent István királyunk soknyelvű loldog országában mindig ez marad a kristályosodási tengely.

2. Az öreg szücsmester leginkább amolyan foltozó szücs. Valahol a város végén laknak és hol van, hol nincs nekik mit enniök. A fiának a szegény ember szemét hagyta legtöbbet érő örökségül. És ez a szegény ember szemeszögletéből látott világ éppen úgy kettős hasznót hajt, mint paraszti kivolta. Szívvidámító, édesen ríkató meséket mondhat vele a maguk szegénységéről, meg más szegények életsorsának aranyos felhőiről, nem utolsósorban nemzeti nagylétünk cifra nyomorúságáról. Érzékennyé teszi a lelkét és kitágítja látókörét a nincstelenség, a gyöngék, az elesettek, a félkegyelműek, szegény cigányok irányában. De ez csak a kisebbik haszon. Fontosabb az, hogy alulról felfelé lát és érez. Mesevilágában a megoldás mindig a legkisebbik királyfi, a szeméten szedett táltos, János vitéz és Toldi Miklós pártjára dől. Prómétás király aranykoronája dinnyehéjjá halványodik az égben, a szegény gyerek tiszta szívből adott üvegeserepe viszont gyömántszámba megy Isten mérlegén. Jó volna, ha a királyfit Domaszéken Szél angyóék nevelnék és a kis kukta adja az öreg királynak a legjobb tanácsot.

Ösztönösen érzi ezt a mesemondó, hogy mihelyt az ember ott hagyja az alsórendet, rögtön szövevényesebbé, hazugabbá, cifrábbá és dekadensebbé válik az élet. Lehet, hogy paraszti, helyesebben magyar voltának másodhajtása ez a demokratikus életlátás, hiszen magyarnak lenni úgy, hogy biztosnak is maradni a dolgunkban, többé-kevésbbé azt jelenti egyuttal, hogy alulra kerülni és világvégeztéig kis embernek maradni. De akárhogy van, elmesélve a művészi igazság messzehangzó, soká zengő tételévé cikkelyeződött be.

3. Az alföldi magyarok, aki csak valamire való közöttük, negyvennyolcasok egy szálíg. Nem politika ez náluk, hanem juss, ha úgy definiáljuk a jogot, hogy az a néplélek vitális érzése. Móra Ferenc legalább így meséli ezt, mert nem elég azt mondanunk, hogy így látja, hanem így hallja, tapintja, szagolja, kóstolja, gondolja, kívánja, hiszi... így éli. Az alföldi élet formája soha véget nem érő küzdelem az idegennel, szimbóluma ennek az életformának Kossuth Lajos. Soha még Kossuth Lajos magyar író tollán keresztül ilyen igazán és meg-

teljesedve nem született újra, mint ezén a kiskúnfélegyházai szélbali lélekén. A népdalok Kossuth Lajosra ez az alak, aki izen majd még egyszer, a ragyogó csillag mellett írja levelét és esik az eső a kalapjára, áldja meg az Isten. Ő a magyar időszámítás ab urbe condita-já: há valami nagyon régen volt, az talán még Kossuth atyánknál is régebben löhetett. A honti kanászok is csak úgy fogadják meg az alispán szavát, hogyha azt meséli nekik, hogy Ferenc József öfelségén sokat erőt vesz mostanában a szomorúság, mióta Kossuth Lajos meghalt. Az öreg Móra szűcs maga csinálja meg a megcsinálhatatlan tetrakonta-oktaédert a fiának, mihelyt megérti, hogy 48 lapja van, sőt 49 lapot csinál neki, mert szélsőséges függetlenségi lelkének így esik jobban. És az is igaz, hogy halála után se türi maga fölött az olyan fejfát, ami 67-es ember kezefaragása.

Ártatlan dac ez a negyvennyolcaskodás, passzív rezisztencia. nem több. Nem cselekszik, csak vár. Várja haza többek között Rudolfot, aki Oroszországban gyűjti az ármádiát és nemsokára visszatér. Nem neveti ki kenyéradó gazdáit érte, csak lejebb húzza a kalapját, ha kiderül, hogy magyar kuvaszt vásároltak drága pénzen a némettől. Ártatlan dac ez, ismétlem, de kiérezni belőle, hogy nélküle nehéz volna megmondanunk, mennyiben magyar és miért az az ember?

4. A demokrata azért az ármálisára is tart valamit. Nem a tisztességért fontos ez minálunk, hiszen a múltban is nekünk volt a legnagyobb szívű, mert érdemek előtt mindig kaput táró nemesi rendünk, hanem szavunk hitelének miatta. Jó tudni, hogy mesénk nem efemer mondás, hanem századok elfelejtett éneke, ősi igazság, mesebeli kürt váratlan riadása, melyből rejtelmes meleg imé előcsalogatta a belefagyott régi hangokat.

A parvenü botfűlű a história nagy orcheszterével szemben, az indigéna hallása labilis, legalább is az első időkben. Móra Ferenc belső hallása abszolút, érdeklődése nagy tételeket átfogó és mindent közös tonikára hangoló. Ez a közös alaphang a magyar örökélet contrapontja, ezért oldódik fel benne minden keserűség humorban, holott élesebben kevés fül vette még ki a magyar múlt nagy kórusából a zokogás motivumát, mint az övé. És kevés látóember látta végzetszerűben tragikumunkat, mint ahogy az az ő vízióiban megképzik előttünk. Hiszen a pásztornóták primitív dallamaiból kihallja Dul király lányainak kardalát, Guga Péter kanászban meglátja Guge urat, Ipoly-ság egykori birtokosát, Habi együgyű figurájából kiméltóságosodik számára az örök táltos, mondókájából sértetlenül idehallik a hajdani sámánkodás igéző imája.

Két művészi tanulság esendül ki ebből a szimfóniából valóságos ellenpontok módjára. Egyik időfölöttivé emeli a magyarság örökkévaló voltáról tett bizonyosságot azzal, hogy a neki ártó szándékokat ideigvalóknak, naivoknak és kissé komikusoknak látja és láttatja. A másik hidegen, élesen, újabb ezer esztendőre szólóan mutatja a magyar bűnököt, Bátor Opos sárkányát, ezt a valóságos húnok harcát, amely már szinte reménytelen minduntalan megújulásában.

5. A katolikus vallás, mely eddig a magyar irodalomban meg-

lehető elvont formában jelentkezett, nála színt nyer, alakot ölt és megelevenedik. Öreg, szőreipőben járó papbácsik miséznek, joviális arcuk zsírosan fénylik, színes, szép papi köntösük meg-meglebben. A szentségtartó aranyos ajtaján megcsillan a fény, amint kinyílik és megint bezárul. A szenteltvíztartó áldást szór a buzavetésre, a Megváltó keresztrefeszített képe szelíden tekint le az alatta térdelőkre, kis ministránsfiúk játékos kezében ezüsthangot harmatoz a csöngettyű. Hideg hajnalon benyeli a nagy templomajtó az álmos, kelletlen kisdiaákat, meleg nyári délután a békésen szendergő gyerek fölött mosolyogva öröködik az oltárkép jámborarcú szentje.

Másrészt az ő békái is örökösen azt vartyogják, akár a Mikszáthéi, hogy urrak a papok. Nem is csoda, mert egyik szerzetes tanára immár nyolcadszor nézte meg ugyanazt a szégyöntelen színdarabot, a másik papja meg jelszóvá emeli gyakorlatával kedves szavajárását: ígyunk mohón. Flórián atyának más igazságot szolgáltat Isten az égben, mint a püspöke itt a földön. Azt sem lehet egészen biztosan tudni, hol végződik a keresztyénség és hol kezdődik az ősi pogányság szerzőnk mesevilágában, mert p. o. Habi a keresztyén katolikus rítus szerint sámánkodik, viszont paraszti legenda meséli Árpád apánkról, hogy az egyik alföldi domb gyomrában valamennyi fiával egyetemben leborulva tiszteli a felmutatott szentséget.

De túl a dogmákon, a klérus idvességszerző hatalmán is túl, igaz, hogy a Krisztus váltságahalálán meg még mindig csak jóval innét, Móra Ferenc nagyon mélyről a lelkéből és nagyon őszintén az életén keresztül hirdeti az Örökkévalóról, hogy egyedül ő az Isten.

6. Sokat tud ez az ember és alaposan érti a dolgát. Nem csoda, ha kissé kiábrándult, néhanapján gúnyos, de kivétel nélkül mindig szomorú és mindig szelíd. Világának határai alázatosságra szoktatták, de csak örök igazságok előtti alázatosságra. A csillagok a végtelen nagy, a mikroszkóp a végtelen kicsi, az emberi társadalom a végtelen közel, az ősök csontja a végtelen távol tiszteletére nevelték. A könyvek és folyóiratok hirt adtak neki a legmodernebb kitalálásokról, a folklore és a történelem elaludt századok bölcsességéről és bolondságairól szolgálnak számára hiradással. Fantáziája röptét a módszeres gondolkozás homokzsákja szabályozza. Ez a tudományos készültség különösen azért vált ki olvasása közben örömezeretet, mert egyénisége és mesetárgyai gyakran csábítanak látszólag az exotikum romantikájába és jó éreznünk közben minduntalan, hogy egy hűséges és okos szempár vigyáz reánk és semmiképen nem fog bennünket bolonddá tartani.

7. Mostanában egyre jobban terjedő divat az arisztokrácia fogalma mellett a szofokráciáét is emlegetni és írónk példája különösen csábít erre bennünket is. Előkelő lélek, aki a magyar sorsfordulat hét szűk esztendejében nyomoruságával egyenes arányban nőtt meg. Ha haragudnék, talán még komikumná szelidíthetné helyzetének csendes tragikumát, így zavartalanul érvényesül az és a nyomor éjszakájába belevetíti igazának soha ki nem alvó lángoszlopát. Ahogy befogadják az úrgyülölő parasztok lassankint maguk közé őt, akinek a szabadjegyek és tisztviselői kedvezmények hazájában egész jeggyel kell har-

madik osztályon utaznia a Petőfi-Társaság ülésére emlékbeszédet mondani, az olyan jelenet, hogy már csak azért sem lehet ez az ország soha a Balkán panamáinak feljebb csusztatója, mert az inkompatibilis lenne ezzel az egy miniatürrel. Szomorúan szép és felső néposztályhoz méltó gesztus: bejelenteni az élet telijére az igényt, de azért se lejjebb nem zuhanni, se méltatlan áron meg nem vásárolni azt, ami jog szerint megillet. Méltó a magyar írástudó rend legjavanak máig sem befejezett néma kálváriajárásához.

8. Van azonban valami írói egyéniségében, ami több az előkelőségénél, mert nem rezervált és csöppet sem passzív. Azt hiszem, ez vezette a radikálisok közé és ennek köszönheti „destruktív“ hírét is, holott már az eddigiek alapján is ősbibb, nagyobb, teljesebb, más, mint akármiféle izmus. Az egyéniségét szimbolizálni leginkább alkalmas fogalmak pedig: az alap, forrás, mag, gyökér, eredet, egyszerűség, nem társulhatnak a leépítés és szétrombolás képzetkapcsolatában. Van azonban a születés fogalmának közvetlen szomszédságában valami, ami hasonlít a bontáshoz: a regeneráció, reorganizáció, továbbá a haladás, mindenképp a növekedés fogalma. Gondoljunk a betegségek biológiai lefolyására s azonnal láthatjuk, miről van szó. Móra Ferenc ebben az értelemben forradalmár és az élet jogán tagadó szellem, az élet gesztusaival negatív jelenség. Igazsága, — pedig láttuk, milyen ősi, milyen egyetemes és milyen primitív igazság, — diametrálisan ellentétes a mai magyar élet formáival. Egy-egy megjegyzése a hőmérő brutális őszinteségével mutatja az organizmusban élősködő baktériumok jelenlétét a közélet lázas állapotának halálos okául. Nem alkuszik, egyénisége kiveti a kórjelenségeket. Nem úgy viselkedik velük szemben, mint közömbösítő gyógyszer, hanem mint pusztító szérum, mert ahová szatirája eljutott, ott mindenféle hazugság megszűnt lehetséges formaként szerepelni.

Pedig türelmes, mint akinek nagyon nagy és vitánfelüli az igazsága. Nem csatázik, mert aki ráér, annak a várakozás kitelik az idejéből s a viadal áldozatait minek venné a lelkére? Forradalmiságának talán még a támadó erejénél is hatásosabb gesztusa a megadás. Elbujdosik és rejtkehelyén építi fel lelkétől lelkedzett Utópiáját. Ez a rejtkehely lehet Olaszország, lehet a falu, lehet a tanya, de leginkább és legszívesebben Nádország, a maga különös sokhangú faunájával és sokszínű flórájával, az író legsajátosabb otthona, ahonnan mindig az anyaföld csókjától ujrászülötten kerül elő.

9. Van azonban igazi otthona is. Egyetlen képpel szeretném jellemezni ezt az otthont. A magyar feleség arcképe ez, az „öreg nagysága“ meghatóan finom portréja, akinek az ura akármilyen felindult lelkiállapotában sem törhet el egyetlen tényért sem, legfeljebb olyan darabokra, amelyet az asszony már megelőzőleg selyempapírosból bontogatott ki a számára. Ebből az életközösségből olyan erős és olyan gyöngéd életigenlés sugárzik ki, hogy művészi befejezettsége nem állhat meg a gyermekben s a magyar l'art d'être grand père-t köszönhetjük neki, az „apapa“ Móra Ferenc lelkének gordonkakacagású és gordonkasírású változatait.

10. Aki nagyon a kezdetéről érzi az életet és álmaiban a végpontjáig elérzi, aki nagyon egyszerű alkotóira bontotta már az első látásra bonyolultat, sőt összegubancoltat, aki a meglévő állapotok és a fennálló rend örökérvényességét tagadja, akinek sokat tudó és mindent megértő egyéniségében tanító velleitások rejtőzködnek s akit végül odahaza kicsi megszakítással mindig most feszlő lélek várt fészekre, annak a legigazibb állomása mégis csak a gyermek. Mesélni a gyermeknek, mesélni a gyermekről, mesélni e szomorú világban az élet termő-elvéről és végül a népmesei hang veriszkópját tartani a fonák-ságok elé: ez Móra Ferenc, az ifjúsági író bibliai négy orcája. És érdekes. Hiába ez az ág roskadozik a legdúsabb termés alatt, e nagy szüret még mindig csak nagy ígéret. Mire kis unokája megtanul olvasni, akkorára talán maga Móra Ferenc is megérzi ezt, akkor aztán végre megszületik az első magyar igazán ifjúsági író, aki csak a gyermekeknek ír, de úgy, mintha azok teljesjogú olvasóközönség volnának, sőt egyenesen az olvasóközönség.

III.

De Nádország lakója, a boldog nagyapa, a gyerekek jóbarátja, legeslegigazabban otthon mégis a magateremtette mesevilágban érzi magát. Ezt a világot külön jellemezni fölösleges, hiszen fönt felsorolt tartalmi elemei belülről kifelé már megrajzolták szinte maradék nélkül, mert formája belső forma, akár a kristályoké. Tisztán formai elemként mindössze néhány nagy elv különíthető el, mintegy kulcsaképen a többinek.

A toll valóságos kínozgerszám, de írni mégis gyönyörűség vele. abbahagyni pedig lehetetlen.

Az élet apró jelenetei, úgy, ahogy vannak, szimboliztikusak és az örökkévalóságot láthatjuk meg még a cserepeikben is.

A mesemondó bizonyos jeleneteket sokszor elismétel. Az ilyen jelenetek valóságos háromszögelési pontjai életünknek, amelyek mindenhova ellátzanak s így minduntalan hozzájuk igazódhatunk. Ilyen p. o. az a furesaság, hogy a parasztnak fából készült villámhárító is megteszi.

Az író az életnek nagyon hazug és nagyon tökéletlen képét rögzítheti papírra csak s ezt is azon az áron, hogy az életet magát elengedi suhanni maga mellett. (*A festő halála.*)

De még magáért a kendőzetlen életért sem kár, mert azon túl is van valami, örök igazság, vagy az élet értelme, az az egy érvényes és halhatatlan, mi, szegény bűnösök, meg úgymint meghalunk, ha vétünk ellene. (*Ének a búzamezőkről.*)

*

Az írónak és az örökszépnek *közötte* él az élet. Az írónak és a közönségnek *közötte* él a mű. A közeget villamos kisülésig hevíteni a költészet feladata. Végtelenből érkezett üzenetre végtelenbe vetített válasz. Ez Móra Ferenc oeuvre-jének művészi tanulsága.

Karácsony Sándor.

KRÓNIKA.

— **Öngyilkosságokról és elválásokról** tartott értekezlet. A folyó év tavaszán rendezett társadalmi értekezlet részletes anyagát nemrégiben adta ki nyomtatásban a Statisztikai Társaság. Az ismertető füzetből, amely harminc hozzászólónak ugyanannyi különféle egyéni véleményét tükrözteti, nem lehet az értekezletről egységes képet nyerni. A szótszórt vélemények mérlegeletlen ismeretéből aligha fakadhat elhatározás és helyes tett. Mindazáltal nem felesleges az értekezletről összefoglaló ismertetést adni.

Az Értekezlet megtartására Bernát Istvánnak egy korábbi előadása adott ösztönzést. Résztvettek rajta többek között: Prohászka Ottokár, Ravasz László, Ruffy Pál, Andor Endre, Angyal Pál, Hornyánszky Gyula, Laky Dezső, Kenedy Géza, Geöcze Sarolta, stb.

I. Elsősorban az a kérdés foglalkoztatta az értekezletet, hogy van-e olyan veszedelem, amely orvoslást igényel. Megállapították, hogy a statisztika nem nyújt a bajokról teljes képet; az öngyilkosságok aránya nem ítéhető meg helyesen az öngyilkossági kísérletek számának ismerete nélkül, a törvényes elválások száma viszont nem tájékoztat kellőleg a házassági élet romlásáról, mert nagyszámban lehetnek olyan házasságok, amelyek már csak törvényi forma szerint állanak fenn. Azonban az ismert statisztikai adatok alapján is kétségtelen, hogy az öngyilkosságok és az elválások száma feltűnően szaporodott.¹⁾

II. Az öngyilkosságok okai felől az alábbi véleményeket adták: Az öngyilkosságot bizonyos esetekben az altruizmus és a jellemerő bizonyítékának tartják, mikor tudniillik az öngyilkos azért keresi a halált, hogy mások élhessenek, — ámde eszmény még az úgynevezett altruista-öngyilkos sem lehet, mert az eszményi vértanú nem önmagát véget életének, hanem legfeljebb a fenyegető halál elleni védekezést mulasztja el mások érdekében. Fajbiológiai szempontból előnyös lehet az életre alkalmatlan, gyógyíthatatlan egyének kiválása, de az egyén szempontjából az öngyilkosság sehogy sem menthető. Az öngyilkosságot a természet nem kívánja: az ösztönéletet élő állatok közt nincs öngyilkosság, — nagy társadalmi felfordulások idején, mikor az egyén figyelmét a közdolgok lenyűgözik és az egyén úgyszólván ösz-

¹⁾ A halállal végződő öngyilkosságok száma 1919-től 1925-ig, 1952-ről fokozatosan 2443-ra emelkedett; az elválások száma Csonkamagyarországon kb. négyszer akkora, mint egész Magyarországon az 1890-es évek elején, kétszer akkora, mint 1900—1905 években és kb. ugyanannyi, mint a háború előtt egész Magyarországon volt.

tönéletet él, alig történik öngyilkosság. Természetes állapotban mindig győz az életösztön. Eszerint az öngyilkosság értékelésből s tudatos akaratelhatározásból ered. Közvetlen oka az ítélethamisítás, az erkölcsi tájékozás elvesztése, erkölcsi zabolátlanság és végsősorban az Istenbe és a rendeltetésbe vetett hit hiánya. „Nincs olyan etikai vagy gazdasági krízis, nincs olyan logikai láncolat, amely kiegyenlítésre képes hangulatélet mellett öngyilkosság nélkül ne lenne megoldható“ (Kluge orvosstanár). Aki természeti törvénynek tudja azt, hogy *Isten nem hagy el*, — az nem lehet öngyilkos. (Szücs Ernő) Ilyen felfogás mellett nem tekinthetők az öngyilkosság alapokainak azok a körülmények, amelyek az öngyilkossági hajlandóságot erősíthetik. Így például a tanultabb, civilizáltabb és finomabb ízlésű rétegekben gyakoribb az öngyilkosság, — de azért nem lehet állítani, hogy a tudás vagy a civilizáció az öngyilkosság oka, — csupán annyi igaz, hogy a gyenge képességű, ingatag erkölcsű és hitetlen emberek lelki egyensúlya könnyebben megbillen bonyolult életkörülmények között és rendszertelen tudástömeg súlya alatt. A trianoni békeparancs nyomán támadt gazdasági válság, a létfeltételek romlása, munkanélküliség, lakáshiány, stb. főként azért erősítették az öngyilkossági hajlamosságot, mert az anyagi csapások *hirtelen* borították fel a megszokott gazdasági egyensúlyt, — egyébként azonban az anyagi eszközök megszokott fogyatékosága aránylag ritkán vezet öngyilkossághoz, a szegények között kevesebb az öngyilkos, mint a gazdagok közt. A testi vagy lelki betegség következményeitől való félelem s az iszákosság is közrehatóan a lelki egyensúly megbontásában. Az öngyilkosságokban nagy szerepe van az utánzásnak, a tömegbefolyásnak, ebből érthető az a romboló hatás, amelyet a pesszimista irodalom és szenzációhajtású sajtó az erkölcsi érzék tompítása és az öngyilkossági módok megismertetése által gyakorol. A materialista tanok és az érzéki szórakozások elterelik a figyelmet az igazi szellemi értékről és ezzel előmozdítják az ítélet hamisítását. A forradalmi tanok törvénytiszteletlen, anomikus szellemet terjesztének, pedig az átlagember nem képes a külső törvényt belsőkké helyettesíteni. Nem-katholikusok között több az öngyilkosság, mert vallásuk az én önállóságának kedvez és megengedi a szabad vizsgálódást, amelyben az egyén ítélete könnyen eltévedhet. Nem házasok és szabad foglalkozásúak között több az öngyilkos, mert tartós társadalmi köteleken kívül nehezen alakul ki harmonikus életfelfogás. Az öngyilkos nők száma újabban erősebben szaporodik, mint az öngyilkos férfiaké: ez a női psziche kóros elváltozását és a nőnevelés helytelenségét mutatja.

Az öngyilkosság jelensége veszélyes a társadalomra, mert az életet lebecsülő felfogást terjeszti, pedig pusztulásnak indul az a társadalom, amelyben az emberéletet nem becsülik.

Az öngyilkosság elleni védekezés eszközei, — e jelenség bonyolult társadalmi összetételéhez képest — igen sokfélék. Elsősorban azokat a feltételeket kell eliminálni, amelyek az ingatag természetű egyének öngyilkossági hajlamát erősítik, vagy az öngyilkosságra alkalmat adnak. Javítani kell a létfeltételeket, meg kell szüntetni a lakás-

inséget. Küzdeni kell a munkanélküliség ellen, — de nem munkanélküli segéllyel, hanem munkaalkalmakhoz juttatás és szükség esetében foglalkoztató műhelyekben alkalmazás útján. A fegyver és lúgkő árusítását szigorú feltételekhez kell kötni. A kicsapongó érzéki szórakozásokat akadályozni kell. Küzdeni kell az alkoholizmus és a nemi betegségek ellen. Meg kell tiltani az öngyilkosságoknak részletező hírlapi közlését. Állandó és szervezett harcot kell folytatni a materialista, egoista, pesszimista és anarkista eszmeáramlatok ellen. Büntetni kell a kiskorú nők csábítóit.

A védekezés mellett pozitív szellemi tevékenységet is kell folytatni az öngyilkosságok végső okainak kiküszöbölése végett. *A fejszét a fa gyökerére kell tenni: a valláserkölcsei élet gyökeres átváltoztatására, lelki újjászületésre van szükség.* Erősíteni kell a vallásos hitet és az isteni gondviselésbe vetett bizalmat. Hittel kell meggyőzni másokat arról, hogy az élet becses ajándék, amelynek helyes felhasználásáért felelősek vagyunk; az embernek rendeltetése van és ha az ember rendeltetését komolyan betölti, akkor képes uralkodni a természeti bajokon. Olyan világnézetet kell terjeszteni, amely javítja a kedélyt, az élet- és munkakedvet. Testi és lelki egészségre, kötelességteljesítésre, tevékeny emberszeretetre kell nevelni. Az iskolákban elsősorban az optimista irodalmat kell megismertetni és kapcsolatot kell teremteni a földdel, az élő természettel. Erősíteni kell a törvényiszteletet és elő kell mozdítani a társadalmi integrációt, azaz a tartós társadalmi kötelékekbe tömörülést.

Az értekezlet foglalkozott az öngyilkosjelöltekkel való bánásmód kérdésével is. A Budapesten működő „Életuntakat védő iroda“ elégtelen a feladatok teljesítésére. A védőirodák szellemi irányítását állandó életvédelmi tanácsra kell bízni. Az életuntakat nem a rendőrséghez, hanem a védőirodákhoz kell utalni, amelyeknek szervezésére a fiatalokúak bírósága mintául szolgálhat. Az öngyilkossági kísérletet helytelen volna úgy büntetni, mint közönséges bűntényt, mert a megtorlás itt elméletileg sincs helyén s gyakorlatilag is célszerűtlen: a büntetéstől elkésérített életunt újabb kísérletet követhet el. Arra kell törekedni, hogy az életuntnak életkedvét újra felbresszük, sőt a társadalomba bekapcsoljuk. Erre a célra a gyógyintézeti kezelés csak akkor alkalmas, ha az életunt gyógykezelést igénylő betegségben szenved, míg a különben egészséges életuntak intézeti kezelése a nyomorgók tömegeit színleges kísérletekre csábíthatná. Az életuntakkal szemben egyéniségüknek megfelelő bánásmódot kell alkalmazni, egyeseknél elég lehet a vígasztalás és támogatás, másokat célszerű tartós felügyelet alá helyezni, vagy átmenetileg dologkényszer alá is vonni. Védni és támogatni kell az életuntak családját is.

III. A házassági elválások szaporodása a házásélet romlásának egyik jelensége. Erre egyéb jelekből is következtetni lehet, így a születések kevesbedéséből és a házasságban élők öngyilkossági eseteinek szaporodásából. Az értekezleten résztvevők egyetértettek abban, hogy a házasság az alapja a tisztességes, egyensúlyozott társadalmi életnek,

ezért a házaselet romlása a társadalmi élet gyökerét támdja s az állam fundamentumát ingatja meg.

A romlás közvetett okai között újból felhozták a trianoni vész, az életfeltételeknek előreláthatatlan hirtelen romlását, a lakáshiányt, a munkanélküliséget, a civilizációval járó igénynövekedést és idegromlást, a mulatságoknak agyvelőtpusztító sívárságát, a magánéleti botrányokat terjesztő sajtó kártevéseit, valamint a materialista és forradalmi eszmeáramlatoknak lélekrontó hatását.

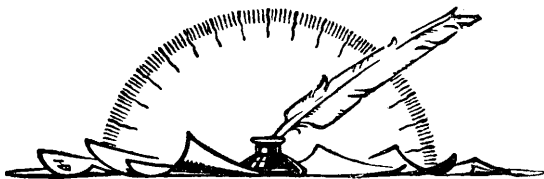
A végső okokat azonban itt is mélyebben találták meg. *Megromlott a lélek és a házasság erkölcsi felfogása!* A távolabbi, hajlamosító körülmények ellen állandóan harcolni kell, de ez még nem elég. A nemzeti lelket kell ujjaszúlni, a házasságrontó bajokat gyökerestől kell kitépni.

Már a gyermeknevelést úgy kell irányítani, hogy a felnövök alkalmasak legyenek egy boldog házaseletre és hivatásuknak találják a családalapítást. A testi és erkölcsi tisztaságot — mértékletesség, munka és sport segítségével igyekezzék megőrizni nemcsak minden leány, de minden férfi is. Arcpirító szégyen, hogy a nemi betegségek (a meddség főokai) a főiskolai hallgatók között terjednek leginkább: azok között, akik a nemzet szellemi vezéreivé és példaadókká kívánnak válni. A gyermeket családi életre, örömkeltsre és kötelességteljesítésre kell nevelni. A nagyobbakat a kisebb gyermekek szeretetére és védelmére kell szoktatni. Reformálni kell a nőnevelést: a nőt első sorban a háztartásban, a gazdálkodásban, a beteg- és csecsemőápolásban kell járatossá tenni. A nőemancipáció ne abban álljon, hogy a nő minden kötelességtől emancipálja magát, hanem abban, hogy kötelességének tartsa a házassági terhek megosztását. Köztudatba kell vinni, hogy a házasság nem feltétlenül szükséges a boldogsághoz, ezért a mindenáron házasodásért nem szabad az eszményeket feláldozni, csak tiszta érzésből és megfontoltan szabad házasságot kötni, — azonban, aki egyszer házasságra lépett, az a házasságból folyó kötelességeket híven teljesítse. Különösen értse meg minden házasság, hogy a házasság erkölcsi igazolása: a gyermek és a gyermekeknek erkölcsi nevelése. Meg kell ismertetni a házasságokkal a gyermekkerülés veszedelmeit; a sokgyermekes hosszú házasságokat nyilvánosan kell ünnepelni és jutalmazni. Erősíteni kell a vallásos hitet és a házasságnak megszentelt erkölcsi közösségként való felfogását.

A válás értelme tekintetében az értekezleten is megnyilatkozott az a tragikus ellentét, mely az egységes nemzeti lélek kialakulását és ujjaszületését gátolja. A római egyház képviselője azt kívánta, hogy „a törvény a lakosságot a felek hitelvei szerint kezelje“, vagyis ne engedje meg a r. kath. házasságok házasságának bontását és újabb házasságát, vegyes házasságot pedig csak akkor engedjen nekik, ha a másik féltől reverzálist hoznak; továbbá, hogy „a törvény ne ismerje el a vallásváltoztatást elválással kapcsolatban.“ Ezzel szemben felhozták másrésről, hogy a megtört házasságot jobb felbontani, mint a házasság formális fenntartása mellett paráznságban élni. A tragikus ellentét áthidalását annakidején a házassági törvény kísérelte meg, de

az ellentét tovább is fennmaradt — nem kis részben a törvény hiányosságai miatt. Az értekezleten résztvevő világi személyek egységet kereső szelleme reményt nyújt arra, hogy a törvényes kompromisszum újabb megkísérlése nem támasztana újabb harcot, sőt inkább enyhülést hozhatna a már meglevő áldatlan harcban. A törvényes kompromisszum tekintetében az értekezleten konkrét indítványok is hangzottak el. E javaslatok a közös eszmények hatékonyabb szolgálata által kívánták az egységet létrehozni; ily közös eszmények: a házasság erkölcsi jelentőségének emelése, a házasságkötés megfontoltságának fokozása, a házasság erkölcsi céljának biztosítása, a házasságot rontó megtévesztések elleni védekezés, a könnyelmű elválások megakadályozása. A jogi természetű javaslatok részletes ismertetését mellőzzük, mert azok értékeléséhez tüzetes jogi fejtegetés szükséges. Ugysem hagyhatják ezeket figyelmen kívül azok, akik a válások kérdésével foglalkozva, őszintén szolgálják az eszményeket és az egységes életerős nemzeti fejlődést szívükön viselik.

Tunyogi Szücs Kálmán.

KRITIKAI SZEMLE.

Sylvester Rendszeres Hittani Kézikönyve. Első könyv. *A keresztyénység világnézete* (Református dogmatika). Irta: *dr. Vass Vince* ref. theol. akad. tanár. I. kötet. Tahitótfalu, 1927. Sylvester Nyomdai műintézet.

Erről a pompás kis könyvről, amelyet pápai főiskolánk lelkes és nagyértékű tanára, dr. Vass Vince a fenti címen írt, nem könnyű írni. És pedig azért, mert az elismerés, sőt dicséret legáradóbb szava se tudná egészen feltárni ennek a könyvnek a célzatát. Egy könyv van előttünk, amely nem azt akarja, hogy dicsérjék. Nem azt, hogy tudományosságát elismerjék, szépségét élvezzék és felfogása vagy rendszere új vagy meglepő voltát meglássák, vitassák és tárgyalják. Pedig mindezekről lehetne külön-külön beszélni. Ez a könyv egészen megragadó módon egyet akar. Azt, hogy olvassák. Testvéri szíveket keres s maga is a szív legtisztább mélyéről árad.

Csikesz Sándor írta a Czeglédy Ujszövetség fordításának bírálataiban, hogy ennek a fordításnak van egy nagyon becses vonása. Az, hogy élményt fakaszt. Amióta ez az új-szövetség fordítás megjelent, annak nyomában jöttek a Sylvester Bibliai Kézikönyvei és legértékesebb részeikben lélekébresztő hatásuk sodrába tudták vonni az olvasókat. Ez a hatás: egy drága, nagy ügynek a továbbvitele folytatódik Vass Vince könyvében.

Maga megmondja ezt színes, szemléltető módon:

„Szerző szemei előtt, amikor belekezdett ebbe a vállalkozásba (meginduló rendszeres hittani művei sorozatára gondol!), azoknak a bibliaolvasó keresztyéneknek a serege állott, akik a Bibliai Kézikönyv segítségével alámerülve az Irás mélységeibe mindig feljebb akarnak emelkedni az isteni élet magaslatain és növekedő hitök szemcivel új világ körvonalait pillantják meg. Kérdések merülnek fel majd lelkükben, amelyekre az Irás rengetegében nem találják meg a megnyugtató feleletet, élmények forronganak szívük mélyén, amelyek keresik a kikristályosodást, gondolatokban és cselekvésekben való kifejezést, ellentmondások viaskodnak lelkökben, apró részletek árnyékai elhomályosítják a mindent átfogó világnézet szédítően távoli körvonalait, ostromolja őket emberi bölcsesség hitető beszéde s az igazság ruhájába öltözködött hazugság minden fegyverre kész hadserege — mi lesz ezekkel, ha nem találnak vezetőt ebben a világban és értelmük magára marad az eléjük táruló nagy kérdésekkel szemben?“ Azért érzi a szerző szükségét a segítség nyújtásának, olyan vezető adását:

„amelynek segítségével a kereső lelkek öntudatosan elsajátíthatják a keresztyénség világnézetét és életfelfogását és vallhatják atyáik tiszta hitét“.

Még egy más szempontból is beilleszkedik ez a mű a Sylvester könyvek sorozatába. T. i. a prot. tudományosság legnemesebb történeti tradícióját igyekszik feleleveníteni. „Ez pedig az, hogy a tudományok ápolását ott folytatja, ahol őseink évszázadokkal ezelőtt elhagyták. Az a tudomány, amit ők műveltek, közkincese volt az egyháznak, mindenkinek szólt, mindenki megérthette, mindenki használhatta... Mi azt az ürt is igyekszünk betölteni, ami ma a theologiai tudomány és az olvasóközönség közt fennáll. Hasznos tudományt akarunk adni és ezért használhatót“.

Levonja ennek a kettős következményét. Lemond a szigorúan tudományos nyelv használatáról. Könnyen érthető nyelven ír, és más részről keresi a vezetőket, amelyek az olvasó lelkét összekötik a tudománnyal. Leszállítja mintegy a toronymagasságból a tudományt, de csak azért, hogy „az általa képviselt igazságot érvényre juttassa a világban“. „Építeni akarunk, mert ezt a hivatást vettük az Úrtól. Szolgálni akarunk, mert ezt várják tőlünk a kereső lelkek. És igazságot akarunk adni, mert az igazság épít és szolgál“.

Nekünk az a kedves élményünk volt a kis mű olvasásakor, hogy amit a szerző maga elé tűzött, azt frissen, üdén, nagy szemléletességgel, fordulatos és ötletes nyelvezettel tudta megoldani. A mai református léleknek református igazságokat adott a történelmileg legnagyobb vezetők: Kálvin Institutio-ja és a Heidelbergi Káté nyomán.

Kettőt kívánunk a mű megjelenése alkalmából. Először azt, hogy kapja meg olvasóit: a bibliaolvasó keresztyének seregét. Ez a sereg vegye meg, olvassa ezt a könyvet, élje igazságait és épüljön azokból. Másodsor, hogy a mű többi kötetei, jöjjenek minél előbb.

Marton János.

A skolasztika legújabb irodalmából.

Mióta XIII. Leó, az úgynevezett „békepápa“ *Aquinói Tamást*, az „angyali doktort“ a római egyház tudományos fejedelmévé, az „ekklézsia doktorának“ avatta, azóta protestáns tudósok is *Eucken* példájára foglalkoznak e nagy középkori filozófus minden ízében skolasztikus rendszerével. Kanonizálásának hatszáz éves fordulóján csak izmosította az ő rendszerében gyökerező úgynevezett *újskolasztikát*, amelynek művelői Olaszország, Spanyolország és Franciaország theol. és filoz. fakultásai és szemináriumai. Nálunk *Pauler, Kiss, Várkonyi, Kühár* és *Trikál* a hívei.

A német protestáns tudósok közül legismertebb ismerője *Grabmann* Márton, ki újabban három művet is írt *Aquinói Tamásról*.

Az elsőben annak *lelki életét*, vagyis *karakterképét* ismerteti. Tamás a középkori tudományosság fölkent bajnoka, kinek egész élete, Platon példájára, hiányos filozófiai ismerete dacára az eszmék kutatásában folyt le. De filozófiai idealizmusa csak bejáró kapu az örök Istenhez és az abszolút igazság kontemplatív szemléletéhez. Alázatos és sze-

retetreméltó kutató, ki egészen a tudománynak ölt, mely nála „út az Isten felé“ és „megokadatolása a hagyományos egyházi tannak.“ Ő a középkori teológustípusnak legnemesebb képviselője, eszményi alakja, a középkor „tudós tekintélye.“

Másik művében *Grabmann* a nagy skolasztikus bölcselő „személyiségét és gondolatvilágát“ ismerteti. Behatóan méltatja Tamás életét és iratait, tudományos egyéniségét, műveinek forrásait s a thomizmus terjedését. Különös melegséggel elmélyedett Tamás metafizikai, ismeretelméleti, lélektani és etikai nézeteiben.

Harmadik művében „*Tamás kulturbölcséletét*“ tárgyalja. Vonzó előadásban feltárja kulturbölcséletének bölcséleti és etikai alapjait, a keresztyén erkölcsiségnek a társaséletre vonatkozó kulturális értékét, a tudománynak és művészetnek a tudományra és a művészetre vonatkozó jelentőségét a thomisztikus kulturfilozófiának korunkra való hatását. Végül méltatja Tamásnak felfogását a szépről, érzésvilágának értékéről és szinte modern felfogását a lelkiismeretről, a játékról, a humorról és a táncról.

De sajátos középkori élet- és világfelfogását *Hessen* személyében egy római kath. tudós is ismertette és pedig kritikailag. Az igazság és a tudomány, tisztesség érdekében küzd a „*Vissza Tamáshoz!*“, újskolasztikus felhívás ellen és az ellen, hogy „egyházi és vallásos kötelesség Tamás teológiai és filozófiai rendszerének bíráló nélküli elfogadása.“ Azt tartja: *Amicus mihi Thomas, sed magis amica veritas.* Kifogásolja Tamásnál a létnek tisztán racionális felfogását, *Hertling* és *Bäumlerrel* egyezően a lét rendjének a gondolkodás rendjéből való naiv levezetését, s a lét és érték rendjének összeházasását. Támadja egyoldalú intellektualizmusát is a hitre való alkalmazásában, mely hitnél hiányzik a golgothai keresztfá sajátos értéke és jelentősége. A keresztyén voluntarizmus magaslatáig nem tudott fölemelkedni. Főérdeme az élet- és világfelfogás egységére való tudatos törekvése. Jól esik e tárgyilagos kritika abból a római egyházból, mely nálunk is központi egyetemünkön és szemináriumainkban a thomisztikus élet- és vallásfelfogás kötelező erejét hangoztatja.

Grabmann műveinek olvasásából a következő tanulságokat meríthetjük. Kétségtelenül van kapcsolat a középkori skolasztikus filozófia s a modern szellemélet között. Középkor és újkor nem ellentétes eszmevilág. A skolasztikának is van szellemtörténeti jelentősége. *Eucken* mélyedett el elsőnek a thomizmus hatalmas alkotásába az aristotelizmussal s a keresztyénséggel való kapcsolatában. A skolasztika is élő szellemvilág s a jelenkorra való hatása kétségtelen. Receptív hagyományos vonása dacára főleg virágzó korában aktív szellemi életet fejtett ki Aristotelesszel, Augusztinusszal, az arabs filozófiával, s a platonizmussal való kritikai foglalkozásában. Kevés érzéke volt ugyan a nagy vallásos egyéniségek sajátos lelki értékelése iránt, de azért erős tudományos egyéniségek voltak az akkori főiskolákon egy *Abaelard*, *Bonaventura*, *Duns Scotus*, *Albertus Magnus* és főleg nagy tanítványa és követője, *Aquinói Tamás*. Hosszan folyt a küzdelem Aristoteles körül, ki tárgya volt a magasztos lelkesültségnek vagy a me-

rev elvetésnek. Aristoteles mellett főleg *Platon* a középkori felfogás állandó élő tárgya, amire különösen *Bäumker* utalt ennek akadémiai előadásában. A középkori skolasztika sok irányával és iskoláival számos nagy problémát vetett föl, amelyekben azonban a theisztikus alapvonás s az egyházi dogmával való megegyezés volt az irányadó. Egy *Abaelard* és a párisi akadémia a filozófia önállósága mellett küzdött s meggyöngítette a „kettős igazságról“ szóló tanával az „ancylla theologiae“ elméletét. Nagy szó volt az a középkorban!

Már Eucken is az „angyali doktorról“ szóló nagy monografiájában utalt arra, hogy a középkornak nagy univerzális tanítója: *Aquinói Tamás* hatalmas szinthézist alkotott *Aristoteles* és *Augustinus* között és ezzel a római kath. talajon egészen a jelen korig terjedőleg megteremtette az új skolasztikát. Az újabbkori filozófiában is észlelhető a skolasztikus eszmevilág hatása. Egy *Luther* és *Melanchton* teológiája vagy *Leibniz* vallásos-bölcséleti eszmevilága a skolasztika nélkül nem képzelhető. S ha a *felvilágosodás* szakított is a középkorral, úgy azzal szemben a *romantika* megint csak hozzá fordult érzésekért és gondolatokért. Főleg korunkban nagy vonzó-ereje van a középkori skolasztikának a misztikusok műveivel (*Eckhart*, *Tauler*, *Seuse*), költészetével és felbecsülhetetlen műremekeivel. Az új skolasztika, p. o. Kölnben, még a protestáns Németországban is hódít.

A középkori gondolkozásnak jellemző sajátossága: szigorú logikai iskolázottsága, a bölcséleti gondolkozás kontinuitása iránti kegyeletteljes érzeke, a kutatásban való irónia s az igazság komoly szeretete.

Dr. Szilávik Mátvás.

D. Carl Stange: Dogmatik. Erster Band. Einleitung in die Dogmatik. Bertelsmann. Gütersloh. 1927. XXVI+242 oldal. 8 márka.

A göttingeni egyetem nagyhirű rendszeres teológusa, aki eddig főképp a vallásfilozófia terén végzett jelentős munkát, ebben a bevezető kötetben adja dogmatikai rendszerének alapvetését. A szerző már irodalmi pályafutása kezdetén kitűnt egyrészt széleskörű filozófiai tájékozottságával és főképp Kanton csiszolódott filozófiai éleselméjűségével, másrészt azzal, hogy minden filozófiával szemben nyomatékosan hangsúlyozta a teológiai gondolkodás önállóságát. Életmunkájaként jelentkező dogmatikájának ez az alapvető része is nem csupán arra törekszik, hogy világosan feltárja azokat a feltételeket, melyektől a dogmatikának, illetőleg általában a teológiának tudományos jellege és jelentősége függ, hanem határozottan kidomborítani igyekszik azt is, hogy a teológiai gondolkodás a maga részéről mivel járul hozzá az általános tudományelmélet problémakörének kitágításához és kimélyítéséhez. Hogy a szerzőt elsősorban teológiai és evangéliomi vallásos érdekek vezérlik, az jólesően tűnik ki az összes fejtegetésekből, melyeknek magvát és betetőzését a dogmatikai tekintélyről szóló szakasz alkotja. Az isteni kinyilatkoztatás gondolatának olyan gondos kifejtését és olyan hatalmas apológiáját találjuk meg ebben a szakaszban, mely egyenesen párját ritkítja. Az utolsó szakasz a dogmatika történetének

rövidsége mellett is igen tanulságos vázlatát adja, végül pedig a szerző dogmatikai rendszerének az alaprajzát szerkeszti meg oly módon, hogy élénk érdeklődést kelt a mű folytatása iránt.

A hagyományos régít és a korszerű újat jellegzetesen egyénies összetételben feldolgozó munka, melynek nálunk is járt szerzőjében a magyarságnak egy őszinte jóbarátját ismerjük, méltán megérdemli mindazok figyelmét, akik a dogmatikának mostanában újra felvirágozó irodalma iránt érdeklődnek.

Pröhle Károly.

Tonelli Sándor: Emberi problémák. Szeged, 1927. 259 lap.

Nemzeti katasztrófánk óta feltűnő érdeklődés mutatkozik egyfelől a történelem, másfelől a filozófia kérdései iránt. Az első törekvés forrása az a vágy, hogy a múltban keressünk biztosítékokat a jövő számára, vagy hogy tisztába jöjjünk azzal, milyen elkövetett tévedések okozták bukásunkat. A filozófiai érdeklődés pedig onnan ered, hogy a jelen rettentő káoszában biztos rövpartra szeretnénk jutni, melyről az egymást zavaró jelenségek körében tájékozódhassunk és a vezető szempontokat megállapíthassuk. Mindkét törekvés pedig gyakorlati irányú, vagyis az életre akar hatni, így ír a mai történeész történetpolitikai munkát, a bölesész pedig kulturfilozófussá lesz. — Tonelli előttünk fekvő könyve mind a két törekvést érezteti. Az ebben összegyűjtött tanulmányok azt mutatják, hogy szerző kiváltképp a közgazdasági kérdések terén otthonos, a mellett érzik rajta ottan-ottan Wells és Spengler hatása. De azért eredeti felfogása is lépten-nyomon kiütöközik. A könyv több önálló tanulmányt tartalmaz. *Az emberi civilizáció kezdetei* tanulságos és nagy tanulmányra valló összefoglalás. Igen időszerű *A forradalom és ellenforradalom* című, melyben kellő objektivitással adja a forradalom filozófiáját. Helyesen látja, hogy a forradalom hozhat haladást magával, de mint adós, nagyon lassú ígéreteinek a valóráváltásában. Túlzásai szülik a reakciót és ennek következménye, hogy a forradalmi és ellenforradalmi periódusok átmenetileg mindig csökkentik a szabadságjogok régebbi mennyiségét. A tömegszuggesztíót azonban túlbecsüli szerző, mert bajos minden politikai charlatán alakváltozásait vele magyarázni. *A művészet és közgazdaság*-ban a szellemi és anyagi fejlődés kölcsönhatását rajzolja. *A fehér ember detronizálásában* Spengler elméletét magáévá téve, úgy látja, hogy a színes fajok mind erősbödő emancipálása a fehér emberiség háttérbe szorítását jelenti. De legérdekesebb és legegényibb *A világfelfogásunk válsága* című dolgozata, bár Spengler hatása itt is észrevehető. Rámutat a modern ember diszharmonikus lelkére, amidőn a tudományok eredményeit magáévá teszi, de ugyanakkor nem mond le a csodákat tanító vallások felemelő benyomásairól sem. Azzal vádolja a mai középiskolát, sőt egyetemet is, hogy csak mozaikkockákat ad, de nem egységes világnézetet és erre saját iskolai visszaemlékezéseiből említ három példát. (Szerző itt elfelejti, hogy korunknak nincsen csak egy elfogadott világnézete, hanem, hogy a signuma épp a világnézetek harca; továbbá, hogy a középiskolai tanárság már vagy két évtizede foglalkozik a világnézet tanításának a mikéntjével.) Az

általa kínált megoldás az, hogy szakítani kell a pozitív egyházakkal, mert a tarthatatlan mózesi kozmogónia alapján állanak (!) és ehelyett a természettudomány alapján helyeseli az új világnézeteket, mely nem ellenkezik az etikával és nincsen ellentétben az istenséggel, mint a végső oknak a feltételezésével. Szerző nyilván nem jut tovább a Haeckel-féle monizmuson, talán mert filozófiai bűvárlatai még nem elég mélyek és így nem jutott el a szellemi és természettudományok szétválasztásához és nem látja át, hogy világnézet kizárólag a természettudományra nem fektethető, jóllehet, szívesen hangoztatja a gondolat jogát a nyers materializmussal szemben. A könyv utolsó cikke: *Az eljövendő idők meséje* kevésbé tudományos, akárcsak a bevezető (*Az összetett ember*) is mintegy álomszerű megsejtése a jövőnek, szellemes elmefuttatás formájában.

Egyébként Tonelli ebben a munkájában is nem közönséges gondolkodónak és hivatott írónak bizonyul. *Szelényi Ödön.*

Szabó Gábor: Tábori beszédek. II. kötet. Szeged, 1927.

Tábori beszédek címmel immár a második kötettel lép az egyházi és katonai nyilvánosság elé Szabó Gábor, akit mint költőt, nagyon jól ismer az evangélikus sajtó, és „Keletről jöttem” című kis kötete általános tetszést keltett megjelenésekor.

E beszéd-gyűjtemény nem úgy készült s nem is úgy mondatott el, hogy a szerző állandóan a homiletika szabályaira és törvényeire gondolt volna, az is érdeme, hogy azokban és azokon semmi idegen hatás ki nem mutatható. A lelkes katona-prédikátor annak a kitűzött céljának akar megfelelni, hogy katona-hallgatóinak ne csak ideiglenes hatásokat adjon, hanem olyan átfogó s a vallásosság egész komplexumát felölelő kérdésekben mutasson utat, amely ott, abban a környezetben igen szükséges. A 12 beszéd közül, mint legsikerültebb, az Áldozócsütörtöki, olyan kedves és spontán megnyilatkozásokat tartalmaz, amelyekkel a jól sikerült beszédek közül is kiválik.

A kis könyvhöz vitéz Raics Károly altábornagy írt kedves s ajánló előszót. *Gaudy László.*

Dr. Lukács György: Trianon után. Budapest, 1927. Pantheou; három nagy 8° kötet: I. 212, II. 310, III. 398 lap.

Ez a három testeskötet hét évnek a történetéhez nyújt érdekes és becses adalékokat. Szóba kerül itt valamilyen alakban csaknem minden, ami ez évek folyamán a magyarság életében nevezetes esemény történt, a legtöbb kérdés, amely bennünket 1920 óta foglalkoztatott s a *szűkebb* kört érintő darabokban is mindenütt az egyetemes magyar élet szempontjai jelentkeznek. Éppen e szempontnak a szerző életében állandóan uralkodó szerepe adta meg a jogot e gyűjtemény kiadására és ez teszi méltóvá komoly figyelemre. Rendkívül különböző helyeken, sokféle tárgyról, nem azonos jelentőségű alkalmakkor elmondott beszédek, különféle olvasóknak szánt cikkek és tanulmányok vannak itt együtt; mindenikben az a hang, amely azon a helyen — nemzetközi tanácskozásokon, országgyűlésen, társadalmi összejövete-

len, egyetemi díszdoktoravatáson — leginkább odaillő. Mindenikben, az egészen rövid és igénytelen felszólalásban is van olyan gondolat, amely a szerző innen kidomborodó lelki arcképének jellemző vonását szolgáltatja.

Az I. kötet tartalma az a tizenöt beszéd, amelyet a szerző a magyarságot is ugyancsak érdeklő nemzetközi kongresszusokon és konferenciákon Trianon-okozta nagy bajainkról mondott el; ezek a beszédek a mai olvasót tájékoztatják az illető helyeken folyt tárgyalásokról, szempontokat adnak a személyes állásfoglaláshoz a szóbanforgó kérdésekre vonatkozóan, később pedig majd adatok lesznek e keserves korszak történetéhez. Valamennyi beszéd azon az idegen nyelven jelent itt meg, melyen elhangzott; a kötet második része magyarul ismétli ezeket, háromnak a kivételével, mert azokat a kérdéseket a III. kötetben más alakban külön tárgyalja. Ezeket az idegenben elmondott beszédeket értékesíteni lehetne ifjúságunk nevelésében; általában a hasonló tartalmu és rendeltetésű, a „béke“-okozta állapot szörnyűségeit és igazságtalanságait felmutató, komoly dolgozatokat feltétlenül szükséges volna az egész nemzet új nemzedékével rendszeresen megismertetni. A keserűség, a szenvedett méltatlanság hangulata nem elég a nemzet lelki egységének fentartására; ehhez alapos tájékozottság is kell s erre leginkább azok a fejtegetések alkalmasak, amelyekkel idegeneket igyekszünk a magyarság igazáról meggyőzni. Erre Lukács György külföldi előadásai sok anyagot szolgáltatnak.

A II. kötet az 1922—27. években elmondott nemzetgyűlési (országgyűlési) és programbeszédeket foglalja egybe. Mindenikben sok nemcsak a szerző lelkületét, politikai álláspontját megvilágító részlet, hanem a korjellemező is. Kétségtelen, hogy a szerző a magyar szabadelvűség legnemesebb hagyományait képviseli; sok ponton szemünkbe tűnnek azok a nehézségek, amelyekkel ezekben az években szemben találták magukat a háború előtti világ haladó gondolkodású, de mindenféle felforgatástól irtózó emberei, akik nem egyedül maguknak követelték a szólás korlátlan szabadságát, hanem mások véleményét is tudták és óhajtották meghallgatni. E kötet némelyik részlete egészen kidolgozott tanulmány.

A III. kötet első felében időszerű politikai kérdésekről találunk jórészt apróbb cikkeket, második felében pedig művelődésügyi beszédek és előadások foglalnak helyet. Ez a kötet a szerző történeti tevékenységének sokféleségét tárja fel s egyúttal e tevékenységnek mindenütt feltalálható középpontját: a magyar értékek védelmére és fejlesztésére való becsületes törekvést. Az ilyen lelkület szinte törvényszerűen kényszeríti az embert az elaprózódásra és nagy alkotások helyett, — amire persze nemcsak arra való vágy, hanem kedvező alkalom is kell — sokféleségre; éppen azért jó, ha az ilyen emberek egyszer számba veszik és a nemzetnek is felmutatják: mi mindennel foglalkoztak. Ez a sokféleség is lehet nagyon termékeny; Lukács György nyugodtan és örömmel szemlélheti azt a nem kevés intézményt, amelynek létesülése vagy eredményes működése az ő jóindulatú kezdésének nagy segítségének az eredménye. Ezek egyik csoportja, az Alföldön

létrehozott egészségügyi intézmények, állottak a Szegedi egyetem orvosi kara előtt, mikor Lukács Györgyöt az orvostudományok honoris causa doktorává avatta.

Természetes, hogy az efféle eredményben sok a személyes vonatkozás; értékét ez csak fokozza, mert a szereplő-ember lelkébe világít bele. E kötetekből egy sokoldalú műveltségű, alaposan gondolkodó, függetlenül ítélő, önzetlen ember arca tűnik elénk. *Imre Sándor.*

Gróf Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916—1926. Budapest, Athenaeum, 1927. 8° 687. l.

A háborúelőtti Magyarországnak egyik legúrjobb pozíciója volt a közoktatásügyi miniszterség. A legádázabb parlamenti harcok idején tapsokat aratott az ellenzéktől is a kultuszminiszter és szívesen szavaztak meg az akkori szűkös keretek között neki sok mindent.

És a háború után? Ahová a szegénység bemegy az ajtón, onnan a békesség kiszökik az ablakon, — mondja a magyar közmondás. A dúló viszálykodás eléri a kultuszminiszteri széket is és nyugodt alkotás helyett sokszor kell erejét valódi feladatától távol eső mezőkön vesztegetni a mai idők kultuszminiszterének. Pénz pedig soha nincs elég. Valóban, nehezebb viszonyok közt kevés magyar közoktatásügyi miniszter volt Klebelsberg Kunónál.

És sajtóságos ellenmondás! soha magyar közoktatásügyi miniszter tervszerűbb munkát végezni nem tudott a tudományos kutató munka területén, mint épen ő.

Sikereinek két titka olvasható ki beszédeiből. Ő mindig a meglévő alapokra épít. Minden beszéde tele van az elődök dicséretével. Régi mondás, hogy az élőket tulajdonképpen a holtak kormányozzák, s e régi mondás helyességét rövid meggondolás nagyon igaznak bizonyítja. Kinek köszönhetjük nyelvünk fejlettségét, irodalmunkat, alkotmányunkat, kinek iskoláinkat, bérházainkat, városaink palotáit, vasutainkat és életünk összes berendezéseit? — kinek, ha nem az ősöknek? Aki a meglévőre épít, annak nem kell földmunkával bajlódnia, míg aki minden áron újat akar alkotni, kénytelen alapozással kezdeni és soha sem tudhatja, fogják-e folytatni megkezdett munkáját.

Másik titka egyéni. Klebelsberg Kunó első sorban szervező tehetség. A szervezésben terv szerint halad. Sokan nézték gyanús mosolygással első mozdulatait: persze, történész, minden gondja a történettudományokra fecsérlődik. Beszédeinek gyűjteményéből azt látjuk, hogy a történettudomány előtérbe helyezése nála tervszerű volt: a háború és a forradalmak után a szellemi tudományokat akarta először szóhoz juttatni, mintegy gyógszerül a lelki fáradtság ellen. Nem propagandaműveket íratott, hanem forrásmunkákat, amelyekből a propaganda táplálkozhatik.

Az is látszik beszédeiből, hogy mikor specialisan történelmi kérdésekkel foglalkozott, a történelmi társulat elnöki székében, még akkor is szeme előtt lebegett az *egész nemzeti művelődés* épülete.

Minisztersége elég soká tart arra, hogy az összes kulturális kér-

dések iránt való érdeklődését tettekkel bizonyítsa. A kisedóvóktól kezdve az akadémiáig, a testi fogyatékosokban szenvedők fölkarolásától a művészetek problémáig meg lehet látni alkotó munkájának nyomait. Eléggé nem méltányolható a népkönyvtárak erőteljes fejlesztése. A milleniumi év nagy nemzeti lelkesedése nem szavazott meg annyi elemi iskolát, amennyit ő szervezett színmagyar vidékeken, megszüntetni igyekezve azt a fájdalmas és szégyenteljes állapotot, amelyben tanyai népünk iskolázása fetrengett.

Segített a csillagda megmentésében, kitűzte föladatul a földmágnassági intézet újraalapítását, egész sorát szervezte a külföldi magyar tudományos kutató intézeteknek, de a legspeciálisabb eredményt a magyar felső tudományosság szervezésével, a Gyűjtemény Egyetem alapításával érte el, — itt látszólag pusztá szervezési munkával valójában újat alkotott.

Beszeidéből, mint maga kiemeli előszavában, hiányzanak a szóvirágok, de megállapíthatjuk, hogy bennük van a kultúrának, a magyar kultúrának mélységes és meleg szeretete. Török Pál.

Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei. Közrebocsátja az igazgatóság. IV. kötet, 1924—1926. Budapest, 1927. 231 l.

Szépművészeti Múzeumunk kétségkívül Európa kiváló értékű gyűjteményei közé tartozik s hogy a külföld köztudatában még sem foglalja el az öt megillető rangot, annak egyik oka, hogy anyagának jelentékeny része nincs irodalmilag feldolgozva, legalább is nem oly módon, hogy azt az összefoglaló művek alapul vehetnék. Sok mulasztás terheli e részben a multat, lényeges javulás csak azóta látható, amióta *Petrovics Elek* dr. vette át az intézet igazgatását s azt a legnehezebb viszonyok közt nem csak jelentékenyen gyarapította, hanem gondoskodott az anyag tüzetes feldolgozásáról is. Az utóbbi munka eredményeit évkönyvekben tette közzé s ezeknek negyedik kötete, a Múzeumhoz méltó kiállításban, számos reprodukcióval gazdagítva, most látott napvilágot.

A kötetben megjelent tanulmányok közül első sorban azok érdekelnek minket, amelyek a Múzeum még tisztázatlan eredetű, tévesen meghatározott, vagy éppen meghatározatlan művészeti alkotásaira vonatkoznak. Az első tanulmány, *Hekler Antal* tollából, mintaszerűen világítja meg nagyszámú analogia bevonásával azt a finom-művű s s szenvedélyes előadású márvány-domborművet, amely a római Villa Carpegnából került Múzeumunkba. A szerző a pergamoni hellenisztikus művészet körébe utalja ezt a szép, sajnos, töredékes munkát, s a Kr. e. II. század első évtizedeiből keltezi.

A festészet történetének egyik homályos és bonyodalmas vonatkozásokkal teljes korszakába nyúl *Osvald Sirén* cikke, a XIII. és XIV. századbéli olasz művészet körébe, amelynek alkotásai közül nem egy érdekes darab került Múzeumunkba. Munkája révén új mesternevekkel gazdagodott Múzeumunk, így nevezetesen a *Berlinghierik* műhelyébe utalja azt a Crucifixust, amely eddig XIII. századbéli toscanai műgyanánt szerepelt, *Maso di Banco*-nak tulajdonítja azt a kis Madonnát,

amelyet Sir J. Duveen ajándékozott intézetünknek, *Martino di Bartolommeo*-nak a 45. számú triptichont, *Mariotto di Nardo*-nak az 57. számú Madonnát, *Alesso Baldovinetti*-nek vagy műhelyének az eddig *Castagno* nevén szerepelt nagyrétü „Krisztus a keresztfán“ című festményt. Stíluskritikai analogiákkal gazdagon felszerelt tanulmánya azért is jelentős, mert benne sok nagy külföldi gyűjtemény hibás attribúciót igazítja helyre, s így a párizsi tudósnak a mi évkönyvünkben megjelent tanulmánya mellőzhetetlen forrás lesz egy sor nagy gyűjtemény kényes problémáinak tisztázása alkalmával.

Ugyanebbe a korba visz minket *Hoffmann* Editnek a gyulafehérvári Batthyány-könyvtár nevezetes kincsére, a részben XIV. századbeli *Missale*-ra vonatkozó cikke. Erről eddig azt se tudtuk, hogy 1377-ben keletkezett s írója és festője *Henricus dictus Stephani* csukárdi plébános. A szerző megállapítja, hogy csak 9 kis iniciále s részben még két lap ered tőle, a többi száz évvel fiatalabb és a salzburgi iskolához tartozik, s valószínűleg *Ulrich Schreier* illuminátor egyik Ponzonyba szakadt tanítványának műve.

Szép és sok függő kérdést tisztázó tanulmányt írt *Nanni Unghero* Firenzében működő sokoldalú, magyar eredetű mesterről dr. *Balogh* Jolán, *Divald* Kornél pedig az eperjesi szt. Miklós templomról ad összefoglaló cikket. A szerző át- meg átkutatta ezt a műemléket és kutatásairól ismételtelen írt tanulmányokat. Dr. *Iványi* Béla levéltári kutatásainak eredményei, amelyeket függelékképp szintén közöl, megengedik e műemlék történetének kiegészítését s újabb megvilágítását, s e révén most már sok, eddig tisztázatlan részletkérdést is meg lehetett oldani. A XIII. századtól a XVI.-ig terjedő átépítések s díszítések menete, egy sor mesternévvel kibővítve, jó képet ad a provinciális, egészséges művészeti tevékenység jelleméről.

A két utolsó cikk egészen a Múzeum anyagának egy eddig még kevés tanulmányra méltatott részére, a régi kéziratok gyűjteményére vonatkozik. *Hoffmann* Edit az olasz, *Pigler* András a XVIII. századbeli osztrák mesterek kéziratjainak szerzőségét tisztázza, nagy apparátussal. Ennek révén megint sok új névvel, köztük egész sor oly művésszel gyarapodott a Múzeum, akik Magyarországon is munkálkodtak. Mind a két tanulmány közvetlenül érdekelni fogja a külföldi szakirodalmat is.

E tanulmányokat követi az intézet igazgatóságának beszámolója muzeális működéséről. Megtudjuk, hogy 1924—26. években mivel, mennyivel gyarapodott az intézet. A gyarapodás jelentékeny. De felvilágosítást kapunk e gazdagodás módjáról is. Öröm és keserűség fog el: a Múzeum még mindig (a szinte szünni nem akaró) hét sovány esztendő korszakát éli, alig van fedezete a legszükségesebbre. Viszont kitűnik a beszámolóból, hogy e mostoha sorsában mindig akadt megértő lelkekre, akik, ha fontos szerzemények forognak kockán, nagylelkűen megnyitják erszényüket. A feltűnően kis dotáció és a feltűnően értékes gyarapodás csak e felvilágosítás után válik érthetővé. S ez kettőről tanuskodik: arról, hogy még mindig akadnak művészetünk ügyeiért lelkesedő önzetlen emberek s arról is, hogy a gyűjtők, szakértők, mecé-

nások serege feltétlen bizalommal és szeretettel kapcsolódik a Szépművészeti Múzeumhoz. Amit az, meggyőződésünk szerint, meg is érdemel. Ez a nagyértékű Évkönyv is mellette bizonyít.

Lyka Károly.

Könyvek gróf Bethlen Istvánról és a Bethlenekről.

Sebess Dénes: Bethlen István gróf. Történelmi korrajz. Egy kortárs feljegyzései. Kiadja: a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest, 1927.

Sebess Dénes könyve korrajz akar lenni, egy olyan férfiú tollából, ki Bethlen István gróf politikai pályájának kezdetétől fogva osztályosa és fegyvertársa. Éppen ezért többet vártunk volna a kortárstól: indokokat és magyarázatokat Bethlen István politikai pályájához. A kortárs igazoló és védő szavát. A pályát, mely Erdélyből indult, „a történeti Erdély romantikájából“ és a ma keserves realitásában végződik.

Sok, sok hangulat ömlik át a könyvön. Kocsizás a Mezőségeen című fejezet a nagy orosz írókra emlékeztet. Sok az epikai készség a könyvben. Látszik Sebess Dénesen, hogy élesen látó szemmel figyelte meg a kort, melyben ő is active részt vett. Vártunk volna magyarázatot és indokokat, főleg Bethlen István kormányzatát megelőző politikai pályáját illetően. Pályája első felében csaknem tizenöt évig az az ellenzék padjain ül, nemcsak azért, mert par excellence nemzeti politikus, hanem azért is, mert nem titkolható aversióval van a többségi párt kormányzati módszere iránt. Mint kormánypolitikus, ugyanannak a többségi pártnak veszi át kormányzati módszereit, mellyel szemben ellenzékben volt. Imperialista, hatalmi politikus, — ma kénytelen népszövetségi, kisebbségi politikát csinálni. A román-kérdésben messzebbre tekintett, mint Tisza István s az 1914-es nemzetiségi vitában elmondott nagy beszéde mutatja, hogy mennyire élesen látott s az események is őt igazolták. Erdélyben a magyar supremácia megerősítéséért küzd, mint Erdély igaz és hű fia, politikai pályája első felének a záróakkordja az a memorandum, melyet Erdély érdekében a békekonferenciához intéz s melyben az autonóm, az önálló Erdély mellett foglal állást.

A sok adat, mely főleg Bethlen politikai pályájának első felére vonatkozik, értékessé és becessé teszi a Sebess Dénes könyvét. Könyvében van hangulategység is, hangulategysége Sebess Dénes megértő, meleg baráti tiszteletének, melyet politikai vezére, Bethlen István gróf iránt érez.

Albrecht Ferenc.

*

Bethlen. Surányi Miklós könyve. Történetpolitikai tanulmányok. Budapest, 1927. Singer és Wolfner. 89. 238 lap.

Kétségtelen tény, hogy Mussolini mellett Bethlen Középeurópa legaktívabb és legképzettebb „államművésze“. Azonban, míg a Duce alkotásainak eszköze a fizikai erők mozgósítása, addig Bethlen politikájának nagyvonalúságát a józan megfontolás, a politikus politizálás jellemzi. Míg Mussolini csak a tettek embere, addig Bethlen a tettek

mellett a belső alkotásokban is létértékeket keres, melyek erejét, ha túl nem becsüli is, de legalább az előbbivel egyenértékűnek tartja. Helyzete sokkal súlyosabb és nehezebb volt, mint a nagy olasz diktátoré, mert egyrészt egy teljesen demoralizált, úgy szellemileg, mint anyagilag a „végenyészet szélén“ álló országot talált, másrészt pedig egy területének egyharmadára olvadt nemzetet kellett új életre keltenie. Bethlen megértette korának és nemzetének szavát és akkor, amikor e legtragikusabb sorsu ország vezetésére vállalkozott, teljesen tisztában volt a helyzet nehézségével, a körülmények mostohaságával és „Isten kegyelméből“ való hivatásával.

Surányi Miklós könyve kis mozaikokra osztva tárgyalja *Bethlen István* életét és működését, mely pályának étapejai a messze múltba nyúlnak vissza s nemzetünk legdicsőségesebb korszakát újíttják fel, a nagy Bethlen Gábortól kezdve napjainkig. Végigmegy könyvében a miniszterelnök egész életén s történeti regényírói alaposzággal mélyed el a Bethlen-család őseinek s Erdély hőskorának rajzolásában. Tanulmányának főhőse mindig előttünk áll s az akciók közben kinő a könyv keretéből, mint az ország legnagyobb reorganizátora: él, beszél, cselekszik és alkot. Kortársról írni a legnehezebb probléma. Az ilyen írók többnyire vagy a túlzó magasztalás, vagy az egyoldalú gyűlölködés partjait járják. Surányi finom tapintattal megtalálta a helyes utat, s ezért könyve állandóan leköti érdeklődésünket és fölkelti rokonszenvünket. Tárgyalása itt-ott lehetett volna egységesebb, néhol nagyobb kitérések vannak, de még ezekben is lebilincsel stílusának szuggesztív erejével, gondolatformáló technikájával és színező fokozásának virtuozitásával. Élővé teszi a történelmi tények merevségét s színessé a politika dermedtő unalmát, hiszen könyvében él, mozog és lüktet az egész új magyar élet, melynek vezére és irányítója, a könyv hőse: *Bethlen István*.

Kozocsa Sándor.

*

Lukinich Imre: A bethleni gróf Bethlen-család története. Budapest, Athenaeum, 1927. Nagy 8°. 592 lap.

Ehhez a díszes munkához előszót a családnak ma legismertebb tagja, Bethlen István miniszterelnök írt. Az előszó jellemző írójára; a szegény ország szanáló miniszterelnökének első szava aggodalom: vajjon számíthat-e ilyen munka a mai nehéz időkben a magyar olvasóközönség érdeklődésére?

Aztán megnyugszik: most gondolataink szívesen menekülnek a múltba, mintegy tájékozást keresve a jövő útjai tekintetében. Itt megvillan a gyakorlati politikus szeme: helyes, jó lesz kiadni a család történetét, hiszen Erdély multja mai helyzetünkben legtöbb tanulsággal szolgál.

Mikor végül átengedi magát a múlt idők varázsának, meghatottság vesz erőt rajta. Hogyne, — hiszen ki érezheti át jobban az ösök szenvedéseit, mint az, aki hasonlóan katasztrófális helyzetben, hasonló rémekkel kénytelen viaskodni, kinek szemei előtt elevenülhettek volna határozottabb körvonalakkal az elmosódott küzdelmek?

Vajjon ki vizsgálhatja több joggal a Bethlen-család rég elhunyt

tagjainak tetteit abból a szempontból: tudták-e, hogy nemcsak jogaik, hanem kötelességeik is vannak a hazával szemben? És annyi sárhányás célpontjánál ki ismételheti mélyebb átérzéssel Bethlen Elek jelmondátát: „*Becsületes hírnév örökkétartó ősi vagyon.*“

Nyolcszáz éves multra nézhet vissza a család. Ez alatt az idő alatt mindig ugyanaz a vidék maradt a család erejének forrása: Erdély. A Magyarországra szakadt ágakat Mohács után visszakényszerítette a nemzeti tragédia, amelyik ág messzebb szakadt, az kipusztult.

Legmagasabbra, az erdélyi kancellárságra hárman emelkedtek a családból: Farkas, János és ennek fia, Miklós. Az iktári Bethlenekkel nem mutatható ki a család közös eredete, így természetesen nem szerepel a családtörténetben Bethlen Gábor erdélyi fejedelem.

János és Miklós alakjával foglalkozik legtöbb szeretettel a könyv írója, Lukinich Imre, közülök is Miklós sorsa ragadja meg inkább a képzeletet. Egy röpírat-tervezet miatt, melyet nem is hozott nyilvánosságra, felségsértés vádjával illetik, az idegen bíróság is kimondja, hogy nem követett el felségsértést, mégis hivatalvesztésre ítélik, s *fogságban tartják holtig, 14 éven át, mert „tanult és világlátott ember, aki esetleges követelőzésével és visszaélésekre alkalmul szolgáló tanultságával a jövőben még sok bajt okozhat.*“

A kiterjedt családnak számos más tagja szerepelt a közéletben, még többnek neve után olvassuk, hogy gondnoka volt valamely református egyháznak, iskolának. Számosan tettek alapítványokat, építettek templomokat, János kancellár vetette meg a székelyudvarhelyi iskola alapját.

Nagyon szép és meglepően sok kép díszíti a könyvet, amely a nagymultú család életének alapos tárgyalásával és gazdag jegyzeteivel ki fogja elégíteni a tudományos kutatókat, könnyen folyó előadásával pedig meg fogja nyerni a nagyközönséget is.

Török Pál.

Hevesy Andor: Beethoven intim élete. Fordította: Perlaky József. Budapest. Stádium sajtóvállalat kiadása. 1927. 224. l.

Kassner Rudolf, a kitünő német esztétikus egy művében a mai embert jellemezvén, azt indiszkrét embernek mondja. A Beethoven centenárium alkalmából megjelent könyvek, cikkek, tárcák egész tömegét hasonlóképp az indiszkréciónak lehetne nevezni. Azt még meg lehet bocsátani, ha a zenehistórikus Beethoven életével vagy művészetével foglalkozva aprólékos, sokszor lényegtelen kérdések szakszerű megoldását teszi feladatává, de megbocsáthatatlan az a durva kíváncsiság, amellyel a nagyobb szenzációk kedvéért egyes írók a mester legelzártabb magán-életében vájkálnak és fel akarják tépni a fátylat mindennapi élete apró titkairól, szerelmeiről és szerelmeskedéseiről stb., csupa olyan magán-ügyről, amelyeket fátylakkal maga Beethoven takart el idegen szemek elől. Szinte hallom az ellenvetést: a nagy embernek nincs magán-ügye és a holt genie minden legkisebb ügye is közügy stb. Mire csak azt felelném, hogy azt úgy is tudjuk, hogy a legnagyobb genie, a leghatalmasabb szellemóriás is csak ember. Valami emberi gyengeség mindegyikben van ópen azért, mert ember.

Egyik sem élt a felhők között, néha a földön is járt. Még az olyan gigászi egyéniségeknél is, mint amilyen Beethoven volt, jól esik érezni életében és művészetében egyaránt, hogy nemes pátoszú, szenvedélyes és grandiózus, szinte emberfeletti tehetségei dacára is — mindig csak esendő ember szól az esendő emberhez. Az ilyen mesterek általánosabb, mélyebb, őszintébb és tartósabb a hatása, mint azoknak, akik állandóan koturnuson járnak.

Ebből a szempontból lényegtelen, hogy ki volt Beethoven ma is ismeretlen „halhatatlan szerelmese“. Fontos az, hogy megmaradt egyetlen szerelmes levele, amelyet hozzá írt és amelynek minden sorában hatalmas, szenvedélyes, érző és rajongó szívének szerelmes dobbanásait érezzük. Az még csak nem is érdekes, hogy a címzettet X grófnőnek vagy Y úrileánynak hívták-e, mint ahogy az sem rontana Beethovenról való képünkön, ha mindkettőnek írt volna ilyen levelet. Sokkal fontosabb, hogy maradtak reánk hiteles nyilatkozatai, amelyeket írásban és szóban tett arról, milyen volt hite s világnézete, mik voltak művészi és morális céljai és akaratai. Sokkal fontosabb, hogy reánk maradtak művei, amelyekben mindezt maradéknélkül és félreismerhetetlenül mondja el nekünk. A centenárium alkalmából az egész világon megjelent könyv- és cikkáradatot szívesen odaadtuk volna Beethoven vázlat-könyveinek megjelentetéséért. Ezek közzététele érdekes és hasznos lett volna, mert a szakember a mű életre-válásának minden fázisát tanulmányozhatta volna belőlük; a zeneszerető nagyközönség meg álmélkodva láthatta volna, hogy kedvenc dallamai, amelyekről azt hitte, hogy az ihlet egy percének szülöttei, miképen alakultak át első, tökéletlen formájukból addig az alakjukig, amíg Beethoven is úgy látta, hogy most már teljesen kifejezik azt az érzést vagy gondolatot, amelynek képviselőivé szánta őket művében. Ha meg már írni kellett Beethovenról, elemezték volna Beethoven műveit, tárták volna a nagyközönség elé tartalmi és formai értékeit és hozták volna így közelebb a laikus publikumhoz.

Hevesi Beethoven könyve kedvesebb, mint a címe. Novellisztikus eszközökkel sokszor vonzóan, mindig szeretve a tárgyát, beszél a nagy süket muzsikusról és főleg környezetéről. Az előszóban beharangozza, hogy könyve használja fel elsőnek a bécsi rendőrminiszterium és a pálfalvai kastély levéltárainak adatait. Sajnos, eredményeiből úgy látszik, hogy e levéltárak nem tartalmaztak lényeges adatokat. A pálfalvai kastély Brunsvik írásai, Teréz grófnő naplója nem derítette fel bizonyossággal a „halhatatlan szerelmes“-t. Ha igaza van Romain Rolland-nak, aki úgy tartja, hogy az említett levelet Beethoven Brunsvik Teréz grófnőnek írta, úgy látszik a grófnő és Beethoven egyaránt úgy elrejtették szerelmüket, hogy haláluk után se tolokodjék közelibe illetéktelen. Akad a könyvben egy-két tévedés és humorosan ható hely is.

A könyv eredetije francia nyelven jelent meg Párisban és nem a szakembernek, hanem a nagyközönségnek készült. Egyik legszebb erénye, hogy Beethoven tragikus sorsát ecsetelve, ő maga is őszintén meghatódik. Ez meghatja majd, a nem nagy igényű munkának azt

hiszem nagy számú olvasóit is, hiszen a címe: Beethoven *intim* élete. A könyv maga pedig szelíd írásmű. Sem nem árt, sem nem használ.

Lajtha László.

Földessy Gyula: Újabb Ady-tanulmányok. Berlin, 1927. Ludwig Voggenreiter Verlag. Magyar osztály. 8-r. 190. l.

Lehetetlen megtagadni a tiszteletet és elismerést attól a fanatikus buzgalmú, lankadatlan kitartású apostolkodástól, mellyel Földessy az Ady-kultusz ügyét szolgálja. Az ő mindig mélyre hatolni igyekvő vizsgálódásainak és eszmélkedéseinek sokat köszönhet a szakos értelemben vett „tudomány“ is, — mi mindenesetre *ezt* az érdemét becsüljük legtöbbször. De tudjuk, hogy ő maga nem valami nagy megtiszteltetésnek érzi a „tudomány“ nevében kapott elismerést, mert azt vallja, hogy a tudomány azon az úton, amelyet a XIX. század esztétikusai építettek ki, sohasem juthat el nagy céljához, az igazi megismeréshez; Földessy eldobja az eddigi tudományoskodó módszerek mankóját, hogy szabadabban repülhessen metafizikai szempontok sarkcsillagai felé; — mi oda nem követjük őt, de meghajlunk szenvedélyes igazságszeretete előtt, melynek kutató útja akkor is tanulságos marad ránk nézve, amikor szerintünk túllépi jogos területét.

Mostani kötete öt tanulmányt foglal magában. Közülük hármat már régebről ismerünk (*Ady miszticizmusa* 1921, *Az özvegy legények tánca* 1924, *Ady-élmények* 1923); egy tanulmány Vajda Jánosról szól, mint *Ady nagy elődjé-ről*, az utolsó dolgozatnak a címe: *Az Ady-kérdés 1927-ben* s túlnyomó részben Makkai Sándor Ady-könyvét bírálja.

Nem célunk tartalmi kivonatot adni ezekből a tanulmányokból. Inkább csak arra akarunk néhány szóval rámutatni, hogy Földessy eljárás módja nem egészen ment bizonyos belső ellenmondástól és következetlenségtől.

Egyik legtöbbször hangoztatott tétele Földessynek az, hogy Ady költészetének igazi értelme és szépsége csak azok előtt tárul fel, akik nem *egy* Ady-versek alapján akarnak ítélni, hanem előbb megismerkedtek Ady összes költeményeivel. De aztán — hangzik tovább a Földessy biztató szava — aki nem sajnálja *ezt* a fáradtságot, az „gyors tempóban hódíthatja meg a maga számára az egész Adyt...“ Nos, Babits Mihályról, Hatvany Lajosról, Makkai Sándorról bizonyára nemcsak affelől kell meggyőződve lennünk, hogy Ady egész költészetével ismerősek, hanem affelől is, hogy esztétikai fogékonyságuk és irodalmi műveltségük messze meghaladja az olvasóközönség átlagos színvonalát, — és mégis mit látunk? Azt látjuk, hogy Földessynek úgyszólván semmi sem jó, amit Ady költészetére vonatkozólag megállapít akár Babits, akár Hatvany, akár Makkai, noha mind a hárman Ady legbuzgóbb hívei közé tartoznak. Itt van pl. mindjárt a mostani kötet első tanulmánya Ady miszticizmusáról: Babits annak idején (1921) azonnal cífolatot írt Földessy érvelése ellen s azt hangoztatta, hogy Ady *nem misztikus* költő!... No de tegyük fel, hogy Földessy és Babits voltaképpen egyformának látják Ady költészetét s csak a „misztikus“ szó értelmezése terén kerülnek egymással összeü-

közésbe. Hanem az már mégis csak meglepő, hogy Földessy a Makkai Sándor könyvét, mely Ady egész költészetének tükrében mutatja a költő egyéniségét, — valósággal izzé-porrá töri kifogásainak pörölyével! Ha Babits és Makkai hosszas elmélyedő tanulmányozás után ilyen rossz eredménnyel vizsgáljuk Földessynél, hogyan remélhesse az átlagos intelligenciájú olvasó, hogy „gyors tempóban hódíthatja meg a maga számára az egész Adyt?” Mi jogon lép fel Földessy a maga csalhatatlansági igényével a nagyközönség előtt addig, míg meg nem győzi legalább azokat, akik Adyt alaposan ismerik és majdnem olyan rajongással tisztelik, mint maga Földessy?

Elutasító és lenéző hangon beszél szerzőnk a XIX. századi esztétika „természettudományos” módszeréről, mely a maga exakt eszközeivel végzetes egyoldalúságba téved és zsákutcába jut, mert a maga kicsinyes szemszögéhez akarja hozzátörpíteni a lángelme világának végtelenségét. Földessy olyan nagy lendülettel iparkodik menekülni ettől a hibától, hogy — a tulsó oldalon pottyan le a nyeregéből. T. i. Földessy az Ady-költészet szimbólikus világának nagyszerű egységességétől annyira el van bűvölve, hogy esztétikai értékelés alá egyáltalán nem meri vonni az egyes Ady-verseket; minden Ady-vers beletartozik Ady sajátos életérző és világszemlélő szimbólizmusának roppant egységébe s már ezáltal szentséggé válik Földessy szemében, — akár csak a természettudóst(!) látnók, aki a paradicsommadarat és a varangyosbékát, a krizantémumot és a csalánt egyenlő áhitattal vizsgálja, mint ugyanannak a titokzatos és felséges erőnek, az anyatermeszetnek szülötteit... Igazán mosolyra készíti az olvasót Földessy, mikor ő olvassa rá Makkaira azt a hibát, hogy „Adyért buzgó érzületében itt-ott tulzásba esik” (179. l.)

Senki nem esik annyi tulzásba Ady jellemzése terén, mint Földessy. De az ő fanatikus jóhiszemősége, fáradságtalan igazságkeresése, meggyőződésének bátor hirdetése, tulzásaiban is tiszteletet érdemel.

Zsigmond Ferenc.

Zola: A Rougon—Macquart-család. XVII. Az emberi dúvad. Fordította: Adorján Sándor. Révai Irodalmi Intézet kiadása. Budapest, 80. 407 lap.

Zola regényóriásának teljes átültetésében már a 17. kötetnél jár a kiadó, sőt nyomás alatt van a ciklus utolsó három kötete is.

Nem kétséges, hogy egy húszkötetes munkát csak úgy vaktában, kétséges eredményű kockázatra nem szoktak manapság kiadni; egész bátran megállapíthatjuk tehát már csak ez alapon is, hogy Zolának még mindig — vagy talán inkább: *megint* — van magyar olvasóközönsége. Csakhogy milyen más (és milyen másképp olvas) ez a közönség, mint a harminc-negyven évvel ezelőtti! Akkoriban Zola maga volt a nyárspolgárriasztó forradalom; s ő volt a fiatal, optimista természettudományos-világnézet belletrista lovassága, mely huszáros rohammal veszi be a legkonzervatívabb erődítéseket is.

Harminchét évvel ezelőtt, amikor a „*La bête humaine*” megjelent, az átöröklés természettudományi megállapításai még ifjú és

követelő dogmák voltak, s a Rougon—Macquart-család testileg-lelki-
leg nyomorék tagjairól írt regények pedig egy új vallásnak evan-
géliumai.

Ma már ezek a dogmák súlyos teherterelei a Zola-regényeknek;
de viszont semmi sem bizonyítja jobban írójuk kiválóságát, időálló
voltát, mint az, hogy az átöröklésnek időközben csődöt mondott merev
dogmái ellenére is van olvasóközönsége Zolának.

„Az emberi dúvad“ fordítását Adorján Sándor végezte, sok igye-
kezettel. A magyar szöveg eléggé könnyed, folyamatos, de olykor per-
iratokba illő kifejezésekre szisszen fel az olvasó („amely folytán“,
„dacára annak, hogy“); sőt néha érthetetlen részletekre is bukkan. Én
legalább jó ideig nem bírtam fölfogni, hogy mi lehet e mondat jelen-
tése: „Az öregasszony atyjának unokatestvére, Lantier maga is, neki
keresztanyja, s amidőn, szüleinek Párisba menetele és eltűnte után egye-
dül maradt Plassansban, hatéves korában, magához vette.“ Csak ké-
sőbb kezdtem rájönni, hogy Jacques-nek „Lantier“ a családi neve, —
előzőleg erről szó sem volt — s Phasie néni szintén Lantier-leány. De
még ezután is fejesőválva olvastam újból el a nehézkes mondatot.

Ady Lajos.

Bartalis János: Hajh, rózsafa. Erdélyi Szépmíves Céh. Kolozs-
vár. 1926. 151 oldal.

Tizenkét esztendő verseit gyűjtötte össze és adta ki Bartalis
János „*Hajh, rózsafa*“ című kötetében. Ez a kötet is biznyság rá, hogy
a legérdekesebb magyar megnyilatkozások nem jutnak sajtóhoz a hiába
nyomtatott könyvek rengetegében. Ebben a harminckét esztendő er-
délyi költőben van valami paradicsomi, aminek a varázsától, ha egy-
szer megérezte, nehezen szabadul az olvasó. Biztos ösztönnel, már hús-
éves korában, mit sem tudva az akkor fölkerekedő világdivatról, a
szabad versre vetette magát. Nem az az anarchiásan ritmizáló szabad
vers ez, melyet a pesti lapokból ismerünk. Teljesen ritmustalan sorok,
többnyire kijelentő mondatok, de összefűzésükben egy nyájas, primitív
lélek már-már ritmussá emelkedő következetessége érzik. Különösen
szépek a háború után írt alsókosályi versei. Elhúzódva a világtól, egy
istenhátamögötti faluban a gazdálkodás, a család, a magány és a ki-
látástalanság gyönyörű dalait írja. A primitív világ, primitív világ-
érzés és primitív forma nagyszerű találkozási ezek a dalok. Minél keve-
sebb absztrakciót kever beléjük, annál szebbek. Költőnek mutatják
Bartalist, aki a látványok panoptikumában mindenentűli derüvel
mondja egyszerű, konstatólós mégis világteremtés-hajnali üdeséget
lehelő sorait. A kötetnek vannak részei, ahol félni kell a kisiklástól,
de újabb versei, melyek az elsőkkel, a félig gyerekkoriakkal ölekez-
nek, modorosság nélküliek, megnyugtatók, s mondhatnám: a huszadik
század idilliumai.

Kár volt a könyv elé reklám-tanulmányt iratni. Aki ért hozzá,
úgyis megbecsüli azt a nagyvonalúságot, világfölötti egyszerűséget s
derűs bölcseséggel átítatott, gyermeki léletszeretetet, mely ezeknek a
verseknek a javát a magyar líra rokonszenves kuriózumává avatja.

Mert nem egyéb: bájos kuriózum. A líra, az új korszakot jelentő vers, lokomotív sebességgel fog elhaladni Bartalis János kedves világa mellett. A túlbecsülőknek mondom ezt, akik közé Kosztolányi is oda-számítható.

Németh László.

Turcsányi Elek: Távolodó. Szerző kiadása, 52 oldal.

Minden költészet emlékezteti a kritikust valamire: elemi erőkre, színekre, zenékre, vagy az egész világ rejtett harmóniáira. *Turcsányi* költészete nipekre, csecsebecsésekre emlékeztet. Az érzékeny lélek lehangoltsága nem *egyik* tulajdonsága költészetének, hanem az egyetlen. Új kötetében 22 verset és 4 novellát adott közre. A 22 vers hangja az unalomig egyforma: siránkozás. Novellái pedig ugyancsak versek. Nem azért, mert líra van bennük, hanem mert több bennük az irreális, mint a reális elem. Még a nevük is fantasztikus. Nincs bennük semmi sajátosság, semmi jellegzetesség. *Turcsányi*ből teljesen hiányzik az emberalkotó látás. Flipon, Brisbane, Bareton úr oktalanul angolos, franciás nevek. Minek ez az affektáció? Bareton suszter, megveri az inását. Egyéb semmi. Ezért ugyan *Andrásnak*, vagy *Mihálynak* is hívhatnák. Brisbane is tulajdonnévként szerepel (tudvalevőleg Brisbane ausztráliai város), fantasztikumot, exotikumot sejtet, oktalanul. Novellái: ködös érzelmések, elmosódott képek, minden jellemző erő híján.

Még legsikerültebbek sanzonszerű, egyszerű formájú, könnyed hangú, mélabús értelmű versei. De a legtöbb csak hangulat, semmi egyéb, s így nem ébreszt hangulatot. Hangulat csak abból fakad, ami mögött az élet teljessége érzik.

„Az élet egyre mostohább, Csodátlanabb és ostobább, — éneкли. Nem gondolja, hogy magában van a hiba, ha nem sok öröme telik megsavanyodott költészetében? *Egyik* legszebb verse („Ó, volt idő“) arra vall, hogy tehetsége jobbra érdemes, mint símán gördülő, semmitmondó búslakodások elkántálására.

Vannak érzéketlenül érző költők. *Banálisak*. Automatikusán éreznek. Ha azzal keltenék fel őket, hogy itt az ősz, álmosan is rámondanák: Ó elmulás! *Turcsányi* ezek közé tartozik.

Marconnay Tibor.

Váczy József: Pusztai harangszó. A Kisfaludy-Társaság és a kassai Kazinczy-Társaság által jutalmazott történelmi regény. Berlin, 1927. Voggenreiter.

Mohács előtt és Mohács után, történelmünk e sötétséggel és fényvel gazdag lapjai legtermékenyebb ihletői mai történelmi költészetünknek. A közelmúlt és a ma ezernyi hasonlóságot mutat avval a korrallal, közállapotaink annyira párjukat lelik a XVI. században, hogy szinte természetes, ha költőink tárgyért hozzája fordulnak. Mert akár tárgyilagos képét adják annak az időnek, akár csak allegorikus lepelnek használják, mely alól ki-kivillan a mi korunk fájdalomtól torzult vagy reménytől derülő képe, biztosak lehetnek benne, hogy költői szavuknak hangosabb visszhangja támad az olvasók lelkében,

mint más idők életre keltésével. Mindazonáltal nem fojthatok el némi aggodalmat e kor költői kiaknázásával szemben. A kritikuskak nemcsak magát a művet kell a bírálak mérlegére vetnie, hanem a közönség hangulatát is meg kell figyelnie. Félok, hogy a mai olvasók lelke melyben nem elég erős a történelmi érzék, eltelik ugyanannak a korak úntalanul előkeűlő rajzával, befogadó képessége ernyed, figyelme tompul, mint a múzeumnak azonos tárgyakkal zsűfolt termeiben. Igen nagy költői erőnek kell lennie, mely a muzeális tárgyak holt tömegébe életet tud varázsolni, mely a történelmi szertár jelmezeit, fegyvereit cselekvésben égő egyénekre tudja rakni, hogy a külső történelmi érdek az örök emberi, az ész és szív harcai felé forduljon s belső érdeké váljék.

Váczy József regénye a XVI. század második felében játszik. Hőse Bajtai Gergő jobbagyfű, kit Ecsed ura, Báthory István, az erdélyi fejedelem s később lengyel király öccse, kiment a töröktől földult Csát falu romjai közűl s a falu népével együtt Ecsed vára alá telepít. A főúr szándéka kettős: megmenteni a magyarságnak e veszendő kis töredékét, egyszersmind a református egyház számára új lelkeket nyerni. Az életrevaló fiút papnak, tudósnak, egyháza harcok bajnokának akarja nevelni. A gyerek lelkében nagy harc indul meg. Egyfelől emésztő vágy gyötri szűlőföldje, az elhagyott Csát falu után, s minden vágya oda visszatérni s magával vinni földijeit, kik benne látják reményüket. Másfelől a rákényszerített szerep, a papi hivatás birokra kél benne a vitézi élet szeretetével, melytől eleinte inkább reméli tervének megvalósítását, a visszatérést. A *kard* eleinte legyőzi a *bibliát*; de hovatovább jobban érzi, hogy a külső erő fegyvere gyengébb a szellemi erőnél, fölveszi a palástot, így lesz népének vezére, s bár szűlőfalujában nem tudnak megmaradni a török, a német s a szegénylegények zaklatásai miatt, a magyar pusztában bujdosók mindenütt otthont találnak, ahol az ecsedi vár úrnőjétől kapott harangot felállítják, ahol a harang szava egybegyűjti s nem engedi szertezüllen sokat szenvedett népét. A háttérben kapjuk a kor rajzát: a komor és vakbuzgó ecsedi urat és környezetét; az erdélyi, majd lengyel fejedelem udvarát, nagy politikai terveit; a török élet képét; a magyarságot mindenütt kitérő idegen zsoldosokat, azt a tengernyi szenvedést és bizonytalanságot, mely a hódoltság szélén tengődő s minden viszontagságnak kitétt népet ide s tova hajtja, mint a szél a pusztá talajavesztett kóróját.

A regény egészének elgondolása kitűnő. Egy zivatáros kor valóságainak behelyezése egy költői leleményből teremtett alakba, az ellentétes mozzanatoknak külső és belső összeűtközése, a föld olthatatlan szeretete — mind ez igazi költői felfogásról tanúskodik. A küzdő egyén behelyezése a kor politikai viszonyai közé is erős szerkesztő képességre mutat, mely a különböző és különféle elemeket szerves belső egységbe tudja markolni. A kidolgozás azonban még mőgötte marad az elgondolásnak. Mindenkelőtt nagyon magával hurcolja a nagy történelmi előtanulmányok holt anyagát, mint az imént kikelt csirke a tojás héját. Történelmi tanulmányba való egy-

kori okiratok és levelek szószerint vagy kevésbé alakított idézése (pl. Báthory levele 74. l.; a török és bécsi tárgyalások 89. l.; kállói vár rajza, 94. l. stb.) a regényből kiütközik; épp így a személyek, kivált a hős, de a költői mese is gyakran elvész a nagyon szakszerű történelmi anyag szerelvényei közt; nem látjuk az épületet, nem élvezhetjük a művészi tagozatot az otthagytott segédállványok szálfáitól és gerendáitól. A hős küzdelmeit gyakran az író mondja el, ahelyett, hogy éreztetné velünk, máskor meg idejemult. Kemény Zsigmond-szerű monológokban tárja elénk (pl. 169. l.), s ez az eljárás gátat vet a cselekvény belső és külső menetének. Gergő okoskodása, tépelődései gyakran meghaladják életkorát, kivált a regény első részében (64., 131. l.); érezni, hogy az író okoskodik helyette. Egyáltalán akadozva halad gyakran a cselekvény; a gyakorlott író megindítja a mesét, mely aztán feltartóztathatatlanul magától halad; itt még ugyan érezzük, hogy az író *csinálja* a mesét, ő löki előbbre mozzanatait. A stílus sem teljesen egyöntetű; az ódon nyelv egyes elemei sokszor kiríznak; az ilyen régieskedésnek olyannak kell lennie, hogy az egész viselje magán az ódonság zamatát; egyes régies szavak, alakok nem adhatják meg a nemes rozsdá színét, csak sértik a szemet a különben ujdón nyelvben. Bár a szerző széleskörű tanulmányokat végzett korának rajzához, akadnak tárgyi és nyelvi tévedések; például *akác* (6. l.) a XVI. században nálunk még nem volt; Európában csak a XVII. század első felében hozták Amerikából, nálunk pedig csak a XVIII. században honosodik meg. *Forbátol* (18. l.) nem jelent egyszerűen verést, hanem visszafizetést, megtorlást. A jószág a friss tavaszi fű láttára nem *bogárzik* (30. l.), csak nyári napon, mikor a *bogár*, légy csipi. Rimay Jánosnak lantos deák szerepe ránézve lealacsonyítás; ő mint nemes úrfi, Báthory énekes apródja volt, aki aligha keveredhetett volna sűrű barátságba a jobbagyifú Gergővel (55. l. skv.). *Főbenjáró* (23. l.) csak bűnre, büntetésre vonatkozhatik, de nem *fontos* okra. Nem akarom ez apró gáncsoskodásokat szaporítani, csupán rámutatok arra, hogy az ilyen csekélységek, ha kelletén túl szaporodnak, alkalmasok arra, hogy a korkép hitelét megbontsák, nem ugyan a nagyközönség előtt, mely ezekről mit sem tud, hanem a komolyabb olvasó szemében.

Különben is azért foglalkoztam részletesebben a mű fogyatkozásaival, mert nagyon megbecsülöm jelességeit, s mert bennük biztatást látok, hogy a költőtől a regény terén kiváló alkotásokat várhatunk. A lényeges: az egységes és szerves elgondolás megvan benne, igazán költői felfogás és nagy távlatok egy pontba való gyűjtésének nem közönséges adománya; a feldolgozás gyakorlata bizonyára követni fogja ezeket a jelességeket. *Tolnai Vilmos.*

Bárány Ferenc: Kleotinosz. Történelmi regény. Budapest 105 l.

A címlapra nyomtatott Krisztus-fej s a könyv utolsó fejezeteinek tartalma a Krisztus-regények csoportjába utalja e regényt, ha ugyan megérdemli a regény elnevezést. Formáját tekintve kereset elbeszélés, amennyiben a főhős naplószerű följegyzéseit fához intézett

levelével vezeti be és zárja le. A regény meséje meglehetősen primitív invencióra valló egyszerű kalandok sorozata. Egy görög orvos két gyermeke és felesége sorstragédiába illő borzalmassággal hirtelen meghal, csak azért, hogy a főhősnek legyen miért elhagyni otthonát. Míg Jeruzsálembe ér, sok viszontagságon megy keresztül, amit jórészt határtalan naivságának köszönhet. Ha még annyi korlátolt ember volt és van is ezen a világon, azért egy regény főhősének mégsem szabad bosszantóan ostobának lenni. Már pedig a szerencsétlen Kleotinosz a legtöbbször az. Dehát ez a tulajdonsága sodorja újabb és újabb veszedelembe s így ez a motívum viszi előbbre a mese bonyodalmat.

Az előadást édeskés bőbeszédűség jellemzi, amely mindenre inkább alkalmas, mint érdeklődés fölkeltésére. Lehet, hogy e stílussal is a naiv görög jellemet akarja festeni az író, de mindössze azt éri el, hogy az unalomig vontatottá nyújtja az elbeszélést. Nyilván a jellegzetességre való törekvés csináltat az íróval egy élvezhetetlen, felemás nyelvet is, amely végkép próbára teszi az olvasó türelmét. Annyi vadidegen görög szót használ az író, hogy szükségesnek látta egy görög—magyar szójegyzék csatolását is a könyvhöz. Mintha csak idegen szavakkal rontott magyar nyelven lehetne idegen-tárgyú történeti regényt írni. Természetes, hogy ezzel a szegényes ötlettel sehogysem sikerült a regény színvonalát emelni. A könyv tartalma semmivel sem nyújt többet, mint amennyit a ponyvairodalom termékeire emlékeztető külső kiállítása eleve ígér.

Gulyás Sándor.

Sándor Pál: Vándorlantos (Csokonai). Vigjáték három felvonásban, előjátékkal. Pápa, 1926. 78 lap.

Csokonai Vitéz Mihály hányt-vetett életének legromantikussabb epizódját, Lillához való viszonyát igyekszik dramatizálni e vigjáték. Az előjáték öreg nagyasszonyában még fölismerhető a költőért hevülő Lilla, ki a maga 79 esztendejével sem tagadja meg a régi szép idők emlékét. Ez elevenedik meg a játék három felvonásában, melyeknek hőse maga Csokonai. A lángoló szavu poeta megnyeri a kérőktől ostromolt Vajda Juliska vonzalmát, amely azonban nem bizonyul elég erősnek a körülményekkel szemben. A komolyabb ellenálláson, az anyagias gondolkozásu apa ellenállásán talán még úrrá tudna lenni a szerelmek akarata, azonban egy jelentéktelennek látszó félreértés miatt megszakad az idyll. Egy Lillához írt, de a közvetítésre kért, Marci által magánál tartott rövid kis vers elegendő arra, hogy Lilla elforduljon szíve választottjától. Csokonai a „Kedv! Remények! Lillák! Isten veletek!!!“ hangjaival fájdalmasan búcsúzik s Julia sírva néz utána.

Az érzékeny befejezés hatása alatt kétségkívül az a benyomásunk, hogy ez a kis színmű vigjátéknak meglehetősen szomorú. Ezt a megoldást legfeljebb csak enyhítheti, azonban költőivé tenni nem tudja az a körülmény sem, hogy Csokonai és Lilla szerelméből mindvégig hiányzik a szenvedély meggyőző ereje. Igaz, hogy a szenvedélyes szerelem rajza viszont nagyon is drámaivá, sőt tragikussá tenné a szakítást s az egész téma megszűnnék vigjátéki tárgy lenni. Azonban kérdés,

hogy érdemes volt-e csupán a műfaj-jelzés kedvéért lemondani a termésetesebb és hatásosabb felfogás kiviteléről. Ez a kérdés már csak azért is jogosult, mert az egész vigjáték egyébként sem elég fordulatos, komikus elemekben korántsem eléggé bővelkedő ahhoz, hogy igazán vigjátéknak érezzük. A jellemkomikum teljes hiányát a helyzetkomikumnak egy-két erőtlen kísérlete éppenséggel nem pótolja. — Maga a levélvisszatartás pedig, mint főmotívum, nagyon is valószínűtlenül szerepel a két szerelmes boldogságának sorsdöntő irányításában.

A szerző kétségtelenül olyan nehéz feladatra vállalkozott, amelynek sikeres megoldása vérbeli drámaírónak is becsületére válnék. Így aztán nem csoda, hogy a tervezett vigjáték egy meglehetősen élettelenül dramatizált életrajzi részletté színtelenedett. *Gulyás Sándor.*

Kádár Imre: Nászrepülés. Regény. Az erdélyi Szépművés Céh kiadása. Kolozsvár, 1927. 188 oldal.

A Királyhágóntúli magyarság irodalma úgyszólván az elszakítás pillanata óta az anyaország érdeklődésének középpontjában áll. Ugy vagyunk ezekkel az erdélyi könyvekkel, mint az idegenbe szakadt gyerek leveleivel. Szívrepesve várjuk mindegyiket és hamar tetszenek ezek a levelek, hajlandók vagyunk olykor talán egy kis megbocsájtható szülői elfogultságra is.

Pedig az erdélyi gyerek nem hízeleg, nem alázkodik. Nem a szülő hangján beszél, a maga külön szavát hallatja. Szabad és bátor, friss és merész szó ez és ha néha a serdülés panaszos változásában versel, csak annál kedvesebb.

Kádár Imre kivételesen a régi hangon szól. Azt a nyelvet beszéli, amelyet tegnap modernnek neveztek és ami ma már kissé megszürkült a gyakori használatban. (Itt természetesen nem a mondatokra, hanem a mondanivalókra kell gondolni.)

Kovács István zeneszerző és Fekete Judit énekművésznő égi és földi szerelme a neuraszténia kifeszített drótján ma már aligha járhatja azt a kötéláncot, amit *Kádár* elibénk vázol. Helyesebben: mai idegrendszerünk már nem reagál erre azzal a bensőséggel, mint amellyel az 1910-es években ezt a szekszuális mutatóványt kétségtelenül kísértük volna. El kell ismerni, hogy néhány évvel ezelőtt, amikor *Kádár*ban a regény kibontakozott, még nem ez volt a helyzet. A regény úgyszólván elkészülte közben omlott alá egy visszahozhatatlan múltba és vált sajnálatraméltóan tegnapivá.

Kár ezért a múltért? Aligha. Vannak múltak, történelmiak és irodalmiak, amiket a sívár jelenen keseregve sírunk vissza. Azt az időt, aminek a „Nászrepülés“ tipikus dokumentuma, nem tudom őszintén visszakívánni. Plebejus megvetéssel gondolok vissza a ma nyers nyomorában arra a hősré, aki széles jódoigában halálugrást mivel a tengerbe olyan indokolással, ami csak a pszichopathológia rejtettebb ösvényein is jártas olvasó számára érthető.

Az idegesség úri betegség, — tanultam az őrmesteremtől önkéntes időmben. A nyomor lemarta rólunk az úri mázt: gyönyörködésünk és csodálatunk nem a nyavalyatörős hőské többé. A ma regénye

nem Nizzába, hanem a körüti kávéházakba torkollik, míg azonban a tegnapi az életből a halál felé ájult, az új regény a ma dermedtségéből a holnap eleven élete felé nyújtózkodik.

Kádár Imre ezt a fõnt lesajnált elmúlt életet egyébként nagyon jól látja, az írásából áradó fejlődésképeség reményt nyújt arra, hogy az új világban körültekintve, kihalász belõle még néhány jó regényre valót. Egyes részletek, így a mûvész viszonya az élethez, a szerelemhez, a barátságához, kitûnõen sikerültek, de örök szabály, hogy a mûvésznek utolsó modellje a mûvész. Cipõfelsõrészkészítõrõl mindig jobb és irodalmibb regényt lehet írni, mint a költõrõl vagy festõrõl, vagy muzsikusról. Itt újra és újra csak mûhelytitkokra lyukadunk ki, ami a beavatottakat untatja, a kívülállót nem érdekli. A mûvész sohasem egész ember, a róla szóló írás sohasem egész írás.

Kádár Imre új, egészségesebb, maibb, egészségesebb regényét a tehetségnek kijáró érdeklõdéssel várjuk.

Szegedi István.

Színházi szemle. Fodor László legelfogultabb híve sem mondhatja, hogy új vígjátéka, *A templom egere*, melyet nemrég a Vígyszínház mutatott be, jelentékeny fejlődést mutat ennek a tehetséges, de tulságosan gyorsan dolgozó fiatal írónak drámaírói pályáján. Ismeri a színpadot, érti a külsõ hatás minden csínját-bínját, de már egész darab formálására képtelen. Nincsenek fõalakjai, kik egyéniségük körvonalalaival határozottan elútnának egymástól. A szerzõ talán látta õket valahol, egy érdekes, reális pillanatban, s a játéknak ez a része, — az elsõ felvonás, — a bemutatkozás, valóban a földön játszik, reális kerek közt. De mintha kámforból volnának kedvenc hõsei, oly hamar elillan belõlük minden természetes élet. Amikor cselekedni kezdenek, még húsból, vérbõl valók, aztán mindinkább azt bizonyítják, hogy egyiket modellnek darabról-darabra szerepeltetett romantikus és mind elmosódóbb változatai. Észre vesszük ezt rajtuk dr. Szabó Juci óta, bármennyire más ruhát öltsenek és más-más cselekmény sodrába kerüljenek is. Valamennyien elszántan lépnek elénk, ritka életelvet hirdetnek, komoly, aktuális problémákat feszegetnek a kenyér és a szerelem területén, s olyan hangon szavalnak, mintha minden második követõjük ki tudná kerülni a megélhetés és a szívügyek B-listásainak robotos, hétköznapi végzetét. Aztán a nagyot zuhanó második felvonásban elváltozik a hangjuk, fogadkozásuk szentenciák özönébe ful s egyszerre csak azon vesszük észre magunkat, hogy az egész társaság a varró- és írógépmesék romantikus vágányaira zökkent át. Az elsõ felvonás végzetesen kitûnõ volt, az alakok minden érdekes sajátságait bemutatták, akár csak a kisvárosi cirkusz akrobatái az elsõ estén. Egyetlen felvonásra való alakok, a függõny elsõ összecsapásakor már be is fejezték fejlődésüket. Ettõl fogva miliõváltozás tartja bennük a lelket s fürge epizódfigurák, — Fodornak legsikerültebb alakjai, — akik jószívvel toppannak elõ a segítségükre, hogy a tátongó ürességeket többé-kevésbé sikerült ötletekkel és fordulatokkal töltsék ki. Ám a harmadik színben már ezeknek elméssége sem segít s a befejezés rendszeren úgy hat, mint egy rég ismert eljegyzés, melyet közbejött akadá-

lyok miatt elhalasztottak. Minden jó, ha vége jó, ez Fodor főelve, s nála egy kis optikai csalódással, három óra leforgása alatt, minden különösebb ok nélkül, egymásé lesz egy szegény, meg egy gazdag ember, akik ugyanazzal a joggal már az első felvonás végén, de legkésőbb a második derekán egymásé lehetnek volna. Nincs ebben a boldogságban semmi bántó, lehetetlenség, semmi mélyebb lélektan. S ha a finálénál véletlenül arra eszmélnénk, hogy bizony a szerelmesek végleg összerugták a patkót, hát bizony ebben sem volna számunkra több valószínűség, mint amennyivel Fodor László az ő élőlényeknek bemutatott s mind étheribbé váló figuráit a sokáig függőben tartott kényszermegoldás hálójában egymás karjaiba dobja. Így esik ez *A templom egeré*-ben is. Ez a templom egere egy harcias kis lány, nem hagyja magát kidobadni a bankból, hová bájos tolakodással beállít. Kenyeret akar keresni, még pedig becsületesen; lelkesen szavalja a mai dolgozó nő elveit, lefegyverez mindenkit s a tetejébe elvéteti magát a rettegett, nagynevű bankvezérrel, egy tipikus operettfigurával. Ami válság e kedves viaszfigurák egymásra hatása közben sejthető, az jórészt a kulisszák mögött megy végbe s hogy elégtelenségét nem nagyon firtatjuk, a rokonszenves szerző kedves csalafintaságának köszönhető. A darabnál fontosabbak a színészek. Nem ők igazodnak a szerepekhez, hanem a szerepek igazodnak hozzájuk. Egyenesen rájuk vannak szabva, még pedig ügyes alkalmazkodással. Talán éppen a főszereplő, *Gál Franci* adja magát legközvetlenebbül, régóta ismert eszközeivel, hangban és mozdulatban. A többi színész is mutatósan játszik, szinte egy színvonalon s megható könnyedséggel száll le a pehelykönnyű tréfálkozás színvonalára. Egy új vonást mégis meg kell jegyeznünk Fodor Lászlónál: dikciója finomabb lett Dr. Szabó Juci óta. Ez az örvendetes tény felébreszti azt a reményünket is, hogy ezután talán mélyebben néz majd alakjai lelkébe s végre az épkezláb cselekményig is eljut egyszer.

Barrie vígjátéka, a *Vén leányok* (Kamara) merő valószínűtlenség és naivitás. *Bajor Gizi* játéka mégis jogossá tette felujítását. Brown úr csak annyi bünt követ el, hogy valami nagy titkot emleget Phoebe kisasszony előtt, amit a vén leányok közt nyiladozó, tapasztalatlan bakfis máris komoly házassági ajánlatnak gondol. Pedig Brown úr csak azt akarta megmondani, hogy háborúba készül. Ez a kijelentés sarkából forgatja ki Phoebe kisasszony körül az egész világot. Még csak azt sem vallja meg a gyámoltalan férfinak, hogy szívével együtt a vagyónukat is tönkretette. Brown úr nyugodt hetykeséggel megy hadakozni Napoleon ellen. A csalódott leány nénje sorsára ítéli magát, iskolát nyit, a maga erejéből keresi meg kenyerét s rohamosan hervad. Egyetlen öröme, ha néha felveszi azt a menyasszonyi ruhát, melyet idős nénjétől kapott — füstbement esküvőjére. A csonkán s megöregedve hazatérő Brown kapitány egyszer ebben a ruhában találja s nem ismeri meg. Phoebe kisasszony kap az alkalmon, saját unokahugának mutatja be magát, a jámbor ember elhiszi, megtetszik neki a kacérkodó, üde lány s udvarolni kezd. Phoebe kisasszony nagy sikert arat a bálon, megkínozza a kapitányt, szemébe mondja, hogy már öreg, s a

kapitány úr merengve gondol a másik nőre, a szelíd, jóságos Phoebe kisasszonyra. Persze kiderül minden s boldog másodvirágzás kárpótol az elmulasztott első szerelemért. A darab képtelenségeit nehéz volna hirtelen mind felsorolni, annyira egy szerep gazdag változataira pazartolt minden szépet és megható a melegszívű szerző. Azok a vénkisasszonyok, akik az előttünk hervadó leány körül lábatlankodnak, igen kellemetlen hangfogói a vígság nélkül való vígjátéknak. Csöppet sem mulattatók, *Tasnády* Ilona bájos nénikéjén s *Kiss Irén* szolgálóján kívül. *Bajor Gizit* viszont még ritkán láttuk ennyire egy alakítás teljességében. Pompásan adta a hervadó leány s a kacér bálkirályné kettős szerepét s első pillanattól fogva olyan étellel teljesen játszott meg a magára hagyott női lélek legbensőbb rejtelmait, hogy a darab gyarlóságairól egészen megfeledkeztünk. *Uray* Tivadar szerepe mindenképpen hálátlan s talán leghálátlanabb, ahogyan játszott. A darab szerint csak rövidlátó embert ad, aki későn tudja meg, hogy szeret, hogy szeretik s nem érdemli meg, hogy ellenszenvenessé legyen s Phoebe kisasszony annyira nehezteljen rá. *Uray* ezt a neheztelést akarta némi-képpen megokoltabbá tenni s tulságosan hetykének, szinte szívtelen gunyolódónak játszott magát, amivel a másik túlzásba esett.

Don Cézár de Bazan felújítását *Csortos* Gyula bemutatkozása tette érdekessé (Nemzeti Színház.) A tapsvihar azonban, mint előre-látható volt, nem annyira a művész teljesítményét, mint inkább hírnevét jutalmazta s legfeljebb előlegül szolgált a Nemzetiben tőle remélt komolyabb alakításokért. A darab az ugyancsak elavult felépítés és jellemrajz ellenére friss szellemességű s egy-két csattanója ma is jóízűen megkacagtat. Felújítását éppen *Csortos* első fellépésével kapcsolatban nem tartjuk szerencsésnek. Ezt a szerepet a Nemzeti akármelyik jobb színésze meg tudta volna így játszani. Vagy a magán-színházak legtöbb darabjának kötelező stílusa után kényszerűségből bocsájtották egy könnyebb fajsúlyú darab hajóhídját a népszerű művész elé, átmenet kedvéért? *Csortos* érezte, hogy bemutatkozásra kevés neki ez a szerep, szinte a zsebéből szedte elő és súlya aluli könnyedségünek játszott végig. Az ő *Don Cézár de Bazan*ja nem annyira a természetes bátorságú, háláltmegvető lovag hű képe, hanem egy kicsit a szerzők védelme alatt álló színészé.

Raynal darabját (A férfi szíve, Kamara) *Várady* Aranka betegsége miatt még nem láhattuk. Egyéb ujdonságokról nem sok a mondanivalónk. A *Belvárosi színház* zenés vígjátékának hirdett slágerdarabja, a *Nászéjszaka*, híven egyesíti magában mindazt, amit bukófélben levő operettszínház s jobbfajta mulatóhely külön-külön adhat. Elég fülbemászó kabarémuzsika, tetszetős kulisszák, melyek itt-ott vadonatúj színekkel rikitanak s azt a benyomást keltik, hogy meg sem száradtak egészen. A mese pipogya férjek, kikapós asszonyok mondvasinált alakoskodásából szövődik s cirkuszi attrakciók határát suroló, frivol tánc- és énekbetétek sületlen epizódja. A főszerepben *Honthy* Hanna sürgölődik, érthetetlenül zajos sikerrel. Minden jel arra vall, hogy száz előadáson keresztül. A színház, mely ezen az estén

egész múltjával szakított, a sajtóban is keményen küzd a megélhetésért. Még egy előkelő konzervatív lapban is magasztaló cikket olvastunk a nagyjövőjű színpadi szenzációról. *Vajthó László.*

Zenei szemle. *Operaház. Puccini Turandotja.* Puccini tisztelőinek nagy serege s a zenesnobok hada nagy érdeklődéssel várta e dalmű budapesti bemutatóját. Szomorú érdekességet ad e darabnak, hogy híres szerzője már majdnem elkészült vele, amikor a halál elszóltotta az élők sorából. Puccini a legvérbelibb színpadi szerző volt. Nagyon jól ismerte a közönségnek nevezett rossz gyermek pszichéjét. Tudta, hogy ez is, mint a gyerek általában, öntudatlanul kegyetlen, mulat, ha a színpadon valakit „nyúznak.“ Puccini mindig úgy válogatta meg szövegeit, hogy ez a rossz, nagy gyermek kéjesen borzadhasson a színpadon történő rémségeken (Tosca szerelmi jelenete és gyilkossága, a Pillangó kisasszony harikirije, mialatt a gyermek a zászlóval játszik, a Nyugat lányának akasztási jelenete, stb.) s lehetőleg valami exoticum is fűszerezze az egészet. Ehhez jön édes dallamossága, egyéni harmonizálása, hangszerelési leleményessége. Érthető, hogy hatása óriási, híveinek száma légió.

Utolsó műve a Turandot, teljesen az ő ízlése szerint való meséjű. Ne fesszeggessük, hogy az Ezeregyéjszaka egyik meséjéből miként alakult ki, különféle népek irodalmán való átszűrődéssel a szövegekönyv. Ahogy Adami és Simoni librettista társak megírták: úgy kell vennünk. Tehát adva van Turandot császár leánya (öskinai hiszterika), aki valamely nőnemű ősen esett megszegyenítés miatt bosszút liheg a férfiak ellen s minden kérőjét lenyakaztatja, ha három ravasz kérdésre nem tud válaszolni. E feltételek a kézkérő pályázatba ki vannak írva, tehát tudja minden hercegifjú, hogy miért versenyez. Igen ám, de ha az a Turandot oly igen szép. Miután csupa lefejezésből egy opera még sem állhat, jönnie kell a „hős“-nek, akinek győznie kell. Meg is jelenik s úgy hívják, hogy Kalaf. Nagyon okos herceg s feltétlenül megfejtja a rébuszokat. Adva van még Kalaf apja, aki számüzött agg királyként van a nép között, egy Liú nevezetű kis lány karjára támaszkodik, aki őt ápolja, érte koldul s főleg nagyon szerelmes Kalafba. Liúra meg azért is szükség van, hogy legyen kit „nyúzni.“ Van még három mandarin, a kórus, azaz a nép, statiszták s táncosnők. Ugy magyarázzák hogy fantasztikus történet lévén, a naturalisztikus játékot nagyjából kiküszöbölik és sematikus, bábszínházi mozdulatok az uralkodók, amiből groteszk egyveleg lesz. Ez pedig, úgy látzunk, előírás, mert Bécsben is így csinálják, valószínűleg olasz földön is. Kissé megnézzük a darabot, állításaink igazolására. A darab kezdetén a tömeg méltatlankodik Turandot vérszomján. A háttérben van a nyakazó torony, annak terrasza, melyen lándzsavégre tűzve a legutóbb póruljárt kérők feje búslakodik. Megjelenik egy hivatalos személy, aki kihirdeti a „kézpályázatot“ feltételeivel együtt. A kórus rémüldözik, e közben felvonulnak számos lépcsők hágása közben a hóhér a nagy török pallossal, utána köszörükövet cipelő szolgák, pribékek. A terrazon folyik a kardköszörülés s közben egyik lábról a másikra ugrálva éneklük el,

hogy ezt így kívánja Turandot. Ne felejtsük, hogy ezek lábujjhegyen pipiskézve vonultak fel. Időközben Kalaf, atyjával és Liúval megbotránkozik Turandoton. Felvezetik a legutóbbi kérőt, beviszik a toronyba, kihozzák dárdán a fejét. Turandot nem irgalmazott, de vesztére kijött az erkélyre és most meglátta Kalaf, aki atyát, Liút felejtve, beleszeret s próbatételre akar jelentkezni. A három mandarin megjó s erről le akarják beszélni, miközben „mesejátékszerű“ mozdulatokkal, illegetésekkel, hajladozásokkal kísérik komoly tanácsaikat. Hasztalan. Kalaf kérőnek jelentkezik. A második felvonásban Kalaf megoldja a kérdést, de a megijedt Turandotnak újból felkínálja a fejét, ha kitálálja, hogy őt hogy hívják. Ez arra jó, hogy egy további képben Turandot Liút, mint egyetlen, ki erre választ adhatna, kínoztassa s Kalaf jelenlétében öngyilkosságba kergesse. Ezután, mint kik jól végezték feladatukat, Turandot és Kalaf, mit tehetnek egyebet, minthogy egymás karjaiba dőlnek. Azért részletezzük a mesét, hogy rámutassunk a marionett-mozdulatok groteszk voltára, mert például a három mandarin csak akkor nem marionettezik, mikor Liút kínozzák. Itt igen realiztikusan kívánják a titok felfedését. (Nem csudálni, hogy úgy mellékesen felsóhajt az ember: ha Offenbach ismerte volna a szövegeknyvet, mily olimpuszi derűre keltene a közönséget.) E szövegeknyvben tehát megvan, amit Puccini kíván: líra, exotikum, kéjes borzadás. Puccini teljesen kiforrt mester, nevezetes újat nem hozhatott. Teljes egész volt ő már régen. Itt is akkor hat legjobban, amikor feledve exotikumot, széles olasz fülbemászó dallamossággal önti a lírát. Az exotikumot bőven alkalmazta, nagy tudással, szellemesen, de ismételt meghallgatás után mégis csak kiérezni a célzatos munkát, az erőltetést. A kínai zenét nem ismerjük, nem tudjuk, mennyire autentikusak motívumai. Az az érzésünk, hogy inkább „chinoiserie“-vel, mint kínaisággal találkoztunk. Egyébként is ez a természet rendje.

Az Opera díszesen állította ki a darabot, az énekesek, a kar, a karmester, a rendező nagy érdemeket szereztek maguknak. Ugy látszik, a Turandotból kasszadarab lesz.

Filharmoniai hangversenyünkön vendégkarmesterül, a múlt évi szerepléséből ismert kiváló német dirigent, Knapperbusch-t üdvözöltük. Jeles, nagytudású s tipikusan német karmester: elsősorban agyvelőzenét csinál, másodsor szereti a keményen szóló zenekart. Strausz Richárd szimfonikus költeményét, Don Quichote-t a partitúra kérlelhetetlen ismeretével vezette. Egynéhány helyen több poézist s kevesebb józan, fölényes tudást szerettünk volna. Schubert úgynevezett kis c-dur szimfoniáját is bemutatta. Ezt a művet ugyan nem kellett felfedeznie, csak másorra tüzni, mert szerényebb igényű és méretű szerzemény lévén, a karmesterek inkább más műhöz fordulnak. Előadása kiváló és -precíz volt, de biztos, hogy Scuhbert nem így gondolta. Weber Oberon-nyitányát kegyetlen gyorsan játszatta. Ráadásul Johann Strausz Donau-walcerét vezényelte nagy raffinemental, hogy ne mondjam, ledérbájú csintalansággal.

Isoz. Kálmán.

Gitár hangverseny. Rendkívüli tehetség rendkívüli teljesítménye volt *André Segovia* gitár-estje. Nemcsak azok hallgatták ámulva, akik a gitárban a dilettáns énekesek kísérő hangszerét ismerik, hanem azok is, akik tudják, hogy a gitár, lant valamikor világotjáró virtuozok hangszere volt. A XVI. század nagy lant-művészeinek, a magyar Bakfark Bálintnak egyik kései utódja Segovia. Ez a fiatal spanyol muzikus, több mint hangszerének biztos ura, egyike ő a legtökéletesebb virtuozoknak. Nehézség, lehetetlenség nincsen számára. A leggyorsabb futamok, skálák, trillák játszi könnyedséggel suhannak, peregnek ujjai alól. Balkéz technikája a legjobb hegedűsével vetekszik. Csodálatosan gazdag színeket hozott ki hangszeréből. Szinte el sem tudtuk volna képzelni, hogy ily változatos árnyalással is lehet gitározni. Az elhaló, lehellestzerü pianók és az erősen pengetett forte-k távolságát a különböző pengetéssel csodálatosan gazdag szín-skálával hidalta át. Emellett abszolút biztonsággal játszott többszólamu műveket, kihozva jellegzetes polifoniájukat. Nemcsak virtuoznak, hanem muzikusnak is elsőrangú. Bach g-moll solo hegedűre írt fugáját egészen egyéni tolmácsolással játszotta. Amíg Hubermann a műből túlfűtött páthoszu poemát csinál, addig Segovia az eredeti Bach felfogáshoz valószínűleg közelebb állva kecsesen, könnyedén, világosabban és emberibben tolmácsolta. Az előadás szempontjából minden művet egységesen épít fel. Bach játéka különösen minden dícséretet megérdemel. Sokszor úgy hangzott gitárja, mint egy régi cembalo. Ha itt-ott voltak is apróbb önkényeskedések, el kell ismernünk, hogy amit csinál, az magasabb rendű és tökéletesen egységes művészet. A nálunk egyre jobban elterjedő és egyre patetikusabbá és nehezkesebbé váló Bach-felfogások után üdítőleg hatott Segovia igazabb, latin *Bach*-ja. Mikor Casals a nagy csellista legutóbb Pesten járt, egyik bámulója azt mondta neki: „mester, ön ma az első Bach-játékos“. Mire Casals így felelt: „nem, az első Segovia“. — Casalsnak igaza volt. — Műsorában régi mestereken kívül modern spanyol muzikusok neki írt és dedikált érdekes, de jelentéktelen műveit játszotta. Ezeket is tökéletesen. Akik hallották Segoviát, művészetét elfelejteni nem fogják.

Lajtha László.

Kiállítások. A *Képzőművészeti Társulat*-nak az utóbbi években rendezett szürke, egyhangú, a művészi átlagot sokszor éppen hogy elérő, sőt néhányszor azon alul maradó tárlatai között dús oázist alkotnak azok a kiállítások, melyek a modern magyar képzőművészet egy-egy ágának évszázados, jól kiválogatott, jellemző termését vonultatták föl a nagyközönség elé. A hatalmas sikerű akt, továbbá a nemkevesebbé tanulságos táj- és életképkiállítást kell csak felidézünk emlékezetünkben, hogy a fentiek igazságát azonnal belássuk és elismerjük. Mostani téli tárlatát is az emeli lényegesen a mindennapi, megszozott átlag fölé, hogy a *Műcsarnok* termeiben a nagybányai festőiskola mellett pikturánkra leggyümölcsözőbben ható szolnoki művésztelep negyedévszázados fennállása alkalmából Szolnokon rendezett retrospektív kiállítás anyagát is kiállították, kiegészítve a szolnoki művész-

telep mai lakóinak legújabb műveivel, valamint a régi tagoknak ma már köz- és magángyűjteményekben őrzött kvalitásos munkáival.

Háromnegyedszázados évfordulóját ünnepli egyszersmind ez a kiállítás annak, hogy *Pettenkofen* osztrák festő felfedezte Szolnok festői szépségeit s ceket a felfedezett érdekes, festői vonásokat frissen, üdén, levegősen impresszionisztikus színekben örökítette meg apró tájképein, melyek ma, hetvenöt év multával is derűsen, élénken, modernül hatnak. Az ő nyomán ez időben egész sereg osztrák művész fordult meg Szolnokon, festői témákat, friss benyomásokat keresve, akik közül *Strassgeschwandtner*, von *Thoren* s *Tina Blau* munkáit látjuk viszont a kiállítás történeti részében.

A magyar piktorok közül elsőnek *Deák-Ébner* Lajos és *Bihari* Sándor aknázták ki Szolnok etnográfiai és tájképi részletekben gazdag festőiségét s különösen *Deák-Ébner* képeiben érezhetjük a magyar naturalista festési modornak mind szélesebb mederben való uralomra jutását, amelyben Szolnok helyi és atmoszferikus viszonyainak hatása erőteljesen közreműködött. Az utánuk Szolnokra került művészek közül kitűnő alkotások képviselik *Vágo* Pált, *Aggházy* Gyulát, *Hegedűs* Lászlót, *Pongrácz* Károlyt, *Zemplényi* Tivadart, *Edvi Illés* Aladárt és *Böhm* Pált. A szolnoki telep mai törzstagjai közül *Fényes* Adolfot egy kiérlelt, tökéletes stílusú képe („Beszélgetés“), *Mihalik* Dánielt hangulatos, finom „Szolnoki részlet“ című tájképe, *Kléh* Jánost néhány bravuros téli tájképe képviseli legjobban. Mindezekben a művészekben van valami finoman, alig érezhetően kicsendülő helyi vonás, amely a szolnoki művésztelep lakóit összefűzi, egymáshoz kapcsolja. Megvan ez a „szolnokiasság“ a telep későbbi lakóinak műveiben is, különösen *Zombory* Lajos állatokkal, emberekkel benépesített erőteljes tájképeiben, *Zádor* István finom hangulatú, szordinós „Őszi délután a Tiszán“ című képeben, *Vidovszky* Béla mély tűzű, kellemes hatású színekből összeállított tájképeiben s *Szlányi* Lajos levegősen, üdén, friss hatással festett téli tájaiban. De ezek mellett a telepnek fiatal és legfiatalabb tagjai is elismerést arató és dicséretet érdemlő buzgósággal iparkodnak a maguk módján a telep dicsőségét munkáikkal növelni. *Pólya* Tibor sokalakos „Hetivásár“-jában már méltatott tehetségének új erényeit juttatja érvényre, míg *Pólya* Iván fénytanulmányában a folyton problémákat kereső művész küzdeleme látszik. *Aldor* János László szolid hatású utcaképei, *Chiovini* Ferenc friss színproblémái, *Radnai* Miklósnak hatásos Tisza-képei, *Péter* Marianne érdekes arképei, *Góth* Móric meg nem határozott irányban járó próbálkozásai, *Gecse* Árpád hangulatos tájképei mind a régi szolnoki tradícióknak megőrzését, fenntartását, továbbfejlesztését és kiszélesbítését mutatják. Bár nem tartoznak irányuknál fogva az iskola történetébe, de mint többé-kevésbé állandó vendégek *Perlmutter* Izsák, *Iványi-Grünwald* Béla, *Hatvany* Ferenc báró, *Kohner* Ida bárónő is szép, értékes alkotásaikkal dokumentálják a szolnoki művészeti iskolával való lelki közösségüket. Külön kell megemlékeznünk *Szüle* Péter-ről, kinek a meleg barnák és sárgák tónusaiban fogantatott kompozíciói

a művész folytonos elmélyüléséről adnak számot. *Szüiléné-Örményi Mária* érdekes önarcképe külön meglepetésként hat.

A téli tárlatnak van azonban ennél a komoly történeti résznél is érdekesebb, legalább is a ma tárlatra járó publikum számára ízelesebb csemegéje: *László Fülöp Elek* kilenc új arcú, melyeket a mai magyar élet kitűnőségeiről festett s amelyek a mester jól ismert s a Szemle hasábjain is régebben kifejtett művészi kvalitásait töretlen erővel ragyogtatják, amelyekkel *László* már régebben világhírt szerzett magának. *Horthy Miklós* kormányzó ünnepies előkelőségű portréja mellett *Bethlen István* gróf miniszterelnökről készített tanulmánya csodálatosan közvetlen modorával, a kormányzó nevéjéről készített tanulmánya pedig a benne rejlő fölényces tudással s elragadó eleganciával válik ki többi társai közül, míg *Máté-Törék Gyula* testőr-örnagyképében a bravuros megfestési mód a beállítás teatrális hatás-keresésével párosulva jelenik meg. *László* virtuóz művészetének különben mind a kilenc portrait értékes képviselője.

A tárlat egyéb látónivalói között nagyobb kollekciónal szerepel *Tatz László*, akinek művészetében mintha stagnálás mutatkoznék, legalább is mai munkáinál sokkal rokonszenvesebbek előttünk régebbi kísérletezései.

A tárlatok rendes és megszokott kiállítói is mintha a szokottnál jobban megválogatott anyaggal vonultak volna föl a kiállítás sikerének a maguk részéről való biztosítása céljából. Legalább is a *Komáromi Kacz Endre*, *Komáromi Kacz Endréné*, *Kukán Géza*, *Sárkány Gyula*, *Márton Ferenc*, *Márk Lajos*, *Győrffy István*, *Háry Gyula*, *Nádler Róbert*, *Brenner Nándor*, maróthi *Majory Jenő*, *Prohászka József*, *Pádly Aladár*, *Basilides Barna*, *Kiss Farkas Imre*, *Tornyai János*, *Szabó Dezső* és a többiek művei a művészek java munkáiból való. Elismerésre méltóak *Dobay Székely Andor* és *Haranghy Jenő* rézkarcai is.

A kicsiny, de választékos szobrászati résznek *Kisfaludi Stróbl* Zsigmond gyűjteménye a legértékesebb látónivalója. Eleven, egyszerű eszközökkel hathatósan megmintázott *Tisza Istvánja* (a debreceni szobor modellje), *László Fülöp* eleven portréja és egy egész sorozat finoman, jellemző arcképe mellett a „Reggel” című női ülő aktja érdemelhet még megkülönböztetett figyelmet. Úgy látszik, hogy a művész alkotó ereje még csak ezután fogja a legkiválóbb műveit megte-rementeni. Figyelemreméltók még *Ligeti Miklósnak*, *Szamosi Soós Vilmosnak*, dr. *Farkas Zoltánnak*, *Markup Bélának*, *Martinelli Jenőnek*, *Berán Lajosnak* szobrai és *Korányi Feleccitáznak* plakettjei. Reméljük, hogy a Képzőművészeti Társulat a jövőben is hasonlóan nívós, érdekes és tanulságos kiállításokkal, nem meddő és szürke hétköznapi tárlatokkal fogja művészi életünket megajándékozni.

Az *Ernszt-Múzeum*-ban *Fényes Adolf* művészi pályafutásának csaknem huszonöt esztendejéről ad számot egy jól rendezett kiállítás. *Fényes Adolf* a naturalizmus jegyében lépett erre a negyed százados vándor-útra figurális kompozíciókkal, melyeken az eleven, való élet

megörökítését látjuk; színei sötétek, borúsak, nyomasztóak voltak, melyek jól illettek a gondok nehéz terhét hurcoló alakjaihoz. Azután az impresszionizmus hatásának lesz a hirdetője, s palettája alól a legszebb színharmóniákban kerül elő *Szolnok*: magyaros, világos, napsugaras, tájképeinek, genreképeinek, utcarészleteinek egész sorozata. Ekkor, midőn a valóság lelkén átszűrődve, megnemésedve, megfinomulva, de megkötöttség nélkül kerül a vásznaira, lesz legteljesebb kifejezőjévé a szolnoki művésziskola stílusának, melynek hatását modern festészetünkben csak *Nagybánya* és *Ferenczy Károly* hatása múlta felül. S azután *Fényes* egyszerre csak szakít a naturalizmusmal; figyelme a romantika felé fordul s ennek az irányváltozásnak festészetében a stilizálás lesz a kifejezője. Egészen meseszerű kompozíciókban éli ki művészetét, hol szigorú szimmetria lesz az úr, s hol tájak és alakok, hegyek és fák, folyók és az ég felhői furesán proporcionált arányokban kerülnek egymás mellé, s közöttük kiegyenlítő erőként a színharmónia, a sötét színfoltok hatásos egymás mellé helyezése működik. Ebből a tisztán álomfantáziából újabban kezd éledezni a művész, amikor mesés vízióit a valóság színeibe öltöztöten kelti életre s színeiben is érezhető az átfordulás; borongó, sötét kékjeiben, barnáiban, szürkéiben már a derengést láthatjuk s a „Három szent királyok“, valamint „Áldott nyár“ című vásznain mintha a teljes nagyságában mutatkozó vívódásaiban a befejezettséghez közeledő mester bontakoznék ki előttünk. Szép és érdekes művészi pályafutásának fontos állomása ez a kiállítás, amelyben igaz örömmünk telt és telhetett mindenkinek, aki szereti meglesni egy művészlélek vívódásait, szeret beletekinteni egy művészgyéniség magakeresésébe.

Az egészséges művészi konzervativizmus egyesülete: a *Benczur-Társaság* IV. kiállítását rendezte a *Nemzeti Szalon*-ban. Értékes művészek értékes és figyelemreméltó alkotásaival találkoztunk a tárlaton. *Dudits* Andornak, a társaság elnökének „Eskü a Vérmezőn“ című nagy történelmi képéhez készült kis tanulmányát kell elsősorban kiemelnünk, mint az utóbbi évek legsikerültebb történelmi kompozícióját. Mellette még *Udvary Géza* szerepel értékes történelmi vázlatokkal. A modern irány felé hajló tájképfestészetet *Csánky Dénes* finoman hangsúlyos, tömören megfogalmazott, színekben hatásosan összefogott kis képei képviselik; úgy látszik, hogy mind egyénibb irányban fejlődik értékes művészete. *Katona* Nándor pasztellhatású, *Gy. Sándor* József hatásos és jól színeztett, *Tolnay* Akos erőteljes, szinte fülledt levegőjű, *Olgyay* Ferenc harmonikus, *Aldor* János László tiszta, mély levegőjű tájképekkel szerepel a tárlaton. A figurális kompozíciók között elsősorban *Udvary Pál* „Vándorcirkusz“-át kell említenünk, mely szerkesztésben és színekben mesterének örvendetes és jó irányban haladó fejlődéséről tanuskodik. A kiállítás jelentős értéke *Frank* Frigyes „Önarcépe“, mely színekben, kidolgozásban és felfogásban mintha egy nagy művészgyéniség kibontakozásának volna igen biztató előjele. *Frank* megnemésedett és megkomolyodott, mindjobban elmélyülő, a modernséget belső értékekben és nem külső cafrangokban és hivalkodásokban kereső művészetének más képei is eleven tanuságtételei. *Kálmán* Péter

művészete a naturalista iránynak kései, de kitünő hajtása; önarekpesorozatá kitünő humorról, nagy tudásról tanuskodik. *Knopp Imre* és *Kunwald Cézár* portréi és interieur-képei gondos tanulmányoknak eredményei. *Déry Béla* hangulatos hollandi vedutái és *Batthyány Gyula* gróf ismert, stilizáló hajlandóságból fakadt sokalakos festményei szerepelnek még a kiállításon.

A szobrászati rész bár kevés számú, de igen válogatott művet tartalmaz. Első helyen *Gárdos Aladár* formailag nagyszerűen megfogalmazott és abszolút tudással mintázott hármás női csoportját („Titok”) kell említenünk, de „Ifjú anya” című műve is nagy tudásról tanuskodik. *Ligeti Miklós* régi portraitja *Rippl-Rónairól* ma is frissen, élénken hat, „Idill” című bájos gyerekcsoportja és „Békeangyal” című kompozíciója pedig a mester töretlen művészi erejét bizonyítja; *Margó Ede* műve, a „Halál angyala” becsületes munka eredménye; *Róna József* kecses, nippszerű kis bronzszobrocskája („A faun vadászik”) és *Berán Lajos* nagy tudással készített érmei és plakettjei egyaránt megérdemlik a legnagyobb elismerést. A Benczur-Társaság művészei megmutatják szép kiállításukon, hogy a sok badarság, bizarrság, érthetetlenség mellőzésével is lehet a régi, kitaposottnak vélt úton fejlődni, újat, szépet, becseset produkálni, csak mesterségbeli tudás és elmélyedő, intuitív művészi akarás, egyszóval egyéniség kell hozzá.

Oroszlán Zoltán.

JELEK ÉS MAGYARÁZATOK.

— **Furesa tatárjárás.** Mi tudjuk, mi a tatárjárás: hozzászoktunk századokon át. Keletről ránközönlött egy-egy durva, vad csorda, égetve, pusztítva, rabolva. Nem volt előttük semmi szent: sem a templom, sem a női becsület, sem a magántulajdon, sem a lovagi szabály, — ez utóbbiról fogalmuk sem volt: tömegük erejében bíztak és azzal hódítottak. Nemzetségüket nem tudtuk: Mongoliából jöttek, vagy Krimből, Dsingizskán küldte őket, vagy a sztambuli padisah — nekünk mindegy volt; nekik is; egyképen barbár, bitor, gyujtató horda volt, akik földhöz vágták a monstranciákat. megtapodták a szent ostyát, végigverték a protestáns prédikátoron.

Van egy ország, úgy hívják hogy Nagy-Románia. Ennél szerencsésebb országot még nem termett a föld. Először elhítette a világgal: milyen művelt; az egész latin kultúra az ő ősi kultúrájából fajzott el. Szegény, de méltó rokonként szerepelt ott, ahol a „Génie latine“ alkotásait ünnepelte a világ. Azután elhítette a világgal, hogy el van nyomva: mi lenne belőle, ha egyszer felszabadulna! Meglett. Felszabadult, sőt neki jutott prédául az ezeréves Magyarország leggyönyörűbb darabja: Erdély és még jókora darab Magyarországból, évezredek magyar kultúrájának csodáival, szépségeivel és erőivel. Mit fog mivelní ez a szerencsés nép, szétszórt balkáni pásztorokból hirtelen összeállott 14 milliós nemzeti állam?

Irják a lapok, hogy Erdélyben megint tatárdúlás volt. Nehányezer ember összeállt s végig ment a régi magyar városokon. Békés polgárokat félholtra vertek, boltokat, házakat feldúltak, asszonyok, leányok ellen erkölcstelen merényleteket követtek el. Betörték a zsidótemplomokba; a szent tárgyakat összezúzták, az ezüst és arany klenodiumpokot elrabolták; a thorát a szövetség ládájából kivették, összetépték, beletaposták a sárba. Szentséges öltözeteket magukkal hurcoltak, beleöltöztek, mint maskarákba és vonatjuk ablakán ott libegett vagy maguk előtt póznára tűzve ott repesett e ruhák megcsufolt rongya. Az emberiség legrégebb élő vallását, a keresztyénség anyaméhét, azt a vallást, amely az igazság és a szentség értékeit adta a világnak, durvábban bántalmazták, mint a jeruzsálemi templomot Antiochus Epiphanes, vagy Titus katonái. Azért, mert hívői magyar érzelműek voltak.

Kik tették ezt? Miféle szerzet ez a dúló csapat, amely furesa tatárjárás módjára Nyugatról Keletre pusztít?

Ezek Nagyrománia egyetemi polgárai, főiskolai diákjai, az ország szemefénye és jövődjöje, ez a válogatott szemenszedett csapat, akik közé a legkülönb magyar és szász fiú alig kerülhet be, mert a román érettségi vizsgálatok színvonala oly magas, hogy azt csak ezek az emberek üthetik meg.

Nem is egy kis csoport végezte, hanem *egész* Románia, egész főiskolai diáksága, persze *csak* a románok, csöndes hatósági asszisztencia mellett.

Milyen büszkék és boldogok lehetnek most a trianoni béke *felelős* szerzői, hogy végre annak a népnek adták Erdély felett a hatalmat, amelyik azt megérdemli s az ezeréves magyar bitorlás után czen az áldott földön az emberiség, az igazi demokrácia, a jogtisztet, szóval az igazi *európai kultúra* országát végre megépíti!

Ez nemcsak a *mai* Románia, ez igazán a *holnapi* Románia!

ρ.

— **A szent mámor.** Turintól Budapestig sok millió szíven át kellett haladnia Kossuth Lajosnak, hogy mint megtisztult, egyetemes nemzeti gondolat érkezzék meg. A nemzet kollektív lelkivilágát jellemző nagy eszméknek épp olyan csodálatos történetük van, mint a mesebeli embernek, aki egyszer csak csillaggá lett. Senkié már, mert mindenkié.

Se sövény, se torony és semmiféle sötétség sem takarhatja el többé, csak egy-egy előkelő magánosságban vándorló *felhő* veti magát a csillag és a virrasztók közé. De az az égi szem hajókat igazgat és utasokat vezet akkor is, mikor már a felhőt névtelen köddé tépdeste a szél. Ezeknek a nagy gondolatoknak az a története, hogy előbb emberek voltak, de emberi gyöngeségeiket, mint esetleges vonásokat, úgy is letörli róluk a nemzeti kegyelet. Ezért érzi egyoldalunak a nemzet a hőseiről írt azokat a tanulmányokat, melyek ezeknek a kétszer születő embereknek csak az *egyik* életét boncolják, melyek nem vették észre, hogy *élő* valakit akartak szét darabolni.

Bizonyos például, hogy *magyar* történetíró látszólag tárgyilagosabb tanulmányt írhat Alkibiadesről, mint Rákóczi-ról, vagy Alba hercegről, mint Kossuth Lajosról, de a nemzeti lélek fejlődéstörténetének az igazi megírója, csak — a szó görög értelmében — „sympathikus“ realista lesz.

Kossuth Lajos érdemeinek és a március 15-ének törvénybeiktatásáról vitázni is anakronizmus. Hiszen nem volt egyéb az egész, mint egy nyolcvanesztendősi nemzeti fogalmazásnak a papirra vetése. Ezzel kapcsolatban azonban sok aggályunk merült föl a magyar történelem-tanítás egyenlőtlen értékeléseire vonatkozólag. Egy történelmi nevet hordozó főurunk, Széchenyi György így ír március 15-éről: „A nemzet élni akarása ki fogja vetni törvénytárából egy történelmi valótlan-ság szentesítését. Aki részeg volt és részeg állapotában ugyancsak megjárta, ne jubilálja meg azt a napot, amelyen először vett borospoharat a kezébe.“ Ezekért a sorokért vagy az illusztris nevű szerző történelmi tanulmányaiban kell a hiátust keresnünk, vagy úgy kellett lenni, hogy csak — a reáltárgyakkal szemben volt élénk érdeklődése.

Vitázni lehetne, mennyi volt a prófétai elem Kossuth nagyságában? De a nagyságát a nemzet maga régen köbe véste, amikor Kossuthban *önmagát* ismerte föl. A nemzeti lélek akkori nagy színházisét; az egységes nemzeti erő kifejtés négy száz év óta legnagyobb al-

kalmát, az élő festményt önmagáról; a tudatalatti és sírokba temetett érzések, akarások, vágyak e tárogatóját, önmaga ihletét. Kossuthot maga a nemzet teremtette meg, nem önmagától idegen valakinek érezte, hanem annak, aminek minden géniet átél a hozzávaló korszak: egészen és maradék nélkül *önmagának*. Innen van páratlan hatása. De innen van az is, hogy a magyar nemzeti lélek történelmének analfabétái számára Kossuth épp úgy egy csúnya részegség, mint március 15. nagy és *szent mámore*. Mert a nemzetnek is vannak pünkösdjei, anti-racionális „nyelveken szólása“, teremtő ihlete, olyan szent önkívülete, amilyen a vajudó ódesanyjának van, amikor egy sejtelmes új élet szakad ki belőle. Akik a Léleknek ezt a teremtő kiadását kívülről nézik, örök refrénképpen veszik át az egykori zsidók ajkáról: „Édes bortól részegedtek meg ezek.“ De ez sem eredeti gondolatuk, hanem utálatos és irtóztató, amint a vörös szláv birodalomból idehallik a rikoltása. De van lélektől kigyúlt, teremtő nemzet boldog mámore. *Ez szent*. Aki a kettő között nem tud különbséget tenni, az éppen olyan illetéktelen arra, hogy történelmi értékeléseket fogalmazzon, mint ahogy senki se fogja zenekritikusnak alkalmazni azt, aki nem képes megkülönböztetni egy kocsmáéneket egy Liszt-rapszodiától.

µ.

— **Nemzeti bünbánat.** Alapjában minden lelki fejlődés nem más, mint hozzánövés valamilyen ideálhoz. Szóval, az életünk értéke nemcsak attól függ, milyen erővel igyekszünk elérni a célt, hanem attól is, hogy milyen az a cél, amiért az életünket megáldozzuk. Az ideálnak az a munkája a lélekben, ami a tavaszi napnak az erdőben: előhívja és megmutatja, — mondjuk — *aktualizálja* az élet titkos lehetőségeit. A magyarság lelki látása — a zoltár szerint — a hegycsúcs felé van beállítva. Nagy nemzetmentő kultusz nehéz időkben a hősök tisztelete. Igaz, hogy a magyar hősök majd mind tragikusak, (ezt a gondolatot akarta belevinni Horvay a Kossuth-szoborba is) és a hősök csak a saját mártírsírjaikra lépve válnak ideálokká. Legutóbb egy gyűlésen az a probléma vetődött föl: lehet-e a nemzeti ideálok Pantheonjába beiktatni a Habsburg-házat is? A megfogalmazása ennek a kérdésnek az volt, hogy a magyarságnak vezekelnie kell a dinasztia ellen elkövetett bűneiért és méltóvá lenni ahhoz a gyermekhez, akit mint új nemzeti eszményt enuncióltak. Ha ezt egy udvari ünnep rendező-bizottságának elnöke mondja szűk körben, akkor nem több, mint hangulatos beveze-

tés és buzdítás a spanyol udvari etikett szolgálati szabályzatának megtanulására.

Egy előkelő társaság halk menüet-lépéseket gyakorol és a meghajlásokat tanulja előre. Semmi kivetni való nem lehet ebben így, hiszen mindenki a maga módján akar hozzájárítani magaválasztotta eszményeihez. A társadalomnak az fáj, hogy egyetemes törvényt akarták tenni azt, ami pedig csak egy bizalmas társaság házi-rendje volt.

Fáj a nyilatkozat vétsége a történelmi köztudat ellen. Egy ismeretlen, — lehet, hogy készülő, — új magyar történelem mottója volt. Titkos selejtező munka folyhatik valahol, mely ötletszerűen tépdesi millenáris történetkönyvünk lapjait. De fáj a nyilatkozat időnkivülisége is. Villeroi marsal a gyermek XV. Lajost így oktatta a Tuileriák sürgő tömegében:

— „Nézze, felséges uram, ezt a temérdek embert! Ez mind felségedé. Azt tesz velök, amit akar. Ez a nép felséged jószága. Ennek felséged a gazdája, az ura. Pillantson hát rájuk, tegye boldoggá őket. Mert nekik az a legnagyobb öröm, ha felséged valamit parancsol nekik. Alig várják, hogy teljesíthessék felséged parancsát, ez az ő vágyuk, ez a boldogságuk.“

Ha Mikszáth élne ma, bizonyára megírná a Magyarországon fel-támadt Villeroi marsal époszát. Azt elfelejteni, hogy az evangélium lelke megteremtette a nemzeti szuverénitás gondolatát, hogy a Villeroi elmélete egy rettenetes véres operának a nyitánya volt, — egyértelmű azzal, mintha valaki a tradíciók iránti mérhetetlen tiszteleténél fogva gyorsvonati első osztály helyett dilizsánszokat állítana be és Nickleby Nick módjára a kocsitetőn érkezne utazása céljához. Aki pedig az idővel nem számol, végzet a komikum vagy a tragikum. Don Quichotében kómikus vonás ez az időnkivüliség. De ha mögötte nem Sancho Pansa kerek üstöke ringana a csacsi hátán, ha egyszerre ezer Don Quichote találkozott volna össze, akkor nem maradt volna szélmalom Spanyolországban és a mosoly helyett rémület nézett volna eszelős útfokra az ablakokból. Látnivaló, — hogy a kómikus- és tragikus különbsége sokszor csak kvantitativ.

Mivel pedig minden tévedés valamilyen igazságnak eltorzult mása, van ebben az említett nyilatkozatban is egy nagyszerű és erős gondolat elrejtve. A nemzeti vezeklés gondolata. Hozzájárítani ahhoz a legfényesebb ideálhoz, a karácsonyi Gyermekhez és méltóvá lenni Hozzá... Ez a gondolat időkfölötti, éppen ezért mindig időszerű. A probléma meg van és így fogalmazható meg: Lehet-e már magyar nemzeti ideállá, jellemformáló erővé, céllá és biztatássá tenni egyetemesen a betlehemi gyermeket? — Ez az első és örök királykérdés, mely most is megoldásra vár.

my.

Az 1927. évre befizetett tagdíjak.

Apostol Gábor, Kisujszállás. 1926., 1927. Egész év. — Ref. főgimnázium, Budapest. 1926., 1927. Egész év. — Bartha Gyula ref. lelkész, Sajókaza. 1926., 1927. Egész év. — Balogh Ferenc ref. lelkész, Fót. 1926., 1927. Egész év. — Balla László, Szeged. 5 P. — Botos József ref. lelkész, Parasznya. 1926., 1927. Egész év. — Ref. Egyház, Balatonhenye. 17.30 P. — Balogh Gyula ref. lelkész, Cegléd. 1926., 1927. Egész év. — Berényi István ref. lelkész, Kisharsány. 1926., 1927. Egész év. — Bodnár László, Miskolc. Egy év. — Csutak Károly, Cegléd. 1926., 1927. Egész év. — Csiszár Józsefné, Mátészalka. 1927. Egész év. — Csikesz Sándor, Debrecen. 1925., 1926., 1927. Egész év. — Debreczeni Károly, Békéscsaba. 1926., 1927. Egész év. — Diószeghy László, Miskolc. Egy év. — Dobó Kálmán, Halas. 4.40 P. — Dr. Fellner Frigyes egyet. tanár, Budapest. 1925. II. fél év, 1926., 1927. Egész év. — Dr. Gross Victor orvos, Kaposvár. Egy év. — Geszti György, Budapest. 1925. II. fél év, 1926., 1927. Egész év. — Gaál Ferenc ref. lelkész, Poroszló. Első fél év. — Hatolkay Kázmér ref. lelkész, Kőbánya. Egy év. — Horváth István, Szentes. 1926., 1927. Egész év. — Hegedüs Béla, Sopron. 1926., 1927. Egész év. — Ilosvay Aladár ref. lelkész, Nyírmeggyes. 1926., 1927. Egész év. — Ilosvay Ferenc, Miskolc. Egy év. — Imre János mérnök, Hódmezővásárhely. Egy év. — Koren Márton evang. lelkész, Kiskőrös. 1926., 1927. Egész év. — Kováts Arthur, Rákosliget. Egy év. — Dr. Kató Gergely, Gyöngyös, 1927. Egész év. — K. Kiss István, Kiskunhalas. 1926., 1927. Egész év. — Ref. Egyház, Kismarja. 1926., 1927. Egész év. — Kálmán János ref. lelkész, Páty. 1926., 1927. Egész év. — Kálmán Rezső evang. lelkész, Orosháza. 1925. II. fél év. 1926., 1927. Egész év. — Dr. Kövér Imre, Szentes. 1926., 1927. Egész év. — Evang. Leányiskola, Kőszeg. 1926., 1927. Egész év. — Karácsony József, Békéscsaba. 1926., 1927. Egész év. — B. Kovács Sándor, Békés. 10 P. — Lencz Géza, Debrecen. 1925., 1926., 1927. Egész év. — Lokody Sándor, Debrecen. 1926. II. fél év, 1927. Egész év. — Mészáros Antal ref. lelkész, Dudar. 1926., 1927. Egész év. — Molnár István, Hódmezővásárhely, 1926., 1927. Egész év. — Dr. Margócsy M. 1926., 1927. Egész év. — Mátóffy Dezső, Szentes. 1926., 1927. Egész év. — Mészöly Gedeon, Szeged. 1926., 1927. Egész év. — Mojsisovits Margit, Siklós. Egy év. — Nagy Lajos, Szentes. 1926., 1927. Egész év. — tolesvai Nagy Géza tanár, Szentes. 7 P. — Ördög Lajos ref. lelkész, Pocsaj. 1927. Egész év. — Paksy János tanító, Szentes. 1926., 1927. Egész év. — Báró Prónay Dezső, Acsa. 12 P. (1925., 1926., 1927. évre.) — Paulik János ev. esperes, Nyíregyháza. 21 P. (1925., 1926., 1927. évekre.) — Papp Ferenc, Budapest. 1926., 1927. Egész év. — Pásztor József író, Budapest. 1927. év. — Péter Jenő isk. igazgató, Békéscsaba. 1926., 1927. Egész év. — Evang. Egyház, Paks. 1926., 1927. Egész év. — Pethő Károly ref. lelkész, Gyulaháza. 7.50 P. — Ravasz Árpád főigazgató, Budapest. 1926., 1927. Egész év. — Román kir. követség, Budapest. 20.90 P. — Rózsa Károly vezérigazgató, Bu-

dapest. Egy év. — Dr. Schneller Aurél, Kőszeg. 1926., 1927. Egy év. — Suhajda Lajos tanár, Kőszeg. 1926., 1927. Egy év. — Gróf Somssich Ella, Patosfa. 1926., 1927. Egész év. — Süveg-testvérek, Budapest. 1927. Második fél év. — „Somssich Pál“ reálgimn. Kaposvár. 16 P. — Sallay István ref. lelkész, Pécs. Második fél év. — H. Szabó József ref. lelkész, Szarvas. 1926., 1927. Egész év. — Dr. Szelényi Aladár, Budapest. 1926., 1927. Egész év. — Dr. Szentiványi Géza, Győr. 1926., 1927. Egész év. — Szilvay Mária, Rákoskeresztur. 1925. II. fél év, 1926., 1927. Egész év. — Dr. Szász Ferenc, Veszprém. 28 P. — Szarka Boldizsár ref. lelkész, Panyola. 1925. II. fél év, 1926., 1927. Egész év. — Dr. Szüle Zoltán, Békés. 14 P. — Szarka Imre, Nyársapát. 1926., 1927. Egész év. — Szever Pál tanár, Aszód. 1926., 1927. Egész év. — Szunyay Mihály, Kecskemét. 1927. Egész év. — Szakács István, Debrecen. 10 P. — Szücs Gábor, evang. lelkész, Budapest. 1926., 1927. Egész év. — Szemerey Zsigmond tanácselnök, Kecskemét. Egész év. — Ref. Egyház, Szerep. Második fél év. — Szalóczy Pál ref. lelkész, Mezőcsát. Egy év. — Dr. Tóth Károly egyet. tanár, Szeged. 1926., 1927. Egész év. — Tóth Endre, Békés. 7 P. — Vajda István ref. lelkész, Szentendre. 1926., 1927. Egy év. — Várady Lajos ref. lelkész, Szöny. 1926., 1927. Egész év. — Dr. Vecseri Sándor, Szentés. 1927. Egész év. — Weidlich Pál nagykereskedő, Miskolc. Egy év. — Wendlik László, Békéscsaba. 1926., 1927. Egész év. — Zöldy Dezső, Kisujszalás. 1926., 1927. év.

A lap szellemi részére vonatkozó küldeményeket ZSINKA FERENC szerkesztő címére (Nemzeti Múzeum Könyvtára) kell küldeni. Lapzárta a hónap tizenötödikén.

Kiadóhivatal: BUDAPEST, IX., KÁLVIN-TÉR 8. SZÁM, ahová az expedicióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa: BENDL HENRIK, az ev. egyház pénztárosa, Budapest, IV., Deák-tér 4. — Tagsági és előfizetési díjak (ha nem postatakarékpénztári csekklap útján történik azok beküldése), a küldemény pontos megjelölésével, az ő címére küldendők.

Főbizományos: STUDIUM könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T. BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 21. — Telefon: József 453—28.

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is eszközölhetők.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kálvin-tér 8. — Telefon: József 458—15.

Price: 1/2 year 1 1/2 dollar, 8 shilling, 4 1/2 fl., 9 francs suisses.

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ

RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:

ZSINKA FERENC

TÁRSSZERKESZTŐK:

PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

TARTALOM

- Imre Sándor*: A nevelői gondolkodás terjedése. 73.
Németh László: Molnár Albert zsolttárai és ritmikájuk. 82.
Bakó József: Szapári Péter. (Vers.) 89.
Pásztor József: Bethlen Miklós házassága. 90.
ARCKÉPEK: Nadányi Zoltán. *Karácsony Sándor*. 97.
KÖZÖNSÉG: Oláh tudósok szereplése Olaszországban. *Dr. Hajdu István*. 102.
KÜLFÖLDI SZEMLE: A Common Prayer Book. *Bernát István*. 105.
KRITIKAI SZEMLE: Dr. Lencz Géza: Máté evangéliomának fordítása és magyarázata. *Dr. Erdős József*. 108. — Sallay István: Akié a Fiú, azé az élet. *P. P.* 110. — Gerőcz Kálmán: A filozófia alaptanai. *Tankó Béla*. 111. — Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777—1848. *Dékány István*. 113. — Dr. Fináczy Ernő: Az újkori nevelés története (1600—1800.) *Rácz Lajos*. 117. — Farkas Geiza: Mi tetszik és miért? *Mitrovics Gyula*. 119. — Faragó Bálint: A mezőtúri református egyház története 1530—1917-ig. *Révész Imre*. 121. — Dávid Antal: Babel és Assur. *Varga Zsigmond*. 127. — Siklóssy László: Gyorskocsin Erdélyben. *Tolnai Vilmos*. 129. — Divald Kornél: Magyarország művészeti emlékei. *Dr. Hoffmann Edith*. 130. — Horváth János: A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig. *Gulyás Sándor*. 131. — Két verseskönyvről. *Muraközy Gyula*. 135. — Kisbán Miklós: Reggeltől-estig. *Gramantik Margit*. 137. — Regényfordítások. *Ady Lajos*. 138. — Bárány Ferenc: Roszmájú Tamás fekete szemüvege. *Gulyás Sándor*. 140. — Papp Viktor: Beethoven és a magyarok. *Isoz Kálmán*. 141. — Színházi szemle. *Vajthó László*. 142. — Zenei szemle. *Isoz Kálmán*. 144. — A Képzőművészek Vidéki Szövetségének első kiállítása. *Oroszlán Zoltán*. 145.
Kristóf György: Irodalomtörténetírásunk nehéz órái. 147. — Karácsony Sándor válasza. 148.
JELEK ÉS MAGYARÁZATOK: Az új hercegprímás. *μ. t.* 149. — Az új encyclica. *δ.* 150. — Fazekas Mihály. *λ. λ.* 152.

E szám ára 2 Pengő.

 A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA.

Tagtársaink figyelmébe!

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG választmánya fontolóra véve súlyos anyagi helyzetét, kénytelen volt a tagsági díjak fölemelését elhatározni. E határozat szerint 1928. január hó 1-től a tagsági díj 20 (húsz) pengő.

Kérjük tagtársainkat, hogy ezt az összeget méltóztassanak minél előbb befizetni, azok pedig, akik járandóságukat a régi állapot szerint egyenlítették ki, méltóztassanak a 6 pengő különbözetet utólag beküldeni.

Azok a tagtársaink, akik eddig a Protestáns Szemlét féláron kapták, a folyóiratot ezentúl a felemelt tagdíj feléért, 10 Pengőért fogják kapni, minden további igény bejelentése nélkül.

FŐTITKÁR.

A Főtitkári ügykör vezetését január
1. óta

Dr. TÖRÖK PÁL akad. könyvtárnok
vette át. A Társaságra vonatkozó szervezési kérdésekben, (irod. estélyek, tagsági ügyek) hozzá tessék fordulni. A számára érkezett leveleket a kiadóhivatal (Kálvin-tér 8. sz.) továbbítja.

A nevelői gondolkodás terjedése.

1. Az utolsó másfél évtized a közgondolkodáson több tekintetben határozott nyomokat hagyott. Ezek között nevezetes az a változás, hogy a nevelés iránt az érdeklődés megerősödött, elterjedt és bizonyos irányban át is alakult. Azt nem mondhatjuk, hogy általánossá vált; azt sem, hogy valami nagyon mélyre hatol, de a helyzet ebben a tekintetben is sokkal előnyösebb a neveléshez fűződő nagy érdekek kielégítése szempontjából, mint amilyen a háború előtt volt. Ez a változás már a háború előtt megindult. A nyugtalanság évei a mentség keresése közben számtalan nevelési reform-gondolatot termeltek, de természetesen nem jutottak semmi határozott eredményre: az az idő megállapodást nem engedett. A háborús évek tapasztalatai és kivált a következmények, az újra rendezkedés kényszerűségei az addig gondolatlanul őket is felriasztották, ráeszméltettek nagyon sok és sokféle embert a társadalom különböző életjelenségeinek mélyen levő és messzire elnyúló kapcsolataira, így sűrűn figyelmeztettek arra is, hogy a nemzet sorsában milyen nevezetes tényező az emberek minősége. Ezt észrevéve, még olyanok is, akik eladdig a nevelés iránt érzéketlenek voltak, nagy jelentőségét ismerték fel vagy legalább sejtették meg az emberek minőségét alakító nevelésnek. Ehhez a néha egészen személyes érdekű belátáshoz járult az a körülmény, hogy a világ minden kérdése szinte egyszerre felvetődött és emiatt minden nemzet számára beállott a nagy ellentétekben való eligazodás szüksége, megnövekedett minden téren a tennivalók tömege, felmerült az a nagy kérdés, hogy melyik szellemi irány, melyik politikai felfogás tudhatja a jövőt hasonló szörnyű zavaroktól jobban megóvni. Ezek és ezekhez hasonló, ezekben benne rejlő életkérdések nemcsak egyes gondolkodókat gyötörnek, hanem gondolkodásra kényszerítik a tömegeket is és a különböző irányok vezetői arra iparkodnak, hogy az általuk legjobbnak ítélt megoldást fogadtassák el. Így állott elő az a helyzet, amelyben ma vagyunk, hogy a nevelés ügye talán még a felszínen levő politikai kérdéseknél is inkább foglalkoztatja a közönséget; mindenesetre több ember érdeklődik ma ez iránt, mint a közélet egyéb kérdései iránt.

Jellemző erre a változásra néhány nyilvánvaló tény. Régebben nemcsak nálunk, hanem a jövő kérdései iránt fogékonyabb népek körében is aránylag kevesen látták, hogy a nevelés nem egyedül az iskolásgyermek szüleinek és a nevelésből élőknek magán-

ügye, hanem a szónak legteljesebb értelmében közügy: mindenkit érint és mindenkinek feladata. Nem is sok ideje, még nagy egyoldalúságot láttak abban, ha ki mertük mondani, hogy a köznevelés fogalmában nemcsak a közoktatás intézményei, az iskolák vannak benne, hanem minden olyan intézmény, amely bármilyen alakban gyermekekkel és ifjakkal foglalkozik, mert ezek a fejlődő embernek irányt adnak, sőt, hogy ide tartozik egyáltalában minden olyan intézmény, amely az emberek bizonyos csoportjával vagy minden embert érintő ügyekkel rendszeresen foglalkozik, mert az ilyenek az emberek felfogását, érzületét, törekvését, szóval az emberek minőségét a reájok tett és ismétlődő hatások által alakítják. Az meg éppenséggel mosolyt keltett, ha valaki a műveltséghez tartozónak állította, hogy nem szabad szem elől téveszteni azt a tömérdek hatást, amelyet másokkal való érintkezés közben azokra önkéntelenül is teszünk és még azt is kívánta, hogy igyekezzünk mások lelki alakulását azokra nézve kedvezően befolyásolni. A történelem során nem most először, de nagyon erősen az a — hol nyíltan ki is mondott, hol öntudatlan — vélemény tartotta hatalmában a legtöbb embert, hogy a nevelés valami alsóbbrendű, kicsinyes, aprólékos foglalkozás, örüljön, akinek nincs baja vele.

Ma mindez örvendetesen másként kezd lenni. A nevelés kérdéseivel valóban rendszeresen foglalkozók, a neveléstudomány munkásai immár világszerte mind határozottabban hirdetik azt az álláspontot, hogy a nevelés fogalmába nemcsak a gyermekek és ifjak művelése tartozik bele s a nevelés hatását is messzebbre nyúlónak kell tekinteni, mint ahogyan közönségesen felfogták. Nevelői feladataikra és a hatalomnak e feladatok teljesítésében rejlő támaszaira ráeszméltek olyan tényezők is, amelyek erre eddig nem gondoltak, vagy nem vették komolyan; olyanok is, amelyek jó ideig mintha elfeledkeztek volna arról, hogy voltaképpen csak a nevelés a fenmaradásuk biztosítója. Sokszor még nem elég tudatosan, de valamilyen alakban már a közéletnek minden terén megjelenik a nevelés gondolata és fokozatosan bensőbbé teszi vezetőik és alárendeltük, idősebbek és ifjak, gondviselők és gondozottak viszonyát. A neveléssel való törődés megerősödése nemcsak abban nyilvánul, hogy az iskolai nevelés iránt nagyobb az érdeklődés, hanem még inkább abban, hogy megsokasodtak azok, akik saját nevelői feladataikra eszmélnek.

Észre kell venni, hogy a nevelés ma már csakugyan nem merül ki az iskolák munkájában. A többféle irányú és szervezeti ifjúsági mozgalmak különös figyelmet kívánnak. Ezeknek egyes ágaiban az ifjúságnak önnevelésre és egymás nevelésére irányuló törekvései nyilvánulnak, másutt pedig a felnőttek különböző szervezeteinek az ifjúság megnyerésére és megtartására való iparkodása. Ezekben sokszor nincs semmi irányzat, pusztán az összetartozás tudatából eredő kötelesség érzése a fiatalabbak iránt (pl. az iskolák régi tanítványainak csoportosulásai), sokszor persze egyéb törekvés is belejátszik (pl. a politikai jellegű csoportosulások ifjú-

ság-gondozása). Mindkét esetben egy a magva az ifjúsággal való foglalkozásnak: az új nemzedékkel való törődés.

Ugyanílyen jelleműek a felnőttek művelését szolgáló mozgalmak; részint az önművelés vágya, részint a vezetésre, megnyerésre való törekvés hozza létre ezeket is és néha öntudatlanul, többször tudatosan érvényesülnek bennök a vezetés, megnyerés lélektani eszközei. A nevelés hagyományos eszközei (a nyomtatott betű, a szemléltetés) újszerű alkalmazásban ma még ellenőrizhetetlen hatással szolgálják az emberek lelki alakítását (plakát, mozi, rádió stb.). A hírlapok és a folyóiratok immár jóformán kivétel nélkül egyenesen nevelni akarnak, azaz megfontoltan kitűzött irányban, válogatott eszközökkel igyekeznek olvasóik lelkületét meghatározni; erre vonatkozó összehasonlító tanulmányok régebben is érdekes eredményekre vezettek, ma még általánosabban igazolnák, hogy ezen az úton igenis céltudatos nevelés folyik.

Annak igazolására, hogy a nevelés értékét ma mennyivel általánosabban látják, legerősebbnek tartom azt a biznyítékot, amelyet a családi nevelés kérdései iránt való érdeklődés feltűnő és örvendetes megnövekedésében találunk. A szülők mindenik társadalmi osztályban egyre többen eszmélnék rá nevelői kötelességeikre; széles körben észlelhető buzgalommal óhajtják ezeket a kötelességeket okosan teljesíteni és ezért megtanulni, hogy miképpen teljesíthetik okosan. Bármilyen is ennek az oka, rendkívül nagy a jelentősége. Lehetséges, hogy az ezerféle széthúzás hatása alatt megerősödött a gyakran szunnyadó szülői ösztön; bizonyos, hogy a nehéz viszonyok miatt rendkívül erőssé lett versenyre akarják gyermekeiket minél jobban felvértezni. Ez a nagy érdeklődés mindenestre új a mi korunkban, sőt ilyen kiterjedésű sohasem is volt; s ha megtalálja a kellő kielégítést, akkor az iskolai nevelést megkönnyíti és sikeresebbé teszi, mert jobb alapot vet neki. Ennek azonban az a feltétele, hogy a szülők érdeklődésében a köznevelés új feladatait felismerjük és a szülők nevelését mint külön tennivalót jól végezzük.

Mindezek a jelenségek azt bizonyítják, hogy nemcsak egyesek, hanem számottevő tömegek jutottak el tapasztalataik és szükségleteik következtében egyrészt a nevelés útján való hatás szándékára, másrészt pedig a neveltetés, a vezettetés és a művelődés óhajtására. Ha ez így van, azt kell belőle megállapítani, hogy nagyon megnövekedett a rendszeres nevelés munkatere s ezt a megnövekedett területet csak ahhoz való eszközökkel és alapos tájékozódás után lehet jól megművelni. Látni kell ezen kívül azt is, hogy az új nemzedék fejlődésében sok olyan mozzanat, amelyre eddig a legtöbb nevelő kevés gondot fordított, nagy figyelmet követel, mert az ember fejlődésének sok olyan mozgatója kíván részt a nevelésben, amelyet eddig, ha talán nem hanyagoltak is el egészen a hivatásos nevelők, mégis hajlandók voltak éppen azok rejtett volta miatt jelentéktelen, meg sem mérhető apróságoknak tekinteni (imponderabilia). Ma már ezeket nemcsak hogy belevonják a nevelés

munkájába, hanem ha akarnók sem lehetne, józanul nem is szabad kirekeszteni.

2. Van ugyanis ennek a minden kétség nélkül nagy jelentőségű új alakulásnak egy másik oldala is. Aki a nevelés sorsának ez újabb alakulását tárgyiasan figyeli, az nem hunyhat szemet az előtt, hogy ezekben az itt nagyjából érintett jelenségekben nemcsak örvendezésre, hanem aggodalomra indító vonások is vannak. Ezek is természetesek, az átélt időkből következnek. Minél szélesebb körben ismerik fel az emberek minőségének a jövő alakulására való kihatását, minél ellentéteesebb irányok harcosai látják meg a nevelésben céljaik elérésének biztosítékát, annál bizonyosabb, hogy a nevelést a magok céljai szerint használják fel. Az egyének nevelésének eredményétül nem a minél teljesebb kifejlést, hanem az ő szolgálatukra alkalmassá fejlődést óhajtják s a nevelést ehhez a kiszabott rendeltetéshez idomítják. Ezzel, mint ténnyel, számolnia kell annak is, aki a nevelést másként szokta elgondolni.

Annál inkább szükséges ezt tisztán szem előtt tartanunk, mert már be is következett ennek, a nevelés eszközülni használásának egy igen komoly fejleménye. Ezt abban látom, hogy a nevelés iránt való érdeklődés megnövekedése az iskola helyzetét megnehezítette. Nem azzal, hogy a közönség ellenőrzése éberebb lett, hiszen ez csak nyereség lehet; a nehézséget az okozza, hogy a régi nemtörődésből mintha átesaptunk volna a másik túlzásba: az iskola nincs többé magára hagyva, az igaz, de igaz az is, hogy az új nemzedék fejlődésére most nem is az iskolának van legnagyobb hatása, hanem vagy valamelyik, iskolán kívüli nevelési törekvés, szervezet kerítette hatalmába az ifjúságot, vagy pedig az iskola és versenytársai olyan sokféleséget teremtenek a növendéket érő hatásokban, hogy ennek következtében az iskola részéről minden határozott irányítás lehetetlen. Ma az új nemzedéket a nevelés gondolatával szervezett mozgalmak fogják körül, ezek egymással is versengenek s akár győz valamelyik, akár nem, az iskola hatása mind szűkebb térre szorul. El kell ismernünk, hogy ez a sors az iskolát nem egészen ártatlanul érte el. Hosszú ideig az iskola maga korlátolta tevékenységét az oktatásra, hagyta, hogy az ifjúsággal törődjék a leckeórákon kívül, aki akar és vezesse olyan irányban, amilyenben jónak látja. Az új helyzetben azt látjuk, hogy még az ismeretek közül is csak egyes részletek, a kevésbé fontosnak érzett, kevésbé komolyan vett részletek lesznek azok, amelyek az iskola által jutnak a növendékek birtokába. Az ifjúság nem azért tartja az iskolai tanulmányokat az ismeretszerzés egyéb forrásainál kevésbé fontosnak, mert valósággal kevesebb az értékük, hiszen azt nem tudják megítélni; hanem egyszerűen azért, mert az iskola nyújtja nekik. Ezt keserves így látni, de nem lehet másként. E pillanatban nem kérdés, hogy az iskola és az ifjúság eme viszonyában mekkora része van az iskola minőségének és mekkora az ifjúság szabadságvágyának; azt sem tárgyalom most, hogy éppen a szabadságvágy, vagyis a megszokott vezetéstől való szabadulás vágya nem viszi-e így na-

gyobb megkötöttségbe az ifjúságot. Pusztán e tényt kellett felmutatnom, hogy az iskola ma nem tartja hatalmában a növendékei lelkét.

Általában így van ez, de azért természetesen nem szabad az általánosításnak merevnek lennie. Ma is vannak igen nagyhatású iskolák, egyes intézetek és egész iskolafajok, melyek meg tudták tartani növendékeik lelki fejlődésében a vezető szerepet. Amelyik iskolafajnak ez a nevelő hatása megvan, az bizonyára meg tudja éreztetni növendékeivel, hogy az életre készíti őket elő. Amelyik intézet középpont tud lenni a tanulókat érő sokféle hatás között, azaz, amelyiknek növendékei minden egyéb hatást — tudatosan vagy öntudatlanul — az iskolában kapott mértékkel mérnek: annak kétségtelenül valóban nevelő lelkű és nevelő erejű tanítói vannak, akik ismerik a mostani életet, tisztán látják az ifjakat és gyermekeket érő sokféle hatást s tudják mindezt bölcsen felhasználni az iskola által szolgált fejlődés érdekében. Nagy öröm, hogy ilyen esetek is vannak, de ha nem akarjuk ámitani magunkat, bármily fájdalmas, el kell ismernünk, hogy az ilyen eset elég ritka kivétel. Általánosabb az, hogy ebben a felélénkült nevelési mozgalomban az iskola hovatovább ismét magára marad, hacsak nem illeszkedik az iskolán kívül keletkezett mozgalmak egyikének vagy másikának szervezetébe. Ekkor azonban vége annak, hogy a nevelés önálló hivatását szolgálhassa: amint az iskola valamely politikai irányzat hatása alá került, attól kezdve a munkája lényegében véve nem egyéb, mint növendékeinek ahhoz az irányzathoz való idomítása. Erre a politikai változások időszakai elég sok példát nyújtanak.

Ezek szerint a neveléssel való szélesebb körű törődés egyelőre azt idézte elő, hogy az eddiginél is súlyosabbá vált azok helyzete, akik a neveléssel semmiféle pártos irányt sem akarnak szolgálni, hanem csak az élet feladatainak felismerését és betöltését, a nemzet értékének állandó emelkedését, lelki egységének gyarapodását és ekként létének biztosítását s mindezt az egyének teljes kifejlődésétől és az egyéni értékeknek pusztán magas erkölcsi irányelvektől korlátozott érvényesítésétől várják. A mai, e tekintetben is átmeneti idő ennek a felfogásnak nem kedvez. Ma a nevelésben olyan irányzatok vannak felszínen, amelyek az egyén fejlődését és érvényesülését, valamint a nemzet életének megjavulását egyesegyedül a saját törekvéseik korlátlan érvényesítésével tartják lehetségesnek és így minden másféle felfogással ellenségesen állanak szemben. Szó sincs arról, hogy minden nevelő valamelyik egyoldalúság szolgálatában állana, de mégis bizonyos, hogy ilyenkor a nevelés intézményei a fejlődés nyugalmát nem biztosíthatják, vagyis a fejlődés egyenletességét és folytonosságát nem tarthatják fenn. Éppen az ellenkező következik be: ekkor a nevelés ellentéteket élesít ki és összeütközéseket készít elő. Azt nem állítom, hogy bármelyik irányzat egyenesen ezt akarná, de csak ez lehet a következmény. Ha egyes intézmények vagy egyes intézetek külön-

böző politikai irányzatok szolgálatába kerülnek, a többféle irányú lélekidomításnak természetesen más-más, egyaránt éles egyoldalúság az eredménye és akkor az így neveltek összeütközését senki el nem háríthatja. Már pedig ezt a harcra való előkészítést, sőt egyesenesen harcok előkészítését, egyáltalában nem lehet a nevelés feladatának tekinteni. Az élet ugyan küzdelem és ezt a nevelés sem tévesztheti szeme elől, de az élet küzdelmeire való felvértezés nem azt jelenti, hogy ellenséges lelkiületet fejlesszünk másként gondolkodók, másként dolgozók, a közös feladatok megoldását másban látók, avagy csak másként keresők iránt. S ha mégis ez történik, az nem örvendetes állapot és keresnünk kell: van-e út a kibontakozásra?

3. Ezt az utat nem tudom másutt látni, csak abban, hogy a neveléssel való törődés váljék még alaposabbá és egyetemessé, azaz fejlődjék ki belőle az *általános nevelői gondolkodás*.¹⁾ Kétségtelen, hogy ez az út hosszú, de végigjárása becses eredményeket ígér. A nevelés iránti érdeklődés számos jele, a nevelésbe vetett bizalom szembetűnő növekedése arra vall, hogy remélni lehet a nevelés kérdéseinek mélyebb felfogását mindazoktól, akikben az érdeklődés és bizalom felébredt. Ezt a reményeséget nem engedni féktelenné válni, de nem teszi szükségképpen hiúvá sem az a körülmény, hogy az az alap, amelyről a különféle irányzatok nevelési törekvései kiindulnak, nagyon sokféle és a kiindulásoknak ez a sokfélesége aligha szűnik meg valaha; különböznek tehát a célok, gyakran eltérők a módszerek is. A különbségek eltűnését még akkor sem lehet várni, ha netalán valahol egyik vagy másik irányzat a többit legyőzné, mert ez a győzelem csak ideiglenes lehet s a győzővel szemben még erőszakos uralom idején is megvan a nyílt vagy titkos ellenkezés a másfelfogásúak lelkében. A nevelői gondolkodástól tehát nem azt kívánjuk, hogy a nevelés terén a vélemények és törekvések különbségét megszüntesse, ez lehetetlen és nem is szükséges; az ellenben lehetséges és a nemzet békés, benső életének feltétele, hogy megszűnjék a nevelés politikai kihasználása. Ezt pedig a nevelői gondolkodás kifejlődése és elterjedése előidézheti.

Bármilyen alapról jut is valaki a nevelés gondolatára, a siker érdekében arra kell törekednie, hogy ezzel a tevékenységgel, a nevelői hatás feltételeivel és módjával lehetően teljesen tisztában legyen. S amint a nevelés mivoltába, a nevelés jóságának követelményeibe és a következményekbe bele gondolunk, közelebb jutunk azokhoz, akik másunnan indulva, ugyanezt a munkát végzik. A tárgy logikája, a lényeg felismerésére törekvés benső ereje ugyanegy irányba tereli a többféle kereső gondolkodását, tárgyiassá teszi s eközben mindinkább megerősödik a nevelés hatásáért való

¹⁾ V. ö. *A nevelés sorsa és a szociálizmus*. Az iskolai nevelés lehetősége és a szociálisták nézetei a nevelésről. A tárgyiass nevelői gondolkodás érdekében írta Imre Sándor. — Bpest, 1909, 2. kiadás 1920.

felelősség gondolata. Amint ugyanis a nevelés iránt felébredő érdeklődés fokról-fokra rendszeres gondolkodássá mélyül, az így gondolkodó emberben a nevelés kérdéseinek elméleti megoldását a nevelés szelleme irányítja és ezen a nyomon, bár lassan, de mégis csak elterjedhet az a gondolat, hogy a nevelés, mint az egyén és a nemzet jövőjére kiható tevékenység óriási felelősséget hárít az emberre. A nevelői gondolkodásban az a gondolat a középpont, hogy a másokra tett hatásért felelősek vagyunk. Akit semmi előzetes elfogultság nem köt meg, az a felelősség felismerése után egyenes úton jut arra a bizonyosságra, hogy a nevelésnek nem valami részlet-célokat magokban véve, hanem mindig a sokféleségből álló egységet kell szolgálnia. E szolgálat nem tűr meg kizárólagosságot, hanem arra kényszerít, hogy mindent, önmagunkat és munkánkat is az egységben nézzük s megbeesüljünk mindenkit, aki a bennünket cselekvésre hajtó felelősséget szintén érzi és ugyanúgy igyekszik a legjobb utat megtalálni. A nevelésre való, mélyre törekvő gondolkodás tárgyiasá teszi; a tárgyiaság pedig nem engedi meg sem a magunk meggyőződésének jellemtelen elalkuvását, sem a másénak lenézését és letörésének szándékát. Ezért bízhatunk abban, hogy a nevelői gondolkodás minden különbség ellenére is előidézheti a nevelés terén ma fenyegető ellentétek élénekumpulását.

Évégre az a legelső szükséglet, hogy mindazok, akik a nevelésben tevékenyen résztvesznek, igyekezzenek a szónak teljes és nemes értelmében nevelőkké lenni. A közéletnek mindenik tényezője — bármily távol álljon is a szűken értett nevelés intézményeitől — részletesen gondolja végig: miképpen alakítja az ő hivatásos vagy hivatalos munkája a hatása alá tartozókat, hogyan kapcsolódik ez a hatás más területeken dolgozók hatásába, tehát mi az ő szerepe az emberek minőségének alakításában. Erre megkapva a feleletet, abban a tudatban folynék tovább mindenki tevékenysége, hogy ő is részese a nevelés ezerrétű, egyetemes munkájának és ez a tudat a valamire való embert feltétlenül arra indítaná, hogy foglalkozásának ezt a szükségképeni velejáróját, a nevelő hatást, ne csak külsőleg, hanem tartalmi szempontból is minél érdekesebbé tegye. Természetes, hogy ez a követelmény mindenél előbb a hivatásos nevelőkre, mindenféle iskola tanítóira vonatkozik; ezekben kell a nevelői gondolkodásnak mélynek, tisztulnak, uralkodó erejűnek lennie. Itt azonban azt óhajtom újból hangoztatni, hogy a köznevelés fogalmának ma már körülbelül általános értelmezése szerint a nevelés gondolatára van szükség valóban minden téren: a közigazgatás, a honvédelem, a közegészségügy, az igazságszolgáltatás, a gazdasági élet mindenik szerve egyuttal nevelője is mindazoknak, akikkel foglalkozik, akiknek e szervekkel dolguk van. A nemzet belső alakulása, politikai fejlődése, társadalmi osztályok kölcsönös viszonya (a lelki egység léte vagy fogyatkozásai), intézmények sorsa és más efféle nem érthető meg, ha a legkülönbébb tereken végbemenő hatásadás-vevés módját,

indítékait és eredményeit számba nem vesszük. Ha erre mindenki gondol, senki sem közönyösen végzi a dolgát, hanem mindenki egész lélekkel van azon, hogy a lehető legjobb hatást teljesen kifejtse: akkor voltaképpen a nevelés gondolata érvényesül és ennek tárgyas, felelősséggel teljes tartalma elejét veszi egyoldalú szempontok kizárólagos érvényesülésének.

4. Ha az élethivatásnak ilyen felfogását kívánjuk mindenik életpályán, akkor világos, hogy e felfogás kialakulását elő kell segíteni, tehát intézményesen biztosítani, hogy mindenféle foglalkozás jelöltjei pályájuk illetően hatásáról is eleve tájékozódjanak és ezt a hatást feladatnak lássák már akkor, mikor az önálló munkához kezdenek. Különös jelentőségű ez a követelmény a *papi pályára* vonatkozóan, két okból. Először is azért, mert a lelkész egész feladata lényegében véve nevelés, ezt parancsolja neki vallásos lelkülete és ezt kívánja tőle az egyháza (ha az egyes egyházközségek erre nem gondolnak is). A másik ok meg az, hogy még ha a papok nem nézik is nevelésnek a munkájukat, az a valóságban mégis nevelés, vagyis az emberek lelkének alakítása valamilyen módon; alakítása nemcsak a saját híveik, hanem a más hithez tartozók vagy a nemhívők lelkének is. A papi pályának ezt a nevelői mivoltát rendkívül tisztán és határozottan kellene minden papjelölt elé állítani s bennük a nevelői gondolkodást alapossá tenni, hogy egészen sajátos nehézségek között is érvényesülhessen mindkét szempont, amelyet életökben állandóan követniök kell: a saját egyházuk érdekének szolgálata és a nemzet egységének szakadatlan gondozása. Most nyilvánvalóan azon az úton vagyunk ismét egyszer, hogy a nemzet jövője, benső egysége szempontjából ez a legfontosabb kérdés: miképpen nevelik az egyházak a nemzetnek hozzájuk tartozó tagjait. Ez meg azon fordul meg, hogy mennyire tudják a lelkészképzéssel a papokat nevelőkké nevelni.

Éppen azért, mert az egyházak a nevelés ügyével és a papok a nevelés gyakorlati tevékenységével természetes kapcsolatban vannak, pusztán egyházi érdekből is szükséges a papi pálya nevelési vonatkozásainak teljes feltárása. Nem a történeti háttér itt a legfontosabb, hanem az adott viszonyokra való figyelmeztetés, hogy a történelmi ismeretből életet alakító erő fejlődhessék ki és a tanult papból hatni tudó pásztor. Nem a régi dicsőségen merengő, ősök érdemével dicsekedő emberekre van szükség, hanem sok, a maga történelmi feladatába bele látó, a feladat megoldását a neki jutó helyzetben keresni tudó emberre. Ma tisztán fel kell ismernie minden lelkésznek, hogy az egyház és a nevelés viszonya nem merül ki az iskolatartásban és a pap felügyelő szerepében, hanem a nevelés gondolatának kell áthatnia a pap egész életét. Csak így tudja megállani a helyét és betölteni azt a nevezetes szerepet, amely a köznevelés szervezetében reá vár.

A nevelői gondolkodásnak itt jellemzett terjedése az egyházakat új helyzetbe juttatta és új feladat elé állítja; e helyzet és feladat természetesen nem mindenik egyházra nézve ugyanaz,

mert a létszám és egyébként is az erőviszonyok nem azonosak. Azoknak, akik a leendő papok nevelését intézik és folytatják, az volna ma a legfőbb tennivalójuk, hogy meggondolják: miképen kell a papnevelésben a nevelés gondolatát érvényesíteni. Ezt nem egyedül úgy értem, hogy a *lelkészképzés* valóban nevelés legyen, hanem úgy is, hogy ebben a jelöltek nevelői feladatai érvényesülhessenek. Evégre meg kell látniok, hogy mit jelent a nevelői gondolkodás terjedése, a nevelés mai állapota az ő munkájuk, az ő egyházuk sorsára nézve, mit jelent az ő hivatalosan kijelölt tevékenységök a saját egyházuk és a több egyházat magában foglaló nemzet sorsára nézve; mit jelent egy-egy pap személyes minősége mindezekben a tekintetekben. Az egész munkának csak az adja meg a tudatosságban lévő benső erőt, a hatni tudás erejét, ha valaki a pályát és önmagát ilyen világosan látja.

Ezt a néhány szempontot azért szükséges kifejezni, mert a papok tevékenységében ez a nevelői tudatosság nem érvényesül eléggé; a nevelői gondolkodás terjedését itt még igen nagy terület várja. Természetes, hogy ennek a szükségletnek kielégülését a lelkészképzéstől reméljük. Tartozom megmondani, hogy közvetlenül nem tudom, ma ez miképpen van; ugyanúgy nem tudom, hogy az orvosok, bírák, tisztviselők stb. képzésében megvan-e ez a gondolat; világért sem mondom, hogy sehol és semmiben nincs meg. Csupán azt kívántam felemlíteni, hogy a mai viszonyok között mindenik foglalkozásban fel kell ismerni a nevelői mozzanatot és rá kell nevelni a jelölteket a munkának erre a részére is, mert ez biztosítja egyrészt a munka teljesebb sikerét, másrészt pedig azt, hogy nem kerítheti az embert hatalmába semmi egyoldalúság, ami az alakító erő teljes kifejtését meggátolja. Melyik pályával kapcsolatban mit kell és lehet tenni e tekintetben: az a következő kérdés. Súlyos érdeke a nemzetnek, hogy ezt a kérdést megoldáshoz juttassák olyan emberek, akik hivek a saját meggyőződésükhöz, de éppen olyan hivek a sokféle meggyőződésű embert egybefoglaló nemzethez is.

Imre Sándor.

Molnár Albert zsoltárai és ritmikájuk.

I.

Molnár Albert nem volt poétaember. De a poéták életét élte. A sors is hánytá, de a szíve is hánykolódott. Vitte a pénztelenség, de vitte a szellem János-vitézeinek ujság-szomja is. Attól fogva, hogy Szabó Farkas, a falujukbeli kóbor diák az alig tizenkétéves fiút koplalásai és tudományocskája osztályosául fogadta, kacsaringós vándorút az élete. Mint gyerek, az akkori csonkaország szögletei: Győr, a biblia-adó Gönc és Debrecen közt cikázik. Mint ifjú, nekivág Germániának s pénz és összeköttetések nélkül rója híres egyetemeit: Heidelberget, Wittenberget és Strassburgot. Ott ögyeleg a tudomány asztalai körül, morzsákra is éhesen, lesve, mikor ürül hely, ahova odacsuszthatja magát. Kényszer-szünetei alatt bebarangolja Svájcot és Olaszországot. Látja Bézát, az első kálvinista nemzedék veteránját s ott lakik a pápa temploma tövében. Végigsínyli a heidelbergi pestist s lassan idehaza is észrevéteti magát. Gyér segélyek, nevelősködés, szerencsés német összeköttetések s Hessen nagyszerű fejedelme műveket csinálnak ki belőle, melyeket gyermekkorra óta ott becézett a szíve alatt. Kora legnagyobb tudósai, köztük egy Kepler a barátja. Egyike az első nagy magyar világjáróknak, akiket az idegenségből is hazájukhoz köt szívük horgonya. Későn nősül és sosem ülepedik meg. Élete második fele csak olyan hányt-vetett, mint az első. Hazajön s a növvő ellenreformáció hullámai közt paposkodik, de sosem egyhelyütt. Németországban lesz tanár, majd Bethlen Gábor vendége. Hol itt, hol ott üti föl fejét. Naplója keltezései nyughatatlan cikcakkot adnak, melyhez Petőfi garabonciás útja is polgári séta-út. Mindenütt megforog s lassan, mint sokat forgatott pénzdarab, elkopik. Jelírása elmosódik, érdemeit elfelejtik, úgy hal meg, mint a legtöbb nagy magyar, egy életnyi hőstett után a közöny árokszélén.

Élete külső kérge csupa állhatatlanság, de belül csupa monumentálisra törő férfiszívósság. Sorsa és szívverése is lirára rendelik s ő a tudománynak lesz epikus. Emberi arca a Csokonaiéra emlékeztet, de a régi nagy tudósok konokságával lesz elejétől végig egyetlen heroikus akarat. Lába százfelé téved, de a szeme egyfelé szegződik. Alig van magyar tudós, aki kora műveltségiért többre vállalkozott volna, mint ő. Elkészíti az első latin-magyar

szótárt, kiadja a javított vizsolyi bibliát, lefordítja Kálvin In-
titióit és magyar nyelvtant ír. Csak a pillérműveket említem.
Csupa tartó oszlop az akkor magyarságot jelentő kálvinista ma-
gyarság kulturája alá. Nincs elég perspektívánk e vállalkozások
méreteihez. Inna ma valaki egy élményekre támaszkodó s nem
külföldi szakkönyvekből összeollózott, magyar szemszögű világ-
irodalomtörténetet s írná meg ugyancsak ő a magyar tehetség raj-
zásának: a reformkornak az igaz történetét, végül adná össze nép-
kincseinket a magyarság természetrajzát adó, világító könyvvé;
ha akadna valaki, aki mindezt megcsinálná, az adhatna a mai ma-
gyarságnak annyit, mint Szenci Molnár Albert adott a tizen-
hetedik század elejének. A magyarság legsürgősebb kulturigényei
találták meg benne fáradhatatlan munkásukat. Könyvei sine qua
non könyvek, amelyek nélkül nem emelkedhetünk a protestáns
testvériség művelt országai közé.

E nagyméretű s egész életét foglalkoztató művek közt ked-
ves lírai intermezzo zsoltárfordítása. 1606. márciusa és szeptem-
bere közt fordította s akkor is más foglalkozás közben szakított rá
időt. Nagy munkái tölgyei közt szelíd nyírfának érezhette ezeket
a magyar zubbonyköntöskébe öltöztetett francia verseket. S mégis
ezek vitték át nevét a változó századok során s ezek dobantják
belénk az ő rég megállt szívverését, mikor büszkén hirdetett vál-
lalkozásai rég belekorhadtak a magyar kultúra avarába. Erőfeszíté-
éseinek óriás többsége hazája szellemi szintjét töltötte följebb s el-
veszett újabb ráretegződés alatt. De egy kicsinyke mag átfurja
az újabb rétegeket s fölhozza egyéniségét és korát.

II.

Bizonyos, hogy a zsoltárok tizedannyit sem jelentenek a
francia irodalomnak, mint a magyarnak. Ketten írták: Marot Ke-
lemen és Béza Tivadar. Marot nem volt annyira protestáns, mint
egy zsoltárirótól megkívánható. Béza nem volt annyira költő, hogy
nevét zsoltárai a francia irodalomba bevihették volna. Az egyik
I. Ferenc király vidám udvaronca, aki epistoláiban először szólal-
tatta meg a francia gráciát s mindenütt nagyobb poéta volt, mint
zsoltáiraiban. A másik tudósféle, kinek nehéz keze hogy adhatott
volna valamit ahhoz a francia lírához, melynek Villon ekkor már
közel százesztendőss hagyománya volt s egy lépést kellett tennie
Ronsard koráig. Különb is micsoda irodalomellenes gondolat a
biblia nagy hullámveréseit a XVI. század pipisgető francia stró-
fáiba aprózni. Mit láthat az irodalom ezekben a zsoltárokbán, ha
nem a francia verselőkézség kegyelet-emelő igénybevételit, rég
méglevő vizek leszalajtását egy keskeny s bizony elég szűk csator-
nába. A biblia méltósága apró, egymással ingerkedő s fondorkodón
összekapcsolt sorokba zilálódik; a halmozott rímek mint bolond
bodrocskák lengenek az erős férfimellen.

S most előáll egy magyar diák s vállalkozik rá, hogy hazája zsibbadt nyelvét hozzáidomítja ezekhez a magyar nyelv géniuszától annyira elütő strófákhoz, melyekből az igazi, bibliai költészetet már eleve kilúgozták. Mit teremhet egy ilyen kísérlet, ha nem valami felemás centaur szörnyet. S ime, mégis: Molnár Albert zsoltárai fennmaradtak. Nemcsak mint az istentisztelet kezdő és záró énekei, hisz így az idő tehetetlensége is fenntarthatta volna őket, de fennmaradtak, mint irodalmi erő, ma is eleven buzdítás s kellően fel nem tárt hombára volt századok magyar magvainak.

Miért?

Molnár Albert visszaadott valamit Dávid királynak, amit Marot és Béza elvettek tőle. Nem dulhatta szét az adott dallamú francia verseket, de elmélyítette s biblikusakká tette. Panaszkodik, hogy a hosszú magyar igékkel nehéz volt a rövid francia igék értelmét visszaadni. De épp ez a nehézség s ezek a hosszú igék teszik az ő zsoltárait komolyabbakká és sötétebben zengőkké. Kevesebb a finnyasság s több az erő benne. Ritkábban viszi át egy sor értelmi szólamát a másik sorba, nem olyan folyamatos, mint Marot, de sorai erővel odavetett foltok. A Marot zsoltárait udvaronc írta, a Molnárét próféta fordította. A magyar nyelvben van valami őszövétségi. Benne volt-e elejétől fogva, vagy a reformáció élte belé, nem tudom. A nagy európai nyelvek csaknem valamennyijén a biblia volt első olvasmányom. Ugy találtam, hogy míg a germán nyelvek egyáltalán rosszul festik a biblia szöveget, a latin nyelvek inkább az Új-testamentum, a magyar az Ó-testamentum levegőjéhez illik. Mintha csak az Ószövétség tartalmának a hangfestésére találták volna ki. Ez a megtalált őszövétségi hang az, ami az eredetihez emeli vissza Molnár Albert psalmusait.

De van ebben a verseskönyvben még valami. Az, ami az ébredő kultúrák első igazi művészeiben mindig is meghatotta az embert. Érzem az ellenállást, amely ellen ezek a versek íródtak. Érzem az anyagnak a visszaütését, melyet a költőnek újra és újra le kellett birnia. Ez a harcbanfogantság az, ami a primér irodalmi alkotások s a kópiák közt a lényegbevágó különbséget adja. Vannak szólásai a zsoltároknak; mint a „Perelj uram perlőimmel“, sőt strófái, mint a „Haragodnak nagy voltában“ kezdetű vers első szaka, melyek csak ilyen igazi harcból szikrázhattak elő. Csodálatosan fiatalok ezek a zsoltárok, mert amikor keletkeztek, egy születő kultúra fiatalsága voltak. Érzem a megoldott nehézség fölötti örömet s a romlatlan, de ellenálló magyar szavakat maga alá gyűrő férfi erőt, valami nyelvújítás előtti tisztaságot, s a magyar kalvinizmus lelki életének az intenzitását.

Van sok ízét vesztett, fakó strófa ebben a könyvben, de vannak, amelyek világos ablakai a mögöttük lobogó ihletnek. És nagy dolog, amit nagy ihlet hívott elő. A gondolat elizetlenül s az érvek, mint elolvadt kardok lekonyulnak, de a lélek földrengése, a leírt szavak kérge alatt feszengő lávaerők, átremegnek

minden páncélzaton. S ha ma tizedét sem vesszük észre annak, ami háromszáz év előtt ebből az ihletből fakadt poétai lelemény volt, valamit viszont kihallunk, ami a mi fölfülemelő fülünknek talán nagyobb ujdonság és inger, mint volt Molnár Albert korának s ez a zsoltárok kitünő s messziről üzenő magyar ritmikája.

III.

A magyar vers külföldi példák nyomán alakult ki. Balassa és kortársai átvették koruk strófaformáit s Európa „azonnótá”-jára szerezték verseiket. A deák költők magyarrá élesztették a klasszikus formákat. Kazinczy köre beplántálta a rimes jambust, modernjeink átvették a szabad verset. Versláb, rím, strófa, mind a külföld ajándéka. A két utóbbi a népbe is leszívárgott s ma a magyar dal nélkülözhetetlen elemének érezzük.

Van azonban a magyar versnek egy eleme, melyet a nyelv természete ad hozzá az idegenből kölcsönzött versformákhoz: bizonyos tagoló ösztön, mely a sorokat ízekre tépi s benszülött erővel fűti át a legidegenebb figurákat is. Ez a tagoló hajlam a magyar nyelvnek rég fölismert és méltatott jellege. Az iskolás-gyerek is tudja, mi az ütem, sőt azt is, mikor jó az ütem. Csak-hogy a népies klasszicizmus nagyon is mereven jellemezte az ütemben ezt a tagoló tendenciát. Minél többet forgatom legrégibb és legújabb költőinket, annál nyilvánvalóbb előttem, hogy az ütemelő vers csak kiéleződése egy ősi és szélesebb verselő ösztönnek, mely a magyar nyelvből mindig kiütközött s mindig ki fog ütközni, ha a verssorok kialakítását a költő szabad fülére bizzuk. Ugy hiszem, hogy az, amit mi ütemnek hívunk, szélső esete annak, amit én tagnak mondok. Az ütem fix szótagszámú, a tag nem a tagot nem terjedelme, hanem a sor másik tagjával szembeszegzett különállása emeli külön és önálló elemmé. Az ütem, ha szolgálain zakatoltatják, sértő és monotonná válik. Ez az oka, hogy még a népiesség vezérköltői is otthonosabbak voltak az idegen jambusban s ez az oka, hogy az ütemes vers legnagyobb mestere: a nép vétkezik legtöbbit az ütemek törvénye ellen s még többet vétene, ha a műköltés analógiája magához nem törné szabadabb ritmusát. A tagoló vers azonban változatos, mindig új figurákkal, mondhatnám, új ütemképletekkel lepi meg a fület, invenciósa s időmértékesen is továbbfejleszhető.

A tagoló vers ott él a magyar időmértékes vers mélyin is. Ha a magyar nyelv időnként át is adta magát a síma, folyamatos formáknak, ez a természetétől idegen karakter új és új ellenérzést váltott ki és fog kiváltani. Nem ismerek durvább nyelverőszakot, mint jambusdrámáink síma gépezete, amint kérlelhetetlenül maga alá tapossa a lázadó hangsúlyt. Többre becülöm Bánk-bán anapestusokkal zökkenő s hangsúllyal is megzökentett dikció-ját Vörösmarty drámai nyelvénél. Ebben a nyelvben van valami

diadalmas fiatalság, a reformkor fiatalsága, de ha sokat olvasol belőle, visszakivánczol a ritmikájukban mélyebben magyar költők munkáihoz. Ezek a jambusban is tagoló verset írtak, példa rá Csokanai költészete, a legújabbak közül Ady és Erdélyi József. De még a klasszikus formákat is ez a tendencia gyűrja magyarrá. Mért éleződik ki magyarul a cezura, ha nem azért, mert tagot zár le? Az asklepiadesai azért a legszebben érvényesülő görög formánk, mert könnyedén omlik két hat szótagos tagra. Berzsenyiné a klasszikus forma csak ürügy s a vers ereje a magyaros dikcióban rejlik. Hogy lenne különben oly tökéletes vers a Fohászzkodás első csapnivalóan rossz alkaioisi strófája?

Mindezek az esetek azonban vitathatók. Egyikünk kiérzi a fődő versforma alól az alapvetőt, a másik nem. Igazi argumentumul azok a poéták szólaltathatók meg, akiknek csak verssoruk volt s a versoron belül semmiféle ritmus sem kötötte őket, tehát adott szótagszámú, szabad sorokban írtak. Ilyen poéta Balassa s ilyen és sokkal pregnánsabbul ilyen: Molnár Albert.

Molnár a dallammal együtt készen kapta a sorok szótag-számát is. Ezek a sorok négy és tizenkettő közt váltakoznak s Molnár Alberton állt, hogy valamiféle ritmust zökkentsen beléjük. Bonyolította a dolgát, hogy a különböző szótagszámú sorok a legszeszéyesebben fűződtek strófává. Példa lehet rá a 33. és 38. zsoltár. (Nosza istenfélő szent hívek ... — Haragodnak nagy voltában ...) De a magyar strófa még kuszábbá vált azáltal, hogy francia nőrim *e* betűjének a dallamban külön hang felel meg. Az egyszótagú plusz például a keresztrimes 8 szótagú strófát 9, 8, 9, 8 szótagúvá növelte. Molnár Albert azonban nem ismer him- és nőrimet, mint például a Lobwasser-féle fordítás, hanem széleszéyesen keveri őket. Így az az egyszótagnyi differencia, amely a francia nyelvben a rímelés rendjéből következik és természetes, őt a legkülönfélébb szótagszámú sorok ritmikái megoldása elé állítja. A *Nosza istenfélő szent hívek* kezdetű zsoltár egy strófájában 9, 8, 6 és 5 szótagú sorok keverednek. Egészséges füle és zsenije ezekben a megoldásokban, a magyar ritmusérzék olyan példáit adja, mely modern költőre is ösztönző lehet. Hallgassuk csak ki a 30-ik zsoltárt:

*Dicsérlek uram tégedet
Mert te megtartál engemet
És kegyesen felemelél
Ellenségimtől megmentél
És meg nem engedéd azoknak,
Hogy keservimen vígadjanak.*

Vagy:

*Perelj uram perlőimmal
Harcolj én ellenségimmal
Te paizsodat ragadd elő
És segedelmemre állj elő.*

Molnár Albert verseiben olyan magyar ütem figurák vannak, melyekkel a tizenkilencedik század költői sosem próbálkoztak. Egy-egy ilyen ütemfigura versszakokon át kivihetetlen volna, kibírhatatlan monotonióba veszne. De ahogy Molnár Albert csinálja, tagolássá tompítva, kellemes és változatos. A nyolcszótagú sort hol három-ötté, öt-hárommá, négy-néggyé metszi, a kilencszótagút három-hattá, hat-hárommá, négy-ötté s mégis tagol, a tagok különválnak s a süketség sem tagadhatja le őket. Ez a tag halványabb verselem, mint az ütem, de ép ezért nem olyan erőszakos. Nem a geometriai kimértség az éltetője, hanem a tagok zenei és értelmi egymás ellen torlódása. Hiszem, hogy a modern magyar vers ép abban újulhat meg, ha a természetétől idegen, síma jambus s a természetét zakatolássá merevítő ütem helyébe a tagolás folyton új figurákba alakuló s egészében mégis férfias ritmust adó változatosságát emeli.

Meddő ellenvetés, hogy a zsoldárok akármilyen tiszteletreméltó erőfeszítései az 1600-as éveknek, mégis csak régholt unalmas versek, melyeket csak a kegyelet találhat szépnek. Nos, igen mindaz, ami kívülről kapott, meghaladt s már-már komikus, de amit a magyar ihlet dobbantott belé: a ritmus, az nagyszerű, az a magyarság ritmusa s ha valakiben van fantázia, hogy a dolgekat gyöngéikből kihántva lássa, Szenczi Molnár Albert zsoldáraitban a magyar vers géniuszához tapint.

S hogy ezt a fantáziát némiképp meglendítsük, hadd idézzünk egy egészen új nevet: az Adyét. Ady legsajátosabb versei a jambus verselés szótagszámából kizökkenő szótagszámú verssorokból állnak s ezek a sorok, akár a Molnár Albertéi, különböző szótagszámú verstagokra hullanak. Csakhogy az Ady-vers ősi, magyar lelkének más az európai hüvelye, mint a Molnár Albertének. A sorokat modern és nagyvonalú versívek kapcsolják strófává, másrészt Ady a tagokon belül is megörzött valamit a versei kiindulási pontjául szolgáló nyugateurópai időmértékből s itt-ott a görög anapestusra vagy daktilusra emlékeztető élénkítő figurákkal szökteti meg versét. Hasonlíthatatlanul hajlékonyabb és lendületesebb versek, de ugyanaz a principium avatja magyarrá, mely Molnár Albert francia versikéiből belénkdöbben.

*Pompás magyarok templomból jövet
Mentek át a Kalota folyón
S a hidat fényben majdnem fölemelte
Az ölelő júniusi nap.*

Ime két költő, a magyar líra két pólusáról! Két költő, akik az ihlet extázisában százados távolokból is ugyanarra a ritmikai eleve-elrendeltségre bukkannak s ugyanazt a speciális nemzeti erőt moccantják meg. Vannak, akik a legrégibb és legújabb költészetnek ezt az ölelkezését tagadják, de akinek füle van a hallásra, az kihallja, ha csak egy kicsit is magyar az a fül.

IV.

Ez az ölclezés azonban nem véletlen. Századokat áthidaló viadukt feszül a német egyetemek bolyongója s az Érmindszenten támadt Muszáj-Herkules közt. Ez a viadukt: a magyar protestantizmus. A protestantizmus, ha a magyar jelzővel szűkítjük meg, (vagy tágítjuk ki inkább), nem csupán hittételek egymásutánja, nem csak a Kálvin és Luther ellenmondása, hanem a magyar szellem egyik első avargyűrűje, sánca, melybe az ébredező magyar kultúra hullatta java verejtékét. Az alakuló magyar ízlés és közszellem ásta el magát ebben az erősségben s aki ebből az erősségből szállt ki a magyar dal tornáira, abban a halott századok mindig élők voltak s az eleven szavak mélyebb gyökérről virágoztak. Még a mai visszaesett protestantizmusban is ott esőrog valami e nagyszerű kezdet sodros folyamából.

Amikor a természettudomány először nyilalta belém a nagy kételkedést, az első kamaszkor lázongásaiban sem tudtam soha e vallás nagy kultúrkincesitől elszakadni. A tételekkel hadban álltam, de amikor nagyanyám, a mezőföldi parasztasszony, kiszobájában kigyujtotta a petróleum-lámpát s a Károli-biblia egy ősi kiadásából az ótestamentom háborúit betűzte elé, azon a szinte szívemből kihangzó magyar nyelven; vagy napos templomunk farkasszemnéző asszony s férfi-népe zendített rá a *Te benned bízunk* belémévődött dallamára: akkor tudtam, hogy hozzátartozom, minden kételyemmel is ehhez a biblia- és zoltár mögé barrikádozódtam négyszáz éves magyar közösséghez s ha nem is lettem hitvitázója, (az osztott talentomok pálapostoli értelmezése szerint), de telíthetetlen korsóul állok minden belémcsorgó magyar értéke alá.

S most, hogy ezeket a zoltárokat, melyek elemista koromtól ismerősök, új mesterségem, a kritika cirógatásával simogathattam meg, s láttam, hogy a magyar nép csodálatos ösztöne mennyire kiérzi, mi az, ami belőle vétetett, legkedvesebb zoltárai mennyire azok, melyekben a legmeglepőbb magyar erők szökkennek föl: amikor tudatossá vált bennem az, ami egykor a lélek szent szimatja volt, most újra meghajtom fejem a Molnár Albertek protestantizmusa előtt. A kultúra nem tudás, nem művészi produkció, hanem valami életet szabályozó principium, amely egy embercsoport minden tagjának belső mágnese, irányítója. Ilyen értelemben volt a görögöknek és franciáknak s ilyen értelemben nincs ma minékünk kultúránk. De ha mégis van magyar csoport, mely százvezrek alá tudott valami közös szellemi alapot teremteni: akkor a protestantizmus az, mindenhová elért, magyar könyv számbamenő bibliájával és zoltáraival. Olyan eredmény: melyért a Molnár Albert hányt-vetett életét is megérte végigélni.

Németh László.

Szapári Péter.

*Gyermekkönyvekben láttam először
Ezt a makacs lelkű, nagy igahuzót.
Most álmomba tört be. Most érzem!
Milyen különös, szent zamatú sót
Verejtékezik feszülő teste,
Izesíteni napszámos sorsomat.*

*Most megértettem sebei szavát,
Mit rákancsukázott zordan Sztambul.
Jaj! úgy tetszik a szörnyű némaság,
A krisztusi dac, mely sohsem jajdul,
Csak huzza, huzza az ősi ekét,
Mert tudja, hogy a jövőndöt huzza!*

*Olyan harsonás, pünkösdi szóval
Beszélt, ígézett, vont e ritka kép,
Hogy a téli lelkekbe kiáltom:
Kinek nincsen erős, zord izma még,
Talán gyáva, vagy nem hisz szebb tavaszt,
Annak igáját én majd elhuzom!*

*Ha annyi járom jutna reám, hogy
Konok izmom is kifáradna majd,
Ünnepnap, éjszaka, nyomról-nyomra,
De fölszegem a dudva-dús talajt,
Hogy a gyom helyén szent siker ringjon,
Ha szemlét tart az aratás ura.*

*Az éhezőkét önként vállalom,
Habár igájuk rettentő iga!
Kétkedőknek, hogy szemmel higgyjenek,
Leszek hitető, új Szapárijja,
Ki, gondbilincsbén, kenyéren, vizen
Hajnalmezőn új-sorsot szántogat!*

Sopron.

Bakó József.

Bethlen Miklós házassága.

— Hivatott kegyelmed, apámparm, — szól Bethlen Miklós és fővegét letette az ajtó mellett álló székre.

A karikás ablak előtti dobogón a mostohaanyja ült s leeresztette ölébe a hímes selyemdarabot s az aranszálak zizzenve hulltak lába mellett a dobogóra.

Az öreg Bethlen ráemelte tekintetét fiára, az asztal mellett álló üres szék felé intett, aztán szigorúbb arccal fordult az ajtónál várakozó szolgálóemberhez:

— Erigy! Ne lássak most senkit!

Bethlen Miklós leereszkedett a székbe s várakozással függesztette szemét az atyja arcára.

Az öreg Bethlen arca szelidebbre vált s pillantása lágyan simogatta fia arcát s enyhe hangon megszólalt:

— Huszonnégy esztendő vagy fiam! Ideje, hogy a magad és Isten kedvére párt válasszál. Tudom, hogy a gondolataidat körüljártattad már Erdélyen és Magyarországon. Magad tapasztaltad, hogy hozzádvaló lány, akit jó lélekkel kommandálnak, tudva nincs Magyarországon s Erdély is szűk lányokban. A havasalföldi nagy úr, Dragicsan Cantacuserus lányát sem én, sem mostoha anyád nem akará.

— Oláh lélek lakozik benne, — vágott közbe a mostoha.

Az öreg Bethlen bölintott, Miklós pedig a jobb kezével legyintve, mondta:

— Fajtámbélit szeretnék magam is.

— Így, így, fiam — folytatta szeretettel az édesatya. Ezt hánytuk-vetettük meg mostohaanyáddal. Tudva szándékoztam, meg a magam akaratából is, körülnézék s két lányon akadt meg a szemem. Az egyik Béli Pál lánya, a másik a kis Kun Ilona, Osdolai Kun István tisztességes főember lánya. Az utóbbit Basa Tamás jóbarátom kommandálta, de magad is hallhattál róla. Galamb híre van, lilium az arca, csak még vékonyka, de esztendő múltán be lehet kötni a fejét. Atyja háza jószággal, gazdagsággal és úri tisztekekkel híres, neves. Lészen a lánynak száz házjóbbágya, aranya, ezüstje s egyéb marhája.

— Hallottam hírét — szól csendesen Bethlen Miklós.

— Akkor fiam ne várakozz. Készülj fel tisztességgel és menj. Felállt, a fiához lépett s a vállára eresztette a kezét. Mé-

lyen a szemébe nézett s szavai a meghatottságtól megrezdültek, amint mondta:

— Uj élet hajnalán, Isten legyen véled. Járj szerencsével s nyisd ki jól a szemed. Nem mindegy, kivel kötsz frigyét. Szíved meleg legyen, eszed résen. Nemcsak a te dolgod, fiam... Az Isten áldást hoz, bimbó pattan a fán: egészség, szív, lélek legyen a Bethlenekhez méltó!

És döcögött Bethlen Miklóssal a jól megrakott hintó Háromszék felé. Két lovas ment csak vele, két fiatal legény. Szent István hava volt. Erdő, mező, vetés zengett a boldog verőfény hevében. Tiszta vizű, hűs patak csordult borús erdők alján, sas repült magasan, párába veszve a kék bércet felett. Bethlen Miklós virágot tűzött kalpagja mellé. A két legény dalolva ügetett a hintó mellett.

Arnyas zugolyokban pihentek meg. A vizecskék csörgedeztek, muzsikáltak, friss lábú őzek vágattak át a tisztáson. A legények húst sütöttek a nyárson. Bethlen Miklós szíve csordultig volt. Bemeredt szeme az erdő kékjébe, ahonnét boldog zümmögés szállt ki, álomba lendült a lelke, csak a kék fátyolt látta a fenyők alján s a fátyol mintha hívogatva, meglibbent volna. Belekarolt nagy erővel telten a levegőbe s el, messzefoszló szavakkal röptült ki a szívéből:

— Vajjon ki lesz a párom?

Nemsokára megérkezett Fogarasba, ahol Nemes János, háromszéki főkapitány, édesatyjának jóakarója lakott.

Nemes János a karjaiban szorongatta Bethlen Miklóst. Aztán csak nézte, nézte a szép szál legényt.

— Hát te vagy? Oszt járomba akarod hajtani a fejed?

— Isten rendelése. Urambátyám is ezt csinálta.

Nemes János hümmögött, majd italt hozatott. Leültek a hűvös filagóriába.

A harmadik pohár után kérdezte Nemes János:

— Hát melyik lányt nézzük meg először? A Béli kisasszonyt nem az atyja, anyja neveli. Vagyason, Dániel Ferenének keze alatt vagyon. Menjünk talán előbb Zabolára, Kun István barátomhoz, nézzük meg a kis Ilonkát.

Bethlen Miklós a szemét lehunyta, meg felnyitotta.

— Hallott már urambátyám róla?

— Fehér személynek, jobb ha híre nincs. Tisztes a familiája. Maga jó erkölcsű, rendes, istenfélő.

— Szép?

Nemes János hunyorított.

— Nagyon szépet ne válassz. Az nem bir magával. Az egész világ kell neki.

— De mégis...

— Friss virágszál, Ilonka. Harmatos liliomszál... Tán egy kicsit gyöngécske. No, de majd megnézed a másikat is. Ha oszt egyik se tetszik, akad még lány Háromszékbe!

Harmadnap azután beállítottak, illő tisztességgel Zabolára. Ott már mindent tudtak. Az erdőn a rigók azt fuvolázták, a cinegék azt cinegték, az eresz alatt a verebek azt csipogták:

— Jön Bethlen Miklós háztűznézőbe!

Előkerült a bor, savanyú víz, a tik hús, a tehénhús legjava. Pattogott a tűz a konyhában, csörrent az ón tányér, koccant a kés, villa.

Hordták a bort ki a filagóriába, a fenyők alá, ahová beáradt az erdő friss szaga. Asszony nép jött-ment, lányok futkostak, ismerősök járták a házat, csak a lány nem mutatkozott.

Bethlen Miklós, mikor már pár órája idogáltak, kérdően meresztette szemét Nemes János szemébe, aki megértette.

— Várhass — sugta. — Eldugják ilyenkor a lányt, aztán fürdetik, szépítik, szagosítják. Előbb igyunk még egy pár iccét.

Bethlen Miklós érezte, hogy a bor a fejébe száll s majd okos szót se válthat a lánnyal.

Odasúgta Nemes Jánosnak:

— Nem vagyok én borozó ember, urambátyám. Vízrel inkább inkább a bort. Van itt jó kovásznai borvíz?

— Van ám — mosolygott össze Kun Istvánnal, Nemes János — bár igaz, hogy olyan háztűznéző legényt se láttam, aki a bortul megretírált volna. De hát hozass neki borvizet, Pista.

Hunyorított a szemével, amire Kun István visszapillantott, a bajuszába mosolyogva.

Aztán felállt, néhányat lépett s intett egy legénynek.

— Erigy a pincébe. Találsz ott borvizes üveget. Lopózz teli vagy ötöt, a negyedik hordóbul. Tudod? Amelyikbe a szász bor van, aki olyan színű, mint a víz.

Bethlen Miklós azután töltögette a borhoz szorgalmasan a „borvizet“, hogy meg ne ártson. Valami rózsás, pajzán kedvet érzett. Szerette volna az egész világot a keblére ölelni, vagy szeretett volna repülni, csak amikor felállt, — akkor érezte, hogy a lába ólommal vált.

Keringett vele a filagória, az üvegek táncoltak, a fenyők meg mintha csürdögölőt jártak volna.

De így volt ez mindég Háromszékbe! A háztűznéző legényt be kell rugatni.

Bethlen Miklós karja alá nyult a két öreg. Elkezdtek vezetni.

— No, járjunk egyet a kertben, — szólott Nemes János s Miklóst a kertbe támogatták.

Hát ahogy a kertbe léptek, a hajlongó mályvák közül egy lány szeme ámult feléjük. Bethlen Miklós fényességet látott, rózsaszínű habfelhő libbent el a szeme előtt. Két bogárszem, mint a tűz villant a szemébe, friss kacagást hallott s a látomány elfoszlott, eltűnt, csak a mályvasudarak csapódtak össze utána.

Bethlen Miklós, mint a medve, mordult fel:

— Ki volt ez?

Nemes János felkacagott, megcsipte Miklós karját.

— Ez vót a lány, öcsém. No te ugyan szépen hofiroztál neki!
Ugy néztél rá, mint a birka!

A legénynek vér szállt a fejébe.

— A lány vót? — harsogta — Ilonka? Megyek utána!

Kun István szeliden eresztette Miklós vállára a kezét.

— Most ne. Teli vannak dologgal a konyhán. Itt is tárkonyt szedett a bárányhoz. Majd estére láthatod.

A barátja felé intett.

— Gyerünk csak oda a kis kerti-házba.

Estig aztán kialudták a mámort. Bethlen Miklós a fejét a kerten át csorduló forrásban, megmosta. Megtörölte a himes keszkenőjével az arcát.

— Az ördög mókázott velem — motyogta.

A vacsoránál szemben ült a lánnyal, de ez rá se nézett. Annál jobban szemezte Bethlen Miklós. A pillantásuk mégis öszszeakadt néha. A lány arcába vér szaladt, Bethlen Miklós szíve nagyokat dobbant. Szólni is akart a lányhoz, de röstelte magát.

Vacsora után Ilonka felpattant s elfutott, mint az őz a többi lány közé. Bethlen Miklós csak úgy pislogott felé, egy kicsit bágyadtan, hamu alá merült mámorral, mint mikor messzi csillagot néz az ember.

Reggel, még a nap a fenyők mögött bujkált, felébresztette Miklóst Nemes János.

— No, öcsém. Menjünk Vargyasra, a másik lányt nézni.

Bethlen Miklós vállat vont.

— Hát menjünk, ha kegyelmed is úgy akarja!

Nemes János kacagása felharsant.

— Tinót se veszik meg az elsőt.

Bethlen Miklós nem szólt, de valami sajgott a szíve körül. Érdemes-e innét olyan hamar elmenni? Hiszen a tegnapi nap, nap se volt. Mámorban született s abba fulladt bele.

De azért kikászolódott az ágyból s kelletlenül öltözködni kezdett. A lány még aludt s csak Kun István közeledett feléjük a pálinkás butykossal.

— Bethlen Miklós félretolta a butykoszt.

— Nem iszok én ebbül, urambátyám. De eztán még borvizet se!

A két öreg kacagása összecsengett.

— No, — kezdte szeliden, meleg szóval Kun István — nem kell az italtól úgy megijedni. Borban van az igazság, öcsém. Azt az igazságot pedig már is megláttam, hogy derék legény vagy.

Ezzel szorongatni kezdte a Miklós kezét.

A nap már piroslott a Kun Ilonka ablakán. A legény arra felé nézett. Hátha kibukkan a lány feje. Vagy legalább, ha a firhang meglibbenne!

De nem mozdult semmi. Kifordult a batár az útra. Az öreg Nemes dudorászott. Fenyőerdő mellett gurult el a hintó.

A mezőkön még könnyű köd feküdt, de már szállongani kezdett fölfelé.

Bethlen Miklós lehunyta a szemét. Valami szorongást érzett a mellében s keserű hullám verte a szívét.

Nemes János félszemmél ránézett a fiatalemberre.

— Bolondság ám az egész élet, öcsém... De azért jó...

Szép.

Bethlen Miklós szomorúan bólongatott.

— Szép lehetne!

— Szép is lesz! — vágta fel a fejét — Megyünk Vargyasra.

Bethlen Miklós lelógatta a fejét.

— Hát megyünk.

A teleki határban észrevették, hogy úri hintó halad előttük. Hamarosan el is érték. A hintóból kibukkant egy fiatalember feje, Bethlen Miklós mindjárt megismerte, Dániel Pétert. A hintó jól meg volt pakkolva s fegyveresek kísérték.

A hátul baktató legényekre rákiáltott Nemes János:

— Hová mentek?

— Vargyasra, Béldi Pál nagyuramhoz, lánynézőbe.

— Ugyan, ugy-e? — motyogta Nemes János és Bethlen Miklós felé pillantott.

De már ekkor nyujtogatta feléjük a kezét Dániel Péter s megállította a hintót. Kiugrott, összependítette a sarkantyúját.

— Csak nem Vargyasra? — kiáltotta feléjük vidám arccal.

— De biz oda, öcsém — szólt Nemes János.

— Akkor egy az útunk.

Körülnézett. Selymes rét hűvöslött mellettük. Dániel Péter intett az egyik kísérőnek.

Egy-kettőre kipakkoltak a kocsiból. Leültek a réten. Faltak és koccintottak.

— Oszt mi dógod van Vargyason öcsém? — kérdezte Nemes János Dániel Pétert.

Ez megtörölte a száját és őszintén pillantott vissza rájuk.

— Hogy mi dógom? Én magam lánynézőbe megyek. A Béldi Pál lányát nézem.

Nemes János és Bethlen Miklós szeme összecakadt.

Nemes János a poharán keresztül pislogta az eget s a bajuszába mosolygott.

— Akkor rendben van, mert Miklós öcsém is...

Dániel Péter szeme rámeredt Bethlen Miklósra.

— Csak tán nem?... Vagy te is a Béldi Pál lányát nézed?

Bethlen Miklós, mint a bika bógte vissza:

— Azt én!

Dániel Péter rántott egyet a fövegén, az arca kiszélesedett, kitévte a száját, nagyot nevetett, aztán rácsapott a Bethlen Miklós vállára.

— Hát erigy csak Vargyasra.

Bethlen Miklós szeme megvillant.

— Hogy én?

— Te hát, — kuncogott Dániel Péter, — én meg még Zabolára.

De erre már felszaladt a Bethlen Miklós szemhéja.

— Zabolára?

— Oda hát, — felelte hetykén Dániel Péter, — ott is van egy kis lány. Nagyon kommandálják.

— Kicsoda?

— Hát a Kun István lánya, Kun Ilona.

Bethlen Miklós a kardjához kapott.

— Láttad már a lányt?

Dániel Péter meghökkenve mondta:

— Nem én.

Amire Bethlen Miklós komoran felelte:

— Mert én láttam és megyek is vissza Zabolára.

— Nem állok utadba, — szolt Dániel Péter s rántott egyet a vállán. — Ha te Zabolára mész, akkor én még Vargyasra. Osztán van még lány több is, akár virág a réten.

Bethlen Miklós a gondolataiba mélyedve bölintott.

— Virág a réten...

Nemes János magához ölelte mind a két legényt.

— Már azt hittem, bajt vívtok? No, gyerünk!

Hamar felrakodtak a kocsira s vágattak vissza Zabolára. A kocsiban jó darabig hallgattak s nagysokára szólalt meg az öreg, Miklós felé fordulva:

— Kun Istvánékhoz megyünk?

— Bethlen Miklós rávetette a szemét.

— De csak kegyelmed. Én majd megvárom, Basa Tamáséknál. Kegyelmed intézze. Vigye a hirt, hogy elveszem a lányt, ha hozzám jön. Minek szaladozzak Vargyasra?

És egyszerre átmelegedett a szíve.

Fél nap se telt el, jött vissza Nemes János. Bethlen Miklós szívszorongva várta. Az öreg meleg szóval mondta:

— A tiéd. Erigy hozzá!

És Bethlen Miklós repült is.

A csillagok már tündököltek a fenyők fölött, amikor megérkezett. A lány pirulva állt elibe. Beleröppent pillantása a férfi szemébe s kacagott, mintha ezüstcsengőket ráztak volna. Aztán mézédeseen fuvolázott a hangja:

— Szóba áll hát velem, kegyelmed?

Bethlen Miklós sok mindent akart mondani, de torkán akadt a szó s csak ez bugyborékolta ki a száján:

— Boros voltam.

A lány tekintete enyhén selymezte a legény arcát.

— Sebaj. Így szokás ez nálunk. Berugatják a legényt, hogy sebbnek lássa a leányt.

Fordult egyet s pajkosan visszapillantott Bethlen Miklósról.

— Most látja, hogy nem is vagyok szép.

Bethlen Miklós arcába vér futott, lassan a lány keze után nyúlt és kérő pillantást vetett az arcába.

— Resteltem... Nagyon resteltem.

A lány lesütötte a szemét s szíve az ajkán volt.

— Láttam én úgy is, miféle ember.

Amire Bethlen Miklós a lányhoz símulva, csak ennyit mondott föllángoló szóval:

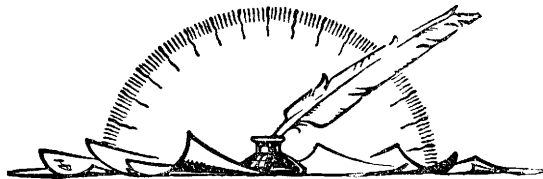
— Én kis galambom!

*

Hát így történt Anno 1667-ben. Évek mulva, maga Bethlen Miklós írta meg emlékezéseiben:

„Bizony alkalmas, szép, mind termetű, mind ábrázatú asszony is lőn belőle testére nézve, lelkére pedig kiváltképpen jó asszony lőn: tudós, jó hamar író, kegyes, tiszta erkölcsű, jó gazda-asszony. Engem halálban szeretett...”

Pásztor József.

ARCKÉPEK.

Nadányi Zoltán.

I.

Pasztellbe szeretném megrajzolni az arcképét, hiba volna utána-járnom minden testi vonásának a fotográfia hűségével. Például, nagyon könnyen megtörténhetik, hogy amit élete eddigi folyásáról papírra képzelődöm, abból a valóságban egy betű sem igaz. Hiszen csak hangulatokból következtethetek rá vissza, azok pedig nem nagyon pontosan utalnak az eredetükre. De mellőznöm még sem lehet ezt a munkát, mert konturja a többinek: színfoltoknak, vonalnak, árnyéknak, arányoknak és harmóniának. Ime az üveglapra ilyen ábrát rajzolt a fölibe tartott hegedű sirása:

Falusi úri fiú volt, kastély rabja és nagy-nagy kerté. Társasága legtöbbször a magány unalma, ritkábban a rokongyerekek, hébe-korba egy-egy mezitlábás fiú, ha máskor nem, az ételhordók a gép mellett, a zsákok közt, és mindig és örökösen a nagyok, a maguk háromszorosan érthetetlen, mástempóju életével, felnőtt, gentry és céltalan gesztusaival. Aztán kisvárosi gimnázista évek következtek, hazasóvárgók nagy vakációra, a különös természetű vadóc sokpajtásu társalansága, a rokoni vagy jóismerős koszt-kvártély otthonszerű langyos börtönéből elképzelése inkább a lehetetlennek, mint tiltott kóstolgatása. Végül jogászkodás valami jogakadémián, sikertelen kísérletek a szabadulás perce felé.

... És ennek megfelelőleg nagyon gazdag álmélet, megsejditése a végtelennek, örök szakítás a rabtartókkal, de ennek fejében örök társalanság. Gyönyörű álmok súlyos ára: a tehetség nehezen túrt egocentrikus helyzete akkor, mikor már nagyon jól tudjuk, hogy az élet csak önmagunk odapazarlásáért hajlandó cserébe adni legdrágább kincseit.

Az elsuhanó percek Tantalus almái minduntalan megrikatják a pokolban sínylődőt s ezt a szeráfikus sírást érzékli a mi véges, de végtelent formázó hetedik érzékünk N a d á n y i Zoltán költészete gyanánt.

II.

Az Alföld repedezett, szikes földjére boruló palaszürke eget börtönnek érzi a kastélyos gyermek, hiszen megszokta már, hogy a

nagy szobából végtelennek tetsző nagy ház határa a valaha határtalan nagykert, mindenén túl van valami, de az mindig tilos, az pedig, ami nem ereszt tovább, csak hazudta magát gazdagnak és térsnek eleinte.

Az urifü hamar észreveszi, milyen értelmes és milyen kicsinyes körülötte a parasztok élete, milyen szervesetlen és milyen hamar kitanulható fordulatokban látszat-tengődés ezzel szemben az övé és a magaszörüeké. És később is, a kisváros, Budapest, a nagyvilág mind kiábrándítják. Bizonytalanul lóg-lebeg az élete a hiáavaló látszatok és a sivár realitások között.

A magányos ember-palánta minduntalan beleütközik másokba. Ezek a mások az életük formájában és tempójában különböznek tőle. A valóság jelképei, de a magának élő lélek számára megoldott rejtélyek immár. És mert birtokolják és elperelték tőle a valóságot, hát ellenségek ök és nem kell a holmijuk. Még a maga jussát is kiveti magától, mint az anyamadár azt a fiókáját, amelyet kíváncsi gyermekkéz már megfogdosott.

Szerez magának másikat. Persze látszatot, mert a börtön minden tágas volta mellett sem engedi rabjának a másik végéig elkergetni a végtelenség szívárvány-ösvényét. De örökérvényűt, mert a falu tengőélete csak azt tanította meg neki megbecsülni.

Igy jut el a formák szeretetéhez. És így lesz szerelmese a formák formájának, a szép szavaknak. Már költő, de még mindig boldogtalan.

Igen, mert az élet megszökik a szavak elől, szük neki a formák kalitkája. A költő sok befelé hulló könnyet sir ezért, mert érzi újabb megcsalattatását. Ő álló és néma életet hazudik a papirnak, az élet pedig züg, szalad tovább. Miért nem állnak meg a percek, ha tisztult árnyékuk azt javallja nekik. Vagy miért nem kelnek táncra a szavak, ha az élet csakugyan iramlás? És mindenek felett: miért nem egyesülnek a szavak a jelentéseikkel, mikor az Örökkévaló terveiben egymásnak vannak szánva? A költő szenved, mert még nem eszmélt a halálra.

Aztán egyszerre megjön a megoldás. Annak köszönheti ezt a költő, mert tudott alázatos szolga lenni ott, ahol mások urat játszanak és játszanak a szavakkal maguk multságára, szabdalgják az életet maguk kényekedvére, ahelyett, hogy próbálgatnák egyiket a másikba a játszani tanuló gyermek égből hozott nagy türelmével. Az történik, hogy egyszer az élet egy kicsi darabja rátalál az egyetlen szóra, mely őt jelenti. Magára ölti ezt a szót, hiszen ez az ő ruhája, és akkor megáll. Megkapta a végleges formáját és mozdulatlan marad.

A szó pedig életre kél, mint a mozgás szuverén és legitim ura. És most megindul, keresi az útát hazafelé. Még nem talált haza, bár egész bizonyosan haza fog találni valamikor. De ezt a megérkezést már nem az areképe mutatja meg a költőnek, hanem rejtelmes mosolygásu, megbékélt, mozdulatlan halotti maszkja — valamikor.

III.

A kifelé vágyódó rab először is szét akarja törni szűk celláját. Megöli börtönőrét (*Gúnyvers*), lebontja a börtön falát (*Ujfalu*), megszökik (*Korzó, Jegyesek*), aztán észreveszi, hogy mindörökké rab, a kitörés nem sikerült (*Elhagy a szerencse*.)

Ekkor rab voltát próbálja rögzíteni (*Póruházi lovasság*), de érzi, hogy ez méltatlan volna hozzá és éppen ezért lehetetlen is (*Aranytallér a járdán*.) Megkísérti a szublimálását ennek a gondolatnak (*Te vagy az ország*), ez sikerül is egy darabig (*Győzni fogsz*), de aztán nyilvánvalóvá válik irrealitása. (*Harangozó vagyok én*.) A békekötés nem sikerült, elmegy a végérvényes hadüzenet is (*Imádság*), a hadiállapot összes lehetőségei ellenére. (*Sírató*.)

A harc könyörtelen. Körülötte halott mozdulatlanágban az élet (*Szegény ember karácsonya*.) A horizont sívár (*Róza*) és nem változhatik (*Vincze*.) Mozdulása látszólagos (*Vásárosok*.) Valami borzasztó titok átka nyugtázza le (*A gyilkos*.) A titok leplett fellebbenteni talán még borzasztóbb volna és maga a végső megsemmisülés (*Falusiak*.) De ő, aki érzi ezt a súlyos titkot, nem is volna erre képes. (*Karddal szívemben*.)

Ez a tudat először rázuhan (*Az átkok könyvéből*.) Azután meg rázza, de ez tehetetlenségének egyetlen és utolsó gesztusát erőszakolja ki belőle (*Fekete üdvözlét*.) Azután mégis megharcolja a reménytelen küzdelmet.

Minden földre dobbantja. A mai nap (*Kánikula*), a távol (*Romantico*), a régen (*Római hölgy sóhaja*), a halál üzenete (*Éjszaka*), a biztos tudásé (*Este*), a természet (*A harkály*) és a kis falu (*Bakonszegi temetőben*.) Fájnak neki a tárgyak (*Az ajtó, Zongora*), a távlatok (*Csillag*), az emlékek (*Nagyanyám*), az állatok (*Titok*), a növények (*Az akácfa halála*), a tájak (*A parton, A vándor, meg a tenger*), az emberek (*Testvéreim a halálban*), az élet (*Alvót fel ne költs*), a halál (*Körhinta, Borzasztó fehérség*), minden. (*Rossz éjszaka*.)

Észreveszi, hogy társtalán (*Körösparti korzó*.) Először azt hiszi, hogy ez az állapot nem végleges (*Örök szerelem*), de aztán látja, hogy közötté és a nő között örök a börtönraés (*Szép lány az ablakban*) és az ő igazi menyasszonya a bánat. (*Sírató*) Egy darabig még tréfiával üti el a dolgot (*Buvócska*), de végül kiveszi osztályrészét, akármi erősen sóvárogná is a többet... és kirajzolódik szavakból: a kevés valóság a felöltözött urileánytestekből, a rokon, a gyermek és a véletlen szerencsés lovag kalandos emléke és a szeretett lény tiltette mindenség. (*Örök szerelem, Szeress jobban ciklusok és Gertrud*.)

Minttha maga a természet volna megsértve. (*A bestia*.) Minttha a végtelent és az örökkévalóságot bosszantaná a mi ficánkolásunk, úgy hangsúlyozza a minden embertől távol és független mozdulatlanágot. (*Július. Furulyaszó. Idill. A tiszteletes úr. A testőr*.) Csak az vall kudarcot, ami ellenkező törekvés (*Ég felé*.) Amíg az ember nincs ennek a pártján, addig boldogtalan (*Fájdalomból-fájdalomba*), azután

már csak idegen (*Furcsa vendég*) és végül kibékül a rémekkel (*Ősz*). hazatér (*Falu*.)

Attól kezdve a szeme az életjelenségeket mindenütt észreveszi (*Orgonaszó*), csudálkozik azon, aki fut előle (*Figura*), gyönyörködik, ha előtte van (*Kislány a kádban*), várja, ha jön. (*Tavaszi felé*.)

A magyarság gondolatában is az elpusztíthatatlan elemek érdeklik (*Piros-fehér-zöld*, *Arany*, *Boldog föld*) és mikor ezeket meglesli, többé nem probléma számára ez a témakör.

Nagyon szép, milyen biztosan rögzítődik számára költő volta. Először egy belső imperativusban (*Dalolj*), később egyetlen képben (*A költő*), az eszközeiben (*Betűk*), végül a szó imádatában. (*Ne szólj szám*.) És itt egyelőre végleges formát nyer.

IV.

Bocsássák meg nekem azok, akik a költőnek és a poétikának egyaránt régebről ismerősei, ha most azt a kissé különös kijelentést teszem, hogy mindaz, amit itt mint témát idesorajzáztam, nem lírai költészet. Mióta a mozi divatba jött és a regényeket filmre szokták alkalmazni, de még inkább, mióta Ady Endre írt, kezd ugyan tisztulni e kérdés körül a kör, de azért még mindig kockázatos dolog dogmává merevült szokásoknak ellene mondani. Néha azonban elkerülhetetlen. Itt is az.

Nadányi Zoltán nem dalol. De úgy nem dalol, mint ahogy nem dalol senki, aki képeket lát, nem pedig szimbólumokat érez meg és ezek határtalanságán kelt fájdalmát vagy örömét zokogja el. A lírikus zenész a költők közt s csak annyi képet lát, amennyit a szimphóniák-ból a zeneértők kiéreznek olyankor, valahányszor rákezdik egymás között azt az elragadott, titokzatos tolvajnyelvet, amelyet csak szent borzalommal vagy gúnyosan nevetve hallgathat meg a botfűlűek társasága.

Nadányi Zoltán nem lírikus, nem is elbeszélő, nem is leíró. Ő egységben mozdulatlanul látja az életet. Formát keres a számára, véglegesen elhelyezkedési lehetőséget és abban próbálja megrögzíteni. Amíg ez nem sikerül neki, addig szenved. Ha sikerül, akkor a képszerűség újra feloldódik a versében s az élet egyetemes körforgásának lódul neki benne.

Három tisztán nyelvi eszközzel dolgozik minden ilyen esetben sikeresen. Szóval, ritmussal, rimmal. Szavai közönséges, mindennapi szavak, még vonzataikban és fordulataikban sem meglepőek. Ebben van a nagy erejük. Az új szavak és szokatlan fordulatok mindig nagy erőlködés szülöttei és mindig a költő vereségét jelentik: gátak, Luciferek a kifejezés szülési kínjai közt, melyek által a költő teremteni kényszerült. Nadányi nem keresi a világkép nyelvi aequivalensét, hanem ami több és nehezebb ennél: megkeresi. És mindig kívül, hogy igaza volt, az egyetlen szóruha ott rejtőzött a magyar szó-készletben s kereste, várta a maga realitás-Hamupipókéjét.

Ritmusa is ilyenforma. Nem teremtett egyetlen új időelosztó

módot sem, de mikor p. o. Balassi versben kezd beszélni, az a benyomásunk, hogy a Balassi vers csak azért lett és azért várt idáig, hogy ezt az életdarabot elringathassa a megoldásig.

A megoldás pedig legtöbbször a rímek. Nadányinál a ritmus a tornác, a szavak a szenthely és a rímek a szentek szente. Mindig tiszták és a legmeglepőbb messziségből találkoznak, a legszokatlanabb kapcsolatokat teremtve. Mindenféle rímei vannak: problémahordozó, összevesztő, békitő, feloldó és végtelenbe dobó rímei. Arany János óta alig tudok magyarul verselő költőt, akinél a rím ennyire structiv elem volna és ennyire nem dekoráció.

V.

A legújabb versek úgy állnak és úgy mozognak, mint maga a föld: bórzasztó iramban s emberi érzékeink számára mégis mozdulatlanul.

De még nem tudjuk, merrefelé mennek és hova fognak jutni?

Karácsony Sándor.

KRÓNKA.

— **Oláh tudósok szereplése Olaszországban.** A múlt évben hangos volt a magyar közélet az Olaszország és Magyarország között kötött baráti közeledéstől. Olaszország nemes gesztusai két Corvinát is ajándékozott Magyarországnak. Remélhetőleg e barátságból hazánkra idővel más jó is fog haramolni. A nagyközönség a szíves viszonyoknak egy-két fényes külsőségben való megnyilvánulását látja, de az ünnepségek után beáll a csönd.

Érdeemes megnézni, hogy teljes esendben, de annál nagyobb szívossággal és aldozatkészséggel mit csinálnak az oláhok ezalatt, éppen Olaszországban.

Magában Olaszországban két folyóirat foglalkozik oláh irodalmi és régészeti kérdésekkel. — Az „Istituto per l'Europa Orientale“ külön folyóiratot ad ki „Europa Orientale“ címen, mely a kis entente államaival foglalkozik különösképpen és Oláhországnak is természetesen jut benne hely. A múlt év júniusában azonban az „Istituto“ oláh osztálya „Studi Rumeni“ címmel az olasz-oláh tudományos érintkezések fenntartására új, félévenként megjelenő folyóiratot indított meg. Szerkesztője Carlo Tagliavini, bolognai (jelenleg nymwegeni) egyet. tanár. A folyóirat oláh filológiai, irodalmi és művészeti cikkeket fog hozni, „kizárva mindennemű politikai és gazdasági vonatkozású cikkeket“. Az 1. szám terjedelme 164 oldal.

Az oláh filológiával való foglalkozás Olaszországban — a bevezető beszéd szerint — nincs fejlett állapotban. Az oláh regátbéli filológia azonban oly nagy lendületbe jött, hogy előle nem lehetett kitérni. Majd polemizál Weigand Gusztávval, a Balkan Archiv szerkesztőjével, aki az oláh nyelv helyét így jelöli ki: „Das Rumänische ist die romanische Balkansprache“.

Ezzel a bevezető beszéddel van aztán összhangban Matteo Bartoli, a neves olasz filológus nyelvészeti tanulmánya „az oláh nyelv szembezőkő egyéniségéről“ (20—34. l.). Bartoli igen rokonszenvez a román nyelvterületek pirenéo-alpini és appenin-balkáni területre való felosztásával. Érdekes, hogy az „oláh“ szó olasz nevével milyen nehézség van; a szerkesztő a Rumeno, Rumenia mellett van, Bartoli ezt a rumänisch szóból előállott német hatásnak látja és romeno-t, Romenia-t használ.

Ramiro Ortiz bukaresti egyet. tanár „Oláh középkor“ cím alatt ír tanulmányt (35—64. l.). Maga a szerkesztő bevezetésében arról panaszodik, hogy oláh középkor nem volt, (mancanza di mondo

medioevale rumeno), sőt Ortiz is azzal kezdi, hogy a cím paradoxon-szerű. A nyugati latin kultúrától való elfordulás miatt a renaissance hatása Oláhországban nem tapasztalható. Itt kénytelen megállapítani, hogy az erdélyi oláhok klasszikus-kultúra szeretete nagyobb, mint a regátblieké és hogy ebben a magyar művelődésnek van része, hiszen oly soká voltak ennek a hatása alatt. A klasszikus kultúrától való idegenkedésnek szimptomatikus esete az, hogy „míg az erdélyi egyetemek még ma is ragaszkodnak hozzá, hogy a doktori okleveleket latin nyelven bocsáthassák ki, addig a bukaresti egyetem ennek ellene van, mert ők sem nem egyesültek (uniti), sem nem Hunyadiak (értsd: magyarok). Szerző szerint e harc annál érdekesebb, mert az erdélyi „románok“-nak a latin nyelv római őseik nyelvét jelentette (!) és jelenti, a regátblieki oláhságnak azonban a pápisták (papištasi) és elnyomók nyelvét.“

Előzőleg az erős szláv hatást, utána a török pusztításokat okolja a szerző, hogy nincs oláh nemzeti középkor, párhuzamosan a nyugattal.

Már az eddigiekből is látható volt, hogyan építik az oláhok szorgos kézzel nyelvük és történelmük épületét. Hiányzó emeleteket akarnak rekonstruálni, művészi díszítést is adnak hozzá: a Curtea de Argesben feltárt templom freskói (állítólag a XIII. századból) hatalmas, háromszínyomású kötetben jelennek meg. Az oláh kormány nem sajnálja a költséget, egész sereg tudós serénykedik fáradhatatlanul. A sokoldalú N. Jorga, az irodalomtörténetíró S. Puscariu, O. Densusianu, N. Drăganu, Capidan stb. stb. dolgoznak és telebeszélnek, teleírják dolgozataikkal a világot.

Még jobban elcsudálkozik az ember, ha a különböző publikációkat látja: a kolozsvári egyetem történeti intézetének 1046 oldalas évkönyvét; az Archivele Oltenieit; a csernovici egyetem tört. és nyelvtud. intézetének 688 old. kiadványát, a nemrég elhunyt Vasile Pârvan szerkesztette Dacia című régészeti folyóiratot (2 kötet összesen 800 oldal), a kolozsvári egyetemen kiadott Dacoromaniat (szerk. Puscariu, 640 oldal), az Ephemeris Dacoromaniat (408 oldal), a Grai și suflet (Szó és lélek) című filolog. és folkore szemlét (424 oldal), a Graiul Românesc, a Junimea Literară című lapokat, a Mélanges de l'École Roumaine en France-t (364 oldal), a Revista Archivelor (433 oldal), a Revista Istorică-t, a Revue Historique du Sud-Est Européen-t (szerk. N. Jorga, 376 oldal).

Ezekben a folyóiratokban mennyi minket érdeklő, sőt érintő tanulmány! Csak példaképpen idézünk ide néhányat:

S. Dragomir: Az oláh elem régisége a Bünátban és az idegen telepítések (helységnévkutatás alapján akarja kimutatni az oláhok elsőbbségét).

V. Bogrea: Oláhok és szomszédjaik. V. Ciobanu: Erdélyi oláhok statisztikája 1760—62-ből. C. Crăciun 150 oldalas oláh történeti bibliográfiája, a kérdés német irodalmát is ismertetve. Magyar nyelvű bibliográfiai is következik bizonyára. Elena Eftimiu: Valachia határa Erdéllyel a XVII. században. N. Drăganu: Halici Mihály XVII. századbeli karánsebesi oláh költő élete (művében sok magyarizmus, a

kálvinista magyar hatás nyomai). Diculescu és Papahagi nyelvtanulmányai. Alexici: Oláh elemek a magyar népies zenében. S. Opreani: Az elszékelyesedett oláhok között (megállapítja, hogy Székelyudvarhelyen 150 év alatt az oláhság 35 %-a elszékelyesedett). S. Metes: Erdély levéltárai a háború után. Caba Vazul: Szilágy megye román népe, nyelve és népköltészete, Bécs, 1918.

Ezekben s más művekben a tudós álca mögött mindig ott leselkedik a magyarság elleni gyűlölet. És előfordul az is, hogy a jóhiszemű olasz szerkesztő maga is mond olyant pld. egyik recenziójában, hogy az erdélyi könyvtárak a magyar uralom előtt kevésbé voltak hozzáférhetők oláh tudósoknak. Ez nyilvánvalóan nem helytálló, mert tudunkkal a régi Magyarországon nem állott fenn pld. olyan útlevelekorlátozás, mint a mai Oláhországban, ahová magyar lelkész, tanár, vagy tanító egyszerűen nem teheti be a lábát. *Dr. Hajdu István.*

KÜLFÖLDI SZEMLE.

A Common Prayer Book.

Az angol parlament nemes stilban épült góthikus otthona a mult év december hó derekán érdekes és a napi munkától erősen elütő vitáknak színhelye volt. Az angol egyház liturgikus könyvének, melyet egyszerűen Közimádságos Könyvnek — *Common Prayer Book* — neveznek, revideált formában való elfogadásáról vitáztak, arról, hogy a törvényhozás a javaslatot helyeselvén, terjessze jóváhagyás végett a király elé. A felsőházban maga a canterbury-i érsek, az ország primása, az alsókamarában pedig Bridgeman, az admirális első lordja ajánlotta az elfogadást, megokolva ezt azzal, hogy a most használt *Common Prayer*, mely 1662 óta érvényes, nem felel meg a mai idők követelményeinek. Nem tartalmaz kellő intézkedéseket az egyházi fegyelem fentartására, nem teszi kötelezővé vasárnap a királyért való imádkozást. Azok, kik szoroson ragaszkodnak a *Common Prayer*-hez, nem egyszer sértő ellentétbe jutnak saját meggyőződésük és így lelkiismeretükkel.

E bajok felismerése nem mai keletű. Több évtized óta folyik ezekről a vita és több mint 20 év előtt küldték ki a revideáló bizottságot, amely nem csekély akadályok után készítette el a király elé terjesztendő javaslatot. A tárgy fontossága még a nagy eseményekhez szokott angol közvéleményt is erősen mozgásba hozta. Az üléstermek még a lordoknál is elégteleneknek bizonyultak, a karzatokra bejutni szörnyen nehéz lett. A vita főleg a felsőházban szinte szokatlanul komoly, méltóságos és tartalmas volt. A lordok háza — jegyzi meg a *Times* — újból bebizonyította, milyen nyereség az országra nézve, ha van oly fórum, melynek tagjait nem a kerületek változó hangulata, hanem az állam maradandó érdekei irányítják. Itt a javaslatot 241 szóval 88 ellen, el is fogadták.

Ellenkező történt az alsóházban, hol bár tartalmaz, de aránylag rövid vita után azok jutottak többségre, kik a javaslat jóváhagyása ellen nyilatkoztak. A canterbury-i érsek szemeiben könnyeket fakasztott ez eredmény, mely új harcokat, vitákat és új ellentétek felsarjadását jelenti abban az anglikán egyházban, amely Anglia erejének és nemzeti jellemének kifermálásánál olyan igen nagy szerepet játszott. Aggodalmait megérteni, fájdalmát méltányolni nem is nehéz. A „*Common Prayer*“ keretei szűkekké váltak a modern törekvéseknek; szabályainak áttörését épp azért sokan megengedhetőnek tartották. Előre látható, hogy a parlamenti határozat után a

kilengések szaporodni, az egyházi fegyelem pedig lazulni fog. Nem lesz ebből haszna sem az egyháznak, sem a közéletnek. Ezt Anglia polgárainak többsége érzi és fájlalja, mert ott még eleven erő az a meggyőződés, hogy a lelkek disciplinája legértékesebb és legbiztosabb alapja a nemzet fejlődésnek, így a nemzeti nagyságnak is. Mindaz, mi ezt lazítja, a nemzetre nézve is kárt jelent. Megérthető tehát, hogy a lordoknál, kiket a konzervatív erők jobban áthatnak, nagy többség nyilatkozott a javaslat elfogadása mellett. Az alsóházban más volt az eset, amit némileg megfejt az, hogy itt kevesebben fordítottak beható figyelmet az alapvető kérdések méltatására. Így esett meg, hogy 205-en szavaztak mellette, s 247-en álltak az elvetés pártján. Ha a szavazatoknak nem száma, hanem belső súlya dönt, akkor György királynak még módjában lett volna uralkodását a „Common Prayer“ jóváhagyásával tenni emlékezetessé.

Mi fog most történni, azt megmondani egyelőre nem tudjuk. Meg kell azonban ragadni az alkalmat, hogy az eddigiekből bizonyos tanulságokat vonjunk le, olyanokat, melyek bevilágíthatnak az angol népnek lelkébe, feltárják annak mélységeit. Ez a nemzeti lelkület teremté meg és tartja fel azt a birodalmat, mely nem csak terjedelmét tekintve áll fölötte a római imperium által összetartott népek országainak, hanem céljai tekintetében is. E nagy munka keresztülvitelénél kétséggkívül közbejártak olyan fogások és tettek is, melyek távol álltak a megengedettől, a jótól és nemestől. Amit India meghódító lord Clive, Warren Hastings maguknak megengedtek, sokszor bűnös és nem egyszer undorító is volt. De egészen vége, az angol uralom megteremté a békét sok, előbb folyton harcoló nép között. Megadta a fejlődés lehetőségét, kimélte a vallásos meggyőződést és nem igyekezett erőszakkal denationalizálni a hatalma alá jutott népeket. E mellett előbb alig vagy éppen nem lakott kontinenseken alapított viruló, fejlődő országokat, belékapcsolva őket az emberiség nagy családjába. A nemzeti lélek emanatiója volt ez, amelynek formálásával nagy a „Common Prayer“ jelentősége. Hiszen ezt adják vezetőül és útmutatóul angol anyák fiaiknak, kik elindulnak meghódítani a világot. Adták azoknak is, kik Trafalgarnál biztosítják a kötelességre hivatkozó Nelsonnak a győzelmet s annak gyümölcsét a nemzetnek.

Az országgyűlés vitájánál főleg a Lordok házában elmondott beszédekből sugárzik a kérdés fontosságának tudata. A pártolókat és ellenzőket egyiránt az a vágy hatja át, hogy biztosítsák a jövő századoknak érintetlenül azt az erőt, mi a „Common Prayer“-ből a leltűnt négy századon át az angolul beszélő népekre kiüradott.

Micsoda méltóságos hang, milyen mélyre menő tudás nyilatkozik meg még a laikusok részéről is, mikor a szent vacsora kiszolgáltatásának módjait, a *transsubstantiatio* kérdését és a sacramentumoknak legalább a betegek részére való *reservatióját* tárgyalják. Sehol egy sértő hang, annál kevésbé egy illetlen megjegyzés, és míg London utcáin és gyáraiban szakadatlanul hömpölyög az élet árja, fejlődik a termelés és fogyasztás meg nem szakadó processusa,

a parlament gótikus ívei alatt minden tudást és nemesebb érzést összevetve, folyik a tanácskozás a nemzeti lélek alapjainak fenn-tartása és erősítése érdekében, lévén ez alapja minden egyébnek. Az állami egyházhoz nem tartozó római katolikusok nevében Earl of Denbigh jelenti ki, hogy nem tartanak illőnek a vitában és szavazásban résztvenni, de a jórészt agnostikusokból álló parlament nem is hivatott vallásos kérdésekbe avatkozni.

A visszavetés — mint írtuk — csekély többséggel az alsóházban történt, mert sokan akadtak, kik Róma felé hajlást láttak az egyes rendelkezésekben. Mások a fegyelmi rendelkezések hézagait hangoztatták, és sokakat bizonyára az tartott vissza az elfogadástól, mert félnek a vallásiakban az újításoktól, még ha ezt kellően nem is tudnák megokolni. A pártkeretek eltűntek. Sokan szavaztak a javaslat ellen a kormány soraiból, bár elnökük, Baldwin, mellette volt. A konzervatívokon túl a munkapárt is nagy számban foglalt állást mellette és ha igaz, mit a Times írt, hogy a kerületekben szervezett propaganda bírt reá egyes képviselőket arra, hogy az elfogadás ellen szavazzanak és soknak nem is volt ideje a megfontolásra, beválhatik azok véleménye, kik remélik, hogy egy nemsokára bekövetkező alkalommal a javaslat hívei többségre jutnak s a nemzeti egyház belső békéjét megteremtve, előmozdítják a protestantizmus egyetemes érdekeit is.

A lefolyt vita mélysége és komolysága, a nagy közönség igazi érdeklődése kétségkívül mutatja, hogy Nagybritania nem csak iparban és kereskedésben, hanem a vallás értékelésénél is mennyire fölötte áll az úgynevezett fölvilágosodott nemzeteknek, amelyek az egyéni szeszélyeknek dobják oda a lelkek békéjét s ezen a réven a nemzet jövőjét is.

Bernát István.

KRITIKAI SZEMLE.

Dr. Lenez Géza: Máté evangéliomának fordítása és magyarázata.

Az Országos Református Lelkész-Egyesület (ORLE) kiadása. Debrecen, 1927. Dr. Baltazár Dezső püspök, az ORLE elnöke előszavával. 332 lap.

A hazai református lelkészek, közelebbről az ORLE tagjai, régóta várták már és most bizonyára örömmel köszöntik a hézagpótló mű megjelenését. Ez a mű természetesen a mi hazai teológiai tudományos irodalmunk gyarapodása szempontjából épen olyan jelentős és értékes, mint amilyen nyereség a gyakorló lelkészekre nézve, akik ehhez a közhasználatra alkalmas tartalomdús könyvhöz könnyű szerrel hozzájuthatnak. Az idegen nyelvű kommentárok ugyanis nálunk csupán mérsékelt számú érdeklődők szükségletét elégíthetik ki, amennyiben még ma is tekintélyes számmal vannak a mi tudásvágyó köreinkben, akik egyfelől a külföldi nyelvi ismeretek korlátozottsága vagy épen hiánya, másfelől az illető idegen nemzetbeli írók szokatlan észjárása miatt nem szívesen lapozgatják az ilyen jellegű és szerkezetű elmetermékeket. Ideje volt tehát, hogy ez a nagy gonddal és alapos tudással készült magyar nyelvű kommentár napvilágot lásson és úgy az igehirdetésnek, mint a lelki-épülésnek érdekében, úgyszintén a tudományos problémák útvesztő tömkelegének megismerése tekintetében, mennél többeknek irányjelző, útmutató, megbízható kalauzul szolgáljon.

A mű szinte alig áttekinthető anyaghalmazt, bőséges gondolat-kütfőket, temérdek szakirodalmi vonatkozást és utalást tár az olvasó elé. Nyitányául szolgál az a 22 lapnyi tudományos kritikai fejtegetést tartalmazó *Bevezetés*, amelyben az író a vonatkozó szakirodalmi termékek figyelembevételével és az eltérő nézetek kellő megrostálásával igazolja azt, hogy az evangéliomi igehirdetés az ó-szövevségi írásmagyarázatból indul ki és az evangéliomi iratok ősegyiségét nem lehet keresni valamely olyasféle írott munkában, amelyből aztán megfejthetetlen módon a jelenlegi kánoni evangéliomok elágaztak volna; sőt, amennyiben ősevangéliomról szó lehet, az csakis a paradosis, azaz a szóbeli úton, szájról-szájra tovább plántált evangéliomi hagyomány lehetett. Az evangéliomi ígék hamisíthatlan, hiteles szövegű megörökítését a hívők lelki szükségének érdeke és az igazság után epedő vágyódás sürgette, és az evégett megindult tevékenység, tudniillik az evangéliomírás, a hatvanas évek körül kezdődhetett.

Történelmi és szövegbeli érvekkel alátámasztva fejtegeti és igazolja szerzőnk, hogy a legrégebb, illetve az első evangéliomíró Máté apostol, aki eredetileg a korabeli héber nyelven, azaz aram dialektuson a zsidók számára készítette el munkáját, amelyet a kilencvenes évek táján, esetleg előbb, egy ismeretlen görög egyén átültetett görög nyelvre, úgy, hogy már Ignatius és a Didache szerzője korában általánosan mindenütt ezt a görög fordítású evangéliomot ismerték és fogadták el a hívők a Máté hiteles kánoni iratának.

Áttérve a kánoni szöveg magyarázatára: négy főcím alatt 15 csoportba osztva fejtegeti és értelmezi szerzőnk az evangéliomi iratot. I. Jézusnak, az Isten Fiának messiási igazoltatása (1, 1—4, 11). II. A galileai tartózkodás (4, 12—13, 52). III. Jézus működése Galileában és a szomszédos tartományokban (13, 53—20, 34). IV. Jézus Jeruzsálemben (21, 1—28, 20). Ez utóbbi főcím alá van sorozva a következő négy szakasz: Küzdelmek a templomban; Apokalyptikus beszédek; Jézus szenvedései és halála; A feltámadás.

A módszeréhez képest egy-egy tömör mondattal, vagy találó kifejezéssel jelzi szerzőnk az exegetálandó szöveg tartalmát, ilyenformán: „Jézus védi magát a farizeusok szidalmazása ellen“ (12, 22—37.); vagy: „A magvető példázata“ (13., 1—9.); vagy: „Péter vallástétele“ (16., 13—20.). Erre következik a görög szöveg magyar fordítása, aztán a magyarázat és ennek kapcsán külön cím alatt a gyakorlati célra alkalmas homiletikai megjegyzésekben foglalt gondolatsor. Ez a methodus emlékeztet a *Lange* Bibelwerkjében meghonosított taglalási rendszerre.

Szerzőnk exegesise szöveghű; mentes bármi egyéni ötletezéstől, utánzástól vagy modernizálástól. Nem hódol be az új divatú, hangzatos, de üres elméletezéseknek, nem allegorizál, nem leleményeskedik, hanem következetesen megőrzi önállóságát és bátran vallja meggyőződését. Ez kitűnik egyebek között a Jézus csodatételeinek objektív és történehi értelmezésénél. Az eltérő nézetek rengetegében biztonságosan érzi magát, teljes tájékozottsága van, amennyiben a kutatások eredményeit a legújabb időkig éber figyelemmel kísérte, művében pedig a maga helyén jelzi is, ismerteti is. Ott, ahol szükségesnek vélte, argumentum gyanánt megszólaltatta a nagy tekintélyű *Zahn* Tódor exegetát is, (p. o. 113, 158, 193 l.).

Kiválóan hatásos az olvasóra szerzőnknek az a tudatos meggyőződése, hogy az evangéliom igéit az ó-szövetségi kijelentéssel szerves egységi kapcsolatban tárgyalja, tehát sziklaalapra épít, amint cselekedtek nagy-bölcsen az egyházi atyák és a reformátorok, minden elfogultság vagy szükkeblűség kizárásával. Objektivitása észlelhető abban, hogy tudományosan kialakult nézetét nem módosíthatja máról holnapra, hanem körülsáncolja az álláspontját és állhatatosan kitart az általa megismert és vallott igazság mellett. Ezt látjuk pld. már a címratbeli *genesis* névszó jelentésének megállapításával, melyhez képest a *biblos geneseos* jelzést, az ellenvéleményűekkel szemben, Jézus egész élettörténetére alkalmazott elnevezésnek tartja. Éppen így

az Údvözítőnek a tanítványokhoz intézett missziói meghagyása (28,19) értelmezésénél, közelebről az *eis to onoma* fordításánál és az ehhez kapcsolódó magyarázatnál, a sokféle irányú tapogatózás felemlítése után, végeredményül közli a saját pozitív felfogását (324.l.). Hasonlóképpen szólhatunk sok más vitás jellegű tétel, például a megkísértés története (4,1—11), a Kéfá tulajdonnév jelentősége (16,18), az úrvacsora szereztetése (26,26—28) szöveghű magyarázatáról és általában a *cruces interpretum* megnyugtató sikeres interpretamentumairól.

Szerzőnk stílusa a fogósabb tételek elemzésénél is általában világos, érthető. Azt azonban mégsem lehet mondani, mintha műve egészben véve, valami könnyű, egyszerű olvasmány volna. Nagyon is figyelmetesen kell azt olvasni, még pedig nem csak amúgy, az egészről egyes részleteket kiszakítva, hanem lehetőleg elejétől végig; azután lehet külön-külön elővenni azokat a szakaszokat, amelyekből egyes esetekben gondolatokat akar meríteni az olvasó.

Előzetesen azonban ajánlatos dolog elolvasni az egész könyvet, hogy a tárgy és tartalom áttekintése után a szerző módszerével és írói tulajdonságaival, úgyszintén exegetei elvével, nézeteivel, megállapításaival is megismerkedhessünk. Ilyen gondos és tüzetes átolvasás nélkül alig lehet e mű belbecséről elfogulatlanul nyilatkozni. Mint-hogy pedig az ilyen tartalmu munkák általánosságban, és így ez is különösebben, szerzőnk helyes megjegyzése szerint is „az újabb és újabb átdolgozások által tőkéletesülnek“: ennélfogva kívánatos és óhajtható, hogy az ORLE könyvkiadó-alapjának emez első kiadványa az utolsó példányig minél előbb forgalomba kerüljön és szükségessé váljék annak második átnézett és bővített kiadása, amelyben aztán szerzőnk egyes tételeket majd kiegészíthet, vagy másokat, mint a 26, 1.—27, 66 szövegmagyarázatát, akár még megannyira is kibővíthet, ami a mű értékét emelni és használhatóságát fokozni fogja.

Dr. Erdős József.

Akié a Fiú, azé az élet. Evangéliumi beszédek. Irta: Sallay István. 1927.

Ma már nem „érdem“, ha lelkipásztoraink bizonyágtevők, ha saját lelki tapasztalataikat is beleviszik egyházi beszédeikbe. Református és evangélikus paptól többet várunk, mint a baptista prédikátortól; — sajnos, Sallay István nem nyújt többet. Készséggel és örömmel jegyezzük fel, hogy alázatos, felelősséget érző igehirdető, tele van a szíve a megváltás örömeivel, de beszédei a laikus testvéreknek minden alaposabb theologiai, retorikai ismeretet nélkülöző, a művészi szépnek hadat üzenő szerzeményei. Szükséges az, hogy az egyházi beszéd eleven kapcsolatban legyen a mindennapi, való élettel, de az is szükséges, hogy közönségessé, triviálissá ne váljék. „A világ fölött nem a siberek ravaszsága, nem a zürichi jegyzés uralkodnak, hanem az élő Isten“. (72. l.)

„Az emberiség hiú tanítói sokszor szándékosan zavarják össze az élet kérdéseit, hogy annál nagyobbra hizlalják nagyképüségüket,

mellyel a Megváltót felfedezettnek vélik“ (106. l.). „Borzalom halál-madarává kellene válnom“ (4. l.). „Én nem vagyok fölfedező, nem tudok számotokra bővebb pénzforrást fölfedezni“ (75. l.). „Ennek a gyülekezetnek lelki eledelt találjak (53. l.). Folytathatnám tovább, de ez is elég figyelmeztetés lehet a jószándékú szerzőnek. Vannak mondatai, amelyek és-sel, högy-gyal, mert-tel kezdődnek. Egyik beszéde (a 81. lapon) olyan kettészakasztott verssel végződik, ami után ugyancsak nem illik az amen. „Vagy te, óh, nem szomjúhoznál Tiszta boldogság után?“ — Amen. Egy jó homiletika áttanulmányozása csak hasznunkra válhatik egyházi beszédeink készítése és kiadása előtt.

P. P.

A filozófia alaptanai. Irta: Geröcz Kálmán jogakadémiai ny. r. tanár, egyet. m. tanár. Sátoraljaujhely, 1927.

A munka egy filozófiai rendszer alapvetését kívánja adni; nemcsak objektív, történeti tájékoztatást, mint pl. *Külpe* „Bevezetése“, sőt kevésbé ilyent, hanem egy szisztematikus egész, melynek legfőbb célja és motívuma az, hogy korrigálja meg az eddigi filozófémák hiányát és az egyetlen alkalmas alapra építse fel a világmagyarázat rendszerét, ami a filozófiának becsvágya és kötelessége.

A rendszer áttekintését az író nem tette valami könnyűvé, mert bár gondolkozási energiája tiszteletreméltó, a rendszeresség nem erős oldala; nem látjuk ugyanis szervesen kibontakozni alapelveiből az egész gondolatrendszert, inkább a szubjektív meggyőződés, mint a módszeres igazolás cementje tartja össze az egészet; inkább a hit alapelvei igazságában, mint ezen igazság evidenssé tett hódító ereje. Módszere is ennek megfelelő: az alapelvei állandó ismétlésben áll; nem lephet meg, hogy az ismétlést végre alapvető módszertani, sőt kozmikus kategóriává emeli (64, 98 l. stb.)

Alapelveiben — helyesebben: alapelvében mert egyre vihető vissza az egész minden hiányt korrigáló nézet — az a nevezetes gondolat ismétlődik, hogy a filozófia a világmagyarázatban nem nélkülözheti a hitet, mert hit nélkül nincs tudás; tehát „a maga megfelelő helyére“ kell tenni a hitet, t. i. amely megilleti „döntő főszerepe“ miatt, (10); mert minden pozitív tartalma a tudásnak hitet jelent, (11); ennél fogva „minden filozófia: a hit filozófiája így „bölcseleti hittan.“ (7.).

Bizonyos, hogy a hit szerepét a világmagyarázat tényezői közül kifejezteni nem szabad. A világhoz való viszonyulásunk alapvető funkciói közt fundamentális a hit; a filozófia magamagát rövidítené meg, ha szerepét nem venné a legnagyobb gonddal figyelmébe.

Azt hinnők, hogy éppen ezt a fontos szerepet világítja meg mindenek előtt ez a mű, amely oly nyomatékosan emeli ki a hit „döntő főszerepét“. Fájdalom, éppen ezt nem kapjuk tőle. Előveszi ugyan, újból meg újból a hit kérdését, de nem azért, hogy lélektani vagy ismeretelméleti analizisét keresse, hanem hogy egy előre készen levő nézetet ismétljen, éppen azt, amit idéztünk, hogy t. i.

a hit az alap minden tudás számára. Nem hívja fel figyelmét a *hit* vagy *hívés* szónak különböző, a mindennapi nyelvhasználatban is elválasztott jelentése, amelyek rávihették volna hogy a hit mint *elhívés*, az értelmi munka egyik fázisát jelenti, amelyetől élesen meg kell különböztetni — annál inkább, minél kevésbé teszi meg a köztudat — a hit fundamentális és suigeneris funkciójának jelentését, ami egyedül érdemi a *vallásos* hit nevét. De mert a különbséget nem teszi meg, először is a vallásos hit alá vesz olyan dolgokat, amelyek erre méltatlanok, másodszor kiterjeszti a hitet olyan területre, ahol semmi szerepe nincs; azt mondja, hogy az érzetek létezésére nézve is a hit a végső bizonyíték (9. jegyzet) és hogy „nem a létezés mutatja meg, hogy létezés van“ (220.). Ez éppen olyan fölösleges alátámasztása az ismerés érzéki bizonyosságának, mint amilyen méltatlan a hit fenséges hivatásához, amelynek sokkal kevesebb és sokkal mélyebb tárgya van, mint amiket lefoglal neki, és más természetű bizonyosságot ad, mint amilyenben a szerző szerint meg kellene nyugodnunk. Végre pedig, hogy a zavar teljes legyen, még a hit sem az utolsó bizonyosság, hanem — a hitben való hit (13). S ez volna a „legbiztosabb ismeretünk?“ Hiszen ez éppen szétrombolja a bizonyosságot, ha a hiten még túl kell keresni valamit; ez egy örökös regresszust takargat, melyben sehol sincs megállás! A hitben való hit? Gyöngé hit lesz az, akár *amelyben*, akár *amelyet* hiszünk, és csak egy gyöngébb van: *amellyel* hinnénk. A tanulságos az egészből az, hogy a fides, *qua* creditur, az élő hit amelyre az író szeme csakugyan függesztve van s amely egyedül érdemi meg, hogy világformáló hatalomnak elismerjük, — észrevétlenül, de óhatatlanul a fides *quae* creditur dogmatikus tömegévé merevedett; bibliai idézetek nem mintegy hegyeket mozgató hit örökre élő árjának felcsapó lángjai szerepelnek, hanem mint dogmatikus bizonyítékok. — Ez nem az a hit, melyre a filozófiának a világmagyarázatban építeni lehetne.

Mint hogy a hit természetét nem világítja meg, homályban marad a tudás szerepe és mivolta is. A modern tudáselmélet gerincfogalmai (reláció, fennállás, érvény, halmaz, érték, stb.) fel-fel bukkannak, ötletszerűen, de világosságot se nem hoznak, se nem kapnak. A két funkció előre készen levő értékeléséből azonban kényszerűen megérik egyszer az a tétel, hogy „minden hitdogma kész adatként jelentkezik az értelem számára, mint olyan hittartalom, mely kinyilatkoztat valamely ismeretet“, (105); aminélfogva „eljutunk hit által a legminimálisabb gondolkozással a legfőbb értékhez“ (215).

A *legminimálisabb gondolkozással*: ez ugyan (szerencsére) nem igaz, de jellemző; kényszerűen ez az utolsó szava minden kijelentés-hitnek, melynek a kijelentés — fides *quae* creditur. Minek gondolkozni, mikor ott van a hit? Ennek megfelelően egy-egy bibliai idézet dönt minden fejezet vagy minden lap végén a legheterogénebb kérdésekben.

Nem nehéz, azt hiszem, rámutatni arra a pontra, ahol az egész

zavar fészket vert. Az ismerő szellem érzelmi reflexei, az élmény „irracionális“ elemei, ahogy szívesen nevezik, bár nem szerencsés névvel, bizonyára el nem hanyagolható mozzanata az ismerés magyarázatának sem; Aristoteles a *csodálkozás* *Θυμώδεις* szavával találó és szerencsés nevet adott neki. De e munka írója annyira túlozza ezen irracionális elemet, hogy a csodálkozástól és a csodálatosságtól elvész előle a tárgy, melyre a csodálkozás fordul; a tapasztalat és a valóság belevész egy misztikus háttérbe, s az egész gondolatfejtésen keresztül húzódik valami kvietisztikus beleömlés vágya abba a misztikus valamibe, ami élénken ellene mond a hit mégis csak *aktiv* és azért szünetlen aktivitásra ösztönző természetének, ami mégis csak áttör a misztikus szemlélődés burkán. De összevág a valóságtól elszakadt misztikus szemlélet-vággal, (amely mégse lesz élményszerűen üde és üdítő lélektani valóság) az a különös scholasztikus spekuláció, amely néhány végig nem gondolt fogalomból (hasonlóság, ismétlés) kiakarja hüvelyezni az egész valóságot.

Ilyen alapbeállítás mellett hiába vetődik fel egy-egy mély ötlet, mint pl. az, hogy „az örök élet nem létező életet, hanem fennálló szellemvilágot jelent (246); nem juthat rendszeres értékesítéséhez, mert az író nem veszi észre, hogy alaphibája az, hogy az értékelő tudat megzavarja nézőpontja természetes távlatait: minthogy a szellemi a legértékesebb, tehát a legvalóságosabbnak is kell lennie, minthogy nem érzékelhető, mert szellemi, tehát az érzékkel közös tudásnak nincs útja hozzá, csak a hitnek; tehát a hit magasabb rendű és amit kinyilatkoztatott, az az igaz és szép, és jó — Ez azonban a kérdésnek még csak föltevése. de annak se jó. Választ pedig rá nem lehet szerkeszteni, amíg a világhoz való viszonyulásnak két alap-tevékenységét: a tudást és a hitet, annyira *autonoma*l: nem ismerjük el, hogy mindkettőnek sajátos természetét, híven és hódolattal a tények előtt, föl nem ismerjük. Akkor lehet képet formálnunk a valóságról és értékéről és, ami még izgatóbb, az értékéről és valóságáról.

Tankó Béla.

Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777—1848.
I—II. kötet. 607+650 l. Budapest, 1927. Egyetemi nyomda.

Tartalmával és formájával, problémája feltevésének módjával kevés mű hatott oly meglepetésként az utóbbi időkben, mint Kornis e két hatalmas könyve. Minden előzmény ugyan nem hiányzott, hiszen szerző két nagyobb műve (Történet és pszichológia, 1914. Történet-filozófia, 1924.), ha időközben távolabb is, jelezte, hogy a filozófus Kornis a történetírás köréhez mindig közel áll; mindamelllett a történetírói készségnek ily meglepő kialakultságát, szinte természetes könnyedségét — e munka előtt — a filozófusról nem tételezte fel senki. Most már előttünk áll a tény: ezzel az első művével szerző a történetírás előkelői sorába emelkedett. Mindenekelőtt feltűnik az, hogy a téma igen szerencsés formában került felszínre, mely haladást jelent az eddigi témaformákhoz képest. Minden kor a maga érdeklődésével, a maga felfogó elmeformájával fordult a mult felé: ma

a kultúrfilozófiai és kultúrpolitikai érdeklődéssel. Köztudattá emelkedett végre az, hogy a kultúrpolitika kérdése nem alsóbbrendű toldalék-probléma az állampolitikai problémák sorában, hanem ma az egyetlen, spontán-aktív és szabad *frontproblémája* a nemzeti életnek s így elvárható, hogy a mai nemzedék más szemmel, élesebben és előbbben lássa meg a magyar múlt kulturális küzdelmeit. A kultúrpolitikai múlt beérkezett, az élő jelennek szüksége van az elmultra, eljött a magyar múlt eme renaissance-periódusa, — új probléma jelentkezett tehát a történetírásunkban is. Mi azonban a hagyományos probléma-feltevés? Nem több, mint többé-kevésbé száraz iskolatörténet, ami, sajnos, könnyen és gyakran hibás és tragikus síkra vezet, hiszen ez a terület *szükségkép* forrás-szegény. Ritkán szokták kiemelni, hogy az iskola intim folyamatai nem jutnak be forrásközegekbe, — az iskola élete sohasem „monumentális“, — ezernyi apró és nagy lelki hatás rejtve marad, az emlékezetben szétmállik, csak egy sommás összhatás képe marad meg egy *ad hoc* forrásíró előtt, ez is halványan, szerfölött töredékesen. A nevelőintézmények történetéhez, ime, tragikum tapad, az jut felszínre, ami külsőleges. Az „iskolatörténet“ a szellemi történésnek — ama forrástragikum folytán — szinte csak a csontvázát adhatja. A történetíró ezzel gyakran meg is elégszik, jól láthatjuk ezt nálunk Békefi műveiben. De ehhez hozzájárul, ami már a történetíró gyakori tragikuma, egy szűkkörű, kispolgári, pedagógus-nézőpont — neveléstörténelmekből hányszor hiányzik a nagyvonalúság, az országos nézőpont! A tantervi ütközések is végül apró nuence-kérdésekké, olykor személyes torzsalkodássá látszanak zsugorodni, hiányzik belőlük a mélyebb, világnézeti alap plasztikája. Nem mondjuk, hogy minden neveléstörténelem ilyen. Ott van Paulsen kétkötetes, kiadásszámai után ítélve, sokat forgatott munkája: *Geschichte des gelehrten Unterrichts*. Hiába Paulsen nagyvonalú és férfias egyénisége, a témakör természete őt is gyakran kicsinyessé teszi. Az újabb német szellemtörténeti kutatás pedig háttérbe szorítja a politikumot, az eszmék harca mögött húzóódó egyetemes állam-érdeket.

Valóban e téren történetírásunkat Kornis egy csapással emelte kultúrpolitikai magaslatra. Művében minden széles és tág elvi magaslatra kerül. Mindenütt érezni oly „világnézeti“ elviséget, melynek jelentkezése országos, közéleti problémát sugároz. De van-e ország, hol az iskola annyira politikum, mint nálunk? Az iskola Bécs felé államiságunkat, a nemzetiségek felé kulturális egységünket s akcióképes szellemünket védelmezi. Az iskola felér egy hadsereggel. S az iskola életét eszmék mozgatják, az eszmék élete nemzeti önvédelem s magasabbrendű önkifejtés is. Látjuk azt, hogy a történetíráshoz nemcsak *adat*kutatás, hanem *témakutatás* kell, rangban az utóbbi az első. Igen termékenynek tartjuk azt, hogy Kornis már műve céltűzésében lényeghez hatol: a művelődés *élő gyökereit*, a dinamikus tényezőket, az eszméket nyomozza ki s megmutatja működésüket, miképp formálják ki a köznevelés szerveit.

Meg kell vallanunk, mikor ezt az adatokban gazdag, jól egyen-

súlyozott, hol kellemes epikával, hol igen szellemesen tömör stílusban kidolgozott munkát olvastuk, meglepödtünk: hogyan lehet az, hogy ezt a témakomplexumot, mely a leghálásabb, legszebb, legérdekesebb kérdéseket tartalmazza, nem állították oda, ahova való: a magyar művelődéstörténelem középpontjába? és hogyan van, hogy nem akadt régen több vállalkozó, ki e téma feldolgozását legalább is célbavette volna? Ugy véljük, oka az, hogy hiányzott eddigelé a kultúrfilozófiai nézőpont. Szomorú tény, hogy Kornis az első; de egyben örvendetes is, mert így kapott a magyar historiografia első kézből eredő adatkutatót, egyben új témafajt, s magasrendű szintézist, sőt értékelő állásfoglalást is. Ez már személyi adomány dolga, nem történettechnikai feladat. Szerzőnek kerek, nagyvonalú egyénisége, hazai s a legújabb külföldi irodalomban is óriási olvasottsága, minden adatkutató buzgalma mögött egy harmonikus, szilárd értékvilág áll, az adatokat búvárló kutató mögött ott a kultúrfilozófus: ennek a témának szüksége van minderre, de szüksége határozott, bölcs és férfias állásfoglalásra is. Felemelő érzés Kornis értékvilágának szemlélete e könyvben: teljes biztonsággal járunk a különböző művelődéseszmények típusai között. Ha a racionalista-felvilágosodott, az arisztokratikus-neohumanisztikus, liberális-kozmpolita, nemzeti, felekezeti, regionális stb. kultúrdeálok jelentkezéséről van szó, látjuk, hol van a fény, hol van az árny. Megnyugtató érezni szerző szüntelenül éber objektivitását, finom mérlegelő érzékét — igazi kifinomodott, számtalan reflexión átszűrődött *történeti kultúrérzék* ez. A könyv így többféle hivatást is teljesít, nemcsak történetírói-pozitivistá teljesítmény, hanem — amire maga kifejezetten törekszik is, s e célját sikerül is elérnie, — messzemenő jelentőségű a mi kultúrpolitikai-világnézeti *értéköntudatunk* kiformalása terén. Viszont ott is, ahol, mint a neohumanista eszménynél, a szerző személyes vonalmat árul el, érezzük az önkritika erős vétőjét, mert mindenképpől Kornis bárminő tiszta törekvéssel él is a tiszta értékeszmék megvalósításának, megmarad a történet rögös talaján, a valódi *értékvalósítás* realizmusánál. Mint reálpolitikus is élénken hat reánk belső érték-arányosságával s gyakorlati-politikai érzékével.

Nehéz vázolnunk e könyv gazdag tartalmát. Kezdi a tárgyalást II. József germanizáló korával. Csakhamar elénk domborodik ama, mondhatnók, kínos korszak, a „mindent az össz államért“ jelszóval induló, hallatlanul makaçs és félős bécsi befolyás kora: az étatista szempont mindent elnyel; és éppen ekkor folyik nálunk heroikus küzdelem befelé és kifelé; mert sajátos, a nemzeti nyelvért folytatott lángoló buzgalom hatalmas tradícióval: a latinos kultúrával találja magát szemben, tehát nem elég Bécs felé küzdeni a magyar nyelv jogaiért. Az I. kötet javarészét (91—442. l.), ennek a sziszifuszi munkának türelmes leírása teszi ki. Majd egy társadalomszerkezeti elemzés (A rendi társadalom és a nemzeti nevelés, A régi magyar középiskola belső élete) finom analitikus probléma terére viszik a szerzőt. Gyönyörködünk abban a nemes értékvilágban, politikai bölcseségben, igazi európai színvonal látványában, mely a mi reformkori aktív és

teremtőerejü mágnásaink kultúrtörekvéseiből kitükröződik. A II. kötet a reformkor országgyűléseinek törekvéseit rajzolja; kiemelkedik br. Mednyánszky (az ifjabb Mednyánszky) érett felfogásával, ennek napfényre hozatalát is hiába keressük Kornis előtt. A nemzetiségi kérdés (németek, szlávok, oláhok) politikumának boncolása után a neo-humanizmus magyar sarjadékait ismerteti: a görögös műveltség, mint Kornis kidomborítja, nálunk nem található visszhangra. A mi jogász-nemzetünk Cicero római államiságára rezonál. Az utolsó három fejezet: „A természettudományi-technikai művelődés eszménye“ (realiskola, müegyetem), „A nemzeti növevelés“ és végül „A szabadságharc lázában“ zárja a mindvégig páratlanul érdekes II. kötetet. Az adatok forrása sokféle. Megfelelően felhasználvák a helytartótanács, az udvari és erdélyi kancellária, az Országos Levéltár, a bécsi Staatsarchiv, a bécsi kultuszminisztériumi s a hadtörténelmi levéltár adatai. Különösen feltűnő, hogy mily messzemenő gondossággal keresi fel szerző a legjelentéktelenebbnek látszó memoárokat is, vidéki értesítőktől a szépirodalom realisztikus rajzáig, minden igen szétszórt adat figyelembe vétetik, nem is szólván magyar klasszikusaink írásainak gondos átbúvárlásáról — a legrejtettebb források helyekből véve, sohasem fárasztóan, mindig élvezetes formában, tipikus adatok légiójára támaszkodik az előadás.

E nagy munka már felkutatott adatai folytán is nagyjelentőségű. Még inkább azzá teszi a feldolgozás módja. Már az Előszó elénk tárja az elveket: főcélja „kidolgozni a magyar kultúrpolitika történeti öntudatát.“ Kornis (valósággal új stílust teremt az Előszók terén) történetfilozófiai és kultúrfilozófiai távlatokat varázsol elénk, értékfilozófiai állásfoglalásban stabilis, nemes konzervativizmus szólal meg benne. De egyben a haladás vágya is. Megláttatja, minő lassú a haladás, mennyire elnyelte a jogász nemzet gondolatvilága a kultúrpolitikát, mennyire hamupipóke-szerep várt súlyos és égető köznevelési problémákra, mennyire a jelen hivatott folytatni egy, sokban annyira meddő liberális kor után a — reformkort. Két nemzedéket kell áthidalni. De, ime, az eszmék nem hálnak ki. A kulturpolitikuss visszavarázsolja a mult értékes eszméit, jelenünké és jövőnké teszi azt, ami igazi érték. A neveléstörténelmek kispolgáriasságának kora lejárt, új, értékvalósító országos kultúrakarat kora jött el, s ebben Kornis, a jeles filozófus és jeles történész példát mutat a jelen nemzedéknek: szeretni a mult értékeit, figyelni, óvni őket, s a mult szerény palántáit ki kell virágoztatni a jövő erős magyar fájává. *Öntudatosnak s egyensúlyozottnak lenni a kultúrában*, — ez hangzik ki e műből, történeti adatok gazdag skálájából, s a történet retrospektív hangulatából kibontakozik a teremtés vágya, az új magyar feltámadás riadója. Ezt a mindvégig aktivista teremtő hangulatot is ki kell emelnünk e könyvből: a történelem művelésének célja — nálunk és ma — nemcsak a lezáródás csendes számvetése, hanem harc-építés előkészítése is. Így tehát ezt a munkát nemcsak mint történeti értékű művet üdvözölhetjük, hanem mint a ma nemzedékének szóló, hatalmas kultúrpolitikai mementót: egy új Széchenyi hangu-

latával. Az a nemzet, mely a múltban láthatólag ily magasra tört, cunyi kultúrpolitikai s állampolitikai nehézségen gázolt előre, nem maradhat tétlen Trianon béklyóiban.

Dékány István.

Dr. Finácz Ernő: Az újkori nevelés története (1600—1800.) Budapest, Egyetemi nyomda, 1927. VIII+407. lap.

Egy nagyszabású neveléstörténeti munkának, mely méltó dísz a magyar tudományos irodalomnak, vettük e műben IV-ik kötetét, egy oly munkának, mely nemcsak a korszakalkotó nevelés- és oktatásügyi reformeszméket, javaslatokat, munkálatokat, nemcsak az egyes korszakokban fennálló oktatási intézeteket, állapotokat ismerteti mindenütt első kézből, az első, eredeti források alapján, hanem ezek bírálataánál is mindenütt a világirodalom legkiválóbb íróinak, szakembereinek véleménye alapján mond ítéletet, s ott, ahol a szerző egy-egy ilyen irodalmi szakmunkát nem tudott személyesen megtekinteni, megemlíti róla a zárójelben: *Nem láttam.*

E IV-ik kötetet ugyanazok a jeles tulajdonságok ékesítik, amelyek az előző köteteket oly nagyrabecsültekké tették irodalmunkban, amelyek a II. kötet számára a Magy. Tud. Akadémia nagyjutalmát megszerezték: a már említett alaposág, a széles látókör, az erős történelmi érzék, a józan, higgadt, mély hozzáértésen alapuló igazságos ítélet, a könnyed, folyékony, kellemesen tovahaladó előadás, az egyes írókból vett szemelvények. Az oktatási állapotok leírása s a fölmerülő újabb reformeszmék és kísérletek ismertetése mellett itt is mindenütt kiterjeszkedik a fennálló nevelés- és oktatásügyi viszonyok azon korbeli bírálataára, vagyis annak feltüntetésére, hogyan ítélik meg egyes azon korbeli előkelőbb fejedelmek, írók, gondolkozók, egyházfők, tudósok a korokban uralkodó nevelés- és oktatásügyi eljárásokat.

E IV-ik kötet két századnak: a XVII. és XVIII-ik századnak nevelés- és oktatástörténetét tárgyalja, tehát egy oly korszakét, melynek első fele a kath. reakció diadalmas előnyomulásával, a protestánsok üldözésével, iskoláik lefoglalásával van tele, második fele pedig a racionális, de egyszersmind sok részben egyház- és vallásellenes felvilágosodás kifejlődését és uralomrajutását tárja az olvasó elé, — amelyek rajzolója tehát erősen próbára teszi a történetíró elfogulatlanságát, objektivitását. Kérdés, hogyan állja meg Finácz Ernő e próbát? Ő nem titkolja a maga vallásos meggyőződését, de a másénak jogosultságát is elismeri; nem titkolja, hogy nagyra értékeli a jezsuiták nevelői tevékenységét, a jezsuiták erdélyi kitiltását kath. sérelem gyanánt tünteti fel, a XVIII. században hálás talajt lát Magyarországon a jezsuiták működése számára, — de másfelől a prot. iskolák (pl. a pataki, eperjesi kollégiumok) üldözését, elfoglalását is erősen kárhoztatja épp úgy, mint a XVIII-ik századi Erdélyben a protestánsoknak a közélet minden teréről való leszorítását s ami a legfőbb, a nagy prot. pedagógusok, a nagy vezető szellemek — s e korban véletlenségből a nagy pedagógusok, a nevelés és oktatás ügyének egy-egy nagy lépéssel előrevívői mind protestánsok — értékét is tel-

jes mértékben elismeri s nagy részrehajlatlansággal, a jelenkor tudományos és kritikai felfogásának szellemében méltatja. Elég legyen e tekintetben Comenius (18—49. l.), Locke (77—92. l.), Rousseau (112—149. l.), Pestalozzi (234—270. l.) s a magyar nevelők közül Apáczai Csere (293—295 s 311—314. l.) tüzetes, minden szempontra kiterjedő méltatására utalnunk. Bö kivonatokban ismerteti Bessenyei, Kazinczy följegyzéseit pataki iskolázatásukról. Amit a Harmadik Rész IV-ik fejezetében a XVIII-ik századi erdélyi iskolázatásról (342—379. l.), a Norma Regiáról, az erdélyi protestáns, majd felekezetközi s végül kath. egyetem tervéről és szervezéséről mond, az széleskörű levéltári kutatások alapján feltárt, teljesen új részlete a magyar oktatástörténetnek.

Amint a korszak nagy pedagógusainak során végigtekintek, úgy találok, hogy talán csak Francke, a pietista pedagógia megalapítója és hatalmas szervezője, akinek működése Magyarországon is érezte hatását, érdemelt volna valamivel behatóbb ismertetést és méltatást; műveiből is csak egyet említ. Ugyanitt (167. l.) fölveti azt a kérdést: hogyan egyeztethető össze a pietistáknál az evangéliumi szellemmel, mely lelkőket eltöltötte, a gyakorlati élettel való kapcsolatok tudatos keresése? Már a nevelés céljáról adott meghatározásuk (Istennek élő ismerete és tiszta keresztyén élet) utal e kapcsolatra; elég egy pillantást vetnünk Kálvinra és a puritánokra, hogy az Isten iránti legmélyebb odaadással kapcsolatban a gyakorlati élet minden ágának átalakítására való törekvést fölismerjük.

A magyar közoktatásügy ismertetésénél szerzőnk, a XVII-ik században, párhuzamba állítja egymással (274—276. l.) a katolikusok elnyomását Erdélyben a ref. fejedelmek alatt s a protestánsok elnyomását Magyarországon a kath. Habsburgok alatt; de mint minden hasonlat, ez is erősen sántít, s talán aligha lehet egyetlen értelemben alkalmazni a két félre, hogy „a türelmetlenség mindkét részről alig ismert határt“, (277. l.). A XVIII-ik században aztán már „kormányzati rendszerré vált a katolicizmus felsőbbségének — tegyük hozzá: az erőszak fegyvereivel való — érvényre juttatása; a kormány csakis a kath. iskolák kormányának tekintette magát“, ami azt jelenti, hogy a prot. iskolák jórészt Magyarországon bezáratta, a többiek fejlődését megakadályozta, segélyforrásaikat elzárta, s ha már meg nem fojthatta, sorsukra bízta őket.

Talán nem lesz kicsinyes zsörtölődés, ha egy-két apróbb hiányra, tollhibára rámutatok s ezzel lehetővé teszem, hogy egy újabb kiadás alkalmával ezek az apró foltok is eltűnjenek a jeles munkából. Ratichius elméletével szerzőnk a kellő alaposzággal foglalkozik, de nem emeli ki eléggé a nemzeti nyelv érdekében kifejtett buzgólkodását, ami nagy szó a XVII-ik század elején, nem a 3 izmus (latinizmus, verbalizmus, barbarizmus) ellen folytatott harcát, nem cötheni iskoláját. A Comenius pataki működéséről szóló irodalomnak két értékes termékét, úgy látszik, nem ismeri: ez Szinyei Gerzson két tanulmánya (A sárospataki főiskola Comenius korában, és Comenius Sárospatakon), a *Sárospataki Lapok* 1892. és 1894. évi folyamában.

Rousseaunál az életrajzi adatokat a 118. lapon kissé sűrítve közli, miáltal azok némileg homályossá válnak. Jean=Baptiste de la Salle neve csak a jegyzetben fordul elő, pedig az általa alapított ker. iskolatestvérek rendjéről bővebben is lehetett volna beszélni. A XVIII-ik századi magyar iskolai reformtörekvések során (318. l. alján), mint nagy újító a kísérleti fizikai oktatás terén, Hatvani István debreceni professzor is méltán említhető lett volna. Végül egy pár sajtóhiba: Tolnai Dali János nevét mi nem Dáli-nak ismerjük; Rousseau II. Értekezése a dijoni akadémia 1753-ik (s nem 1758-iki) pályatételére készült; a *Vallomások* magyar fordítása nem 1905-ben, hanem 1908-ban jelent meg. Ha Apáczai Tsere nevét ma *Cseré*-nek írjuk, id. és ifj. Tsétsi János pataki tanárok nevét is joggal írhatjuk mai helyesírással *Csécsi*-nek.

A *Függelékben* (392. l.) szerzőnk Neményi Imre nyug. közoktatásügyi államtitkárt aposztrofálja, aki 1893-ban kiadott „Apáczai Csere János, mint paedagogus“ című dolgozatában olyan sorokat (mintegy 6—8 sort) ad Comenius szájába, mint pataki bucsúbeszédében a magyar nemzethez intézett buzdító szöveget, amelyeket Fináczy Comenius összes műveinek nagy amsterdami kiadásában nem talált meg. Hozzátehetjük, hogy a bucsúbeszédnek ez állítólagos sorai a *Sermo valedictoria* első, eredeti, 1654-iki sárospataki kiadásából is hiányzanak.

Rácz Lajos.

Mi tetszik és miért? Irta: *Farkas Geiza*. Becskerek, 1927. Ára: 50.000 korona. 160 lap.

A legnagyobb rokonszenvvel vettem a kezembe ezt a könyvet, nemcsak azért, mert megszállt terület tudományos irodalmi vállalkozásáról van szó, hanem az irányáért is: címében is kifejezetten „kísérlet egy lélektan-jesztétika“ érdekében.

A könyvnek körülbelül a fele, mintegy alapvetésül, a rokonszenv fogalmának, a szenvedésnek, boldogságnak, a helyesnek és a jónak tisztázásával foglalkozik. Megadott feleleteivel Schopenhauer *sőt* *pesszimizmusának* háttérébe állítja be a kérdést. A létezés lényege — úgy mond — a szenvedés. Eredetükben az u. n. élvezetek is csupán szenvedések, sőt, a már élvezetké váló szenvedések is újra szenvedésekké válhatnak. Meghatározása szerint a szenvedés lényegében életfolyamatunknak, érzelmeinknek, gondolkozásmenetünknek erőszakos megszakítása. E szerint a boldogság sem más, mint mindezek zavartalan lefolytatása, tehát a nyugodalmas létel. Mindkettőre nézve kimondottan a numerus claususnak egy nemét állítja fel, amelyen túl érzékenységünket többé vagy kevésbé elveszítjük. Ismételt hangsúlyozza, hogy nincsen is valójában boldogság, mert csak az elmúlt pillanat lehet boldog s azért, de másért is, örömeink csak futólagosak. A boldogság, mint tartós állapot, különben is minden észrevevéstől való mentességet, tehát a nirvánát jelentené. Azért is nem boldogságunknak észre sem vett pillanataiban élünk igazán, hanem gyötrődéseink óráiban.

Ezek után veti fel a kérdést: *mi tetszik?* A kellemes, a jó és a szép. De hát, *mi a kellemes, a jó és a szép?*

A tetszésnek két gyökere van: egyik a hatás, amit valamely tárgy jólétünkre gyakorol; a másik, a jelenségekben ilyenekül ható sajátságok. Egyébként tetszik — mondja a biológiai felfogás híveivel — ami életünket és cselekvésirányunk folytatását előmozdítja. Odább ezzel, a visszatetszés kérdésében, a pszichológiai felfogást egye-síti, ezt mondván: „minden visszatetszik, ami... nem illeszkedik be kialakult, megszokott gondolkodás- és ezzel élet- és létmenetünkbe, tehát, ami idegenszerű“. A kétféle felfogás, mely a két megállapításban megnyilvánul, nem fedi egymást, pedig ezeknek reciprok tételeknek kellene lenniök. Vagy az tetszik, illetőleg nem tetszik, ami elősegíti, illetőleg hátráltatja életfolyamatunkat, vagy pedig az, ami beilleszkedik, illetőleg nem illeszkedik bele lelki folyamatainkba. A kettő nem egy. Amaz biológiai megállapítás, emez pszichológiai. — A kérdésnek igen nagy irodalma van: az ellentétes felfogások, ha talán eldöntve nincsenek is, de egymással szemben tisztázva állanak. Engedje meg a szíves olvasó, ha fölemlítem, hogy ismertetésüket magam is megkíséreltem „Az esztétikai tetszés alap-problémja 1912“ című könyvem 9—36. oldalain. — Hogy a kettő mennyire nem egy, a következő egyszerű eset mennyire példázza: Az iszákos ember lelki életfolyamatába pompásul beillik az alkohol izgalma, sőt épen megzavarja annak elmaradása; életfolyamatára mégis gyilkolólag hat. — Utóbb szerzőnk a kellemesre is kiterjeszti a pszichológiai megoldási, természetesen az előbbieket fönntartásával s azt a kialakult gondolkozásmenetbe való beilleszkedés következményeként tünteti fel. Megállapításának ezzel a részével egyezik az én eredményem is, amely szerint „tetszik, a mi tudatunk meglévő elemei között könnyedén, de mégis kellő erővel és természetesen helyezkedik el“.

A továbbiakban részletesen ismerteti a tetszés indítékaiul szolgáló fogalmakat, a helyeset, igazat és a jót. *Helyes*, mi a maga helyén van. *Igaz*, ami az egyén lét- élet- és gondolkozásmenetével egyezik. *Mindkettő csak egyéni lehet*. A *jónak* már több nemét különbözteti meg: a hedonikait és az etikait: amaz az elsődleges, emez a másodlagos jó. De harmadlagos jó is van, és ez a szép. Ezzel kapcsolatban mondja ki, hogy „az esztétikai szép épen úgy az etikai és hedonikai jón és ezeken keresztül az élvezet és szenvedés érzésein épül fel, mint ezek fokozatosan egymáson“. „Szép tehát, ami a jóra emlékeztet“.

A továbbiakban nem akarom részletesen ismertetni szerzőnk feltegetéseit, mert cikkem terjedelmét nagyon megnövelné. Az eddigiekből is látszik már írónk iránya és felfogása. Látjuk, hogy az egyéni szemlélet és megítélés eredménye gyanánt fogja fel a szépnek minden részletét és változatát. Ebben a felfogásában nemcsak a *szubjektív* jelleget teszi úgyszólván egyedül elhatározóvá, de annak *individuais* természetét is. Ezt az individualizmust, — mely a *fenntartandók fenn-tartásával* előttünk is rokonszenves, művészeti jelenségek fejtegetésénél meg egyenesen nélkülözhetetlen — néha szinte minden törvényszerűség lehetőségét kizáró szélsőségekbe viszi; ez a szélsőség olykor

szinte megdöbbentő eredményekre vezet. Így pl., mikor az etikai jót is fönn tartás nélkül individualizálja. Általában a fejtegetései körébe bevont összes fogalmakat kizárólag az egyéni megítélés mérlegére dobja s még csak nem is keresi azokat a kritériumokat, amelyeknek dobje le vételével azok érvényességét csak valamivel szélesebb körre is tudományos módszerességgel kiterjeszhetnők. Ezzel a hellén szofizmus anarchiájába süjjesztenők vissza a tudományos gondolkozást és az erkölcsi értékek érvényét. Meggyőződésünk, hogy ha szerző okfejtésének összes következményeit végig gondolja és módszerét is fölülvizsgálja, ő maga fog attól visszariadni, mert különben törekvése nemes és elítéli az anyagelvűséget. De amint pszichológiája inkább az ember fizikai életének a bonyodalmaira támaszkodik, úgy lelki emelkedettsége is inkább valami megtisztultabb anyagelvűséget tekint eszményének.

Pszichológiai esztétikához kívánt alapokat lerakni, de nem tett jó szolgálatot az esztétikai pszichológizmusnak, mert azt inkább rossz hirbe keveri, semmint megerősíti. Épen azért helyénvalónak tartom ez alkalommal is ismételni azt, amit már több helyen elmondtam, hogy igenis az érték fogalmában benne van a viszony fogalma s épen azért, ha hiszünk is egyetemes értékekben, azoknak tudományos megközelítése csakis azokkal az eszközökkel lehetséges filozófiailag, amelyek az emberi megismerés körén kívül nem esnek. *Böhm* nagyon helyesen állította föl az emberi szellemet mértékül. Ha pedig ezt tudományos pozitívítással akarjuk kifejteni, nem mellőzhetjük a pszichológia eszközeit és tanulságait. Csakhogy ezekkel is az érvényesség körének a tágítására kell törekednünk s eszményi célul a lehető legáltalánosabb érvényt elfogadunk. Nem is hiányoznak ehhez az alkalmas kiinduló pontok az általános lélektudomány körében s mindjárt meg is találjuk a pszichikai közösség tételében. Ennek részletezése azonban már kívül esnék mostani feladatunkon.

Kiegészítésül még csak azt kell megjegyeznünk, hogy *Farkas* gondolatmenete, mivel ismertetésünkben is kitűnik, igen sokszor fölületes és elhamarkodott. A kérdések szövevényéből legtöbbször csak egyetlen szálát húz ki és azon halad tovább, nem gondolva meg, hogy ezzel az egész rendszert mennyire elvékonyítja. Motiválásában is ritkán emelkedik tudományos magaslatra s általában megmarad a népszerűsítő egyszálú és kisigényű okfejtése mellett.

Mitrovics Gyula.

A mezőturi református egyház története 1530—1917-ig. Az egyháztanács megbízásából írta *Faragó* Bálint nyug. főgimn. tanár. Kiadja Török könyvkiadóvállalat, Mezőtúr. 1927. 8°. 324 lap.

Nagyobb protestáns helyi egyházközségeink önmaguknak, országos egyházuknak, s az egész magyar művelődésnek is egyformán tartoznának azzal, hogy történelmünk részletes tudományos feldolgozását megírassák és közjóra bocsássák. Az alkalmat erre — a most folyó s még inkább az elkövetkező évtizedekben — különös ünnepességgel adja meg a reformáltatásuknak teljes, vagy legalább megközelítő pontosság-

gal meghatározható négyszázados évfordulója. A lehetőséget pedig szellemi részről biztosítja az a körülmény, hogy e nagyobb egyházaink multjára vonatkozó okleveles anyag rendszerint már a XVII. századtól kezdve elegendő mértékben áll rendelkezésre, ha nem is mindig a helyszínen, és a kutató és feldolgozó munka elvégzésére legtöbbször lehet módszeresen képzett szakembert találni egy kis utánjárás és válogatás után. Viszont anyagi részről szintén megvan a lehetősége egy ilyen vállalkozásnak, ha arra gondolunk, hogy nagyobbmultu és népesebb protestáns egyházközségeink egyúttal rendszerint a vagyonsabbak, vagy legalább „tehetősebbek“ közé tartoznak, amelyekre nézve egy nagyobbarányu történelmi munka megjelenésének biztosítása — ha egyszer a megértés, jóakarát és lelkesedés megvan hozzá — egyáltalán nem tartozik a megoldhatatlan anyagi feladatok közé.

Ezeknek a nagyobb protestáns egyházközségeinknek a történetéből lehet legeredményesebben kinyomozni az egész magyar protestánsizmus *belső fejlődését*. A *kis* egyházközségek története, hacsak esetlegesen, összefüggéstelenül fennmaradt adatok nem őriztek meg belőle egy-két színes mozaikdarabot, örökre eltűnt a szemünk elől. A nagyobb szervezeti és kormányzati egységek (egyházmegyék, egyházkerületek, országos egyház) történelmének megóvása, ha nem a *helyi* gyülekezetekre vonatkozó alapos kutatásokon épül (pedig legtöbbször nem azon épül), azzal a kísértéssel jár, hogy túlnyomóvá lesz benne az egyházpolitikai és az egyházszervezeti szempont s a történelmi folyamat belsejével, szellemtörténeti kérdésekkel inkább csak függelék képpen foglalkozni, aszerint, ahogyan egy-egy idevonatkozó adat ötletszerűen az útjába kerül. Viszont: a szellemtörténeti kutatásnak kétségtelenül legdúsabb kincsesbányája, a még csak nagyon kis részében feldolgozott magyar protestáns vallási- és egyházi irodalom pedig könnyen arra az egyoldalúságra csábíthatja a *csak* vele foglalkozó kutatót, hogy mindazt, ami az irodalom tükörében *eszméileg* megjelenik, már mindjárt hús és vér *valóságnak* nézze s minden további nélkül föltegye azt, hogy ha a mi magyar protestáns őseink egyszer így írtak, beszéltek és gondolkoztak, akkor kétségen kívül *így éltek és cselekedtek, ilyenek voltak* is. Pedig (a kanti híres példát alkalmazva) amekkora különbség van a gondolatomban meg a zsebemben lévő arany között, legalább is ugyanakkora különbség van minden korszak vallásos és erkölcsi eszmévilága meg aközött, amit ebből az eszmévilágból a korban élő emberek cselekedeteikkel, jellemükkel és életükkel megvalósítanak. Éppen ennek a megvalósításnak a módját, mértékét és korlátait semmiféle más úton-módon nem lehet oly közelből megfigyelni, mintha a nagyobb gyülekezetek életébe mélyedünk el történelmileg — mert itt az okleveles anyag rendes körülmények között nem csak az egyházi élet külső vázának a kialakulásába enged alapos betekintést, hanem a vallásos lélek történetéről is (hitbuzgóság és hithűség, áldozatkészség, erkölcsi élet, fegyelem stb.) konkrét, eleven s legalább is a XVIII-ik századtól kezdve (amely időtájtól már a följegyzések mindenütt szakadatlanok) összefüggő képet nyújt.

Egyik legtekintélyesebb multú és jelenú alföldi református egy-

házunk, a mezőturi, amint a címből megtetszik, a reformáció négy-
százados évfordulóját akarta megörökíteni az előttünk fekvő tisztes
dolgozat közrebocsátásával. Elismerést érdemel érte. Bizonyosan nem
rajta múlt, hogy a könyv napvilágra jutása, meg kellett hogy várja,
egy teljes „gyász évtized“ elteltét. És bizonyosan szántszándékkal ma-
radt el a könyvből annak magyarázata, miért kellett a megjelenésre
egy teljes évtizedig várnia: hiszen itt már maguk a dátumok (1917. és
1927.) beszélnek! Bár csak valamikor nyomon követnék a mezőturi
s más gyér példákat (Sopron, Hódmezővásárhely) egyéb nagy hazai
protestáns gyülekezeteink is — legelsősorban Debreczen, ahol pedig
az egyházköziség történelmének megíratására még csak számbavehető
kísérletek sem történtek eddigéig, előmunkálatok is nagyon vékonyan.

A könyv tizenhét érdemleges fejezetből áll. Az első a város poli-
tikai történetéből ad némi „vázlatokat“. A második a református egy-
ház megalakulását s a török hódoltság korabeli történetét ismerteti
szintén eléggé vázlatosan. A harmadik már terjedelmesebben s rész-
ben nagyon érdekes elsődleges forrásokat beszéltetve adja elő az egyház
sorsát a XVIII. századbeli elnyomatás korában, eleven képét nyújtva
a színreformátus lakossággal vallási- és egyházi téren többszörösen is
elkövetett leleményes vexaturáknak. A IV. fejezet a XIX. századtól
fogva egészen 1917-ig lehozza „az egyház életét“, meglehetősen ön-
kényesen összeválogatott anyagot ölelve föl e címbe; hasonlóan „az
egyház igazgatása“ című V. fejezet is. A VI. fejezet az egyházi adó-
zásról szólván, már homogénebb tartalmu, úgyszintén a következő két
egészen rövid fejezet is (Az egyház jótékonyága; Az egyház keresz-
telési és úrasztali szerelvényei). A következő fejezetek az egyház lel-
készeinek, rektorainak, tanárainak, tanítóinak, kántorainak, főgond-
nokainak, gondnokainak, pénztárnokainak s gazdagondnokainak élet
rajzi s egyéb történeti adatokkal átszótt névsorait adják. Majd az egy-
ház harangjairól, vagyonáról, humánus intézményeiről, egyleteiről,
ének-karairól tétetik emlékezés. Függelék képpen egy futó pillantást
vet a szerző a Mezőtúr városában levő más vallásfelekezetekre is (ami
különösen a baptistákról és nazarénusokról szóló adatoknál fogva szük-
szavuságában is érdekes és sokatmondó); azután pedig közli *Atsi Ujj*
Péter „nagykarczagujszállási“ prédikátornak 1792, április 29-én, az
újjonnan épült mezőturi öregtemplom fölszentelése alkalmával elmon-
dott prédikációját Esdrás 7:27. fölött. Ez a rendkívül korfestő, ötletes
és fordulatos, amellet nem egy pontjában határozottan mély és meg-
indító igehirdetés csakugyan megérdemelte, hogy megmentessék a
feledéstől és elkallódástól. A kötetet — nagyon helyesen — jól hasz-
nálható részletes tartalom- és névjegyzék zárja be.

Ebben a keretben a szerző sok érdekes és értékes anyagot hord
össze és dolgoz is föl többé-kevésbé. Így pl. közli a református tem-
plom javítására vonatkozó török hatósági engedélyek fordítását
(22—23. lap); a váci püspök látogatásának történetét, a templom
elfoglalását célzó kísérleteket első hitelességű tanu följegyzésében;
előadja a *Polgári Mihály* és *Szondi György* prédikátorok ellen indít-
tatott s amarra nézve igen szomorú kimenetelű pöröket, amelyek rend-

kivül jellemzőek XVIII. századbeli polgári hatóságainknak a csöndes rekatholizáció szolgálatában állott vallási elfogultságára. Részletesen ismerteti ama több mint lelkes (de az elnyomás alól föllélekzöknél még túlzó furcaságaiban is megbocsátható) ünneplést, amelyet a mezőturi egyház a reformáció 300-ados évfordulóján rendezett — mozsárágyúlövésekkel és puskák sortüzeivel sűrűn tarkítva, még az ünnepi istentisztelet alatt is és az egészhet hatalmas díszebéddel fejezve be. Legbővebb a szerző anyaga és előadása természetesen az ez után elkövetkezett száz esztendő folyamáról. Itt különösen az egyházszervezet végleges kialakításáért és az ősi iskolának modern főgimnáziummá kifejlesztéséért folyt küzdelmekről található sok tanulságos adat. Újabbkori magyar protestáns egyháztörténelmünk egyik legérdekesebb s egyszersmind legsomorúbb okmányát olvashatjuk a 152—153. lapokon abban az 1856. március 30-án kelt egyházi nagygyűlési határozatban, amely az 1743 óta fennálló kettős lelkésziségnek *egységessé való visszafejlesztését* kívánja többek között azért, mert a kettős papság a féltékenység, sőt a gyűlölködés természetes melegágya! („A papoknak ugyanis, mint minden népszónoknak, legfőbb törekvése a nép tetszésének megnyerése stb. stb.“) Mindezen s még sok más kiválóan korjellemző becsű történelmi anyagnak szorgalmas összegereblyéléseért s egy eléggé objektív hangú előadás szálaira való szeretetteljes felfűzgetéséért a szerzőt — a református egyházi tanügy- és irodalom érdekes veterán munkását — elismerő tisztelet illeti.

Ez az elismerésünk azonban nem lehet korlátlan. Legnagyobb tiszteletünk sem akadályozhat meg bennünket annak a meggyőződésünknek öszinte kijelentésében, hogy a külsőleg egészen nagyszabású mű a *benső érték szempontjából* nem jelent irodalmunknak föltétlen nyereséget s a tudományos történetírás mai módszeres és formai követeléseivel szemben nem állja meg a helyét.

Még az csak a kisebb baj volna, hogy a szerző az anyag elrendezésében és feldolgozásában semmiféle *értékelési plastikát* nem ismer, azaz, a jelentős eseményeknek és tényeknek a kevésbbé jelentősek közül való kidomborítására egyáltalában nem igyekszik, amiből aztán az következik, hogy a különböző egyházi építkezések történetét (beleértve a becsületes kőműves- és ácsmesterek neveit is) épp olyan, ha nem nagyobb részletességgel és körültekintéssel adja elő, mint a legelsőrendű fontosságú történelmi mozzanatok. Talán még helyell-közkel megnyilatkozó lóbeszédűségét (pl. a 16. s köv., 32. s köv. lapokon olvasható általános egyháztörténelmi expectoriókat, az I. Carolina Resolutio terjengős ismertetését stb.) sem illik nagyon a terhére rónunk. Pusztá névsorok, harangleírások, egyházi vagyon-kimutatás stb. közlését sem vesszük túlságosan zokon tőle — bár szorosan vett történelmi műbe egyik sem való, legföljebb, mint nyersanyagközlés, függelék képen — hiszen ezt sugallhatták neki, jobb írói meggyőződése ellenére, bizonyos „helyi érdekű“ tekintetek is.

De már nagyon hibáztatnunk kell a szerzőt a miatt, hogy forrásanyagának összegyűjtésében és fölhasználásában teljesen egyoldalúan járt el és minimális kritikával is alig élt.

Forrásanyagának legnagyobb részét a helyi egyház, jegyző és anyakönyvei adják, ami helyes és természetes is. De az ezekben található minden néven nevezendő adatnak *egyformán* elsőrendű forrásértéket tulajdonítani — bocsánat! — végtelen naív és primitív történelmi felfogásra és módszerre vall. Már pedig a szerző ebbe a hibába sokszorosán beléesik. Nemcsak olyanokat enged meg magának, hogy pl. a Carolina Resolútiót ismertetve jegyzetben odateszi: „Az ekkleziás Protocoluma 27—32. lapjain leírt latin szöveg után“ — mintha ennek a nagyfontosságú XVIII. századi okmányszövegnek hiteles forrása lehetne egy vidéki egyházi jegyzőkönyvben található (már ott sem tudni hányadik kézből vett) másolata! De — a derék Püspöki Süllye János prédikátornak egy 1714-iki matrikulabeli feljegyzését véve alapul s hozzávéve más két-három kikapott és félreértett hivatkozást, szintén nem elsődleges hitelű forrásokból — merészen megállapítja azt is, hogy „Mezőtúr lakosai 1530. körül ismerkedtek meg a reformációval“ azon Thúry Szabó (Literatus) Lukács működése folytán, aki szerinte „1527. évtől fogva tanult a wittenbergi egyetemen.“ Ezzel szemben csak egy pillantást kell vetnünk a wittenbergi egyetem albumába (Foerstemann 1841.) s látni fogjuk, hogy Thúry Lukács az 1530—31. iskolai évben tanult a wittenbergi (azt közvetlenül megelőzőleg pedig a krakkói) egyetemen s így 1530. körül ő még Mezőtúrt nem reformálhatta, legfőlőbb 1530. után. A szerzőnek ezt a nagyon laza és önkényes ténymegállapítását azért emeljük ki a sok hasonló közül, mert — ime — ennek következtében még a mű címébe is tévedés került bele. Általában teljesen elfogadhatatlan az az eljárása, hogy különösen a XVI. és XVII. századi történetre vonatkozólag az éppen kezébe esett följegyzések s még egy-két nem teljes értékű forrásmunka felhasználásával teljesen beéri s a további kutatásnak annyira nem érzi szükségét, hogy egy helyt jegyzetben a következő, a jóhiszeműségtől egyébként csak úgy sugárzó, kijelentést teszi: „*Mezőtúr város levéltára új helyiségbe történt átköltöztetése miatt ez időszert rendezetlen s így kutatásokra fel nem használható állapotban van*“ (26. lap). Mintha bizony nem lehetne eredményesen kutatni, mint azt számtalan példa mutatja, egy rendezetlen levéltárban is — vagy pedig nem lehetett volna fölfüggeszteni a munkának végleges formába öntését addig, amíg a szerző e minden bizonnyal egyházi szempontból is elsődleges városi forrásanyagának megtekintéséhez és kiaknázásához hozzáférhet! Általában a szerző nem szeret forrást forrással ellenőrizni, nem szereti helyi vonatkozású és eredetű forrásadatnak az értékét egyetemesebb jelentőségű adatokkal való combinatio és correctio útján megállapítani. Előadása azért egészben véve csak ott látszik teljesen megbízhatónak, ahol *beszéltet*, de nem ott, ahol *következtet*. Nyomozással még olyan esetben sem igen terhelte magát behatóbban, amikor a tárgy érdekessége szinte kiáltva követelte volna: pl. a Polgári Mihály prédikátor elleni perben egyszerűen tudomásul veszi, hogy a P. M. irományai és vizsgálati iratai *ma is ott vannak Heves vármegye levéltárában* — de semminémű kísértést nem érez, hogy azokhoz hozzáférni próbáljon (holott ez még a háború alatt sem lett

volna ördögi mesterség!) s még csak nem is mentegetődzik ennek elmaradásáért. A Polgári Mihály hollandiai száműzetésbeli sorsáról is sokkal többet ki lehetett volna deríteni egy kis fáradtsággal, mint amennyit a szerző másod-harmadkézből kritikátlanul megemlíteni jónak lát. Igazán kár, hogy — mint ezek mellett számos más példával is illusztrálhatnók — szerzőnknek a kétségtelen nagy szorgalmával sem kutatási ambíciója, sem történelmi erudíciójának szélessége és mélysége, sem pedig kritikai érzéke és képessége nem áll arányban.

A lelkipásztorok, tanárok, tanítók stb. első pillanatban nagy gonddal összeállítottnak látszó névsoraiban nagy fájdalomunkra még ennél is többet: egyenes felületességet kell megállapítanunk. Ha már történelmi jegyzéseket egyáltalában közölt az illetőkről, nem lett volna szabad megint csak a helyi följegyzésekre támaszkodni s azoknak más forrásokból való kiegészítését és korrigálását, egy két szórványos esetet kivéve fölényesen mellőzni. Egyenesen bántó, ahogyan pl. Szegedi Kis István irodalmi működésének adatait (221. lap.) elintézi — az a szerző, aki Sz. K. I. életével maga is több rendben irodalmilag foglalkozott! — s még a legújabb korban is elfelejt megemlíteni olyan, nemcsak helyi érdekből fontos adatokat, hogy pl. a 250. lapon említett „ifj. Kiss Ferenc, 1884—85. évben ideiglenes fitanító“ — ma debreceni egyetemi tanár — *fia*, a 248. lapon említett (idős.) Kiss Ferencnek.

Abba sem lett volna szabad belenyugodni, az élő és Isten jóvoltából jó erőben levő szerzőnek, hogy 1917-ben sajtó alá készített műve 1927-ben minden változtatás, javítás és toldás nélkül jöjjön ki a sajtó alól s így bennmaradjanak ma teljesen értéktelenné vált adatok (például: az egyház vagyonának kimutatása 1917-es — tehát már nem fix — koronávalutában stb.) s másfelől kimaradjanak belőle oly fontos tények mint a Kónya Gábor lelkipásztor elhalálózása, utódjának kiléte, stb. Történetírónak nem szabad világ eleibe bocsátani olyan dolgot, melyről magának kell tudnia, hogy mire világot lát, már el is avul, legalább részleteiben.

Szívünkben szánunk és bánunk, ha az érdemes szerzőnek, vagy akár a nemes és szent mezőtúri ekklesiának fájdalmat okoznának ezek a bíráló szókimondások. Ismételjük, hogy nagy és őszinte elismerést érzünk mindkettő iránt és kijelentjük, hogy a könyvnek, nagy fogyasztásai ellenére is, jobb volt így megjelennie, mint örökre fiókban maradnia, mert a benne közölt történelmi anyag, különösen a XVIII. századi összképünket határozottan gazdagítja, sőt mélyíti. De súlyt helyezünk rá, hogy nagyon nyíltan megmondjuk a véleményünket e műről azért, mert szeretnők, ha már egyszer vége szakadna a protestáns egyház- és iskolatörténetírásunkban még mindig grasszáló *történetírói dilettantizmusnak*, amellyel sem magának a tudományak, sem pedig egyházunk tudományos reputációjának nem teszünk jó szolgálatot. A boldog emlékü Géresi Kálmánnak egyik derűs bonmot-ja szerint (amelyet akkor eresztett meg, midőn valamelyik református középiskolánk egyik érdemes professzora egy kétes értékű verskötetet talált kibocsátani): „*verset írni emberi jog, de verset ki nem adni:*

tanári kötelesség!“ Nos, hát a históriaírás, sőt kiadás is emberi joga minden *egyénnek*, aki erre magában ösztönt érez, — de amikor egy olyan erkölcsi testület, mint a mezőtúri presbiterium, *maga ad írói és tudományos megbízatást* valakinek, akkor, ha csak az illető megbízott nem elsőrendű szaktudós, elemi kötelesség a munkáját hozzáértőkkel a kiadás előtt felülbíráltatni s csak ha e bírálat kedvező: akkor érezheti magát az illető testület mentesnek a felelősségtől s engedheti meg, hogy a mű az ő auspiciuma alatt lásson napvilágot. Amíg pedig megfelelő szakember nincs a látóhatáron: inkább ne siessünk mindenáron „történelem“ íratásával — amikor is a legkedvezőbb esetben sem kaphatunk egyebet jóakarató és naiv dilettáns munkánál — hanem elégedjünk meg a forrás publicatióval, amelyet aztán később szakképzett feldolgozók kedvükre felhasználhassanak. (Tehát óvást emelünk az ellen, hogy az ezen ismertetésünk legelején mondotakat valaki *siettetésnek* értse!) Ez esetben is tökéletesen megfelelt volna mind az ünnepi célnak, mind a lokális önértetnek, mind a tudomány érdekének, ha az egyháztanács a Faragó Bálint és mások gondozásával az „Ekklesia Protocollumában“ és egyebütt található nagyérdékű helyi vonatkozású följegyzések szövegű és esetleg jegyzetekkel kísért kiadatására szorítkozik vala s nem ambicionálja mindenáron „egyháztörténelem“ íratását. Ebben a tekintetben is bizony áll az, hogy „aki magát megalázza, fölmagasztaltatik“ és viszont.

Révész Imre.

Dávid Antal: Babel és Assur. II. Művelődés. Budapest, 1928. Szent István Társulat kiadása. 8°. 264 l. (Szent István könyvek 54—55. szám).

E művecske első részét ismertettem a Protestáns Szemle 1926. évfolyama 95—96. lapjain. Most előttünk áll a második befejező rész, mely Művelődés alcím alatt a következőket tartalmazza: Rövid tájékoztató előszó után az I. fejezetben (6—61. l.) szól a vallási kultúráról., a II. fejezetben (62—100. l.) a gazdasági kultúráról., a III. fejezetben (101—164. l.) a szociális kultúra alkotórészeit foglalja össze s végül a IV. fejezet (165—251. l.) a szellemi kultúra elemeiről, alkotó tényezőiről értekezik, az V. fejezet az irodalmi tájékoztató, mely logikus csoportosításban az I. kötet irodalmához pótlásképpen a legfontosabb és legújabb irodalmat adja. Megállapíthatom, hogy e felsorolásban minden benne van s az csaknem teljesnek nevezhető.

A mű első kötetéről alkotott kedvező véleményünk teljes mértékben alkalmazható a második kötetre is. Szerző, a szakember komoly és alapos készültségével vezet át az egyes fejezetek anyagában a legfontosabb problémákon s anélkül, hogy részletekbe hatolna, megérint majdnem mindent, ami az assyr-babyloni műveltség megértéséhez a tudomány mai álláspontjáról közölhető. Több helyen talán épen hibája is, hogy igen óvatos és az egyes kritikai vélemények beható lemérése helyett inkább kompromisszumos felfogást képvisel. De ez eljárás mód talán igazolható a mű céljával, hogy a művelt közönség-

nek csak biztosat és föltételes helyett inkább keveset, de igazolható szabad adni.

Távol áll tőlem, hogy a kiváló szerzővel itt részletkérdésekről vitázni akarjak, azonban néhány kérdésnél még sem fog ártani, ha a szerzőével ellentétes felfogásnak is kifejezést adok. Így pl. az *Anu* személye létezésére vonatkozólag magam nem vagyok hajlandó azok nézetéhez csatlakozni, kik — szerzőnk is a 12. l. e felfogásához hajlik — a menny eme megistenített fogalmában tudós spekuláció művét látják, — ellenkezőleg, mivel az *Anu* ideogramma az Isten ideogrammával teljesen azonos, az ég és az isten fogalom összetartozandóságát megingathatatlan, eredeti hitképzetnek tartom, ha mindjárt nem is *An*, hanem inkább *dingir* forma alatt, amely a sumirt a középázsiai ural-altai népek *tangri* stb. azonos fogalmával köti össze. Ez olyan nagyfontosságú coincidentia, amelyhez más súlyos okok alapján is a leghatározottabban ragaszkodnunk kell. — A 16. l. szerzőnk a holdisten *En-zu* „nevének jelentésénél a hagyományos magyarázathoz csatlakozik, mikor azt a Bölcsesség (= *zu* = tudás, bölcsesség) ura“ (= *en* = *ur*) értelemmel fordítja. Én ennél helyesebbnek s a hold időhatározó jellegével megegyezőbbnek tartom az „idő (= *en* = idő) tudója (= *zu*) = tudó, tudós melléknévi jelentéssel is *bir*) jelentést. A *Gilgames* eposzt én eredeti sumir szellemi terméknek tekintem, ha később mindjárt sémi babyloni szellemben átredigáltatott is s ezért a benne szereplő neveket már csak a következetesség kedvéért is szívesebben írnam — ahol csak lehet — mind sumir formájukban. Szerzőnk e helyett vegyes írásmódot alkalmaz. pl. *Ut-zi'-t Um-napistim* (= assyr-babyl. alakban) írja, a tudósok nagy többsége által pedig assyr-bab. alakban *Ea-bani*-nak olvasott hős nevét *Enkidu* sumir alakra fordítja vissza. (26. l.) — A 27. l. *Kuribe* nevezetű demon szellem-jellege nem bizonyítható. A 28. l. *zinapistu*-val adatik vissza a lélek fogalma, ez azonban nyilván csak sajtóhiba, mert ilyen szó nem létezik. Ehelyett a lélek neve a sumirban *zi*, az assyr-babyloniiban pedig *napistu*. — Zavarónak tartom a mű több helyén olvasható sumer-akkad összefoglaló jelzést, nevezetesen a szakember tudja, hogy alatta mit kell érteni, a közönség azonban össze fogja zavarni az assyr-babiloni jelzéssel, holott a kettő nem egy és ugyanaz. A *Kingu* szörnynevet a 28. l. írja helyesen és nem a 39. l. A 174. l. találóan jegyzi meg, hogy a sumir számolás legelső alapja az ötös számolási mód volt, de nem valószínű, hogy e számolási módnak 12-vel való szorzata vezette volna a sumirokat a hatvanas számrendszer kialakításához. Ez utóbbi előállásnak más oka volt és lehetett. Még más részleteknél is kifejezést adhatnék a szerzőével ellentétes felfogásnak, a közöltek mellett feleslegesnek tartom a további részletezést.

Öszintén sajnálom, hogy szerzőnknek nem állott az egész mű kidolgozásánál még több tér rendelkezésére, ha mondanivalóit még többre szabhatta volna, a mű értéke kétségtelenül csak fokozódott volna. Így is azonban teljes elismerésünk illesse a neves és kiváló szakembert, ki munkájában nemcsak eszméltetőt, hasznosat, hanem magyar földön

éppen hézagpótlót alkotott, melyben az ókori kelet kultúrája iránt érdeklődő a legfontosabb assyr-babyloni fejezethez talál megbízható és tanulságos kalauzt.

Varga Zsigmond.

Siklóssy László: Gyorskocsin Erdélyben. Pásztortűz-Könyvtár. Kolozsvár. Minerva, 1927.

Siklóssy művelődéstörténeti olmfuttatásai úgy hatnak rám, mint az öreg Apor Péternek metamorphosisai, aki meg akarta menteni, meg is mentette részben kora életének képét. Csak egyet sajnállok Siklóssy könyvében, miért *gyorskocsin* tette meg az útat, miért nem inkább bricskán, egy ekhós-szekéren, vagy még inkább gyalog, mennyivel többet menthetett volna abból a sok kincsből, melyből csak csak néhány mutatóvány jutott: Biasini, erdélyi ötvösök, régi ajándékok, Oláh Miklós és képes faliszőnyegek, borivás, unikornis, Bosco az ezermester, a kávé történetéből, táncos püspökök, erdélyi szőnyegek, fazekascéhek, könyvjegyek, krinolin, Horváth Lazi, Barabás Miklós, Jókaiék, Gernyeszeg, — ha nem száguld végig ezeken a nekünk oly drága tárgyakon és neveken talán egy-egyre több sor is jutott volna, Gyulai Romhányijából is eszébe ötlöttek volna e méla sorok:

Vén kastély a Maros völgyében,
Vén fák között a parton épen,
Kékes ködökkel Gernyeszeg,
Jó teted Isten áldja meg...

s megemlékezett volna róla, hogy e nagyszívű erdélyi magyarnak az a ritka szép kastély egyszer testi és lelki menedék volt. Ha kisebb a sietség, talán nem kerül egyetlen könyvbe ez a sok magyar érték, hanem mindegyikből egy-egy külön könyv kerekedhetett volna, amilyen nálunk olyan kevés van, s amilyenért, ha német, francia, szívesen annyi pénzt fizetünk, pedig rólunk csak egy szócska sem esik bennök, még akkor sem, ha tudományos kötelességük volna. Siklóssy László pedig arra való ember, van szeme, hagyományszeretete, szép-érzéke s ha hozzájárul még a tudós kitartás és felelősségérzés, olyan terén dolgozhatik műveltségtörténeti irodalmunknak, mely eddig szinte sivár pusztaság. Igaz, kellő előmunkálatok híján — mert valamelyes azért akad, — sok utánajárás kell ezen a téren. Hogy csak egy kis példát mutassak, az Erdélyi szőnyegek című fejezetében fájdalmasan nélkülözöm Fadrusz János nevét, aki nemcsak Mátyásokat tudott mintázni, hanem elsőrangú szőnyegismerő is volt; nyaranta bujta az erdélyi falvakat szőnyegek és szőnyegtöredékek után. Emlékezem egy esetre, hogy az egyik esztendőben Fogarasban talált egy fél szőnyeget, melynek másik felét két évre rá Kisküküllőben hajhászta fel. Felesége kitünően értett a szőnyegjavításhoz s maga is nem egy szép selyemszőnyeget csomózott a naphegyi műteremházban; egyike-másika ki is volt állítva. Ő, aki most a Felvidéken valahol — Dobsinán-e, vagy Rozsnyón-e, nem tudom, — második házasságában él, ő igen sok adatot tudna az erdélyi szőnyegek történetéhez. A nemrégiben elhunyt kritikus, Kessler József, volt annak idején

szinte egyetlen méltánylója Fadrusz szőnyegszeretetének. Fadrusztól hallottam, hogy az erdélyi falvak bírói asztalára és ládájára rendszerint török tisztviselőktől került egy-egy szép szőnyeg valamilyen „hivatalos eljárás” fejében; a templomokba pedig úgy, hogy a jegyes párok azt terítették az oltár elé az esküvő alkalmával s utána a szőnyeg a templom tulajdona maradt. Így már valahogyan érthető, hogyan gyűlhetett össze egy-egy templomban annyi szőnyeg, mint például a brassói fekete-templomban. — Ebben a különben szép magyar könyvben van egy kis könyvdíszbeli stílushiba, t. i. az egykorú hasonmások nem vágnak össze Haranghy Jenő mai rajzaival; vagy egyiket, vagy a másikat kellett volna választani; együtt hangulatbeli zavar támad, amelyet azonban nem bánnék, ha ez *egy* könyv helyett *öt* ilyen feküdnék előttem.

Tolnai Vilmos.

Divald Kornél: Magyarország művészeti emlékei. Budapest, 1927. Kiadja a királyi magyar egyetemi nyomda. 256 lap.

Hosszú munkásságának nevezetes állomásához érkezett meg Divald Kornél, mikor az Egyetemi nyomda módot nyújtott neki arra, hogy értékes életének eredményeiről pompásan illusztrált műben számolhasson be. Jól tudjuk mindnyájan, hogy mit köszönünk Divald fáradhatatlan buzgalmának: oly vidékek tömérdek emlékeinek ismeretét, melyek ma már elszakadtak tőlünk, s melyek, ha Divald idején fel nem kutatja, össze nem gyűjti őket, most már örökre el is vesztettek volna számunkra. Évtizedeket töltött avval, hogy ritkán járt vidékeken, úttalan utakon bolyongva, nélkülözésekkel és ezer fáradsalmakkal küzködve, gyűjtött, egyre gyűjtött. Mentett, amit lehetett; fényképezett, amit talált. S e leltár s e fénykép-gyűjtemény ma megbecsülhetetlen érték. A magyar művészettörténet nagy úttörői után leginkább Divaldnak tartozunk hálával azért, hogy a régi magyar művészetről kielégítő képünk van ma s legnagyobb büszkeségünk, a középkor s a felsőmagyarországi művészet, nagy vonásai-ban aránylag tisztán áll előttünk. Oly korban, melyben csak kevesen érezték, hogy saját művészetünkkel foglalkozni nemzeti kötelességünk, ő a közönnnyel nem törődve, törhetetlen céltudatossággal, állandóan napirenden tartotta a hazai művészet kérdésének ügyét. Segítségére volt ebben rendkívüli írói képessége is, mely megkönnyítette az anyaggyűjtés eredményeinek alapvető munkákban való időnkénti feldolgozását. Több volt az, mint a felvidéki ember lokálpatriotizmusa és több, mint egyéni érdeklődés, mi erre vitte. A hivatás és hivatottság komoly és szent érzéséből fakadó odaadás volt, mélységes rajongás, mely végnélküli munkára sarkalta. Mert nem a frázispuffogás volt jelszava, hanem a munka.

Divald arra vállalkozott, hogy eddigi részlettanulmányait s kisebb összefoglaló dolgozatait — a kutatás összes eredményeit számbavéve és felhasználva — nagyszabásu könyvben adja kezünkbe s áttekintő képet adjon a magyarországi művészet egész történetéről. Méltán tehetette ezt az elvégzett munka s imponálóan nagy anyagismerete jogán. Művészeti irodalmunk súlyos mulasztását pótolja e

könyv, mely alkalmas arra, hogy nemzeti önérzetünket és kifelé való tekintélyünket méltó módon emelje. Röviden érintve a magyarok bevonulása előtti idöket is, felemelő képet ad a magyarországi művészet fejlődéséről egész a mult század közepéig. S mindenkor elevenen élő kultúránk beszédes emlékei vonódnak fel előttünk, a hiteleneknek és kétkedöknek tanulságául.

Divald ezúttal is sok új anyagot tár fel, sok új és érdekes szempontot nyújt, melyek részletes kidolgozását további tanulmányok számára tartotta fenn. Így különösen az Árpád-kori művészet tekintetében a kutatás új lehetőségeit nyitotta meg s a röviden odavetett s néhány képpel alátámasztott megjegyzésekben ígéret rejtözik, rendkívül érdekes problémák kifejtésére.

Divald könyve ellen talán csak egy lényeges kifogást lehetne tenni, s cz sem a szerzőnek szól, hanem az eddigi kutatások hiányosságának. Kivánatos volna, hogy az ország egész, legalább ma megközelíthető területe úgy fel legyen kutatva, mint Felső Magyarország, s hogy mód adassék arra, hogy Divald Kornél nagyértékű eredményeinek méltó folytatásául, rendszeres anyaggyűjtését a Dunántúlra és az Alföldre is kiterjeszthesse.

Az Egyetemi nyomda 350 éves fennállásának évfordulóját semmivel sem ünnepelhette volna meg szebben, mint a magyar művészet-történet könyvének evvel a gazdag és szép kiadásával.

Dr. Hoffmann Edith.

A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petöfiig. Irta *Horváth János*. Budapest. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. 1927. 390 lap.

Az irodalmi népiesség méltán egyik legfőbb kérdése a magyar irodalomtörténetnek, mert végeredményben ez a jelleg fejlődött és nemcsodélt nemzeti klasszicizmussá. Ezt a kifejlödött és megnemese-dett formáját ismerjük és élvezzük a nagy magyar klasszikusok: Petöfi és Arany költészetében, anélkül azonban, hogy magával a fejlődés és nemese-dés folyamatával különösebben foglalkoztunk volna. Megelé-gedtünk azzal a könnyen kinálkozó megállapítással, hogy a népiesség-nek voltak többé-kevésbbé méltatott előfutárjai, (mint pl. Csokonai, Kisfaludy, Czuczor stb.), akik előkészítették Petöfi és Arany eljöve-telét. Láttunk bizonyos előzményeket, azonban keveset törödtünk a rokonjelenségek igazi összefüggésével. E sok tekintetben rejtett és mégis oly természetes összefüggés tüzetes megvizsgálására, az irodalmi népiesség fejlődésének oknyomozó leírására vállalkozott Horváth Já-nos, aki a nemzeti klasszicizmus legművészibb tényezőjéről: Petöfi köl-tészetéről írott hatalmas művé-nél fogva is elsősorban hivatott e nagy-jelentőségű irodalmi probléma módszeres megoldására. Csakis az ő sa-játosan egyéni módszerével sikerülhet egy ilyen sokoldalú és részlet-kutatásokkal még eléggé meg nem érlelt kérdésnek, azt lehet mondani, végleges elintézése. Korszakos Petöfi-monografiájában mutatta meg eredeti módszerét, amely nem várja másoktól a filológiai analízis aprólékos részletmunkáját a maga szintetikus munkája számára, de viszont

filológiai elemzése eredményeinek szintézisét sem hagyja másra. Horváth János nem kér a szokásos munkafelosztás kényelméből, hanem a kitűzött feladatot egészen a magáénak tekinti s a vele járó munkát a filológiai megalapozás igénytelennek tetsző részleteitől kezdve az esztétikai betetőzés művészi remekléseiig egymaga végzi. S éppen ez a látzólagos kettősség adja meg módszerének azt a páratlan egységet, amely nem a megszokott analitikus vagy szintetikus eljárás egyoldalú követésében, hanem egy jelenségnek vagy kérdésnek maradék nélkül való teljes elintézésében nyilvánul. A témának ez a teljes feltárása és lezárása jellemzi Horváth János jelen munkáját is.

A bevezetésben a népiesség fogalmának pontos meghatározásával veti meg fejtegetéseinek szilárd alapját. Először is megismertet bennünket azzal az irodalmi néppel, amely összekötő kapcsot alkot az olvasóközönség s az irodalom alatti nép között. Ez közvetíti egyrészt a szájhagyományba leszálló, másrészt az abból irodalmivá emelkedő költői kincseket. E szerint „a népköltészet bányája a népiesség Petőfi előtti félszázada számára nem annyira az igazi nép volt, hanem, bár a néppel szintén, de az irodalommal is érintkezésben álló, abból hatásokat felvevő, vidéki magyar középosztály“. A *népiesség* pedig ott kezdődik, ahol az irodalom *szándékosan* keresi a népköltészetrel való érintkezést. Ez az érintkezés kétféle. Ugyanis az igazi népiesség egyrészt öntudatosan *idomul* a népihez, másrészt céltudatosan igyekszik a műköltészet megfelelő elemeit a *néphez juttatni*. Ez az irodalomtörténeti jelleg azonban korántsem meríti ki a népiesség fogalmát, amelynek tárgyköre és időbeli kiterjedése sokkal nagyobb, mint általában szokták gondolni. Kiterjed a költészetén kívül „a nemzetnek mindenféle, népfajlag különleges hagyományára s a nemzeti történet egész folyamára. *Hagyománymentő* mozgalom az újítva haladó világban. Kelet intelve, emléke a nyugat jelenében.“ A népiesség tehát *állandóan* működő, konzerváló történeti erő, de vannak korszerű változatai. A XIX. században éppen mint *irodalmi* népiesség vált a nemzeti haladásnak legszembetűnőbb s így közismert tényezőjévé.

A jótékony folyamat már a XVIII. század közepe táján megindul, egyelőre lassan ugyan, de az *egészséges* fejlődés biztató ígéretével. A mozgalom kezdeményezője s így a magyar irodalmi népiesség őse Faludi. Énekköltészetének varázsa, mellyel Révait és annak egész körét is meghódítja: „a friss színekben jelentkező régi.“ Ezzel válik a *formahagyomány* irodalmi értékesítésének első nagy művészevé.

A századvégi hagyománymentő népiesség alapvető szemléletét legjobban és felülmulthatatlan tömörséggel fejezi ki Berzsenyi híres feljajdulása: „Romlásnak indult hajdan erős magyar.“ Ez a szemlélet élteti Dugonics és a „népszerűek“ magyaros irányát. A hagyománymentő múlt föltámasztásában ekkor már nagyobb szerep jut a *köznép* hagyományainak is, ami bizonyos szempontváltozást jelentett Aporhoz képest. A Faludi- és Dugonics-féle népiesség eltérő jellemét, beható elemzés alapján, abban állapítja meg Horváth, hogy míg Faludi, akit inkább művészi cél vezetett, a *formai* néphagyományok iránti érdeklődést propagálja, addig Dugonics, akit inkább érzelmi (nemzeti, faji)

céltudat hevített, az *anyagi* néphagyományok iránti érdeklődés megindítója volt.

Faludi formai népiessége közvetlenül folytatódik Révai körében, míg Dugonics anyagi népiessége a honfoglalási époszban ölt magasabb irodalmi formát, hogy aztán jóval később az erőteljesen megindult magyar néprajzi irodalom alakjában kerüljön ismét elénk. Révai programja az irodalommal elegyes népiesség, amelynek eszményi megvalósítását látta Faludi énekeiben. Ezekre támaszkodik a XVIII. századvégi énekszerzők magyaros „ének” műfaja, melyben itt-ott már megcsendül a népi *dal* hangja. E dalköltészet jellemzésére használja Horváth a „*viszonylagos* népiesség” eredeti és találó elnevezést. Csak azért népies, mert elüt a divatos német daltípustól. Itt kapjuk e kor két legnevezetesebb dalköltőjének, Csokonainak és Horváth Ádámnak, a részletekbe mélyedő elemzés finomságánál és az egybefoglaló tanulmány művészi stílusánál fogva egyaránt kiváló jellemzését. Csokonai-ban látjuk a népies dalszerzéshez való átmenetnek egyik kezdeményezőjét, mire őt a népivel sok tekintetben rokon egyénisége predestinálta. A korszak általános jellemzését abban lehet összefoglalni, hogy *tudatos* népiességről alig lehet ekkor még beszélni.

Az ugyanakkor meginduló gyűjtés is megmarad egyelőre a Révai-féle „elegyes” gyűjtemény gondolatánál és átmenetet alkot a régi módi kéziratos énekeskönyvektől az igazi népköltési gyűjteményhez. A későbbi népköltészeti gyűjteményekhez legközelebb járt Horváth Ádám gyűjteménye. Egyidejűleg nagyobb érdeklődés kezd mutatkozni a népdal s kisebb mértékben a népmese iránt. Az előbbinek ügye Kultsár István felhívásával vesz lendületet 1817-ben.

Az elmélet terén különösen Kölcsey tanítása fontos, amely „az egész magyar műköltészettel állítja szembe a népdalt, mint a nemzeti költészet primitív, hűtlenül elhagyott mintáját.” A „művészi népdal” elméletének megalapozására pedig Bajza József vállalkozik, aki világosan fölfedezte a *műköltői naivság* igazságát. Ennek alapján „a népdalíró műköltőtől önmaga megnyilatkozását várja a népdal megnemesedett műformái között.” Lényegesen különbözik ettől Kisfaludy Károly gyakorlata és Toldy elmélete, amely a „népi érzésmód átvételére” utasítja a népdalíró költőt.

A szerb népköltészet hatásának vizsgálata után sorra veszi szerzőnk az egyes népdalköltőket. Erdeméhez képest méltatja Vitkovics úttörő kezdeményezését, amellyel a népdalköltést elkülönítette a műköltészettől. Itt mutat rá Horváth kitünő jellemző erővel a korai népiesség alapvető fogyatkozására: „népi akarna lenni, de nem tud, műköltői eredetét tagadni akarná, de azt sem tudja.” Vitkovics kezdeményét Kisfaludy nyomatékosította, anélkül, hogy lényegileg újat nyújtott volna a népies gyakorlatban. Ő még csak „kirándul” a népdalhoz. Nem dalol együtt a maga legényeivel és lányaival, hanem daloltatja őket az olvasó mulattatására. Mindössze három dalával (Rákosi szántó, Szülőföldem, Sárgalevél) válik a magyar nemzeti dal előfutárává, amelyekben először valósult meg Bajza műdal-elmélete:

„a münépdalban a műköltő saját érzelmének kell, de a népdal műfaji esztétikumán át dallá szövődnie.“

Kisfaludynak merő ellentéte Kölcsey, aki „csupán művészetet tanul a néptől, míg dalának érzelme, ihlete a saját tulajdona. „Kisfaludyé a köntös, Kölcseyé a lélek.“ Az utóbbi „népdala“ a naiv kifejezésre törekvő műfaja. „Benne mintegy előre küldött követét láthatjuk a népi segítségével később klasszikussá fejlődött nemzeti irodalomnak.“ A Vitkovics—Kisfaludy, valamint a Kölcsey-féle népdaltípust egyaránt nagy eredetiséggel fejleszti tovább Vörösmarty. Az elsőtől a naivnak tárgyi elkülönítésével kifejlődik a genre-ábrázolat műfaja, az utóbbiból pedig a naivnak formai felszívásával a nemzeties műdal bontakozik ki.

A Vörösmartytól helyes irányba terelt folyamat azonban csak Petőfivel jutott el végső céljához. Természetes, hogy a népdal mellett a népnyelv iránti tudományos érdeklődés is lendületre kap már a huszas években, ami egy évtized elteltével a táncra és zenére is ráirányulva, általános néprajzi érdeklődéssé tágul. Ennek egyik formája az útirajzokban jelentkező tájleírás, amely a magyar tájak, főleg az Alföld felfedezéséhez vezet és benne megteremti a maga magyar tájeszményét. E sokoldalú érdeklődés abban is megnyilvánul, hogy az elbeszélő és drámai művekben egyre több és komolyabban felfogott népi alak szerepel. Egyidejűleg a Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság irányítása mellett a népdalgyűjtés rendszeres munkája is megindult, amely végül is Kölcsey elvét tette magáévá. Eszerint „a népdal nem a nép, hanem a művelt irodalom érdekében hasznosítandó.“ A népdalgyűjtéssel karöltve fejlődik a népiesség elmélete, amelynek legnevesebb tudósa Erdélyi János.

Ekkor éli virágkorát a Petőfi előtti kor legtermékenyebb és legnépszerűbb népdalköltője: Czuczor Gergely, aki a Kisfaludy-, Toldi-féle iránynak vált mintegy klasszikusává. Népdalköltészete együtt delel a Bajza-féle németes dallal, hogy aztán Petőfi megérkezéssel mindkettő napja leáldozzon. Odáig még jelentős szerep jut Szakálnak, még inkább Krizának, aki főképp őszinteségénél fogva igen határozott eredetiséggel műveli a Kisfaludy-féle népdalváltozatot. A sort Szentiváni Mihály zárja le, akiben mint a „szabadság-szerelem“ első népies dalnokában s a szülőföld iránti vonzalom naiv kifejezőjében — úgy lehet — Erdély Petőfije tört le korai elhunytával.

Könyvének utolsó fejezetében Horváth János hihetetlenül gazdag ismeretanyagon végigvezetett sokirányú fejtegetéseinek logikus eredményeképpen a népiesség történeti jelentőségét állapítja meg. Ismételten rámutat a népiesség gazdag komplexumára, amelynek csak egyik, de legfeltűnőbb jelessége volt a dalnépiesség. Nyomában következett az az egyetemes néprajzi érdeklődés, amelynek révén „a magyar köznép“ mindennemű műveltségi hagyományaival együtt tárgya lett a közfigyelemnek.“ Az idegen nyugati műveltségi formák elsajátítására irányuló szándékkal szemben még inkább nyomatékos nyert a népiességnek „ellensúlyozó, nagy történeti jelentősége.“ „Azt a nemzeti politikumot, mely mintegy száz éven át, öntudatlanul vagy nyíltan, irá-

nyitotta a magyarság modern átalakulását, a népiesség képezte át izlési formává a nemzeti irodalom érett korszaka számára.“

Horváth János könyvének tartalmi gazdagságát valamennyire talán e vázlatos gondolatmenet is mutatja. Elvezet bennünket úgyszólván a népiesség bölcsőjétől annak Petőfi költészetében való megdicsőüléséig. A témát minden elképzelhető oldaláról megvilágítja, számtalan komponensre bontja, hogy végül is rámutasson a sokágú folyamat egységes lényegére. Közben nemcsak, hogy egybefogja a sokszor tárgyalt problémák laza szárait, hanem eddig még észre nem vett száalakkal is gazdagítja a népiesség színes szövetét. Általában sok új eredményével lep meg bennünket. Elintézettnek hitt megállapításokat lényegesen módosít és újból értékeli. A meg nem érdemelt fényt árnyékkal tompítja, a mulhatatlanul háttérbe állítottat fénnel árasztja el. A népiesség nagy mozgalmának megvilágított előterébe így jut Faludi, Kölcsey és Vörösmarty, hogy figyelmünk annyival kevésbé összpontosuljon Dugonics, Kisfaludy s Czuczor népszerűbb alakjára. Ehhez hasonló átértékelés több is akad Horváth János művében anélkül, hogy egyszer is eszünkbe jutna sajnálkozni a régibb álláspont tarthatatlanságán. Szívesen bízzuk magunkat a szerzőre, hogy otthonos biztonsággal vezessen bennünket a népiesség zegzúgos rengetegében. Közben bőven van alkalmunk, hogy rátermettségéről és hivatottságáról lépten-nyomon meggyőződjünk. Majd ismeretanyagának áradó gazdagságával, minden apró jelenségre kiterjedő részletkutatásának bőséges reper-toárjával kelt komoly érdeklődést, majd meggyőző fejtegetéseiből, szinte valamely exact tudomány biztosságával kibontakozó eredményeivel lep meg bennünket. Gondolatmenete olyan természetes, okfejtése annyira világos, hogy vezetésével szinte észrevétlenül jutunk új meg új ismeretek birtokába. Az az érzésünk, mintha magunktól sem mehettünk máshová, mint ahová a tudós szerző vezet bennünket. Az eredményhez jutásnak ez a szinte magától értődően egyenes és biztos módja mindennél nagyobb dicsérete a műben alkalmazott analitikó-szintetikus, vagy genetikus módszernek. Persze, a módszer eme diadalának föltétele nemcsak magában a módszer alkalmas voltában, hanem a szerző tudós egyéniségében is adva van.

Gulyás Sándor.

Két verseskönyvről. *Máriássyné Szemere Katinka:* Fordul a szél. 1927. — *Bakó József.* Árva kalászok. — Vasvármegye és Szombathely város kultúregyesülete kiadása.

A versnek kevés igazi szerelmese van manapság. Az emberi gondolat zenéje ez, mely nagyobb lelki koncentrációt és odaadást követel, mint a dráma és a regény. A formának és tárgynak, az alkotónak és művésznek azt a szoros egységét, mely sokszor az elragadtatás forró orkánjával sodorja a lelket. Viszont az olvasótól ennek az aláztos utánaélését követeli a vers. A szavak, mint szerteszórt gyöngyök jelentik, merre nyargalt a látnok a víziók hegye felé és az olvasónak ezekből a jelekből kell magának megtalálnia a Szépség felé vezető ösvényt. A nehézség az, hogy sokszor ügyetlenek a jelek, sokszor pedig az út nem éri meg a fáradságot. A kitaposott utat un-

juk, Az epigonoknak nincs nagy kelete. Viszont sokszor hangos, nagybetűs szavak után nagyon silány kis kilátáshoz érünk és sajnáljuk az elvesztett időt.

Ezt a két új költőt éppen a költői elmélyülés egyforma ereje jellemzi. *Máriássyné* nem ígér nyaktörő magasságokat. Ha festőnek születik, miniatűröket fest angyalszerű gyermekarcokról és jelképes tájakat. Egy-két helyen olyan kedves meleg muzsikája van a verseinek, hogy szinte meglep az itt-ott kiütköző kifejezésbeli kezdetlegesség. A verssorok megbicsaklása, kellemetlen rimelése (*villan, illan, tovavillan!*) egy-két egészen költőietlen sora — (*Azért kellett szedni ilyen nagyon sokat stb.*) a vers lüktetése elleni egészen durva hibák szinte fájnak, mintha a böcsődalt éneklő művész gitárja fél-fél hanggal elsietné a kíséretet. Itt-ott erőszakos szeretetre vezet az olvasót és magyarázza a jelképet (*köd*), ami akkor maradt volna szép, ha nem hasítja szét a fátylat fölötte. Egy-két versben (ösztönös vagy valóságos?) Reményik hatás esendül ki. (*Mozgókép. Rádió stb.*) A hosszú lélekzetű versek, mint a *Tékozló fiú*, a hibákat még jobban mutatják s a hangulat összefoglaló ereje is csödbe jut az út végén. Ami *Máriássyné* költészetében megkap és melegít, az a forró intuición, ösztönös költőiség, meleg ihlet, mely egy-két strófában is magával sodorja a lelket. Minden tájék csakugyan egy lelkiállapot nála; a férje lelkét a felvidék rajzával érzékíti meg. Az anya lelkében rejtelmesen előhangzó váraozást, csöndes örvendezést vagy halk bánatot kifejező egy-két sora a legmélyebb átélések közé tartozik. Van egy-két dala, mely teljes, befejezett egység (*Gotika, Hangok a hegyen*) és mint finoman cizellált ráma veszi körül egy nagyon mélyen gondolkodó, a látható világban a láthatatlan jelentéseit elolvasó asszony lelki-arcát, akinek kis könyvére érdemes felfigyelni.

A másik új költő egy cipészlegény. A szombathelyi kultúregyesület fedezte föl. Petőfi végig kibontott képei, Ady szimbólizmusa birkózik ennek a nagyon eredeti és mindig egyéni hangú iparoslegénynek színes poézisében. Nagyszerű öserő vulkánikus tüze csap meg itt. Mint a vulkán, követ és virágot összekeverve dobál föl. Egyik képébe belekap a másik, képzavar akasztja meg a vele szállni kezdő olvasó lelkét, néhol csak egy, — igaz, hogy nagyon mély, — de nagyon keskeny szakadék választja el, hogy a dagályos értelmetlenségek nagyon látogatott országába át ne lépjen. (pl. Árad a szív és rajt az álom gyöngynaszádja, ha nászra kész(!) — azután: Itt a mocsok rémes hazájából, amit a vágya szűz fehérré szült stb.) Akik e verset azzal a ráfeledkezéssel olvassák, hogy a szavak nyomán képek pattannak elő a lelkükből, sokszor káotikus, teremtés előtti világban találják magukat. Egy-egy merészen felvett téma a legnehezebbjéből: (*csatornatisztító dala, a szemetes*) kihull a kezéből, de ez a vakmerő szépségkeresés mindenben, ami útjába akad, a vérbeli költőt mutatja, aki tudja, hogy a dolgok mögött mindenütt ott rejtőzködik a Szépség és égő szomjúsággal keresi. Megkapó, erős líra ez. Ömlik belőle a szín, a szimbólum és a kép. A forma igen mellékes itt, annyi a mondani-valója, hogy nem ér rá pepecselni, megállani. A sorain túlárad a gon-

dolata, beleömlik a következő sorba és szinte pihenő nélkül zúg át a rákövetkezőbe. Hasonlít egy-egy felvidéki folyóhoz, mely vágatva sodor ágat és levelet. Amit visszatükröz a világból, az szakadozott, egymásnak sokszor ellentmondó látás, de nem is az a célja, hogy egy filozofikusan felépített világot mutasson be. A sokszínű és sokszor ellentéteket hordozó élet dala ez. *Valóságos* életnek *valóságos* dala. Igazi költővel volt találkozásunk. Sokat kell tanulnia és csiszolódnia hitünk szerint. Igaz, hogy őszeni volt Burns is, de az volt Arany is és a szuronya hegyén gyertyát égető, folyton tanuló Petőfi is. Ha igazi a gyémánt, amit a csiszolás közben veszít, azzal is az értéke gyarapodik.

Muraközy Gyula.

Kisbán Miklós: Reggeltől-estig.

Kisbán?! Az emlékeink közt megelevenedik a híres novellás kötet, a rákövetkező színdarabok, s a Nagyúr, írásainak és írói egyéniségének legjellegzetesebbike. Igen, a sorok mögül láng nélkül is átizzó magyarságnak és az előkelő clown vakmerő mutatványkedvének határai közt hibázhatott sokszor, de érdekes volt, tagadhatatlanul mindig és annyira, hogy ennek az írói érdekességnek újabb meguyilatkozását keresve, szinte futtában megyünk végig a *Reggeltől-estig* lapjain.

És meg kell néznünk a címlapot megint: — Kisbán?!

Uj és érdekes most is, tagadhatatlan. De írói arcképének ismert rajzába disszonáns idegen vonás vegyül. Ahogy ugyan kitüzi maga elé a feladatot: *az analitikus regényt*, ez Kisbán a maga legsajátosabb mivoltában. A regény azonban ölettelen *l'art pour l'art* marad, nem több, mint egy matematikailag megoldott irodalmi tétel, maga-kereste akadályugratás bravurja, amelyet megcsodálunk — és hűvösen megyünk aztán mellette tovább.

Az analitikus regény feladatát a választott nehéz forma még sulyosbítja talán. Két ikernővér története pereg le előttünk egyetlen nap keretében, ahogy életük alkonyának rendes napi beosztásában régmúlt eseményeket újból és újból átélve, lelkük némán társalog, örül szenved és sír otthonuk ezer emléke között. Sorsuk egymásíthatatlan vége itt van szemünk előtt, de ugyanakkor az emlékek prizmáján végigjátszódik a két sors regénye a maga teljességében. S a műforma és a változhatatlan tény keretébe szorított történet úgy zeng, mint egy szonáta, amelynek bevezetésében már benne van a tétel s a következő szakaszok ismeretlent és meglepőt már nem hozó variációi eszupán a témának.

Talán mesteri az, hogy a történet, amelynek gyújtópontjában egy zseniális zeneszerző áll, maga is a zeneművek szabályai szerint íródik. Talán épp a művészi tudatosság okozza, hogy az eseményekre finoman szürke hamu szítál, hűlő évek hamuja, lezajlott élet érzésének és szenvedélyének emlékein. De mindez zsibbasztó érdeklődést tud kelteni csak, amelynek hidegét egy pillanatra sem enyhíti fel a lüktető életben való gyönyörködés.

A regény passív főalakja, a forradalmian új zene megteremtője, örület szélén ingadozó zsenialitásával maga is vígasztalan egyéniség.

Szerelmet ébreszt a két ikertestvérben és Máriát választja, boldogtalan ná téve ezzel örökre Magdolnát: De házassága nem boldog. Zsarnokian nyugtalan természetétől Mária elhidegül és fiatal szívének önkéntelen szerelmével fordul egy pilótatiszt, Ralph felé. Ekkor lép közbe Magdolna, dacból, bosszúból, de legfőképp a Mester iránti változatlan érzés önfeláldozásával. Felesége lesz a tisztnek, hogy megmentse a Mester házasságát. Az áldozat azonban hiábavaló. Mária és Ralph a két házasság tiltó korlátján át is egymásra talál. Mielőtt azonban nyílt természetüknek megfelelően keresztül vihethők házastársaiknál a válást, a Mester megtudja a valót és megtörténik a katasztrófa. Ralph egyenes lelkülete nem bírja el az önvádat, vakmerő pilótamutatvánnyal vet véget az életének. S a két özvegy: Mária vezeklően, Magdolna a Mester iránti örök rajongással: egyetlen célnak áldozza életét: hogy az elhunyt zseninek kivívja a világ elismerését, a dicsőséget és hallhatatlanságot.

Fáradságos gonddal, mindenre kiterjedő figyelemmel rajzolódik meg a kettős életnek, a jelenben élő múltnak minden rezdülése. De a részletek aprólékos, külső, szinte technikai analizisében csodálatosan egy nagy probléma marad megoldatlan, hiányzik egy döntő lélektani indoklás s meginog ezen a hiányon a regény egész építménye. A testileg egyforma ikertestvérek lelki különbözőségeiről nincsen szó. Miért Mária tehát és miért nem Magdolna?! Máriát választja a Mester, Máriát választja a Magdolnával való házasság dacára: Ralph, Máriát szeretik még Magdolna fiai is. Miért?! Véletlen?!

Kisbán valóban nagyszerű lehetőséget mulasztott el: a testi hasonlatosság felett döntően érvényesülő lelki különbözőség analitikus kifejtését. Ez probléma lett volna, nagyszerű esztétikai cél, annál finomabb és élvezetesebb, minél árnyalatszerűbbnek tudta volna rajzolni a két nő különbözőségét, látszólag egyforma lelkiségük egészen más, egész elütő hajtsaiban. Ha sikerül, kimagasló regényértéket nyerünk.

Igy a német környezetbe állított, 1900-as években lejátszódó, zenés motívumokkal átszőtt történet nagyon idegen marad magyar könyveink között.

És önkéntelen jön a kérdés: nem találkozott volna közelebb és lüktetőbb valóságú, nekünk százszorta értékeesebb analitikus téma? A balkáni mentalitás, a beszivárgó Kelet, a magyar kulturán nőtt románság és ó-királyságbeli közötti ellentét, a tegnap még balkáni, mára európaivá emelkedett társadalom örvénylő sodra százféle típust, fejlődést, komédiát és tragédiát vet fel minden órában. Bármily keserű, de ez a korkép, ennek analízise mai és *miénk* lett volna egészen. É-úgy hiszem, ezt várná a magyar irodalom 1927-ben Erdélyben is Kisbántól.

Gramantik Margit.

Regényfordítások. 1. *H. Bang: Reményvesztett nemzedék.* Fordította: Ritoók Emma. 2. *Tolsztoj: A kozákok.* Fordította: Bonkáló Sándor. 3. *A. S. M. Hutchinson: Az asszony, aki pénzt keres.* (Az első

kettő Révai-kiadás a Klasszikus Regénytár új sorozatában; a harmadik Athenaeum-kiadás.)

Érdemes volna lélektani és gazdasági szempontból egyaránt utána nyomozni: vajjon miféle okok eredőjeként jutott a világháború után világszerte — s persze nálunk is — új és esodálatosan gazdag kivirágzáshoz a regény. Hiába huzták meg a század elején a műfaj felett türelmetlen funerátorok a lélekharangot, s iktatták be az örökségbe a diadalmas lírát, a regény nem akart meghalni, sőt egészségesebb, virágzóbb, mint valaha volt. Az „északiak“ még mindig az élen járnak, de közben Anglia, sőt Amerika is valósággal ontja a regényírókat és regényeket, s a Goncourt-Akadémia bírálói kétségbe vannak esve az évente esedékes nagydíj odaítélésekor: lehetetlenség ma már bírálatot mondani egy-egy esztendő francia regényterméséről. S nálunk? Talán mindennél jellemzőbb, hogy két kiváló lírikusunk — Babits és Kosztolányi — regényeket írnak.

S úgy látszik, hogy az olvasóközönség igényeit alig lehet kielégíteni. Az egyre-másra megjelenő új magyar regények mellett a kiadók azon melegeben fordítatják le a külföldi modern regényírók munkáit. Sőt ez sem elég: új, művészibb fordításban s tetszetős kiállításban — esetleg az olcsóság ingerével hatva (az „ingyen“ Dickens-kiadások!) — bocsájtják közre a már klasszikus patinájú regényeket.

Ebben a hajszolt versenyben a Klasszikus Regénytár legutóbb két „északi“ regényfordítást adott ki. Az egyik a *Tolsztoj Kozákok*-ja, alig öt éve jelent meg először magyar nyelven, a Kincs István tisztességes szerkezetű adaptálásában. Az 1928-as Tolsztoj-centenárium ötletéből a Révai-cég új és teljes Tolsztoj-kiadásra készül s ennek egyik darabjaként fordíttatta le újból Bonkáló Sándorral „A kozákok“-at s még öt Tolsztoj-elbeszélést. Az új fordítás határozott nyeresége irodalmunknak, hiszen Bonkáló nem szorult német gyámkodásra az orosz szöveg értelmezésében, ami tudvalevőleg a gondolateltorzulásokra szokott vezetni. A hozzávett öt rövidebb elbeszélés csak növeli a testes kötet értékét.

A Klasszikus Regénytár másik új kötete a dán *Herman Bang* híres ifjúkori regényét, a „Reményvesztett nemzedék“-et (Haablöse Slægter) adja Ritoók Emma művészi fordításában. A könyvhöz bevezető tanulmányt Juhász Andor írt, aki találó jellemzéssel a dekadens melankólia tökéletes lélekrajzának s egy megesömörölt, kimerült, elfasult generáció kor- és körképének mondja a regényt. Valóban az. De az elkedvetlenítő témát s az átöröklés tanának programmos szép-irodalmi alkalmazását megengyhíti a történet átélte voltának az a különös frissesége, amely minden igazi írónak *első* — a rendszerint művészileg kevésbé sikerült — regényét szokta jellemezni. Azt a regényt, melyben *magát* írja, adja. — A bevezetőben Juhász Andor érdekes, bár vitatható rövid rajzát adja az újkori irodalomtörténetnek, mely — szerinte — „nem más, mint a romantícizmus harca a valósággal.“ Ennek a gondolatnak világirodalomtörténeti adatokkal való dokumentálása eléggé meggyőző, de már a magyar adatok világosaa

mutatják, hogy a legfrappánsabb gondolatra felépített rendszerezéseknek is mindig van valami Prokrustes-természetük (Vörösmarty és Arany egy reakcióba való összefogása!)

A harmadik regény, a *Hutchinson-féle*, mindenképpen *modern* regény: elbeszélésben az 1922-ik évig halad. A címe szerint, („Az asszony, aki pénzt keres“) egy mind aktuálisabbá váló szociális problémának megoldását igéri, a kényszerüségből állást-vállaló feleség és anya problémáját, de aztán kiderül, hogy itt nem arról van szó, hanem mindössze egy különös ambicióból külső karrierre vágyó asszonyról, aki nem akar több időt és energiát áldozni az otthonának (leszámítva az anyaság biológiailag elkerülhetetlen áldozatait), mint amennyit a férfi, mint a férj áldoz. Nagyon megbukik a hősnő e reménytelen, donquihotte-i harcban. A regény egyúttal az angol társadalmat is alaposan megviselő világháborúnak erkölcsbomlasztó hatását szintén belefoglalja a meseszövegbe, s a végén éppen ezért tanácsaltalanul állunk: vajjon a bukás a közbejött háború nélkül is bekövetkezett volna-e? Szerencsére a fölvetett kérdés nem egyetemes — még csak nem is általánosabb — érdekű probléma, s így nem izgat bennünket különösebben annak a maniakus ladynek a sorsa, aki anyagi jólét, megértő jó férj és három pompás gyermek mellett erőnek-erejével a *Lombard Street*-en akarja elkápráztatni üzleti lángelméjével az öreg bankárokat s éves üzleti útra készül az Indiákra. Legfeljebb a férjet s a közben elzúlló gyermekeket sajnáljuk.

Ennek ellenére: a regény igazán érdekes, fajsúlyos munka, mely gondolatokat kelt, vitára ingerel, — szóval nem olesó, napifogyasztásra szánt olvasmány. Elbeszélő technikája pedig egészen különös, egyéni zamatú. Be kell vallanom, nem ismerem A. S. M. Hutchinsont, azt sem tudom róla: férfi vagy nő. Lehetne nő is, mert az a sajátos mód, ahogyan anticipál az elbeszélésben, tipikusan asszonyi vonás: nincs türelme kivárni az események hömpölygését, s lényeges fordulatok későbbi bekövetkezésére szívesen és gyakran utal. De akár nő, akár férfi: a modern regényírás komoly értékének ismeri meg az olvasó már ez egyetlen kötetéből is.

A fordítás Mikes Lajos kifogástalan munkája, melyen most is jólesően érzik, hogy a rutin Mikesben soha sem ölte meg az író-művészt.

Ady Lajos.

Bárány Ferenc: Roszmájú Tamás fekete szemüvege. Szatirikus mozaikok. Sylvester-nyomda. 1927. 110 lap.

Szerzőnek *Kleitinosz* című regényét mult számunkban ismertettük. Ez a mostani az előbbinél külső formára nézve is megnyerőbb, tartalomban is többet nyújt, bár sokkal kevesebbet ígér. A történelmi regény súlyos próbája után az író a neki sokkal megfelelőbb egyszerű dialógusok könnyed stílusában mutatkozik be. Nem lép föl túlzott írói igényekkel, mint említett történelmi regény-kísérletében, következőleg a siker is jobban megfelel a várakozásnak. A szatirikus mozaikoknak nevezett párbeszédeselemelkedésekben közéleti jelenségeknek többé-kevésbé jogos és meggyőző bírálatára vállalkozik az író. Különösen a

háborúval s a háborút követő állapotokkal együtt jelentkező visszasságokra hívja fel a figyelmet. Szókimondó nézeteit egy városi hivatalnok szájába adja, kit bíráló hajlama és szokása miatt nevez Rosszmájú Tamásnak. Hősét aféle zsörtölődő, vidéki Sokratesként szerepelteti, aki az egyesekkel s az egész társadalommal szembeszáll, mindenbe beleköt és mindenkit kigúnyol. Leggyakoribb eljárása: ellentétek szembeállításával rámutatni bizonyos társadalmi félszegségekre. Így állítja szembe például a súlyosan büntetett királysértést a büntetlenül gyakorolható Istensértéssel; a Dunába sülyedt kofák vesztén való siránkozást a háborúban pusztuló férfiak sorsa iránt való közönyösséggel; a tekintetes asszonyka dédelgetett ölebét az éhező, mezítlábas szegény gyerekekkel; az állatvédelmet az embervédelem hiányával; az államtól drágán kárpótolt anyagi szolgáltatásokat az ingyen pazarolt emberi étellel; az alkoholizmus ellen való harcot az italmérési engedélyek ezreivel; az őszinteséget a képmutató udvariassággal. Majd meggyőzően védelmére kel a szegény ember jogos önérzetének; felháborodik a „József-főherceg szanatórium“ javára való gyűjtésen s a szegény gyermekek számára való gyűjtéssel kapcsolatban elítéli az előkelő hölgyek időtöltésből való jótékonykodását. Szembeszáll a kézesók férfiatlan divatjával, fejtegeti a zsidó-kérdést — faji alapon és kimondja megsemmisítő ítéletét a színészetről. Ez utóbbit „képmutató komédiázásnak“, az operai előadásokat pedig egyenesen a „művészet szörnyiszülöttjeinek“ tartja. Ezen kívül még számos közéleti fonákságot és társadalmi képmutatást állít pellengérré sok józansággal, puritán igazságérzéssel és szokatlan bátorsággal. Egyéniségét rokonszenvenessé teszi, hogy mindig a gyengéknek és elnyomottaknak fogja pártját s az igazságot még a népszerűségénél is többre becsüli. Okeskodása egyszerű és világos; meggyőződése emberszeretetből fakadó naiv világnézet. Elmékedéseinek általános értékét és jogosultságát azonban komolyan veszélyezteti az a körülmény, hogy néha-néha elveti a súlykot, mint például a színészetről való képtelen kijelentésében. Az ilyen szélsőséges felfogás éppenséggel nem arra való, hogy hangoztassák, mert aki ilyen nekirugaszkodott kijelentést komolyan mer vallani, azt általában nem igen szokták komolyan venni. Egyáltalán kétes vállalkozás: szembeszállni a konvenciókkal az egész vonalon. Sok van köztük, amelyik aféle szükséges rossz és még mindig jobb velük, mint nélkülük. Rosszmájú Tamás elég sokat kellemetlenkedik, de hogy tud-e javítani ezen a társadalmon, az nagyon is kétséges. Azonban mindez nem változtat azon a tényen, hogy Bárány Ferenc könyve minden naív tulzása ellenére is eléggé élvezhető és több tekintetben megszívlelésre érdemes olvasmány.

Gulyás Sándor.

Papp Viktor: Beethoven és a magyarok. Budapest, 1927. Szerző kiadása. 8r. 149, 2. l. 44 mell.

Zenei irodalmunk díszére válik Papp Viktor legújabb könyve. Beethoven magyar vonatkozásait kötötte csokorba, nagy gonddal, sok utánjárással. Megjelentette e munkát a nagy mester halálózása századik évfordulójának esztendejében, pompás köntösben, szép betűkkel,

gondos nyomással, jó papíron, kifogástalan klisékkel s így külső formájában is tárgyához méltóan. Munkája megírásánál Papp Viktornak hármasként szemei előtt, amit ő maga úgy foglalt össze: „az első, hogy ne nagyon száraz tudományt adjak, a második, hogy a Beethoven-irodalom magyar vonatkozásait kritikailag mérlegeléssel foglaltam össze s harmadszor, hogy új kutatásaimat, mely a Beethoven-litteratura hatalmas folyamába bizonyára bele fog ömleni — napvilágra hozzam“. Mindháromnak megfelelt emberül. Nem írt száraz könyvet, mert Papp Viktor a legszínesebb tollú zenei író. Minden írását szépírói tulajdonságok teszik élvezetessé. Pontos és megbízható gondnal gyűjtötte egybe a szórványosan megjelent magyar vonatkozású adatokat. Legnagyobb érdeme azonban — s ez az európai zene-tudomány figyelmére méltó, — hogy az Eszterházy hercegi levéltárból valóban új, eddig ismeretlen adatokat hoz napvilágra, ezeken alapuló megállapításokat rögzít meg és tisztáz homályban állott kérdéseket. További érdeme, hogy nemcsak Beethoven személyére, hanem magyarföldön való tartózkodásának egész körére veti kutató lámpájának megvilágító fénysugarát. E könyv hasznos, jó és szép. *Isoz Kálmán.*

Színházi szemle. *A férfi szíve* című színmű (Kamara Színház) önkénytelenül eszünkbe juttatja Raynal másik darabját, *Az ismeretlen katonát*, melyet 1926-ban szenzációs sikerrel mutatott be a Belvárosi. Ha témájuk egészen más is, modorra, szerkezetre mintha iker-testvérek volnának. Olyan közös vonásaik vannak, melyek szemlátomást jellemzők a magát megtagadni nem tudó s a dráma keretei közt is végzetesen lírikus ömlengőnek maradt szerzőre. Ez a szerző patétikus karakter, roppant szereti a retorikai cirádákat, a szabatosan fölépített körmondatokat, állandóan lihegésben tartja vagy összeszorított ajakkal, összeráncolt szemöldökkel belső viharzásra némítja alakjait, akik gépies szöcsövei. Mindkét darabban három ember sorsa dől el s ebben a beszéd-versenyre emlékeztető vitában egzaltáltságig fokozott hang dominál. Meg kell hagynunk, hogy Raynal három személlyel is felkelti néha a mozgalmasság látszatát. S bár nála már az is esemény, ha egy szobalány, vagy egy inas végigmegy a színen, ideig-óráig el tudja velünk hitetni, hogy nem könyvdrámák sorozatos dialógja folyik le előttünk, hanem eleven élet. De a szavak mennydörgése mindinkább a szöcsövek mesterkéltén fokozott hangjának tetszik s a pattanásig feszült hárok végül bántó zörejjel szakadnak szét. A premisszák nagymestere esődöt vall a konkluziónál s a nagy gondnal felépített érvek halmazából talán legkevésbé következik az a megoldás, melyet a szerző, bizonyára kínos fejtörés után, kénytelenségből választott.

A férfi szíve című darabban a szerelem és a barátság harca dúl. Ketten szeretnek egy hercegnőt, aki sorra vallomást tesz mindkettőnek. A szerencsésebb természetű, magának és szenvedélyének parancsolni tudó idősebbik lemond szerelméről, mert tudja, hogy a másik, a gyermekien rajongó jóbarát belepusztulna a csalódásba. De mit kell látnunk? A barátság bajnoka, aki jeleneteken keresztül megállja helyét, egyszerre pipogyává lesz, megvallja a nőnek, hogy bizony ő is

szerelmes ám, mire az tüstént hozzá pártol, a megrökönyödött és le-
vitézlett vetélytárs pedig agyonlövi magát. A darab értelme? Ezt nem
fejtí meg Raynal, nem képes rá a szavak özönétől. A beszéd olyan
csinált, felfokozott hangon folyik, hogy nem tudjuk, mennyire és mi-
kor szállítsuk le kellő értékére. Az alakok lélekfogytukig szavalnak, s
keveset mondanak, mint általában a fajsúlytalan emberek. Ha már
valami logikát keresünk ebben a szóáradatban, talán a nő s a magához
következetlen férfi azonosságában találhatjuk. Raynal nője melegen
fogadja az egyik barát vallemását, de mindjárt a másikra gondol, mert
az nem törődik vele. Mint ahogy ez a másik férfi is csak addig hártíja
el magától a nőt, míg az szalad utána, de mindjárt megkapja a szó-
nyája csücskét, mihelyt elfordul tőle s a rajongó ifjúnak nyújtja kezét.
Természetes, hogy a színészek még a közönségnél is jobban szenvednek.
Uray Tivadar hősieis igyekezettel játssza a lunátikus, fejevesztett álmo-
dozót. *Váradý* Arankának szinte lehetetlen a helyzete; a hisztériás
intrikus meg az igazi szerelmet detektív módjára kutató nőnek groteszk
keverékét még ő sem tudja valószínűvé tenni, legtöbbet fejez ki
s legrokonszenvesebb *Odry* Árpád, finom arcélével, patakozó érvelésével
az utolsó jelenetig, mely egész alakját meghazudtolja.

Lengyel Menyhért darabja. A *postáskisasszony* (Vigszínház)
minden nagyobb szenzáció, romantikus vég nélkül való, s az élet íz-
ből, melyet a szerző darabja bemutatása előtt hangoztatott, csakugyan
érzik rajta valami. Ime a történet: a postáskisasszony, egy előkelő,
elszegényedett család sarja, titokban szerelmes a fiatal földbirtokosba.
A földbirtokos egy kacér szépasszonyt szeret, aki viszontszereti, csak
meg akarja kínozni, féltékennyé akarja tenni, annyira, hogy már-
már a halálba kergeti. Ekkor elébe áll a postáskisasszony, megvallja
szerelmét s igazolja is a legnagyobb áldozattal, önmaga feláldozásá-
val. A földbirtokos tudja, a *kötelességét*, teljesíteni is akarja, de a pos-
táskisasszony, úgy látszik, finomabb lélek s nem fogadja el az *áldo-
zatot*. Sőt maga segít, hogy a duzzogó szerelmesek kibéküljenek s ta-
lán boldogok is legyenek. A realista Lengyel Menyhért nem kerüli el,
de némiképp valószínűvé egyszerűsíti a kinálkozó s korunk színpadáról
már szinte elmaradhatatlan ultra-romantikát. A második felvonás
alatt ingadozik legjobban a talaj, midőn egy heterogén társaságot min-
denárcn össze kell terehni a földesúr kastélyában adott bálra. Ez nem
megy minden valószínűtlenség nélkül. A postáskisasszony, meg a néni-
kője és bakfis huga pompás báli ruhákat kapnak; a bakfist már a
bálra virradó napon megkéri az együgyűen elegáns gavallér; s egy
szintén varázsszóra betoppanó öregúr egyszer mindenkorra magához
invitálja Pestre a kisasszonyokat. Ennyi meglepetés alig három nap
alatt kissé surolja az álmok határát. De hát a Szabó Jucik és egyéb
romantikus kotyvalék-alakok tüneményes pályafutása után nem nagyon
vesszük zokon Lengyel Menyhért esőndes mesterkedéseit. Azt is meg-
hocsájtjuk neki, hogy föalakja, aki olyan büszkének, erőyesnek és jó-
ízlésűnek mondja magát, valójában nagyon is vértelen nő, nénikés
tanácsadó, jótét-lélek, Grizeldis-féle ápolónő-típus, aki egy-egy szokrá-
teszi szentenciával iparkodik megmagyarázni, amit a szerző nem egé-

szen következetesen követett el vele. Nem értjük szerelmét sem a vármes, tulságosan szellőzött fojú s nem a legjobb lelkiismeretű falusi gavallér iránt. Az egész hármás szerelmi ügy sinces eléggé alátámasztva, javarésze a kulisszák mögött maradt, de amit a drámaíró elmalasztott, eleven jövés-menéssel pótolja a színpad ismerője. Osupa kiváló színész játszik a darabban, mely egyiküket sem állítja nagyobb feladat elé, az egy *Varsányi* Iréneen kívül: ő meg művészetének csekély százalékából kihozza szerepének elfogadható ábrázolását.

Vajthó László.

Zenei szemle. *Walther Brunó az Operában s a filharmonikusok életén.* Walther Brunó európai hírnevű karmester járt legutóbb Budapesten, ki mint egész fiatal ember, vagy harminc évvel ezelőtt már működött Magyarországon és Temesvárott vezette az operát, Lohengrin, Bibliás ember, Undíne, Djamilah s még más művekkel mutatkozván be. Azóta sok helyütt fordult meg. Legnevezetesebb volt munkássága Mahler Gusztáv mellett. Éppen e mestere emlékének hódolt, amikor a filharmóniai hangversenyen Mahler XIII-ik szimfóniáját vezényelte, ezt az egész estét betöltő nagyszabású művet, mely az erősen megnövelt zenekaron kívül, női karra, gyermekkarra és alt-magányszólamra van írva. Mahlert lehet szeretni, vagy nem szeretni, de nem lehet hatalmas tudását, zseniális leleményességét el nem ismerni. Mahler német ember s ezek között is bécsi lelkületű német volt. Szerette a Prater gondolatvilágát jellemző melodikát. Atavistikusan más vérségű emberek — s így én is ezt a melodikát, különösen a műzene szimfonikus formájában, — triviálisnak érzik, amit alig tud leküzdeni a melodika felhasználásának művészi mikéntje. Természetes s hangsúlyoznom kell, hogy a kifogásolt melodikán kívül, emelkedett hangulatú dallamvonalak is fakadtak a szerző tollából, így az az alt-magánének, melynek szólamát Basilidesz Mária bensőséges nagy művészettel adta elő. A Palesztrina-kórus és a Borus tanár vezetése alatti gyermekkar feladatuk magaslátán állottak. A modern zenével szöges ellentétben álló Beethoveni muzsika, volt Walther bemutatkozásának második művészi próbatétele. A Fideliót vezényelte. Mióta Kerner István nem vezényelte e művet, sokan megpróbálkoztak e darabbal. Walther közelítette meg legjobban, — ahol eltér tőle, ez abban leli magyarázatát, hogy mint egy újabb nemzedék tagja, öntudatlanul Wagner utáni drámaisággal érzi és érzékelteti a Wagner előtti drámai zenét. Walther Fidelió-vezénylése igen nagy művészi teljesítmény volt. A hazai közreműködők egy kivétellel a régi, még Kernerit betanításban nevelt és jó gárda: Halász Gitta, Szende Ferenc, Venczel Béla. Új volt Leonora szerepében Némethy Ella, ki igen kellemes megjelenés és derekasan megtanulta szerepét, amelynek, mire a szerep benne igazán „megérik“, kitünő megszemélyesítője lesz. Meg kell még emlékeznünk Szemere Árpád új rendezéséről, ki úgy a színpadi képek, mint játék dolgában igen helytálló, művészi becsű változtatásokat vitt keresztül.

Molnár Imre dalestje. Molnár már évek óta a régi magyar ének szolgálatába állította művészetét. De nemcsak hangversenyein propa-

gálja e kincsek elterjedését, hanem maga is hangyaszorgalommal kutatja fel rejtett helyeiken régi dalainkat. Legutóbbi hangversenyén egészen ismeretlen anyaggal lépett elénk. A *legrégibb* magyar vonatkozású himnusz, egy régi magyar szövegű Kyrie, minden kíséret nélkül való előadása, mély hatást keltett. Ezeket a történelmi hűség kedvéért énekelte kíséret nélkül. Elvben igaz volt, de azt hiszem, hogy míg e liturgikus énekeknek annak idején a milieu adta meg a harmoniáját, addig ma, a hangversenyteremben egy tartózkodó, de a gregorian összhangosítás szabályainak szigorúan megfelelő orgonakiséret adta volna meg a szükséges hangulati velejárót. A bemutatott dalok zongorakiséretét Árokháty Béla, Dohnányi Ernő és Lajtha László írták. Kellemes meglepetésül szolgáltak Árokhátnak tagadhatatlanul nagyon-nagyon modern, de szellemes és ízléses zongorakiséretei, melyek a francia iskola felé mutatnak. Dohnányi is először jelenik meg, kitünő magyar érzésű, széphanzású, ötletes zongorakiséreteivel Molnár Imre programjain. A harmadik dalsorozatot Lajtha László látta el mai, keménykötésű, jellegzetes kísérettel. Öröndetes jelenség, hogy Molnár hangversenyének végén, pedig jóval 10 óra után voltunk, a közönség műsoron kívüli dalokat kívánt még hallani, s ezt azzal igazolta, hogy egyszerűen ülve maradt és egyáltalán nem mutatott távozási hajlandóságot. Állapítsuk meg tehát, hogy mik is Molnár érdemei azon kívül, hogy szépen énekel, jó hangja van. Molnárnak, az énekművésznek az a nagy érdeme, hogy műsorát kizárólag a XIX-ik század első évtizede jártáig keletkezett népi és műénekekből állítja össze, amelyeknek gyakran ő a felfedezője, vagy legalább is kikutatója. Ezek zongorakiséretének megírására váltakozva, más és más művészeket nyer meg, megtartja a hangverseny hangulatát és a magas művészi színvonalat, még a parasztlétségekben is művészi patinát ad a „népi” hangulatfestésnek. És ez eléggé meg nem becsülhető művészi tulajdonság. Örülni fogunk, ha éppen énekművészetének emlékezetben tartására műsoraiba ismét felvesz egy-egy Bach-művet, vagy teszem Beethoven: Buss-Lied-jét.

Isoz Kálmán.

A Képzőművészek Vidéki Szövetségének első kiállítása. A *Nemzeti Szalon* ez évi első kiállítása minden tekintetben sikerültnek nevezhető. Sikerültnak egyfelől, mert az ország fővárosával megismertette vidéki városaink művészeti törekvéseit, sikerültnak másfelől azért, mert alkalmat adott néhány kétségtelenül tehetséges helyi művészeti kiválóságnak, hogy a fővárosi publikum előtt munkái javával megjelenhessék s a fővárosi kritika mérlegén megméressék s így nevét a helyi határokon túl is ismertté tehesse. Sajnos, nem minden város van képviselve, ahol élénk és virágzó művészeti törekvések, iparkodások érlelődnek. Mindössze kilenc város küldötte el képviselőit erre a művészi vetélkedésre: *Baja, Békéscsaba, Eger, Győr, Kecskemét, Nagykőrös, Pápa, Pécs* és *Szombathely*, s bár sok olyan munkát is láttunk, melyet inkább jóakarató dilettáns kísérletezésnek minősíthetnénk, mint művészi produkciónak, az átlag, merjük állítani, igen kedvező világi-

tásba helyezi vidéki művészeink tehetségét s arra vall, hogy a vidék immár többé-kevésbé bekapcsolódott a magyar művészeti életbe, s azok a küzdelmek, azok a különböző próbálkozások, melyeket a főváros tárlatain és csoportkiállításain megfigyelhetünk, nem idegenek vidéken élő művészeinktől sem. Egy és ugyanazon városban élő művészeink különféle módon, különböző irányoknak hódolva igyekeznek vágyaikat, eszméiket megvalósítani, esetjük segítségével kifejezni. Természetes, hogy így nagyon változatosá lett a kiállításnak külső képe: a legmodernebb Páris s a legakadémikusabb piktúra adott találkozózt a *Szalon* falain.

Érdekes, hogy mennyire hiányzik éppen a fentiek következtében az egyes városok művészeit összekötő helyi jelleg, a „couleur locale“, melyet éppen annak a két vidéki magyar festőiskolának műveiben láthatunk és érezhetünk, amelyek az utolsó négy évtized alatt a legtöbbet vitték előre a magyar művészet ügyét: a nagybányai és a most jubiláló (lásd a *Szemle* januári számát) szolnoki festőiskolák művészetében. Ezeknek az iskoláknak a helyzete és az elért eredmények magyarázatra találnak azonban abban az uralomra váló küzdelemben, melyet a naturalizmus és a plein air festészet vívott meg diadalmasan az akadémikus festői irányokkal. Ekkor csakugyan könnyen nyílt alkalom, hogy egy város a maga tájképi jellegzetes szépségeivel, atmoszferikus különösségeivel ily helyi színezet kialakulására döntő jelentőségűvé lehessen. Ma azonban a különböző stíluskeresések és ellentétes kifejezőmódok korában erre már ritkábban adódik alkalom s ehhez kell még vennünk, hogy művészeinknek csak igen kis hányada esküdött örök hűséget lakóhelyének, a legtöbb a ma itt, holnap ott elvett követte, hol ezen, hol más városban út hosszabb-rövidebb időre tanyát.

A kiállított kétszáznál jóval több festmény, aquarell és grafikai lap között két téma van túlsúlyban: a tájképek és a figurális alkotások. Feltűnő kevés azonban a portrét s a genrekép. A tájképfestők közül a tehetséges *Istokovics* Kálmán, a közvetlen kifejezésre törekvő *Hagyik* István, a dekoratív színhatásokat tudatosan kereső és tudással alkalmazó *Hernádi Handmann* Alajos („Virágzó almafá“-ja a tárlat legjelesebb alkotásai közül való), a hangulatos *Agoston* Vencel, a nagy ígéretet rejtő *Prohászka* József, továbbá *vitéz Rácz* Jenő, *Mokos* József, *Molnár* Béla, *Sass* Árpád, *Solymásy* Konrád, *Nagyenyedi Szabó* Jenő, *Szita* I. Ferenc és *Wagner* József műveit kell különösen kiemelnünk. A figurális kompozíciók mesterei közül a már említett *Hagyik* István és *Prohászka* József műveit kell elsősorban dicséernünk, de elismeréssel adózhatunk *Gebauer* Ernő nagy kompozíciójának („Bányászok“), *Győry* Frigyes, valamint az erősen modern törekvésű, de mértéket tartó *Jankai Deutsch* Tibor, a szinte egy színnel operáló *Jicinsky* Vera, a harsogóan élénk színeket kedvelő *Gábor* Irén és *Martyn* Ferenc műveinek is. Érdekesekek még *Kürthy* György díslettervei, *Éber* Sándor alfrresco festett tanulmányai, valamint *Fábián* Gyula, *Fábiánné Biczó* Ilona, *Kolozsváry* Sándor, *Horowitzné Lukács* Stefi, *Saághy* Michaela, *Szent-Gály* Dezső grafikai lapjai,

Matzon József és Kőszeghy Gyula aquarelljei. Az alig pár darabból álló szobrászati részből *Kapitány* József szigorú stílusú reliefjét és *Zászlós* István jó humorú kis gipszjét említjük meg.

A *Nemzeti Szalon* igazgatósága kétségtelenül érdemes munkát végzett vidéki művészeink e monstre felvonulásának rendezésével; szeretnők, ha minél gyakrabban hasonlóan érdekes és értékes tárlatokról adhatnánk hírt a *Szalon*-nal kapcsolatban, a legtöbbször jelentőség nélküli és meddő csoportkiállításokról való beszámolóik helyett.

Oroszlán Zoltán.

Irodalomtörténetírásunk nehéz órái.

E folyóirat múlt évi 10. számában Karácsony Sándor a fenti cím alatt ismertette és bírálta *Három jellemzés* című műveit.

Szabad legyen válaszul tisztelettel felvetnem egy kérdést s bocátnakérés mellett tennem egy rövid nyilatkozatot.

Karácsony csodálatraméltó bátorsággal, de bámulatos egyszerűséggel megállapítja, nem többet és nem kevesebbet, mint azt, hogy a magyar irodalomtörténetírás csődbe jutott, liquidálni kell, mert módszere elmaradott, mert invenciószegény, szintezésre képtelen, mert a tényeket problémákká érlelni nem tudja. Tételeinek igazolása és bizonyossága végett hivatkozik nyilvánvalóan és kifejezetten népszerűsítő művemre. Megegyezik-e ez az eljárás a tudományos munka természetével? Nem antinómia-e a szaktudomány lényegét érintő elvi és módszeres problémák mértéke alá állítani s azok továbbvitele szerint értékelni oly munkát, melynek célja: fáradt lelkű s heterogén műveltségű hallgatóság előtt megragyogtatni irodalmi kincseinket, közvetlen kapcsolatot teremteni a kincsek és lelkek között, fentartani élő erőnek irodalmunk szeretetét?

Ez tiszteletteljes kérdésem.

Teljesen jogos és autonóm bírálati szempont ellenben az, hogy művem céljának, a népszerűsítésnek, megfelelt-e s vajjon háramlik-e belőle haszon az irodalmi műveltségre? Karácsony itt is elmarasztal, éles jelzőkkel illetve. Ha ítélete s jelzőinek éle tárgyyszerű marad, bizonyára fontolóra veszem (magamban). Legföljebb, (de szintén csak magamban) rá gondolok arra az öröme és figyelemre, mellyel előadásomat végighallgatták és fogadták, arra az elismerésre, melyben könyvemnek része volt általában is, de különösen oly férfiak részéről, mint Baros Gyula, György Lajos, Szász Károly, Tavasz Sándor. Karácsony azonban a legtágabb értelemben yett tárgyyszerűsége is túllépve, jelzőinek pengőjével személyiségemre, egész munkásságomra mért meglepő szúrást. Sajnos, ezért kényszerültem arra, hogy ne magamban, de a nyilvánosság előtt gondoljak rá Karácsonynyal szemben ne csak az említett jelekre és emlékekre, hanem az eddigiekre együttvéve és ki-

vétel nélkül. Ez emlékek és jelek a legdöntőbb tényezőnek, lelkiismeretemenk szavával összhangzón teljesen feloldanak abból a kötelezettségemből, hogy a Karácsony elmarasztalását számba vegyem még a szóban forgó műre vonatkozólag is. Ellenben erősen köteleznek arra, hogy munkásságom zavartalanul folytassam.

És még egyre. Arra, hogy Karácsony jelzőit határozottan visszautasítom s azok felett, mint egyedül hozzá és reá illők felett, — tudománytalan, nem szabad nyeglének lenni, frivol eljárás — egyszersmindenkorra napirendre térjek.

Irodalomtörténetírásunk akkor érne nehéz órákat, ha lábra kapna benne a balkánizmus. Európai ember nem tud védekezni ellene. Még az irodalomban se.

Ez nyilatkozatom. Ismételten bocsánatot kérek érte.

Kristóf György.¹⁾

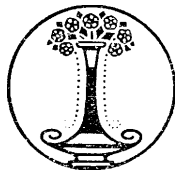
*

Kristóf György *kérdésére* sok lehetséges *felelet* között egy ilyen is képzelhető: nem bizony, nem antinómia sohasem, tudósokkal szemben meg kétszeresen nem az a népszerűsítést formai elemnek fogni fel s a tartalmat maradék nélkül és a maga valóságában követelni meg ilyenkor is.

Nyilatkozatára is könnyen kaphatja ezt a *választ*: a tekintély érv még akkor sem tárgyi érv, ha az udvariasságot föltétlenül bíráltnak vesszük, a tekintélyek tekintélyét pedig vitánfelülinek. A nagyközönség hálája is akkor a legnagyobb, ha a legkevesebb szellemi erőfeszítést követeli tőle tanítója, maga a tény tehát, hogy tapsot kapott, nem okvetlen igazolja a tudóst. Végül azért, hogy kialakulófélben van nálunk az olvasóközönségnek egy olyan rétege, amely a források felé immár igényeit meri hangoztatni, örülni kell, nem pedig haragudni. Fokozottabb munkakedv derekasabb munkateljesítményeivel ki kell elégíteni ezeket a fokozottabb igényeket, nem elfojtani.

Karácsony Sándor.

¹⁾ Kristóf György nyilatkozata beküldésekor előre bejelentette, hogy ez ügyben több szava nincs. *Szerk.*

JELEK ÉS MAGYARAZATOK.

— **Az új hercegprimás.** Ha angolok, amerikaiak vagy franciák volnánk, úgy fogadnánk az új hercegprimás bevonulását, mint ahogy a protestáns ember csöndes tisztelettel, — mely minden képmutatás nélkül való hitnek kijáró adó, — félreáll az egész utcát uralni akaró baldachinos körmenet útjából és a maga csöndes gondolatainak a csúcsáról türelemmel várja be annak végigkigyózó útját. Arra gondolva, hogy a Serédi Jusztin útján, hol előtte Virág, Csernoch és Prohászka és a többiek igen nagy serege járt, tulajdonképpen a magyar nemzeti géniusz győzelmi éneke is zeng. A magyar római katolikus élő és halott főpapok nagy serege méltósága magas trónusáról tiltakozik a vád ellen, mintha a mindenkori magyar kultúra lelki házában elvetett és mostoha gyermekek lettek volna a nemzeti-ségek. A kis, okoszemű, eleven gondolkodású Szapucsek fiú Deákiban ennek a nemzeti kultúrának lépcsőjén haladt addig a küszöbíg, amelyen túl a magyar alkotmány ezeréves fájából kifaragott hercegprimási trónus várja Serédi Jusztint.

A másik csöndes tűnődése ennek a maga gondolatai kapualjában várakozó protestáns embernek egy tiszteletteljes elismerés volna Róma sasszemű politikája és éles psychológiája iránt. Annak a cselekvésnek van igazi határozott útja, amelyiket egyetlen, mindent uraló motívum hajt. Azok, akiket százéves családi hagyományok, messzenyúló vérségi kötelékek is kormányoznak, önkéntelenül igazodnak a történelem által vázolt irányokhoz, mint a szekér igazodik a kocsinyomhoz. Azok, akik előzmények nélkül foglalják el helyüket egy társadalomban, olyan függetlenek tudnak lenni milieujükkel szemben, mint amily fölényesen független az a hajó az óceánnal szemben, mely a kormányos legkisebb kézmozdulatára is megremeg, melynek eszköz az óceán; rajta keresztül akarja elérni a célját, arra megy, amerre egy messzelátó akarat rendeli egészen odáig, amíg vihar nem állja útját.

Itt azonban nem egy francia, vagy angol papifejedelem érkezik, hanem a magyar hercegprimás, aki a mindenkori magyar királyt koronázza, örökös főispán, és a magyar törvényhozás lelki műhelyében egy erős és komoly gondolat. A magyar hercegprimásnak kettős arca van. Egyikkel a hívei felé int és amit mond és tesz, az egy nagy egyházsaládnak belső ünnepe. A másikkal a magyar alkotmány bástyáiról tekint alá és amit itt mond és cselekszik, arra az egész nemzet felügyel. Némileg nehezebbé teszi ezt a helyzetét, hogy mint egy újkori Botond, a főkegyúri jognak betört, de ki nem nyitott vaskapuján jött át. Bizonyára megérti itthon, hogy a magyar római katolikus egyháznak azok tettek legkevesebbé hasznos szolgálatot,

akik szofizmak sírjában akarták eltemetni a nemzeti szuverénitásnak ezt a sok századév által hitelesített oklevelét. Ezek a túlbuzgó prókátorok önkéntelen előharcosai annak, hogy az egyház és állam viszonya nálunk is francia vagy amerikai mintára rendeztessék. Ha a hercegprimás nem a magyar alkotmányos élet egy élő darabja, halott magyar királyaink alapítványának örököse, hanem egy előkelő idegen csupán, akkor a magyar állam szerepe csak annyi volna ilyenkor, amennyi illő tisztelgés az érkező és távozó nunciусoknak is kijár. Viszont a legegyszerűbb polgár is megkívánja, hogy ő maga választhassa ki a vendéget, akinek számára asztalánál terít, akinek a kenyereből szel, akinek családi dolgaiban a segítségét várja. Jöhetnek katonai beszállások is, de ezt *ex lex*-nek érti és ideiglenes állapotnak vallja.

A másik egyetemes magyar kérdés, aminek az új hercegprimás forró hazaszeretetében kell megoldást találnia; külpolitikai természetű. Csonka-Magyarország nem nélkülözheti a határokon átnyúló látható vagy láthatatlan lelki egységét. Annak az 50—60 protestáns lelkésznek a vonatja, mely a veszett háború után egyetemes magyar érdekek sínein vitte új idők magvetőit a zsarátnokban égő vidékek felé, a magyar protestantizmus egyházi külpolitikáját indította el, melynek magvetése azóta kalászba szökkent. Scrdi Jusztin magyar szeme bizonyára tudós cellája ablakából is látta az ősi kolostoroktól bucsúzó magyar ferencrendiek szomorú seregét, akiknek birtokából oláh ajándék lett, bizonyára meghallotta a bukaresti oláh érsek alá rendelt ősi nagyváradi püspökség magyarjainak panaszát, kibetűzte az északi egyházmegyék új szakgatott, tervbe vett vonalait, és mindezt magyar hercegprimási palotájának ablakából még élesebben látja és hallja.

Amit e téren egyháza és hazája érdekeinek *zseniális szinthezisében* tud tenni az új hercegprimás, az minden eddigi nagyszerű tudós munkájánál értékesebb lenne nekünk, mert azzal a magyar történelem írás azon mesterei közé emelkednék, akiknek az élete válik nemzeti történelmünk egy áldott erős darabjává. p. t.

— **Az új encyclica.** A világháború irtózatosan széjjelszaggatta az egyetemes emberi kultúrát. Olyan mély hasadékok tátonganak rajta, mintha valami rettenetes vulkánikus erő szaggatta volna szét. Ennek a rettentő szakadásnak, amit az emberiség legjobbjai még évezredek mulva is siratni fognak, egyetlen áldott reakciója az volt, hogy Krisztus egyházaiban felelősség és törekvés kezdett megérlelődni egy *nagy jóvátétel* iránt. Krisztus szellemében egyesíteni kell, mondták a legkülönb férfiak, a széttépett emberi társadalmat, és erre legelső sorban az egyházak a hivatottak. Amerikában 49 nagy egyház megalakította „Krisztus egyházának szövetségtanácsát“. Az anglikán püspökök mozgalmára megindult a hívő és alázatos munka a protestáns egyházak uniójára. Stockholm nagyszerű kezdeményezése a földkerekség minden keresztyén egyházának a szociális programját kívánta egységbe hozni és mindazok számára közös ügyggyé tenni, akik

a Miatyánkot szokták imádkozni. Végül tavaly, Lausanne-ban, heteken át ülésezett a Hit és Szervezet konferenciája, amelyen egyetlen nagy keresztyén egyház kivételével Krisztusnak minden egyháza hivatalos kiküldöttjével részt vett. Lehetetlen mind e mozgalomban nem érezni a Szentlélek fuvalmát és lehetetlen meg nem vallani, hogy mind a kísérletek, legyenek bár biztatók, vagy vakmerők, Krisztus főpapi imádságának teljesítésén munkálkodnak: „Legyenek egyek mindnyájan, mint te énbennem Atyám, és én tebenned, ők is egyek legyenek mibennünk, hogy elhiggye a világ, hogy te küldöttél engem“.

Hogy elhiggye a világ. Az egyetemes keresztyén misszió a nem-keresztyén országokban éppen azért benuult meg, mert indusok és kinaiak, japánok és tibetiek azt kiáltják felénk: orvos, gyógyítsd meg önmagadat! Hiába prédikáljátok 450 nyelven, hogy Isten szeretet, ha Ti egymás között a Krisztus nevében circa sacra et in sacris agyonveritek egymást.

Rómából új encyclica röppent világgá, amely, ha igazat lehet adni a lapok kivonatos közléseinek, sok naiv emberre keserű csalódást, sok tisztán látóra régi megállapításaik megerősítését hozza. Az encyclicában Krisztus földi helytartója elmondja, hogy egy nagy veszedelem fenyegeti a keresztyénséget, az, hogy egyesülni talál. Tév-tanítók hintik a mélyt, azt állítván, hogy Krisztusnak kedve telik az egyházak békességében és egységében. Mintha a régi verset hallanók:

„Sit maledictus amor, pax et concordia sacra“,

mely a Krisztus és az Antikrisztus, az igazhitűek és eretnekek, értsd: a római egyház és a szakadárak között békességet akar létesíteni. Krisztusnak nincs köze Béliállal és a római akol nyája nem keveredhet össze a kirekesztettek seregével.

Ötszáznyolevannyolemillió keresztyén közül kétszázhetvenkettőnek a nevében a legmagasabb autoritás világgá harsogja: „nem!“ Az mindegy, hogy a világ fel van dülva, emberi lélek össze van tépve: tévelygő és kárhozatra menő lelkekkel nem lehet közössége az egyedül üdvözítő egyház gyermekeinek.

Nem lep meg ez a nyilatkozat; az volna meglepő, ha az ellenkezőt hallanók. De meglepő az, hogy a világ napirendre tér e nyilatkozat fölött és ha protestánsok, keletiek, tovább hirdetik, tovább éneklük az egység szent himnuszát, csendháborítóknak és békebontóknak minősítettnek. Egység csak egy módon gondolható el, ütközik ki a nevezetes körlevélből, ha mindenki megtér az igaz egyházhoz, dicséretesen aláveti magát a pápa főségének és engedelmeskedik.

A vatikán ormáról széthangzó eme kiáltásra felel a lelkiismeret mélyén az örök reformációnak halk, szelíd beszéde, amely hatalmasabb földrengésnél, tűznél és szélvésznel: *Istennek* kell engednünk inkább, mint az embereknek. Mi nem a földi helytartóval, hanem magával az Úrral, Krisztussal tartunk, a mi láthatatlan és dicsőséges fejünkkel, akitől szolgálatunkat vettük s akinek új, nagy parancsolatját teljesíteni kívánjuk, belefogóznán az Ő igaz és ámen programuszavába és ígérétebe: *Boldogok a békességre igyekvők!*

Milyen jó, hogy éppen azok az államok, amelyek ma a világtörténelmet csinálják, amelyek szakadatlanul gyarapodnak, nőnek és az emberiség nevelésének nagy munkáját végzik, ilyen romlott heretikusok, akik *Krisztussal* tartanak, mignem minden parancsát véghez viszik és minden ígétét elnyerik. δ.

— **Fazekas Mihály.** Száz éve, hogy főhadnagy Fazekas úr örökre elköszönt jácintjaitól és méheitől. Ugy látom őt, ahogy a Csokonai gyönyörű verse mutatja: félig harmatos Linnéjét pipája mellé teszi s jön felém a közénk eső századon át. A virágok békéje mosolyog ki szemén, már megtanult az emberek bolondságain dohogás nélkül nevetni, kis telke és nagy lelke lettek mentsvárai. A Fűvészkönyv társ-szerzője s a Ludas Matyi költője ő. Nem véletlenül kerül e két név egymás mellé. A világirodalom nagy Ludas Matyija, a rézmetsző inasból a forradalom géniuszává nőtt Rousseau nem volt-e maga is a növények szcrelmesé? Amikor Emilejét Európaszerte elégették s a parasztok papjaik vezetése mellett verték ki falvaikból, a Bern melletti Szent Péter szigetre menekül, s ott a régen visszafojtott szenvedély mámorával veti magát a botanika gyönyöreibe. A botanika a gyöngédség tudománya s aki szeretettel hajol a virágok fölé, hogy ne szeretné szomorú s elpiszkolódott bátyáikat: a szegény embereket. Fazekas Mihály szívéen is átdobbant a gyöngédségnek az a nagy megindulása, amely Csokonai költészetét európai jelenséggé teszi. Már mint katona, szenvedélyes irodalom-barát. A portyára bocsátott francia falu egyik házában könyveket talál. Levesz egyet a poleról s azt olvassa az egész préda-idő alatt. A „gögösség hagymázától megirtóztott“ hadfi ő, aki a kor lelkinék enged, amikor leteszi kardját, polgári állást vállal az Istenhátamögötti Debrecenben, elveszi a tudós Veszprémi doktor leányát s belekerül abba a gyönyörű botanikus családba, mely Földivel és Diószegivel hozza sógorságba. De amint Csokonai rokokója és szentimentálgráciája mélyin is ott lüktet az örök Debrecen, Fazekas Mihály is szereti és ismeri a népet, harcol a nyelvújítás ellen és megírja a magyar népies irodalom első igazi remekét, a mai napig is üdén maradt Ludas Matyit. Ujra elolvastam ezt a füzetkét: egy szó sem kopott ki, egy szín sem fakult ki belőle. Ő, aki közlegényből küzdte föl tisztté magát, az irodalomban az élet örök közlegényeinek lett pompás szószólója. Az a magyar demokrácia az övé, mely ma is jámbor óhaj a magyarellenés áldemokrácia s az ál-magyar demokráciaellenesség közt. Végiggondolva életén, szív-szorongva kérdeem, hol vannak a mai Fazekas Mihályok? Hol vannak a tudós költők, akik a Fűvészkönyv virág-sűrűjéből furfangos Ludas Matyikat ugrasztanak a kor Döbrögijeinek az elpáholására. Vagy ma is vannak Fazekasok, csak ma sem jutnak szóhoz a Döbröginél is Döbrögibb urak, a Kazinczynál is Kazinczybb esztéták országában? λ. λ.

Melléklet a Protestáns Szemle februári számához.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság elhatározta, hogy Drummond Henrik: Természeti törvény a szellemi világban c. könyvét negyedik kiadásban is közreadja, ha iránta kellő érdeklődés mutatkozik. A könyv egyike azoknak a könyveknek, amelyek az evangéliom iránt érdeklődő magyar protestáns intelligenciára a legmélyebb hatást gyakorolták. Első magyar kiadása 1895-ben jelent meg az angol eredetinek 29-ik kiadása után. Ez a szám mutatja a könyv elterjedtségét az angol közönségnél. A mintegy 260—280 lapterjedelmű könyv árát előfizetőknek füzve P. 3.—, kötve dús aranyozással P. 5.— állapítottuk meg. Bolti ár füzve P. 4.—, kötve P. 6.— lesz.

*Megrendelem Drummond H.:
Természeti törvény a szellemi világ-
ban c. könyvét példányban*

*fűzve 3.— Pengőért
kötve 5.— Pengőért*

.....
olvasható aláírás.

Cím

Bethlen Rt., Kálvin-tér 8.

NYOMTATVÁNY.

T.

*Protestáns Szemle
kiadóhivatala*

B U D A P E S T,

IX., Kálvin-tér 8., fdsz. 2.

Befizetett tagdíjak.

Apostol János, Künszentmiklós. 1927. Egész év. — Özv. Ambrus Péterné, Mezőtúr. 1927. Egész év. — „Arany János“ Gimnázium, Nagykőrös. 1928. 8 P. — Ágay Ferenc, Cegléd. 1927. Egész év. — Református Egyház, Berettyóujfalu. 1928. 6 P, 1929. I. fél év. — Vitéz Borza Pál, máv. ellenőr, Szeged. 1927. II. fél év, 1928. 7 P., Dr. Bruckner Győző, Miskolc. 1928. Egész év. — Dr. Benedek Zsolt, Budapest. 1928. Egész év. — Dr. Benkő Géza, Debrecen. 1928. Egész év. — Bilkei Pap István, Budapest. 1928. 14 P. — Báthory Gábor, Kiskúnhalas. 1928. 7 P. — Bedő Károly, Gyula. 1927. 5 P. — Dr. Benedek Aladár, Sümeg. 1927. II. fél év, 1928. 7 P. — Dr. Balogh Béla, Debrecen. 1927. II. fél év, 1928. 7 P. — Baky István, Gyöngyös. 1928. 8 P. — Baár-Madas, Budapest. 1927. Egész év. — Dr. Boross István, Kaposvár. 1927. Egész év. — Ref. Theol. Akadémia, Budapest. 1927. Egész év. — Biberauer Richárd, Budapest. 1927. Egész év. — Bodor Aladár, Budapest. 1927. Egész év. — Buday Gergely, Budapest. 1927. Egész év. — Dr. Bencze Ferenc, Rákospalota. 1928. 8 P. — Beretvás János, Abony. 1928. Egész év. — Dr. Baskay Gyula, Felgyő. 1927. Egész év. — Bartos Pál, Szarvas. 1927. 7 P. — Evang. Gimnázium, Bonyhád. 1927. Egész év. — Ifj. Buza János, Szombathely. 1928. 4 P. — Dr. Bányay Imre, Békés. 1927. Egész év. — Benkő István, ref. lelkész, Rákospalota. 1928. 14 P. — Dr. Bencze Ferenc, orvos, Rákospalota. 1927. II. fél év. — Czirják Zoltán, ref. kántor, Kisujszállás. 1927. Egész év. — Dr. Csáthy Dezső, ügyvéd, Kisujszállás. 1927. Egész év. — Dr. Csilléry András, Budapest. 1927. Egész év. — Dr. Csia Sándor, orvos, Budapest. 1926. II. fél év, 1927. Egész év. — Dr. Csáky Lajos, Hódmezővásárhely. 1928. Egész év. — Csötönyi János, Gyöngyös. 1927. Egész év. — Református Egyház, Dévaványa. 1928. 14 P. — Dobos László, Cegléd. 1928. 8 P. — Dicsőffy Kálmán, Budapest. 1928. 14 P. — „Diákok Háza“, Budapest. 1928. 8 P. — Dávid Sándor, Békés. 1928. 7 P. — Dóczy Imre dr., Debrecen. 1928. 14 P. — Demjén Márton, ref. esperes, Veszprém. 1928. 15 P. — Mélt. Mágócsi Dietz Sándor, Budapest. 1927. Egész év. — Déry Sándor, igazgató, Szeged. 1927. Egész év. — Felsőszabolcsi Ref. Egyházmegye, Demecser. 46 egyház. 1927. I. félév 322 P. Dóczy Ferenc, Szentés. 1927. Egész év. — Dr. Darányi Gyula, Budapest. 1928. 16 P. — Egyetemes Ev. Egyház, Budapest. 1928. 14.70 P. Evangélikus Társaság, Pécs. 1927. Egész év. — Dr. Erdős Károly, Debrecen. 1927. Egész év. — Evang. Jogakadémia, Miskolc. 1928. Egész év. — Evang. Leánynevelő, Aszód. 1928. 7 P. — Ref. Egyház, Esztergom. 1927. Egész év. — Fábián Dénes, Kispeszt. 1928. 15 P. — Fülöp László, Igar. 1927. II. fél év. — Farkas László, Jászkarajenő. 1927. Egész év, 1928. 4 P. — Farkas Ferenc, Jászkarajenő. 1927. Egész év. — Farkas Sándor, Kiskúnhalas. 1928. 7 P. — Dr. Félix Antal, Pécs. 1928. 7 P. — Fiers Elek, ref. lelkész, Budapest. 1927. Egész év. — Ref. Egyház, Földes. 1927. Egész év. — Forgách Béla, szolgabíró, Békés. 1927. II. fél év. — Fejér Erzsébet, Budapest.

1928. 10 P. — Fővárosi Paedagógiai Könyvtár, Budapest, 1928. 15 P. Vitéz Galamb Sándor, Makó. 1928. I. fél év. — Református Egyház, Gárdony. 1928. I. fél év. — Gálffy Ignác, Miskolc. 1928. 8 P. — Gilicze Antal, ref. lelkész, Szentés. 1927. Egész év. — Gere Mihály, Kecskemét. 1927. Egész év. — Dr. Godács Imre, ref. lelkész, Hódmezővásárhely. 1927. II. fél év. — Dr. Győrffy Balázs, Kecskemét. 1928. 14 P. — Györy Ilona, Kisujszállás, 1927. 3 P. — Hütl Armin, Budapest. 1928. 7 P. — Halka Sándor, Erdősokonya. 1928. 8 P. — Hódossy Béla, Sárospatak. 1928. 14 P. — Homola Rudolf, Szeged. 1927. II. fél év, 1928. 7 P. — S. Hoffer Imre, Budapest. 1928. I. fél év. Hamar István, theol. tanár, Budapest. 1927. Egész év. — Ref. Egyház, Hajdúhadház. 1928. 14 P. — Huszár Dezső, Sárbogárd. 1928. 14 P. „Bocskay“ Főgimnázium, Hajdúböszörmény. 1927. Egész év. — Horváth Lajos, Budapest. 1928. 14 P. — Dr. Ilosvay Lajos, ny. államt., Budapest, 1928. 14 P. — Izeri Izsák Gyula, Budapest, 1928. 16 P. Dr. Jancsovich Emilné, Békésgyula. 1927. Egész év. — Jakucs Sándor, ref. lelkész, Balmazújváros. 1927. Egész év. — Dr. Jeney Aladár, Mátyásföld. 1927. II. fél év. — Kiss István, ev. püspök, Sámsonháza. 1928. 14 P. — Koritsánszky Kálmán, Kisterenye. 1928. 14 P. — Református Egyház, Kúnhegyes. 1927. Egész év, 1928. 14 P. — Dr. B. Kiss Kálmán, Kecskemét. 1928. 16 P. — Kósa Szabó Pál, Mád. 1928. 7 P. — Ref. Egyház Kúmadaras. 1927. II. fél év, 1928. 9 P. — Vitéz Komáromy János, ref. lelkész, Lovasberény. 1928. 18 P.

A lap szellemi részére vonatkozó küldeményeket ZSINKA FERENC szerkesztő címére (Nemzeti Múzeum Könyvtára) kell küldeni. Lapzártá a hónap tizenötödikén.

Kiadóhivatal: BUDAPEST, IX., KÁLVIN-TÉR 8. SZÁM, ahová az expedicióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa: BENDL HENRIK, az ev. egyház pénztárosa, Budapest, IV., Deák-tér 4. — Tagsági és előfizetési díjak (ha nem postatakarékpénztári csekklap útján történik azok beküldése), a küldemény pontos megjelölésével, az ő címére küldendők.

Főbizományos: STUDIUM könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T. BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 21. — Telefon: József 453—28.

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is eszközölhetők.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kálvin-ter 8. — Telefon: József 458—15.

Price: $\frac{1}{2}$ year $1\frac{1}{2}$ dollar, 8 shilling, $4\frac{1}{2}$ fl., 9 francs suisses.

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ

RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:

ZSINKA FERENC

TÁRSSZERKESZTŐK:

PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

TARTALOM

Muraközy Gyula: Papini útja. 153.*Payr Sándor*: Miszlai András. 159.*Reményik Sándor*: Anonyma. (Vers.) 165.*Szabó Mária*: Erdélyi karácsony. 166.*Szegedi István*: Hazám . . . ! (Vers.) 174.**KRÓNIKA**: Lausanne-i reminiscenciák. *Dr. Lencz Géza*. 175.**ARCKÉPEK**: Zilahy Lajos. *Karácsony Sándor*. 180.

KRITIKAI SZEMLE: Dr. Gönczy Lajos: Isten hatalmas keze alatt. *Patay Pál*. 185. — Otto Michaelis: Protestantisches Märtyrerbuch. *Rácz Lajos*. 186. — A. Wautier d'Aygalliers: Un homme. Le pasteur Charles Wagner. *Révész Imre*. 188. — Szimonidesz Lajos: A világ vallásai. *Szelényi Ödön*. 192. — Tóth Endre: A Pápai Református Egyházmege Története. *Patay Pál*. 195. — Ravasz László: Orgonazúgás. *Enyedy Andor*. 197. — A protestantizmus Magyarországon. *Pukánszky Béla*. 197. — Kutassy Endre dr.: Ósmaradványok gyűjtése, konzerválása és preparálása. *Szilády Zoltán*. 201. — Szász Zsombor: Erdély Romániában. *Fenesi Zoltán*. 202. — Bruckner Győző: Kray Jakab. *Dr. Sziehlo Zoltán*. 204. — Dr. Szendrei János: A diósgyőri vár története. *Gyalóky Jenő*. 206. — Dézsi Lajos: Magyar történeti tárgyú szépirodalom *Zsigmond Ferenc*. 207. — Tragor Ignác: Vác az irodalomban. *Gulyás Sándor*. 208. — Az adomáról. *Tolnai Vilmos*. 209. — Etienne de Bernát: L'harmonie de la vie économique et le problème agraire. *ifj. Rácz Lajos*. 211. — Komáromi János újabb munkái: Reménytelen szerelem. *Karácsony Sándor*. 211. — Berend Miklósné: Lükettető Talaj. *Marcomay Tibor*. 214. — Vargha Gyuláné: Dicsőség Istennek! *Kutas Kálmán*. 216. — Kilián Zoltán: Az ezüst nyíl. *Bodor Aladár*. 217. — Farkass Jenő: Sötét az ég. *Mitrovics Gyula*. 218. — V. Sipos Ida: A Bobróy vér. *Kiss Géza*. 219. — Sárközi György: Váltott lélekkel. *Kerecsényi Dezső*. 219. — Színházi szemle *Vajtkó László*. 220. — Zenei szemle *Isoz Kálmán*. 223. — Magyar írók. Pérely Imre rajzai. — n. — n. 225. — Kiállítások. *Oroszlán Zoltán*. 226.

JELEK ÉS MAGYARÁZATOK: A beiktatás. a. 229. — Szegény Németország. λ. ρ. 229. — Ifjúsági irredenta. μ. ι. 230.

Radácsy György. Zs. (Necrolog.) 232.

E szám ára 2 Pengő.

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA.

MEGHIVÓ.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság március hó 27-én, (kedden) d. u. 6 órakor tartja évi rendes közgyűlését Budapesten, IX., Ráday-u. 28. sz. alatt. A közgyűlést irodalmi est előzi meg. A tagok szíves megjelenését kéri az ELNÖKSÉG.

A M. P. I. T. tudományos, irodalmi és művészeti osztálya.

A M. P. I. T. elnöksége a tudományos, irodalmi és művészeti osztály szervezése kapcsán az osztály választott tagjaihoz a következő fölhívást intézte:

T. C. Urunk!

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság életében fontos változás alkalmából fordulunk Címedhez.

1888-ban lelkes férfiak alapították Társaságunkat, áthatva az evangélikus és református egyházak testvéries együttműködésének szükségétől és bízva a közös mult, a közös dicsőség és szenvedések összekovacsoló erejében.

Azóta Társaságunk fényben és gyászban gazdag negyven évet élt át. Folyóiratot adott ki, ismereteket közlő és lelket építő füzetekben szólt a néphez, komoly kötetekben a tudósokhoz. Élt a Társaság, mert fejlődött.

A ránk szakadt összeomlás megtörte a fejlődés ívét, még folyóiratunk is megszűnt. De erős maradt a közös mult megbecsülése és a megkisebbedett országban a szükség érzete élenkebbé tette az összefogás vágyát. Ma többet látunk a két egyház híveinek együttműködésében az egyszerű összetartás megnyilatkozásánál, ma ezt szimbolikus jelentőségűnek érezzük: bizonyítéka az annak, hogy a magyar protestantizmusnak vannak közös érdekei, feladatai és minden különbség ellenére, melyet az evangélikus és református dogmatikai fejlődést termelt ki, nagy alapvető gondolatokban, értékelésben és programkérdésekben a magyar protestantizmus egységes szellemi irányzat.

Ez az eszme keltette új életre Társaságunkat, ez az eszme indít most arra, hogy folyóiratunk életének biztosításával foglalkozzunk s ezzel egyidőben állítsuk helyre a békebeli állapotot kiadványsorozataink föltámasztásával, sőt a régi alapra új emeletet huzva, fejlesszük tovább Társaságunk nyilvános szereplését is.

Ennek érdekében a közelmúlt folyamán kidolgoztuk *Társaságunk tudományos, irodalmi és művészeti osztályának tervezetét*. Módosított alapszabályunkban egy bizottságot küldöttünk ki a Társaság azon választmányi tagjaiból, akik a Magyar Tudományos Akadémiának, a Kisfaludy Társaságnak és a Petőfi Társaságnak is tagjai, vagy pedig valamely bel- vagy külföldi egyetem theologiai fakultásának tiszteletbeli doktorai, hogy magukat fokozatos választásokkal kiegészítve, alakítsák meg a Társaság tudományos, irodalmi és művészeti osztályát.

Ez a bizottság munkáját elvégezte és Címedet az I. (II. III. IV.) szakosztály rendes (tiszteleti) tagjává választotta.

Ismerve Címedet, bízunk abban, hogy a választást elfogadja és kiváló munkásságával Társaságunk tekintélyét nagy mértékben emelni fogja.

Kérjük Címedet, méltóztassék kedvező elhatározásáról Társaságunkat értesíteni. (Török Pál, Bpest, V., Akadémia-u. 2. címére.)

Egyszersmint arra is tisztelettel kérjük, méltóztassék Társaságunk tudományos, irodalmi és művészeti osztályának f. év február hó 28-án a ref. theologia (Budapest, IX., Ráday-u. 28.) dísztermében d. u. 1/26 órakor tartandó ünnepélyes alakuló közülésén megjelenni.

Budapest, 1928 február 4-én

kiváló tisztelettel

Török Pál
ideiglenes főtítkár.

Ravasz László
elnök.

FIGYELMEZTETÉS. Márciusi számunkhoz csatolt csekklapunkat tagtársaink gondoskodó figyelmébe ajánljuk.

Papini útja.

Mikor egy nemzet történelmének valamilyen tavaszi fejezetéhez ér el, úgy szólalnak meg életében a politikai, művészi, tudományos vagy vallásos zsenik, mint a májusi erdőben a madarak. mennél többféle a hang, annál teljesebb a nemzeti újjászületés szótára. A XIX. század elejének magyar Pantheonjából például végzetesen és fájdalmasan hiányzik egy döntő jelentőségű vallásos géniusz alakja.

A szemünk előtt végbemenő újkori olasz nemzeti renaissance egyre-másra teremti a nagy embereket. A forrásban lévő vulkánikus korszak teremtő hatalma rendkívüli személyiségek új lelki hegrendszerét hozta elő. A zenében Puccini, a politikában Mussolini, az esztétikában Benedetto Croce, a drámai irodalomban Pirandello, a tudományban Marconi, a modern lélek fejlődésének történetében Papini úgy sorakoznak egymás mellé, mint új Alpeseknek nagyságra és jelentőségre nézve különböző, de egymás kezét fogó és egy vulkánikus forrongásból született havasai. Egy ajándékot legalább is mindegyik ad: olyan egységes szempontok magas csúcsát, ahonnan kitágul a látóhatár és a maga összefüggésében mutatja meg önmagát az a kor, melynek hűvös völgyeiben sokszor áttekintés lehetősége nélkül botorkálunk. Vagyis: minden nagy ember lelki térképe, összefoglalása a korának. Ő az az orgona, melybe millió lélek szándékainak, vágyainak vagy kesergésének hangsípja van beleszerelve és ha megszólal, egy korszak lelke jajdul vagy örvendez benne. Ő az a prizma, mely egyetlen tudat forró gyújtópontjába gyűjti össze milliók lelkének a fényét. Ebben az értelemben például Kossuth nagyságába bele voltak foglalva a hibái is. Olyan hegyóriás, mely millió kódarabot, porszemet és fűszálat foglal össze és az árnyék, amit vet, épp úgy önmagáé, mint azoké, akiket összefoglal és kifejez. Vannak meg nem értett nagy emberek, — ezeket mondanánk prófétáknak, — akiknek valóságos élete a temető kapujától kezdődik és mint a holnap élő jóslatai járnak közöttünk. Vannak egyetemes értékeket hordozók, akik az időből nőttek az idő fölé.

Akik Papini nemrégiben magyarul is megjelent, de 1912-ben írt könyvét,¹ ezt az épp oly gögös, mint alázatos confessiót végigolvasták, bizonyára meglátták benne a világháború előtti világ belső történelmének egyik legtisztább és leghívebb tükrözésű kút-

¹ Papini: Élő halott. Athenaeum kiadása. Révay József fordítása.

főjét. A *Krisztus történetét* sokan — túlzottan — ügyes ujságírói munkának bélyegezték. Annyi bizonyos, hogy kisebb hatást tett az Evangélium üde vidékein járatosokra, mint azokra, akik elől az illatos füstöt, a szentek seregét és a misztikumok nehéz kárpitját kellett elhajtani, hogy a Krisztus-arcot végre felfedezzék. Az *Uomo finito* ellenben azt a lelki országot mutatja meg, melynek egyes útszakaszát minden mai gondolkodó ember átbotorkálta, de amelynek minden zegét-zugát bekalandozta ez a nyugtalan zseni. A saját megdicsőülésének legmagasabb Harmon hegyéről bukott le egészen csontjatoróttan éppen a Golgotha mellé.

Ennek a lelki útirajznak mintája az Augustinus *Vallomásai* voltak abban az értelemben, hogy belső történetet ír le, lefüggönyözött ablakú vonatban ül szemben velünk. A külső világ képei alig villannak meg előttünk, csak a múlhatatlanul szükséges állomásokra vetünk egy-egy tájékozódó pillantást.

Merre ment Papini? Az ember sok ezeréves vallásos fejlődésének útja grafikonban egy egyenes vonal. Az egyik végén az *ember* áll egyedül, a másik végén egyedül *Isten*. Az egyik az anthropocentrikus, a másik a theocentrikus állásfoglalás. Az egyik azt mondja: az üdvösség egészen az ember zsákmánya; a másik azt mondja: az üdvösség *egészen* Isten kegyelmi ajándéka. Az egyik végén a buddhizmus mereng, a másikon az evangéliumi keresztyénség fényes felirata ragyog. „Nem azé, aki akarja, sem nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené.“ (Róm. 9:16.) Tulajdonképpen csak ez a két tiszta, elegyítetlen állásfoglalás van. „A saját erőfeszítése által emelkedhetik ki az ember a szenvedés világából, — mondja egy modern buddhista is,² — minden kegyelmi tény és utálatos megalázkodás nélkül. Isten eszméjének teljes hiányából áll elő a buddhizmus érbevéssett morálja.“ A két végpont között helyezkedik el a pogányság, a római keresztyénség, mely az üdvösséget Isten és ember közös eredményének hirdeti. Az arányokban eltérnek egymástól, az elvben nem.

Papini majdnem az egész úton végigmegy. A *Krisztus történetében* még olvasói nagy serege számára az Evangéliumban egészen eltűnő Máriáról új könyvet ígér, a protestantizmust kövekkel dobálja meg és nem veszi észre, hogy régen átlépte a Vatikánt, csak egy-két parittyába való kavicsot hozott magával onnan.

Az életét eddig négy fejezetre tagolhatjuk; ez lehetne ezen a négy állomáson a felirat: 1. gyermekkor, 2. forradalmi korszak, 3. az ember-isten és 4. az Isten-ember korszaka.

1. Tipikus modern gyerek. A latin országokban annyira divatosan hangos atheizmus volt a családi otthon levegője. „Atheista apának a fia voltam; titokban keresztelték meg. Az én számomra Isten sohasem halt meg, mert sohasem élt a lelkemben.“³ Életének nagy formáló tényezője: a könyv. A modern emberre is ráillik az

² Buddhist stories: by Paul Dahlke. 1913.

³ Élőhalott 15. l.

Aristoteles jelzője: „*az olvasó*“. A könyv lapjai betakarják a családot és eltakarják az iskolát. A betük — mint egy csomó kiszabadult manó — körüláncolják ezt a tudásra szomjas, szédülő gyereket és többé nem engedik ki a körből. Új embertípus jelenik meg a világon. A szemhéjja vörös; vastag, sok dioptriás szemüvegének csipetetője sebet tör az orrán. Lelkében utána élt emberarcok, elképzelt tájak és elolvasott tanítások. *A könyv-ember*. „Az én számomra az iskola, utca, a ház valósága nem volt valóság, csak a könyvek valósága volt.“⁴ A lakásban egy nagy parasztos háncskosár mélyén találta az első, egészen véletlenül összeállított lelki lakomát. Carducci és Erasmus, légypecsétés ponyvák és népszerűsített istentagadások voltak az ő igazi pedagógusai. Jellemzően újkori lélek. A határtalan lehetőségek távlata szédíti. Tizenhároméves korában belopja magát egy nyilvános könyvtárba és épp olyan falánk az olvasnivalóra, mint az ausztráliai benszülött, aki a partra dobott cápába „beleeszi magát.“ Az újkori ember *mindent* megragadni akaró lelki imperiáлизmusával munkához lát. Mikor Petrarca capitóliumi megkoronázásáról olvas: „én is, én is...“ ismételteti szomjasan a lelke. Olyan enciklopédiát készít, melyben *minden* benne legyen, apró, bujdosó patak nevéből kezdve a bibliai könyvek előállításának problémájáig. Hosszú éveken át másol és ír. El is jut a *van der Aa* családig és *Abessínia* földrajzáig. Erkölcsi aggályai nincsenek az eszközök szerzésében. Éveken át üzött apró házi lopásokból szerez könyvet, papírt, tollat. És — a harmadik jellemző vonása ennek a tudás tengervízét kagylóhéjban ivó szomjas, mohó gyermeknek, — hogy életének egy percében kétségbeesetten ejti ki törékeny szerszámát a kezéből, fehetetlenül bámul a monoton zugású végtelenbe egy kopár szikláról, minek neve: pesszimizmus. Balga és keserves gyerekkori emésztődéseink! Egy Schoppenhauer-könyv néhány lapjával ragasztani be diákszobánk messzínéző ablakát és Faustus módjára várni a behangzó husvétii harangzúgás mellett a csodálatos fekete ebet az árnyékban... Melyik tegnapi diák nem élte át ezt? „A százféle módon álcázott semmi. Hir, dicsőség, művészet, cselekvés, paradicsom, hódítás, mind csak maskarák az arcon, szemgödrök, amelyekben nincs szem, szájak, amelyekben nincs nyelv, csókok, amelyeket soha nem viszonzoznak.“⁵ De a Papini pesszimizmusa gigantikus arányú. Az egész emberiséget egyetlen öngyilkos-egyesületté fogja szervezni s egy nagyszerű hajnalon az öngyilkos emberiség halomba heverő hulláira fog rácsudálkozni a felkelő téli nap.

2. Ilyen gyerekkor után jutott el a koravén ifjú az ismeretelméleti szolipszizmus keserves ködén át az erkölcsi szolipszizmus kétesen lobogó méceséig. Max Stirner volt a mestere. Ez az anthropocentrikus állomás, a Max Stirneré, a Nietzscheé, a szolipszizistáé. A világ egy ködülte Szahara és a közepén az egyéni tudat, vagy

⁴ I. m. 14. l.

⁵ I. m. 51. l.

akarát lángja reszket. „Nem volt előttem más Isten magamon kívül. Egologióról ábrándoztam. Anarchistának vallottam magamat, nem láttam más célt magamhoz méltót, mint önmagam és utána a többiek teljes felszabadítását.“⁶

1903-ban, húszéves korában a mindnyájunk húsz esztendő s forrongásából Papini olyan máglyát akar rakni, melynek lángnyelvei a civilizáltnak csúfolt társadalom szüette fagerendáin kúsznak végig és amelynek forró torkában mindörökre eltűnnek a sovány poémák és a filozófusok belefricskázott kártyavárai. *Leonardo* a folyóirata neve és a Papini éles, rikoltó hangja Olaszország szellemi életének minden műhelyéig elhat. Hadakozó kardját a könyvében oly csodálatos szépen megénekelte *húsz év* szenvedésében, de a roppant erudíciója acéljából kovácsolta. Vérző és fájo sebeket ejt és harci zaj viharzik körülötte. „Legvörösebb posztó szerintük a vallás. Hogy is kegyelmezhetnének annak, amit százezrek közösen vallanak, mikor csak a tömeget megtagadó, megvető, tőle elrugasz kodó nagy egyéniség ér valamit ezen a kisszerű világon.“⁷

Nem volt azonban a XX. század elejének nagy lelki kirakodó vásárján egyetlen cikk sem, amit Papini nyugtalan vágyódása ki ne próbált volna. Harcos kis csapatát egyelőre a pragmatizmus kürtjével vezeti át a tömegben. De a pragmatizmus — lelki atyjának tanítása szerint — csak „módszer“, melynél „az elmélet csak kutatási eszköz és nem valamilyen talányra való válasz és minden kutatás megszüntetése“,⁸ emellett ott maradt a társtalan emberi lélek nagy vallásos vágyakozása. Papini felkapta az esztéticizmus vásári tükrét. „És a káoszban és a hajlamok, ösztönök tülekedésének tetejébe odatűztem utolsó virág és közös lobogó gyanánt a hitet a felvilágosult értelemben és a költészet isteni erejében és a művészet örökkévaló esodájában.“⁹ Önkéntelen kommentárként folyik itt ki a tollból a kérdés: vajjon a római keresztyénység mai kétségtelen hódító útjának nem éppen ez az esztéticizmus-e az egyik alap tényezője? Az esztétikai és a vallásos élmény keveredik össze benne. Azt gondolják, örök világok ablakán át néznek, holott csak egy eizellált tükörbe néztek. Azt gondolják, imádkoztak, holott csak egy szárnyaló Bach-misében gyönyörködött el a lelkük.

Papini azonban továbbsietett innen meghatóan társtalanul és vágyakozva. Megkapóan szomorú az, amit ez a magános, eszevesztetten szárnyaló, sasröptű lélek a nőkről vall. „Asszonyom, ha tudná, mi kellett volna mindig nekem! Az eszményi nő, aki igazán elveszi a lelket és átalakítja... Nekem nem adtak a nők soha semmit: sem egy eszmét, sem egy kis erőt, még kevésbbé lendítést az isteni magasságok felé.“¹⁰ Miért? A pacsirta és a sas mesebeli házasságára kell gondolnunk talán, a gondolat roppant magasságai.

⁶ I. m. 80. l.

⁷ Fülep L.: A Storia di Christi szerzőjéről. (Krisztus története.)

⁸ Le pragmatisme. W. James; traduit par Le Brun. 63. l.

⁹ Élőhalott. 96. l.

¹⁰ I. m. 130. l.

ban száguldó férfilelek és a fészek himmuszát éneklő női lélek viszonyára keresve választ? A gondolkodás egy bizonyos szféráján túl egyedül marad a kereső férfi? Meg kell elégednie azzal, hogy viszont az ethikai értékek világában a földön nincs biztosabb vezető és hősiebb minta a nőnél számára? Vagy pedig várnia kell az evangélium érintésére a sok ezer éveken át a nőről letöredezett saszárnyak kinövését és nekilendülését is?

3. Az egyedül járó Papini egyelőre a nacionalizmus csatahajójára szállt. Mint egy ilyen irányú lap főszerkesztője, az imperialista szellemet csiholja elő az abessziniai csatákban eltört fegyverekkel. Ugy ment előre, mint a folyó sodrába került csónak és erről a lelkiállapotáról írja a ránk nézve legérdekesebb sorokat egy titokzatos predesztináció sejtésével. „Lelkem minden erejével hittem, hogy küldetésem van a világon, sajátos, egyszerű küldetésem. Ugy tűnt fel, hogy mindennap szólít valami annak véghezvitelére... Ki szólított? Nem tudtam... Nem hittem a gondviselésben, mégis úgy láttam magam a jövőben, mint a népek messiását... Voltak földalatti hangok, melyek úgy tunktek, mintha valami más féltékéről röppentek volna fel.”¹¹ S egyuttal reábukkan arra az ősi evangéliumi elvre, mely a szent gyakorlatok lelki tornáját kényszerítő vallásokkal, a világ külső kereteit faragcsáló mozgalmakkal mereven szemben áll: „Alapjában minden kérdés — nemzeti, szociális, erkölcsi kérdés — csupán lelki kérdés, szellemi kérdés. Ha megváltoztatjuk a belsőt, megváltozik a külső, ha megújítjuk a lelket, megújodik a világ.”¹²

Lehetetlen volt Papini számára lelki fejlődésének ebben a zúgó áradatában megállnia. Mikor már a *Leonardo* folyóirat győzelmes, irányító lelki szószék lett volna, Papini egyszerre beszüntette. Az út ki volt vágva. Nem akart kocsúutakon járni. Az elméletek és gondolatok fellegvéraiból lelép a valóság kemény földjére. Cselekvés az élet!

Legyen az ember több, mint amit Nietzsche szertelen fantáziája rajzolt belőle; próbáljon meg Istenné válni. „Ime, a nagy álmom, a lehetetlen vállalkozás, az áhított büszke cél! Én ezt állítottam programmul magam és a többiek elé. Isten utánzása: mindentudás és mindenhatóság. Elérésének útja az új tulajdonságokkal és lehetőségekkel tökéletesített, gigászivá tágított lélek!”¹³ Komoly tanulmányokat végzett ehhez. Elolvasta a szentek, a misztikusok, gondolkozók műveit. Bekóborolta a spiritiszta szalonok piros lámpás, remegő, hisztérikus, roncsolt idegű néppel tele világát. Ebből hamar kikiváncozott a friss levegőre. Felment magánosan a maga hegyére, mint Illés, Jézus és Assisi Ferenc; és valami emberfölötti vágygal próbálta, várta, hívta a csodát, ami — nem érkezett el hozzá.

4. Kiábrándultan, összetörötten szállt alá a magasságból. Egy keserű dilemma, keserű ize maradt a lelkében. Aki meg akarja

¹¹ I. m. 142. l.

¹² I. m. 143 l.

¹³ I. m. 175 l.

váltani az embereket, annak mérhetetlen szeretettel kell egészen megismerni őket. De aki egészen belevilágít az emberek lelkébe, az megundorodik tőle. Van-e, lehet-e *valaki*, akiben a tökéletes ismeret és a tökéletes szeretet egyesül? Egyelőre a magasból lezuhant Ikarus, mint egy élő koporsó jár a világban. Nem hisz semmiben többé, a „nagy nihil, a semmi“ — utolsó feneketlen gödre felé tart és egyetlen vigasztalása, hogy nyitott szemmel és öntudatosan ér el élete kocsiján az utolsó szakadékhoz. A modern ember lelkének minden útját bejárta; minden premisszáját — az utolsó következményig — végigkísérte, minden névtelen vágyját megnevezte és kiüzte a bokorból; minden gondolatát elgondolta és legutoljára úgy járt, mint Peer Gynt, aki az élete hagymájáról minden takarólevelet letépett és üres kézzel, üres lélekkel hallgatta a nagy Semmi szelének zúgását.

Ekkor már a közelgő világvihar felhőiből elővillant egy-egy fenyegető villámlás, hol Marokkóra, hol a Balkánra világított rá. Nehéz jövők jóslataiként gubbasztottak a látóhatáron. Mikor a világháború orkánja elült és utána egy vérző világ maradt megcsontkított lélekkel a csatamezőn, 1921-ben Papini kiadta világhíres könyvét, *Krisztus történetét*. Azt az utat, amit tíz év alatt megtett, nem írta le. Hosszú út volt, — az emberistentől az Istenemberig. Elért Krisztushoz. Ez a vallomása róla: „Az éhes azt képzeli, hogy kenyér után kell járnia, pedig ráéjezik, a szomjas azt hiszi, hogy vízre volna szüksége, pedig rászomjazik... Aki a szépséget keresi a világban, az tudtán kívül téged keres, aki magad vagy a teljes tökéletes szépség; aki gondolataiban az igazságot kergeti akarattalanul téged kíván, aki egyetlen megtudni érdemes igazság vagy“.¹⁴ „Mi, az utolsók, mi várunk téged, Téged fogunk várni minden áldott nap... és minden szeretet, amit ki tudunk facsarni kiegészített szívünkben, érted fog égni. Keresztrefeszített, aki meggyötörtéttel a mi szeretetünkért, s aki most minket gyötörsz engesztelhetetlen szereteted minden hatalmával“.¹⁵

Igy érkezett meg Papini. Még nem öltözött át a tékozló fiú, de már ott áll a lelki fejlődés egyenesének másik végpontján. Krisztus minden és egyedül csak ő. Nem tudja levonni a következményeket, de olyan fát ültetett el, amely nem fog megférni a Szent Péter-templom kupolája alatt. Benne és általa egy nagy profécia zendül meg. Az emberiség lelkének ideges, vissza-visszahajló iránytűje a Papini lelke. Ez a század a Krisztusé. Egy-két előrs már megérkezett hozzá. Azt az időt éljük, amit a renaissance végén éltek az emberek. A nagy kereső, a sebesült óriás, a kiábrándult Század útban van Jézus felé. Világ protestánsai, — ajtónálló szolgák, — tartásátok készen a szövétneket. Mert bizony a ti dolgotok leszen, hogy alázatos örömmel, magatokat elfelejtve, mutassátok a keresőknek, a Papini útján járóknak az utat a Golgotha felé.

Muraközy Gyula.

¹⁴ Krisztus története. 560. l.

¹⁵ I. m. 569. l.

Miszlai András, a kurucvilág költő-papja.

Vértesy Jenő a hitehagyott Nádasdy Ferenc grófról szólva, keserűen panaszolja fel: „Az irodalomtörténet úgy tele van prédikátorokkal, mint az ég boltja csillagokkal, de az az író (Nádasdy), aki Cicero és Tacitus volt egy személyben (!), egyszerűen kimaradt belőle.¹ Pedig a keserűség pohara még mai napig sem telt meg. Még mindig tűnnek fel prédikátor-csillagok. Bocsássuk meg, hogy előtörnek, hiszen elég szerényen titkolták a nevüket és hivatalukat több mint kétszáz évig.

Miszlai András nevét még Thaly Kálmán ragadta ki a kurucvilág sok névtelen poétája közül. De az irodalomtörténet maig sem vette tudomásul, hogy a derék Aács Mihály énekíró mellett, aki Thökölynek volt a tábori papja, később pedig II. Rákóczi Ferencnek esküdött hűséget,² Miszlai is a régi evangélikus papi gárdának vált a díszére.

Thaly csak annyit tud megállapítani róla, hogy rokonlelkű barátjával, az énekgyűjtő Szencsei György tési lakossal együtt bujdosott a Bakonyban. Miszlai kiváló költője volt a kurucvilágnak. Mind a három fennmaradt szép énekét, melyeket Thaly közölt a Szencsei-codexből,³ ugyanazon jó magyaros versformában írta s ezeknek hitelességét az újabb szigorú kritika (Riedl, Tolnai), sem vonta kétségbe.

Miszlai nevére nagy örömmel akadtam rá egyháztörténeti forrásainkban négy helyen is. Midőn a Szeniczey-család paksi levéltárából a tolna-baranyai evangélikus esperesség rövid történetét Szeniczey Bárány György esperes eredeti kéziratából lemásoltam, nemcsak ezt a becses forrásiratot mentettem meg és hoztam napvilágra,⁴ hanem kedves meglepetéssel fedeztem fel ebben Miszlai András nevét is. A tolnai telepítések idején ugyanis Fehérmegye szélén, Vajtán is alakult 1719-ben magyar és tót ajkú evangélikus gyülekezet s ennek lelkésze volt 1720 után Miszlai András. Ifjúkori bujdosása után itt is erős küzdelem és száműzetés várakozott reá.

¹ Vértesy J., Nádasdy F., mint író. Századok 1904. 47. l.

² Öreg Aács Mihály (1646–1708). Bővebb életrajzát megírtam az Evang. Egyház és Iskola 1898. évfolyamában.

³ Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodortörthez. II. 46., 64., 69.

⁴ Payr S. Egyháztört. Emlékek. Sopron 1910. 350. és 354. l.

Megtaláltam nevét az egyházkerület jegyzőkönyvében is. Midőn a dunántúli evangélikusok hosszú szünet után 1742-ben ismét püspököt választottak és újból szervezkedtek, a távolság és téli hideg miatt elmaradt tolnai lelkészek utólag 1742. május 22-én kelt levelükben jelentették ki, hogy Sipkovics Tóth Jánost ők is püspöküknek ismerik el és a szokásos egyházi adót megfizetik. Ezt a levelet Szeniczai Bárány György sárszentlőrinci és más három tolnamegyei lelkészen kívül⁵ Mislzai András is mint vajtai lelkész aláírta. Ő volt a vajtai lelkész 1744-ben is, mikor az új püspök itt egyházlátogatást tartott. De ezután már csak két évig maradhatott Vajtán, mert a hatóság 1746-ban elűzte s az evangélikus imaházat elfoglalta. Mislzaira tehát, aki már ifjúságában is nagy keserűséggel írta a bujdosók énekét, ismét újabb számkivetés várakozott. Élete vége felé a komárommegyei Bokodon tűnik fel utoljára, ahol 1754-ben mint Endrédi Mihály utóda lelkészkedett még rövid ideig. Valószínűleg itt is fejezte be küzdelmes életét.⁶

Mislzai családja bizonyára a tolnamegyei Mislzáról, Gyöngyösi családjából származott, amelynek 1900-ban még 180 evangélikus lakosa volt. Andrásról kívül ismeretes a családból Mislzai István, szintén lelkész s valószínűleg Andrásnak az apja. Ez a kuruc-háborúk idején Pápateszéren volt lelkész. Mint ilyen, a kispécsi gyűlésen 1711. március 24-én írta alá Károlyi István esperes meghívó-levelét. De lelkészkedett már előbb a veszprémmegyei Tésen és a fehérmegyei Csurgón is.⁷ Későbbi életsorsát nem ismerjük. Fontosnak tartom az idősb Mislzainak tési lelkészkedését. Mert Thaly szerint Tésen lakott az a Szencsei György is, ki az ifjabb Mislzainak énekeit más régebbi vallásos és hazafias énekekkel együtt összeirogatta s barátjával együtt bujdosott a Bakonyban több ismeretlen helyen.⁸ Még egy harmadik családtagról is van tudomásunk. Ez Mislzai Dávid, aki 1762-ben Simonyiban, a vasmegyei evangélikus faluban lakott.⁹

Egyházi jegyzőkönyveink Mislzai András poétának már csak a férfi- és öregkori éveiről szólnak. De milyen volt az ifjúsága? Ezt ő maga mondja el az énekeiben. 1704-ben írt bujdosó énekében (*Cantio flebilis*) panaszolja:

„Keserves elmével sir most *ifjúságom*,
Hogy ez világ ilyen kegyetlen pusztítóm.“

⁵ Ratkóczi Miklós szokoli, Weisz Mihály varsád-kalaznói és Kelemen Márton gyöngyi lelkész voltak ezek. A levél a ker. jegyzőkönyv 28. lapján olvasható.

⁶ Győri esp. jknyv 90. l. Hrabovszky Gy. Presbyterologia. Kézirat. II. 22.

⁷ Payr, Ehtört. Eml. 313. és 326. Görög E. A veszprémi ev. ehmegeye tört. Pápa 1926. 16. l.

⁸ Lásd a Szencsey-codex 216. lapján: „Én Györgyi Tamás hozattam ezt a könyvet Tésről Anno 1711.“ (Thaly, Vitézi Énekek I. 12.) Györgyi Tamás M. Szentkirályon tanuskodik 1721. (Tóth Endre, A pápai ref. ehmegeye tört. 48.) Bakonybánkknak és Bokodnak is Györgyi Ferenc ev. lelkésze volt 1737.

⁹ Balogh Gy. Vasmegeye nemes családjai 101.

Tehát ekkor még ifjú volt és már is bujdosó. Mert a 14. versszakban többet is mond:

Immár *tíz esztendő*k majd elfolydogálnak,
Hogy kenyerét eszem én az bujdosásnak,
Árvaságnak, — Romlott állapotnak, —
Társa voltam sok nyomorúságnak.

E szerint már mint diákgyerek vette kezébe a vándorbotot. Sőt születésekor is az atyja, Mislai István, olyan számkivetett, bujdosó lelkész lehetett, aki sokszor áruhában és rejtkehelyeken végzett papi funkciót. Sok ilyen üldözött lelkész volt akkor Dunántúl. Ilyen viszonyok közt született papfiú volt például Szeniczei Bárány György is, a jeles tolnai esperes, akinek atyja 1681-ben Beleden, Sopron megyében lelkészkedett titokban.¹⁰ Egyik rendes menedékhelye volt az ilyen prédikátoroknak és egyéb bujdosóknak a Bakony erdős vidéke, melyről a kurucénekek is gyakran emlékeznek. A derék Ostffy Miklós is asszonyfai várának porrálövetése után 1680-ban a Bakonyba bujdosott el, amikor is a szájhagyomány szerint, fordítva verette lovára a patkót, hogy üldözőit megtevéssze.¹¹

A két Mislai bujdosó helye is a Bakonyban lehetett, mert az apa, Mislai István, 1711 előtt Tésen volt lelkész. De a fia, András, eljutott Győr megyébe Koroncó és Szemere vidékére is, ahol a kuruc sereg 1704. június 13-án azt a rettenetes vereséget szenvedte. Mislai maga is résztvett a harcban, mert hiszen, amint éneкли:

Az gróf Forgách Simon mikoron hivata,
Nemest és nemtelent hadban parancsola,
És meghagyta, — Az ki nem akarna, —
Feje elvész és minden jószága.

Mint szemtanú írja le kiváló szép énekében az iszonyú pusztulást:

Oh, felséges Isten, igyünk mire juta!
Az mi romlásunkat mind ez világ tudja
És jól látja: — Minemű nyavalya
Esék rajtunk az Isten ostora.

Szemtanúra vall különösen az ének 12-ik versszaka:

Ugy hever az holttest az mezőkön széjjel,
Miként aratáskor kéve sűrű renddel.
Piros vérrrel — Festetnek ott széjjel,
Megáradtak, folynak sebességgel.

Különösen fáj lelkének, hogy nincs senki, aki a halottakat tisztességesen eltemetné. Inkább akadnak halottfosztogatók, kik az el-

¹⁰ Payr S. Egyht. Eml. 360. l. Magy. Prot. Ehtört. Adattár III. 16., 17.

¹¹ Payr S. Szenczi Fekete István, a hitehagyott püspök. Sopron 1918. 85. l.

esettek ruháit is elviszik. Ugy látszik, ott nyomban a helyszínén írta Miszlai az énekét:

Szerzém ez éneket keserűségemben,
Holt tetemek között való lételemben.

Thaly megállapítása szerint a magyar lovasságból mintegy száz ember, a gyalogságból azonban másfélezer jó magyar nemes gazda, Rákóczi seregének színe-java esett el. A pannonhalmi benecések másnap ennyit találtak a harcmezőn. „Ezek voltak -- írja Rákóczi — legjobb és legrendesebben fegyverzett csapataim, melyek már a török háborúban is szolgálnak.”¹² Forgách a csatavesztést a harcban járatlan tisztok ügyetlen mozdulatainak tulajdonította. A császári sereg Heister Sigbert gróf tábornok vezetése alatt mindenesetre jobban gyakorlott és fegyelmezettebb volt.

Ezt a koroncói szörnyű vereséget írta le Miszlai első siralmas énekében, mely kéziratban is mindenfelé elterjedt. Szencsei kodexén kívül egy későbbi átdolgozása is előkerült Lentiből, Zalamegyéből, melyet Kelemen Imre küldött meg Thalynak. De Koroncón és Szemerén még a múlt század közepén is emlékezetből tudták és énekelték ezt az ottani öregek. Így például Heizer János koroncói bíró és nemes Bajcsy Mihály, akinek nagyapja még maga is résztvett a koroncói ütközetben. Ráth Károly történetíró, a győri evangélikus konvent tagja még 1861-ben is egy öreg nemes ember ajkáról hallotta Koroncón Mislainak ezt az énekét a dallamával együtt.¹³

A koroncói csatavesztés után még 1704-ben írta Miszlai a második szép bujdosó énekét is, melynek kezdő versszaka:

Vígságnak töretik gyöngye szép üvege,
Napnak hamar olvad sikamló, járt jege;
Vidám ege — Elborult, föllege
Nevelkedik, — így múlt dicsősége.

Ebben panasolja, hogy ifjú létére is már tíz év óta bujdosik. Rejtekhelyeken lappang és sűrű könnyhullatással eszi kenyerét az idegenben. Különösen szép a 16. versszak:

Pusztában bujdosom, széjjel, mint struccmadár,
Éhen-szomjan török, mint bujdosó Hágár;
Miként az sár — Tapodtatom immár
Mindenekkül, az ki föl s alá jár.

Van egy harmadik éneke is, melyen már az előbbinek kezdő sorát (Vígságnak töretik) jelzi dallamúl, a versfőkben a nevét is kiírja s azt is megmondja, hogy 1704-ben Kisasszony havának (augusztus) második felében írta énekét. Ennek első versszaka:

¹² II. Rákóczi F. emlékiratai 1703—1711. Pest 1872. 92. l.

¹³ Thaly K. Adalékok II. k. 58. l.

Mindenkoron romol — életem s folyton foly,
 Éltem napjainak esztendeje elfoly;
 Járván, bomol — Mint naptól jég omol,
 Vígtság helyett bánatom megújul.

Ez is igen szép bujdosó ének, ugyanolyan versformában, mint a másik kettő. Ennek mélyen vallásos hangjából az is kitűnik, hogy papi lelkületű ifjú volt az írója. A 9. versszak:

Nagy, dicső nevedet híván segítségül,
 Istenem, Tebenned bízom én egyedül;
 Teljes hitbül — Könyörgésem szívbül
 Fölbocsátom, halld meg az egekbül.

Ilyen hosszú bujdosás után jutott el az evangélikus költő-pap — ki tudja, mennyi viszontagság után, — a fehérmegyei Vajtára, ahol 1746-ig lelkészkedett. Valószínű, hogy fentebbi három énekén kívül később többet is írt. Esperese, a jeles Szeniczei Bárány György sárszentlőrinci lelkész, bizonyára ismerte Mislainak költői talentumát s az általa bővített és újból kiadott Zengedező Mennyei Kar című énekeskönyvbe¹⁴ vele is dolgoztatott. Ezt annál bátrabban következtetem, mert a Szencsei-kodexből való „Serkenj föl én lelkem“ kezdetű igen szép vallásos ének, melyet sehol másutt nem találhatni (Göncziben sem), megvan néhány szó eltéréssel ebben a Zengedezőben (az 1784. évi kiadásban 445. szám alatt). Talán éppen Mislaitól való ez is. Vannak továbbá a Zengedezőben a Mislai-féle „Vígstágnak törétik gyöngé szép tüvege“ versformájához igen hasonló magyaros ütemű énekek is. Mislai énekének még a dallamát is el tudta énekelni 1861-ben a koroncói magyar nemes, Mily nagy nyeresége volna nemzeti zenénknek, ha ennek dallamát is megkaphatnók valahol. Balassa-strófiakra is több egyházi ének van a Zengedezőben, például az „Eltévedtem, mint juh“, melynek hangjegyeit egy pozsonyi XVIII. századbéli kodexben sikerült felfedeznem s azóta már új korálkönyvünkbe is belevettük.

Végül még csak Mislai bujdosó társáról, Szencsei Györgyről jegyzem meg, — aki a kodexébe maga is írt éneket s a versfőkben is megörökítette nevét, — hogy ez is bizonyára lelkész volt. Mert „az anyaszentegyház pusztulásáról“ és alább ismét „a romlott templomok építéséről“ oly közvetlenül érdekelt, meleg, egyházas hangon csakis papiember írhatott. Nem volt-e ez talán éppen maga Szeniczei (Bárány) György, a későbbi esperes, aki Mislai közelében s vele együtt szolgálta egyházát, együtt írta vele levelét az egyházkerülethez? Hiszen a két név Szencsei és Szeniczei György oly rokonhangzású. És Szeniczei Bárány is mint

¹⁴ Szeniczei Bárány György 1726. jul. 12. írt Vásonyi M. vadosfai lelkésznek az új énekeskönyvhöz készítendő Tábla ügyében s főként ő gyarápította az énekeskönyvet. Hrabovszky, Scrinium Antiqu. F. XX. 44., 50. És fia is, Sz. Bárány János azt írja apjáról: „Graduálban s Arndtban van munkája neki“. Payr, Eht. Eml. 365. l.

az üldözött beledi pap fia „nyomorult inségben született, vizek, havak között lakott gyengeségében s törökfutás miatt nehéz szükségben és sanyarú inségben nevelkedett.“ A koroncói csata idején ő is 22 éves ifjú volt. Iskolába csak későn, 1705-ben kezdett járni Győrött s ekkor is úgy, hogy kenyerét, ruháját és könyveit nyáron aratással és gyűjtéssel kereste meg. Méltó szenvedő és bujdosó társa volt tehát Szeniczzei Bárány is Mislainak.¹⁵ De végleges ítéletet Szeniczzei és Szenecsei azonosságáról csak akkor fogok mondani, ha az utóbbinak kodexét, melyet Erdélyi Pál is a régi magyar lira egyik legbecesebb emlékének mond, eredetiben is áttanulmányozhatom.

Mislai Andrásról, a kurucvilág jeles költőjéről azonban, — habár csak kevés adatot tudtam is életrajzához szolgáltatni, — annyit most már bizonyosnak vehetünk, hogy 1720—1754-ben mint evangélikus lelkész szolgálta egyházát és hazáját Vajtán és Bokodon, fiatal korában pedig a szülei Tésen, a fehérmegyei Csurgón és Pápateszéren találtak menedéket. Pintér Jenő az első nagyszabású irodalomtörténetében (Budapest, 1909. II. 251.) mondja: „Sajnos, hogy a nagyszámú kurucköltő közül csak néhánynak ismerjük nevét... Leginkább a csaták zajában forgolódo, táborok tüznél heverésző kuruckatonák verseltek, mint Petkő, Szőke, *Mislai* András, *Szenecsei* György sat.“ És mint a kurucköltők másik csoportját említi a lelkes polgáregyéneket, protestáns papokat, tanítókat, íródeákokat. És a Dézsi és Pintér felügyelete alatt készült legújabb Magyar Irodalmi Lexikon is (508. l.) így sorozza Mislait és Szenecseit a harcoló kurucok és nem a békés protestáns papok osztályába.

A fentebbi egyháztörténeti források szerint ez az osztályozás téves. Mislai András kurucköltőnek az üldözött evangélikus lelkészek sorában kell helyet adnunk s eddig majdnem teljesen ismeretlen életrajzához ezt a néhány adatot tudomásul vennünk. És véleményem szerint azt az éneket is, melynek versfőiből Szenecsei György nevét olvassuk,¹⁶ üldözött protestáns lelkész, vagy a papi pályára készülő protestáns ifjú írta, akinek életsorsa nagyon hasonlatos Szeniczzei Bárány Györgyéhez. Sőt nem lehetetlen, hogy a két név alatt egy személy rejlik.

Payr Sándor.

¹⁵ Lásd a fia, Szeniczzei Bárány János ev. püspök által írt verses életrajzát. Payr S. Egyháztört. Emlékek 360. l.

¹⁶ „Szörnyű veszedelem, jaj, reád szálla“. Thaly K. Adalékok II. 60. l.

Anonyma.

*Nem rég jöttem haza.
Az otthonomban rózsákat találtam.
Akkor-nap küldte nekem valaki.
Alakja, arca, neve ismeretlen,
A lénye rózsaillatú Titok:*

Anonyma . . .

*Keresni lehet akár mindenütt,
De megtalálni nem lehet sehol,
Selyem-jelkendőt ágra nem akasztott,
Amerre járt, gondosan eltörölte
Minden lépés után a lábnyomát,
Még sejtetni sem akarta magát.
Az ősz függönye mögötte lement.*

*Anonyma, ki nem akartál lenni
Más, csak a költő névtelen jegyzője.
Anonyma, ki rózsaszírom-tollal
Lelkembe irtál egy fejezetet:
Hálából neked szobrot emelek.
Úgy állsz majd lelkem őszi ligetében,
Márványcuklyádban, akár ma **másik**,
Márványcuklyád alól nagymessziről
Csak örökfényű mély szemed világlík,
Míg körül hullanak a levelek.*

*De vigyázz Anonyma, jól vigyázz!
Ha találkozánk véletlenül ketten:
Akkor se, sose áruld el magad!
Vigyázz: villám a szemed rebbenése,
Szobrodba sisteregve belecsap.
Amíg a titkos rózsaillat illan,
Leomlik mennydörögve az Alak, —
S én elmondhatom: elvesztettelek
Anonyma — mert megtaláltalak.*

Reményik Sándor.

Erdélyi karácsony.

Ezerszer belefáradtak már a harcba. Elcsüggedések és újradzések sorozata után néha tehetetlenül hanyatlott le a karjuk. Megbénult aggyal abbahagyták a számítást is. Nincs menség és nincs menség. A nyomorúságból soha nem szabadulhatnak már meg.

Ilyenkor meghalt az öröm is a szívükben. Olyan lett a ház, mint a ravatal. A két kimerült ember kilenc év szenvedését terítette maga alá fekvőhelynek. Párnájuk lett a gond. És mintha már a szemfedőt is reájuk terítette volna örökre. Csak egy vékony kiskéz hasított bele néha, hogy a támadó nyíláson bekukkanthasson az élet. De a kiskéz tudtán kívül kegyetlen ütést is mért elfásult szívükre. Mintha figyelmeztette volna őket: Ébredjetek! Küzdjetek tovább! Hiszen még én is itt vagyok, — én, a jövőtlen jövő!

A szülők ezért eszméltek mindig újra ájulások akaratlanságukból. És megpróbálták a lehetetlent: Életminimumot akartak teremteni a gyermeknek. A kisajátított ezer holdak helyett ezért növekedett ki a megmaradt használhatatlan földből öt évvel ezelőtt a gyár. Az elperelt gyár helyébe irodai munkát vállalt a férfi és nyelvtanítást az asszony. A kezükből kicsavart utolsó darab „urikenyer” helyett két rossz gebével fuvarozni kezdett az apa és éhbérrel fizetett kézimunkák fölé hajolt az anya. Olyanforma volt a sorsuk, mint a mesebeli fiúé, aki lóért tehenet cserélt, tehenéért disznót, disznóért libát és libáért köszörükövet, — különbség csak az volt, hogy ez a fiú magaszántából cserélt és mindig örült a cserének. Velük pedig a sors váltatta mindig apróbb részecskékre a betéví falatot.

Igy jött el a kilencedik karácsony. Voltaképen el is felejtkeztek volna róla, ha a kisleány szomorúsága riadót nem ver az anya szívéen. Még ez a riadó is elkésett a fásultság miatt. Mert hiszen a vakáció napokkal előbb megkezdődött, mint ő észrevette:

— Te nem dudolsz mostanában, Klárikám . . .

A gyermek félrenézett. Még nem volt nyolc éves, de már régen rejtegette a maga külön szomorúságait. Am az anya szemében már kiült a rémülés. Leguggolt a megkopott szőnyegen kuporgó gyermekhez. Átfogta kezét a szövettarabokból készült babával együtt. Ajkához emelte, hogy megnézzze a melegségét, hiszen

már nem hihetett eldurvult keze lázmérő biztonságának. Sikoltva tört fel belőle az aggodás:

— Klárikám, csak nem vagy beteg?!

A gyermek elvonta a kezét az anyja ajkáról. Ledobta a babát és ő kezdte csókolni az anyja kezét. Tiszta szemét elborította a könny. Hősködése megolvadt az anyai aggodás tüzeiben. Ugy sírta, mint kicsi korában, mikor álomrémek rettentették fel:

— Anyi, mihozzánk csakugyan nem jön a Jézuska?!

Az anya rémülése fölébe a szégyenkezés ugrott. Istenem, — csütörtök, péntek, szombat... Holnapután itt a szent este... És a gyermeke figyelmeztetése nélkül még ma sem jutott volna eszébe ez a gond! Hát idáig elér a nyomor keze, hogy szétmorzsolja még a gond szépségét is? Pedig tudnia kellett volna, hogy közeledik a szeretet ünnepe. Hiszen első karácsonyi szüniideje ez az iskolás kisleányának. És az idegenek is karácsony estére sürgették anynyira a kézimunkákat, hogy az öt óránál soha tovább nem tartó éjjeli pihenő alatt állandóan zavarta szemének égő kimerültsége.

A gyermek választ várva nézett reá. Az anya még egyszer megcsókolta a kezét. Rászorította dobogó szívére:

— Ki mondta neked, hogy hozzánk nem jön a Jézuska?

— Sylvia mondta... Azt mondta, hogy magyarokhoz nem megy. Mert minket még a Jézuska is elhagyott már... Meg, hogy ilyen házba be sem találna...

A volt kertészházban laktak már évek óta. Meghagyott kastélyukban régen a Sylvia szülei éltek. Még örültek is, mikor bevő akadt a nagyszabású lakásra. Igaz, hogy nem kaptak többet érte, mint amennyi az elbocsájtott gyárimunkásaik fizetését fedezte. De legalább tisztán állhattak volt alkalmazottjaik előtt.

Az asszony újjai összefeszülve hajlították hátra a két keze-fejét. Végignézett az egymásba nyitott két alacsony szobán. Tágasak voltak, de megszükitette őket a zsufoltság. Századokat látott régi butorok hirdették a hajdani kényelmet. Klára úgy válogatta össze azt, amit el nem adtak, hogy szinte minden ösanyjának eljött velük egy-egy kedvenc butora. Századok óta figyelték ezek a tanuk a család karácsonyi örömeit. Klára felnézett, mintha szégyelné tőlük, hogy a másoknak készülő szeretetmunkák helyett elfelejtkezett arról, amit a maga szeretetének kellett volna elkészítenie. De az alacsony falakon tetőzetig nyuló képekről az övéhez hasonló sötét szemek néztek le reá. S ezekben is ott lappangott a szemrehányás.

Klárika nem értette ezt a hallgatást. Rövid kis életében sok szomorú jóslat vált már valósággá. Azt hitte, csakugyan igaza volt az iskolatársának. Magához szorította a babáját:

— Én csak azért is új ruhát varrok Emőkének... Legalább azt hiszi majd, hogy a Jézuska hozta neki...

Klára felneszelt. Milyen furcsa, — ez a gyermek magától rájött, hogy mi avatja a Szeretet ünnepevé a karácsonyt! Ősztönösen eszmélt rá a kegyes hazugságra, ami anyyi édes izgalmat okoz

a megajándékozott gyermeknek s az ajándékozónak. Hogy ruhát varr a babájának... Édes, kicsi Klárika...

Visszaült a gobelinráma mellé. De le sem szúrhatta a tűt, mert a kapun egy parasztyermek lépett be. Egyik volt eselédjük gyermeke. Az urasági földből ezeknek nem jutott. Mindnyájuknak a gyár adott öt évig kenyeret. De mikor az is idegen kézre került, hamarosan kitudták belőle a régi munkásokat. És ezeknek a sorsa is együtt nyomta a Kláraék szívét a magukéval. Még most, a szükkőködés napjaiban is juttattak nekik, amit lehetett. A fiú kezében kis mázas csupor viritott. Klára már egy hét óta küldözte a maga reggeli kávéját a fiú betegesen fekvő anyjának.

Sietett is a konyhába, hogy odaadhassa. És, míg a maga gyermeke megbénította, ez a rongyos kisfiú megoldotta a beszélőképességét. Míg a kávéét összetöltötte, megkérdezte tőle:

— Hogy van anyád, Jóska?

— Most már jobban, hála Istennek! Hónap fel is kél, — megsüti a kalácsot.

— Kalácsot?!

— Igen... Aszonta, hogy olyat süt, mint a kenyér, de ez azér kalács lesz, mert karácsonyra sül!

Klára megsimogatta a gyermek fejét. A szája remegett:

— Olyan lesz! Olyan bizony... Hanem addig is, — edd meg ezt, Jóska!

Levágott egy darab fehér kenyeret. Legfeljebb kisebbet vág magának délben...

A fiú beleharapott. Mohón majszolta, mint aki nem evett még ma. De, mikor másodszor is a szájához akarta vinni, feleúton megállt a keze. Habozva visszaeresztette. Aztán elszántan kétfelé törte a kenyeret és a zsebébe dugta.

— Hazaviszed?

Megrázta a fejét, hogy nem. Még nyelte a falatot. De ahogy szóhoz juthatott, megmagyarázta.

— Elviszem Kovács Erzsinek. Három nap óta nincs kenyérük... Majd csak szombat este kapnak málélisztét.

Klára végigsimított a homlokán. Korán őszülő haja alatt megtapogatta a fejét is. Sápadt arca megszínesedett. Örömhöz hasonló érzés vergődött a szívében és útát akart törni az agyáig, hogy tervvé válhassék.

— Hányan vagytok ti testvérek, Jóska?

— Hadd lám... Ferke, Sári, Miska, Kati, meg én, meg a kicsi...

Az asszony kezén sorba emelődtek a számlálóujjak.

— Ez hat... És Kovácséknál?

— Ott nincs annyi. Kettő meghalt tavaly verességbe. Csak négyen vannak.

— Tíz... Jóska, szombaton délután hozd ide a testvéreidet, meg a Kovács-gyerekeket. De bizonyosan eljőjjetek!

A gyerek kezét esókölt. Nem kérdezősködött. Óvatosan felemelte a csuprot és elment.

Klára visszament a kisleányához. Egy pillanatra nekitámaszkodott a nagyanyja kedvence commodejának. Ennek a fiókjai őrizték azt a sok régi holmit, amit ereklyévé avatott a szeretet. Felnézett a nagyanyja képére. Mintha kérdezte volna, hogy szabad-e megtennie azt, amit a szeretet követelt tőle. A sötét szemek kifelé néztek az ablakokon. És Klára karácsonytvaró parasztgyermek hosszú sorát látta a kastély felé tipegni. Évszázadok óta mindig együtt ülték az ünnepet a kenyéradók a kenyérért dolgozókkal. Most sem lehet másképen.

Elszántan lépett Klárikához. Felemelte a fejét. Még mindig ott lappangott a szomorúság a gyermek szemében. De már nem kérdezett. És Klára mégis felelt neki:

— Kicsim, — a Jézuska csakugyan nem jön el hozzánk karácsony este...

Hősies küzdés parancsolt a könnyeknek, de csak végigcsordultak a gyermek arcán. Klára sietve rombolt tovább, hogy mielőbb építhessen:

— De azért nálunk lesz édes, mert mindig is itt van! Mert Jézus a szeretet. S ahol az emberek szeretik egymást, onnan soha nem megy el a Jézuska. Nemesak karácsony este van ott, hanem mindig... Most is, ebben a pereben. Hiszen mi szeretjük egymást, ugy-e, kicsikém?

A puha száj vonaglott. Az értelem még nem virágozott ki annyira, hogy kelyhébe fogadhassa a hallott szavakat. De sejtések születtek a gyermek szívében. S az okos sötét szeme csodálásra felkészülten visszatartotta a könnyeket.

— A kiesi gyermekek nem érthetik ezt meg, azért mondjuk nekik, hogy Jézuska hozta a karácsonyi ajándékokat. De, valójában mi adjuk ezt nektek, mi, az ő nevében... Mint ahogyan te is adni akarsz Emőke babának...

Az utolsó mondat megnyitotta a gyermek értelmét. Felragyogó szeméből kiujjongott az öröm.

— Klárikám, én azt akarom, hogy ezt a mostani karácsonyt soha ne felejtse el.

— Kit szeretsz te legjobban Klárikám?

Felelet helyett ölelő karok fonták körül a nyakát. Vállára borult a gyermek és belesuttogta a fülébe:

— Meg apít...

— Igen... Azért hoztad ezt a szép bizonyítványt... Csupa tizes...

— Pedig Sylvia azt mondta, hogy nekünk nem lehet jó bizonyítványunk! De én úgy megtanultam mindent, hogy akármit kérdeztek, mindent tudtam!

— Igen, igen... És rajtunk kívül kit szeretsz még?

— Jóskaékat... Meg Kovács Erzsikeket... Ők is szeretnek engem...

— Klárikám, hát akkor Jóskaéknak, meg Erzsieknek idehozza az ajándékot a Jézuska.

— A Jézuska?!... De hiszen...

— A Jézuska... Az ő nevében a te szereteted... Nézd csak:

Letérdelt a commode mellé. Kihúzta a középső fiókját. Klárika összecsapott kézzel szaladt melléje. Az egyik szegletben apró cipők sorakoztak. - a többi részében fehérneműk, gyermekruhák.

Látod, ez mind a tied volt. Idegyűjtöttem mindent, amit nagyon szerettem rajtad. Nézd, ez a legelső kiscipőd. Alig hordtad, --- eltettem hogy épen maradjon... Ezt a másikat hamar kinőtted, ez meg talán mindig is kiesi volt... S ez a negyedik, --- ezt szegény nagymama vette neked... Ez volt az utolsó ajándéka... Nagy korodban akartam átadni. De most is a tied. Nem bánom, akármit csinálsz vele.

— Anyi!... Oda is adhatom valakinek?

— Ha akarod, odaadhatod...

A gyermekkéz sorbarakta a cipőket:

— Akkor ezt Katinak, ezt a kiesinek, ezt Sárinak, ezt a kis Kovács gyerekeknek... De hát a többi mit kap?

Kérdően a ruhácskák után nyult. Az anya bólintott. S a gyermek anyai gondossággal válogatta a ruhákat is:

— Erzsinek, Sárinak, Áginak, --- ez Katinak lesz jó... De hát a fiúk?

Egy gondolatvillanásig habozott Klára. De keze szinte magától dugta a kulcsot a legfelső fiók zárjába. Nagyocska fiúruhák feküdtek egymáson.

— Nekik is találsz itt... Bátyókád ruhái...

Klárika tudta, hogy anyja csak sóhajtván tudja kimondani hat évvel ezelőtt meghalt fia nevét. Egy pillanatig döbbenet nézett rá. Most odaadná a ruháit?! De örömszerzésre vágyó szíve már a második percben ezt is természetesnek találta. Utánuk nyult. Kiválasztotta a legjobbat. Azt félretette Jóskaéknak. Tapsra verődött a tenyere:

— Anyi. --- mindenkinek jut! És ezt is én adom!?

— Ezt is... mindent...

— Anyi... Hát mindent odaadhatok, azt is, ami az enyéim volt eddig?

Szomorú mosolygás futott végig az anya arcán. Mindent?! Olyan kevés az a minden!... De bólintott.

Klári a babához szaladt. Tavaly karácsonykor ezt hozta a Jézuska. --- most már tudta, hogy az anyja szeretete. Mint előbb az anyja, most ő is habozott. De győzött benne az átalakító percek szent ösztönzése.

Szívére szoritotta a babát és visszaszaladt a commodehoz. Anyja nem fordult hátra a lépések zajára. Elmerültem emelte le egy fehér doboz tetejét. A dobozban mirtuskoszorú, esipke-fátyol, fehér-selyemruha és kiesi fehér-cipő őrizte a menyasszonykora

álmaikat. S az asszony egy pillanatra belefelejtkezett ezekbe az álmokba. Ó, hogy örült, hogy a nagy kert közepén várakozó régi kastély most hát befogadja a szerelmesét is örökre! Milyen jó volt elstátni a kipusztíthatatlannak hitt rengeteg erdőségbe, amely most úgy világít le a hegyek pupjairól, mint sebekkel elégtelenített tarfejek füzére. És milyen jó volna összefonnia a kezét azzal a tudatos, erős férfikézvel, amely termővé kényszerítette az elhanyagolt földeket és új áldást fakasztott a hegyek méhéből. Jó volt övülni a felvirágzó gazdaságnak, — mert lehetett belőle adni is. Virágzó szigetet teremtettek itt, az elhanyagolt vidéken. És színezték a jövőt, építgették a fejlődés útját, — nem csak a maguk, hanem ideszakadt fajtájuk számára is... Mindent lehetett... Most már semmit...

— Anyi, nem haragudnál meg, ha Emökét Erzsinek adnám?

Felrezenve fordult meg Klára. A gyermeke szeméből ráintett a jövő. De most nem volt olyan vigasztalan, mint máskor. Rámosolygott:

— Már nem szereted?

— De! Nagyon! Hiszen úgy-e, te csináltad? De Erzsibéna... Olyan szerencsétlen lehet, hogy csak mankóval tud mozogni... Hadd adjam neki, — jaj, mi van ott?!

Lecsapott a menyasszonyi díszek csodáira. Kitért belőle a vágy:

— Ó, de szép lenne egy menyasszony baba! Dehát ez a tied, ugy-e?

— Az enyém, az enyém...

Sietve betolta a fiókot. Zengett az öröm a szívében. Ez a nap valahogyan szebb, mint a többi. Mintha a szürkéségen szivárvány derengene át!

Az ura lépései felzavarták. Sietve ment elébe. Ragyogó szeme meglepte a férfit. S ahogy elmondta a gyermeke örömét, a férfi arcára is átvetődött az örömszerzés izgalma.

— Én meg szerzek karácsonyfát nekik!

Megesókolták egymást. És talán a beköltözésük óta először szorította ki az öröm a gondot a kertészlakásból.

Klárrika izgalma nőttön-nőtt karácsonyig. És nőtt az anya szorgalma is. Talán öt órát sem alhatott már. Mert éjszakánként titokzatos zizzenések hallatszottak a commode felől. És hajnalban furcsa dolgok tüntek fel a fehér dobozban.

Csak a férfi nem volt vidám. Könnyebb volt megígérnie a karácsonyfát, mint beváltania az ígéretet. A volt kertjüket kivéve, messze földön nem szerette a talajt a fenyő. És oda nem mehetett, hogy kérjen egy fácskát.

Péntek este várta, hogy talán fuvaroznak le a hegylakók karácsonyfát. De a nagy havazások elrekesztették a hegyek között az utakat. Mintha Sylvianak lett volna igaza: Idáig még a Jézuska sem juthatott el...

Klárka már aludt. Mellette ott feküdt Emőke baba is. Készen volt az új ruhája, hogy annál jobban örüljön neki a béna kisleány, — de ma még ölelte, mintha bucsúzni akarna tőle. Az anya jóval nagyobb babatestrészeket varrogatott össze, erős öltésekkel. A lámpa fénye megfűrésztötte világosságban az elkészült újbabát. És Klára valósággal gyermeki örömmel adogatta reája a dobozból előszedegetett menyasszonyi ruhát.

A férfi hitetlenkedve kapott a mirtuszág után:

— Édes, — csak nem a menyasszonyi koszorúból vetted ki?

Elpirulva nézett fel az asszony. Besurrant közéjük a mult. S most mindkettőjüket átvezette a boldog napokba, mikor olyan hittel néztek a jövőbe.

De a férfi hamarosan kilépett belőlük. Neheztelőleg mondta: Ezt nem szabad lett volna megbolygatnod...

Az asszony keze rásimult az ura kezére. Érdes volt és megszélesedett. — társa az ura kocsiskezének. De a melegsége a régi volt.

— István, Klárka mindenét odaadja a szegény gyerekeknek. Rosszabb legyen nála?

A férfi lehajolt. Ugy csókolta meg az asszonyka kezét, mint mikor megígérte, hogy a felesége lesz. Aztán a kalapja után nyúlt.

— Hová készülsz édes?

Klára, ha itt holnap mindenki ad, én sem állhatok üres kézzel. Hozok karácsonyfát!

— Honnan István! Nem engedhetlek el éjnek éjszakáján!

Rémülten nézett az urára. Az utak járhatatlanok, — ha éjjel-nappal menne, akkor sem lehetne itt idejébe. És mi történhetik vele útközben!? Úristen!

István keserűen mosolygott. Lefejtette magáról az asszony visszatartó karját:

— Ne félj, — nem megyek messze... Onnan hozok, ahol van.

Az asszony megértette. Felsikoltott. Ijedten mozdult a másik szobában az alvó gyermek.

— Azt már nem, István! Istenem, hogy is gondolhattál erre! Nem, — onnan igazán nem kell semmi!

István az ablak felé fordult. Kezéből kiesett a kalap. Homlokához kapta a kezét, mintha meglántorodott volna a lelke:

— Szegény ember komisz ember, Klára... Adni is csak a másébol tudnék hát!

— Nem... nem!

Az asszony mögéje lépett. A függönytelen ablakon át oda-láttak a letarolt hegyekre. Kékesen pihgett a téli éjszaka. S az erősödő holdfényben egy sötétkék árnyék átfeküdt az ablakok előtt. Piramis alakja egyre élesebb lett, mintha magára akarna vonni a nézésüket.

— Nézd István, — itt van a mi karácsonyfánk! Erre rakjuk

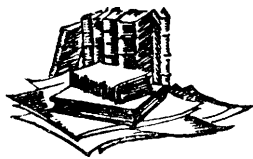
reá a gyertyánkat, kint gyujtjuk meg őket, — nem fáznak meg a gyermekek, míg megkapják az ajándékot!

A férfi szívéből felszakadt a szomorúság. Homlokon csókolta az asszonyát.

Karácsony este István csengős szánnal hozta el a gyerekeket. A kertben csakugyan kigyuladtak az egyetlen lucfenyőn a színesgyertyák. Apró lángjuk köré dicsfényként szegődött a sugárzás. Messzire ragyogva hirdették, hogy Erdélybe még most is eljöhet a Szeretet királya. Hogy még tudnak adni! Még most is tudnak, — azok is, akiknek már nincs is miből!

A gyermekek mögött a szülők keze kereste az uraság kezét. Egyformán megviselte a munka a találkozó jobbokat. És új frigyét kötött a volt munkaadó a volt munkásával. Közös nyomorúságból kinövő szent testvériséget.

Szabó Mária.

Hazám...!

(Ismert kép alá.)

*Ha költő, boldog az, ki reszketőn, kuszán,
vérével írja le a lázas szót: Hazám!...
Szaván, míg lelke száll hűlő ajkairul,
lángtengeren kinőtt örök eszmény virul.*

*És élte: küzdelem; gazdag halála harc
s nem tudja: győzelem lesz bére, vagy kudarc;
nem tudja, nem törődik, száguld előre ő
s gyors elmúláson át az öröklétbe nő.*

*De most a költő vérszegény időket ér,
ahol sorvadtt a harc és elszáradt a vér:
s ha kősziklát keres és hogyha égre nyúl,
csak ingoványra lép s ragadós sárba fül.*

*Óh, mocsaras jelen, harctérnek vizenyős
talajodon nem él meg sem költő, se hős,
vonszolja céltalan tengődését s nehéz
lidérces ájulással örökös sírba vész.*

*De eljön még a nap, kiszárad majd a sár,
kereng még magasan új költő, sasmadár;
s ha eltalálta nyíl s ledobban, mint a kő,
felette meg nem áll a szárnyaló idő.*

*S míg haldokolva írja, reszketőn: Hazám!...
s korai sírba dől: ő él majd igazán;
szaván, míg lelke száll hűlő ajkairul,
vértengeren kinőtt örök eszmény virul!*

Szegedi István.

KRÓNIKA.

— **Lausanne-i reminiscenciák.** A lausannei világkonferencia lefolyásáról beszámolt Pongrácz József barátom.¹ Most szellemi strukturájáról, az ebben szerepet vitt egyének és még inkább csoportok mozgató okairól, törekvéseiről, szándékairól kívánnék számot adni. Csodálatos isteni gondviselés nyilvánult meg valóban a körülmények és viszonyok ama kialakulásában, mely a föld minden részéből összehozta itt az embereket s mely afelől győzött meg, hogy az egy nyáj és egy pásztor ideálja nem álom, nem ábránd, hanem valósulni akaró vágy.

Világraszóló jelentősége a konferenciának csak most, lassanként bontakozik ki, amikor nap-nap után újabb kommunikék, referátumok, hozzászólások jelennek meg róla.²

1. Az Egyesülés szükségésege.

Mint előzőleg jelezve volt, a hit és szervezet egységesítésére irányuló mozgalom Amerikából indult ki és először az angol nyelvet beszélő nemzetek között talált kedvező fogadtatásra, és pedig kivétel nélkül anglikánok és más protestáns felekezetek között. Az angol és amerikai püspöki egyházat azért említem külön, mert ők manapság magukat katolikusoknak szeretik nevezni, szoros összeköttetést

¹ A Protestáns Szemle mult évi novemberi számában.

² A Pongrácz által felsorolt *irodalomhoz* hozzáteszem újabban a következőket: azóta megjelentek a jegyzőkönyvek, melyekről mi gépirásos másolatot kaptunk. Elküldették minden egyházhoz a határozatokról szóló tudósításokat (Raports etc. 54 brosur) hivatalos angol nyelven, a konventi elnökség megtisztelő megbízásából épen most foglalkozom lefordításukkal. Felekezet- és nemzetközi folyóirat The Christian Union Quarterly, melynek októberi száma számol be a gyűlésről; az Internationale Kirchliche Zeitschrift október—decemberi száma pedig azért különös érdekességű, mert benne Gaigler Ernő berni ókatolikus theologiai prefessor adja elő a gyűlésen szerzett véleményeket. Közös protestáns organum a Protestantische Rundschau, német, angol, francia nyelven. Episkopalista beszámolás a „World Conference“ képes füzet Mr. Wilmot hirlapíró tollából, ki lapját képviselte s küldött cikkeit a Rhode-islandi Brown-University elnökének felszólítására adta ki Végre református részről felemlíttem Wilfred Monod párizsi theol. tanárnak röpiratát; „Ou l'on retournera Jean Calvin (La Conference de Lausanne et l'Intercommunion.) De hiszen valószínű, hogy minden megjelent egyházat, már pedig tekintve, hogy volt, aki két képviselettel is rendelkezett, körülbelül 100 egyház lehetett jelen, foglalkoztat ez a kérdés s így irodalma beláthatatlan.

tartanak feun a görögkeleti és örmény egyházzal és ó-katholikusokkal, akik szintén hamar csatlakoztak hozzájuk, s a hit és szervezet világkonferenciájában kitűzött célokhoz. Legkésőbb jelentkeztek: a német uniált egyház és a nyugat-európai kontinens egyházai. Ilyen sorrendben próbálom alább eme csatlakozás indokait előadni, amelyek mutassák a nagy dolgokat létrehozó isteni gondviselés csodálatos útjait.

Csak a katolikus egyház nem érezte szükségét, hogy eljőjön. Pedig még 1919-ben külön küldöttség jelent meg a Vatikánban a meghívás eszközlésére. Ő szentsége XV. Benedek pápa felelete úgy hangzott, hogy mint Szent Péter utódja és Krisztus helyettese, mindig hirdette az egyház egységét s éppen azért a konferencián nem vehet részt. Legkevésbé sem helyteleníti azt azok számára, kik nem egyesültek Péter székével, hanem ellenkezőleg, kéri, hogy az isteni kegyelem világosítsa fel a résztvevőket, hogy egyesüljenek azok az egyház látható fejével, aki őket kitárt karokkal fogadja. Az álláspont tehát a régi: ti hagyjátok el, tettek pártütökké, ti térjete meg. Ezzel szemben az ünnepély egyik főszónoka, Scherer, az amerikai egyesült lutheránus egyház titkárja, a konferencia egyik főszónoka, reámutatott, hogy a reformátorok kezdetben nem akartak elválni az egyháztól, hanem a pápai makacsság és üldözés kényszerítette őket erre a lépésre. Manning, new-yorki másik püspök pedig Brent elnöknek tisztvársa, nyílt ülésen fejtette ki, hogy a keresztyén unió a római katolikusokat is magába foglalja, mert ilyen Krisztus melletti egységes bizonytság mellett lehet a bűn és hitetlenség, valamint a sokszor álrühába öltözködő sexuális morál s házassági felfogás ellen sikerrel küzdeni. Sajnálkozó szavainak, hogy a római katolicizmus távol tartja magát, hatása alatt, az egész gyűlés felállt és öt percig csendesesen imádkozott az egész keresztyén egyház egységéért.

Ami tehát a jelenlevők közül elsősorban az *angol-amerikai csoportot* illeti, a kérdés: Mi készítette őket a mozgalom megindításra? Fogadjuk el szószólójukül, a később a gyűlés elnökéül választott Brent new-yorki püspök érvelését, akinek a lausanne-i katedrálisban „Az Unióra való felhívás” cím alatt tartott megnyitó beszédéből a következő gondolatokat közöljük:

„Az Űr idevonatkozó parancsa Ján. 17:20—23-ban olvasható. Az egyház egységének az Atya és Fiú egységén kell alapulnia. Mielőtt hódításokra indulna a keresztyénség, odahaza kell rendet csinálnia. Még az evangéliumok létrejövele előtt hivatkozik Pál apostolra, ki I. Kor. 3-ban a szektáskodók ellen keményen kikel, testszerintieknek korholja őket s szemléltetően a híveket egy testnek nevezi, kiknek fejük a Krisztus“.

Az uniót aztán Brent püspök a gyakorlati életből vett két hatalmas érvvel támogatta meg, melyek mutatják, mennyire szükségét érzik az egyház egységének.

Egyik érv felsőhajt, hogy „egyedül az államvallást képező egyházak lehetnek nyugodtan. Amerikában pld. mindennapi, hiábavaló

filozófia értékére süllyedt alá az evangéliom, melyet egyesek igyekeznek kihasználni. Az eredmény, hogy a lakosságnak 50 %-a ismeri magát Krisztus követőjének. Nevetséges volna, — mondja, — ha nem volna tragikus, hogy az egyik egyházban levő Krisztus kategorikusan megtagadja a másikban benne levőt“. Tehát a szektáskodás angol és amerikai betegsége az, melyet mielőbb gyógyítani kell, hogy el ne sorvassza a keresztyénséget. Másik érv újabb keletű, úgy látszik, a háború utáni morális depresszió és zátonyra jutás segélykiáltása hangzik felénk belőle. „Organikus egységre van szüksége az egyháznak, — mondják, — mely oly fontos kérdésekben, mint béke és háború, keresztyén házasság, Krisztus szociális követelményei, a keresztyénség szupranaturális jellege, felemelje szavát“. Mennyi erkölcsi nyomor tátonghat ezek mögött a szavak mögött, melyek egy defetista-kor jellemzői, s milyen őszinte vágy a szabadulás után.

Mint gondolható, a keresztyénség reuniója legnagyobb tetszésre *misszionárius körökben* talált. E téren ugyanis a szabad verseny a legkimételetlenebbül megkezdődött és csak pld. Kínában kb. száz féle misszionárius társaság működik. Hogyan tudjon így a keresztyénség meggyökeresedett államvallásokkal szemben zöld ágra vergődni? A pogány vallásoknak nem anglikán, methodista, vagy baptista árnyalatok különbségeire van szüksége, hanem az egész Krisztusra. Idevonatközöleg hadd említsek fel pár felszólalást, melyek teljes ülésen hangzottak el. Legérdekesebb benne, hogy a legerősebb felszólalások épen anglikán részről történtek.

Dornakal püspöke Délindióban pld. előadja, hogy mily zavar van Indiában azon kérdés miatt, hogy mely egyházhoz csatlakozzanak? „Mert hiszen Jézus Krisztus után vágyakoznak az emberek. Egyesülés Európában lehet kívánatos ideál, Indiában szükségképeniség. Megosztott keresztyénség lehet gyöngeségnek a jele nyugaton, bűn és boitránkozás köve nem keresztyén tartományokban“.

Legerősebb volt dr. Normann Tubbs-nak, Tinnevally és Madura (India) püspökének a kifakadása. „A reunióra irányuló mozgalom. — mondja, — sokkal sürgősebb és sokkal óhajtottabb a missziói mezőkön, mint a hazai talajon. A missziói munkának létfeltétele az együttműködés. És ez könnyen megvalósítható, ha a hazai földön levő egyház azt megengedi. Ők Indiában közös konferenciában egyesültek: presbiterianusok, kongregacionalisták, délindiai egyesült lutheránusok, wesleyanusok, és anglikánok. És azt tapasztalják, hogy otthon élő nagy oszlopembereik, kik iránt a legnagyobb tisztelettel nyilatkozik, gyanakodnak reájuk, kételkednek bennük, minek folytán, ha szabadságra hazatávoznak, csak bizonyos elkeseredéssel térnek vissza Indiába. Ezen vezetőférfiak akadályozása egyenesen túrhettelen lett és ők inkább Istennek, mint embereknek, engedelmeskednek. Ha a misszionáriusok is úgy vélekednek, hogy az anyaegyház iránti szeretetük és loyaltásuk a töréspontig, szakításig jutott, mennyivel inkább felingerlik a természetellenes akadályok az indiaiakat, afrikaiakat, kínai és japán keresztyéneket. Tragikus szerencsétlenség lesz, ha ez a konferencia semmi definitívumot nem végez“.

Jelentkezett két színes szószólója is az egységes misszióknak. Egyik Timotheus Tingfang-Lew, kínai egyetemi tanár, kis alacsony, fekete ember, de lelkes és tüzes szónok. „Azt hiszik, — mondja, — hogy a világ csak Európa, vagy Amerika? vagy csak a fehér-faj? Nézzenek csak Kínára, hol az egész emberiném egynegyed része él. És az európai keresztyének fel tudják-e mutatni az evangéliomnak szeretetben, békében, tisztaságban, harmóniában mutatkozó gyümölcseit, vagy társadalom- és nemzetjavító erejét? Ha itt megegyezésre nem jutunk az evangéliomra vonatkozólag, nem tettünk semmit. Míg azt nézzük, mi választ el, nem lehet megegyezni, de ha az egész ember-világ szükségeit tekintjük, akkor eltűnnek a különbségek“.

Végre Sumitra, délindiai egyesült egyházbeli misszionárius is felszólalt, igazi keleti típus, de erős hitű egyéniség, aki éppen az Isten és a Megváltó egységéből folyólag érvelt az unió mellett. Ilyen hangulat magyarázhatja meg, hogy manapság Kínában, Japánban és Indiában egyesült missziók léteznek. Sőt működik 1925 óta a kanadai egyházak uniója is; itt ugyanis a methodista, presbiteri és kongregacionalista egyházak egyesültek, s mint ilyenek, küldik ki közös misszionáriusait.

Az egyesülésnek legnagyobb nehézségei természetesen a görög és szláv stb. nyelvű keleti orthodox egyházaknál állottak fenn. Úgy, hogy — mint Germanos érsek, a konstantinápolyi patriarchatus képviselője jelezte üdvözlő beszédében, — ők inkább egyházi ligát szeretnének életre hívni a keresztyénség szociális és erkölcsi problémáinak közös szolgálatára. Amellett azonban részt vettek már az 1920-iki genfi előkészítő konferencián s egzisztenciájukat fenyegető helyzetük dacára, sőt talán éppen amiatt, eljöttek Lausanne-ba is. Őket szorongatják legjobban a keresztyén missziók s döntögetik ódon falaiak. Alivisatos athéni egyetemi tanár félelmesnek nevezi azt a megosztottságot, hol egyik keresztyén felekezeti ellenségként áll a másikkal szemben. Még többet kell azonban szenvedniök politikailag. Az orosz egyház pld. nem bocsáthatta el képviselőit s a bolgár képviselőt bizták meg a helyettesítéssel, amellet a konferencia kooptálta tagnak a Párizsban élő, menekült Bulgokoff érseket. Tehát ez az egyház a bolsevizmus halálos szorongatásai között fuldoklik. De amellet török részről is nem egy elnyomatásban van része az orthodox keresztyénségnek. A fentebb említett Germanos maga Londonban él. Az örmény és georgiai egyházak pedig mártír-egyházak gyanánt ünnepeletettek, melyek az üldöztetés vérkeresztjén mentek át. Ide számítom az örményeket is, bárha nekik külön katolikoszuk van Etsmiadzinban.

Mіндеzen bajaikban a nyugati keresztyén-társadalom testvéri, segítő kezet nyújtott nekik és hogy mily hatalmas ereje van az ilyen szeretetmunkának, bizonyítja egyik keleti főpap nyilatkozata, amikor a konferencia iránti érdeklődése felől kérdezték: „Önök, amerikai keresztyének, megmentették fiaink és leányaink ezreinek életét. Az Önök hívása Stockholmba és Lausanne-ba parancsoló volt. Hogyan állhattunk volna mi ellen?“ Ime, a válaszfalak leomlásának indokai, úgy, hogy dacára a részükről fentforgó nagy nehézségeknek és azon

véleményük fenttartásának, hogy először kölcsönös megegyezésnek és kooperációnak kell létrejönni az egyházak között, úgy Germanosnak, mint Irinay szerb püspöknek adott nyilatkozata a konferenciáról lehetőnek tartja Isten kegyelmével a reuniót és elismeri, hogy lélekben egyek vagyunk.

De lássunk már európai *protestáns érveket* is az egyesülés mellett. Elsősorban kedvező itt természetesen a háború irtózatát végig nem élt, semleges népek ítlete. Choisy Jenő, genfi református theologiai tanár pld. erősen hangsúlyozza, hogy ha a keresztyénség missziói munkájába és a világ keresztyén-ellenes hatalmaival szemben győzni akar, akkor egységre van szüksége. Söderblom, az apostoli lelki upsalai püspök pedig felháborodással nevezi a keresztyénség legnagyobb skandalumának, mely különösen missziói mezőkön érezteti hatását, hogy mi közös kommuniót nem tarthatunk.

A háborúban vérzett népeknél azonban, úgy látszik, sok sebnak kell még behegedni. A német protestantizmus pld. hivatalosan képviselve nem volt, hanem a protestáns szövetség küldte ki az ott jelenlevő tagokat. Ausztriából volt kooptált tag is, csak hogy nem jelent meg. Őh nem azért, mintha nem éreznők szükségét az egyesülésnek. Hiszen nálunk a lövészárkok rettenetes szenvedései eddig még nem ismert módon tették öntudatosá az embertestvériséget. A meggyötört, küzködő ellenségben mindenki embertestvérét ismerte meg s az ágyúk bömbölése és fegyverropogás nem elválasztotta őket, hanem egy ugyanazon Isten előtti meghajlásra kényszerítette. A rettenetes rázkódtatásokon keresztül ment lelkek ki akartak békülni Istennel és az emberekkel s így az egységesítés számára a kedvező atmoszféra meg van.

Csak a lehetőség hiányzik a megvalósításhoz egy szerencsétlen béke korhadt oszlopokon nyugvó, erőszakos feltételei folytán. Hogy lehetséges az, pld. hogy a poseni vagy magyarországi protestáns egyházak volt gyülekezeteit megsemmisítve, tagjaikat ellengyelesítsék, elcsehesítsék, eloláhosítsák, vagy elszerbesítsék? Középeurópai kérdés ez, melyet épen én voltam bátor a világkonferencián szóbahozni s indítványoztam, hogy az egyházi szolgálat nemzetközinek mondassék ki, amibe azonban sajnos, nem ment bele a konferencia, hanem áttette az indítványt a népek ligájához.

--- Mi hiszük, hogy az isteni kegyelemnek lesz eszköze mindenkör szent országa nagy céljának megvalósulását munkálni. E pár odavetett vonás bizonyítsa ezt és hogy micsoda erők kellettek ahhoz, hogy a keresztyén egyesülés világkonferenciája összejöjjön.

Dr. Lencz Géza.

(Folyt. köv.)

ARCKÉPEK.

Zilahy Lajos.

I.

Minden gyerek szánandó teremtés a maga időtlen boldogságában. Ragyog, mint a tükör, de az utcán járó-kelő népek és szaladgáló kocsik képe átsuhan rajta és minduntalan elárnyékolja fényét valamelyik éppen akkor aktuális árnyék. Látszólag nyom nélkül, de idővel mégis belevakulnak ebbe a gyötrelembe a tükrök.

Oh, gyerek, gyerek. Életem egyik ilyen gyerekalakja azt selypíti fülembe: aputát áthelyezték. A másik fontoskodva elmeséli, hogy nagy-mama temetésekor sok-sok virág volt és feketébe öltöztették a Csárdást meg a Bátort. A harmadiknak a mamáját előléptették a kilencedik fizetési osztály második fokozatába, alig tudja hatesztendős eszecséskéjében tartani ezt a nehéznevű nagy örömet. A negyedik már járt Brüsszelben, ahol én még sohse voltam és francia szavak pöntyögnek ki a szájából, valahányszor ráemlékezik. Az ötödik valami nagy útról beszél, azt mondja, mikor jöttek, egy helyen éjszaka is világos volt a vonat-ablak; nagyon rosszul aludt akkor éjszaka, szomjas is volt. A hatodikat elvitte tatuka a Kisbikába magával tízóraizni, sokat nevettek a bácsik, neki el kellett szavalni, hogy magyar vagyok, magyar, magyarnak születtem, szerette volna azt is elénekelni, hogy haragodnak nagy voltában, de azt már nem kellett, pedig azt tegnap tanulták és hiba nélkül tudta volna. A hetedik tegnap hallott valamit az istállóban, már a szájára is ütöttek érte, de ő csak hajtja tovább, ede med a pene, ede med a pene és hol sír, hol nevet hozzá.

Oh, gyerek, gyerek. Sem szidás, sem cukor nem használ, a négyet nígynek, a voltot vaótnak, a teljesen merevülnek mondogd esőkönnyösen ezután is, ahogy arra mifelénk mondják. Ha megkérdezik tőled, kicsoda is hát az esperes bácsi, nem jut eszedbe az agenda kitanítása egyházszerkezeti kérdésekben, hanem egy kis réműlettel a hangodban úgy definiálsz, aki egész esztendőben mindig jön. Túrósbélest loptál a kamarából s mielőtt beleharapnál, elimádkozod fölötte, jövel Jézus, légy vendégünk. Patikába vittek tegnap, ma délelőtt patikát játszasz, de nem a kis mérleg a fontos, vagy az adagolónak kinevezett cipőhúzó, hanem egy darab fa, melyet jobbfüledhez emelsz minduntalan, mert nagyothallott véletlenül a tegnapi patikus bácsi.

Oh, gyerek, gyerek. Ragyogó szemedet rámemelted nemrég és azt kérdezted tőlem, miért a részeg embert zárják börtönbe, miért nem azt, aki sok bort adott néki? Feltaláltad a puskapor-motort ma egyhete.

mert a részletek még nem zavartak fölöttébb. Betűország nevű utópiád alkotmányáról leadott elméleted viszont annál zavarosabb, mert a részletek irányában kihagy a fantáziád. Tizenhat esztendőös korodból végül van egy nagyon komoly nyilatkozatod arról, hogy az élet számodra már semmi újat nem hozhat és hogy nincsen Isten, legfeljebb naiv, elmara-dott, beteg, vagy élehetetlen emberek önvégasztalásaiban.

Oh, gyerek, gyerek. Körömszakadtig állítod, hogy nem tudod, hova dugták a többiek a töltőtollamat, igyekszel is ártatlan arcot vágni, de huncut két szemedből messziről árulkodik rád a visszafojtott jókedv, hogy hazudsz. Tudod.

II.

Zilahy Lajost személyében sohase láttam. Hallani se hallottam róla soha semmit. Lehet hogy komoly, konzolidált harmincas, lehet, hogy bohémtermészetű ember, nem tudom. De az írásaiban gyerek. És azért bátorkodtam az ímént néhány pillanatsfelvétellel, melyeket gyerekekről őrzök emlékeim között, mert ilyenek híjján senki Zilahy Lajost olyannak, amilyen, nem láthatja. Pedig akár kevesebbre, akár többre értékeljük őt a kelletnél, szegényebbek leszünk egy életteljes és drága élménnyel, amelyet Isten csak olyan közösségnek ad, amelyet nagyon szeret s terveiben még sokáig fel akar használni. Egy drámába és prózába átkomponált Petőfi-élmény ez, szeretném mondani, de talán elég lesz egyelőre annyit mondanom, hogy valami ilyennek az ígérete.

Méltóztatnak ismerni a gyerekrajzok technikáját: sematikus kivétel, de pontos felvétel. Olyan részletmegfigyelések vannak rajta, hogy az ember elbámul, mert felnőtt léteire csak utólag veszi észre, mennyi minden kikerülte a figyelmét. A dinamikája is érdekes a megfigyelt részleteknek. Több rajtuk a szín, mint a vonal, több a forma, mint a kompozíció, a hangok és gesztusok rangja megnő a színek mellett. Az esetleges jelentősége hangsúlyozottabb a lényegessel szemben.

Az időbeliség elnagyolt a gyerekmegfigyeléseken. Az emlékek elevensége nagyon erősen függ jelentől való távolságától. Gondoljunk gyermekéveiken merengő öregekre s meglátszik a nagy másformaság. A jelenből jövőbe vetítés ügyefogyott, ha gyerekfantázia próbálja. Pragmatikus historizálás elképzelhetetlen, még a krónikás felsorolásba is belefárad a gyerekképzeldés s az események egy bizonyos tömegén túl már csak az annales lélektelen végigmorzsolgatására képes. (Még csak kétszer fekszünk le és aztán jön a Jézuska helyett, hogy holnapután.)

Zilahynak a világa szakasztott ilyen sematizált, részletagyonszufelt, időtlen kép. Tulajdonképen kár ezt a megállapítást illusztrálni, mert egészében jellemző, de viszont maguk az illusztrációk önmagukért is érdekesek. A részletmegfigyelések hűségét hadd igazolja egy v betűnek a hurka. Irónk azt állítja róla, hogy ez a kis hurok, azért, mert ott annakidején Kovács János asztalossegéd erősebben megnyomta a penát, negyvenhat esztendővel élte túl őt s legutoljára tünt el a Földről az életéből. Ugyanebben a kis rajzban észreveszi, hogy az asztalossegéd

nyugtáján az Ára szó mondatközepén nagy Á-val van írva: a formák és vonalak túlbecsülése ez a kompozíció rovására. A kengyelfutó harminekétszer került körül a nagypiacot s akkor egy legény sokreteszi bugyellárisából veres tízforintost lebotgat meg a szeme előtt, hogy újabb körökre kössön vele fogadást. Ugyanez a kengyelfutó nyole futamulva ujjaival mutatja a legénynek, hogy nyole, a kilencedik kerülőnél furesa mozdulatokat tesz a kezével s a Kovács rőfösboltja előtt neki-zuhan a vasredőnynek. (Színek és gesztusok túlzott hangsúlyozásai ezek viszont.) Észreveszi a fiakeres-kocsis svábos magyar beszédének hangtani különösségeit, valamint azt is, hogy ha Mihályt kiáltunk messzire, óhatatlan Mehálynak hangzik. Van neki egy *Házasságszédelő* című kis jelenete, ez azzal végződik, hogy két tárgyalás között a Hír *kék* szódavizes üvegtől *hosszú sugárral* fröcsöt készíti *egy kicsit az asztal mögé rejtve*. Közben az írrok sorban, kiáltó hangon olvassa negyvenhárom megidézett falusi ember nevét. T. Bagoi Sándor és H. Kenéz Lajos nevét így írja a szövegbe: *Té Bagoi Sándor. Há Kenéz Lajos*. (Csak vizuális fantáziájú embernek ilyesmi sohase jutna eszébe.) Szín, hang, mozdulat, kompozíció egy gyerek kegyetlen hűségével lefotografálva gúnyos kontrasztban áll azzal az együgyűségig naiv krónikás szemlélettel, ahogy az egymásutánban ez a kis kép egy beesületsértés és egy kocsmai verekedés közbe van ágyazva. Éppen abban marad alul, amiben fölényeskedik s ez teszi rendkívül bájosá.

Hogy belefárad p. o. a suszterműhely felszerelésének a felsorolásába, pedig milyen pontosan kezdte. Milyen sematikusan krónikás a *Két fogoly* időrendje: szenttelenül követik egymást felváltva a budapesti és oroszországi jelenetek. Milyen időtlen képzet a *Süt a nap* harmadik felvonása a két elsőhöz képest, milyen nehezen és elnagyoltan jut befejezéshez a *Zenebohócok* és a *Világbajnok*. De talán legtanulságosabb az *Éjjeli zene* kétszeri függőnye, amely annak rendje-módja szerint sikerült vice, de sohasem születhetett volna meg másból, mint gyermek fejletlen időérzetéből.

Ugyanez magyarazza különös színpadát is. Levegőtlenek ezek nagyon, hol egy kis virágosbolt, hol varieté-kulisszák hátamőge, hol váróterem, hol egy athlétikai klub öltözője. Holdsütötte ablakon bemáskál valaki, szabóműhely emeleti kukullóriumából máskál le egy fél lábú ember, megyéspüspök iszik pusztai csárdában szódavizet, egy szekrényben két betörő elég huzamos ideig fogyasztja a kevés oxigént. Nagy-Oroszországban kellő időpontban jelentkezik a vélt esábitó-önkéntes a férj-hadnagy előtt néhány zsák főzelékért, évekkel később az autókirándulók is könnyen megtalálják egy körorvos házat: mi lehetetlen egy gyerek autokratikus természetű képzelete számára? Hiszen az ő szemében a causa-effectus még csak antecedens-consequens. Az ő térképzetének nincs még határa, az aranyszőrű táltos úgy repül, mint a szél, vagy úgy, mint a gondolat s hipp-hopp, ott leszek, ahol akarok. De meg különben is unalmas, hogy szobában vagy udvaron történjenek a szenzációk. Miért van minden cirkusz ponyvája hátul kilyukasztva?

Nagyon szívszakasztó vonás az is a *Süt a nap* végén, hogy a megoldás zárt ajtó mögött történik. Hiába, fontos ügyek esetén kiküldik a

kisfiút, ilyen emlékei tehát nem lehetnek. Ezért küldi aztán ő meg a vőlegény-bácsit és menyasszony-nőnit a nehéz, tabula rasá-s pillanatokban *be*.

Szegény kis gyerek, mit csináljon hát, ha a nagyok ilyen szigorúak és titoktartók? Leskelődik, hallgatózik, képzelődik, olvas, össze-úg a véle egykorúakkal és füllent. Így aztán csak összeáll a fejében valamelyes világkép, amely kissé délibábszerűen valószínűtlen ugyan, no meg felemás: realitásokkal elegy álcemképeivel, de mégis jobb benne lakni, mint a gyötrő valóságban. Elképzelteti ezek után a nyájas olvasó, milyen agresszívnek ebben a világban a lovagok és milyen szemérmetlen a 'fehérség'. Csak egy kamasz tudja déliálmában úgy levetkőztetni ideálját, (különösen, ha az idősebb nála és esetleg múltóságos úr a papája), mint ahogy ennek a nagy gyerekeknek a fantáziájában a szerelmi élet „forrong.” Az apró esatározások polgári kényelemben, a nagyobbak lehetőleg exotikus helyen elképzelve: elhagyott nyaralóban, lakatlan esőndes tudai házikó rejtékén, bent a Balatonban, jó messze a parttól. Vagy — ellenkezőleg — ország-világ szemeláttára, a megyebálon. (De ezért meg kell aztán halni!) Ha az ember félarcát eleszűfította a gránát, akkor a jószívű asszonyok, megemlékezvén a múlt hasztalan epokedéseiről, hódolnak a hős elött.

És hogy ismeri ez a gyerek már a világot, meg az életet, egyenesen megható. Akkor szakavatottsággal mesél nekünk különösen olyan helyekről, ahol nem mindenki fordulhat ám meg, csak egyes kiváltságos emberek, mintha bizenyítania kellene, hogy csakugyan járt ott. Ismeri a dörgést, mondhatnám beufentes. Teszem azt, a kulisszák világában, a nép egyszerű fiai között, a történelem poros országútján, Sziléria hófedte mezőin. Utóbbi helyen eleven osztálykékat is látott, sőt recognoskálta őket szabadon Színnyei után, bizony! És én már a boxolás műszárait is ismerem, de te nem, mibe fogadjunk? Szeretném az *ökör* című rajzát elolvastatni egy aktív esendőörmmesterrel, a *Rózsika* címűt néhány detektívvél, rendőrfogalmazóval, mit szólnak szerzőnk emlísmemereitéhez, pszichológiai megfigyeléseiseihez? Szinte látom belső nagy szepegését, fizikai undorát s jólértesült fölényes gesztusait, mikor elujsgolja a többinek, hogy milyen komisz az élet: jól szituált varieté-tulajdonosok tisztességtelen ajánlatokat tesznek kényrekedvre kiszolgáltatót esinosabb sztárjaiknak.

Néha elfogja a világfájdalom a gyereket, ilyenkor öngyilkos gondolatai kerekednek. Bucsúlevél és egy elégült, kéjes gondolat, hogy fog-nak majd a kegyetlen hozzátartozók sajnálkeezni *akkor*, amikor már késő: jellegzetes requisitumai ennek a lelki diszpozíciónak. A mi gyerekünk egész regényt kanyarított ebből *Halálos tavasz* címen. 160 nyomtatott oldalra terjedő bucsúlevél ez, (egy éjjel íródott, — csak a színpad és a növő gyerekfantázia időtlenségében lehet ilyen gyorsan írni) s egy mentőorvos naplótöröredéke, (de úgy, ahogy az ilyet a „kis Móric” elképzeli.)

Sajnos, kissé mégis egyhangú ez a tarka világ. Olyan, mint azok a ravasz közönséges törték, amelyeket ügyes számtanisták hamarosan közös nevezőre hozhatnak, ha nem restellik megkeresni a legkisebb kö-

zös többszöröst. Esetünkben a szerelem ez a legkisebb közös többszörös. A szerelem, az egyetlen, örök nagy kérdés, minden más annak a kedvéért van. A jól megfigyelt millió, az öngyilkosság, a történeti kép jellemz-korhúsége, a világháború, minden, minden. A megoldások elsinkó-fálása is ezért van. Minden szerelemszagú ezen a világon, ahol alsógimnazista számuklál és mindenki gyanus, aki él és mozog a lázbaborult, elködlő gyerekvizslatásnak.

(Jaj, hogy tud vizslatni. Serlok Holmes megirigyelhetné tőle, milyen sikeresen nyomoz. Hol maga leskelődik a hős, hol másokkal leset meg gyanutlan hölgyeket, de végeredményben mindig megtudja az igazságot. Őt már nem lehet ám egykönnyen becsapni, mert ő már nagy fiú. Érett férfi.)

De mihaszna mindez, ha kiséül a végén, hogy ezer alakban mindig ugyanarról az egy esetről van szó. Az a bizonyos egyetlen urilány egyforma vékony, hideg ajakkal, mindig egyforma lánggal, állandóan ismétlődő ugyanazon szituációban esőkol, akár Teréz, akár Edit, akár Miett. Akinek oly reménytelenül tetszik meg esténként a bokája, ahogy az erkélyről lenéz az udvarra, mikor még a hős ninesen bemutatva néki.

Akiről mégis ez a legelevenebb emlék s nem a esőkok. Aki miatt a csúnya nénik közélesen mégis csak bevezetik a legényt a nagy élet rejtelseibe. Szegény kis számaram, az egy életre elegendő pesszimizmust ad majd a palettádra, az a nagy kiábrándulás. Vagy már adott? Mindegy, mert a nosztalgíadát az igazi, nagy, szent, fehér, megteljesedett, esorbíthatlan egy élet felé nem rabolhatja el tőled senki és semmísem.

III.

Csakhogy ez a gyerek a *Süt a nap*-ban elintézte a magyar falusi nép háború utáni problémáját, a *Fehér szarvas*-ban a magyar városi középosztályét, a *Zenebohócok*-ban a maga mesterségével nézett farkaszemet, a *Világbajnok*-ban az az érzése az embernek, mintha kis tigriskölyköcskéekkel enyelegne.

A *Két fogoly*-ban liquidálta a világháborút, *Szépapám szerelmében* megvígasztalódott, egyénileg. bár a *Halálos tavasz*-ban a másik alternatívát is végig eljátszotta és gavallér módon, ha naivan is.

Ez a gyerek merte Szaboleskásan írni a rossz verseit egy olyan korban, mikor minden rossz verset Adyendrésen próbáltak megírni minden magyar önképzőkörben országszerte.

Ez a gyerek minden szavában, minden gesztusában, minden fél-szeg, fejletlen gyerektempójában esőppentett szín-artisztikum.

Mutáló hangjával, nagyos allürjeivel ma még inkább csak a *De matrimonio sacerdotum* hitvitázó dráma gyerekalakját idézi emlé-künkbe, ahogy szép, körmondatos idézeteivel mindent nagyszerűen megold, véglegesen, pontot téve a vitaanyag végére.

De mint lehetőség ott szunnyad oevrejében egy másik Gyermek lelke. Oh, bár csak annak lehettem volna tömjénhozó tudósa vagy bámész számadójuhásza ezzel az énekemmel. *Karácsony Sándor.*

KRITIKAI SZEMLE.

Isten hatalmas keze alatt. Egyházi beszédek. Dr. Gönczy Lajos. Turda, 1927. „Studium“ bizománya. Budapest, IV., Múzeum-körút 21. szám. Ára 7.50 P.

Erdélyi könyv. Szerzője a gyulafehérvári és dési református gyülekezeteknek ajánlja pásztori munkája emlékéül. Milyen kár, hogy gyönyörű kifejező, gazdag magyar nyelvünk elszigetelt, miként nemzetünk is társtalan, testvértelen a nagy világban! Milyen kár, hogy külföldi hitrokonaink nem olvashatják a legtárgyilagosabb bizonyítékokat, az erdélyi magyar református egyházi beszédeket! Meggyőződhetnének arról, hogy még az Isten üzenetére is hangfogót kell tennie a magyar papnak, a magyar prófétának, mikor egy megtiport, megalázott szomorú népet akar vigasztalni vele.

Valami sajtáságos, komor pompája van Gönczy Lajos beszédeinek. Nem temetési beszédek ezek, nem is a pusztulás hirnökének komor fenyegetései, vigasztaló, bátorító, reményt keltegető próféciák, de mintha az erdélyi magyar református lélek közelmúlt szenvedései, gyötrő jelen gondjai, jövő kétségei — mint nehéz fekete drapéria — heborítanak a templomot, amelynek szószékéről csonkamagyarországi fülnek olyan szokatlanul, bár nem érthetetlenül hangzanak Gönczy Lajos egyházi beszédei. Neki a textus is mást mond, mint nekünk. „A mi mindennapi kenyerünket add meg minekünk ma“, az Úri ima ezen kérése, ez az egyetemes emberi kérés, egy angol-szász, német, francia, holland, vagy csonkamagyarországi református papnak se mondaná azt, amit az erdélyi magyarnak: „A kenyér életcélja lett a mai embernek. A ma élő ember elé oda áll, mint egykor Jézus mellé, a kísértő és szól: változtasd a köveket kenyérré. Míg kenyérré lesz a kő, kővé keményedik a szív... Akinek életcélja a kenyér lett, az e cél mellett minden mást veszni hagy. Így vesznek el ma félvékányi képék, száz leu-nyi adók megtagadásán templomok és iskolák, kálvinista hit, és magyar nyelv“.

Van-e a világnak olyan népe, amelyik a theodiceai problémákat olyan mélyen átérezné, olyan tisztán látná s olyan alázatosan magára alkalmazná, mint az erdélyi magyar református nép igaz papjai útmutatása nyomán. Valljuk be, csonkamagyarországi reformátusok, hogy nagy többségünket ma is jól jellemzi egyik mult századbeli nagy magyar református vezérférfi megállapítása: A magyar kálvinizmus olyan, mint a nagy dob, akkor szól, ha ütik; hallgassuk viszont meg a mai erdélyi prédikátor megállapítását: Az Isten minket, magyar kálvinistákat, akkor vert meg, mikor nem éreztük súlyát. Óh, a jó

idők soha sem hoztak, ritkán hoztak mireánk áldást, hanem átokká lettek rajtunk, mint eső nélküli nyáron a napsütés. Hiszem, hogy Isten még nem végezte el velünk a maga tervét. Én azt hiszem, hogy tőlünk az utódokra nemcsak a romladozó templomok, szégyenletes állapotban levő, vagy önzésünk miatt mások kezére jutott iskolák, nemcsak az adó megtagadásáról szóló jegyzőkönyvek fognak maradni. Én hiszem, hogy a mi történetünk még tovább tart, és abból a mélységből, amelyben most vagyunk, a magasságba fog lendülni. Mert nemcsak az Isten a változatlanul régi, de változatlanul régi a kálvinista szív is, amely bennünk dobog. Az a szív, amely akkor tud a leghűségesebb lenni, amikor az a legtöbb szenvedéssel jár, amely akkor vállalja a terheket, amikor a legnehezebbek azok és amikor legkönnyebb volna hordozásuk alól kibújni, amely akkor tud a legégőbben hinni, amikor legtöbb oka lenne a kételkedésre, amely azokban az időkben kezd reménykedni, amikor mások reményességét régen eltemette a kétségbeesés. *Én azt hiszem, hogy még megtanulunk megalázkodni az Istennek hatalmas keze alatt*".

Az egész egyházi beszéd gyűjtemény méltán hordja címe gyanánt az apostoli kifejezést: Isten hatalmas keze alatt.

Minden beszédből kitűnik, hogy a nyáj és a pásztor érzi Isten hatalmas kezét az erdélyi magyarságon, amelyet ez a kéz földre nyomott, megalázott, de amelyet ez a kéz fel is tud emelni fel is tud magasztalni. Súlyos ez a hatalmas kéz, de védő kar is egyszersemind.

30 egyházi beszédet tartalmaz Gönczy Lajos könyve, amely a modern erdélyi igehirdetés egyik értékes terméke. Robertsont, Geyert, Rittelmayert, Naumann, de főleg Ravasz Lászlót vallja hálás szívvel tanító mesterének. Nem eredeti minden képe, a „csipkerózsika“, az „aranykulcs, amely a világtitok bezárt ajtaját feltárja“ stb., kölcsön vett hasonlatok, de általában a beszédek belső felépítése, külső formába öntése valamint a lélek miatt, amelyet hordoznak az alkotások, nem kell szégyenkeznie a tanító mesternek sem. A megújodott kálvinizmus theológiája hatja át e beszédeket, anélkül, hogy kifejezetten dogmatikus beszédekké alakítaná ki őket.

Egyszerű elszólásnak vélem Gönczy Lajos ezen kifejezését: ez vert visszhangot a mi egyházunk nagy alapítójának: Kálvin Jánosnak szívében.“

Patay Pál.

Otto Michaelis: Protestantisches Märtyrerbuch. Bilder und Urkunden der evangelischen Märtyrergeschichte aus vier Jahrhunderten. II. Aufl. Stuttgart, I. F. Steinkopf kiadása. 280 lap, ára kötve 5.50 M.

Megható könyv, amely csokorba gyűjti az üldözött, halálba kergetett, vérpadra, máglyára hurcolt protestáns hitvallók százainak, ezreinek megrendítő kivégeztetését, szívbemarkoló hősiességét. Megragadó könyv, mely nem szavakban, hanem fölemelő, soha el nem enyésző példákban tárja elénk, hogyan kell Jézust szeretnünk és az ő igaz tanítványainak lennünk, amely örökre élő és ható bizonyosságait nyújtja az evangélium erejének, igazságainak, a lélek hatalmának a test felett

és minden apologetikánál erősebben megtanítja olvasóját az evangéliumi hitigazságoknak minden önfeláldozásra kész szeretetére.

A könyv elsősorban a reformáció és katolikus reakció XVI—XVIII. századbeli vértanúinak, másodsorban a prot. missziók mátyrjainak szenvedését, kínoztatását, ezekkel szemben való hűséges kitartását és nyugodt, az Úrban bízó halálhemenetelét ismerteti. — ismerteti 1523-tól, az első vértanúi máglyák fellobbanásától a jelenkorig, — ismerteti sorban, Európa minden országán keresztül, ahol a reformáció eszméi gyökeret vertek lelkeket hódítottak és azokat Jézus Krisztus tövises útjának követésére ösztönözték. A legnagyobb teret benne a német vértanúk foglalják el, nemcsak azért, mert Németország a legnagyobb ország volt, melyet a reformáció meghódított, hanem azért is, mert szerzőnk a német vértanúk közé sorolta Ausztria és Német-Svájc vértanúit is, — sőt ráadásul ide sorolja (59—86. l.) a német eredetű balti mátyrokot is, akik 1905—06-ban az orosz forradalomnak, majd 1917—19-ben a bolsevista őrjöngésnek estek áldozatul. Ezután sorban következnek: a svédek (Gusztáv Adolf és néhány miszisionárius), a lettek és esztek (mind 1918—19-ből), a németalföldiek (99—123. l.), az angolok és skótok (123—152. l.), a franciák és vallok (köztük Coligny, Goudimel, Durand Péter és Mária stb., 152—183. l.), a spanyolok, az olaszok, a csehok (Husz, Prágai Jeromos, Prokop stb.), a magyarok (Keczer András és Gábor), végül az örmények vértanúi. A könyv második szakasza eredeti leveleket és okmányokat közöl német fordításban, amelyeket vagy a vértanúk írtak, vagy hozzájuk írtak, vagy amelyek az elítéltekre vonatkoznak (217—274. l.); a befejező rész egyes vértanúk halálát megéneklő költeményeket ad elő, szintén németül (köztük Miltontól, C. F. Meyer svájci költőtől stb.). Névmutató fejezi be a kötetet.

A könyvnek minden része megindító, megragadó; szinte eltűnnek a nemzeti különbségek s csak az evangéliumi igazságok iránti határtalan, minden áldozatra kész, az életről is szívesen lemondó odaadást látjuk a vértanúknál. De épp úgy nincs különbség nem, rang és kor tekintetében a vértanúk közt: az ifjak épp oly boldogan mennek a halálba, mint az aggastyánok, a leányok és asszonyok, mint a férfiak, a nemesek, mint a kézművesek, a tudósok és szerzetesek mint a városi polgárok. Néhol egész családot kiírtanak, így a Rajna vidékén a Hoesch-családnak négy tagja szenved kegyetlen halált, tíz pedig keserű száműzetést az evangéliumi igazságért.

A könyv szerzője a legmegbízhatóbb történeti művekből szedte össze adatait s így előadásának hűsége ellen alig lehet kifogást emelnünk. Ezért csupán egy-két kritikai megjegyzésre szorítkozunk. A *Reform. Kirchenzeitung* (1927. évf. 47. sz.) kritikusaival mi is helytelenítjük mind Servet-nek, mint a balti protestáns lelkészeknek a könyvbe való fölvételét; az előbbi nem a tiszta evangélium védelmében szenvedett vértanú-halált, az utóbbiak pedig inkább mint németek és papok estek a forradalmi tömeg őrjöngésének áldozatul. De Servetnél a beállítás sem helyeselhetjük; halálának okozójául könyvünk csak Kálvint tünteti fel, pedig a genfi tanács, mely őt halálra ítélte,

1553-ban nem volt a Kálvin engedelmes eszköze. Durand Mária fog-ságáról szólva, a köbe vésett *Résistez* szóról is megemlékezhetett volna. Az eperjesi vértörvényszék két vértanuja mellett a többi nevét is felsorolhatta volna, mint ahogy a prágai huszonhét vértanúnál teszi; hasonlóképen megemlíthette volna gályarabjaink közül azok nevét, akik életükkel fizették meg a kínoztatásokat, — ezek éppen olyan mértékben vértanúivá lettek hitőknek, mint azok, akiket lefejeztek vagy megégették.

A könyv megérdemelné, hogy magyarra fordítva, minden gyülekezeti könyvtárban helyet foglaljon; addig is azok, akik németül tudnak, uemes élvezetet szereznek olvasásával magoknak.

Rácz Lajos.

A. Wautier d'Aygalliers: Un homme. Le pasteur Charles Wagner. Páris, Fischbacher 8°. 356 lap. Számos képpel. Negyedik ezer.

Ennek a könyvnek a szerzőjével, — aki párisi református lelkipásztor s ma egyben a teológiai fakultás professzora is, — a háború alatt volt az első találkozásom. Svájcon keresztül hozzájutottam ahhoz a nagyon érdekes, több kis kötetből álló sorozathoz, amely a francia protestantizmus legkiválóbb igehirdetőinek, (úgy az orthodox, mint a liberális árnyalatból) háborús prédikációit foglalta magában. Érdeklődéssel tanulmányoztam a lélektani és kortörténeti szempontból nagyon becses gyűjteményt. Nagyon sok darabja természetesen a legelvakultabb chauvinizmus izzó színeiben foszforeszkált, de hát ezt elvégre még akkor is meg lehetett érteni és bocsítani, annál inkább meg lehet ma: hiszen ma már a félreértetés veszedelme nélkül megállapíthatjuk, hogy ugyanazon rettentően felfordult lelkiállapot az itthoni háborús prédikáció-irodalomban is nagyon sokszor termett olyan fanyar gyümölcsöket. Wautier d'Aygalliers-nek a sorozatban megjelent néhány prédikációja azonban feltűnően elütött az átlagos színvonaltól. Ugy a gondolatok mélységével, mint a kifejezés magas-ságos emelkedettségével kitűntek ezek a beszédek, amelyek szemlátomást arra törekedtek, hogy a szörnyű politikai és lelki háborgások tengerén hányt-vetett szegény lelkeket az Evangélium örök értékeibe horgonyozzák bele. Jól esett akkor velem, az ellenséges nemzet ismeretlen fiával, lélekben kezét szorítani, túl minden nagy és rettentően fájdalmas, de *sub specie aeternitatis* mégis csak *időleges* ellentétben.

Később aztán elém került több más írása is. Ezekből történelmileg és filozófiailag egyaránt kitűnően iskolázott főnek ismertem meg, aki a fenségig emelkedő kifejező erővel rendelkezik s aki a francia klasszikus essay-stilusnak a protestáns teológiai és vallási irodalom terén egyik legmértőbb örököse és továbbfejlesztője. A nagy középkori németalföldi mystikusról, Jan van Ruysbroek-ről írt nagyszerű tudós tanulmánya meg a szerelem életéről és fegyelméről (*Les disciplines d'amour*) szóló szépséges gyakorlati ethikai dolgozata a francia szellemi élet legmagasabb tényezőinek és fórumainak figyelmét és elismerését is magára vonta. Most, amikor a Presbyteri Világszövetség konferenciái alkalmával ő is ellátogatott hazánkba, mint a

liberális francia református egyházfrakció egyik hivatalos delegátusa, már mint jó ismerőssel szorítottam kezét a magastermetű, álmatag mélyszemű, egész lényéből valami igen nagy komolyságot és lelki felsőséget sugárzó 45 év körüli lelkipásztorral. Megismerkedésünk emlékező küldte meg ezt a legújabb könyvét, amelyet kötelességemnek tartok magyar protestáns olvasóközönségünknek néhány sorban bemutatni.

Ez a könyv annak a nagyszerű francia prédikátornak az életrajza s még inkább lelki képe, akinek a szerző körülbelül a legmértöbb szellemi örököse, a mellett, hogy a veje és a párisi „Foyer d'Âme“ („A lélek tüzhelye“) nevű református gyülekezet kathedrájában utódja is. Wagner Károly (1852—1918.) az egyik legkiemelkedőbb alakja a francia protestantizmus újabbkori történetének, s általában a protestáns szellem liberális irányzatának európai, sőt világviszonylatban is az egyik legérdekesebb és legnemesebb képviselője. A lotharingiai születésű, német anyanyelvű ifjút tanulmányai és életkörülményei már nagyon korán a francia szellemi életbe kapcsolják bele. Vidéki működés után 1882-ben kerül Párisba, ahol megragadó és teljesen egyéni igehirdetésével meg kitünő szervező erejével csakhamar feltűnik, az érdeklődés középpontjába kerül s egyik szellemi vezérévé lesz a protestáns liberális vallási s egyházi iránynak, amely hosszú és emésztő belső harcok árán az 1905-iki separatió után egyházszerkezetiileg is különvált a többséget képező orthodoxyától. Működésének súlypontja azonban sohasem a dogmatikai ellentétek kiélezésére esett, — e téren, mint a gyakorlat emberének, mindig inkább a békítés és az egyeztetés volt a törekvése, — hanem a lelkek ébresztésére és gondozására, amihez úgy is mint igehirdető, úgy is mint pásztor, különös kegyelmi ajándékokkal rendelkezett. Szellemtől és életismerettől ragyogó prédikációi mellett fényes tollát is határozottan *pozitív* célnak, egy magasabb és nemesebb lelki kultúra terjesztésének szolgálatába állította: nagyszerű könyvek egész sorában, (amelyek közül leghíresebb az 1892-ben megjelent s azóta rengeteg kiadást ért „Jeunesse“ = Ifjúság“), hirdette az Istenben boldog és erős élet szépségeit, az erkölcsi jellem örökkévaló értékét s harcolt egy idealista pedagógia érdekében. Törhetetlen optimista volt, a nemes emberideálnak fanatikus hívője; egész életének sarkigazságaként vallotta azt, amit a mi Arany Jánosunk a következő híres két sorában fejezett ki:

„Legnagyobb cél pedig itt e földi létben,
ember lenni mindig, minden körülményben.“

A francia szellemi élet idealista körei valláskülönbség nélkül korán felismerték az egyszerű protestáns lelkipásztor szavában és általában rejlő nagy értéket és siettek biztosítani a közreműködését minden olyan mozgalomban — főként szociális, morális és nevelési természetűekben, — amelyek az egyre jobban terjedő hitetlenség és materializmus romboló hatásaival szemben meg akarták menteni az eszmények uralmát és tisztább lelki levegővel akarták körülvenni legalább a felnövekvő nemzedéket. Híre túlszárnyalta hazája határait,

könyveit egymásután fordították le németre, angolra s egy amerikai előadó körútján, — amelynek kezdeményezője nem kisebb ember volt, mint maga az Egyesült-Államok akkori elnöke, Wagnernek személyes bámolója, Roosevelt Tivadar, — Amerika népe olyan ünneplésben részesítette, amelynek arányai a Kossuth ottani diadalútjára emlékeztetnek. De a legnagyobb népszerűség szédítő magaslatán is meg tudott maradni annak, ami volt: egyszerű lelkipásztornak. Legmélyebb hatását a reá bízott lelkek, főként az ifjúság lelkigondozásában fejtette ki. Az örökifjú lelkű, népi öseróktól duzzadó ember, a született szónok és tanító, a hatalmas vigasztaló és erős imádkozó ezen a téren volt igazán elemében. Gyülekezete a rajongásig szerette s ritka áldozatkészséggel lehetővé tette, hogy 1907-ben megépítse a Foyer d'Âme nevű nagyszerűen berendezett új gyülekezeti házat, mely azóta maig egyik lemelegebb és legsugárzóbb központja a párisi protestáns szellemi életnek és egyházi munkának, a modern Babylon színes és tisztátalan forgatagának kellő közepén. Prédikációit tömegek hallgatták s ezek között a katolikusok, a szabadgondolkozók és a zsidók száma sokszor meghaladta a protestánsokét. A rengeteg munkában és a háborús évek izgalmaiban felörlődve, súlyos szenvedések után, de nagy lelki békeségben halt meg 1918. májusában, — akkor, amikor nagyon közel állott már hozzá, hogy a francia Akadémia negyven halhatatlanja közé beválasszák. Nagy népszerűségére jellemző, hogy a közönyös, hitetlen és ledér Párisban *utcát neveztek el róla*, — éppen azt az utcát, amelyen az általa megteremtett „Lélek Tűzhelye“ áll!

Ezt a gazdag és szép életet tárja elénk nemesveretű könyvében a congeniális vő és utód. Nem tulajdonképeni rendszeres és tudós életrajzot ad, korrajzot még kevésbé, — ebben a tekintetben művének érezhető hiányai vannak s nagyvonalúsága sokszor már inkább elnagyoltságnak nevezhető; — hanem a Wagner lelki életének és fejlődésének bemutatására törekszik, főforrásul ennek rendkívül tartalmas és mély lelki naplóföljegyzéseit (Journal intime) használva. Ezekből a följegyzésekből, más személyes dokumentumokból s a hős lelkébe személyileg is annyira beavatott szerzőnek hozzájuk fűzött finom és találó kommentárjaiból végtelenül megkapó és rokonszenves lelki kép bontakozik ki. Wagner egész életében a nagy hit és a buzgó imádság embere volt, a James-féle „világos“ typus egyik iskolapéldája, akit Istenben való derűs bizodalma sem a sikerek, sem a megpróbáltatások napjaiban nem hagyott el s aki ezt a derűs bizalmat valami különös varázserővel tudta átplántálni szomorú, csüggedt, hitökvesztett lelkek százaiba. Ezzel határozottan kivételes missziót teljesített, annak ellenére is, hogy — kora protestáns liberális teológiai világnézetének lévén a neveltje és mindvégig lelkes híve, — vallásossága és bizonyágtételei éppen nem voltak christocentrikus jellegűek. Ő a keresztyénségből nem azt ragadta meg, élte át és hirdette, ami benne egészen és páratlanul specificum: a kereszt titkát, a váltságot. Krisztusnak bűnből és halálból egyedül szabadító főpapi és királyi hatalmát, — hanem inkább csak azt, ami benne egyetemesen emberi: a fenkölt theistikus világnézetet, a föltétlen erkölcsi eszményiséget, az életerőtől s élet-

örömtől sugárzó (bár olykor határozottan túlságba vitt) optimizmust. Ez őt boldoggá tette s ezzel ő boldoggá tudott tenni másokat is. Ami pedig fő: ehhez a felfogásához mindig becsületesen hű maradt s kész és vidám önátadással égette el magát annak szolgálatában, anélkül, hogy valaha is türelmetlen vagy éppen sértő lett volna a másféle felfogású emberekkel és irányokkal szemben. Gyakorlatilag ritka hűséges és nemes tanítványa, bizonyágtevője és követője volt Jézusnak és sokakat vezetett el a sötétségből az Ő világosságába. Nem szabad tehát a keresztyénységének megítélésére egyoldalú dogmatikai mértéket alkalmaznunk. Mert bármennyire bizonyos is, hogy az integrális bibliai keresztyénységben jóval több van annál, amit Wagner hirdetett: épp oly bizonyos az is, hogy a kevesebb többet ér *élve* s szolgálatban és áldozatban *megvalósítva*, mint a több — a földbeásva. Bizonyos az is, hogy Franciaországnak „századvégi“ intellektuális köreiben ennek a Wagner-typusú antidogmatikus és humanisztikus keresztyénységnek különös szerepe és hivatása volt, mert nagyon sok nemes lelket — akik az Evangélium „dogmatizmusnak“ vélt integritásától nevelődésüknél fogva legyőzhetetlenül idegenkedtek, — ez tartott vissza a hitetlenség karjaiba dőléstől, akkor, amikor már a francia nemzeti étellel és hagyományokkal oly erősen összenőtt római katholicizmustól végkép el voltak távolodva. Másfelől természetesen azt is meg kell állapítanunk, hogy a liberális protestáns keresztyénységnek ez a történelmi szerepe és hivatása ma lejárt vagy legalább is lejáráfélben van, úgy Franciaországban, mint egyebütt. A Sátán uralma alatt vergődő emberi lelket és emberi nemzetséget maradandólag még sem lehet megmenteni és meggyógyítani a keresztyénységnek pusztán humanisztikus és optimisztikus oldalával: ehhez a kereszt emberfölötti botránya és bolondsága kell és az a magasabb optimizmus, amely a bűnnek abszolút pesszimizmussal meglátott és megmutatott mélységei fölött a mindenható kegyelem székéről ragyog biztatóan elő. *Ézek* a hangok és színek a Wagner írásaiból és működéséből, de személyes lelki életének dokumentumaiból is jóformán teljesen hiányzottak. De annál érdekesebb, hogy ma már egyre gazdagabban kezdenek feltűnedezni még azoknál a teológusoknál és igehirdetőknél is, akik magukat a liberális gondolat örököséiként szeretik megjelölni, — így magánál Wautier d'Aygalliers-nél is! A keresztyénység gondolati élete a nagy dogmatikai és világnézeti szétválások, sőt szétforgácsolódások után újra a nagy, mély, teljes evangéliumi és biblikus synthesisek felé halad. A „Jézus vallása“ és a „Krisztusról szóló vallás“ közötti tudós megkülönböztetés, amely egy emberöltővel ezelőtt fölfedezésként hatott, gyakorlatilag kezd értelmetlenné bizonyulni, legföljebb a vallástudomány történeti fejlődésében marad meg annyi, — amennyi leltári értéke. Ha Wagner ma is élne és prédikálna még, talán — az őt egész életében annyira jellemzett fiatalos lelki frissességgel, fogékonysággal és őszinteséggel — maga is igazságot szolgáltatna ennek a megállapításnak.

Wautier szép és jó könyve olvasmányak is végtelenül élvezetes, sokt helyt túlon túl rhetorikus emelkedettséggű, de mindig lebilincselő, pompás írásmű. Bár ismételjük, nem szoros értelemben vett tudemá-

nyos történelmi mű és nem is akar az lenni, (sőt a kellő történelmi perspektíva híján tulajdonképpen nem is lehet még az), mégis egyik legelsőrangú és elsődleges hitelességű történelmi dokumentum a protestáns szellemiség fejlődéséhez a „fin de siècle“ korából és a világháborúnak lelkiileg annyira feszült, zűrzavaros, dekadens előestéjéből.

Révész Imre.

Szimonidesz Lajos: A világ vallásai. I. kötet. Primitív és kultúr-vallások. Iszlám és buddhizmus. 306 lap. II. kötet. Zsidóság és keresztényiség 318 lap. Budapest, 1927. Dante-kiadás.

Nagy, teljes vallástörténelem megjelenése még a nagy kultúr-nemzeteknél sem mindennapi dolog, de nálunk, hol a teológia és általános vallástudomány fejlődése még mindig csak igen szűk mederben halad előre, egyenesen irodalmi esemény-számba megy, amelynek annak rendje és módja szerint, — csakhogy olykor a tárgy komolyságához nem illő ízléstelenséggel, — amiről persze a szerző nem tehet, be is harangoztak.

Most tehát itt van előttünk a hatalmas és előkelő kiállítású mű és összbenyomásunk az, hogy tekintve a vállalkozás óriási nehézségeit és leszámítva a nagyközönség ízlésének egyben-másban tett engedelményeket, komoly, számottevő, sikerült alkotásnak mondható.

A vallástörténelem óriási mezejének minden tudományos igényt kielégítő feldolgozása ma csak munkamegosztással érhető el, olyformán, ha egyes szakemberek vállalják az általuk művelt terület bemutatását, de ez a mód aztán azzal az eredménnyel járhat, hogy ugyanazon mű más és más fejezetében más és más elvi álláspont jut kifejezésre. Ezért gyakoribb a másik eljárás, amely kénytelen ugyan számolni azzal, hogy nem méríthet mindenütt az első, eredeti forrásból, (mert ki rendelkezhetnék a vallástörténelemben szereplő összes népek nyelvénél az ismeretével?), de gondosan felhasználja az eredeti forrásokon alapuló szaktudósok eredményeit és így ad meghízlató képet a vallások fejlődéséről.

Szerzőnk is, akit új szövetségi tanulmányai vittek el a vallástörténelemhez, ehhez az eljáráshoz folyamodott és főleg német munkák alapján dolgozott. *Módszere* a leíró, mely rendszerezésre, összehasonlításra, kritikára és értékelésre nem vállalkozik, de azért nem tagadja meg elvi álláspontját sem, melyre már az is jellemző, hogy a zsidóságot és kereszténységet is beilleszti a fejlődéstörténet összefüggő menetébe, ami nem általános szokás, amint ezt nemcsak Jeremiás és Orelli, hanem még Chantepie de la Saussaye is bizonyítják, kik a kereszténység tárgyalását kihagyják. *Anyagbeosztása* általában elfogadható, csak azt nem tartjuk szerencsésnek, hogy a „keleti kultúrnépek“ vallásait (egyiptomi, babiloni, perzsa, kínai, stb.), elkülöníti a „régie európai népvallások“-tól, (tehát görög, római, germánok, finnek, észtek, magyarok vallását), — mert hiszen a görögök, rómaiak szintén kultúrnépek voltak, amit persze a szerző is jól tud, viszont a finnek, észtek, magyarok ősvallását jobb lett volna a primitív vallások kere-

tében tárgyalni. De elismerem, hogy egészen tökéletes, a tárgy lényegéből folyó beosztást igen bajos találni.

Az egyes fejezetek *terjedelme* is megfelelő. Talán fölösleges bővítéssel tárgyalja a primitív vallásokat, de itt természetesen legtöbb az általános érdeklődést keltő vonás. A primitív népeket földrajzi elhelyezkedésük szerint tárgyalja, ezért feltűnő a „Titkos szövetségek“ című külön fejezet, mely már az összehasonlító módszer alkalmazását is mutatja. A terjedelem, de a jelentőség szempontjából is túlrövidnek tartjuk az egyiptomi és a babiloni vallásról szóló fejezetet. De bizonyos, hogy e tekintetben a szerzőnek nem lehet utasításokat adni. Az *irodalom* teljes felsorolásáról természetesen szó sem lehetett, de könyvünkben ez is kielégítő, csak kissé ötletszerű. Látszik, hogy szerzőnk sok anyagot dolgozott fel, annál feltűnőbb, hogy oly alapvető munkákat, mint E. Rohdet-t, a görög, G. Wissovát, a római, Cumont-t a római birodalom keleti vallásaira és speciálisan a Mithra-vallásra vonatkozólag elfeledte megemlíteni. Az — elismerem — igen szegényes magyar irodalommal is elég mostohán bánt el, holott, ami csak dicséretreméltó, a magyar vonatkozások nem hiányzanak könyvéből. (Például ezért tárgyalta részletesen nyelvrokonaink vallásait és az illusztrációknál bőven felhasználta Biró L. gyűjtését), kimaradt például Antal G., Hornyánszky, Ferenczy, Rohoska stb. megemlézése; továbbá Goldziher, Mahler és Varga Zs. egy-egy fontos munkája is kimaradt a jegyzékből. De ettől eltekintve, csak ismételteljük, hogy a szerző sokat tanult és figyelemreméltó tájékozottságot szerzett a vallástörténelem szinte beláthatatlan mezején. Legotthonosabban azonban, — a primitívekről nem szólva — a zsidóság és keresztyénség körében mozog. E téren különös érdeméül kell betudnunk a zsidó vallásos élet és szokások megvilágítását (II. 38—61.) és a keresztyénség felekezeteinek és szektáinak tüzetes tárgyalását, (a katholicizmusét, az új „Codex“ alapján, a mi mind igazán „novum“ a magyar irodalomban.

Hogy ilyen nagy terjedelmű műbe becsuszhattak apróbb tévedések, vagy olyan állítások, melyeket a bíráló a maga részéről nem fogadhat el, csak természetes. Egyes felszínesebb meghatározások és tételek különben is onnan származnak, hogy a szerző nemcsak a szakembereket, hanem a nagyközönséget is szemé előtt tartotta. Legtöbb kifogást e szempontból „A vallás világa“ című bevezető fejezet ellen tehetünk.

Ilyen mindjárt a *vallás meghatározása*. „az emberiségnek az a megújuló törekvése, hogy e világ kézzelfogható valóságai mögött az örökkévaló lényeket“ (I. 1.) és „az a meggyőződés, mely a világ és élet rejtélyeinek megoldásához szellemeket és magasabbrendű lényeket tételez fel.“ „... A vallásnak két sarkpontja van: az egyik a szellemek és istenekben való hit, a másik a felsőbb hatalmak tisztelete.“ (I. 5.) Ez a két meghatározás nem fedi egymást teljesen, bár mind-egyikben van igazság. Én úgy látom, hogy a meghatározásnál az objektív és szubjektív vallás megkülönböztetése nélkül nem boldogulunk és akkor világosabbá tudjuk tenni a vallástörténelem sajátos feladatát. Egyébként később megtaláljuk némileg e megkülönböztetést „val-

lasi típusok" alatt. (I. 17.) a legelfogadhatóbb meghatározás talán Goblet D'Alviellá-é (Croyences, rites, institutions II., 94.) — A már jelzett okból egyszerűsíti az *istenfogalom* kialakulásának a folyamatát és pedig az sokkal bonyolultabb folyamat, mint ahogy szerző feltűnteti. Némileg segítségünkre van Usener elmélete, melyet szerző nem említ. Szerző szerint az istenek egyéniségét tkp. nem a képzőművészet, hanem a hitrege alakítja ki, (I., 6.) nézetem szerint mindkettőnek van benne része; itt azonban szerettük volna a *mese* megemléztetését is, mely a hitregénél alacsonyabb foknak felel meg és a reá vonatkozó kutatás, a mai vallástörténet szépen gyümölcsöző fejezete.

A vallás *keletkezése* kérdésében rendszeren 2 dolog van összebonyolítva, így szerzőnkénél is. Az egyik az, hogy a vallás tisztán emberi dolog-e, vagy van-e emberfeletti, tehát érzékfeletti forrása. Ez tehát az antropisztikus és deisztikus (metafizikai) álláspont ellentéte. Itt megvizsgáljuk a vallás pszichológiai motívumait és a kinyilatkoztatás fogalmát. A másik, hogy mi volt az emberiség *ősvallása*? Nyilvánvaló, hogy pl. Feuerbach nézete az első kategóriába, viszont Taylor, aki az animizmusban, Frazer, aki a mágiában keresi a vallás eredetét, a második kategóriába valók.

Sokkal kielégítőbb a *vallás fejlődése* c. szakasz.

Nem érthetünk egyet a szerző némely állításaival. Így Julianus császárt (II. 128. l.) túlmagasra értékeli, a IV. Amenhotep egyiptomi faraóval való egybevetés pedig (I. 104.) már azért sem helytálló, mert az utóbbi új vallást alapított, Julianus pedig a régít akarta feltámasztani, illetve megerősíteni. És az is nagyon kétséges, hogy Amenhotep monoteizmusra gondolt-e, inkább monarchizmus volt az.

A zsidó vallás tárgyalásában az ó-szövetségi vallás fejlődésének a tárgyalását kissé vázlatosnak és annyiban hiányosnak tartjuk, hogy a prófétizmus óriási jelentőségét nem domborítja ki eléggé. A magyar ősvallásnál, boldogult Stromp L.-tól vett idézete majd minden sorában elavult. A germán vallásra nézve megjegyzendő, hogy az „Edda” szó nem ősanját, hanem költészettant jelent.

A *kereszténységről* szóló fejezetben a Keresztelő Jánosról és Jézusról vallott felfogásával, (mely különben már a Jézus élete c. munkájából ismeretes és mely illetékes bírálójára talált Mayer Endrében, Debreceni Lelkészi Tár. 1923.) nem szállunk perbe, csak egyetlen pontra terjeszkedünk ki, hogy t. i. Jézus egy deduktíven gondolkodó vallásos világban egyes-egyedül az egyetlen induktív módon gondolkodó és hogy ebben volna igazi jelentősége. (II. 86.) Itt különbséget kell tenni a kutató és tanító módszer között. A mai vallásbölcsezet a nagy vallásalapítók és reformátorok hitét élményekre, tapasztalatokra vezeti vissza, Jézusét is: tehát az értelemben az ő kiinduló pontja is induktív. Isten megélése, megtapasztalása. Ezt az ő ily módon nyert igazságát azonban deduktíve tanította, mint oly igazságot, mely egészen biztos és kész. De nem tanítja tételes alakban, mint Mózes, vagy induktíve, mint Sokrates, kérdések és feleletek, közös keresés és megállapítás segítségével, hanem nagy tömör szenten-

ciákban vagy csodálatosan szemléltető példázatok és hasonlatok alakjában az ő hatalmas élményének az eredménye volt, hogy mindenütt meglátta az Istent és így hirdette népének. Jézus szemléltető, érzékeltető előadásmódja tehát nem azonosítható az induktív tanító módszerrel. Ha pedig mint gondolkodót óhajtjuk jellemezni, nem annyira induktív, mint *intuitív* gondolkodónak kellene mondanunk.

A *keleti ortodox* egyházzól szóló különben sikerült fejezet végén Dosztojevszkijt a keresztyénség ellenségeként tünteti fel, ami határozott tévedés, mert ő legfeljebb a katholicizmus és protestantizmus ellensége volt, de ezeké is csak azért, mert a keleti ortodoxiában látta az igazi keresztyénség megtestesülését és tőle várta Európa megújódását. Általános visszautasításra fog találni — úgy hiszem — az az állítása, mely Luther, Zwingli és Kálvin babérait akarja megtepdesni és a reformáció igazi atyjának *Vyclifet* mondja: „a XVI. század nagy reformációja ugyanis semmi újat nem hozott, csak a Vyclif által megkezdett reformációt plántálta át Középeurópába“ (II. 225.) Itt szerző teljesen figyelmen kívül hagyja Vyclif és Luther teljesen elütő kiinduló pontját: az egyik politikai okokból került a pápasággal ellentétbe, a másikat egy nagy, belső megrázkódtatás hódítja el a kath. egyháztól, mely csak lassan lesz benne tudatosá. Szerző állítása csak akkor állhatna meg, ha Luther, Vyclif vagy Husz hatása alatt kezdte volna meg reformációi művét, amiről szó sem lehet. Igen felszínes állítás, mely *Goethét* pogánynak teszi meg, mintha hitt volna a pogány istenekben (I. 183.), amit egymaga a költő Iphigeniája cáfol meg, nem is szólva az Eckermannal folytatott beszélgetéseiről, melyben egyenesen a pozitív keresztyénséghez való közeledését észlelhetni.

De legyen elég a kifogásokból.

Nagy munkában a kisebb tévedések elkerülhetetlenek, egyes állításait a szerző különben nem is fogja tévedéseknek elismerni, hanem sajátcs állásfoglalásából származó önálló véleményeknek.

Szerző kétségkívül nagy és hasznos munkát végzett, mert ő az első, aki teljes vallástörténelmet adott magyar nyelven. Könyve használhatóságát emelik a különböző vallásos iratokból adott szemelvények, melyeket többnyire ő maga fordított le forrásaiból, a rengeteg kép, tábla, mélynyomatú tábla és térkép.

Előadása általában élénk, világos, tárgyilagos. Bár a szerző keresztyén alapon áll, művének nem egy fejezete mégis nyugtalanságot fog kelteni pozitív keresztyén körökben. Könyvének tudományos értéke azonban letagadhatatlan.

Szelényi Ödön.

A Pápai Református Egyházmegye Története. I. rész: Gyülekezetek és lelkészek. Irta: *Tóth Endre.* Pápa, 1927.

A pápai református theol. akadémia fiatal, egyháztörténelem-professzora megindult azon az úton, amelyen egykori nagy elődje: Tóth Ferenc járt ezelőtt több mint száz esztendeje. Tóth Ferenc nemcsak ismeretlen adatokat gyűjtött, hanem kora theologiai és

filozófiai szemlélete alapján úgy dolgozta fel azokat, hogy egyháztörténeti munkássága az akkori európai protestáns tudományosság színvonaláig fölért. Tóth Ferenc példája buzdító hatással volt egyházkerülete tollforgató, az egyház multja iránt érdeklődéssel viseltető lelkészeire is. A pápai főiskolai könyvtárban nagyon sok dunántúli református eklézsiának a története kínálkozott és szolgált forrásul Tóth Endre számára. Ez a sok gyülekezet-történet mind kéziratban maradt fenn, s mind az 1808-as évszámot hordozza.

Mária Terézia idejében, 1754-ben elvették az ősi pápai kollégiumot a templommal együtt a reformátusoktól és csak egy emberöltő múlva, a Türelmi Rendelet megjelenése után bocsátották vissza birtokukba. Új élet áradt szét a pápai főiskolától a gyülekezetekbe; az egyháztörténet fontosságának s a régi emlékek összegyűjtése kötelességének fölismerése munkára indította a gyülekezetek pásztorait is. II. József, de még inkább II. Leopold szabad szellemű korát Ferenc reakciós uralma váltotta fel. A könyvvizsgálat ügyében kiadott rendelet s méginkább a Helytartó Tanács eljárása gátat vetett a nagyobbarányú magyar protestáns egyháztörténeti munkásságnak is. Amikor 1808-ban Tóth Ferenc egyháztörténelmi műveit az egyházi cenzura engedélyezte, a Helytartó Tanács rosszalta ezen eljárását s óva intette a kerületeket hasonló eljárásoktól. Ime, ezért várt annyi, 1808-ból származott gyülekezet-történeti feljegyzés kiadójára.

Tóth Endre munkája I. Részének első felében a gyülekezetekre vonatkozó adatokat közli, a második felében 650 lekipásztor rövid életrajzát ígérte, de anyagi okok miatt ígérését be nem válthatta egyelőre. Kéziratát az „ORLE“ által tervezett nagy munkánál, a magyarországi egykori református papok, tanárok, tanítók s leszármazottaik élete, munkája történetének megírásánál is felhasználhatja.

Tóth Endre nemcsak a mások által összehordott adatokat bocsátotta nyomdafesték alá, ezeket csak rendezte, ahol szükséges volt, kiigazította, hancm a pápai Eszterházy levéltárban, valamint a pápai egyházmegyei levéltárban is kutatott, s kutatásának eredményeként sok adat most lát napvilágot.

Az adatok csak a helyi történet szempontjából becsesek, az eddigi történeti megállapítások átértékelésére, vagy csak módosítására is befolyással nem lesznek. A könyv első része — szerzője szándékának megfelelően — nem egyéb, mint adatok egymás mellé állítása, rendezése; az egyházmegye tulajdonképpeni történetét, az cseresek működését, a tanfejlődést, üldöztetést, anyagi életet stb. a megírandó második rész foglalná magában.

Tóth Endre szerényen megírta könyve előszavában, hogy sok tanulásra, tapasztalatra van még szüksége a tulajdonképpeni „történet“ megírásához; de szerénység nélkül megírhatta volna azt is, hogy Tóth Ferenc s Thury Etele, s mások munkálkodása is csak előkészítő, úttörő szolgálat volt a Dunántúli Református Egyházkerület ezután megírandó monografiájához, amely feladat talán éppen Ő reá vár.

Patay Pál.

Ravasz László: Orgonazúgás. Beszédek, előadások. II. kiadás. A Studium kiadása, Budapest, 8-adrét, 204 oldal.

Nagy szükségletet elégitett ki a Studium könyvkiadó-vállalat ennek az annakidején hamarosan elkapkodott, s könyváruai forgalomban már évek óta hozzá nem férhető könyvnek a másodszeri kibocsátásával. Szerzőnek közelmúltunk legválságosabb éveiben, 1917. és 1922. között kelt előadásai, beszédei, predikációi, beszélgetései, orációi, cikkei vannak itt három nagyobb fejezetben összegyűjtve. Az ismerős lapokból felsötétlik nemzeti tragédiánk döbbenetes éjszakája; de benne megvilan egy Istentől küldött művészlélek próféciaja. Amaz újra fáj és le-sújt; emez újra épít és felemel. A könyvet a Sylvester nyomdai mű-intézet (Tahitótfalu) igen szépen állította ki. *Enyedy Andor.*

A protestantizmus Magyarországon. I. rész. Irta: S. Szabó József. **II. rész. A protestáns szellem hivatása a magyar nemzet életében.** Sajtó alá rendezte: Vida Gyula dr. Budapest, 1928. A Bethlen Gábor Szövetség kiadása. 8°. 510, 1 lap. — **Josef S. Szabó: Der Protestantismus In Ungarn.** Übersetzung von Dr. Béla v. Horváth. In Kommission beim Verlag des Evangelischen Bundes (E. V.) Berlin, W. 10. 1927. 8°. 72. I. Preis 1.25 M.

A magyar protestáns intelligencia bizonyára a legnagyobb vá-rakozással veszi kezébe ezt a vaskos kötetet, melyet a Bethlen Gábor Szövetség szignál, s amelynek terjesztése érdekében heteken át díszes kivitelű, sokat ígérő felhívások, gyűjtőívek forogtak közkézen. A díszes mű a művelt protestáns nagyközönség „standard-work“-jának készült. Meg akarja értetni, ki akarja domborítani a protestantizmus értékét az egyetemesség és a mi különleges helyzetünk szempont-jából, hogy a megértetés, az öntudatosítás eszközeivel segítse elő a vallási és erkölcsi megújodást, amely a magyarság jövőjének első és utolsó alapfeltétele. A kötetben található egyes tanulmányok szerzőinek egy része — a magyar protestantizmus szellemi vezetőinek színe-java — ezt a célt a maguk tárgykörében legnagyobbbrészt el is érik. Ha nem nyújtanak is eredeti kutatásokon alapuló eredményeket — a nagyközönség számára készült gyűjteményes díszmunkában ez nem is lehet követelmény — de gondolatokat ébresztenek, előkelő hangjukkal, tárgyuknak a szellemi tudományok mai állásához illő felfogásával magasabb légkörbe emelik az olvasót.

A gazdag tartalmú kötetben részint általános irányú elmélkedéseket és megemlékezéseket. (Raffay Sándor dr.: Mit köszön a világ a protestantizmusnak? — Göde Lajos: Mit köszön a magyar nemzet a protestantizmusnak? — Sztéhlo Kornél: A protestantizmus helyzete és teendői a többi magyar egyházzal szemben. — Puky Endre: Mit tehet a protestáns ember a politikai küzdelem megnemesítése érdekében? — Józán Miklós: a protestantizmus teendői a Nemzeti Egység megteremtése érdekében. — Zajti Ferenc: A magyar protestantizmus hivatása a rokon keleti népek nagy megmozdulásaiban. — Schneller István dr.: Jézus Krisztus a vezérlő szellemünk. — Baltázár Dezső dr.: A reformáció lényege és jelentősége. — Hegedüs Loránt dr.:

Protestánsok! Magyarok! . . . Olvassátok a Bibliát. — Ravasz László dr.: Harangszó. Kaas Albert dr. báró: A reformáció, mint reneszánsz), részint a protestantizmusnak a nemzeti művelődéssel és neveléssel kapcsolatos kérdéseit felölelő tanulmányokat (Lechnitzky Gyula: A protestantizmus hivatása a nemzetnevelés és kultúrpolitika terén. — Imre Sándor dr.: Protestáns szellem és ujjaépítés. — Szelényi Ödön dr.: A protestáns nevelés szelleme. — Czeglédy Emánuel: Az egyház nemzetnevelő hivatása. — Veress Jenő dr.: A magyar protestantizmus művelődési eszményei és feladatai), szociális problémákat érintő komoly fejtegetéseket (Sidó Zoltán dr.: Mit tehet a protestáns ember a szociális kérdés megoldása érdekében? — Ihrig Károly dr.: A szocializmus okai és gyógyítása), s végül egy egyetemes egyházzervezeti beszámolót (Victor János dr.: A stockholmi egyetemes keresztyén kongresszus) találunk. Bármilyen értékesek legyenek is ezek a tanulmányok egyenként, nemcsak a szakember, hanem a gondolkodó laikus is észreveszi, hogy összeállításukban bizonyos egyoldalúság és tervszerűtlenség mutatkozik. Egyes tárgy- és témakörök többször ismétlődnek, melyeket gazdaságos beosztással másokkal lehetett volna helyettesíteni s így a protestáns szellem mérhetetlen gazdagságáról és expanzív erejéről egyetemesebb, teljesebb képet nyújtani. Hiányzik az erős szerkesztői kéz, mely az egész munkát egységes gondolatban fogja össze, határozott programmal hatja át. A szerkesztő kéz hiányát érezzük az egyes tanulmányok sorrendjének összeállításában is. A tanulmányoknak tárgykörök szerint való csoportosításával fokozatosan és tervszerűen be lehetett volna vezetni az olvasót a protestantizmus egyes kérdéseibe és vonatkozásaiba. E helyett itt is sajnálatos rendszertelenséget látunk. Végül nem hagyhatjuk megjegyzés nélkül a gazdag képanyag s a műmellékletek elhelyezését sem. Az ember önkéntelenül elgondolkodik azon, hogy vajjon mit keresnek Victor Jánosnak a stockholmi egyetemes keresztyén kongresszusról írt cikkében Vajda-Hunyad várának, Zajti Ferencnek „A magyar protestantizmus hivatása a rokon keleti népek nagy megmozdulásaiban“ c. tanulmányában a pozsonyi ev. gimnázium szövegközti képei. Megértjük a szerkesztő helyes intencióját, hogy lehetőleg sokat és változatosat akar adni, de akkor folyamadott volna ahhoz a — hasonló külföldi munkákban évek óta kitünően bevált — módszerhez, hogy a kötet végén egységes szempont szerint adja át az egész képanyagot. A nem kellő helyen beiktatott szövegek zavaróan hatnak, megbontják a tanulmány gondolatmenetét s ennek bizony sem az olvasó, sem a munkatárs nem örül.

Külön figyelmet érdemel tárgyánál és terjedelménél fogva S. Szabó Józsefnek a kötet első részét alkotó „történeti és helyzetrajza“: *A protestantizmus Magyarországon*. A magyar protestantizmus történelmébe elmélyedni — még ha csupán rövid népszerű rajz ad is erre alkalmat — jóleső örömet, de egyúttal a sokat vitatott tárgynak megfelelő magasabb igényeket is vált ki belőlünk. Különösen áll ez S. Szabó József tanulmányára nézve, amely — nyilván felvilágosító propaganda céljából — német átdolgozásban is megjelent. Minthogy ez a németnyelvű kiadvány nagyobb nyilvánosságát, s így a

szerző felelősségét tekintve is jelentősebb a magyar eredetnél, első-
sorban erre óhajtom észrevételeimet megtenni. A hatalmas, mindent
száz százalékgig komolyan vevő német közönség elé lépni a magyar
protestantizmus történelmi- és helyzetrajzával kétszeres elismerést
érdemel, — amennyiben a tárgyhoz illő készültséggel történik, de
kétszeres gáncsolást és súlyos ostromozást, — mert a színvonal nél-
küli pongyola munka külföldön egyet jelent a magyar protestantiz-
mus erkölcsi hitelrontásával. Ne áltassuk magunkat: bármilyen élénk
és bensőséges legyen is az érzelmi szolidaritás a magyar és német
protestantizmus között, tisztában kell lennünk azzal, hogy a német
közvélemény mindenemű szellemi megnyilatkozásunkat a legride-
gebb tárgyilagossággal, mondhatnám gyanakvással és bizalmatlan-
sággal fogadja, csak az igazi értékek előtt hajlik meg; minden
egyébnek csak lenéző, szánakozó mosoly vagy ignorálás jut osztály-
részül. Sajnos, S. Szabó József tanulmánya mindenképen alkalmas
arra, hogy ez a sors érje. Ezt épen a magyar protestáns tudomány
érdekében magunk között őszintén fel kell tárjunk. A protestantiz-
mus nálunk is — miként mindenütt — vallási és erkölcsi megújho-
dás, tehát par excellence szellemi mozgalom volt; ha tehát fejlődését
meg akarjuk rajzolni, szellemi alapfeltételeibe kell elmélyednünk,
ezeknek alakulását kell figyelemmel kísérnünk; röviden: a protestan-
tizmus története *idealisztikus* történetszemléletet kíván, csak így
foghatjuk gondolati egységbe a jelenségek tarka, széthulló tömegét.
Hallom az ellenvetést: a nagyközönségnek szánt népszerű tanul-
mánnyal szemben ez talán tulságosan nagy követelmény. Egyáltalá-
ban nem: tessék végignézni néhány népszerű német tudományos
gyűjteményt: *Aus Natur und Geisteswelt*, *Wissenschaft und Bildung*,
Philosophische Reihe vagy a leginkább ismert *Sammlung Göschen*-t.
Ezek a kötetek is tudományt népszerűsítettek, ezek is a nagyközön-
ség számára íródtak, de értékesítik mindazon elvi tanulságokat,
amelyek a szellemi tudományok alapkérdéseit illetően a legutóbbi
években felmerültek. Ilyen szellemi táplálékon nevelődve veszi ke-
zébe a művelt német laikus S. Szabó József tanulmányát. S mit kap
benne? Adatoknak, még pedig többnyire nem lényeges és jellegzetes
adatoknak laza összefoglalását, hol a krónikás száraz, regisztráló
hangján, hol pedig — stilszerűtlenül — dagályos pátoosszal előadva.
Szinte látom a művelt német olvasó arcán a mosolyt, amikor Luther
neve mellett a „Fahnenträger der Reformation“ (7. l.) agyonkoptatott
diszitő jelzöt olvassa. Vagy mit szólunk az ilyen vezércikkyszerű mon-
dathoz: „Und zu dieser Zeit loderte das Licht des Evangeliums im
aufgewühlten Lande über den düsteren Friedhof einer Nation und
über die rauchenden Ruinen eines Volkes in wunderbarem Glanze
auf.“ (9. l.) Dévai Bíró Mátyással igen mostohán bánik el a szerző,
midőn nem tudja őt másképp közelebb hozni a német protestáns köz-
véleményhez, mint azzal a jellemzéssel, hogy Luthernél lakott és vele
együtt étkezett. Mi szükség van továbbá a nagyközönség számára
írt történelmi rajzban szinte statisztikailag („Geheiratet haben
ferner . . .“ stb. 14. l.) felsorolni a reformáció terjedése idején a katho-
likus főpapság részéről kötött házasságokat. Ime: a szerzőnek

nines határozott, előre átgondolt tárgyszemlélete s egységes összefoglaló gondolat híján, válogatás nélkül összehord minden rendű és rangú adatot. De talán leginkább bántó az a jellemzés, amelyet a szerző a papságnak a reformáció hatása alatt történt átalakulásáról ad: „Sie verliessen das Fasten, die Wallfahrten, die katholischen Feiertage, trugen keine Tonsur und Reverenda, auch die Sakramente verabreichen sie nicht im Kirchengewand“, — olvassuk itt (16. l.), de a belső átalakulásról szóló jellemzést hiába keressük. Az ember önkéntelenül szeretné megismételni a szerzővel szemben azt a tiltakozást, amely Ravasz László emelkedett hangú *Harangszó* című elmékedéséből is kicsendül: a protestantizmus nem negatívum, hanem pozitívum! A szerzővel rendszertelen tárgyelfogás és bizonytalan értékelése általában gyakran mondat el dolgokat, amelyek ilyen terjedelmű tanulmányban a német közönséggel szemben igazán közömbösek. Mi szükség van pl. a Habsburgok és a főörökök közt folyó harcok részletezésére, vagy még inkább a közelmúlt — egyébként minden tiszteletet megérdemlő — protestáns politikusainak nomenklatura-szerű felsorolására, mikor lényegbevágó kérdésekről, pl. a protestantizmus melanchtoni és lutheri irányának elvi ellentétjeiről (a sajátosan magyar protestáns viszonyok kialakulása szempontjából elsősorúan fontos probléma) vagy a XVII. századvégi exulánsok németországi működéséről, irodalmi tevékenységéről (a szellemi fejlődésnek egyik legérdekesebb mozzanata) mélyen hallgat a szerző. A példákat halmozni lehetne, de félek, hogy már is hosszúra nyúlt ismertetésem. Kétségtelen azonban, hogy minél jobban közeledik a szerző előadásában a jelenhez, annál tisztább a gondolatmenete, annál inkább tudja összefogni adatainak tömegét.

Megjegyzéseink lényegükben — a tárgyelfogást és a feldolgozás módját illetően — a tanulmány magyar kiadására is vonatkoznak. A magyar és német szöveg között általában csak jelentéktelen eltérések mutatkoznak, ezek sem mindig indokoltak. A *protestantizmus elnyomása* c. fejezet végén (70—72. l.) pl. egy rövid tudománytörténeti vázlatot találunk, amelynek szereplői (Segner András, Bél Károly, Gyöngyösi Pál, Czwingler Dávid, Rotaridesz Mihály stb.) nagyrészt német egyetemeken jártak, sőt működtek. Érthetetlen, hogy ez a rész miért maradt ki a német kiadásból, mikor itt kitűnő alkalom kínálkozott volna arra, hogy a szerző kidomborítsa a magyar protestáns tudomány és a német szellemi élet közt fennálló kapcsolatokat. Ehelyett bőven akadunk részletekre, amelyek bátran elmaradhattak volna a német kiadásból. Itt is érezzük az egységes szempont, a tervszerű elgondolás hiányát.

Egyet azonban erősen hangsúlyoznunk kell a szerző melegségére. Ha olyan fordítóra talál, akinek legalább sejtelve van hasonló jellegű német tanulmányok stílusáról és terminológiájáról s aki — legyünk őszinték — *valóban tud is németül*, talán közelebb jutott volna munkája a német közönséghez. Horváth Béla dr. azonban még azt is elrontotta, ami a magyar szövegben a kifejezőkészséget tekintve, jónak mondható. Ami a fordító részéről történt, az már nem egyszerű mulasztás, hanem súlyos vétség. A német nyelv-

ben jártas olvasó bizonyára a fentebb közölt idézetek alapján is meg fogja állapítani, hogy a tanulmány nyelve nem a jó színvonalú német értekező stílus mintaképe. Ha azonban a fordító stílusbeli baklövéseit akarnám felsorolni, legalább egy ívnyi terjedelemben kellene foglalkoznom velük — ezt pedig az egész fordítói munka aligha érdemli meg. Ilyen módon csak néhány szembeötlő értelmi és nyelvtani ingadozásra, fonákságra, értelmetlenségre kívánok rámutatni.

Az ember önkéntelenül elmosolyodik, amikor a fordító azt, hogy Melanchton kedvelte a wittenbergi magyar „bursá“-t, így fejezi ki: „die Melanchton überaus gern hatte“. (7. l.) Kérdezze csak meg a fordító valakitől, aki igazán jól tud németül, hogy komoly, értekező prózában milyen fonákul hat a *gern haben* kifejezés. Homályos mondatszerkesztés és kifejezés bőven akad pl. „Zu dieser Zeit griff der mit dem französischen König verbündete Sultan Soliman II. mit mächtigem Heere Ungarn an, welches sich seinerseits mit den *französisch feindlich gesinnten* Habsburgern verbündete (8. l.)“, „Es wurde allgemein bekannt, und erhöhte die Erbitterung gegen das Papsttum die Tatsache, dass der Papst zur selben Zeit als er den Ungarn...“ stb. (10. l.) A nyelvtan alaktani részében való bizonytalanságát árulja el a fordító a melléknevek következetlen ragozásával (14. l.: „mehrere katholischen Bischöfe“ — 19. l.: „viele anderen weltlichen Herrschaften“ v. ö. ezzel szemben helyesen 17. l.: „viele verdiente Leute.“) Szegény Kazinczy Ferencink, mint „der *Anführer* des ungarischen Neologismus“ szerepel (42. l.); *Anführer* lehet egy lázadásnak, vagy pénzhamisító társaságnak, de nem valamely irodalmi irányynak a vezére. Vagy mit szóljunk ahhoz, hogy a felekezetenküliséget *Religionslosigkeit*-tel adja vissza a fordító (47. l.), vagy ahhoz, hogy az ág. hitvallású evangélikusokat majd *lutherisch*-nek, majd *lutheranisch*-nek nevezi? Példáinkat megsokszorozhatnánk, de azt hisszük, elég volt, — sőt több, mint elég!

Ki kell mondanunk a magyar protestáns tudomány jóhírnevének érdekében: a magyar protestantizmus helyzetéről és történelméről ilyen feldolgozású és szövegezésű tanulmányt terjeszteni külföldön — propaganda ellenünk. Ezt annál nyugodtabban kimondhatjuk, mert, Istennek hála, a magyar protestáns tudomány a maga gazdagságával nem szorul arra, hogy színvonal nélküli munkának elismerést nyújtson, vagy fogyatkozásokat elpalástoljon. Legjobban tenné a szerző és fordító, ha a még közönség kezébe nem került példányokat alapos és gyökeres átdolgozás céljából bevonná. Higyjék el: önmagukat néhány lekicsinylő és szánakozó mosolytól, a velünk rokonszenvező jóhiszemű német olvasót keserű csalódástól, a magyar protestáns tudományt pedig súlyos hitelvesztéstől kimélnék meg.

Pukánszky Béla.

Kutassy Endre dr.: Ösmaradványok gyűjtése, konzerválása és preparálása. Budapest, 1927. 132. lap. 24 képpel. Zsebkönyv, a Természettudományi Társulat kiadásában.

Kavicsbányákban, kő- és agyagfejtésekben, minden őstelepülésű,

a jelenkorinál régibb rétegben találhatunk olyan ősállat-maradványokra, vagy kövült növényekre, amelyek a tudományra nézve (péNZ-értékben is) igen nagybecsűek. Némely vidék éppen kínálva-kínálja a sok érdekes csigaköveletet a környék érdeklődő gyűjtőinek. Minden művelt embernek kötelessége, hogy ha ilyenekre bukkan, azokat ne rongálja el, sőt mentse meg nemzeti gyűjteményeink számára. Külföldi gazdag urak maguk is ásatnak és gyűjtenek ilyen kincseket, hogy a teremtés történetének érdekes bizonyosságait megismerhessék. Ennek a szép és hasznos munkának a módjait tanulhatjuk meg Kutassynak kirándulók számára írt helyes és világos kis könyvéből.

Szilágyi Zoltán.

Szász Zsombor: Erdély Romániában. Budapest, 1927. Grill.

Erdély mai helyzetével foglalkozik ez a könyv. Nem szorítkozik a magyarság szenvedéseinek leírására, hanem ismerteti a többi kisebbség sérelmeit, sőt az erdélyi románság sérelmeit is, mert ilyen is sok van.

Minden fejezetét rövid történeti visszapillantás vezet be, az ellentét természetesen nagyon éles. Jellemzi az új kormányzat hipokrizisét a demokratikus mázat. *Románia mare* alaptörvényei közül az ötödik cikk kimondja, hogy minden „román“, faji, nyelvi és vallási különbség nélkül élvezi a lelkiismereti, nevelési, sajtó, gyülekezési és egyesülési szabadságot.

Ennek a szakasznak értelme román felfogás szerint az, hogy a kisebbségek a románokkal egyenlő szabadsággal irathatják gyermekeiket román tannyelvű iskolába, a románokéval egyenlő szabadsággal beszélhetnek, írhatnak hivatalos ügyekben, sőt lehetőleg magánügyekben is románul. Illusztráció: az unitárius püspökség románul írt folyamodványát visszakapja: elintézését ne is várjon, amíg bélyegzőjének magyar köriratát meg nem változtatja. Mivel a román nemzeti önérzetet sérti, le kellett törölni több helyt az ismeretes unitárius fölíratot: Egy az Isten!

Általában sok unitárius ügy fordul elő Szász könyvében, mert nagyon helyesen igyekezett olyan forrásokat használni, amelyek külföldön már ismeretesek. Ilyen az Erdélyben járt amerikai unitárius bizottság jelentése. Erről a jelentésről írt soraiból kiolvasható, veszélyes volt ezeknek a külföldi bizottságoknak munkája éppen a sértett magyarságra nézve. Ezek a bizottságok bemutatták az eléjük került panaszokat a román hatóságoknak, a román hatóság pedig nem szorítkozott arra, hogy megtévesztő adatokkal kísérelje meg a panaszok cáfolását hanem üldözőbe vette azokat, akikről föltételezhette, hogy adatokat szolgáltattak.

A nálunk ismeretes adatokat is számos részlet közlésével szaporítja a könyv. Magyar vidékekre erővel telepítették a hatóságok románokat, megkísérelték az Amerikába vándorolt románok visszacsalogatását, korlátozták a románok kivándorlását ugyanakkor, mikor hatósági személyvek mozdították elő a magyarok és svábok kivándorlását.

E ennek az lett egyik humoros következménye, hogy Amerikába készülõ románok — zsidóknak vallották magukat, hogy útlevélhez juthassanak.

A zsidóság nem valami nagy szeretetnek örvend a lakosság bizonyos rétegeiben és támogatást nem igen remélhet a kormánytól. Egy amnesztia alkalmával negyven zsidó foglyot bocsátottak „szabadon“ olyan módon, hogy katonák kísérték õket az orosz határ felé. Hármascsoportokban mentek, egyik hármascsoportot agyonlõtték, a másikat a Dnyeszterbe fullasztották, a többinek sorsa ismeretlen.

Nemesak élõ embereket üldöznek, hanem szobroktól sem nyughatnak. Brassóban az Árpád-émléket, Karánsebesen Ferenc József, Marosvásárhelyt Rákóczi, Kossuth és Bem szobrát, Nagyváradon Szent László, Déván Dávid Ferenc szobrát távolították el vagy törték össze. Az aradi kivégzés színhelyét, úgy látszik, át kell helyeznünk máshova, mert a vértanuk szobrát ott meg nem tûrik. Festett ablakok, emléktáblák ellen is folyt a harc, gyõzött a vandalizmus.

A kisebbségek anyanyelve elleni háborúnak szomorúan mulatságos epizódja az, mikor az elemi iskolában *18 kötelezõ óra közül 22 órában rendelték el a román nyelv tanítását.* A közigazgatás és a hatóságok balkáni színvonalát számtalan esettel illusztrálja a szerzõ. Említ egy esetet, mikor a csendõr az elfogott tolvajtól elvesz 800 leut saját eszmájának javíttatására, egy 14 éves gyerek megveszteget egy rendõrt 30 leuval s így bújik ki a letartóztatás alól. Egyik miniszter érelyesen cáfolja azt a rágalmat, hogy a földreform végrehajtása közben 551 tisztviselõre bizonyult volna visszaélés, nem, ez nem igaz, „csak“ 450-re bizonyult rá. Besszarábiában egy modern Gessler elrendelte, hogy a polgári lakosság is „kedves mosollyal, mély, földig érõ meghajlással, kalaplevévé“ köszönjön a katonatiszteknek, ennek gyakoroltatása végett *a térparancsnok csákóját a nap különbözõ óráiban körülhordozták a városkában s mindenki köteles volt a leírt módon köszönni elõtte.* Ebben az államban a kiérdemesült tisztviselõk nyugdíjazása nem kötelesség, hanem humanitárius cselekedet, ugyanakkor, mikor szerte a világon minden egyes ember aggkori biztosítását igyekeznek bevezetni a törvényhozások.

Fájdalmas nekünk mindezekrõl hallani, hiszen az üldözés, a barbár állapotok, bíraskodás, közigazgatás terén elsõsorban a mi jobb sorshoz szokott testvéreinket sújtja, de legfájdalmasabban érint minket Erdély több évszázados büszkeségének, a felekezeti nyugalomnak fölborítása. Egy vígasztalásunk van ezen a téren egyelõre: magyarokat egymás ellen izgatni ezzel sem lehetett. Erdélyben azelõtt, épp úgy, mint Magyarországon, szabadon látogatták egymás iskoláit a különbözõ hitûek, Nagyenyeden egy épületben volt elhelyezve a katólikus és református iskola, de megvolt a béke a többi felekezetek közt is. Erdélyi ember elõtt különösnek tûntek föl még a magyarországi viszonyok is már évtizedekkel azelõtt is és most *templom, iskola erõszakos elfoglalását kell megérniük testvéreinknek.* Törvény állapítja meg, hogy a görög-keleti egyház, mint a többség egyháza, uralkodó egyház, a görög-katólikus, mely „szintén román“, a többivel szemben elsõ. És a törvénynek komolyságát elárulja a kisebbségi egyházak ja-

vainak földreform céljára való lefoglalása, a román egyházaknak, különösen a görög-keletinek indokolatlan megajándékozása. Vagy nem indokolatlan ajándékozás-e az, mikor görög-keleti templom- és iskolaépítésre földet adnak olyan községben, melynek egyetlen lakosa sem görög-keleti?

A felekezeti türelmetlenséget tagadják a „szabad és demokratikus” állam hívei, náluk például *numerus clausus sincsen, csak az egyetemi hallgatók verik ki zsidó kollégáikat az alma materből*. Így szállott le a zsidó hallgatók aránya a kolozsvári egyetemen 1921—2-től 1925—6-ig 38 százalékról 5.66 százalékra. A zsidósággal szemben eleinte az volt a hivatalos fölfogás, hogy zsidó-zsidó, ha tanulni akar, tanuljon zsidóul. A hatóságok rájöttek, hogy több zsidó iskolában titkon magyarul tanítanak, emiatt az az elv kapott lábra, hogy zsidó-román, tehát zsidó iskolákban csak román lehet a tanítás nyelve. Zsidó tanulók tömegesen buknak a vizsgákon, akár csak a többi kisebbségiek, s a román sajtó most azon jajong, hogy a külföldi egyetemeken Romániát zsidó tanulók képviselik.

Nem célunk az uszítás szomszédaink ellen, kikkel érdekünk jó viszonyban élnünk. De ezeket a panaszokat nem hallgathatjuk el. A romániai kisebbségek is emberekből állanak, s az embereket megilletik az emberi jogok. Mikor látják ezt be az új hatalmasok?

Fenesi Zoltán.

Bruckner Győző: Kray Jakab. a késmárki vértanú, közéleti szereplése és diplomáciai működése II. Rákóczi Ferenc szolgálatában. Budapest, 1927. (A Magy. Tud. Akad. kiadása).

Bruckner Győző, a kiváló historikus, fenti cím alatt megjelent monografiájában, a hitéért és hazájáért vértanúhalált halt, Kray Jakab, II. Rákóczi Ferenc egyik „leglelkesebb és legkiválóbb hívé”-nek, élet-történetével és közhasznú tevékenységével ismerteti meg az olvasót.

Szerzőnek, legnagyobb történetírói alapoossággal, eredeti levéltári kutatások alapján megírt munkája értékes adalékul szolgál a Rákóczi Ferenc nevéhez fűződő mozgalmak történetéhez.

A mű első fejezetében megismerjük azt a családot, amelyből a nagy vértanú, Kray született. Ezen fejezetben szerző bepillantást enged a felvidéki városok kulturális életébe, a késmárki Fröhlich Dávidok és a bártfai Stöckel Lénárdok klasszikus műveltségű társadalmába, mely léghőből Magyarországnak oly sok kiválósága származott.

Kray Jakab, a Morvaországból áttelepült Kray Pál, a nagyműveltségű bártfai evangélikus pap és a patricius családból származó Klösz Erzsébet fia, gondos neveltetése befejeztével, Sáros vármegye szolgálatába állott, honnan rövidesen Késmárk szab. kir. város hívta meg főjegyzőjének. Ezen állásában, majd később, mint a város főbírája, került abba a helyzetbe, hogy a Thököly ivadékok birtokában lévő késmárki várkastély és tartozékainak a visszaszerzése körül jelentős szerepet játsszon.

Nagy részletességgel foglalkozik szerző Kray Jakab közszolgá-

latával, különös részletességgel tárgyalja bécsi tárgyalásait, melyekből mutatja ki Kray Jakab erősen kifejtett diplomáciai tehetségét és készségét. Számos tárgyalása volt Kraynak nemcsak Késmárk, hanem más városok érdekében is Bécsben az udvarnál.

Kray Jakab legjelentősebb szereplése azon misszió volt, amely szerint II. Rákóczi Ferenc érdekében és megbízásából számos tárgyalást folytatott. Ismételten eljár Varsóban, Dancighan és Skoljé-ban, mint a fejedelem bizalmasa, illetve köve, Rákóczi Ferenc pénzügyi műveleinél, francia kölcsöntőkék előteremtésénél látjuk ismételten Kray Jakabot tevékenykedni. Megszervezte a fejedelem levelei mikénti közvetítésének nagyon fontos és kényes kérdését, amelynek eredményeként, a fejedelem külföldi levelezése, Ross Vilmos krakkói polgármester útján, megbízható módon és gyorsan volt lebonyolítható. Rákóczi fegyver-rendeléseinél is volt szerepe Kray Jakabnak, ki egy ízben a fejedelem számára Dancighan, fegyvereken kívül löport, salétromot és egyéb hadiszereket is vásárolt. Azonban nemcsak diplomáciai téren és hadiszerek beszerzésénél állott a fejedelem szolgálatára, hanem őt bízta meg a fejedelem több ízben különféle iparickek beszerzésével is.

Rákóczi jaroslaui birtokának kezelése szintén „sok gondot és kellemetlenséget okozó” feladatát képezte Kray Jakabnak.

Diplomáciai tevékenysége a lengyel és porosz orientációt szolgálta s ezen a téren elért sikereit Rákóczi nagyra értékelte, úgy, hogy Kray mindjobban belesodródott a különféle külpolitikai feladatok megoldása révén, a diplomáciai életbe és emiatt leköszönt Késmárk városánál viselt állásáról, „mert a kuruc-mozgalmak haditényeinek balsikerei kétszeresen megkívánták a külföldi kapcsolatok intenzívebb ápolását”. 1708-tól kezdve teljesen Rákóczi Ferenc szolgálatába lépett.

Állandóan úton volt, sűrűn megfordult I. Frigyes porosz király udvarában s ő közvetítette II. Rákóczi Ferenc azon tervét, hogy a magyar trónra a porosz király egyik fiát nyerjék meg. Ez a terv, a fejedelemasszony és XIV. Lajos francia király követének támogatása dacára sem sikerült és az 1708. augusztus 30-iki trencsényi ütközet meghiúsította annak megvalósítását.

Amikor Rákóczi harci csillaga és diplomáciai kilátásai elhomályosultak, Kray Jakabot teljesen lefoglalta a lengyelekkel való jó szomszédi viszony kiépítése és az, hogy ezen a révén Rákóczi számára, Hollandiából és Svédországból, fegyvereket szerezzen.

1709-ben hazajött Lengyelországból Kray Jakab, hogy a fejedelemnek pénzügyi tárgyalásairól elszámoljon és ennek megtörténte után Késmárkra utazott, hogy a karácsonyt családjá körében töltsé. A legrosszabbkor érkezett haza, mert Késmárk városa 1709. december 13-án kapitulált Heister generális előtt, kinek első cselekedete Kray elfogatása volt. Halálra ítélték több társával együtt és 1709. december 16-án, délelőtt 11 órakor végre is hajtották a halálos ítéletet.

Rákóczi mélyen fájlalta hű emberének elvesztét, ki a jellemzilárdság és az elvhűség vértanújának bizonyult, mert a Heister generális táborában tartózkodott jezsuiták kilátásba helyezték Kraynak

kathelizálása esetére a kegyelmet, de ezt az ajánlatot Kray gondolkodás nélkül visszautasította, inkább a bitót választotta.

Kray Pál, az egykori bártfai evangélikus predikátor utódai között sok kiváló férfiú örökítette meg nevét, „sed illo sanguine nobilior nullus“.

Bruckner Győző fentebb ismertetett tanulmánya, eltekintve attól, hogy a Rákóczi-féle szabadságharc korának igen érdekes részleteit mutatja be oknyomozó történeti kutatásain keresztül, mindenütt criticus apparatust ad, szép emléket állított ezen monografiában, a protestáns elődök egyik kiválósága számára.

A 98 lap terjedelmű s a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelent munka, szerző akadémiai székfoglaló előadása.

Dr. Sztehló Zoltán.

Dr. Szendrei János: A diósgyőri vár története. 8°. 94 lap. Budapest, 1927. Egyetemi nyomda.

A múlt év novemberében elhunyt jeles szerző utolsó műve, amelyen fiatalos kedvvel és nagy szeretettel dolgozott; nem csak azért, mert ez az egykori büszke sasfészek közvetlenül érdekelte őt, mint Miskolcz monografusát, hanem azért is, mert „Diósgyőr várának ezeréves története kicsinyben az egész nemzet történetének tükré, amelyből dicsőség, de megsiratnivaló emlékek is tekintenek reánk“.

Valóban így is van, mert ez a vár — amelynek környékén már a kőkorszakban is lakott az ember — a honfoglalás idejétől kezdve, joban-rosszban egyaránt részese volt Magyarország későbbi sorsának is.

Diósgyőr fénykora Nagy Lajos, Mária, Zsigmond és Mátyás királyok, továbbá Beatrix királyné történetével kapcsolódik össze, amidőn az akkori Magyarországnak ebben az egyik legfényesebb várában az európai politika szálai is összefutottak. A tragikus végű ifjú Mária királyné emléke ma is él még a helyi hagyományban, amely a vár közelében álló, szokatlan nagyságu vén mogyorófa ültetését is, Máriának tulajdonítja.

A vár történetének XIV—XV. századbéli nagy királyainak idejére eső, soha többé meg nem ismétlődött ragyogó korszakába, lépten-nyomon beleszővi a szerző a szomszédos kolostoroknak, középkori művelődésünk mindmegannyi gócpontjának történetét is. Csupa fény, csupa dicsőség, kultúra, amelyre az annál lehangolóbb hanyatlásnak és pusztulásnak, a mohácsi vészszel beállott vigasztalan korszaka következik.

Diósgyőr vára ettől fogva már csak tengődik tovább. Tetejét tűzvész pusztítja el, roskadozó körfalait sárral tapasztott palánkkal és sövényvel foltozgatják ideig-óráig. A pompás királyi várkastélyról lemállik minden dísz, amint azt az 1662-ben készült távlati rajz szemléltetően tárja elénk. 1673-ban mégegyszer és utóljára ég le a vár, majd hat évvel később Diósgyőr városát is felverik és felgyújtják a bujdosó kurucok. Az ott állott pálos-kolostor már 1550-ben elpusztult. 1739-ben III. Károly királyunk mégegyszer feltámasztja; de csak

rövid időre, mert a rendnek 1782-ik évi feloszlatásakor ez is végleg megszűnt. Az egykori kolostortemplom apsisának helyét most már csak egy terebélyes hársfa jelzi.

Még áll a vár négy vastkos saroktornya, de a közéjük fogott egykori királyi palotának csupán egyre jobban széthulló romjai meredeznek elénk. Köveinek nagyrésze ma már abban a vastag törmelék-rétegben van, amely a vár udvarát, századok folyamán, lassacskán feltöltötte. Fájó érzés fog el, ha egybevetjük a romok mostani siralmas állapotát azzal a gyönyörű rekonstrukciós tervvel, amelyen Sztéhlo Ottó — mint Szendrei mondja — visszaálmodta a fényes diósgyőri várat és álmát papírra vetve, örökségül hagyta reánk.

Diósgyőr várának pusztulásával legkiválóbb építészeti emlékeink egyike semmisült meg; amiben az a legszomorúbb, hogy a rombolás bűnét nem annyira az ellenség, mint inkább saját vércink homlokára kell sütnünk. Mint annyi más műemlékünk, ez is a kegyelet és a történelmi érzék annyiszor megnyilvánult hiányának, a tudatlanságnak és a kapzsiságnak esett áldozatául, amely széthordta a hatalmas királyi vár köveit, hogy a törpe korhoz méltó hitvány viskókat építsen belőlük.

Szendrei mélyen elszomorodva állapítja meg, hogy az utolsó 50 év alatt végbement pusztulás mértékéből következőleg, a minden oldalról kikezdett falak már nem sokáig bírják az enyészettel való küzdelmet. Ezért sietett, hogy szóban és képben megörökítse a vár történetét, úgy gondolván, hogy „amit az emberi lélek és szív magába zár, afelett az enyészetnek nincs hatalma, mert az emlékezés örökkön él“.

Gyalóka Jenő.

Dézi Lajos: Magyar történeti tárgyú szépirodalom. Budapest. 1927. Nagy 8°. 162 l. (A Magyar Történettudomány Kézikönyve 1. kötet, 4/B. füzet.)

A Magyar Történettudomány Kézikönyve című nagyszabású várlalat szerkesztője a legilletékesebb szaktudóst nyerte meg annak a témakörnek a feldolgozására, hogy a magyar történelem korszakai, alakjai, eszményei közül melyek és hogyan váltak a magyar költészet tárgyává s kik azok a költők, akiket történeti tárgyakkhoz vezetett az ihletük.

Ebben a vonatkozásban senki sem mérközhetik a Dézi Lajos felkészültségével. Dézst méltán sorozza a maga vezéremberei közé az irodalomtudomány is, a történelemtudomány is. Beszédes külső jele ennek az a tény, hogy Dézi Lajos, az irodalom-professzor, egyúttal évtizedek óta szerkesztője a Magyar Történelmi Életrajzok című vállalatnak is.

A most szóban forgó feladat kiválóan alkalmas arra, hogy szerzőnk egyaránt érvényesíthesse irodalmi tudását és történetírói erőnyeit. Könyve olvasása közben érezzük is mindenütt, hogy negyedfél évtizedre terjedő tudományos búvárkodás óriási gazdagságú, példás rendezettségű tárháza áll szerzőnk rendelkezésére, mint sajátkezűleg szerzett becsületos, tisztos vagyon, amekkorát alig egy-két ember mondhat manapság a magáénak.

Bámulatraméltó az a roppant tömeg, amelyet Dézsi a vizsgálódás és csoportosítás anyagául összegyűjtött. E nagy adattengernek nincs úgyszólván egyetlen olyan csöppje sem, amelyet másodkézből mérítene, — mindig az eredeti lelőhelyig megy vissza, magukra a költői alkotásokra vonatkozólag is, a róluk szóló kritikai irodalom labirintusában is.

Ezzel az alig belátható terjedelmű anyaggal bizony nem könnyű dolog elbánni, a külső szerkezet szempontjából sem. Az általános keretet az időrend egymásutánja adja meg, de ezt kombinálni kénytelen a szerző hol a műfajok, hol az írói egyéniségek szerinti csoportosítás elvével. A felkutatott anyag oly nagy tömegű, hogy néhol elkerülhetlenné válik az adattárszerű zsúfoltság, mert Dézsi nem a válogató esztéta szerepére vállalkozott, hanem a lelkiismeretes történetíróéra. A nagyobb írói egyéniségek történeti tárgyú költészete így is kellő mértékben ki van emelve s tanulságos módon, jellemző oldalaikról bemutatva. A könyv végén azonban szükség volna a szövegben szereplő írók és könyvek betürendes jegyzékére: akkor látnók csak meg igazán, mekkora gazdagságú anyag van itt feldolgozva.

Ez a gazdag anyag bőségesen elég alapot nyújt ahhoz, hogy belőle kedvet kapjanak irodalomtörténészek és esztétikusok a legkülönb-félőbb szempontú részletmunkák kidolgozására.

Zsigmond Ferenc.

Tragor Ignác: Vác az irodalomban. Vác, 1925. 315 lap.

A szerző szerkesztésében jelenik meg a Váci Könyvek sorozata, mely a Vác multjával és jelenével, történelmi és művelődéstörténeti jelentőségével kapcsolatos jelenségek és hagyományok összegyűjtését és tudományos feldolgozását tűzte ki célul. Jelen kötet Vác irodalomtörténeti szerepét és jelentőségét ismerteti, midőn végigvezet bennünket az egész magyar irodalmon, rámutatván mindenütt a váci vonatkozású elemekre. A szerző chronologikus sorrendben adja elő szorgalmas adatgyűjtésének eredményét. A Szent László-mondától kezdve Jókaiig s a ponyvairodalomtól Madáchig, a magyar irodalomnak minden korszaka, műfaja és legtöbb művelője szóba kerül fejtegetései során. A kapcsolatok megállapítását különösen az a két szempont irányítja, hogy milyen szerepe volt Vácnak az egyes írók életében és hogy Vác jelentősége miképen mutatkozik az egyes irodalmi alkotásokban. Ebből a kettős szempontból következik, hogy főképen apró életrajzi adatokat és epizódokat ismerünk meg a Vácott megfordult írókra vonatkozólag, vagy megfelelő idézeteket kapunk azokból a művekből, amelyekben Vácra a legkisebb utalás is történik. Így kapjuk meg többek közt annak magyarázatát, hogy Kármán Urániája éppen Vácott jelent meg, hogy Petőfi gyakran eljárt Vácra telepített szüleihez, ott írta meg Anyám tyúkját és ott tört el Megyeri tintás üvegje is.

Ilyen és hasonló adatok gazdag tárháza Tragor Ignác könyve. Terjedelmét növeli a sok és hosszú idézet, amelyekre igen gyakran elég lett volna egyszerűen csak utalni. Az is többször megesik, hogy egy-egy kapcsolat ismertetése közben jól ismert irodalmi alakokról részletesen

elmond olyan közismert adatokat is, amelyek nincsenek Váccal összefüggésben. Azonban ezt az eljárást érthetővé teszi és menti az a tény, hogy a könyv elsősorban inkább csak helyi jelentőségű és főképen olyanok számára készült, akik a felsorolt irodalmi jelenségekkel éppen csak a helyi vonatkozás kedvéért foglalkoznak. A könyv értékét csak fokozza, hogy érdekes adatgyűjtésénél fogva a helyi érdeklődésen felül általánosabb irodalmi méltatásra is érdemes.

Gulyás Sándor.

Az adomáról. *Magyar Történelmi Anekdoták.* Összegyűjtötte Zolnay Vilmos, sajtó alá rendezte Komáromi János. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1927.

Szemlénk szerkesztője úgy látszik, szándékosan nekem osztotta ki bírálatra ezt a könyvet, mert nemrégiben a pataki diákság anekdotáiról szóltam néhány szót. Minthogy akkor Komáromi János közreműködését olvashattuk a címlapról, most pedig már mint sajtó alá rendező áll neve az egyetemi nyomda csinos kiadványának homlokán, melőzve a másfél betű híján való névrokonomat, aki az anyag gyűjtője volt, magával Komáromi Jánossal szeretnék néhány *elvi dolgot* elintézni a tárgy körül. Az előszó Tóth Bélát említi, mint anekdota-gyűjtőink atyamesterét. Valóban úgy is van a dolog. A magyar, kivált a régi rendi világban, azután meg a Bach-Schmerling-korszakban, melynek nemzetünk annyi mindent köszönhet, mindég nagy adomázó volt; az anekdota elméletével azonban alig foglalkozott valójában más Tóth Bélánál, akit legjobban a tudománytól claddig lenézett apróságok: a szállóige, a mendemonda, az adoma, a ritkaság érdekelt. Amikor a Magyar Ritkaságok kötete készült s én szinte napról-napra beszámoltam neki a kocsi, a paprika, a koholt nyelvemlékek s egyebek körül tett fürkészéseimről (könnyen tehettem, hiszen tőszomszédja voltam a harmadik emeleten), már akkor 1897-ben és 1898-ban sokszor szóbakerült a magyar adomakincs tudományos összegyűjtése és evvel sok egyéb elméleti kérdés is. Egyebek közt e kis műfaj neve. Tóth Béla az *anekdota* mellett döntött, mert akkoriban még nagy divatja volt az ortológianak és Szarvas Gábor rettegett szelleme lebegett a nyelvészetnek moccanni sem merő vizei fölött. Pedig Tóth Bélának különben nagyon tetszett a sárospataki nagy elmének, Erdélyi Jánosnak fejéből kipattant *adoma* (I. Közmondások, 1851, 447. l.), mely egyáltalán nem jelent mást, mint az *anekdota*, mert Erdélyi ennek „magyarította”. Tehát ne írja még egyszer Komáromi János ezt a mondatot: „Nemelyek az *adomát* összetévesztik az *anekdotával*...”, mert legelőször is ő téveszti össze, nem tudván különbséget tenni köztük; azután meg nem is illik, hogy mint pataki diák meghazudtolni akarja a leghíresebb pataki tanárok egyikét, aki az *adomát* azért csinálta, s jól csinálta, hogy azt az idegen *anekdotát* kiszorítsa nyelvünkéből, ép úgy, mintahogy megcsinálták a *regényt* a *román* helyébe s többfélet. Azt mondja továbbá Komáromi: „Tárgya szerint az anekdota többnyire humoros, de lehet szomorú esemény és lehet rövid történelmi leírás is. De mindig személyhez és időhöz kötött... az adoma nem személyhez kötött, hanem csak típust jellemez...” stb. Melőzve a mondatok ragyogó lo-

gikáját, csak a következő példát említem: Nagy Sándorról olvassuk, hogy hihetetlen jó emlékező tehetsége volt, úgy hogy minden katonáját személy és név szerint ismerte... Julius Cesar minden katonáját meg tudta nevezni... Nagy Károlyról tudvalevő, hogy... Mátyás király legutolsó katonáját is... Napóleon végig menvén az ezred sorfala előtt név szerint... mikor pedig én egy császárgyakorlaton szorosán markolva a puszka agyát s „forsiftosan“ jobbra nézve szemmel követtem az előttünk elvágató ő cs. és kir. felségét, I. Ferenc Józsefet, szomszédom, egy borosjenei legény halkán felém súgta: „Látta önkéntes úr, hogy megösmert engem a császár!“ — — Mik ezek? Humorosak vagy szomorúak-e? Anekdoták vagy adomák-e? Hát bizony anekdoták is, meg adomák is. Nincsenek sem személyhez, sem időhöz kötve, lényege egy kicsi, de jellemző eset, körülmény, mely röviden és fordulatosan van előadva. Sem szomorúnak, sem vígnak, hanem jellemzőnek kell lennie, hasonlónak a mesteri vázlatához, mely három vonással többet mond, mint a hajszálakat is egyenként festő miniatura. Az adomában a tartalom a lényeges, mely rendszerint örökéletű, időtlen, vándorol időn és téren át; külseje, személyhez, időhöz kötöttsége olyan, mint a ruha, melyet a divattal felvesz, meg levet. Az adoma egyik legfontosabb eleme a költészetnek, belőle épülnek a nagy eposzok, a korok képét rajzoló regények, a lelket remegtető drámák. Nézzen bele Komáromi János saját műhelyébe, csupa adomát talál ott, mely az ő kezére vár, hogy foglalatba illessze őket, hol egyenként, hol egy érdekes mese gyöngysorába fűzve.

Azt mondja az előszó, hogy az anekdota „a hitelesség igényével föllépő“ történet, s bizony mondom, hogy az egész drágalátos magyar lélekkel teli könyv csupa kontár füllentés, mert egyik anekdota alatt sines ott a forrás, melyre minden jó anekdotázó hivatkozni szokott. Hiába van a könyv végére biggyesztve a két lapnyi forrásjegyzék (legalább van már ilyen is), igaz, hogy teljesen tudománytalan betűrendben, nem pedig történeti időrendben; az adomák alatt hiába keresem a forrást hitelesítésül. Hogyan kerestem én annak idején, keletkezésének hetében a „Trianon: nem, nem, soha!“ szívethasító szójáték szerzőjét, születése alkalmát; ez a könyv nagyképpel azt mondja: „Az egyik gyűlésben...“, úgy hogy szinte lecsaptam a könyvet, mely végre is ártatlan ebben a dologban. De aztán az égbekiáltó, hitelrontó hibák! Hogyan írhat Zolnay Vilmos az előszóban — Tolnai Vilmos Ethnographia XXX., 104. után — Arany Pázmány lovagjának trufájáról, mikor a 10. lapon ugyanannak a trufának hőseül Kompolthy X-et teszi meg, holott a főntnevezett Tolnai Vilmos Egyet. Phil. Közöny XXX., 473. még az oklevél szövegét is idézte, mely Pázmány István lovagnak, a nagy Péter ősenek, három fogáért három bihari falut adományoz! Hogy a legrégebb, 1484-ből való magyar nyomtatvány mese, azt minden alapvizsgás filozopter tudja, aki a Régi Magyar Költők Tára I. kötetének második kiadását megtanulta. Hogy Eperjesen 1660-ban nem református, hanem evangélikus líceum volt, minden lexikon tudja. Nem Orosz Ádám egri pap beszélt csupa e hangon, hanem Varjas János debreceni tanár, aki a macskát is „egerek esperestjének“ nevezte

el. Hogy a Korvina nem könyv, hanem könyvtár, az csak kisebb tévedés; hanem azt ugyan el nem hiszem, még ha nyomtatva látom is, hogy Gyulai Pál könnyező szemmel szavallatta el a „Hadnagy uram“-at, annál már különlelkű ember volt, büszkébb is, nemesebb is. Nem hibát akarok bogarászni, mert akkor találnék tíz lapra valót is, hanem az előző *hitelesség* szavának hiábavalóságára akarok rámutatni. Nem hitelességgel hivalkodik az adoma, hanem a hitelesség látszatát és érzését akarja kelteni, s erre igen sok eszköze van. De nem szabad könnyelműen hozzányúlni, mint eddig rendszerint tették. Az adoma sokkal komolyabb műfaj, semmint gondolják s komolyan kell foglalkozni vele. Kötetnyi eposzok, regények hír nélkül elenyésztek, néhány soros adomák pedig több ezer esztendő életre tekinthetnek vissza. Költészet, történelem, néptan osztoznak rajta; bár már egyszer komolyan vennék. Komáromi Jánost arravalónak tartom, hogy foglalkozzék vele; Jókai akadémiai székfoglalóul nem tartotta méltóságán alul valónak, hogy a humorról s az adomáról olvasson értekezést; Komáromi költői alkotó munkájának szünetközeiben a magyar adoma történetét s elméletét kutathatná, összeállíthatná gyűjteményeinek könyvészetét (nem két lapot, hanem huszonnégyet), jellemezhetné mestereit, kimutathatná a nemzetközi kapcsolatokat s még sok szép és érdekes kérdést, mely eddig megfejtetlenül mered elénk. Addig is az ilyen gyűjteményeket, még Tóth Béla igen komolynak induló hat kötetét is, kedves könyveknek mondhatjuk, melyeknek szívesen adunk helyet könyvespolconkon, de nem osztjuk be a magyar tudomány nagy könyvei közé, ahol pedig már régóta vár rá a nekiszánt hely. *Tolnai Vilmos.*

Etienne de Bernát: L'harmonie de la vie économique et le problème agraire. Edition de la „Société Belge d'Etudes et d'Expansion. Liège. 1927. 8 oldal.

Bernát István, a Magyar Nemzeti Bank alelnöke, az ismert, nagyérdemű magyar agrárpolitikus, ezen előkelő helyen megjelent rövid tanulmányában régi törekvéséhez híven arra hívja fel a figyelmet, hogy a nemzetek közötti békés egyetértés megteremtéséhez és a termelés egészséges rendjének megszervezéséhez csak úgy lehet eljutni, ha a túlindustrializált és túlcommercializált gazdasági rendben visszaállítjuk az egyensúlyt és kiemelve elhanyagolt helyzeteiből a földművelést, azt egyenlő elbánásban részesítjük az iparral és kereskedelemmel. Mert ha a gazdasági termelés egyik ágában a fejlődést mesterségesen visszaszorítjuk, a másik két termelési ágban pedig mesterségesen meggyorsítjuk, — amint ez manapság és már régóta történik — ez nem csupán az emberiség egyetemes érdekeivel való szembehelyezkedés, hanem már amorális voltánál fogva is, előre be sem látható végzetes eredményekhez vezethet. *Ifj. Rácz Lajos.*

Komáromi János újabb munkái: Reménytelen szerelem. Regény. Budapest, Stádium, 1928., 236 lap. — **Cs. és kir. szép napok.** Géniuskiadás 246 lap.

Megszoktuk, hogy a poétika némely megállapításai már megkap-

ták végleges formájukat, vitánfelüliek és érvényesek. Ilyen megmozdíthatlan paragrafus p. o. az is, hogy az éposz versben szokott írva lenni, mert a világirodalom nagy époszai verses formájuk. Versben van írva a Zrinyász, Zalán futása és Buda halála is. Ellenben prózai formája van a regénynek az esetek nagyobbik percentjében. Az úgynevezett verses-regény nem tiszta forma és aránylag ritka madár. Korunkat, ez idegesen zaklatott kort különben is a formák dekompozíciója jellemzi s az époszok kora szemelláthatólag végetért.

Maradjunk csak meg ennél a végső megállapításnál, mert igen tanulságos. Jókai Mór úgy él a köztudatban, mint nagyon érdekes, de nagyon rossz regények költője. Szokás őt a kritikusok és esztéták ellenében ütőkártyául játszani ki olyankor, mikor a tét: a költő szuverénitása a szabályok fölött. Pedig Jókai Mór nem jó példa erre, hiszen az ő regényei a szabályok tiszteletben tartása mellett is igen sikerült alkotások, csak éppen, hogy nem kivételek a XIX. századvég dekompozíciója alól. Prózában írt époszok s még annyi engedelmény sincs bennük a realizmus felé, mint az Arany: Buda Halálában.

Az a baj és addig nem láthatjuk Komáromi Jánost sem a maga valójában, míg ez a baj megvan, hogy az éposz szó hallatára ilyen képzeletkapcsolataink támadnak, mint invocatio, seregszemle, esodás elem, istenek beavatkozása, ahelyett, hogy ilyenekre gondolnánk: az époszi hősöknek végzetük van, a regényhősöknek sorsuk. Az éposz meséje nagy, örök adottság, mely megvalósulására bomlik össze, a regényé esetlegességeinek a tégláiból épül fel ugyanezzé. Az époszi hős a sorsáért küzd, a regényhős a végzetével, az egyik tudatosan, a másik ösztönösen. Az éposz meséje a tragédiával és a balladával rokon, a regényé színpadon középfajú dráma volna, a bárdok lantján románc.

Ennélfogva a *Reménytelen Szerelem* úgy regény, mint a Buda halála hún rege. Hogy a régi terminológiával éljek: regény szempontjából elhibázott alkotás, a mese nem érdekes, bonyodalma nincs, a hősök jelleme nem a történet folyamán bontakozik ki, az epizód-alakok bábszerűek, sok benne az ismétlés, az ember szinte várja a Homéroszi fordulatot: τὸν δ'ἀπαμειβόμενος προσέφη . . . vagy a Goetheit: und versetzte darauf die kluge, verständige Hausfrau . . .

Ellenben történik valami sokkal fontosabb, nagyszerűbb, meghatóbb és szebb. Az „igeden lány“ gyermeket hoz a világra, ez a végzete és ezt már az elején így tudjuk. A magános férfi közben reménytelennek őrzi szerelmét egészen a beteljesedés ígéretéig és ennek így kell lenni, ezt is érezzük már az elején. Sohase féltjük őket, mint ahogy Odysseust nem féltjük, hogy nem talál haza, vagy Aencast, vagy Zrinyi Miklóst. Az asszony koronkint vágyakozva néz az északi tájak felé, be is zárkózik olykor az ura elől, az ura néha nagyon sokáig eltölti az időt az első béres Bordás bácsival, elsétálgat s nem hívja magával a feleségét, névnapra is hivatalos hébe-korba, de aztán mégis megérkezik a harmadik. Pedig épp aznap megszökik az asszony az ember hire, tudta nélkül s amaz meg akarja ezért utolsó próbaképen verni.

Nem a téma époszi téma, hiszen Gárdonyi már magyarul is megírta regénynek a Hatalmas Harmadikban. Nem is a felfogás nagysze-

rüsége, hiszen ugyan ott látszólag még nagyvonalúbb elgondolású a főhős, aki meg akar születni s tőle függ, férfitest lesz-e, vagy női test, amelyben alakot kíván ölteni a lélek. A megírásmodtól függ.

Aki Komáromi János oeuvre-jét a fejlődés egymásutániségában nézi, feltűnhet neki technikájának szokatlan arányú és természetű egyszerűsödése. Magam, az igazat megvallva, azt gondoltam, hogy ez a folyamat *Az idegen leány*-ban elérte fejlődésének a csúcspontját s többé oróltetés nélkül nem fokozható. Elfelejtettem akkor, hogy az ember földi életének a *Gyermek* a culminatiója. S az ő bevonulása a világba a legnagyobb, tehát legvilágosabb architektonikájú szimfónia. Nagyvonalú és egyszerű.

Az író ezt a maga időszerűségében úgy érzékelteti, hogy megállítja az időt. Történik ugyan egyetmás ebben az időtlenségben, de az egyrészt nagyon közönséges része a mindennapnak, másrészt pedig úgy történik, mint a lélektani elkönyvelésekben a *déjà vu*, az az érzésünk, hogy ami most lejátszódik, az már szakasztott ugyanígy megtörtént velünk egyszer. Kétszer-háromszor megjelennek a figurák és csak ugyan úgy viselkednek, mint ahogy az író előre elmondta nekünk, hogy viselkedni fognak. Vagy ahogy egyik figura a másikról nevetve elmesélte. Vagy ahogy a multkor csinálta.

Képszerűségben az történik, hogy az emberek nem a maguk egyéniségében, hanem egymáshoz és a csillagos éghez viszonyítva élik a maguk történetelen történetét. Veszekesznek, kibékkülnek, isznak, csigapénzt értékkeként őriznek s forgatnak, még kárt is okoznak, Vaczulik archeológus p. o. tót létére Árpád érdekében hamisítja a történelmet... Közben a csillagfény fényévekben elképzelve száguld felénk, a Tisza medrében szenttelenül folyik az időtlenség.

Folyik a Tisza és Vaczulik honfoglaláskori patkókat kalapál a partján, Csecotka úr ébredő magyarkodik, Máduró a népszerűsége után talpal.

Mindegy. Soha se volt még olyan este, vagy olyan reggel, ami éppen most van. És a fiatal házaspárnak gyereke lesz.

Utban volt akkor, mikor Máduró képviselő úr alázatoskodott, akkor is, mikor öméltósága hencegett, mint két cső tengeri egy zsákban és akkor is, mikor ugyanő megint olyan kétrégtörnyedt, mint első alkalommal. Az író nem is háromszor, de talán nyolc ízben is megjegyzi róla, hogy mindez a dignitásért van. Sokkal többet beszél erről a témáról, mint az egyetlen igazi mondanivalójáról.

Grandiózusabb, mint valaha.

*

Vajjon mit fog írni ezután, — kérdeztem a Reménytelen Szerelem olvastakor, mert éreztem, hogy ezen a skálán nincs már ennél is magasabb hang. És akkor jött a Fucsik őrmester és Hunke kapitány története. *Az első magyar prózában írt komikus éposz*. A bécsi császári (és) királyi hadügyminisztériumban gránátmentes íróasztal mellett teljes hadifelszerelésébe öltözötten szerkeszti Hunke kapitány az összmonarchia valamennyi nyelvén a Tábori ujságot. Munkatársai éhen-

halnak, ő túléli a szuperviziteket is és végül megkapja a Signum laudist. A kardokkal természetesen.

A sorrend a következő: Ludas Matyi, Nagyidai cigányok, Cs. és kir. szép napok.

A magyar történelem elkövetkezendő lehetőségének egyik veszedelmes formája ezzel végérvényesen ad acta tétetett. Esetleges ismétlődése — ezek után — csak epizódyszerű jelleggel képzelhető el. Mint a harmónizálásban a retardáló hang.

Ennek a tételnek művészi igazságát most éreztem először igazán, mikor megtudtam az írótól, hogy a bécsi Uránia-kávéház helyén már színházi pénztár van és mennek-mennek a felhők, ha mellőle felnéz az égre a magános utazó.

Háromszáz esztendő s kő esett le a szívekről. Anélkül azonban, hogy az esztétika törvényeit összezúzta volna estében.

Karácsony Sándor.

Berend Miklósné: Lüktető Talaj. Regény, két kötet, 898 oldal. Pantheon kiadás.

A világháború alatt esztétikusaink nagyrésze azt panaszolta, hogy a népek e hatalmas mérkőzésének nincs visszhangja az irodalomban, nincs háborús irodalom. Álhítták, minden eszközzel szerették volna előidézni. Persze hiába. Mély oka volt annak, hogy a világháború közvetlen kortársakon keresztül nem szólalt meg. Hamis szemzőgből nézték. A legtöbben írót akartak kipróbálni az eseményekből, és majdnem mindig sikertelenül, vagy tökéletlen sikerrel. Az epikusok pedig rendszerint valamiféle tanulságra, vagy legalább is vezetőgondolatra akarták kihegyezni a rendelkezésükre álló roppant anyagot. Természetes, hogy ez is a világháború igazi képének elhomályosítására vezetett. Irodalmunkban talán Szabó Dezső volt az első, aki fölismerte, hogy a világháború a maga sokféle eseményességével kifejezetten epikai anyag s a leghálásabb téma. Bármilyen is a véleményünk a háborúról, — s az írók legnagyobb részének a lehető legrosszabb véleménye alakult róla, — azt kell ismernünk, hogy a legkitűnőbb téma, de olyan téma, melyen nem is lehet s nem is szabad jelentősen alakítani. Az események pusztá regisztrálása hihetetlen s mégis hihető, tragikus, komikus és diadalmas sorsok világát tárja elénk. Aki túlközel áll az eseményekhez, nem képes a pusztá regisztrálásra, holott ez esetben nyilvánvalóan a könnyebb módszer a jobb.

Berend Miklósné regényén azt látjuk, mily roppantul lendíthet az író a jó időben választott, lehiggadt téma. A *Lüktető Talaj*-nak természetesen igen sokféle sajátsága van, de a legszembevetőbb az, hogy az első 200 oldal, mely a háború előtti korszakot rajzolja, irreális, kapkodó, affektáltan erotikus és affektáltan jámbor, második része azonban oly kitűnő, olyannyira hibátlan, hogy még a legzárkóztabb olvasó tetszését is meg kell, hogy nyerve. Meg lehet ugyan engedni, hogy az író írás közben fejlődött, de írása jellegének teljes megváltozását ez nem igazolja kielégítően.

A regény Magyar-, Német-, Francia-, Orosz-, Angolországban,

Belgiumban, Amerikában, Szerbiában játszik. De még több nép fia szerepel benne mint ahány ország. Mahatma Gandhi és India sorsa épp úgy belejátszik, mint a holland követ. A háborúelőtti időszak megírása voltaképpen szükséges rossz benne: a sok szál szövésének megkezdése, melyeket később egyetlen s mégis sokszínű szövetté sikerül egyesítenie. Ami eleinte kapkodás volt s egy beteg kor szalonjainak játékos leleplezése, ami voltaképpen minden országban egyforma. (Semmi sem olyan internacionális, mint az alsóbbrendűség, mondja Romain Rolland) tehát fölösleges többféle országban bemutatni, az később szükséges előzményévé varázsolódik a háborúnak, amely a népek szétszórt szerepeit egyetlen szintérré egyesíti, úgyhogy különféleiségük kidomborodik.

Berendnének nagyszerű források álltak rendelkezésre. Tárgyi tudása, különösen orvostudományi, diplomáciai és katonai téren, óriási.

A regény legkiemelkedőbb sajtátsága, hogy pompás rendezői munka. A készen kapott anyagot s a száznál több szereplőt, mindegyiket a maga helyére illeszteni, — oly feladat, melyet Berendné tökéletesen végzett el. Bármily különös: elsősorban a megkomponálás logikus és ösztönszerű ereje az, amely e regényt értékesé teszi. Viszont úgy pszichológiája, mint jellemző ereje hiányos. Tipusokkal dolgozik, kevésbé valószínűt nem igyekszik szuggerálni, e tekintetben is a könnyebb végénél fogja meg a dolgokat. Maud, az amerikai milliárdosnő olyan, amilyenek napilap-műveltségével oly átlagolvasó is elképzelheti, aki sohasem látott amerikai lányt. Bár nem egyetlen, de egyik típusa az amerikai nőnek. S a többi alak is ilyenformán félig-meddig sablonos.

De ami aztán az alakokkal *történik*, az csupa mozgalmasság, változatosság és elfogadható csoda. Ebből is látható, hogy belső cselekmény alig van, külső annál több.

Epizódokról kár volna sokat beszélni, hiszen nem is volna rá hely. Mégis meg kell említeni az odesszai pestis-járvány, a szerbiai kolera és tifusz leírását, továbbá egy angol tiszt szökését Brüsszeltől a frontig. Ezeknél mesteribb részeket ritkán olvassunk e könyvben. Holott a háború kezdetétől folyton emelkedik minőségben s végig kitűnő és hibátlan, legföljebb azt a kifogást lehetne ellene tenni, hogy nem a legmagasabbrendű, mint irodalom. Leegyszerűsítve: két ember története ez a regény. Egy magyar orvosé és egy angol arisztokrata ápolónőé, akik nem lehetnek egymáséi, kiknek nyomorultul el kell pusztulniok a háború miatt. Elaine, a nő voltaképpen a valóságos Miss Cavell átgyurt alakja. Az a Miss Cavell, akinek a szerző e könyvet is ajánlja s akit a háború egyetlen igazi győztesének is nevez, Brüsszelben kémkedés gyanúja miatt ártatlanul agyonlőtték. A könyv azt szuggerálja, mily lehetetlen még a legnagyobb jóindulat mellett is a teljes igazság kiderítése a háború izgalmaiban.

Berendné, Romain Rollandot idézve kezdi könyvét s egyébként is az ő tanítványának vallja magát. A Hazáért s az Emberiségért! írja. S e két fogalmat össze lehet egyeztetni. Ugy jobb, mint bal-felé int.

Azoknak is, akik a haza jelentőségét tagadják, de azoknak is, akik azt akarják hinni vagy elhíttetni, hogy hazafiság és emberiség össze nem férő fogalmak. Nemcsak Romain Rolland, a világ és Európa egész konstellációja is azt mutatja, hogy bár nehéz e két fogalom következetes harmonizálása, e harmonizálás legfőbb kötelessége minden becsületesen gondolkozó embernek.

E regényt oly kaliberű írónak, amilyen Berendné, csak az esztelen forradalmak tanulságai után lehetett megírni. Mert ez a gondolat most már a levegőben van. Ezért ennek kidomborítása nem is lehet legfőbb érdeme az írónőnek, aki nagyon is kevésbé önálló szellem. Helyenként tulságosan is megért minden álláspontot s ez csökkenti meggyőző erejét. Egy helyen így ír: (II. kötet, 349. oldal „... És Elaine most egyszerre megérti, hogy az igazságnak ezer arculata van. Az isteni igazságot, a földi lét egyetlen igazi értelmét, hályogos szemünkkel nem olvashatjuk. És az út, amelyen keressük, százfelé ágazik“..

Talán minden regényírónak valami effélében rejlik átka és áldása. Csak a líra lehet egy személyen keresztül sűrített szintézis. Az epika, magának az írónak szempontjából nézve, tiszta analízis. Ezért terem embereket, akik más és megint más szempontból gondolkoznak és cselekszenek. Így osztja ki, így teszi világossá a benne kavargó kaoszt. Berendné mindenestre olyan író, ki a maga százféleségét osztotta szét s testesítette életteljes regénnyé, mely egycsapásra beérkezést jelent számára a nagyközönség szemében. Számunkra azonban a legproblematisabb jelenségek közé tartozik az ő művészete. Könyve egészben véve nagyszerű könyv, a háború utáni magyar regény-irodalom legkitűnőbb alkotásai közé tartozik. S jó könyv rendszerint jó író-t jelent. Ezúttal mégis kivételt kell tenni. Nem szabadulhatunk attól a kétségtől, hogy a szerző csak pompás rendező-tehetség, akit a kész téma lendített s hátha nem a lelkével, csak az emlékezőképességével írt? E kétséget csak legközelebbi munkája fogja eloszlatni.

Marconnay Tibor.

Vargha Gyuláné: Dicsőség Istennek! (Versek. II. kiadás. A „Fébb“ ev. diakonissza anyaház kiadása. Budapest, 1927. 254 lap.)

Ha a mai időkben egy költői munka második kiadást ér: vagy szenzációt, vagy nem közönséges belső értéket sejtünk benne. Ez a második kiadás ellenére is, más természetű könyv. Külső sikerének titka más, bizonyára az, hogy egy bizonyos szellemi irányú közösség lelki szükségletét elégíti ki. Vargha Gyuláné, habár megszokott formákban is, nem közönséges formai készséggel ír. A versekben nem szubjectiv vallásos élményeket kapunk, hanem jobbára az ó-testamentomból vett patriarkális életképeknek tárgyias költőiesítését, amelyet itt-ott a didaktikai tanulság szándékos keresése és nem ritkán erőszakolása prózaivá tesz. A ritmus zeneiségén is néha prózai laposság tör át. A gyermekversek kedves, de jelentéktelen apróságok. A műfordítások, amelyekben színes és megható vallásos élmények, egyéni hit és költői lendület találhatóak, nagyon szépek. A könyvben örömet leli a hívő lélek.

Kutas Kálmán.

Kilián Zoltán: Az ezüst nyíl. Budapest. Magyarság kiadása. 1927.

Az irodalomtörténet jelenségeinek szisztematikus vizsgálóját esztétikai értékein kívül is érdekli ez a mű. Jellegzetesen mai regény, amelynek nem titkolt célja éppen a mai közönség legmaibb divatszerű érdeklődéseit kielégíteni. A mai közönséget pedig, különösen pedig az ifjúságot, ellentétben a háborúelőttivel, leginkább két divat érdekli: a sport és a technika és ezeknek új romantikuma: a detektívesodák. Hol van az a messzi múltba sülyedett másfél-két évtizeddel ezelőtti idő, amikor még az önképzőköri ifjúságnak, az ígérkező jövő ifjúságának fő ideálja a versíró és a szónok volt! A mai közönség amerikanizálódott: rádiófelszerelést és repülőgépet konstruál, hőséi az autó és a szállógép übersofförjei, meg Sherlock Holmes, az überdetektív.

Ne nézzük le a mai ifjúságot érette és ne gondoljuk ezeket az ideálokat alacsonyabbnak, akár humánumban is üresebbeknek a régi, filológus ideáloknál. A háborúban és forradalmak utáni inségben beteggé sorvadott testnek természetes egészség-sovárgása kívánja a sportot, enélkül az emberi test s vele az idegzet és morál is kétségkívül elaljasodnék, a technika pedig kétségkívül sokat segíthet a világ gazdasági és társadalmi válságának megoldásában, többet sok meddő moralizáló doktrina propagandájánál. Mint ahogy nem propagálhatták volna a jobbágyfelszabadítást Európa nagy gondolkodói a tizenkilencedik század elején, ha nem jönnek segítségül a gépek fölfedezésével a nagy föltalálók, akik az eddigi jobbágmunkát gépekkel végeztették el.

Az új technikának megvan a maga új romantikuma, amely még elég nyersnek látszik a maga Sherlock Holmes-históriáival, de bizonyos, hogy ennek humánuma is ki fog majd érlelődni. Kilián Zoltán „népszerű” regényének eleinte rendőri ismeretlenségben rejtőzködő hőse, egy csodálatos technikai lövészköz fölfedezője, aki a véletlenül neki adatott fölényes technikai tudás és fölfedezés mellé nem rendelkezik megfelelő morális fejlettséggel is, titokzatos módon irányított ezüst nyilakat röpít Budapest rendőrfőnökének szívébe, majd másokba, részint magasabb állású, részint jelentéktelen emberekbe, minden belátható rendszer nélkül. Roppant arányú detektívhajszja indul meg, a gyanú, vizsgálat, nyomozás majdnem mind öncéltúvá vált mithologiai lények, egymásután dúlják az egyes ország társas-berendezéseit. Különböző típusú detektív-tehetségek bontakoznak ki előttünk az ismeretlen rémmel való harcban. Végül kiválik érdeklődésünk számára egyikük, a többinél nemesebb, (mert Magyarországon vagyunk, tehát ez vagyonátvesztett menekült, B-listás és nemes eredetű) megnyeri rokonszenvünket avval is, hogy detektív-célja egyesül egy amatőr-detektív és egyben amatőr-sportsztár előkelő-hölgy iránti szerelmével (ez a közönségnek a profikkal szemben érzett nemes amatőr-kedvelését fejezi ki), életveszélyes, hősieen önfeláldozó küzdelem után sikerül is elfognia a rendkívüli technikai találmányokkal védekező tettet, aki nem is régi-értelemben vett gonosz, inkább kellő morális egészség nélküli külfönc. A végjelenet természetesen idegfeszítőn izgalmas, technikai bá-

multiálóikkal mellbevágó és a valóságosságokkal kacérkodó. Természetesen a regény legvége nem nélkülözi az örökké nélkülözhetetlen végső jutalmat, amelyet az olvasóközönség mindörökké legfőbb jónak fog tartani, amíg egészséges lesz a világ: hogy a megkedvelt főszereplők egymáséi lesznek, házasságban.

A meseszöveg alap-gondolatban mindenesetre morális tartalom van, az, hogy ime a mai társadalom számára mostanában számos technikai fölfedezés kipattanása aktuális, vigyázzunk tehát, hogy ezek a felfedezések — amelyeket akárki kitalálhat — ne juthassanak erkölcsi érzék nélküli, kiköklent lelkű emberek kezébe s hogy fölfedezésükkor ne legyenek a társadalom szervezetében kiegyenlítetlen ellentétek, igaztalanságok, élő gyűlöletek, mert egy ilyen fölfedezés borzasztó bosszúszűszköz lehetne ilyen kezekben. Gondoljunk csak rá, mi lenne, ha valami nagyszerű pusztítófegyvert most valamelyik igaztalan békével megnyomorított nemzet fia találna föl...

Kilián Zoltán regénye végtelenül szerény, csak szórakoztatást ígérő, a nagyközönség kiszolgálására vállalt írásmű, de amellet, hogy ezt az ígéretét beváltja, jellegzetességével igen érdekes társadalmi divat-, vagy mondjuk: korszellem-jelenség. *Bodor Aladár.*

Farkass Jenő: Sötét az ég. Regény. Budapest. Év nélkül.

Farkass Jenő regénye Kun László idejében játszik. Meséje nagyon rövid és egyszerű. Töpler Márton, a pozsonyi fegyverkovács-céh mestere leányát, Lizát, akarata ellen a szeplős sváb legényhez, Walz Friderikhez erőszakolja, abban a reményben, hogy mint veje, műhelye sikereinek, hagyományainak és titkainak méltó folytatója és letéteményese lesz. Liza a város alatt táborozó magyarok daliás leventéjét, Baksa Györgyöt szereti, kivel titkon többször találkozik is. György kedveséért utóbb be is áll legénynek a Liza atyjához. Az új férj gyanút fogván, György visszazökik a táborba s mint nagyhírű vitéz kerül ismét elő. Közben kisül, hogy az esketési szertartás nem érvényes, mert a nagyothalló Pascasius prépost kérdésére Liza igen helyett nem-mel felelt, s ezért a pápa feloldja a házasságot. Liza a Györgyő lesz, Walz pedig az esküvő napján a templom kapujára akasztja fel magát. Méltán bűnhődik, mert nejét, ki mindvégig ellenállt szerelmének, megszégyenítő fogságban tartotta.

Farkass tárgyát jól választotta meg: avatott kéz csinálhatott volna belőle valamit. Van Farkassnak is történelmi érzéke, de megjelölt költői ereje gyöngye ahhoz, hogy a terv költői valósággá válják kezei közt. Néhol történelmi levegőt lehelnek szavai, egészben véve mégsem tudja a mesét s a jeleneteket individualizálni. Szereti a rövid, vágott mondatokat, mintha impresszióinak erejétől nem tudnának azok egészsze kerekedni. A hangulat őszinteségéről még sem győz meg s így inkább külözködés gyanánt hat vele. Könyvét szerzőnk harmadik munkájának jelzi a hátsó borítékon, azért mégis kísérlet gyanánt hat. Hiányzik előadásában az írói készség.

Mitrovics Gyula.

V. Sipos Ida: *A Bobr6y v6r*. Bethlen G6bor Rt. kiad6sa. 1927.

V. Sipos Ida: *Az 6r6k nap*. Sylvester-kiad6s, 1927.

Mindakett6 t6rt6neti reg6ny. Ugyanazok az ir6i jellemvon6sok.

Mit v6rok t6rt6neti-reg6nyt6l? Az 6r6k-egy emberi-l6lek rajz6t megfelel6 kork6pben. Adja-e ezt Sipos Ida? A k6rd6snek els6 fele ez: f6l6pithet6k-e reg6nyt p6ld6ul csal6di hajlamokon alapul6 sz6ls6s6gekre, amikb6l eg6sz sereg, tal6n a t6rt6net folyam6n r6s z b e n megt6rt6nt, de nekem, a kom6ly m6v6szetet keres6nek, t6lromantikus esem6ny folyik, vagy 6ppen a l6lektani megokolhat6s6g ac6lv6z6n fel6p6l6 s marad6k n6lk6l meg6rtett cselekm6ny teszi a reg6nyt reg6nyny6? A k6rd6s m6sik fele pedig ez: tud6k-e agyonhalmozott romantik6val megfelel6 kork6pet adni? A k6rd6s mindegyik fele — sajnos — mag6ban hordja bir6lat6t. Nem arr6l van sz6, hogy egyes jeleneteket szinte a balladai fesz6lts6sig megragad6an ki ne dolgozott volna Sipos Ida, hanem arr6l, hogy ezeknek a, magukban tal6n m6v6szi-sz6pig emelked6 cselekv6ny-t6red6eknek el6k6szit6se, legt6bb esetben nem lelki k6nyszerit6-ok logik6ja, hanem valami romantikus, v6ratlan fordulat. P6ld6k seregeit id6zhetn6m mindk6t reg6nyb6l. Hogy a romantik6nak ebb6l a m6lt sz6zad elei k6d6b6l alig egy-k6t mell6kalak emelkedik ki 6l6 h6s-v6r val6s6gban s hogy ebbe a k6dbe v6sz el az egy6nis6geken ki6tk6z6 „t6rt6nelem“: csak természetes. N6ha ennek a romantikus k6dnek annyira 6tl6ts6z6 fog6saival 6l az ir6n6, mintha el6tt6nk is j6l ismert olvasm6nyai felhigit6s6t adn6 csak: elz6rt biblia, a k6t reg6nyben h6romszor el6fordul6 kolostori rejt6k6t6k, titokzatos, 6jjeli megjelen6sek, 6jult n6 stb. S mindez, k6l6n6sen az els6 reg6nyben annyira szertefoly6 szerkezettel, hogy nem kevesebb, mint h6rom f6-alak mellett a reg6ny m6sodik fele csaknem esem6nybeli ism6tl6d6se az els6nek. Ism6tlem: Sipos Ida, mint m6v6sz, a nagy-eg6szben dilett6ns s csak a r6szletekben tud elfogadhat6t adni. Tal6n a legsiker6ltebb ilyen r6szlet: a pajt6ban gyermekeket tanit6 pr6dik6tor a maga t6rt6nelmi-leg 6s l6lektanilag igaz, egyszer6 alakj6val, aki f6l6tt a gyermek-lelkek „liliomai, r6zs6i“ 6llnak 6rt a k6zelg6 v6sz napjaiban.

Eszmei tartalma k6l6nben mindak6t reg6nyk6nek f6lemel6. K6r, hogy a ruha, amit hordanak, csak darabjaiban — egy-egy h6mz6tt vir6gocska — m6v6szi-k6z munk6ja, amit sehogy se tudott Sz6ps6g-istenasszony eg6s6gesen hat6, 6gi ruh6j6v6 6sszeszabni.

Kiss G6za.

S6rk6zi Gy6rgy: V6ltott l6lekekkel. Versek. Az Athenaeum kiad6sa. Budapest. 6. n. (1927.)

Az „Angyalok harca“ (1926) ut6n ez S6rk6zi m6sodik versesk6nyve. Amaz tal6n nagy lelki p6lfordul6s6nak 6tjelz6je volt, ez a k6tet m6r eljut6s kil6t6 pontokig.

S6rk6zi ezeket a pontokat a lehet6 l6gmagasabbra tette, hogy az 6let a maga totalit6s6val hasson 6s ne jelens6geivel. Nincs ebben a k6lt6szetben semmi aktualit6s, 6r6kk6val6 dolgokr6l van itt sz6 minden lapon. Ha pillanatnyi realit6s6b6l indul is ki („Kisv6rosi fogad6ban“), ez a val6s6g is csak az6rt l6p el6nk, hogy megn6jjon, kit6gul-

jon és az egész élet átfogó jelévé legyen. De Sárközi költői látása még ennél is tovább megy. A valóság megnyilvánulásai akadályai az igazi élet szemlélésének, hályogot növesztenek a szemünkre s az „ismeretlen világ”-ot nem tudjuk magunkévá élni. Valódi életünk másutt van, a dolgok s önmagunk mögött és Sárközi misztikus sóvárgással nézi, keresi ezt az eszményi létet. Plátói líra ez.

Egyszerűen következik ebből, hogy a költő saját élete is, mint lírai anyag, túllép az aktualitás körén. Az idő távolító szemüvegén át látja s ez az élet minden pillanattal már multtá halványul. Nem a már sokszor hallott elmúlás versei ezek, melyek végül is a visszakívánástól a rezignációs belenyugvásig jutnak el. Sárközínél is megvan ez a visszahívása az elmúltnak, de mindez csak eszköz és út tisztult eszmei magasságok felé. („Must és bor.“, „Önéletrajz.“) Az elégiakonvenció itt kap nála személyes ethikai hangsúlyt.

Nehezen megközelíthető költészet a Sárközié. Maga már az, hogy metafizikai és ethikus, vele erősen egybehangolt olvasót kíván, aki át tud nézni a versek szövetségén. Másrészt úgy érezzük, hogy Sárközi költészetében sem épült még fel teljesen a szuggeszció hídja, mely átvezet bennünket művészi ideáihoz. Szelídsége és szomorúsága hat ránk legelőször, de még ez is az elvonatkozás fátylain keresztül ködlik felénk. Egészen bizonyos, hogy Sárközi így akarja, csak „magányos kürt” akar lenni, elismerjük, hogy a legtisztább költészet lépésőit járja, de nem tudunk szabadulni attól a gondolattól, hogy a magyar élet számára ez a költészet alig több egy finom, érzékeny, halavány virágnál. Ma, a kollektív szenvedések idején, igen nehéz felfigyelnünk arra a hangra, mely ilyen távoli és elmosódott egyedülvalóság. *Kerecsényi Dezső.*

Színházi szemle. Egymásután három új magyar darabot láthatunk. Ifj. *Hegedüs Sándor* egyfelvonásosa (*Bakony*, Kamara-színház) eredeti ötletével, biztos szerkezetével, közvetlenségével, első helyen érdemel dícséretet. Megvannak benne az egész estét betöltő darab szerkesztési részei, több holmi átfutó jelenetnél s jónéhány markáns alakja valóban drámai mozgalmasságot idéz elő a miniatűr keretben is. A bakonyi csárda koreshárosa rovottmultú ember; szűkszavú emlékezőseiből annyit tudunk meg, hogy tíz évet ült, becsülete védelmében elkövetett emberölés miatt. A Bakonyba vette magát, hogy elfelejtsék s hogy felesége ne szégyenkezzék miatta. Csakhamar betyárok kopogtatnak, Ordas Jóska, a környék réme, állít be társaival. A vén betyár asztalhoz invitálja a két huzódozó ifjút s mikor megtudja, hogy prédikálni mennek, maga is prédikációt rendel. A legátus némi vonakodás után formális istentiszteletet tart nekik, a koresháros, a koreshárosné, a betyárok sorba leülnek, közönségnek. A legátus nem szólal meg, míg a betyárok fel nem állanak, s tovább hallgat, míg le nem veszik a süvegüket. S beszél nekik az eltévedt bárányról. Ordas Jóskához most szólnak először szeretettel, kietlen életében. Az anyja már gyermekkorában elmarta hazulról, hogy egy ifjú legénnyel élje életét, a babája is elhagyta s Jóska haramia lett bánatában. Most egyszerre érzi, hogy meg kell törnie, mert olvadni kezd a lelke s torkát zokogás fojtogatja. A

legátus jó helyre jött, megöleli az elveszett bárányt, aki Istennel találkozott, de már nem tud hinni az emberek megbocsájtásában. Mondja meg neki (az Istennek), hogy hiszek benne! — a vén betyár e drámai szavai teljes csattanót adnak a drámának. Három figyelmeztető lövés dörög el, zsendárok közelednek az éjjeli tanyához, de Ordas Jóska újra magába fogadja a hűséges barát, a dúvadak védelmezője, a Bakony. A festői kis dráma mintha párhuzama volna az odakünt dühöngő vihar-
 nak: fergetegként csap be s zúdul tovább, miközben valami mély megtisztulás derűs villáma hasítja át a sötét életképet. A darab minden mozzanata sikerült színpadi jelenség. Igaz, hogy a korcsmáros betyár-
 multja nem feltétlenül szükséges, (viszont csak egy-két percet lekötő epizód), s hogy a vén betyár lelki megtörése a prédikációnak színpad-
 követelte rövidsége miatt kissé gyorsan következik be. Hanem ezt a zökkenőt hamar elfeledtetik a darab kiválóságai. Csupa szín minden újabb mozzanat, a korcsmáros-pár rövid magánjelenete, a két fekete-
 ruhás legátus éles sziluettjei, aztán a nagyobb mozgalmat támasztó betyárok, a kőborcigány alakjai, a rövid szóváltás, az asztalhoz ülés, egy-egy felsíró s megint elcsukló nőtafoszlány, betyársóhajlás, a prédikációs jelenet, mind-mind életet árasztó tényezők kezdettől végig. Egyetlen hosszabb díkeió sem teszi monologszerűvé, állókép-jellegűvé a játékot s minden szó drámai feszültségtől pattan. *Bartos Gyula* Ordas Jóska tökéletes naturalista ábrázolás; a félelmességig zordon fellépés-
 től a gyermeki ellágyuláson át az elszánt megnyugvásig teljes karakter-
 kép s izmos gerince a színjátéknak. De jók és hatásosan csoportosulnak köréje a pillanatképek is, *Abonyi* és *Harasztos* komoly legátus-figurái, *Bodnár* háborgó korcsmárosa, *Szabó Margit* hallgatag korcsmárosnéja, *Losonczi* és *Cselényi* sikerült betyárjai, *Pethes Sándor* groteszk cigánylegénye.

Nagyon gazdag és mutatós miliórajz, egy találmányra, de elég határozott vonásokkal megrajzolt Lilla s egy teljesen elhibázott Csokonai-alak heterogén keverékéből tevődik össze az Új Csathó-darab. (*Lilla*, Nemzeti színház). Csathó Kálmán jó típusrajzoló, de már egyénibb arcot nem tud ábrázolni. Tolla alatt az irodalomtörténetileg is hasonlíthatatlanul szabadabb Lilla-fogalom veszedelem nélkül válhatott egy konkrét leánytípussá, míg Csokonaija minden mozzanatánál bántóan elkerülhetetlen az összevetés ama másik Csokonai-
 val, az igazival, valamint a megállapítás, hogy a festmény ugyan itt sem rossz, csak éppen ahhoz nem hasonlít, akit tudvalevőleg ábrázolni akart. Lilla legalább következetes, elevenebb alak, bár agyonmagyarázott jelenség s úgy tűnik fel néha, mintha mindenáron kézzel-
 lábbal korrigálni szeretné a róla való pár sornyi, nem egészen kedvező életrajzi adatot. Mellette szinte szándékosan könnyelmű ember Csokonai; nem hasztalan lóto-futó, boldogulást kereső zseni, hanem inkább boldogan lusta, vidéki terkvóvác versfaragó, kinek színtelen egyénisége sehoggy sem igazolja Lilla szenvedélyét s a jelzett válságot. Semmiesetre sem a költő földi száműzöttsége, házasságra-nem-
 termettsége jut kifejezésre a darabban, mely ezáltal elveszti csöndes szerelmi tragikumát. (A lélektani fogyatékoságot egy külső hiba is

tetézi: Petheő Attila daliás, pirospozsgás férfinak formálja Csokonait, szinte minden maszk nélkül, s a betegségre, halálba hajló poéta a végső jelenetben is változatlanul ugyanaz az élettől duzzadó alak.) Csokonai és Lilla, hármennyit szavaljanak is, egyetlen egy igaz lelki rezdülésben sem találkoznak. Kár, hogy Csokonai elhibázott portréja miatt maga, Lilla, a főalak sem válhatik épkézláb jelenséggé. A darab bizony mondvasínált, a cselekmény feltűnően sovány és serpentin utakra tévedő, apró-cseprő bonyodalmak és epizódok kedvéért. Elég népes és színes társaság kavargó a színen, hogy a két szerelmes belső válság nélkül való történetét három felvonással dagasszák. Ezek a pompás kosztümökbe öltöztetett mellékszemélyek néhány életrajzi tény s bizonyos korszerűség vékonyka szálán fogják össze valahogyan az együttest s mentik meg a teljes széthullástól. Mindannyian elcsebbebbek Csokonainál, Lillánál s a kitűnő szereplők (*Aczél Ilona, Matány, Csontos, Vaszari Piroska*, stb.) játékában tetszetősen érvényesülnek. *Petheő* Attila nagy igyekezettel mentett Csokonai-ja mellett finomabb arcéllal válik ki Bajor Gizi Lillája, éppen a szerep irodalmi másodranguságánál, s az ebből következő nagyobb ábrázolási szabadság lehetőségénél fogva. Igazság kedvéért meg kell említenünk, hogy a darabnak két közönsége van, s hatása is kettős. Az a közönség, mely Csokonai életében nem jártas, legfeljebb csak egy-két vcrsére emlékszik, meghatottan nézte végig az érzelmes jeleneteket, nyilván, mert csak a színpadot látta, függetlenül minden zavaró irodalmi emléktől. Ennek a közönségnek méltán tetszhetett a darabban kifejezett életigazság, hogy a költői ábránd szétfoszlik, míg az ideált rendszeren a jólsituált középszerűség vezeti oltárhoz. A másik közönségnek, Csokonai és a kor ismerőjének, sajnós, nem juthatott ilyen zavartalan élvezet.

Fazekas Imre Trojkájáról (Magyar színbáz) nem sok a mondani-valónk. Három elmosódó alak bujósdi-játéka ez a csaknem mindvégig korlátlanul domináló miliő dzsungelében. Oroszországban, a deportáltak egyik szigetén, Szemjon, egy volt ezredes, nyolc éve együtt él Natasával meg Ivánnal, valami tudóssal, aki titkon szerelmes a nőbe. Mikor a háborút befejezik s a forradalom kitör, hazahajózhatnak a foglyok. Ekkor a titkos szerelmesben is felébred a cselekvésvágy: az ezredesnek felesége, gyermekei vannak, haza kell mennie, ő pedig magához veheti a nőt. De az ezredes nem megy, a két férfi össze-csap, sorsot húz. A feldobott pénzdarab a tudósnak kedvez, az ezredesnek kell megölnie magát. De a nyertes így sem éri el célját, mert Natasa egy harmadikkal faképnél hagyja. Ez a könyvdráma-cselekmény cikázik át fakó fénnel a sötét hátteren anélkül, hogy cselekmény és környezet között szerves összefüggés volna. Trojka? Vajjon mit akar mondani a roppant tágan szimbolikus cégér egy modorosan festett s oroszoknak nevezett, stilizált jelenés-folyamat felett? A szerző ezúttal oroszosdit játszott orosz regényekből való gyér reminiscenciáival, de csak egy-egy bágyadtan magányos lelki vonást oltott alakjaiba, amit a színészek ugyanesak aláhúzottan játszottak meg, *Makai Margit, Natasa, Törzs Jenő* a tudós, *Kiss Ferenc* az ezredes szerepében.

Vajthó László.

Zenei Szemle. *Operaház.* Ujdonságul egy víg-operát *Wolf—Ferrari*: A négy házsártos című 3 felvonásos dalművét mutatta be február 12-ikén az Operaház. Goldoni egyik vígjátékából csinálta Pizzolato ezt a librettót s Lányi Viktor fordította magyarra: igen jól. Tárnya négy folytonosan szigorúskodó, zsémbelődő öreg férfinak megtréfálása, amiben az egyik zsémbes bájos felesége a fő impostor. Semmi rosszat nem tesznek a nők, csak kijátsszák a zsémbeskedő apákat, kik gyermekeiket úgy akarják összeházasítani, hogy ne is láthassák egymást, majd csak az oltár előtt. Úgy a terv, mint annak kijátszása egy esomó patvarkodással, mókával jár. Történni tulajdonképpen nem történik semmi s hogy mozgás, élet van a színpadon, ez kizárólag Szemere Árpád leleményes és ötletekkel telt rendezésének tudandó be. A muzsika németnek olasz, olasznak német, nekünk jólesően tartózkodó, minden tolakodó zajosságot, harmóniai furesaságot vagy brutális hangszerelei hatást kerülő kellemes dallamú muzsika, amely azonban látszólagos igénytelensége dacára az előadók muzsikalitását kemény próbára teszi. Mint a darabban, úgy a muzsikában sem történik semmi. Igen szép a második felvonás előjátéka, mely elhalkuló, töredezett dallamvonálú befejezésével egy szép antik, szakadozott szélű aranyesipkére emlékeztet. A szereplőkről — egy kivételével, ki a komikumot kétségbeejtően túlozza — csak a legjobbat lehet mondani. Köztük Rösler Endrét most hallottuk először. Játékban, hangban ígéret. Éppen ezért örülnék, hogy ha magyar nevet venne fel, mert amikor kiforr, a „takarékossági elvek szemeltartásával“ amúgy is kiengedik menni a külföldre s ott hadd tudják meg már nevééről is, hogy nem német.

Magyar zeneszerzők művei hangversenyein. Örvedetes jelenség, hogy hazai szerzőink művei a legutóbbi hangversenyeken szép számmal kerültek bemutatásra vagy felújításra. Ezzel szemben felháborító az a közömbösség, amellyel a hangversenyek törzsközönsége, a par excellence magyar hangversenyek iránt viseltetik s amely közömbösség már a tüntető távolmaradáshoz hasonlít. Orea-pirító az a sznobság, mellyel Schustermeister Kurt kompozícióját meghallgatják, de amely Csizmadia Bulcsú hasonló értékű darabjára felette előkelően már nem kívánesi. *A Székesfővárosi Zenekar* ifj. Ábrányi Emil vezetése alatt magyar hangversenyt rendezett. Műsoron Dohnányi, Weiner, Hubay állottak; ujdonságként Mikus-Csák István: háromtételes magyar Suite-jét mutatta be. Jól megírt, szép hangzású, ügyes hangszerelésű, érdekes ritmusú (3-ik tétel) derék munka. *A Budai Dalárda* nagy hangversenyét a Filharmóniai Zenekar közreműködésével tartotta meg. Az előadást a Budai Dalárda karnagya, Szeghő Sándor vezette. Műsoron volt Szeghőnek, „Bor vitéz“ c. szimfónikus költeménye zenekarra. E művet még a háború előtt először a Filharmónikusoknál Kerner István nagy sikerrel mutatta be. Arany János nemesak a Bor vitézzel, hanem a Walesi bárdokkal is megihlette Szeghőt, ki ezt a balladát énekkarra, magán-énekhangokra és zenekarra dolgozta fel. A kórus a műben az elbeszélő szerepét viszi, míg az egyes személyeket (Edvárd, bárdok), a magánszólamok képviselik. Ha a ballada tragédia dalban elbeszélve, úgy Szeghő karműve: tragédia zenekísérettel élene-

kelve. Mindamaz ujdonságok, melyek „Bor vitéz“ értékét teszik, a „Walesi bárdokban“ teljes mértékben megvannak, sőt kiegészülnek az énekhang, az énekkar nyújtotta lehetőségek kiaknázásával. A feladat, melyet Szeghő oly sikeresen megoldott, kétszeresen nehéz volt, mert nemcsak egy igen hosszú, drámai jelenetekkel tarkított epikai szöveget kellett zeneileg feldolgoznia, hanem az Arany balladáin pallérozódott nemzedékeknek ifjúkori emlékeivel is meg kellett küzdenie, mert hiszen mindnyájunkban ott vibrálnak a „Walesi bárdok“ szavalásával kapcsolatos esztétikai és politikai lelkesedéseink emlékei. A *Zeneművészeti Főiskola* zenekari hangversenyén Mihalovich Ödön IV. szimfóniáját örömmel hallgattuk meg. Hubay: Concerto all' antica-ját s Weiner Leonak Vörösmarty Csongor és Tündéjéhez írt zenéjéből, „Csongor és az ördögfiak“ című kellemes és pompásan sikerült részét hallottuk. Zeneiskolai növendékek próbatételeiről, zeneiskolai hangversenyekről elvből nem írunk, mert hiszen a tanintézeti hangversenyeknek tulajdonképpen pedagógiai értékük van csak. Hogy most ez alól kivételt teszünk, ez azért van, mert a zenekar vezetője Zsolt Nándor oly művészi munkát végzett, mely mellett nem lehet szótlanul elhaladni. Az ország első zenei-tanintézetének zenekara, nem hangversenyező intézmény — mert ha ez akarna lenni, messze elkerülné rendeltetését — hanem zenekari játékra nevelő intézmény s ha nagy ritkán a közönség elé áll, ez is pedagógiai munka az ezerfejű (néha jóval kevesebb fejű) szörnyeteghez, a publikumhoz való szoktatás munkája. Hogy azután egy ily nyilvános hangversenyen milyen a teljesítmény, az az első taktusoknál már kitűnik. Hogy Zsolt Nándor milyen vaskezü fegyelmező, azt a vonókezeléstől, bevágásoktól kezdve, minden mozzanaton lehetett észlelni, de *így* botanítani csak az tud, ki mindenkor tisztában van azzal, amit kíván, s mindig ugyanazt és ugyanúgy kívánja. Ezt csinálta Zsolt Nándor s ezért kellett róla a legnagyobb elismeréssel megemlékezni. A *Filharmóniai Társulat* rendkívüli hangversenyén csak hazai szerzőket szólaltatott meg. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy mindegyiknek nagy a dologbeli készsége, van mondanivalója, ha egyszer-másszor csak más szavakkal mondja is el azt, amit már hallottunk valaki mástól, de ez nem akkora baj, fő dolog, hogy amit mond értelmesen, jól mondja el. Kár, hogy néha kissé túlhoszszúan, ami az értelem és szépség rovására van. Soroljuk fel fiatal szerzőinket: Kókai Rezső: Suite-jének 4-ik tétele tetszett legjobban. A harmadik tétel osztott vonószekara nem adhatta azt a hatást, melyet (valószínűleg) szerzője kívánt. Az ellentétek nem tudtak elkülönülten jelentkezni. (Reger, az osztott vonós karának egyik részét sordinóval, másikat anélkül játszatta. Itt érvényesült a vonósok elkülönítése.) Némi vörös ceruza nem ártott volna. Kókaitól már hallottunk egy kitűnő Bordalt karónekre. Haják Károly: Carmen lugubrēja, szépen hangzó, komor hangulatú munka. A mű, a háborúban elesett kitűnő klarinétistánk, Haják Ferenc emlékének van szentelve s ez egyúttal indokolja a klarinét-szólo kiemelt szerepét. Márkus Lili hangulatos Scherzo-t írt. „A Koboldok tánca“ s ilyenek kedves és szellemes zongoradaraboknak régóta kedvence tárgyá. Márkus Lili pianista s ily

elgondolású darabot adott ékes zenekari köntösben. Zádor Jenő: „Magyar téma és változatai“ címen egy münépdalt, a „Ne sírjatok budapesti lányok“ kezdetűt dolgozott fel szabad variációkban. Minden felfang, szellemesség, nyakatekerttség dacára, amellyel e témát forgatja, gyúrja, tépi, öltözteti, kegyetlenül hosszú s hatalmas húzások javítottak volna rajta. (Tudom, hogy a fiatalok halálos sértésnek érzik a vörös plajbászt, pedig ez a csúnya szerszám a Tristanban és a Mesterdalnokokban is garázdálkodott, mégsem ártott neki. Ezzel szemben a rövid lélegzetű hosszadalmasságoknál csak használ.) Zádor változatainak utolsó tétele igen tetsző. Ádám Jenő: Dominica. Suite, Ádám mindannyiok között a legmodernebb. Egyszeri hallás után nehéz határozottan melléje állani, pedig megérdemli. De az első tétel némely fanyar szépsége mellett ott van a fájdalmasság és a fájó hangzásokban való folytonos küzködés. Itt a rövidítés szintén jót tenne, hogy a zsolttár felléptéig figyelünk és idegeink ki ne merültek legyen. A második tétel bizarrságával (olyan magyar Petruska-féle) merész ugyan, de nekünk határozottan igen tetszett. E suite-ben is a negyedik tétel az, mely táncos kedvével magával ragad. Ádám munkája modern és magyar. Rálehet ütni a „kiviteli cikk“ bélyegzőjét. A jövő fog arra választ adni, amire mi nem tudunk; Ádámnak így *kell-e* írnia, vagy így *akar-e* írni? Minden bizonnyal igen figyelemre méltó zeneszerző s reméljük, hogy csak önmagába nézve, magyar zenei egyénisége a nagyvonalúság és a szép felé fog fejlődni. Az estét nagy odaadással és szeretettel vezette *Dohnányi* Ernő s a zenekar pompásan játszott. A nagyérdemű közönség pedig valahol jazz-bandot hallgatott, mert hiszen *csak* magyar tehetségek munkájáról volt szó, azok iránt pedig érdeklődjenek a szerzők barátai és a maradi hazafiak.

Isoz Kálmán.

Magyar írók. Pérely Imre rajzai. Első sorozat. (Budapest, 1927. Berény Imre kiadása, 8°, 61. lap.)

Régi, a renaissance korába visszanyúló kedves gondolat egy-egy korszak politikai, katonai, művészi és tudományos életének vezetőit megörökíteni, arcképeiket összegyűjtve megőrizni a jövő nemzedékek és korok számára. Pérely Imre is, amint előszavában maga írja, egy régi rajzalbumból merítette jelen vállalkozásának ötletét; kezébe került Barabás Miklósnak a múlt század negyvenes-ötvenes éveiben élő művész-világot pompás kis arcképekben megelevenítő gyűjteménye. Hasonló arcképsorozat megrajzolására csábította őt ez az album, s ennek gyümölcse az előttünk levő kis füzet, melyben 53 mai írók örökít meg Pérely. A rajzokban a művész nagy rutinját, ügyes kezét, formabiztosságát s kifejező készségét dicsérhetjük, aki módot talál arra, hogy az arc jellegzetes vonásainak más és más módon való kiemelésével a beállításnak különbözőségével elejét vegye az esetleges unalomnak, mely ily könyvecske átlapozásánál önkéntelenül is elfogja az olvasót. Itt azonban erről szó sincs, végig érdeklődéssel lapozzuk az írói arcképek szép és eléggé hű sorozatát, melyet Pérely az írók egy-egy mondásával, egy-egy párrímjével vagy versszakával igyekezett élénkíteni, ami azonban vé-

leményünk szerint legtöbbször nem a művész énjére jellemző vonatkozást tartalmazván, el is maradhatott volna. A könyvecskét ajánljuk a mai magyar irodalmi élet barátainak figyelmébe.

— n—n.

Kiállítások Az idei évadnak kiváltságos eseménye volt a *Csók—Márffy—Lux* kiállítás az *Ernszt-Múzeum*-ban. Azzá avatta *Csók István* kollekcója, amelynek félszáz képe teljes befejezettségében és hiánytalanságában mutatta a művész különleges stílusát. Ez a stílus a próbálkozások és kísérletezések hosszú sorozatából lett, fejlődött a maivá: a vászonra vetett színimpressziók, fényviziók csodálatos költészetévé. Hosszú volt az út, míg a fiatal *Csók*, a szabatos rajzban és a zárt felépítésben jelentkező festészeti kánonjától eljutott a színeknek mai stílusában jelentkező mindenható uralmáig, de ez a kiállítás mutatja, hogy érdemes volt megtenni a küzdelmekkel és vívódásokkal megrakott, művészi szenvedésekkel kiszögezett utat. *Csók István* a kolorit, a színhatások finom és raffinált mestereként jelenik meg a képein. Nagyszerű rajztudásából s kiváló komponálási készségéből mit sem veszített, ezt igazolja képeinek mindig szabatos megformálása, de mindez feloldódik, elvész, tudatalattivá válik a színeknek mindent felülmuló uralmában. A természet, a formák mind fölolvadnak színlátomásokká, a természetet — víziókban látja a művész. Színei pedig csodálatos raffinériával összehangolt harmóniákban jelentkeznek vásznan; a kissé bágyadt, pasztellszerű szín-tónusok ezerfélesége egymásba áramolva, egymást erősítve, mint megkapó költemény alakul kifejező egészévé. Fény, reflex, megvilágítás, árnyék: mind-mind, mint kifejező eszköz szerepel ebben a gyengéden, finoman és hatásosan megkomponált szín-költészetben, melynek skálája kimeríthetetlen, kifejező eszköze végtelen sok. Akár csodálatosan friss, színdús virágcsendéleteit, akár a Balaton szín-szépségének újra-álmódásait, akár a pompás, buján dekoratív szőnyegek, kelmék közé elhelyezett gyöngyház-fényű aktjait nézzük, mindenütt a színeknek ezt a nagy, kellemes, mindent feloldó és mindent kifejező uralmát érezzük. Régi témáit sorra előveszi, megfürösztli a színeknek ebben a csillogó ragyogásában s új kép születik a régi témából. Különösen Báthory Erzsébet alakja izgatja új meg új elképzelésekre, de egyéb képein is visszatér a művész multja — legalább a megfestett tárgyakban. „Fekvő aktja“ és „Virágcsendéletei“ a legbefejezettebb alkotásai, melyek nemcsak a mai magyar festőművészetnek büszkeségei, de hisszük, hogy a jövő nemzedéknek is dédelgetett és csodált remekei lesznek. *Csók István* ma már európai nevű reprezentánsa művészeti életünknek, s ez a kiállítás csak megerősíti őt a magyar festészet vezérhelyeinek egyikében; s úgy látjuk, hogy a művész ma annyira szuverénül bánik művészetével, kifejező eszközeinek annyira ura, hogy a közel jövőben még sokat várhatunk tőle, sok alkotást a magyar piktúra pantheonja számára.

Mellette *Márffy Ödön* volt a kiállítás másik piktora. Régebben harsogó, nyugtalan, gyakran széteső színei ma már jobban összefogottak, egységesebbek. A rakoncátlan, küzködő vonalak és formák lehiggadtak, megsgzelidültek, s a művész munkáján nyugaltság váltotta

fel a bizonytalanságot és izgatottságot. Most is kísérletezik: régebbi és újabb irányának összhangolását, egybekeverését próbálgatja (az „Esti felhők“, „Csillagos ég“, „Svábhelyi út“ c. képeiben) sikerrel. Vízfestményei és litográfiái a művésznek ezt a megnyugvását, megállapodottságát, a hön kívánt rév felé való közeledését talán még jobban mutatják. *Márffy* még csak ezután fogja igazán megtalálni önmagát s ez a kiállítása igen jelentős és örvendetes lépést jelent ez irányban.

Lux Elek ötvenhét kiállított munkájából a legtöbb az ismert módon: graciózan, finom vonalvezetéssel felépített apró táncosnőszobrocska, de ezek mintázásában a régebbiekkel szemben újat alig, inkább sablonos megállapodottságot találunk. (Dicséretes kivétel „Nikitina“ c. szobrocskája.) Képmásai már figyelemreméltóbb fejlődést, a részleteket összefogó kifejező jellemző erőre való sikerült törekvést árulnak el. Faszobrocskái közül a „Fürdőző“ és a „Tavaszi“ c. érdemlik meg az elismerést. „Anyaság“ című csoportja pedig kompozíciójának egységével, abszolút biztos vonalvezetésével, bensőséges lelkiségével, a művésznek befejezett, mesteri alkotása, melynek sikere a művészt hasonló feladatok megoldására késztheti.

A *Nemzeti Szalon* két utóbbi csoportkiállításának magva *Bühler Hans Adolf* német művésznek, a karlsruhei akadémia professzorának festményekből, grafikai munkákból és szobrokból álló kollektívája volt. *Bühler Hans* Thomának volt a tanítványa s ma is közel áll mesteréhez. A művész képeiben a hangsúlyt a rajzra, a vonalak biztos uralmára helyezi, a színnek jóformán csak kísérői, itt-ott kiemelői vonal-kompozícióinak; ez alól csak tájképei kivételek, melyek között néhány friss, ötletes, modernebb felfogású festői alkotással is találkozunk. Nagy kompozícióit, sőt portréit valami misztikus felfogás, szimbólikus tartalom is elvonatkoztatja a mindennapiságtól, a természettől; különösen túlteng ez a szimbólikus miszticizmus grafikai lapjain, melyek igen gyakran a keresettség, modorosság eszközeivel igyekeznek hatást elérni. Mindamellett örülünk, hogy *Bühler* művészetét, ha kivonatosan is, megismerhettük, s „Hans Thoma arcképe“, továbbá a robusztus erővel megfestett „Nibelungok“ és a vizionárius misztikum szellemével telített „A nagy család“ című kompozíciói maradandó nyomot hagytak a művész kiváló képességeiről a néző lelkében. Kiállított négy szobra közül a „Siratás“ mutatta leginkább a művésznek nem közönséges plasztikai erejét.

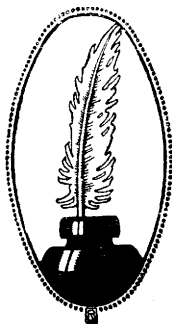
A két kiállításnak *Bühler* körül felsorakozó magyar résztvevői bizony messze elmaradtak a vendég mester művészi erejétől. Az első csoport tagjai közül *Bardocz Lajos* néhány hangulatos tájképével, *Faragó Géza* sokalakos, ötletes kompozícióival, *Kammerer Mária* elegáns képmásaival, *Lóránt Mihály* könnyed, de sokszor sokat kifejező ceruzarajz-karikatúráival, *Patzó Pál* lelkiismeretes munkával készült szobraival, *Radnay Miklós* ma még egyenetlen kivitelű, de tehetségre valló szolnoki tájképeivel s *Vadász Ilona* pár ügyes arcképével érdemelt elismerést. A második csoport tagjai közül meg kell említenünk: *Halasi Horváth István* finom technikával és a termé-

szetben való őszinte elmélyedéssel készült pasztell-tájképeit, *Kássa Gábor* és *Király Jenő* ügyes technikával festett aquarelljeit, *Karczag Zoltán* őszinte, keresetlen hatású pasztelljeit, *Balog Árpád* elmélyedéssel és jellemző erővel készült szénrajzait, *Ujlakiné Kardos Klára* exotikus maláji tárgyú dekoratív hatású képeit, *Vágó Sándor* nagy technikai készséggel készült alakos képeit, *Szada István* hangulatos tájképeit, a finom színtónusokkal dolgozó *Pogány Margit* és a még merev, kemény technikával dolgozó, de tehetséges *Próder Lajos* munkáit.

Itt kell megemlékeznünk továbbá az Ady síremlék-pályázatról is, mely a sok sablonos, megunt és divatját mult, egyéniség nélküli pályázat között néhány valóban értékes, mély felfogású, Ady-szelleméhez közelítő tervezettel is szolgált. A szűkebb verseny, melyre a jury a csakugyan legjobb hat alkotás művésztét felhívta, reméljük, oly emlékekkel fogja Ady sírját megörökíteni, mely ennek az életében és halála után sokat tépett és támadott költőnek szelleméből a maradandót, az örök-életűt fogja a jövődőknek hirdetni.

Az iparművészeti Múzeum kiállítást rendezett néhai dr. *Bischitz Gyula* porcellán szobrocskáiból. A XVIII. századi német műhelyek munkásságát képviselő gyűjteményben *Kaendler*-nek, *Niedermeier*-nek, *Grassi*-nak és másoknak a meissenai, bécsi, nymphenburgi, frankenthali és ludvigsburgi porcellángyárakban készült alkotásaival találkozunk; a gazdag, jól kiépített gyűjtemény igen jelentősen gyarapíthatná egészében vagy válogatott darabjaival is az Iparművészeti Múzeum porcellán anyagát.

Oroszlán Zoltán.

JELEK ÉS MAGYARÁZATOK.

- **A beiktatás.** Magyarország biboros hercegprimását ünneplésen iktatták be stallumába. Ez a beiktatás nem volt ment bizonyos tulzó lelkesedéstől, amelyre a magyar lélek olyan könnyen hajlandó. Abban a pluszban, amellyel több volt az ováció, mint amennyi elkeit volna, kevesen érezték ki azt a minuszta, amelyet a nemzet mutatott a kinevezés körüli politikai csatavesztés fölött minden jó magyar szívben szükségképen feltámadó fájdalom átérzésében. Az ünneplők között a magyar protestantizmus képviselőit hiába keressük. Ugyanakkor, amikor minden erővel kimutatták és hangsúlyozták a hercegprimás állásának nemzeti jelentőségét és közjogi méltóságát, egyetlen lépés sem történt, hogy az ország majdnem egyharmadát kitevő protestáns felekezetek részvétele valami módon előkészíttessék vagy megkönnyíttessék. A magyar protestantizmus tehát jóindulatú közömbös-séggel nézte az egész szertartást és nézi az új hercegprimás illusztris személyét. Mindazta a jót, amit felőle hall, örömmel jegyzi fel, de türelmesen várja a *tényeket*, amelyekben az ígélet és a beszéd sorsa meg-székott fordulni. Tudja jól, hogy az új primás jelmondatának: igazság és béke, nem az igazi értelme, amelyet az ujságírók adnak, vonatkoztatván ezt a külpolitikára, ahol akkor lesz béke, ha e nemzet igazságot kap; hanem az az igazi értelme, amelyet a primás maga adott, hogy akkor lesz ez országban a felekezetek között béke, ha a katolicizmus megkapja a maga igazságát. Mindenekfelett pedig az lesz a döntő, amit a tények mondanak arról, hogy mi az az igazság, amit a katolicizmus *nem* kapott meg és mi az, amit még ezután vár. A primásban csalódhatnak azok, akik benne nagy szónokot vártak, azok is, akik egy régi veretű, nagyszabású egyházfejedelmet, azok is, akik békés, kiegyenlítő és spirituális eszközökkel dolgozó lelki vezér után áhítoznak; de nem csalódhatnak azok, akik benne mindenekfelett egy jó magyar embert szeretnének látni. Jó magyar embert, aki élete feladataul nem azt tekinti, hogy a Szentszék igazát képviselje Magyarországgal szemben, hanem azt, hogy Magyarország igazát képviselje a Szentszékkel szemben. Szóval csak azok nem csalódhatnak, akik azt várják tőle, amit mi. Nagy baj volna a magyar katolikusokra nézve, ha a primásban csalódnának — a *magyar protestánsok*. a.

— **Szegény Németország.** Az emberi erkölcs történései megindító képet rajzolnak arról a feneketlen züllésről, amelybe Európa került a 30 éves háború borzalmi után. Nem tudom, hogy a mai Németország erkölcsi állapotai nem közelítik-e meg ezeket a borzalmakat? A világháborúnak ezidőszerint legnagyobb vesztesége, s egyszersmind legnagyobb veszedelme az az ethikai megrendülés, amelyik a nyolcvan

milliót számláló német népben a becsületesség, puritánság, bensőség és munka eme teuton őserdejében mutatkozik. A berlini véres ifjúsági dráma bepillantást nyújt a beteg német társadalom erkölcsi válságaiba. Hová jutott a legpedagógusabb nemzet, a német! Micsoda pusztításai vannak a szabadságnak azon a földön, amelyen a legtöbb vér hullott az örök emberi szabadságjogokért. Minden jóvá tehető, minden helyre hozható, csak az nem, ha Európa legerkölcösebb népe, a német társadalom, bomlásnak indul. Szeretnénk hű barátsággal feléje fordulni és arra kérni, amire egy itáliai paraszt kérte Assisi Ferencet: „maradj meg mindig annak, aki voltál!“ Németország ma nagyobb dolgot nem tehet Európáért és az egész emberi művelődésért, mintha megmarad hegyen épített városnak és gyertyatartóba tett világosságnak. A só, ha megízetlenül, mivel sózatik meg?

λ. ρ.

— **Ifjúsági irredenta.** Valamelyik református középiskolánk karácsonyi szindarabjában szerepelt egy felvidéki, fehér bajuszú, öreg magyar nemes alakja, aki koserű magyar lélekkel gyujtogatta a karácsonyfa gyertyáit:

— Ez a láng égjen, mint az Erdélyért való olthatatlan bosszú lángja...

A kis karácsonyfagyertya ártatlan mosolygással lobogott föl Jézus születésének napján.

— Ez a láng a forró gyűlölet lángja a felvidékért. Te meg lobogj, engesztelhetetlen tűz az elszakított Bácskáért. Egymásután születnek a lángok, készen volt a hazafias gyűlölet karácsonyfája. Ennek a fényébe toppant be Petőfi, mint egy lázas vízió és a magyarok Istenének üzenetét hozta, akinél *Árpád apánk* szüntelen közbejár a magyar nép megváltásáért.

Ezt a pattogó, irredenta Petur bánt, vérbenforgó szemű és néha rekedten hörgő, Hadárhoz imádkozó, állandóan a düh paroxizmusában égő, magyar dolmányos szereplőt úgy néztem, mint egy átöltözött ismerőst. Egyszer évzáró ünnepélyen, a Bosszú Isten új vallásalapítójaként teszi próbára a recsegő, dobogó, hangadó képességét, máskor március 15-én emlékbeszédet olvas föl és vértől csepeg kezében a papiros, de nyomban átöltözik, a katolikus legényegylet hazafias ünnepélyén jelenik meg és magából kikelve állítja meg a gyöngébb idegzetűek szívverését.

Ez az elpusztíthatatlan valaki, aki Ábrányi Emiltől tanult hanghordozást, ez az *Ifjúsági Irredenta Lelke*. Vén volt már, amikor megszületett, mégis örök ifjú; mindig bereked, de rekedtsége a sorok itálától: vértől és könnytől — rendesen kienged.

Sokkal félelmetesebb hatalom, mint gondolnók; sokkal zsarnokibb, mint illenék. A hazafiság egyetemi tanára. A hazafiúi diploma csak az ő kézjegyzésével hiteles; minden más esetben a pacifizmus és Jászki Oszkár hamisító irodájában készült. Sőt a hazafiúi szövegek hangnemét, a hang magasságát is ő méri meg. Bizonyos hangrezgésen alul már a „nemzetköziség“ kétes muzsikája kezdődik.

Igen, de a dolog sokkal komolyabb, semhogy felsőséges mosollyal

napirendre térhetnénk fölötte. Az egész magyar középosztálynak fel van adva benne az élet-halál kérdés: — Hiszed-e, hogy az Evangélium teljes és tökéletes nemzetfentartó, gyógyító és regeneráló erő! Hogy pótszer és kuruzslás az a tisztán *negatív* hazafiság, melynek *befelé* az erkölcsi síkban nincsen ujjíateremtő hatása? hogy a bosszú egy reakció; befejezés, de nem új honalapítás? Hogy ezt a fényt úgy veri vissza a lélek, mint a tükör: káprázatos a ragyogás, de a fonsor alatt minden hideg és sötét marad. Hogy Orániai Vilmos, Bethlen Gábor, Bocskai és I. Rákóczi György, Knox János és Coligny, Gusztaf Adolf és Cromwel Olivér a tábortűz rájuk csapódó megvilágításában sem sápadtabbak, mint a hazáját forrón szerető Machiavelli, vagy a francia patriotizmusnak guillotine árnyékában álló, jakobinus sapkás hősei? Hogy fegyveres magamegáldozásra és a béke hősiesség háborújára elégséges az erőt a keresztyénség örök tiszta kútvizéből méríteni? Hogy a protestáns iskolák lelki ruhatárában *nem lehetnek pogány kosztümök*, amiket azért tartanak, mert a korán zúduló viharban a keresztyénség lelki ruhája kevés és kicsi?

A názárethi Ács az élet egyetemes törvényét állapította meg. Ha a törvény száz külön eset közül csak 99-re törvény, de egyre nem, akkor ezen az egyetlen kicsi eseten felbukott az egész. Ha a keresztyén élet törvénye családi és charitativ viszonylatban eredményt ad, ellenben gazdasági vagy hazafias vonatkozásban kereskedői vagy nemzeti csőd lesz a számvetéséből, akkor olyan hasznavehetetlen az egész, mint a lánc, melynek a két szeme elszakadt: Ha a keresztyénség az a drága bor, amit lakodalmakra és halotti torokra tartogatnak a vigasztalódás enyhe mámoráért, vagy a boldogság intenzivebb átéléséért, akkor igaza van a szocialistáknak, akik a vallási illúziók alkoholtilalmát vezették be tömegeiknél. Ennek a dilemmának két útja van: vagy a kereszt, vagy a fehér ló. De hogy a kereszt tövében fehér lovat áldozunk, azt nem tűri el a Golgotha. — A megcsönkített Magyarországnál csak egy nagyobb magyar tragédia lehet: a megcsönkített keresztyénség. Annyi ez, mintha a betegnek megmérgezik az orvosságát, amiben a gyógyulása és feltámadása volt.

μ. 1.

RADÁCSY GYÖRGY

1846—1928.

Január hó 13-án temették el Sárospatak és a tiszáninneni ref. gyházkerület nagy részvételével. Nem voltunk ott a temetésen, nem hallottuk a kegyeletes megemlékezés múltba merengő szavait, de *Radácsy* György halálhíre bennünket is megállít néhány röpke pillanatra. Többet szeretnénk emlékünke idézni róla, mint sablonos biographiai adatokat: református theológiai tanár, egyházkerületi főjegyző, az egyetemes konvent jegyzője, stb. Így is előttünk állana a generációk életútját irányító tanár, a legkevesebbre tartott, de legfárasztóbb irodalmi műfajnak, a jegyzőkönyvnek gondos készítője, a tanácskozások türelmes résztvevője; mi ez alkalommal arról akarunk megemlékezni, amit *Radácsy György*, mint a Sárospataki Lapok szerkesztője, a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságért tett. Az elsők között volt, aki, miután észrevette, hogy a kiegyezés után, a túltengő államhatalom egymás után váltja meg s veszi ki az egyházak kezéből életük legfontosabb erőit, az iskolákat, megriadva a következményektől, a protestantizmus erőinek közös összefogását sürgette. Legalább irodalmi és tudományos téren, ha egybűtt nem lehet. Mikor pedig a fölébresztett közvélemény megértette a közös célok közös szolgálatának szükségét, azokkal harcolt együtt, akik az összes történelmi egyházak társadalmának irodalmi unióját tüzték ki célul. Harc kerekedett, lármas, szenvedelmes. A dogmatizmus zsinórmértékhez ragaszkodó elszánt határozottsága állott szemben, a nemes liberalizmus messze horizontokra néző, de a határok miatt nem aggodalmaskodó, egyesítő szándékával; *Radácsy György* és társai az utóbbi párton állottak és alulmaradtak. A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság megalakult az unitáriusok nélkül, de *Radácsy György* a Társaságot ebben a formájában is egész erővel szolgálta, a Társaság választmányának két bizottságában is ott szerepelt segítő készségével. Azok a megemlékezések, amelyeket a Sárospataki Református Lapok szerkesztősége halála alkalmából a napokban kiadott, sok más oldaláról is bemutatják ezt az erős tölgyfembert, aki theológiájában liberális, egyházalkotmányi felfogásában makacsul konzervatív, a papirendről vallott nézetében demokrata volt. Amint agitációja, amelyet országos ügyek érdekében — minő a Biblia revíziója, az országos Károli-ünnepség, a Parochiális könyvtár megteremtése, — kifejtett, országos jelentőségű ügyeket szolgált, éppen úgy emelik az ő személyi jelentőségét ez ügyek, mint az építőmesterét az általa épített palota. Isten iránti hálaadással állunk meg *Radácsy György* emléke előtt és esendesen megemeljük kalapunkat az utolsó búcsúmondás tiszteletadásaképpen.

Zs.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság tudományos, irodalmi és művészeti osztálya.

I. Hittudományi szakosztály. *Tiszteleti tagok:* Antal Géza, Baltazár Dezső, Erdős József, Geduly Henrik, Pröhle Károly, Raffay Sándor, Révész Kálmán, Schneller István, Szabó Aladár. *Rendes tagok:* Czeglédy Sándor, Csikesz Sándor, Csűrös István, Deák János, Forgács Gyula, Imre Lajos, Kállay Kálmán, Kecskeméthy István, Lencz Géza, Makkai Sándor, Marton János, B. Pap István, Payr Sándor, Br. Podmaniczky Pál, Pokoly József, Révész Imre, Soltész Elemér, S. Szabó József, Tavasz Sándor, Vass Vince.

II. Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztály. *Tiszteleti tagok:* Ballagi Aladár, Balogh Jenő, Bernát István, Csánki Dezső, Dóczi Imre, Hegedüs Loránt, Károlyi Árpád, Kovács Sándor. *Rendes tagok:* Alföldy András, Bartók György, Benedek Sándor, Bruckner Győző, Buza László, Darkó Jenő, Dékány István, Dézsi Lajos, Domanovszky Sándor, Finkay Ferenc, Gombocz Zoltán, Harsányi István, Hornyánszky Gyula, Imre Sándor, Rugonfalvi Kis István, Kolosváry Bálint, Kovács J. István, Kun Béla, Melich János, Mészöly Gedeon, Mikler Károly, Mitrovics Gyula, Moór Gyula, Nagy József, Nagy Miklós, Németh Gyula, Némethy Károly, Pápay József, Petz Gedeon, Polner Ödön, Pröhle Vilmos, Rácz Lajos, Schneller Károly, Szádeczky K. Lajos, Szelenyi Ödön, Tankó Béla, Thienemann Tivadar, Thirring Gusztáv, Varga Zsigmond, Zsinka Ferenc.

III. Irodalmi és művészeti szakosztály. *Tiszteleti tagok:* Bánffy Miklós, Bartóky József, Kozma Andor, Pekár Gyula, Sántha Károly, Szabolcska Mihály, Szász Károly, Torkos László, Vargha Gyula. *Rendes tagok:* Aprily Lajos, Baja Mihály, Császár Elemér, Csók István, Gyökössy Endre, Hamvas József, Horvai János, Horváth János, Isov Kálmán, Jakab Ödön, Kéky Lajos, Kodály Zoltán, Komáromi János, Kovács Dezső, Lampérth Géza, Maday Gyula, Muraközy Gyula, Papp Ferenc, Petri Mór, Reményik Sándor, Szemere György, Thaly Lóránd, Tolnai Vilmos, Zsigmond Ferenc.

IV. Természettudományi szakosztály. *Tiszteleti tagok:* Ilosvay Lajos, Imre József, Mágocsi-Dietz Sándor, Fröhlich Izidor. *Rendes tagok:* Darányi Gyula, Dávid Lajos, Fröhlich Pál, Gombocz Endre, Györffy István, Mikola Sándor, Pekár Dezső, Pekár Mihály, Ritoók Zsigmond, Soós Lajos, Szilády Zoltán, Vámosy Zoltán, Verzár Frigyes.

A Társaság elnökei és alelnökei hivatalból tagjai a tudományos, irodalmi és művészeti osztálynak.

A tudományos, irodalmi és művészeti osztály rendes tagjainak létszáma 100, ebből az I. szakosztályé 20, a II. szakosztályé 40, a III. szakosztályé 25, a IV. szakosztályé 15. Ezenkívül mindenik szakosztály választhat legfőlebb 10 tiszteleti tagot. Jog és köteletség tekintetében a rendes és tiszteleti tagok közt különbség nincsen. Jelenleg nincs betöltve az I. szakosztályban 1, a II-ban 2 tiszteleti, a III-ban 1 tiszteleti, 1 rendes, a IV-ben 6 tiszteleti és a IV-ben 2 rendes tagsági hely.

Az *osztály* elnöke a Társaság ügyvezetőelnöke, helyettese a legidősebb szakosztályi elnök.

TUDNIVALÓK

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁGRÓL

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG TISZTVISELŐINEK NÉVSORA.

Lelkészi elnök : RAVASZ LÁSZLÓ Főtitkár : TÖRÖK PÁL
Világi elnök: BETHLEN ISTVÁN gróf Szerkesztő : ZSINKA FERENC
Lelkészi alelnök : KAPI BÉLA Pénztáros : BENDL HENRIK
Világi alelnök: KAAS ALBERT báró Ügyész : FROMM LAJOS dr.

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár): évenként 14 pengő, előfizetési díj egész évre 16 pengő.

A lap szellemi részére vonatkozó küldeményeket ZSINKA FERENC szerkesztő címére (Nemzeti Múzeum Könyvtára) kell küldeni. Lapzártá a hónap tizenötödikén.

Kiadóhivatal: BUDAPEST, IX., KÁLVIN-TÉR 8. SZÁM, ahová az expedícióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa: BENDL HENRIK, az ev. egyház pénztárosa, Budapest, IV., Deák-tér 4. — Tagsági és előfizetési díjak (ha nem postatakarékpénztári csekklap útján történik azok beküldése), a küldemény pontos megjelölésével, az ő címére küldendők.

Főbizományos: STUDIUM könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T. BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 21. — Telefon: József 458—28.

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is eszközölhetők.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kálvin-tér 8. — Telefon: József 458—15.

Price: 1/2 year 1 1/2 dollar, 8 shilling, 4 1/2 fl., 9 francs suisses.

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ
RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:
ZSINKA FERENC

TÁRSSZERKESZTŐK:
PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

TARTALOM

Ravasz László: Elnöki megnyitó előadás. 233.

Dr. Polner Ödön: Kossuth Lajos. 239.

Lelkes László: Öregapám. 249.

Kisbán Miklós: Mózsai és Ábris. 251.

KRÓNIKA: Lausanne-i reminiscenciák. (Folytatás.) *Dr. Lencz Géza*. 255. —
Történetgyártás — történethamisítás. *Marton János*. 260.

KRITIKAI SZEMLE: Az Országos Református Tanáregyesület Évkönyve.
Rácz Lajos. 262. — *Domján Elek*: Az áldozati kultusz. *Szelényi Ödön*.
263. — *Mester János*: Kelet nagy gondolkodói. *Varga Zsigmond*. 264. —
Müller Hermann: Das autonome Siebenbürgen. *Dr. Buday Árpád*. 267. —
Eöttevényi Olivér: A trianoni szerződés kulturális következményei.
Zsedényi Béla dr. 272. — *Szádeczky Kardoss Lajos dr.*: A székely
nemzet története és alkotmánya. *Zsinka Ferenc*. 274. — *Mályusz Elemér*:
Sándor Lipót főherceg nádor iratai 1790—1795. *Dékány István*. 277. —
Asztalos Miklós dr.: Wesselényi Miklós az első nemzetiségi politikus.
Albrecht Ferenc. 280. — *Lovassy Sándor dr.*: Magyarország gerinces
állatai és gazdasági vonatkozásai. *Kondói Kiss József*. 281. — A
Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története. 1577—1927. *Dr. Nyireő
István*. 283. — A Napkelet Lexikona. *Zs. F.* 286. — A szovjet első
évei orosz írók munkáiban. *Hamvas József*. 288. — *Kazinczy Ferenc*
levelezésének újabb kötete. *Baros Gyula*. 290. — *Panait Istrati*: *Kyra
Kyralina. Gramantik Margit* 291. — Az Ady kérdés története. *Vajthó
László*. 294. — *Móricz Pál*: Hortobágyi legendák. *Tolnai Vilmos*. 297.
— *Szántó György*: Babel tornya. *Bodor Aladár*. 298. — 2222. *Drasche-
Lázár Alfréd* regénye. *Pásztor József*. 300. — Színházi szemle. *Vajthó
László*. 301. — Zenei szemle. *Isoz Kálmán, Lajtha László*. 305. —
Kiállítások. *Oroszlán Zoltán*. 306.

Nyilatkozat Pukánszky Béla bírálatára. *S. Szabó József*. 310.

JELEK ÉS MAGYARÁZATOK: A kétarcú Amerika. *mu.* 311. — Egy
igazán türelmes róm. kath. püspök a mult század elején. *Dr. Vargha
Zoltán*. 312.

E szám ára 2 Pengő.

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadványai.

Házi Kincstár.

Pengő.

1. Miller—Szász: Csendes órák. (Elfogyott.)	—
2. Barde E.: Mártha és Mária. (Elfogyott.)	—
3. Szaboleska M.: Áhitat, szeretet.	—
4. Sheldon: Az Ó nyomdokain, vagy mit tenne Jézus?	—
5. Kenessey B.: Női jellemképek.	—
6. Raffay S.: Jézus példázatai. (Elfogyott.)	—
7. Dalhoff—Csizmadia: A keresztyén szeretet munkái.	—
8. Raffay S.: Jézus hasonlatai.	—
9. Opzoomer K. V.: A vallás gyümölcse.	—
10. Pfennigsdorf: Hit és szabadság.	—
11. Thomas: Az evangélium és szocializmus.	—
12. Szabó A.: Külmissziói kalauz.	—
13. B. Pap I.: A belmisszió hősei.	—
14. Pruzsinszky P.: Hitünk hősei.	—
15. E. Skovgaard—Petersen: Akarsz-e diadalmaskodni?	—
16. Szóts F.: A vallás élete.	—
A Házi kincstár ára:	
Kötetenként, füzve — — — — —	2.30
Diszes vászonkötésben — — — — —	4.—
A 3—8. kötet csak füzve, a 9—16. kötve is kapható.	
Emlékezés Kálvinról. Irták többen, 8° — — — — —	2.30
Fejes István: A protestáns egyház feladata, tekintettel a jelen egyházpolitikai és társadalmi kérdésekre — — —	—,35
Kenessey Béla: Károli emlékkönyv — — — — —	1.70
Koszorú-füzetek. Vallásos iratok, számonként — — — — —	—,06
Maszyik Endre dr.: Jézus élete evangéliumi képekben. I—II.	4.50
Mokos Gyula: Herezgészöllősi kánonok hasonmás kiadása, jegyzetekkel és a rokonkánonokkal — — — — —	3.60
Pokoly József: A protestántizmus hatása a magyar állami életre	3.60
Protestáns Szemle folyóirat:	
1889 — — — — —	1.15
1890, 3—4. füzet — — — — —	—,60
1891, 2—4. füzet — — — — —	1.70
1892 és 1893, á — — — — —	2.25
1894, 1895, 1896, 1897, 1898 és 1903—1917., á — — —	5.60
1918, 4—6. füzet — — — — —	1.70
1919 és 1920, á — — — — —	—,60
Révész Imre munkái a pápens korából — — — — —	1.70
Szász Károly: A protestáns egyház viszonya a társadalmi kérdésekhez — — — — —	—,30
Zoványi Jenő: Magyar protestáns egyháztörténeti monografiák	2.30
Két ifjúsági irat:	
Raffay Sándor: Fénysugarak. Ifjúsági irat 6—12 éves gyermekeknek — — — — —	3.—
Raffay Sándor: Nemes ösvényeken. Ifjúsági irat 12—16 éves ifjaknak, szép kötésben — — — — —	3.—

Megrendelhetők bizományosunknál Bethlen Gábor könyvkereskedés Budapest, IX., Kálvin-tér 8.

Elnöki megnyitó előadás.¹

Tisztelt Osztályülés!

Hálás köszönetet mondok a magyar protestáns tudományos, irodalom és művészet illusztris férfiainak, akik a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság hívására ez alkalomból megjelentek, hogy Irodalmi Társaságunk tudományos, irodalmi és művészeti osztályát megalakítsuk és az előttünk álló nagy feladatok szolgálatát megkezdjük.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság az összeomlás utáni nehéz napokban, amidőn majdnem 40 év hűséges munkájának és hősiességének eredményét veszendőbe menni látta, a magyar életakarát hevével és a magyar reménység olthatatlan szenvedélyével elhatározta, hogy még fokozottabb munkába kezd és Csonka-Magyarország megépüléséhez a maga részéről ereje végső megfeszítésével hozzájárul. Ezekben az időkben tündökölt fel az a közös és mindenki által javallott gondolat, hogy a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság eddigi munkáját egy új vállalkozással egészítse ki. Ez az új vállalkozás az, hogy a magyar protestáns szellemi élet tudósait, íróit és művészeit a Társaság kebelében megszervezve, teremtsünk tiszteletreméltó fórumot a magyar protestáns szellem egységes képviselőjére és szolgálatára. Módosított alapszabályaiban kiküldött egy bizottságot, amely a Társaság olyan tagjaiból alakult, akik valamely hazai, vagy külföldi theologiai fakultás tiszteletbeli doktorai, a Magyar Tudományos Akadémiának, vagy a Kisfaludy-Társaságnak, illetve a Petőfi-Társaságnak tagjai, azzal a céllal, hogy magukat fokozatosan kiegészítve, alakítsák meg a Társaság tudományos, irodalmi és művészeti osztályát. Egyszersmind azt is meghatározta, hogy ez az osztály négy szakosztályba tagozódjék, meghatározott számú rendes és tiszteleti tagokkal és körülírta, hogy milyen módon végezze munkáját. A fokozatos kiegészítés megtörtént és az így megválasztott tagokat hívtuk össze a mai alakuló ülésre. Fájdalom, a tagok létszámának zárt volta miatt sok olyan protestáns tudós, író és művész nincs itt, aki a magyar szellemi életben értéket jelent. De idejövételük csak idő kérdése. Mi azért, az ők nevükben is, munkához láthatunk.

¹ Felolvastatott a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság tudományos irodalmi és művészeti osztályának 1928. február 28-iki alakuló ülésén.

E történelmi nevezetességű pillanatban az a feladat járul reám, hogy röviden ismertessem a Társaság tudományos, irodalmi és művészeti osztályának programját és számot adjak arról, mi a célunk ezzel a szervezkedéssel?

Legelső sorban azt emelem ki, hogy a magyar protestáns tudósok, írók és művészek *nem kívánnak úgynevezett protestáns akadémiát alakítani*. Nem azért, mintha az általuk képviselt szellemi tőke nem tudná táplálni a tudományos és művészeti életnek ezt a legmagasabb rangú és igényű szervezetét is, hanem azért, mert a protestantizmus szelleme nem ismeri el a felekezeti akadémiák jogosultságát, miután alapmeggyőződése az, hogy az igazi tudomány, felekezettől, vallásos meggyőződések külső formáitól ment; az igazságot és az öröksépet öncél gyanánt, minden előfeltételtől mentesen szolgálja. A protestáns írók és tudósok, mint a magyar nemzeti kultúrának hagyományosan lelkes és odaadó szolgálói, meg vannak győződve arról, hogy Magyarországon csak egy Akadémiára van szükség; olyanra, amelyben a nemzeti művelődés minden munkása, tisztán tudományos és művészi szempontok kiválogató folyamata szerint, jogosan értékesülhet. Azért tehát bármily nagy legyen is az a szellemi tőke, amelyet a jelenlevők képviselnek, új akadémia életrehozásával a magyar szellemi életet megosztani, a Magyar Tudományos Akadémiának, Széchenyi nagyszerű alkotásának, minden magyar ember szemefényének és büszkeségének, akár jelentős, akár jelentéktelen versenytársat dicsőséges útjába állítani nem kívánunk.

Az a közszükséglet, amely vállalkozásunkat létrehívta, egészen más mélységekből és megfontolásokból fakadt és egészen más eszközökkel kíván dolgozni.

Szükségesnek tartjuk mindenekelőtt azt, hogy a magyar protestáns gondolat egységét, szellemtörténeti jelentőségét és hivatását a tudomány, irodalom és művészet minden ágában önzetlenül és nagy akribiával dolgozó protestáns tudósok, írók és művészek valószínűképpen lássák; ihlető és termékenyítő hatásait egy közös tüzhely, a családi kör bensőséges levegőjében tapasztalhassák. Ugy gondoljuk, hogy ennek a szellemnek áldása az egyes tudósok, írók és művészek alkotó munkájában drága gyümölesként és gazdag szüretként hárulhat vissza a magyar szellemi élet előmenetelére és felvirágozására. Ebből a szempontból társaságunk ideál- és munkaközösség.

Szükségesnek tartjuk továbbá azt, hogy a magyar protestáns tudósok, írók és művészek egymással néha találkozzanak, munkájuk eredményéről mindnyájunk örömére beszámolhassanak. A mesterek példájukkal és tanításukkal neveljék az ifjabb nemzedéket és a fiatal sarj szárnyait olyanok előtt próbálgassa, akik az igazságkövetelte bírói szigorúságot az atyafiúi szeretet sugallta nevelői gyöngédséggel párosítják. Jó, ha magunk is látjuk és rajtunk keresztül a világ is látja, micsoda értéket jelentenek a magyar és egyetemes kultúra szempontjából azok az alkotó erők, akik így

vagy úgy a protestáns szellem gyermekei, neveltjei és képviselői. Ebből a szempontból nézve, *vállalkozásunk egy baráti kör*, amelynek célja a kölesönös ihletés, indítás és tervszerű nevelés.

De azt is hangsúlyozzuk, hogy a magyar protestáns szellem nemzeti kultúránk egyik élő és értékes alkotó része. A múltban tett óriás szolgálatai nem merítették ki történelmi hivatását. Jaj volna nemzeti művelődésünk továbbfejlődésének, ha ez a szellem megerőtlenednék, öntudatát elveszítené és küldetéséről megfeledkezne. Azért ez a vállalkozás arra van hivatva, hogy a magyar protestáns gondolat szellemtörténeti alkotásait, annak lényegét, szellemi alkatát vizsgálja és jobban megismerje és az igazság és a szépség nagy esodatételeiben kinyilvánítsa. Mi a magyar protestántizmus szellemének művelői és képviselői vagyunk.

Ehhez képest a Társaság munkásságának egyik része a magyar protestáns teológia tudományos művelése és tudományos képvisellete. Minden nagy kultúrnemzet, amely a protestáns szellem áldásait a mienknél teljesebben érezhette, örömmel vallja meg, hogy tudományos és irodalmi élete protestáns hittudósok és vallásos művészek segítségével nélkül eredményeinek legértékesebb részével volna szegényebb. Amit Harnack és Troeltsch végzett a történelem kutatásában, Ewald és Delitzsch a keleti nyelvészet terén, Wellhausen, Wendland az egyetemes kulturösszefüggések felderítésén, a német tudományosságnak legszebb eredményei közül való. Mi nagyon távol vagyunk attól, hogy ilyen hasonlatokat magunkra alkalmazhassunk. De minél távolabb vagyunk, annál sürgetőbb kötelességünk a magyar teológiai gondolkozás felemelése, tudományosságának fokozása és egyetemes szellemi jelentőségének biztosítása céljából mindent megtenni, ami rajtunk áll. Ezt a munkát helyettünk nem irányíthatja semmiféle akadémia, amelynek egyetemes és felekezetek fölött álló mivoltából következik az, hogy a teológusok munkájából csak azt iktathatja be programjába, ami a nemzeti tudományosság valamelyik részével, a felekezeti jellegtől megváltan, összefügg.

Rámutatok továbbá arra, hogy a magyar protestáns szellem múltjának búvárlása szintén olyan feladat, amelyet helyettünk senki sem végezhet el, s amelynek méltó elvégzéséért egyedül mi vagyunk felelősek. Ha ma protestántizmus nem volna Magyarországon, akkor is az a tény, hogy valaha volt s nemzeti kultúránk kialakulásában döntő tényezőként közremunkált, megokolná egy ilyen vállalkozás létrehívását. De miután van protestántizmus ma is és mindnyájan úgy érezzük, hogy lennie is kell: mi, akik e szellemnek gyermekei vagyunk, áldásait magunkkal hoztuk és szellemi alkatunk élő tényezőjeképpen halálig büszkén hordozzuk, különös mértékben el vagyunk kötelezve arra, hogy a protestáns gondolat szellemtörténeti alkotásait a modern tudományosság fegyvereivel kutassuk, magyarázzuk és a belőle származó nagy következtetéseket levonjuk. Éppen a történelem az a tudomány, amelynek lényegében egy antinómia van. Az az antinómia, hogy nem

tudományos az a történetírás, amelyik nem a szigorú tárgyilagosság és tudományos elfogulatlanság állandó ellenőrzése mellett támad, viszont minden igazi történetírás a történetíró szellemi alkátának, egyéni szerkezetének, múltba visszavetített és tárgyi adatokkal támogatott élet- és világmagyarázata. Egyszóval a történetírásnak épp oly tényezője a pragmatizmus, mint a világnézet és a kettő ellentétének belső kiegyenlítéséből származik a történetírás, mint magasrendű tudományos műalkotás. Kik lehetnének a magyar protestantizmus történetének megírására alkalmasabbak, mint azok, akik e szellemi irányzatot hagyományaiknál, neveltetésüknél és benső meggyőződésüknél fogva legjobban ismerik és legteljesebben képviselik? Természetes dolog, hogy nekünk kell gondoskodnunk a történetírás mind a két feladatáról: mind az anyag összegyűjtéséről és kiadásáról, mind pedig összefoglaló feldolgozásáról.

A szellemtudományok magyar művelői bizonyára megtették azt a tapasztalást, hogy a nyugat-európai kultúra bármely rétegéhez ismerni le, minduntalan reátalálnak arra a nagy tektonikus képződményre, amely újkori művelődésünk egyik legfőbb tényezője: a protestáns szellemiségre. Filozófia és neveléstudomány, jogi és társadalomtudományok legtöbb helyen, mint ténnyel kénytelenek számolni azzal az egyetemes szellemi áramlattal, élet- és világnézettel, amit protestantizmusnak nevezünk. Nem közömbös tehát a szellemtudományok művelőire az, hogy ezt az alaptényezőt miképpen ítélik meg; szembefordulnak-e vele, vagy pedig részt kérnek igazságaiból és ideáljaiból? Az sem lehetséges, hogy amikor erre a rétegre talált reá a szellemtudomány művelője, azonnal letegye a csákányt és abahagyja a munkát. Az sem lehetséges, hogy eleve elforduljon tőle és polemikus álláspontra helyezkedjék vele szemben. A mi szempontunkból nem kívánatos az sem, hogy valaki egyszerűen elfogadja mindazt, amit a protestantizmus valaha jelezett. Szükséges tehát a kellő tájékozódás, az új meg új kritikai leszámolás, az álláspont revideálása és pontos megmutatása annak, hogy mit tart ma is élőnek belőle és mi a múltnak emléke? Ezt a feladatot nem lehet munkafelosztás és tervszerűség nélkül megoldani és itt is érezhető az, ami a tudományokban mindenütt köztapasztalat, hogy a kérdések szerves összefüggésben vannak egymással és a megismerendő világ, akár történelem, akár jelenvalóság, akár szellem, akár univerzum, akár dinamika, akár statika, egy élő egység, amelynek felderítésén mindenkinek fáradoznia kell és e felderítő munka közben mindenki szolgál valakinek és mindenkinek szolgál valaki. Azt merném mondani, hogy egy ilyen természetű vállalkozás, a magyar szellemi élet egységéből kifolyóan, nagy szolgálatot tesz nemcsak az egyetemes nemzeti tudománynak, hanem a katolikus tudománynak is, éppen úgy, mint ahogy saját feladatainkat a katolikus tudósok munkájának ismerete és segítsége nélkül megoldani nem tudjuk. Már itt megállapítom azt, hogy ez a mi kísérletünk nemcsak hogy nem ellenakció a Szent István-Akadémia munkásságával szemben, hanem az ő

munkásságának figyelembevételével és kiegészítésével a közös nemzeti tudományosság hűséges és önzetlen szolgálata.

Kétségtelen dolog, hogy a protestantizmus, mint élet- és világnézet, az alkotó műszellemre is elhatározó befolyással van, A protestantizmus ihletéséből irodalmi stílusok, esztétikai szempontok származnak, következik a világ szemléletének és a műalkotásnak bizonyos módja. Voltak korszakok a magyar irodalomban, midőn közvetve vagy közvetlenül ez a szellem feltűnően érvényesült és voltak korszakok, talán a miénk is az, amikor különös módon hátra került. Mindennek a törvényeit felismerni és felderíteni és e törvénynek alapján bizonyos normatív hatást gyakorolni: olyan kötelességünk, amellyel mindnyájan igazságainknak és eszményeinknek tartozunk.

A mi vállalkozásunk legkevésbé látszik megokoltnak a természettudományok művelése terén. Mi módon érvényesülhet katolikus vagy protestáns szempont matematikában, fizikában, kémiában, vagy élettanban? Azonban éppen itt látszik meg, hogy a protestáns gondolat nemesak dogmatikai tartalom vagy kész filozoféma, hanem azt megelőzően kritikai álláspont: a kutatónak a tárggyal szemben elfoglalt magatartása. Uralkodó szabály, amelylyel a tudós tárgyat tekinti, kutatásait végzi és eredményeit feldolgozza. A természettudományok mindaddig, amíg speciális kutatásokat végeznek, a protestáns gondolatot csak mint kritikai elvet alkalmazzák. Azonban mihelyt a természettudomány bevégez az indukció munkáját és a részletkutatásokat összefoglaló világgéppé, a lét és az élet magyarázatává szélesíti, vagyis amidőn a természettudomány *természetfilozófia* lesz: szükségképpen összefüggésbe kerül a kutató filozófiai meggyőződésével, világnézetével s e világnézet constitutív tényezőjével: az élet mivoltáról és értékéről vallott alapelvvel. Éppen ezen a téren nyílik nagyszerű lehetőség a mi munkánk számára. A természettudományok mindaddig, amíg exakt részletbúvárkodásokat végeznek, a legközömbösebb és a leg tárgyiasabb emberi ismereteket közlik. Mikor azonban a természettudomány exakt módszerére való hivatkozással alapmeggyőződéseket, filozofémákat, ideálokat közöl és ezek számára az exakt-ismeret bizonyító erejét követeli, holott azok magukban véve nem egyebek, mint minden egyéb, hitvallásszerű erővel érvényesülő és az inspiráció vagy intuición útján nyert heurisztikus principium: szükség, hogy a hívő természettudós szembe álljon a hitelennel és megtegye a nagy szolgálatot annak a kimutatásával, hogy a tetszetős tanban mi a tudomány, mi a hit. Sem a materializmus, sem a pozitívizmus, sem a relativizmus nem végezhetné volna azt a romboló munkát, amit elvégzett, ha az emberek tisztában lettek volna azzal, hogy az ilyen tan természettudományos nyelven beszélő, természetudományos analógiákkal játszó, de a szellemi élet történetéből nagyon rég ismerős dogmatizmus: a hitelenségnek, a skepsisnek, agnosticizmusnak, vagy destrukciónak a dogmatizmusa. Haeckel alig több prófétai minőségében, mint egy fanatikus pogány, a görög fiziku-

sok valamelyik szektájából. Pusztító hatása azért volt, mert dogmatizmusát természettudományos címke alatt árulta.

Mindezek a kérdések egy nagy központi gondolat körül futnak csomóba. Mi itt a hit és tudomány, a vallás és a művészet összefüggésének, ellenmondásának és kiegyenlítésének vagyunk a munkásai. Ezzel az emberi szellem legmélyebb pontjára hatolunk le, ahová mindenkinek el kell jutnia, aki tudós, író és művész. E mélységekben való megfordulás meghozza a maga áldását a magyar szellemi életre, meg annak protestáns és katolikus irányzataira egyaránt. Ez ünnepélyes órában hivatásunkat és megbízatásunkat az Örökkévaló kezéből véve el, békében, szeretettel, az Ő dicsőségére és a magyar nemzeti művelődés előmenetelére kötelezzük el magunkat.

Ravasz László.

Kossuth Lajos.

A múlt század 80-as éveiben írt egyik levelében azt a kijelentést tette Kossuth Lajos, hogy ő jól érzi magát azon tan mellett, „mely a lelkiismeretet emancipálta, midőn a keresztény vallás kútfejének a szentírást, az edénynek pedig, mellyel ezen kútából meríteni kell, nem a bármi néven nevezett tekintély dictaturáját, hanem az ész, az egyéni szabad ítéletet jelölte ki, melynek nincs megtiltva semmi syllabusok által, hogy azon másik, azon nem írott könyv revelatioiból is merítsen, melynek neve: természet s melynek a porszemben, mint a virágok myriadjaiban nyilatkozó örök törvényei örök törvényhozóra vallanak.”¹

E nyilatkozatból két gondolat csendül ki, mint az emberi élet vezérlő motivumai. Az egyik az emberi szellem szabadsága, a másik az emberiség életének törvényszerűsége. E két gondolat vezérmotivumként vonul végig Kossuth Lajos egész életén és működésén, melyben három nagy korszakot különböztethetünk meg. Az első a *reformátoré*, a második az *apostolé*, a harmadik a *profétáé*.

A *reformátor* Kossuth Lajos működésében sok párhuzamot találhatunk Luther reformátori fellépésével.

Mind a kettőt forradalmárnak minősítették. Pedig ha azok voltak, csak azokká lettek s az eseményeknek úgyszólván törvényszerű kikerülhetetlensége tette őket azzá. De amit tettek, az nem volt forradalom, csak megújulás, megigazítás; és ha fellázadásnak látszott is, az nem volt más, mint a jogosulatlan elnyomás ellen erkölcsileg jogosult ellentállás és önvédelem.

Luther fellépését az egyházi visszaélések és elfajulások folytán ismételt megjavítási törekvések után a visszaélések kirívósága idézte elő. Eleinte csak javítani akart elszakadási szándék nélkül; de midőn a törekvése ellentállásra talált ott, ahonnan a javítást várta, mintegy kényszerítve tovább ment s mind erősebben követelte a javítást, míg az egyházi tényezők mind erősebb ellentállást és rosszalást tanusítottak vele szemben. Az átokbulla kibocsátásával egyrészt, elégetésével másrészt megtörtént a szakítás.

Kossuth Lajos életének első korszaka hasonló ívelésű volt. A magyar alkotmány és államiság hosszú és fokozatos megromlása, száz meg száz törvénysérelem után, mikor az előzetes kísérletek nem vezettek eredményre, mikor a sérelmek türelmes emlegetése és

¹ Iratai: X. 136. l.

tulloyalis hangú orvoslaskérés és a sok orvoslásigérgetés mind hiábavaló volt, az eddigiéknél határozottabban és erélyesebben, de teljesen a törvény keretein belül a kedvező viszonyok kihasználásával oly reformot küzd ki, melyet már mások régen előkészítettek és túlon túl megéreltek.

Az elért siker a régi alkotmány- és törvényellenes törekvéseket ellentállásra és reakcióra birta, ami ellen természetesen védekezni kellett és fokozottabb mértékben növekedett az ő akciója is; míg végre amaz alkotmányellenes törekvések oly nyílt és flagrális törvénysérelmet követtek el, amely őt is belekergette az átokbulla elégetésébe és a szakításba. És valamint a reformáció is véres összeütközésre vezetett s a reform híveinek vérüket kellett ontani hitükért, azonképen Kossuth Lajos nemzetének is vérét kellett ontani a nemzeti szabadságnak és állami önállóságnak ő általa felémelt és lobogtatott zászlajáért.

Mindez az örök törvényhozó örök törvényének kikerülhetetlen következménye volt. Nem oly események, melyeknek ilyen vagy olyan alakulata egy ember magatartásától függhet, hanem a viszonyokból folyt. Amaz örök törvénynél fogva kellett Luthernek jönnie éppen a német nemzet körében, akinek ott meg kellett a romlott keresztyénséget javítani még abban a részében is, mely kárhóztatta; épp úgy kellett Kossuthnak jönnie, aki a századok óta hanyatló és az előbbi meghiusult kísérletek után szinte végelgyengülésben kimult magyar állami öncélúság már előtte megindult feléledését és megerősödését végső kifejlődésre fejlessze és még abban a részében is megjavítsa, mely azt ellenezte és őt kárhóztatta.

Ezért, azt hiszem, nincs igazuk azoknak, akik Kossuth Lajos 1848. előtti s 1848—49. évi fellépését elítélik és őt tulzó radikálisnak minősítik, aki a magyar nemzetet forradalomba kergette, vesztét okozta, mert a szabadságharcnak Kossuthnal, vagy nélküle el kellett következnie. Hiszen nem első szabadságharca volt ez a magyar nemzetnek. A szabadságharcok egész sora előzte meg; Boeskaý, Bethlen, Thököly, Rákóczi mind azt az utat járták, amelyt Kossuth is követett. S ez nem véletlen, hanem az örök törvényszerűség megnyilvánulása.

De hogy a szabadságharcot a magyar nemzet úgy vívta meg, amint történt, az Kossuth Lajos érdeme; mert ha azt nem előzi meg az ő nevéhez füződő jobbágyfelszabadítás, aminél fogva a nép őt atyjának tekintette és ha az ő tüneményes szónoki ereje nem teremt hadseregeket és „névtelen félisteneket“, akkor az csakugyan nem úgy folyt volna le.

Hibákat opportunitási, taktikai szempontból követhetett el s hogy ilyeneket elkövetett, önmaga is clismerte; de ezek a hibák az ő törekvéseinek és céljainak eszmei jogosultságából és igazoltságából nem vonnak le semmit.

Azonban Kossuth Lajos szabadságharcának közvetlen sikere nem volt és a szabadságharc leverésével az ő addigi élete-törekvése

meghiusult s ezzel le is zárult az életének első, reformátori korszaka.

A szabadságharc leveretése kétségtelen kudarc volt, de a kudarcba bele nem nyugodva, kezdődik életének második *apostoli* korszaka.

A számkivetett, emigrációbeli Kossuth a magyar államiság eszméjét nem hagyja, hanem kiviszi az azért való harcot az egész világ fóruma elé és az előbbinél még csodálatraméltóbb szónoki erővel és agitáló tevékenységgel megnyeri az akkor világhatalmas angol-szász nemzet rokonszenvét és érdeklődését a magyar állami függetlenség ügye iránt s valóban elmondható róla, mintha „kettős tüzes nyelvek ülnek vala ő rá, kezdde szólani más nyelveken, a sokaság pedig álméldoklik és csudálkozik vala.”

Hogy miként vélekedtek szónoklatairól az egykorúak és későbbiek, mutatja az angol történetíró, Mac Carthy nyilatkozata, ki következőleg ír róla: „Kétségtelenül egyike volt a legékesebben szóló embereknek, kik bármikor az angol közönséghez szóltak. — Nyelvünket úgy beszélte, mint kevés idegen; de ez a nyelv nem az utcáknak és szalónoknak közönséges társalgási angol nyelve volt. Amit ő beszélt, az a legtökéletesebb angol, a Shakespeare nyelve. Képes volt nyilvános gyűlésen egy órahosszat, vagy tovább is oly folyékonyasággal szónokolni, mint akárcsak Gladstone; oly méltóságteljesen és jól kimért erővel, mint akárcsak Bright és oly csodálatosan kifejező, fenséges, hatásos és érzelemteljes angol nyelven, mely úgy hangzott, mintha a mieinkénél nemesebb idők és magasztosabb érzések hangja volna. — Amit Kossuth véghez vitt, mint teljesítmény, egyedül álló. Képzeltető, mily hatása volt népies hallgatóságra annak, mikor ilyen ékesen szólás oly ügynek lángoló dícséretében áradozott, mellyel rokonszenveztek és oly el-lenséget s oly elveket ostorozott, melyet gyűlöltek“.²

1852. január 7-én meghívták Washingtonban a congressus ülésére s ott üdvözölték. E megtiszteltetésben előtte csak Lafayette s utána csak gróf Apponyi Albert részesültek még. Este a tiszteletére adott banketten a szenatus elnökének felkösöntőjére választott; válaszának kezdő szavai álljanak itt mutatóul:

„Uram, mint Kyneas, az epiróta a római szenátorok között, kik öntudatos fenségük egy szavával seregeket akasztottak meg kevély haladásukban, úgy én is bámulva és tisztelettel álllok Önök között, törvényhozói az új Capitóliumnak. A régi Capitólium támfalai állanak még Rómában, de szelleme eltávozott s átjött az Önökébe, megtisztulva a szabadság levegőjében. A régi fennáll, mint siralmas emléke az emberi nagyság mulandóságának, az Önöké mint az örök igazság szentélye. — A réginek láttára rettegtek a nemzetek. Az Önökét, ha szemléli az emberiség, remélni kezd. A régibe a legyőzött megláncolt kezekkel vitetett be, hogy

² *Mc Carthy: A history of our own times; Tauchnitz edition, I. vol., p. 110.*

térdepeljen a győzelmes hódító lábainál; az Önökébe a bevezetés diadala megadatott a szerencsétlen száműzöttnek, ki megkínáltatik az ülés tisztességével s ott, ahol királyok és császárok sohasem fognak felköszöntetni hatalmuk és kincseikért, ott egy leigázott nemzet üldözött vezérének Istenhozzádot mondanak, mint a nagy köztársaság vendégének, éppen azért, mert üldözött, mert szegény”.

Az Angliában és Amerikában tartott beszédei, majd ismét Angliában tartott felolvasásai a magyar ügyről csak szavak ugyan, de mégis tettek. Ha közvetlenül nem is eredményeztek semmiféle politikai változást, különösen az általa óhajtott irányban, olyan erkölcsi tőkének összehalmozását jelentik a magyar nemzet számára, mely még most sem fogyott el egészen és amelynek kamatai talán még most is hasznunkra fognak válhatni.

Mikor azután alkalom és kilátás nyílt neki arra, hogy külföldi komplikációk révén érje el Magyarország az öt negyedfél század óta fogva tartó kötelekekből a szabadulást, széleskörű, de körültekintő és óvatos diplomáciai tevékenységet fejt ki az általa óhajtott cél elérésére. Ez, amint maga mondja, konspiráció volt, de nem volt meggondolás és előrelátás nélküli, mert aggodalmasan vigyázott arra, hogy kellő garanciák nélkül az idegen hatalmak eszközül ne használják ki hazáját, mellyel — mint mondá — „más magának a parázsból a gesztenyét kikaparja“.

Hogy e tekintetben is érték csalódások és voltak tévedései, azt tagadni nem lehet, de azért az ő emigrációbeli tevékenysége azt a gáncsot és ósárlást, mely sok tekintetben még utólagosan is érte, alig érdemelte meg.

E felfogás szerint Magyarország újabb veszélybe rohant volna, ha az ő tervei megvalósulnak.

Mindenesetre nehéz még utólagosan is megmondani, hogy az események egymásutáni sorozatában mi történt volna, ha egyik, vagy másik esemény elmarad, vagy másképp következik be. De legalább is érdemes gondolkodni a felett és elfogulatlanul megvizsgálni, vajjon ha sikerültek volna Kossuth Lajos emigrációbeli tervei, különösen az, hogy az olasz—osztrák mérkőzés közben az akkori olasz—francia hatalmi körbe való bekapcsolódással Magyarország már akkor teljesen önállósuljon és ha Magyarország újabbkori történelmének legnehezebb kérdését, a nemzetiségi kérdést Kossuth szellemében és az ő útmutatásai nyomán oldották volna meg, Magyarország újabbkori történelme hogyan alakult volna és vajjon akkor a trianoni szerencsétlenség bekövetkezik-e.

Ami pedig abban az időben a nemzetiségi kérdésben s az önállóvá váló Magyarország nemzetközi helyzetét és kapcsolatait illető kérdésekben kifejtett nézeteit illeti, azok oly magaslaton állanak, melynek jelentősége és hordereje még ma sincs kellőleg átértve és méltányolva s amelyeket csak az ezután következő kor fog elismerni, értékelni és talán saját kárán tanulva megvalósítani.

De Kossuth Lajosnak e korbéli tervei szintén nem sikerül-

tek; nem az ő hibája folytán, nem azért, mert nem sikerülhettek, hanem azért, mert az erre kedvezőknek mutatkozott körülmények kedvezőtlenekké váltak és mert megfelelő biztosítékok nélkül azoknak további folytatásától el kellett állnia.

E tervek meghiusultával s tervei megvalósulására a kedvező alkalmak elmulásával, végül a 67-es kiegyezés létrejövetelével a második nagy kudarc érte Kossuth Lajost.

A kiegyezés után kezdődik Kossuth Lajos életének harmadik, *profétai* korszaka. Látszólag a nyugalom és a lemondás, rezignáció szaka. A valóságban ez is a küzdelemé és ez a korszak az, amelyben Kossuth Lajos lelki és szellemi nagysága talán a legjobban bontakozik ki előttünk.

Elvei mellett kitart élete végéig s kiteszi magát a hontalanságnak, mely a megélhetés anyagi gondjaival van tetézve. De elvei mellett nemcsak kitart, hanem tovább agítál.

Megkezdí és élete végéig folytatja a leveleknek, epistoláknak írását hazájába. Ezek a kiegyezés támadásával, a kiegyezés következményeinek fejtegetésével kezdődnek, de azután kiterjednek Magyarországnek jóformán minden életbe vágó kérdéseire. E levelek az ő sajátosság egyéni modorában, lendületes, temperamentumos, szónokias stílusban vannak írva, nagyon gyakran támadó és pedig kiméletlenül támadó éllel, sőt nyersességgel; de néha el is lágyulnak és széles, majdnem minden tudományra kiterjedő látkörük egyenesen bámulatos. Miután a fennállott politikai állapotok ellen irányultak, megjelenésükkor nem találtak osztatlan visszhangot, sőt mint izgató és lázító iratok a fennállott politikai viszonyokat támogató körökben visszatetszést szültek; de most már nem lehet tagadni, hogy e levelekben s e korbéli egyéb írásaiban Kossuth Lajos oly látnoki erőt és jóstehetséget tanúsít, mely őt az ó-tamentomi profétákhoz teszi hasonlónvá.

Jóslatai majdnem minden kérdésben szóról-szóra, szinte háj-szálnyi pontossággal, egész döbbenetes módon beteljesedtek.

Ime közülök néhány.

A kiegyezés támadásával kapcsolatban az volt a nézete, hogy a kiegyezés Magyarországot oly állami kapcsolatba hozta, mely az azelőtti egységes Ausztria folytatásaként a szomszédos népek gyűlöletében részesül s e gyűlöletnek most már éppen ezért Magyarország is részese lesz. 1875. március 17-én kelt levelében ezt írja: „Nincs magyar állami politika, csak egységes van. Amit ez fog vétkezni, Magyarország fogja vétkezni s aki vétkezik, lakolni fog. Ám jó, hiszen ott van előőrstül egy Hohenzollern Bukarestben. Jó lesz neki Erdély egy darab ráadásul. Jó lesz Bánát Szerbiának stb. Hadd ne csattogtassa többé fennhájzó szárnyait a transigens magyarokra támaszkodó osztrák sas.”³

Magyarországot a Kossuth által egészen pontosan előrelátott

³ Iratai: IX. k. 30. l.

feldarabolással nagyrészt nem az osztrák-magyar monarchia politikájáért lakoltatták-e?

Sokat foglalkozott a háborúval, melyet kikerülhetetlennek tartott, de egyuttal olyannak, mely Magyarországra esetleg halálos katasztrófával fog járni. A veszélyt főleg Oroszország részéről jövőnek tartotta, amelyet az osztrák politika elő fog idézni. Ismételten kifejezést adott annak a gondolatnak, hogy „a bécsi politika hazánkat máglyává teszi, melyen az orosz fogja az osztrák sást elégetni“. És vajjon nem úgy volt-e; nem ezért kellett-e gróf Tisza Istvánnak is meghalni?

1876. december 24-én ezt írta: „Most a török birodalom az üllő, melyet az orosz a szláv ügy kalapácsával döntöget... Hogy a török után mi és Ausztria következnenk, az világos. Nem látni, vakság. Látni s elejét nem venni öngyilkosság.“⁴

1878. január 16-án következőkép elmélkedik. „Isten törvénye örök: *ilyen okra, ilyen okozat*. A holnapba nem nehéz belátni, midőn az árnyékát oly szembetünőleg a mára veti.

Mi fog történni?

Ugyanaz, mi Törökországban történt. Szóról-szóra az.

A keleti keresztényekkel rendelkező „patronus“ forrongásokat fog szitogatni minálunk s Ausztriában fajrokonai (?) s a népvándorlás előtti Dácia után sóvárgó oláhok közt. A győzelmes cár „kongó“ argumentumaira lesz aki hallgasson. A felszítogatott forrongás le fog veretni. Az orosz diplomacie interveniól, hogy szolgáltsasson Ausztria s Magyarország „igazságot“ (ezt így nevezik) „elnyomatott“ (ezt is így hívják) fajrokonainak s az „oláhoknak“, kiknek a cár természetes patronusuk. Az osztrák és magyar kormány tiltakoznak az avatkozás ellen; megmondják, hogy itt van „igazság“, itt nincs „elnyomás“, vagy pedig szokott meghunyászkodással tekintetbe veszik a „barátságos tanácsot“ s concessziókhöz nyulnak, melyek természetesen nem fognak tekintetni kielégítőknék. Egyik mint másik esetben lesznek újabb bujtogatások, forrongások, lázadások. Orosz rubelek, orosz „ügybarátok“, rokor-szenvezők keverednek a játékba (mint minap Szerbiában), a vér folyini fog, a városok, falvak égettetnek, pusztítottatnak el, lesznek kegyetlen provocatiók és kegyetlen repressaliák; orosz ágensek — kabátban és szoknyában — fellármázzák Európaszerte a „philanthropiát“ az új „bolgár atrocitasok“-kal; az orosz diplomatiái jegyzékek mind vastagabban, mind követelőbben fognak hangzani, míg végre a *kedvező percben, miután osztozkodó társakról gondoskodva lett*, az orosz kijelenti, hogy ő ezt tovább nem türheti s a „humanitás, a szabadság, a fajrokonosság, a rend s Európa nyugalma nevében“ fegyverhez nyúl és eljő rendet csinálni s a rend és szabadság nevében proclamálja a „kibirtoktalanítás“, a „földosztás“ áldását, miként azt Lengyelországban megkezdte s most Bulgáriában oly szép sikerrel folytatja.

⁴ Iratai : IX. 117. l.

Szóról-szóra így fog történni“.⁵

Egyes részletek talán másként, de az egész lényegben valóban szóról-szóra így történt.

Ugyanazon eseményekkel, t. i. a keleti kérdéssel kapcsolatban később, 1878. július 28-án kérdi: „Ha a párisi congressus (1856.), mely megnyesegette az orosz karmait, nem volt képes elhárítani rólunk, Európáról az orosz agressiv természet terjeszkedési merényletét, lehet-e ember a világon, aki józan ésszel állithassa, hogy a berlini congressus, mely az orosz karmoknak rémületes megnövekedését sanctionálta, „békét“ adott a világnak, nem pedig oly állapotot, mely „újabb bonyodalmat hord méhében“: — *Rüste dich zum letzten fürchterlichen Kampf, Haus Oesterreich!* — A háború az oroszokkal kikerülhetetlen.“⁶

Az újabb bonyodalmat méhében hordó állapot alatt különösen Bosznia és Hercegovina okkupációját értette, ami végeredményben csakugyan oka volt a világháborúnak s nem volt-e ez csakugyan az utolsó rettenetes harca az „osztrák ház“-nak?

Megjósolta, hogy a kikerülhetetlen háború időpontját, ha meg nem előzzük, ellenségeink fogják megválasztani, mikor nekik legkedvezőbb.

1878. február 17-én így ír: „A háború az oroszokkal így is kikerülhetetlen, hiszen készen van az *étape*; majd támad ő. Hát a józan ész nevében, ne hagyjuk az ő tetszésére megválasztani az időt, mikor ránk csaphat, mint keselyű a védhetetlen galambra.“⁷

Majd ismét 1878. július 28-án: „A háború meglesz okvetlenül s amit a congressusnak köszönhetni fogunk, annyiból áll, hogy a háború akkor lesz meg, mikor Oroszország lesz az erősebb s a körülmények neki lesznek kedvezők. S e „Galgenfrist“ a szt.-pétervári (tagadhatatlanul nagyon ügyes) diplomácia számára még azon előnyt is megszerezte, hogy úgy s addig keverhesse a kártyákat, miszerint egyenkint vehesse kapóra azon két ellenfelet, kiknek egyike itt Európában, a másika Ázsiában útjában áll s kiket most a helyzet kényszerűségénél fogva együtt találандott.“⁸

Elmulasztottuk a nekünk kedvező időt és helyzetet; ránk támadtak, mikor a nagyon ügyes orosz diplomáciának tetszett s azonkívül mégis a mi nyakunkba varrták a háború ódiomát és meglakoltattak még Ausztria bűneiért is.

Bosznia-Hercegovinának okkupációját kezdettől fogva ellemezte s megjósolta, hogy az fog alkalmat adni a háborúra s a monarchia és Magyarország feldarabolására.

1877. augusztus 30-án így szól: „Aki a történelem lapjait felüti, meg fog győződni, miként a *bécsi cabinet a monarchia érdekeinek érvényesítését soha sem értette akként, hogy az orosz terjeszkedést nem kell megengedni, hanem mindig akként, hogy ha az*

⁵ Iratai: IX. 245—247. l.

⁶ Iratai: IX. 290—291. l.

⁷ Iratai: IX. 253. l.

⁸ Iratai: IX. 289. l.

orosz rabol, hát raboljon Ausztria is; ha az orosz terjeszkedik, terjeszkedjék Ausztria is."

E politika mellett az orosz hatalom világveszélyes arányokra duzzadt. Ellenben ez az osztozkodási politika az osztrák ház uralmát a zslugorodástól nem mentette meg. Az orosz nőtt, az osztrák fogyott. A múltban ez a politika borotvát adott az orosz kezébe, most e borotvát torkára vinné Magyarországnak is, Ausztriának is.

És a kimaradhatatlan végeredmény?

A *talio* büntetése. Ha most Szent-Pétervár és Bécs a török birodalom szétszaggatott rongyain megosztzkodnának, *nem telnék bele huszonöt év, hogy orosz, porosz, olasz Ausztrián s Magyarországon osztozkodnának*; juttatva a prédából az orosz fensőség árán az *oláhnak* is. Oly igaz, mint ahogy Isten él".⁹

Nem ugyan huszonöt, de negyven s néhány év mulva osztozkodtak rajtunk, nem ugyan orosz és porosz, de volt helyettük más.

Ugyanc kérdésben 1878. július 26-án kelt levelében: „És beukkolnak Boszniába. Kizárják ezzel az orosz befolyást s vele a panszlavizmust? sőt még ha ott nem volna is, beinvítálják; élesztik tüzét az osztrák és magyar elleni gyűlölet felszításával. Az orosz győzelmek nimbusa Boszniát pánszláv fészekké tette. De az osztrák-magyar occupatio ebből a fészekből egygyel többet csinál azokból a puskaporos hordókból, melyek már Bosznia nélkül is elég sűrűn le vannak rakva Sziszecktől Prágáig arra, hogy a kikerülhetetlen összeütközés alkalmával a hatalomban nőni engedett orosz hazánkat, Ausztriát, de legvégzetesebben az osztrák dynastiát légbe röpíthesse“.¹⁰

Szerajevóban robbant fel a bomba, mely végig gyujtva Sziszecktől Prágáig orosz támogatással hazánkat, Ausztriát és a dynastiát légbe röpítette!

Ausztria jövődjéről (értve Ausztria alatt az osztrák-magyar monarchiát is) különben 1880. szeptember havában így nyilatkozik: „Ausztria bármit mondjanak, *múló félben* van. Az *egységes* Ausztria meghalt. A *dualisztikus* Ausztria halva született. A *foederalistikus* Ausztria lehetetlenség. Korcs, bonyolult politikai szervezet, melynek egységét nem tartja fenn csak az uralkodó-család fölibe helyezése. A falak, melyek neki támaszul szolgálnak, rombadőléssel fenyegetőznek. Adja Isten, hogy azon *nem nagyon távol napon*, melyen össze fognak dőlni, romjai ne zúzzák össze Magyarország politikai épületét.“¹¹

Sajnos, összezúzták!

Lengyelország visszaállítását szintén megjövendölte; de óvatosságra intett, nehogy ez a visszaállítás ellenségeink segélyével történjék.

1867. augusztus 20-án ezt írta: „Ha Lengyelország az orosz

⁹ Iratai: IX. 223. l.

¹⁰ Iratai: IX. 276. l.

¹¹ Iratai: IX. 404., 405., 410. l.

szövetség segélyével állíttatnék vissza, nem szolgálhatna védfalul Magyarországnak, mert mikorra Lengyelország így visszaállíttatnék, Magyarország jutandott Lengyelország jelenlegi sorsára s nem lesz mit védfalazni.¹²

Lengyelország így állíttatott vissza s mi jutottunk az ő sorsára s a visszaállított Lengyelország csonkaságunkban sem védfalazhat.

A Hohenzollern-ház bukását 1893-ban így jövendölte meg:¹³
„A Hohenzollern-ház német császársága még nem bukott meg, majd megbukik. Nem Németország egyesültsége bukik meg, hanem a császárság; ennek Európa rég letűnt múltjában lehetett szüksége, volt ideje; de ma már rozoga bútór, mely a haladott emberiség háztartásába nem illik bele. Csak amolyan zivatar kell, mint a minő az emberiség történelmében időnkint felmerül s a rozoga bútór a lomkamrába kerül. Én hiszek Németország solidaritásának jövendőjében, *ha hatalmi terjeszkedésekkel a világot ellenségévé nem teszi*; de állandónak csak amolyan „United States of America“ alakban tudom elképzelni, császárságiban nem.

Azután az a II. Vilmos császár! minő fogalmai vannak annak a beszédes uralkodónak a német császári méltóság jogköre s hivatása felől! Azért, hogy ő császári Felsége méltóztatott fiává születni az ő szenvedésre és kora halálra kárhoztatott derék apjának, ki ismét fia vala az ő szerencsés apjának, teljességgel nem tartom bizonyosnak, hogy „gaudebit tertius haeres.“

Jött a zivatar s miután Németország hatalmi terjeszkedési törekvésével az egész világot ellenségévé tette: non jam gaudet tertius haeres.

Természetesen az osztrák-magyar monarchia dynastiájának sorsával is foglalkozott Kossuth Lajos az ő szempontjából s nevezetes, amit e tekintetben 1877. és 1878-ban több alkalommal írt:

„A monarchia katasztrófájánál, mely csak idő kérdése, de kikerülhetetlen, *egy ügy bizonyosan közös lesz Magyarország és Ausztria közt, de különösen közös lesz az uralkodó-házzal az, amit a yankee így fejez ki: „almighty smash“*, (mindenható összeomlás.)“¹⁴

„Az uralkodóház pedig vessen számot a történelem logikájával. Elkövetkezhetik az idő, — el fog következni — midőn német tartományai — — hazamennek. — Bizony, bizony mondom: Buda várának királyi széke dicső egy szék.“¹⁵

„Majd eljő az idő, midőn lesz hivatkozás a „nagyilelkű magyar nemzet öröklött hősiességére, lovagias érzelmeire.“ Tudom. — S a magyar helyt fog állni magáért. Ezt is tudom. Még dobog az

¹² Iratai: VIII. 39., 40. l.

¹³ Iratai: IV. 8., 11, 15. l.

¹⁴ Iratai: IX. 26—28. l.

¹⁵ Iratai: IX. 225. l.

a szív, még izmos az a kar, mely meg tudta óvni a haza életét ezredéven át.¹⁶

De elég is volt ez idézetekből, bár még folytatni lehetne bő-
ségesen. Balvégzetünket megdöbbenő előrelátással megjövendölt
jóslatai után azonban lássunk olyant is, mely megvigasztal és meg-
nyugtató. Lengyelország szétdarabolásának és feltámadásának kér-
désére vonatkozik ez, de mutatis mutandis teljes mértékben alkal-
mazható jelenlegi helyzetünkre is.

1893. augusztus 5-én, néhány hónappal halála előtt, Iratai
IV. kötetében írt előszavában olvashatjuk:

„Jövendőt mondom, mert én nem hiszem, hogy a lengyel
kérdést az idők nyomása eltemetheti. *Nemzetet*, mely annyi időn
át, annyi balszerencse közt úgy fenn tudta tartani a haza cultusát;
nemzetet, mely úgy ellen tudott állni úgy a retegtetéseknek, mint
a csábításoknak; nemzetet, mely annyszor bebizonyította, hogy őt
ha felkoncolják is, nem bírják megölni, egy ily nemzetet sem az
életre hivatott nemzetek lajstromából erőszakkal kitörölni, sem
történelmi egyéniségéből kivetkőztetni nem lehet. — A lengyel
nemzet „resurget.“ Hömpölyög az idők árja jó és gonosz felett egy-
aránt; a történelem logikájának óralapján a percek emberöltők
által, lehet, századok által jeleztetnek, de jeleztetnek s az óra ütni
fog, mely a lengyel nemzetnek a diadalmas feltámadás igazságát
kiszolgáltatja. Irtózatot bünt követett el Európa a lengyel nemze-
ten, sínylette is és sínyleti is bűnének nyomását, de meg vagyon
írva, hogy a rablás bűne nem bocsáttatik meg, ha csak az elrablott
vissza nem adatik. — Resurget, mert van Isten, resurget, mert a
lengyel nemzet feltámasztására Európa szabadságának szük-
sége van.“

Vajjon Magyarország feltámadására nincs-e szüksége Európa
szabadságának; s vajjon nem bízhatunk-e mi is abban, hogy a rab-
lás bűne nem bocsáttatik meg, ha csak az elrablott vissza nem
adatik!

Dr. Polner Ödön.

¹⁶ Iratai: IX. 251. l.

Öregapám.

*Borvirágos orrával szembesülve
értek a gyönyörű őszi estelek.
Ez volt a gazdag ősök Krözusa;
Nekem az első poéta-ész s az utolsó,
Mely ráereszkedett.*

*Egy dal-bogár döngött az én fejemben
Ősz haja alatt az első félliter.
Én a kertből hoztam, ő a föld alól.
Szembeültünk. Kiki a maga mámorával
S a maga terhivel.*

*Ő a pohár hidegét melengette,
Verstestü bánatom pólyáztattam én.
Bütykös volt az ő nagy parasztkéze.
Én fehér újjal és izgulva skandálgattam,
S kinn haldokolt a fény.*

*S hogy vele a bor és velem a líra
Elkészültek, egymáshoz is lett szavunk.
„Hogy is hordták a zabot, nagyapám?”
— „Hja, negyvennyolcban!” — S már az unt históriácska
Szekeirén nyargalunk.*

*Tízestendős suhanc volt ökegyelme,
S hogy-hogy: elfogyott Buda alatt a zab,
Egy muszájfuvar rájuk is esett.
Itt a szál, mellyel a dicsőség hosszú sleppjén
Nagyapám rajtragadt.*

*Ugratásul én szót adok alája
És már az „öreg” Kossuthnal is beszélt,
„Ráemlékszem, nagy fehér szakállá volt . . .”
Erre nagymama is bejön. More szemkumása
Egy poffal is felért.*

„Beszélt ám a!” s a kancsó száműzésbe
Indul a kancsó-Tomi kasznira.
Nagyanyám lámpát hoz, a kőd oszol
S szitokban megállt szájszegéről orozva száll el
Az esteli ima.

Ó, szegény, a józan Kisekre fajzott,
És nem érthette, hogy egy tanult diák
A bolond vénre még szót vesztegel,
„Csak ezt temessem el”, motyogta. Okulát vett
S rötta a Bibliát.

Lelkes László.

Mózsai és Ábris, vagy hogy igazságosak legyünk: Ábris és Mózsai.

Mert ez nagyon igazságos történet. Azzal kezdődik, hogy Ábris fölkeresi Mózsait, de semmi különbséget sem tenne, ha Mózsai menne el Ábrishoz, és ha amit itt az egyik mond, azt a másik mondaná; azért éppen úgy kezdődne, folytatódna és végződne, ahogy most. Ezért olyan nagyon igazságos történet ez.

Festők mind a ketten. Műterme van mindenkinek, — igaz, hogy igen-igen messze egymástól. Az egyiké Budán van, az Ybl-téren, a másiké a Külső Kerepesi-úton. Hogy melyiké itt és melyiké ott, az egészen mindegy. Ez is csak azért fontos, mert innen származik, hogy bár földiek ők, de csak nagy ritkán találkoznak. Csupán csak akkor, ha valamelyik nyakába veszi a világot és a másikat fölkeresi.

Tudnivaló dolog, hogy a műteremben a festő fest. De nem kell azt hinni, hogy mindig fest. Oh, nem! Némelykor, sőt gyakran, sőt legtöbbször pipázik elmélyedve, vagy elmélyed pipázva. Festőnél így is kell, hogy legyen. Egészen más a szobrász. Az mintázhat egész nap. Vagy kalapálhat követ naphosszat. És gyurja az agyagot és fölcsapja az állványra, aztán esméig leszedi. Inkább testi munka az, — így tudja azt minden festő, — akár a vályogvetőé, vagy a kubikusé, vagy a kőfaragóé. Ott horpadás van, — hát ott kihorpasztja, — ott meg domborodás, — hát ott domborítja. Ez az egész. Gondolkodni nem kell, elmélyedni sem kell.

Milyen más a festés. Az szellemi munka. Ahhoz lelki előkészület kell. Elmélyedés. Koncentráció. Ez az! Ez jó szó! Koncentráció, ez kell! Az a kis festék, amit fölken az ember a vászonra, az mellékes csekélység. Még mellékesebb volna, ha nem volna olyan drága. Fő a lélek. Ezért kell elmélyedni sokat és festeni mentől kevesebbet. Akkor lesz: tömör. És ez a fő, a tömörség!

Ebből látszik meg mindjárt, hogy Ábris is, Mózsai is igazi, vérbeli festők. Nagyon sokat mélyednek el a műtermükben. Sokkal, sokkal többet, mint amennyit festenek. Mindig otthon vannak; a művészi ihletet várják.

Ezekből világos már, hogy nagy dolog, fontos, nevezetes, ha valamelyik kiszakítja magát a munkából és elmegy a másikhoz. Annak nagy oka van.

Igy van ma is.

Ábris belép a Mózsi műtermébe. Nem kopog. Nem csenget. Nyitva az ajtó. Mózsi hát itthon van.

Beteszti az ajtót gondosan. Kalapját, kabátját a fogasra akasztja az ajtótól jobbra, azután majdnem lábujjhegyen elmegy addig az áldiván szalmazsákig, melyen egy álperzsa álszőnyeg az ingyen-modellra vár. Az pedig ritka madár! — Most sincs senki rajta.

Leül szó nélkül, mert tudja, hogy Mózsi dolgozik. Nem szabad megzavarni, mert lelkileg dolgozik. Ugy, ahogy órahosszat szokott abban az egyetlen kissé félreült mély karosszékben, hátradülve a műterem-ablak árnyékában.

És most következik a párbeszéd. De a szó kevés, a gondolat meg sok. Ezért mi elmondjuk sürgöny-stilusban, mit gondol mindenik, mielőtt szól és hiteles pontossággal minden legkisebb szót, amit kiejt, kiejt olyan nagy megfontolással, hogy egy-egy pere is eltelik, míg egyik ige a másikat követi.

Ábris (elgondolja: „Most megint idejöttem. Kihez jönnék, ha nem Mózsihoz, aki földim. A szentgyörgyi gimnáziumba is együtt jártunk.“ — Végiggondolja a közös tanáraik sorát, a latinista pocakos volt, a matematikus kancsal, stb., — így végigtaglalja mindeniket. Visszaemlékezik a vasárnapi kőszálásokra, madárfészek keresésre, iskolakerülésre. Sikerült és sikerületlen igazoló hazugságokra, nem mindig örvedetes eredményeikkel együtt. — „Természetes hát, ha Mózsihoz jövök, mikor fontos dolgom akad.“ — E gondolat sor végére érve, megállapítja magában azt a kétségbe nem vonható tényt, miszerint az kell köszönjön elsőben, aki belép valahová. Ezért most már tizenöt perc múlva, jól megválogatva a mondanivalókat, megszólal):

— *Jó... napot... Mózsi!*

Mózsi: (A karosszékben ül tényleg. Eddig tényleg elmélyedt, lelkileg előkészült, talán behunyt szemmel, de ez már nem bizonyos, mert a karosszék háttal van a világosságnak. „Itt van Ábris. — gondolja, — régi pajtás, földim. Ha idejött biztosan kell neki valami. Ha nagyon kell, meg is teszem neki, mert jó emberem.“ Most részletesen végiggondolja, hányszor segítette ki, hányszor adott festéket kölcsön, nagy mázolóecsetet is, szegfüolajat is egyszer. Vissza is kapta becsülettel, bár olykor veszekedni kellett érte és csak egyszer volt kára belőle, mikor kisebb kármin-festéktubust adott vissza Ábris, mint amilyen az volt, amit ő kapott tőle. Igaz, hogy nem volt egészen tele, tehát lehetne vitatni... stb. És végigsorakoznak képzeletében az összes érvek, pro és contra. „Most is biztosan valami festéket fog kérni“, — gondolja. Ezután megállapítja magában, hogy felelni kellene a köszöntésre. Vagy öt perc múltával kimondja):

— *Szervusz... Ábris!*

Ábris: (Még jó ideig hallgatva ül nagy mereven. Meg kellene hogy mondja, miért jött, mert végre is, ha az ember nem mondja.

a másik ember ki nem találhatja, pláne ha olyan váratlan dolog kell, mint ami neki kéne. Jobb szerette volna, ha Mózsi kezdené. Ha például nem azt mondta volna: — „*Szerveusz Ábris*“, — hanem azt: „*Mi kell neked, Ábris*“, — akkor könnyebb volna megmondani, így sokkal nehezebb, mert nem olyan dolog ez, mintha festéket kérne kölcsön, még annál is nagyobb, annál a kármin-tubusnál is, mely pedig a legdrágább festék. De ha ez már így van és Mózsi kérdéssel nem segít neki, hát ő kell, hogy kezdje. Még pedig legjobb lesz, nagy óvatosan közeledni a dologhoz, hogy a másik lássa, milyen fontos ez és hogy nemcsak úgy bolondjába jött ide szíveséget kérni. — Mindezeket vagy tíz rövid pere alatt végigfontolgatván, kiejti végre):

— *Bálba... hívtak.*

(„Ahá! mondja magában *Ábris*: Hát nem festő dolog! Ez valami szokatlanabb. Azonban bizonyos, hogy nemcsak azért jött, hogy ezt elmondja nekem, hanem valami baj van, mert különben nem sétált volna idáig. Vajjon mi lehet, amit kérni akar tőlem? Vajjon mi lehet a portékáim közül?“ — Most végigmustrálja minden holmiját, ami valami kapcsolatba jöhetne azzal a kétségtelen ténnyel, hogy Mózsit bálba hívták. — Végül, miután teljes szemlét tartott összes kincsein, elhatározza, hogy közelebb kell lépni a kérdéshez, mert kitalálni nem lehet. De olyan elővigyázatosan, nehogy ígéretnek még látszata is legyen. Ezért úgy tíz perc mulva fölteszi ezt a fogas kérdést):

— *Elmész?*

Mózsi (magában: „Hála Istennek, hogy kérdez! Már nem tudtam, hogy folytassam a beszélgetést, most már könnyebb lesz kimondani. Tulajdonképpen jó ember ez az *Ábris*, de vigyázni kell vele, hogy az ember ne erőltesse túlságos sok szóval, mert azt nem szereti és ha észrevenné, hogy én ravaszkodom vele, még meg találna esőkönyösödni, már pedig nincs ezen a világon senki, kitől ilyet kérhetnék és rettentő volna, ha ő megharagudna.“ Végiggondolja, mennyire megneheztelt volt azért a nagy, de csak félig teli karmintubusért, melyért — kicsi, de ép tubust adott vissza. „Igy most már nyugodtabb vagyok, hiszen ő kérdezte, nem veheti zokon, ha folytatom. Amit rögtön meg is teszek, de úgy, hogy lássa meg, mit is várnék tőle anélkül, hogy kérés volna.“ Ezeket így megfontolván, tíz perc mulva kimondja a döntő szót):

— *Nincs frakkom!*

Ábris (megkönnyebbülten: „Áh, hát ez kéne! Ez jobb, mintha festéket kér, mert abban könnyen vitatkozás származik. — Természetes, hogy szívesen szolgálátára vagyok, hiszen félesztendeje a Sába királynőhöz ő adta kölcsön nekem azt a vörös lópokrócot, amit királyi palátnak festettem meg.“ Végiggondolja, hogy olajpecsét esett bele, de Mózsi nem bántódott érte. Nem baj ugyan, mert a pokróc még melegebb, ha egy kissé zsíros, de meglátszik ebből, hogy Mózsi nem házsártos ember. — „Hát ne is várassuk

soká a válasszal, hadd örüljön neki.“ — Így hát öt perc múlva kérdi):

— *Az... enyém... jó... volna?*

Mócsi (magában: „Még jobb ez az Ábris, mint hittem! Már maga kínálja a frakkját, pedig az nagy dolog! Drága ruha és könnyen el is szakad, ha nem vigyáz az ember reá. Most már nyugodt vagyok, el fogok menni a bálba. Ott lesz a kanavász-nagykereskedő leánya. Azzal táncolok majd, bár kissé kövér, de én azt szeretem, mert: tömör! — és az a fő. Milyen boldog vagyok! — Hát ki vele, — elébb felelni kell, azután köszönni.“ Így hát öt perc múlva, kissé mosolyogva kiböki):

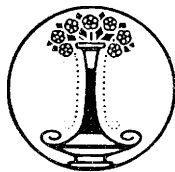
— *Jó!*

Ábris (tíz percet hallgat. Elgondolja, milyen szép dolog jót tenni a barátjával. A hála is szép dolog. A jószívűség is. — Végül szolgálatkészen feleli):

— *Kár... hogy... nincs!*

Ezután még egy órát hallgattak....

Kisbán Miklós.

KRÓNIKA.

— Lausanne-i reminiscenciák. (Folytatás.)

2. Az egyesülés módja.

Eddig a külső struktúrát, a világkeresztyénségben az egységre vágyó törekvéseket munkáló indékokat láttuk, most foglalkozunk a belső struktúrával, a Palais De Rumine-nek, a lausanne-i egyetem legnagyobb jóltevőjéről elnevezett központi épületnek remek falfestésű aulájában összegyűlt képviselők lelki tagozódásával. — Természetesen, ezt a megindult vitatkozások alapján mutathatom fel, mert hiszen az egyes egyházak álláspontja ezek közben jutott kifejezésre, de egyfelől a végeredmények közlését a már említett külön füzet számára tartom fent, — másfelől kiegészítem az így nyert képet, kívülről nyert adatokkal.

Monod említett röpiratában a lausanne-i konferencia tagjait három részre osztja. Tulajdonképen csak két típusa van a keresztyénségnek, u. m. ritualista, vagy sacerdotális, ahova tartoznak a görög orthodoxok és ókatholikusok, azután a profetikus, amelyet képviselnek a protestánsok. A kettő között áll, mind a kettőből kölcsönzött elemekkel az anglikánizmus, vagy angol-amerikai episkopalizmus, mint az egyesült egyházak jövődő szövetségének példaképe. Abban is igaza van, ha a legfőbb rendezést ez utóbbi csoportnak tulajdonítja, melynek különösen az elnökválasztás után tulsúlya biztosítottnak látszott. A keletiek tömör csoportja legtöbb esetben szintén velük volt, ellenben a protestáns felekezetek megoszoltak. Én fenti hármast megkülönböztetés szerint fogom tárgyalni a csoportokat.

Tehát a legszélső jobb szárnyat a *keleti orthodoxok és ókatholikusok* képezték. Szerintük az egyesülés alapját a hét első, oekumenikus zsinat hitvallásaiban és határozataiban kell keresni. És ez a tradíció náluk époly fontos, mint az írás, individualis hitmeggyőződésről pedig szó sem lehet. A hívőnek el kell fogadni azt, amit az egyház tanít. Ebből folyólag már az is engedmény volt, mikor elnézték, hogy az egyházzól szóló tannál az írásmagyarázati jog a hívő lelkek jogául is elismertetett, — vagy az ő látható egyházuk Krisztus láthatatlan egyházával nem azonosított. Kompromisszum jött létre a hitvallásokra vonatkozólag, amikor ők is elfogadták az apostoli hitvallást közös hitvallásul, persze úgy, hogy első legyen a nicenum és

pedig a filioque toldás nélkül. Felbomlott azonban minden barátság, mikor a papirendről, mint az apostolok utódságáról s annak közbenjárói tisztéről, vagy mikor a hét sakramentumról s azok misztikus hatásairól ellentétes nézetek kerültek felszínre. Pedig Miklós ochridai püspök előadását a 7. sakramentomról István szófiai püspök röpirata ép ez időben akarta támogatni. Az eredmény lett, hogy augusztus hó 18-án a két utóbbi javaslat letárgyalása előtt a Germanos metropolita vezetése alatti csoport: a görög, alexandriai, jeruzsálemi patriarchák, szerb, román, lengyel, bolgár, orosz és georgiai képviselők óvást nyújtottak be. Egy egyházba nem lehetnek egyesülve olyanok, akik csak egy forrást, a szentírást fogadnak el és olyanok, akik a tradíciókat is hozzáveszik: az egyházi definíciók minden egyénre kötelesek; Krisztus akaratául ismerik el a hármas, püspöki, papi és diakónusi tisztet, a hét sakramentomot. Ily különbségek mellett tehát *communio in sacris* nem lehetséges és ők az egyesülés alapján egyedül a keresztyéni szeretet szociális és erkölcsi spheráját ismerik el.

Balanos, athéni egyetemi tanár hitelvi okát ennek abban adta, hogy az orthodox egyház unió alatt dogmában való megegyezést ért. S amennyiben ez manapság még kilátástalan kísérlet, ennél fogva egyházközösségről (*koinónia* tón ekklesión) sem lehet szó, — legfeljebb a jövőben remélhetni.

Térjünk át az egyházak között legtöbb tagot számláló családhoz, a *protestánsokhoz*. akik ennek dacára meglehetősen lemaradtak, mert egyetérteni nem tudtak. Ők a baloldalt képviselték, szélső szárnyon állván a spiritualis felfogás tekintetében a baptisták és a sakramentumok szükségét elvető kvákerék; aztán a sakramentumoknak az ígével egyenlő jelentőséget tulajdonító kongregacionalisták, methodisták, presbiterianusok, szóval a Calvini típusuak s végre árnyalati különbséggel a lutheránusok.

Az egyesítésre irányuló törekvés a reformátusoktól indult ki. — Mindjárt a konferencia kezdetén összehívott bennünket, reformátusokat Merl d' Aubigné, mint elnök a Monod Wilfred párisi és Choisy Jenő genfi theologiai tanárok által előterjesztett, egyébként több variációban közkézen forgó és itt természetesen csak kivonatatosan közölt tételek melletti állásfoglalásra: 1. A keresztyénség spiritualis egysége a Jézus Krisztussal való lelki-egységben realizálódik, melynek tehát minden hívő tagja: — 2. ennél fogva a tanbeli, liturgiai és szervezeti különbözőségek egy ugyanazon egységnek különféle, jogszerű viszfői, anélkül természetesen, hogy minden egyház egyforma értéket képviselne: — 3. az evangéliumi keresztyénség spiritualis valóság és nem vallásos kultusz gyakorlása; 4. ha tehát kétféle keresztyénség létezik, tudniillik kultikus és spirituális, vagy más szóval sakramentális papi és spirituális profetikus, előbbinek engedni kell az utóbbi javára; 5. ennek dacára minden evangéliumi egyházat elismerünk, szervezett papi szolgálatát érvényesnek tartjuk s szívesen fogadjuk tagjaikat saját közösségünkbe; 6. hitvallás tekintetében a református egyház szilárdan a szentírás alapján áll, de azzal egyezőnek tartja az apostoli és niceai hitvallást és lehetőnek tartja a hitvallás újabb formulázását. —

mert hiszi, hogy a Mester magát az egyházban Szentlelke által kijelenteni meg nem szűnik; 7. a két sakramentom tekintetében lehetetlen az opus operatum álláspontját elfogadni, az úrvacsora közösség a Megváltóval, aki lelkileg hit által a szívekben jelen van, keresztség és úrvacsora természetfeletti szolidaritás eszközei az egyház tagjai számára és missziói hivatás a világgal szemben; 8. égő óhajításunk, hogy az úrvacsora a keresztyénség spirituális egységének manifesztálója legyen, az egyesült egyház hívei mindenütt odabocsáttassanak hozzá. az egyesült egyház lelkipásztori szolgálata mindenütt érvényes legyen, természetesen a helyi kompetens lelkész beleegyezésével; 9. az egyházi szolgálat kérdése nem elsőrangú fontosságú s a református egyház bibliai alapúnak a zsinat presbiteri rendszert tartja, mindazonáltal kívánjuk, hogy a gyűlés tanulmányozza az eszközöket, melyek a püspöki és presbiteri rendszer együttlétét biztosítsák; 10. a konferencia határozza el a pericidikus összejöveteleket az egyesülés nagy céljainak előmozdítására.

Református részről fenti értelemben a megállapodás megtörtént s tervbe vétetett a többi protestáns felekezetek lassankénti bevonása is. Azonban csak a lutheránusokkal tudtunk összejönni, Hermelink marburgi professzor elnöklete alatt, hol fenti pontok fel is olvastattak. anélkül, hogy határozott állásfoglalás egyik, vagy másik irányban történt volna. Nemsokára újabb bonyodalmak következtek. A konferencián az egyházra és közös konfesszióra vonatkozólag nehézség protestáns részről nem merült fel. Mentve volt az egyház szabadvizsgálatának és a hívők láthatatlan közösségének elve; minden egyéb adia-phoronnak, közönyösnek látszott. De jött az egyházi szolgálat és sakramentomok kérdése, mely a protestánsokat is megbontotta. Egység a lutheránizmusban másként nem képzelhető el, mint a tan tisztasága és a sakramentomok helyes kiszolgáltatása útján. Ez a hitvallásban tételszerű ismerve az egyháznak. Ez pedig ma kilátástalan várakozás volt. Viszont a tannak valamely mesterséges minimális bázisát megteremteni, vagy kompromisszumot létesíteni, határozottan elítéltetett. Tehát Söderblom upsalai érsek vezetése alatt a svéd, francia, norvég, lett, amerikai és német lutheránusok deklarációt nyújtottak be, melyben azt kérik, hogy a mostani konferencia csak anyagot gyűjtsön s egy külön bizottságot válasszon, mely az így összegyűjtött anyagot egy következő konferencia számára dolgozza fel.

Erre a reformátusok is adtak be nyilatkozatot, melyben a spirituális egységet és Krisztust, mint egyesítő pontot hangsúlyozták, mi-alatt a kväkerek az embertársi és Krisztus iránti szeretetre helyezték a súlyt s elötérbe állították a sakramentomban is annak tapasztalati oldalát a szertartással szemben. Szerintük a keresztyénség nem az „egy hit, vagy egy tan“, hanem „az egy élet, tudniillik minden viszonylatban az emberben benne levő isteni lélek növekvő szabaddá létele“. Az egység gondolata ehhez hasonló kifejezést talált azokban a thezisekben, melyeket a már említett Monod és Heiler volt katolikus pap, jelenleg lutheránus theológiai tanár Marburgban, nyújtottak be. Hangsúlyozzák a bennünk levő Krisztust, mely vallásos tapasztalat talaja

az egyház. Az egyház sakramentális életében is Isten és az ember-társak szeretete jut kifejeződésre, tudniillik az isteni életben való részesedés és az Isten országa érdekében folytatott embertestvéri közös munka. Ethikailag a keresztség, mint a személyiség sakramentoma, jelenti: „Isten gyermeke vagy, — légy azzá!"; — az úrvacsora pedig: „Jézus Krisztusnak és az embertestvéreknek testvére vagy, — élj aszerint.“ Így a keresztyéneknek, miközben minden egyház dogmáit, szokásait, sakramentomait tiszteletben tartanak, gyakorlatilag az inter-kommunióra kellene törekedniök.

Ime, pár vonás orthodox és liberális részről az egység lehetőségeinek feltételeiről. Sőt volt a tanbelin kívül erős szervezeti ellentét is a protestánsok között, amennyiben a lutheránusok közül többen püspök helyett a superintendensi címhez ragaszkodtak, mások a konstitucionális püspökség álláspontján voltak. Itt azonban mégis az ellentét legélesebb az anglikánizmussal volt.

Mint mondtuk, az *anglikánizmus*, ideértve az *amerikai püspöli egyházat* is, a nagy irányító középpont volt. Talán a jövőendő egvesülés mintájává levése vágyával. Dacára a protestáns hitnézeteknek pl. egyik delegátus, Riley, nyíltan kijelentette, hogy az ő álláspontja orthodox barátjainak álláspontjaival legmesszebbmenőleg megegyezik. Sőt alkalomadtán tudtak a denominációk speciális nézetei ellen is állást foglalni, mint mikor pl. a kvákerok által forszírozott sakramentom nélküli kegyelemről való tant megobstruálták.

Legsebezhetőbb pont azonban mégis az általuk képviselt püspökség kérdése volt. Én úgy hiszem, hogy a lutheránizmusnak e tekintetben elfoglalt, előzetesen említett merev állásfoglalása is bántotta őket. Az egyházi tiszt egyik főelőadója, Scherer, az uniált amerikai lutheránus egyház titkárja, pl. arra a következtetésre jut, hogy logikailag a sacerdotális papság és apostoli sukcessió, ami az anglikánizmusban megvan, — a pápai primátushoz vezet. Természetes, hogy ha valami titkos szándék ez irányban fenforgott, a kijelentés még elkeserítőbben hathatott, bárha Brent elnök már az első templomi beszédében ezt a kérdést kikapcsolandónak ítélte. Bizonyos azonban, hogy Palmer, bombay-i püspök, a tárgykötő-bizottság elnöke, Schererrel szemben a másik főszónok erősen képviselte ezt a szervezetet, vitatkozván e tekintetben a kongregacionalista Garwie-nak, a konferencia ügyvezető elnökének közvetítő nézetével. Aligha volt idegengerlőbb, érdekesítőbb napunk, mint mikor a két szónokot egymás után hallottuk.

A legnagyobb nehézség a VII. témánál (a keresztyénség egysége és a létező egyházak viszonya) mutatkozott. Söderblom, ki ezen bizottság elnöke volt, fejlődésszerű egységet ajánlott, mely elsősorban stockholmi mintára a közös munkában való egységet hangsúlyozta s lassanként akart tovább menni. Az utolsóelőtti napon, augusztus hó 19-én tárgyalatott a kérdés, maga Söderblom már előzetesen eltávozott. Dr. Merhouse, az amerikai Living Church szerkesztője, heves támadást intézett a javaslat ellen, melyet egész terjedelmében elvettetni kért. Hasztalan volt minden csillapítás. Erre a kis fekete chinai Lew ugrott fel s kijelentette: „Ha önök nem fogadják el ezt a javaslatot, én visszavonom a

többi javaslatok mellett leadott szavazataimat.“ Tudvalevőleg az összes javaslatokat nemine contradicente lehetett csak elfogadottnak kinyilvánítani. Végre Brent közvetítő indítványa győzött, — a javaslatot elfogadták, de visszaadták a Continuation Comitee-nek, a fenntartó bizottságnak, — újra átdolgozás végett. Ezzel aztán a zaj el is ült, ellenben az újra átdolgozó bizottság elnöke Headlan gloucesteri püspök lett, aki ezen tárgy másik főszónoka volt Söderblom mellett s ez is jelent valamit. Egy éppen most érkezett amerikai híradás szerint az ügyvezető-bizottság (Business-Committee) december hó 21-én tárgyalta az új javaslatot. Ugy látszik, egyelőre az egyházak között sem föderációt, sem organikus uniót nem terveznek s megelégednek a különbözőségek és egyezőségek megállapításával, mint az más témáknál is történt.

Nem emberileg közvetített munkáról lenne szó, ha ezek a különbségek meg nem lennének. De hogy Istennek Lelke ott volt az eredményekben, az kétségtelen, mert hiszen egy téma kivételével a többi 6 mégis csak megoldatott. A két első pedig, t. i. az egységre való felhívás és az evangéliom egyhangú elfogadtatásra is talált, melyhez tehát semmi ellentét nem fűződik. A keresztyénség egységében, hogy azt mindenki akarja és hogy azt mindenki az evangéliom alapján akarja, — már kifejezésre jutott. — De ezenkívül az egység, mint a hívők közössége az egyházzal való nézetben is megmentetett. Közös konfesszióvá az apostoli hitvallás és nicénum lett. Az egyházi szolgálat Isten által való rendelése minden egyház számára megállapított, — a sakramentumok Isten rendelésén alapulnak. A keresztyén közösség alapja, tehát a communio in sacris valamikor mégis létrejöhet.

Brent elnök a világkonferencia tagjaihoz utólag küldött levelében méltán emeli ki, hogy a konferencia tényének már megtörténése valami történetileg páratlan dolog. — Az első lépés megtörtént. — Az egyházakon a sor, melyekhez a javaslatokat vélemény-adás végett megküldték, hogy a megkezdett úton továbbhaladjanak. — Mert a felhozott akadályok mind olyanok, melyek az említett nagy érdekek mellett eloszthatók. — Erről most ne szóljunk, hiszen előbb, mint említettük, meg kell majd magyar nyelven ismerni magukat a javaslatokat. Mindenesetre értékesíteni kell azonban a konferencia eredményét, magyarhoni evangélikus és református egyházaink testvéri viszonyának fejlesztésére, amire nézve nagyon életre való és mélyen szántó pár gondolatot hallottam Báró Kaas Alberttől, a konferencia egyik tagjától.

Az emberiség egységének ábrándokba ringató benyomásai voltak azok, melyekkel Lausanne-ból távoztunk. Valami csodálatos pünkösti hangulat szállta meg az ember lelkét, mikor az a világ minden részéből összejött embertömeg egyszerre elkezdte mondani a Miatyánkot, — kiki saját nyelvén, — hangosan, avagy, mikor utána felzendült az ének s én is a sokféle nyelvű emberek között s előtt együtt énekelhettem zsolotárunkat: „Mint a szép híves patakra . . .“

Az emberiség titáni munkára képes itt ezen a földön. De két-

ségkívül legmagasabb munkateljesítményét egységbe forrva érheti el, amint Isten dicsősége is akkor lesz legnagyobb közöttünk, ha minden térd meghajol ő előtte és akit elküldött, szent fia az Úr Jézus Krisztus előtt!

Dr. Lencz Géza.

— **Történetgyártás — történethamisítás.** Egy elég vaskos könyv jutott a kezünkbe. 173 lap. Francia nyelven van írva, de nem francia ajku író munkája. A címe: *A lutheránusok üldöztetése Szlovákiában a XVII. században.* (Les persécutions des luthériens en Slovaquie au XVII-e siècle. Strassbourg; Imprimerie Alsacienne, 1927.) — Az írójáról mi semmit nem tudunk. A neve: J. Oberuc. Szlovák. A könyvet a strassburgi egyetemen a theologiai licenciatus elnyeréséért írta s így valószínűleg egészen fiatal ember. A nemzeti érzése erősen duzzadó, sőt annyira fanatikus lobogásu, hogy szinte körüllángolja könyvét, amelyet különben Jánoska Györgynek ajánl. akinek — az ajánlás szerint — teljesen az egyháznak szentelt élet után az a megtiszteltetés jutott osztályrészül, hogy a szabad Szlovákia első püspöke lehetett. Ajánlja azonkívül a szlovákiai lutheránus egyháznak, amelyet „az üldözés századai megtizedeltek, de mártirjainak hősi hite megtartott”. A szlovák nemzeti lelkesedés a könyvben is annyira gyanusan feszül, hogy a strassburgi egyetem theol. fakultása elismerésre méltó objektivitással a könyvnek legelső lapján azt a nyilatkozatot teszi, hogy a fakultás nincs abban a helyzetben, hogy a jelölt nézetei mellett, vagy azokkal szemben állást tudjon foglalni (la faculté n'entend ni approuver ni désapprouver les opinions particulières du candidat).

Nagyon helyes és szükséges volt a strassburgi theol. fakultás részéről ez a nyilatkozattétel, mert a szóbanforgó mű, — bár a tudományosság vértetében lép fel — még sem az az objektiv jellegű, tudományos értékű mű, aminek látszani akar. Ez a mű szlovák propaganda mű. Egyháztörténelem köpönyege alatt végzett propaganda.

A tudományossága külső bizonyítására mindjárt az ajánlás után felvonultat egy nagyon széleskörűnek tetsző, felhasznált irodalmat XV oldalon. I. szám alatt 10 latin nyelvű (Burius, Historia Diplomatica, Kazy, Klanicza, Lampe, Lani, Ribini, Schmal, Simonides stb.), II. szám alatt 3 francia (Denis, Histoire des revolutions, Ruyter), III. szám alatt 15 német (Borbis, Klein, Limberger stb.), IV. szám alatt több szlovák (Haan: Cythara Sanctorum; Kalinka, Lani, Slavik stb.), és az V. szám alatt 13 magyar nyelvű (Balogh Ferenc, Breznyik, Budai Ésaías, Hörk. Fraknoi, Pauler, Ráczy Károly, Szilágyi, Zsilinszky stb.) műre hivatkozik, mint forrásműre.

Minket azonban ezzel a tüntető felvonulással nem téveszt meg a szerző. Sőt inkább. A felsorolt műveknek ez a védelmül szánt hadoszlopa előttünk vádként vonul fel ellene. Ezeknek a műveknek a szerepeltetéséből kitűnik, hogy Oberuc úr nem eredeti, élsőrangú, eddig nem használt forrásokból dolgozott, hanem — ha még olyan értékes, sőt nagyon értékes, de mégis meglevő, kész, ismert és nyom-

tatásban megjelent művekből. Így műve ismert művek alapján készített összefoglalás. Számtalan helyen a szokványos hangon, ismert színekkel és kitételekkel, az eredeti tanulmányozás minden legkisebb jele nélkül. Sőt még a mai történeti tudomány által elért magaslapon sem áll, mert olyan kiváló tanulmányt, mint aminő a Miklós Ödöné (Holland intervenció a magyar prot. érdekében. Pápa. 1918.), nem ismer, nem használ s hogy egy ilyen műnek a XVII. századbéli protestáns üldöztetések ismeretére nézve milyen jelentősége van, arról Oberuc úrnak még halvány fogalma sincs.

Ami elfogadhatóbb a műben, az régi, az ismert. Ami új, az hamis. Idegen nyelvű (francia) olvasó közönségre számítva, még ha feltesszük is a jobbik esetet, — t. i. hogy nem — tudatosan —, de hamisítás. Ez a mű Szlovákia egyháztörténetévé teszi a magyar protestáns egyház XVII. századbéli üldöztetésének szinte egészét. Szlovákiai egyháztörténet a szerző szerint mindaz, ami a mai, ujdonsült Szlovákiának megfelelő területen lefolyt. Az itt folyó üldözés váltotta ki az író szerint, hogy miért s milyen körülmények közt, minő tárgyalások után —, ezzel adós marad a mi szlovákunk, a Bocskay, Bethlen, Rákóczy György stb. felkelését, akik mindannyiszor megmentették Szlovákiát.

Szlovák történet lesz így a pozsonyi idézés, gályarabság, eperjesi vértörvényszék stb., még ha kénytelen is szerző megemlíteni, hogy az üldözés sújt nemzetiségi különbség nélkül minden protestánst.

S így nyilvánvaló ennek a történeti műnek a jellege. Ez XVII. századbéli önálló történetet gyárt a mai határu Szlovákiának. S világos, hogy ez annyira lehetetlen feladat, hogy ez a történetgyártás történethamisítás lett.

Árnyék- és mellékalakok lettek a történetben a magyarok. Idegenül és összefüggéstelenül avatkoznak bele a magyar protestáns egyház hősei, azok, akik az akkori élő történetet csinálták, Szlovákia lutheránusainak véres sorsába.

Az objektív történeti igazság az, hogy Szlovákia a XVII. században nem volt. A magyar földön lakó szlovákok ilyen önálló egyháztörténeti életet nem éltek. Belőlük ezek a történeti mozgalmak nem indultak ki. Az üldözések viharába beleestek ők is. Szenvedtek, mint a magyarok. Nincs senki olyan vak és elfogult, aki ezt el ne ismerné. Nincs senki, aki a történelemben ezt elő nem adná. De a történelem hordozói az ő ártatlan szenvedéseikkel, passzivitásukkal, szervezetlenségükkel, történelemalattiságukkal szemben — a magyarok voltak. Nem lehet csak toldalékképpen az ő önálló történetükhöz külsőleg odatűzni a magyarok XVII. századbéli történetét. Mert ez a történet így hamis; a hirdetése hamisítás. A protestánsokat világszerte összekötötte közös szenvedéseik szent emléke. A szlovák Oberuc előtt, hogy politikai tőkájukat növelje, még a közös szenvedések összekötő emléke se szent.

Marton János.

KRITIKAI SZEMLE.

Az Országos Református Tanáregyesület Évkönyve az 1926—27. tanévről. Szerkesztette dr. Papp Ferenc egyesületi főjegyző. XXI. évfolyam. Debrecen, 81 lap.

Ez az Évkönyv az 1927. június 8-án Kecskeméten tartott közgyűlésen felolvasott értekezéseket, a pénztári jelentést s a gyűlés lefolyását ismertető jegyzőkönyvet foglalja magában, míg a közgyűlés tárgysorozatának egyéb fontos pontjait: Dóczy Imre elnöki megnyitó beszédjét, S. Szabó József alelnöknek, az egyesület huszonötéves multját ismertető felolvasását és a főjegyző jelentését a *Protestáns Tanügyi Szemle* közölte.

Az Évkönyv első terjedelmesebb (3—46. l.) felolvasása: a *Középiszkolai reformok* dr. Papp Ferenc debreceni leánygimn. igazgatótól, melyben a világháború után a külföldi nagy kultúrnemzeteknél és hazánkban is életbeléptetett új középiszkolai reformokat és törvényeket ismerteti és bírálja. Az alapos szakismerettel, az idevágó külföldi törvények és szakmunkák alapján kidolgozott tanulmány a francia, olasz, porosz és magyar középiszkolai reformokat mutatja be és állítja egymással párhuzamba. A *francia* középiszkola a világháború óta három reformáláson ment (a különböző politikai pártok egymást felváltó uralma alatt) keresztül, u. m. 1923-ban, 1924-ben és 1926-ban, s ezek hol a klaszszikus, hol a nemzeti tárgyakat állították nagyobb mértékben előtérbe; továbbra is megmaradt bennük a többszörös elágazású rendszer s a modern nyelvek relative jobban érvényesülnek bennük, mint a német-, vagy a mi középiszkoláinkban. Az *olasz* középiszkolai reform a régi Rómával való történelmi kapcsolat felújítása, megerősítésére törekszik, kivált a latin és történelem fokozottabb tanítása által, míg a matematikai-természettudományi oktatás kissé háttérbe szorul; jellemző az olasz középiszkolákra nézve a többszörös felvételi vizsgálat és a numerus clausus (az osztály maximális létszáma 40 lehet). A *porosz* tanügyi kormány a történelmi folytonosság, az állampolgári nevelés, az egységes iskola, a személyiség pedagógiája és a munkaiskola alapelveire építette fel új középiszkolai rendszerét; iskolatípusok: a humanisztikus gimnázium, reálgimnázium, főreáliskola, Deutsche Oberschule (új típus) és az Aufbauschule (továbbképző iskola.) Végül következik az 1924. évi XI. t. c. vezérlő elveinek ismertetése, majd a négy országbeli középiszkola típusainak összehasonlító s nagyon tanulságos bírálata. A derék, alapos tanulmány kitünő tájékoztatást ad a középiszkolai reformok most erősen aktuális kérdéseinek megítélésére nézve.

Marton Sándor kecskeméti tanár *Képek a kecskeméti ref. kollégium történetéből* c. felolvasásában előbb a kecskeméti ref. egyház megalakításáról szól (a reformáció 1548 körül indult ott meg s 1564-ben szervezkedett önálló egyházzá), azután a ref. közép- és felső iskola fokozatos kialakulását ismerteti. Előadása szerint 1580-tól kezdve beszélhetünk kecskeméti ref. gimnáziumról; első megnevezhető rektora a később hitehagyott Veresmarty Mihály. A gimnázium tanárait Debrecenből kapta; 1749-től fogva kezdtek benne állandó professzorok tanítani; 1752-ben a helytartótanács a kecskeméti kollégiumot is eltiltotta az építkezéstől. Az utolsó 6 lap az utóbbi száz év mozgalmas történetét tárja eleven előadásban az olvasó elé, midőn Kecskemétnek előbb Nagykőrössel, majd utóbb Budapesttel kellett a főiskoláért hosszú és szenvedélyes harcot vívnia, mely 1864-ben ért véget, s azóta háborítatlan virágzik Kecskeméten a főgimnázium, a jogakadémia s legújában a tanítóképző-intézet.

Rácz Lajos.

Domján Elek: Az áldozati kultusz. Vallástörténeti tanulmány. Sátoraljaujhely. 16-od rétd. 66 lap.

Ez a kis munka, mely igen súlyos és bonyolult témát dolgoz fel, igen gyakran elárulja az „előkelő idegent“, akinek még ninesen kellő gyakorlata a tudományos módszer terén és aki tárgyában a rendelkezésére állott rövid időben a legjobb akarat mellett sem érhetette el a megfelelő tájékozottságot, bár nobilis igyekezete tiszteletet érdemel. Dolgozatában nem az egyszerű deskriptív, hanem a vallástörténelemben úgynevezett fenomenologiai módszerrel él (melynek természetesen semmi köze a Husserl-Scheler-féle fenomenológiához), mely a vallásos egyes jelenség nemcsak rendszeres ismertetését, hanem megfejtését is igyekszik adni. Szerző az áldozat eredetét és jelentőségét akarja előadni, de mondjuk ki magyarán, túlkemény fába vágta a fejszét. Azzal a szűkkörű forrással, mellyel szerző dolgozott, e súlyos problémát még félig sem lehet megoldani. E kérdés a primitív népek vallástörténete nélkül meg nem világítható, már pedig szerzőnk erre ügyet nem vetett, mert bizony Orelli és Jeremiás összefoglaló munkái itt nem elegendők. De nem terjeszkedett ki a görögök és rómaiak áldozati kultuszának tanulmányozására sem és tkp. csak a zsidó áldozati kultusz ismeretere támaszkodva mondja ki, hogy minden áldozat legáltalánosabb jelentősége az Istennel való egységjutás tudatában gyökerező kiengesztelődés eszméjében található, ami a vallási élet kezdő fokára semmikép sem áll, mert ott az áldozat egyszerűen ajándék az istenség megnyerésére.

Szerző eljárását jellemzi, hogy már a bevezetésben kimondja azt a tételét, melyet többször ismétél, holott a dolgozat végén mint eredményt kellett volna leszűrnie. Jellemző az is, hogy az egész dolgozatban nem is találjuk az áldozat kielégítő meghatározását és a másik fontos vallási kultusz-cselekvény, az imától való elválasztását.

Sőt a szerző némi ellentmondásba is keveredik, amikor azt mondja, hogy a sakramentális lakoma „az áldozat legeredetibb értel-

mének ítélendő“, tehát még sem a kiengesztelődés eszméje? Mert az életközösség kifejezése és a kiengesztelődés, melyhez a bűntudat csatlakozik, nem egészen egy és ugyanaz. Egyébként ez is csak a későbbi értelmezés bevittele a primitív fokba. Általában azt hisszük, hogy a szerzőt a beható tanulmányozás, mire ideje nem volt, arra a meggyőződésre vitte volna, hogy az áldozatot nem lehet egyetlen motivumból levezetni, hanem hogy itt az egymással összenőtt motivumok egész csomójával van dolgunk, vagyis nem egy, hanem különböző indítékok adtak alkalmat az áldozat keletkezésére.

Végül szóvá kell tennünk szerzőnek szegényes forrásismeretét. Nem szólva arról, hogy kizárólag német művekre támaszkodik, ki kell emelnünk, hogy ma már Wundt, Benzinger, Freud, Delitzsch nem elegendők, hanem vannak oly nevek, melyeket ma bármely vallástörténeti kérdésnél mellőzni nem lehet, mint Oldenberg, Wissova, Richard M. Meyer, Söderblom, Beth, Heiler, Lehmann Preuss, Nilsson stb., de nem szabad mellőzni a valláspsychológiát sem. Sőt van pár mű a magyar irodalomban is, melyből szerző bővebb okulást meríthetett volna tárgyára vonatkozólag. Makkai: A vallás az emberiség életében; Kühár: Bevezetés a vallás lélektanába; Zborovszky F.: Az ős kőkor embere, kultúrája és vallása, stb.

Mindezek alapján őszinte sajnálatunkra a jelen kis monografiát tudományos vallástörténeti irodalmunk nyereségének nem tarthatjuk, azonban a doktori értekezések átlagos mértékét így is megüti és talán, mint a derék írója óhajtja, némi érdeklődést kelt „vallási életünk nagy kérdései iránt“.

Szelényi Ödön.

Mester János: Kelet nagy gondolkodói. (Kultúra és Tudomány). Budapest. Franklin Társulat kiadása. Évszám nincs. Kis 8°. 232 lap.

Ez érdekes kis könyv, melyet nagy örömmel és sok tanulsággal olvastunk végig, a következő tartalommal bír: Egy 15 lapra terjedő, gondosan megírt bevezető rész után a 16—136. lap szól az indiai bölcsészeti rendszerekről, a 137—190. lapokon a kínai gondolkodók rendszereit teszi beható ismertetése tárgyává s végül a 191—214. lap Zarathustra rendszerét elemezi és méltatja; a 215—224. lap az irodalmi idézetek összefoglalása, a 225. lap a műben használt rövidítések jegyzéke; a 226—232. lap tartalommutató.

Szerző eljárás módja: a bevezetésben rávilágít arra a hatalmas szerepre, melyet az emberiség szellemi történetében a nagy bölcselők játszanak, majd rámutat arra, hogy kelet nagy bölcselőinek az ismerete elengedhetetlen a mai gondolkozásra nézve. A bölcslettörténelem tényezőinek és irányainak az összefoglaló rövid, de tartalmas ismertetése után leszögezi a maga álláspontját s ezzel megszabja művének szerkezeti beosztását is, amennyiben a nagy egyéniségek történelem-formáló nagy jelentőségét hangsúlyoztatván, mindenekelőtt a nagy gondolkodók rendszereit boncolja s a kisebb rendszerekkel csak kiegészítésként foglalkozik. Szerencsés gondolat, hogy a nagy bölcsészeti rendszerekbe való belemélyedés előtt ismerteti azt a collectív lelki hangulatot, dispositiot is, amelynek keretében érthetők

meg csak igazán úgy az ind, mint a kínai és iráni bölcsészeti rendszerek. Más kérdés aztán, hogy ez ismertetés minden részletében helytálló-e, s ha igen, nem volna-e még további jellemző vonásokkal bővíthető, illetőleg egynémely tulzó szín letompításával esetleg más irányban helyesbíthető.

Az egész műről az a benyomásom, hogy szorgalmas tanulmányozás és gondos munka eredménye s annak a célnak, hogy a lényeg tudományos alapon s mégis közérthető formában nyújtsa, pompásan megfelel. Semmi olyan részt nem találtam benne, amely a tudományos kritika szempontjából nem volna legalább is vitatható. Megértem és méltányolom, hogy szerzőt tárgya feldolgozásánál főképp a filozófiai irodalom érdeklí és túlnyomóan arra támaszkodik, de mivel a keleti gondolkodók gondolatai írásos emlékekben maradtak reánk s ez emlékek tanulmányozásának manapság egész sor különféle irodalma van, legalább a legújabb irodalomtörténeti munkákkal meg kellett volna ismerkednie s összefoglalásaiban, irodalmi jellemzéseiben azok adataira kellett volna támaszkodnia. Feltűnő pl., hogy az ind filozófiai rendszereket magukban foglaló művek ismertetésénél egyetlen egyszer sem hivatkozik M. Winternitz (*Geschichte der indischen Literatur. Bd. I—III. 2. Ausgabe. Leipzig. 1909—20.*) c. munkájára, holott jelenleg ez a legkimerítőbb és legkritikaibb ind irodalomtörténet. Anélkül, hogy további részletezésbe akarnék bocsátkozni az irodalmi teljesség tekintetében, meg kell jegyezni, hogy forrásapparátusában sok jelentős hiány van, amit pedig még hazai viszonyaink között is lehetett volna pótolni.

Néhány tévedést is helyre kell igazítanom a mű szövegében. Ezek a következők: 7. l. Buddha istentagadónak neveztetik, holott Buddha valójában nem az, csak közömbös az istenvilág iránt, mert rendszerben az istenek nélkülözhetők, ugyancsak a 7. l. Zarathustra „az emberi elme legnagyobb teljesítményével és legmélyebb gondolataival állítja helyre az ősi monotheismust“, — e fogalmazás így helytelen és félreértésekre okot adó. Zarathustra azért nagy marad, ha nem is állít helyre egy olyan ősmoetheismust, amelynek a keresztyénségen kívül biztos nyomai még csak a zsidóságnál mutathatók ki. A 28. l. szerző a Rig-véda himnuszait régebbieknél minősíti az assyrbabyloni emlékeknél, — nos, e kérdés ma már el van döntve: a Védákban nincs egyetlenegy olyan darab sem, amelynek keletkezése Indián kívülre mutatna, az indek pedig a II. évezred kezdete után telepedtek le Indiában, a legrégebbi assyr-babyloni emlékek, illetőleg azoknak a sumir elődjei pedig legalább is a III. évezred elejére, ha nem még korábbi időre mennek vissza. A 29. l. feltételezi, hogy az indogermán népek ősvallása monotheizmus volt, amelyet később felváltott a sok isten-hívés naturalista kultusza, sőt szerzőnk a 160. lapon a kínai ősvallás jellegét is a monotheizmusban határozza meg s a későbbi fejlődést ebből való elfajzásnak magyarázza (lásd előbb Zarathustra jellemzésénél is). E theoria ma a tudományban az „A. Lang, P. W. Schmidt és L. von Schröder elmélete, az u. n. degeneratio elmélet, ámde ennek az ethnographiai és anthropologiai alapjai és argumentumai erős kritika alatt állanak és más feltevésekkel

szemben felette ingadoznak. Ehelyütt azonban nincs terünk e kontroverz kérdés megvitatására s végeredményben nem is kifogásolom szerzőnek a keresztyén hit feltétele által sugalt nemes állásontját, csak arra akartam rámutatni, hogy az ősmonoteizmus kérdése egy nagyon bonyolult és súlyos kérdés s a keleti gondolkodók bölcselemi rendszerei értékelésénél nem játszhatik értékmérő szerepet. A 32. l. az ind tulvilági életnek paradicsomi jellegével szemben Oldenberg kutatásaiból (Die Religion des Veda. 2. Auflage Stuttgart und Berlin. 1917.) annak egy sokkal komorabb, ősbibb képe bontakozik ki, ha a későbbi fejlődésben az előbbi szelidebb és boldogítóbb alak lépett is a helyére. A 161. l. megokolatlanul tartom az animizmus, animizmus, totemizmus, samanizmus, asztralizmus felett közölt s Krause fogalmazásából származó ítéletet, mert e sok-izmus elütőzése — sajnos — nem olyan könnyű dolog. Ezek mögött ténybeli adatok egész halmaza áll, ezek a primitív népek szellemi életfejlődésében átélt és meglévő fokozatok s a tudomány eredményeivel való szembehelyezkedés nélkül nem lehet őket fumigálni. A 192. l. szerzőnk Zarathustrát „az egy Isten egy prófétájának“ nevezi. E fogalmazás nem jelentheti azt, hogy Ahuramazda mellett Angramanju ne volna isten, ellenkezőleg ez utóbbi is valóságos isten, kinek önálló léte, birodalma és működési köre van. Zarathustra maga is elismeri ezt, nemcsak, de egész rendszere éppen e két öröktől fogva létező ellentétes principium: a jó és rossz küzdelmén alapszik. A 193. l. nem világos, hogy mit akar mondani szerző azzal a megállapításával, hogy a parsik fejlett jogérzöke megérzik az annyira magasztalt babyloni jogrendszeren is. Ez parsi hatást tételezne fel amarra, ilyenről pedig én sem nem hallottam, sem nem olvastam. Annál kevésbbé lehet egy ilyen hatás valószínű, mert hiszen a perzsa szellem erősebb kontaktusba a babyloni szellemmel épen a perzsa hódítások után lépett, akkor pedig már nem volt többé babyloni birodalom és nem lehetett babyloni önálló jogrendszer sem. A 197. l. Avesztáról adott jellemzés nagyon hiányos s pl. az elveszett Aveszta szövegen nyugvó Bundehehről, amely pedig a parsismus kosmológiája szempontjából igen becses irat volna, meg sem emlékezik. Ugyanott és a következő lapon Anquetil du Perron nevét kétszer is hibásan (nyilván sajtóhibából) Anquetil-nek írja.

Egyebektől eltekintve kifogásolom a természeti istenekről használt banális kifejezéseket: Például 30-ik lapon Indráról írja: a hasa az ő istene, stb.

Minde megjegyzésekkel azonban távolról sem akarom az okos és vonzóan megírt művecske értékét leszállítani, csak arra akarom általuk a figyelmet felhívni, hogy még a nagyközönség részére írt munkákban sem közömbös a források kritikai használata, a fogalmazás precizitása és tárgyilagossága. Egyebekben megismétlem, derék, komoly, sok olvasottságról és gondolkozásról tanúskodó munkával állunk szemben, mely célját, hogy kelet nagy gondolkodói iránt érdeklődést ébresszen és másokat további mélyreható tanulmányozásra buzdítson, bizonyára el fogja érni. *Varga Zsigmond.*

Das autonome Siebenbürgen. (Dr. Müller Hermann röpirata.) Nagyszeben, 1926. 8°. 1—31 lap.

Igen élenken emlékszem arra a megdöbbenésre és felháborodásra s egyúttal szánakozó lomosolygásra, mely 1915. őszén, a világháború második évének kezdetén, általános volt, kivált Erdélyben, arra a hírre, hogy „az a két balkezű“ Tisza — nyilván német befolyásra — Erdély autonómiájáról tárgyal Mihályi Tivadarékkal. Nem is lett a dologból semmi, s az erdélyi románok — általában — becsülettel állották a sarat reáinktörő fajtestvéreikkel szemben. Bizonyos azonban, hogy ezért jutalmat vártak s ha a háború reánk nézve kevésbbé szerencsétlenül végződött volna, úgy, hogy a román vezetők legtúlzóbbjai nem nyertek volna olyan támogatást kívülről, amelyet tényleg kaptak és a józanabb elemek diktálták volna a románság állásfoglalását, — az 1915-ben elejtett fonalat ismét fel kellett volna venni. Mert csak így lehetett volna elkerülni azt, ami 1918-ban — félős, hogy jelentős részben azért következett be, mert Tisza annak idején nem elég erélylyel látott a megvalósításához. Aminek magyarázata viszont az lehet, hogy a közben ellenünk hadbaszállt Románia megveretett, a hazai románok ügyének rendezése tehát — úgy látszott — egyelőre nem sürgős.

Mennyire időszerű volt az autonóm Erdély ügye, nemcsak az a tény bizonyítja, amit Müller is megállapít (5. lap), hogy t. i. az erdélyi románság vezetőinek, a háború kitörésekor legmerészebb álma sem terjedt a fajilag azonos Romániához való csatlakozásig, melytől egyébként egy világ választotta és választja el őket ma is. Ha egyáltalán gondoltak egyesülésre, azt úgy képzelték el, hogy Románia fog Erdélyhez csatlakozni, valami olyan módon, mint annak idején Bethlen Gábor, vagy még inkább II. József gondolta az új Dácia királyságban; természetesen Habsburg főség alatt. Különösen az 1916. évvégi és 1917. éveleji eseményekkel kapcsolatosan gondolhattak ilyesmit.

Müller is említi (13. lap), de csak, mint a háború végével beállott zür-zavarban a fáma által rebesgetett hírt, hogy a Román Nemzeti Párt vezetői eredetileg még 1918. őszén is csak a Magyarországtól való függetlenséget s Erdély teljes autonómiáját követelték a román király fősége alatt olyanformán, mint aminő Horvát-Szlavonország viszonya volt Magyarországhoz. Azonban a háború alatt Romániába szökött és most visszatért ifjúság követelte az azonnali és feltétel nélküli csatlakozást a régi királysághoz. — Müller itt nagyon óvatos, amikor történeti tényeket a fáma nyakába varr. Tény ugyanis, hogy a gyulafehérvári gyűlésről szóló tudósításokban nincs szó a Romániával való azonnali egyesülésről s ez csak később került a pontok közé. Akkor, mikor — Bratianu ügyes taktikájával — Vajda—Voivod elnökelete alatt, megalakult az „erdélyi minisztérium“.

Azóta nyole esztendő telt el s ez alatt az erdélyi románok és — a Medgyesen *önként* csatlakozott — szászok meggyőződtek róla, hogy Erdély egyetlen életlehetősége Románia kobelében a széles körű autonómia. Erről szól Müller Hermann kolozsvári szász ügyvédnek most

szóban forgó kis füzete, melyet kéziratként nyomatott ki azzal a céllal, hogy minden „jó hazafi“ vegye tudomásul és mérlegelje, hogyan vélekednek a román uralom alá került Erdély viszonyairól a szászok, kiknek semmi okuk nincs ebben a kérdésben elfogultnak lenniök a magyar uralom javára. Valóban épen ez a tény teszi a mi szempontunkból is nagyon érdekessé ezt az egyébként nem nagy igényű füzetet, melyben hiába keresnénk valami nagy mélységet. Egyszerű írás ez, mely azonban — kivált II. és III. fejezetében — nyíltan megmondja az igazat s bátran kritizálja a mai állapotokat, mint aki tudja, hogy mindenkinek a lelkéből beszél.

Három fejezetben tárgyalja az erdélyi autonómia kérdését. Az első fejezetben *Erdély sorsát ecseteli a világháborúig*. A mindössze 9 oldalnyi összefoglalásnak főszempontja annak kidomborítása, hogy az erdélyi három nemzetnek (magyar, székely, szász) mindig volt bizonyos fokú autonómiája a nélkül, hogy ebből Magyarországnak illetve Ausztriának (1690—1867.) a legcsekélyebb kára származott volna. Rámutat, hogy a románoknak a multa vonatkozólag hangoztatott az a panasza, hogy elnyomták őket, nem helytálló, mert semmi-vel sem volt rosszabb dolguk, mint a magyar jobbágyoknak, viszont a közülök való nemesekenek épen annyi joguk volt, mint a magyaroknak. Rámutat, hogy mennyivel más volt Romániában a nem románoknak a helyzete, mint nálunk a nem magyaroknak. Azon aztán nem lepődik meg az ember, hogy Erdély multjában mindenből a szászoknak tulajdonítja az oroslánrészt, hogy a magyar nemességen itt-ott csíp egyet s hogy az újabb idők magyarosító törvényeit felemlegeti. Nem lepődünk meg azért, mert ezt már megszoktuk a szászoktól; aztán meg az 1919. évi medgyesi határozatot is csak igazolni kell némileg. De főleg megbocsájtható azért, mert nem teszi visszatetsző módon s ameltt épen minden igazságot nehéz is volna megtagadni tőle. Első tekintetre meglepőbb, hogy a románok római leszármazását „az ő hitük szerint valónak“ mondja, hogy a harmadik részben felhasználja ütökártyának.

A második fejezet címe: *Erdély a világháború után*, s attól az időponttól kezdve tárgyalja az eseményeket, hogy a magyar országgyűlés Román Nemzeti Pártjának tagjai a Wilson-féle önrendelkezési jog alapjára helyezkedtek. Utal a Jászi-féle járasi autonómia-ajánlatra, s annak román részről való elutasítására. Megemlékezik arról a tervről, melyről akkor Bethlen István gróf, mostani miniszter-elnökünk javaslatként beszéltek s amely a három erdélyi nemzetnek (szász, román, magyar), a magyar szent korona alatt nemzeti autonómiát szánt. A románok ezt is visszaautasították s megtörtént a gyulafehérvári román nemzetgyűlés az ismert határozatokkal. „Önkénytelenül kínálkozik az összehasonlítás az 1848. évi kolozsvári országgyűléssel, ahol a magyarok a feltétel nélküli csatlakozást követelték Magyarországhoz s „Unió vagy halál!“ jelszóval keresztül is vitték a szászokkal és románokkal szemben . . . Ott azonban, legalább formailag, egész Erdély országgyűlése foglalt állást; itt pedig csak az egyik, bár legnagyobb számú nép“.

Itt tárgyalja azt a kérdést, melyet mi fennebb említettünk, hogy t. i. társországként vagy feltétel nélkül történt-e Gyulafehérvárott a Romániához való csatlakozás? Úgy tartja, hogy a kérdés (ma már, illetve ma még) nem dönthető el valóban úgy vagyunk vele, hogy az aktaszerű bizonyítás ma nincs módjában sem magyarnak, sem szásznak; román részről pedig legfeljebb egy-egy áruló parlamenti közbeszólás ha történik ezzel kapcsolatosan.

Szintén eldönthetetlennek mondja azt a kérdést, hogy vajjon a gyulafehérvári pontokban a *népkisebbségeknek szóló ígéreteket komolyan gondolták-e vagy csak arra szánták, hogy a szászokat csatlakozásra, a székelyeket passzivitásra bírják velük?* Mindkét tény ugyanis nagy erkölcsi jelentőségű volt a béketárgyalások szempontjából. — Valóban úgy áll a dolog, hogy a Vajda-féle „erdélyi“ kormány s azt megelőzőleg és azzal párhuzamosan a kormányzótanács mindenre gondolt, csak éppen ezeknek a határozatoknak a komoly megvalósítására nem; hanem beszélt a multban történt igazságtalanságokról, melyeket előbb jóvá kell tenni s csak azután lehet szó a gyulafehérvári határozatok végrehajtásáról. S ha az ember egyebet is figyelembe vesz, hajlandó az ítéletre, hogy csakugyan nem gondoltak komolyan egy perzig sem a határozatok megvalósítására. — Másfelől azonban ott van az a tény, hogy azokat a határozatokat újabban mindinkább emlegetik és soha kifejezetten meg nem tagadták. Nincs kizárva tehát, hogy nagy vonásokban komolyan gondolták el azokat s csak akkor sodródtak le erről az alapról, amikor regionális pártból országos, sőt kormányzó-párttá lettek, s amikor — *rebus perfectis* — kissé „soknak“ találták az ígéreteket. S mindaddig, amíg erre a regionális alapra vissza nem helyezkednek, nem is követelhetik azok megvalósítását, mert az országos politikában, mint kormányképes párt, — lehetlenné válnak. Ma persze, mindenképen nehezebb a helyzet szanalása, mint lett volna, ha a határozatokat már kezdettől fogva becsületesen végrehajjták.

Ezzel kapcsolatosan Müller az erdélyi magyaroknak szemére hányja, hogy *nem tettek semmit arra, hogy a három erdélyi nemzetet egységes állásfoglalásra bírják.* „Úgy látszik, hogy őket is, mint a Királyhágón-túli testvéreiket elvakította az Ausztriától való függetlenség kivívása s a vak bizalom, hogy a „lovagias“ ellenfél elismeri és meghagyja az „ezeresztendő“ Magyarországot“. Ebben a keserű szemrehányásban és a naiv bizalmat méltón érő gúnyban, — csak részben van igazság. Annyiban, hogy akkora butaságra és gonoszságra, amelyet Trianonban elkövettek, — csakugyan nem gondolt a magyarok öt százaléka sem. Valamint arra sem, hogy az őszirózsás forradalom rendezői egyszerűen hazudnak akkor, amikor azt állítják; hogy nekik az antanttal megegyezésük van. Arról azonban megfeledkezik az író, hogy előbb ő maga beszél a Jászi-féle előterjesztésről, melynek tárgyalásán a szászok képviselői is ott voltak; továbbá a Bethlen István-féle javaslatról. Az első hivatalos helyről jött; a második ugyan magánembertől származott, de erdélyitől, aki akkor sem volt súlytalan. De volt egy harmadik is. Apáthy István ugyanis, mint Keletmagyaror-

szág fő kormánybiztosa 1918. december 22-ére, Kolozsvárra erdélyi gyűlést hívott össze, melyre nemcsak a románok nem mentek el, hanem szászot sem lehetett látni írmagnak sem. Valószínűleg azért maradtak el a közismerten circumspectusos urak, mert nem kaptak különvonatot. Vagy egyébért. A végleges ítéletet egyébként ő is a történelemre bízza.

Ámbár a szászoknak nagyon nehéz ebben a kérdésben másoknak tenniök szemrehányást. A következő részből már kitűnik ez. Míg az első fejezetben önérzetesen beszél a szászok szerepéről Erdély multjában (nem is minden jog nélkül) — itt egyszerre nagyon szerény lesz s mindjárt erdélyi szászokról és bánáti svábokról beszél: „*A harmadik legifjabb és legkisebb testvér*“ a szászság és a bánáti svábok nem folyhattak be irányítólag Erdély történetébe. Az erdélyi románok vezetői azt mondták, hogy a Gyulafehérvárott ígért autonómiát csak úgy adhatják meg, ha a szászok önkényt csatlakoznak. Igaz ugyan, hogy Magyarország is ígérte a kisebbségek nemzeti jogainak elismerését, de mivel nagyon meggyöngült, kétes volt, hogy ígretét meg tudja tartani(!) s a szászokat és svábokat védelmezni? Ezt több joggal várhatták Erdély románságától, mely addig maga is harcolt nemzeti jogaiért. Voltak azonban, akik a szászoknak Romániához való csatlakozását felségárulásnak és nyolcszáz-esztendőös történelmük megtagadásának mondták, féltek a Balkántól, ellenben örvendtek a „nem hivatalosan“ javasolt Bethlen-féle megoldásnak. De a többség meghozta a medgyesi határozatot s a kisebbség fegyelmezetten engedelmeskedett. — Eddig az események előadása és indokolása. Persze, nem beszél bizonyos személyi bosszúról és nyíltan be sem vallható reménységekről. Kivált most, amikor mindezekre rettenetesen kiábrándító csalódás következett. És felsorolja a panaszokat, melyek ugyanazok, mint a magyaroknál. (Ez némileg túlzás, mert szász alispán, polgármester, stb. még a legújabb időkig akadt s a szász iskolák államsegélyt is kapnak, habár keveset.) Bizonyos, hogy a kormányzótanácsnak Kolozsvárra költözése óta nyoma sincs a szászok kezelésében a gyulafehérvári határozatok szellemének. „A helyzet az, hogy a szászokat — pompás magatartásukért — kifelé úgy mutatják be, mint nagyszerű elemet, otthon azonban épen úgy elnyomják őket, mint a többi kisebbséget“. *De elégedetlen és panaszokodik az erdélyi románság is.* „Úgy látszik, hogy még szégyenlik hangosan kifejezést adni elégedetlenségüknek és szabadság iránti követeléseiknek, nyilván abból a balítéletből, hogy így kormányképességüket és a csatlakozási nyilatkozatot dezavualják. A magán-érintkezésben azonban a legfelsőtől a legalsóig, a tanult hivatalnoktól és népvézértől a parasztig és napszámosig, — ugyanaz az izzó elégedetlenség fogja el még a hivatalosan kormánytámogatókat is. Kivétel csak az a kevés erdélyi román, aki polgártársai zsírján hízik“. — És, hogy ez így van, azt e sorok írója is bizonyíthatja. Nem egyszer kormánypartí képviselőtől hallott olyan kijelentéseket a kormányzási erkölcsökről, melyeket még a legdurvább esomagoló papiros sem bírna meg. És azt a kijelentést, hogy az erdélyi románok csak azért nem csinálják meg az autonóm Erdélyt,

mert félnek, hogy a magyarok akkor a Magyarországgal való uniót fogják megeseílni s akkor: „mi lesz velünk?!“ — Szóval: tökéletesen igaza van az írónak, mikor azt mondja, hogy a mai helyzet mindhárom ősi erdélyi nép számára elviselhetetlen és ezt mindenik érzi és vallja is. Legújabban Maniu Gyula már hangosan is kifejezést adott ennek.

A *harmadik fejezetben* (23—31. lap.) azt fejtegeti a szerző, hogy lehet-e a helyzeten segíteni és hogyan? Azt feleli, hogy gyorsan segíteni *kell*. Kormányváltás nem, csak alapos rendszerváltás segíthet. Ezt azonban sem a regáltól, sem az erdélyi románság (erkölcsileg) „elregátosodott“ vezetőitől nem lehet remélni. Hanem az összes pártok képviselőiből koncentrációs kormányt kell alakítani, mely szabad választásokból kikerülő parlamenttel világosan átgondolt, a számtalan különbséget tekintetbe vevő új alkotmányt dolgoztasson ki, vagy legalább készítsen elő. Ennek az egységes alkotmánynak a jól elkészítéséhez legalább egy negyedévszázad szükséges. Addig minden területnek meg kell hagyni, hogy eddigi törvényei szerint éljen, s az újításokat el kell törölni. Erdélynek s a vele átesatolt területnek *tartománygyűlést* kell adni, s a legszélesebb autonómiát, melynek keretében a legalább husz százalékos kisebbség nemzeti jellege érvényesüljön. A tartománygyűlések kiküldöttei helyet kapnának a bukaresti *központi parlamentben* és az ugyanott székelő *egységesítő bizottságban*.

Erdélynek ilyen autonómiája nem volna veszedelmes az állam szempontjából. A népesség alkalmas, érett az autonómiára, nem is kell most betanulnia, mert évszázados gyakorlata van benne, valósággal vérvé vált az. Azután jönnek a bizonyítékok: a római és svájci példa. És a politikai helyzet vázólása, mely sem a belső viszonyokat, sem a külpolitikai vonatkozásokat tekintve, nem valami rőzsás. Belső lázadás valószínűtlen ugyan, de a munkanélkülieknek és elégedetleneknek kivülről szított kitorése elgondolható. Kivülről igenis fenyeget veszedelem. A szövetsédek — legyenek szövetségesek vagy ellenfelek — egyaránt ellenséges érzületűek Románia iránt. Elsősorban Oroszország, az örök ellenség, mellyel szemben a kis antant szláv államai nem jelentenek segítséget; a nagy antant messze van, s nem biztos, hogy Romániáért kockára teszi orosz érdekeit. Helyes volna tehát Magyarország és Németország felé orientálódni. Akkor volnának a világháború előre nem látott nagy eredményei hasznosak is Romániára nézve.

*

Amikor ez a füzet megjelent, még a határtalanul népszerű Ferdinánd király, Nagy-Románia megteremtője uralkodott s az erőskező Bratianu Jonel kormányzott. Azóta mindketten meghaltak. Akkor még csak mi sóhajtoztunk Trianon igazságtalanságai felett; — ma már útban van, hogy necsak európai, hanem világpolitikai kérdés legyen. Akkor még nem beszéltek nyíltan és hangosan az erdélyi román nép elkeseredéséről; azóta Patria című kolozsvári pártlapjának újévi számában Maniu Gyula állapítja meg, hogy az utolsó nyolc évben elnyomatás, rabszolgaság és keserű megaláztatás volt az osz-

tályrészük csupán s hogy ezen *mindenáron változtatni fognak*. A román hivatalos lap ügyészért kiált — egy eszterendővel a röpirat megjelenése után!

Mindez elegendő ok arra, hogy mi is figyelmet fordítsunk a röpiratra, mint a szászok kívánságainak többé-kevésbé hű tolmácsára.

Dr. Buday Árpád.

Öttevényi Olivér: A trianoni szerződés kulturális következményei. Külön lenyomat a Magyar Külügyi Társaság „Igazságot Magyarországnak” című gyűjteményes munkájából. Budapest. Budapesti Hirlap nyomdája. 1928. 8. 81. lap.

A trianoni békeparancs reánk rótt igazságtalanságai még azoknak az elveknek a mérlegén is, amelyet a győztes hatalmak önkényes büntetőbíráskodásuk elkendőzésére világgá proklamáltak, megszámlálhatatlanok. A győztes hatalmak a Páris körüli békékben összetört országok romjain a demokrácia, a haladás és ezzel együtt a kultúra zászlóvivőinek a szerepében is tetszelegtek s hogy ebben a szerepükben a legkiáltóbb igazságtalanságot követték el a történelmi fejlődés törvényei ellen, az a napnál is világosabb.

Az új történelmi adottságok már tízéves évfordulóra készülődnek. Mi történt ez alatt a tíz év alatt az elszakított magyar kultúrával? Él-e még s ha igen, dús avagy erőtlen talajon, milyen erők táplálják, milyen veszedelmek rejtőznek körülötte, törnek az életére és milyen jövőre vár rá?

Ezek azok a kérdések, amelyeket szerző értékes tanulmánya felvet s amelyekre feleletet keres. Munkájában felsorakoznak az elszakított magyar országrészek mindama problémái, amelyek a magyar kultúrával összeköttetésben vannak s e problémák abból a nézőszögből nyerneek megvilágítást, hogy mennyi magyar erő sorvad el közöttük s vajjon mennyi magyar erő maradhat meg és rejtőzhet el bennük, a feltámadás új csirájaként.

A tanulmány alap gondolata az a megállapítás, hogy a trianoni szerződés kulturális következményeit nem lehet másként mérlegelés alá bocsátani, mint Nagy-Magyarország és az utódállamok iskolapolitikájának éles összehasonlító párhuzamában. Ez az összehasonlítás pedig a részletekből kibontakozó elvek alapján arra a megállapításra vezet, hogy míg a magyar iskolapolitika a legkevesébbé sem helyezkedett a kizárólagos állami oktatás bázisára, hanem az oktatás megfelelő végzésére alkalmas tényezőknek, így különösen a felekezeteknek is jogot biztosított erre, — a maga részére csupán az állami szuverénitásból folyó kizárólagos jogokat tartva fenn — és e kultúrpolitikai princípiummal a demokrácia követelményeit a valóságban is realizálta, addig az utódállamok, részint saját iskolapolitikájuk kiterjesztéseként, részint az által a kifelé oly sokat hangoztatott, de a valóságban csak takaróul használt ideológia által vezetettve, amely a felekezeti iskolákban a demokratikus haladás akadályát látja, a felekezeti iskolákat mind kevésbé tűrik meg s vagy a kizárólagos állami oktatás alapján állanak vagy e felé törekednek. Ez az iskola-

politika, amely a magyar gondolat élő erejét akarja kiirtani, a demokratikus fejlődés követelményeitől is igen távol áll.

Kielégíti ezt a párhuzamot az az összehasonlítás, amely Magyarország és az utódállamok kulturális szintje között vonható. Ez az összehasonlítás a felől nyújt bizonyítékot, hogy a régi Magyarország kultúrája sokkal magasabb volt, mint az utódállamoké. Sőt történeti tények és dokumentumok bizonyítanak amellett, hogy a szerb nemzet kultúrájának nagy része, „öntudatos, modern nacionalizmusa“ a délmagyarországi szerbek között, Ujvidéken, a „szerb Athén“-ben született meg s hogy Románia tudományos és irodalmi fellendülésében is segítséget, sőt vezetést nyert, a magyar állam türelme mellett, az erdélyi magyarságtól s annak balászfalvi centrumától. Már ebből a nagy nivókülönbségből is nyilvánvaló, hogy a civilizáció általános szempontjából is bűn volt az ország szétdarabolása.

Ezek után az összehasonlítások után tér át szerző az elszakított magyarság kultúrájának a sérelmeire és azokra az erőszakoskodásokra, amelyek a nemzeti kisebbségek részére biztosított faji jelleget minden kulturális téren aláásni és megsemmisíteni törekuszenek. Ezeket a szomorú adatokat, amelyeknek legnagyobb részét az elszakított magyarság közoktatásügyéről szóló, Kornis-féle gyűjteményes kiadásból meríti, elsősorban az iskolák és a felekezetek sorsa körül tömöríti rendszeres és áttekinthető csoportokba. Az utódállamok iskolapolitikájának részletezésénél mindenütt a nemzeti kisebbségek szerződésileg is elismert alapjogainak legteljesebb kijátszását tárja elénk és rámutat arra, hogy bár az egyes államok által igénybevett eszközök egymástól nagy mértékben különböznek is, mindegyik utódállam, kivétel nélkül, az iskolák könyörtelen nacionalizálására tör. A román „kultúrözóna“, a magyar tanítóóság succrescentiájának a legteljesebb elfojtása és a csaknem mindenütt divatbajótt „névvegyelemzés“ beszelő példákat nyujtanak erre. De csaknem ugyanilyen sivár az a kép is, amelyet az egyházak elszakítása és azok elszegényítésére irányuló törekvések tárnak elénk. És ezen a téren is önként adódik az alkalom a mult és jelen szomorú összehasonlítására. Amíg a régi Magyarországon a szerbek és románok nemzeti alapon szervezett egyházi különállást élveztek, addig az utódállamok a magyar hívőket összesítő katolikus és református egyházakat az agrárreform cégére alatt csaknem teljesen kifosztották s Románia és Jugoszlávia módot talált arra, hogy az uralkodó nemzetet magában egyesítő egyházait, éles ellentétben a Magyarországon immár a történeti időkben is biztosított egyenjogúsággal, ténylegesen a legnagyobb mértékig, Románia pedig jogilag is privilégizálja.

Az iskolák és felekezetek szomorú soisa után szerző a magyar emlékműveken ejtett vandál pusztítások szomorú képét vonultatja fel, jellemzésül ama új impériumok erejére és önbizalmára, melyek a szimbólumok, a márvány és a bronz ellen is irtó hadjáratra keltek, majd a kultúrkincesekben való pusztítást, a gyűjteményekben, múzeumokban és könyvtárakban ért veszteségeket ecseteli, az elszakított területeken élő magyar színészet kálváriájáról számol be és végül a

sajtóban mutatja be a magyar kultúrigények még ma is élő eleven erejét, mely minden ellenséges erővel dacolva, nemcsak hogy él, hanem itt-ott, de különösen Erdélyben még fejlődésbe is lendült. Ennek a lendületnek az erejét részint a *genius loci*-ban, részint abban a körülményben keresi, „hogy Erdély magyarságában úgyszólván a tudat alatt élt az az érzés, hogy neki nehéz politikai helyzetekben meg kell szoknia a maga lábán járást“.

Az ország feldarabolásának kulturális következményeit Szerző ezekben a csoportosításokban rögzíti le s felállítja befejezésül és konzekvenciaként e megállapítások mérlegét. A faji lét első feltételében, a nemzetiség különállásának, a fajfenntartásnak legfőbb biztosítékában, azaz abban a kérdésben, hogy a jövőndő nemzedéket az elszakított országrészekben vajjon fel fogjuk-e tudni magyar gondolkodásban és magyar nyelvben nevelni, az elmúlt tiz esztendő a legszomorúbb negatívumokkal kísért. És negatív ez a mérleg az egyházi téren is, mert azokat az egyházakat, amelyekbe az elszakított magyarság tömörül, ősi jogainak kijátszása, régi intézményeinek és anyagi bázisainak teljes elvesztése fenyegeti. De súlyosbítja a negatívumokat a kultúrkincsek, könyvtárak, közgyűjtemények elvétele és a tilos eszméket szimbolizáló emlékművek lerombolása is. A színészet, amely ugyancsak a magyar fajiság kultusza, csökkenő irányzatot mutat s egyedül a sajtó az a terrén, amelyen — bárha itt is akadnak elszomorító jelenségek, — Trianon kulturális következményeit nem kell kizárólag negatívnak jelezni.

Ez a trianoni szerződés kulturális következményeinek e tanulmányban felállított tragikus mérlege, amelyből e negatívumok örvényei között valóban csak „a vérség örökös jogán“ és „a mult közös szenvedéseiből“ fakadó rendületlen hit vezethet el a feltámadás gondolatához.

Zsedényi Béla dr.

Szádeczky Kardoss Lajos dr.: A székely nemzet története és alkotmánya. Kiadta „Hargitaváralja“ j. sz. k. A Franklin-Társulat bizománya. Budapest, 1927. 8° 400 lap.

Ennek a könyvnek a létrejötté már maga is történelem. Több mint félszázada határozta el, hogy legyen. Akkor nem is sokat keselkedtek, hanem munkához fogtak s azóta folyton dolgoztak rajta, olyan el nem oltható szeretettel, aminőt csak a kivételesen nagy elhatározások érdemelnek. Gyűjtötték a forrásokat kötetszámra és mialatt a kötetek felgyűltek, generáció adott helyet újabbnak, bízták rá a teremt friss erőkre. Emlékezés közben fel kell idéznünk Szabó Károly nevét, aki a gyűjtő munkát elkezdte és a székelyek történetének okleveles anyagából három kötetet kiadott s amikor hozzákezdett volna mondanivalójához, kidőlt anélkül, hogy mérges viták után tovább juthatott volna a székely nép eredetének kérdésénél. Igaz, hogy olyan kérdés volt ez, amin még most is török magukat a tudósok és mindegyik oldalon meggondolkoztató érveket tudnak egymással szembe állítani. A feleletet pedig, hogy őslakó-e a székely jelenlegi otthonában, vagy az első Árpád királyok telepítették oda, nem kaptuk meg még ma sem véglegesen, csak annyit tudunk bizonyosan,

hogy 1210 előttről hivatalos megemlékezés mai lakóhelyükön nem szól róluk. A hagyomány, nyelvük és ethnikumuk sajátos volta, jogszolgáltatásuk és társadalmi berendezésük egyedülálló különössége adhat még kulcsot a titok feltárásához a székelység eredete kérdésében és hisszük is, hogy ez a kérdés nem marad sokáig a megoldatlanok sorában. Ha azonban sorrendet akarunk tartani, vissza kell mennünk a könyv történetéhez. Szabó Károly halála után az a bizottság, melynek hatáskörébe a székelyek történetének gondozása tartozott, 1892-ben Szádeczky Lajosra bízta a munka folytatását, aki Szabó Károly gyűjtését megszerezte még további négy kötettel s egyéb irányú munkálkodása mellett folytonosan készült a székelység történetének széles vonalú synthésisére. Végre elkészült az egész munkálat. Azóta majdnem másfél évtized mult el és hogy miért csak most jöhetett ki a nyomda-gép alól, azt már nem is mondjuk el, legfeljebb még annyit, hogy az előttünk álló munka fele annak a terjedelemnek, amint szerzője eltervezte és kidolgozta. Mindezt elmondja a szerző, sőt maga mondja el könyve hiányait is, amelyek előállottak a kényszerű rövidítés miatt; tudomásul kell ezt vennie az olvasónak, amint tudomásul veszi a bíráló is, amidőn a tisztéből folyó számonkérés helyett sajnálkozni kénytelen az elmaradt részek miatt.

Igy is van szemlélni való bőségesen. Ellép előttünk mintegy nyolcszáz esztendő székely népe. Külsőre meglehetősen egyforma e nép gondja: vagy az adószedővel bajoskodik, vagy hadrendek élén száll csatába. Szokása volt a csapatok élén előljárni. Azért telepítik le királyaink Magyarországon a határszélekre, a Vág vidékére és egvebűvő őket, hogy közvetlenül harcoljanak a határon átlépő ellenséggel s azt a büszke előjogát, hogy a hadak élén járjon, még 1682-ben sem feledte el. A céhek aggodalmasan körülszabályozott életében, vagy a kereskedelem terén nem igen találjuk, úgyszintén az industrialisabb városi levegőt sem kedveli, ott is megmarad a körülmények szerint a maga valóságában szabad székelynek. Életformáján csak a legújabb századok változtatnak, mert a makaes életosztón sokféle fajtajához hozzáidomította a létfenntartásnak s amíg derűsen szemléljük ekhós szekerén a borvizet üvegek között, van okunk reménykedni nemcsak sokszor emlegetett furfangjában, hanem szívósságában is.

Szívósságát a hadi-élet fáradalmaiban szerezte. A székely történet, ha röptében áttekintjük: hadi történet. Nagyobb mértékben az, mint a magyar. Nem azért, mert csak a harcok emléke maradt fenn róluk számunkra, hanem mert valóságosan úgy is volt. Útjában állottak keletnek, mint a határ legközelebbi lakosai, s ha helyt akartak állani, harcolniok kellett. Ez a harc a középkorban változatosabb, mint később, mert többféle az ellenség, amellyel szembekerül: A kún, tatár, moldvai, havasalföldi, a lengyel, a török. Uralkodóink nyugodtan bízták rájuk a keleti határok védelmét. A folytonos háború megfelelő szervezetet kívánt. Egy letelepedett tábor a székely, szervezetben a vérség kötelékével egybekötve, készen állva folytonosan a harcra: erre szolgáltak a ménesek, a terjedelmes marha- és juhnyájuk. Kellott a hadban a költség, amelyről nem a király gondoskodott.

Főrend, lófő és közszekely, eleinte minden ellentét nélkül megférnek a közös kötelesség teljesítésében egymással, anélkül, hogy egymás rovására külön jogokat gyakorolnának, mint a fejlődés későbbi folyamán.

Az önálló erdélyi fejedelemség nagy próbája az ősi székely szabadságnak. Erdélynek, az újonnan alakult államnak állami léte folytatásához nemcsak katonára, hanem adójövedelemre is szüksége volt. Így került a sor a székely kiváltságokra is. A székelyek, akik eddig csak önkéntes adózást ismertek s az u. n. ökörsütést csak koronázás, a király legidősebb fia születésekor és házassága alkalmával adták, György barát támogatására több ízben vállaltak jószántukból adót. A többi fejedelmek is vettek tőlük ily önkéntes adót s bár ők nem egyszer szenvedélyesen bizonyígtatták az adózás önkéntes voltát, egyszer-egyszer véres fölkelés formájában is, a viszonyok kényszere alól nem vonhatták végképpen ki magukat s mivel II. Rákóczi György bukása után a veszedelem még közelebb került Erdélyhez, 1657-től fogva évről-évre 50.000 frt-ot vállaltak magukra a székelyek is, mint az országot alkotó három nemzet egyik tagja, pedig előbbre sent Bethlen Gábor, sem I. Rákóczi György még a rendkívüli adó számba menő portai adót sem tudták elfogadtatni velük. A török uralom bukása után a Habsburg uralkodók alatt még terhesebb adó alá vonattak s hogy ellenkezésüknek még alapja se maradjon, az udvar lemondott személyes hadi-szolgálatuk igénybe vételéről. Huzamosan ugyan nem tudta őket nélkülözni s a határszolgálatra kiszakított székely határőrvidék katonáinak kénytelen volt adni oly engedményeket, amelyek némi látszattal birtak a régi székely szabadságnak, de ez a székelységet nem nyugtatta meg, a csíkmádéfalvi veszedelem idején vérük hullása bizonyította, hogy a határőrzés kívánt módja kedvük ellen való.

Megható az a hűség, amellyel ősi szabadságaikhoz ragaszkodnak és amely kedvvel áldoznak érte. A Báthoryak általában sok verébe kerültek a székely népek, különösen az állhatatlan Zsigmond, aki hogy oláhországi hadjáratára segítségüket biztosítsa, megígérte kiváltságaik visszaállítását, de pár hónap múlva ígéretét visszavonta és a békétlenkedők közt vérfürdőt rendeztetett, de nem tudtak annyit eszlődni benne, hogy a szabadsággal való kecségtetés újra vissza ne édesgette volna őket hozzája. Amennyire gyanakodtak Bocskayra Báthory Zsigmond alatt való ellenséges magatartása miatt, annyira híveivé váltak és biztosították számára az erdélyi trónt. amidőn Petki János által kiváltságaik biztosítását megígérte számukra. II. Rákóczi György-höz szintén halálból ragaszkodnak még halála után is és nem hajlandók ellenfelét Barsay Ákost semmiképpen elismerni. Nem tudták elfeledni, hogy I. Rákóczi György adta vissza egyik legősibb jogukat, azt, hogy magszakadás esetén a székely birtok ne idegeníttessék el, hanem rokonaiké legyen mindkét ágon s így továbbra is székely kézben maradjon. (1636.) A Rákócziak emléke újul föl II. Rákóczi Ferenc szabadságharca idején a székelységben és tartanak ki a fejedelem mellett, a császári tábornokok állandó örködése ellenére is. Az 1710—11. esztendő egyébként nemcsak Magyarországon szomorú emlékezetű,

hanem a székelységben is, a pestis szörnyű dühöngése miatt. Ilyen végzetes idő még csak egy ízben volt a székel népfölött, az 1717—1719. közötti idő, amikor nemcsak a pestis pusztított, hanem az éhínség is. A szokatlanul száraz két esztendő alatt — 1717. pünkösdtől 1718. szeptemberig nem esett eső — semmi termés nem volt. még gyümölcsből sem és az emberek fakérget, rügyet, dögöt, válogatás nélkül kénytelenek voltak megenni. Hozzávetőleges összeállítás szerint ez a három esztendő sírba fektette a székelység népességének felét.

Azoktól a hiányoktól eltekintve, amelyeket a szerző megemlít, — a székelyírás, ethnográfia, népművészeti részek — teljes történetét kapjuk a székely népnek. Vannak a könyvnek oly fejezetei, amelyekben nem lehet észrevenni a kényszerű rövidítést, mint pl. az adórendszertárgyalása, amely a tárgy bonyolult természete ellenére nagyon világos és áttekinthető. Elismerésünk a kiváló szerzőnek, hogy hosszú, majdnem négy évtizedes munkájának eredményéből megmentett számunkra és a jövő számára annyit, amennyit a mostoha idő fősvénysege mellett lehetséges volt.

Zsinka Ferenc.

Sándor Lipót főhereeg nádor iratai 1790—1795. Kiadta, a bevezető tanulmányt és a magyarázatokat írta *Mályusz Elemér.* Budapest. Kiadja a M. Történelmi Társulat. 1926. 939 l. 25 P.

Az olvasó, ki cím után keresi a könyveit, bizonyára nem gondol arra, hogy ezen „nádori iratok“ forráskiadványa előtt egy elsőrangú értékességű és kiváló értékű történelmi tanulmányt vesz kezébe s bizonyára nem lesz kedvező e cím a könyvkiadó szempontjából sem. Kevés könyvet ajánlhatunk melegebben az utolsó évtizedek történelmi irodalmából mint Mályusz Elemér könyvét, mely nemcsak anyagának gazdagságával, hanem feldolgozása módjával is kiemelkedik. Maga a kor, melybe bevezet: a magyarság magatartása a francia forradalomkorában, lélektanilag is és politikailag is igen vonzó témakört képez. Két neves történész foglalkozott e korról behatóbban: Marczali Henrik, ki *Az 1790—1-iki országgyűlés történelmét* írta meg két kötetben (1907. M. Tud. Akadémia kiadása), de sajnos, munkája nem teszi áttekinthetőbbé a korról alkotott képünket, s talán a neves történetírónak nem a legsikerültebb alkotása. A másik Fraknoi Vilmos könyve: *Martinovics élete* (1921. Athenaeum), ki új anyag alapján régebbi „elméletét“ Martinovicsról alapos revízió alá vetette, bemutatva e sarlatán igazi arculatát s a kor szomorúan sötét vonásait. Mályusz ez iratokból nem sokat kapott. Eredeti felkutatott anyagból indul ki, s mint az előbbi művek, egy-egy részletet tárgyalnak a korból, Mályusz sem akarja (az előszó szerint) az egész kritikus kor történetét megírni, hanem arra törekszik, hogy „lehetőleg a nádor legyen a központ.“ E szerint sem életrajz, sem korrajz nem célja a szerzőnek, „az első szükkörű, a második tág lett volna.“ Mégis úgy látjuk, Mályusz azok közé a történetírók közé tartozik, akik a helyes történelmi arányokhoz ösztönösen ragaszkodnak, csak egészet tudnak látni, még ha a részt veszik is szemügyre. Így aztán gyönyörködünk abban, hogy emez igen

szimpatikus, derék és kötelességtudó főherceg nádor életrajza mögé kitűnő kortörténeti háttér rajzolódik, s csak a „központon“ áll a nádor működése. Mályusz Elemérnek nemcsak jeles történetkutatói munkája, nemcsak gondos forráspublikációja, hanem művészi tömör jellemzése is kiemelkednek. Aki úgy ismerős a tárgyával, aki úgy és oly bensőséggel beleélte magát a tárgyalt korba, mint ő, még nem mindig ért ahhoz, mikép kell és lehet a szereplő egyéniségeket pár szóval megrajzolni, szerepkörébe „beállítani.“ Mályusz szigorúan pozitívista programján, a forráskiadványhoz illő adatszerűségén túl *többet* is ad, művészileg egyensúlyozott korszerkezetet; mély emberismerete olykor meglepő, holott fiatal szerző munkájában nyilatkozik meg. Ez a történetírói munkatöbblet, melyet itt kiemelünk, sajnos, nálunk kezd egyre ritkábbá válni: amaz egyensúlyozott korszerkezet átlátszó rajza ritkul, a tudós specializmus korán széttördeleésre szoktatja a kutató elméket. Végül pedig arra mutathatunk rá, örömmel konstatálva, hogy Mályusz biztos kézzel tud társadalomtörténeti tényeket elemezni, ami munkájában újszerűséget, nálunk végre beérkezett új módszeres kiindulást jelent. Míg Németország tudós gárdája ma már egy egész nemzedék szorgos munkájára támaszkodhatik, nálunk a kutató e társadalomtörténeti oldalon töretlen úton kénytelen járni, s így akaratlanul is az úttörés első, nehéz munkáját kénytelen elvégezni. Mályusz e téren máris a biztos kezű kalauz szerepét tölti be a tárgyalt korra nézve: társadalomtörténetileg szinte „háromszögelési pont“ ez a kor, amelyhez vezető, s amelyből kiinduló fejlődésvonalak megvonásával a jövő kutatók sokat tartoznak foglalkozni.

Mozgalmas pillanatba vezet be a mű: II. József után a szinte forradalmivá vált köznemesség ragadja kezébe a vezetést, pompásan szervezkedik, s lényeges alkotmányrevíziót akar. A mágnásság passzív, a jobbágy nem számít, a kismemességet is magával ragadja az ár. De az ügyes, olasz földön felnőtt fejedelem, ki hirtelen magyar trónra kerül, kiegészítik a porossal, kinek támogatására számított a köznemesi reformmozgalom, most a koronázó országgyűlésre készülődik király és nemzet: ki legyen a nádor, sőt legyen-e nádor. Zichy, Ürményi tehetségükkel, pompás államférfíúi tapasztalatukkal egyengetik az utat fölfelé és lefelé. Itt az „államhatalom és a társadalom küzdelme“ 1790-ben. Hirtelen fordulat: a fiatal Sándor Lipót főherceg lesz a nádor, ki apja fejére teszi a koronát, kényes helyzet: a fiú közvetít a magyarokra folyton gyanakvó apa (ki fiát is figyelveti szétágazó kémrendszerével) s a nemzet között. Az ifjú nádor, királyi apja, vezetőszemélyek mind nagyszerűen jellemezzék. Nem is tudjuk, minő eszközökkel; minden erőfeszítés, körülírás, részletezés hiányzik, Mályusz csak az adatokat vonultatja föl (ezeket sem bőven) és minden alak momentán élővé lesz előttünk. Nyugodt, sőt — látszólag — temperamentumnélküli írónk s mégis minden sorában akaratlan erős írói hivatottsága teszi plasztikussá előadását. A 18 éves főherceg-nádor beleolvad a magyar mágnásság szalon-világába. Korán önálló, „szívesen megy a saját feje után.“ És következetes. Nem ismeri a könnyelmű ígéreteket s látszattmegoldásokat, míg apja-gyanakodó, de nagyvonalú

is, az apró ügyek feje fölött néz keresztül és szívesen táncolna vissza engedmények után úgy, hogy fia hangsúlyozza több ízben: „nem szép visszavonni valamit“. Az országgyűlés pozsonyi hónapjai után Budára — egyedülletbe — kerül az igen kötelességtudó ifjú. Szerzetese az adminisztráló munkának, mégcsak balra, levélírára sincs kellő ideje. Ott van mellette a két great old man, Zichy, Ürményi. Már-már szakadások készültek király-apa és a nádor-fia közt, midőn Lipót hirtelen meghalt, s most a nádor bátyja lesz I. Ferencben a király. Mályusz tapintattal, pszichológiai mélységgel boncolgatja e két, valóban sajátos viszonyt. Irónk éles fényt vet Ferenc uralkodásának első éveire. Szó sincs arról a hirtelen bekövetkező „reakcióról“, melyet a liberális történetírás Ferenc *személyének* tulajdonított. A király könnyen veszi a súlyos perceket is, nem ül fel rímhíreknek, a környezetében folyton rágalmozott magyarság felé hajol (eltörli a szerbség szervezkedését előmozdító illyr kancelláriát, stb.), s az üres feljelentések elől elzárkózik, hiába a gyűlölködő álmagyar élősdiék, a kapaszkodó Ballassa gr. és a kígyó Izdenczy bécsi machinációja. E fordulatban ott van a szeretett testvér higgadt ítéllete, s nyílt szíve. Oszlanak a felhők a magyar ég felett, — pedig ép a francia forradalom izgatott éveiben vagyunk, — mikor egyszerre bombaként röpül a magyar politikai színtérre a gyanúorkánt támasztó Martinovics-féle összeesküvés, mely átalakítja az udvar különben is intrikákkal telített légkörét s magával sodorja a nádort. Mályusz részletesen foglalkozik a Martinovicsék üzelmeivel. Munkája e tekintetben Fraknoi nem közönséges erővel elemző, motívumokat, terveket, hatásokat boncoló munkáján is tultesz, főképp azzal a szélesebb kortörténeti és társadalomtörténeti háttérrel, mely Fraknoinál csaknem hiányzik. Jól, sőt reudkívül plasztikusan látjuk egy-egy kémfőnöknek (Gotthardi stb.) egész környezetét. Látjuk az udvari köröket, a bécsi kormányzat tagadhatatlanul óvatos, pontos óraművét, a hatalomfélétt imponáló rendszerét. Látjuk a sarlatán, minden komolyság nélkül való álforradalmár lelkeket, kik kiesöppenne II. Lipót után a kémek jól dotált pozíciójából, a nemzeti lehetőségek mérlegelése nélkül belevittek — minden hit, őszinte reformvágy nélkül — naiv és fanatikus lelkeket abba a bűnös, két rétegű forradalmár-társaságba, mely megmértelyezte a politikai levegőt, most már jogos gyanúval terhelve meg a jóhiszemű, nemzeti érzésű társadalmat is. Teljesen meggyőző Mályusz rajza. A bécsi, titkos és legtitkosabb akták napfényrehozatala után már nincs misztikus félhomály schol. Rádöbbenünk, hogy a francia forradalom idegen áramlatának szele minő mélység felé sodort s sodorhatta volna szerencsétlen nemzetünket. Most már valóban jogosnak látszik az óvatos, sőt túlóvatos reakció is. (A fiatal s máris sokat tapasztalt nádor lelke is mélyen megrendül e pokoli tervek láttán). Maga a nemesség is látja, hogy egy készülő forradalom minő veszélyt jelent, és szívesen veszi az államhatalom hirtelen erőnyerését, a „reakció“ beköszöntését, a megfélemlítés eszközeit. A kormány kiaknázza a közhangulat erejét, mely neki oly annyira kedvező, s meglévő étatizmusát a tulásig továbbterjeszti. Drámai erővel hat ez a fordulat Mályusz előadásában,

az államerőben megnyugvás közérzésében hangzik ki az a kor, amely izzó nemzeti tervekkel kezdődött. Mályusz előadása mindvégig lebilincselő, mérlegelése mindenütt megnyugtató, elemző szeme mélyre veteti az olvasó tekintetét.

A Magyar Történelmi Társulat nagy forráskiadványai sorában ez a könyv a „Kormányzat és közigazgatástörténeti iratok” sorának megnyitására méltóan járul hozzá. A bevezetés és a forráskiadvány egyike a léghőben sikerülteknek: az ifjú s máris elsőrangú történetíró úgy mutatkozik be, mint akinek működése a magyar történetírás egyik legszebb reménye, sőt immár — valósága. *Dékány István.*

Asztalos Miklós dr.: Wesselényi Miklós az első nemzetiségi politikus. 1927. Karl könyvesbolt kiadása. Pécs. Symposion könyvek. 5 szám. 62 lap.

A magyar nemzetiségi kérdés — jól lehet ez volt sorsdöntő problémánk — soha sem jutott el a nemzet öntudatáig. Cselekvő államférfaink, ha érezték is a kérdés jelentőségét, megoldással nem igen léptek elő s egységes, szerves koncepció is a nagy kérdés megoldására alig van. Széchenyi nagy reform-munkájának csak egy része, aránytalanul kicsi része a nemzetiségi kérdés, az inkább a *nyelvi* megoldásra helyez súlyt s nem a következő fokra, a nemzeti érzésre. A kiegyezési korszak elején és végén van még koncepció, az egyik Eötvös doctrinair liberális megoldása, mely a 68-as törvényben formát is kap, a másik a korszak végén a Tisza Istváné, mely az Eötvös által alkotott alap elhagyásával energetikai és attraktív megoldását keresi a kérdésnek. A Tisza koncepciónak időbeli ellenlábasa Jásziék racionális-radikális megoldási kísérlete, mely az Eötvös hagyományok felélesztésének leple alatt a tények és a nemzetiségi kérdés lényegének végzetes félreismerésével, a magyar nemzetiségi politikák felsorolásában helyet már magának nem is igényelhet.

Asztalos Miklós eddigi dolgozataiból megítélhetően a fiatal magyar publicista-történész nemzedéknek azon részéhez tartozik, mely a nemzetiségi kérdés felismerését döntő fontosságúnak tartja s a magyar jövődőt is e probléma megoldásán át keresi. Wesselényiről írott dolgozata csak kiszakított része az erdélyi állameszme 1830—1867. közötti történetéről, az unió és a dunai konföderáció gondolatának történetéről megírandó munkájának. Maga Wesselényi érdekes történeti alak s a szerzőnek rokonszenve nagy egyénisége iránt indokolt. De a Széchenyi és Wesselényi közti oly párhuzam felállítását nem tartjuk szerencsésnek, melyből Wesselényi nagyobb voltára vonatik le a conclusio. Mert ha egy ilyen párhuzamban az *értékítélet* nem egymáshoz való arányok, hanem *absolut* mértékek szerint állapítatik meg: Wesselényi Miklós nagysága iránt érzett minden tiszteletünk dacára, Széchenyit Wesselényi mögé helyezni nem tudjuk. *Egy* problémát lehet, hogy élesebben és erősebben látott Wesselényi, mint Széchenyi, ezt Asztalos dolgozatával bizonyítja is; de Széchenyi *nemzetét látott* s kidolgozott nagy reform-rendszere *ha megvalósulhatott volna*, a problémákat, köztük a nemzetiséget is, megoldotta volna.

Nagyon szépen fejti ki Asztalos a conclusiók bukásánál Wesselényi tévedését — mely az összes magyar politikusok alapvető tévedése volt a nemzetiségi kérdésben, — hogy az a liberálizmusból fakadt a liberális elgondolású nemzetért. Wesselényi érdekközösségen alapuló értelmi együttműködésre akarta hozni hazánk más-más fajú nemzetiségeit. Türelmesség kölcsönösen a nemzetiségek között, hogy érzelmi momentumok ne zavarhassák meg az értelemdiktálta érdekközösség harmóniáját. Igen helyesen állapítja meg, bár concrète nem írja meg: hogy a liberálizmus és a nacionalizmus ellentétéből fakadt elméleti alapon a magyar nemzetiségi kérdés megoldhatatlansága. Az állampolgári öntudat és a faji öntudat ellentmondása a probléma mélye. E kérdés azonban nem nemzedékünk látta meg, mert már az 1914-es nagy nemzetiségi vitában — mely a magyar parlamenti vitának legszébbje volt — Apponyi Albert és Tisza István controversiája a nemzetiségi kérdés lényegét illetően e körül forog. A politikai kérdések érdekes jellemzője az, hogy ha azok elméleti alapon meg nem fejthetők, akkor gyakorlati megoldásuk sem eszközölhető. A teoriáknak in praxi ez a jelentőségük.

Kissé merésznek tartjuk Asztalos azon állítását, hogy Wesselényi nemzetiségi politikája a nemzeti szocializmus politikája volt. Talán még sem, mert ha a szerző Széchenyivel szemben sociológusnak nevezi Wesselényit s Széchenyit csak első közgazdásznak minősíti, de azért ő maga mondja, hogy az osztálykülönbségek megszüntetése nem szünteti meg a nemzetiségi kérdést. A szocializmus ma politikailag teoretikusan és közgazdaságilag olyan fogalmat takar, mely valóban idegen volt Wesselényi lelkétől.

Wesselényi politikájának bukását abban látja s ebben igaza van, hogy világeszmék forrongásának fordulópontján élve, tehetetlenné vált, mert a kirobant folyamatok kéréllhetetlenül robognak el felette. Nem tudott korának megtestesítője lenni s kora nem értette meg.

Asztalos Miklós e tanulmányát feltétlenül értékesnek kell mondanunk. Maga az, hogy *ezt a problémát* meglátta, jó ítélőképességre vall. Wesselényi korát és publicisztikai irodalmát is ismeri, mely tárgyismeretét nagyban növeli. De Wesselényi emlékéen túl, jól látja meg a nagy magyar problémát, a nemzetiségi kérdést is. Világos előtte a lényeg s épp oly megfejthetetlen, mint mindnyájunk előtt, kik még mindig „világeszmék forrongásának fordulópontján“ élünk.

Albrecht Ferenc.

Lovassy Sándor dr: Magyarország gerinces állatai és gazdasági vonatkozásai. A Királyi Magyar Természettudományi Társulat könyvkiadó vállalata XCV. köteteként. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda nyomása. 1927. XI+895. l. 387 szövegek közötti képpel. Bolti ára kötve 34 pengő, fűzve 32 pengő.

Sem a nagyközönségnek, sem a szakembereknek, tanároknak, intelligens gazdáknak nem állott rendelkezésére a kor színvonalán álló olyan összefoglaló magyar nyelvű szakmunka, amelyből megbízható adatokhoz juthattak volna Magyarország gerinces állatait illetőleg.

Eddig a tíz kötetes „nagy” *Brehm*-re, vagy a *Rapais* Raimurd átdolgozásában nemrég megjelent egy kötetes *kis Brehmre* voltunk utalva. Eltekintve attól, hogy a „jó öreg nagy *Brehm*” magyar kiadása fölött már nagyon elviharzott az idő, nem is felelt meg a célnak, mert egyrészt nem volt komoly értelemben vett, megbízható szakmunka, másrészt pedig az egész föld állatvilágát felölelve, már jellegénél fogva sem terjeszkedhetett ki egy ország, különösképen hazánk állatvilágának részletes leírására. Ezen a régen érzett hiányon óhajtott segíteni a *Természettudományi Társulat*, mikor *Lovassy Sándor*, a keszthelyi gazdasági akadémia érdemes igazgatójának munkájával megörvendeztette a magyar közönséget.

A mű, a szó legkomolyabb értelmében hézagpótló. Használható segédeszköze lesz a mezőgazdának, erdésznek, állattenyésztőnek, vadásznak, kertésznek, szakmabelinek s értékes forrásmunka az egyes állatfajok életmódja, szokásai iránt érdeklődő nem szakmabeli íróknak, mindenekfelett pedig élvezetes olvasmány a laikus közönségnek. Szerencsésen egyesíti a tudományos szakszerűséget a nagyközönséget is érdeklő könnyedebb mesélő modorral. Műveltségünk mai állapotában, mikor a középiskolát elvégzett középosztály természettudományi ismeretei a lehető legminimálisabbak és kétségbeejtően hézagosak: nagyon nagy szükség van egy ilyen tudományos alapon megírt, komoly ismeretterjesztő munkára.

A könyv az integritás alapján áll s a Kárpátok medenceterületének állatvilágát sorolja fel. Fontos az egész Kárpát-medence állatvilágát rögzíteni, mert a kultúra előretörése az állat- növényvilágot mind szűkebb körre szorítja s egyes fajok rohamosan pusztulnak, gyérülnek s emberi számítás szerint nagy a valószínűsége annak, hogy mire kutatási területeink közé számíthatjuk a Kárpátok hegykoszorúját: régi ismerőseink egyrészét már hiába keressük.

A szerző a gerinces állatok öt osztályát a ma, a tegnap és tegnapelőtt eredményeinek tekintetbe vételével tárja eléink. Ahol szükségét érzi, — meghatározó tabellákat is mellékel, mintegy az állathatározó pótlására.

A szakembereket is teljesen kielégítő fejlődés-förténeti kategórián keresztül érkezőnk el az egyes állategyedekig. Egy-egy állatcsaládon belül nem vesz fel egy, a család tulajdonságait legjobban megjelenítő állatfajt, hogy azt, mint témát részletesen tárgyalja, a többit csak általánosságban érintse. Nem. Minden egyes állatfajt részletesen tárgyal úgy oikológiai, mint vadászati, gazdasági és tudományos szempontból, feltételezve azt is, hogy az érdeklődők csak 1—1 állatra lesznek kíváncsiak. A valamilyen szempontból fontosabb egyedek leírása átlag 3—4 lap, de a szürkébb, hangsúlytalanabb állatokra is cca. egy lapot áldoz. Kimerítően ismerteti a tenyésztett állatok mesterségesen létrehozott válfajait. A különféle modern honosítási kísérletek, a ritkulóban lévő állatfajok, (kócsag, daru, keselyű hiuz) részletesebb rajza, származástani eltévelyedések rektifikálása („farkaskutya!”) régi vadászati kuriózumok, (solymászat, csikász) mind nem kerülték el a figyelmét.

Talán érdekelni fogja olvasóinkat, ha a könyv alapján röviden ismertetem „A hazai gerinces állatok fajainak statisztikai átnézetét”, *Magyarország (a Kárpátmedence) gerinces állatainak a száma 521*. Ebből eredetileg vadon előforduló: 491, betelepülő: 1, honosított: 7, honosítási kísérlet alatt álló: 5, idegen eredetű házi állat: 14. Osztályok szerint emlős: 86, madár: 333, hüllő (kígyók, gyíkok): 18, két-éltű (békák): 16, hal: 68. — *Betelepülő*: a csehek által nyerészkedési okokból, prémje miatt meghonosított s már hazánkban is jelentkező, de felmérhetetlen gazdasági károkat okoz: a pézsma pocok. — *Honosítottak*: az üregi nyúl, a dám-vad, fácán, pisztráng, sügér, naphal, törpeharosa, szivárványos pisztráng. — *Honosítási kísérlet alatt állanak*: a vapiti szarvas, muflon, amerikai bölény, amerikai vad pulyka, pataki galóca. — *Végül idegen eredetű háziállatok*: házimacska, kutya, sertés, kecske, juh, szarvasmarha, bivaly, ló, szamár, házi galamb, tyúk, páva, gyöngytyúk, pulyka.

A munka nyomása semmi kívánni valót nem hagy hátra, azonban az ilyen természetű munkánál kimondhatatlanul fontos reprodukciók tisztább és élesebb visszaadására s újak beszerzésére jobban vi-
gyázhatott volna a munkát előállító Egyetemi Nyomda.

Kondói Kiss József.

A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története. 1577—1927. Eredeti levéltári kutatások alapján összegyűjtötte és Irta *Iványi Béla* és *Gárdonyi Albert*. A tárgyi emlékek ismertetésével kiegészítve szerkesztette *Czakó Elemér*. Alapításának 350-ik évfordulójára kiadta a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest, (1927.) 8°, 202 lap.

Háromszázötvenedik életévét töltötte be a mai magyar nyomdák közül a legrégebbek egyike, 1577. októberében, mindszent hava 20-án alapította Telegdi Miklós püspök a bécsi jezsuiták nyomdai felszerelésének megvásárlásával hazánkban az első katolikus nyomdát, melyből idővel a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda fejlődött ki.

Több mint száz éve mult már akkor, hogy II. ess András a budai várban felállította a rövidéletű legelső magyar sajtót, mellyel hazánk a németek, franciák és olaszok kivételével megelőzte a nyugati államok nagy részét. Közel félszázada annak is, hogy Nagyszében és Brassó után Sárovarott, majd Kolozsvár és Debrecen mellett számos helyen megkezdtek a közszellem felvilágosításának nehéz munkáját azok a hányatott életű nyomdák, melyekből a protestantizmus rövid idő alatt a magyar nemzeti kultúrának erős támaszait építette ki. A vallásos rajongástól áthatott predikátorok — Abádi Benedek, Hel-
tai Gáspár, Huszár Gál, Bornemissza Péter és mások sokan — nemesen vetélkedve fáradoztak a nyomdász mesterség minden ágában, maguk metszették, öntötték betűiket, maguk szedték, nyomták írásaikat, maguk kötötték és terjesztették könyveiket, egyik helyről a másikra vándorolva, vagy üldözötve, hogy eszméiket terjeszthessék. Hitmagyarozó irataik, bibliai fordításaik mellett azonban más irányú munkák kiadására is volt idejük és a nemzetközi szempontokra figyelő

latin mellett a magyar nyelvűek száma egyre nagyobb, tartalmában értékesebb. Könyvek technikai előállításuk javult: szebbek, formásabbak lettek, címlapjaik, képecskéik művészebbek. Kétségtelen volt, hogy a magyar könyv itt-ott nem egy eredeti jelleggel megindult egy sokatígéző fejlődés útján.

Mikor a magyar könyvnyomtatás e virágos tavaszán a protestáns szellem alig félszázéves terjedés után az ország legnagyobb részén uralomra jutott, a kívülről fütött ellenreformációs törekvés ugyancsak felismerte a sajtó nagy irányító erejét a szószék és iskolák mellett. Csakhogy a reakció már nem érte be az egyenlő erejű tollharc nemes versenyével, hanem tüzzel-vassal tört a protestáns nyomdákra, hogy a protestáns szellemet elnémítsa, elpusztítsa. Ez áldatlan törekvésnek azonban a magyar könyvnyomtatás végleges hanyatlása lett a következménye.

Ennek a korszaknak a kezdetére esik az Egyetemi Nyomda alapítása. Háromszázötven év telt el azóta, melyet a mai szem már sokkal sorsdöntőbbnek és sajnós, be kell vallanunk, sívárabbnak is lát, mint a Trianon előtti. Jóleső szemmel vesszük észre, hogy nyomdánk fennállásának e tiszteletreméltó évfordulóját fiatalos szellemtől áthatva, erejében megújítva érte meg. Az ilyen jubileum azonban nemcsak ünneplés, hanem komoly beszámoló is. Mindnyájan tudjuk, hogy a Királyi Magyar Egyetemi nyomda nagy kötelességek tudatában indult meg. Ha tehát elfogulatlanul igyekszünk végigtekinteni a letűnt korszakon, arra kell feleletet keresnünk, hogy az Egyetemi Nyomda kétségtelen fejlődésének hosszú útján megfelelt-e a rárótt kötelességeknek és ha igen, milyen mértékben szolgált a magyar kultúrát és a könyvnyomtatás általános fejlesztését.

Bécsből Nagyszombatba, saját házába szállíttatta át új szerzeményét Telegdi püspök, hol kisebb leszámításokkal több mint kétszáz évig működött. Innen került az Egyetemmel együtt 1777-ben Budára, ahonnan csak az utóbbi években teljesen újjászervezve ágazott le új hajtásával Pestre az Egyetem épületében nyert modern helyiségébe.

Az a kétszáz év, melyet az Egyetemi Nyomda Nagyszombatban ért meg, a magyar kultúra, főleg a magyar nyelvű könyvek kiadása tekintetében nagyon szegénynek mondható. Az 1711-ig megjelent kiadványainak túlnyomó része latin nyelvű s a kevés magyar nyelvű — 721-ből csak 180 — alig jelent tartalmában valamit. A XVII. század utolsó évtizedétől Kollonics érsek buzgólkodásából a cyrill-betűs ruthén és szerb kiadványok szaporodnak a latin nyelvűek mellett. Így alig csodálkozhatunk, hogy a nyomda jelentősége kulturánk szempontjából az üldözött és szabadalmakkal nem védett, állami rendelkezéssel nem támogatott protestáns nyomdák mögött messze elmaradt. A nyomda működésének alapja nem is volt eléggé szilárd. Bár Rudolf király 1584-ben különleges védelmet biztosít számára és egyben a királyi engedély nélkül fennálló nyomdák működését kerekén eltiltja, sem a kiadott tilalom, sem pedig a katolikus körök támogatása nem volt elég erős ahhoz, hogy a nyomda fellendülhessen. Telegdi halála után az eszter-

gomi érsekség és káptalan a jezsuita-renddel vitatkoznak a nyomda tulajdonjogán, két évtizedre Pozsonyba is áthelyezik, mígnem 1640-től újra Nagyszombatban mint az új Egyetem nyomdája folytatja munkáját, minden különösebb eredmény nélkül.

Csak a szatmári béke után, a protestáns nyomdák fokozott visszaszorításával egyidejűleg indul a nyomda gyors fellendülésnek. Termelése fokozódik, technikája javul, de a magyar könyvek száma egyre esökken. Az 1745-től 1773-ig megjelent 532 mű közül már csak 62 magyar nyelvű akad, alig egyharmaddal több a tót nyelvűeknél. Ezt a szegyenletes arányt csak kevésbé teszi jobba, hogy a latin nyelvű munkák között kiváló tudósainknak, mint Kaprinaynak, Katona Istvánnak, Pray Györgynek, Bél Mátyásnak stb. alapvető jellegű és magyar szellemű tudományos munkáit is megtalálhatjuk.

A jezsuita-rend tekintélyének hanyatlása, majd teljes megszüntetése erősen visszavetette a nyomdát fejlődésében. Csak akkor lendült fel erősebben, mikor a kormányzat a könyvkiadási szabadalmak egész sorát biztosítja számára. Kizárólagos jogot nyer a tankönyvek, a tisztii címtárak kiadására, valamint a cyrill- és héber-betűs kiadványokra, mely utóbbiak terén buzgó munkásságával valósággal újjáteremtő szerepe lett a nemzetiségi irodalmak terén. Érdekes megállapítani, hogy 1777-től 1877-ig terjedő időben, mely alatt a magyar irodalom a virágzás legszébb eredményeit érte el és a magyar könyv kapósabb lett, mint bármikor, az Egyetemi Nyomda 803 magyar művel szemben, melyeknek nagy százaléka csekély jelentőségű, még mindig 1345 latin, német, francia, olasz, görög, tót, szerb, ruthén, bolgár, vend, oláh és héber könyvet adott ki.

Bár a könyvkiadás statisztikájában a számok nem jelölnek egymással könnyen összehasonlítható értékeket, kétségtelennek látszik, hogy az Egyetemi Nyomda termelésének zömében egészen addig, míg 1925-ben a Tudományos Társulatok Sajtóvállalatának szerencsés felolvasztásával át nem szerveződött, nem felelt meg a hozzá fűzött reményeknek úgy, mint ahogy azokat kultúránk védelmében joggal várhatták tőle. Ha egyszer-egyszer nekilendült is a bürokratikus aprólékság terhének nyúga alól, mint pl. a mult század elején Ságny Ferenc kurátorsága, bikfalvi Falka Sámuel technikai vezetése alatt, sem a nemzeti törekvések kellő erejű elősegítésével, sem a könyvnyomatás technikájának tökéletesítésével, sőt minden erőszakolt szabadalmi védelem dacára gazdasági téren sem tudott igazán komoly és a hasonló külföldi intézményekkel egyértékű eredményeket felmutatni.

Nem akarok itt azokra az okokra rámutatni, melyek évszázadokon át nehezítették a nyomda nemes céljának megközelítését, csak azt kell leszögeznünk, hogy a Királyi Magyar Egyetemi Nyomdára, mint az ország legelőkelőbb, legfüggetlenebb, anyagilag legbiztosabban álló nyomdaintézményére kulturális téren sokkal súlyosabb feladatok hárultak, mint aminőket megközelíteni képes volt. Éppen ezért kellett a legszebb reményeket Klebelsberg Kunó gróf miniszter jól megfontolt intézkedése, mely újabb és helyesebb irányú fejlődés lehetőségét adta meg e nagymultú intézménynek.

Sokkal rövidebb ez a két utolsó év a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda életében, mintsem végleges ítéletet mondhatnánk irányváltásának helyességéről. A modern nagy üzemre való hirtelen áttérés nem történhetik, tehát nem is történhetett meg bizonyos hibák nélkül, melyeket kiküszöbölni bizonyára módjában lesz a megerősödő intézménynek. Mindenesetre azonban szívesen látnánk a határozottabb célkitűzést, az altruista törekvések dominálóbb érvényesülését. Többet és jobbat kell termelnie az Egyetemi Nyomdának a jövőben, kiadványait olcsóbbá tenni, külsőségeikben a fölösleges különkördéseket elkerülni, hogy a magyar könyv helyes esztétikájának tudatos iránymutatója lehessen. Végül szemmel kell tartania könyvtermelésünk nagy hiányait, hogy azokat mielőbb pótolva, valóban megeremthesse a magyar könyv igazi kultúráját.

Dr. Nyireő István.

A Napkelet Lexikona. I., II. kötet. Kiadja a Magyar Irodalmi Társaság. Budapest, 1927. 740 + 738. lap. Bolti ára: 48 P.

A háború befejezése óta lexikonban bő termés van. Egyre-másra jelentek meg nagyok és kicsik; művészetiék, irodalmiak, általános irányuak és szaklexikonok is. Bizonyoságúul annak, hogy a piac felvívő készsége nem alélt el és egyben nem kibékítvő jellemzéséül a piac izlésének. Háború vége felé eléggé köznapi tapasztalat volt, mennyire elszaporodtak a cukorka- és gesztenye-árusok a pesti aszfalton. Az optimizmusra hajló temperamentum hajlandó lett volna pénzbőségre magyarázni ezt a költekező tünetet, akkor, amikor napról-napra közel állottunk ahhoz, hogy az élelem szük volta koplalásra szorít. A magyarázat azonban eléggé egyszerű: annak, akinek nem volt elégséző pénze egy darab szalonnára száraz kenyere mellé, még mindig ott volt szükös garasúért feledtetvőnek a nyalánkság és a néhány szem gesztenye. Ez a groteszk állapot mutatkozik könyvtermelésünkön egyebek között a lexikon-láz kiütéseiben. Komoly, tápláló, szisztematikus, tudományos munka felvételére a piac nem elégséző. Nyújt tehát tudományos nyalánkságokat lexikonok alakjában. Ezzel nem az encyclopaedicus ismeretközlés jelentőségét kívánjuk lebecsülni, amelynek szükségét és értékét kellően felfogjuk, sőt roszkedvü beharangozásnak sem szántuk e sorokat a megbecsülendő munka elé, amelynek külsejéről mindjárt megállapítjuk, hogy tetszetős, hivalkodás nélkül egyszerű, jó formájú. Nem mondja magáról, hogy „a tudás egyeteme“, nem ágál, nem beszél többet önmagáról a címénél. De az előszó, amivel a könyv mondanivalóját bevezeti, nem nyugtat meg teljesen. Azt a feladatot tűzi maga elé, — amint rendre elmondja, — hogy „a nemzeti érzésü magyar intelligencia számára a modern élet eszméinek és a tudományok új eredményének útvesztőjében kalauzál szolgáljon. A magyar társadalom ama rétegéhez akar felhívjuk lebecsülni, amely a Magyar Irodalmi Társaság kiadásában megjelenő „Napkelet“ folyóirat köré olyan lelkesedéssel sorakozott. Főelvének következetes keresztülviteléből folyik, hogy elsősorban az alkotó világnézet képviselőit, eredményeit és elveit ismerteti. Mindamellert nem elfogult. Közönségével a másik tábor irányait és jelentvőbb alakjait

is megismerteti s vagy állást foglal velük szemben, vagy pedig, amennyiben komoly értékekről van szó, elismerésben részesíti őket“.

Itt tehát az előszó leplezetlen becsületességgel arra szánja magát, hogy szükített feladatkörrel indul. Ez számomra a vevőre azt jelenti, hogy legyenek elkészülve bizonyos közelebről meg nem határozott hiányokra, mert hiszen a lexikon már eleve korlátozta önmagát. Mi abban a meggyőződésben vagyunk, hogy — minden egyéb miért-től eltekintve — az üzlet szempontjait is érzékenyen befolyásolhatja az ilyen célkitűzés, mert bár a két kötet ára nem túl magas, mindenki megfontolja, hogy egy csonka lexikont érdemes-e megvásárolni?

Olvasva a két kötet cikkeit, az a benyomásunk támad, hogy a kivitel nem is olyan szigorú, mint ahogy az előszó igéri. Bőséges ismeretanyaga van; az elmaradt személyek és cikkek száma nem emelkedik magasabbra, mint amennyit minden hasonló esetben a szándékosság nélküli körültekintés-, feledékenység-, vagy gondosság-hiány rovására írhatunk. A nyomdahibákat nem számoltuk, van a két kötetben fölösen. Némi egyensúlyozás a szerkesztő részéről elkelt volna; úgylátszik, nem sikerült egyes munkatársainak impetuosus ismeretközlési kedvét kellően mérsékelnie. Gazdag a művészeti-anyag (képzőművészet, zene), szinte túltengő és bőszavú. Tessék például a Bayreuth-cikket elolvasni, kettőre valót is talál benne az ember, annyira többit mond a szükségesnél. Némely francia irodalmi nagyság (Baudelaire, Rimbaud) itt nagyobb méltánylást nyert, mint a kis Larousse-ban. Viszont sajnálunk néhány nevet, amelyek elmaradtak, amelyeket ide is jegyzünk, a jövőben esetleges pótlás okából: Alföldy András, Berzeviczy Márton, Bethlen Farkas, Bethlen János (történetírók). Buday Árpád, Csikesz Sándor, Gulyás Sándor (tanár, nem lírai költő, hanem irodalomtörténész), Hajnóczy Iván, Hamvas József, Vitéz Házi Jenő, Harsányi Pál dr., Hézsér Aurél, Horváth Sándor, Kerecsényi Dezső, Lábán Antal, Lencz Géza, Megyeresy Béla, Mehemed Emin, Mott János, Németh László, Péczely József, Pezenhoffer Antal, Révész Imre dr., Schneller Károly, Sidó Zoltán, Surányi-Unger Tivadar, ifj. dr. Szilassy Aladár, Szőnyi Sándor, Trócsányi Dezső, Vass Vince, Ványi Ferenc. Ajánlanánk fölvenni az oekumenikus-szót magyarázatával együtt, mert nem találjuk. Nem ártott volna a gigolot szót is fölvenni, mert már ilyen is van Budapesten. Akadnak fésületlen, vagy hiányos mondatok. Így a Belgiojoso—Barbianó cikkben, ahol azt olvassuk, hogy B. nagy Bocskay Istvánt „kellett volna“ levernie, de kudarcot vallott. Dehogy „kellett volna“. Más fogalmazás kellett volna. Ez a kitétel: „classica filologus“ a laikusnak föl sem tűnik, de a „classicus philologus“ szenved, ha így kerül a szeme elé. Máshol Pál apostolról azt találjuk, hogy megtérítette a római birodalmat. Ez költői túlzás. A Sketch-cikkben hiányzik az állítmány, így aztán nem tudjuk meg apróra, mi a Sketch. Bél Mátyás felekezeti elajándékozásáért megneheztelnek a lutheránusok a lexikonra, nem is szólva arról, hogy a főművéről közölt adat nem felel meg a valóságnak. Gróf Dégenfeld József, Masznyik Endre, Hampelné Pulszky Polyxena halálának ideje hiányzik. A Bacher Vilmosról szóló másfél soros adat szűkszavú

ugyan, de téves. Goldziher Ignácraól nyugodtan meg lehetett volna írni, hogy „kiváló” orientalista, életidejének határa pedig 1850—1921.

Végül még valamit. Ezt azonban csak arra az esetre kívánjuk nagyon hangsúlyozottan a szerkesztő figyelmébe ajánlani, ha a kiadó elszánná magát a lexikon újrakiadására. Bár megvalljuk, hogy egyébként is nehéz volna szó nélkül hagynunk. Ne túsza, hogy egyes cikkei kilépjenek a tárgyilagos ismeretközlés keretei közül, mert az ily tendenciák könnyen megingathatják a bizalmat a szintiszta tanító-szándék iránt. Az olyan kitételeket, mint az Ultramontanizmus elején olvasunk, gondosan ki kell gyomlálni, ha a szerkesztő és munkatárs nem polemizálni akar. Lutherről annyit ismerni el, hogy „jó író és képzett szónok” túlságos józanság; a német irodalomtörténetek, amelyek illetékesebbek egy kevésse, melegebben nyilatkoznak idevonatkozólag. A keresztyénségről és intézményeiről tájékoztató cikkei világosak és túlságosan érthetők. Protestáns olvasó pl. sokat ért az úrvacsora cikkből, amelyről ezt a tájékoztatót kapja: *Úrvacsora vagy Urasztala*. Szt. Pál (I. Kor. 11:20 és 10:21.) így nevezi az Oltáriszentséget“. Hasonló tendenciájú szövegezést találni az *egyház, nagypéntek, husvét, pünkösd, karácsony* stb. cikkeben. Nem kívánunk túlságosan érzékenykedni, de több óvatosságot ajánlunk már csak üzleti érdekből is, mert a protestáns művelt közönség az olyan negligáló ismeretközlést, ami az említett cikkekből szól feléje, nem szívesen olvassa, és bosszankodik, ha már a könyvet megvette, a jövőre pedig tartózkodóvá válhatik, éppen akkor, amikor a piacnak legjobban volna szüksége reá.

Zs. F.

A szovjet első éveit orosz írók munkáiban. *Mereskovszkij: A pokol torácában.* Emlékiratok gyűjteménye. Írták: Mereskovszkij, Zinaida Hippus, Dimitrij Filozofov és Vladimir Szlobin. Fordította Schmidt József. Dante kiadás. 251 l. — *Kornilov hadjárata.* Történeti elbeszélés az orosz forradalomból. Irta Rodionov Iván. Stádium-kiadás 374 l.

Tibériusz koráról soha semmi le nem mossa azt a gyalázatot, amit Tacitus Annaleseiben örökre megirt. Erre gondol az ember ezeknek az orosz íróknak olvasása közben, akik a bolsevik uralom első éveiben átélt szenvedéseiket mondják el. Mereskovszkij ezt az összevont jellemzést mondja: Annak, ami most Oroszországban végbe megy, bélyegző vonása a rémületnek némasága, kimondhatatlansága és kifejezhetetlensége. Ilyen rabszolgaság még sohasem volt a világon. A bolsevizmus, mint lelki betegség, nem csupán az ész betegsége, hanem az erkölcsé is. Abszolút eltűnése az emberi személyiségnek.

E fájdalom mellett van Mereskovszkijnak más aggodalma is. Szorongva látja, hogy Európa nem érti, mekkora veszedelem az egész világra az orosz bolsevizmus. Európa még mindig nem akarja elhinni, hogy az orosz tüzvész nem csupán Oroszországot fenyegeti, hanem az egész világot. Európa még mindig kérdezi, hogy eljön-e a világorradalom, vagy nem? Pedig már itt van: szaga már Európa fölött lebeg, mint egy vulkáni kitörés kénkőszaga. Mert hallatlanul katasztrófa történt: harminc millió ember pusztult el Oroszország-

ban. Dosztojevszky azt mondta egyszer: Nekünk két hazánk van. Oroszország és Európa. Az egyiket már elvesztettük. — sóhajt Mereskovszkij, — mi lesz, ha a másikat is elvesztjük? A keresztyénség Európa kezdete volt és a keresztyénség vége Európa vége lesz.

A bolsevizmusnak Európára kiható veszedelmét nem abban a propagandában látja, amit a szovjet kifejt. Hanem, hogy „van egy láthatatlan metafizikai összeesküvés, a bolsevista-burzsoá összeesküvése az egész keresztyén emberiség ellen, a kereszt ellen — az őtszög érdekében“.

E széles alapokra épített politikai munka mellett van Mereskovszkijnak még egy cikke a könyvben. Ez Tolsztojról szól a bolsevizmussal való vonatkozásban.

Kimutatja, hogy erkölcsi tekintetben távol áll Tolsztoj a bolsevistáktól, mert ellensége minden erőszaknak. De esztétikájában és metafizikájában igen közel áll. Épp úgy tagad minden kultúrát. Mert szerinte a természet tiszta és egyszerű, a kultúra tisztátlan és komplikált. A természethez visszatérni annyi, mint a tisztátlant kisöpönni, a komplikáltat egyszerűsíteni: a kultúrát megsemmisíteni. Csakhogy Tolsztoj vallásos hittel akarta újjáteremteni a megromlott világot.

Mereskovszkij után Zinaida Hippiusz naplóját közli a könyv. Ez aztán a borzalmak emlékirata. Szomszédjai el-eltünedeznek, elfogdossák őket. A börtönben aztán éhen halnak, mert nem adnak nekik enni. A nyomor meghódolásra kényszeríti az embereket. Egy 75 éves szenátor bolsevista lett, hogy nagyobb adag kását kapjon. Gorkijhoz fordult egyik régi barátja és egykori jötevője, azt kérte tőle, hogy mentse meg testvére életét. Gorkij ezt felelte:

— Unalmas dolog! Nem olyan nagy baj az, ha agyonlövök a testvérét.

Uzsorások potom áron veszik meg az emberektől, amijük még van: ruhát, bútort, zongorát, szőrmét, ékszer, kéziratot. Mikor aztán jól megszedte magát az uzsorás, a szovjet valamelyik hatalmasa elfogatja, kivégezteti és elveszi, amit összegyűjtött. Naponta tiz-tizenöt fogoly tisztet lőttek agyon Szentpétervárott. Az agyonlöttek tetemeivel az állatkert állatait táplálták. Titokzatos baskirok lovagolnak az utcán gubancos szőrű, apró lovacskáikon és mélabús ázsiai dalt üvöltözve hajlandoznak a nyeregben, ez a rendőri és csendőri hatalom. A hőharmukat kínaiak végzik. Hamar megtanulták, hogy a kivégzett ember holttestét nem kell okvetlenül az állatkertbe szállítani. Eladják a piacon borjuhusnak.

Panaszának csattanója ez: Ha lehetséges, hogy Európában, a XX-ik században egy ország ilyen fenomenális, a világtörténelemben páratlanul álló egyetemes rabszolgaságban éljen és ezt Európa nem érti és nem bánja, akkor Európa szükségképpen tönkre fog menni. És úgy kell neki.

Ezzel a nyomorúsággal szemben sehol sincsenek olyan gazdag emberek, olyan milliárdosok, mint most Oroszországban. Igaz, hogy csak néhány tucat van belőlük a koldusok millióival szemben, de ez

a bolsevista-burzoá, mely üzletkörét már is kiterjesztette az egész világra, csak az alkalmas időt várja, hogy az egyes államokban cégtábláját is kiakaszthassa.

Dimitrij Filozofov a kötet íróinak Oroszországból való menekülését írja meg. Érdekes történet, de nincs általános jelentősége.

Vladimir Szlobin cikke a bolsevisták titkáról szól és megalapítja, hogy a bolsevizmus struktúrája tisztán mechanikus. Az ember benne automata, az állam egy rettentő gép. Ha európaiak foglalták volna el Oroszországot, aligha döntötték volna ilyen rabságba. Az élet értelme, útja, célja teljesen elveszett a bolsevizmusban.

A bolsevisták programja ez: Nekünk nincs szükségünk magasabbrendű képességekre. Cicerónak kivágjuk a nyelvét, Kopernikusként kitoljuk a szemét, Shakespearet megkövezzük. Minden törekvést meg fogunk ölni. Minden lángelmét csecsemő korában ki fogunk oltani. Mindent egy nevezőre fogunk hozni.

A bolsevisták számára nincs más lehetőség, mint diadaluk az egész világon, vagy a bukás. Politikájukat azért ma már nem Oroszországban folytatják, hanem a külföldön. A bolsevizmus exterritoriális jelenség lett. Hadműveleti alapja az egész világ. Célja a világforradalom.

Igy tükröződik vissza értékes írói egyéniségekben Oroszország szenvedése. Ezekben a cikkekből a lírai és bölcselkedő részek döbbenetnek meg. A másik könyvben, Rodionov regényében, az epika mondja el ezt a nagy szerencsétlenséget.

Az egész úgy hat, mintha óriási moesár képződését látnánk az ember. Először itt-ott ütődik fel a talajvíz, aztán eliszaposít, elnyel mindent, megmérgezi a levegőt, öli az embereket és akit meg nem öl, azt nyomorulttá, tehetetlenné sorvasztja a gyilkos láz, amivel tele van a levegő.

Kornilov hadjárata az utolsó nagy nemzeti cselekedet, az utolsó ellentállás az idegen elnyomókkal szemben. Minden háborúnál véresebb rémségek sorozata, amit mai európai, keresztényen gondolkozással meg sem tudunk érteni, falvak, városok, egész vidékek pusztulnak el és néptelenekké lesznek egész tartományok. Érezzük, hogy Kornilov vállalatának vége Oroszország végét jelenti.

A nagy történelmi probléma, ami ezeknek az orosz íróknak írásaiban feltárul, ennek a századnak legnagyobb megoldandó kérdése. Szeretet által vezetett gazdasági megújulás lesz talán az a lárka, amely ebből a mindeneket előlöntéssel fenyegető özönvízből kiment. Mert a gazdasági rend elavulása adta a gyújtó anyagot ehhez a forradalomhoz és az erkölcs nélkül való gyengeség segítette győzelemre.

Meretskovszkij könyvét Schmidt József fordította a tárgyhoz simuló finomsággal. Rodionov regényének fordítóját nem nevezi meg a könyv, pedig jó fordítás.

Hamvas József.

Kazinczy Ferenc levelezésének újabb kötete. (XXII. kötet. Közvetési Harsányi István, Budapest, 1927. XX+555. l. A Magy. Tud. Akadémia kiadása.)

Irodalmunk leggazdagabb levélgyűjteményének, s egyben köztörténetünk becses adattárának pótlékkötete gyanánt jelent meg az a vaskos könyv, melyben most Kazinczy Ferenc összekötöttéseinek újabban előkerült írott emlékei lettek közkinccsá. A kiadványsorozat eredetileg boldogult Váczy János szerkesztésében indult meg s a huszonegyedik kötettel maradt abba. A tizenhat évig szünetelő vállalat kiegészítésével Akadémiánk a Kazinczy-kultusz egyik lelkes ápolóját, a sárospataki ref. főiskola tanárát, Harsányi Istvánt bízta meg, aki a munkát szerkesztő-elődjéhez méltóan folytatta.

Az új kötet az 1764-től 1831-ig terjedő időközből kétszázötvenöt oly levelet tartalmaz, melyek az előzőleg egybegyűjtött 5393 darab közt nem szerepelnek. Közülük száznegyven magától Kazinczy Ferentől való. Érdekes, hogy a most kiadott levelek írói és a címzetek között harmincnál több új névvel találkozunk. E körülményből is sejthető, hogy e pótlékkötet adalékai nem csupán az anyagszaporulat, hanem a levelezés középpontjában álló egyéniség hatásköre szempontjából sem közömbösek. A széphalmi irodalmi vezér egész életkorát felölelő gyűjtemény tartalmilag valóságos szemelvényt tartalmaznak felel meg, melynek magyar, latin, német és francia darabjából jellemző világosság árad a százévelőtti magyar értelmiség közés magánéleti állapotára.

A könyv sajtó alá rendezője az egyes leveleket sok utánjárással készült, tájékoztató jegyzetekkel látta el, melyek nem csak a magyarázatra szoruló mozzanatokra, hanem az új anyagnak a már kiadotthoz való viszonyára is tekintettel vannak. Megemlítést érdemel, hogy a mű kiadását az Akadémia áldozatkészségén kívül gróf Széchenyi Aladár nagylelkű adománya tette lehetővé.

Baros Gyula.

Panaít Istrati: Kyra Kyralina. Regény. Lingua kiadás.

Két éve mult, hogy a Külügyi Társaság ülésén először hallottam a nevét.

Mindenkor gyötrelmes érzés, ha legyőzötten a szerencsés ellenfél kiválóságáról kell hallanunk. De ha ez az ellenfél — annyi között — a legkevesebbre méltatott, ha igaztalan és durva szerencsésével szemben: a magunk szellemi fölényének, műveltségének és értékbeli magasabbrendűségének tudata ad egyedül keserű vigaszt — akkor a cáfolat a jövőnkbe vetett hit pillanatnyi megrendülését jelentheti.

A két év előtti téli estén ennek a megrendültségnek esődjében hangzott el Románia szellemi életének ösmertetése, annak a szellemi életnek, amely ellentétben otthonának balkáni sívárságával kicsiny, de veszedelmes csoportban ragyogtatja európai viszonylatokban is számottevő értékeit Párisban, kulturális sikereit lehetőleg mindenkor politikai jelentőségűre változtatva át.

Valami döbbenetes volt e névsorban. Százados szellemi értékeink e hirtelen támadt ellenfelében, amelyet nemzeti szerencsésének melegágya termelt ki váratlanul ellenünk. És valami zsibbasztó a gondolatban, hogy az erdélyi kultúrán végiggázolt Balkánt miként fogják most már a történelmi igazság keresztes lovagjává ütni a világ előtt a francia irodalmi szalónok ünnepelt román írói:

Egy Noialles grófnő, aki Lanson szerint: a lángész erejével korunk legszebb költői művét alkotta meg. Vacarescu Helén, akinek költeményei a francia anthológiák állandó díszje, Bibescu Márta hercegnő, akinek regényét az Akadémia díjával tüntetik ki, — Panait Istrati, akit Romain Rolland új Gorkij gyanánt üdvözöl, — hogy a tudományos kiválóságukat és a román belföldi kultúrfejlődést ne is említsük. Valóban, Széchenyi Magyar Akadémiájának falai közt aligha volt keserűségben megrendültebb hallgatóság: mint az előadó c szavainál:

„E tények figyelembevételével érthetjük meg csak, hogy mielő szellemi erőkkkel felszerelve áll velünk szemben a Tiszától keletre az az ellenfelünk, amely magáról azt hirdeti, hogy ő van hívva dél-keleti Európának nemcsak politikai, hanem szellemi fejlődését is átvenni, miután mi magyarok, kimerülve abban az évezredes erőlködésben, hogy Kelet-Európát nyers erőszakkal politikai vezetésünk alá hajtsuk, kísérletet sem tettünk annak szellemi meghódítására és művelődésben való vezetésére“.

E kijelentés újra támadó nehéz hangulatában nyitottan fel most két év után a párisi névsor legérdekesebbjének, Panait Istratinak könyvét. — hogy felszabadult és diadalmas öntudattal tegyem le aztán utolsó lapjainál. Romain Rolland értékelése megadja rá a jogot, hogy ez egy írónak művén át megítélhessük a párisi román egész kultúrhaderőt. És ha ezek a szellemi fegyverek azok, amikkel Románia megdönteni véli a magyar tehetség és akaraterő páncéltornyát — akkor valóban nincs aggodalomra okunk.

Panait Istrati, a balkáni kikötők sikátoraiból tört utat magának a francia elismerésig. Mint író társait — akik oly szívesen vallják görögnek magukat — őt is csak egy szál fűzi Mare-Romaniahoz: anyja, a román paraszttasszony. Apja azonban görög csempész, maga kikötői csavargó, aki kalandozása közben a nincsetlenek minden foglalkozását végigpróbálta: volt pincér, cukrász, gépész, teherhordó, plakátember, cégfestő, fotografus, újságíró, végigsodródik a Földközi-tenger partvidékén. Szírián, Jaffán, Egyptom, Damaszkuszon át és vissza Párisig. — közben mohón tanulmányozva, ahol teheti, az orosz írókat. Harminchétéves korában kétségbeesve sorsán, öngyilkosságot kísérel meg. Ekkor fedezi fel Romain Rolland, előszót ír a könyvéhez, s a hontalan csavargó a párisi irodalmi élet egyik keleti reprezentánsává emelkedik.

Élete regényes változatainak káprázatos játékát azonban már nem találjuk meg elbeszéléseiben. A Kyra-Kiralina két testvér története, kiket könnyelmű anyjuk tragikus halála után a kalandvágy elszóktat biztos otthonukból, aminek következménye, hogy a lányt, Kyrát eladják Konstantinápoly valamelyik háremébe, míg öccse még ennél is gonoszabb fogságba kerül. A fiú megszökik később, beköborolja az egész keletet és változatos, de vigasztalan csavargásának két szép momentuma van: egy öreg szalep — (frissítő ital) — áruval kötött önzetlen, benső barátsága, — és az olthatatlan szeretet, amivel eltűnt nővérének nyomait keresi — de hiába.

A műnek Romain Rolland által fémjelzett értékei között kettő kétségtelen: a mesélő hang, amelynek ilyen, primitívségében is megkapó tónusa a modern írásokban eléggé ritka, — a másik a derű, amely ott sugárzik a könyv minden lapján és szelíd mosollyal intézi el az élet apró és nagy bűneit egyaránt.

Ami ezen kívül van, nem érték, hanem pusztán csak érdekesség. A Kelet miliójének, bölcseségének, fecsegésének és moráljának érdekessége. E fantázia-ingerlő érdekesség felszíne mögött azonban nagy művészetbeli hiányosságok tátonganak. Mert bizonyos, hogy a reális Kelet, kikötők, országutak, koresmák árúsok, börtönök, nagyurak, kávéházak, háremek, hajók élete szokatlan téma az európai irodalomban — de mindebből csak pillanatfölvételek villannak elénk, — pár sornyi riport esupán, — hatásában s jelentőségében nem több színes és múlt szappanbuboréknál. — Derűje a tipikus csavargó és tipikusan keleti ember filozófiája, de az, amit egy eszébe szaleppel s egy marék függével készen kapunk a Levante bármelyik utcai árúsától, — amelynek azonban művészetté kristályosodott formáját hiába keressük az írónál. Mesélő hangja az élő szó közvetlensége, — de a regénnyé fűzött elbeszélések indokolatlanul laza összeillesztésében már az élő szó bizonytalan volta és primitívsége az uralkodó. — Az egyetlen, ami mozaik-szerűen széttördelt történetkéit állandó motívumként tartja össze: a kelet bűne. A bűn, amely a könyv lapjairól olyan derűs rezignációval ömlik, mint a csatorna-víz a Kelet kikötővárosainak utcáin, ahol senki sem talál különösebb megbotránkozni valót a járda és az erkölcs szennyvizén.

Ez a Panait Istrati regénye. A francia irodalom Kelet Gorkiját üdvözli benne. Nem azt kérdezzük, hogy hol van ez a mosolygó, fecsegő, a nagy orosz író élet- és lélekábrázolásának megrendítő mélységeitől. Csak azt, hogy a francia udvariasság reá agatott jelzőivel együtt hol marad a magyar irodalom mesemondóinak ember és jellemalkotásban oly nagyszerű műveinek egész sorától?!

— Csak Komáromi viharzó „Hé kozákok“-jára gondolok, amiben a mese együgyű hangja, a mesterien rajzolt jellemek komor vonásaival egyheolvadva oly eposzi magasságban áll a Balkán napos posványaiiban ballagó vándorlegény története fölött.

Valóban nincs miért tovább részletezni Panait Istrati regényét. Bármelyik európai irodalom, közepes természetben is, özönével ontja a hozzá hasonló műveket. A bírálat eddigi terjedelme sem Panait Istrati írói értékének szólt, — de szólt a párisi román irodalom diplomáciai céljainak. Mert nem vitatjuk el Romain Rolland előszavának *politikai* jelentőségét, irodalmi jelentőségére azonban már van válaszunk.

Mindaddig, amíg a tizenhárom vármegyére szorított Magyarországnak százados kultúrértékeit és élő tehetségeit hatalmi szóval ugyanily szűk határok közé szorítani nem lehet: — a párisi román irodalom ilyen reprezentánsai még csak közepes ellenfelét sem jelenthetik az integer magyar szellem értékeinek. *Gramantik Margit.*

Az Ady-kérdés története (idézetekben). A felnőtt ifjúság számára összeállította Zsigmond Ferenc. Mezőtúr, Török könyvkiadó-vállalat. 1928.

Igen okos, elfogulatlan munka. De mindjárt meg kell jegyeznünk, hogy a címtoldalék felesleges. Az ifjúság számára kiadott könyv eredményei nem lehetnek mások, mint aminőket az egész közönség vár. Al-címekkel bizalmatlanná tehetjük a fiatalságot: azt hiheti, hogy szándékosan rejtegetünk előle valamit, holott ő mindent tudni akar. (Az Ady-antológiák közül éppen azt nem látjuk az ifjúság kezében, amelyet számára szerkesztettek). Persze más volna, ha az ifjúságot meg tudnók menteni némely könyv olvasásától. Csak-hogy a fiatalság (tapasztalatból tudjuk) éppen a legjobban vitatott könyveket nyeli, mentől inkább tiltják, annál mohóbban. Így hát a probléma egyetemes tisztázásától függ: helyes irányt talál-e ifjúságunk az Ady-kérdésben, vagy nem. Zsigmond Ferenc könyve feltétlenül nagyobb olvasóközönségnek szól, mint amekkorának szánta. A Makkai Sándor tanulmányának is megvolt ez a pleonazmusa: legfeljebb az tette speciálissá, hogy a püspök (mint exponált egyéniség) egy ifjúsági egyesület kérésére szólott hozzá bátran, leplezés nélkül egy egyetemes problémához.

Zsigmond egy sereg ellentmondó véleményt, felfogást idéz az Ady-magyarázók tollából s azzal zárja szemléljét, hogy „az Ady-kérdés még a legfontosabb szempontok végleges tisztázásától is messze van“.

Az érdekes, tarka anyagból elsősorban Ady kivételes nagysága tűnik ki. Érezzük, még a legnaivabban tiltakozó ítélethől is, hogy itt igazi költő foglalkoztatja immár húsz év óta társadalmunkat. Az az igazság csendül ki a hangzavarból, hogy a zseni, a maga korában, hosszú ideig bizonytalanságban tart, kell is, hogy tartson, mert fejedelmet fényes udvar, nagy költőt hívek és ellenfelek káosza illet meg. Mellékes, hogy milyen fajsúlya van a körülte támadt vitának, ha az akiért s aki ellen a vita folyik, valóban zseni és nem talmi jelenség. A zseni Adyt is mindenki szolgálja nálunk: nemesak szűkebb társasága, hanem a hivatalos körök is; mert hogy egy zseni megéljen. kibontakozzék és hasson, nem egyszólamú zenekarnak kell felhar-sannia, hanem ellentétes hangáradatnak: ez teszi őt nagygyá, ismeretessé, ez viszi szét nevét, hírét. A Nyugattól az Akadémiáig úgyszólván egyforma jelentősége van minden írónknak, akár Ady mellett, akár Ady ellen nyilatkoztak, túllícitáltak vagy agyonhallgatták (a néma tiltakozás sokszor többet jelent a zajongónál): egyformán hírét és hirhedségét növelték, ami a zseni pályájának — a maga korában — szinte kivétel nélkül iker-jegye.

Első látásra nagy a zürzavar Ady műve körül. De ne feledjük, hogy az itt egymás mellé került véleményeket sokszor hetek, hónapok, sőt évek választják el egymástól. Van köztük akárhány, melyet azóta, hogy megjelent, már szívesen visszavonna szerzője s nem örül a tetemrehívásnak. Aztán vannak itt egészen felesleges nézetek, melyek nem szerves részei az Ady-kérdésnek, inkább általános, de nem egyszer eldönthetetlen esztétikai problémák, pro és kontra vitatathók, aszerint, hogy a kérdés határát miként vonom meg. Vannak

olyanok is, melyekben másként vélekedik a vérbeli költő, másként az esztétikus, stb. Az is tény, hogy korunk az axiómák kora, nagy szerepet játszanak benne az ötletek vitőrjei, paradoxonok pattognak, melyekből egy tucataval sem deríthet fényt a keresett igazságra, s nem egyszer csak annyi aktuális értelmük lehet, hogy igen jó támadó eszközök, sebezhetnek és elképeszítethetnek. Az ilyen paradox állítások jobbik fajtája nem annyira kizárja, mint inkább kiegészíti egymást s egy-egy árnyalattal teljesebbé teszi a fejlődő kérdést. Ady Baudelairetől tanult *pour épater le bourgeois haremmodorát* sokszor még azok is magukévá teszik egy őrizetlen pillanatban, akik egyébként ez ellen a modor ellen harcolnak. Még az igen komoly Ady-értő Makkai Sándornál is észrevehető ez a pukkasztó szándék, mikor a hazafiatlannak, vallástalannak bélyegzett Adyt egyenesen egyetlen vallásos költőnek nevezi, hogy aztán egy halom okos érveléssel enyhítse tüntető állítását. Az ilyen felső fok haugoztatása a jelenben mindig triviálisan hat, nincs elég hitele a történelmi perspektíva hiánya miatt. Pedig mennyire rokonszenvesen vezeti le Makkai Sándor, hogy Ady a „legőszintébb“ vallásos költőnk! Minek hát feleslegesen bosszantani békés polgártársainkat, hogy felszisszenjenek s versben, prózában tiltakozzanak a kénköves igék ellen?

A heterogén anyagból az is látszik, hogy a vitázók voltaképp jobbak, mint sokszor végtelenen fogalmazott szentenciáik mutatják őket. Korunk robbanékony, az arcok könnyen lángbaborulnak, türelmünk kevés. Roppant divatosak a legtágabb fogalmak (destruktív, konstruktív, nacionalizmus, internacionalizmus, stb.) s a fogalom lényege bármilyen világosan éljen is bennünk, nincs rá kielégítő meghatározásunk. Itt van például Zsigmond Ferenc és Dóczy Jenő öszszeszördülése. Dóczy sértve érzi magát, mert Zsigmond könyve többek közt azt mondja róla, hogy az 1919-iki politikai események a nacionalista álláspont felé való közeledésre birták. Dóczy szerint ebből az ő 1919. előtti antinacionalizmusa következnek s keményen tiltakozik. A nacionalizmustól való elhajlás hazafiatlanságot jelent a köztudatban, de feltétlenül azt jelenti-e az irodalomban, az esztétikában is? Gondoljunk csak a „*rein menschlich*“ Kazinczyra, Goethe lelki világára! Aztán meg a szavak értelme sokszor nagyot módosul korok szerint, a nacionalizmus kérdése más a világháború előtt, más utána. Annyi bizonyos, hogy Zsigmond távolról sem illeti gyanúval Dóczyt, s lám, megvan a baj, mert a terminus technicus tág, bizonytalan s különféle árnyalatokat vet, mint a fényben forgatott drágakő. Vajjon hazafiatlannak tartotta-e magát Ady? Ma már mindinkább érezzük, hogy igaz magyar volt. S mégis vállalja a hazafiatlanság vádját, ha... (ő, ez a „ha“ billiomszor előfordul korunk vitás kérdéseiben!) ha — a hazafiasság és a nacionalizmus egyet jelent. De hát mi az a nacionalizmus Ady szerint? „Internacionalista szövetkezete a sötétségnek, butaságnak s gonosz tekintélyek önzésének“. Ugy-e, milyen romantikusan szűkreszabott meghatározása egy roppant tág fogalomnak? Zsigmond szemlátomást a merőben esztétizáló szempontra érti itt az irodalomban, körülbelül a tulfinomult eszménykedést, a valóság kerülését, míg Dóczyt aggodalmassá teszi a szónak közkeletű

értelmezése. Csoda-e, ha rokon elvi alapon állók összetűznek s távolabbra kerülnek a következtetésben, mintsem a kérdés természetéből következnek?

Ez a véleményünk az Ady-vitáról is. A leglényegesebb kérdésekben sincs meg az a nagy ellentét, melyről Zsigmond az ő tárgyi-lagos észrevételeiben beszél, s ezt ő maga is észreveszi, midőn a legmakacsabb állításokat egyezteti. Zsigmond ugyan azt mondja, hogy az ifjúság majd ki fogja válogatni a neki leginkább megfelelő véleményt erről vagy arról a kérdésről. Mondjuk inkább így: minden jelentősebb hozzászólás leszűrt anyagából tevődik össze egykor a végleges ítélet. Babits, Horváth János, Schöpflin, Hatvany, Földessy, Benedek Marcell, ha még olyan különböző szellemű írók is, nem számítva társadalmi helyzetük különbözőségét, ha még annyira mást, egymás mérlegén lemérve ellenkezőnek látszót hangoztatnak is, mégis csak együtt vannak a leglényegesebb kérdésekben, ami egyelőre nem lehet más, mint Ady lelkiismeretes vizsgálata egész szellemi és anyagi életünk, multunk, jelenünk és jövőnk szempontjából. Meghasonlásokor (ma pedig már a harmadikat látjuk történelmünkben) az államfenntartó elvek körül folyik leghevesebb vita s mivel társadalmunkban sok a faj, sok a vallás, természetes, hogy a pártok tüze az esztétika ereszébe is belekap. Zsigmond maga mondja: „A politikai pártok legfeljebb legyőzni tudják egymást, nem meggyőzni“. Ezzel híven jellemezte az esztétikai ellentétek egyik fő okát is. Mily szívesen állítják irodalmi pártjaink egymásról, hogy politikát visznek be az irodalomba! Lám, Zsigmond Ferenc egy ellenmondáson kapja rajta Fenyő Miksát, aki 1913-ban elítéli a Petőfi-Társaságot, mert politizál, holott az általa annyira becsült Ady Endre ekkor már ugyancsak benne lubickol proletár-költészetében! Véleményünk szerint ez nem ellenmondás, mert Fenyő, mint pártcember, Adyt nem politizálónak, hanem az igazság harcosságának nézi még szélső verseiben is s Herczegékre húzza rá a politizálás vizes lepedőjét. Így nevezi minden szellemi párt a másikat politizálóknak, míg a saját véleményét abszolútnak, egyetemesnek, mindenkire kötelezőnek képzei, a mindennapi pártpolitika határán kívül esőnek. Egy forduló korszak irodalmában, öregek és fiatalok, fajok és vallások, társadalmi osztályok harcában a pártok csatája adatgyűjtés a nemzeti problémák terén s nemzeti szempontból korántsem oly kibékíthetetlen a helyzet, mint általában látszik. Az Ady-kérdés mai életünk keresztmetszete, ezért „sub iudice lis est“. Az, aki az egész magyarság lelkébe néz s az ellentéteket szemléli, jól tudja, hogy egyik-másik nézet mi okból szállítja önmagát kellő értékére. Adyt a magyarság minden fájának, vallásának, társadalmi osztályának legkifejezőbb egyéniségei boncolják, mindegyik önmaga lelkéből, szemzőgéből, s ez nem annyira ellentét, mint inkább egy nagy probléma kiegyensúlyozására való törekvés. Zsigmond Ferenc kitűnően ismeri az Ady-kérdés történetét s abból a komoly, mélyen járó kis tanulmányból, melyet a párhuzamos idézethalmaz végén függeléknek kö-

zöl, világosan látszik, milyen eredeti és helyes Ady-képet rajzolhat egy higgadt, elfogulatlan esztétikus az Ady-vita ellenmondásaiból.

Vajthó László.

Móricz Pál: Hortobágyi legendák. Debrecen, 1927.

Mikor került a Hortobágy a költészet birodalmába? Bizonyára nem régen, mert a régi ember nem igen nézte a természetet művészi szemmel, úgy mint ma is a földműves, az állattenyésztő, a gazdaember csak úgy és azért nézi az ég boltozatát, az alant elterülő rónát, vagy hullámos dombvidéket, a nap keltét és nyugtát, hogy mit jelent gazdaságilag: fagy lesz-e vagy szép idő, jó-e a föld vagy sivány, szikes, hasznos-e a termésre, az állatra vagy sem. A természet művészi szemlélete, élvezete igen késői dolog világszerte. Nálunk a tizen-nyolcadik század második felében jelentkezik a maga igazi mivoltában. A Hortobágyot Gvadányi fedezi fel a költészet számára: de még ő sem a táj képét, mint inkább a rajta lévő életet: a juhászt, gulyást, az állatokat. Csokonai egy-két költeményében is érezzük a szabad természet lehelletét, a hortobágyi nyár forróságát, tikkadt prücsökjeit, ugráló szöcskéit, aszott fűszálait. Gaál József „Alföldi képei“ nyitják meg szemünket az Alföld szépségei iránt, melyekről aztán Petőfi himnuszokat zeng, Arany pedig remek képeket fest, úgy hogy Riedl Frigyes azt írja róluk: ha majd vége lesz az Alföld regényes szépségének, ha a gazdasági élet kényszere az egészet „észszerű termelés“ alá fogta, Petőfi és Arany, tegyük még hozzá Jókait is, műveikben örökre fenntartják az Alföld tájainak költői és festői szépségeit. Az Alföld rajongói közé tartozik Móricz Pál is, aki nem tollával, hanem szívével menti meg az Alföld, szorosabban véve a felső Tisza vidékének, a Hajduságnak veszendőbe menő kincseit. „Siratót“ ír a „Pusztuló világ“-ról, feltárja „rejtelméit“, s ez utóbbi kötetében összegyűjti a „legendákat“, melyek a „kilencelábú“ híd tétjékán termettek, összeszedi a maradék morzsákat, hogy János evangéliumának szava szerint el ne vesszenek, mert minden szeme drága és érték. Móriczot nem annyira a tájkép érdekli, mint inkább embere, állatja, mely annyira sajátyszerű és magára való, hogy csak itt, ezen a helyen lehetett olyanná, amilyen. Legkedvesebb alakja Dely Mátyás, a barátból lett állatorvos, remetéje és rajongója a Hortobágyinak, akit a legkecsesetöbb ajánlatok nem bírnak elcsábítani onnan; köréje csoportosulnak híres számadók, bojtárok, betyárok, városi urak, egyszerű vendégek s a pusztai állatvilága a táblásszarvu pusztai jószágától kezdve az aranytollu túzokig. Az elbeszélés végigjárja a Hortobágy valamennyi helyét, de egyre vissza-visszakanyarodik a híres eszárdáig a Hortobágy folyó mellett, hol tejjel oltott mézszakolattal építették a híres hidat. Az elbeszélés legtöbbször beszéddé, párbeszéddé, beszélgetéssé alakul, melyen át belelátunk a pusztai ember lelkének legmélyére. Valahányszor Móricz Pált olvasom, de különösen a legendás könyv forgatása közben, kitör belőlem az az óhaj; bárcsak a Hortobágyinak is akadna olyan tudósa, mint a Balatonnak volt Lóczy Lajosban, aki megírná többedmagával a Hortobágy nagy könyvét. Volna benne dolga a régészetnek, törté-

nelemnek, földrajznak, természettudománynak, gazdaságtörténetnek és tudománynak, és végül a költészetnek is, s fölzendülhetne a dal, melyet százegynéhány esztendeje irt Fazekas Mihály főhadnagy úr. Debrecen szellemi életének egyik legérdemesebb alakja:

Ó te áldott Kánahán
Hortobágy melléke...!

Tolnai Vilmos.

Szántó György: Babel tornya. A Brassói Lapok könyvosztályának kiadása.

Ilyen messzi piacról, sajnós, csak néha és véletlenül vetődnek közénk könyvek. És amikor megismerni kezdjük e könyv rendkívüli erőit, föltámad az aggódo kérdésünk: hát lehet-e, hogy ilyen komoly értékeknek ne rendes, biztos útjuk legyen Budapesthez, mely mégis csak szíve a magyar irodalom vérkeringésének? Talán még el is kalódhatna ilyesmi? Megborzongató...

Ezt az értékes írói tehetséget így is meglehetősen kallódásbanlevőnek érezzük, és sejtelmünk szerint éppen a magyar irodalmi élet természetes vérkeringésétől és idegrendszerétől való elszakitottsága miatt. Rendkívüli, néha elementárisaknak érző erők tolonganak elő benne, amelyek azonban nem tudnak összerendezkedni, meg van benne a kiművelhetőség s az önművelés kellő képessége s nélkülözi még azt a nevelést, amit csak az igazi központ adhat meg, az eleven — nem utólagos — kritikát, a hasonlók barátságát, a különbözőzők mindennapos harci-tornáját, a kellő olvasottság és népszerűség rivaldafényét, a tárgyi studiumokat, s még annyi mindent. Most már nem tudjuk megállapítani, hogy mennyit tulajdonítsunk e regény nagy szervi fogyatkozásai közül a felsorolt életföltételek hiányának, és mennyi az író saját szervezetéből következő szervi gyöngéje. Mindenesetre nagy gyöngéi vannak ez írásműnek, határozatlan koncepció, bizonytalan szerkezet, a részek képtelen aránytalansága, mindez olyan fokig, hogy lehetetlen javarésztét nem az író legsajátabb gyöngéjének éreznünk. És mégis, mindezek dacára elámultat és szívet dobogtat a sok új, eredeti-friss szépség kincse. És jön újra felelevenítnünk azt a régi megállapításunkat, amit különösen a magyar irodalomban sohasem szabad elfelejteni, hogy a mű értékét nem az erények és gyöngék összegeinek különlet-mennyiségével kell klasszifikálni, mint ahogy például a keresztyénséget se a keresztyénség erényeinek és vétkeinek különletével mérjük le.

Ebben a regényben húsból-vérből való élő-alakokat ismerünk meg, akik szemünk láttára maguktól lélekeznek, örülnek és szenvednek, mélységes emberi érzik meg rajtuk még következetlenségeikben is, hatnak ránk, részeivé tudnak válni életünknek, régi történelmi korszakokat, régi társadalmakat élünk meg bennük teljes ráfeledkezéssel, és ennyi nem megérdemli-e máris köszönetünket? Még ha az íróra bosszankodunk is közben egyes hanyagságai s végül vállalkozását is cserbenhagyó hűtlensége miatt.

Egy az ázsiai puszták és Dzsingisz-khán életéből vett fölösleges

hangulat-preludium után a XIII. század eleji Bruxellesbe lépünk, ahol magyarországi Jánost, a Gudule székesegyházat építő Anzelmus mester segédjét ismerjük meg. Életet lehellő korpék, társadalomrajz, pompásan kimetszett alakok, köztük egy-egy történelmi alak is. Megjegyezzük magunknak közben, hogy az író kitünő tárgyi, műtörténelmi ismeretekkel is rendelkezik. János már nyolc éve él itt, szittyá-magyarsága némileg már elszintelenedett. Egy nagy, élettelelenül szép flamand leányt szeret meg János, akit bárki megszerezhet. A János ügyetlensége, első szavával való szerelemvallása, mind csupa élet. Véletlen fordulattal — ami maga is művészien megindokolt — embertől János a leányért és ama Julianus barát társaságában hazaszökik Magyarországra, magával vivén a leányt.

Nem tudjuk biztosan, csak bevezetés volt-e ennyi? Tán az író se tudja ennek ökonomiáját, mindegy, eleget kaptunk benne egy egész regény anyagául. Most azonban a szintér változik, Magyarországra kerülünk, az esztergomi várba, János régi otthonába. Miklós bán, a vár parancsnoka, még egészen ázsiai, csak névleg keresztyén, derecsedő, pompás öreg úr, a jus primae noctis egy bájosan romlatlan jelenetében ismerjük meg, és megsejtjük, hogy ő a természetes apja Jánosnak, sőt Julianus barátjának is. Remekbe megformált alak az öreg, ugyancsak csupa étellel teli a magyar urak akkori egész társadalma, az egész királyi udvar, történelmet lehell az egész kép, anélkül, hogy egyetlen szer is kikészítettségeket éreznénk, az író műhelyébe látnánk. Csak csodálkozunk, honnan vehette a bosszantóan ismeretlen nevű Szántó György ezt az elálmétkodtató biztonságot, könnyedmozgású erőt, tudást, bájt, finomságot? És biztosvonalú éles ellentétzéssel rajzolja meg a körüllebzselő különféle fajokat, csehek, németeket, olaszokat, frankokat, izmaelitákat. Az egész kép, amelyet mind izgalmasabbá tesz a közeledő tatárjárás emelkedő réme, a Babel-tornyára emlékeztet az irónyújtotta tükörben, és mély történelemlátó szintetikus képből látjuk Magyarországot, nem csak az akkort, hanem a mindig valót, a mostanit is: olyan ez az ország, mint János eddigvaló életében a Gudule-torony, mely mindig állványokkal volt körülveve, sohase bontakozhatott még ki teljes arányai-ban és szépségében, mindig csak készült és sohasem volt készen egészen, vagy bár eléggé. János, akiben az író saját lírája szól, érzi magáról, hogy ő építeni, szép dolgokat konstruálni született, s tehetsége kifejtésére egyre nem kapja meg még az időt, a népet, az anyagi lehetőségeket. És a nő is átkosan megfekszi sorsát, bosszorkánynomással; Hilgur, a távoli germán nő örökre távoli, ismeretlen titok marad, aki föl nem enged, az írónak csodálatos plaszticitásával megrajzolva.

Végül a nagy közös végzetből lezuhan a tatár-veszedelem. Egy kicsit talán túlságosan is tatárok ezek az alakok, plasztikusak, de túlságosan messziről nézve. János, akinek nőjét a rettenetes sebekkel elborított Miklós-ispán pompás férfiasságával elragadja, féktelen bosszúra lendül, átpártol a tatárhoz s vállalkozik a magaépítette erődítmények elpusztítására. Ez a renegátság, bár érezzük a kor fej-

letlen nacionalizmusát, Jánosnak távoltöltött ifjuságában való elszíntelenedett magyarságát, mégis nem eléggé megindokolt. A várostrom plasztikus, izgalmas jelenetei következnek most, melyekben ott sodródik János tehetetlen élete is. A vár megvédi magát. A tatárok életének leírását a regényben most kellőleg nem indokolt hosszas theologiai és mitologiai viták, leírások özönlik el, amelyek talán a tatárság életének kezdődő dekadenciáját akarják megéreztetni, amelyeknek azonban se kellő történelmi, se a regény számára való megindokolásuk nincsen. A tatárok Spalatóig hurcolják Jánost, majd az aldunai tájakon sikerül közülük megszöknie. Befejezetlen a regény, nemcsak az események csoportozata, nemcsak a hősök jellemfejlődése tekintetében, de az író mondanivalója tekintetében is, úgy érezzük. Mintha egy fősvény kiadó ráparancsolt volna folytatásos regényírójára, hogy rögtön fejezze be a közlést.

Nem túlságosan nehezelljük a befejezést, mégse. Hiszen maga az élet is bármely darabjában egész és befejezett, ha az adott részhez képest teljes tudott lenni. Talán érezteti ez a befejezés azt is, hogy mi csak tehetetlen bábjai vagyunk a velünk elbánó eseményeknek, végzetszerűségeknek, és csak szubjektív illúzióknak a velük szemben való önelhatározásunk. Csak egy dolog nyert itt befejezést, a tatárjárás, ami viszont a regény belső anyagához képest mellékes.

Úgy jön nekünk, homályosan, hogy egy párhuzamot keressünk az író élete és János élete lírája között. Az író lelke, mint manapság több írónk lelke a mohácsi vészhez, a szintén hasonló tatárjáráshoz fordult, amely még távolibb végzetből sújtott le és nem is vigasztalanabb. Maga is úgy érzi tán magáról, hogy ő tornyokat építeni születt, és a sors forगतagai után ott találja magát, hogy az ő munkássága is bele van fogva az ellenség életébe, amelynek eleme az ő eddigi életének ideáljait, műveit megsemmisíteni. Valami ilyesmi is földerenghet bennünk, de az is inkább csak azért, mert annyira öntudatosnak látjuk az író alakító-művészetét, hogy semmi öntudata alatt nem maradhatott neki, a maga élete és művészete tartalmából és alluzióiból.

Öröm és aggodalom nekünk e könyv fölfedezése. Milyen hihetetlen bőséggel buzog föl az elnyomott Erdély drága földjéből a magyar tehetség, a művészet nemes aranyja, a történelemlátás mély víziói! És vajjon mi lesz a sorsa ennek az írónak, akiről nem tudunk semmit? Van-e, lesz-e anyagi függetlensége? Hozzá fog-e jutni a kifejlődéséhez szükséges elegendő táplálékokhoz nemes értékeket ígérő tehetsége?

Erdély mennyit kérdez, és még mi is csak egyre kérdezzünk.

Bodor Aladár.

2222. Drasche-Lázár Alfréd regénye. Budapest, Athenaeum kiadás. 495 oldal.

Fantasztikus regény Drasche-Lázár Alfréd új regénye. Meglepően jól indul s expozíciója leköti az érdeklődést. Nikolajevics orosz nagyherceget, másik két társával elevenen jégbefagyasztják az orosz bolsevisták. A nagyherceget 300 év múlva sikerült feltámasz-

tani s az életrekeltés körülményei, valamint a háromszáz éves ember első szereplése az átalakult új világban, ahol a fajnemesítés, a technika és erkölcs átalakulásával az emberiség új paradicsomi életét éli, — igen érdekes. Később érdeklődésünk alábbhanyaglik, mert Nikolajevics herceg, vagyis a korunkbeli ember nagy összezsapását várjuk az új világgal, — aminthogy az író sejteti is ezt a harcot s amit mi várunk, de ami csak a kötet végén érintődik haloványan, korántsem annyi érdekességgel, mint a kötet elején a nagyherceg feltámasztása s első megjelenése. A regény alapgondolatában az az érdekes, hogy szembe akarja állítani a mai harcos, aktív, egocentrikus embert a háromszáz év utáni emberrel és társadalommal. Ha ezt a szerző megcsinálta volna, még pedig úgy, hogy a háromszáz év utáni életet a valóság erejével tudja elibénk varázsolni, — akkor könyve sokkal jobban leköti figyelmünket. Az újraélő herceg azonban csak ide-oda hányódik az új korban, mindössze néhány brutális szerelmi jelenetben reprezentálja a mi korunkat, holott a mi korunkban is van nemes hevület, hősiesség, tiszta szerelem, önfeláldozás. Nem csak a test él, hanem a lélek is. Meggyőződésünk, hogy a háromszáz év utáni ember sok mindenre tisztelettel és csodálattal pillant majd vissza, amit most talán észre sem veszünk, ami most zajlik a lelkünkben s a társadalomban, mely a jövő felé halad. És bizonyos az is, hogy azok az emberek, akik háromszáz év múlva élnek, nem lesznek sokkal jobbak, csak talán jobb körülmények között fognak élni. Drasche-Lázár Alfréd regénye — mely nagy, átfogó, szociális perspektíva ígéretével indul — bőbeszédű, társaságbeli regénynek alakul a kifejlés során s ennek áradatában el is vész koncepciója. Kár. Mert az egyébként érdekes gondolat izgalomban tarthatta volna, fűthette volna a mi képzeletünket is, ha a szerző regénye gondolatához a kivitelenben is felemelkedett volna.

Pásztor József.

Színházi szemle. *Molnár Ferenc: Olympia* (Magyar színház). Olympia hercegnőnek feltűnően csapja a szelet Kovács kapitány. A család egyik nőtagja botránytól fél, s Olympia, kinek egyébként tetszik a magyar, kurtán-furcsán kiadja az utat gavallérjának. Csakhamar egy alezredes jelenti, hogy felsőbb helyről telefon-értesítést kapott, mely szerint a kapitány körözött szélhámos, hamiskártyás, hoteltolvaj, akit le kell tartóztatnia. A hercegi család megijed s futni hagyná a mindent megvalló tisztet. Csakhogy a tiszt nem fogadja el ezt az egérutat, neki — mint az erszényüket nyitogató hercegnők megtudják — nem pénz, hanem Olympia kell. Olympia, szorult helyzetében, hajlandó az áldozatra. Másnap megérkezik Olympia apja, s nem lenne semmi baj, ha a kapitány, a hercegnők legnagyobb megdöbbenésére, újból be nem toppanna. Mint kapitány jelentkezik: régi ismerőse, kedvence a tábornoknak; fel is fedi a hölgyek előtt, hogy ő nem szélhámos, csak megaláztatásáért, bosszúból imitálta telefonon a letartóztatási parancsot s még tréfálkozik is a mit sem sejtő tábornok jelenlétében, hogy mily könnyen lóvá tudta tenni a gyámoltalan alezredest. Olympia hercegnő érzi, hogy kissé megérdemelte a végzetes „felsülést“, kezdi embernek, méltónak

látni a kapitányt, aki sértődöttségében túljárt hercegnői eszén. De a kapitány is „korrekt“, ki akarja korrigálni az uniformisán ejtett sérelmet s a flörtöt folytatni próbáló hercegnőt a varrólány-romantikák utolsó fejezetébe való étheri hangon hagyja el, örökre. A szindarab nem olyan természetű, hogy legjobb kritikussaink egymásnak ellentmondóan nyilatkozzanak róla, a nagy véleménykülönbség tehát Molnár személyével magyarázható. A lesepülő és a pontról-pontra védelmező kritikák közt nem nehéz eligazodnunk. El kell ismerünk, hogy a darab külsőségei kitűnőek. Annál kiábrándítóbb alantas szelleme. Méltán kérdezzük, hogy csakugyan ez az író írta egykor az Ördögöt, a Liliomot? Milyen kiagyalt mesével tartanak bennünket bolonddá! Egy hercegi társaság nem folyamodnék éppen ahhoz a lehetőséghez, mely Molnár darabjának lelke, érdekessége akar lenni. Nem a kínos alkalom, hanem a demokráciával kacérkodó, jobban mondva: apacskodó Molnár szolgáltatja ki hősnőjét, aminek legfőleg a karzat közönsége tapsol. Hogy Kovács kapitány, mint magyar ember, képtelen lenne az életben egy ilyen közönséges bosszúra, a darab minden hazugsága mellett sem legfőbb balfogás. Utóvégre ez a kapitány csak egy ember s mint előfordulható körtünet (mert Molnár minden magyarázkodása ellenére az), nem nyugtalaníthatja azt a típust, melynek maszkjába öltöztették. Végzetesebb hiba, hogy Molnár semmiképpen sem tudja megokolni a rendkívüli esetet s a kapitány mégis csak uniformisba bujtatott hotelpatkánynak látszik. A darabnak semmi műfaji jellege sincsen. Vigjátéknak nevezi a szerző, de lépten-nyomon átugrik a harmadrangu bohózat területére; az alakok önmaguk karrikaturái, a legőszintébb emberi pillanatokban egy beléjük bujtatott kópé tréfáival teszik magukat nevetségessé s időnként boldog együgyűséggel hülyülnek meg. A régi Molnárt itt csak az ötletek pontos terminusra beállított machinációjában, a dialog elevebb részeiben látjuk viszont, bár a nem csekély szellemességet állandóan a nyilvánvaló lélektani csalás felhőzi. Az öregedő Molnár már brillantint használna parfóm helyett, erőtikája mintha a boldogult „Figaró“ és „Fidibusz“ ízlésében nyilvánulna. Nincs még egy másik darabja, melyben finom ízlését, szelleme előkelőségét ennyire messze hajította volna magától. Saját egykori gazdag asztaláról szedegeti a morzsákat s ami nemrég egy lendülettel, a fantázia merész ívelésében sikerült neki, ma csupa számítás, trükk, erővel kiszivattyúzott szökőkút, resztlikből összevarrt szinpadai bohóc-gunya. A jégverés, mely legújabb termését elpaszkolta, mégis életben hagyta két alakját: Zala Karola és Hegedüs Gyula így sikerült komikus figurákat ábrázolhattak, míg a többi szereplők (a Göth-pár, Gombaszögi, Kiss Ferenc) egész művészete abban az erőlködésben párolgott el, hogy életre váltsák papiros-szerepüket.

Móricz Zsigmond darabja (*Uri muri*, Vígszínház) regényből készült. A regény mély problémája szinte egészen háttérbe szorult a szinpadon s az alap gondolat, a magyar értékek pusztulására eszméltetés, csak a viharos tivornyák után, a függöny végső összezsapására kezd éledezni bennünk. Egy vidéki földbirtokos nagy gazdasági vállalkozáson töri a

fejét, amihez sok pénz kell, az adósság egyre nő, váltót kellene alá-
íratni az asszonnyal, különben elkerülhetetlen a csőd. Az asszony
nem írja alá, mire a férfi eget-földet-rázó murit rendez; közben egy
kis parasztlány, holmi falusi demimonde körme közé kerül, hogy
kellő időben kiábránduljon belőle. A lányt egy vigéc szökteti meg, a
magára maradt ember már-már öngyilkosságot követ el, aztán reg-
gelre elsimul minden, a haragosok kibékülnek s új élet kezdődik.
Bizonyára újabb próbálgatások, újabb összeveszések, újabb kibékülé-
sek: a magyar vidék tipikus élethullámzása ez, ősi értékek elpazar-
lódása, a mindennél gyönyörűbb vad magyar pusztá megbékítő kere-
tében. Az a mulatás, mely a darab jórészét kitölti, romantikusan
ezerszeresített falusi tivornya. Ha visszagondolunk rá, már elked-
vetlenít, sőt kétségbe ejt: hát ilyen volna a vidéki magyar? Hát
nincsenek kisebb tájai a magyar vidéki életnek? S mégis, nem
győzzük bámulni azt az őserőt, mely szinte szétfeszíti a színt, mély-
telen mélységekből buzog fel, árad szét az egész színházba, hogy a
magyar élet diadalát harsogja. Micsoda tragikus ellenmondás ez!
Móricz remek humorának is nagy része van benne, hogy ez a magyar
haláltánc, ez a sirvavigadó öngyilkosság a maga külsőségeivel ka-
cagást, derűt villanyoz belénk s a nézőteret is megmámorosítja ön-
tudatukat borba fojtó hőseivel. Nagyszerű epizódok ujjonganak
előttünk, józú, nyers tréfák pattognak; a kisváros mintha azon
elevenen került volna a Vigszínház deszkáira. Semmi mesterkéltsé-
g: az alakok egy-egy markáns színfoltként, hanyagül vannak
szinre dobva s mégis csodálatos egység fogja őket össze, naiv
egyszerűséggel. A legkisebb mozgás is esemény, felejthetetlenül
teljes élmény. Pedig csupa semmiségből tevődik össze a játék
lényege. Egy jelenetet három ülő paraszt alakja tölt ki: fizetést vár-
nak s egy álló hétig is várnának, ha a darab legragyogóbb figu-
rája túl nem járna az eszükön. A három paraszt remek megteste-
sítője a falu három kasztjának. Egy egész felvonás egy fajdisznó
élete és halála körül forog. A gazda, a boldog tulajdonos, negyed-
óránként értesítést vár állapotáról; a felvonás feszültségét a krízis
adja meg s a disznó halála a csattanó, kacagásba fúló befejezést. A
csárdás, mely időnként kellő pillanatban vágott bele a cselekménybe,
hogy felfrissítse azt, záradékkül gyászindulóvá komolyodik s a füg-
göny egy étellel teljes zsi bongás fölött csapódik össze. Csupa élet,
szín, hangulat ez a lassan józanodó férfi hős körül, aki tivornyas
barátok, hűséges, aggódó feleség s egy remekbe faragott kis rom-
lott falusi naiva közt hánykolódva, bukfencet vet a magyar földbe,
mint annyi más, szétfolyó életű társa. A vigasság a darab lelke, ez
él igazán Móricz darabjában, az elmosódó, minden összetötközés elle-
nére hatását vesztő válság mellett: az a magyar jókedv, mely még
a sirokon is virágot fakaszt, ha forrni kezd a lelkekben. A színé-
szek közül egyik sem mulasztotta el a busás alkalmat, mely egy
sereg étellel teljes ábrázolásra kínálkozott. Elsősorban Somogyi Erzsit
említjük, aki a regényhez viszonyítva töredékes szerepet kapott s
mégis egész alakká tudott formálódni Rozika, a kis paraszt „sum-
más“ lány szerepében. Mály Gerő Csörgheő Csulija az utóbbi évek

legkitünőbb zsánerfigurája, túltesz a kitünő színész minden eddigi alakításán. De igen jól játszottak a többi szereplők is, Simonyi Mária, Varsányi Irén, Rajnay Gábor, Somlay Artur, Kürti József, valamint a kisebb szerepek ábrázolói mind.

A *Nemzeti színház* e hónapban megünnepelte fennállásának kilencven esztendő évfordulóját. Ez az ünnep tulajdonképpen első eszengetés a centenárium elé, melyet már saját házában kell megélnie a színháznak. Valami szomorú ellentét van az ünnepi kísérlet és az egykori megnyitás ünnepe között. Akkor a nemzet egységesebb lélekkel fogadta a nagy eseményt, csak még a színház házatája volt rendetlen. Mint Vörösmarty írja játékszíni krónikájában, „mészgödörök, homokbuckák két felől, elül vakolatlan tornác, egyenetlen, félig rakott út, benn asztalos, lakatos, színész, muzsikos egy rakáson; amazok csak alig tartóztatható fúróikkal és kalapácsaikkal, emezek papíros tekereseikkel próbán, mintegy a hely bírásáért vetekedve, mindnyájan sürgető, halaszthatlan munkában, az óra 11.-re jár, s alig fél nap hátra, hogy a legelső pesti magyar színház megnyitassék“. De „a művesek átengedték egy időre a színház belsejét egy igen szép számu közönségnek“. Ma, a háború után, ha nem is végleges helyén, rendben volna a színház, csak valahol a lelkekben nincs rend, s a közönség, mely az ünnepet nézi, más és más módon szeretné megülni ezt az ünnepet. Ami csalódás, hangulatrontó kívülről, a társadalom lelkéből az ünnepesti játékba vetődött, talán elműlik egy évtized alatt: egységesebb magyar társadalom ujjong majd az új Nemzeti színház körül s a külföld is hosszantartóbb visszhangot kap rólunk, százados művészi életünkről. Ha a színház kilencven esztendő Odisszeáját átgondoljuk, erre reményünk is lehet. Az első naiv kísérletek, a keverék-jelleg, mely sokáig bénítólag hat, az elnyomatás korszaka, utána a lassú életrekelés esztendeit elgondolva így is egyszerű munka volt ez mindmáig, olyan erkölcsi diadal, melyre valóban büszkéek lehetünk Nyugat előtt. Külföldön jártunkban aligha szégyenkezünk színészeink, játékrendünk miatt, hiszen azok a nyugati mérgek, melyek a legkomolyabb európai színpadok életébe belopóztak, nálunk aránylag csekély mértékben veszélyeztették a Nemzetit. Hibák ellen harsogunk akárhányszor, tiltakozunk a műsor elsekélyesedése, üzletszerű fogások ellen, s mégis, el kell ismernünk, hogy színházi bajaink, drámairodalmunk hanyatlásának közepette, mondhatni, egyedül a Nemzeti színház az, mely kivételként még jobb időkre emlékeztet.

Az ünnepi estén „Árpád ébredése“-t adták s Hevesi Sándor összeválogatásában jellemző magyar drámák jeleneteiből egy sorozatot, melyet a vezető-darabban szereplő költő prologusai fogtak össze. Csaknem minden jobb színész résztvett a játékban. Az összeállítás igen szellemes gondolatból fakadt, ha nem is ért mélyebben ható egységgé. Kissé egyhanguan, ugyanazon téma körül pergett a sorozat, örökké egymás ellen harcoló magyarok árnyai kísértettek unos-untig s operettszerűen hangzott a lelkes finálé. Igen jó volna, ha a közelgő centenáriumra egy egész estét betöltő drámára pályázatot hirdetnének.

Vajthó László.

Zenei Szemle. A „filharmoniai hangversenyek“ sora lezárult. Az utolsó hangversenyek nevezetessége Kleiber Erich dirigálása és Bartók Béla új zongoraversenye. Kleiber igen jó modern gondolkozású, keménykezü dirigens, aki a budapesti közönséget nem a jó tulajdonságaival, hanem furcaságaival hódította meg. Ugyanezen nagy gyermek lélektanához tartozik, hogy nem a művészetet, hanem a „kunszt“-ot élvezzi. Van a zeneirodalomnak néhány műve, amely közismert voltánál fogva, felette alkalmas arra, hogy a karmesterek azokon mutassák be, hogy „mit tudnak belőle csinálni“. Ezekhez a kísérleti nyulakhoz tartozik a Tannhäuser nyitány. Oly kitűnő zenekarral, mint a filharmonikus, lehet is oly szédületes iramu produkciót bemutatni, mint amilyent Kleiber végzett. Káprázatos volt s a közönség örjögött a gyönyörtől, Wagner Richard azonban alighanem igen csudálkozott volna ezen a Tannházán tartott Uri murin. — A Dohányi Ernő vezetése alatt lefolyt utolsó hangverseny s talán az egész zenei évad legnagyobb eseménye Bartók Béla új zongoraversenyének bemutatója volt. A zongora-szólamot a szerző játszotta. Egyszeri hallásra új Bartók-műről akár lelkendező elismeréssel, akár keserű elítéléssel írni, úgy érzem, nem őszinte érzés, hanem előre elhatározott álláspont. Tény, hogy Bartók a világ zeneszerzőinek éle előtt, egymagának egymagában jár. (Úgy érzem, hogy nagy tévedés azt hinni, mintha Bartók Stravinszky nyomdokain járna. Bartók ennél sokkal keményebb gerincű, sokkal hatalmasabb lépésű. Megy a maga törte útján.) Ily körülmények között nem tehetek mást, mint tisztelttel és szeretettel figyelni az előadást, mely mint a meglepetések bőségszarúja, önti a hangszerelési, ritmusbeli, melódiai újságok áráját. Annak a bevallása, hogy e mű teljes élvezésétől még távol vagyok, kötelesség, annak dacára, hogy a háttérben ott fenyeget az utókor szánakozó mosolya, a „maradi“ felett. Kérdés, hogy a jövő nemzedék hallása annyira kifejlődik-e, hogy Bartók zsenialitását utólerje.

Isoz Kálmán.

Durigo Ilonát nem illik és nem is szabad felfedezni. Örülünk valahányszor hallhatjuk a Zürichben letelepedett és haza-hazatérő művésznőt és büszkék vagyunk rá, ha külföldi nagy sikereiről olvassunk. Legutóbbi hangversenyén újra meggyőzött bennünket arról, hogy a dal-éneklésnek világszerte egyik legkitűnőbb mestere. Hangja mit sem változott és technikáját szinte tökéletesnek mondhatjuk. Intonációja, frázis beosztása, lélektetvétele, ritmusa egyaránt makulátlanul szép. A kritika egy része igaztalanul vádolta meg hüvösséggel és temperamentum hiányával. Igaz: Durigo Ilona nem játsza meg a dalokat. A dal-énekesnők szokott, megunt és konvencionális mosolygós vagy érzélgős arcjátékát — hál Istennek — Durigo-nál hiába várjuk. De ahol kell, zenei eszközökkel megcsinálja a legszenvédélyesebb emelkedéseket is. A lendület pedig nem mimika. Hüvössége is csak látszólagos. Maradék nélkül adja az előadott művek tartalmát, áhitatos elmélyüléssel csak az a célja, hogy az alkotó mondanivalóit tökéletesen fejezze ki és ezért nem tolja saját egyéniségét oktalanul és minduntalanul az előtérbe. Épen ezért egyik ritka és

tökéletes tipusa az előadó művésznak, aki mert nem egyénieskedő — épen azért egyéni. Durigo Ilona, aki annak idején elsőnek mutatta be Bartók Béla Ady-dalait, most is hozott magyar ujdonságokat. Ezúttal is Ady-dalokat. Zenéjüket Kertner Jenő szerezte. Szövevényes és művészi zongorakíséretük valóságos ének-zongora kettőssé avatja e dalokat. Finomak, kultúráltak és jól követik a költő hangulatait. Kertner e műben a gyengéd, pastel színek hangulatos poetájának bizonyult, akitől a szenvedélyesebb emelkedések, sőt duhajkodó ritmusok sem idegenek. — A külföldön jelentős sikereket arató magyar muzikusok közül ezúttal először hallottuk a Róth-quartettet, amelynek másodhegedűse: Antal Jenő, brácsása: Molnár Ferenc is magyarok. Egyedül csak a csellista, van Doon hollandus. A Párisban letelepedett vonósnegyes már egész Európát sikerrel járta be és pesti bemutatkozásukat így nagy várakozás és általános kíváncsiság előzte meg. Ezeket a várakozásokat teljesen kielégítették. A vonósnegyes változatos és tiszta együtthangzásában tökéleteset nyújtanak. Lélekkel és lelkesedéssel muzsikálnak és kétségtelen, hogy a világot járó vonósnegyes társaságok között is az első közé számítanak. A részletek kidolgozásával igazi meserei; a kellő quartett-fegyelem náluk már művészi fölény. Csak több lüktető erőt vártunk volna Mozart játékokban, aminek mentségére kell felhozni, hogy látszott rajtuk, mint küzdenek még az elfogódottsággal az első pesti játékuknál. Műsoruk ujdonsága Casella értéktelen darabjain kívül Strawinszky 3 vonósnegyesre írt aprósága volt. A mű: apróság, de szellemes, temperamentumos, színek és ötletek zseniális kavargása. Legkevésbé lassú téte fogja meg a hallgatót. Az elsőnek nehézkes orosz parasztritmusa hihetetlen erővel fokozódik. A második tétel nagyszerűen ható ritmikus képletei közé meg elérzékenyedő dallamfoszlányokat, kecses táncos graziosokat kever. Nagy sikere volt műnek, előadásnak egyaránt. Meg is érdemelték.

Lajtha László.

Kiállítások. Az elmúlt hónap egymásra torlódo képzőművészeti eseményei közül négyet kell különösebb figyelmünkre méltatnunk: az *Ernszt-Múzeumból Kernstok Károly gyűjteményes kiállítását*, a *Nemzeti Szalon két tárlatát*, melyen az *Új Művészek Egyesülete* és a *Spirituális Művészek Szövetsége* mutatta be tagjainak új művészi termését és a *Műcsarnokban* rendezett *Tavaszi Kiállítást*, melyen az Országos Képzőművészeti Tanácsban képviselt művészesoportok — egykettő kivételével — majdnem teljes számban résztvesznek. Különböző jellegű s különböző értékű kiállítások ezek, de képzőművészetünk mai irányaira és törekvéseire kétségtelenül értékes tanulságokat rejtettek magukban.

Kernstok Károly gyűjteményes kiállítása a szó legteljesebb értelmében megérdemli a retrospektív nevet. Nemcsak a művész múltja tükröződik harminc évet átfogó munkásságának beszédes tanujeleiben: festményeiben, grafikaiban, üveglak- és freskó-terveiben, hanem ennek a harminc évnek „minden művészi megmozdulása“, vágya, akarása kiolvasható a *Kernstok* művészetét reprezentáló gyűjteményből. Mert *Kernstok* művészetete harcoss művészet, mely örökös forrongásával, elé-

gedetlenségével mohón megragadott minden új alkalmat, mellyel érzéseit, művészi akarásait, mondanivalóit új forma, új mód, új kifejezés útján szólaltathatta meg. A művésznak ez a túlságos érzékenysége, vagy mondhatnók erős fogékonysága az újításokkal szemben bizonyos fokig egyenetlennek mutatja a művész belső fejlődését; a nagyobb és egészségtelenebb kilengésektől azonban megőrizte őt erős, a formák és vonalak ritmusában érvényesülő konstruktívizmusa, másfelől minden stilizáló és dekoratív hajlamán felülemelkedő ragaszkodása a természethez. Így azután ma, a szertelen akarások gyakran elképesztően zagyva vásárjában csaknem konzervatívnak látjuk *Kernstok* művészetét azokban a szakaszaiban is, amelyben valamikor a legmerészebb újítónak látszva, a gúny és élc egész pergőtüzét kellett a művésznak elszenvednie. Mai művészete már ismét új, eddig csak érintett tájak felé viszi őt: a vonalnak és a színnek csodásan összevágó harmoniája felé, mely törekvéseinek szép emléke és bizonyosága „Ádám“- és „Évá“-ja, valamint „Esős út“ című megejtően érdekes vászna. *Kernstok* művészete, bár még korántsem ért el a teljes kifejelethez, máris, eddigi eredményeivel a modern magyar művészet jelentős értékének tekinthető, mely véleményünk szerint még néhány meglepő alkotással fogja ezután is művészi életünket gazdagítani.

Külföldön rendezett kiállításainak elismerő kritikáival a tarso lyában mutatkozott be a *Nemzeti Szalon*-ban az *Uj Művészek Egyesülete*, mely a magyar művészeti élet legszélsőségesebb harcosait számítja tagjai közé. Vezetik *Csók István* és *Vaszary János*; azonban a tagok művészi akarása egészen más irányba fordult, mint éppen *Csók* művészete, mely minden könnyedsége, modernsége mellett is megtartotta a magyarsággal való szellemi és témabeli kapcsolatot, míg az *Uj Művészek Egyesülete* tagjainak jórésze előtt az ultramodern Párisnak a „Függetlenek Szalonja“-ban kiállító mesterei (?) lebegnek követendő példakép gyanánt s ezeket utánozva, szinte teljesen elvesztik minden közösségüket a hazai talajjal; műveik idegenül hatnak reánk, törekvéseiket nem értjük, témáikkal érdeklődésünket nem ébresztik föl. Persze közöttük is sok tehetséges fiatal akad, akiket rossz látni a felvállalt idegen teher alatt; csak az vígasztal bennünket, hogy jelen munkájuk céltalanságát belátván, előbb-utóbb a maguk művészi felfedezésére fognak ők is indulni, s a tévelygésekben eltöltött idő nekik fog a legtöbb bosszúsággal és szomorú tanulsággal szolgálni. Más az, midőn kvalitásos művészek kerülnek ez útra, akik hosszú keresés, tanulás után jutnak el egy primitívvül ható, de a tökéletességig kitért és leegyszerűsített kifejezésmódhoz, amelyben az eddig megtett hosszú útnak minden eredményét meg tudják csillogtatni. Értjük ezt elsősorban *Vaszary* művészetére, melynek megint néhány elsőrangú értékét volt alkalmunk látni a kiállításon. A többiek közül *Pécsi Pálch Dezső*, *Kemény László*, *Vilt Tibor*, *Emőd Aurél*, *Klie Zoltán*, *Büky Béla*, *Vaszkó Ödön* és a régi nevek közül: *Beck Ö.* Fülöp és *Kalmár Elza* munkáit említhetjük még elismeréssel.

Uj művészet szükségességét hirdeti a magyar művészek egy másik kis csoportja, a *Spirituális Művészek Szövetsége* is, mely azonban

nem külsőleges megújulásban látja a legközelebbi teendőt, hanem a belső, a lelki tartalom elmélyítésétől várja az új művészet eljövételét; a vallási és faji érzések kohójában akarják az új magyar nemzeti művészet lángját újraéleszteni a *Szövetség* zászlaja körül csoportosult művészek, ellentétben másokkal, akik helytelenül, az idegen irányok sokszor értelem nélküli másolásával akarnak zajgó és forrongó művészeti életünkbe megállapodást és rendet teremteni. A *spirituális művészek* akarata dicséretet érdemel, noha tehetségük nem mindig áll arányban a vállalt feladat nagyságával. Azonban javukra kell írni, hogy gyakran fordulnak a bibliához témáért, s így az utóbbi időben erősen háttérbe szorult vallásos tárgyú festészet megújódását is elősegítik. Vezérrüknek, *Remsey Jenő*nek is azok a legszebb kompozíciói, amelyekhez a bibliából vette az ihletet. Újabban nagy haladást tett ez a dekoratív hatásokra törekvő, stilizáló és komponáló tehetséggel kiváltképpen megáldott művésznünk s új képei már egy harmonikus, a befejezettséghez közelálló művészegyéniesség alkotásaiként hatnak. Mellette ugyancsak a bibliából veszi tárgyait legtöbbször *Náray Aurél* is, akinek legfeljebb kissé keresettnak látszó, a formákat lazán egymás mellé rakott és csak ritkán összehangolt színfoltokban feloldó kikifejezőmódja ellen emelhetnénk kifogást; legsikerültebb képének („A lilakendős leány“) éppen az az előnye a többiek felett, hogy a színfoltok egyszersmind a formák hangsúlyozására is szolgálnak. *Károlyi Irén* és *Márkus Imre* pasztelljei, *Czene János*, *Alberth Ferenc*, *Zsótér Ákos*, *Remsey S. Sándor*, *Mészáros Dezső* festményei, *Sz. Steif Antal* metszetei is elmélyedő, becsületos művészi munka eredményei. A fiatal szövetség harmadik kiállítása is érdeklődést keltett és bizonyosága volt a tagok komoly, elmélyedő és nemes célú művészeti törekvéseinek, melyeket azonban nem nagyhangú jelszavak, hanem erőteljes és odaadó munka juttathat csak diadalra.

A *Műcsarnok*-ban rendezett *Tavaszi kiállítás*-nak meglepetése, hogy majdnem minden művészesoportunk, még azok is, melyeknek a közelmúltban önálló csoportkiállításuk volt, számottevő kollektívával vesznek részt benne, s csupán a *Benczur-* és a *Színyei-Merse Pál-Társaság*, valamint a *Magyar Aquarellisták Egyesülete* maradt el a résztvevők sorából. Az anyag tehát sokféle és változatos, de legfőképpen sok közel 350 kiállító szerepel több mint 700 műtárggyal, s így a rendezők elé legyőzhetetlen akadályként meredt a kielégítő rendezés kérdése, melyet bizony nem minden teremben sikerült megnyugtatóan megoldani. Különösen a *Magyar Képzőművésznők Egyesületének* juttatott terem túlszűfoltosága volt szembeötlő; a kiállított anyag megritkítása itt kétségkívül a művészi hatás javára szolgált volna. Egyes művészi egyesületek valóságos hatalmas kiállító tömegekkel vonultak föl, mások viszont (például a *Képzőművészek Új Társasága*) csak a társaság elítjét alkotó vezérművészek válogatott új alkotásaival népesítik be a részükre juttatott terem falait. Így tehát az egyes csoportokon belül is erős minőség-eltolódások észlelhetők, melyek még bántóbbak lesznek a különböző egyesülések kiállított tárlatanyagának önként adódó össze-

hasonlítása folytán. Ezeken a rendezésbeli fogyatékokon a jövő érdekében feltétlenül segíteni kellene.

Ami most már a kiállítás belső értékét illeti, nem jobb és nem rosszabb ez a tárlat sem hasonló összeállítású számos elődjénél, melynek azonban van egy maradandó emlékü művészi eseménye: a *Rudnay Gyula* tervezte hatalmas faliszőnyegnek, a „Pusztaszeri országgyűlés”-nek bemutatása, mely a *Székesfővárosi Gobelinszövő Műhely*-ben készült *Kóródy György* irányítása mellett. *Rudnay Gyula*nak meszerüen komponált, finom színhatásokra felépített, stilizált tervezete maradéktalanul érvényesül a kész gobelinen s egyaránt dicsőségére válik a tervező művésznak s a készítő műhelynek; hivatott ez az alkotás arra, hogy külföldi kiállításokon is méltóképpen képviselje iparművészetünket s hisszük, hogy ily külföldi bemutató csak sikert hozhat a magyar művészet amugy is jól csengő nevére.

A tárlat ezenkívül más művészi meglepetést nem hozott. A kiállítók közt kevés az új név s a régi kiállítók a megszokott keretek közt készült alkotásaikat mutatják be ismét. Portrék és interieurök, tájképek és zsánerképek, figurális kompozíciók és csendéletek változtatják egymást a *Műcsarnok* falain. Igazán nincs helyünk, hogy minden kiállítót felemlíthessünk s így inkább csak néhány, nekünk feltűnő alkotást emelünk ki ez alkalommal a nagy tömegből, anélkül, hogy teljességre törekednénk. Megemlítjük tehát: *Aldor J. László* üde színhatású „Vasárnap” című képét, *Krusnyák Károly* nagy figurális kompozícióját, („Krisztus levétele a keresztről”), mellyel csaknem azonos felfogású *Michalovits Miklós*nak szintén a bibliából merítő alkotása is, *Márton Ferenc* hangulatos képét az épülő új templomról, *Karlovszky Bertalan* három kiváló portréját, *Aba-Novák Vilmos* meglepő hatású „Somogyi búcsusok” című képét, *Szabó Dezső* érdekes beállítású: „Koccintó férfi” című művét, azután *Balló Ede* erőteljes portréit, *Nádlér Róbert* finom hangulattal telített kis tájképét, *dr. Lux Kálmán* érdekes templomtervét, *Kampis János* teatrális hatású, de erőteljes püspök-képét, a nagyszerű grafikai sorozatot, mellyel *Zádor István*, *Simkovics Jenő*, *Conrad Gyula*, *Komjáthy Wanyerka Gyula*, *Patkó Károly* és *Miháltz Pál* valósággal a tárlat legkomolyabb hatású művészi élményévé avatták, a grafikusok egyesületének kiállítását, végül *Szentgyörgyi István*, *Pátzay Pál*, *Bory Jenő*, *Medgyesy Ferenc*, *Bor Pál* és *Sződy Szilárd*, valamint a fiatal *Lőte Éva* szobrai. Reméljük, hogy a legközelebbi tárlat jobban rendezett s főleg jobban megrostált művészeti anyagot fog látogatónak bemutatni.

Oroszlán Zoltán.

Nyilatkozat Pukánszky Béla bírálatára.

Pukánszky Béla a „Protestáns Szemle“ legutóbbi füzetében teljesen lesújtó bírálatot írt „A Protestantismus Magyarországon“ című magyar és német nyelven megjelent összefoglaló, rövid történeti és helyzetrajzomról. Mikor először olvastam a kritikát, megrémültem önmagamtól, hogy hát képes voltam én olyan összevissza, zagyvalék, tartalom-, szerkezet- és stílus-nélküli, a magyar protestáns tudomány hitelét rontó munkát írni, aminőt bírálatában nekem tulajdonít Pukánszky Béla. De azután eszembe jutottak Berzsenyi bölcs szavai:

„De jaj! csak így jár minden az ég alatt,
Forgó viszontság járma alatt nyögünk,
Tündér-szerencsénk kénye hány-vet,
Játszva emel s mosolyogva ver le“.

A tündér-szerencse most reám nézve Pukánszky Béla személyében jelent meg s vert le mosolyogva. De mint a sors minden változandóságát, ezt is jó keresztyénhez illően krisztusi türelemmel és alázattal fogadom s viselem el. Akik fentebbi munkám iránt érdeklődnek, így vagy úgy, igyekezni fognak azt megkeríteni és elolvasni. S ha elolvasták, látják, hogy mennyiben van igazsága Pukánszkynek. Akik pedig nem érdeklődnek, azokra nézve a bírálat is, a védelem is irrelevans. Védelmet tehát nem is írok. Egyedül csak azt említem meg, hogy a németek ám nem olyan kicsinyléssel, mosolygással és szánakozással fogadták kis művem német fordítását, amint azt Pukánszky Béla holtbizonyossággal állította. A Bethlen Gábor Szövetségnél lévő s bárki által megtekinthető német lapok ismertetései ellenkezőt bizonyítanak. Pukánszky Béla pedig bírálatának legbánszóbb ítéleteit erre az állításra építette fel.

S. Szabó József.

JELEK ÉS MAGYARÁZATOK.

— **A kétarcú Amerika.** Madame de Staël koráig a franciák a komikum tintásüvegébe mártották a tollukat, ha a németekről írtak. A hancúrozó bikaborjút nézték benne és esetlen szökdeléseiben az élet túlárado kedvét. Csak később döbbsentek rá, hogy mindez a kómiikus gesztus egy másik fajta életstílus kifejezése volt; egy ébredő óriásgyerek tanulta meg a saját erejét vele. Az illuzióit vesztett vén Európa a maga véres dárídójának másnapján, — miközben tömjénfüsttel próbálja elűzni „Katzenjammerét“, — valami ilyen felsőséges fintorral néz át az Atlanti Óceán másik partján meredő felhőkarcolókra. Tetszetős és szimpla általánosítások messzelátójába foglal mindent. Ezenfelül a nagyobb részt protestáns kultúrájú Egyesült Államokat állandó pergőtűzben tartja az egy bizonyos tendenciájú sajtó. Legutóbb a tisztességes tárgyilagosságban megöszült *Budapesti Hírlap* próbált ezekkel a törekvésekkel mindinkább kacérkodó cikkei során egy napon naiv értékelést megvitatni a két Amerikáról. A forradalmak elfojtott tüzeitől füstölgő déli államokat, a világkultúra szegény legényeit mesebeli királyfiaknak öltözteti át, akiktől érdekes új indításokat várhat a világ. — Észak-Amerikára két jelzője van, melyeket naiv ügyességgel használ szinonimákként: *protestáns* és *materialista*.

... Két ujságíró ment egyszer egy vonaton: A fülke ellenkező ablakán néztek ki. A vonat egy hegyoldalba vágott úton kanyargott. Jobbról hegy-völgy, megfagyott tenger hullámai; balról egyetlen, türemlés nélküli síkság. Az egyik ujságíró beírta a jegyzőkönyvébe.

Vulkánikus alakulatok... nyugtalan hegyvidék...

A másik ugyanekkor ezt jegyezte föl:

— Végeláthatatlan puszták világa...

Mindkettőnek igaza volt — a saját ablakából. Az Amerika ropant távolságai, átszáguldó vonatokban üldögélnek ilyen naplóírók. Innen van, hogy olyan össze-vissza értesülések érkeznek róla hoz-zánk. A „száraz“ Amerikát az átlag európai egy „bluff“-nek kijáró kézlegyintéssel intézi el. Az orvosi lapok lírai jellegű cikkeikben szokatlan himnuszokat zengenek róla. Észak-Amerika vallásos mozgalmi átszűrődtek az egész világon, sok indításnak meleg Golf-árama indult el onnan európai partok felé. Másrészt a business szellem hideg szele is onnan fú. Nem könnyebben megérthető-e mindez, ha a két ablak két képét nem akarjuk összekeverni? Ha két Amerikáról beszélünk, mint ahogy a keresztényiség szempontjából Európa térképét is elválasztó vörös vonalat kell áthúzni.

A mi hitünk szerint sokkal kevésbé van joga bárkinek a protestáns és materialista jelzőket kötőjellel összefűzni; mint pl. Sziciliát, Mexikót vagy Spanyolországot analfabétának és katolikusnak nevezni el.

Amikor a magyar hadifoglyok az egész világtól elhagyottan, élve eltemetettek módján őrizgették lelkükben a reménység utolsó, reszkető kis lángját, a *Y. M. C. A.* titkárai törték rájuk a kriptaajtót és hoztak kenyeret, jókedvet, ruhát és reménységet. Teewissen arcán ugyanaz a meleg mosoly világított, mint Pedlow kapitányén. Annyiban tényleg materiális volt ez a protestantizmus, hogy kegyes szavak helyett ruhát és cipőt adtak a didergő magyarságnak. Egy budapesti vezérpolitikus felhánytorgatta ugyan nekik a „zoknikat” — de nincs kimutatás arról, hogy az illető vagyonának hányadrészét költötte el a szegény gyermekeknek kiosztott „zoknikra”. Az északamerikai protestáns diákok házat vásároltak a magyarok számára és a Hársfa utcában 90 diák melegszik az ő szeretetük tüzeinél. Az erdélyi „kisebbségek” jajszava ezeknek az oceanontúli protestánsoknak a lelkében letek visszhanggá és tiltakozássá. Nagyon jó volna azoknak a kötött holmiknak a jegyzékét áttekinteni, amit Mexico, Chile vagy Paraguay küldtek az inséges magyar gyermekeknek.

Amerikának két arca van. A jobbikat fordította felénk. Nem illik fricskával fizetni meg az irgalmas samaritánus olajáért és sebkötéséért.

(μ. t.)

— Egy igazán türelmes róm. kath. püspök a mult század elején.

Kiskúnhalason özv. Fridrich Alajosné, szül. Péter Iloná birtokában nagyon érdekes, kéziratos feljegyzések vannak, melyeket a XIX. század elején Péter Ferenc (1757—1821) cs. kir. udvarnok, táblabíró, a solti ref. egyházmegye coadjutora, az alsó baranyai és bácsi egyházmegyéek curatora készített. A 4° alaku kötet 166 sűrűn teleírt oldalt tartalmaz s a Kiskúnságban kiváló szerepet játszott Péter-családnak történetén kívül írójának önéletrajzát is adja. Péter Ferenc igen tekintélyes, vagyonos, szereplő ember lévén, sok híres emberrel állott összeköttetésben; többször megfordult Bécsben az udvarnál, főhercegeknél stb., részt vett a református egyházmegyei és kerületi ülésein, nemkülönben az 1791. évi zsinaton. — Tapasztalatairól nagyon érdekesen számol be naplójában.

1810-ben Félégyházán megismerkedett Kámánházy László váci püspökkel, ki aztán őt Halason is felkereste, könyvekkel ajándékozta meg s mindig kitüntető szíveséggel bánt vele.

A püspöknek 1817. február 4-én bekövetkezett haláláról a naplóíró Péter Ferenc meghatottan emlékezik meg s őt így jellemzi: „Kegyes és türelmes úr vala, a szegényekre nagy gondja volt. Az uradalmain levő református papoknak fizetésüket felemelte, Kosdon a református templom építésére segélyt adott, Veresegyházán a református tornyot újraépíttette, a pesti református templomra 15,000 darab téglát adott és behordatta őt mérföldről saját jobbágyaival. És még többet is ígért hitelbe, olcsón. Áldott emlékezetű ember!”

Porbasújtott árva nemzetünk felekezeti békéjét kívánjuk szolgálni, mikor e kiváló, türelmes váci püspök emlékezetét megújítjuk. Vajha példája buzdítólag hatna!

Dr. Vargha Zoltán.

BEFIZETETT TAGDÍJAK.

1925. évre: Luther-Szövetség, Szeged. II. fél év. — **1926. évre:** Göndöcs György, Kistelek. II. fél év. — Dr. Kovács János, Zalaegerszeg. II. fél év. — Református Egyház, Kőröstarcsa. II. fél év. — Kirchmayer Elemér, Budapest. Egész év. — Kemény Lajos, ev. lelkész, Budapest. Egész év. — Luther-Szövetség, Szeged. Egész év. — Lakos Béla dr., Pápa. II. fél év. — Lorántffy Zsuzsanna Egyesület, Gyula. II. fél év. — Palcsó László, Nágocs. II. fél év. — Papp József, Tomor. II. fél év. — Sebestyén Pál, Dömsöd. II. fél év. — Sipos Kálmán, Szeged. Egész év. — Tóth Endre, Békés. II. fél év. — Vajda László, református lelkész, Debrecen. II. fél év. — Zágonyi Mária, II. fél év. — Vitéz Fáy Ödön, alezredes. II. fél év. — **1927. évre:** Dr. Ajkay Béla, Répcelak. Egész év. — Boda Ferenc, Túrístvándi. II. fél év. — Erdey Kálmán, Pusztaszabolcs. II. fél év. — Felsőszabolcsi református Egyházmegye 46. egyháza. II. fél év. — Frankó Mihály, Szarvas. Egész év. — Hoffer Kálmán, várm. főjegyző, Pécs. Egész év. — Halász Dénes, Sárospatak. I. fél év. — Református Jogakadémia, Kecskemét. Egész év. — Dr. Jókai Iliás Miklós, Lőrinte. Egész év. — Dr. Kállay Kálmán, Budapest. Egész év. — Kovács Ilona igazgatónő, Iváncsa. II. fél év. — Kolumbán Áron, ref. lelkész, Kötögyán. Egész év. — Kellő Gusztáv, Szarvas. Egész év. — Kovács Mihály, Békéscsaba. Egész év. — Dr. Kliment Z. Pál, Békéscsaba. Egész év. — Ref. Egyház, Kecskemét. Egész év. — A középszabolcsi ref. Egyházmegye 46. egyháza. 644.— P. — Keresztes Lajosné, Kiskúnhalas. Egész év. — Dr. Karácsony Mihály, Budapest. Egész év. — Köhler Jenő, Székesfehérvár. Egész év. — Kovács Géza, Székesfehérvár. Egész év. Kájel Endre, Balatonendréd. Egész év. — Kiss Lajos, ref. lelkész, Tornonyosnémeti. Egész év. — Korponay Ferenc, Ráczeke. II. fél év. Kiss István, Földes. II. fél évre 9.—P. — Kutassy Mária, Pápa. 8.—P. — Dr. Kiss Dezső, Budapest. Egész év. — Kovács Elek, ref. h.-lelkész. Egész év. — Kovács Károly, Tiszapalkonya. II. fél év. — Kameniczky A., Békés. II. fél év. — Dr. Kovács János, Zalaegerszeg. Egész év. — Református Egyház, Kőröstarcsa. Egész év. — Kemény Lajos, ev. lelkész, Budapest. Egész év. — Lázár Lajos, főtanácsos, Hódmezővásárhely. Egész év. — Dr. Lénárt Dezső, Sopron. Egész év. — Lux Béla, Miskolc. II. fél év. — Dr. Lampérth Géza, Budapest. Egész év. — Leánynevelő-Intézet, Debrecen. Egész év. — Lázár Sándor, ref. lelkész, Tinnye. Egész év. — Luther-Szövetség, Szeged. Egész év. — Lorántffy Zsuzsanna-Egyesület, Gyula. Egész év. — Novák István, Szentes. Egész év. — Özv. Moravcsik Emilné, Budapest. Egész év. — Magyar Ilona, Kecskemét. Egész év. — Mészöly Károly, Kiskúnhalas. Egész év. — „Méliusz“ könyvkereskedés, Debrecen. Egész év. — Máté Ákos, ref. lelkész, Nagylétfalu. Egész év. — Munkácsy Sándor, Veszprém. II. fél év. — Ifj. Maklár Károly, Kúnhegyes. Egész év. — Mészáros Ferenc, földbirtokos, Mezőtúr. Egész év. — Mátis Márton, Szada. II. fél év. — Marcsek János, ev. lelkész, Ózd. Egész év. — Moravcsik Gyula, Budapest. Egész év.

Nagy Béla, Sárospatak. Egész év. — Reform. gimnázium könyvtára, Nagykőrös. Egész év. — Nyárády Mihály, Kék. Egész év. — Nyujtó Erzsike, Czegléd. II. fél év. — Obernyik Ede, Kaposvár. Egész év. — Özv. Oravetz J.-né, Budapest. Utolsó negyed év. — Pintér Sándor, tanár, Gyöng. II. fél év. — Ref. Theol. Önképzőkör, Pápa. 12.— P. — Dr. Pásztor Ernő, Budapest. Egész év. — Pásztor József, tanár, Szeghalom. Egész év. — Dr. Piros Gyula, Czegléd. Egész év. — Dr. Pásztor Dezső, Gyúró. 14.40 P. — Prunkl János, Szentes. II. fél év. — Parády László, Budapest. II. fél év. és 1928-ra 3.— P. — V. Palatinus Istvánné, Mezőtúr. Egész év. — Puskás Lajos, Békéscsaba. II. fél év. Patkó János, Mihályi. II. fél év. — Pröhle Márta, Aszód. II. fél év. Patay Pál, Budapest. Egész év. — V. Papp János, Kőröshegy. Egész év. — Peti Lőrinc, Bűrös. II. fél év. — Palsó László, ref. lelkész, Nágocs. Egész év. — Papp József, ref. lelkész, Tomor. Egész év. — Pálincás István, Rákospalota (főműhely). 15.— P. — Rác Erzsébet, tanárnő, Debreczen. Egész év. — Raffay Géza, Czegléd. Egész év. — Reif Pál, Budapest. Egész év. — Rusz Jánosné, Künszentmiklós. II. fél év. — Özv. Sárkány Kálmánné, Kiskőrös. Egész év. — Simon Lajos, Rózsafa. Egész év. — Sebestyén Béla, ref. lelkész, Szentes. Egész év.

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár): évenként 20 pengő, előfizetési díj egész évre 22 pengő.

A lap szellemi részére vonatkozó küldeményeket **ZSINKA FERENC** szerkesztő címére (Nemzeti Múzeum Könyvtára) kell küldeni. Lapzárta a hónap tizenötödikén.

Kiadóhivatal: **BUDAPEST, IX., KÁLVIN-TÉR 8. SZÁM**, ahová az expedicióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa: BENDL HENRIK, az ev. egyház pénztárosa, Budapest, IV., Deák-tér 4. — Tagsági és előfizetési díjak (ha nem postatakarékpénztári csekklap útján történik azok beküldése), a küldemény pontos megjelölésével, az ő címére küldendők.

Főbizományos: **STUDIUM** könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T. BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 21. — Telefon: József 453—28.

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is eszközölhetők.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kálvin-tér 8. — Telefon: József 458—15.

Price: $\frac{1}{2}$ year $1\frac{1}{2}$ dollar, 8 shilling, $4\frac{1}{2}$ fl., 9 francs suisses.

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ
RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:
ZSINKA FERENC

TÁRSSZERKESZTŐK:
PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

TARTALOM

- Bartók György*: A mindennapi élet lélektana. 313.
Dr. Hacker Ervin: Vallás és kriminalitás. 320.
Dr. Gáyer Gyula: A Clusius-ünnepek után. 324.
Komáromi János: Tanulmányi kirándulás. 328.
Vargha Gyula: A Stáhly-utczában. (Vers.) 333.
ARCKÉPEK: Szabó Mária. *Karácsony Sándor*. 335.
KRÓNIKA: Albrecht Dürer. — n. — n. 340.
KRITIKAI SZEMLE: Kaftan T.: „Das Christentum als Religion, als Sittlichkeit und als Weltanschauung“. *Dr. Szilávik Mátyás*. 343. — Max Wundt: Fichte. *Bartók György*. 344. — Rugonfalvi Kiss István: Az erdélyi fejedelmek nemzeti politikája. *Dr. Bruckner Győző*. 347. — Dr. Julius Gréb: Geschichte der Gemeinde Grosslornitz. *Dr. Bruckner Győző*. 348. — Gróf Gyulai Ferenc naplója. (1703—04). *Gyalóka Jenő*. 351. — Östör József: Tisza István saját szavaiban. *Albrecht Ferenc*. 352. — Stieve Frigyes: Németország és Európa 1890—1914. *Török Pál*. 353. — Juhász Andor: A világirodalom élettörténete. *Németh László*. 354. — Komlós Aladár: Az új magyar lira. *Marconnay Tibor*. 355. — Tomán János: Magyar eszperantó kézikönyvtár. *Körmöczy László*. 358. — Baros Gyula: Boldog Margit legendája. *Kerecsényi Dezső*. 358. — Kenedy Géza: Vándorlások délen. *Hamvas József*. 359. — Harsányi Kálmán összegyűjtött munkái. *Gulyás Sándor*. 360. — Móricz Zsigmond: Arany szoknyák. *Zsigmond Ferenc*. 363. — Antológia Ady Endre verseiből. *Vajthó László*. 366. — Londresz Elek: A mennyei koldusasszony. *Vajthó László*. 367. — Endrődi Sándor: A magyar költészet kincsesháza. *Vajthó László*. 368. — Kiss Géza: Sugárka. *Hamvas József*. 369. — Szigethy Lajos: Goethe- és Schillerfordítások *Kerecsényi Dezső*. 370. — Színházi szemle. *Vajthó László*. 370. — Zenei szemle. *Isoz Kálmán*. 373. — Kiállítások. *Oroszlán Zoltán*. 374.

E szám ára 2 Pengő.

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA.

BÖSZÖRMÉNYI JENŐNEK most jelent meg „**VERŐFÉNYES ÚTON**“ c. könyve, melyhez dr. Ravasz László, dunamelléki püspök írt előszót. A novellás könyvet a Soli Deo Gloria Szövetség adta ki (Budapest, IX., Kálvin-tér 7.) Megrendelhető ugyanott. —
Ára 2·50 pengő.

A THEOLOGIAI SZEMLE az egyetlen protestáns irányú tudományos theologiai folyóirat. Megjelenik évente 24—30 nagy lexikon íven. Minden szám közöl tudományos értekezéseket, egyháztört. publikációkat. Figyeli a hazai és külföldi protestáns theologiai irodalmat. Előfizetési ára évi 20 pengő. Megkeresések Csikesz Sándor egyetemi tanár címére (Debrecen, Kollégium) intézendők.

A DEBRECENI SZEMLE tudományos folyóirat. Különös gondot fordít Debrecen és Keletmagyarország ismeretlen kulturális kincseinek feltárására. Megjelenik évenként tizszer, páratlan hónapokban szellemtudományi, páros hónapokban természettudományi tartalommal. Szerkesztői: Hankiss János és Milleker Rezső. Címük Debrecen, Egyetem. Előfizetési ár egész évre 16 pengő.

SZÉPHALOM két havonként megjelenő folyóirat. Szegedi írók és egyetemi tanárok alapították. Célja a tudás és szépség kultuszának szolgálata. Előfizetési ára évi 10 pengő. Szerkeszti: Zolnai Béla. Megkeresések a szerkesztőhöz (Szeged, Egyetem) intézendők.

A TÁRSADALOMTUDOMÁNY a Magyar Társadalomtudományi Társulat folyóirata. Célja a magyar nemzeti köztudat erősítése. Felvilágosítást a szerkesztő, Szombatfalvy György Budapest, V. kerület, Báthory-utca 12. sz. I. 6. ad. Előfizetési ár évi 12·80 pengő.

1526
VIVENTIS · POTVIT · DVRERIVS · ORA · PHILIPPI
MENTEM · NON · POTVIT · PINGERE · DOCTA
MANVS

ALBRECHT DÜRER: *Melancthon arcképe 1526-ból.*

(Rézmetszet.)

A mindennapi élet lélektana.

A mindennapi élet egyhangúságába elmerülő életet már sokféle szempontból vizsgálgatták és írták le hol világos, hol sötét színekkel írók, szónokok, tudósok és mindent jobban tudó zszurnaliszták. De nem tartották érdemesnek, vagy ajánlatosnak felvetni azt a kérdést, hogy vajjon melyek lelkünknek azok a tevékenységei, amelyek egyáltalában lehetővé teszik részünkre a mindennapi életet. Kiséreljük hát meg erre a kérdésre némi feleletet adni, s ez által bizonyos szempontokat nyújtani, amelyek az ember ismeretére való törekvésünket irányíthatják s mintegy szilárd pontul szolgálnak arra, hogy megfigyeléseinket hozzájuk köthessük. Nem akarunk itt tudományos lélektani fejtegetésekbe boesájtkozni és többé-kevésbbé vitás fogalmakat újból vitatás tárgyává tenni. Csak arra igyekezünk, hogy egy-egy pillantást vessünk a mindennapi élet lelki szövedékébe és ennek a bámulatra méltó, bonyolult szövedéknek egy-egy erőteljesebb, vagy csillogóbb szálát felfejtsük. Hiszen a mindennapi élet lelki világa is oly végtelenül gazdag és kimeríthetetlen, hogy örvendünk kell, ha abból sikerült egy-egy részletecskét világosan felszínre hoznunk s a részeeskék összefüggését megértenünk.

A mindennapi élet lelki tevékenységei automatikus kényszerűséggel folynak le nagyobb részt és a mi öntudatunkba csak akkor jutnak világosan, hogyha az élet valamely eseménye megállásra és az elmúltak felett való töprengésre, vagy a jövő felől való gondolkozásra kényszerít. És ez így is van jól; másképpen nem is lehet, mert önfenntartásunk érdeke követeli ezt. Elképzelni is nehéz lenne, hogy mily kínos lassúsággal folynának óráink, sőt percünk, ha minden lépésünk, cselekedetünk, elhatározásunk mindannyiszor újból és újból az öntudat komoly döntésétől függene! Aki a csesemő kibontakozó lelki világába szeretettel elmerülni képes, könnyen megfigyelheti, hogy az életre nyiladozó kised minden ösztönös tevékenységének egyetlen célja azoknak a mozdulatoknak megszerzése, amelyeknek segítségével saját magának és a körülötte lévő, kicsiny, végtelenül korlátolt világnak létezéséről tudomást szerez. Micsoda felséges pillanat lehet az, amikor rendre-rendre tétova mozdulatokkal kezeiről, lábairól, arcáról, testrészeiről tudomást szerezve, végül arra a felfedezésre jut, hogy mindez *hozzá* tartozik. Ez a pillanat az *Én* felfedezésének sorsdöntő, ünnepélyes

pillanata. E pillanattól kezdve válik a kis emberke élete tudatos emberi életté. Ettől kezdve minden tevékenységének célja annak a lelki és testi automatizmusnak megszerzése, amely nélkül élet lehetetlen. Az első tapogatózó mozdulatoknak bizonytalansága s végül e mozdulatok sikere felett való ujjongó öröm kölesönöz oly végtelen bájt és kellemet a fejlődő gondtalan csecsemőnek. Minden sikerült mozdulat lassanként automatikussá válik s a fejlődő lelki-világ gazdagodását jelenti. Milyen végtelen öröm és megelégedett nyugalom ömlik el annak a kisdédnek az arcán, akinek sok sikertelen próbálkozás után végre sikerült lábaeszkáját birtokba keríteni. Ettől kezdve se vége, se hossza a két lábaeszkával való szüntelen játszadozásnak, amelyhez előbb-utóbb esatlakozik egy pár félénk, tagolatlan s a teljes megelégedést kifejező hangoeska. Így azután rendre-rendre minden erőfelesleg felhasználásával sikerül kapcsolatot teremteni a világgal, kifejező mozdulatokat végezni, — szóval, megszerezni mindazt a testi és lelki feltételt, amely nélkül élet lehetetlen. Minden látszólag játékos és értelmetlen tevékenység, amelyet a kis gyermek végez, komoly készülődés az életre. A gyermeki fejlődésnek végső célja annak a formális testi és lelki automatizmusnak lehetőleg tökéletes megszerzése, amelyet a következő évek végtelen gazdagsággal, változatos tartalommal fognak megtölteni, aki ezt az automatizmust bármiféle hiba folytán csak fogyatékosan tudja megszerezni annak az élete is mindvégig fogyatékos marad.

Az életeszközök és a lélek munkájának ezt az öntudatlan formába-öntését nyomon kell követnie a lélek *öntudatos* kialakításának. E tekintetben az *emlékezetet* illeti a főszerep. Az életnek ugyanis folytonosságot csak az emlékezet által tudunk biztosítani. Amire nem emlékezünk, az kiesett az életünkből s ha egyszer valami nagy katasztrófa folytán emlékezetünk munkája megszűnnék, újból kellene kezdenünk az életet: ismét gyermekké kellene lennünk, hogy most már végtelen kinnal s el sem képzelhető türelemmel szerezzük meg azt, amit a gyermek játszva, gondtalanul, észrevétlenül tett birtokává. Ha nem állana rendelkezésünkre az emlékezet esodás ereje, minden napunkat az újból kezdés gyötrő terhe tenné átkozottá és végül is az életet pusztá tengődéssé, amelynek tartalma az állatiság szintjén is alól süllyedne.

Az emlékezés nemcsak a jelent teszi édessé az által, hogy az elmúlt időknak kellemes pillanatait ismét felidézi lelkünkbe és új színeket kölesönöz hangulatunknak, hanem szándékaink végrehajtását is lehetővé teszi. Az előrelátó gondoskodás az élet művésztének legfőbb eszköze. Terveket szövünk, kigondolt terveket ejtünk el, majd ismét félretett tervek megvalósításán töprengünk, — szóval, napról-napra jövendő életünk feladataival foglalkozunk miundantalan. Elmondhatjuk: inkább élünk lelkünkkel a múltban és a jövőben, mint a jelenben. És bizony, jövőnk szabályozásánál nem csupán a jelennek sokfelé ágazó és szövevényes körülményei bírnak

dőntő fontossággal, hanem elmúlt életünk folyása is gazdagítja vagy szegényíti, segíti vagy akadályozza jövő életünk bizonytalan folyamát. Jelenünk múltunkon keresztül rohan a jövőbe és elmúlt életünk csak annyit ér, amennyit belőle jövőnk számára megmenteni tudtunk. Csak annak az egyes embernek, csak annak a családnak, csak annak a népnek van története, amelyiknek életében a múlt élő és éltető hatalom. A parvenük történelem nélkül szükölködnek és gyökértelen életük talajtalanul teng. Csak annak az életnek jövője bizonyos, amelyiknek végtelenül finom gyökérszálacskái a múlt termékeny talajába nyulanak alá és onnan szívják fel az erőt, hogy a vadul támadó viharok ostromában megállani képesek legyünk. A gyökerét vesztett fa elpusztul, bármi erős lombozattal tárja ki magát az ég áldásai előtt. Elpusztul a gyökerét vesztett ember is, ha múltjától elszakadva, új életlehetőségek megragadására képtelen.

Bizonyos, hogy ninesen *történet* emlékezés nélkül. Ezért a magyar pillanat tragikus súlyát csak az képes megérteni, aki ezer esztendő bánatának és örömének, reménységének és könnyelmű lemondásának emlékét hordozza lelkében. De a mindennapi élet cselekedeteinek és gondolkodásának, érzéseinek és szenvedélyeinek, vágyainak és akaratának is szilárd alapja az emlékezés. Hiszen, ha emlékezni nem tudnánk, megszűnnék gondolkodásunk folytonossága, megbénulna akaratunk ereje, elszegényednék érzésünk világa, mert hiányoznék az a bűvös fonál, amely elszakíthatatlanul fűz hozzá elmúlt életünkhöz.

Sajátságosan van elrendezve az emberi lélek: lelkünk, első-sorban emlékezetünk segítségével beékelődünk a nagy világegyetem végtelen életébe, úgy, hogy az egyes ember élete is az egyetemes élet idők és terek felett álló folyamába ömlik bele. *Az egyén élete táplálja az egyetemes életet és az egyéni élet az egyetemes életből táplálkozik.* Minden élet csupa lélek és minden lélek csupa élet. Az emlékezés szálai által az élő nemzedék éppen oly szorosan érintkezik évszázadok, sőt évezredek előtt elmúlt nemzedékek lelkével, mint ahogyan a küzdelmekben megedzett férfiú mai napja elválaszthatatlanul van hozzá fűzve elmúlt gyermekkorának játékos óráihoz és ifjú korának vágyakkal, reménységekkel, életet fakasztó örömökkal teljes napjaihoz. Az emlékezés szünet nélkül és gyakran tudatunk alatt szövögeti a maga esodálatos gazdagságú, semmi kincsrel el nem cserélhető drága szövetét. Az emlékezés a léleknek, egyének és nemzetek lelkének, kiapadhatatlan kincses háza és a lélek fáradsággal megszerzett vagyonának hűséges őrizője. Megmenti számunkra mindazt, ami reánk nézve becses és nélkülözhetetlen. Ha egy ünnepélyes pillanatban betekintünk emlékezetünk kincses házába, mi mindent találunk abban gondosan elrejtve! Ott látjuk a házat, melyben napvilágra jöttünk, most is látjuk az édesanyjának derűs, szerető arcát, reánk tekint az édesapa komoly, gondos szeme, reánk nevetnek gyermekkori pajtásaink, elvonul sze-

meink előtt gyermek- és ifjú éveink száz meg száz, hol borús, hol derős jelenete, felvonul rokonaink, barátaink, tanáraink és, valljuk csak be, ellenségeink, félreértőink hosszú serege, azután felbukkan itt is, ott is egy-egy arc, egy-egy csemény, egy-egy pillanat, amelyre már nem is emlékeztünk. Sok-sok örömet, de sok-sok fájdalmat is őriz meg emlékezetünk, mert a nemes fájdalom az életnek nagy formálója s ha fájdalmakat nem éreztünk volna, azt sem tudnók megmondani, hogy mi is az öröm.

Az emlékezés gazdag virányait azonban szüntelenül mossák a *felejtés* könyörtelen hullámai. A mindennapi élet lelki tényezői között a felejtés nem utolsó szerepet játszik. Hányszor tudnánk felkiáltani Ádámmal: „Csak az a vég, csak azt tudnám feledni.“ Ha beletekintünk az élet végtelen művébe, reá kell jönnünk arra, hogy a felejtés az életfenntartás szükséges eszköze. Mindenekelőtt a felejtés szabályozza az emlékezés szapora munkáját. Mert az emlékezés sok mindent megőriz, aminek továbbhurcolása vagy feleslegesen terheli a lélek erejét, vagy esetleg meg is bénítja azt. Apró-cseprő események, az élet művére nézve jelentéktelen holmik azonnal eltűnnek a feledés tengerébe, hogy szabadabbá tegyék a lelket olyan dolgok megőrzésére, amelyek az élet továbbfolyására értékesek. De a feledés árjai borítják el lassan, idő múltával azokat a csalódásokat, fájdalmakat, veszteségeket is, amelyek megbénítanák lelkünk erejét, ha élességüket a felejtés le nem tompítaná. Nemcsak az emlékezés, hanem a felejtés is táplálja a lélek erőinek. Amit az emlékezet feleslegesen megőriz, azt a felejtés kérlelhetetlenül elnyeli magába. Jaj annak, aki mindent elfelejt, de gyászos sors osztályrésze az is, aki semmit elfelejteni nem tud. Ha emlékezetünk mindent válogatás nélkül megőrizne számunkra, az ezernyi jelentéktelen emlék mindennapi életünket, nemesak az egyes ember, de a nemzetek mindennapi életét is, megbénítaná. Az életnek és a léleknek csak arra van szüksége, ami reá nézve értékes és becses. Az emlékezés is elsősorban csak értékeket őriz meg, amelyek az életet gazdagabbá teszik, vagy értéktelenségeket, amelyek tilalomfa gyanánt merednek a lélek elé. Ami értéktelen és semmit érő az a felejtés martaléka lesz. Ami az életet a maga hatásai által formálja, — fájdalmak, csapások, veszteségek, — de a maga élességével egyszersmind gátolja is, arra a felejtés jótékony fátylat borít, amelyen keresztül az emlékezés szeme szelíden megtörve hatolhat keresztül. Ha valaki képes lenne ismét felidézni emlékezetébe mindazt, amit életén keresztül elfelejtett, elsodálkozna a léleknek finom berendezésén és alázatos lélekkel vallaná be, hogy valóban, a *lélek mysterium*.

Az emlékezés és a felejtés, ez a két elválhatatlan ikertestvér, karöltve végzik a lélek reájuk szabott munkáját. A lélek, mint szabadon rendelkező király, megfellebbezhetetlen hatalommal osztja parancsait, s a két ikertestvér engedelmesen hajtja azokat végre. Itt nincsen késlekedés és nincsen vita. Az élet rohanó árja nem tűri

azt, hogy sok habozás között eltűnjék a kellő pillanat, amely ha elrepül, többé vissza nem hozható.

Mindennapi életünk automatikus lefolyását legtöbbször éppen az szakítja meg, hogy vagy emlékezetünk hagy eserben, illetve értesíti helytelenül s így vagy elszalasztjuk azt a bizonyos pillanatot, amelyben elhatározásunknak meg kellene születnie, vagy rosszul emlékezvén, illetve a dolgok összefüggéséről megfeledkezvén, helytelenül *cselekedünk*. A mindennapi élet lepergésében kinek is jutna eszébe fontolóra venni, hogy a lelki életnek micsoda szövevényes mechanizmusát kellene áttekinteni, valahányszor fontos elhatározások küszöbén állunk. Pedig ha erős lélekkel meg tudnánk rövid időre szilárdan állani az élet sodrában, sokszor megkímélnők magunkat az utólagos szemrehányástól, amely e szavakban szokott kirobanni: „ha én ezt tudtam volna.“

Sokszor azonban éppen az emlékek súlya nyomja el cselekvésünk *öntudatos szabadságát*. Szeretjük az életet megszokott schémákba szorítani, pedig az élet még a maga mindennapi folyásában is mindig az újra tör, mindig teremteni és alkotni akar. Azok az élet igazi művészei, akik megérik az életnek ezt az egyetemes törekvését és a maguk életének formálásával mozdítják azt elő. Aki az életet maga formálni nem tudja, azt az élet fogja a maga kénye és kedve szerint formálni. Az ilyenek az élet igazi rabjai: gyenge az akaratuk és restek a megfontolásra. Az élet alakításának művét ugyanis az *akarat* tartja kezében. Gondolatok, emlékek, benyomások felett övé a *döntés*. Gyenge akaratot elseper az emlékek, futólagos hangulatok, röpké impressziók fürge árja, s mielőtt a gondolkozás fontoló munkája kezdetét venné, megszületik az idétlen cselekedet. Hogy mennyire fontos és életbe vágó az akarat szerepe a mindennapi életben is, rendszeren csak akkor vesszük észre, ha életünk útja fordulóponthoz jutott. És be kell vallanunk, hogy legtöbbször akaratunk gyengeségén múlik életünk helyes berendezése. Tennők a jót, de eserben hagy akaratunk. A magyar lélek legnagyobb fogyatkozása éppen az akarat gyengesége. Szeretünk és tudunk is terveket kovácsolni, de végrehajtás közben akaratunk megtörik és kedvünket veszítve, szótlannul hagyjuk a dolgokat a maguk menetére. Nem lehet csodálkozni rajta, hogy ilyen lelki alkat mellett a nemtörődomség réme kísért szüntelen, s hajlandók vagyunk életbölességünk alapjává tenni a hajdani magyar polgármester kormányzási elvét: „a dolgok egyrésze elintéződik magától, a másik részével pedig nem érdemes törődni.“ Nagy veszedelmek idején kétségbeesve keressük a férfiút, aki vasakarattal feltartóztassa a fenyegető katasztrófát. Magunk azonban együgyű sopánkodásnál többre képesek nem vagyunk. Ezt a jelenséget kell tapasztalnunk lépten-nyomon nemesak a magyar nemzét, de a magyar családok életében is. Ritka az a magyar család, amely erőteljes akarral tudná tovább folytatni a család hagyományait, amint ezt az angol családok életében látjuk. Ma már odajutottunk,

hogy a család mindennapi életében a *szülői akarat* is teljesen eltűnően van, aminek szükségképpen következménye a családi kötelek meglazulása és végül a családi élet széttörlése. A családi élet hova-tovább nem lesz egyéb, mint ideig-óraig tartó együttlakás. Magyarán szólva: a családból kihal a lélek s a mi még marad belőle, már csak hitvány álpótlék. Akaratra kell hát nevelnünk elsősorban önmagunkat, azután gyermekeinket. Az életnek erőt csak az akarat ad, amely nélkül minden pusztá ábrándozás és álomlátás marad. Egy ember, aki akarni tud, többet ér ezer tervekóvácsolónál.

Az akarat feladata a mindennapi életben, hogy böles megfontolással korlátot vessünk a *szokás* túltengő hatalmának. A mindennapi élet lefolyásában a szokás szerepe is eltagadhatatlan. Az emlékezés és gyakorlás útján szokássá kell válnia minden magatartásnak, amely az élet fenntartására nélkülözhetetlen. Nemesak testrészeink és érzékszerveink használatában teszünk szert idők folyamán bizonyos jó és rossz szokásokra, hanem lelki tevékenységünk körében is képződnek ki bizonyos szokások, amelyek a lélek műve szempontjából lehetnek hasznosak s tehát ajánlatosak, de lehetnek károsak s tehát kerülendők. Az akaratnak kell közbe lépnie, hogy minél több jó szokás gyökeresedjék meg, s minél több rossz szokás irtassék ki. A pedantéria, amely szokások felesleges halmozásában nyilvánkozik meg, lehet sokszor terhes, s másokra nézve olykor kellemetlen, de kedvesebb nekünk egy pedáns gyermek, mint az olyan, amelyik minden szoktatásnak fittyet hány. A nevelői munkának egyik legfontosabb teendője, éppen az, hogy a gyermek magatartását jó szokások által helyes irányba terelje és megerősítse. De szoktatni csak ott lehet, ahol az arra való akarat megvan. Demosthenés nagy akarattal lett dadogóból a világ egyik leghíresebb szónoka. A *testi szokásoknál* mérhetetlenül fontosabbak a *lelki szokások*. Helyes lelki szokások mellett a mindennapi élet könnyebbé, tartalmasabbá, gazdagabbá válik. A szokás hatalmát gyakran emlegetjük, de nem vagyunk hajlandók mégsem komolyan venni. Pedig az életnek úgynevezett boldogsága attól függ, hogy vajjon megszoktuk-e az *igazat* gondolni, mondani, megszoktuk-e a *jót* cselekedni, megszoktuk-e a *szépet* élvezni és életünkben kialakítani, megszoktuk-e az előtti, ami *szent*, alázattal leborulni? Vajjon hány embernek jutna eszébe a mindennapi élet szürkésege közepette arra gondolni, hogy milyen áldás magára és másokra nézve, olyan érintkezési modort megszokni, amely által embertársaival való élése simává, kellemessé, könnyűvé válik? Hány embernek jut eszébe az, hogy ha gondolkozását az igazságra szoktatta, ez által nemesak a maga életét teszi sziklaszilárddá, hanem az igazság szolgálata által ennek a világegyetemnek céljait mozdítja elő. Hány ember gondol arra, hogy meg kell szoknia a jót cselekedni, mert csak az az ember igazi ember, aki szántszándékkal mást nem cselekszik, csak ami a jó? És hány ember próbálta meg elmélkedni azon, hogy meg kell

szoknia szent dolgok létezését, mert aki előtt semmi sem szent, az csak értéktelen és semmit érő életnek szerencsétlen részese?

Aki a mindennapi élet lélektana felett eredményesen akar elmélkedni, annak a már említett tényezőkhöz kívül nagy figyelmet kell fordítania az *utánzás fontos* tényére is. Az utánzás, sociológiai fontossága *Tarde* kutatásai óta nyilvánvaló. E cikk keretében elég lesz reámutatnunk arra, hogy az utánzás kora-gyermekségünktől kezdve végig kísér egész életünkön. Némely emberben az utánzás ösztöne oly erősen gyökerezik meg, hogy gondolkozásában és cselekedeteiben mindvégig az utánzás rabja marad. Az utánzás erejének köszönhetjük minden tevékenységünk, de különösen a *beszéd* keletkezését, illetve megszilárdulását. Az utánzás kiterjed a lelki élet egész területére s a mindennapi életben annyira ösztönössé válhat, hogy gyakran nemcsak szüleink, hanem tanítóink, barátaink szokásait, sőt taglejtéseit is öntudatlan utánzás által elsajátítjuk. Ezért kell mindenkinek, akire nevelői munka bízott, állandó fegyelmet gyakorolnia nem csupán beszéde, hanem egész lelkében gyökerező magatartása felett is. Savanyú kedélyű és kelleetlen emberek sokkal több utánzóra találnak éppen a nevelői pályán, mintsem azt gondolnók. Pedig milyen boldog lenne életünk és milyen szerencsésen alakulna lelki szervezetünk, hogyha csak a jót tudnók utánozni, ha csak a jónak és szépnek utánzására adnának alkalmat nekünk azok, akik mindennapi életünknek osztályostársai.

E rövid fejtegetésekben csak indítást akartunk adni a mindennapi élet lelkiségének megfigyelésére. Csak fel akartuk hívni a figyelmet a mindennapi élet lélektanának fontosságára. Nem arra van elsősorban szükségünk, hogy tudományos lélektanok eredményeit sajátítsuk el, ha életünk formáján munkálni akarunk. A saját lelkünket kell szeretetteljesen, de kritikával megfigyelnünk, hogy azután azt vezetni is tudjuk. Csak az tud más lelkeket vezetni, aki saját lelkét formálni tudja; saját lelkét formálni és vezetni pedig csak az képes, aki a mindennapi élet lelki mechanizmusát ismeri, hogy azután a lélek mélységeire is alá szállani tudjon. Aki ezen mechanizmus felett uralkodni tud, aki a lélek alakításának művésze, az olyan ember gazdag tartalommal tölti meg e földi életet s nemcsak maga tesz szert meglelgedésre, hanem embertársainak is jótévője lesz. Egy szépen formált emberi lélek a legszebb műremek, amely példát ad és gyönyörűséget szerez.

Bartók György.

Vallás és kriminalitás.

1. A társadalmi életnek egyik évezredes és állandó jelensége az emberek bűnözése. Állandóságát híven jellemzi Quetelet belga csillagász, a morálstatisztika megalapítójának híressé vált ama kitétele, hogy: az emberiség az adókhöz hasonló szabályszerűséggel fizeti a börtönök és a vérpad adóját is.

Az emberek bűnözésének állandósága vonta maga után ama kutatásokat, amelyek a bűnözést előidéző tényezőknek felderítését célozzák.

Mi ehelyütt a bűnözésnek egyik ilyen tényezőjével, a vallásnak a kriminalitás mennyiségére és irányára gyakorolt befolyásával akarunk foglalkozni.

Hogy már magában a vallásosság is erős féket képez a kriminalitásnak a túlnövése ellen, kézenfekvő. Az erős vallásosság fékezőleg hat a szenvedélyekre; sokan a kriminalitásnak a legutóbbi években való megnövekedését éppen a fokozódó vallástalansággal hozzák összefüggésbe.

2. De mielőtt továbbmennénk kutatásainkban, mindenekelőtt lássuk a tényeket, azt, hogy a különböző jogterületeken milyen képet mutat a különféle vallásfelekezetekhez tartozó híveknek kriminalitása. És pedig mindenekelőtt egy már inkább történeti jellegű adatot akarnánk bemutatni!

Poroszországban az elmúlt század közepe táján az esküdt-székek előtt megvádolt egy büntetett eset kerékén¹⁾

a következő évek átlagában	a protestánsoknál	a katolikusoknál	a zsidóknál
1855—59 . . .	3000 lakósra	2800 lakósra	2600 lakósra
1862—65 . . .	3400 „	3200 „	2800 „

Vagyis a kérdéses évtized alatt a különféle hitfelekezetek képviselőinek kriminalitása közötti arány egyenlő maradt, bizonyosságul annak, hogy a vallásosságnak, a hitnek a kriminalitásra gyakorolt befolyása és hatása sem változott meg.

Hazánkban az 1909—1913. évek átlagában a kriminalitásnak az aránya a különféle vallásfelekezetéknél a következő volt:²⁾

¹⁾ Lásd ezt adatot: Oettingen, Moralstatistik, Erlangen 1882. 652. old.

²⁾ Lásd: A magyar birodalom bűnügyi statisztikája az 1909—13. évekről, 1919, Általános jelentés, 129. old.

	R. kath.	G. kath.	Ref.	Ág. h. ev.	Gör. kel.	Unitárius	Izraelita
Arányuk az összlakosságban az 1910-es népszámlálás szerint	48·7 ^o / _o	10·7 ^o / _o	14·6 ^o / _o	7·3 ^o / _o	13·1 ^o / _o	0·4 ^o / _o	5·1 ^o / _o
Kriminalitásuknak aránya	48·1 ^o / _o	13·4 ^o / _o	14·1 ^o / _o	4·8 ^o / _o	15·2 ^o / _o	0·5 ^o / _o	3·9 ^o / _o

Németországban esett 100.00 lélekre elítéltetés³⁾ az:

	Evangelikusoknál	Katholikusoknál	Izraelitáknál
1882–1891	963	1153	784
1892–1901	1122	1361	1030

Németalföldön az egyes vallásfelekezeteknek a kriminalitásban való részesedése százalékokban a következő volt:

	Protestánsok	Katholikusok	Izraeliták	Egyéb vallások	Felekezeteken kívüliek	Ismenfelel vallások
Kriminalitásuk százaléka ⁴⁾	55·0	41·0	2·0	0·2	1·5	0·3
Az összlakosságban való részesedésük (1911) ⁵⁾	53·7	35·1	1·8	9·4		

Sok adat ebben az irányban nem áll rendelkezésünkre. Mert azokban az államokban, ahol a vallást magánügynek tekintik, a bűnügyi statisztika a különféle vallásfelekezetűek eltérő kriminalitásának megfigyelésére nem terjeszkedik ki.

3. Ha már mostan a fentebbi statisztikai adatokból a tanulságokat akarjuk levonni, úgy ezek a következők:

Hazánkban jelentősebb különbségek éppen csak a gör. katolikusoknál, az ág. hitvallású evangélikusoknál és a görög keletieknél mutatkoznak, amelyeket tisztára ezen felekezetűeknek eltérő műveltségével kell magyarázni. Mentül nagyobb valakinek

³⁾ Lásd: Aschaffenburg, Das Verbrechen und seine Bekämpfung, 3. kiad., Heidelberg, 1923, 53. old.

⁴⁾ Lásd: Crimineele statistiek over het jaar 1910, s'Gravenhage, 1912, 195. old.

⁵⁾ Lásd: Seydlitz, Handbuch der Geographie, 1914, 181. old.

a műveltsége, annál inkább igyekszik és tud is tartózkodni bűncselekmények elkövetésétől. Ezt a magyarázatot támogatja ezen felekezettűeknek az analfabéták számában való megfelelő részese-dése is.

A zsidók eltérő kriminalitását és kriminalitásuknak eltérő voltát a következő okok indokolják. Kriminalitásuknak — Németországban — a legutóbbi évtizedekben való nagy növekedését egye-sek⁶⁾ az általuk elkövetett a vasárnapi munkaszünet be nem tar-tására irányuló bűncselekményeikkel hozzák összefüggésbe. Ezzel szemben kriminalitásuknak általában való alacsonyabb voltát az alkoholélvezetben való mérsékletességükre, valamint nagyobb intel-lektuális fejlettségükre vezetik vissza. Kriminalitásukat általában még a súlyosabb személy elleni deliktumokban való kisebb része-sedésük is jellemzi. A lopásokban való kisebb részesedésüket ked-vezőbb gazdasági helyzetük magyarázza. Ezzel szemben a gazda-sági jellegű bűncselekmények közt főleg olyanokat követnek el, amelyek az általuk üzött foglalkozással vannak összefüggésben, mint például a kereskedelemben való intenzívebb részvételük magya-razza a csalárd és vétkes bukásokban való nagy részesedésüket, valamint a csalások, orgazdaságok, okirathamisítások, hamis eskü és uzsorabűncselekmények terén való nagyobb kriminalitásukat. Ugyancsak az alkoholélvezettől való nagyobb tartózkodásuk ma-gyarázza az általuk elkövetett hatóság elleni erőszak bűncselek-ményeknek kisebb számát is. Viszont a családjuk iránti nagyobb szeretetük magyarázza a család elleni bűncselekményekben való kisebb részesedésüket. Végül párbajbűncselekményeik és becsület elleni deliktumaik nagyobb számát társadalmi helyzetükből eredő számos összeütközésük, valamint a délibb származásukkal össze-függő hevesebb arcjátékuk és taglejtésük magyarázza.

A keresztyén egyházakhoz tartozók kriminalitása nagyobb eltéréseket alig mutat. Ha mégis vannak különbségek, ezeket leg-inkább kulturális tényezőkben kell keresnünk. A kultúrának ezen befolyása magyarázza például Németországban a katolikusoknak nagyobb kriminalitásával szemben az evangélikusok alacsonyabb kriminalitását. Aschaffenburg⁷⁾ ezt a jelenséget azzal a ténnyel hozza összefüggésbe, hogy a felsőbb tanintézetekben Németország-ban jóval több az evangélikus, mint a katolikus, ami azután vég-eredményben a katolikusoknak gazdasági helyzetét is kedvezőt-lenül befolyásolja és közvetve hátrányos hatással van bűnözésük arányára is. De akad olyan vélemény is, amely ezt a jelenséget ezen két vallásfelekezet híveinek eltérő földrajzi lakhelyével és az ezzel együttjáró vérmérsékleti különbségekkel magyarázza. Baden lakosságára nézve Offenbacher⁸⁾ gazdasági okokkal is igyekezik ezen különbségeket magyarázni.

⁶⁾ Ezt a felfogást találjuk Aschaffenburg id. művében, lásd 58. old.

⁷⁾ Lásd: Aschaffenburg, id. m. 65—67. old.

⁸⁾ Offenbacher, *Konfession und soziale Schichtung*, 1900.

Hogy a kriminalitás terén az egyes hitfelekezetek között nagyobb ellentét alig mutatkozik, ezt magyarázza az a körülmény, hogy a művelt államokban elterjedt vallási rendszerek erkölcsi tanításai nem térnek el egymástól lényegesen. Amíg a vallások bizonyos kollektív érdekek ápolásával egyirányú törekvéseket és tendenciákat mutatnak, addig hasonló kulturális fok mellett nagyobb eltérések ezen a téren nem is fognak mutatkozni.

4. A vallásnak a kriminalitásra gyakorolt hatásának pontosabb megállapítását azonban éppen ezek a kulturális tényezők erősen gátolják.

A kriminalaetiologiában, azaz a bűnözés tényezőit felderítő tudományban, gyakran kerülünk abba a helyzetbe, hogy kutatásaink során több tényező hatásának egymástól való elválasztása elkülönítetten való megfigyelése lehetetlenné válik. Ezek az úgynevezett zavaró körülmények sokszor alig leküzdhető akadályokat képeznek a kriminalaetiologiai kutatások során, sok ilyen zavaró körülménynek a kutatások során való kikapcsolására a kutatónak alig lehet reménye. Ilyenkor gyakran a zavaró körülmény hatásának becslés útján való kikapcsolására, hatása nagyságának megbecslés útján való megállapítására kényszerülünk.

A vallásnak a kriminalitásra gyakorolt hatásának felderítésénél a kulturális tényezők, a műveltség foka, az analfabetizmus, stb. képeznek ilyen, többnyire alig kikapcsolható zavaró körülményeket.

5. Végezetül még reá akarunk mutatni az erősebb vallásosságnak egy a kriminalitásra gyakorolt közvetett hatására.

A kriminalitásnak tényezői közt szerephez jut a babonákban való hit is. Hogy csak néhány példára utaljunk, reámutatunk a játékszenvedélynek babonás hit által való táplálására, amint ezt például Olaszországban a lottójátékra vonatkozó jóslásoknál napnap után tapasztalni lehet; vagy utalunk a talizmánok védelmébe vetett hitre, amely akárhányszor jogszerűen meg nem szerezhető talizmánok lopására vezet. Az ilyen babonák sokszor hiszékeny emberek megkárosítására, bűncselekmények, főként csalások elkövetésére vezetnek. Némelykor azonban még súlyosabb bűncselekmények elkövetését is babonák idézik elő; mint például az emberi vér gyógyító hatásába vetett hit, akárhány az ember élete vagy testi épsége ellen irányuló deliktum elkövetésére vezetett.

Azok az emberek, akiknek vallásossága mélyebb, sokkal kisebb mértékben hajlanak ilyen babonákra, és következésképpen tehát kevésbé követnek el ilyen bűncselekményeket.

Persze, bajos vállalkozás volna e téren a különféle egyházak híveinek ilyen irányban való eltérő magaviseletét statisztikai adatokkal illusztrálni. Viszont azonban a mélyebb vallásosságnak ilyen irányban való megnyilvánuló hatása alig vonható kétségbe.

Mindebből láthatjuk, hogy a vallásosságnak a kriminalitásra gyakorolt hatása részben közvetlenül, részben pedig közvetve nyilvánul meg.

Dr. Hacker Ervin.

A Clusius-ünnepek után.

Mielőtt az idő kereke tovahalad, egy pillanatra meg kell még állanunk Clusius nevénel.

1926. februárius 19-én Természettudományi Társulatunk növénytani szakosztálya, Bécsben pedig a zool. bot. Gesellschaft ülésében¹ ünnepelték négyszázados évfordulóját Clusius Károly születésének. Ugyancsak 1926. október 19-én ünnepélyes formák között nyitották meg Leidenben a Clusius-emlékkiállítást.² E napon volt háromszázharminc éve annak, hogy Clusius, mint a leydeni egyetem tanára életének ezen utolsó állomáshelyére bevonult.

A jubiláris esztendőben nálunk s a külföldön számos tanulmány és hírlapi cikk³ méltatja Clusius jelentőségét, végül 1927-ben pazar kiállítású s gazdag tartalmú, hatalmas díszmű jelenik meg Hollandiában, Clusius életrajza, dr. Hunger, a leydeni egyetemen a botanika története magántanárának tollából.⁴

Szokatlan dolog, hogy a századok mindent elborító ködéből egy évforduló alkalmával különböző országokban hirtelen s egyedül a saját belső erejénél fogva, kiemelkedjék egy férfi emléke oly tisztán és oly határozottsággal, hogy világosan érezzük: ma már a műveltség kérdése tudni azt, hogy ki volt Clusius Károly.

Reánk nézve még ennél is több: a magyarság kérdése. Mert a XVI. század legkiválóbb természettudósának⁵ magyarországi működése a hazai reformáció idejének s a magyar tudománynak legkimagaslóbb eseményei közé tartozik.

Clusius 1573 és 1588 között járt Magyarországon. Az ország akkor hasonlóan csonka volt, mint ma. Legnagyobb részét a török tartotta megszállva. A meg nem szállott nyugati részek állandó harcban állottak a törökkel, de viszont nyugat felé sem nyújtott

¹ Degen Árpád: Clusius botanikai jelentősége. Gombocz Endre: Clusius élete. Term. Tud. Közl. Pótfüz. 163—164. sz., 1926.

² F. W. T. Hunger: Clusius—Teutoonstelling, Leiden, 1926.

³ Kronfeld: Clusius (Gartenzeitung, Wien, 1926. Heft 2. u. 3.). — Gáyer: Clusius Károly (1526—1609.) és Vasvármegye természetrajzi irodalma. (Vasm. Muz. II. Évk. 1927.) sat.

⁴ F. W. T. Hunger: Charles de l'Escluse, nederlandsch kruidkundige. Gravenhage, 1927.

⁵ „Vir, quo candidiorem vix ipsa queat formare virtus“, Boerhave, 1720.

nekik nagy biztosságot az állandóan bizalmatlan Bécs.⁶ És mégis: e mostoha viszonyok között is az irodalom és tudomány hatalmasan fellendült és Nádasdy sárvári, Batthyány Boldizsár németújvári udvara a magyar szellemi élet középpontjává fejlődött.⁷

Ebbe a századba esik a temészettudományok újjászületése: az addigi utilitárius és anthropocentrikus felfogás helyett a természetnek s a természet tárgyainak elfogulatlan megfigyelésen alapuló vizsgálata. Az új irány legkiválóbb képviselője Clusius, akit mint akkor már Európaszerte ismert botanikust protestáns létre,⁸ a liberális Miksa 1573-ban bécsi udvarához hívott meg.

Batthyány Boldizsár korának nemcsak egyik legkiválóbb hadvezére, hanem a kor legműveltebb főura volt.⁹ Hasonlóképpen nagytudású férfit volt Batthyány udvari papja, Beythe István, a hirnevés református superintendens is.¹⁰

E három férfiú harmonikus együttműködése olyan tudományos alkotásokhoz vezet, amelyekhez hasonlóval csak századok múlva, a XIX. század fordulóján találkozunk ismét, amikor a maecenás és a tudós, Waldstein gróf és Kitaibel Pál együttműködése megeremti a *Plantae rariores Hungariae*-t (1799—1812.), a modern magyar botanika alapvető díszművét.

Batthyány Boldizsár támogatása és Beythe István közreműködése lehetővé teszi Clusiusnak, hogy megismerje az akkori csonka ország nevezetes növényeit s megírja az első Magyar Flórát (*Rariorum aliquot plantarum in Pannonia, Austria et vicinas quasdam provincias observatarum historia, Antverpiae, 1583.*). Batthyány költségén és személyes felügyelete mellett készül ez a gyönyörű akvarell-gyűjtemény, mely a gombákról szóló első tudományos műhöz (Clusius, *Fungorum in Pann. obs. historia, Antwerp., 1601.*) az alapot szolgáltatta s melyet Istvánffi Gyula 1900-ban facsimile-ben újból kiadott. Beythe István segítségével készül az első magyar növényiszótár, a *Nomenclator Pannonicus*, melynek első kiadása Németújvárott 1583-ban, második kiadása Antwerpenben 1584-ben jelent meg.

A németújvári kiadás Manlius János nyomdájában készült. Manliust protestáns hite miatt száműzték Laibachból s Németúj-

⁶ „Batthyány Ferenc bán hálát adott istenének, mikor megszabadult a bécsi levegőtől. A hős Nádasdy Ferenc és korának legkiválóbb magyarja: Batthyány Boldizsár még királyi hívásra sem mentek föl.“ Takáts Sándor: Az igaz magyar. Budapesti Hirlap, 1925. XII. 5.

⁷ Payr Sándor: A dunántúli ev. egyházkerület története. Sopron, I., 1924.

⁸ Clusius Arrasban született, mely akkor Németalföldre tartozott. A protestáns hitre Wittenbergában Melanchton hatása alatt tért.

⁹ Takáts Sándor: A régi Magyarország jókedve. 1921., 24., 30. o.

¹⁰ Payr id. műve. — P. Gratian Leser: Stefan Beythe. Güssinger Zeitung, 1926. VII.

várott talált menedéket. Itteni nyomdájából számos egyházi munka is kikerült.¹¹

A munkatársak utai nemsokára azután szétválnak. Rudolf udvarában Clusiusnak protestáns hitvallása miatt már nem volt maradása, 1588-ban végleg elhagyja Béceset. 1590 február 11-én meghal Batthyány Boldizsár is. Beythe-t pedig egyházi küzdelmek foglalják el. Az élet sodra viszi az embereket. De ha e három férfiú sok küzdelemmel, bajjal tele életét végigtekintjük, azt látjuk, hogy életük legszebb időszaka az volt, melyet a magyar flóra virágos mezein töltöttek. Batthyánynak éppen a Clusius-szal való megismerkedése előtt hal meg majdnem egy napon három gyermeke. Flóra istenasszony bájos gyermekei gyógyították az apai szív sebeit.

Flóra istenasszony épp ebben az időben különösen bájos gyermekeket küldött Magyarhonba. A török kerti kultúra messze felülmulta a nyugati népekét s a magyar a törökkel nemesak harcban állott, de megtanulta tőle a kertek s a kerti virágok kedvelését. Sok török kerti növény, mely később egész Európában elterjedt, bizonyára első kézből került a magyar kertekbe, ha ennek a későbbi idők folyamán nyoma is veszett. Európa mai kertjei még mindig a török kerti kultúra hatása alatt állanak. Viráganyaguk túlnyomó részben onnan való. S ha a szürke téltől ölmössé vált kedélyünk a tavaszi napsugárban felfrissül a viruló tulipánok, jácintok, nárcisuszok, esászárcorona, aranyáfrán láttára, ha az orgona illatában és a virágzó vadgesztenyefa pompájában gyönyörködünk, gondolkunk egy pillanatra Clusius-ra is, mert ő volt az, akinek révén ezek a virágok az európai kertekbe eljutottak. Batthyány szalonaki kertjének tervét is Clusius készítette.¹² A szalonaki várfal oldalában van a régi Batthyány-kert, ma már teljesen elhagyatott állapotban. Csak a terraszos elrendezésből lehet következtetni, hogy milyen lehetett a kert egykoron.

Clusius bécsi kertjében látta Kelet-Európa az első burgonyát (1588.). Clusius a növény leírásánál megemlíti a virágnak hársfára emlékeztető illatát. Ez a tulajdonság a kultúrában, úgy látszik, később elveszett.¹³ A burgonya egyébként sokáig csak dísnövény

¹¹ Ebben az egykori gazdag, ma is még igen értékes könyvtárban 1613-ban Szenczi Molnár Albert is dolgozott („felhántam, kiraktam a bibliothekát.“) A magyar növényiszótár németújvári kiadásából mindössze egyetlen példány maradt fenn az ottani ferencrendi zárda könyvtárában. Ezt most a Clusius-életrajz kapcsán Hunger facsimile-ben kiadta. Csak meghatottsággal nézhetjük a régi betűket, melyekből a tudományok magyar történetének fényes korszaka szól hozzánk. Tiszta célkitűzés, lelkiismeretes munka, ragyogó kezdet, melynek nem volt folytatása.

¹² Pauer Arnold: Adatok a magyar kerti kultúra történetéhez. Szombathely, 1926., 21.

¹³ Kronfeld i. k.

volt. Nagy jelentőségét századok múlva ismerték fel s kultúrája nálunk csak 1818 után vált általánossá.¹⁴

Clusius művei ma sem avultak el.¹⁵ Kutató munkánk közben ma is minduntalan vissza kell térnünk a magyar, a keletalpesi, a spanyolországi vagy kertői növények első tudományos leírójához. Clusius-hoz. S eközben sokszor megcsodáljuk stílusának plaszticitását s azt a festői szemléletet, melyet az egyformára legyalult modern kultúremlék jóformán teljesen elveszített.

Dr. Gáyer Gyula.

¹⁴ Kazal: A magyar mezőgazdaság története. Budapest, 1927., 181. Vasmegegyében már Szily János r. kath. püspök terjeszti 1777. és 1799. között.

¹⁵ Arról nem sikerült hírt kapnunk, hogy Spanyolországban is megünnepelték-e az első spanyol flóra szerzőjének emlékét. Egyébként magyarországi szerepére is még sok adatot rejt a körmenői hercegi levéltár. Batthyány Boldizsár élete sincs még teljesen feldolgozva. Chernel Kálmán szerint (Vasm. Rég. Egyl. Évk. 1873., 60.) Kőszeg város levéltárában is vannak tőle levelek. Most, amikor a Clusius-ünnep lefolyását áttekinthetjük, talán helyénvaló volt Clusius jelentőségéről s magyarországi kapcsolatairól e folyóiratban is megemlíkezni. S hogy beszámolóink teljes legyen, még megemlíthetjük, hogy a centenáriumi alkalmával a magyar irodalom is tudomást vett Clusius-ról. Dormándi László: Sóllyommadár című történeti regényében szerepelteti Clusius-t teljesen helytelen, regény szempontjából is szükségtelen beállításban s oly tárgyi tévedésekkel, melyek hibás voltáról a szerzőt bármely lexikon betekintése meggyőzhette volna.

Tanulmányi kirándulás.

János fiam az utóbbi időben egyre-másra veti föl nyugtalan-kodva a kérdést:

— Mikor viszel már magaddal a cafába?

— Majd ha behívnak, — mondom neki úgy munka közben, csak épp hogy csillapítsam valamit.

Gyanakodva néz rám, úgy faggat tovább:

— Ész mikor fognak behívni tégedet?

— Majd ha a király elrendeli az általános mozgósítást, — vetem oda, esakhogy lerázzam már szakadatlan nyugtatásaival.

Elhallgat erre, még nagyobb nyugtalanságban. Mert János ötéves lesz mindössze a nyáron, de lelke fenekéig militarista. Ilyen korban más, vele egyidős ifjú sem igen szeret hátrálásról beszélni, ha már ellenség kerül szóba, ámde a János militarizmusa türehtelenné vált az utóbbi időben. Az összes muszkákat nem hajlandó látni másként, csak halomra öldösve a csatamezőn. Harci ménje felkantározva, kicsutakolva vár reá a szoba sarkában, lesve a pillanatot, hogy harsányat nyeríthessen, mihelyt János nyeregbe veti magát egyszer, hogy attakra induljon.

Dehát az a nap késik . . . Mindig késik . . . És úgy látom, János is kezd rájönni, hogy aligha fog már ő résztvenni csatában, legalább az apja vezetése alatt nem . . . Mert valahányszor megbiztatom, hogy legközelebb megindulunk ketten, bizalmatlanul pillog reám:

— Ész hol van a lovad?

Hogy János egyáltalán fölvehet ilyen kérdéseket, abban magam is hibás vagyok.

János előtt ugyanis egyetlen tekintetbe jöhető fegyvernem a magyar királyi huszárság. Amikor lovasaink elsőízben kerültek szóba kettőnk között. János természetesnek találta, hogy fölvesse a kérdést:

— Ugy-e, apukám, te isz huszál voltál?

— Csakis, — nyugtattam meg a türelmetlenkedő embert.

Annyit mondott rá:

— Én isz huszál vagyok!

Idővel (Isten ne vegye bűnömül!) magam is természetesnek vettem egykori lovas-állapotomat, noha sokan emlékezni fognak még reá, hogy mint huszároktól mélyen lenézett bakancsos

forogtam egykor az ágyufüsttől és koromtól ellepett régi mezőkön... Így aztán érthetőnek fogja találni ki-ki, ha János mind türelmetlenebbül kezdett sürgetni:

— Ész hol van a lovad?

Különböző ürügyekkel sikerült még huzni az ügyet néhány hétig, de mert a lovamat csak nem hozták, mind érezhetőbb kétségbeesés vett erőt Jánoson. Egy délelőtt aztán megsemmisülten bukott le a diványra arccal s minden bevezetés nélkül jajgatni kezdett. De úgy, hogy rázta a zokogás:

— Jaj, Isztenem! Jaj, Isztenem!

Hozzásiettem, csitítani próbáltam. Mert fogalmam nem volt, mi történhetett vele. Nagynehezen sikerült annyira csillapítanom, hogy ráemelte arcát, amelyen sebesen hulldogáltak a könnyei. Olyanok, mint egy borsószem.

— Mi bajod, fiam? — faggattam ijedten.

A legnagyobb kétségbeesést láttam rajta, miközben fuldokolva jajgatott:

— Szohasze nem viszel engemet a catába...

— De, fiacskám, hiszen én se megyek esatába!

Akaratosan hajtogatta a magáét:

— Jálsz a catába! Ébéd után mindig elmegy hazullól a catába, de engemet szohasze nem viszel!

Láttam nyomban, hogy ez több már a kettőnél. Ezuttal még sikerült valahogy, azt hozva föl kibúvónak, hogy a husvéti ünnepek után komolyan lóraülünk ketten s esatlakozunk a huszársághoz. Addig azonban kis türelemmel kell lenni, mert a király nem rendelheti el a mozgósítást, míg az összes ezredkürtösök nincsenek készen. A hornyistáknak ugyanis most pucolják a trombitáit, mivel a hosszas henyelésben alaposan megrozsdásodtak.

János elhitte. Legalább látszatra.

Igy ment el néhány nap, gyötrelmes várakozásban, amikor némi fordulat következett el János csatákra és embervérre való acsarkodásában. Magam is áltattam magamat eleinte, hogy Jánosban gyengülni kezd a háborus mentalitás s minden-érdeklődésével a tudomány és művészet felé kezd orientálódni.

Ez pedig így történt.

Ágnes néneje, ki az elemi iskola harmadosztályának kiváló előmeneteli növendéke immár, kijelentette egy napon, hogy okvetlenül meg kell néznie Budapest fő- és székváros szobrait és pedig kerületek szerint csoportosítva. A földrajzból tudniillik éppen ez a tananyag ezidőszert s a tanító néni nagyon a lelkükre kötötte, hogy az egyes szobrokat s egyéb művészeti emlékeket okvetlenül tekintsék meg. Mivel pedig édesanyjuk engemet szemelt ki a kalauz szerepére, szó nélkül fejet hajtottam a magasabb elhatározás előtt.

Ugy terveztük ki Ágnessel, hogy először a IV-ik és V-ik kerületet vesszük sorra. János, mikor meghallotta, miről van szó, nyomban kijelentette:

— Apukám, én isz megnézem a szoblokat!

Örömet egyeztem bele, mert remélni kezdtem, hogy mától fogva érdeklődési köre kiterjed kulturális vonatkozásokra is és így a jövőben kevesebbet zaklat majd a különböző fegyvernemekkel és lovasalakulatokkal.

Felkészültünk tehát s édesanyjuk ozsonnát is csomagolt be az útra, hogy legyen mit ennie Jánosnak, ha időközben meg találja éhezni.

Elindultunk hát!

A földalatti villamoson kifogástalanul viselkedett, amennyiben hallgatott. Csak olyankor neszelt föl, ha Ágnes súgott valamit a fülembe. A kisasszony természetesen azért suttogott hozzámhajolva, hogy a kocsis utasai meg ne hallják, amit mondani akar. De János abban a pillanatban megrántotta a kabátomat s félhangosan érdeklődött:

— Apukám, mit mondott lólam Ági?

Mert képtelen a föltevésre is, hogy ne róla beszéljenek mások s ne őt akarják eláztatni nálam. Am ezuttal megnyugtattam:

— Azt mondta, hogy igen jó gyerekek vagy.

Visszahelyezkedett a kocsis padjára s nagy elégtétellel hallgatott tovább.

A Vörösmarty-téren szálltunk ki s természetesen Vörösmarty szobrával kezdtük a tanulmányi körutat.

Mindenekelőtt körüljártuk a szobrot. Ágnes bizonyos megilletődéssel, mint aki már tudja, miről van szó, János ellenben fűrkészve összehuzott szemmel. Mintha az egyes alakok ruháját figyelte volna. Végül is megálltunk, szemközt a görnyedező Vörösmartyval s Ágnes felelő-állásba helyezkedve, mondani kezdte, amit a költőről tanult. Mint az iskolában:

„Vörösmarty Mihály, hazánk koszorús költője, a Szózat írója...”

János fagyos nyugalommal várt a mondóka végére s akkor megrántotta a kezemet:

— Hogy hívják ezt a bácit?

— Vörösmarty bácsi, — adtam meg a szükséges felvilágosítást.

Nagyot nyelt s gyanakodva szólt:

— Völösmalti báci volt katona?

Szörnyű dilemmába kerültem. Mert ha azt mondom: volt, nem állítok igazat; ha ellenben minden katonai jellegétől megfosztom a költőt, örök időkre vége a presztizsének. Végül is azzal ütöttem el a dolgot:

— Volt katona, de abban az időben nem volt esata...

— Akkol jó, — s komolyan bólint maga elé.

Továbbhaladunk aztán a Dunaparton. Ágnes szemlátomást a kiváló hazafiak jelentőségén tünődözve, János pedig bizonyosan azon töprengve, hol láthatna egy olyan honi klasszikust, aki ütök-

zetben is járt? Kivéven persze Petófit, akinek halálig tisztelője János.

Igy jutunk el Eötvös József báró bronzalakjához. Ágnes itt is tisztelgő állásba helyezkedik s elmondja, ki volt Eötvös mint államférfiú, mint gondolkodó és mint költő? János türelmesen vár. Mikor azonban nénje abbahagyja egyszer, újból fölveti a kérdést:

— Apukám, hogy híjják ezt a bácit?

— Eötvös Józsi bácsi...

Egy nagyot nyel s gyanakodva folytatja:

— Ötvösz Józi báci volt katona?

— Volt! — mondom rá szemrebbenés nélkül.

(Mert mit is mondhatnék egyebet, Istenem!)

Ám itt még nincs vége a nyomozásnak. Nagy barna szemét bizalommal veti föl reám:

— Catába isz volt?

— Volt hát! Meg is sebesült!

Fölnéz ekkor még egyszer Eötvösre s maga elé bólogat:

— Akkol kapitány volt...

Ilyenformán teszem meg a régi cs. és kir. haderő tagjává Deák Ferencet, Széchenyi Istvánt, id. Andrassy Gyula grófot, (az ráadásul lovon is ül), de már Kossuth Lajosnál bajok vannak. Mert János figyelmét a legesekélyebb mellékkörülmény sem kerüli el s kétszer is megkérdezi:

— Mélt van Kossuth báci szoknyában?

Itt megakadok magam is. És huzom-huzom el a szobortól azal az ürüggyel, hogy sietnünk kell, ha be akarunk menni az országházba is. Lesz ott látnivaló, de olyan, amelyet még sohasem látott János eddigi kurta életében.

A lapszust azonban nem lehet reparálni többé. Próbálok ugyan argumentálni, hogy Kossuth Lajos még a király katonáit is megverte, ám János nem hisz többé. Fejet csóvál, úgy motyog maga elé:

— A katonának ninc szoknyája...

Szerencsére újabb dolgok következnek hamarosan, amelyeket alaposan meg kell tapasztalni. A parlament legkövérebb portása, akivel intim barátságot tartok fenn, készséggel megengedi, hogy fölmehezzünk a kupolaterembe.

Megyünk hát a lépcsőkön. Én a Kossuth miatt való fiaszkon bosszankodva, Ágnes lábujjhegyen lépkedve, János meg karikára nyílt szemmel tekintgetve körül.

Hát van is mit nézni!

Súlyos vörös szőnyegeken lépkedünk, melyeket fényes rézrudak fognak le. Látszanak már a kupola ívei, a magasságos boltzat közepéig rohanva föl. Rejtelmes félhomály odafönt a világ, tompa-sárgában csillognak a cirádák...

Egyszer-csak hallom, amint magában dörmög János:

— Ez egy alanyház...

(Hát bizony került ez legalább annyiba az országnak, mintha aranyból lennel!)

Fönt állunk már, túl a legelső lépcsőfokon. Magamat is áhítat száll meg. Ágnes összeszeszi a kezét s akaratlanul imádkozni kezd, János pedig kinyílt szemmel pillantgat körül s egyszerűen csak felsuttog:

— Itt lakik a magyal kiráj!

— Igen, — mondom rá félhangon. — Ez a király lakása...

Megrendülten áll egyhelyben. Később megint felsuttog:

— Ész hol van moszt a kiláj?

— Budára ment át, a Várba, ott beszél a huszártábornokokkal. De ebédre majd hazajön.

És mialatt Ágnes halkán imádkozik, János rámemeli arcát s int, hogy hajoljak le hozzá. S belebeszél a fülembe:

— És hol alszik a kilájkiasszony?

— Abba a szobába, ni, — s rámutatok az egyik oldalajtóra. — De hallgass, mert fel találod költeni!

Hallgatott is. De volt még egy kérdése. Először nyelt egyet s csak a szája mozgásán láttam, hogy kérdez valamit. Lehajoltam hozzá:

— Megmondtam, hogy csendben kell lenni. Mit akarsz már megint?

Mély megilletődéssel suttogott:

— Apukám, hol vannak az ágyúk?

— Lent a pincében... De most aztán csend legyen!

Alig tudott suttogni is már, oly megilletődés szállta meg. Mindazáltal rántott még a kabátomon egy utolsót:

— Hogy meg ne lássák a cehek?

— Hogy meg ne lássák a csehek... Pszt...

Szótlanul jöttünk le hárman s elfogódva utaztunk hazáig. Kiki a saját gondolataival volt elfoglalva.

Idehaza beszámoltunk édesanyjoknak a tapasztaltakról, amint illik. Ágnes lelkesedéssel szolt a pesti Dunapart művészi alkotásairól. János hallgatott. Éppen a húsnál tartottunk ebéd közben s anyjuk előtt annak a reményemnek adtam kifejezést, hogy a maihoz hasonló tanulmányi kirándulások szelidítő hatással lesznek talán János eddigi mentalitására. Esetleg fordulópontot jelenthetnek egész életére s a jövőben talán érdeklődést fog elárulni a kultúra komoly eredményei iránt is. János, aki figyelemre se méltatott bennünket, abban a pillanatban belevágta villáját a húsba s annyit szolt, közömbösen:

— Ha egyszer meghalagszok, mindenkit levágok!

Riadtan néztem össze a feleségemmel... Nem! Nem!... Csődöt mond itt minden nevelési módszer.

Komáromi János.

A Stáhly-utcában.

(Emlékezés Dömötör Jánosra.)*

*Komor nagy épület. A hányszor elmegyek
E néptelen soron, a melyre háta dül,
Megdöbönt egy kapu. Sötéten e megett
Halottonyújtóztató kápolna áll belül.*

*Még most is él a kép, jó ötven éve bár:
Ravatalon pihen nyugodtan egy halott,
Szép tiszta homlokán nincs egy redő, sem árny,
Mi állunk megkövült, sötét, bús arcczal ott.*

*Egyként szerette őt tanítvány és barát,
Arczán a megnyerő finom, meleg mosolyt.
Kék szeme kék égnek tükrözte sugarát,
Ajkaról bölcs igék csurrantott méze folyt.*

*Irgalmas ég! Hogy is, hogy is jutott ide!?
Mily viharok dúlták lenn a tengerszemel?
Oly bölcs volt, oly derült, és volt gyermek hite,
Élő víz, melyet a homok be nem temet.*

*Ki tudja, mily szilaj, nyugtot nem engedő
S örvöngésig vadult harcot vívott szegény.
Míg végre megpihent a Heine szenvedő
Arczát ábrázoló szomorú kép szegén? ...*

*) Dömötör János 1877. elején, harminczhárom éves korában öngyilkos lett. Lakásában lekasztotta a szegről Heine arczképét s magát akasztotta helyébe. Mi indította őt a szörnyű tetre? Örök rejtély maradt. Nagyon fiatalon a budapesti református főgimnázium tanára lett, később Tolna, majd Pest vármegye tanfelügyelője. Mint költő, műfordító, esztetikus és kritikus a legkiválóbbak közé tartozott. Van néhány költeménye, mely a világirodalom legnagyobb mestereinek remekeivel helyezhető egy sorba. A külső elismerés sem hiányzott. A Kisfaludy-Társaság korán tagjává választotta s legjelesebb íróink méltatták barátságukra. Nagy tudásával, szellemes társalgásával s szeretetreméltó, derült egyéniségével mindenkit lebilincsel. Mi, tanítványai, rajongtunk érte. Megtörve álltunk ravatala mellett a Rókus-kórház hátamegett rejtőzködő szegényes kápolna udvarán. Ezt a félszázad óta folyvást elevenen élő érzést tolmácsolja költeményem. V. Gy.

A nagy német szatír tizenkét év során
Matrácz-sirjában is kivárta a halált,
Míg ő, az ifju, ép, erőszakkal, korán
A mindent elnyelő sötét mélységbe szállt.

A sátán vitte-é szédítő szirtre fel,
— Nem eggyel tette már, kin úr a képzelet —
Hol keskeny ösvényen a láb nyomot se lel,
Korlát síncs, a mohó szirtszakadék felett?

Minő gonosz varázs! Úgy vonz, úgy húz a mély.
Van, a ki görcsösen a sziklához lapul,
Van bátor is. De van gyöngébb a többinél.
Ki vak mélységbe le önként ugorva hull...

Térét a záporok elmossák odalenn,
Porló testét hamar bekússza vad bozót...
De hát a lelke, mely fönn a meredeken
Többé nem hallható az intő égi szót?

Testetlen árnya most nem bolyg-e valahol,
Besírva rég nekül a végtelen magányt,
Hol metsző szél süvít s jeges vihar csahol,
Szaggatva, tépve őt felhőfoszlány gyanánt?...

A hányszor elmegyek e gyász kapu előtt,
A szívem elszorul s meghatva rebegi:
„Mindenható Atyám, vedd irgalmadba őt,
Adj csöndes pihenést, örök nyugvást neki.“

Vargha Gyula.

ARCKÉPEK.

Szabó Mária.

I.

Szabó Mária az író oeuvre-je nagyon szétesnék és ködössé válnék, ha Szabó Mária, az ember gyermekora minduntalan keresztül nem csillanna rajta s egységet nem biztosítana néki.

Nem ismerem az ottományi paróchiát, de azért igen csak tudom, hogy olyan, mint azok a többiek, amiket ismerek és megszerettem. Ha régen épült, még történelmi levegője is lehet, ha nem elég régen épült volna, lebontotta volna a presbitérium talán már a papkisasszony életében, mert egy bizonyos kornak az alkotásai még a világháború előtt sajátos ideges tömegelőrzet folytán szinte kivétel nélkül egymás után csakány alá kerültek a paróchiák közül. Akkor még félvárosi-félfalusi kényelem dédelgette a bennlakókat — mindegyikből az emberségesebb fele (fürdőszoba, virágoskert). Föld is van, papiföld, vagy a nagytiszteletű asszony öröksége, vagy valami szerzemény, ha okosan éltek, míg a lányok cseperedni kezdtek, de ez a föld nem terül meg olyan tIRAUNIKUS és kIZÁRÓLAGOS szÉTTERPESZKEDÉSSEL a lelkeken, mint mondjuk, a birtokos kisasszonyok körül, mert a mindenheti prédikáció, az egyházi lapok, papi gyűlések, esperesi vizitációk, a sokféle és sokfelől jött vendégek, az emberi sorssal való naponkénti csaták vagy legalább is érintkezések állandóan injectiót adnak a léleknek ott, ahol a matéria olyan könnyen s meglehetősen magától értődően fojthatná meg különben. A nagytiszteletű úr sokat van otthon, ha arrólfelel nézzük a dolgot, hogy a gyermeknevelés más pályán forgolódóknál mennyire nélkülözi napjainkban az apát, de igen gyakran szokott távol is lenni ahhoz, hogy nagy szeretettel és mohó ujságvágygyal várják haza. Népes az ilyen kis paróchia rendszerint, a legöregebb gyermek vegyesen lát bölcsőt meg koporsót s betegápoló és dajkáló ösztönei korán kifejlődhetnek.

Azután el kell menni okvetlenül nevelőbe, még pedig internátusba, mert papi lányoknak úgy a legjutányosabb. A paróchia levegője konzerválja és hazafelé csalogatja a papkisasszonyt s feledhetetlen vakációk mazsolaszőlőjét keveri az iskola nehezen telő napjainak sokszor bizony keletlen-sületlen kalácstészájába.

Önállóbb már, mint ahogy elment. Inasévek telnek ezután, de nem a konyhában, mint a dolgok logikája követelné, hanem az irodában

és a tanyán. A konyhában a nagytiszteletű asszony épp olyan korlátlan egyeduralkodó, mint akár a bérlőné tekintetes asszony, akár a jegyzőné ténsasszony: ott bizony szegény, intőzetből hazaszabadult Dóczyták még a tejfelt se szedhetik meg önálló iniciatívából, míg édesanyjuk meg nem mondja, melyik csuporba szedjék.

Az iroda az más. Oda a nagytiszteletű asszony benézni sem szeret, mert nem törülgethet kedvére az írások miatt. Tanító, kurátor, funerátor, bábaasszony, keresztlevélmásolatot instaláló ember, franciául írt hadifogoly-kártyával reménykedő hadiözvegy, betegért-könyörgető mind a kisasszonyt keresi, kis idő múlva vele is tárgyal. ha a nagytiszteletű úr kánonikavizitáción van.

Tanyára se szeret járni a nagytiszteletű asszony, mert rossz az út és nagyon összerázza. Dézsmálni, keresztolvasni, szénaharmadolni, vetőmagot esávéztatni nagyon hamar a kisasszony jár ki a nagytiszteletű úr helyett. Későbbben már a gép is az ő gondja, hogy reggeli templomot ne mulasszon a nagytiszteletű úr, még későbbben pedig már hozzá fordulnak először a különböző József- és Mihálybácsik, „apuka” csak a végső fórum, alig több alkotmányos szerepében az angol királynál. Legkésőbbben az egész falu az ő nyakába zúdul. Ő tudja meg először, ha Kissné ott akarja hagyni az urát s ő is hozza jóra nagynehezen a kettejük dolgát, ő mozgat meg eget-poklot — hiába, hogy Nagyék el ne adják a földjüket s ki ne bolonduljanak Amerikába a többi után.

Világháború, árvaság... A kép akkorára már elő van hívva, csupán fixálni kell. A kisasszony, családjának immár idegenek szemében is feje, bátran, ingadozás nélkül és egyedül megindul az élen.

II.

Lehet méltánytalanságnak is mondani, de ilyenkor elsősorban az az izgató probléma foglalkoztatja az ismerni szándékozót, mi az az általános irodalmiságon túli vonás, amely ezt az asszony-írót is. úgy mint a többit, megkülönbözteti a férfi-íróktól? És mi benne az a másik titkos jegy, amely a szaffradzsettet nagyasszonyá magyarítja?

Minden, minden. Legelején kezdve a megfigyelést az *élményei* tükrök, amelyből minduntalan magára eszmél. Azt lehetne ez ellevetni, hogy ez csak líraiság, szubjektív életszemlélet, vagy az Ich-regényeknek az a nem nagy ritkaságszámú, menő technikai fogása, mikor a harmadik személy egyszerűen kicserélhető az elsővel. De nagy tévedés volna ezt a jellegzetes látásmódot onnantól kezdve vennünk észre, ahol már műalkotás. Férfi-író vagy férfi-módon író nő sokkal motorikusabban fogja fel az életet, mint ez az őszintén nő író, aki egészen vizuálisan éli újra a már egyszer hallottakat és látottakat, sőt a már egyszer megélteket is a multjából. Amazok, mint egy színész, játsszák újra emlékeikben a szóbanforgó életdarabot, ő csak nézi a színpadot és olyanforma szorongással keresi és találja meg önmagában a főszereplőt, mint ahogy az első sorokban

ülő habitué zavarba jön, ha a komikus commedia dell'arte-szerűen hirtelen rámutat és megszólítja. Az élet titokzatos, tarka és fájdalmas élmény, de teljesen értelmetlen addig, míg az ember ki nem következteti belőle és központi helyzetének méltóságára nem emeli önmagát, mint minden titoknak kulcsát, minden tarkaságnak és fordulatnak szempontját és minden fájdalomnak kiapadhatatlan forrását. Ez eddig, mint feminin vonás jelentkezett irodalmunkban és minden esetben ellenszenves volt egy kicsit, Fanny hagyományaitól Molnár Ferenc „Andor“-jáig.

Szabó Máriánál ez az eddig legjobb esetben kissé németesnek érzett és limonádénak nevezett élmény-komplexum első ízben válik művésztetté és gyökerében szimbolikus erejűvé. A technikáját legszemléletesebben „Ferenc“ című novellájában láthatjuk. Ebből aummy az élmény, hogy a vak koldus a papkisasszony apja halála óta csak egyszer járt a háznál, akkor nagyon barátságosan elbeszélgettek, s azóta elmaradt. Ennek a képnek nincs értelme, ha csak magát a koldust nézzük, vagy ami a koldust körülveszi, a papot, a paróchiát, a pap sírját, a temető árkat, a pap későnkelő házanépét, a koldus habitusát, életmódját, családi viszonyait, a falut, az alföld falurendszerét: bizonytalanság, fájdalom értelmüket veszítik és kómiassá válnak azok számára, akik vizuálisan lelkük elé tartják. Szabó Mária belénéz és kikövetkezteti a képből önmagát a zavaros egész egyetlen magyarázatául. Ő a rossz, a gyarló, az emberszerető édesapának méltatlan leszármazottja, aki nem tud kéretlen is adni. Ő az, aki sem a ki nem mondott szavakból, sem az eltévedt ember szegénylős védekezéséből nem találja ki, hogy elvezesse Ferencet édesapja sírjához, ahova még egyedül nem tudja a járást. — De ugyanígy következtet önmagára a „Felfelé“-ben a földnek és népének a sorsfordulataiból, az „Appassionatá“-ban a vak ember torz gesztusaiból, kiadatlan regényében „Soltý Évá“-ban egész csoport ember sorsának egy bizonyos és nem másmilyen alakulásából. Talán soha sem emlékezett még tollal a kezében úgy vissza: mikor én ezt csináltam, vagy más valaki meg azt csinálta, hanem mindig így: mikor velem vagy más valakivel ez meg amaz történt.

Alakjainak és az alakok *sorsának* ez a látóasmód bizonyos szoborszerűséget és passzivitást kölcsönöz. Nem véletlen, hogy a „Felfelé“ Ágnese szinte csak beleül a sok készbe, melyben sorsa megindul. Őlébe hull egy szép nagy birtok, várja egy régen bebútorozott öreg kastély, egy eleve adott tanýásgazda alig győzi megköszönni készségét a gondviselésnek. Még döntő hatású olvasmányait is úgy kapja készen: részben a kastély könyvtárában, részben keresztapjától névnapí vagy karácsonyi ajándékul. Az „Appassionata“ Mártáját meg Andor várja kész lakásra és egzisztenciára olyan időben, mikor a menekülőknék éppen ez a kettő adódott egyébként a legnehezebben. „Soltý Éva“ sorsa változása is aranytengelyen forog és sohasem Éva aktivitásán múlik, hanem azon, hogy mit gondolnak vagy éreznek éppen abban az időben — mások. Legaktívabb társa sem különb ebben a tekintetben nála: életénék egyik zajosabb

szakaszán kommunistának nézik s ez előreségíti a határig, ott sem maga ügyességén szökik ki, hanem alkalmas pillanatban kéznél lévő nacionalisták kiszöktetik. Természetesen a körülmények igen gyakran nagy erőfeszítésre kényszerítik ezeket a passzív hősöket, ezt a vis inertiae-t azonban, amely sohasem magától alakul át mozgássá, csak felületes nézés veheti aktivitásszámba.

A passzív embernek esetlegességek sorozata a sorsa is. A görög végzettragédiák ötét bizonytalansága borong fölöttük s sokszor csak az „istenek beavatkozása“ menti meg a mozdulatlanságtól. A „Fölfelé“ Ágnesének p. o. abból áll az élete, hogy megért és kitart. Ha el kell adni a földből, akkor a maradékán dolgozik tovább. A nem repatriálók lelki alkatának a lététevényese. Egyszer azonban elutazik Kolozsvárra. Ott megtalálja az urát, aki valaha nem akart vele maradni a föld mellett. Hazahozza és beállítja a földre. Ezt a sorsot férfifantáziával naivnak kellene tartanunk, ha azt követeljük tőle, hogy az otthonmaradás eposzából a hadbaszállás regénye zendüljön ki a régi módon. Az „Appassionata“ Mártáját sem értjük meg, ha Lászlót ellenszenvesnek érezzük. (Pedig az, ha férfi írja meg, Biró Lajos „Diadalmasszony“-a igen jó példa rá.) Solty Éva édesapja lélektanilag indokolatlan jellem s van olyan naiv férfi-kiadásban, mint Vörösmarty nőalakjai, vagy Jókai démonai azóta. Mióta nőkről nők festenek portrékat — nem egészen megszokott recept szerint.

És miket mesél ezekről az alakokról, ezeken a sorsokon keresztül! Talán ezek a mesék a legérdekesebben asszonyiak. Ujak, szokatlanok, legfeljebb gyermekkorunkban hallottuk másukat. Az irodalomban más mesékhez szoktunk. Még a poétika is ilyen műszavak kötőfékszárán tartotta-kézben őket, mint probléma, bonyodalom, megakasztó jelenet, végkifejlet, stb. Egy nagy csatater s egyetlen hatalmas döntőütközet volt a regény, amelynek a végén a hős győzött, vagy elbukott.

Ilyen meséket Szabó Mária nem tud már mesélni. A „Felfelé“-nek az a meséje, hogy az öreg kastélyok olyanok, mint az öreg nagymamák: öltöztetni, mosdatni kell őket, megcirókálni és körülölelgetni; a földet szeretni kell, úgy, mint az embereket, gondozni, ápolni, gyógyítani és védeni. Az élet a földből sarjad és az igazságok is a földben gyökereznek. A vándoroknak éppen azért nincs igazuk, mert sehol sem tudnak gyökeret verni; csak *lesz* igazuk, majd ha hazatérnek. Az „Appassionata“-ban az emberről mesél az, aki a földről mesélt az imént. A mese azonban ugyanaz maradt. Az embereket is szeretni kell, gondozni, ápolni, gyógyítani és védeni. Szenvedni kell azokért, akiket szeretünk, mert csak szenvedésünk árán válthatjuk meg őket szenvedéseiktől. És nem szabad a szenvedésünkért kérni tőlük semmit, mert csak azt adhatnánk érte, amitől megakarjuk menteni őket: új szenvedéseket. Solty Éva harmadik változatban meséli el ugyanezt a témát, csak sokkal tisztultabb formában, mert azt hiteti el velünk, hogy a várakozásnak és áldozatnak kimeríthetetlen rezervoárja a női lélek és hogy ez a két gesztus biztos

győzelmeire segítő erő. A novellák aláfestik ugyanezt az egyetlen mesét, de részleteiben is csak többet mesélnék róla, újabbat nem.

Talán sejteni is lehet immár, hogy ennek a mesének kicsoda a hőse? Kifogyhatatlan kedvvel mindig csak a nő, pontosabban a lány. Az „Appassionatá“-nak asszony ugyan a hőse, de lényének egy fontos kellékeképpen még gyermekkel a szíve alatt is megőrizte azt az clemezhetetlen valamit, amit Arany János így ír körül: „szüzi daccal tündér lenni“.

Ez a nő, a sokféle alakban mindig ugyanegy, új figura a magyar irodalomban. Ami Jókai, Mikszáth, Gárdonyi tollán keresztül született asszonyaink úgy voltak asszonyok, mint Mark Twain Huckleberry Finnje: az ölükbe ejtett gombolyag összeszorította velük combjaikat. Szabó Mária leányai éppen ezekben az ösztönös gesztusaikban és legönfeledebb pillanataikban asszonyok, akiknek a férfi és az egész világ active arravaló, hogy ajánrózva dajkálhassák, passive pedig arra, hogy várjanak rá, ameddig értük nem jön és hogy megláthassák tükrében magukat.

Ne beszéljünk ennél fogva ilyen férfias dolgokról, hogy *kompozíció* és *stílus*. Nincs és nem is lehet egyik sem. Finom hímzésre gondoljunk kritizálás helyett, amelynek egymás háta mögé bújkálnak és szökdösnek a motívumai és megkaptuk a kompozíciót. Mind egyformának látszanak ezek a színes leányálmok, pedig igazában kettő sem hasonlít közöttük egymásra. Megkaptuk a stílust, ha erre ráeszméltünk.

Még csak a *szavairól* szeretnék megemlékezni egész külön. A fogantatásnak, sarjadásnak, növekedésnek, termékenységnek és odaadásnak valami szokatlan bősége és elragadott imádata harsonazza ki szótárából rajongó himnuszát. Az Énekek Éneke szavai illenek rájuk: Megnyitám az én ágyasházam ajtaját és az én ujjaim hegyén mirha csepeg vala a závárr kilincseére...

III.

Szabó Mária, Berde Mária és Gulácsy Irén az első magyar kendőzetlen nőirők triásza. Elődeik még nem merték nővoltukat őszintén adni irásközben, utánozták azt a modort, amit férfi-társaiktól s nagy férfi-elődeiktől örököltek.

Gulácsy Irén az első nagy lábbadozó, aki legyűrte és túléli ezt a járványt. Berde Mária lábba állotta ki, persze belesáppadt és megványadt belé. Szabó Mária immunisnak bizonyult és női mivolta neki a legrobustusabb. Annyira őszintén adja magát, hogy még leányvöltát sem vetközi le az asszonyiség kedvéért és annyira nő irásközben, hogy szinte érezni, amint engedelmesen kezébe veszi a tollat és nem alkot, nem teremt, hanem szent odaadással megtermi a gyümölcsöt s maga a legáhitatosabb tisztelője annak, ami rajta keresztül ugyan, de egészen titokszerűen, fájdalmaiból ugyan, de függetlenül tőle — megszületett.

Karácsony Sándor.

KRÓNKA.

— **Albrecht Dürer.** Április hatodikán mult négyszáz éve annak, hogy a németek egyik legnagyobb, sokak szerint legelső művésze, Albrecht Dürer Nürnbergben, 57 éves korában meghalt. A nevezetes évfordulóról való megemlékezés ünnepies formában jutott kifejezésre mindenütt, ahol az emberi alkotó tevékenységek legnemesebbje: a művészet otthonra talált. Megünnepelte ezt az évfordulót a magyar tudományos és művészeti világ is, egyfelől a két magyar Dürer irodalmat összefoglaló bibliográfia kiadásával (az egyiket német nyelven a kultuszminisztérium, a másikat magyar nyelven a fővárosi könyvtár adta közre), másfelől a Szépművészeti Múzeum Dürer grafikai gyűjteményének nagyszabású kiállításával.

A mi ünnepsünk nagyon is helyénvaló. Dürer családja a mester saját följegyzései szerint is Magyarországon, a Gyula városához közel fekvő Ejtas (Ajtós) községben volt honos. S csak a művész atyja, ki ötvösmesterséget tanult, került vándorévei alatt Németországba, majd sokáig dolgozva Németalföldön a „nagy művészeknél“, végérvényesen Nürnbergben telepedett le. Beházasodott gazdájának családjába s tizennyolc gyermeke született fiatal feleségétől; közülök a harmadik volt a mi mesterünk. Magyar rokonairól egyébként is megemlékezik följegyzéseiben Dürer; egyik nagybátyja szíjgyártó volt, ki fiát szintén aranyművességre taníttatta s az Kölu városának volt Niclas Unger név alatt ismert ötvöse, nevében viselve magyar eredetének bizonyítékát. Másik nagybátyja a papi pályán vitte sokra: Nagyvárad ősi egyházának volt plébánosa. A művész atyai ágon való magyar származása tehát kétségtelen. De csak származása. Maga a művész, az ember ethikailag és művészileg a legbensőbb kapcsolatokkal van a németiséghez, a német szellemhez fűzve. A körülmények megfosztottak attól minket, hogy Aythósi Albert, a magyar művészet kiválósága lehessen; Albrecht Dürer néven a germán kultúra egyik legnagyobb, legsajátosabb, legkifejezőbb hajtása lett, de számunkra megmarad az a bizonyosság, hogy ezt a hatalmas östehetséget, apai végről Magyarország adta az emberiségnek.

Céltalannak és meddőnek látszik azonban minden oly kutatás, mely Dürer művészetében magyar vonatkozásokat, magyar jellemvonásokat felfedezhetni. Mert ilyenek, bevallhatjuk, Dürer művészetében nincsenek. Dürer működése és művészete úgy, ahogy a maga teljességében ma előttünk áll, a germán szellem legpregnansabb kife-

jezése. A német művészetnek egy válságos, küzdelmes korszaka benne, az ő munkásságában testesül meg, de benne is talál megoldást. Azt a harcot, mely a kifejlése tetejére jutott, de további fejlődésre képtelen gótika s az Itália felől beáramló új világszemléletet, új művészi ideálokat hirdető renaissance között volt kitörőben, az ő munkássága és az ő művészete hidalja át.

Dürer élete, pályafutása, működése és művészete jóformán hiány nélkül együtt van előttünk. Önarcképeiből a fiatal, alig 13 éves, megnyerően kedves külsejű fiúnak, meg az elmélyedő, komoly gondolkodó, java férfiasságában megörökített művésznak a testi képét is ismerjük. Leveleiből, feljegyzéseiből, naplójából, naiv és dőcögős verselgetéseiből plasztikusan rajzolódik elénk az érdeklődő, a világ folyását józan mérlegeléssel és nyílt ésszel tekintő, az élettel küzködő, sokszor nyers humorral tréfálkozó, de mindig mélységes hittel imádkozó embernek a képe. Ez a mélységes vallásosság, a megismerő, gondolkodó és tudatos hitre való törekvése okozta, hogy a vallás megreformálására fellépett Lutherrel kezdettől fogva lelki közösséget vallott. Könyveit, prédikációit lelkesen olvasta, mert „Luther őt nagy aggodalmakból segítette ki.“ Luther tettei, sorsának fordulatai iránt folytonosan érdeklődik, ellenségeit ócsárolja, őt pedig, mint a keresztyén hit megújítóját, a vallási élet megtisztítóját és a szent evangélium tekintélyének helyreállítóját magasztalja, védi, sajnálja és ünnepli, aszerint, amint Luther sorsának jobbra vagy balra fordulásáról értesül. Ez a mélységes hit és az életnek kritikai szemmel való józan megfigyelése művészetének is jellemző sajátossága.

Dürer művészetére nem lehet egy művész folyton tökéletesedő, mélyülő, s végül a monumentalitáshoz érkező pályájának sablonját ráhúzni. Kétségen kívüli, hogy a Michael Wolgemut műhelyében eltöltött inasévek után Martin Schongauer művészetének beható tanulmányozása és két, évekre terjedő olaszországi (velencei) útja roppant befolyással volt Dürer belső fejlődésére. Hasonlóképpen nem tagadhatjuk, hogy halála előtt alig 7—8 évvel tett németalföldi útja sem maradt nyom nélkül művészetében, de fejlődésének grafikonját ezek szerint meghúzni, meddő kísérlet volna. Genialis örökszép munkái, nagyszerű művészi ötletei külső befolyásoktól mentesen és függetlenül robbantak ki belőle.

Dürer művészi oeuvrejében grafikai munkássága a legfontosabb, és legkiemelkedőbb. A vonalnak és formának, a szerkesztésnek és térkihasználásnak kiváltságos mestere Dürer. A piktúrában is monumentális alkotásokat teremtett genieje, — gondoljunk csak a többi között, elsősorban a lélekábrázolás legmélyére jutó „Négy apostol“-ának alakjaira, a finom és hangulatos „Rózsafüzér ünnepe“ c. képére, a gyönyörű színharmóniában tartott „Mindenszentek“ oltárképre, s a frontális beállításában és belső jellemző erejében kiváló önarcképére, — de képeiben is a formák és vonalak uralmát látjuk, mellettük a színek csak másodlagos szerepre vannak hivatva. Ellenben a grafikában legjobban érvényesülhetett, nagy formakészsége, komponáló képes-

sége, beláthatatlan terjedelmű fantáziája és a már említett erős megfigyelő képessége. Művészetével új életet, megújítást vitt a fa- és rézmetszetek birodalmába. Új technikai eljárásokat talált föl, (a hidegtűvel való eljárás mód is tőle származik) mindig gondolkozó, a technikai és művészi tökéletesedés útjait fűrésző elméjével. Tárgyai a kor hangulatának megfelelőek: féktelen képzelő erővel, középkorvégei szenvedélyességgel, megdöbbentő és megrázkódtató képfarmákban tárulnak elénk az *Apokalipszis* jelenetei, lehangoltabb és világosabb formanyelven, de hasonlóan nagy megjelenítő erővel örökíti meg az Istenember szenvedéseit és halálát *passió*-iban s gyengéd, szinte lírai hangulatú kompozíciókban mutatja meg *Mária életét*. Általában a biblia s az antik világ képeiből merít tárgyat műveihez, melyekben technikája, szerkesztésmódja egyre nemesedik. *Ádám és Éva* c. lapja renaissance tanulmányainak nagy hatását vetíti elénk, míg *A kereszttyén lovag*, a *Melancholia* és *Szent Jeromos* c. lapjaiban, szimbolikus tartalom, a test plasztikai ábrázolása s a fényhatások perspektivikus megoldása tekintetében ad tökéleteset. Még az oly művészietlen feladatok megoldásánál is, mint a Miksa császár rendeletére készült 92 lapos *Diadalkapu* és 8 lapos *Diadalszekér* fametszet-sorozatban diadalmaskodik művészi ereje. Képmásaiban (pl. W. Pirckheimer, Melanchton, Erasmus Rotterdamus, stb.) nagy jellemző erő, léleklében olvasó képesség nyilvánul.

Dürer teoretikus úton is foglalkozott művészeti problémákkal. Tanulmányait könyvekbe foglalva is kiadta, s mindmáig nevezetes munkái szólnak „Az emberi test arányairól“ és a „Mérésről.“ Sőt élete vége felé hadi mérnöki tanulmányokkal is foglalkozott, épügy, mint Leonardo da Vinci s „az erődépítésről és városok megerősítéséről“ szóló művét ki is adta, bizonyosságot szolgáltatva szellemének nagy területeket átfogó és megmunkáló erejéről.

Dürer művészete ma már tülemelkedett embereken, korokon, stílusokon s belőlük vigasztaló hitet, a Véghetetlen erejében való megújítást s igaz, zavartalan gyönyörűséget meríthet a zajló élet küzdelmeiben elfáradt ember.

—n. —n.

KRITIKAI SZEMLE.

Kaftan T.: „Das Christentum als Religion, als Sittlichkeit und als Weltanschauung“. Schleswig, 1927. 137 lap. Ára 4.20 márka. — Szerzője nyug. schlesvigi evang. generálszuperintendens és kiváló egyházi író össze nem tévesztendő a hasonló nagy berlini dogmatikus professzorral és íróval, egy sok kiadású „dogmatika“ szerzőjével.

Alapos tudományos teológiai ismeret, mély vallásos érzés és korunk szellemi árnyalataiban való bámulatos tájékozottság jellemzik művét. *Harnack, Cremer, Girgensohn* és mások műveire való folytonos utalással zseniális rajzát adja a keresztyénség lényegének, mely a kiengesztelés és megváltás vallása és az isten- és ember-szeretet egysége, Jézus Krisztus történeti személyiségében, mint az isteni kijelentés teljességében. Majd tizenhárom lapon át klasszikus rajzát adja a keresztyén apologetikának, hogy aztán oldott saruval a szentélybe lépve, ismertesse az ígét és a két sakramentumot, a kijelentést és a vallásos hitet, a bűnbánó megtérést, az Istent s a hívő lelket s az egyházat. Erre következik mindannak a vallásos hatása „*a keresztyénségben, mint erkölcsiségben*“, ahol közelebbről behatóan méltatja az erkölcsi személyiséget, az erkölcsi közösséget a családban, politikai, gazdasági és közművelődési értelemben a népben s végül az egész emberiségben. Végül „*a keresztyénség mint élet- és világnézet*“ cím alatt beállítja azt a világnézetek kereszttüzébe, hogy igazolja annak világosságát terjesztő és életet adó isteni erejét és hatását.

Meggyőzően fejtegeti, hogy a keresztyénség mint Krisztus vallása, a vallás, a vallások vallása, az emberiség vallásos életfejlődésének tetőpontja, amelynek *Döllinger* találó szavával élve, az ó-szövetség és a pogányság (Platon és Arisztotelesz) az „előcsarnoka“, s a Krisztus utáni vallások a „mellékajtásai“. A buddhizmusnak, Platonnak s a görög eszmevilágnak s a sztoicizmusnak összes maradandó értékű érzés- és gondolatvilágát egyesíti magában. Mint üdvözítő és megváltó vallás egyesíti a vallást, az erkölcsiséget és a világnézetet, úgy, hogy Krisztus evangéliuma a legvallásosabb és legmorálisabb jellegű vallás: amennyiben az Isten, mint atya és az ember hívő, fiú szeretet és bizalom viszonyát és erkölcsiség: amennyiben az emberek egymás közötti testvéri, felebaráti szeretet viszonyát szabályozza. Utóbbiban rejlik a keresztyénségnek óriási szociális hatása is egyszersmind. A vallás egyesítő isteni erő és hatalom és minden szeparatizmus, p. o. Rómác, „betegség a vallásnak világban.“ Egyedülálló azért is a vallások történetében, mert elválaszthatatlan alapítója: Krisztus személyiségétől, ki,

mint ilyen, vallásos hitünk legfőbb tárgya és erkölcsi eselekvőségünk egyetlen példányképe.

Vallása minden ízében Istenben és Istenből való élet, tehát nem tan, vagy dogma, nem törvény és nem szervezet vagy közigazgatás. Történeti alakjában maga az Isten jelent meg a földön és bocsátkozott le kegyelemből az emberiséghez. Tehát isteni üdvadomány és nem a kulturális fejlődés eredménye.

Legfőbb eszméje az Isten-fiúság és Isten-országa, amelynek célja „Isten gyermekeivé“ nevelni az embereket és „Isten nemzetségeivé“ a népeket és nemzeteket. (V. ö. Stockholm és Lausanne vallásos világkongresszusát.) Erről az oldaláról a keresztyénség vallásos-erkölcsi élet-és világfelfogása a legalkalmasabb a jogosult koreszmékkel és az újabb tudományos vívmányokkal való összeegyeztetésre.

Dr. Szlávik Mátvás.

Max Wundt: Fichte. Stuttgart. 1927. Frommanns verlag.

Max Wundt, a jénai egyetem filozófiai tanszékén Eueken utóda, egy minden ízében kitünő Fichte-monographiával ajándékozta meg a filozófiatörténet irodalmát. Aki ismeri azokat a nagy nehézségeket, amelyek Fichte tanának helyes magyarázata elé merednek, az hálás szívvel fogad minden olyan őszinte törekvést, amely ezen nehézségek legyőzésére irányul. Alig volt filozófiai áramlat, amely olyan sokféle félremagyarázással találkozott volna, mint a német idealizmus bölcsellete. Itt is a félreértések terén kötséggkívíül Fichte tartja a rekordot, jóllehet nyelvének világossága és kifejezéseinek pontossága semmiféleképpen nem indokolja tanának félremagyarázását. Ha ezeknek a félremagyarázásoknak és gyakran kínos félreértéseknek forrását keressük, nem nehéz azt megtalálni. Fichte félremagyarázó és félreértői nem tudják vagy nem képesek megérteni Fichte filozófiai *álláspontját*. Innen van az, hogy sokan merőben metafizikai síkra helyezik a Fichte filozófiájában középponti helyet elfoglaló Én fogalmát, aminek következménye az, hogy az egész tan misztikus ködbe burkoltatik. Mások ismét az Én fogalmát lélektanilag értelmezik és ez által a bölcselati solipsismus vádjával illetik azt a férfit, aki életével és személyiségével a solipsismusnak merev és dacos tagadása. Aki Fichtét megérteni akarja, annak el kell szánnia magát arra, hogy mindkét magyarázatot elvetve, a filozófiai álláspontra helyezkedjék és így értse meg Fichte bölcselését.

Wundt könyve kiváló kalauz azon az uton, amely Fichte megértéséhez vezet. A könyv első szakasza a filozófus életsorsával foglalkozik s világos képet fest arról az életről, amelyet Fichte nemcsak művészettel, de annál szilárdabb energiával, akadályt nem ismerő bátorsággal alakított. Fichtének élete, éppen úgy mint filozófiája, személyiségének hű kinyomata. A következő szakasz Fichte *Tudománytanával* foglalkozik és előadja e tan történeti előzményeit s azokat a feltételeket, amelyekhez a tan keletkezése kötve van. Itt rámutat Wundt arra, hogy Fichte a maga tanában tulajdonképen a *tan formáját* illetően.

kapcsolódik Kanthoz, míg a tan *tartalma* kétségkívül Kanton túlra utal. Fichte az, aki először mutat reá a *szellem teremtő erejére*, míg Kantnál és közvetlen kortársainál a természet gondolata áll egyoldaluan előtérben s a szellem egyetlen feladata náluk az, hogy a természet ezen gondolatát a maga törvényei segítségével kialakítsa. Fichte a szellemnek őseredeti valóságát az elméleti megfontolás hívős nyugalma helyett egy új életérzés szenvedélyével ragadja meg és az élet minden területén kérérlhetetlen következetességgel érvényesíti. A szellem ezen értékelésével együtt új megvilágításba kerül a *személyiség eszméje* is: a személyiség a modern szellem kiteljesedése lesz, amikor nem elégszik meg az egyén a pusztá szemlélettel, hanem az elszánt cselekvés terére lép. A modern, Fichte értelmében vett személyiség nem abban látja az ember igazi rendeltetését, hogy a világ *szemléletébe* elmerüljön, hanem hogy ezt a világot a maga *cselekvésével* átalakítsa. Fichte tanában a tett *gondolata* nyomul a középpontba és a szellem lényege is a cselekvésben mutatkozik meg.

A Tudománytan formája a Kant transcendentális filozófiájának talajába nyulik alá: a tudás nem az öntudaton kívül fekvő valamely világra vonatkozik, hanem magára arra az öntudatra, az öntudatnak célszerű tevékenységére. Mi az öntudattól független világról semmit sem tudunk, mert öntudatunk csak saját tartalmát tudja megérteni. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a dolgok ne lennének számunkra az öntudaton kívül megadva, de jelenti igenis azt, hogy éppen ez a *megadottság* magának az öntudatnak ténye, amelyet csak a tudat főrvényeivel vagyunk képesek megérteni. Balgatagon magyarázza félre tehát Fichtet az, aki azt véli, hogy Fichte tanában a tudat, az *ÉN*, teremti a dolgokat. Nem. A tudat nem teremti, de a tudás *tárgyává* teszi a dolgokat, amelyek *létükben* tőlünk függetlenek, de *megértettségükben* merőben tőlünk függenek, mert a mi teremtményeink. A Tudománytan tárgya tehát a tudat a maga összes tevékenységével s ennek a tudatnak létezése a tudománytannak éppen úgy előfeltétele, amint előfeltétele a külső valóság létezése is. A Tudománytan azt mutatja ki, hogy a tudat tevékenységei valóban célszerű összefüggésben egyesülnek. Wundt nyomatékosan hívja fel a figyelmet nem csak a tudatnak így fogalmazott feladatára, hanem a Fichte tanának megértése szempontjából jótékonyan emeli ki azt a tény is, hogy a Tudománytan nem a dolgokkal, hanem a dolgokról való képeinkkel foglalkozik. Ez által útját vágja Wundt annak a metafizikai tornászásnak, amely Fichtével egyetlen tételből az egész *világot* akarja levezettetni. Itt nem a világ keletkeztetéséről, hanem a *tapasztalat* magyarázatáról van szó. Azoknak a képeknek összege, amelyek a tudat előtt szükségképpen jelentkeznek, maga a *tapasztalat*. A tudat szükségképpen tevékenységei hozzák létre ezeket a képeket, de ezeknek a tevékenységeknek belső kapcsolata teljesen szabad. A Tudománytant tehát egyfelől a *szükségyszerűség*, másfelől a *szabadság* jellemzik.

Az ismerettan maga a filozófia és a filozófia, amikor a tudat tevékenységeit és e tevékenységek szabad, célszerű összefüggését ismeri meg, nem tesz egyebet, minthogy magát az ész ismeri meg. Fichte

tanítása szerint a filozófia az ész *önismerete*. Ezért a filozófia mindig az ész dolga s tehát a filozófia nem maga az élet, hanem csak az életnek képe. Wundt könyvének a tudományra vonatkozó fejtegetései nagyon hozzá fognak járulni azoknak a félreértéseknek és félremagyarázásoknak eloszlatásához, amelyekkel a filozófia műkedvelői Fichte műremekét lelkiismeretlenül eltorzították.

Wundt művének további folyama Fichte *jog- és államtanának*, továbbá *erkölcs- és vallásának* problémáit érinti. E problémákban, — amelynek tüzetesebb fejtegetésére itt ki nem térhetünk, — a tudománytan elvi megállapításai jutnak következetes érvényesülésre. Innen van az, hogy Fichtének sem államtanát, sem erkölcs-tanát, még kevésbé vallásánát nem érti meg az, aki a Tudománytan megértését mellőzi, vagy bármi más, elég könnyen érthető okból, mellőzni kénytelen. Wundt igen szépen rajzolja előttünk azt a fejlődést, amely Fichtének az államról való felfogásában észlelhető és világosan mutat rá azokra a belső és külső okokra, amelyek ezt a fejlődést megindították. A fejlődésnek tetőpontján a *nemzeti nevelő-állam* eszménye jelentkezik, amely az állam legmagasabb feladatául a polgárok nevelését vallja. De ezt a nevelést Fichte csak nemzeti szellem alapján tartja lehetségesnek, mert minden szellemélet csak nemzeti alakban valósulhat meg. A fejlődés utolsó korszakában Fichténél éppen a nemzeti gondolat jut központi helyre és a művelődés minden mozzanata eltérhetetlen szálakkal fűződik a nemzeti szellem kialakulásához.

A szellem önállóságán és öntevékenységén épül fel az erkölcsiség. Fichte erkölcsfilozófiájában az erkölcsi cselekvés a szabad, azaz csak a maga által meghatározott cselekvés. Az Ént ugyanis gyökereken jellemzi az, hogy öntevékenységre tör magának az öntevékenységnél kedvéért, azaz arra törekszik, hogy saját magát határozza meg, minden külső befolyás távoltartásával. E tényben nyilvánul meg az ész *öntörvényadása*. Ezen törvény által az Én szabadon uralkodik ösztönei, vágyai, szenvedélyei, szóval minden fölött, ami nem ő.

A tudománytan álláspontja határozza meg Fichte vallásánát is a maga kifejlett alakjában. Azt mondhatnók, hogy Fichte az ő fejlődésének utolsó korszakában csak úgy tartja megérthetőnek az érzéki és az erkölcsi világot, hogyha mind a kettőt Istenre vezetjük vissza és Istenből értjük meg. A fejlődésnek ezen a pontján a tudománytan igazán vallásanná lesz. Hogy miképpen fejlődik Fichte vallásos felfogása eddig a pontig? — erről is érdekes és nagy átfogó képesség mellett tanuskodó képet rajzol Wundt. E fejtegetések kétségtelenné teszik, hogy Fichtének utolsó korszakát az új-szövetség Jánosi iratai befolyásolják: ezek az iratok vezetik őt el a vallásnak és a keresztyénségnek mélyebb felfogására és ezek adják neki az indítást a Tudománytan átdolgozására.

A könyv utolsó szakasza Fichte jelleméből Fichte művét akarja megérteni. Wundt a megértés kapcsán sokszor rendkívül finom és előkelő jellemzését adja Fichte személyiségének. Fichte követelő, az ideál megvalósítására kényszerítő természete adja legjobb magyarázatát az ő mindenkori álláspontjának és böleseletének. Ő maga bevallja, hogy a

szabadságnak és öntörvényadásnak gondolata volt egész bölcsesletének esírója; az volt az a gondolat, amely őt filozófussá tette. Az öntudatot vallja a valóság magvául, de másfelől azt is tanítja, hogy ez az öntudat nem megadott készenkapott lét, hanem erkölcsi „kell.” Tanának ez a természete szabja meg a helyet is, amelyet Fichte a szellem történetében elfoglal: Kantnak betetőzője, Schellingnek és Hegelnek előfutója. Tana magán túlra utal s önmagában nyugalmat nem talál.

Wundt könyvét ajánljuk mindazok figyelmébe, akik Fichte és az idealizmus bölcseslete iránt szeretettel viseltetnek.

Bartók György.

Rugonfalvi Kiss István: Az erdélyi fejedelmek nemzeti politikája. Budapest, 1927. 105 lap. (Bethlen-Könyvtár 12-ik szám.)

A Bethlen-Könyvtár rövid időközökben egymás után értékes, a művelt közönség igényeihez mért füzeteket bocsátott ki. A nemrégben megjelent 12. füzet méltóan sorakozik Beöthy Zsolt, Császár Elemér, Harsányi István stb. jeles szerzők tanulmányaihoz. A Bethlen-Könyvtár könyveinek sorozatát tulajdonképen az ismertetés tárgyául szolgáló tanulmány tudós szerzője indította meg „*Bethlen Gábor erdélyi fejedelem*” című szép munkájával.

Rugonfalvi Kiss István neve jó csengésű név történettudósaink között. Alapos felkészültsége, széleskörű forrástanulmányokkal és higgadt, tárgyilagos ítélőképességgel, de amellett meleg szívvel és odaadó lelkesedéssel dolgozza fel problémáit, melyeket magának kítűz, vagy amelyek kidolgozására vállalkozik.

„*Az Erdélyi fejedelmek nemzeti politikája*” című téma kidolgozására Rugonfalvi Kiss István sok jeles kvalitása mellett székely származásánál fogva is legilletékesebb volt.

Az első fejezetben rövid, de markáns vonásokban előrebocsájtja a szerző az erdélyi fejedelemség megalakulását és mielőtt Erdély világpolitikai helyzetét világosan és találóan ismertetné, már megállapítja az erdélyi fejedelemség fontos misszióját, ami nem más, mint „*a magyar nemzeti királyság visszaállítása.*”

Vörös fonálként végig kísért bennünket munkájában *Szapolyai János* azon mondása, melyet utóbb Báthory István is ismételten hangoztatott: *Ha megtartjuk Erdélyt és elveszítjük Magyarországot, azt könnyen visszaszerezhetjük, de viszont, ha elveszítjük Erdélyt és megtartjuk Magyarországot, az nem lesz elégséges Erdély visszaszerzésére.*“

A türelmetlen, lelkiismeretlen, kizsákmányoló Habsburg-politikával szemben áll a nemzeti és protestáns jellegű erdélyi állam, melynek plasztikus rajzát kapjuk „*Erdély és a porta*” című részben.

A második fejezetben „közállapotok” főcím alatt egyenként foglalkozik a tudós szerző az alkotmánnyal, a fejedelemválasztás feltételeivel, a fejedelmi címmel és tanáccsal, az országgyűléssel, igazságszolgáltatással, pénz- és hadügygel és végül a szellemi művelődés kérdéseivel.

A munka gerincét itt adja a szerző szép előadásban és meglepő

körütekintéssel. Mesteri módon válogatja össze nagy forrásanyagából a lényegest és jellemzőt, úgy hogy egységes és vonzó képet kapunk az erdélyi fejedelmek alatt uralkodó közállapotokról. Rövid, de tömör az erdélyi fejedelmi hatalom tartalmának jellemzése. A fejedelmi cím fokozatos kialakulását, a fejedelmi tanács és országgyűlés összetételét szemmel kísérhetjük és igen találóan mutatott rá az érdekes szerző arra is, hogy azzal, hogy *magyarul* szerkesztették az országgyűlés által hozott törvényeket, a szövetséges (magyar, székely, szász) jellegű Erdélyben a *magyar nemzet vezető szerepe és domináló jellege külsőleg is kifejezésre jutott*.

A szellemi művelődés is túlnyomóan magyar, hiszen Werbőczy Tripartituma és Bonfini terjedelmes történelmi munkája magyar köntösben jelentek meg Erdélyben. A nemzeti eszme ellenállhatatlan és magyarrá tette még a közéletet is. Erdély lakosságának túlnyomó többsége ekkor még magyar és *kálvinista vallású*. Az erdélyi *protestantizmus államképző erejét* kritikai higgadtsággal és tárgyilagoSSággal állapítja meg a szerző.

Miután az erdélyi fejedelmek nemzeti politikája kontúrjaiban kibontakozik előttünk, in konkreto sorba veszi a szerző az erdélyi fejedelmeket és egyenként is kimutatja, hogy kik voltak a Szapolyai János által inaugurált nemzeti politikának követői és harcosai. Rugonfalvi Kiss István igazságos Szapolyai Jánossal és János Zsigmonddal szemben, mert mindegyik előtt „*egész Magyarország egysége*“ lebegett. Magyar- és Lengyelország uniójának nagy horderejű kérdését a nemzet egységének visszaszerzése kérdésében is a Szapolyaiak vetették fel és az erdélyi fejedelmek utóbb sem tudtak ez ábrándképtől megszabadulni. Sőt Báthory István, mint lengyel király közel volt ahhoz, hogy keleten a hatalmak új orientációját s csoportosítását készítse elő.

Báthory Zsigmond fejedelem korában az erdélyi fejedelemség nemzeti politikája teljes hanyatlásnak indult, mígnem Boeckay István és Bethlen Gábor alatt aratja a nemzeti politika legszebb sikereit. I. Rákóczi György fősvénysége elvágta a külföldi összeköttetéseket abban a pillanatban, mikor azoknak értékesítése, éppen soron lett volna.

Erdély utolsó fejedelmeivel már röviden végez a szerző, de hangsúlyozni kívánja, hogy Erdély mentette meg a magyar géniusz megmaradását, tehát hazafias kötelesség, hogy most mi mentsük meg a magyarság egykori mentorját, mely jelenleg idegen bilincsekben sanylődik.

A munka nemcsak a legújabb kutatások eredményeinek figyelembe vételével készült, hanem mélyenjáró és értékes gondolatokat is vet fel, úgyhogy a Bethlen Könyvtár egyik legsikerültebb kiadványával állunk szemben, melyet a művelt közönség is haszonnal és élvezettel olvashat.

Dr. Bruckner Győző.

Dr. Julius Gréb: Geschichte der Gemeinde Grosslomnitz. Késmárk. 1926. 199 lap.

A honismeret kutatására és terjesztésére megalakult Szepesi Kultúregyesület az utóbbi években a Szepesség-községeinek, továbbá

a kulturális és egyéb intézmények multjának krónikaszerű feljegyzése céljából rendszeres munkát indított meg a Szepességben. A Szepesi Kultúregyesület késmárki körzete nemrégben tanfolyamot rendezett Késmárkon, amelyen közel százan vettek részt, főleg evang. lelkészek és tanítók, kik kiváló historikus szakemberektől (prágai, német egyetemi tanárok stb.) útbaigazítást kaptak, — a történelmi módszer ismertetése mellett — a falusi krónikák szerkesztésére és a falvak monográfiáinak megírására. E tanfolyamon alulirotnak a szepesi krónikák értékét és jelentőségét kellett volna ismertetnie, de a politikai viszonyok miatt a szepesi történelmi ősanynak e tervbevett ismertetése elmaradt. Alapos linguisztikai és szép történelmi felkészültséggel előadást tartott e továbbképző tanfolyamon Gréb Gyula dr. és hogy hallgatóinak praktikus útmutatást nyújtson, majd hozzálatott szorgos utánjárás és kutatás után szülővárosának Kakaslomnicz, vagy Nagylomnicz-község monografiájának megírásához. A monografiát a szepesiek kedvezően fogadták és az „Amerikai Szepesi Szövetség“ jutalomdíjban is részesítette.

Gréb Gyula dr., kinek neve hazai és külföldi nyelvészeti körökben előnyösen ismert, újabb történelmi munkájával ismét beigazolta, hogy az összehasonlító nyelvtudomány jeles munkása a historiának is derék művelője tud lenni. Gréb Gyula dr. a szepesiek történetében már szülőföldjének nem egy kérdését vitatta meg és tisztázott véglegesen és azért mi is a legnagyobb bizalommal olvastuk hangyaszorgalommal és sok szeretettel megírt történetét. Tizenegy fejezetben mutatja be önálló kutatásainak eredményét és történelmi megállapításait. A község földrajzi leírása és praehistorikus emlékeinek rövid összefoglalása alapos szaktudással nyelvészeti szempontból vizsgálat tárgyává teszi Lomnic nevét és szláv eredetűnek (lom-kőbánya) jelenti ki. Rámutat azonban arra, hogy Lomnic összes dülői ősnémet szavak és így Lomnic sem szláv alapítás, hanem a német telepések magukkal hozhatták újonnan alapított községük szláv jellegű nevét (Lomnicka), amely név Posenben, Sziléziában, Szászországban, stb. is sűrűn fordult és fordul elő jelenleg is. A község utóbb egyik földesurától *Kakastól* (1307.) a Berzeviczy család egyik ősétől, Kakaslomnic nevet is nyert, hogy az ugyancsak Szepességben lévő Kis- és Hollólomnic-tól könnyebben lehessen megkülönböztetni. Nagylomnic magánföldesura ugyanis 1209-ben Rutker, aki II. Endre király feleségének, Gertrúdnak kíséretében jött Tirolból hazánkba és lett a Berzeviczy család megalapítója. Gréb helyesen jár el, mikor a család és község között fennálló magánföldesúri jogviszonyt kissé részletesebben ismerteti a legújabb időkig. A két Berzeviczy kuria pontos leírását is adja a szerző és sajnálattal állapítja meg, hogy a hatalmas Berzeviczy birtokkomplexum, melyet szerző tételenként felsorol (20. lap.) 1882-ben árverezés alá került és a még megmaradt 200 hold szántó, 10 hold rét és a két kuria 800.000 cseh korona ellenében 1922-ben özv. Berzeviczy Egyednétől zsidó kézbe (Szántó Márkus dr. késmárki ügyvéd) került.

A Berzeviczy családon kívül még a *Lapispataký, Dobai-Székely,*

Augustini ab *Hortis*, *Glos* és *Sponer* nemesi családok játszottak kisebb-nagyobb szerepet Nagylomnic történetében. Nagyobb jelentősége volt a község fejlődése szempontjából a Késmárkról ideszármazott *Sponer* családnak. E család egyik tagja erélyesen védte Késmárk városának jogait a Thököly családdal szemben. Utóbb a család nemességet kapott (1702) és megvette a késmárki várkastélynak lomnici tartozékát, melyet Késmárk városa a Rueber örökösöktől megszerzett, de zilált pénzügyi viszonyai miatt nem tarthatott meg. A *Sponer*-kuria képét is közli a szerző, sajnos, ez a birtok (195 hold) is kuriástól néhány évvel ezelőtt szintén zsidó (Szántó Márkus dr.) kézre került.

Gréb felsorolja azután krónikaszerűen szülőfalujának viszontagságait, nevezetesen a háborús csapásokat, a gyakori tűzvész nagy kárait, az éhség pusztításait, a különféle természetű csapásokat (jég-eső, szárazság, vihar, fagy, hófúvás, árvíz, járvány). Részletesebben foglalkozik az 1913. évi árvíz pusztításaival, amiről az érdemes szerző a „Közl. Szepes vármegye multjából“ c. folyóirat 1913. évfolyamában egykorú források alapján is megemlékezett.

A kulturális intézmények közül foglalkozik még a szerző a kath. és evang. egyház multjával és ismerteti egyúttal részletesebben az evang. népiskola történetét. Az evang. egyház viszontagságos multját és jelenlegi helyzetét vonzóan és tárgyilagosan írja meg Gréb és érdekes szemelvényeket közöl az egyház régi számadáskönyveiből és bemutatja az egyház jelenlegi vagyónállagát is.

A temető ismertetése után igen becses fejezetben szól a jeles nyelvudós a község dülőről és itt sok érdekes és új megállapítást nyújt. Röviden érinti még a község lakosságának jobbágyi szolgálatait és jogi helyzetét, majd közzjóléti intézményeit tárgyalja és részletesebben emlékezik meg a tűzoltóság intézményéről. Úgyes fejezetben közli Nagylomnic érdemes férfaiának életrajzi adatait és nem feledkezik meg a községnek a világháborúban elesett hősi halottairól sem. Nagylomnic nagy fiai közül különösen említendők id. *Buchholtz* György, a jeles családi krónikairó (művét Weber R. adta ki 1904-ben Budapesten), továbbá ifj. *Augustini* ab *Hortis* Samu, kinek a Szepes-ségre vonatkozó jeles tanulmányai a XVIII. század 70-es éveiben jelentek meg Bécsben (Privilegierte Anzeigen), továbbá a jeles nemzetgazdász *Berzeviczy* Gergely és az európai hírű műfordító *Sponer* Andor. Legújabbán Nagylomnic kiváló fiai közül kiemelkedik *Guhr* Mihály, aki Táttra széklapot elsőrendű klimatikus gyógyhelyé fejlesztette és *Gréb* Gyula az ismertett munkánk szerzője, aki tudós szerénységével természetesen elhallgatja érdemes nevét, amelynek jelenlegi munkájával is tiszteletet és becsületet szerzett.

A munka nemcsak a szepesiek, hanem mindenki részére érdekes és vonzó olvasmány és ha egyes részeiben túlságosan krónikaszerű is, érthető, mert egy-egy község multja sokszor nélkülözi az eseményeknek azt a tarka változatosságát, ami a felsorolás egyhangúságát megbontaná. Talán még érdekesebbé tehetné volna a szerző Kakas-, illetve Nagylomnic multjáról írott munkáját, ha a Késmárk szab. kir. város titkos levéltárában lévő két fasciculus (1624—1754. és 1702—

1714) okleveleit, melyek a késmárki várkastélyhoz tartozó lomnici birtokrészre vonatkoznak, még figyelembe vehette volna. Hasonlóképpen érinteni lehetett volna a Berzeviczy és Sponer családok és késmárki ev. liceum között feunálló szoros kapcsolatot; a két család lomnici kúriájában fogalmazták a késmárki ev. liceum újabb rendtartásait és Sponer Pál, mint késmárki ev. liceumi főfelügyelő, a nemesi pártfogósági jogok lelkes és kemény harcosa volt, amint azt a késmárki ev. liceum pártfogóságának története e. tanulmányomban részletesen (38—62. lapokon) kifejtettem.

A munkát még 28 kép is díszíti.

Dr. Bruckner Győző.

Gróf Gyulai Ferenc naplója. (1703—04). Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia IIadtörténelmi Bizottsága. 8° rét. 243 lap. „Dunántúl“ rt. Egyetemi Nyomdája. Pécs, 1928.

A magyar mémoire-irodalomban eddig ismeretlen gróf Gyulai Ferenc altábornagy naplóját 1911-ben másolta le, a cs. és kir. 51-ik gyalogezred birtokában volt eredeti kéziratról dr. Márki Sándor, a kolozsvári tudományegyetem nagynevű tanára. Az eredeti példány, Kolozsvárnak az oláhok által történt megszállása alkalmával megsemmisült. A megmaradt egyetlen másolatot adta most ki a Magyar Tudományos Akadémia IIadtörténelmi Bizottsága.

A napló írója, gróf Gyulai Ferenc, 1674. augusztus 11-én született, Torna várában. 1703. április 16-án került — alezredesi ranggal — Bagosy Pál hajdúezredéhez, a későbbi cs. és kir. 51-ik gyalogezredhez, amely tudvalevően 1702. december 6-án keletkezett.

Gyulai, az ezreddel együtt, még 1703-ban belesodródott a spanyol-örökösödési háborúba, még pedig előbb a tiroli, később az olaszországi harctéren. Ott, Ivrea átadása alkalmával, ő is a franciák hadifogságába esett, amelyből csak 1706. végén szabadult meg.

A most kiadott Napló — sajnos — csak töredék. Több nem volt belőle az 51. gyalogezred könyvtárában se. De még ilyen csonka állapotában is nagyon érdekes. Írója t. i. nem elégszik meg a hadicsemények pontos feljegyzésével, hanem részletesen leír minden egyebet is, amit hosszas ide-oda vándorlása közben, Magyar- és Steierországban, Karinthiában, Tirolban és Olaszországban látott.

Sok föld- és néprajzi megfigyelésre bukkanunk naplójában. De — a hadidolgokon kívül — különösen sokat foglalkozik a földműveléssel és állattenyésztéssel, az útépítéssel, a folyók szabályozásával, úgyszintén az építőművészet minden ágával is. Ellenben a szobrászat és festészet alkotásai kevésbé hatottak reá. Volt történelmi érzéke is; de már a természet szépségeit nem tudta élvezni. A fellegekbe nyúló „rettenetes nagy havasoknak“ inkább csak a méretei imponálnak neki.

Egyébként Gyulai nagyon vallásos, istenfélő ember volt. Egy-egy válságosabb helyzetből történt szerencsés menekülését, mindig Isten különös kegyelmének tulajdonította. A császári hadsereg kötelékében is mindenkor jó magyar ember maradt, bárha Rákóczy Ferenc szabadságharcában nem is vett részt. Ez a mozgalom akkor

robbant ki, amikor Gyulai Erdélyből Steierországba utazott. A felkelésnek erről a kezdő stádiumáról saját tapasztalása nyomán is közöl adatokat.

Minthogy Bagosy hajdúezrede az 1703—4-iki harcokban csaknem mindig együtt járt Deák Pál és Ebergényi László ezredével (a későbbi cs. és kir. 8. és 9-ik huszárezreddel), Gyulai naplója az utóbiak történetének is megbízható forrása. De sokat olvashatunk benne az olaszországi harctéren működött tábornokokról, továbbá mindazokról az egyházi és világi előkelőségekről is, akikkel az író utazás vagy háború közben találkozott.

Gyulai — a hadifogságból kiszabadulva — ezredes, és az Ebergényi-féle huszárezred parancsnoka lett. De csak rövid időre. Bagosy ugyanis 1707-ben Rákóczyhoz pártolt s helyét december 20-án Gyulai foglalta el, mint ezredparancsnok és egyúttal ezredtulajdonos. 1716-ban tábornokká, 1723-ban altábornagygyá nevezték ki s 1728. október 18-án halt meg Mantua közelében.

Minthogy a spanyol örökösödési háborúról nincs valami sok, magyar kézből származó feljegyzésünk, néhai Márki Sándor kétségtelenül nagy szolgálatot tett a magyar hadtörténet- és mémoiresirodalomnak azzal, hogy ezt a nagyterjedelmű naplót hosszú és fáradságos munkával lemásolta s így a pusztulástól is megmentette.

Gyalóky Jenő.

Östör József: Tisza István saját szavaiban. *Berzeviczy Albert előszavával.* Franklin-Társulat kiadása. Budapest, 1927. 183 l.

Östör Józsefet könyvéhez írt előszavában Berzeviczy Albert úgy mutatja be, mint „aki az összeomlás és forradalmak után újra megindult magyar közélet azon alakjai közé tartozik, akik nem vélekednek úgy, hogy most már „novus ab integro saeculorum, nascitur ordo“, hogy a múlttal, mely összeomlásunk oka lett, egészen szakítanunk kell, hogy egészen új emberekre, új célkitűzésekre, új eszmékre és új módszerekre van szükségünk. Ő ellenkezőleg, keresi a múlttal való kapcsolatot, tanulni akar a múltból s letűnt nagyjaink szellemi világának kincseivel akarja gazdagítani, küzdelmök eszközeivel és példájával akarja felvértezni az új nemzedéket.“

E nagy magyar klasszikus ajánló szavai után, maga Östör József érdekesen körvonalazza feladatát „Tisza az élő“ címmel adott bevezetésében. „Kiváló egyéniségeket gyakran ér az a csapás, hogy műveiket az utókor agyonmagyarazza. Legegyszerűbb megállapításaikat félreérti vagy éppen elferdíti az, aki nem egy nagy szellemet akar a közönséghez közelebb hozni, hanem saját, néha egészen ferde felfogását szeretné a tekintély nagyságával igazoltatni. Életrajzok is gyakran szenvednek ebben a hibában. Ezért, ennek felismerése után újabban mindinkább igyekeznek bőséges idézetekkel *magát az illetőt* megszólaltatni és az olvasóhoz közelebb hozni. Nincs és soha nem lesz Széchenyi István életének és munkáinak olyan kommentátora, akinél mindig sokkal érdekesebb és vonzóbb maga Széchenyi István ne maradna. És ez áll többé-kevésbé a többi szellemóriásra is. Hugo von Höffmannsthal most írja

Schiller életrajzát, szinte teljes egészében Schiller saját szavaival. Ez az elgondolás vezetett elsősorban, amikor ezt a munkát Tisza Istvánról összeállítottam.“

Maga a munkateljesítmény derekas volt, mert Östörnek végig kellett olvasnia Tisza összes parlamenti beszédeit, leveleit és munkáit, hogy megtalálja azon jellegzetes mondásokat, kijelentéseket, melyekből éles világításban megismerhető Tisza István. Akarat, politika és erkölcs, parlamentárizmus, forradalom, puccs, obstrukció, választójog, nemzetiségi kérdés, király és nemzet, Gesamtmonarchie, Bűneink, nemzet és kultúra, Széchenyi, Deák és Kossuth, függetlenség, tények logikája, önkormányzat, gondolatszabadság és szabadgondolkodók, demokrácia és demagógia, háború vagy béke, föld és népe, kard hegyén, isteni gondviselés címszók alatt csoportosította Östör József az általa összegyűjtött gondolatokat.

Maga a csoportosítás önmagáért beszél, mert Tisza István egész politikai pályájának nemcsak alapos és kimerítő ismeretéről tesz bizonyosságot, hanem arról *a magasabb és átfogóbb politikai szemléletről is*, mellyel Tisza István pályáját nemcsak megérteni, hanem értékelni is képes. Buzgó munka, teljes és tökéletes tárgyismeret, Tisza egész pályájának áttekintése és a felmerült problémák meglepően helyes csoportosítása jellemzik ezt a könyvet.

Nagyobb dícséretet Östör József könyvére nem mondhatunk, mint azt, hogy a Tisza-kultusznak nagy szolgálatot tett érdemes és fáradtságos munkájával.

Albrecht Ferenc.

Stieve Frigyes: Németország és Európa 1890—1914. Németből fordította: dr. Szepessy László. Budapest, 1928. Pfeifer Ferdinand kiadása.

(Friedrich Stieve: Deutschland und Europa 1890—1914. Verlag für Kulturpolitik, Berlin.)

Folyóiratunk decemberi számában részletesen ismertettem a világháború előzményeiről eddig megjelent legjobb összefoglaló munkát, Barnes The genesis of the world war c. művét. Barnes munkájának egyik legkitünőbb és könyvében legjobban fölhasznált forrását, Stieve Frigyesnek főtírt kötetét, most magyar fordításban is olvashatjuk. Ez a mű, amint címe is mutatja, nem öleli föl a világháború előzményeinek egész történetét, csak a német birodalomra vonatkozó részt. Csakhogy aki ezt ismeri, mégis tisztában lesz a főkérdéssel, hiszen a világháború célja Németország hatalmi állásának megdöntése volt. s a nagy világégés főleg azért törhetett ki, mert Németország vezetői Bismarck után nem állottak föladatuk magaslatán, nem biztosították eléggé hazájukat az ugrásra kész támadóval szemben. A támadók ügyességének sikerült szétrobbantani azt a szövetséges gyűrűt, mely a birodalmat övezte, sőt sikerült a régi gyűrű helyébe egy újat alkotni, a hatalmas birodalom megfojtására, ez a világháború előzménye dióhéjban. Németország külpolitikai történelme tehát csaknem teljesen felöleli a világháború előzményeinek történelmét, és nevezetes dolog, hogy éppen a német diplomáciai történelem anyaga jelent

meg páratlan bőségű kiadványban. Ez természetes: a békediktátum a legvözött államokat tette erkölcsileg felelőssé a háború kitöréseért, s a németek igyekeztek elsősorban annak bizonyítására, hogy „az ilyen eljárásnak semmiféle köze nincs az igazság kutatásához vagy épen kiderítéséhez.” Ezt a páratlan bőségű kiadványt használta föl első sorban Stieve, aki nemcsak azt a célját érte el, hogy a nagy német aktakiadványhoz jól használható útmutatást adjon, hanem azt is, hogy közérthetővé teszi a világháború okait.

A mű tartalmának részletes ismertetése folyóiratunkban fölösleges, hiszen Barnesnek bőven kivonatolt munkája ugyanazokat mondja el. De mint kiválóan megbízható könyvre, föl kell hívnunk reá olvasóink figyelmét, akik esetleg hiteles munka alapján részletesebben akarnak megismerkedni a háború diplomáciai előzményeivel. Stieve annak a történetíró iskolának híve, amely az alaposág megtartásával a jó előadásra, érthetőségre is nagy gondot fordít, műve ezért is nyugodtan ajánlható.

A fordítás itt-ott lehetne rövidebb, de az átlagolvasó ennek is örvendeni fog, mert a körülírások világossá teszik a szöveget.

Török Pál.

Juhász Andor: A világirodalom élettörténete. Révai-kiadás. 1927.

Ez a könyv egyike azoknak a dióhéj-műveltséget kiszolgáló, irodalmi ártalomszámba menő könyveknek, amelyek ellen hadakozni kell. Főbb kifogásaimat itt adom:

1. Az irodalmi megismerés egyetlen módja: az eredeti mű olvasása. A legkiválóbb ismertetés is csak egy szintörését vetíti elém az eredeti műből áradó fehérsugárnak. A kritika desztillátum, s mi marad annak, aki a desztillátumot desztillálja. Juhász Andor könyve fizikai okokból sem épülhetett közvetlen megismerésre. Annyi névvel dobálózik, hogy nem tudhatja, mi élt e nevek mögött. Tiltakozniuk kell üres áltudományossága ellen. A feladat igenis szép és megoldható. Szabad és lehet a világirodalomról, erről az egy emberélet partjai közé bele nem férő óceánról egy embernek is írnia. De akkor tessék alázatosan írni róla. Ne féljünk, hogy könyvünk hézagos lesz: ami kimaradt, a ki nem maradt élmény voltát fogja élénk-domborítani. Egy ember víziója lesz s mint ilyen jellemző rá, s kortársainak tanulságos. Juhász Andor könyve azonban a kompilátumok óriás hodálya, ahol a semmitmondó falakba épített apró fülkécskében húzódnak meg az egyéni élményt jelentő olvasás emlékek torz lírával föltálat szoboresportjai.

2. Könyvmoly gondolat, hogy az irodalomnak lelke van s ez a lélek tér és időfeletti. Olyan gondolat, amelyet nem is lehet végig-gondolni. Bombasztta pukkan, mielőtt szemügyre vennéd. Az irodalom az élet egyik megnyilvánulása, egy organizmus egyik funkciója s nem külön szervezet külön élettörvényekkel. Hihetetlen sok csacsiság származik abból, hogy az irodalmat külön belső törvények szerint fejlődő életnek tekintik. A teóriagyártók, akik az eddigi irodalomból számítják ki az elkövetkezőt: ennek a téveszmének a meg-

szálltjai. Juhász Andor, aki német iskolázottságában az izmusok szépen megolajozott, zökkenés nélkül járó masinájának látja a világirodalmat (hogy szinte bámulunk, mire is kellett az író): ugyanennek a téveszmének az áldozata. Az irodalom azoknak a kiáltásoknak szent összevisszasága, amelyeket a mindenkori és pillanatnyi élet szorított ki ihlettjeiből. Az írók nem az irodalom, hanem az élet tünetei.

3. Akármilyen divat is ma, helytelen, hogy világirodalmi áramlatok ürügye alatt egy fejezetbe mossuk különböző nemzetek nagy íróneveit. Hanyagló, hézagöltő korokban végigszáguldanak a világon kérész életű áramlatok: divatforradalmak, amelyekben a divatos elem erősebb a nemzetinél. Ellenben a nagy, primér irodalmi jelenségek mindig a faji tartalom nagy kivirágzásai. Csokonai talán a rokokónak is jelensége, de mennyivel inkább a magyarságnak. Ady szimbolista költő, de mennyivel inkább magyar. Az irodalmi irányok csak a jelentéktelen íróvegetációt jellemzik, s legfőleg a műfajok korszerű különösségeit, de a legirodalmibb jelenség: a zseni önmagáé és fajaé.

4. Az egyénnek és a fajnak ezzel a megtapodtatásával szemben nem vigasztal az a lekenyerező elégtétel, amelyet Juhász a magyar irodalom nagyjainak ad. Ha hallasz egy világirodalmról, bizonyos, hogy egy magyart ad eléd, mint annak az iránynak a betetőzését. Petőfi és talán Csokonai esetében is elfogadható ez a beállítás, de mit szólunk Zrinyihez, Gyöngyösihez, akik a barok és rokokó éposz legnagyobb képviselőivé avanzsáltak s Madáchhoz, aki Homeros, Dante, Cervantes, Shakespeare és Goethe társaságában lobbantatik a monumentális tehetségeket nem termő franciák szemére. Szép és fontos munka lenne nagy íróink világirodalmi helyét kijelölni, de ilyen slendriánul, ilyen „nesze-neked-butamagyar“ módon: felháborító.

5. Mindezek a hibák relatívak. Lehet vitatkozni velük. Vitán fölül egy áll: a könyv csapnivaló íraskészsége, a komikum határait súroló s tudós nagyképűséggel leplezett naivitása, bosszantó korlátoltsága. Aki ilyen vállalkozásra jogosító irodalmi műveltség megszerzése közben csak ennyire lett író: az rosszul használta föl a fiatalságát.

Németh László.

Komlós Aladár: Az új magyar líra. Pantheon-kiadás. 238 oldal.

Komlós Aladár könyvében nem tudom, mit esodáljak inkább, a stílus magyartalanságát, vagy a kicsinyesen filologizáló, skatulyázó hajlamot. Azt esodálok leginkább, hogy könyve megjelenhetett. Némely alkultúrájú szalónok sznobbjainak érdeklődését talán csiklandozza a nevek hemzseggő sokasága, a sok erőltetett hasonlíttatás, írók kedvenc szavaiban turkálás, az irodalomhoz értő közönségből azonban csak bosszankodást válthat ki. Jelentéktelen műveket általában nem szükséges hosszasan taglalni, e könyv kivétel. Az alábbiakban látni fogjuk, hogy Komlós úgy állította elének az új magyar líra művelőit, mint akik egytől-egyig csüggedtek, hitetlenek, mint akik

Magyarország jelenében s jövőjében nem látnak semmi biztatót. A szereplő nevek nagyobbik fele zsidó. Nem vagyunk antiszemiták, nem akarjuk azt állítani, hogy nincsenek zsidó költőink. Van egy néhány. De Komlós úgy tünteti föl a zsidó költészetet, mintha kultúránk legjava értékeit ez termelné. Könyve az igazán új magyar líráról egy szót sem szól, csak néhány új költőnk lapidáris jellemzését adja. Ilyeneket: „... az impresszionizmus formáit egyensúlyos emberséggel megtöltő Áprily Lajos és a tünődő, nemes komolyságú Reményik Sándor...“ A legvaskalaposabb irodalomtörténeti torzalkotás sem teremthet az efféléknél semmitmondóbb frázisokat. Szóval bele kell törödnünk, hogy új líra helyett Komlós csak a tíz és húsz évvel ezelőtti lírát méltatja figyelemre. S talán jó is a legújabb líráról nem beszélni, mert hiszen korai volna róla összefoglaló képet adni. Az persze megint más lapra tartozik, hogy Ady kortársai közül Telekes Bélákról, Szegedi Istvánokról, Palágyi Lajosokról egy szót sem szólván, imént fölbukkant huszonötödrangú próbálkozók névsorával hozakodik elő. A háború-utáni líráról ma még nem lehet egyéb ítéletet mondani, mint azt, hogy a megújulás, az új Magyarország lírája. A háborúnak vége. Magyarország elbukott büneiért és hibáiért. Ezután következik a föltámadás. Nincs ennél egyszerűbb, hatalmasabb és buzdítóbb igazság. Az élet örök törvényeinek pillérén áll. És aki azt akarja elhíttetni, hogy korunk lírája olyan kellene hogy legyen, amilyen az volt, mely bukásunkat előre érezte, — ha százszor hangoztatja is, — nem hisz Magyarország föltámadásában. Szerencsére az öntudatosabb magyarság, a hit, az igazabb és egészségesebb emberség hangjai nagyon is kiérezhetők az új magyar lírából. Ezt igyekszik Komlós elhallgatni, vagy letagadni. Állításaim illusztrálására a könyv néhány képét villantom föl, kaleidoszkópszerűen.

Szerinte azért hallgatott el Arany László, mert a kiegészítés óta „a nemzet sorsát úgysem az érzések irányították, hanem a józan megfontolás“. „Petőfi népies egyszerűsége ma már semmivel sem frappiroz jobban, mint a Tóth Kálmáné.“ Az Adyt megelőző kor Komlós beállításában Kiss József, Ignó és Heltai Jenő triumvirátusa. Adyról azt mondja, hogy a „Szeretném, ha szeretnének“ óta hanyatlott. Rég megcáfolt és unt állítás. Körülbelül az ellenkezője igaz. Ady csak ezután kezdte erősen érezni az ő „importált“ költészetének magyar gyökereit, s a „Halottak Élén“ az ő magyarságának és emberségének teljes összhangzatos kivirulása. Komlós csak Ady kortársaival foglalkozik behatóbban. Kategóriákba osztja őket. Tóth Árpád, Szép Ernő, Kosztolányi Dezső, Kemény Simon, Nagy Zoltán, Juhász Gyula a szépség, Kaffka Margit, Karinthy Frigyes, Bodor Aladár, Balázs Béla, Lesznai Anna: a törvény, Babits Mihály, Gelért Oszkár a valóság költői. Füst Milán, Peterdi István a valóság gyűlöelői.

Szép Ernő „az önbizalmatlanok népének gyermeke, azé a népé, mely a heinei öngúnyt termette“. A szépség költői közül Kosztolányi és Kemény Simon a doriangray-izmus alkategóriájába osztattak.

Megtudjuk, hogy Kosztolányi kedvenc szavai: bús, szörnyű, láz és szegény. Kemény Simonról látható kedvteléssel ír. Megtudjuk, hogy „az isten szót még költői metaforának sem írja le.“ Ehelyett nagyóvatosan így ír: „add, aki ezeket adod. Továbbá: „minden jóságot tagad a világban.“ „Keserű és *keké* szavai vannak.“ Kedvenc kifejezésekből azonban ezúttal nem kapunk gyűjteményt. Juhász „mindenekelőtt a baudelairei ennui költője, a dekadens rémé, a földi élet szörnyű ürességé“. De azért „mindig kéznél van nála a végtelenség áhítatos átérzésének vigasza. Juhász Gyula igen kényelmesen él ebből a vigaszból. Bármilyen baja van, csak fölhúzza a transzcendenciát és elkezd játszani“. Kafka Margittal kapcsolatban: „a póz az, amelynek segítségével egy művészet felemelővé válik“. (Nem csak az állítások abszurd volta figyelemreméltó, hanem a „magyaros“ stílus finomsága is).

Bodor Aladár „a legörökebb törvényt tanítja a pusztába vert magyaroknak, azt, hogy ölj“. Tovább megtudjuk, hogy neki is láz a kedvenc szava, akárcsak Kosztolányinak. (?) Lesznai Anna költőnőről megint sok szépet mond s többek között azt is, hogy: „a Miatyánkban sem tartózkodik ilyen olcsó alliteráció viccektől: „csak csengő csendünk cseppjén csordult csodát“. Továbbá „nála a test nem ellensége a léleknek, hanem néma testvére“. Babits paradox állítással a valóság költői közé skatulyáztatik. Valószínűleg azért, mert „kéjjel turkál a Lichthof nyomasztó képei közt“. Gellért Oszkáról megint hízogó himnuszt zeng: „Az új magyar lírában ő az egyetlen, aki nem ismeri a neuraszténiás kielégítetlenséget és az egyetlen, aki magától értetődően, az egészség természetességével tud élni... Kassák szerencsés szava szerint: ő az ősapa típusa“. Végül ennyi dícséret után Komlós nem bírja elhallgatni: „mélyenülő zsidósága óvta meg ezt a költőt attól, hogy a szimbólizmus bizonytalan, édes-bús életérzésének szédületébe zuhanjon“. Gellért valóban tehetséges költő és nem szorul ilyen tendenciájú dicsőítésre.

Füst Milán „lírája egyetlen vonást sem használ föl a költő életkörülményeiből. Arméniát látjuk az égő források vörös tüzeivel, a felhők alatt és e versek mögött mindig egy középkori embert, aki alázatos ódákat ír pártfogójához a fejedelemhez, egy kántort, aki azért énekel, hogy énekét messzire hallják a sétáló uraságok“. Komlós szerint Füst Milán kísérteteit Karinthy kitünően hasonlította Breughel festményeihez. Ismerve Breughelnek az élet teljes komplexumát látó zsenialitását, eleven élet- és halálábrázolását, merem állítani, hogy tiltakozna e hasonlat ellen. Végül Peterdi István „költő“ is sorra kerül, noha húsz év alatt harminc verset írt az élet hiábavalóságáról s ezek közül is (Komlós szerint is) csak öt nevezhető jónak. Mégis dícséri: „Úgy érzem, valami római „vagy“ biblikus van az ő stílusideáljában. E római vagy biblikus költő kedvenc kifejezése: „életszükségletid elégited“ Komlósnak tetszik e sor: „S a mozdulatod ocsmány, hogy kegyetlen halált érdemelsz“.

Egy további fejezetben: „Harcok az Új Líra körül“ címen, Komlós így ír Adyról. „Kompország az utóbbi időben újra vissza-

fordult keletre s még kevésbé képes megérteni nyugatimádó fiát, mint valaha.“ Ma, mikor hivatalosan is elismerik Ady értékét s szinte már a bálványozástól kell féltetni, ez a mondat rávilágít szerzőjének egész lelkiségére. A legjobban megírt cikk Kassák Lajosról szól. (A Gellértről szóló is jó és nagyjában igaz, csupán beállítása hamis). De az a baj, hogy Kassák mint lírikus nem jelentékeny, csak mint prózaíró az. Ez áll Karinthyre, Kaffkára és Reményik Sándorra is.

Egészbenvéve Komlós zsidó sovinizmusa nem bír elrejtőzni e könyvben. A felsoroltakból is látnivaló azonban, mily irányzatos kísérlet történt a líra nagy magyar egységének megbontására s a fejlődés egyedül lehetséges útjának elhomályosítására.

Komlós könyvének címe háromszorosan nem fedi a valóságot. Nem a „magyar“ líráról, nem a „líráról“ és nem az „új“ líráról szól.

Marconnay Tibor.

Tomán János: Magyar eszperantó kézikönyv két részben. Lingua-kiadás. Az *a posteriori* megkonstruált, történetileg is gyakorlati szándékra visszamenő egyetemes nyelveket a köztudatban elsősorban az eszperantó képviseli. Elterjedését annak köszöni, hogy könnyen válhat praktikus hasznúvá, mint ideiglenes kiegészítő eszköz. Kár, hogy laikus nagyigényűség és politikum ellenszenvessé és közművelődési szempontból károsná tehetik. — Tomán szótára a legkimerítőbb képét adja az eszperantónak a magyarral való mai szókinés és jelentésviszonylatáról. Olyan jelentésárnyalatokat kénytelen azonban felvenni, amiket tőle függetlenül az orosz és a spanyol szótárak is a *maguk módján* fognak körülírni, éppen mert ugyanaz az eszperantó szó tipikusan helyezkedik el az egyes nemzeti nyelvek szókinésének jelentésegységében. Az eszperantó rendszerének ígért növekedése tehát veszélyeztetni fogja a saját világnyelv-voltát.

Körmöczy László.

Boldog Margit legendája. (A XVI. századi szöveget mai nyelvre átírta és tájékoztatóval ellátta Baros Gyula. A Napkelet Könyvtára 22. sz. Budapest. 1927.)

Az irodalmi élet akkor élet a szó igazi értelmében, ha benne állandóan együtt él a jelen és a múlt. Igen kevés nemzet dicsekedhetik ilyen elmúltat és jelent összekapcsoló szellemi élettel, nálunk meg különösen nagy a távolság a mai és a távolabbi múlt irodalma között. A magyar közönség irodalmi tudata legfeljebb a XIX. század klasszikusaiig nyúl vissza, azon túl már talán csak egy-egy kellemetlen emlékű irodalomtörténeti tanóra visszakisértő hangulata jelenti, hogy itt is van valami, amit magyar irodalomnak nevezünk. A XIX. századon túli irodalom szinte teljesen csak a szaktudomány számára létezik és mintha eddig ez a szaktudomány is féltékenyen őrizte volna ezt a területet, nem nagyon igyekezett ezt az elmúlt irodalmiságot a mai magyar szellemi élet integráns részévé tenni. Végezte a maga apróbb-nagyobb szakfeladatait, megállapított forrásokat, rajzolta a motivumok vándorlási térképeit, de mindebből nem értünk

el oda, hogy a magyar közönség szeme a magyar régiség szellemi tartalma felé fordult volna. Még ha egy pillanatra oda-fordult is, nem nézhetett mélyebben bele, mert útját állta a nehéz hozzájutás vagy a kritikai kiadások tudományos teljességre törekvése.

Éppen ezért igen öröndetes a Napkelet könyvtárának vállalkozása, hogy a legrégebb magyar irodalom, a magyar irodalmi próza első tétova lépéseinek egyik emlékét hozza most a nagyobb magyar közönséghez. Baros Gyula végezte az átírás munkáját, adott hozzá igen használható irodalmi tájékoztatót és magyarázó jegyzeteket is. Látszólag ennél többre nincs is szükség, de mégis ide tolekszik egy okvetetlenkedő kérdés. Vajjon elég-e mindez, a régi szövegnek mai helyesírásra való átírása, jegyzetekkel, tájékoztatóval való ellátása elég-e ahhoz, hogy a magyar közönséget rákapassuk a magyar régiség irodalmi emlékeire? Nem hiszem, hogy határozott igennel lehetne erre a kérdésre felelni. A legnagyobb nehézséget az a mérhetetlen különbség okozza, mely a középkori magyar legenda-stilus és a mai irodalmi stilus között kézzelfoghatóan tapasztalható. Pusztán a mai helyesírásra való átültetéssel, egy-két régi alaktani jelenség maivá formálásával ezt az akadályt nem tudjuk átlépni. Gondolkoznunk kell, lehetséges-e olyan közvetítő stílusnak a megtalálása, mely a magyar olvasóközönség stíl-inyencei számára magában hordja a régiség minden jellemző ízét és illatát, de egyúttal folyamatosságban, a mondánivaló áttekinthetőségében nem áll oly messze tőlünk, mint legendaínknak a középkori latinság korlátai között vergődő stílusa.

Hiszem, hogy a Napkelet könyvtárának és ezzel együtt Baros Gyulának a vállalkozása a Margit-legenda kiadásával nem csak pillanatnyi felmerült ötlet, hanem első lépése egy átgondolt programnak, melynek célja a magyar régiség szellemi tartalmának minél teljesebb közvetítése a mai közönség számára. *Kerecsényi Dezső.*

Kenedy Géza: Vándorlások délen. Stádium kiadása. 281. lap.

Kenedy Géza új könyve délvidéki vándorlásait beszéli el. Járt Padovában, Veronában, Bresciában, Assisiben, Róma vidékén Hadrianus villájában, az Etna körül, Szirakuzában, Akragaszban, Szegesz-tában, Tuniszban, Olimpiában és Delfiben.

Hosszú, munkás élet gyakorlatában képzett író, fogékony ember munkája ez a könyv. Sokat közöl, de sohasem tudákos. Szívének húrjai mindig rezegnek és érzelmeinek hatását bennünk fel tudja kelteni. Hol érdekes, új leírásaival, hol egy-egy helyi történettel, mely lehel a táj illatát.

Padova és Verona történeti és művészeti érdekességeit az ötle-tes előadó szellemességével közli. Brescia hős polgárainak hazafias önfeláldozásáról megható lelkesedéssel beszél. Assisiről aránylag kevés mozzanata van. Hadrianus császár villájáról úgy ír, hogy meg is szeretjük, meg is sajnáljuk a nagy boldogtalan császárt.

A legtöbb és legszínesebb benyomása Sziciliáról van. Utján a történelmi események emlékei kísérik. Főleg az athéni hatalom bukása itt, Szirakuza falai alatt. A görög bukás után a pun hatalom terjedése, dicsősége és összeomlása. Róma és Karthagó világhódolma

szicíliai és északafrikai útjának kísérő dallama. Befejezésül Olimpiában és Delfiben a régi nagy görögség megszentelt helyeit járja be.

Kenedynek ez a könyve a legszebb magyar olvasmányok közé sorakozik. szép benne a stílus nemes magyarsága, a lírai részek bája, a történelmi megvilágítás emberisége, mely az ember szenvedését látja és nem a vérontás fölött ujjongó diadalt.

Hamvas József.

Harsányi Kálmán összegyűjtött munkái. Budapest, 1928. Győző Andor kiadása. — III. *Ellák.* Tragédia, 3. kiadás. 122 l. — IV. *Drámai miniatűrök.* 2. kiadás, 112 l. — V. *A kristálynézők.* Regény, 2. kiadás, 343. l. — VI. *Színházi esték,* 1921—1927. 338 l.

Mindig jólesik a lélek mélyéig ható megismerkedés olyan valakivel, akit már a futó pillanatokra terjedő találkozások alapján is meg tudunk szeretni s akinek emlékezetünkben fel-feltűnő rokonszenves alakjára ösztönszerűen is csak jóleső érzéssel tudunk gondolni. Sokszor csak alkalom, vagy idő kérdése, hogy a meg-megismétlődő kedves reminiscenciák indítása személyes viszony forrása legyen. Ha nem így történik, akkor szegényebbek maradunk egy-egy gazdag lélek felénk hajló barátságával, csupán azért, mert egy vagy más ok miatt nem élünk a kínálkozó alkalommal és nem érünk rá megnyitni üres szíveinket. Pedig milyen nagy nyereség egy-egy rokonszenves élet, egy-egy nemes szív megismerése!

Ilyen életgazdagító alkalmat jelent számunkra Harsányi Kálmán összegyűjtött munkáinak megjelenése, ha megajándékozunk magunkat az elolvasásukra szükséges idővel. Ezekben az írásokon keresztül bejutunk egy gazdag lélek meghitt szentélyébe, ahol színről-szinre gyönyörködhetünk ragyogó értékek harmonikus összességében, amelyeknek csak részletenként való meg-megcsillanását élvezhettük egy-egy futólagos találkozásunk alkalmával. Kár, hogy egyelőre csak négy kötet van előttünk s így még ez alkalommal sem tárul elénk alkotójuk lelke a maga teljességében. Bizonyos, hogy a teljes sorozatnak később megjelenő első és utolsó kötetéből még sok finom, egyéni vonással egészül ki Harsányi gazdag színezésű írói arcképe, bár éppen elég sokoldalúságról tesz bizonyosságot, hogy az előttünk levő kötetek alapján is egyszerre kell foglalkoznunk az erőteljes drámáiróval, a mélyenjáró regényiróval és a finom ízlésű szinikritikussal.

Komoly drámáirói készülségének és eredeti tehetségének nagyarányú kibontakozását mutatja „Ellák“ című történelmi drámája. Ez a hún tragédia az 5 év előtti bemutató alkalmával egy csapásra meghódította a komoly szépségeket szomjuhozó intelligens magyar közönséget s az őszinte örömmel ünnepelt, izig-vérig magyar tehetségek sorába emelte szerzőjét. A dráma főhőse, Ellák, akinek sorsában megrezázó erővel zokog egy hatalmas, nagy birodalom tragédiája. Népeinek megható féltése és szeretete a világverő Isten-ostorával, tulajdon atyjával is szembeállítja Ellákot, midőn látja, hogy Attila több már, mint hún király s világot tipró harci szekerén immár nem a hún vágat, hanem csak maga a „királyok királya“. Hatalmas erővel

bontakozik ki a hős tragikum, midőn egyre jobban ránehezedik lelkére imádott faja pusztulásának előérzete. Az apa és fiú közt sötétlő szakadékokat végzetesen elmélyíti az ifjú szerelmén esett fájó sérelem, amikor titkos aráját, Hildegundot is elszakítja tőle a világhódító apa. Ellák lelkének pusztító háborgását csak fokozza méltatlanul megálázott édesanyjának, Rékának lázító panasza és biztatása. Ezek után természetes, hogy a katasztrófa pillanatában dermedt és tétlen szemtanúja Átyja meggyilkolásának, aki maga is drámai hősként bukik el. — Csak az összeomló nagy király végső szavai térítik az ifjút magához. De minden hiába! Apagyilkosnak érzi magát és csak ideig-óráig tud élni hivatottságába vetett hitének tűnő erejéből. A romokon való építésre már nem kerül sor. A végzet lesújt rá Csaba karjával és haldokolva, lovára kötöztetve magát, indul népének élén vissza Ázsiába. A haldoklót öccsének engesztelő, búcsúzó megszólítása — Bátyám! Királyom! — kíséri utolsó útjára.

Ellák fenségesen tiszta és tökéletes egyéni tragédiája teljes nagyságában feltárja a hún nép egyetemes jelentőségű tragédiáját is, amelyben nem nehéz meglátnunk az örök magyar tragédiát sem. A történelmi kor és alakok plasztikus jellemzése, a cselekvény drámai jelenetézése, a nemes veretű költői forma, a zengő szépségű magyar nyelv és a tiszta erkölisiségből fakadó tökéletes tragikum Ellákot a magyar történelmi dráma klasszikus értékei közé emeli.

A *drámai miniatűrök* mindegyike egy-egy eleven kép valamely megkapó gondolat érzékeltetésére. „Páter Benedek“-ben mélyen megindít bennünket a magasba vágyó művészi lélek megható csengése. Mennyire esdekel még egy kis életért az öreg kódex-másoló, akinek 80 év alatt sem volt igazi alkalma, hogy a lelkében élő képeket és eszméket megörökíthette volna. Dantét másolni és méltóképpen illusztrálni: olyan feladat, amiért érdemes egy kis életet könyörögni. „Máriába király“ az ideális léleknek a konvenciók ellen való nemes lázongását és hiabavaló vergődését példázza. Még azok is ellene fordulnak, akiken segíteni akart s még jószándékából is átok és pusztulás fakad. A világ tovább tévelyeg s az álmodozó sorsa tragédia. — „Az atyamester“ megnyerő alakja derüs színekkel rajzolódik eléink. Bohém lelkületét nem teszi borússá életének enyhe tragikuma s bár únja már szörnyen a szentek pingálását és fájó szívvel gondol világi tárgyú kis képeire, nem ragadtatja magát a széklábfaragó Michel Angelo keserű lázongásáig. Megalkudik a sorssal és borivásban edzi mindent megnyehető jóízű humorát. — „Az esquilinusi temető“ megrendítő jelenetet ábrázol Róma életéből. Tárnya: a rabszolga embertelen sorsának s az emberi gyarló nagyképűségnek érzékeltetése. A komor hangulatú társadalmi képet sötét realizmus és fájdalommas resignáció jellemzi. — Mindezekben az igényteleneknek tetsző, apróságokban is hiánytalanul megvan az író jellemző erejének finomsága, eszmei mélysége és fehkölt etikája.

„A kristálynézők“ a szerző előszava szerint „regénynek nevezett feljajdulás“, amely 13 évvel ezelőtt hatástalanul jelezte a sötét magyar éjszakát. Közben zátonyra jutottunk s félő, hogy újra hasonló

veszedelem környékez benünket. Azért a magyar tehetség, magyar élet, magyar sors állandó tragédiájának jajszóval való elsírása ma is aktuális. — „A kristálynézők“ élete az egyetemes magyar sorsnak valóban tragikus tünete. Mert kik a kristálynézők? Azok, akik lelki öngyilkosságot követnek el azzal, hogy akaró énjüket a másvilágra küldik. A mindentről lemondók, akik már nem hisznek az igazi értékek érvényesülésében. Ilyen a regény hőse, Balogh Fábrián, akinek „a valóságos világban minden lépése tévedés, és csak a látható világokban jár-kezel biztosan“. Ősei az indiai kristálynézők, akik egy-egy kristályra meredve szeszélyes, kusza álmokat álmodnak. De Balogh Fábrián maga diktálja álmaikat és nem mesét lát, hanem valóságot. Földézi a multat, ami lezárt valóság. Így veti el magától az eleven valóságot, amely szörnyű csalódásokkal borított eddigi életére. Irtózatossá egyéni katasztrófa dülta fel nyugalmát és ölte meg akarátát. Ezért van, hogy hatalmas tehetsége a kristálynézés meddő káprázatában éli ki magát. Ismereteinek csodás gazdagsága, művészi intuiciója és mindentudása, gondolkodásának hódító eredetisége és előadásának sugalmazó ereje hódolókat szereznek számára. Bámulat és rajongás veszi körül és környezete áhitattal figyel minden szavára. Ezek a szavak mind a lélek mélyéről gyöngyöznek és csodálatos szépségű gondolatokat hordoznak. Mögöttük lehetetlen nem látnunk az író nemesen gondolkodó alakját, aki hősen keresztül hirdeti fennkölt világnézetét. Rámutat a válságban vajdó kis magyar glóbus szörnyű betegségeire, a cinizmusra, mely „ha egy egész nemzet sajátosságává válik, akkor ütött az utolsó óra“. Elsorolja a haladás nélkülözhetetlen föltételeit és szomorúan panaszolja az idealizmus mostoha sorsát. Lelkesülten magasztalja a „sziklavágókat“, akik útakat vágnak, „akik mások javáért tudnak akarni, rombolni és építeni“. S hogy az író ezekkel érzi magát egynek, az kétségtelen abból az önvádból, amit a „kristálynézők“ Balogh Fábrián szüntelenül érez s abból a megnyugtató fölemelkedésből, hogy végül az is megtalálja cselekvő énjét s alkotó munkába merülve látjuk utóljára.

Kétségtelen, hogy ez a könyv regény létére is a legnehezebb olvasmány Harsányi művei közül. Nincs érdekfeszítő, izgalmas meseje az átlagolvasó figyelmének ébrentartására. stílusa pedig a torlódó reflexiók s a szinte tudományos módszerességgel folytatott lélekanalízis miatt nehézkes. De viszont éppen ezek közlése az író igazi célja s a regény éppen csak esetleges műforma. Akiket a sokoldalú magyar probléma valóminő feltárása és az okkult lelki jelenségek analitikus fejtegetése érdekel, azok el tudnak merülni a „Kristálynézők“ olvasásába és nemes indítékot nyerhetnek az író borongó magyar lelkének komoly szépségű izzásától.

A „Szinházi esték“ színművekről és színészek játékaról írt rövid tanulmányok gyűjteménye. A kötet gazdagságáról fogalmat nyújt már maga a tartalomjegyzék: összesen közel 90 drámabírálat és játék-elemzés van benne. Végig tárgyalja a Nemzeti- és Kamara Színház 7 évi műsorának javát és megbecsülhetetlen tanításokkal tárja olvasói elé a magasabbrendű színműélvezés elemeit. Páratlan műértéssel

mutat rá az egyes művek lényegére, szépségére és kisebb-nagyobb jelességeire. Biztos ítéllettel állapítja meg a fogyatkozásokat is és nincs az a személyes tekintet, ami az igazság kimondásától visszatartaná. Ehhez járul rendkívüli világirodalmi tájékozottsága, a remekműveken kiművelt fölényes intelligenciája és költői lényéből magyarázható érzelmi gazdagsága. Mindezek alapján keresve sem találhatnánk nálánál hivatottabb vezetőt azok számára, akik a „dráma bonyolult világában“ el akarnak igazodni. Tanulmányainak értékét növeli, hogy bennük nem csak a tárgyalt színművek és előadások művészi elemzését adja, hanem általános dramaturgiai kérdések érintésével és kifejtésével is közelebb visz bennünket a dráma lelkéhez. Különösen mélyreható elemzéseket kapunk tőle Shakespeare műveiről és szerepeiről, az újabb magyar drámai alkotásokról és kiváló színművészeink játékaról. Világos értelmezését adja a népszínmű lényegének és fejlődésének, rámutat a színjátszás lényegére, meghatározza a színjáték-nézés gyönyörűségének elengedhetetlen föltételét, megjelöli a Nemzeti Színház célját, elválasztja a színház és mozi feladatát, állást foglal a remekművek illetéktelen megbolygatása ellen, rávilágít Shakespeare színpadi nagyságának legmélyebb titkára, megdönti a cinizmus és paródia művészi létjogosultságát, gyönyörűen igazolja Jókai sugárzó romantícizmusát és nem hagyja szó nélkül Herczeg Ferenc álromanticizmusát. Minden szavának fokozott súlyt és jelentőséget ad egyéniségének megkapó varázsa, mely kedélyének mélységéből és erkölcsi felfogásának nemességéből árad.

Ennek egyik megnyilatkozása az az izzó fajszeretet, amellyel tragikus sorsú nemzetén, s az a rajongás, amellyel írói hivatásán csüng.

Nem csak a magyar faj kiválóságának, hanem a maga hivatottságának is tömör méltatását adja Pethes Imréről való gyönyörű írásában, mikor azt mondja, hogy „a magyar kultúrának sokasem lehet dicsőséges katonája más, mint kristálytisza jellem, makulátlan megtestesülése az egyéni, faji, tudós és művészi becsületnek.“ Ugyanitt felel arra a kérdésre, hogy mi az igazi nagyság alapja; „hit abban, amit hirdetünk, a hit önmagunkban, hogy hivatottságból hirdetünk és a hit azoknak jobb útra térítésében, akiknek a hitünket hirdetjük.“

Hogy ez a magas szempontú megállapítás tökéletesen ráillik Harsányi Kálmánra is, arról könnyeinek átolvasása után magunk is bizonyoságot tehetünk. Az pedig, hogy hitének magvetése milyen körben és eredménnyel történik, nemcsak tőle, hanem az olvasók lelkületétől is függ. Annyi bizonyos, hogy Harsányi könyvei nem lesznek soha tömegcikkek, de megbecsülhetetlen lelki épülést kínálnak mind azoknak, akik a nemzeti, emberi és egyéni nagyságban jelentkező szépet szemjuhozzák.

Gulyás Sándor.

Móricz Zsigmond: Arany szoknyák. Történeti melódiák. Budapest. Év nélkül. Athenaeum. Nagy 8° rét. 276 lap.

Arany „szoknyák“, történeti „melódiák“: — szokatlan, de jó cím, találó meghatározás mind a kettő. A kötet tizennyolc kisebb-nagyobb terjedelmű darabjának túlnyomó részében a cselekvény a

szoknya körül, az érzéki szerelem e szimbóluma körül forog, — tehát ez a kötet is jól beillik MórícZ Zsigmond vérbeli, jellegzetes munkái közé. Itt is, mint írónknak úgyszólván mindenik művében, a nemi ösztön az alaprugója az egész emberi természetnek, minden cselekedetünknek, vágyunknak, gondolatunknak. Ennek a jellegzetesen naturalista világszemlélet-módnak a mostani kötetben sajátos érdekességet ad az a körülmény, hogy csupa mult időbeli, azaz történeti vonatkozású tárgyra van alkalmazva. A naturalizmus t. i. jobban szokta szeretni a jelenkori témákat, a történelmi multba ritkábban megy vissza, mert hiszen a naturalista író, ha nem is kizárólag, de első sorban olyasmi érdekli, ami az ember testi, élettani mivoltában gyökeredzik. — már pedig ez bennünk a legmulandóbb, s a történeti távlat számára a legkevésbé ellenőrizhető valami. Viszont éppen ez a tény már magában véve is figyelmeztetésként hat sok emberre olyan irányban, hogy a történelem optikájának ezt az egyoldalú hajlamosságát jogunk, sőt kötelességünk az emberi természet testi adottságainak alaposabb szemügyre vételével és erősebb hangsúlyozásával a lehetőségig megkorrigálni, — csak aztán persze a másik végletbe ne essünk!... MórícZ Zsigmond az emberi élet legfőbb titkát a történelem többszázados távlatán át is a nemi ösztön szerepében keresi és találja meg, — s ezzel a módszerrel egy bizonyos irányban csakugyan szerencsés közelségbe tudja hozni a jelenkor embereihez a letűnt idők nemzedékeit, hatásosan éreztetve a testi élet lényegének, alaprugójának, legmélyebb kútforrásának örök azonosságát. Az emberi élet „melódiájának“ vezető motivuma mindig ugyanaz: az ereinkben pezsgő vér szerelmes gerjedelmének szava. — a különböző történelmi korszakok ennek a lényegileg örökké azonos alapmelódiának a szövegét himezik-színezik más-másformává...

Mostani kötetében is az a cél vezeti írónkat, hogy a történeti írott emlékek holt adattömege mögül kiéreztesse a régmult idők életének, vágyainak, küzdelmeinek örökemberi alaphangját, melyet írónk meggyőződése szerint soha meg nem érthet az, aki a történelem neves és névtelen alakjainak életrekeltését úgy akarja megkísérelni, hogy húsból-vérből való egykori halandó porhüvelyüket nem veszi kellőképpen figyelembe. Irónk dirigálása közben úgy érezzük, hogy a történelem melódiája főként a szoknyák suhogásából adódik ki, — ennek a bűvös ritmusa szerint mozog minden ember, akármelyik korban élt, akármelyik nemhez tartozik, akár az alján, akár a tetején foglal helyet a társadalmi ranglétrának. A középkori „yambor frater“ aszketikus vallási rajongása a tudatalattiság rejtekeiben voltaképp az érzéki gerjedelmek buja melegéből lopja táplálékát s káprázatai apáca-klastrom szűzeihez ragadják képzeletét. A világtörténelem-csináló Mátyás király államférfiúi és hadvezéri koncepcióinak nyugodtságát, általában egész lelkiségének nagyszerű épületét végzetesen aláaknázza a kitanulhatatlan olasz asszony iránti boldogtalanul-boldog, elemezhetetlenül makacs, betegségserű szerelem. Balassa Bálintról a köztudat is nyilvántartja vérenek tragikus zsrarnokságu érzéki forrását, írónk mostani kötetéből meg az tűnik

ki, hogy Bécs német nő-szíveit hasonló bujasággal bolondultak a híres magyar trubadur izzó temperamentumáért. Természetesnek találjuk, hogy írónkat itt is magához csábítja pl. a Báthoryak abnormis örököltségű véralkata, kiesapongó családi terheltsége. — s élénk táru a sajnálatraméltó Christierna hercegnőnek házaseleti tragikumá, akinek államérből feleségül kellett mennie az immár „nem férfi“-vá enerválódott Báthory Zsigmondhoz.

Az a látásmód, amely azon a tapasztalaton alapul, hogy az élet fájának egész terebélye a nemi ösztön rügy-millióinak a jóvoltából kapja úgyszólván minden díszét és értelmét: magától értetődő előszeretettel vonzódik az olyan korokhoz, amelyekben az érzékiség joga minél sikeresebben fel tud lázadni az ömegetagadást követelő erkölcsi szemretek uralma ellen. Éppen nem véletlen, hogy Móríc Zsigmond legnagyobb szabású műve (Tündérbert) az „utolsó Báthory“-ról szól; egészen természetes az is, hogy Mátyás király, Balassa Bálint, Báthory Zsigmond is megihlető hatással vannak írónkra, hiszen mindannyian az ú. n. renaissance-típusnak jellegzetes példái... Önmagához következetes tehát írónk ízlése, midőn mostani kötetének legnagyobb terjedelmű s így mintegy uralkodó jellegű darabjában (Fortunátus) szintén effajta tárgykörhöz nyúl. Egy háromfelvonásos, ifjúkori színműve ez Mórícznak, II. Lajos király hírhedt kinevezéséről, a zsidóból keresztényévé lett Fortunátus Imréről. A dráma főalakjait olyan jelleműeknek rajzolja szerzőnk, hogy a legnagyobb mértékben meglepi, sőt meghökkenti az olvasót, bár egyúttal azt is el kell ismernünk, hogy ebben az egészen szokatlan költői eljárás-módban csakugyan van valami ingerlő eredetiség... „Fortunátus“-ban együtt lakozik a Don Juan- és a Casanova-jellem; a nőhódításra törő olthatatlan szenvedély szinte tragikus méreteket ölt benne, viszont arra is képes, hogy sportnak tekintse a nőcsábítást s mintegy próbákat tartson nő-igéző hírnevének és raffinált szerelmi praxisának ellenállhatatlan művészetéből. Úgy van tehát „Fortunátus“ feltüntetve, mint a több évezredes kultúrájú zsidó-faj magasabbrendű kitenyészettette, szemben a nyers, otromba, korlátolt magyar férfi-típussal. Zászlósúr felesége, szűzies ártatlanságu keresztény nagyúri hajadon, lenézett zsidó leány — mindenki egyaránt a lábainál hever az ex-zsidó szív-királynak, készek a szegyenbe, a halálba menni egy esőkjáért, egy szaváért, — ő pedig, mint ahogy a kakas a tyúkok közt nem igen válogat, úgy fogadja el minden rangú, koru és fajtaú nösténynek a hódolatát, érezve, hogy ő különb mindenki-másnál, ő előtte porba hull önkéntes hódolattal minden nő, a megcsalt és megszégyenített férfiak pedig irigy dühükben is tehetetlenek vele szemben, mert összeharácsolt roppant vagyona hatalmasabbá teszi a királynál s az egész országgyűlésnél... Bajos hozzászólni ehhez a furesa ábrázolásmóddhoz, hiszen egyáltalában nem óhajtunk szakértőjeként fellépni a szóbanforgó eszmekörnek. De nem hallgathatjuk el azt a hitünket, hogy a Mohács előtti magyar nemzedék nőtagjai — asszonyok és leányok együttevén — talán még sem voltak olyan legmaibb értelemben vett perverz hisztérikák, amilyeneknek

Móricz Zsigmond e dráma fő női-szereplőit feltünteteti, — s különösen a zsidó származású szerető abban az időben aligha tudta a főrangú nőket az eszeveszett szerelmi rajongásnak a nyilvánosság előtti botrányos jeleneteire rábírni... A darab elején lapalji jegyzetben a szerző maga is mentetegetődzik e fiatalkori drámai zsengejének „ügyefogyottságáért“, — de nem tudjuk, vajjon ez a megjegyzés a darab imént ismertetett felfogásmódjára is vonatkozik-e.

Műfaji szempontból a kötet darabjai két csoportra különülnek: Az első öt darab drámai formájú alkotás, a többi u. n. „mese“. A „Fortunátus“ kivételével a többi drámai formájú darab mind: egyfelvonásos. Ez a magára vállalt szűk keret az író érdekes formai problémák elé állítja, s az ezekkel való többé-kevésbé sikeres megbirkózás az illető kis drámák művészi értékének jelentékeny hányadát teszik. Legérdekesebb az „Alvó oroszlán“ című darab, melynek a tartalmát úgy játszhatja le előtünk a szerző, mint Mátyás király ideges, felzaklatódott lelkének az álomlátását; a fantasztikus álomjelenetek érdekesek és elgondolkodtatóak, de színpadi előadás számára nem alkalmasak, mert a legmodernebb színpadi technika sem tudna velük megbirkózni; mint egyfelvonásos drámai költemény-féle azonban így is figyelemreméltó bizonyítéka annak, hogy Móricz Zsigmond szeret olyan úton járni, amelyeket még nem tapostak ki az író-elődök szélesre és kényelmesre.

A „mesék“ között is van egy-pár igen sikerült alkotás a mesanyag megformálása szempontjából is. Szép a „Kéth yambor fraterok“ naiv és régies tónusa. De különösen kiemelkedik az egész kötetből a „Mese a zöld fűvön“ című darab, mely az író egyéni világlátásmódjának jellegzetes megéreztetése mellett hatásos szerkesztő művészettel illeszt bele egy lélektani szempontból is sikerült elgondoláshoz és zamatos előadású mesét egy történeti korszak háttérébe. Az ilyen darabok arról győznek meg bennünket, hogy Móricz Zsigmond írói tehetsége első sorban mégis csak az epikára van ráteremve.

Zsigmond Ferenc.

Antológia Ady Endre verseiből. A Sion-hegy alatt. Ady Endre istenes versei. Összeállította *Szabó Lőrinc*. Athenaeum.

Kezdenek divatba jönni az Ady-antológiák, ami azt jelenti, hogy az Ady-versek selejtezése javában folyik. A két tábor, esküdt ellenfelek és lelkes rajongók csatakiáltása lassanként elhalkul, az imádat, az utolsó betű istenítéséig elfogult apoteozis klasszikus, tárgyilagos vizsgálattá komolyodik, a teljes visszautasítás önmaga paródiájává lesz. *Szabó Lőrinc* ravatalon látja először a költőt: az ő nemzedékének Ady élete, költészete jórészt már irodalom. Nekik — mint Ady-antológiájának előszavában említi — már kérdés és érdekesség, hogy Adyt valaha érthetetlennek is lehetett tartani. Nem kötelkedünk e kijelentés jóhiszeműségében, ha talán túlbuzgónak tetszik is. Valóban az Ady-harc botránykövét ugyanesak elkopva találjuk egy ilyen szemelvényes kiadásban. Mi több: Ady még stílforradalmárnak sem tűnik föl, csupán modern, vadonatúj magyarnak, aki szerves folytatója Petőfi,

Arany, Vajda hagyományának. Az, aki egy ilyen antológiából ismeri meg Adyt, méltán esodálkozhatik rajta, hogy ez a költői pálya mennyi lánatkövel volt kirakva s egy időben az egész magyar közvéleményt pártokra szaggatta. Szabó Lőrinc egyik szempontja volt, hogy a lap-pangó Ady-értékekre is rámutasson. Ebben talán még az ő nemzedéke sem lehet elég vigyázatos. Bajos eldönteni, hogy a korokban szenzációs versek csupán kérész-jelenségek-é, vagy esztétikailag is jelentősek maradnak. Szabó Lőrinc — tétele kedvéért — tulságosan belevág az anyagba, olyan verseket is elhagy, melyek ma még a legjobb Ady-versek arevonalába kívánkoznak s a költőre s korára egyformán jellemzők. Ime néhány: *Temetés a tengeren. Találkozás Gina költőjével. Hephupás vén Szilágyban. Kisvárosok vasárnap délutánjai. Pimasz, szép arccal. Vitéz Mihály ébresztése. Elbocsájtó szép üzenet. A még egyszer.* című kötetből bátran átmenthette volna Szabó Lőrinc az *Áldomás* c. verset, mely már szinte teljes kifejező erejében mutatja a fiatal Adyt. Igaz, hogy az antológusnak kevés hely áll rendelkezésre, Szabó Lőrincnek pláne több mint ezer verset kell tükröztetnie kétszáznyolcvanban. De ismeretes Ady unos-untalan való motívum-rohamozása, sokszor éven keresztül: egy-két, a kötetben szereplő, kevésbbé jelentős attak-vers helyett így bátran jöhettek volna az említett nevezetes versek.

Az *Istenes versek* elé írt bevezetés pontosan jelzi Ady vallásos költészetének mai árfolyamát. Az a vélemény, hogy Ady legnagyobb, vagy egyetlen vallásos költőnk, virágkorát éli; kérdés, hogy egy következő nemzedék mennyit töröl majd a végletes megállapításokból. Szabó Lőrinc — igen eredetien — tulmegy a *vallásos* versek Ady-szabta határan s a ciklusokból kiszorult, rokon ciklusokba került verseket is méltó helyükre iktatja. De talán tulságba is megy néha: elég neki az *Isten* szó, hogy a vers azonnal az istenes kötetbe jusson.

Vajthó László.

Londesz Elek: A mennyei koldusasszony. Budapest, Athenaeum kiadása.

Őszintén megvallom: kétszer találkoztam a szerzővel. Először egy fogorvosi műteremben, hol *A szarka* című vidám verse roppant figurás illusztrációkkal spékelt az asztalon hevert a szenvedő emberiség vigasztalására. Másodszor plakáton olvastam a nevét: valamelyik színház egy darabját adta, *A sárga kabát*-ot. Ugy hallottam, hogy ő a legcsendesebb újságíró. Ezt mindjárt el is hittem: valaki, aki csaknem minden európai nyelven beszél, eredetiben olvassa a világirodalom nagy munkáit, nyelven van a perzsa poézisben, ráér Doctor Faustust angolból magyarrá fordítani: s mindezek és újságírói pályája ellenére ismeretlen tud maradni hatvanesztendőskoráig! Mikor e legcsendesebb jubiláris verseskönyvet végigolvastam, keserűség folytogatta a torkom: hát ilyen emberek kallódnak el minálunk? Akkor mi-csoda értékek azok, akik élnek és virulnak, közönségnek örvendeznek? Égig kell emelkedniök, ha a névtelenek a mellényzsebükből ilyen köteteket szednek elő, Mint Londesz Elek, hatvanéves korában. Hogy milyenek a versei? Talán elfogult vagyok, mikor megérezem raj-

tuk az elismerés napjának hiányát: azt az éltető napot, mely a költő természetét erőre kelti, megszínesíti, tüzessé teszi, lobbanóvá, elevenné. Érzem, hogy a félreismertség magányos levegője érlelte őket s hogy már születésükkor nem az embereknek, hanem egy magányos szívnek szóltak: magának a költőnek. Töredékkötet ez, jobbára maguk a versek is töredékek. Egyik-másik megkapóan szép, de a többiben is pompás sorok lobognak itt-ott. Minden költői értőknél jobban megthattott a költő egészséges világnézete, nemes hősie, szinte fenséges filozófiája. Londesz Elek mestere Európa volt, de szívét Kelet regevilága tette örök bölcsességüvé. Versei csupa fájdalom-szülöttek s mégis halkszavúak, istenfélők. Hittől sugárzik, hogy térben és időben egy pillanat sem múlik el nyomtalan, más és más formában egy porszem is végtelen életet él s hogy szenvedés és gyönyörűség ennek a testi-szellemi változásnak csodaforrása.

Londesz Eleknek bizonyára ezután sem lesz sokkal ismertebb neve, mint eddig volt. Vannak költők, akik azt a néhány verset, melyek szerzésére rendeltettek, közvetlenül az utókornak írják. Azért mégis olvassuk el egy pár legszebb, legjellemzőbb strófáját s álmélkodjunk irodalmunk gazdagságán s azon, hogy az elkallódott vagy véletlenül egy-egy percre napfényre került versek között milyen gyöngyszemek hevernek a porban. (A fagyókér című versből.)

Lombját a fa büszkén terjesztgeti széjjel,
 Övé a virág, a gyümölcs, a madárdal.
 Alatta az erdő, ha szendereg éjjel,
 Boldog szerelemnek páros raja járdal.
 Ölelget az ág is, szellőcske ha lebben,
 Ing-leng a kacér lomb, felhőre kaesint...
 Borzong a mogorva gyökér a hidegben,
 Nem tudja, milyen szép a lét odakint.

Nem tudja... De jobb így vágy nélkül az élet!
 Így ő a hatalmas, így ő az erő:
 A sírszagú földből ő általa éled
 Új rügy, csira, magban életrekelő.
 Fű-szemfedelelet rá mit bánja, ha szőnek!
 Vermében is alkot továbbra híven.
 — A föld, mely alatt élsz, nékem imaszőnyeg,
 Aldozni borulok rá: itt a szívem!

Vajthó László.

Endrődi Sándor: A magyar költészet kincsesháza. Új ifjúsági kiadás. Átdolgozta és kibővítette ifj. Bókai János. Athenaeum.

Jólesik lapozgatnunk új, szűkebb formájában is Endrődi Sándor immár forgalomból kikerült Kincsesházát. Ifj. Bókai János jól végezte a selejtezés munkáját: emelte a mű színvonalát s áttekinthetőbbé, egyúttal teljesebbé tette az anyagát. Manapság, mikor a politika anyyira

rányomja bélyegét az irodalomra, igen nehéz és tragikus dolog egy igazi antológiát összeállítani. Ifj. Bókai János nem pártember: az idősebb poéták mellett csaknem valamennyi újabb tehetségnek helyet enged. Kár, hogy néhány rég elhunyt s megfakult költő kelletnél több helyet foglal el, pl. Bartók Lajos, még mindig hat verssel szerepel, újabb értékek rovására. A Bartók-versek megapasztásával hely juthatott volna az igazságtalanul kimaradt *Boross* Sándornak, aki nyolc év óta több kitűnő lap, hetilap munkatársa s komoly értékünk.

Ifj. Bókai szemlátomást arra törekedett, hogy agyonverklizett versek lehetőleg ne kerüljenek a kötetbe. Itt aztán lehet vitázni. Annak természetesen, aki pl. Szaboleska híressé vált verseit már könyv nélkül tudja, kedvesebb, ha más verseit is olvashatja egy ilyen gyűjteményben. Viszont az is igaz, hogy nem a vers eszélműködés el, hanem mi, s hogy a vers több generációnak, sokféle társadalmi rendű és rangú embernek szól, ezeknek pedig kedvezőtlenül mutatjuk be a költőt, ha éppen azt a pár versét mellőzzük, melyekben egész egyénisége kulminált. Van két-három élő költőnk, kikkel ez esett meg a gyűjteményben. A legközelebbi kiadásra nézve volna egy tanácsunk. Ne tessék tulságosan bízni *Endrődi* Sándor szövegkritikájában, mert többször önkényesen rövidít a verseken. Aztán meg annak idején még pontos szövegközlése újabb kritikai kiadásaink tanúsága szerint már nem egyszer fogyatékosnak bizonyul. Pl. *Reviczky*: *Magamról* c. verse nála még nem a hiteles esattanóval végződik, *Vajda* János, *Tóth* Kálmán, *Lévai* József, stb. jó néhány költeménye is arcot változtatott azóta. A készülő nagy, új *Kincessháza* kiadásánál okvetlenül meg kell szívelelniök a szerkesztőknek ezt a követelményt.

Vajthó László.

Kiss Géza: Sugárka. Mesék. M. E. K. Dsz. Szövétnék-kiadás. Budapest, 1928. 104 lap.

Eznek a figyelemre méltó kis könyvnek történetei nem is mesék, hanem parabolák, vagy legalább is szívesen hajlanak a parabola felé. A biblia gondolkozó beszédének hatása alatt keletkeztek. Magyar biblikus írás ez a könyv formában és tartalomban. Paraboláinak köntöse a magyar népmese mintáival díszes, van benne sok kedves mesei szólás, szerkeztében sokszor fordul elő a hármasság, a világnak nekiindulás, a hű szolgálat után való gazdag jutalom és a hűtlenségért való büntetés. De nem csak formája magyar, az a tárgya is. Emberei magyarok, csak leírásaiból nem érezzük a magyar levegőt. Igen szép, ahogy a fönix madár történetében a magyar sortot példázza. A maga szerény valóját az utolsó történetben vallja be. Van is találó jellemzés ebben a kis történetben, mert a kötet olvasása közben őrzi az ember, hogy az ifjuság harmata reszket az író lelken és szent meghatottsággal lép tárgyához. Serdülő ifjuságunk ünnepi óráira való szép könyv ez és szerzőjét köszöntöm építő irodalmunk legjobb munkásai között. De maga számára se felejtse el a parabolát a talentumokról. A neki jutott talentumot gyarapítania kell. Főleg az élet ismeretét gyűjtse. Ne a sötétet, hanem a suga-

rasat. Lásssa meg mindig jobban, hol vannak azok a lelki válságok, amiket a biblia bölcseségével és a mese balzsamával gyógyítani lehet és a gyógyítás örömevel beszéljen. A biblia, Andersen, Rabindranat Tagore és a magyar népmese nevelte eddig, nevelje tovább. A jó magyar irodalom is iskolázza. Móricz Zsigmond igen jól hatott arra a történetre, mikor a kis leány legkedvesebb babáit akarja eladni nyomorúságukban. Sok szépség van az Isten nagy világában és a mi kis magyar világunkban, amivel be lehet aranyozni a lelkeket, hogy meg ne rozsdásodjanak.

Hamvas József.

Goethe- és Schiller-fordítások. (1. Goethe. Dalok, balladák, egyéb költemények. Fordította és kiadja: Szigethy Lajos. Mezőtúr, 1927. — 2. Schiller. Költemények. Fordította: Szigethy Lajos. Kiadta a budapesti ev. gimnázium volt növendékeinek egyesülete, 1927.).

Szigethy Lajos már régebben megjelent saját költeményei és Meyer-fordításai után Schiller- és Goethe-fordításait is kiadta. Ezek is, mint az előbbi kötetek, tanúbizonyságai egy munkás, sok hétköznapi tanári élet ki-kiemelkedéseinek, költői akarásainak.

Igen lelkiismeretes fordító. Egészen biztos azonban, hogy kedvelt idegen költőiben csak eszmék hordozóit látja és egyetlen törekvése, hogy ezeket az eszmei tartalmakat minél hivebben szólaltassa meg magyarul. Így azután minden más, a fordítók előtt felmeredő mesterségbeli kérdés nem lesz Szigethy Lajos előtt gátló mozzanattá. A teljes formai hűségre, az eredeti stílhangelatának feltétlen átmentésére így nem is törekszik, a legteljesebb tartalmú hűség mellett ez a formai és stílbeli lazultság egyik-másik fordításában igen feltűnő, de azok, kik Szigethyben idegen költői tartalmak hű tolmácsát keresik, nem fognak benne csalódni.

Goethe kötetében a dalokból, a balladákából és a egyes költeményekből ad fordításokat, a Schiller-könyvben azonban túlnyomó részben balladákat találunk. Sajnáljuk, hogy Schiller kevésbbé ismert és nehezen megközelíthető filozófiai költeményeiből, a Harangon és a Sétán kívül nem kapunk többet.

A két kötet külső kiállítása nem méltó Schillerhez és Goethehez. Mintha könyvkiadó technikánk vaskorában élnénk.

Kerecsényi Dezső.

Színházi szemle. *Zilahy Lajos: Szibéria* (Nemzeti Színház). Nagyon bajos elmondani Zilahy Lajos legújabb darabjának tartalmát. Sorról sorra említhetnők a gazdag miliő alakjait, érdekes mozzanatait, melyek ötven százaléknál jóval nagyobb mértékben töltik meg a színt. Az a bizonyos főcselekmény, mely két magyar férfi közt egy orosz lányért folyik, csak úgy sietősen, fukarúl van beletüzdelve a darab szövetébe; egy ideig érdekel is, hogy végül teljesen a szerző hirtelen szeszélyétől s nem várakozásunk szerint s a látottakból folyó másíthatatlan következetességgel fejeződjék be a regényes játék. Zilahy Lajos talán még egyik darabjában sem festett ilyen mélynyomású háttérrel, mint a Szibériában. Ebből a háttérből, a mellék-személyek sokaságából elő-előbukkan egy-egy jelentősebbnek szánt

alak, anélkül, hogy élesebb különbséget tehetnénk köztük. Valahogyan azt a különbséget, mely egyetlen hegedű hangját határozottan ki tudja emelni egy kísérő zenekar szavából. Zilahynak nincsen is főeselekménye. Sok-sok szenvedő ember sorsát ábrázolja egy szibériai zugban, némelyiket egy-két vonással vázoltan, egyet-kettőt erősebb körvonalakkal, de ezek is csak a több szó jogán lesznek fontosabbak a kevesebb szóra fogottaknál. A milió határozottan dominál, jobb, megkapóbb az egész elrajzolt lelki válságnál, Sárkány és Gyéresi magyar katonák s az orosz leány szerelmi históriájánál. Mert mi történik itten? Egy kis magyar csapat fellázadt Krasznojarszkban s ezért büntetésül a leggyanusabb deportáltak szigetére kerül. A magyarok ott is ellenkeznek, egyet már megérkezésükkor fővelövet az orosz parancsnokuk. A deportált magyar katonák közt van Gyéresi és Sárkány is, mindketten tiszték. Már hazulról ismerik egymást. Sárkány nős ember, gyereke is van, de nem akar róluk tudni. Régóta haragszik Gyéresire: azt hiszi, feldúlta családi boldogságát, noha ez keményen tiltakozik a gyanu ellen. Most újra fellobban Sárkány féltékenysége; másodszer is szembekerülnek egymással, Lizavéta miatt, akit megszeretnek. Kár, hogy Zilahy egyik férfit sem rajzolta meg határozottan ebben a versengésben.

Sőt mintha maga akarná, hogy kérdéseket tegyünk fel, minőket komplikáltabb lelkivilágú művekkel kapcsolatosan szokás. Kérdezzük: vajjon inkább beteges, idegbajos ember-e ez a Sárkány, aki tücsköt-bogarat elhítet magával a feleségéről, vagy pedig a könnyű lepkék közé tartozik s a „gombház, ha leszakad, lesz más“ elvét egy tragikus neheztelés kapóra jött palástjába burkolja s igen gyorsan átnyergelne, inkább a kulisszák mögött hagyva egész élményét, mintsem a színen igazolva? Ellenfele is ilyen Janus-képű: vajjon hazudik-e, mikor tagadja, hogy odahaza viszonya volt Sárkány feleségével, még pedig csak azért, hogy megnyugtasson egy zavaros, féltékeny embert? Vagy csakugyan igaz-é az, amit elejétől végig mond ártatlanságáról? Minderre nem derül világosság; sem az egyik, sem a másik lehetőség nem fejeződik ki csattanóan, nem csinál komolyabb feszültséget, csak inkább hangfokozásban, múltó vértolulásban nyilvánul. A darab — nagy kanyarulattal — a közönség kedve szerint végződik, bár nem azzal az egyedüli megoldással, mely egy biztosan épített műből következik. Nyilvánvaló, hogy Lizavéta első pillanattól fogva nem Sárkányt szereti, hanem Gyéresit. Mikor a szabadulás órája üt, Gyéresi nem akar másodszer is útjába állni, jobbanmondva: alkalmat adni barátjának a féltékenykedésre, s menni kész. Ebben az esetben otthon találkozónak Sárkány feleségével s bizonyára el is venné. De a passzív Lizavéta, aki eddig csak szerelmet tudott vallani imádottjának, most, a kritikus pillanatban megembeleli magát, mindent felfed, hogy csak Gyéresit szereti, senki mást, s Sárkány feltámolyog a hajóra, mely hazaviszi a magyarokat. Vajjon mi várhat rá? Semmi különösebb boldogság; sem asszonytak, sem gyerekeknek nem lesz ez valami üdvös; legfeljebb ápolni fogják és kigyógyítják valóságos és tettetett rémképeiből. Hogy Gyéresi Szi-

bériában marad, halás felvonásvég, de nem hat elemi erővel. A hirtelen aktívá vált leány határoz felőle, s ez a férfias kitörés szinte *deus ex machina* gyanánt hat. Nem lepődünk volna meg, ha Lizavéta Sárkánynyal marad vissza, ápolónőnek, orvosságos üvegeivel, hogy továbbra is köhögéselleni szert adjon neki, mikor idegrohamai vannak. Marad hát egy „minden jó, ha a vége jó“-féle megoldás: a férj visszakerül családjához, ami kötelessége, a szerelmes olasz lány pedig magához köt egy gazdátlan férfit, akivel minden valószínűség szerint úgy sem vesztegel sokáig Szibériában s — ha az életben képzeljük el ezt a párt — azóta már haza is érkezett.

Igazságtalanság volna azonban Zilahy darabját mellőzni. Ha vannak is elemi fogyatkozásai, mégis irodalmi munka. Örömmel láttuk a bemutató előadás után jó néhány héttel, mennyire színen van s hogy még mindig táblás-házat tud magának varázsolni. A kritika bőven rámutatott már Zilahy nagy színpadismeretére s ennek valóban pompás tanubizonyosságát adta a mesterien megkonstruált első felvonásban. Itt minden mozzanat a hatás szolgálatában áll, természetes realitással. Az orosz környezetet inkább csak tömegkép, de színes, élettellel teljes. A magyarok érkezését már előre érezzük, s ahogy közelednek és egy kis dráma a színpad mögött a némaságban alakulni kezd, érdeklődésünk az izgalom tetőpontjáig nő. Tudjuk, miről van szó odakünn, s mikor a halálos sortűz egy áldozat felé eldördül, benne vagyunk a játék kellős közepében. A második felvonástól fogva is lépten-nyomon előtérbe toppan egy-egy mellék-személy, hogy megnevetessen, vagy arcunkat felhőzze, de mindenképpen elsímtsa a nagyobb döccenőket. A harmadik felvonásban már egy festői kikötőjelenet sem képes kárpótolni egy bizonytalanul változott szerelmi válságért, mely inkább három embernek személyes ügye volt, mintsem a miénk. A hatás azonban szemnek és fülnek így is elég jól.

Megható, mikor az ittmaradt magyar szívét-lelkét az édes honi táj felé küldi s szinte villámsújtottan ül a parton. Lizavéta kiszalad, egy pillanatra csak az üres kikötőt látja: egy kis dráma ez, az itt-hagyotté, az el nem vitté. Csupa színpadi hatás. Aztán csak meglátja az ő férfiját, egyedül: azt, akit akart. Egy pillanatnyi játéklehetőség egy jó színésznőnek, hogy némán, pár mozdulattal csattanót adjon egy egész darabnak.

A „Szibériá“-nak nincsenek nagy szerepei, viszont valamennyien hálások. Csontos nagy művészettel igyekezett reálissá tenni egy vázoltan rábizott alak hánykolódásait. Odry alakja nemcsak egyszerű, következetes: nem valami mély, de egészséges, komoly férfi-lelket kellett alakítania. Bajor Gizi Lizavéta bájos alakjában jeleskedett: csupa naivság, természetes szépség és ártatlanság. De kitűnök a többi figurák is. Bartos, Kürthy, Rákosi Szidi, Pataki, Mihályfi nagy elevenséget hoznak a játékba markáns epizód szerepekben.

Vajthó László.

Zenei szemle. Operaház. Két újdonságról kell beszámolnunk, amiket az Operaház vezetősége egy estén mutatott be, tehát két rövidebb lélegzetű darabról. Az egyik a hazai (pécsi) származású, Bécsben élő zeneszerzőnek, Zádor Jenőnek lírai operája „A halottak szigete”. Címét onnan nyerte, hogy a két képre tagozódó dalmű első felében a háttéren, Böcklin méltán híres festményéről ismert „Holtak szigeté”-nek képe látható, míg a második szín e szigeten van. A szövegkönyvet Zwerenz Károly György írta s Lányi Viktor fordította nagy gondnal, de ő se tudott a darabon segíteni. Hogy egy lírikus dalmű szövegkönyvében elvből nem szabad logikus mesét keresni, az rég eldöntött dolog, de hogy ennyire lehetetlen meséjű darabot írjon valaki, az már „teljesítmény.” Arnold a tenger innenső partján festi a háttéren látható sziget képét, de a „varázst” nem tudja esetjével visszaadni. Hogy tudjunk létéről, megjelenik Phyllis, Simon halász leánya s Timaeos halász arája, ki a falubeli lányokkal karban énekel. A leány szép, Arnold le szeretné festeni s erre az apa jóindulatát némi összegezen megszerzi. Míg hármásban, sőt négyesben, hisz egy Rufus nevű szercesen hajós is van a házban, a házban vacsorálnak, Timaeos féltékenységi éneklést visz véghez, amiben Rufus s a leányzó tudja csak lecsendesíteni, mire elmegy. Helyébe vihar jő s Rufus a titokzatos szigetről szóló mesével (táncoló holtak) oktatja Arnoldot, ki rájön, hogy csak akkor tudja a kép „varázsát” megelteni, ha rögtön átkél a szigetre. Timaeos megjelenik s nemcsak a kínált pénzért, hanem bosszújának kielégítése miatt is — hiszen Phyllis Arnoldot kérlelte, hogy ily időben ne keljen a tengerre, félti életét — átszállítja Arnoldot. Phyllis pedig, megérezvén a veszedelmet, Rufust kényszeríti, vigye át őt is a szigetre. Közjáték. A szigeten a viharból nem érződik semmi s Arnold kijelenti „halálos csönd és végtelen magány.” Míg hosszasan monologizál, Timaeosnak kedve kerekedik, hogy leszúrja — holott mily egyszerű lett volna Arnoldot a tengerbe billentenie — véletlenül visszanéz Arnold s csodálkozva kérdi, mi leli? Timaeos elmondja, hogy féltékeny s Arnold megnyugtató kijelentésére, hogy nincs miért, tévedés az egész, térdre rogy és bocsánatot kér, amit meg is kap. Nagyon szépen barátkoznának egymással, ha egy, illetve két velőt hasító sikoly nem jelezné, hogy baj van a második csónakkal, mely a szirthez vágódott s Rufus hozza is karjai között Phyllist, ki kijelentvén, hogy Arnoldot imádja, mint az üdvösségét: meghal. Amit a három férfi tudomásul vesz s a függöny legördül, anélkül, hogy amint lírai operához illik, Arnoldot agyonütné Timaeos, Timaeost Rufus, Rufust egy leguruló szikla, a szikla meg darabokra törne. Ehhez az unalomba áztatott s végelelathatatlenn hosszúságú szöveghez írt Zádor Jenő muzsikát. Elismerésre méltó, hogy Zádor kereste azt, hogy dallamos legyen — ami ma-napság nagyon szembeötlő — az énekvonalat a zenekar is kiemelte, hangszerelése modern, s minden fogást ismerő, harmóniája mai, de nem tulzó. Phyllis „rég dal”-a, Rufus elbeszélése a holtak szigetéről igen jól hat. Az intermezzo — mely az átkelést érzékelteti — szabványyszerű, de még ennek hatását is rontja az a laterna ma-

gica, mely a szívet ismert képét, mit közeledőét, folyton nagyobbodva vetíti s inkább humoros hatású, mint magyarázó. Ma, a mozi-képek idején ily gyermekded fogással, még a takarékosági elvek szigorú szemeltartásával sem szabad az első és egyetlen operának a közönség elé jönnie. Az előadók, élükön a karmesterrel; Berg Ottóval, a legjobbat nyújtották, de sajnós, a darabot önmaga színvonala fölé nem emelhették.

A másik operai újdonság Ravel egyfelvonásosa, a „Pásztoróra“ amire az eredeti L'heure espagnole-t fordították. Ravelről, mint kitünő modern francia zeneszerzőről, a filharmónikusoknál előadott művével kapcsolatban, már megemlékeztünk. E mű szövegének színvonalát legjobban jellemzi, hogy a szereplők a végén azt éneklik, hogy: Bocaccio szerint ez a morál... A szöveg eléggé brutális — franciában is az. A muzsikája szellemes. A felszarvazandó órás műhelyében a sok óra ketyeg, üt, sípol, harangoz stb., időközben a szereplők eléneklik mondókáikat, az ének igyekszik a dallamos beszéd vonalait követni. Az egész mű zenei finomkodások, szellemességek, ötletek és meglepetések kártyavára. A betanítás Rékai Nándor érdeme. A színpadi kubistáskodással kevert valószínű képe Márkus Lászlót dicséri.

Rendkívüli filharmoniai hangverseny volt nagypénteken, amelyen a Palesztrina-kórus, Forrai Rózsi, Basilidesz Mária, Laurisín Lajos és Venczel Béla közreműködésével, Moerike Ede vezetése mellett Demény Dezső: Requiem-ének volt első előadása. Demény Dezsőt, világi és egyházi szerzeményeiből már régóta, mint melegézésű, dallamosságot kívánó, teljes dologbeli készségű zeneszerzőt ismerjük. Ez a Requiem eddigi működésének chef-d'oeuvreje. Az egész művön a halállal való megbékültségből fakadó líra ömlik végig, minden tétele csupa dallam és jó hangzás. Noha liturgikus használatra is van kívánva, mégis oratoriumszerűségénél fogva a hangversenyterembe kívánkozik, ahol helyét mindig nagy sikerrel fogja megállani. A Requiem előtt a Parsifal előjátékát hallottuk, igen szép, stilusztizta előadásban, mely a vendégkarmester tudását és magas művészi színvonalát fényesen igazolta.

Isoz Kálmán.

Kiállítások. Kevés és művészeti életünkben nem is túlságosan kiemelkedő eseményt jelentő kiállításról kell ez alkalommal beszámolnunk. Három kiállítást láttunk a *Nemzeti Szalonban*. Az egyikben hét, különböző irányba járó, egymástól eltérő meggyén taposó festőművész mutatta be legújabb termését. A legizmosabb tehetség közülök *Boromissza* Tibor. Keleties, ázsiai motívumokból felépített nagyobb kompozíciói, a megvilágítás effektusainak problémászerű feldolgozásaival készült erősen stilizált tájképei, a groteszk részletezés hatáskeresésével megfogalmazott alakos-képei és finom színhangulatokkal festett aquarelljei, valamint két eleven színes szőnyegterve egyaránt tehetségre vallanak. Mostani kiállítása azonban csak egy állomás a szimpatikus művész fejlődésében, melyben azonban sok tanulmányra, erős magába-mélyedésre van még szüksége, ha a műveiben szunnyadó sok

ígéret beteljesülését akarja elérni. *Bálint* Rezső, *Káplár* Miklós, vitéz *Leidenfrost* Pál pasztelljei jó készültségről, éles művészi szemről tesznek tanúságot. Igaz, hogy különösen az utóbbi kettő műveiben erős *Rippi-Rónai* hatásokat láthatunk, de minden eszközük megvan arra, hogy e hatást teljesen lerázva, önállóan fejlődhessenek és mélyüljenek művészetükben akár a legkiválóbbak mellé. Ifj. *Gaár* Vilmos az impresszionisztikus festési modor tehetséges katonája, *Pogány* Ferenc művészete pedig, bár *Rudnai* valamint *Paál* László művészetére visszavezethető vonásokat árul el, sok jóval biztat a művész jövő fejlődésére nézve. *Bolmányi* Ferenc különös festési technikája tulságosan modorosnak tűnik föl egyéb képességei mellett.

A másik kiállítás a *Balaton* Társaság III. tárlatának csaknem száz művész kezétől származó harmadfélszáz műtárgyat mutatta be a látogatóknak. Ennek a kiállításnak is, úgy mint az eddigieknek a Balaton a hőse. A szépséges magyar tenger változó víztömege, gyönyörű partjai, az ezeken folyó néprajzi érdekességű életnek, valamint mozgalmas fürdő- és strandéletnek ezerféle változatban eléük táruló érdekes jelenetei voltak ez alkalommal is a tárlat képeinek tárgyai. A feladat természeténél fogva a tájképek voltak túlnyomó többségben a kiállított festmények között, s jó munkák és dilettáns kísérletek váltogatták egymást a Szalon falain; az általános niveau azonban az előbbi kiállításokhoz képest kétségtelenül javult. Nem lehet célnünk, hogy a kiállításról teljes és részletes beszámolót adjunk, inkább csak néhány nevet és munkát ragadunk ki a nagy tömegeből. *Baranski* E. László erővel teljes freskóterve („Kubikosok”) megérdemelné a kivítelt; *Csánky* Dénes finom hangulatú kis aquarelljei igazolták a művész folyton elmélyülő fejlődését. *Désy* Béla bravurosan festett „Haragos Balaton“-ja, *Ducsay* Béla érdekes nagy vászna („Fürdés után”), *Edvi Illés* Aladár hangulatos tájképei, *Egry* József érdekes, modern, különösen egyénistilusú, de a Balaton szépségével teljesen egybeforrott s abból táplálkozó művei, *Jványi-Grünwald* Béla néhány sötét tónusú, mélytüzű színekkel festett tájképe, *Köresdy* Géza nagy történeti kompozíciója („Őseink a Balatonhoz érnek”), *Magyar-Mannheimer* Gusztávnak a művész sokszor méltatott képességeit ragyogóan feltüntető képei, *Muszély* Ágoston kitünően meglátott kis tájképe, *Remsey* Sándor ügyesen komponált „Halászkok” című kompozíciója, *Róna* Emmy dús képzelettel készült rege-illusztrációi, eselényi *Wallshausen* Zsigmond dekoratív hatású képei egyaránt megérdemlik a dícséretet és elismerést. De ezt érdemel a *Balaton* Társaság is, mely a Balaton kultuszát vallott programjához híven nem szünik meg minden téren, minden erővel, minden eszközzel propagálni. A kiállítás sikere különben az agilis vezetőségnek legszebb dícsérete.

A harmadik kiállításon *Ferenczy* Valér mutatta be csaknem kétszáz olajfestményből, akvarellből, rajzból és rézkarcból álló kollekcióját, mely utolsó tíz évi munkásságának összefoglaló áttekintését adja. *Ferenczy* Valér egy mind súlyosabbá váló művésznév örököse, nagynevű atyjának, *Ferenczy* Károlynak nyomdokain halad; a företlenül

érvényesülő impresszionizmusnak, a nagybányai festőiskolának tiszteletreméltó stílusát és hagyományait ápolja és őrzi meg képeiben. Bár nem ér fel atyja tehetségéhez, becsületes, szolid felkészültségről és tanultságról, valamint tiszta, lelke mélyéről fakadó művészi törekvésekről tesz tanuságot. „Édesanyja“ képmása, valamint „Novemberi napnyugta“, „Régi falád“ és a nagy biztossággal felvázolt „Gyártelep az Orezy-úton“ című képei ennek az egyenletes művészpályának legértékesebb állomásai.

Az *Ernszt-Múzeum* márciusi csoportkiállításának érdekessége *Berény* Róbert kis kollekciójának bemutatása volt. Művészete tárgyban és felfogásban nem tart semmi közösséget a magyarsággal, szellemben is teljesen idegen, francia, amit magyaráz a művész hosszú párisi tartózkodása. Kiváltképen kolorista-tehetség, kinél az élesen elváló nagy, leegyszerűsített formákat befőtő színfoltok csaknem plakátszerűen kerülnek egymás mellé. A formák rajzszerű feltüntetése jóformán teljesen hiányzik nála, lehetőleg mindent színnel fejez ki, színvalórkkel hangsúlyoz. Ez alól csak „Csellózó nő“ című képe kivétel, hol a színek egyszersmind a rajzformák körülírására, elhatárolására is szolgálnak. Ez a képe a legkomolyabb érték a kis gyűjteményben. Mindenesetre kár, hogy a tehetséges művész annyira idegen, magyar szemnek és magyar szívnek sokszor érthetetlen módon szólal meg előttünk. Reméljük, hogy a jövőben keresni fogja szűkebb hazájának talajával és szellemével az érintkezést, s ez esetben a magyar művészet még sok szépet várhat *Berény* tehetségétől. Fejlődő tehetség nyílvánul *Körmendy Frim* Ervin festészetében, aki a francia impresszionizmus útját járja; néhol mintha *Perlmutter*-es ecsetkezeléssel próbálkoznék a művész. *Biai Főglein* István képeiben egyelőre a külső hatások az uralkodók a belső elmélyüléssel szemben. *Ecsódy* Ákos grafikája fekete és fehér színekkel tud igen érdekes festői hatásokat kifejezni; csak szeretnők, ha függetlenülé magát mesterének (*Csók*-nak) ma még erősen megnyílvánuló befolyásától. *Békeffi* György rajzaiban sok a groteszk vonás és a jellemző erő. Ifj. *Kernstok* Károly finom ecsetrajzai a nyugat grafikájában újabban döntő hatással fellépő japán művészet eredményeit ügyesen értékesítik. E jól rendezett kiállítást érdemes volt éppen az útnak induló fiatal művészek felkészültsége szempontjából megtekinteni.

Oroszlán Zoltán.

BEFIZETETT TAGDÍJAK.

Az 1927-ik évre: Dr. Smikli Gyula, Győr. Egész év. — Dr. Simon István, Kisujszállás. Egész év. — Dr. Seress Lajos, Hegyeshalom. II. fél év. — Sárkány Lóránt, Rákosliget. Egész év. — Sárkány Ferenc, Körmend. Egész év. — Sáfár Béla, ref. lelkész, Vác. Egész év. — Dr. Sulyok Sándor, Csenger. Egész év. — Sikó Zoltán, ref. lelkész, Örszentmiklós. Egész év. — Dr. Sebestyén Béla, tanár, Pécs. Egész év. — Dr. Sándor Miklós, Nagykanizsa. II. fél év, és 1928-ra 8 P. — Sebestyén Pál, Dömsöd. Egész év. — Schmitzer Béla, Nagykovács. II. fél év. — Sipos Kálmán, Szeged. Egész év. — Székely István, ref. lelkész, Budapest. II. fél év. — Szűcs Eszter, Mezőtúr. Egész év. — B. Szabó János, ref. lelkész, Tabajd. Egész év. — Szabó Béla, ref. lelkész, Mezőhegyes. Egész év. — Dr. Szathmáry Imre főjegyző, Mezőtúr. Egész év. — Szabó Sámuel, Gércze. Egész év. — Szappanos Károly, ref. lelkész, Abádszalók. II. fél év. — Dr. Sztchló Kornél, Budapest. Egész év. — Dr. Szabó Zsigmond, tanár, Budapest. Egész év. — Dr. Tüdös Kálmán, főorvos, Debreczen. Egész év. — Özv. Tar Zoltánné, Debreczen. Egész év. — Tisza István, Földes. 14.20 P. — Torma Gábor, Dunavecse. II. fél év. — Tinchmit Sándor, Majos. II. fél év és 1928-ra 3 P. — Tóth Endre, Békés. Első fél év. — Ifj. Ungváry Lászlóné, Czegléd. Egész év. — Ujváry Antal, Nagykőrös. II. fél évre 10 P. Vida Lajos, tanító, Szentés. II. fél év. — Vargha Gyula, evang. esperes, Vönöczk. II. fél év. — Vidonyi Zoltán, Győr. Egész év. — Vörös Sándor, Künszentmiklós. Egész év. — Dr. Varga István, ügyvéd, Békés. Egész év. — Zsilinszky Mihály, Mezőtúr. Egész év. Zsiray Lajos, Nagyvázsöny. Egész év. — Zágonyi Mária. Egész év. Vitéz Zay Ödön, alezredes. Egész év. — Az 1928-ik évre: Antal Sándor, Bábolnapuzta. Egész év. — Dr. Ajkay Béla, Répcelak. Egész év. — Losonczy Benkó József, Budapest. Egész év. — Brózik Károly, Tiszaföldvár. Egész év. — Frankó Mihály, Szarvas. Egész év. — Dr. Gál Lajos, Budapest. Első fél év. — Huszár Dezső, Sárbogárd. 6 P. — Isoz Kálmán, Budapest. Egész év. — Szilágyi Kiss Zsuzsa, vallástanárnő, Budapest. 10 P. — Kerecsényi Zoltán, ref. esperes, Dab. Egész év. — Kovács Ferenc, ref. lelkész, Dunaszentbenedek. 7 P. — Kacsinka Jánosné, Gyömrő. 7 P. — Kustúr Dániel, Debreczen. 7 P. — Református Egyház, Kisujszállás. 14 P. Kutassy Ferenc, Tács. Első fél év. — Dr. Kiss Sándor, Sárospatak. Első fél év. — Keresztesi Sámuel, ref. lelkész, Budapest. 14 P. Karcsay Lajos, Nagygeresd. 18 P. — Kövér Pál, Kondó. Egész év. Kormos József, Kaposvár. Első fél év. — Karay Sándor, Debreczen. Egész év. — Körössy József, Nekézseny. Egész év. — Karácsony Sándor, Budapest. Egész év. — Kathona Margit, Kiskúnhalas. Egész év. — Kovács Károly, Tiszapalkonya. Első fél év. — Kameniczky András, Békés. 7.80 P. — Dr. L. Lengyel Lajos, Budapest. Egész év. — Lajta Pál, Budapest. 12 P. — Lencz Géza, Debreczen. Egész év. — Lechnitzky Gyula, Budapest. 14 P. — Dr. Len-

gyel Lajos, Budapest. 4 P. — Dr. Matolesy Sándor, Kaposvár. 15 P. Mesterházy Ernő, Nagygerend. 14 P. — Major Sándor, Kecskemét. 8 P. — Muzsi Jánosné, 8 P. — Molnár Gergely, Orgovány. 14 P. — Mándy Sámuel, Budapest. Egész év. — Maller László, Kőszeg. 7 P. — Muraközy Gyula, Kecskemét. Egész év. — Marconnay Tibor, Budapest. Egész év. — Dr. Moravesik Gyula, Budapest. Egész év. — Református püspöki hivatal, Miskolcz. 15 P. — Dr. Nagy Zsigmond, Budapest. 14 P. — Nevelics Margit, Ujpest. 14 P. — Nagy Mária, Debreczen. 16 P. — Nagy Kornél, Dunalmás. 15 P. — Nagy Sándor, Miskolcz. 7 P. — Nagy Elek, Pécs. 15 P. — Nagy Andrásné, Debreczen. 1.50 P. — Dr. Nemes Nagy Miklós, Budapest. 14 P. — Nagy Lajos, tanár, Czegléd. Egész év. Nyujtó Erzsike, Czegléd. 7 P. — Dr. Osváth János, Gyoma. 14 P. Osváth Eszter, Békés. 14 P. — Oroszlán Zoltán, Budapest. Egész év. Dr. Porcs István, ügyvéd, Budapest. Első fél év. — Papp József, Ráczeke. 8 P. — Patonay Dezső, ref. lelkész, Nagykovács. Egész év. Papp Albert, Máty. 14 P. — Dr. Parragh Gyula, Budapest. II-ik fél év. — Dr. Póka Imre, Ordas. 7 P. — Pirigyi József, Ózd. Egész év. — Pethő Antal, Barabásszeg. 7 P. — Prém Margit, Budapest. 16 P. — Br. Prónay Dezső, Acsa. 16 P. — Br. Podmaniczky Gézané, Aszód. 12 P. — Pap Károly, Tisza-Inoka. Egész év. — Petőfi gimnázium, Aszód. Egész év. — Pröhle Márta, Aszód. 13 P.

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár): évenként 20 pengő, előfizetési díj egész évre 22 pengő.

A lap szellemi részére vonatkozó küldeményeket ZSINKA FERENC szerkesztő címére (Nemzeti Múzeum Könyvtára) kell küldeni. Lapzártá a hónap tizenötödikén.

Kiadóhivatal: BUDAPEST, IX., KÁLVIN-TÉR 8. SZÁM, ahová az expedicióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa: BENDL HENRIK, az ev. egyház pénztárosa, Budapest, IV., Deák-tér 4. — Tagsági és előfizetési díjak (ha nem postatakarékpénztári csekklap útján történik azok beküldése), a küldemény pontos megjelölésével, az ő címére küldendők.

Főbizományos: STUDIUM könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T. BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 21. — Telefon: József 453—28.

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is eszközölhetők.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kálvin-tér 8. — Telefon: József 458—15.

Price: 1/2 year 1 1/2 dollar, 8 shilling, 4 1/2 fl., 9 francs suisses.

Bethlen-nyomda r.-t. Budapest — Műszaki igazgató: Urbányi István.

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ
RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:
ZSINKA FERENC

TÁRSSZERKESZTŐK:
PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

TARTALOM

- Zseny József*: Kossuth Amerikában. 377.
Id. Imre József: Ismeretlen magyar Faust-fordító. 382.
Csekegy István: A dorpati egyetem. 389.
EGYHÁZI SZEMLE: *Ravasz László*: Van-e protestantizmus? 398.
Marcomay Tibor: A Tüzhányó. (Vers.) 402.
Petri Mór: Ilosvai Selymes Péter. (Vers.) 402.
Péczely József: Feredőbe. 403.
KRÓNKA: Amerikai benyomások. *Szónyi Sándor*. 409.
ARCKÉPEK: Bodor Aladár. *Karácsony Sándor*. 411.
KRITIKAI SZEMLE: Kapi Béla: Békesség. *R. L.* 416. — P. Schrotty Pál
 O. F. M.: A ferences missziókról. *Báró Podmaniczky Pál*. 417. —
 Két almanach. *Marjay Károly*. 418. — Friedrich Karl Karner: Der
 Vergeltungsgedanke in der Ethik Jesu. *Mátyás Ernő*. 420. — Paul
 Piechowszki: Proletarischer Glaube. *Gaudy László*. 421. — Hegyaljai
 Kiss Géza dr.: Magyar szívvel német földön. *Asztalos Miklós*. 423. —
 J. Hudita: Histoire des relations diplomatiques entre la France et la
 Transylvanie au XVIIe siècle. *Dr. Szabo István*. 424. — Hajnal István:
 A Kossuth-emigráció Törökországban. *Szádeczky Kardoss Lajos*. 429. —
 Kazal Zsigmond: A magyar mezőgazdaság története. *Bernát István*.
 436. — Egy könyv Erdélyről. (John N. Cabot könyve.) *Szász Zsombor*.
 437. — Olay Ferenc dr.: A magyar kultúra válságos évei. *Nagy Miklós*.
 442. — Förster Aurél: A Magy. Tud. Akadémia és a klasszikus ó-kor.
Szabó Miklós. 444. — Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. *Vajthó*
László. 445. — Három regény. (Péczely József, Kodolányi János,
 Sásdi István regényei) *Pásztor József*. 446. — Schöpflin Aladár: Bal-
 toni tragédia. *Muraközy Gyula*. 448. — Sipos Domokos: Vágtat a
 Halál. *Németh László*. 449. — Gyököcssy Endre: Ha a cserkész bűnbe
 botlik — Mihály és Milán. *Kemény Lajos*. 451. — APRÓBB KRITIKÁK.
Dr. Hajdu István, Báró Podmaniczky Pál. 452. — Színházi szemle.
Vajthó László. 454. — Kiállítások. *Oroszlán Zoltán*. 458. — Jelek és
 magyarázatok: A megosztott Magyarország. *µ.* 461. — A magyar szent-
 háromság. *Hartyáni Zoltán*. 463. — Harsányi István. *Zs. (Necrolog.)* 464.

E szám ára 2 Pengő.

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA.

IRODALMI ESTÉLYEINKRŐL

egy idő óta kevés szó esett, pedig fontos mozzanatát teszik Társaságunk tevékenységének. Ébresztik a mélyen alvó protestáns intelligenciát, oszlatgatják fásultságát, közönyét, élesztgetik pislákoló lángját tehetetlen szervezetlensége közepette. Folyó évben Szegeden, Szentesen és Nyiregyházán voltunk eddig hivatalosok, közöljük mindegyik látogatásunk rövid krónikáját, remélve, hogy ily beszámolót legközelebb máshonnan is adhatunk.

SZEGEDEN

január 17-én tartottunk irodalmi estélyt a Tisza-szálló nagytermében. Szónokunk *Ravasz László* ref. püspök a zsúfolásig telt terem intelligens közönségét teljesen lebilincselő előadást tartott. A művészi számokat Budapestről *Palló Imre* és *Felvinczi Takáts Alice* adták. A rendezés munkájában főrésze volt *Bakó László* ref. és *Szabó Gábor* evang. lelkész uraknak.

SZENTESEN

Április 1-én, virágvasárnapján *Raffay Sándor* püspök úr hivatalos egyházlátogatása alkalmából diadalkapuvál és zászlókkal díszített városba vonultunk be. Este főleg *Böszörményi Jenő* ref. lelkész buzgólkodása folytán zsúfolásig megtelt a városi színház. *Lajos h.* polgármester üdvözölte a budapesti vendégeket, igen szépen szavalt *Tóbiás Janka*, zeneszámokat adott elő *Anthony Károly* zongoraművész és *Némethy Ferenc* hegedűművész. Imponáló volt a *Huszák József* karnagy vezetése alatt álló százharminc tagú vegyeskar, melyet a szentesi filharmonikusok vonóegyüttese kísért. A város intelligenciájának és az egész város közönségének meleg érdeklődése láthatólag kellemesen érintette ünnepi szónokunkat, *Raffay püspök* urat, aki fenszárnyaló beszédben figyelmeztette a közönséget, hogy amint testi egészségének óvása végett legjobban teszi, ha napfényes utakon jár, úgy lelki egészségének legjobban azzal használ, ha a napfényes irodalmat pártolja. *Lampérth Géza*t verseinek fölolvása után 30 éves írói jubileumának alkalmából szünni nem akaró lelkesedés közben lepték meg két babérmalombal.

Kossuth Amerikában.

Március-Idusán, a magyar szabadság nagy napján ment végbe Kossuth Lajos dicsőségére az amerikai magyarság áldozatkészségéből New-Yorkban emelt szoborműnek leleplezési ünnepe!

Hogy mérlegelni tudjuk azt a világtörténelemben szinte páratlanul álló rendkívüli hatást, amit Kossuth Amerikára tett, hogy csupán nemzete igazságának lángszavaival magával tudta ragadni és lelkesedésre gyűjtani az újvilág leghatalmasabb országának népét, vissza kell forgatnunk az Unió történelmének lapjait 1851—52-ik évekre, amely eseményeket Mr. Rodes történetíró „Kossuth-korszak” cím alatt örökít meg az Egyesült-Államok történetét tárgyaló munkájában.

Összehasonlítva Washington és Kossuth nemzetének lelkiségét, eszmevilágát a népszabadságjogok szeretetében, nagyszerű jelenségként tűnik fel, hogy abból a szinte mérhetetlen földrajzi távolságból, melybe az Amerikai Egyesült Államok és Magyarország területileg elhelyeződtek, e két ország népeit az emberiség isteni rendeltetése nagy eszméjének átérzése olyan történelmi közelségbe hozta egymással, mintha csak mindkét nemzet a szabadság isten-nőjének emlőjén nevelkedett volna föl.

Pedig ez a két nemzet nem is ugyanazon egy történelmi korszaknak méhében fogantatott. Az egyik ősrégi leszármazású, a másik még egészen fiatal: területi kialakulásában, alkotmányos intézményeiben mindössze két és fél századot ért meg, de az újkori haladás terén máris túlszárnyal minden más országot.

Bár mindkét ország népének a nemzeti szabadság volt a vezéreszméje — s remélhetőleg marad is — mégis csak a mult század közepén találtak egymásra. Az első nagy és történelmi jelentőségűnek méltán nevezhető nemzeti érintkezés a két ország népei között a mult század közepére esik, amikor a magyar nemzeti királyság függetlenítéséért és a magyar nemzeti erők kifejlesztéséért folyó 1848—49-iki szabadság-küzdelmeknek — későbbi következményeiben Ausztria-Magyarország mostani összeomlását eredményező leveretése után Kossuth osztozva az előbbi századok nagy nemzeti hőseinek, Thökölynek és Rákóczinak hontalanná vált sorsában — Törökországba menekül s a török szultánnak két éven át oltalmazó vendégszeretetéből az Amerikai Egyesült

Államok congressusának meghívására Amerikába megy, hogy megnyerje az Uniót Magyarország nemzeti törekvéseinek támogatására.

A magyar zászló olyan megtiszteltetésben nem részesült s olyan büszkén nem lobogott a nagy Hunyadiak dicső kora óta idegen ország területén, mint Amerikaszerte az 1851—52-ik esztendőekben. Az Unió népének — Webster Dániel külügyminiszter jóindulatú magatartása folytán — nemzeti kívánságává vált Kossuth meghívása, aki ennek következtében angolországi diadalútjából 1851. december első napjaiban érkezett New-Yorkba, hol a 31 szövetséges állam nevében ugyanannyi ágyúlövessel tiszteltetett meg s ünnepeyes fogadtatása a lelkes newyorkiak részéről a legnagyobb nemzeti tüntetéssé magaszosult.

Kossuthnak amerikai útjával az volt a célja, hogy az Uniót megnyerje a Magyarország érdekében való beavatkozásra. E feladat azonban nagy nehézségekbe ütközött Washington ama végrendeleti meghagyása folytán, hogy az Unió európai ügyekbe ne avatkozzék és csupán a szövetséges államok függetlenségének megvédésére szorítkozzék. Ezzel szemben Kossuth afelől igyekezett és pedig látszólag nem eredménytelenül meggyőzni az Unió államférfiait, hogy Washington csak azon időre érthette e tanácsának követését, amíg az Unió nem rendelkezik elegendő hatalmi erővel arra, hogy szükség esetén az emberiség javára az európai ügyekbe is beleavatkozzék, mert azt is Washington mondotta, hogy „a legteljesebb rokonérzéssel viseltetik minden oly elnyomott nemzet iránt bármely országban, mely a szabadság zászlaját bontja ki” és ha Washington most élne, a szabadságáért küzdő magyar nemzet érdekében bizonyára kész volna beavatkozni.

Kossuthnak ez a fényes érvelése számos vezérpolitikusra meggyőzőleg hatott, akik arra bátorították Kossuthot, hogy az Unióbeli államokat a beavatkozás elleni beavatkozásra — intervention for non intervention — serkentse. Erre kiváló alkalmat adott számos államnak és városnak szinte egymással versengő meghívása Kossuthhoz, hogy tőle a magyar nemzet igazságát hallhassák. Így többek között Pennsylvánia állam törvényhozó testülete az úgynevezett harrisbourgi határozatban a beavatkozás elleni beavatkozás elvét magáévé téve, kinyilatkoztatta és törvényei közé iktatta Magyarország függetlenségét, Kossuth kormányzóságának elismerését és a segélyadást. Jellemző az amerikaiak lelkesedésére és áldozatkészségére, hogy Hamilton városa minden fegyverét felajánlotta, amit az állami fegyvertár készletére is kiterjesztendőnek kívánt. Bostonban Kossuth-bizottság alakult, mely kötvényeket bocsátott ki a magyar ügyet gyámolító alap előteremtésére.

De legnagyobb jelentőségű volt Kossuth washingtoni fogadtatása a congressus meghívása folytán a Capitoliumban. Olyan nagy kitüntetés volt ez, amiben azelőtt csak Lafayette és napjainkban Apponyi Albert gróf részesült. Amidőn Kossuth belépett a törvényhozás termébe, a congressusi képviselők felállással tisztelték meg s a házelnök részéről elhangzott üdvözlésre Kossuth

ezen örökké emlékezetes szavakban válaszolt: „Nevezetes tény az emberiség történetében, hogy míg a multban tiszteletet csak a dicsőségnek adtak és a dicsőség csak a sikerhez simult, e nagy köztársaság törvényhozása tisztelettel övez egy üldözött száműzöttet, kinek nem kedvez ugyan a siker, de aki jogos ügyért küzd. Köszönöm a magam és nemzetem nevében az Egyesült Államok képviselőházának ezt a szívélyes üdvözlését!”

A congressus által Kossuth tiszteletére adott díszében Webster Dániel egész hévvel pártolta Magyarország függetlenségét. Ez a kiváló államférfiu nemcsak magáévá tette Kossuthnak a Washington végrendeletével és az eredeti Monroe tannal ellenkező felfogását, hanem az ebből folyó következményeket akként formulázta, hogy „az Egyesült Államoknak mint nemzetnek ugyanaz az érdeke a nemzetközi törvények dolgában, ami a magán egyéné hazája törvényeivel szemben“, ami azt jelenti, hogy Amerikából kell kiindulnia az emberiség újjászületésének!

És mindezen nagyszerű fogadtatások és kijelentések dacára — bár Kossuthot 13 szövetséges állam kormánya, törvényhozása és 31 nagyobb város hívta meg és tette magáévá a magyar ügyet, még sem sikerült keresztülvinnie az Unió beavatkozását Magyarország érdekében, mert a köztársaság elnöke és a szövetséges államok többsége a Washington-féle alapelvhez változatlanul ragaszkodtak. — Hozzá járult ehhez még azon heves pártküzdelem is, mely már akkor méhében hordozta a tíz évvel később kitört polgárháborúnak csiráit.

Kossuth már sejtette is, hogy fáradozásait siker nem koronázza, pedig az Egyesült Államok részéről történt kitünő fogadtatása s a magyar ügy mellett országszerte megnyilvánult nagy lelkesedés nemcsak reményt, de hitet is támasztott benne Amerika segítségének megnyerésére. Csalódásának mély fájdalommal adott kifejezést az öt nagy szeretettel fogadó Newark városában 1852. év április 21-én a nemzetek testvériségéről tartott örökszép beszédekben, melybe az evangélium ama sarkigazságát állította be, „ne vegyünk részt más emberek bűnében“, ami éppen úgy alkalmazható az égyénekre, mint a nemzetekre is. És ha Amerika szabadságban élő népe azt látja, hogy más nemzetek megsértik az emberiség nagy törvényét, azt, mely az Unió függetlenségi nyilatkozatába is be van iktatva s amelyen saját nemzeti létük is nyugszik, ha ezeket a nemzeteknek vele született jogát megszenteltelenítik, vajjon azt önök hallgatagul szemlélhetik-e anélkül, hogy felemelnék ellene tiltakozó szavukat?! Megvallom uraim, — mondá Kossuth — hogy én is osztoztam azon várakozásokban, melyeket Európa nemzetei tápláltak Amerikával szemben és remélttem, hogy e tekintetben nem fogunk csalatkozni. Annyit mindenesetre mondhatok, hogy ha ily várakozásokat tápláltam, az csak az önök bátorítása alapján történt. De arra kérem az Istent: óvja meg népüket nehogy elnyelje az anyagiasság, mert az önzés büszke eredményei már a következő nemzedék kezén

úgy elkallódnak, úgy szétfoszlanak, akár az álom, míg a legkisebb igazi jótétemény az emberiséggel szemben oly maradandó, akár csak maga az öröklét!”

Erre a beszédre mondotta Bostonban *Boutwell* kormányzó, hogy Kossuth az Egyesült-államok polgárainak fontos oktatást adott. A magyar nemzet pedig örök hálával tartozik Kossuthnak amerikai útjáért, mert megismertette az amerikaiakkal a nemzet történelmi multját, hivatását, szabadságszeretetét és felkeltette az Unió rokonszenvét Magyarország iránt és ezzel oly szolgálatot tett hazájának és nemzetének, ami — egyik életírójának helyes megállapítása szerint — föler a legnagyobb államférfiui sikerekkel.

Hat hónapi amerikai tartózkodása után visszatért Kossuth Európába, hol jelenlétét a politikai események tették szükségessé, mivelhogy — és ezt találóan állapítja meg Ballagi — Magyarország külügyi képviselőjét 1849-től 1867-ig Kossuth látta el. De az Unióban maradt híveivel azért nem szakadt meg összeköttetése, akiktől ezen szavakkal búcsúzott: testvéreim emlékeztetek rám!

Az emlékezésnek ideje pedig csakugyan eljött, az egy évtizeddel később kitört amerikai polgárháború nagy eseményében, amikor az északi államokat az angol beavatkozás veszélye azzal a lehetőséggel fenyegette, hogy a britt haderő valami ürügy alatt beavatkozik a déli államok javára és győzelem esetén Anglia valami formában s valamely amerikai területre visszaállítja fennhatóságát. Az északi államok kormánya ezen eshetőséggel számolva, Seward akkori külügyminisztert bizta meg, kérné föl Kossuthot, „minden befolyásának latbavetésével az angol beavatkozás elhárítására.” Ezt a felkérést Seward megbízásából Figyelmessy Fülöp magyar emigrált ezredes közvetítette Kossuthhoz, akinek az angol liberális párt megnyerésével sikerült Britanniának a polgárháborúba való beavatkozását elhárítani, amivel nemcsak az északi államok győzelmét biztosította, hanem az Amerikai Egyesült-Államok mostani területi kialakulását is nagymértékben elősegítette.

Kossuth e nagyjelentőségű politikai ténye, nemkülönben a magyar emigrációnak az északi hadsereg kötelékében jelentős csatákat nyert törzstisztjeinek és vagy négyezer közvitéznek hősi küzdelme az Unió iránt érzett hálának volt a kifejezője Kossuth nagyszerű amerikai fogadtatásáért. Mindenesetre nagy szolgálatot tenne nemzetünknek, aki e két fontos történelmi eseményt, részletesebb históriai világításba helyezné.

Kossuth nagyságáról csak akkor alkothatunk teljes képet, ha ismerjük a hatást, melyet e szellem-óriás a világ nagy nemzeteire s közöttük kiváltképen az amerikaiakra gyakorolt. Az újvilág népe korunkban is meg nem szünő kegyelettel és lelkesedéssel ápolja Kossuth emlékezetét. Tanuja voltam annak az amerikai magyarok által 1902. évben Cleveland városában állított Kossuth-szobor leleplezési ünnepségén, ahol a város polgármestere Jonson úr többek között a következőleg méltatta Kossuthot: „Szívből

örvendek, hogy éppen a mi városunknak jutott a szerencse, hogy itt álljon a hazaszeretnek és szabadságszeretnek fényes tanúságait magában rejtő emlék, emléke annak, aki az egész világ szabadságszerető férfiai között egyike volt a legnagyobbaknak." Nash Ohio-állam kormányzója pedig így emlékezett meg nagy hazánkfiáról: „Amikor Kossuth visszatért Európába, magával vitte a mi szeretetünket és tiszteletünket. De még visszatérése előtt megtanította népünket a hazának, a szabadságnak olyan lángoló szeretetére, aminőt mi amerikaiak Kossuth ittléte előtt nem ismertünk“.

Kossuth amerikai útjáról már csaknem nyolc évtized választ el bennünket, de e történelmi távlatban csak emelkedik az ő nagysága és lelkiségének fényessége nemcsak az amerikai magyarokat vonzza hatókörébe, hanem az amerikaiaknak a szabadságjogokért még lelkesedni tudó millióit is.

Március Idusán, Kossuth newyorki szobrának leleplezési ünnepségén minden magyar szív összedobbant a faji összetartozás fel-emelő érzésében és összeforradt a nemzeti nagyságra való törekvés büszke öntudatában.

Ezért a nagy magyar ünnepségért lelkünk egész melegével köszöntjük a szülőhaza érdekeit szíven viselő amerikai magyarságot!

Zseny József.

Ismeretlen magyar Faust-fordító.

— Szabó Mihály 1822-1899. —

Néhány vonást akarok szolgáltatni az Alföld művelődésének és műveltjei életének múlt századi állapotáról festhető képhez. Az egész képre nem vállalkozhatom; pedig lassanként elfognak már azok, kik saját élményeik alapján jellemezhetnék azt a kort, annak embereit, a magyar Alföld műveltségének mértékét, akadályait, hordozóit. Sem a vármegyék, sem az egyes községek, sem az egyházak történetéből, melyet itt-ott megírtak, vagy megírnak, nem fog már híven, érdeme szerint kiemelkedni és elismerést szerezni az a jelenség, mely pedig az utódok nagy megbecsülésére volna érdemes: a műveletlen, primitív környezetet jóra vezető, annál sokkal magasabb lelki életű, önzetlen és igénytelen vidéki művelt ember alakja. Pedig az ilyen alakok nemcsak Vas Gereben történeteiben, hanem a valóságban is nagy számmal voltak a megyei alispánok, főjegyzők, községi jegyzők, református egyházi kurátorok és ilyesek között, nem is szólva a papokról. Ezek életéből számtalan adatot lehetne gyűjteni a magyarság jellemének, tehetségének, művelődési törekvésének ismeretéhez, — amire nagy szükség volna ma nálunk az irodalom nagy részének nemzetietlenítő befolyása ellen!

Azt hiszem, nincsen 10—20 embernél több az országban, aki tudná azt, hogy mikor már Nagy István első Faust-fordítása után Komáromy Andoré és Dóczy Lajosé is megvolt, negyediknek ki nyomatta a Franklin-Társulat Szabó Mihály fordítását 1888-ban és ez Hódmezővásárhelyen, az Alföld e jellegzetes földművelő városában keletkezett. Sőt azt is hiszem, hogy gondolkozó, az irodalom jelenségeit megfigyelő emberek, kik ezt észrevették, benne valami különöst és kivételest is találtak, — hiszen a fordító neve addig is, azután is egészen ismeretlen volt és maradt az irodalomban. Éppen az a céлом, hogy az ebben levő rejtvényt felderítsem és tanulságát megvilágítsam. E végett meg kell ismertetnem Szabó Mihály életfolyását és a fordítás történetét.

Kőrös-Tarcsán, a református parochián, Szabó Mihály lelkész és felesége, Tószegi Zsuzsánna első gyermeke, Mihály, 1822. augusztus 26-án született; két évvel később, 1824-ben jött világra a második fiú, Károly, ki később honvédtiszt volt, Euripidest fordította, utána nagykőrösi tanár (Arany J., Mentovich, Szász K.,

Szilágyi S. stb. kollégája), magyar történetíró s végre kolozsvári egyetemi tanár lett. Mihály Debrecenben végzett teológiát és jogot, ahogy akkor szokás volt, azután Lőcsén töltött két évet, mint a nagyhírű ügyvéd: *Fabricei* joggyakornoka s ott megtanult jól németül. De megtanulta ismerni a német szépirodalmat, ennek klaszszikusait, megszerette a német szellemet, a magasabb szellemi életet. Élte végéig sokszor visszaemlékezett azokra, kikkel a Szepcségen érintkezett, az ottani családok tiszta, nemes és munkás életére, magánemberek könyvszeretetére, egy tudós, nagyműveltségű úrra, kiről csak sokára tudta meg, hogy az egy nagy — eszmiadamiúhely tulajdonosa és az egész környezetre, mely neki oly sok ösztönzést nyújtott az élet nemesebb örömeinek élvezetére és a magyarság hátramaradt voltának bírálataira. De nem vesztegette meg ítéletét; fáját, nemzetét soha másoknál kevesebbre nem becsülte, jellembeli és értelmi tulajdonságai tekintetéből.

Lőcséről Pestre ment, ott joggyakorlatát folytatta, tagja lett a „Nemzeti Kör“-nek, hol *Vörösmarty* különösen szíves jóindulattal tüntette ki, letette az ügyvédi vizsgálatot és Vásárhelyen telepedett le, hol egykor nagyapja, Tószegi, a város köztisztelőben álló pénztárnoka volt. Ügyvédi gyakorlatot kezdett, de ezt csakhamar megzavarta a szabadságharc és az, hogy őt 1848-ban, huszonhat éves korában az akkori rendezett tanácsú város polgármesterévé választották. Erélyesen s korát valóban meghaladó érettséggel végezte a zürzavaros munkát, tartotta féken a rendetlenkedőket és hajtotta végre a kormány rendeleteit. A szabadságharc szomorú vége után egy ideig bujdosott, majd perbe fogták, felmentették s aztán, nem akarva a Bach-korszakban ügyvédeskedni, egyszerűen kis birtokán gazdálkodott. Korán nősült, szerény, békés családi életét élt — és egypár jó baráttal és csekély számú könyveivel vigasztalta magát a nemzet sok szenvedése között. Majdnem egészen titokban, csak két-három jóbarátjával közölve, német verseket fordított (Bürger, Goethe és mások költeményeit, Schiller két színművét: Az orleansi szűzet és Don Carlost) olyan nyelven, melyet mai írónk nagyon megnevetnének, de nyelvészeink szívesen látnának, régies, tősgyökeres magyarsága miatt.

Nem csoda, ha lelkében csak titkon áldozott olyan oltárnál, melynek körülte nem voltak hívei. Abban az 50.000 lakosú nagy községben alig volt valaki, ki irodalmi, művészeti vagy más művelődéscsélben örömeiket ismert volna! Ime, bemutatom őket, ahogy én még láttam gyermekkoromban, az ötvenes évek végén. Egyik az ottani kis gimnázium igazagatója volt, Imre S., ki később násza lett s kit 38 éves korában az Akadémia tagjává választott; tisztán nyelvészeti tanulmányainak és családjának élő, de öt-hat nyelven olvasó tudós; másik Török Bálint vármegyei alispán, majd a szabadságharc alatt Csongrád követe, de aztán egyszerű gazdálkodó, ki jóformán könyvet nem is vett kezébe, csak nagyon éles ésszel beszélt írókról és a közéletéről; harmadik, középbirtokos úr, ki ügyvéd

volt, de nem praktizált (Szomor Lajos), németül, franciául és angolul olvasott, de mindenkitől visszavonultan élt; két *zsidó tanító*, kik könyveket kölcsönző viszonyban voltak amazokkal, de velök személyesen nem érintkeztek; egy gimnáziumi tanár (Kiss Gusztáv), ki tagja volt egy kis társaságnak, az előbbieket kettejével s együtt járatták a „Revue des deux Mondes“-ot éveken keresztül — és ezzel vége! Ott volt még 3 református, egy róm. katolikus, egy evangélikus és egy görög-keleti pap, egy-két ügyvéd, városi és megyei tisztviselő, ezek közt Kovács Ferenc nagyobb birtokú jogvégezett úr, kiből nagy jó akarat volt egyházi, megyei és városi közügyek iránt, de ki szintén izolálta magát, mikor a megyétől kimaradt. Csodálatos lelki élet lehetett az! Akik egymással jó viszonyban voltak is, csak alkalmilag érintkeztek, — lelkökben s egész életük folyásában voltak közös érzések, kesergések, — de nem voltak közös tervek, célok, legfeljebb a református egyház ügyeiben tartottak össze, vagy küzdöttek egymással. Tehát egy nagy községben nincsen egy tucat ember, ki kötelességei körén túl járó gondolatokkal, könyvekkel, ismeretgyarapítással foglalkozott volna s ezeket is szétválasztotta a sár, por, a falusias életmód s a köznapi élet sok apró gondja, anyagi korlátozottsága. Milyen lelki szomjúság és szellemi nélkülözés lehetett ezeknek élete! A városban könyvkereskedés nem volt, csak két könyvkötő, ezek árultak némely könyveket is: kalendáriumot, bibliát, zsoltárt, imádságos és tankönyveket, meg ponyvai népies füzeteket. Mert a nép már akkor is kívánt olvasni, csak hogy nem volt, aki rávezesse arra, amit érdemes olvasnia.

De hát hogy jutottak az említettek mégis egy csomó magyar és idegen könyvhöz, folyóiratokhoz — a 40-es és 50-es években? Ők maguk nem mentek a fővárosba, még Szegedre (a szomszédba) is csak ritkán, a rossz utak miatt; a postában nem bíztak; mi más mód kínálkozott? Volt egy megbízható közege, amit ma el sem igen tudunk képzelni: a — csirkekovács! Egyes vállalkozók nagy szekereket raktak meg baromfival, nagy lassan felballagtak velök Pestre, ott eladták, elvégezték az otthon kapott megbízatásokat, hazavitték a könyveket, posztót, fűszer-féléit és egyebet s elszámoltak becsületesen. Hogy ez két hétbe került? az nem volt nagy baj. Én még emlékszem, mikor jött az öreg csirkekovács s kérdezte atyámtól: megyek a jövő héten Pestre, tiszteletes professzor úr, nem viszek levelet Pfeiffer Ferdinándhoz? És emlékszem, mikor harminc évvel később ugyancsak Vásárhelyen, atyám mutatta a könyvet, mely megrendelésre már hatod napra — Londonból érkezett. Ez a fejlődés mértéke.

Az évek teltek és Szabó Mihály változatlanul, egyformán élt gazdálkodásának, egyházának és a városnak; egy ideig az egyik (a legelső) helybeli pénzügyintézet vezetésében is részt vett, de ez csak mellékes munka volt. Az alkotmány visszaállítása után egy

ideig megyei főjegyző volt, de a csakhamar felülkerekedett „függetlenségi és 48-as párt“ kitolta a megyei tiszti-karból a régi, kipróbált hazafiakat, ismeretlen vagy értéktelenebb embereket ültetett a tisztségekbe; ő is kimaradt a megyei állásból és kimaradt a város is, melyet a szélsőbali nagyzők „önálló törvényhatósági jogú várossá“ emeltettek, amihez pedig annak sem elég nagy művelt osztálya, sem elég vagyona nem volt. Szabó Mihály azok közé tartozott, kik mint bizottsági tagok, meg akarták óvni a várost a nagyzástól, a kockázatos és erőszakos fejlesztéstől, a vagyoni romlástól; tehát a konzervatívok, a „spórolók“, a fontolva haladók közé; elve volt, hogy inkább szegényesen, nélkülözve kell élni, mint adósságot vállalni; — de minden pártköteléktől szabadon, nyugodtan és bátran védte, amit igazságnak vagy célszerűnek tartott; az ő tiszta, egyszerű logikája, nyílt, erélyes és higgadt beszéde, az ő hatalmas bariton hangja sokszor terelte jó útra az éretlen vagy szenvedélyes vitákat. Mindenki tudta, hogy ő nem szól soha érdekből, mindig védi a nép érdekeit, mindig megrója ennek hibáit és nem jár senkinek kegyei után. A nép „tekintetes Szabó Mihály uramat“ megértette, tisztelte és követte — csak politikai téren nem. De a legnagyobb bizalommal járt hozzá tanácsot kérni magán-ügyeiben, még a politikai ellenfél is; adott is mindig — ingyen. A közbecsülést önzetlen igazságszeretetének s nézetei bátor kimondásának, de talán leginkább a néphez való türelmének és megértésének köszönhette.¹

Ezek a tulajdonságai leginkább érvényesültek a református egyház tanácsában, melynek állandó presbitere, az egyháznak pedig több időn át főgondnoka volt. Mint pap fiától, azt lehetett volna várni, hogy mindig a papok mellé áll, ha ezek az egyház tagjaival szembe kerülnek, de éppen ellenkezőleg, az volt a közhiedelem, hogy ő azoknak legfőbb „malleusa“ vagy régi szóval: *pap-sarkantyú*. Ez azonban tévedés volt, nem volt ugyan a népnek nyíltabb és erélyesebb védelmezője, ha rá nagy ok nélkül új terheket akartak rakni, nem értette meg senki jobban igazolt panaszait, de az egyház érdekében tett, megokolt javaslatokat, tiszteletes papi lakások építését, stb. senki sem támogatta nála határozottabban. Személye hosszú időn át volt az egyházi és iskolai érdekek fő-erőssége, a gimnáziumi tanárok és elemi tanítók fizetése megjavítását ő szokta indítványozni.

¹ Ez a türelem és megértés benne részint apai örökség volt, részint saját egyéni lelki alkotásából következett. A parasztságot (ezt a szót soha sem tartotta szégyelni valónak) mint a nemzet legfontosabb elemét mindig figyelte, sok elmaradottságát, nagy ellenállását a tanult emberek iránt törénétéből, a vele űzött visszaélésekből magyarázta és életviszonyaiból megértette káros szokásait, az egészségtelen lakást, a hízélgésre hallgatást, a gazdálkodás hibáit; de nem hallgatta el véleményét s apai érzéssel igyekezett őket tanítani, a magok javára vezérelni, s a legkonokabb, legkeményebb fejű, szocialista-gondolatokra hajló munkást sem tartotta elvesztettnek a nemzeti közös érdekekre nézve. Társai voltak ebben az érzésben a „Gazdasági Egyesület“ első vezetői, megalapítói is.

Sok éven át vissza-visszatért kedves szórakozásához, német költők fordításához s a régi fordítások javíthatásához. Soha sem gondolt ő arra, hogy ezeket az írásokat kinyomassa. Még a családjához tartozók is alig ismertek belőlük valamit, leginkább a „mokrák“ (szélsőbali túlzó kortesek) ellen írt kisebb-nagyobb gúnyverseit, melyek némelyike néha technikailag is, de ötletekben mindig jól sikerült. (Mikor pl. egy választáskor leírta ezek díszbandériumát: „A had előtt vitéz Kádár — kölesön lovon kényesen jár. — utána megy két dalia, — mind a három eszmadia!‘) Az ő rendkívül érdekes megyei iskolai, vagy szabadságharcbeli élményeinek előadását mindenki nagy élvezettel hallgatta, de tanulsággal is, hiszen ő a megyének, régi kiváló vezér-embereknek nagy híve és hiteles krónikása volt. Ezért mindig kértük, hogy az elmúlt évtizedekből merített adomáit és komoly történeteit írja le, hogy a megyei élet támadói, lenézői ellenében cáfolatul szolgáljanak. Nehezen szánta rá magát, de ami keveset leírt, az a jó magyar nyelv, a jellemző képesség és a faj-szeretet igaz mintájaként tekinthető. A 80-as évek „Vasárnapi Ujság“-jában három ilyen elbeszélése is megjelent s a szerkesztőség többször kért tőle hasonlókat.

Közben megjelent Dóczy Lajos Faust-fordítása. Nagy kíváncsisággal kezdte olvasni, összehasonlítani és mikor végig megismerte, felháborodva állapította meg, hogy abban nagy számmal találhatóak a szöveghez való hűtlenség, a magyar nyelvben való járatlanság és a felületesség bizonyítékai. Elővette a maga fordítását az asztal fiókjából s kezdte összehasonlítani; a Dóczy fordításában megjegyezte a hibákat, melyekkel a könyv csakhamar tele lett s kezdte a saját fordítását csiszolni, javítani. Hosszú ideig foglalkozott ezzel, sok kifejezést megbeszélt másokkal (köztük Imre Sándorral, ki már akkor nyugalomba vonult és ismét Vásárhelyen lakott) végre is elhatározta, hogy kinyomatja fordítását, mert az hívebb és magyarabb. Valósággal uralkodott rajta az a gondolat, hogy a magyarság kezébe érhetőbb és igazabb Faustot kell adni s nem gondolt rá, hogy ismeretlen fordító munkája sohasem fog elterjedni, hacsak valami igen magasztaló bírálatot nem kap. Ilyenre pedig ő nem számíthatott; költői tehetsége nem volt, igen is józan volt és művészi sem lehetett a verselése, mert ez az ő életében nem cél, csak szórakozás volt. De mégis kinyomatta fordítását a maga költségen, azzal a reménységgel, hogy majd elkél egy jó része s bevételét az árvízről szenvedett Körös-Tarcsa szegény károsultjainak juttatja. Ebből ismét az lett, hogy a Vasárnapi Ujság igen jóindulatú bírálatán kívül az irodalom alig vett róla tudomást, az egészről talán 50—60 példány kelt el s a tarcasaiak kaptak ugyan pénzt, de ismét csak az ő (nem valami tömött) erszényéből. Azonban ezzel nincs befejezve a fordítás története; Szabó Mihály azon kinyomatás után is tovább fűrt, faragott és 6 évvel utóbb kiadta azt Debrecenben „második, javított

kiadásban.“ Ennek is az lett a sorsa, ami az első — alig kelt el belőle néhány. Igaz, hogy nem volt, nem is lehetett a két kiadás közt lényeges különbség.²

A Szabó Mihály fordítása jobb sorsot és több elismerést érdemelt volna, mint amilyenben része lett. Először azért, mert hűtlenség, rossz magyarság, ízléstelenség benne nincsen, bár ő nem volt sem író, sem költő; „utána-költés“, igenis szabad magyarázat távol van tőle, míg a Dóczyében sok ilyen található. Másodszer azért, mert nyelve mindig tiszta magyar, néhol sikerülten utánozza Goethe játszi kedvű „burskóz“ kifejezéseit, néhol egyenesen szép hangzású, de mindig jól érthető. Olvasása, bár több helyen nehézkes a verselése, nem rontja az egészről keltett hangulatot. Hogy legjobb *Kozma Andor* fordítása a hat között, kétségtelen; de még ennek elvézése után is lehet a Szabó Mihályénak sok helyében gyönyörködni. Néhány példát idézek, más fordítással való összehasonlítás végett.

1. Faust első monologusából:

„Tanulgattam vas szorgalommal
Jogtant, gyógytant s bölcsészetet
ezekre ráadásul, óh jaj,
A száraz istenészetet,
S ahol voltam, csak ott vagyok,
Szegény bolond — mit sem tudok!
Doktor, mágiszter a nevem,
Szarvánál fogvást vezetem
Tíz éve már, a sok tanítványt,
Fel és alá, cselőre — hajsza —
S nincs semmi haszna!
Az a tudat, hogy semmit sem lehet
Tudnunk: kínos-keservesen bánt
Majd elhamvasztja szívemet!
Bár többet érek mind a kamaszoknál,
Írók — tanárok — doktorok — pa-
[poknál]:
Nem keresem bár a kákán a görcsöt
S nem félemlít meg sem pokol, sem
[ördög:]

Életkedvemet elvesztém egészen;
Nem képzelődöm oly merészen
Hogy ismernék oly jót s tanítani
[tudnék,
Mellyel mást jobbá s boldoggá
[tehetnek.
Még csak vagyonom sincs, se pénzem,
Világi rangom s némi dicsőségem.
— Éljen tovább így a kutya!
Hozzád fordulok, mágia!
A szellemek hatalma s oktatása,
Majd rávezet tán a titkok nyitjára,
Hogy arca pirúlva ne beszéljek
Olyan dolgokról, amikhez nem értek;
Ismerjem meg, mi tartja fent
A világot, a végtelent?
Lássam: mi mint hat, mint csirá-
[zik a mag?
Ne tapogassak, mint a vak.

2. Faust készül meginni a varázs-italt.

Angyalok kara:

Krisztus feltámadott!
Halandó emberek,
Ünnepet üljétek!
Üljétek meg hűn!
Az erendő bűn
M megbocsáttatott.

Faust:

Miő mély zsongás, óh mi tiszta hang!
Elvonja számtól erővel a kelyhet.
Te messze hangzó, ércszavú harang!
Már hirdeted a Husvét ünnepet?
Ez-é már a vigasztaló karének?
Mit a sir éjén angyalok zengének,
Záloga az új-szövetségnek?

² *Faust*. Irta Goethe, fordította Szabó Mihály. Első rész. Budapest. Franklin Társ. Goethe. Faust első része. Fordította és kiadta Sz. M. Második javított kiadás. Debrecen. Csokonai nyomda és kiadó részv.-társ. 1894.

Nők kara :

Bebalzsamozva
Illatszerekkel
Tettük a sírba
Gyöngéd kezekkel,
Begöngyölgettük
Gyolcsba tagjait;
S most hogy keressük —
Krisztus nincsen itt!

Angyalok kara :

Krisztus feltámadott!
Boldog a hívő
Ki a kísértő,
Edző, üdítő,
Próbán megállhatott.

Faust :

Szelíd hatalmú égi zengzetek!
Miért kerestek fel a porban engem?
Hítre fogékony szívnek zengjétek!
Hallom az ígét jól; de hitem nincsen
A csoda a hit édes gyermeke. stb.

Tanítványok kara :

Az eltemettetett
Fent már az égben

Sírból kivétegett,
El dicsőségben,
Alkotva, teremtve
Örül a létnek, —
Sírunk mi, lekötve
A föld rögéhez!
Arvákka lettünk!
Óh mint epedünk
Mester, utánad!
Célot elérted,
De minket érted
Kínoz a bánat!

Angyalok kara :

Krisztus feltámadott
Enyészet öléből,
Hát szabaduljatok
A bűn közeléből!
Ha magasztaljátok tettel,
Emberszeretettel
Gyengék gyámolításával
Utazgatván, szent tanával
Ha térítettek,
Üdvöt hirdettek;
Ott lesz mesteretek
Mellettetek!

Azt kell hinnem, hogy akik e munkát agyonhallgatták, vagy lenézőleg bírálták, — nem olvasták végig s egy-két döcögösebb sor miatt ítelték el a tudomásul sem vételre. Nem volt nagy baj; hiszen a fordító nem habéért kívánt, csak Faustot akarta magyarok közt ismertebbé tenni és megkedveltetni.

— Most, 40 évvel a Faust fordítás megjelenése után, nem lehet e megemlékezésnek más célja, mint az, hogy bemutassak egy alakot a sok közül, kik tősgyökeres alföldi magyarok voltak, de ellenállak a környezet földrehúzó hatásainak, életmódjukban megmaradtak egyszerű, régi-módi, sőt szinte szegényesen, igénytelen köz-embereknek, de lelkük az emberi érzelem legmagasabb köreiből járt és mikor alkalom nyílt rá, nagy észbeli és jellembeli erővel tudtak szolgálatot tenni egyházuknak, világi közügynek, a hazának. De az ilyenek fajtája nem halt ki máig sem, a nemzeti törhetetlen hűség e megtestesülései különösen számosan találhatók a protestáns papi-családok fiai, a nagy protestáns községekből, földművesektől, birtokosoktól származók között. Ha nem a főváros mindig változó erkölcsű és nevelésű, az alföldi földművesektől meg többnyire idegen lelkű fiai, hanem a Szabó Mihályhoz hasonlók vezetnék az Alföld művelődését — ez mindenesetre gyorsabban és célszerűbb irányban alakulna ki.

Id. Imre József.

A dorpati egyetem.

Odahaza alig sejtik, hogy finn-ugor testvéreink nemzeti kulturájuknak mily magas fokra jutottak idefent északon, szívósan dacolva a szláv néptenger nyaldosó hullámaival. Igaz, hogy az írni-olvasni tudás a műveltségnek legalacsonyabb, de jobb híján általánosan elfogadott mérőeszköze, s eszerint nálunk a megcsönkített Magyarországon még mindig 20 százalék az analfabéták aránya, ellenben észti rokonainknál már 1897-ben csak 10 százalék volt, ma pedig egyáltalán nincsen. (Az országos statisztika néhány százalékát mindössze az idecsatolt orosz terület lakói teszik ki.) Sokkal beszédesebb dokumentuma azonban a magas kulturának, hogy Finnországnak három egyeteme van, 1640-ben alapította Turkuban, mely svéd néven mint Abo inkább ismeretes, Finnország svéd kormányzója, *Brahe Péter*, a svéd egyetemet, mely azonban az 1827-i nagy tüzvész után Helsinkibe (Helsingfors) költözött át s ma már előadási nyelve körülbelül egyharmadrészben finn. Ez állami egyetem mellett azonban svéd kereskedők 1919-ben Turkuban új egyetemet alapítottak, mire a finn nemzeti társadalom egy finn alapítással felelt, úgy hogy Turkunak ma két társadalmi úton fenntartott egyeteme van. Észti testvéreink pedig félakkora területen, mint a mai Magyarország, nem számlálnak több lakost, mint Nagy-Budapest és világhírű, csaknem nemzetközi jellegű egyetemet tartanak fenn ötödfélezer hallgatóval.

Dorpat, vagy mint az észtek nevezik, Tartu, Észak Heidelbergája. A város nevének származtatását illetőleg még nem tudott egyöntetűsége jutni a tudomány. Bizonyos, hogy Dorpat a Baltikumnak egyik legrégebb városa. Az orosz krónikák szerint Jaroslav novgorodi fejedelem alapította 1030-ban, amikor hadjáratot viselt az észtek ellen. Várát keresztnevről (Juri) Jurjevnek hívták, amely nevezetet az oroszok a múlt század nyolcvanas éveiben megindult russzifikációs törekvések következtében visszaállították Dorpatra. Ez utóbbi szó azonban minden valószínűség szerint észti eredetű, mint a többi tu-val végződő helynév mutatja. Ősi észti eredetű vall, hogy már *Lett Henrik* livlandi krónikájában a XIII. század első negyedében Tarbatum néven jön elő. Így az eredeti észti Tartu elferdítéséből keletkezik a későbbi latinos és németes alakja, Darpt, Derpt, Darbeta, Dorpat és Dörpt, mely két utóbbi még most is használatban van.

Amikor 1923 szeptemberének derekán a hatvanezer lakosú városkába érkeztem, nemcsak az egyetem múlt század elejei klasszikus stílusban tartott főépülete, nemcsak a bajtársi egyesületekben tömörült diákok színes sapkái, de a regényes fekvésű város is heidelbergi diákorom színes emlékeibe varázsolták vissza. Dorpat a hajózható Emajögi

(Anyafolyó, Embach) partján, mely a mi Balatonunknál hatszorta nagyobb Peipus-tóba ömlik, mindössze negyven kilométerre fekszik az orosz határtól. A folyó jobbpartján lankásan húzódik a Dómhegy üde sétányaival, amelyek nem tudni, mikor romantikusabbak, az itt oly nehezen és oly későn beköszöntő tavasz üde zöldségében vagy pedig amikor vastag hórteleg üli meg a haragos-zöld fenyőfákat és a Péter Pál-dóm égnék szökő temérdek romjait. Még ez a festőiségében páratlan ruina is a heidelbergi vár repkénnyel befutott romjaira emlékeztet. E patinás miliőben nyert 1806-ban az *egyetemi könyvtár* elhelyezést oly módon, hogy a dómruinák aránylag jól megőrzött kórusát kiépítették. Jelenleg éppen nagyarányú kibővítési munkálatok folynak az évente ötezer kötettel gyarapodó könyvtárban, mely 1925 végén 527.131 kötetet (közte 247.699 disszertáció) számlált és így egyike Európa legnagyobb könyvtárainak.

1632 június 30-án írta alá Gusztáv Adolf svéd király Nürnberg mellett a lützeni táborban a dorpati egyetem alapító oklevelét. Az *Academia Gustaviana* azonban csak 24 esztendeig folytathatta zavaratlan működését. Az oroszoktól elpusztított egyetemet 1690-ben XI. Károly svéd király restaurálta, de tíz év múlva már Pärnu (Pernau)-ba, a nyugati kikötővárosba volt kénytelen menekülni az *Academia Gustaviana-Carolina*, mely 1710-ben aztán az orosz uralom alatt végleg megszűnt. A svédeknek meleg érdeklődése a dorpati egyetem iránt azonban még mindig fennáll. Nemesak több svéd professzora volt az észk korszakban az egyetemnek, de éppen a napokban szavazta meg a svéd törvényhozás a dorpati egyetemen felállítandó svéd nyelvi és irodalmi tanszéket évi 7500 korona költséggel, melyben könyvbeszerzés is foglaltatik a dorpati svéd lektorátus könyvtára számára, melyet a Dorpati Magyar Tudományos Intézet példájára és alapul vételével néhány évvel ezelőtt a *Birodalmi egyesület a külföldi svédség megmentésére* (Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet) rendezett be és lát el bőségesen anyaggal. Magát a lektorátust is ez a tekintélyes egyesület tartja fenn, s a magyar ügy szempontjából nem jelentőség nélkül való, hogy annak tisztét egy év óta a budapesti egyetemen működött és magyarul kifogástalanul beszélő *Nils-Herman Lindberg* tölti be aki fordításaiival és előadásaival kiválóan járul hozzá a magyar kultúra terjesztéséhez Északon. Ugyancsak a svédnek meleg érdeklődését mutatja dorpat iránt, hogy tiszteletbeli konzuljaik ércebe öntötték Gusztáv Adolf harmadfél méter magas szobrát, amint aláírja a dorpati egyetem alapító oklevelét és ezt a szobrot ez év június havában fogják az egyetem főépülete mellett lévő kis parkban a svédnek nagy küldöttsége jelenlétében ünnepélyesen leleplezni.

Magyar művelődéstörténeti szempontból is érdekes, hogy a dorpati svéd egyetemnek, melyen az előadások nyelve latin volt, már fennállásának harmadik évében két erdélyi szász hallgatója volt, 1643-ban pedig egy magyar tanult az *Academia Gustavianán*. Végre 1690 és 1710 között nyolc erdélyi és egy magyarországi hallgatója volt az egyetemnek. Ezek mind a kiváló theológiai kar előadásait látogatták, hogy aztán az evangélikus lelkészek kiképzését hazájukban előmozdítsák.¹

Egy század múlva az orosz hódoltság idején a balti lovagság kez-

¹ Az egyetem eredeti anyakönyvei megvannak az egyetemi könyvtárban „Mscr. 236“ jel alatt: *Matricula Academiae Dorpatensis, coepta Anno*

deményezésére, mely egy német protestáns egyetemet akart Dorpatban felállítani, I. Sándor cár alapításaként 1802. április 21-én történt a dorpat *császári egyetem* felavatása. Jóllehet, annak protestáns jellege volt és előadási nyelvül a németet állapították meg, a császár birodalmi intézménynek szánta annyival is inkább, mert abban az időben Oroszországban a Báthory Istvántól 1578-ban alapított vilnai egyetemen kívül² (ma büszkén viseli homlokzatán a fölírás: Uniwersytet Stefana Batorego) mindössze egy egyetem volt, az 1755-ben alapított moszkvai. Csak 1804-ben következtek a charkovi és a kazani és 1819-ben a szentpétervári.

A mult században a harmincastól a hetvenes évekig volt a dorpat egyetemnek a fénykora. A német tudományosság féltve őrzött legkeletibb bástyájává vált, csak úgy, mint 1871-től kezdve a strassburgi a legnyugatibbá. S mintha a térbeli nagy távolság ellenére is ugyanaz a hatalmas germán szellem kötötte volna össze a két előretolt kulturőrszemet. Egészen különös szeszélye a sorsnak, hogy a két gyerek közül, akik egykor a Rajna melletti Frankfurt Hirschgrabenén a kútnál játszottak, az egyik, a császári tanácsos fia, *Goethe*, a strassburgi egyetemnek lett diákja, a másik pedig a szegény mosónő fia, *Friedrich Maximilian v. Klinger*, a dorpat egyetemnek lett az első kurátora.

Mivel egy 1798. január 18-án kelt cári ukáz eltiltotta a külföldi egyetemek látogatását, főleg az I. Sándor cár alatt lábra kapott liberális irányzat kiváló külföldi tudósoknak Oroszországba való csalogatását tüzi ki céljául. A megélhetési viszonyok elcsősága, magas fizetés, nemesség, címek és kitüntetések voltak az eszközök. A buzgalom odáig megy, hogy nem kisebbet, mint egy *Martenst* akarnak Göttingából Dorpatba hívni, továbbá *Puchtát* szeretnék romanistának megnyerni és csak mint mondani szokták, a véletlenül mult, hogy *Ranke* pontosan száz esztendővel ezelőtt nem lett a dorpat egyetemen a világtörténelem professzora.³ De külföldiek, főleg németek működnek eleinte

MDCXXXII. Adatai kiadva: Beitrag zur Geschichte der ältesten Universität Dorpat. (Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Curland's Bd. VIII., Riga 1857, 146—192.) Az eredeti szöveg után kijavítva az erdélyi és a magyarországi hallgatók nevei immatrikulálási kelettel együtt a következők: *Matthias Vermerus*, Musna-Transilvanus 1636 március 11. (158); *Johannes Creckelius Alesius* Saxo-Transilvanus u. a. (u. o.); *Michael Hoehenius Saxo-Trans.* 1638 október 29 (163); *Jacobus Pinnerius*, Vngarus 1643 október 26. (172.) X. — Az Academia Gustaviana-Carolina hallgatóinak névjegyzéke ugyanott „Mscr. 261“ jel alatt: Academiae Dorpatensis Album Studiosorum, confectum ipsa restaurationis die XXI. mensis Augusti, anno MDCXC. Adatai kiadva: *Beise, Th.*, Beitrag zur Geschichte der zweiten schwedisch-livländischen Universität. (Ebenda Bd. XII, 1880, S. 309—332.) Ebben a következő hallgatók jönnek elő: *Georgius Witzianovitz*, Hungarus Trentsiensis 1692 április 21. (317); *Martinus Bertleffius*, Transilvanus 1692 szeptember 25. (318); *Johannes Gölnerus*, Cibinio-Transilvanus 1694 szeptember 13. (319); *Georgius Soterius*, Cibinio-Transilvanus 1697 január 25. (322); *Johannes Wellmannus*, Transilvanus u. a. (323); *Johannes Göhl*, Transilvano-Rupensis 1700 augusztus 21. (326); *Michael Herman Stadler*, Corona-Transilvanus 1702 december 19. (327) és *Johannes Klein*, Corona-Transilvanus 1710 január 2. (332). Ez utóbbi a svéd egyetemnek utolsó előtti bejegyzett hallgatója. Az utolsó 1710 április 3-án jegyeztett be.

² 1832-ben az orosz kormány megszüntette, 1919-ben a lengyelek újból megnyitották.

³ Lásd *W. Stieda*, Die Berufung von Ranke nach Dorpat. Zur Geschichte der Universität Dorpat. (Sitzungsberichte per Gelehrten Estnischen

az orosz egyetemeken is és mindössze az a különbség, hogy Dorpatban legalább megértették a hallgatók a professzoraik előadásait.

A dorpati egyetem hallgatói és professzorai sorából valóban európai híré nagyságok kerültek ki. Különösen híres volt az orvosi fakultása. Hogy csak néhány nevet említsék: az anatómusok közül *Burdach* és *Rauber*; a fiziológusok közül *Alexander Schmidt*; a farmakológusok közül a később Strassburgba hívott *Schmiedeberg* és a bécsi egyetemen most is működő *Hans Horst Meyer*; a gyógyszerészetnek világhíré professzora, *Dragendorff*, aki Rostockban született és halt meg, de nyugalomba vonulásáig a dorpati egyetemnek volt a professzora s aki köré egész nemzetközi gárda csoportosult; a pathológusok közül a ma ismét Heidelbergben élő *Richard Thoma*; a sebészek közül *Bergmann* és az orosz *Pirogov*; a pszichiáterek közül *Kräpelin* stb.

Az orvosok mellett óriási hírnévre tett szert a csillagászat Dorpatban. Egész asztronómus-dinasztia került innét ki a *Struvékből*, élükön az 1793-ban Altonában született *Georg Wilhelm Struvé*-val. A tőle 1824-ben beszerzett Fraunhofer-féle refraktor, mely 26.709 rubelbe került, a dorpatit akkor a világ legelső csillagvizsgálójává avatta. *Struve* nemcsak elsőrangú tudós volt, hanem ügyes diplomata is. Róla él még mindig az a kedves anekdóta, hogy amikor a hirhedt orosz sovíniszta közoktatásügyi miniszter, gróf *Uvarov*, (akitől a nevezetes mottó származik az orosz állam három alappilléreéről, melyek: a pravoszlávia, az autokrácia és a nacionalizmus), a dorpati csillagvizsgálóban meglátogatta, előre figyelmeztette, hogy a borult idő miatt aligha lehet valamit látni a nagy teleszkópon. A miniszter azonban nem akarta elengedni, hogy egy pillantást ne vessen a híres messzelátóba és alighogy beletekintett, elragadtatással kiáltott fel: „De hisz egészen világosan látok ott egy állócsillagot!“ „Lehetetlen, excellenciás uram, mondta *Struve*, ebben az órában ezen a helyen még tiszta időben sem látható csillag.“ Amikor azonban a miniszter megmarad állítása mellett, *Struve* engedelmet kér, hogy maga tekinthessen be a csöbe, majd legnagyobb csodálkozásának kifejezése mellett hátralép, mélyen meghajol és ünnepélyesen azt mondja a miniszternek: „Excellenciás uram, gratulálok! Nagyméltóságod e pillanatban egy új állócsillagot fedezett föl! A tudomány eddig nem tudott létezéséről.“ A miniszter roppant büszke volt erre a fölfedezésére és mindmáig nem ismeretes, ugyan később megtudta-e, hogy *Struve* azon az estén alaposan kiszámította, hogy hová állítsa be messzelátóját.

Bajos volna azonban a természettudományok minden szakának kiválóságai közül itt csak néhányat is felsorolni. *Abich* a geológus, *Ledebour*, a botanikus, *Middendorf*, a zoológus és földrajztudós, *Carl Schmidt*, a kémikus, mind olyan nevek, amelyek csak egy név mellett homályosulnak el, melynek már pusztá említése is elegendő. A nagyok közt is nagy *Karl Ernst v. Baer* szobra ott őrködik a Dómhegyen a tudomány szent berkei fölött.

Ámde a szellemtudományok művelői közül is világnagyságok ke-

Gesellschaft 1924, Dorpat 1926, 94 f.) — *Ugyanő*, Alt-Dorpat. Briefe aus den ersten Jahrzehnten der Hochschule. (Abhandlungen der philologisch-historischen Klasse der sächsischen Akademie der Wissenschaften Bd. XXXVIII, No. II.) Leipzig 1926.

rültek ki Dorpatból. A teológusok közül *Philippi és Theodosius Harnack* neve mellett *Alexander v. Oettingen*é álljon itt, aki mint morálistatistikus tette magát az egész világon ismeretessé iránytmutató kutatásaival. Ezt a polihisztort Dorpatban a „pápa“ névvel tisztelték, maga tervezte és választékos művészi ízléssel berendezett világlátó pedeg, mely téglafalával ma is még dacsan néz a Várarok (Wallgraben) magaslatáról farkasszemet a dóm emladékával, vatikának nevezték. A jogászok közül *Bunge*, a balti tartományi jog kodifikátora és temérdek jogtörténelmi tanulmány szerzője; *Engelmann*, a kiváló közjogász; úgyszintén *Löning*, aki Strassburgból jött *Laband* mellől és Rostockba, onnan pedig *Halléba* távozott; a mostanában elhalt világhírű bonni nemzetközi jogász, *Bergbohm*, aki Heidelberget cserélte föl Dorpattal; a még mindig Freiburgban működő kriminalista *Rohland*; végül innen távozott 1918-ban Breslauba a jó nevű közjogász *Freilagh-Loringhoven* báró, birodalmi képviselő, aki a napokan oly nagyszerű vallomást tett Magyarországról. A filozófiai karról *Morgenstern* és *Paucker* klasszikus filológusok; a filozófusok közül *Strümpell* és *Teichmüller*; a történészek közül *Ewers*, *Winckelmann*, *Brückner* és *Hausmann*, a nyelvészek közül *Leo Meyer*; a nagy nemzetgazdászok közül *Adolf Wagner*, *Lexis*, *Bücher* és a még mindig Lipcsében dolgozó *Wilhelm Stieda*, aki nyugalombavonulása óta egész esomó klasszikus tanulmányt szentelt a dorpatii egyetem multjának.

Végül két nevet említek még, amelyeknek viselői ma is élő európai nagyságok. *Wilhelm Ostwald*, a monizmus világhírű apostola, Dorpatban végezte középiskolai és egyetemi tanulmányait és 1878—1882-ig mint a kémia magántanára működött az egyetemen. Dorpatban szüleettt 1851-ben, (atyja itt volt teológiai professzor) és 1869—72-ig az egyetem teológiai karának volt hallgatója, 1875—76-ban pedig hat hónapig az egyháztörténelem docense *Adolf Harnack*, a berlini Preussische Staatsbibliothek főigazgatója és a Kaiser Wilhelm-Gesellschaft elnöke.

Csoda-e, hogy ennyi ragyogó név után Dorpat nemes patinájú fogalomná vált a tudományos világban?

A derüre azonban megjött a ború. Azt lehetno gondolni, hogy az egyébként az európai tudományosságtól elzárt Oroszország boldog és büszke lehetett Dorpatjával, a valóságban azonban a harc a német Dorpat ellen csaknem épen olyan régi, mint maga az egyetem. Az I. Miklós cár alatt bekövetkezett reakciós korszak félve tekintett a külföldi tudósok meghívására, akik veszélyes tanokat és világnézeteket hozhatnak magukkal. Az egyetemnek kezdetben a német universitások mintájára szabott autonómiáját mindinkább megnyirbálták. Többé nem választhatta rektorát és dékánjait, hanem azokat (rendszerint élethosszra) a kormány nevezte ki s emellett a rektornak ellenőriznie kellett az előadásokat, hogy nem történik-e azokban a szemeszter elején a legrészletesebben kidolgozott tantervtől olyan eltérés, mely esetleg nem egyezik meg az orthodox egyház tanításával, a kormányformával és az állami intézmények szellemével. A fordulópontot az 1890. év jelentette, amikor az alma mater Dorpatensis „*Universitas Jurjevensis*“ szé alakult át. A professzoroknak záros határidőt szabtak előadásuknak oroszul való tanítására. A hallgatók számát háromszázan állapították meg, hogy az ifjúságnak „mértéktelen művelődési törekvéseit“ korlátozzák. Csak az orvosi karra nem volt érvényben a numerus clausus, mert a dorpatii medikusok Oroszországnak életszükségle-

tet jelentettek. Az innen kikerült orvosoknak száma, akik a balti tartományokon kívül Oroszországban gyakorlatot folytattak, 1865-ig ke-
rek 375-re rugott, akik közül nem kevesebb, mint 35 működött orvos-
professzorként az orosz egyetemeken. A numerus claususnak köszön-
hette a sebészet egyik legnagyobb zsenijét, *Ernst v. Bergmann*t, aki
mikor 1854-ben Dorpatba jött filozófiát hallgatni, kénytelen volt az
orvosi karra beiratkozni, mert a filozófiai már „megtelt.”

Az orthodoxiának a tudomány berkeibe való behatolását jelen-
tette, amikor mintegy az egyetemi templom ellensúlyozására orosz ká-
polnát rendeztek be az egyetem főépületének második emeltn. (Cifra
mennyezete ma is érintetlen.) A russzifikáció rohamléptekben haladt,
csak épen az orvosi és az evangélikus teológiai fakultással nem bír-
tak. Az előbbivel, mert a német professzorokra szükségük volt, az utób-
bival meg, mert abban erős nacionalista szellem uralkodott, háta mö-
gött a lutheránus németek, sőt észtek és lettek tömegeivel, mely utób-
biaknak szintén a dorpatii hittudományi kar szolgáltatta a lelkészeket.
Az orosz kormányzat ekkor egy mesterfogáshoz nyult, amely történe-
tesen Magyarorszáig terjedt. Mivel az evangélikus teológiai tanszé-
kekre nem tudott oroszot ültetni, nálunk akadt egy vállalkozóra, aki
mind vallás, mind képzettség szempontjából megfelelt és emellett tót
volt és pánszláv érzelmű. 1893. szeptemberében bevonult *Kvacsala*
János Dorpatba, az egyháztörténet nyilvános rendes professzorául.⁴)
Kvacsala 1862-ben született Petrovácon a Bácskában. Gimnáziumi
tanulmányait Szarvason végezte, teológiát és filozófiát Pozsonyban és
Lipcsében hallgatott, hol 1885-ben filozófiai doktorátust szerzett.
1886-ban tanár lett a pozsonyi egyetemi líceumban, ugyanabban
az évben venia legendit nyert a budapesti egyetem bölcsészeti karán,
1893-ban pedig teológiai doktorátust szerzett a bécsi egyetemen. *Kva-*
csala igen szorgalmas és komoly tudós volt. Máig ő tartható a világ-
irodalomban a legnagyobb Comenius-kutatónak.⁵) Dorpatban azonban

⁴ Erről az ügyről igen jellemzően ír *Girgensohn* professzor a követ-
kezőkben: „Dem russischen Rektor gelang diesmal ein Meisterreich. Es
gab einen Mann, der ungarischer evangelischer theologischer Hochschul-
lehrer, aber Slovak von Geburt und slawophil von Gesinnung war. Er hatte
ausserdem einige durchaus respektable wissenschaftliche historische Arbeiten
für sich anzuführen und war Wiener Doktor der Theologie, so dass er von
dieser Seite her nicht gut beanstandet werden konnte. Zwar verstand er
zunächst noch nicht genügend russisch, um in dieser Sprache vorzutragen,
aber das konnte ja später nachgeholt werden. Dieses Unikum wurde treff-
sicher erfasst, und im Jahre 1893 zog *Johann Kvačala* als Professor der
Kirchengeschichte nach Dorpat. Er war erst recht nicht der Mann, das
Studium auf der Höhe zu halten. Als Comeniusforscher war er nicht ohne
Verdienst, aber es giug ihm doch jedes durchgreifende Lehrtalent ab, zumal
da er die deutsche Sprache, in der er zunächst lehren sollte, nur unvoll-
kommen beherrschte, und seitdem ist der Niedergang der historischen Aus-
bildung der Dorpater Theologen ebenfalls ein ganz erschreckender.“ (Die
Universität Dorpat [1802—1918]. Skizzen zu ihrer Geschichte von Lehrern
und ehemaligen Schülern zusammengestellt unter der Redaktion von *Hugo*
Semel. Dorpat 1918, S. 48 f.)

⁵ *Iványi Ede* (Comenius Amos János élete, Budapest, [1906], 4. l.)
következésképen nyilatkozik róla: „Comeniusról a legérdemesebb munkát
azonban, mely adatai teljessége és alaposága miatt a külföldön is méltó fel-
tűnést keltett, dr. *Kvacsala János* volt pozsonyi ág. ev. lyceumi, jelenleg
dorpat-juriewi egyetemi tanár, tehát magyar tudós, — de sajnos, német
nyelven — írta meg, e cím alatt: *Johann Amos Comenius. Sein Leben und*

igen nehéz helyzetbe került, mert kartársai, akik közt egységes német szellem uralkodott, nem alaptalan gyanakvással fogadták, hisz az orosz kormány az autonómia megsértésével nevezte ki. Emellett, mint mondják, nehéz természetű ember volt, érzékeny és akaratos, aki sértődöttségében nem egyszer ment panaszra kartársai ellen a rektorhoz, esetleg a miniszterhez. Szeretetlenek tehát éppen nem örvendett kollégái körében, ha tudományos képességeit el is ismerték. Személyében azonban mindig a kormány exponensét, sőt besúgóját vélték. Így érzelmileg közelebb jutott az intelligens esztekhez, akik közül többhöz szíves barátság fűzte. A háború alatt, amikor az oroszok hadseregeink közeledtére az egyetem értékeit már 1915—16-ban Oroszország belsejébe mentették, 1918. augusztusában a professzorok még itt maradt töredékét is arra kényszerítették, hogy Voronézsbá (Moszkvától délre) távozzanak, ahol az egyetemet újból meg akarták nyitni. *Kvacsala* innen 1920-ban tért vissza Dorpatba, de tanszékén akkor már észti professzor ült és így ő tovább vándorolt Pozsonyba, új hazájának régi városába, ahol ma a tót evangélikus theológia akadémia professzora.

Az egyetem változatos történetéhez még csak annyit, hogy a német megszállás alatt azt 1918. szeptember 15-én, mint német egyetemet nyitották meg, de már december 1-én (azóta ezt az évfordulót ünneplik) az Észti Köztársaság tulajdonába ment át, és a mai széleskörű autonómiájának alapja az 1925. június 18-iki törvény az Észti Köztársaság dorpati egyeteméről (Államközlöny 122/123—1925. sz.)⁶

seine Schriften, Berlin, Leipzig, Wien 1892. Dr. *Kvacsala* e munkájában a Comenius-kor legjobb ismerőjének mutatkozott be; munkája valóságos tárháza a Comenius életére és irodalmára vonatkozó adatoknak. De ennél nem több, — mivel az adatok történeti földolgozására úgyszólván semmi gondot nem fordított“. — *Ziegler* strassburgi professor bírálata szerint: „sein sprachlich fast unlesbares, aber sachlich höchst wertvolles Buch. . . 1914 erschien von ihm eine zweite Gesamtdarstellung, J. A. Comenius in Lehmanns, Grossen Erziehern, die sprachlich besser, aber schriftstellerisch kaum weniger ungeschickt und ungeniessbar ist“. (Geschichte der Pädagogik, 4. Aufl., München 1917, S. 176.) — *Kvacsala* önéletrajza oroszul tudományos értékeisének (a magyaroknak is!) pontos feltüntetésével a *Levitky* szerkesztésében megjelent Biograficeskij Slovarj [Biográfiai lexikon a császári jurjevi, ezelőtt dorpati, egyetem professzorairól és oktatóiról százéves fennállása alatt (1802—1902)], Jurjev 1902, I. k., 122—123 l.

⁶ Külön nem hivatalos kiadásban is megjelent: Loi concernant l'Université de la République Estonienne à Tartu, Tartu 1925. — A dorpati egyetemre vonatkozólag szinte áttekinthetetlen irodalomból főleg a következők jönnek figyelembe: *Eckart*, Die Universität Dorpat. (Die baltischen Provinzen Russlands, 2. Aufl. Leipzig 1869, S. 361—397.) — [*Theodor Neander*], Die deutsche Universität Dorpat im Lichte der Geschichte und der Gegenwart, Leipzig 1882. — *Petuchov* dorpati professor orosz nyelvű munkája a legkimerítőbb és az egész bibliográfiát felölelő feldolgozás. Címe magyar fordításban: A császári jurjevi, ezelőtt dorpati, egyetem 100 éves fennállása alatt (1802—1902), 2 k., Jurjev 1902—6. — *Gernet*, Die im Jahre 1802 eröffnete Universität Dorpat und die Wandlungen in ihrer Verfassung, Reval 1902. — *Semel*, Die Universität Dorpat (1802—1918), Dorpat 1918. — *Luther*, Alt-Dorpat und das russische Geistesleben, 7. Aufl. Berlin, Riga, Leipzig 1920. — L'Université de la République Esthonienne a Tartu et L'Union des Etudiants d'Esthonie, Tartu 1923. — *Pold*, Tartu Ülikool [francia résümével: L'Université de Tartu]. (Tartu, egy a város kiadásában megjelent fióli alakú, XII, 728 lapra terjedő és külön térképkötettel és francia résümé kötetten ellátott gyűjteményes mű, Tartu 1927, 650—665. lapján.) A német összefoglalás most van nyomás alatt.

Ami most már az észteknek a dorpatói egyetemhez való viszonyát illeti, az érdekes folyamatra tekinthet vissza. A hét évszázad óta elnyomott észti parasztlak felszabadulva jobbágysorukból, a múlt század derekától kezdve mind több földet hódítottak maguknak a pétervári udvar körében sűtkérező balti német arisztokráciától. Virágzó parasztlakok keletkeztek, s a tehetősebb gazdlak kezdtek az egyetemre küldeni fiaikat. A balti bárók lemosolyogva nézték előbb a parasztlak csacska játékát. Az eszes, elnyomatásuk alatt megedződött észti diáklak azonban hamarosan legyűrték az orosz kollégáikat és amikor ütött a történelem nagy órája, minden nehézség nélkül foglalhatta el pozícióit az észti állam jól vértezett vezérkara. A régiek közül *Fählmann*, *Peterson*, *Kreutzwald* és *Hurt*, a dorpatói egyetemen nyerték kiképzésüket. Összevéve mintegy félszáz észti végezte el a múlt század derekán Dorpatban az egyetemi tanulmányait.

Az Észti Köztársaságot úgyszólván a dorpatói egyetem teremtette meg a köréje csoportosult hallglatók szívós és céltudatos munkájával.⁷ Még 1870-ben alapították *Hurt* és társai az *Észti Egyetemi Hallglatók Egyesületét* (Eesti Üliõpilaste Selts), mely eleinte csak titokban működhetett és csak 1883-ban nyert elismerést, de akkor sem mint korporáció, mert a német diáklak nemzetiségi szempontból nem ismerték el az ő bajtársi egyesületeikkel egyenlőrangúnak. Érdekes azonban, hogy az egyesületnek 1881-ben titokban megállapított kék-fekete-fehér színei lettek észti nemzeti színekké, amelyeket a köztársaság is megtartott. Egy bajtársi egyesület, mely államot alapít! Igaz, hogy a történelem is segítségére sietett, de az orosz romok káoszában a jól vértezett észti intelligencia s a hőiesen küzdő észti diáklak mentették meg a bolsevizmustól és rázták le a szlávság jármait.

Mint ahogy az észti szabad államot nem imperialista és expanziós törekvések hozták létre, a dorpatói orosz egyetemet sem az észti utóállam konfiskálta el, hanem visszaadta az észti népnek, amelyik hazáját felszabadította. S a maroknyi észti nép mégis mennyire kultúráltabban és toleránsabban járt el, mint a mi utóállamaink! Nem zavarta el az orosz professzorokat s ültetett helyükbe felcsereket és néptanítókat, mint a mi szomszédaink, hanem a még megmaradt kevés orosz helyét jól képzett belföldi, ilyenek hiányában külföldi erőkkel töltik be, úgyhogy az egyetem professzorai között vannak németek, svájciak, svédek, finnek, sőt van egy francia, egy dán és egy magyar is. (Az idegen nemzetiségű tanerők 37 százalékot tesznek ki.) Bár az egyetem előadásainak nyelve az észti, de az egyetem tanácsának javaslatára a kultuszminiszter záros időre kivételt tehet, úgyhogy az előadásoknak egy kis része még német és orosz nyelven folyik, amely nyelveket azonban itt a Baltikumban mindenki beszéli. Ilyen provizórium volt a múlt század derekán még nálunk is, amikor *Toldy Ferenc*, *Virozsil Antal* és mások még németül tartották előadásait a pesti egyetemen. Ma az egyetemnek 281 tanerője van, köztük 52 rendes professzor.

Az egyetem páratlan izmosodásának és szép fejlődésének bizonyítéka a hallglatók számának következő szaporodása. 1632—1656-ig volt összesen 1011 hallglatója, 1690—1710-ig pedig 500, míg 1914-ben

⁷ Ezt a tényt leszögeztem már „A dorpatói egyetem“ című cikkemben, mely megjelent a Szabadkai Hirlap 1923 december 23-i, a Budapesti Hirlap 1923 december 30-i és a Prágai Magyar Hirlap 1924 január 1-i számában.

2753, akik közül 434 észti nemzetiségű volt. A mostani szemeszterben az 1928. február 1-jei kimutatás szerint 4380 hallgatója van az egyetemnek, akik a hét karon a következőképpen oszlanak meg: a teológiaián 118, a jogin 1073, (közgazdaságtudományi 920), az orvosin 289 (gyógyszerészeti 83), a bölcsészeti 777, a mennyiségtan-természet-tudományin 532, az állatorvosin 127 és a mezőgazdaságin 461. Az egyetem 1927. december 1-én megjelent évkönyve szerint az 1927. évi téli szemeszterben a 4208 hallgató közül 1171 nő volt. Jellemző, hogy a bölcsészeti hallgatók aránya volt 231 férfival szemben 505 nő. 13 nő teológiát hallgatott. Nemzetiségre 3469 volt az észtek és 174 a külföldiek száma.

Ezek mögött az adatok mögött beszédes társadalmi tünetek húzódnak meg. Az intelligenciának aggasztó túltermelésével állunk szemben itt. Főleg az egyszerű falusi lányoknak az egyetemre önzölése a vidék elnéptelenedésének csíráit, az erkölcsi színvonal alásülledését és a természetes szaporodás csökkenését eredményezi. A diák-egyesületekben és korporációkban, való tömörülés, mely a németek utánzata, oly mértéket ölt, hogy 1927. december 1-én 99 volt a bejegyzett ilyen egyesületeknek a száma. Bár az ilyen társulás a jellemet, a hazafiságot és a jómodort fejlesztheti, de igen sok hátrányt is tüntet föl, melegágya az alkoholizmusnak és elvon a komoly munkától.

Bizonyos, hogy a kis Észtországnak féltve őrzött büszkesége a nemes tradíciókat őrző dorpatyi egyetem. A kormányzat épen az utóbbi évtizedek történetéből merítve jól tudja, hogy a kultúrának hozott pénzalozat igen jó befektetés. Így aztán nagyságra a honvédelmi tárca után a közoktatásügyi következik. A professzorokat kutatásaikban segítik, ösztöndíjakkal egész évre vagy a szünetekre külföldi könyv- és levéltárakba, valamint egyéb tudományos intézetekbe „kommandírozzák.” Mindebből azonban a kormányzatnak nincsen semmi beleszólása. Az egyetem tökéletes autonómiát élvez, a közoktatásügyi miniszter csak felügyeletet gyakorol, megerősíti a három évre választott rektort, két prorektort, a dékánokat és prodékánokat. Ugyanígy a professzorok alkalmazásánál is az egyetem hív meg vagy választ, s a miniszter csupán megerősíti. Így aztán a tisztán tudományos tekineteket nem zavarják felekezeti, politikai vagy más egyéb opportunitási szempontok.

A dorpatyi egyetem négy esztendő mulva üli meg háromszázados alapítási ünnepét. A nagyszabású tudományos munkálatok erre az alkalomra már megindultak. Milyen kiszámíthatatlan változatokat mutat föl az élet! A svéd, a német, az orosz egyetem helyén ma az egy-milliós észti népnek az egyeteme áll Dorpatban. Boldog büszkeség tölti el finn-ugor fajtámat, ha meggondolom, mint dacol ez a maroknyi nép a körülötte vicánkoló beteg, forradalmi, lázas szláv áradattal szemben.

Csekey István.

EGYHÁZI SZEMLE.

Van-e protestantizmus?*

Ezt a kérdést két oldalról szokták nekünk szegezni. Egyik oldal a saját magunk népe, amelynek confessionális és orthodox irányzata kérdésbe teszi, hogy van-e protestantizmus, mintán ő lutheránus, református vagy methodista egyházakat lát, de nem lát sehol protestáns egyházat. A másik oldal a katholicizmus, mely azért vonja ezt kétségbe, mert állításuk szerint a protestantizmusban nincs semmi pozitív egység, semmi belső rendszer; mozaik-szerű alkotmány az egész, amely csupa ellentétből áll. Szerintük semmi sem könnyebb, mint a protestantizmust a protestantizmussal cáfolni meg, azaz megcáfolni az orthodox kálvinizmust az unitarizmussal és megfordítva, megcáfolni a pietizmust a felvilágosodással, vagy pedig az ő protestantizmust a modernnel, mintán mindezek merő ellentétei egymásnak.

Kétségtelen dolog, hogy „protestáns“ *egyház* nincs, hanem evangélikus, református, methodista, baptista, stb. *egyházak* vannak. De az is kétségtelen dolog, hogy ezeket az egyházakat minden különbségük mellett is valami állandó közös vonás élesen elhatárolja a katholicizmussal szemben épúgy, mint a hitetlenséggel, vagy az orthodox keleti egyházzal szemben.

De mielőtt e gondolatot tovább fűznök, az álláspont tisztázása céljából meg kell állapítanunk egy ténytet, hogy következményével leszámoljunk. Ugyanis ma már kevés a protestáns egyházak között az úgynevezett tiszta alakulat. Egy-két kemény kristályos theologia és abszolút tiszta confessionalitásu egyházon kívül, amilyen például a Kuypéré, vagy a nem unionált szigorú lutheránus egyház, alig van olyan egyház, amelyben a felekezeti jelleg zavar-talanul fejlődött volna eredetének megfelelően végig. Tudjuk azt, hogy a német lutheránus theologia már Melanctonnál eltolódik a kálvini gondolatok felé. Tudjuk azt, hogy a kálvinizmus felvesz egy csomó nem kálvinista gondolatot, szektáriust Coccejusban és unitáriust Arminiusban. A magyar reformátusság nagyon erősen

* Elnöki megnyitó a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság közgyűlésének felolvasó délutánján. 1928. március 27-én.

színeződött a német Aufklärung, még inkább a modern theologia gondolatai által. Mindezek arra mutatnak, hogy az egyes confessionális egyházakban is igen sokszor az eredeti jelleg eltolódott és egy bizonyos általános protestáns színezet érvényesült. Sietnem kell annak a gondolatnak a kiemelésével, hogy az ilyen, syncretikus képződményeknek nem vagyok barátja. A természet is, a szellemi világ is szereti a tiszta alakulatokat, a sui generis képződményeket. Tehát az evangéliumi egyházaknak nem kívánhatunk jobbat mint azt, hogy a protestantizmus érdekében a maguk tiszta formáját restaurálják. Káros azt hinnünk, hogy ha a reformátusok minél reformátusabbak, a luteránusok minél luteránusabbak akarnának lenni, ezzel már magában véve a protestantizmust, mint egységet támadják és lazítják; sőt éppen ellenkezőleg, *minél tisztábban megőrzik és kifejelesztik eredeti jellegüket*, annál teljesebben szolgálják a protestáns egységet, amelyet egy újabb névvel nagyon találóan *evangéliumi katholicitásnak* nevezünk.

Ha azonban az egyes jellegzetes evangéliumi egyházakat szemügyre vesszük, azt találjuk, hogy bennük lényeges közös vonások vannak. Azokat a közös vonásokat, amelyek többé-kevésbé minden evangéliumi egyházban megvannak és amelyeknek révén az evangélium katholicitása élesen elválasztható a római vagy a keleti katholicitástól, nevezem a maguk szellemtörténeti egységükben *protestantizmusnak*. Ennek a protestantizmusnak egyetemes jellemvonásai a következők:

A katholicizmus coelestis materializmusával szemben vallja a szellemiséget, a sacramentalizmussal szemben az Igére, mint ideális erőre támaszkodik. A klérus és a laikusok megkülönböztetése helyett az egyetemes papságot hirdeti, az egyháznak egyetlen feje van, a láthatatlan Úr, az Atya jobbján ülő Krisztus. Az érdemszerző rítus cselekményei helyett a személyiség szabad és ideális jelentőségét hirdeti, amelyet a kiválasztó és újjászüelő isteni kegyelem önmaga dicsőségéért vált és szentel meg. A kijelentés és a tekintély forrását nem egy látható intézmény folytonosságában találja meg, amely a praetori exhibitioval, a kijelentés történelmi organumának igényével lép föl, hanem abban a Szentírásban, amely minden kijelentésnek elegendő és teljes forrása és a Szentlélek bizonyágtétele mellett az élő isteni tekintély és az élő inspiráció.

Ez a protestantizmus élesen különbözik attól a katholicizmustól, amellyel szemben vallásos szükségyszerűségből, a hitbizonyosság érdekében, a lelkiismeret parancsszavára létesült és attól a keleti keresztyénségtől, amely a vallást symbolumok és rítusok rendszerévé tette, az állami étellel teljes mértékben összeötvözte és ma is bárhol azt a típust mutatja, amellyel a keresztyénségen kívül a henoteistikus vallások bírnak. Ezekben a vallásokban az Istenhez való tartozás a nemzet testéhez való tartozástól függ és a hitbe úgy születik bele az ember és marad meg benne, mint ahogy beleszületik a nemzet faji vagy kulturális jellegébe és nyelvébe és benne marad mindaddig, míg onnan teljes szakítással ki nem lép.

Ezzel arra a vádra is megfeleltünk, amely szerint a protestantizmusnak nincsen egységes alap gondolata. Az lehetséges, hogy a protestantizmusnak sok árnyalata és válfaja van, de hisz sok árnyalata és válfaja van annak a katolicizmusnak is, amely magában egyesíti Assisi Szent Ferencet és III. Incét, Aquinói Tamást és Érasmust, Pascalt és Torquémadat, Loyola Ignácot és X. Leót. A kettő között formális szempontból az a különbség, hogy a protestáns egység lelki, spiritualis egység, a katolikus egység pedig intézményes és dologi.

Ezért tartom a mostani nagy, egységre törekvő világmozgalmakban rendkívül fontosnak azt, hogy először a nemzeti határok miatt egymástól független, de azonos szellemiségű, egy hitvallású egyházak kepiítsék a maguk egységét. Nagyon fontosnak tartom, hogy a lutheri vagy presbiteriánus, vagy methodista világszövetéségek létesüljenek. mielőtt oly heterogén elemek egységesítésén fáradoznánk, mint a görögkeleti egyház és az unitárizmus, az anglikán egyház és a quáketség. A második nagy lépése az egységre törekvésnek pedig az volna, hogyha az evangéliumi katolicitást tudnánk teljesen megalkotni. Az ilyen értelemben vett protestáns egység már csak azért is nélkülözhetetlen előfeltétel. mert csak ennek megléte után beszélhetünk a három nagy keresztyén katolicitás közeledéséről és cooperatiójáról.

Ebből az is következik, hogy e nagy feladatsor megoldásában döntő az anglikán egyház állásfoglalása. Tudjuk, hogy az anglikán egyház történelme folyamán állandóan cooperatióra rendezkedett be. Vannak olyan hitvallásaik amelyeket azért készített, hogy a kálvinizmussal való egységét biztosítsa. Vannak hitvallásai, amelyek a lutheri egyházhoz való conformatio érdekében támadtak. Nem ismeretlen az sem, hogy az anglikánizmusban mindvégig volt erős katolikus irányzat és azzal sem mondok újat, ha azt állítom, hogy ez az irány a legutóbbi időben rendkívüli mértékben megerősödött. A lausannei gyűlés megtanított arra, hogy az anglikán egyház legújában a görögkeleti egyházzal való kapcsolatát keresi és azt tartja legnagyobb feladatának, hogy vele egyesülve, hidat verjen a két véglet, a római katolicizmus és a disszenterek között. Ez a felfogás az anglikán egyházat az katolicizmus felé tolja és elszakítja igazi talajáról, a protestantizmustól.

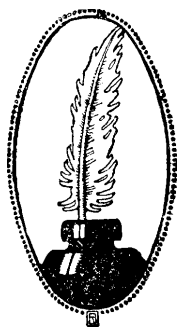
Sokkal helyesebb volna, ha az anglikán egyház először az evangéliumi katolicitás megépítésében találna meg legfőbb feladatát. E téren nagy misszió várna reá és ennek a blokknak egyik hatalmas szikladarabja lehetne. Az evangéliumi katolicitás megépítése után egészen más sullyal lehetne a nagy keresztyén egység gondolatát képviselni.

Természetes, hogy a *Mortalium animos* szelleme ezzel az egységgel mindig szemben állana. De itt egy gyakorlati kérdés a döntő. Egészen más a relatív többség exclusivitása és egészen más a kisebbségé. A kisebbségi exclusivitas alapján véve — a szekta.

Azonban vigyázzunk, hogy a távoli célok és képek el ne

vonjanak a legközelebbi kötelességek teljesítésétől. A legközelebbi kötelesség pedig reánk nézve az, hogy saját egyházaink confessionális és lelki újjászületését munkálva, biztosítsuk a protestantizmus egységét, mint az evangéliumi katholicitás előfeltételét. *Ez a mi feladatunk, az a jövőnk* nemzedék munkája. Ne aggodalmaskodjunk a holnap napról.

Ravasz László.

A Tüzhányó.

*Mint emlő duzzad ki sötét síkobból
A zord tüzhányó, melyben forr a láva.
Mint emlő duzzad ki a hegysíkokból,
Termékeny tájak langyos hajnalába.*

*De a kráterben izzik s forr a láva
Bár kéken álmodik az ég, borongón
Füstöl a hegy s lecsordul oldalába
A tűz, áttörve erdön s völgy-sorompón.*

*Forró füst árad felhőben, patakban
S a tengerár dühöngve szertecsatlan
És visszahull a puszta parti szírten.*

*Lejtőjén édes bort nevel a láva
S csak áll a hegy, bezárva önmagába:
Pusztítva és teremtve, mint egy Isten.*

Marconnay Tibor.

★

Ilosvai Selymes Péter.

— Az Irói Arcképek-ből. —

*Jó Selymes Péter, pátriámbeli,
Kusalykón dalolt ő egy sombokorban.
Az ütött-kopott szegény skólamestert
Vágta a végzet. Így mentegetőzött:*

— *Döcögős a rímem, a ritmusom?
Szememre hányják. Hát telt-é különbre?
Lakatgyártó vasa verte a taktust,
Reszelő, fúró tett kárt énekemben.*

*De a skólából jött ki Toldi Miklós,
Aki kiállott ország címeréért,
Meg is csodálták szállaöklelését.*

*Prágában csak a botját forgatgatta,
S fejet hajtottak Nagy Lajos királynak
Aranykoronás tizenegy királyok.*

Petri Mór.

Feredőbe.

Az asszony ott ült az ambitus alatt, zsámolyszéken. Két könyökét a két térdére fektette. A tenyereibe meg az állát. Üvegesegett szemekkel nézte a földet. Semmire volt előtte. Csak a tiszta föld. Az is aszott, folt nélküli... Néha-néha nagyot rándult a teste. Összeborzongott.

Betegség gyötörte. Valami nehéz nyavalya bujkált benne. Hol itt, hol ott. Végevárhatlanul gyüsménkedett a bőre alatt. Egyszer a derekában, máskor meg a kezében, lábában. Időnkint nagyot sóhajtott:

— Istenem!...

Ezekben a sóhajokban benne volt az egész lelke. A jelen néhez sanyarusága s az azon való aggódó félelem, hogy mit hoz a holnap? A holnapután?... Kiheveri-e? Lebírja-e? Az is lehet, hogy ez az utolsó nap. A legeslegutolsó! Végeszakad az élete fonálának. Ennek a napnak még érzi a melegét, tüze átjárja a belső részeit... De mi lesz holnap...? Akit így hétszámra szorongat a nyavalya, annak mindenre készen kell lenni!

Nyílt az utcaajtó. A szomszédasszony jött betegnézni. Csak jobb az, ha az ember más fölött sopánkodhat.

— Hát még mindig?...

S csóváltgatta a fejét jólelkűleg. Majd, amit különben is látott, megtudakolta:

— Nem használt?

Ugyanis a tegnapi napon orvosságot komendált. Már másodízben. Ez egyszer igen jó orvosságot. Hathatósat.

A beteg ingatta a fejét:

— Nem.

— Nem? No, a csoda!...

— Nem akar elhagyni...

A jó szomszédasszony lekuporodott egy zombikra s aztán, hogy egész komótosan elhelyezkedett, kifontoskodta:

— Van neköm még egy másik receptöm is! Kitoróbált!

A beteg reménykedve pillogott a szomszédasszonyra.

— Na?...

— Vöszöl lelköm egy gyüszünyi puskaport, azt összegyürod egy magadszakajtotta girizd fokhagymával... Akkor egy csipet-

nyit hozzá pergelsz az instrimflid sarkábul, csak afféle sózatnyit s azt éhomra lenyeled egyegészbe...

Majd biztatólag hozzátette:

— E lősz a te nyavalyád patikája! Möglásd, hogy e lősz! E használt a Vica néninek is!

A beteg megfogadta a tanácsot. Elkészítette a „szört“, bevette s használt.

Mert úgy van az, hogy minden orvosság használ, ha nem halálos a nyavalya, csak épp az időt kell kivárni mellette.

Igy volt ez régen. De így van ez manapság is. A betegnek kommandálják a jobbnál jobb háziszereket. Egyik használ, a másik nem. Attól függ minden, hogy milyen fájú a nyavalya. Meg az ember. Ma már orvost is hívnak. Követeli a törvény. Annak pedig eleget kell tenni. De meg muszáj is! Leginkább ugyan csak akkor futtatnak az orvos után, amikor a nyavalya már az utolsókat nyomja. Ilyenkor aztán van nagy ijedelem:

— Csak má addig kibírná, míg az orvos...

Van úgy, hogy némelyik ki is bírja.

Ma azonban már többféle patikája van a betegségeknek: Levegőváltozás, fürdőzés...

Ezeket is az urak kezdték, s ma már ott állunk, hogy a föld népe is használja.

— Feredőbe megyek a nyáron, mer a derekam...

Csakis nyáron, úgy takarás után, amikor a nagy munka bevégeződik. Akkor egy kis fölösleges költség is hasad. Mert hiába, a feredőzés pénzzel jár! Fuvar, bilét, miegymás...

Mennek az emberek feredőzni. Leginkább ugyan az asszonyok. No, ez való szent igaz, hogy az asszonyoknak sokkal többféle a nyavalyájuk!...

Itt van példának mindjárt Ács Péterné... A télen hét-számra bujkált benne a nehéz fájdalom. Letette egészen. Csak a tavaszi meleg napok állították talpra. S azóta mindig azzal biztatta magát, hogy majd a takarás után!...

Vagy a Taligásné... Nincs több olyan előrelátó asszony a faluban! Minden esztendőben elibe vág a betegségének. Az embere beszélhet, lamentálhat... Odase neki! Azért csak elkövetkezik minden nyáron a feredőbe... Már mint a *bányába*.

Hát ami igaz, az igaz. Ez a *bánya* igen célszerű alkalmatlanság. Kocsin alig tesz ki egy napi járőföldet. Hajnalban felcihelődik az ember s estére már ott van. Másnap a vízben. Az áldott jó meleg vízben. Még fizetni sem kell érte. Csak be térdig, kötétség... Aztán nyakig. Az ember áll, áll a vízben s valósággal szivattyuztattya magából a rossz vért.

A *bánya* egy része el van deszkázva. Ott az urak nehéz pénzt fizetnek. Pedig naponként alig lubickolnak valamit. Be, ki... Be, ki... S készen vannak. Igaz, hogy hónapokon át cselekszik. Ami már maga is nagy bolondság. Véték az időért, meg a drága pénzért

is. Mintha nem tenné meg ugyanazt egy nap, két nap. Reggeltől, estig. De hát az urak azért urak, hogy még ebben is urizáljanak!

Ezen a nyáron újfent összefogott a két komaasszony. Taligásné, Ácsné...

Ugy beszélték meg, hogy Anna napján indulnak.

Meghallotta ezt Gerendás Pálné, akit esztendők óta minden ős leszed a lábáról s addig sopánkodott, könyörgött az ember nyakán, amíg Pál gazda végtére is beleegyezkedett:

— Eriggy no!...

Ács Péter kocsiján mentek. Az öreg maga hajtotta a lovakat. Hátral a három asszony. A kocsiderékba hereszéna a lovaknak. Alatta meg a tarisznyák. Kenyérrel, szalonnával, kolbásszal bélelve. Volt pálinka is, bor is... Nem megy az másként!

Szerencsésen megérkeztek.

Másnap hajnalban már benn ültek a vízben nyakig. Mind az öten. Merthogy a Taligásék eladóját is magukkal hozták, a Julcsát. Addig kunyerált, míg beleuntak.

A koci mőge volt a kabin: Vetköző, öltöző. Nono! Ács Péter már öreg ember. Aztán az asszonyokon ugys rajtuk maradt a legalsójuk. Péter gazda meg kötényt kötött.

Igen jó idő volt. A nap sütött. A szél egészen elült valamerre.

Az urinépek ficánkolása kihallatszott a deszkák mögül. Dévajkodtak, veszködtek... A réseken át be lehetett látni. No, sokan voltak...

Ácsné, Taligásné nagy bátran becsobogtak a vízbe. Egész otthonosan. Szinte odataláltak a tavalyi helyükre. Már Gerendásné, meg a Julesa félősködtek. Juj, juj... Csak úgy nyomoként bártorkodtak befelé. Péter bácsi ellenben, aki annakidején a sivalizséroknál szolgált, legbeljebb merészkedett. Egész kötésig. Ott leguggolt. De aztán nagy hirtelen fölemelkedett. Megszipogatta az orrát.

— Hajjátok-e?...

— Na?

— Nincs arra valami izé...

— Mi?

— Valami kutya...

— Kutya?

— Az hát, hogy a fekiy...

S odalábolt az asszonyokhoz. Közbe tekintgetett visszafelé s erősen fintorgatta az orrát.

Az asszonyok nevettek. Ők tudták, hogy mi bántja Péter gazdát. Meg is mondták:

— Nem döglött kutjától van az!

— Hát?

— Az a természete ennek a víznek!

— De a teremtsit!...

— Az mutattya, hogy valóságos orvosság!

— A szaga?

— Az.

— No, ez akkor túl tősz mindön patikán!

Hogy így mögnyugtatták a gazdát, vidámkodni kezdtek. Előbb csak az asszonyok. Lökdösődtek. A víz alatt csipkedték egymást. Sikoltoztak. Egyszer aztán Péter gazdá is kedvet kapott. Beállt a multságba. Hol a kezével, hol a lábával riogatta a sógorasszonyt, komaasszonyt. De biz még a Julesát is, aki pedig rémisztően félt. Hátha valami nagy kígyó vagy hal?.... Hallott ő már eseteket....

Péter gazdának igen tetszett a multság. Hovatovább mind többet és többet merészkedett. Utóbb is a három asszony összefogott ellene s egyszer, amikor legkevésbé volt rá elkészülve, kirántották alóla a lábát.

Péter egy egész akkurátus bukfcenet vetett. Fejjel le a vízbe...

Az asszonyok vihogtak.

De nem így Péter. Mikor fölmerült, alig tudott levegőhöz jutni. Prűszkölt, köpködött. De még bökékelte is. Nyilvánvaló, hogy ivott.

Mérges volt. Magyarázható.

Szitkozódott, azután meg fogadkozott, hogy nem marad tovább egy minutáig sem. Fog és megy...

Alig tudtak vele bírni.

Végre is az asszonyok tanácsára pálinkát eresztett a víz után...

Délbe ott kollációztak a vízben. Este is.

Másnap reggel ujfent bentültek. Most már csendesebben viselkedtek. Nem voltak olyan vígan. Bágyadtá tette őket a víz. Mondta is Taligásné:

— Belülem má mindön rossz vért kiszítt!

Ácsné rábólintott:

— Belülem is!

Délfelé Gerendásné elszédült.

— Erős neki a víz! — magyarázta Taligásné.

Péter gazda ráhagyta:

— Biz ennek nagy ereje van, hogy a fekily...

Azután hirtelen az ütődött az eszébe, hogy a tegnapiért megbosszulja magát.

Kióvakodott a szárazra. Került, fordult. Vágott egy hosszú fűzfasuhogót s azt belopta magával a vízbe. Odaódalgott az asszonyokhoz. S hogy az idő teljék, beszélgetett. Katonakorából hozott föl történeteket:

— Amikó a gránicon túl jártunk... .

Igy volt, úgy volt...

Egy ravasz fordulattal azután rátért az igazi mesgyére:

— ... Akkó fürödtem világeletembe először tengörbe... Se azelőtt, se azóta! De nem is mönnék bele!

Ütögette fölfelé a fejét. Legyintgetett.

— Aszondom nektök, hogy az egy percöt más panoráma!... Irdatlan messzeség, oszt csak tengör, mög tengör! Se széle, se hossza! Mingyár a partyánál olyan mély, hogyha a tornyot beleállítanak, hát ellepné. El azt! Még tán kettőt is egymás högyin! De hát a sömni! Hisz ezér tengör. Hanem az állatai! Akkora halak, mint egy ház. Abbúl egy embörnek egy életre elég egy. Azt má nevezöm hálnak! De van ott különb is! A cápa. „Aki“ úgy öszi az emböröket, mint a kutya a legyet. Ham! Akkora szája van, hogy nem is nyeli, csak le. Ötöt, hatot éccörre...

Az asszonyoknak meg-megborzongott a bőruk.

— De a semmi, mer láttya az embör messzirül!

S elmutatott a vizen:

— Ahun gyün a!

Az asszonyok sikongva ugráltak föl.

— Nono! — csendesítette őket Péter gazda. — Nem itt értöm én, hanem ott...

— Ne mongya kend tovább, — riadozott Gerendásné, — mer én kimögyök...!

— Hát jó, nem mondom... Pedig tudnék egy esetöt...

— Majd otthon... vagy a kocsin...

— Jó! Ámbár hogy itt cápa lönne, nem vélöm, mer kicsi hozzá a víz. Ellenben tengöri kígyó, aki rátekerződzik az embör vagy az asszony lábára...

S a suhogóval közibük csapkodott a víz alatt.

Legelőbb is Julcsa ugrott föl:

— Juj!

Aztán Gerendásné:

— Juj!

Péter gazda kérdezte:

— Mi az?

— Valami izé...

Ácsné, Taligásné nevettek. De hirtelen mintha csak elvág-ták volna a kedvüket, összenéztek. Majd elfehéredve kapkodni kezdtek a vízbe.

Péter gazda tovább szötte a szófonalat:

— Az ilyen kígyó, úgy beszél, hogy a folyóvizéken fölgyün a tengörökbül, oszt az a fránya gusztsusa van, hogy akit kiszömöl, azt előbb körülszaglássza, hozzáütögeti az orrát...

S Péter gazda a suhogóval ujfent odabirizgált, odabökdösött.

De erre már betelt a mérték. Az asszonyok, egyik is, másik is, nagyot sikoltottak s azzal „vesd el magad!“

A riadalmat betetőzte Péter gazda azzal, hogy a futás kezdetén éktelenül elordította magát:

— Jaj a lábam!

Egy pillanat alatt a kocsinál voltak.

Ott aztán Péter gazda bevallotta, hogy ő manipulált a víz alatt egy hosszú suhogóval, ami fizetség volt a bukfencért. S bízta őket:

— Gyerünk vissza!

De beszélhetett. Az asszonyok semmi kincsért nem léptek volna többet a vízbe.

Igy aztán vége szakadt a feredőzésnek. Különben is letelt már az egyhuszonnégy óra. S ami fő, a bőrük már jórészen meghámlott.

Fölszedelőzködtek. S a szép csillagos éjszakában hazadöcögtek.

Otthon aztán a szomszédoknak eldicsekedtek:

— Feredőzni voltunk. A bányába. Az aztán víz! Gerendásné kéccő kiszédült belőle! Pétör bácsinak meg a gyomrát is fölkaavarta!

— No, akkó gyüvőre mink is odamögyünk!

A cápát, azaz a tengeri kígyót is lefestették:

— Betévedt a tengörökbül...! Pétör bácsi vötte észre... Gyütti igenyösen... de rémíztő sebösen... Olyan vastag vót, mint a karom... A vizet csak úgy csapkodta a farkával... Mink oszt útat engedtünk neki... Mönnyön az urak közzé a rusnya férge... Hogy ott mi történt, azt má csak a jó Isten tuggya...!

Péczely József.

KRÓNKA.

— **Amerikai benyomások.** Rövid három hét alatt, siető körúton Amerika, vagy csak az amerikai magyarság életébe is alaposan betekinteni bajos, majdnem lehetetlen.

Mégis előhullámszik néhány fővonal, amelyet nyomban mindenki észrevesz.

Amerikában *minden siet.* Az élet tempója más, más lett ott jóval sietősebb ütemben eljátszott Szózatunk is a newyorki városházán a Kossuth-zarándokok díszfogadtatásán. De ez a sietés ott nem ideges tünet, fiatal és törtető életütem. Egyelőre van tere, talál feladatokat s van feldolgozni való nyersanyaga. S van ennek a sietésnek módszere is. Amerikainak mondják, hogy érzik egy új élet kényszerét, amelynek ez csak az előszele.

Ebből a sietésből következnek, hogy a *nehéz munka*, a tempója miatt is nehéz munka, *gyors tempójú szórakozás és vegetatív természetű*, kimért *pihenés* váltogatják egymást. Sem a testnek, sem a léleknek csendje, nyugalma — legalább az ipari területeken — általában nincs. Éber, eleven, a tempóba beleszokott férfiak és nők a forgalom kavargásában is biztos és nyugodt mozdulataikkal járnak a kábult európai mellett. A technika ezer segítőeszközéhez fölényesen hozzászokva, kevésbbé veszik idegeikre a nyugtalanságot.

De azért *nincs igazi biztonság.* Sem fizikai, sem lelki. Új vállalkozások holnap megölik a ma szilárdnak látszót. A szomszéd háza épül s lehet, hogy néhány hét múlva menekülnie kell az egész háztömbnek közeléből üzemének szaga, vagy gépei és kísérletei bármelyik pereben katasztrófával fenyegető természete miatt. Esetleg néger veszi meg az árverésen az egyik házat s holnap nagy árzuhanással minden közeli fehér tulajdonos eladja a magáét s fut, mint a pestis elől szokás. Valahol megrendült a tőzsde s a jövő héten ezrével vándorolnak a munkáscsaládok.

A *tőke hatalmas és könyörtelen*, mint szeszélyes gyermek építi és dönti kártyavárait s játsza a maga viszonylataiban sokszor vérfagy-lalóan hideg nyereségjátékait, amelyek nem törődnek az emberi piros, meleg vérrel. Jótékonyága a felületes szemnek szentimentalizmus vagy álszemérmes kártérítésféle, ha jól megfigyeled, akkor okos befektetésnek kell felismerned, amelyet csak az leplez, hogy ideje hosszabbra van tervezve, mint az amerikai lélekzetvétél általában megszabja.

Ebben a levegőben nagyon *semmi az ember.* Alig jelent többet,

akár a gépolaj. Egyéniségét a mechanizáltság kipusztítja s egészen az étvágyáig vagy életízléséig uniformizálja. Természetesen az *eredeti egyéniség* itt szenzáció, jobban, mint ahol több nőhet belőle. Azért gondolja az európai sokszor, naivnak az amerikai, mert kis eshetőségen is nagyon kap, az igaz, hogy néha nevetésesen kis ötlettel amerikai karriért is fut meg (rágógummi!). Feltűnő az is, hogy az eredetiség legnagyobb része import Amerikában, másfelől, de jó áron is megveszi. Mert ő tud legjobban fizetni érte.

Nyers is ott az élet. A formák finomságához nyugalom és elmerülés vezet, ezeknek alapja meg a lelki és külső biztosság. Nagy, egyenes vonalak vannak, óriási tömbök, roppant, de hideg arányok, fényparzolás, de vibráló cikkázással. Ami művészi, az vagy másolat, vagy Európából átvarázsolt szellemi vagyon. Ének, zene, gyors, lármás, továbblökő, sohasem pihentető, üdítő, békítő, mélységeket reveláló. A színház inkább orfeumszerű s a mozival együtt mutatványos, káprázatos, lélekzetakasztó, akrobata természetű, lapos, prózai, főképp erősen üzletszerű, ízlésfogatókban szenvedően demokratikus, tömegárú. Meglehető szép részletek akadnak.

Nagyon árva ebben a világban az odakerülő magyar. Azonban nagy, rejtett faji energiáink itt feltörnek, mert imponáló arányban megtörik. mégis embereink a maguk útját ebben a roppant embervadonban. Természetesen változnak, kell változniok. Itthon nyugodt szemük s nyomon járó elméjük ott hamar észreveszi, ahol a lábmegvetésre a legkisebb alkalom is nyílik. Lerakják az itthoni gúnyát, gyorsulnak a mozdulataik, de az angollal kevert nyelv a belső lélek szerkezet változatlanúságát mutatja mégis. *Legtovább és legmélyebben megmaradnak bennük a zsoldárok, dícséreték s a hazai imák.* Itthon is ez legjelentékenyebb szellemi vagyonuk. Ott ez marad a végső. Innen kell ujrakezdeniök. Mind felkeresi ott kinn az egyházat s ott érzi magát hazai levegőben. Ha itthon magyar vallásnak hívják a református vallást, ott magyarnak megtartó vallásnak kell nevezni. Nem lehet okunk arra, hogy a többi keresztyén egyház magyarját kisebbítsük, ők bizonyára épp olyan jó szívvel magyarok, de liturgiájában, színmagyar területekről kivándorló híveivel a keveretlen s éppen ezért ott kinn is függetlenebbül magyar levegőt terjesztenie a református egyháznak adatott legtöbb alkalom.

Sajnos, ez csak az innen kivándorlókról mondható. A kinn született magyart, akár katolikus, akár református, magához ragadja ellenállhatatlanul az angol nyelv és a vele megszerezhető előnyök mágnes. A legoptimistább magyarnak is be kell vallania, hogy két generáción tul magyar maradványnevek, magyar nevű intézmények s szokásaikban a tradíció még századokig éltető magyar eredetű egyházközségek fogják már csak mutatni, hogy Amerikában is elvesztettünk közel két millió magyart.

Szőnyi Sándor.

ARCKÉPEK.

Bodor Aladár.

Nemcsak művészi ambíció hajt, hogy költői arcának különös vonásait egybegyűjtsem, hanem a kötelesség isteni parancsa is: írd meg, amit láttál. Bizonyára néma maradt volna bennem ez az imperativus, ha csak róla magáról lenne szó, de költői sorsa és költői hangja nagyon sok magyar ige és magyar pálya szimbóluma, nem sokáig lehet azután még hallgatni róla, ha az ember meghallotta és végignézte.

1. Ady Endre korában fogantatott, mint pennaforogató. Ez a legtanulságosabb vonás az arcán. Ignóus, Szabó Dezső, Móricz Zsigmond, Babics Mihály, Hatvany Lajos, Oláh Gábor, Erdős René jut az ember eszébe, ha erre gondol. Ignóusban elméletté vált az Ady Endre huszadik századeleji alakja, Szabó Dezső robusztus, de amorf magyar tudattá, Móricz Zsigmondban szemet-szívet gyönyörködtető magyar formákká, amelyeknek azonban nincs második ezerévet ígérő, életigenlő tartalmuk, Babics Mihályban öncélú, halott matériává fagyasztotta a filologia, matematika és filozófia a nyelvet, Hatvany Lajos maecenás-pénze elolvadt az irodalom markában, mint az Ember Tragédiájában a Lucifer leánykerítő aranyai, Oláh Gábor önimádata élettelen szoborrá merevedve mutatja, mivé válhatott volna a vezér, ha egocentrikus világszemlélete nem a zseni isteni eredetű önzésének egyik gesztusa csak. Erdős René a legeslegújabb nőírók mellé állítva tanulságos jelenség mint a világháború előtti kor magyar férfírójának méltó oldalbordája.

Ady Endrét elvitte a forradalmakkal vemhes keserű esztendő, kortársai még mindig átokként cipelik magukkal súlyos örökségüket.

Bodor Aladár, talán a legkevésbé ismert közülük, egyedül jutott el a gárdából a töredelemig.

2. Semmiesetre sem véletlen, hogy minden megvan benne az előbb említett gárda pozitív természetű lelki tartalmából. Ezzel mutatja, mivé lehetne ez a társaság, ha egyszer megalázkodnék, hogy fölmagasztaltathassék.

Benne-él Ignóus kultúrája minden materializmusával, miszticizmusával, racionalizmusával, naturalizmusával, szimbolizmusával, szociálizmusával és radikálizmusával. Nincs olyan szellemi áramlat, melyben meg ne fürdött volna és a légnyomás duplájával nyomja

lelkét egy óriási könyvtár, melyet maga mögé olvasott s amelyet most mindenüvé magával kell cipelnie. Ez történelmi látását anyagelvűvé fátyolozza, Istenbe vetett hitét érzelmi elemmé degradálja, fogékonnyá teszi és fürkészővé narkotizálja minden iskola és elmélet eredménye felé, de bizonytalanná és kritikátlanná, nyugtalanná és kétérdővé is erőltetni. Kineveli benne a forradalmárt, de csak az elégedetlenség szüntelen dohogásáig s a satirikus kedv gyermekes megnyilatkozásáig, mely nadrágzsebből mutat fűgét, de aztán tovább húzza igáját.

3. Benne él Szabó Dezső ázsiai magyarsága, mely fészkeben, gyökerében, forrásánál látogatta, ismerte meg, szívta magába és utálta meg a nyugati kultúra felszínes formáit s egész életre megmérgezett lélekkel kinlódik a magyar pusztákon két Isten oltárán föl váltva füstölgő áldozatul adva a maga lelkének nyugalomát. Talán senki rajtuk kívül nem érzi ekkora ideges nyugtalansággal, milyen halálos nyavalyában fetreng testvértelen, árva fajtánk mai felemás állapotában. A háború előtt megkísérelt vérátömlesztés az ő megtúrósodott vérgörcsmivoltukban okozza a magyar élet vérkeringésében a legkínosabb és legfigyelemzetőbb trombózt, amelyből csak teljes gyógyulás vagy teljes szívbénulás vezethet ismét nyugalomra. Mi sem természetesebb, hogy a legmerészebb lázszötte álomképeket artikulátlan ordítások váltják fel ilyen állapotában s formának egyaránt bizarr, idegen mindakettő.

4. Benneél Móricz Zsigmond hatalmas életlátása is. Különösen a magyar pogánykor, az aligmult kollégiumi diákélet, a művészsors és az útközben elénk táruló valóságos magyar és nyugateurópai mindennap ihletik meg szerencsésen. De tudja artistikusan nézni a műalkotásokat is s költőileg tetszetős olyankor, mikor tudósnak érzi magát. Az Ember Tragédiája újszerű szemlélete közben. (Az Ember Tragédiája — mint az egyén tragédiája.) Minden, amihez hozzáér, zsufolt, feketepiros, egymást fenyegető motívumok valószínűtlen és mégis életszagú, álmodozó és csudálatosan praktikus konglomerátumává változik, mint a kalotaszegi hímezés, a székely kapu és Móricz Zsigmond regényei. Szavai is olyan ismerősen kopognak, hogy az ember Tájszótárra gyanakszik, vagy sztenografált jegyzetekből azon frissiben könyvbe írt életnyers élményekre s az is rokon-vonás közöttük, hogy rossznak, halódónak, elfuserálnak, kilátástalannak látja ezt a pompás, eleven, méltóságos, századokraszabott életet mindakettő. Égre emelt szempár, tanácstalan vállvonítás, kétségbeesetten lemondó kézlégvintés, értelen kongása a kínosan megválogatott néhány szónak könyörtelen diagnózist ad arról, hogy itt már csak az Isten segíthet. Még hozzá kivehetőleg olyan emberek emlegetik itt az Istent, akik magok sem igen hisznek benne.

5. Benneél Bodor Aladárban Babics Mihály filológiája is. Másféle formakészség ez, mint aminő fölött épen az imént tartottunk szemlét. Amaz — a Móricz Zsigmond nagy istenadomány — miközben stilizálnak fedezi föl és ismerteti az életet, önkénytelenül teremti magának a formát és mindjárt fogantatása pillanatában. Tehát egyegy véletlen arcot, jelenetet, felkiáltást, gesztust már akkor formának

perciál, mikor még nem is él benne tudatosan a közlés vágya. Emez — éppenúgy, mint Babics Mihálynál — a szó valódi értelmében nyelvi adottság és a szülési fájdalmak okozta mozgásokhoz hasonlít. Annyira tudatos, hogy amott az orvos és a szülésznő, emitt a költő képzettsége és a kritika is irányíthatják akarattal és vezényszavaikkal. A szavak, a szólamok, a fordulatok és a versforma hatalmának a tudata ez. Mindkettőjük nagy ereje és nagy gyöngesége egyaránt. Talán az egyetlen az oka, talán a század eleji nagy nyelvi válság, talán a nyomába lépő hatalmas irodalmi viták, melyek mindig hamarabb szülnék Révayakat és Kazinczyakat, mint segítenek mennél magasabbra Csokonaiakat és Katonákat, vagy mélyen az egyéniségben rejtőző kénytelenség — nem tudom. De árt a költői mondanivaló spontaneitásának s a lírának elégikus hidegséget, a primär képnek sekundár utánérzések fanyar ízét, a nyelvnek az uraságtól levetettség frázisos hatását, a versnek a kényszer Prokrustes ágját kölcsönzi végső benyomásul. Még akkor, is ha nem így van valójában.

Költőnk háromféleképen is elárulja magát filológus mivoltában. Először is vihardárnak, Claudius népének, kóbor énekesnek, Buddhának, északi fénynek, Isten ujjának, Hamletnek, Kainnak, Odyszeuszoknak, Szfinksnek, Meteornak, szökött rabszolgának, aranymosónak, Kiklopsz vendégének, szent galleni magyar dalosnak érzi magát s ezen nagyon rajta van az iskolai általános műveltség papirus-íze, ami még magában nem volna baj. Nagyobb baj az, hogy nem tudnak számára szimbólummá válni, mert könyv-élmények és nagyon nagy a súlyuk. Másik nagy-áruló jel, amit idegen nyelv tanulásának egy rendkívül jellemző korszakában érhet tetten a halandó, mikor játszik a nyelvvel. Babicsot ez tette műfordítóvá, Bodort archaizálóvá és travesztációra hajlamossá. Az ilyen költőknél a nyelv külön életet él s nehezen születik egyszerre a tartalommal. Ugyaninnen származtathatjuk költőnknek azt a szokását is, hogy szereti a megkopott, különösen szónoki frázisokat úgy kongatni, hogy pártállása azért egy pillanatig se maradjon kétséges. Harmadik idevágó sajátosság az, hogy a versei többnyire kopognak. Könnyedén kezeli a legkülönbözőbb versformákat, de meglátszik rajta, hogy megszenvedett érte, míg idáig eljutott. Az esetlen ember is megtanulhatja nagy fáradsággal, ha nem a keccsességet, de annak valamelyes látszatát.

Nehogy azonban egy pillanatig is az legyen valakinek a benyomása, hogy ez értékelés és nem egyszerű észrevétel, sietek ideírni, hogy ennek a jelenségnek kettős a haszna. Az egyik pozitív: nemes, súlyos veretet ad a mondanivalóknak. A másik ígéretes: mintha még az Ady kibővítette lehetőségeken túl is rojtóznának a magyar nyelv titokzatos mélységeiben zeneiségek s azok küldözgetnék e sejtelmes kótógásokkal a maguk napvilágra áhítózó üzeneteit.

6. A többi Plutarchiadát egy füst alatt hadd intézzem el. A töredelem nélküli Hatvány Lajos elátkozott pénze, a Disznófejű Nagyúr a magyar irodalomban. Nem azzal az intencióval adatott, de Judás pénz, amelynek ára van. Bodor Aladárban úgy él és úgy ront, mint szegényszag, a szájban összefutó nyál keserősége, kielégítetlen

éhség és bizonyos félszegség, amely sikertelenül próbálja szem elől rejtteni folytonossági hiányait a nagyurak díszruhái elől és azok közepe. Szégyen, csömör, étvágy és düh zavarja meg a különben nyugodt arányokat ennek miatta és semmi sincs e szegénységtől távolabb, mint a Jézus Krisztus fényűző, elegáns igénytelensége. Talán az a magyarázata ennek a kínzó érzésnek, ami Oláh Gábor líráját annyira jellemzi. A Pál apostol bőbeszédű boldog kérdésének az ömlő, zuhatagos líraisága ez, a Pál apostol magát megtagadó krisztusfogoly alázatossága nélkül. Van benne valami feminin vonás, ami érdekes ízt vegyít férfiasságának zord, szögletes, izmos eredetiségébe. Ez adja meg töredelemelőtti profiljának az Erdős Renéi vonalakat. Amaz is, mint ő: simult, alkalmazkodott, utánzott. Azonkívül theatricalis volt, sokszor jobban, mint elviselhető. Bodornak ezt a nőies vonását volt alkalmunk filológiai téren tetten érni, itt tisztán feminin velleitásai hadd említettessenek. Ő maga érzi ezt meg nagyon félreérthetetlenül, mikor Az Ember Tragédiája Éváját nem külön nőnek fogja fel, hanem egyazon férfilelek női kiegészítő része gyanánt.

Ebből a szempontból Bodor Aladár valóságos árnyékjelenség a magyar irodalomban. Oláh Gáborral *párhuzamosan* írja meg erdélyi barangolásainak és nyugati tanulmányútjának benyomásait, még a címei is azonosak a párhuzamos könyveknek. Ugyancsak közös címet adnak feleségével együtt *Vámpir* című regényüknek, amelyben közös témaként dolgozzák ki a férfi és a nő kettős szempontjából a férj és feleség egymáshoz való viszonyát. Van életművében valami passivitás is, ami asszonyos és Erdős Renére emlékeztetően negatív.

Van azonban valami benne, megint csak nőies vonás, de végtele-nül bájos. Arany Jánost nem számítva, ő a magyar nyelven alkotó költők között a legszemérmesebb. Arany János azonban nem írt szerelmes verseket, míg Bodor verseinek jókora hányada leányról szól. Igaz viszont, hogy az a szűzies szemérem, amelyet itt e fogalom alatt értenünk kell, nemcsak ilyen természetű verseit jellemzi, hanem az őszibarack hamvával vonja be fojtott érzékiségű, önmagát inkább csak a külső világban tükrözötten konstatáló teljes, osztatlan líraiságát.

7. Ady Endre ma már az irodalomtörténeté. Tán nagyszerű meteor, de a jelenben egy pásztortüz nagyobb világot ad, mint az ő kilobant tüze. A mai napról természetszerűleg csak jóslatai vannak, riportja nincs.

Ignotus tudománya úgy, ahogy ma is kommentálni szeretné és szokta vasárnaponként a világ folyását, elavult. De megvannak a lehetőségei egy nagy renaissance-ra. Szabó Dezső víziói és hol gúnyos, hol fájdalmas hörgésű jajszavai csak fokozottabb kínzásokra tüzelik hóhérai fantáziáját; de végső elnémulásáig hirdetik a lehetőségét annak, hogy még meaculpázhat valamikor. Móricz Zsigmond lát, Istennek hála, egyre élesebben és pontosabban, tehát még mindig nem késő: megláthatja a rothadásnak, pusztulásnak és ábrándozásnak e piszok-szivárványszínű fluoreszkálásában egyszer valamikor az élet értelmét és örök voltát. Babics Mihály talán rájön arra, amit Kosztolányi Dezső épen mostanában megsejdtett, hogy a poétika azt megmutatni

jó, mely formák tilosak csak azért, mert már *voltak* egyszer a tartalom épen most aktuális kapcsolatában. Hatvany Lajos pénzé ma sem forog, de mi tudunk már örvendező szívvel betyáréletet élni az ősi nádasokban, Oláh Gábor úgy látszik, végleg belefulladás a debreceni homokba, de nekünk nem is fontos ma már Szentséges Szent Magunk Köldöknéző Imádata és Erdős René férfitutánzó költészete helyett adatott nekünk három drága erdélyi nagyasszony.

8. A háborúelőtti magyar irodalom Bodor Aladárban eljutott a Zátonyról a Töredelemig. Bodor Aladárt talán legkevesebben ismerik a háború előtti irodalom reprezentáns alakjai közül a magyar nyelven olvasók és mégis ő ennek az irodalomnak legígéretesebb embere, mert eljutott a töredelemig. Benne a gyónás őszinteségével csődöt mondott mindenféle-izmus, mely a világháború előtt gúzsbakötötte a magyar elméket. Lantján visszament a szentgallenli magyar lovas barbárnak és halálos komoly tűnődések árán jutott el a nagy igazságig, hogy felemás isten rajtunk nem segíthet s ha neheztelön és kellelten is egyelőre, de már ott térdel a Megfeszített előtt, kérve tőle az egyetlen igaz magyar hőst megváltó kegyelmül könnyes, bús, őszinte bűnbánat fejében. Zsufolt feketepiros magyar motívumok így értelmet nyernek, mint kegyelemből, hit által nyert újabb ezer esztendő zálogai, mert immáron nincsen többé kárhóztatásunk, még ha az eredendő bűn el is borított bennünket, akik eleve bocsánatot nyertünk érte. S e szép értelmű magyar mesék kopogni sem kopognak már olyan kotyogós patkó-adta lárma módra e legújabb versekben, nemesebb a szólamck verete is; valami ősmagyar mesterember ekzotikus ötvösművészetére emlékeztetnek pusztai és mégis modern rigmusai.

És mindez azon az áron adatott gyökeres, magyar, örök szépség, hogy a lantos nem magyarazza, nem igazolja, nem védelmezi, nem idealizálja, nem tagadja, nem trónraemeli, nem szereti többé multi életét, hanem férfias, döngő mellverés kíséretében, keserű könnyet sírva szánja-bánja szívbeli igaz bánkódással. Kúria eleiszonnal, Kriste eleiszonnal:

Talán ezek a könnyek Hatvany Lajos pénzét is megfürdethetik még, ezek az ökölcsepások Oláh Gábor megközelíthetetlen barlangkapuját is bedönthetik egyszer, ezek a férfias gesztusok Erdős René nőiességét is visszaajándékozhatják valamikor. Mert kár volna értük.

Mindezt csak talán. De bizonyosra ígérik Ignotus, Szabó Dezső, Móricz Zsigmond, Babics Mihály ujjászületését. Hiszen olyan kevés kellene hozzá.

Bűnbánó Bodor Aladár kegyelemből megáldatását pedig vizionárius erővel vetítik előre.

Karácsony Sándor.

KRITIKAI SZEMLE.

Békesség, elmélkedések és imádságok. Irta *Kapi Béla*, dunántúli evang. püspök. Budapest. Méhner-féle imakönyvkiadóvállalat. 1928. kis 8°. 510 lap.

Új könyvvel gazdagodott a magyar protestáns meditáció irodalom: a *Kapi Béla* imádságos könyvével. Ismerjük őt, mint a lelkiélet problémáinak finom és meggyőző erejű fejtegetőjét, aki hívei számára feltárja az evangéliumi világlátás nagy és boldog megoldásait. Két évvel ezelőtt egy regényt adott ki, melyben a hit embereinek a mindennapi életben megálló és győzedelmeskedő lelki erejét mutatta meg. Nemrég egy predikációs kötet jelent meg tőle, amelyben 25 éves ígéhirdető szolgálata súlyos kéréit tette az oltárra. Ez az imádságos könyve mintegy betetőzi eddigi munkálkodását: egész életének, meditációjának és vallásos tapasztalatának finom, illatos és átmelegítő esszenciája.

Mindezekben a könyvekben *Kapi Béla* írói egyéniségének állandó vonásait ismerjük meg. Először erős *pedagógiai* természetét: szeret fejtegetni, oktatni s öröm tölti el, ha valamit jól megmagyarázott. Emellett egészen *pásztori* egyéniség, aki mindig a belsőre néz, vigasztal, kibékít, esendesít. Nem szúrja belénk az actio tövisét, nem kényszerít konkrét cselekvésre, motívumok helyett quietívumokat ad; a megérkezésnek, letelepedésnek, kiengesztelődésnek, halkan feloldódó harmóniáknak az embere. *Stylusa* nyugodt, széles mederben hömpölygő, hasonlóan és ünnepiességben bővelkedő, komoly és csöndesen, súlyosan hullámzó. Sok sok optimizmus van benne, hiányzik belőle a tragikum légköre, a felvillanó, nyugtalan idegesség. Benső, érzelmes és meleg minden írása, otthonosság és családiaság árad a beszédjéből; ha őt olvassuk, mintha egy világos, meleg papi lakás tiszta levegőjét lehelnők be.

Imádságos könyvét is ezek az írói tulajdonságok jellemzik. Pedagógiai hajlamát követve tulajdonképpen kettős célt szolgál: egyfelől egy kis rendszeres dogmatikát ad meditációkba átirva, másfelől könyvével rá akar nevelni, meg akar tanítani az imádkozásra. Pásztori egyéniségéből következik, hogy az élet nagy ellenségeivel foglalkozik a legtöbbet: a bűnnel, halállal és a fájdalommal. Kérdéseit nem theodiceával oldja meg, hanem a megváltó és gondviselő Isten atyai szeretetének megmutatásával, a bizalom, aláztos engedelmesség, megnyug-

vás el nem fáradó javallásával. Elmélkedésben erősebb, mint a közvetlen imádkozásban; reflexiói könnyebben támadnak, mint a vallásos lyra geizírjai, de a meditációkat imádkozó hangulat szövi át s imádságain rajta csüngenek a gondolatok és tanítások aranynehezékjei. Erezzük, hogy kollektív akar lenni s nemcsak a *maga* imádságos könyvét akarta megírni, hanem sokezer más társáét és hívéét. Teljességéről, theológiai mélységénél, gazdagságánál és közvetlen, személyes és élményszerű voltánál fogva nagy nyereség és drága ajándék ez a könyv.

R. L.

P. Schrotty Pál O. F. M.: A ferences missiókról, Bpest, 1927.

A mi nagyon szegény missziói irodalmunknak örvendetes nyereségét jelenti ez a szép kiállítású, nagy gonddal, nagy lelkesedéssel megírt értekezés. A római katolikus egyház missziói munkájának nagy részét szent Ferenc fiai végzik. Azt mondhatnók, Róma missziói munkájának két pillére van: az egyik a ferencesek, a másik a jezsuiták rendje.

Aki rábízta magát Schrotty Pál vezetésére, a ferences mult olyan nagy alakjaival ismerkedik meg, akiket, bizony, valljuk meg, nem igen ismerünk. Hiszen, sajnos, a misszió munkája, a misszió nagyjai általában ismeretlenek. Pedig a ferences missziótörténet nem csak a keresztyénség misszió-történetének nagyfontosságú fejezete, hanem arra is nagyon alkalmas, hogy más megvilágításban mutassa a középkort. Biztosíthatjuk a szerzót arról, hogy mi, protestánsok, a ferences szellemmel szemben messzemenő megértésre vagyunk készek. Ez vonatkozik természetesen mindenekelőtt magára a rend nagy alapítójára akit mi, legalább is életének egy bizonyos pontjáért, a reformáció úttörőjének tekintünk. Azonban tisztelettel tekintünk a ferences mult egyéb nagy alakjaira is. Ha Schrotty sajnálatlaltal alapítja meg, hogy a ferencesek nagy mohamedán-misszionáriusa, Raymundus Lullus, nem részesül kellő méltánylásban, akkor mi bizonyos büszkeséggel mutathatunk rá, hogy ennek a tagadhatatlanul nagy embernek az életrajzát a jelenkor legnagyobb protestáns mohamedán misszionáriusa, Zwemer Sámuel írta meg.¹ S hogy a ferences szellem számunkra miért rokonszenvesebb, mint egyéb, a római katolikus egyházban munkálkodó szellem, arra nézve egy érdekes példát találunk éppen ennek az értekezésnek az olvasása közben. A híres ritus-vitában ugyanis a jezsuitákkal szemben teljes határozottsággal a ferencesek mellé kell állanunk. A ritus-vita Kínában akkor lobbant lángra, amikor a XVII. században Kínában munkálkodni kezdő jezsuita misszionáriusok a kínai vallásos életnek bizonyos mozzanatait, így az ősök, holtak, továbbá Konfucius tiszteletét bizonyos formában összeegyeztethetőnek vélték a keresztyénséggel, míg a ferences misszionáriusok, így mindenekelőtt P. Antonio de S. Maria Caballero, a leghatározottabban szembeszálltak ezzel a kísérlettel. A protestáns misz-

¹ *Samuel Zwemer*: Raymund Lull, First Missionary to the Moslems. New-York 1902. — A mű terjedelem tekintetében nem nagy, de hatalmas tudományos apparátussal készült. Német fordításban is megjelent.

szió elmélete és gyakorlata kezdettől fogva mind-máig, mindenben egyezik a ferencesek álláspontjával.

Schrotty értekezésének olvasása újra arra figyelmeztet bennünket, amit jó olykor-olykor meglátnunk s amit megállapíthatunk minden kárörvendés nélkül. Megállapíthatjuk nevezetesen azt, hogy Róma nem olyan egységes, mint amilyen egységesnek látszik. Micsoda ür tátong a ferencesek és a jezsuiták között! Mennyire szemben állanak egymással künn a misszió munkaterületén s tudjuk, itthon is! A ferences akárhány esetben Luther szavával élhetne a jezsuitával szemben: *Ihr habt einen anderen Geist...* S tudjuk azt is, hogy a ferencesek és jezsuiták közötti ellentét nem az egyetlen a római katolikus egyházban. S ha ott mégis van egység, lássuk meg hálaadással, hogy olyan egység, sőt annál sok tekintetben sokkal erősebb és megbízhatóbb egység köt bennünket össze, akik nemcsak negatívumok, hanem pozitívumok tekintetében is egyek vagyunk.

Az értekezést nagyon részletes statisztikai táblázatok egészítik ki. A statisztika 1925. december 31-én zárult s szerinte az 1925. évben a ferencesek a világ különböző pontjain levő missziói területeiken halál veszedelmében 3435 felnőttest, 11.452 halál veszedelmén kívüli felnőttest, halál veszedelmében 26.380 gyermeket és keresztyén szülőknek 42.005 gyermekét keresztelték meg. Maguk ezek a számok s a mögöttük álló módszer eléggé szemlélteti a ferencesek missziói munkájának a protestáns missziótól lényegesen elütő jellegét. Mi nem ismerjük a halál veszedelmében való keresztségnek ilyen mértékben való alkalmazását. Az evangélikus egyház ismeri ugyan a szükség-keresztséget de a ferences statisztika feltűnően nagy számokat közöl ebben a rovatban. A ferences misszió expansív erejének csökkenésére enged következtetni az is, hogy a gyermekkeresztségek száma körülbelül négyszer akkora, mint a felnőtteké.

Schrotty rámutat értekezésének végén arra, hogy a protestantizmus s különösen a keresztyén diákok missziói önkéntes mozgalma milyen csodálatraméltó munkát végez a misszió terén. Köszönjük ezt az elismerést. Jól esik. Különösen jól esik, hogy katolikus ember tolla így szól rólunk: „Protestáns testvéreim.“ Sajnos, már nagyon elszoktunk attól, hogy odaátról így szólítsanak bennünket.

Báró Podmaniczky Pál.

Két almanach. (Református almanach az 1928. évre. Szerkesztette: Dr. Sebestyén Jenő. I. évf. Budapest 1928. A Kálvinista Szemle kiadása. — 2. Magyar katolikus almanach. II. évf. 1928. Szerkeszti: Gerevich Tibor, Lepold Antal, Zsembery István. Budapest, Stephaneum R. T.)

A mult esztendőben e helyen ismertettük a Kath. almanach I. évfolyamát, s annak az óhajunknak adtunk kifejezést, hogy hasonló kiadványra nagy szüksége volna a magyar református egyháznak is. Ime, a református almanach itt van. Dr. Sebestyén Jenő a Kálvinista Szemle nagyérdemű szerkesztője és áldozatkész kiadója óhaját csak valóra váltotta ezzel a 212 oldalas kiadványával. Kiváló munkatársá-

kat gyűjtött maga mellé. Különösen kiemeljük a következő dolgozatokat: Dr. Patay Pál: Egy év a magyar ref. egyház életéből. (Ez a jövő évben még részletesebb is lehet!); Dr. Ravasz László: A kálvintéri központ; Szász Károly: Apróságok az öreg Szász K.-ról (Évről-évre hozhatna így a ref. egyház elhunyt jeleseit jellemző kedves, meleg, emberileg is megragadó apróságokat!); Dr. Vass Vincze Isten szuverenitása a ref. gondolkodásban (Szisztematikusan kellene ismertetni népszerű modorban hitünk principiumait!); B. Pap István: A róm. kath. bántó és veszedelmes felfogása a vegyesházasságokról; Hamar István: Az 1848:XX. tc. és a róm. kath. klérus újabb anyagi követelése (Igen szép, világos, logikus, okos cikk!); ifj. Dr. Szabó A.: A presbyterium kálvini eszménye és a magyar ref. egyház; Dr. Gesztelyi Nagy László: A kálvinizmus sorsa az alföldi tanyavilágban; Baráth József: A magyar református egyház szociális feladatai. Verset nagyon kivételes esetben közölnénk csak almanachban. Császár Elemér: „Haldoklik a regény?” című értekezése nem való az almanachba. Szépirodalmi rész is inkább a meglevő naptárainkba való. Közölve van a református egyház névtára. Ez roppant fontos része egy almanachnak, csak azt kérjük, ne közöljön avult, idejét múlt adatokat, mert ezek nem vezetnek, hanem félrevezetnek, tévedésbe ejtenek. A szemiatizmusban évről-évre a legpontosabban kerestül kell vinni a legújabb változásokat, hogy az teljesen „à jour” legyen tartva.

Az eddigiekhez még ezeket az óhajokat csatoljuk: a következő évfolyam bőven ismertesse, nem csupán egy cikk keretében, az 1928. év eseményeit az egész magyar református egyház életének. Itt van helye a református nagygyűlésen elhangzott beszédeknek. Ha lehet, az Almanach kötetei évről-évre forrásszerű okmánytárai legyenek a magyar kálvinizmusnak. Minden évben bővebben kell ismertetni egy-egy egyházkerületet, vagy megyét, és sorba, beosztva, részletesebben bemutatni írásban és képben más-más református intézményt. Így kell a képanyagot is összegyűjteni. Azután a magyar református élet problémáit, célkitűzéseit és eredményeit kell sorra venni! Így az Almanach kötetei oly sorozattá egészüljenek, mely áttekintést nyújt a magyar református egyház egész élettevékenységéről s feleletet ad a kálvinista élet minden kérdésére. Ha ilyen kiadványt nem adhat a Kálvinista Szemle, adja át másnak, vagy kérje segítségül az egyetemes konventet.

A Magyar Katolikus Almanach II. évfolyama beosztásában azonos az elsővel. Hatalmas kötet, 724 oldalon közölt kiváló anyagával méltóképpen reprezentálja a hatalmas és gazdag római katolikus egyházat. A főntebb elmondott elvek szerint kiválóan van szerkesztve. Képei elsőrangúak. Büszkén mondja az előszóban, hogy „e hazában is példát mutat a hazafüi erényekben és áldozatkészségben a másvallású honfitársaknak“. Közli Dr. Serédi Jusztinián „Csak előre“ című biztató cikkét, amelyben azt mondja, hogy „bátran olvashatják azon testvéreink is, akikkel nem szent vallásunk, hanem a hazaszeretet kapcsol össze bennünket“. Csakugyan, mi reformátusok

is, sokat tanulhatunk az Almanachból. Szmrecsányi Lajos dr. egri érsek elüljárójában azt panaszolja, hogy „a katolikusok a közéletben nem foglalják el kielégítő arányban a vezető helyeket és nem fejtik ki a közélet irányítására azt az erélyt, amelyet az igazság birtokában kifejténiök kellene...” „Mi a római Kuria?” címen Serédi Jusztinián írt ismertetést. Leközli a XIX. országos katolikus nagygyűlésen elhangzott beszédeket. Említésre méltó Zichy János grófnak, a nagygyűlés elnökének megnyitóbeszédéből az a komoly felhívása, amelyben közös harcra hívja a keresztyén felekezeteket a destrukció ellen. Idézzük belőle: „egymást kell megértenünk, egymást kell megbecsülnünk, egymás gyengéivel szemben elnézést kell gyakorolnunk és mindenekelőtt egymás meggyőződését tiszteletben kell tartanunk és én kérve-kérem katolikus testvéreimet... hogy adjuk mi e téren is a jó példát...” Oh, vajha meghallgatnák, akiket illet, az elnök szavait! Közli a nagygyűlésről szóló lapszemlét. Elparentálja írásban és képből a katolikus egyház két nagy halottját, Csernoch Jánost és Prohászka Ottokárt. Beszámol szent Ferenc centenáriumáról, a bolognai eukarisztikus kongresszusról. Bemutatja a világegyház életének és a magyar kath. élet krónikáját stb... Bezárja a kötetet a világi és szerzetes papság, plébániák névmutatója, teljesen átjavitva az utolsó adatig. Jó papiros, igen szép nyomás, éles, tiszta, beszélő képek nagy gazdagsága szolgálják eredményesen a kitűzött célt.

Marjay Károly.

Friedrich Karl Karner : Der Vergeltungsgedanke in der Ethik Jesu. Leipzig, 1927 8° 122. l.

A megfizetés gondolata nem rokonszenves gondolat az etikában, ótestamentomi, zsidó erkölcsiség maradványát látják abban, ezért szeretnék a Jézus erkölcsi felfogását is ettől függetlenül megérteni. De a hitből, Isten ingyen kegyelme által való megigazulás reformátori elve, valamint a Kant etikai felfogása által a teológiai tudományosságra gyakorolt hatások is olyan felfogásokat szültek a Jézus etikai felfogását illetőleg, amelyekben nem igen volt helye a megfizetés gondolatának. E sok oldalról vitatott problémát veszi szerző fenti munkájában elemzés alá és így azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy a jutalom és a büntetés gondolatának van-e alapvető jelentősége a Jézus etikai felfogásában? S hogy lehet-e konstitutív szerepe a megfizetés gondolatának az etikában általában?

E probléma egész jelentősége akkor válik világossá, ha megfigyeljük, hogy mi a Jézus tanítása szerint az erkölcsi cselekvés célja s hogy mi a tartalma nála a megfizetés gondolatának. Az erkölcsi törekvés célja pedig az ő evangéliumában a jónak nem önmagáért való teljesítése, hanem Isten akarataképen való betöltése. Amde ez az akarat megfizető akarati s erkölcsös is csak annyiban, amennyiben megfizet, úgy, hogy a megfizetés gondolatában bontakozik ki számunkra Isten erkölcsi lényege, az Ő igazsága. A megfizetés azonban a Jézus evangéliumában nem valami idegen dolog az erkölcsiség céljával szemben, hanem nem más, mint az erkölcsi célok realizálódása egyfelől a

személyes életben, másfelől a világmindenség életében, úgy, hogy a legfőbb jutalom az Isten igazságosságának minden vonatkozásban való diadalrajutása. Ilyen értelemben a megfizetés gondolata a Jézus tanításában nemcsak igazolódik, hanem úgy áll előttünk, mint egy olyan fogalom, amiben az erkölcsiség alapját, teljességét és biztosítékát találja meg. De így a megfizetés gondolata minden erkölcsiségnek konstitutív tartalmává kell, hogy legyen.

Ámde az így értelmezett megfizetés az erkölcsi törekvés motívumává is lehet. Kérdés, hogy nem teszi-e a motívum heteronommá a Jézus erkölcsiségét? Nem, mert az erkölcsi törekvés célja a jutalmat is magában foglalja s így az szerepel külön motívumképen az erkölcsi cselekvésben.

Szerző további problémája az, hogy a megfizetés ilyen értelmű gondolata nem szünteti-e meg az Isten és az ember közötti vallásos viszonyt? Nem visz-e be Isten és ember közé jogi vonatkozásokat. Erre is nemmel felel, mert az Isten és az ember közötti viszony a Jézus tanítása szerint hitviszony, e hívő magatartás pedig vallási és erkölcsi magatartás is egyben „vallási oldalát illetőleg az Istentől való feltétlen függés viszonya, erkölcsi vonatkozásban feltétlen követelmény alapja“. Isten részéről pedig azért támadnak ilyen hatások, mert Ő adó és követelő is egyben, az Ő személyiségében kegyelem és igazság egyaránt alapvető jelentőségűek. S épen a megfizetés gondolata az, amelyhez az ellentétcsnek látszó magatartások belső feszültségbe kerülnek „találkoznak, keresztesződnek és kiegyenlítődnek“.

Amikor szerző e problémákat feszegeti munkájában, nemcsak egy nehéz kérdés megéréséhez visz közelebb, hanem a Jézus erkölcsi fel-fogásának és vallásosságának egész lényegébe is bevilágít, az Ő egész evangéliumának helyes megértésére segít.

Meg kell említenem azt is, hogy szerző problémáját az idevágó evangéliumi anyag tárgyilagos és alapos elemzésével, széleskörű vallástörténeti beállítással és különösen gazdag irodalom felhasználásával oldja meg.

Munkája függelékében két exkurzust is ad. Az egyikben Mk. 10: 29—30-nak megfelelő különböző szövegeket taglalja kritikailag és próbálja rekonstruálni az eredeti szöveget. A másikban Max Brod-nak egy újabban megjelent munkájával polemizál, aki a zsidóságot több vonatkozásban fölibe helyezte a keresztyénségnek.

Mátyás Ernő.

Paul Piechowski: Proletarischer Glaube, Berlin, 1928. Furché, 243. old.

A német szocialista és kommunista munkásság vallásról szóló megnyilatkozásait akarja bemutatni ez a könyv. Szerzőnk Berlin és környékén 5000 darab kérdőívet bocsátott ki, amelyeknek 10 százaléka érkezett vissza válasszal. A kérdések nagyjában a következők voltak: Tagja-e az egyháznak? Mikor lépett ki az egyházból? Megkonfirmáltatott-e? Vett-e és hányszor Úrvacsorát? Mit tart a predikációról, istentiszteleti rendről, egyházi szertartásokról? Miért nevelteti a gyer-

mekeit vallásos szellemben? Milyen vallásos emlékei vannak? Mit hisz Istenről, Jézus Krisztusról, mit tart a Szentírásról? A szocializmusban a vallás pótlóját látja? Családjában beszél-e vallásos dolgokról? Miben látja a reformáció lényegét? Hogy gondolkodik a halálról? Hisz-e az örökéletben? Hogyan gondolja el a vallás és szocializmus összekapcsolását? stb.

A szervezett munkásságnak körülbelül 75%-a lépett ki az egyházból; ezek az aktív gondolkozású munkások, a többi 25% vagy családi kötelekek vagy az aktivitás hiánya miatt maradt benn az egyházban. Ez utóbbi csoport véleménye általában békés az egyház és a vallási kérdések megítélésében. Az egyik azt vallja, hogy őt az egyházi beszéd felüldíti és nemcsak önmagában, hanem a családjával együtt imádkozó életet él. Az ő szemében az egyház a jó emberek gyülekező helye, a templomlátogatók kivétel nélkül csak jó emberek lehetnek, mert oda a rossz emberek nem járnak, de Jézus szocialista. A munkásság nagy része az egyházzal szemben a nemtörődomség álláspontjára helyezkedett, bár vallott meggyőződése az, hogy az egyház rossz és az igazi vallás a szocializmus. Az ilyen nyilatkozatok kitöltői politikusok és politizálók. Vannak intelligens és kritizáló vallomások, akik gyermekkorukban buzgó s vasárnapi iskolákat látogatott gyermekek lehettek, most helyzeti szükségükből kifolyólag erős megjegyzéseket engednek meg maguknak. Azt mondják: az egyház concubinátusban él a kapitalizmussal. Szerintük elgondolható az is, hogy bárki élhet az egyház gyámkodása nélkül is Krisztus szellemében. Ezek jól látják a predikáció hatalmát, amely nagy tömegek megmozgatását célozza és hibáztatják, hogy a lelkészek nincsenek lelki közösségekben azzal, akitől a tanításnak ezt a módját tanulták s akikhez beszélniök kellene. Megszólal a napi politika is a válaszokban, amikor a reformáció és római katolicizmus közötti különbségről emlékeznek. Nekik a római katolikus Erzberger és a zsidó Rathenau szimpatikusabb, mint a protestáns (csak volt) Ludendorff. Ez a csoport a halál utáni életet nem tudja megérteni, de hisz benne.

Az egyházon kívüliek csoportja a kitérésével büszkélkedik. A háború vezette őket el az egyháztól, szerintük az istentisztelet népszerűtlen, csak a buta emberek imádkoznak, de azért a családi életben beszélgetnek Jézus Krisztusról. Ezek között is van olyan válasz, amely értékeli a predikációt, ha azt nem befolyásolja az egyházi mentalitás. Az egyházi cselekmények feleslegesek, lelkészre még a koporsónál sincs semmi szükség. Vallásnak és egyháznak egymáshoz semmi köze. A keresztyénség nem forradalmi gondolkozás s aki a keresztyénséghez csatlakozik, az árulója a pártfegyelemnek. Ezek közül sokan a kitérésük okát a lelkészekben látják, akiknek az ige hirdetése és élete nem fedi egymást. A gyermekkoruk vallástanítása ellen általában keserű megjegyzéseket tesznek s ebben a rovatban szólaltatják meg minden gyűlöletüket a Biblia ellen is, azonban észrevehető az is, hogy az e pont alatti vallomásaikat 100%-ig befolyásolta szocialista autodidakta ismereteik színezete. Sokan kitérésük okát csak pénzügyi kérdésnek tekintik.

Az anarchisták csoportja a predikációk ellen lázad fel legjobban. Gyűlölik azokat a lázító hadi beszédeket, melyekkel az ellenség ellen tüzelték a katonákat, pedig ellenség nincsen, csak testvér van. Elismerik, hogy az egyház a tömeg érdekében szeret jótékonykodni, de az igazi szükségen nem tud segíteni. Hibája az egyháznak az is (?), hogy nem ismeri fel az ifúság szexuális vágyait s általában bekötött szemmel nézi a mai forrongó világot.

Ezekből az ismertetett kérdésekből és feleletekből szerző statisztikákat állított fel, hogy általában a feltett főkérdések szerint mint oszlanak meg a válaszok, s hogy ezek alapján milyen jogosult a leg-sötétebb pesszimizmus. A beérkezett vélemények alapján egyetlen kibékítően megválaszolt kérdés Jézus Krisztus személye. Ezekben a válaszokban jóformán semmi kivetnivalót nem lehet találni.

Érdekes az az összeállítás is, hogy mit olvas a kötelező párt-könyveken kívül az intelligens szervezett munkásság: Marx, Schiller, Spinóza, Tolsztoj, Strindberg, Zola, Frenssen (Hilligenlei) Spengler, Rabindranath Tagore, Dav. Fr. Strauss.

Megállapítja szerző azt, hogy a szocialista ember nem vallja a keresztyén világnézetet, monista vagy pantheista, vagy tolsztojánus s maga a szó: proletár, azt jelenti: a jövő embere. Jellemző azonban az, hogy mindezek dacára eschatológiai kérdésekben mindegyik nagyon meggondolt s általában rezervált, bár az is észrevehető, hogy a reinkarnáció gondolata és az energia megmaradásának elve és ezeknek ismerete soknál olyan sokat érő vigasztalás, mint a keresztyén ember halhatatlansági hite.

Hitelenség és vallásos nemtörődömség jellemzi ezt a mozgalmat, s mert a két kollektív párt nem kívánja a vallással és a keresztyénséggel való együttműködést, Piechowszki az egyház feladatát e kérdéssel kapcsolatban abban látja, ha minél előbb megszervezik a független munkásgyülekezetek lelkészi állomásait, amelyekben a lelkészek egyházi fennhatósági intézkedések és rendelkezések nélkül a viszonyoknak és a követelményeknek megfelelően szabad kezét nyernek e munkamezőn. Azt hiszi, hogy eredményesen lehet dolgozni közöttük is, amikor a történelmi egyházak gondoskodó szeretetét is tudomásul veszik. Az egyház helyzete velük szemben olyan, mint az őskeresztyén-ség helyzete volt a pogány vallásokkal szemben. A mai keresztyénségnek ezzel a mozgalommal kell megküzdenie és győzni is kell felette.

Ez a könyv egy éven belül három kiadást ért meg. Mi azt hisz-szük, hogy jelentőségét és értékét túlozza egy kissé ez az eredmény, de annyit feltétlenül megérdemel, hogy minálunk is minél többen megismerjék.

Gaudy László.

Hegyaljai Kiss Géza dr.: Magyar szívvél német földön. Miskolc, 1928. Magyar jövő Rt. Könyvnyomdája, 63+1, 8°. Ára 80 fillér.

A *Keresztyén Ifjúsági Egyesület* tanulmányútát rendezett 1927. július 5. és 23-ika között Németországban. A tanulmányútnak az adott nagyobb súlyt, hogy ez volt a magyarok részéről az első tanulmányút a német belmissziós intézmények megismerésére. A tetszetős kiállítású

füzet elsősorban arról számol be, ami a belmissziós téren még nagyobb méreteket nem szokott magyar szem előtt újnak és követésre méltónak tünt fel Németországban. Meglepő az a kiterjedt szervezettség, ami felett a *Christlicher Verein Junger Männer* rendelkezik. Az egyesület valóban képes arra, hogy egyrészt az ifjak keresztyén szellemben való továbbnevelését elvégezze, másrészt arra, hogy a belmisszió számos munkaterén anyagi eszközökben sem szűkölködve eredményesen munkálkodhasson. A tanulmányút legmegkapóbb része az a két nap volt, amit a 17 személyből álló magyar kiránduló csoport *Bielefeldben*, illetve *Bethel*-ben töltött. *Kiss Géza* is itt időzik legtovább eleven leírásában s ez fogja meg legjobban az olvasót is. Az emberszeretet egyik legnagyobb hőroosa, *Bodelschwingh* Frigyes hívta életre ezt a csodálatos városkát, ahol minden a keresztyén „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat“ morál ékes megvalósulása. A lüktető életű gyár-város, Bielefeld mellett épült fel, Bethel, a szeretet városa, ahol akkor is, mikor a magyarok meglátogatták, több mint 2000 epileptikus beteg, számos gyenge elméjű gyermek nyert ápolást, ahol állandóan 60—70 diakonissza készül szép hivatására. A legimpozánsabb pedig az a dologban, hogy a városka minden kiadását a *társadalom adja össze* könyörületességéből. Az olvasó önkéntelenül is összehasonlítást tesz az ottani és az itteni viszonyok között s felveti a kérdést: miért nem lehet ezt megcsinálni nálunk? Mi az oka annak, hogy nálunk a társadalom a köztudat előtt rideg és elzárkózó hírében áll? Valószínű, hogy Németország társadalmát is nevelni kellett, amíg ide jutott. A társadalom idenevelése nálunk is a keresztyén egyesületek s elsősorban a tanulmányútát rendező Keresztyén Ifjúsági Egyesület feladata. Hihető, hogy az a 17 magyar, aki Németföldön győződött meg a munka eredményességéről, bizakodó részesévé lett az itt is olyanynira kívánatos munkának. *Kiss Géza* füzete útleírásnak rövid, de nem is ez volt a célja. Ő azokról a benyomásokról kívánt beszámolni, amelyek a tanulmányút kapcsán, a német belmisszió megismerése során támadtak benne s ezeket oly szerencsésen adta vissza, hogy az olvasó számára is megnyerő élmény a tanulmányút eredményeinek összefoglalása.

Asztalos Miklós.

J. Hudita: Répertoire des documents concernant les négociations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVII. e siècle (1635—1683). Nagy 8°, 271 lap. Páris, J. Gamber, 1926.

J. Hudita: Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVII. e siècle (1635—1683). Nagy 8°, 432 lap. Páris, J. Gamber, 1927.

A szomszédállamok történetiróinak munkáit eddig is bizonyos óvatossággal kellett fogadnunk. Az óvatosságról még kevésbé mondhatunk le ma, mikor a nyugati fővárosokban felállított s nagy eleven-séggel dolgozó tudományos intézeteik segítségével elsősorban uralmukat igyekeznek a világ előtt erkölesileg és történetileg igazolni. Hudita román tanár, aki fenti című két könyvében mélyen behatol a magyar történelem területére, függetlenül magától ilyen törekv-

sektől. De nemcsak tárgyilagossága utal bennünket arra, hogy munkájával érdemlegesen és behatóan foglalkozzunk, hanem ennek tudományos módszere s azon kiváló érdekessége is, mellyel a magyar történelem szempontjából bír.

A külön címet viselő két kiadványban Hudita, aki a kisenevi líceum tanára, egyébként pedig a párizsi egyetem bölcsészeti doktora, voltaképpen egy témát tárgyal: Franciaország és Erdély diplomáciai összeköttetéseinek történetét 1635-től 1683-ig terjedően. A *Répertoire*-ban a rövid áttekintést nyújtó bevezetés után a francia levéltárak idevonatkozó adatait közli a szerző, a *Histoire* pedig a tárgy részletes feldolgozását tartalmazza. Egyik a másiknak kiegészítője s így együtt szólhatunk róluk.

Helyes kiindulási pontul állítja föl a szerző, hogy Erdély a protestantizmus és katolicizmus világharcában az északi protestáns államok természetes szövetségeként jelentkezik a történelem színpadán. A protestáns szövetség a katolikus világhatalomra törő Habsburg-ház ellen harcol, éppúgy, mint a vallása szabadságával együtt egyenesen nemzeti létét védelmező magyarság. A világhatalmi kérdés a szintén világhatalmi ábrándoktól fűtött katolikus Franciaországot a protestáns államok szövetségébe hajtja, ahol találkozik a magyarság ügyét védő Erdéllyel. A cél egészen más, amott tisztán politikai, emitt inkább etikai, de az út egy: küzdelem a Habsburg-hatalom ellen. A közös út intenzív diplomáciai viszonyt hoz létre a nagy Franciaország s a kis Erdély között.

A francia politika Bethlen Gábor idejében kezd Erdélyre figyelmet fordítani. Césy gróf konstantinápolyi követ azt jelenti haza, hogy a szultán és a császár között Bethlentől függ a béke vagy a háború sorsa, oly nagy a befolyása. A francia udvar most még csak tapogatózik, de lényegesen más a helyzet 1635. óta, mikor Franciaország a protestánsok oldalán nyíltan belép a harmincéves háborúba. Erdély fejedelmi trónján I. Rákóczy György ül, akit Svédország már 1632-ben megkísérel a protestáns szövetségbe bevonni. De a perzsák által fenyegetett törökök nem szívesen látnak Erdély beavatkozását, még kevésbbé a svéd hatalomnak őket is fenyegető gyarapodását. Gusztáv Adolf hiába ígéri, hogy az esetben is, ha a magyar koronát fejére tenné, kész fenntartani a korábbi török—magyar kapituláció feltételeit, a porta beleegyezését nem tudja kieszközölni Rákóczy hadjáratához, enélkül pedig az óvatos fejedelem, akit országa belső dolgai is eléggé lekötnek s akit az Ausztria által bátorított két trónpretenzens, Katalin és Bethlen István komolyan feszélyeznek, nem hajlandó kimozdulni. A belviszonyok konszolidálása, a trónigények letörése, valamint a porta bátor megleckéztetése után 1638-ban Rákóczy komolyan kezd a szövetség tervével foglalkozni s egyszerre tárgyal a svédekkel és franciákkal. A franciák sokalják követeléseit s különösen a törökök beleegyezésének biztosításától húzódoznak. A Rákóczy által kért segély felét hajlandók vállalni, a segély másik fele Svédországot és Hollandiát terhelné, de miután Hollandiát nem tudják a szövetségnek megnyerni, az idegenkedő svédek pedig egyedül nem vállalják, a tár-

gyalások zátonyra jutnak. A svédek azért idegenkednek, mert a svéd—francia szövetség 1641-ben lejár, előbb tehát a szerződés meghosszabbítását akarják biztosítva látni, nehogy Franciaország kilépjen a küzdelemből. A szerződést megújítják, de most meg Franciaország érdeklődése csappan meg, miután Portugália és Catalonia kötik le. A nehézkesen haladó tárgyalások gyorsabb ütemet vesznek, mikor Banner helyét Torstenson foglalja el, aki sorozatos katonai győzelmeket arat. Torstenson követei 1643. április 26-án megkötik Rákóczyval a szövetséget. A franciák e tárgyalás során másodrangú szerepet játszanak; a maguk részéről főleg a katolikus érdekek védelmét forszírozzák. A porta athnáméjával kezében Rákóczy megindul, de győzelmes hadjáratát váratlan fordulat megállítja: a svéd-dán háború. Torstenson magára hagyja Rákóczyt a császári sereggel szemben. A franciák annál inkább rosszalják a svédek eljárását, mert félnek, hogy Dánia a császár patronátusa alatt szövetségbe vonja ellenük a lengyeleket és oroszokat. A francia diplomácia elgáncsolja az új ligát s közvetlen összeköttetést vesz fel Rákóczyval, aki jeles taktikai érzéket tanúsít s már tárgyal a császárral. A franciák — hiába sürgette Torstenson — még nem ratifikálták a szerződést, most, hogy Rákóczyt visszatartsák a békekötéstől, megkezdik — ratifikálás nélkül — annak teljesítését. Követet (Croissy,) küldenek Erdélybe, akinek utasítása az, hogy a török jóváhagyás biztosításának s a protestáns pontoknak elejtésével külön egyezséget kössön Rákóczyval. Croissy útbaejti Torstenson táborát s a svéd vezérrel közli utasítását. Torstenson kivihetetlennek tartja ezt, mert — mint kifejti — Rákóczy a lelkiismereti szabadságért küzd s ha ez az eszme csak ürügy volna, csapatai és Magyarország protestánsai elhagynák. Croissy válasza az, hogy a franciák nem vallás-, hanem kizárólag politikai háborút csinálnak. Croissy 1645. április hó 22-én megkötötte Rákóczyval a külön szerződést, de az együttműködés nem volt tartós. A törökök Velence megtámadására készültek, utasítást adtak tehát Rákóczynak a hadjárat abbahagyására. A francia és svéd követek közbenjárása a portánál nem járt eredménnyel s már a budai basa Erdélybe akart vonulni, — közben Lengyelország is fenyegető magatartást vett, — mikor Rákóczy 1645. augusztus 22-én megerősítette a linzi béke pontjait. A franciák erre megtagadták kötelezettségeik teljesítését s rövidesen teljesen hátat fordítottak Erdélynek. Velence támogatására készültek, siettetik tehát a császárral kötendő békét. Ha mégsem szakították meg teljesen Erdéllyel az összeköttetést, ennek nem volt más célja, minthogy az összeköttetés fenyegető látszatával nyomást gyakoroljanak Ferdinándra a béketárgyaláson. I. Rákóczy György halála után nem merült fel újabb francia-erdélyi szövetség terve. II. Rákóczy György végzetes lengyelországi hadjáratától a franciák távol tartották magukat, a portánál a svédek, sőt Cromwell sürgetésére sem voltak hajlandók a szerencsétlen fejedelem ügyét támogatni.

A lengyel és spanyol trónkérdés újra Magyarország felé terelte a francia politika érdeklődését. A császárt le akarják kötni Magyarországon, hogy akcióképességét a trónkérdések miatt elkerülhetetlen

összetűzésben korlátozzák. Kapcsolatba lépnek a magyarországi összeesküvőkkel és Erdéllyel, melyet az összeesküvők támogatására akarnak rábírní. A franciák ígéretekkel élesztik az összeesküvést, de XIV. Lajos végül is 1668-ban a spanyol trón ügyében titkos konvenciót köt a császárral. Nem lévén tovább szüksége a magyarokra, megszünteti az őt amúgy is feszélyező összeköttetést s miközben Zrinyiék feje lehull a bécsujhelyi vérpadon — jellemző politikájára —, följajlanja segítségét a császárnak a magyar „fölkelés“ elnyomására.

A hollandi devolutiós háborúban XIV. Lajosnak ismét szüksége van Erdélyre s egyúttal Sobieskyt is szövetségbe akarja vonni a császár ellen. Szobiesky kész is erre s ez esetben a császári csapatokkal már harcban álló magyarországi bujdosók segítségére, de a lengyelek a törökökkel háborút viselnek, előbb tehát ennek kell végét vetni. A francia diplomácia lázasan dolgozik a lengyel-török béke létrehozásán. Beaumont, majd Akakia Roger erdélyi francia követek ezalatt Apafyt igyekeznek ígéretekkel rávenni a bujdosók katonai támogatására. A francia ígéretek azonban kétesek, amint XIV. Lajos tényleg csak a lengyel-török háborút lezáró zurawnói béke (1676. október 27.) után hajlandó az erdélyi tárgyalásoknak komolyabb formát adni. Béthune márki, a francia udvar lengyelországi követe 1677. május 27-én Apafyval megkötí a szerződést, de a fejedelem nem kapja meg a porta jóváhagyását s így nem indíthat háborút. Pedig a szerződésben kikötött francia segélyhad (Lengyelországban toborozták) Boham generális vezetésével már megjelent Erdélyben. De végül, mikor 1678. tavaszán megindul a háború s a francia segélyhaddal és az erdélyiekkel megerősödött bujdosók győzelmesen haladnak előre, a francia politika újra frontot változtat. XIV. Lajos megkötí a nymvegen-i békét s megvonja támogatását a magyarországi akciótól. De a reüníós háború rövidesen újra a kapcsolat fölvételére indítja XIV. Lajost. A lassan haladó tárgyalások közben azonban kitűnik, hogy a császár ellen maga a török szervez nagy hadjáratot. A francia politika szempontjából tehát az erdélyiek s a bujdosók akciója elveszíti jelentőségét. A törökök katasztrófális bécsi vereségével Erdély önállósága elbukott s a kis ország végleg kikapcsolódott a francia politika érdekköréből.

E rövid összegezésből is kitűnik, hogy Hudita, Franciaország és Erdély összeköttetését az európai politikai viszonyok széles perspektívájából szemléli s azokat a gyakran messzefekvő erőforrásokat igyekszik kinyomozni, melyek létrehozzák és szabályozzák ez összeköttetést. A viszony Franciaország önző, sokszor az embertelenségig kizsákmányoló politikájának jegyét viseli magán. A francia diplomácia eszközei között igen gyakran szerepelnek erkölesileg kétes megítélés alá eső cselofgások, fondorlatok, intrikák s nem kis mértékben a francia arany. Eleve rosszhiszeműséggel tesznek ígéreteket s ha sikerül a magyarságot harcba vinni a császár ellen, miután így sikerült előnyöket kipréselni maguknak, nem haboznak szövetségesüket cserben hagyni, sőt ellene is fordulni. Élesen jellemző erre, hogy mikor XIV. Lajos a nymvegeni békekötés előtt visszavonja támogatását a magyar ügytől, Bethune követ hosszú memoárban kél védelmére ennek s figyel-

mezteti királyát, hogy Erdélyt és a bujdosókat a francia ígéretet vittek harcba. Erdély fejedelmeivel szemben kétszínű játékot űznek I. Rákóczy Györggyel szövetségről tárgyalnak, de ugyanekkor Rákóczy riválisát, Bethlen Istvánt is támogatják, aki 1636-ban tényleg betört Erdélybe. A linzi békekötés után pedig — miután ez nem szolgált a francia érdekeket — De la Haye konstantinápolyi követ azt javasolja a francia udvarnak, hogy Rákóczyt Székely Mózes felhasználásával buktassák meg. (A javaslatot, mint *irrealist*, az udvar nem fogadta el.) A Wesselényi összeesküvést is a franciák táplálták ígéreteikkel, de miután a mozgalmat kihasználták, visszavonultak s hagyták az összeesküvőket vesztükbe rohanniok. Erkölcsileg különösen sebezhető oldala a francia politikának a török barátság. A „très chrétien roi“ (XIV. Lajos) a barbár török európai terjeszkedését segíti elő. A látszatot azonban — de csak a látszatot — nem szívesen vállalja. A Magyarországra tervezett török invázió elősegítéséről D’Avaux francia diplomata jellemző szavakkal írja, hogy ezt meg kell csinálni, de nem kell róla beszélni.

Ilyen politikai erkölccsel szemben nem lehettek eléggé óvatosak Erdély fejedelmei s Hudita adatai jórészt igazolják I. Rákóczi Györgynek habozással és önzéssel tulzottan vádolt politikáját. Erdély fejedelmeinek a francia ajánlatok óvatos mérlegelésén kívül mindig ügyelni kellett a portára is, mely fenhatósági jogaihoz szigorúan ragaszkodott. De még inkább ügyelniük kellett a védelmükbe vett nagy nemzeti és vallási érdekekre, melyek a franciák előtt idegenek, sőt ellenszenvsek voltak.

Hudita művének különös értékét adják az elsőrangú közvetlen források, a francia levéltárak publikálatlan iratai, (nagyobbrészt követjelentések). Ezek mellett tekintélyes, főleg külföldi könyvirodalmat is használt a szerző. Helyrehozhatatlan mulasztást és pótolhatatlan hiányt jelent azonban, hogy a magyar irodalmat *felületesen* ismeri. Pedig ez az irodalom rendkívül értékes és gazdag. Mint vezérművekre, elég rámutatnunk Szilágyi Sándor oklevéltáaira és összefoglaló munkáira, továbbá Lukinich, R. Kiss, Zsilinszky műveire, valamint Teleki Mihály levelezésének nagyszabású publikációjára. Megnevezettek közül a szerző csupán Szilágyi Sándor néhány oklevelét ismeri. Ez a körülmény magyarázza meg, hogy szerző sok helyen tapogatózni kénytelen, ahol pedig már tisztán láthatunk. És ez az oka annak, — sarkalatos hiány, — hogy szerző nem ismeri a magyar nemzeti törekvések rugóit s nem tud behatolni az erdélyi protestáns fejedelmek által vezetett szabadságharcok magas erkölcsi régiójába. Hudita az erdélyi fejedelmek aspirációit, melyek csúcsán hol fényesebben, hol halványabban a magyar korona ragyog, a francia politika önző, etikátlan karakteréhez méri s nem ismeri fel, hogy a fejedelmek szeme előtt nagy nemzeti ideál, önzetlen szent kötelesség lebeg: a független nemzeti királyság föltámasztása. Nem látja meg, hogy e korban a nemzet történeti hivatásának, a nemzeti gondolatnak Erdély a megmentője, kifejezője és harcosa. Hudita mulasztása még súlyosabbá válik a protestantizmus szerepének figyelmen kívül hagyásával. Hiszen a fejedelmek

a nemzeti szabadsággal együtt a protestáns szabadságért is harcoltak és viszont; a protestáns és a nemzeti szabadság ugyanegy, mert egy volt az ellenségük is. Hudita ezekről nem vesz tudomást, mert a nemzeti lélek megértéséhez idegen követjelentések nem nyitnak utat, különösen nem az egykorú francia politika világán keresztül, melynek számára e szabadságharcok eszményei erkölcsileg kifejezhetetlenek maradtak.

A jóhiszemű szerző tehát, aki teljes, összefoglaló munkát akart nyújtani, nem érthette el célját. De azt is meg kell állapítanunk, hogy műve a magyar történetírás nyereségét jelenti s e kor tárgyalásánál nem hagyható többé figyelmen kívül. Sőt nem túloz francia bírálója (G. Pagès, *Revue Historique* CLVI., II. 905.) sem, mikor Hudita könyveiben az európai történelem jelentős tartozását látja leróva. Bár olvasnák sokan odakünn e könyveket, mert látnák akkor, hogy a ma porig megalázott Erdély egykor az európai történelemben jelentős és dicsőséges szerepet töltött be. A magyar Erdély, melynek segítségét több ízben igénybe vette a nagy Franciaország is, az a Franciaország, melynek legtöbb része van mostani szerencsétlensége előidézésében.

Dr. Szabó István.

Hajnal István: A Kossuth-emigráció Törökországban. I. kötet. Budapest, 1927. 8-adrét. 929 lap. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. Ára 25 pengő.

A magyar képviselőházban nemrég, a költségvetés tárgyalásakor szóba került, hogy a középiskolában nem tanítják Magyarország legújabb, köztük a Kossuth-emigráció történetét. A kultuszminiszter kijelentette, hogy a Történelmi Társulat ezt épen most iratja meg. Első kötete néhány hónappal ezelőtt már meg is jelent.

Nehéz lett volna ezt eddig megírni, mert az erre vonatkozó legfőbb történelmi anyag I. Ferenc József¹ b. e. királyunk életében el volt zárva a történetírók előtt.

A Monarchia sajnálatos összeomlásának a történetírásra az a kedvező eredménye lett, hogy a bécsi cs. és kir. házi, udvari és állami levéltár legújabbkori anyaga hozzáférhetővé vált a történetkutatóknak. Ez a levéltár a leggazdagabb Magyarország történetére, mert a legfontosabb állami akták a Habsburg-ház uralma alatt nagyrészt Bécsbe kerültek. Az is csak egyszer fordult elő, hogy ennek a közös levéltárnak igazgatója a legújabb időben magyar ember volt: *Károlyi* Árpád (a bibliafordító gönczi predikátor családjából) s aki a felszabadult gazdag anyagból nemrég adta ki Széchenyi dőblingi hagyatékát s aki most is legfőbb mentora a bécsi levéltárakban kutató magyar történetíróknak.

A bécsi levéltárak megnyitásának köszönhető, hogy az 1848—49-iki szabadságharc s az azt követő korszak anyaga is hozzáférhetővé vált. A Magyar Történelmi Társulat kiadványa: „*Magyarország Újabbkori történetének forrásai*“ nagyrészt ebből a nagybecsű anyagból táp-

¹ Történeti nonsens I-nek nevezni valakit, míg II-ik nincs.

lálkoczik. Ebben a keretben jelennek meg az „*Iratok az 1848—49-iki emigráció történetéhez*“ s ennek első kötete „*A Kossuth-emigráció Törökországban*“, melyet Hajnal István szerkesztett s hozzá a terjedelmes történeti bevezető tanulmányt írta (437. lap) és az emigráció irataival felszerelte (441—929. lap).

Hajnal István természetesen fölhasználta munkájához a többi hazai és külföldi anyagot is, így a Nemzeti Múzeum gazdag kéziratgyűjteményét (Kossuth, Pulszky Ferenc, Horváth Mihály hagyatékát stb, a kiadott naplókat, emlékiratokat, a Zamoyski (korniki) levéltárt, a krakkai Czartoryski Múzeum levéltárát s ezek felhasználásával olyan munkával gazdagította történetirodalmunkat, amihez fogható érdekesség és jelentőség tekintetében kevés van.

Maga a tárgy olyan vonzó, szívünkhöz és lelkünkhöz oly közel fekszik, ami iránt minden jó hazafi melegen érdeklődik s amiről történeti hűséggel mégis oly keveset tudtunk eddigél, hogy szinte az újdonság ingerével hat annak olvasása. Nagyon időszerű is most, midőn a szomorú magyar függetlenséget oly drágán szabta ránk Trianon s a Kossuth-kultusz másnemű függetlenségi törekvés emlékét ápolja szívünkben.

Hajnal munkája így kétszeresen érdekes és tanulságos; érdekesebb minden történeti regénynél s tanulságosabb a tények erejénél fogva minden subjectiv vitairtnál a szabadságharc története körül.

I. fejezete: *A menekülés* a történelem fonalát a világosi fegyverletétel közvetlen előzményeinél veszi fel, midőn a temesvári döntő csatavesztés hírére Kossuth 1849. augusztus 11-én Görgeire ruházta a főhatalmat. Tisztázni igyekszik a két főszereplő tetteit, ellentétét, eltérő felfogásukat, lelkiállapotukat s mélyreható lélektani fejtegetésekbe bocsátkozva pártatlanul megállapítani igyekszik a történelmi igazságot. Kossuth menekülését Lugos, Orsova felé — a lengyel légió fedezte és gróf Zamoyski segítsége mellett — színesen beszéli el. A világosi fegyverletétel hírére augusztus 17-én átlépven a határt, a török határőrség tiszteletteljesen fogadta s augusztus 22-én Viddinke kísérte át a Dunán az 5000 főre rugó menekült sereget, hol a kormányzó pasa, mint a *szultán vendégeit* fogadta és szállásolta el.

II. *A viddini levél* című fejezet azokkal a rossz hírekkel kezdődik, melyek Sztambulból érkeztek, hogy az orosz és osztrák követek a menekült vezérek kiadatását követelik. A Porta erősen ellentállott, de ígéretet tett, hogy a birodalom belsejében internáltatja őket. Bem is megérkezett nemsokára Erdélyből, kis seregével. Csakhamar megindult a vitatkozás a szabadságharc bukásának okairól a fővezérek, (Bem, Perczel, Dembinszki, Mészáros stb.) között, nem kímélve Kossuthot s árulással vádolva Görgeit.

Kossuth szeptember közepén írta a párisi és londoni volt magyar követekhez (Teleki László gróf s Pulszky Ferenchez intézve) a híres *viddini levelet*, melyben az orosz terjeszkedés veszedelmét fejtegeti, az angol királyi házból szeretne magyar királyt s a magyar szabadságharc főokául Görgei árulását jelöli meg. Ez a kíméletlen és alaptalan vád (melyet Hajnal is elítél) keserítette meg és tette

tönkre a harc másik nagy alakjának életét, kinek vitézségét elismeri még a viddini levél is, melyet a művelt világ minden nyelvére lefordítottak.

III. *A magyar ügy és a nagyvilág fejezetében áttekintést nyújt az európai diplomáciáról a szabadságharc alatt, megállapítván, hogy ezt a külhatalmak rideg közönye és ellenséges magatartása fojtotta meg.* Európa nem tartotta Magyarországot önálló értéknek. Palmerston angol külügyminiszter szerint Ausztria fennmaradása európai szükség volt s ha nem léteznék, úgy fel kellene találni. Csak az 1849-iki tavaszi fényes magyar győzelmek s az ezt követő orosz beavatkozás rázta fel az angol és francia közvéleményt; de mielőtt közbeléphetett volna, a világosi katasztrófa megghusította a felébredt részvét tettekbén megnyilvánulását. Nagy felháborodást keltett azonban az osztrák kegyetlen vérengzés, mi ellen erélyesen felszólalt az angol parlament s maga Palmerston is élesen elítélte.

Más volt a helyzet, midőn az orosz Törökországban is próbálta megvetni a lábát. Ebben az angol és a francia saját érdekeik veszélyeztetését látván, erélyesen felléptek Konstantinápolyban a Porta támogatására az orosz és osztrák követelésekkel szemben, a magyar emigránsok kiadatása megakadályozására.

IV. *A kiadatás veszedelmének hírei Viddinben* nagy felindulást idéztek elő. A Portán az orosz és osztrák követelések felett a vita az ellentétes pártok között csaknem a verekedésig ment. A császári követek végül ultimátumot intéztek a Portához, mely miután a kiadást mégis megtagadta, kimondották a diplomáciai szakítást. A Porta (nem lévén biztos az angol segítségről) megijedt a fenyegető háborútól és a szultán sietve küldött Pétervárra, hogy a cárt kiengesztelje, megígérván a menekültek internálását és szigorú őrizetét. Más részről úgy akarták megmenteni az emigránsokat, hogy a mohamedán vallásra csábították, mely védelmet nyújtott minden további üldözés ellen. Bem (Murad basa lett) és Kmetty tábornokok többed magukkal áttértek. A kettős nyomás között osztrák consulok és ágensek kegyelem ígéretével visszatérésre csalogatták a kétségbeesőket. Az október 12-én Viddinbe érkezett Hauslab osztrák tábornok felhívására a 3000 magyarból 400-on kívül mind hajóra szállt s hazatért. Kossuth azzal vigasztalta a maradókat, hogy „megritkultunk, de megtisztultunk!” A Sztambulból október 28-án érkezett két török tisztet, kik azzal a feladattal jöttek, hogy *Sumlába* vezessék az emigráltakat, „majd a guta ütötte meg” arra a hírre, hogy a menekültek nagyrészét hazacsábították az osztrákok.

Október 30-án indultak el a lengyelek Sumlába, az olaszok 31-én Gallipoliba. Kossuth lelkes beszéddel bucsúzott el tőlük. November 2-án indultak a renegátok, november 3-án a magyarok, kiktől a kormányzó Zia pasa tüntető melegen bucsúzott el.

V. *A diplomáciai bonyodalom* tovább fejlődött. Az osztrák és orosz követelések régi szerződéseken alapultak, melyek az egymás területére menekült gonosztevők s *lázadók* kiadását ígérték, kivéve a török földön renegáltakat. Nehezítette a kérdést a consuli bíraskodás,

mely szerint az idegen consulok el is fogathatták bűnös alattvalóikat. De a politikai menekültekről nem volt szó a szerződésben. E körül forgott a vita. Schwarzenberg osztrák miniszterelnök a bécsi minisztertanácson maga is elismerte, hogy a szerződések nem jogosítják fel Ausztriát az emigráltak kiadatására. Bach belügyminiszter azonban az erélyes fellépést sürgette. Stürmer sztambuli osztrák követ Kossuth átkelése hírére háborúval fenyegetőzött. Canning angol és a francia követ igyekeztek a Portán ellensúlyozni. A fiatal Abdul Medzsíd szultán becsületéértzése fellázadt e gondolat ellen, a török vallás is a vendégszeretet és a menekvők védelmét parancsolván. A porta az 1849. augusztus 30-án tartott minisztertanácson a kiadatás megtagadását határozta, felajánlván a kiutasítást, vagy az internálást és a szigorú őrizetet. A cár külön követtel, adjutánsa, Radziwill herceg tábornok által is sürgette a kiadatást. Nesselrode orosz kancellár jegyzéke szerint más választ, mint *igen* vagy *nem* elfogadhatónak nem tartott. Az angol követ azt jelentette Palmerston lordnak, hogy a végleges eredmény attól függ, hogy az angol és francia kormány milyen támogatást nyújt a töröknek. A szorongatott török miniszterek a *nagy tanácsra* hátrították a végzést, mely két napi heves vita után (szept. 3.) a főpapok döntő szavazatával a kiadatás ellen szólt. Ugy határoztak, hogy kitérő választ adnak a császári követeknek s egyenesen a császárokhoz fordulnak kiengesztelésük céljából. A szultán gyors futárral levelet küldött a cárnak.

Az osztrák és orosz követek két napos határidővel ultimátumot küldtek a török külügyminiszterhez s a kitérő feleletre megszakították a diplomáciai összeköttetést, de nem utazak el. Radziwill herceg azonban elutazott bucsúvétel nélkül.

Miután a kérdés így élére állítatott, a török kormány hivatalosan is segílyt kért az angoltól. Palmerston lord javaslatára az angol minisztertanács (okt. 2.) elhatározta, hogy az angol flottát Corfu szigetéről a Dardanellák felé küldi, azzal az utasítással, hogy veszély esetén a szultán hívására Konstantinápolyig mehet. A francia kormány némi vonakodás után ugyanazt határozta el. „Csaknem úgy tűnik fel ilyenformán a kiadatás kérdésében támadt bonyodalom (írja Hajnal), mint bevezető játéka a pár év múlva kitört nagy keleti háborúnak.“

A török most elhatározta a menekültek átszállítását Sumlába. Az angol flotta 24 hadihajóval október végén bevonult a Dardanellák külső erődjei közé, (tehát török vizekre), nemzetközi szerződés tilalma ellenére.

Erre nemsokára megérkezett Bécsből a válasz, hogy Ausztria lemond a kiadatás követeléséről, szigorú őrizet kikötésével mindaddig, míg bele nem egyezik szabadon bocsátásukba. Szentpétervárról a futár hasonló utasítással érkezett.

Az orosz és osztrák követek tehát elvesztették a diplomáciai csatát, mely a magyar menekültek ügye körül forgott a nagyhatalmak világversenyében. A magyar kérdés ezzel világproblémává vált s

Kossuth neve ekkor vált népszerűvé Angliában, Amerikában, ahol eddig nem sokat törődtek Magyarországgal.

VI. *Sumla*, a 47 minarés város, volt a második állomása az emigrációnak, hova három hétig tartott az átköltözés Viddinből. 1849. november 21-én értek oda. Olyan hírek fogadták őket, hogy nemsokára messze Ázsiába viszik őket. „Csak bilincsekben vihetik oda“ fakadt ki Kossuth s nyilatkozatot küldtek a Portára, tiltakozásul az internálás szándéka ellen. A Porta a lengyel ügyvivő, Czayka útján válaszolt, hogy az internálás bevégzett dolog, de nem messze Ázsiába, hanem a közeli Kiutahiába, hol a rövid ideig tartandó belebbezésük tartamát a Porta maga fogja meghatározni. Kossuth a remény és kétség között vergődve, arra törekedett, hogy legalább együtt maradhasson az emigráció. Az 1849. év utolsó napjait terjedelmes emlékirat szerkesztésére fordította, török államférfiak számára, hogy Törökország most éli sorsdöntő óráit, ha enged az osztrák-orosz nyomásnak, elveszti a nyugati nagyhatalmak pártfogását s nemsokára a török maga is Ázsiába fog kiüzetni. Húzza, halassza a kérdést és használja fel a kínálkozó alkalmat ellenségei megtörésére.

VII. *Az alkudozás a menekültek sorsa fölött* tovább tartott. Az angol követhoz felhatalmazás jött Palmerstontól arra, hogy esetleg az angol hadihajókra is fölveheti Kossuthot és társait. Helytelenítette, hogy a Porta felajánlotta az internálást s hogy nem távolították el idejekorán a menekülteket; a szultán nem lehet Ausztria börtönöre.

Angliában nagy volt a lárma a kiadatás követelése miatt, főként miután Anglia közvéleménye úgyszólván erősen fel volt háborodva az osztrákok ellen a magyar vezérek kivégzése miatt.

Schwarzenberg herceg viszont tiltakozó memorandumot szerkesztett a Dardanellák semlegességének megsértése miatt; de hiába hívta fel csatlakozásra Szentpétervárt és Párisot, egyedül maradt. Palmerston azzal mentetgetőzött, hogy a hajóhad a tengeri vihar miatt vonult be a tengerszorosba.

VIII. *Az osztrák üldözés* egyik legérdekesebb fejezete *Hajnal* könyvének. Kossuth Irataiban maga is többször tett említést olyan esetekről, mikor az osztrákok alattomban életére törtek. Orgyilkosokat béreltek fel ellene. Bach intézte az emigráció titkos megfigyelését és kémei jelentéséből hetenként összefoglalta császára számára, kit Kossuth a „szakálltalan zsarnok“ néven emleget. A kémek között álmekekültek a „megvesztegetett árulók is voltak, köztük a Brüsszelben szomorú szereplésre vállalkozott Gelich Richárd őrnagy, aki pedig megírta a szabadságharc történetét.

A törökországi kémszervezet feje volt egy *Jasmagy* Gábor nevű mérnök, aki török nevét német fordításban Zeichnernek írta. Bach megbízottja volt, de tudtak titkos üzenleiről és orgyilkos terveiről a legmagasabb körökben is, melyek az ifjú császár lelkébe is olyan kérlelhetetlen gyűlöletet oltottak és őt bosszúállásra ingerelték. A terv az volt, hogy Kossuthot elfogják s az osztrák consuli bíróság kezébe juttatják, vagy megölik. Orgyilkosokat toboroztak Konstantinápolyban, tizennégy hirhedt délszláv banditából és Jasmagy Sumlába vitte

őket. De az emigránsok felfedezték és Kossuthot testőrséggel körülvéve, megoltalmazták. A hirhedtté vált úgynevezett „szlavon expedíciót“ titokban a szerb származású Mihanovich konstantinápolyi osztrák főconsul támogatta, aki ilyen érdemek által kívánta megszerezni a grófi címet. Később császári kitüntetés is szereztek két horvát főnök számára, érdemeik között hivatkozván sumlai kísérletükre is. A meghiusult merénylettervek köztudomásúvá válván, nemzetközi botrány lett belőle, mit az angol parlamentben is szóvátettek.

Hajnal könyvének ez egyik legérdekesebb fejezete, melyet rémregénynek vélhetne az olvasó, ha nem volna dokumentálva.

IX. *Az internálás előtt* búsan telnek a napok Sumlában. 1850. újév napján az emigráció tisztelgett Kossuthnál, aki reményét fejezte ki, hogy „tavasz derültével átléphetik a szenvedő hon határait.“ Kossuth hitte, hogy „tavasszal válság fog jöni, válságnak kell jöni“; megindul a keleti háború, melyben angol-török-francia szövetségben nekik is jelentős részük lesz s összetörik a „szakálatlan zsarnok“ birodalmát. Kossuth optimista és illusionista volt, amiben az emigráció több vezérférfia könnyelműséget látott. A lényegben tán igazuk volt, de a bizalmat a jövő iránt a Kossuth hite tartotta fenn az emigrációban.

1850. január elején biztos hírek jöttek, hogy a kiutahiai internálás elhatározott dolog; a lengyeleket kiutasítják s a renegátokat Aleppoba viszik. Kossuth új kérvényben tiltakozik a fővárostól távoli internálás ellen. Aláírás végett gyűlést tartanak, mely nem volt zavartalan, de Kossuth többséget nyert.

Január második felében megérkezett Kossuthné Szerbián át, hol a szerb kormány tüntető szívességgel támogatta. Kossuth megköszönte és fölvetette a szövetkezés eszméjét, a balkáni confoederatio gondolatát. Erről érdekes részleteket és fejtegetéseket tartalmaz Hajnal könyve.

Január végén megkezdődött az angol parlament új ülészaka, melyben a magyar kérdés is szóba került, a sumlai merénnyel egyetemben. Egyik szónok (sir Stuart) Ferenc József uralmát törvénytelennek mondotta, mi ellen Palmerston nem tiltakozott. Palmerston magatartását az internálás ügyében Hajnal kedvezően méltatja. Az ő erélyes fellépésére tagadta meg a Porta Ausztria elhatározó jogát az internálás határideje kérdésében. Az ő erélyes fellépése szabadította meg később Kossuthot. Két év múlva bekövetkezett bukásában is rész volt annak, hogy Kossuthot Londonban oly tüntető barátságosan fogadták. A keleti kérdésben végül is ő vitte háborúba Angliát Oroszország ellen az akkori angol conservatív kormány ellenére.

Amerikában Taylor elnök a szokásos évvégi üzenetében a magyar szabadságharcról megemlékezve, nyíltan kijelentette, hogy *Amerika az első akart lenni az államok között, melyek a szabad nemzetek családjában üdvözlik Magyarországot.* Konstantinápolyba utasítást küldtek Kossuth diplomáciai úton való megszabadítására. Végül is az Unió hadihajója fogadta fedélzetére a szabaddá tett kormányzót. A Porta egy évet szánt az internálásra, Ausztria tizenötöt kívánt,

leszállt háromra; de a török ebben nem engedett s Kossuth sokkal hamarabb kiszabadult.

X. *Az indulás Ázsiába* elkerülhetetlen volt. A nagyvezér Kossuthék legutóbbi kérvényére az amerikai konzul tollába üzenetet diktált, hogy Kiutahiában mindent megtesznek kényelmére s szeretnék mielőbbi kiszabadulásukat. 1850. február 5-én megérkezett Sumlába Ahmed effendi, a török biztos, az úti marsal, hogy az elindítás előkészítését megtegye. Kossuth február 8-án nagygyűlésre hívta össze az emigrációt a szállása erkélyéről szép beszédet tartott, mely mindenkit elragadott. Felhívja honfitársait, határozanak: vele akar-nak-e tartani, tíz nap alatt kell indulni. 400 aláírás gyűlt össze, a lengyelek tömegesen csatlakoztak. De Ahmed, utasításához híven, kijelentette, hogy Kossuthot az egész emigráció nem követheti, a cseléd-séggel együtt mindössze huszonnégy személyt vihet magával, a többieket külön fogják elhelyezni; a jelentkezőket a török hadseregbe fel-veszik (külön testületként), a többieket tavasszal külön telepítik, lehetőleg közel hozzá.

Híába volt minden zúgolódás, protestálás, követelés, hogy együtt maradhassanak, csak a legfőbb tisztek mehettek Kossuthal, aki nehezen nyugodott bele sorsába.

Február 16-án az egész emigráció a kaszárnya udvarán gyűlt össze. Kossuth érzékenyen bucsuzott el bajtársaitól. „Reám Thököly és Rákóczi sorsa vár, — mondotta. — Őseink Ázsiából jöttek ki, nekünk oda kell visszatérnünk. Ne csüggedjünk, legyünk állhatatosak a hazaszeretben. Ha ott kellene elpusztulnia, ne hagyják tetemét az idegen földön, vigyék vissza a szeretett hazába.“ Mindenki könnyezett, a törökök is, az osztrák kémek is jelentették, milyen megrendítő volt a bucsú jelenete.

A gyászos emlékü Várna felé s onnan a kisázsiai Kiutahiába vezetett a végzet útja, melyre Kossuth magával vitte jövődő magas hivatásának erős hitét.

Ez a Hajnal könyvének rövid tartalma, száraz váza. Ebben a keretben részletesen, színesen, érdekesítően van elmondva a magyar történelem egyik legdrámaibb fejezete, melyet megihatottság nélkül olvashatunk.

Nagy érdeme a könyvnek, hogy a gazdag főrrésanyag alapján tisztán élénk tárja az eseményeket, a politikai, diplomáciai fejleményeket, küzdelmeket, a világtörténelmi motivumokat. Lélektani fejtegetései, jellemrajzai, a levont történelmi tanulságok emelik a mű besztét s értékének jelentőségét.

Ami kifogást tehetnénk e fényoldalak mellett, az lehetne, hogy itt-ott ismétlésekbe bocsátkozik s néhol túlterjengős. Szeretnénk gyorsabban haladni előre, hogy minél előbb lássuk a folytatást, amit az I. kötet után méltó érdeklődéssel várhatunk.

Külön ki kell emelnünk a gazdag tartalmú okirattárt, mely a terjedelmes kötetnek mintegy felét teszi ki.

Szádeczky Kardoss Lajos.

Kazal Zsigmond: A Magyar Mezőgazdaság Története. Előszóval ellátta Czettler Jenő egyetemi tanár.

Abban a szinte általánosnak mondható elhanyagolásban, mely a magyar mezőgazdaság történetének osztályrésze, jóleső érzés látni, hogy még vannak, akik a hiányt érzik és azt tőlük telhetőleg pótolni igyekeznek. Ez érzést még inkább fokozza a jelen esetben az, hogy a szóbanforgó munkának szerzője uradalmi intéző, tehát a gyakorlati életben működő gazda, aki mindamellett szükségét látja annak, hogy a napi foglalkozás aprólékos gondjai és sikereihez hozzátartozza azt a meggyőződést, hogy amikor munkálkodik, nemzetének érdekében is cselekszik. Ezzel igyekszik azt a vágyat is kielégíteni, hogy történelmileg kimutassa e törekvések és ennek a munkának nemzeti fontosságát. A magyar mezőgazdaság történetét azonban kielégítően megírni oly feladat, amire lehet ugyan vállalkozni, de jól megoldani ma még alig. Hiányoznak hozzá a szükséges kutatások eredményei és a meglévő levéltári anyag sincs kellően kihasználva. Az a folyóirat, melyet a háború előtt a M. Tud. Akadémia támogatásával az OMGE kiadott, az anyagi eszközök elégtelensége miatt, de talán azért is, mert kevés a hivatott munkatárs, újból megindulni nem bír. Ha majd egyszer eljő az az idő, amikor legalább a vezetőrétegek érezni fogják, mily hálátlanság az a nemzetet fentartó mezőgazdaság iránt, ha annak multjával kellően nem foglalkozunk, talán jobbra fog változni a helyzet. Ma azonban csak negatívumokat és érzéketlenséget találunk még ott is, ahol jogunk volna az ellenkezőt remélni. A mohácsi vész négyszázados évfordulójának megünneplése alkalmából pl. Lukinich Imre, történelmünk érdemes művelője szerkesztett egy nagyon értékes munkát. Ebből azonban a mezőgazdaság akkori állapotának leírása tökéletesen hiányzik. Pedig ha valaha, úgy akkor játszott ez döntő szerepet, hiszen a mohácsi vész előtt alig pár évvel zajlott le a Dózsa-féle parasztlázadás. Mennyi anyag a kutatásra, gondolkodásra és a hasznos tanulságok levonására! Az érdemes székely nemzet történetét Szádeczky Lajos sok szeretettel és utánjárással írta meg és adta ki nemrég. Tudomásunk szerint ezek a székelyek szintén erdei és mezei kulturából éltek. Kínálkozott tehát az anyag feldolgozása, de a műben ezt hiába keressük. Legfeljebb az adózásról, az „ökörsütés”-ről van szó, ami természetesen a mi szempontunkból édes-kevés. A mi nézetünk az, hogy a szántó-vető népek történetét foglalkozásuk fejlődésének méltatása nélkül jól megírni nem is lehet. Hiszen a mezőgazdaság erősen befolyásolja úgy a társadalmi, mint a politikai életet, miután alapja mindezeknek. Azt hiszem, ugyanebből a felfogásból indult ki Kazal Zsigmond és kísértette meg az előtte sem ismeretlen nehézségek mellett is megtenni a hézag pótlására azt, amit tenni tudott. Nem igen lehet valaki, aki ebben a tekintetben érdemeit e sorok írójánál jobban méltányolná. De az objektív igazság szolgálatában állva, ki kell mondanunk, hogy a mű magára a mezőgazdaság erősen befolyásolja úgy a társadalmi, mint a politikai ténétírók idevonatkozó laikusnak mondható észrevételei bennünket többé nem elégíthetnek ki. E mellett nagyon sajnáljuk, hogy még az az anyag sincs tökéletesen feldolgozva, ami rendelkezésre áll. Így

például Takáts Sándornak nagyon értékes közgazdaságtörténeti kutatásai figyelmen kívül maradtak, ami annál feltűnőbb, mert hiszen a szerző még Dio Cassius és Leó császár taktikájával is foglalkozott. Kész anyag gyanánt kinálkozott továbbá, de szerzőnk által kellően kihasználva nincs az a sok tekintetben elsőrangú forrásmű, melyet idevonatkozólag 1896-ban az ezredéves kiállítás alkalmából Darányi Ignác, akkori földmivelésügyi miniszter kiadott s mely mezőgazdaságunknak állapotát, a hitelkérdésnek kivételével igazán kiváló szempontok szerint tünteti fel. Óhajtanók, ha szerző ebben az irányban is kiterjesztené az ő működését és a jövőben ily módon a mostaninál teljesebb és értékesebb művel lepné meg közönségünket.

Bernát István.

Egy könyv Erdélyről. Terjedelmes könyv jelent meg az amerikai könyvpiaccon: „A faji küzdelem Erdélyben” címmel.¹ Szerzője *John N. Cabot* nyilvánvalóan fiatal ember, mert a munka eredetileg egyetem doktori értekezésül készült, de íróját a kérdés iránt való érdeklődés elhozta Erdélybe, tanulmányokat folytatott, beszélt irányadó politikusokkal Magyarországon és Romániában s szándéka, — mint mondja, — hogy a tövises kérdést részrehajlatlanul megvizsgálja s tárgyilagos ítéletet mondjon.

Dicséretes szándék és súlyos feladat. Sajnos, a kérdés komplikált s szerzőnek sem politikai tapasztalata, sem nyelvismerete nincs, hogy kitűzött célját megvalósíthassa. Nem tudván sem magyarul, sem románul, talán németül sem, tudása, információi felette hiányosak. A multak magyar nemzetiségi politikájára nézve, forrását egyedül Seton Watson könyvei képezik s nem ismeri Jancsó Benedek alapvető munkáit; a mai román kisebbségi politikát illetőleg egy-pár francia nyelven megjelent régebbi panaszt s az amerikai unitárius bizottságoknak a protestáns egyházakra vonatkozó kétségtelenül értékes, de a kérdés kis részét magában foglaló jelentéseit látta, de nem olvashatta a „Magyar Kisebbség” és a „Glasul Minoritatilor” szomorú lapjait, a magyar és román napisajtót s a román törvényhozásban elhangzott beszédeket. Ugy látszik, elkerülte figyelmét a magyar egyházak 1925. évi őszi nagy panasza is a Népszövetséghez. Ilyen körülmények között a munka alaposágához sok szó fér s szenved részrehajlatlansága is.

A könyv első fejezete a történeti háttérrel foglalkozik, rövidségénél fogva is hiányosan és tévedésekkel tele.

A románok eredetére nézve a dáko-román kontinuitás elméletéhez hajlik, bár elismeri, hogy a kérdés a jelen szempontjából, irreleváns. Megírja, hogy a Mohácsi ütközet új érat jelentett úgy Magyarország, mint Erdély és a román fejedelemségek részére: az utóbbiak csaknem teljesen, Magyarország egészen (?) török uralom alá került, míg Erdélyben egy dicsőséges fejedelmi korszak vette kezdetét. Erdély politikai szervezetével tizenkét sorban végez s egy

¹ *John M. Cabot: The Racial Conflict in Transylvania. The Beacon Press, Boston, Mass.*

szót sem szól az oláhok politikai helyzetének fejlődéséről: hogy, miért nem voltak az erdélyi nemzetek uniójának tagjai s az orthodox válás miért nem volt recepta religio? A görög katolikus egyház megalapításának magyarázata, szerinte az, hogy „az osztrákok meg voltak botránkozva azon, hogy a románok mind görög keletiek“. A Hora lázadást, mint mondja, Vajda Sándor elbeszélése után ismeri, minek folytán arról mint nemzetiségi küzdelemről ír s hozzáfűzi, hogy attól kezdve „a legelkeseredettebb gyűlölet él a két faj: magyar és román között“. A XIX. század eseményeit, saját vallomása szerint, Seton Watson „Faji Problémák Magyarországon“ című könyve nyomán ismerteti s így nem csoda, ha a többek között azt írja, hogy „a magyarok a negyvennyolcas forradalomban csak maguknak akartk szabadságokat kivívni, a nemzetiségek számára csak az elmagyarosítás szabadságát akarták megszerezni“.

A második fejezet a háborúval és a békekötésekkel foglalkozik. Konstatálja, hogy a háború alatt az erdélyi románság „mérsékeltén“ volt lojális. Jobb kifejezés lett volna: hazugan. Kellene, hogy tudja, hogy lojalitásról szó sem volt s a románok kétszínű magaviseletének a bukaresti politika határozatlansága volt az oka. Amint közeledett a monarchia összeomlása, jöttek az elszakadási nyilatkozatok s a gyulafehérvári uniós határozat. Ez utóbbival kapcsolatban Cabot azt hiszi, hogy ha a románok megvalósították volna a gyulafehérvári rezolúciót, „el lett volna érhető az erdélyi kérdés megoldása“. Kár, hogy arról nem ír, hogy a rezolúciók végrehajtását maguk annak szerzői akadályozták meg s dobták sutba, mikor kormányon voltak. Goga „pár malom alatti politikus agyrémének“ nevezte őket.

Nagyon téved Cabot, amikor azt mondja, hogy a román hadsereg 1918 őszén a bukaresti béke megsértésének ürügye alatt vonult Erdélybe. A románok soha sem ismerték el kötelezőnek a békét, erről tanubizonytságot tettek a párisi békekonzferencián. Ferdinánd király hadparancsa nyíltan megmondotta, hogy a cél „a román államok megvalósítása“.

Amit a párisi békekonzferenciáról ír, abban teljesen igaza van: annak „tehetetlensége nyilvánvaló volt“. „Bár a magyar delegáció bámulatatos jegyzékek egész sorozatában mutatta ki az új határok lehetetlenségét“, írja, „hiábavaló volt, létrejött a Trianoni Béke. De világos volt már az aláírás előtt, hogy a magyarok soha sem fognak abba belenyugodni. Hogy egy olyan büszke nemzet, mint a magyar, soha se nyugodjék bele annak feladásába, amit történelmi jogának tart, nem meglepő. S amikor ehhez jogtalanságok egész sorozata járul, hogy például honfitársainak egyharmada gyűlölt és megvetett idegen hatalmak alá került, világos, hogy ez a nemzet az első alkalommal karddal fogja visszaszerezni azt, amit elvesztett. Alkalom eddig nem kínálkozott, — de jöni fog, minden magyar hiszi, — s ki állíthatja, hogy nincs igazuk! A románok bánásmódja nem alkalmas, hogy a magyarok felháborodását lecsillapítsa. Ha túlzás is azt mondani, hogy a románok öt év alatt akarják visszafizetni azt, amit a magyarok ötven év alatt tettek, bizonyos, hogy a románok

kegyetlenül elnyomják a magyarokat. Ha lehet hinni a magyarok szavának, a románok gyalázatosan kormányozzák Erdélyt“.

Mindebből az író saját maga könnyen levonhatná az egyetlen következtetést, de, mint látni fogjuk, nem teszi, hanem, miután egy fejezetben megállapítja, hogy melyek azok az elméleti elvek, amelyek területi átruházások alapjául szolgálhatnak, áttér a magyar és román nemzetiségi politika összehasonlítására.

Nincs miért e helyen bővebben foglalkoznom a magyar nemzetiségi politikáról írottakkal, amelyeket Seton Watson könyvéből másol s amelyek tendenciáját jól ismerjük. De jellemző, hogy, véleménye szerint, ha Magyarországon megvalósították volna Széchenyi és Deák eszméit, — Eötvösről nem tud, — „a kisebbségeknek nem lett volna több joguk a panaszra, mint van az Egyesült Államok kisebbségeinek“. Ugy látszik, Cabot figyelmét teljesen elkerülte az a tény, hogy a magyarországi nemzetiségi törekvések alapját lényegében nem kisebbségi sérelmek, hanem külföldről szított irredentizmus, Erdélyben bukaresti aknamunka, a szláv népek között pánszláv propaganda képezte. Micsoda tévedés, amikor azt írja, hogy „ha a nemzetiségi törvényt végrehajtották volna, a nemzetiségek rövidesen lojális alattvalói lettek volna Szent István koronájának“. Maniu és Vajda Sándor, Lukácsiu László és Vlád Aurél, mint lojális magyar alattvalók!

Cabot konstatálja, hogy a magyar kormányzat és igazságszolgáltatás kifogástalan, Magyarország fejlődése 1867 óta bámulatos volt s közigazgatása „össze sem hasonlítható a szomszéd államokéval“, míg Románia „egy teljesen haszontalan kormányzatot adott Erdélynek: a tisztviselők korruptak és meg nem felelők“. Nem ismervén azonban a román kormányzat multját, nem tudja, hogy a román korruptság évszázados kiírthatatlan örökség; azt hiszi, hogy csak háború utáni jelenség s valószínűleg román információ után, elhiszi azt a mesét, hogy a hitvány közigazgatás oka az, hogy a magyar világ nem nevelt román tisztviselőket.

Egyenesen megdöbbentő az az állítása, hogy a magyar tisztviselőktől a békekötés előtt követelt eskü jogos volt, mert Erdély nemzetközi helyzete még nem volt rendezve s a román kormányzó-tanácsot pedig, amely akkor Erdélyt igazgatta, semmiféle nemzetközi szerződés nem kötelezte. „Ábszurdum lett volna“ — mondja — „ha a románok a békekötésre várnak“. Ahány szó, annyi tévedés! Szerző nem tudja, hogy nemcsak nemzetközi szerződés, a hágai conventio és a belgrádi fegyverszüneti szerződés értelmében volt Erdély csupán megszállott terület, ahol a magyar kormányzatnak kellett volna érvényben maradnia, de hivatalos román dokumentumok, kormányzati cselekedetek s magának a román kormányzó-tanácsnak nyílt deklarációja is tanúsítja, hogy a román hatóságok is tudták ezt s megszállott területnek tartották s területi hovatartozását tisztán opportunista szempontok szerint ítélték meg. A hágai conventio pedig kategórikusan tiltja, hogy megszállott területen a megszálló hatalom hűségesküt követeljen.

Ez a nemzetközi jogban való járatlanság nyilvánul meg szerzőnek a magyar optánsokkal szemben elfoglalt álláspontjában is, akiket, mellékesen megjegyezve, összezavar a telepésekkel. (Lásd a 76. lap alján lévő jegyzetet.) Velük szemben arra az anarchistikus álláspontra helyezkedik, hogy az optánsok ingatlanait a román kormánynak a békeszerződések ellenére is joga volt kisajátítani, mert a román állam nem kezelhet enyhébben idegen (magyar) állampolgárt, mint sajátját. De mire való akkor a nemzetközi szerződés, ha Románia azt semmibe veheti? Angolszász szájából megdőböntő az ilyen kijelentés. Reméljük, azóta Cabot elolvasta a párisi vegyes döntőbíró-ság előtt folyt tárgyalás perbeszédeit.

Az agrár-kérdés lényegéről nagyon homályos fogalma van szerzőnek. Például azt állítja, hogy Erdélyben a Kormányzó Tanács rendelete van érvényben, holott köztudomású, hogy az országban a Geroflid-féle törvény lett végrehajtva. Említi ugyan a végrehajtás során felmerült korrupciót, de sejtelve sincs annak mérhetetlen nagyságáról; szerinte „ilyen reform ilyen időben természetesen korrupcióval jár“. Ezzel menti azt, amit talán nem is tud, hogy a parasztek százezrei föld nélkül maradtak, míg az úgynevezett agronomok földbirtokosokká váltak s a kormány millió holdra menő földeket tartott vissza politikai célokra s tette tönkre nemcsak a reform lényegét, hanem az ország mezőgazdasági termelését is.

Felületesen tárgyalja Cabot a románizáló közoktatási politikát is, amelyet láthatólag román befolyás alatt ítél meg. Nem tudni, hogy az állami és a magánoktatásról szóló törvényeket ismeri-e, mert egy szóval sem említi, holott e két törvény az egész közoktatás alapja s a románizálás fő eszköze. A durva oláhosító politikát hajlandó időleges jelenségnek tekinteni s a liberális párt nyakába varrni, nem tudván, hogy azt már a kormányzó-tanács megkezdte s egyik legvadabb reprezentánsa, Prie, az Avarescu-kormány államtitkára volt. Ilyen körülmények között érthető csak, hogy arra az abszurd s a tényeknek meg nem felelő konkluzióra jut, hogy „a román kormány célja nyilvánvalóan az, hogy a magyar gyermekeket hazafias polgárokká nevelje; hogy románizálja érzésüket, de nem nyelvüket“. Ami, szerinte, helyes.

A volt magyarországi nemzetiségek politikai helyzetét, Seton Watson nyomán, bőven tárgyalja, de a romániai kisebbségek sorsára vonatkozóan — nem tudván sem magyarul, sem románul — már nem állott forrás rendelkezésére s a kérdés felett általános megjegyzésekkel siklik el. Ugyanígy, bánik a közigazgatás és igazságszolgáltatás kérdéseivel is, melyek pedig igazán komoly tanulmányt érdemelnek meg.

A következő fejezetben azt a sajtóságos kérdést veti fel, hogy vajjon Magyarországnak, vagy Romániának van-e több joga Erdélyre? Elismeri, hogy a magyaroknak úgy történeti, mint földrajzi és gazdasági joga kétségbevonhatatlan s a románok csak néprajzi alapon formálhatnak jogot hozzá. Ezzel kapcsolatban részletesen tárgyalja a plebiscitum kérdését s kétségtelennek tartja, hogy a századok, egy népszavazás esetében a románokkal tartanának.

Egy dolgot világosan lát: azt, hogy az új határ mentén nagy területekre technikai joga sincs Romániának s maga is meghúzó egy vonalat, amelyen belül e színmagyar területek vissza volnának adandók Magyarországnak. Körülbelül a Rothermere-határt jelöli meg.

Amit a Bánátról és a svábokról ír, azzal nem érdemes foglalkozni, annyira magán viseli a tájékozatlanság és magyarellenesség nyomát.

A könyv utolsó fejezete oly módon foglalkozik az erdélyi probléma megoldásával, amely a tájékozatlan olvasóra azt a benyomást teheti, mintha valami új és értékes tervet nyújtana.

Megismétli, hogy a román kormányzat, igazságszolgáltatás, kisebbségi politika gyalázatos, korrupció és buta: „stupid, inefficient and vindictive“. A román kormány ígér, de nem tesz semmit; ha el is szánná magát valamire, nincs hatalma, hogy azt végrehajtsa. A román nép pedig, tele török tradíciókkal és magyar gyűlölettel s igen lágy gerincű lévén, hogy bár a maga részére követeljen tisztességes kormányzatot, még kevésbé fogja azt tenni a kisebbségek számára. „A magyarok látják mindezt: hogy honfitársaikat kinnözzék, bebörtönzik, büntetik, elveszik iskoláikat; látják a rossz közigazgatást, az agrár törvényt, a bíróságok megvesztegethetőségét, és száz más. Azt nem látják, hogy mindezért nem Románia egyedül felelős, hogy az ország erősen szenvedett a háború alatt s nem látják, hogy a román gyűlöletet maguk vonták magukra s a jó tisztviselők hiányáért maguk felelősek. Azt azonban tudják, hogy ez így nem maradhat“.

Micsoda konzekvenciát von le ebből az író? Hogyan lehet ezen segíteni?

Legegyszerűbb volna — ezt ő is látja — visszacsatolni Erdélyt Magyarországhoz. De, szerinte, ez lehetetlen, mert csak háború útján történhetné meg, ez pedig ki van zárva.

Autonóm tartománnyá tenni? Ez, szerinte, senkinek sem kell, se magyarnak, se románoknak. Ebben már talán kissé téved.

Nem marad más hátra, mint, hogy Erdély román tartomány maradjon, de olyan intézkedések életbeléptetésével, amelyek Magyarországot és a kisebbségeket kielégítsék.

Erre két eszköz van: Magyarországnak vissza kell adni a határmenti magyar területeket s teljes autonómiát kell adni a székeleknek.

Ez mutatja Cabotnak teljes tájékozatlanságát. Ahelyett, hogy egyelőre a Kisebbségi Szerződés és a gyulafehérvári határozatok komoly végrehajtását követelné, amire nem kell se háború, se diplomáciai tárgyalás, csak egy szerződéses kötelezettség teljesítése, — székely, egyedül székely s nem egyuttal magyar autonómiáról beszél. Nincs fogalma róla, hogy a székely autonómia román érdek s román beleegyezéssel került a kisebbségi szerződésbe.

A székely autonómiát illetően aztán egyszerűen humorosan exotikus tervvel áll elő. A székelységnek nem csupán kulturális autonómiát ajánl, mint a Kisebbségi Szerződés, hanem olyan alkotmány-

jogi önállóságot, mint az Egyesült Államok egyes államainak van az unión belül, katonai, pénzügyi, közigazgatási önállóságot, míg ellenben a székely külügyeket (?), bankot (?) az állam kezelné s Székelyország Romániával közös vámterületet képezne.

Látható, hogy az egész merő naivitássá válik.

A kísérő-levél és a békeszerződések értelmében, mi követelhetünk határkiigazítást, ez nem újság. Székely autonómia, magában, senkinek sem kell, legkevésbé a magyarságnak, ami nem jelentene mást, mint az erdélyi magyarság megosztását s a székelységnek adott autonómia mellett alkalmat és a jogosság látszatát a magyar kisebbség megfajtására.

Cabot könyve egy tapasztalatlan ember futólagos ismeretein, egyoldalú információn és megfontolatlan gondolatain felépült munka. Memento arra, hogy ne nyúljon senki nemzetek történetének bírálatahoz, ne akarjon sorsának intézéséhez kis bölcsességével hozzájárulni, ha nincs elég nyelvi, történeti, lélektani ismerete s hosszú politikai tapasztalata ott a helyben. Ezek a pár napos látogatások, interview-k teszik haszontalanná, sőt károsá a Colbanok népszövetségi működését is.

Könyve végén, ahol a területi engedményekről és az új székely államról ír, azt mondja, hogy ha e kettő megadatnék, „a magyarok azonnal elfelejtenék minden területi sérelmet s Magyarország kétségtelenül hozzájárulna egy szerződéshez, mely kölcsönösen garantálná az új rendet“. Valami Locarnohoz, úgy látszik.

Mi azt hisszük, hogy Cabot inkább eltalálta az igazságot, amikor pár lappal előbb mást írt. „A franciák negyvenhét évig vártak, hogy visszazerezzék Elszászlotharingiát. Ha többszörösen negyvenhét évig kell, hogy várjanak a magyarok, hogy Erdélyt visszazerezzék, várni fognak reá. A magyarok sok dolgot meg fognak bocsátani, sok dolgot el fognak felejteni, de abba, hogy Erdély román iga alatt maradjon, nem fognak belenyugodni... Nem, nem, soha!“

Szász Zsombor.

Olay Ferenc dr.: A magyar kultúra válságos évei 1918—1927. Az előszót írta Perényi Zsigmond báró. Kiadja a Magyar Nemzeti Szövetség. Bpest, (Hornyánszky V.), 1927., 8°, VIII. + 337 lap.

1914. augusztus 12-iki kelettel látott napvilágot a volt monarchia első veszteség-kimutatása a világháború hősi halottjairól, sebesültjeiről, eltűntjeiről és hadifoglyairól. Közel másfél évtized telt el azóta. Sőt június 4-én 8 éve annak, hogy a magyar megbizottak aláírták a trianoni békeparancsot. És íme — annyi idők múltán — még mindig, mintha tovább folynék a háború. Szinte naponként jelenik meg egy-egy újabb hír a magyar nemzet legújabb veszteségeiről. Egyik jelentés az oláh vagy szerb hatóságok által halálba üldözött magyar áldozatokról szól, másik a csehek kémfogsái során börtönbe zárt magyarokról, harmadik a Brazíliába űzött erdélyi vagy délvidéki testvéreinknek, esetleg az idegen légió magyarjainak szenvedéseiről, pusztulásáról hoz újabb megrázó részleteket, vagy a csoukaországban nyomorgó menekültek, B-listások öngyilkosságáról

ad szívetfacsaró értesítést. Egyidejűleg olvashatunk közleményeket a megszállott területeken végrehajtott „agrárreform“ útján elrabolt magyar birtokokról. S a magyar vér és magyar vagyon mellett sorvad, pusztul a magyar iskola és veszendőbe mennek egyéb magyar közművelődési intézmények, a védelmükre hivatott népszövetség hallgatólagos beleegyezésével.

Olay Ferenc munkája is ilyen veszteségkimutatás, nemzetünknek az ember és a terület után legbecsesebb értékeiben: a magyar szellemi élet műhelyciben és javaiban 10 éven át szenvedett, részben immár pótolhatatlan káraitól. Az anyagot tíz fejezetre osztja a szerző. A trianoni kényszerbéke létrejöttét vázoló bevezetés után bemutatja a magyar protestáns és katolikus egyházak siralmas helyzetét a megszállott területeken. Ezután következik az elvett és bezárt, vagy nyilvánossági joguktól, fentartási alapjaiktól megfosztott magyar iskolák és egyéb, a magyar oktatásügy ellen elkövetett erőszakosságok stb. felsorolása. Külön-külön fejezetekben nyújt részletes áttekintést a kulturális alapítványok, a múzeumok, könyv- és levéltárak sorsáról. Majd az elpusztított emlékművek egyenkénti ismertetése után a magyar kisebbségek szellemi élete egyéb tényezőinek, főleg a sajtónak és a színészetnek küzdelmeiről ad elevenen megrajzolt képet.

A mű tartalmának ez a rövid ismertetése is mutatja, hogy a szerző gondosan kiterjeszkedett a szellemi élet minden ágára. Az olvasó hálával tartozik neki a jól összeválogatott képekért is, melyekkel mindjárt ad oculos demonstrálja, minő iskolát, templomot, műemléket stb. veszített el nemzetünk.

Kár, hogy a műbe tárgyi hibák is csúsztak be. Így tévesen nevezi a körösi püspökséget r-katolikusnak (41. l.), holott az görög katolikus. Tévesen beszél a Berthelot francia tábornoknak adományozott báró Nopcsa- és Farkadini-birtokokról (104. l.). Valóságban az Alsó- és Felsőfarkadin hunyadmegyei községek határára fekvő, eredetileg Nopcsa-féle, legutóbb Fáy Viktor örököseitől elrabolt birtokot adták az oláhok Berthelotnak. Hibásan írja Fajkürt község nevét Fajdkürtnek (u. o.). Egy tót könyvből kiírja, hogy „Kossuth Lajos túróci (!) „csehszlovák“ nemes volt“ (108. l.). A felkiáltójelre azonban itt nincs szükség, mert a Kossuth-család valóban túrócmegyei eredetű volt. Anakronizmussal beszél a szombatos székelyekről (158. l.), mert az utolsó szombatos székelyek 1868-ban áttértek a zsidó-vallásra. Némi tévedéssel állítja, hogy Mária Terézia három határőrezredet létesített (181. l.). Valóságban csak a történeti Erdély területén öt határőrezredet állított fel: két székely gyalog-, egy székely huszár-, és két oláh gyalogezredet.

Forráshivatkozásai sem mindenütt szerencsések. Így például szívesebben vettük volna, ha Tiszának a királyhoz intézett és a háború ellen állást foglaló memorandumait a Tisza összes művei 4-ik sorozat II. kötetéből idézte volna és nem a „Szózat“ című, azóta megszünt lapból. Mellőzendőnek tartjuk továbbá az ilyen hivatkozást is: „V. ö. Aciu képviselő beszédét a román kamarában 1924 jun. 12-én“,

mikor köztudomásu, hogy az oláh kamara naplóit alig egy-pár embernek áll módjában nálunk figyelemmel kísérni. Szívesen láttuk volna, ha egész terjedelmükben közölte volna a kisebbségi szerződéseket. Ez esetben ugyanis az olvasó maga is megállapíthatta volna, hogy az úgynevezett utódállamok e nemzetközi szerződéseknek jóformán minden pontját megsértették. Nyelvébe is csúszott be néhány budapesti pongyola-kifejezés. Pl. „Ezeknek az intézményeknek elvesztése a nemzeti kulturát ért szerencsétlenségnek külön lapját képezi“ (97.l.). Vagy pl. „a románok kíméletlen bánásmódja... a magyarsággal, már jóval a világháború előtt is létezett“ (127.l.). Végül óvjuk szerzőt — bármennyire is megértjük egyébként lelkiállapotát — egy ily műben a vezércikkszerű hang gyakori ismétlődésétől is. Higgye meg szerző, néha a tények pusztá felsorolása hatásosabb minden szónoki disznél.

Az előrészen olvassuk, hogy a könyvnek „a nagy nyugati nyelveken is meg kell jelennie“ (VII.l.). Némi átdolgozás után szívesen látnók magunk is a mű fordítását, amely bizonyára hasznos szolgálatokat végezne nemzeti ügyünk javára a külföldön is.

Nagy Miklós.

A Magyar Tudományos Akadémia és a klasszikus ó-kor, az Akadémia alapításától 1883-ig. Irta: Förster Aurél. (Bp. 1927.)

Nagyon időszzerű manapság történetirői részletességgel és nyomatékkal rámutatni, mint szerzőnk teszi, arra a szoros kapcsolatra, melyben a M. Tud. Akadémia, alapításától fogva, a klasszikus tanulmányokkal és műveltséggel állott. Akkoriban ez nemcsak a tudományok rendszerének teljessége kedvéért történt így, hanem a korabeli legfényesebb magyar elmék át voltak hatva annak a tudatától, hogy a magyar nyelv, irodalom és műveltség a klasszikus, s elsősorban a görög műveltségből szívja éltető nedveit. Ezeket a tudományokat akkor szükségeseeknek, pótolhatatlanoknak tartották. Pedig a magyar nyelv és irodalom éppen akkor indult nagy önbizalommal hatalmas fejlődésnek, s az öncélú élet lelkesültségében talán érhetőnek is találnók, ha elfordult volna a klasszikus (latin) műveltségtől, mely fejlődését addig akadályozta. Ám ehelyett, éppen nemzeti műveltségünk érdekében már az alapításkor kirajzolódott az a termékeny program, mely a klasszikus tanulmányok elmélyítését s a nemzeti műveltség széles rétegeibe való átömlesztését tartalmazta. Ennek a ténynek dokumentumai tárulnak elénk Förster dolgozatában. Vajjon nem várhatjuk-e joggal, hogy ennek a történeti folyamatnak átgondolása visszhangot keltsen mai tudománypolitikánkban is? Mert ma éppen ezek az összefüggések szakadoznak és homályosulnak el. Nem a M. Tud. Akadémiában, ahol a folytonosság még megvan, hanem ott, ahol az új erőknek csirázniok kellene: a magyar nevelésben.

Kár, hogy Förster dolgozata nem nőtt könyvvé: akkor előttünk állna egészen máig ennek a fejlődésnek pragmatikus története; így sürgetve várunk kell a folytatást. Mert hiszen ebben a formában

már lezárult tudományos pályákat metsz ketté az 1883. év caesurája, holott szerzőnk átfogó szempontjai túlkiváncokznak az önmagaszabta határon. Az anyag, minthogy a kéziratban őrzött műveket is felöleli, az adott évhatárig teljesnek mondható s így a magyarországi klasszikus tudományok történetének és bibliográfiájának egyik legbecsebb fejezetét alkotja. A szerző végigtekint a klasszikus tanulmányok humanisztikus művelőin, a műfordítói irodalmon s a szakszerű filológiai tudományon s tárgyalását Ponori Thewrewk Emil és Ábel Jenő korszakos működésének ismertetésével zárja.

Szabó Miklós

Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. Képes kiadás. Budapest, 1928. Franklin Társulat.

Åz irodalomtörténetírásnak van két érdekes véglete: egyik a Rókus-kórházra, a másik holmi parkkal körített pompás üdülõhelyre emlékeztet. *Pintér Jenõ* legújabb, képes irodalomtörténete ebbe a kategóriába tartozik. Luxusa szinte domináló. A külföld már járta ezt a mesgyét, *Pintér Jenõ* egyszeribe maga mögött hagyta a német, francia, angol konkurrensokat. Olyan épületet varázsolt magának és olvasóinak, hogy a legegyszerűbb zűg is főúri kényelemmel van berendezve. Pazar kiállítás, kitűnő vegyítése kellemesnek és hasznosnak; se szeri, se száma olyan meglepetéseknek, minők eddig még tévedésből sem gyönyörködtettek eféle művekben. Gyors egymásutánban táruznak elének az érdekesebbnél érdekesebb irodalomstatisztikai adatok, nevezetes lapok és folyóiratok címlapjai, különféle táblázatok, jelentős magyar könyvek idegen fordításainak címlapjai, azután élethű képek: magyar írók otthonukban, a felolvasó asztalnál; a magvarra legművészebben s legtöbbször fordított írók arcképei, képek a magyar irodalom világirodalmi kapcsolatahoz, irodalomtörténeti térképek, melyek a szűlföldtől a temető magányáig ivelnek át, híresebb pályadijak nyerteseinek táblázata, irodalmi társaságok tagjairól való táblázat, stb.

Nálunk eddig már nagy vívmány volt, ha az Arannyal lezáruló korszak csupán kilencztedét foglalta el egy kétkötetes irodalomtörténet második kötetének. *Pintér Jenõ* legújabb művében a mult szerényen visszahúzódott az első kötetbe, míg a második ezt a büszke címet viseli: *A magyar irodalom a XX. században*. Egy egész kötet jut néhány kurta évtizednek! Nyilvánvaló a szándék, hogy végre a jelen szemébe nézzünk, mely ma szinte fontosabb a multnál, mert szeretetre, istápolásra, megértésre szorul. *Pintér Jenõ* ebben a liberális felfogásban talán egyetlen tudós úttörõnk irodalomtörténetíróink között. Ő volt az, aki tankönyveiben szemelvényeket mert felvenni *Ady* verseiből, olyan idõben, mikor *Ady* értékeiért pálcát törni még nemcsak nevetés, de tekintélykoekáztatás is volt. Azóta *Pintér Jenõ* átélte s ki is fejezte egyes rövidebb korszakok hangulatát. Emlékezzünk nagy kétkötetes irodalomtörténetére, melyben egy szomorú idõ hazafiúi fájdalomla minden szenvedélyek szenvedélyével jutott kifejezésre. *Pintér Jenõ*ben éppen ez a líraiság rokonszenves: könyvei nem zárt formát öltöttek az évek folyamán, önmagukat javították és egészítették ki,

de mindenkor híven tükröztették az igazságra való szenvedélyes törekvést. Ez az irodalmi igazság korunkban nehezen érhetik egésszé, befejezetté *egyetlen* könyvben, hiszen a történelem kulcsára is ember s lehetetlen, hogy néhol el ne árulja párt-jellegét.

Pintér Jenő legújabb könyvében, melyet a magyar irodalomtörténetírás virágoskertjének nevezhetnénk, már derűs, megnyugtató kilátás esik a megfutott útra. Ellenséges társadalmi osztályoknak, irodalmi pártoknak, fajoknak és vallásoknak be kell látniok, hogy mindnyájan együtt vannak s legkiválóbb képviselőik közül egyetlen egy sem hiányzik. Lehetetlen, hogy meg ne dobbanjon a szíve a legecnikusabb írónak is, mikor itt látja művét, sőt esetleg fényképére, az irodalmi térképen szülővárosa mellett nevére is rábukkan. Azt hisszük, a mai magyar irodalom ebben a könyvben van először igazán jelen. A második kötet több kötetnek vázlata így is, nem az iniciálék pontos aprólékosságával kirajzolt, hanem tágas kulisszák merész, nagy vonásaival. Pintér Jenőnek fő elve volt, hogy a legsajátosabb nemzet-összetételnek, a magyarnak, mai művészi lelkületét minél hívebben kifejezze. Ime, az első forma, mely egy nem képzelt gazdagságú korszakot a maga pregnáns jelenségeiben magába foglal. Ebben a megható optikai csalódásban Akadémia és Nyugat, konzervatívok és liberálisok s mindazok a frakciók, melyek a rendíthetetlen meggyőződés jogán elszigetelten, magukba burkolózva vallják egyedül üdvözítő művészi és etikai, faji és nemzeti tételeik igazságát, válaszfalaktól nem akadályozva sorakoznak fel, mintha szimbólumot jelentenének, hogy ennek a valóságban is így kellene lennie. Nézzük a különféle portrékat, csupa ellentétes jelenségek: egy felsőbbrendű magyar világ dala zeng belőlük. A magyar erők tüneményes sokféleségét jelentik ezek, Vargha Gyulától Ady Endréig, Schöpflin Aladártól Voinovich Gézáig, az egész vonalon, beláthatatlanul. Tehetünk-e róla, ha bennünket is lírai hév fog el s ha a könyv átfogó, megértő szelleme, a minden párton felülemelkedés, az elrendezés, a lelkiismeretesen, évtizedek óta gyűjtött anyag impozáns volta szinte jobban megkap, meghat, elkápráztat a könyv minden egyéb jelességénél? Az irodalomtörténetírás, mely sajnos, mindvégig a jobb oldalon maradt nálunk, ezúttal kibontakozott zárt kereteiből. A való életbe jött ki, a kronológus elvegyült alakjai közé, akik közül egész sereg az élő ember s arra vár, hogy lefékezze pártszenvédélyét, levegyék szeméről a szemellenzöt, melyet a viszonyok rákényszerítettek s odavezessék egy ünnepi asztalhoz, mely a meghasonlott s annyira kibékülést sóvárgó egységes magyar nemzeti szellem irodalmi bankettjét jelenti a magyarság legtragikusabb századában.

Vajthó László.

Három regény: *Péczy József: „Földobott kő.”* 150 oldal. A Kultúra r. t. kiadása. Gyula. — *Kodolányi János: Szakadékok,* 200 oldal. Athenaeum. — *Sásdi István: Vadludak,* 134 oldal. Dante-kiadás.

Péczy József mindig a maga világát, a maga élményeit és megfigyeléseit adja írásban. Sohasem csetlett-botlott se jobbra, se balra: szeretettel, megértéssel és jellemző erővel válogatta alakjait a magyar

földről. Épp úgy, mint *Tömörkény*, vagy mint *Móra Ferenc*, valósággal vele él és érez alakjaival s nem kerül fölibe, még a leíró részletekben, a boncolgatásban, vagy lélekrajzban sem annak az életnek, amit lerögzít. *Péczeley József* úgy gondolkodik írásaiban, mint az ő falusi alakjai, mint a zanaszugi atyafiak s ez teszi éppen olyan közvetlenné, természetessé és zamatosá írásait. A „*Feldobott kö*“ ezenfelül drámaian izgalmas, gyors lüktetésű, érdekes kis regény, vagy talán inkább hosszabb elbeszélés. A feldobott kö szimbolum. A feldobott kö is visszakerül a földre: az embert is, aki a földből sarjad, visszahívja a föld. Ebből ered a regény címe, de ettől függetlenül is áll a történet, mely maga lábán jár. Két öreg gazdáról szól, akik jó barátok voltak, de nagyon összevesztek, mert az egyik, — aki a fia már taníttatja s úrnak akarja nevelni, — a másikat odavágta, hogy „*Tagosító*“ ami annyit jelent hogy elszántott a más földjéből. A módos gazdát szíve gyökeréig érinti ez a sértés, mert tisztának érzi magát s ezért nagyon rossz szemmel nézi, hogy a másik gazda fia, az „*Úr*“ titokban teszi a szépet a lányának. Közben kiderül, hogy az ellenfél, akiért jótállt, — mivel ő nem volt otthon váltólejáratkor — a nevét odakanyarította a váltó alá. Nem volt ugyan bűnös szándéka, mert a „koma“ úgyszólván elismerte volna az írást, hiszen jóban, rosszban egyek voltak de nyomban az aláírás után zörrentek össze. Már nem lehetett a hibát jóvátenni. Ott sötétlett a vészterhes felhő állandóan az aláíró gazda feje fölött. A bank ravasz és rosszindulatú ügyésze is megtudja a hamisítást s a börtön sötét torka mered a gazda felé. Fia, az „*úr*“, éppen ekkor kéri meg a másik gazda leányát, de ez a szemébe vágja hogy az apja váltóhamisító. Kész a tragédia, az egyik lélek már-már összeroppan. A test is összeomlik. Szélütés éri s tehetetlenül várja az erkölcsi halált is, amikor öreg eselődje vállalja, hogy ő írta a szomszéd nevét a váltóra, holott írni sem tud. De ezen is segít, mert faaprítás közben lecsapja három ujját, éppen amivel a tollat kellene megfogni, hogy igazolja az aláírást! Ekkorra azonban a szomszéd is megrendül. Kérges szíve megennyhül. Megbocsát. Az „*úr*“ fiú otthon marad, visszatér az anyaföldhöz s megkapja a leányt. Egyszerű történet ez így, de annyi jól megírt, nemesen felfogott s átértékel részlet van benne, hogy ez a kis regény *Péczeley József*nek kétségtelenül egyik legjobb munkája. A sok sívár, lelkünk-től távoleső fordítás és henye, léleknélküli, zsonglörködő írás után valóságos üdülés. *Péczeley József* nyelve mint mindig, egyszerű, tözsgyökeres, zamatos. Hangjában valami kedves, férfias, szelíden megenyhült humor és nobilis életbölcsesség van, akár valamelyik paraszt alakja lelkének kiesillanó sugarában. Ő maga is az, testestől, lelkestől, de becsületesen: magyar. Akár valamelyik mosolygó, barnaszemű, derüstekintetű paraszt, aki Zanaszugon elbeszélget a kiskapuban.

Kodolányi János: Szakadékok című regénye az ifjúkorból vette új tárgyát. Szóval olyan diákregegyezmény ez is, abból az időből, amire mindenki, — nemcsak az írók — áhítatosan emlékszik, mint az élet gyorsan elszállt báránnyelvéire. A kötet érdeme, hogy alakjaival, helyzetrajzával és hangulatával vele él az író. Talán sokkal többet is lát benne, mint mi,

mert bizony a főszereplő, a kis diák regénye nagyon sovány, nem is érdekes. *Móricz Zsigmond* diákregegyében, a „*Légy jó mindhalálig*“-ban sincs sok történés, de milyen mély, milyen karakterisztikus, mennyire művészi és életteli. Bele van rögzítve a kis diák életének poézise, derüje s tragikumuma. *Kodolányi* meséje jelentéktelen. Vannak persze szép, jól megrajzolt alakjai, de egészben valami a szürke részletekre ráboruló egyhangúság árasztja el a könyvet. *Kodolányi* Jánosnak sokkal, de sokkal jobb munkái vannak. Talán valami szelíd, busongó visszaemlékezés dobta felszínre benne ezt a tárgyat, az ifjúság felfoszló kis buborékjait, amikhez maga az író szeretettel vonzódik, de ami művészi érdeklődést bennünk nem ébreszt.

Sásdi István: „*Vadludak*.“ Gyanakodva vettem a kezembe *Sásdi István* könyvét, mert hasábokra menő kiadói beharangozás előzte meg. Ami meglepő: nem csalatkoztam. Legelsősorban *Sásdi István* regénye érdekes. A regény meséje lüktető. Nem sok történik benne. Egy különös, kiábrándult, de okos és érdekes férfi kerül egy kis városba, ahol kerüli az embereket s az uri kaszinó helyett inkább a parasztkoresmát bújja. Ő a „vadlúd“, aki nekivág a borus, felhős égnak, szabadon repülve, a porba sárba, le nem szállva... Egy leány, akinek a lelke keres *valakit*, beleszeret. Sokat találkoznak s már-már ő is elrepül a férfivel, de mégis megtorpan és otthon marad. Férjhezmegy a gazdag, rózsásképzű, jóember völlegényéhez. A „vadlúd“ pedig tovább repül a borus őszi égen. Szép könyv ez. Hiszen nem történik benne sok, de minden fájoan szép és igaz. Könyves pesszimizmusa meghat, de el is szomorít bennünket. A kötet hangja bátor és nincs benne semmi abból a most divatos alkalmazkodásból, — mely újabban az irodalomban, — sajnos, a legjobb írók munkáiban is, — olyan ügyesen símul a jazzband uralmához és mesterkélt kézzel szórja az erotika csillogó aranyfüstjét. A „Vadlúd“-ban élet van. Fájdalmas, érdekes, szívünkbe markoló élet. Ezuttal a kiadónak nagyon igaza volt. *Sásdi István* regényét sokan fogják olvasni. Ez, amit örömmel mondhatunk róla. *Pásztor József*.

Schöpflin Aladár: Balatoni tragédia. Franklin-Társulat.

Zola és Goncourték óta a regénynek állandóan tiltakoznia kellett az alapjában mégis romantikus lelkű naturalista vezér nemesi oklevele ellen, mellyel a tudomány előkelő fokaira akarta fölemelni azt a plebejust, aki úgy járt, mint a Molière urhatnám polgára, boldog örömmel döbbenvén reá, hogy amit mond, illetőleg elbeszél, az „próza“, illetőleg pszichológia és szociológia. A „lélektani“ regényeknél állandóan rá kell mutatni arra, hogy a művészet és a tudomány legalább is úgy különböznek egymástól, mint a milói Vénus és egy anatómiai kézikönyv emberi testet feltüntető ábrája. A görög életöröm harmonikus, márványba faragott himnuszát az anatómus is felhasználhatja, ellenben egy orvosi könyv bármily igaz ábráját is nem fogjuk műtárlatok bélyegzőjével lepecsételni. Mi van a tudományos igazság és a művészi alkotás között? Az, ami a Kodak-gép s Mednyánszky szeme között. Sokan így mondanák: az, ami az intuició és a fogalmi meg-

ismerés között. A művész titokzatos teremtő ereje, tárgyával való összeolvadása, felcíje égő szenvedélye, amiből a művészet születik, ez a csodálatos gyermek, aki sem a művész, sem a valóság, hanem mindakettő.

A *Balaton* tragédia egy tragikus szerelem története születésétől kezdve a halálig. Laboratóriumi pontossággal megírt napló erről a tüzvészről mely egy alapján unatkozó asszony agysejtjeit lassan elborítja. Egy asszony története, aki a Karenin Annák, Madame Bovaryk hosszú, az egész modern regényen átkigyózó csapatából egy budai kávéházba téved. Sokszor szinte fárasztó ez az aprólékos lélekrajz, mely pontos, lélektani grafikonokban is kiabrázolható terjedését s növekedését mutatja be a szenvedélynek. Ezek az asszonyok mind sajátos lelki hipokondriával elemzik állandóan önmagukat. Lehet, hogy hibás általánosítás, de az ember ott érzi mögöttük egy nagyon mély bölcsességű, tiszta látású esztétikus szerző arcát, mint amikor egy-egy színdarab személyei és cselekménye mögött a néző — belefeledkezés helyett — ott érzi a drámaíró is settenkedni a színpadon. Vajjon nem a Gyulaj Pálok, a kritikai látással megáldottak Nessus-íngé az, amit akkor sem tudnak levetni, amikor az alkotások szent ligetébe érnek? A művész keserősége, aki alkotás közben is kettéválik legbelsőbb énje világában és a *másikkal*, a bíráló énnel az ihlet boldog perceiben is felülvizsgálja és ellenőrzi önmagát? Nem innen jön-e azután az az alkotás, amiben önmagában véve semmi hiba nincs, csak az a megmagyarázhatatlan sorok közötti jelentés hiányzik belőle, mely egy szimpla, hétköznapi embersorsban végtelen távlatokat láttat? Mely egy nagyon egyszerű kis tragédiát úgy ad a kezünkbe, mint egy aranykulcsot, mivel nagy messziségekre nyíló ajtókat lehet kinyitni. Ha ez hiányzik, ha nincs *tükre* az alkotásnak, ha nem látom benn magamat, mást, vagy százakat, éppen az a művészi vonás hiányzik, ami az érdekességét adta volna meg. Ennek a szegény öngyilkos asszonynak, a regény főhősnőjének éppen az a *másik* tragédiája, hogy megindulásunk, részvétünk és érdeklődésünk hullámai épp oly gyorsan elsímulnak fölötte, mint a Balaton habja, ahová belelőte magát.

Muraközy Gyula.

Sipos Domokos: Vágtat a Halál. Szentimrei Jenő bevezető életrajzával. Erdélyi Szépművés Céh. Kolozsvár, 1927.

Szabad-e az Irodalmi Halhatatlanság kapuján dörömböltetni az irodalom elvetéltjeit? Szabad-e talapzatra emelni a torzót s örök érvényt követelni a Halál-megakasztotta kifejeletlen gesztusoknak?

Olvasom Sipos Domokos verseit s gondolkozom az életén. Ez az élet egy Kemény Zsigmondot kereső regény. A világgá vándorolt keimefestő és a dicsőszentmártoni bába fia végigküzdí magát a gimnáziumon, napidíjas a szülővárosában, a lenézés elől Pestre menekül, jogászcodik egy évet s hivatalnok lesz a statisztikai hivatalban, hogy hamarabb nősülhessen, fölcsap patikus-prakszinak, a háború hazasodorja, besorozzák és kiszuperálják, számvevő már s csakhamar az erdélyi Svájeról álmódó magyar, román és zsidó fiatalság egyik veze-

tője. A Károlyi-forradalom elsöpri a régi nagyokat s a 26 éves fiatal-ember azon veszi észre magát, hogy rámaradt a megye s ő a legkomo-lyabb főispánjelölt. A románok bevonulnak, Sipos Domokos felcsü-szik, helyettes főjegyző most a címe, közben meg is nősül, de nem bírja soká a megváltozott városházát, leköszön s a kenyértelenség tollat nyom kezébe. Idáig jóformán semmit sem írt s most egyik nap-ról a másikra megnyeri a Zord Idők kettős novella-pályázatát. Ettől fogva állandóan ír. Ő szerkeszti a Kisküküllőt, a megyei radikálisok lapját. Harcol az öt kiközösíteni iparkodó álkonzervatívok ellen, elő-adásokat tart, polemizál. A gogánváraljai hitközség, hogy igaza mellett szint-valljon, egyházmegyei világi képviselőjéül választja. 1922. kará-csonyára kiadhatja első novellás kötetét, Istenem, hol vagy? a könyv címe, ki is prédikálják érte, annál nagyobb szeretettel fogadják őt író társai. Pályája s a legszerényebb anyagiak is biztosítva volnának, csak a tüdejébe harapott bele a halál. Regényeken dolgozik, új pályá-díjat nyer, de igazi, nagy epikára már nem futja erő és idő. Vágtat a Halál. Ekkor a reménytelen vég előtt fordul a lírához. Nagyobb lélegzetű mondanivalóra már nem telik, de néhány versnyi felkiáltás talán még kikerül belőle. A budakeszi szanatóriumból haldokolva tér haza, 1927. karácsonya váltja meg őt erdélyi sorstól és emberi nyomo-rúságtól.

Poszthumusz verskötetének ő csak tizenhárom darabját adhatta ki még életében, a többi írásai közül halászták elő, egy-kettő kivételé-vel befejezetlenek, vázlat szerűek, leközlésük jogos volta vitatható. Vál-lalt versei egy tehetséges író írásának a gerenda-vázai. A lelki nagy-ság stigmáit hordják, de mint művészi alkotások másodrendűek. Egy-egy kitételében félelmetesen lobban föl a halállal vívott szörnyű far-kasszeme, de talán csak *Ácsolj keresztet* című költeménye éri el a nagy vers határait. Ahogy önmagától való elidegenedését, az élet és az ő clete közt támadt hasadást, a halál lépteire beállt belső csönd kínos feszültségét panaszolja: az szép. Szinte érzem, amint a testből kifejlő lélek elszakítja összefüggéseit. Hol szedtem föl ezt a nehéz nagy fejet, kérdi egyhelyütt. A lelkéről ezt mondja: úgy él bennem, mint egy titokzatos vendég. Kétségkívül embernyi ember volt, aki ezeket a ver-seket írta. Csak ideje volt kevés. Nem képződhetett ki benne az a kínos izlésmitológia, amely a nagy költők szavainak a reliefjét adja. Novellát akkor kezdett írni, amikor az életre nem maradt más lehetősége; verset, amikor már a novellára sem maradt lehetősége. S ver-sein is azt érzem, amit novelláin, hogy egy nagyrahívatott, merész, elfogulatlan, rokonszenves világnézetű embertárs áll mögöttük, de nem művész idegek. Az az érzet-dzsungel hiányzik mögülük, amely a nagy művészek műveit a mondanivalótól függetlenül is az egyéniség-ről szóló gyónások sűrűjévé avatja. Megszerezhetette volna-e később ezt is? Úgy érzem, igen. Későn kezdett írni, de olyan nagyvonalú, egész-ségesen forradalmár lélek, hogy biztosan megérezhette volna magát. Sok van ebben a 32 éves fiatalemberben, ami a 24 éves Adyra emlé-keztet. Csakhogy mit ér minden lehet és talán a Halál nagy úgy-van-a előtt?

Halottsértés ez a kritika? Azok közé tartozom, akiket a bevezető tanulmány írója említ? Átrághatatlan szecskahegyeket emelek az író és műve közé? Lehet. De számomra a mű az egyetlen közeg, amelyen át az író hozzámférhet. Én csak a műnek hihetek, akármit bizonygat hősről Szentimrei Jenőnek az erdélyi irodalom keletkezéséhez érdekes dokumentumot szolgáltatató, kegyeletes életrajza, a kis kötet nagyobbik fele. S e művön át úgy érzem: Sipos Domokos nemcsak kettétört élet, de a költött szó lesodort virága is. Nagy emberi értékei lehettek, de hiányoztak belőle az emberi értékeket konzerváló művészerők. A magyar irodalomkritikának régi rossz szokása, hogy az élőkhez szigorúbb, mint a halottakhoz. Én a halottakhoz vagyok szigorúbb. Az élők előtt ott az élet; a „van“ keskeny holdsarlóját koronggá kiegészítő „lehet.“ A kritikát olykor szerencsésen segítheti ki a kritikai utópia, de az irodalomtörténet a művészi fölfedezést jelentő, szimbólikus sugárzású életek csillagútja.

Németh László.

Gyökössy Endre: Ha a cserkész bünbe botlik. (Singer és Wolfner kiadása.) — *Mihály és Milán.* (A jegyzők árvaházegyesületének művészeti osztálya kiadása.)

Ha egy új könyv címlapján ezt a szót olvassuk: „Cserkész-regény“, valami olyan friss, eleven, szívet-lelket gyönyörködtető olvasmányt várunk, amilyen hatást egy kedves, élénk cserkész tesz reánk. Szabad-levegőt, fiatalságot, vidámságot. Ez a cserkészregény ezt a vára kőzést erényei mellett sem váltja be. Cigány, a cserkészű hazugság segítségével tud csupán a nyári táborozásra a csapattal együtt elindulni s ez a bűne sötét felhő felette. Nem tud résztvenni a boldog bajtársak szórakozásaiban, büntetésül kivonja magát a mulatságok alól, mindig több munkát vállal magára, míg végül hazatérve, bűne rövidesen kiderül s megbűnhődik, hogy megjavulhasson. Ez a bünbe botló cserkész, ez a szóftan és kedvetlen fiú elrontja azt az egész nyári táborozást, amit végig akartunk élni ezekkel a kedves fiúkkal. Nem elég erőteljes az az ellentét, melyet a becsületes és vidám többi cserkész nyaralásáról lehetett volna megrajzolni, ennek kellett volna győzedelmeskedni s ezt az egy bünbe botlott pajtást önvallomásra bírni. A szerző ezt a kétségtelenül meglévő közszellemet és ennek hatását nem használta fel eléggé, bár a „Cigány naplót ír“ című fejezetben e megoldás felé indult el.

Mihály és Milán című könyvét szerző a külső címlapon regénynek, a belsőn legendás történetnek minősíti. Mire azonban végig-olvasuk, hajlandók vagyunk odairni azt a sokszor megtévesztő meghatározást: Igaz történet az életből. Nemcsak azért, mert szereplői között valóban élő neveket és egyéniségeket találunk, nemcsak azért, mert valóban küzdelmet vívó eszmék és irányok harcait ugyanezekben az élő emberekben megmutatja nekünk, hanem főleg azért, mert mindennek a valóságát és keserves következményét ma is egészen elevenen érezzük életünkben. Ennek a könyvnek a témaválasztása igen szerencsés. Szerkezete is jó. Alakjai erősek és határozottak. Összeütközései mélyen erednek. Megoldása igazságos és megbékítő. A tót és a ma-

gyar, a magyarra lett tót és a pánszlávvá lett tót közötti harcok, szarvasi diákesték, nagynevű tanárok és papok, derék becsületes élet, mind-mind igaz, mit szívesen olvasunk és szívesen ajánlunk. Derék munka, mely szívvel lélekkel és szeretettel íródott s hatást fog tenni minden ifjú olvasójára.

Kemény Lajos.

Apróbb kritikák. *Eckhardt* Sándor: *Sicambria*. Egy középkori monda életrajza. Budapest, 1928. Minerva-könyvtár, IX. f., 47 l. — *Fehér Géza*: A madara-i lovas-szikladombormű és őstörténeti vonatkozásai. Budapest, 1927. 15 l. — *Moravcsik Gyula*: A II. nemzetközi bizantinológiai kongresszus. Budapest, 1926. 12 l. — *Fábián István*: A francia konzervatívizmus filozófiai alapvetői. — Maurras, Seillière, Maritain. — Budapest, 1928. Minerva-könyvtár VIII. f., 18 l.

Eckhardt Sándor tanulmánya a *Sicambria* szó és név eredetéről nemcsak a magyar-hún történettel kapcsolatosan érdekes, hanem azért is, mert a magyar-francia kulturkapcsolatok történetében is jelentős középkori mondát világít meg. *Sicambria* ugyanis nemcsak a hún krónikában fordul elő, hanem nevezetes része a franciák középkori nemzeti őstörténetének is: a *sycamber* jelenti a mondabeli trójai frankokat, *Sicambria* pedig az ezen néphez kitalált főváros neve, melyet a Meotis közelébe, Pannonia határába helyeztek. Ez a hagyomány a franciáknál az egész középkoron át él sőt Jean Lemaire de Belges-nél (XV. század) kiderül, hogy a magyarok a trójai leszármazás alapján testvérnép a franciákkal. Tehát a középkori franciák Magyarországot tartották *Sicambria* révén őshazájuknak. — Magyarországon, az aquincumi romokban legelőször valószínűleg a XII—XIII. században hazánkba jött francia szerzetesek vélhették felfedezni a frank őshaza fővárosát. Így hát a *Sicambria-Óbuda* azonosítás a magyar-hún krónikától független. Francia eredetű, tudós elképzelésből származik, mely még a humanizmus korán túl is tartja magát, sőt a népnyelvbé is átmegegy. A tudós szerző a VIII. század óta megjelent forrásokból nagy szorgalommal és biztonsággal mutatja ki azokat, amelyekben *Sicambria*őről van említés és kiváló éleslátással, szövegekritikai és összehasonlító alapon adja a monda életrajzát.

Fehér Géza, a szófiai egyetemen a bolgár-magyar kapcsolatok kiváló kutatója, rövid, tömör tanulmányban számol be a madarai (Bulgária) lovas-szikladomborműről. A török kulturájú népeknek nagy-szerű emléke ez a 23 méter magas lovasrelief, a görög- és alánverő Krum kán síremléke. A fényképen bemutatott emlékmű meglepő művészi készsége árul el a vadászjelenet ábrázolásában. A tanulmány az emlékmű művészettörténeti jelentőségével nem foglalkozik; őstörténeti vonatkozásait fejtegeti és magyar leletekkel, illetőleg feljegyzésekkel való több megegyezést állapít meg. A szobormű alkotója *Fehér* meggyőző érvelése szerint bolgár-török volt. Ez fontos következtetést enged vonni a bolgár-török nép és a vele rokon magyarok magas szellemi kulturájára, mely jóval felülemelkedett már akkor is a hazánk területén lakó népekén.

Moravcsik Gyula, a belgrádi második nemzetközi bizantinologiai kongresszusról számol be. Ezen már tizennégy állam vett részt, (a három év előtti első bukaresti kongresszuson a központi hatalmak nem voltak jelen). A kongresszuson a magyar bizánci tudományt Darkó Jenő, Czebe Gyula és *Moravcsik* Gyula képviselték. Mindhárman tartottak előadást. *Moravcsik* magyar vonatkozású értekezésében a bizánci források török-magyar tulajdonnevek onomastikájáról szólt, mely egyik fontos része a bizantinológia jövő feladatainak. Egyéb magyar tárgyú előadások is hangzottak el: így Konstantinus Porphyrogenetosról; J. Ivanov (Szófia) a régi bolgárok viseletéről szólva, kimutatta, hogy itt bizánci hatások csak a XII. századtól kezdődnek. Ez minket is érdekel, hiszen a X. században a bolgár és magyar viselet megegyezik. M. Laskaris a magyarországi görög településekkel foglalkozott, (a XVIII. századi tokaji görög kereskedő társulattal).

A tanulmány nemcsak beszámoló, hanem ismerteti a bizánci tudomány magyaránú fejlődését külföldön és hazánkban egyaránt. Hangsúlyozza a speciális hazai vonatkozások kifejlesztését, megemlékezik kutatóink érdemeiről és egyúttal megjelöli a kitüzendő és követhető célt: a bizantinologia hazai vonatkozású részeinek feldolgozását. A kiváló tudósnek e tekintetben csak helyeselhetünk. Speciális egyetemi tanszék felállítása a kelet-európai bizantinologia központjává tehetné hazánkat.

Fábián István tanulmánya a legközvetlenebb jelenbe visz: Maurrasról, Seillière-ről és Maritainról szól, a *jelenkori* francia konzervatívizmus képviselőjéről. (Igy helyesebb volna a tanulmány címe.) Sajnálatos, hogy az ügyesen egybefogott értekezés annyira rövid, csupán egy ív terjedelmű.

Ha e három egymás melletti francia nevet látjuk és elgondoljuk, különösen Maurrasnak és Seillièresnek a tanulmányban ismertett elméleteit, az jut eszünkbe, hogy mennyire találkoznak a *végletek* a francáknál, a végletek e nagy nemzeténél. Találkozunk e végletekkel a történelemben: a XIV. Lajos abszolút katolikus monarchiája után, — amilyennek elméleti hirdetője e három francia író is, — kirobban a nagy forradalom. (Pedig Guyon abbé 1760-ban Oraclejában éppen ellenkezőleg, a szektás Angliának jósol forradalmat: la diversité des Religions y grossira furieusement l'orage!) Azután reakció és forradalom még egymáshoz képest felváltják egymást, míg végre a XIX. század végén az ideálok nélkül maradt fiatalságban megindul a „conquête de la foi.“ Az elmélyedő, élő hit mérsékelő erejéből kiegyenlítődedést várunk Franciaországban. Azonban a mai Franciaország ifjú generációjának szellemi vezéreinek is alkatban, felfogásban csak *végleteket* találunk. Maurras, az Action Française szerkesztője, csupa akció, csak a való, reális életben találja helyét, abba helyezi el irodalmi és politikai elméleteit, végletekig cselekvő, végletekig gyűlöl mindent, ami protestáns, zsidó, német és olasz (l. *Mercure de France*, 1927. I. 15. sz.), a véletlekig reális. Seillière a „tudatalatti“-nak társadalmi érte-

leben vett kifejlesztésével, Maritain az egyedül üdvözítő tomisztikus filozófiájával mindent betetőzőleg, a végletekig spirituálisak. És végül mind a hárman, akár a gyakorlati síkban mozognak, akár a spirituális régiók ritka levegőjében lélegzenek, a végletekig elvontak, mint a francia úgynevezett filozófusok Rousseautól kezdve azok voltak: világok és nemzetük sorsát mesterkélt egyszerűséggel akarják közös nevezőre hozva megoldani. Egy nemzetet megjobbítani, nagyszerű és tiszteltreméltó feladat, de hogyan sikerül ez Maurrasnak, a Biblia ellenségének? Maurrasból az érzéki ember beszél, aki „nem foghatja meg az Isten lelkének dolgait.“ Seillièreből és Maritainból pedig végső elemzésben ugyancsak a tulságba vitt előítéletes intellektualizmus hideg szele fúj.

A tanulmányból — bizonyára térszúke miatt — az elméletek bírálata hiányzik, ezért próbáltunk felfogásunknak, ha csak igen röviden is kifejezést adni. Egyébként a szerzőt tanulmányaiért dícséret illeti. Különösen jól sikerült az írók egyéniségéről írt rész.

Dr. Hajdu István.

A négy evangéliom és az apostolok cselekedetei. Károli Gáspár átdolgozott fordítása. Magyarázó jegyzetekkel és Copping Harold képeivel. Budapest, 1928. Kiadja a londoni vallásos traktátus társulat.

A biblia újabb illusztrátorai között tagadhatatlanul az angol Harold Copping szól hozzánk a legérthetőbb és legnemzetközibb művészeti nyelven. Vele szemben nagyon erősen német Schäffer és nagyon francia Burnand. Nagyon örülünk, hogy a Londoni Traktátus Társulat legalább az evangéliumokat és a cselekedetek könyvét kiadta Harold Copping illusztrációival. S különös köszönet illeti meg a kiadót azért, hogy ezt a kiadást nagyon hasznavehető, hézagpótló magyarázó jegyzetekkel is ellátta.

Báró Podmaniczky Pál.

Színházi Szemle. Az utolsó hetek legnagyobb színházi eseménye nyilvánvalóan az *Ibsen-ciklus* volt. A Kamara-színház hét darabot válogatott össze a nagy norvég százados évfordulójának magyar ünnepére (Vadkacska, Sollnes építőmester, John Gabriel Borkmann, Hedda Gabler, Rosmersholm, Kísértetek, Nóra). Az előadások általában komoly jelleget adtak a centenáriumnak: a darabok legnagyobb része számtalanszor színre került már a Nemzetiben, Kamarában, így hát elég értékes tradíciót érvényesíthettek ezek az esték. A Kamara Ibsen-előadásait csak kétszeresen megbecsültük, mióta a Vígszínház látványossá hígított Ibsen-előadását láttuk. (Ha mi holtak feltámadunk.) Itt is a hódolat lelkesített, de micsoda kifejezésben! Ibsen utolsó darabjában — ahogy a Vígszínház színrehozta — sehogysem tudtunk ráismerni a híres drámai epilógusra. A Kamara-színház Ibsen-ciklusa különösen kézzelfoghatóan igazolta, Ibsen változatlan hatását. Ibsen ma már a nagy írók második stációjához ért: a körülte fel-feltámadó vita ellenkórusában már nem tehetségtelenségét harsogják, hanem elavultságát bizonyítgatják. S íme, a gyorsan elhantalók minden argumentumán túlragyog Ibsen költészete. A színház jegypénztárát jóval az előadások napja előtt valósággal megostromolta a kö-

zönség, a jegyek hamarosan elkelték s úgy hallottuk, egyik estén sem maradt üres hely a nézőtéren. Valami mesterséges akció dolgozott volna itten? Hét estére bajos dolog táblás házat varázsolni, ma, amikor inkább a Dybuk, a Krétakör-féle darabok jelentik a színvonala-sabb színdarabokat; s lám, az Ibsen-ciklust meg kellett ismétlni. Ibsen, aki hosszú ideig nem bír érvényesülni s első diadalait nagyrészt lelkes érte-harcolók kitartásának köszönheti, nálunk is lázt tud kelteni, noha manapság sok, műve élvezésében elfáradt olvasója ugyancsak ránci-gálja európaszerte a lélekharangját. Természetes, hogy az Ibsen-darabok hatása nemcsak irodalmi: jelentékeny része van benne a színdarabok egy különös nemének. A nézőtéren ott szoktak lenni a színterem vendégei is, olyanok, akik Ibsen valamennyi mondatát dültbetűsnek érzik és értik, s a vadkacsa-szimbólumot magasra tartva, minden kis zug mögött az ibseni lelkiállás modern mitológiáját, mondjuk: kísértetjárását sejtik. Lehetetlen volt észre nem vennünk a Kamara előadásaiban azt a különös kísérő zenét, melyet időnként s bizony nem egyszer feleslegesen a székek ritmikus recsegése támasztott. Ez is Ibsent igazolja, ha kissé paródisztikusan is: a nagy norvég „elintézt” a közönség előtt ma is rejtély. Nincsen mindenkire hatása, sokan unják, boncolgatásra érdemtelennek találják, amiről Ibsen éppen úgy nem tehet, mint tulságosan egészséges nézői. Kifürkészhetetlenségét vagy lemosolyogjuk, vagy elfogadjuk s gyönyörködünk benne: hangulat, fantázia, rokonlelkűség dolga ez.

Ibsen alakjai rendkívüliek. Ha azok a társadalmi bajok, melyek ellen Ibsen prédikál, enyhültek vagy egészen megszűntek is, ha Ibsen korának problémái közül többet megoldottak is már, Ibsen különös világa ma is él, alakjaival együtt. Egyik legavultabbnak hirdetett műve, a *Kísértetek*, ma is örök perspektívát nyit a múlt rejtelseinek s az orvostudomány ma sem vágta el ennek a darabnak fő ütőerét. Ibsen kedvencei alakjai nem patronok, nem másolhatók s ami velük megy, egyetlen egyszer esik meg. Életükből semmiféle közös tanulság nem vonható. *Nóra* tragédiája látszólag egy egyetemes probléma-vágányon fut, azóta a nőemancipáció nagyot nőtt s arra esküszik, hogy Nórát manapság már nem írják meg. Tény az, hogy *Nóra* sorsa billiomszor megismétlődött már Ibsen előtt és után s mégis ki mondana, hogy akár-melyik polgári tragédia közös vele? *Nóra* magában egyesíti a férjes nő minden titokzatosságát, a társadalom haladásától függetlenül s ameddig házasság lesz, élni fog örökifjan, mint egy megtestesült szimbólum. Semmiféle társadalmi operencia nem akadályozhatja meg, hogy Ibsen — alakjain keresztül — újra meg újra ne hasson a rokon kedélyekre, ha ezek különben egy egészen más világ gyermekei is. Mert az embert nem a társadalmi jelenségek milyensége teszi boldoggá vagy boldogtalanná, dráma vagy vígjáték hőségé, hanem a veleszületett természet, mely minden társadalomtól annyira független. A délvidéki púposnak több árnyék kísért a lelkén, mint az éjszakai ép embernek s ugyancsak az éghajlatnak mindig megszámlálhatatlan különbözőségű az ember-faunája. Ibsen alakjai kevés kivétellel, magának a költőnek változatai, nők és férfiak. Egyhangulatúság jellemzik őket (az idegen

léleknek *egyhangúság* ez), ibseni alaptermészet, melynek kisugárzásai. Ibsen egész drámai műve ennek a líraiságnak kényszerében jelentkezik, ez szabja meg határait, ez adja erejét, ebben rejlenek fogyatékoságai is. Ibsen elsősorban nem drámaíró, hanem a legsajátosabb költők egyike. Hatása ezért nem lehet általános, nagy tömegeket átfogó, a „senkié és mindenkié“ elv alapján, melyben ügyes drámagyárosok azóta is annyit jeleskedtek. Ibsen legtöbb alakjában lelke egy-egy zugát világította be, önmagát rajzolgatta, azért olyan különösek ezek a változó s egymással inkább fej- és alaktartásban, mintsem benső lényegben különböző képek. Az arckép sohasem készült el teljesen, de az arcképek sorozata: Ibsen képe. A modern drámairodalomban egyetlen írónak személyisége sem függ oly nyilvánvalóan össze alakjaival, egész mondanivalójával, mint az Ibsené. Talán azért érzik ez annyira, mert Ibsen, aki mindig önmagáé s a magányé volt, mentőeszközüül egy objektív formát keresett, a drámait, a legkülönösebb szubjektum ábrázolásához.

Ibsennek nincsenek problémái. Művén rajta van korának jegye, de ez úgy zsugorodik össze a felületén, mint a növekvő testen a gyermekkori oltás helye. Bármilyen problémát vessen is fel Ibsen, útközben megszűnik az problémává lenni. A probléma sorsa a megoldás, az idejét mulás. Ibsennél nincsenek megoldások, csak elcsitulások, békés rezignációk s túlnyomó többségben tragikus zuhanások. Legkedvesebb alakjai mind magasra törnek s alázuhannak. Az élet legkisebb kérdését végtelenné feszítik s a mindenséghez fordulnak válaszáért. Ezek a kérdések hólapda módjára indulnak s lavinákká nőnek, melyek maguk alá temetik áldozatukat. Ibsen legtöbb hőse elesik, de csak látszólag. Ebben a zuhanásban emelkedés van, egy határozott cselekvésen, akaratton, elszántságon keresztül valami különös, boldogító ideál felé. Az élet szűk ezeknek az alakoknak, nagyobb dimenziókra, teljesebb életre vágnak. Az egyén az egyénhez, legszűkebb környezetéhez és a társadalomhoz minő kombinációkban viszonylik Ibsennél! Mintha minden vonatkozást, minden lehetőséget próbálgatna a valótól menekülő költő s egy nagy cselekedet végrehajtásában találná az egyetlen kivezető utat. Az életet a művészetért, a művészetet az életért feláldozni egyformán tragikus, felfedni egy társadalmi hazugságot éppen olyan szörnyű következményekkel jár, mint amilyen undorító önámítással fetrengeni a szennyben. Ibsen végigpróbálgatja drámáiban az egyén minden vonatkozását a legtarkább csoportosításokban, a legheterogénebb alakok csoportosításában s nincs végső szava, hogy az életboldogság tanát körülvonalazza. Csak kis, falánk nyárspolgárlelkek vannak, meg Nessus-ingben járó vadlúd-karakterek, állati önteltségben vegetálók és zuhanó Ikarusok, akiknek a hullás fenséges ívelése, a megsemmisülés ritka és merész módja adja a pillanatnyi kéjt és az örökkévalóságnak egy villanó hitét. Ibsen az emberi élet végokait fürkészi s ez a perspektíva tágítja, feszíti szét szűk, gyér levegőjű társadalmi drámáinak falát is. Mindenütt Ibsen lelke jár, a költőé, inkognitóban, a szimbólum álarcában, egy objektív forma ürügye alatt, még történelmi drámáiban is.

Ibsen a színpad-technika dolgában is korszakot jelent. Gáncsolói hányszor szemére vetették már, hogy darabjaiban tulajdonképpen nincsen is más, csak a multnak kísértetjárása. Rágódás **elmult**, visszatérő dolgokon, melyek a szemlélőnek megemészthetetlenek maradnak. Csakhogy Ibsen éppen abban mester, hogy ezt a végtelen folyamatot, mely a szemlélő látókörén túl messzire esik, elmúlt évtizedek időrétegeiből kerül színre, hatalmas megelevenítő erővel kelti életre. Valóban nála nincs kimondott cselekmény, s mégis nincs egyetlen felesleges szó sem. Az a pár szó, mely elmúlt dolgok életét sűrűsíti magába, eseményé, közvetlen élményé válik, s nem a feszültség hiányán, nem az alakok körvonalainak hiányosságán múlik, hanem a felkorbácsolt szenvedélyek mérhetetlenségén, ha a megindult lélek-zajlás a titkok titkával közeledik egy drámai vég felé. S ha sokszor percekre keresztül nincsen is jelentősebb fordulat s a hangot inkább az elhallgatás rejtelmessége hangoztatja, mint a beszéd, helyenként mégis éreznünk kell, hogy azt a pár köbméternyi teret, melybe a dráma préselve van, hatalmas boltozatok fogják össze, kemény, acélgerendák, a legmodernebb épület vasrendszerét megcsufolók s hogy a boltozatnak csudálatos, mélyen zengő visszhangja van, melyben a legkisebb hang is pillanatokig cseng s tovább zszibong a nézőben. Vannak Ibsennek jelenetei, melyek a legfrissebb modern drámai fordulatokkal versenyre kelhetnek s a színjátszás remek anyagául szolgálnak. Mikor Rank doktor szívart kér Helmertől, s Nóra gyufát gyújt, a korhadt doktor csak ennyit mond neki bucsúzásul: *Köszönöm a tüzet!* Ez a jelenet ma is egyedülvaló s olyan fényt lövell magából, mely egy egész tragikus életet be tud világítani. John Gabriell *Borkmann*-ban az alsó és felső ház kettős drámája folyik, akkora elevenséggel, mint a fókuszba bilincselt sugarak feszültsége. A felvonások közt egy-két pillanat idő mulik el, az egész darab egyveretű, egyvégtébe folyó s a függöny csak azért hull le időnként, mert mi gyöngék vagyunk. A hármas egységnek micsoda klaszszikus diadala ez, anélkül, hogy valóban rá gondolnánk. Valóban a hármas egység mivoltára leginkább Corneille, meg Racine darabjaiban eszmélünk igazán s ez a megismerés kissé olyan, mint mikor a szívünket, a tudónket kezdjük felfedezni, valami szívbeli, vagy tudóbeli rendellenességkor.

A norvég lélek Ibsen művében vált európai hatásúvá. Észak csodálatos embervilága, természete az, általa kelt bennünk eleven életre. Ibsen egy érdekes faji hangulatképet tett irodalmivá, szűkebb hazája határain is túl, mindenütt a világon, ahol a ferdén hulló sugarak, a lelkiismeret-túltengés, a kifejezhetetlen érzékenység, a sebzett és kielégíthetetlen gög és titáni szárnyalás iránt fogékony lelkek élnek. A fjordok zenéje drámáinak szerves háttéréből jutott hozzánk, az északi tájak és emberek sajátos élete az ő magányos szívéből, remete-szemlének csodálatos prizmaín keresztül szűrődtek belénk. Hogy ez így történt, abban része van annak is, hogy Ibsen, aki törülmetszett éjszaki ember, általános emberi magaslatra tudott vergődni s egy egész világ érzékenyeinek meg tudta szólaltatni sziklák és tengerszemek közé zárt kicsiny világát. Ibsen, a művész, Európa és hazája között áll, a forrás,

melyből értékei fakadtak, hazája talajából csörgedez, de a felhozott kincsek Európa kohójában edződtek örök emberivé. A művész, sokszor egy egészen kis nemzet fia, nemcsak szakasztott mása fajának, de túl is nő rajta, fölibe is kerekedik. Az idegen utas, ha *odafönt* jár, talán esüggedve, lehangolva keresi Ibsen modelljeit s csak részleteket talál, embertípusban és természetben. Ibsent kell olvasnia, hogy Észak teljes ábrázatát lássa. A norvég faj hozzá nőtt, hozzá magasodott Ibsenhez, aki egy egész világnak újjá formálta egy világtáj képét.

Ibsen minden idők költője. Érezzük, hogy korából sarjadt, összefügg vele, hogy köze van ahhoz a milliőhöz melynek gyermeke volt s mégis már életében túlnőtt korán és miliójén. Részvételt van az egyén és a társadalom sorsa iránt, de a leggőgösebb arisztokrata. A szabadságért harcol, de merőben ellenlábasa minden korszerű forradalomnak. Az emberi életnek örök kérdéseit teszi fel, olyanokat, melyekre ma sem kapunk feleletet. Ibsennel az esett meg, ami Lenauval s minden nagy magányossal. A természethez kiáltoz, mint minden emberi élet ősanjához, de nem áll szóba az emberrel s *visszhangban* visszadobja a kiáltását. Ibsennél nincsenek bölesen leszűrhető élet-tanok, de kevés író ábrázolta oly megrázón a modern Prometeuszok harcát egekkel s földdel, mint Ibsen. Férfias rezignációja, nemes gőgje a nyithatatlan kapuk ostrománál, érzelmesség-hiánya, zordon moralitása s az a félhomály, mely történeteinek reálitását fátyolozza, a realizmus és szimbólizmus utánozhatatlan keverése, sokáig híveket nevelnek neki s ezek lesznek annyian, mint a legtöbb kiváltságos költő kísérete. A modern ember lelkiismerete ő. Ő írta a modern lélek legrejtelmesebb balladáit: az éjszakai fény és az éjszakai éj tapad hozzájuk. Hiszünk hívői hitében, hogy az ő kora még csak ezután következik el. Megérdemli, mert egyéniség volt.

Vajthó László.

Kiállítások. A *Szinnyei-Társaság* immár harmadízben rendezte meg *Tavaszi Szalon*-ját a *Nemzeti Szalon* helyiségeiben. Megírtuk még az előző kiállítások alkalmával, hogy ezeknek a Tavaszi Szalonoknak rendkívüli jelentőségük van a fiatal művészgeneráció nevelése szempontjából. Egyfelől a nagyközönséggel ismerteti meg a legifjabb művész-nemzedék munkásságát, törekvéseit, akarását, másfelől megfelelő keretben, saját társaik nem elnyomó és lenyűgöző konkurenciájában juttatja az ifjúság művészi eredményeit a nyilvánosság elé, díjakkal, elismerésekkel, sőt a megvétel lehetőségével birva minél nagyobb művészi erő kifejtésre az ifjú művészsarjadékokat. Tehát az erkölcsi és anyagi siker egyaránt buzdítja fiataljainkat a tárlaton való részvételre. Ez az oka, hogy az eddigi *Tavaszi Szalonok* is nagy sikert arattak, bár kivételes, vagy éppen tüneményes tehetség nem is bontogatta rajtuk szárnyait; s innen van, hogy az idej is sívár tavaszi művészi évadunknak elismerésre méltó eseménye.

Száznál több fiatal művész és művésznő szerepel majdnem két és félszáz alkotással, s a résztvevők nevei közt már többször olvasott nevekkel is találkozunk, de javarészt ismeretlen, ez alkalommal — komoly tárlat keretében — először a nagyközönség elé lépő nevekből áll

a kiállítás művész-lajstroma. A kiállított művek jószándékú, becsületes törekvéseket mutatnak, amelyek kétségtelenné teszik, hogy a mostani generáció szintén méltó lesz majdan a magyar művészet eredményeit és sikereit folytatni és öregbíteni; érdekes, hogy az ifjúság tanító-mesterei és utánzott irányítói között Rudnay, Iványi-Grünwald, Vaszary, Szőnyi mellett a fiatal Aba-Novákot is ott találjuk, akinek hatását több fiatal művésznünk vásznán felismerhettük. Mint a követett példaképek fenti névsora is mutatja, a modern művészeti irányok voltak a kiállításon nagyobb számban, de elítélni való szertelenséggel, jövővel nem biztató kísérletezésekkel alig találkoztunk. Egészében a kiállítás megnyugtatólag hatott a legfiatalabb művésznemzedék felkészültsége és komolysága felől s minden jóval biztatott művészi jövőjük tekintetében. Nevek felsorolásától — hiszen csokély kivétellel akár minden résztvevőt megemlíthetnénk, — ez alkalommal a rendelkezésünkre álló kevés hely miatt eltekintünk; a résztvevők dicsőretemléltó és elmélyedő szeretettel és buzgalommal küzdöttek első sikerük ügyéért.

A magyar művészek tavalyi nagysikerű lengyelországi látogatását a *lengyel művészek* most viszonozzák egy *reprezentatív kiállítással*, mely fényes külsőségek között nyílt meg május 13-án a *Nemzeti Szalon*-ban. A kiállítás nagyszerűen kiválasztott anyaga, a kitünő rendezés csakugyan összefoglaló és áttekintő képet ad a mai lengyel képzőművészetről. Már a két év előtti *lengyel grafikai kiállítás alkalmával* hangsúlyoztuk, hogy a lengyel grafika legjellemzőbb sajátossága a minden idegen hatáson, irányon, iskolán átütő *nemzeti karakter*. Ezt a véleményünket most e kiállítás hatása alatt a lengyel képzőművészet egész területére ki kell terjesztenünk. A lengyel képírás és képfaragás egész birodalma felett a nemzeti génusz szelleme lebeg. Tanulhatott a lengyel művész bárhol, követhet bármilyen divatos vagy elképesztő irányt, lehet postimpreszionista, expresszionista vagy neo-klasszikus, élhet Párisban vagy bármely művészi emporiumban, lengyelsége mint valami finom patina, megkülönböztető jeggyel látja el munkáit. E mellett a lengyel művészet, úgy látszik, nem barátja a pusztán jel-szavakkal dobálódzó, de belső tartalom nélküli modern irányoknak. Művészeik mind a legkomolyabb, a legtartalmasabb, a leginkább fejlődésre képes új irányok hívei s valamennyiüknek jellemző ereje az alapos, szolid technikai felkészültség s az alapos, lelkiismeretes rajztudás. Ezek a vonások teszik a lengyel művészet e kiállítását valóban reprezentatívvá, mely méltóképen képviseli a nagy múltú kultúrnép művészi jelenjét.

A modern művészet mai kulturcentrumai közül főleg Páris van nagy hatással a lengyel művészet jelenjére, hol számos művésznünk él, dolgozik, egész külön kis lengyel művészkolóniát alkotva. Ezeknek munkásságát is bemutatja a kiállítás. A párisi lengyelek vezére a két éve elhunyt *Zalk Eugeniusz* volt, kinek képei a párisi neoklasszicista irány követőjére vallanak leegyszerűsített formáikkal s ezüstszürke tónusaikkal. Hasonló törekvéseket árul el *Gottlieb Leopold*, kinek brilliáns rövidülésben látott „Hálászás“ című műve különös figyel-

met érdemel. *Pankiewicz József* töretlen színű csendéletei és üde, friss levegőt árasztó tájképei Renoir-tanulmányokról tanuskodnak. A többi párisi lengyel művészt is (*Halicka, Menkes, Makowski*, stb.) befejezett alkotások képviselik.

Az otthon Lengyelországban élő művészek is erős kapcsolatokat mutatnak a párisi modern irányokkal, de lengyelségük erősebb nacionalista helyi színezettel látja el műveiket, mint párisi társaikét. Témaválasztásuk, a színösszetételükben erősen jelentkező dekoratív törekvések mind a „couleur locale“ hatására irandók. Közöttük elsősorban *Borowski Wacławot* kell említeni. Stilizált, tompított színű kompozícióiból lengyel lélek árad („Összeesküvés“ című vászna egyik legjobb darabja a kiállításnak). *Sichulski Kazimiers* művészete a népi művészet dekoratív színforrásait használja fel képeiben. Az „Új házasok hazaérkezése“ című képén ez a fajtság a legöntudatosabban és művészi formában jelentkezik. *Skoczylas Wladislaw* vízfestményei egyéni úton haladó stilizáló törekvéseket mutatnak. Témaiban, élénk, derős színezésében egészen lengyel *Jarocki Wladislaw*, kinek parasztokat ábrázoló, napsütötte tájak elé állított figurális képei a ruha aprólékos részletezésével is a népi hatások teljes érvényre juttatását bizonyítják. *Czajkowski Sztaniszlav* „Templomszentelés“ című képén a gazdag és harmonikus színezés ismét népi hatásokra vall. *Falat Juljan, Filipkiewicz Stefan, Kamocki Stanislaw, Kadzierski Apolonjusz, Szczesny-Kowarski Felicjan* olajjal és aquarelrel festett tájképeiben a naturalista megfigyelés stilizáló átformálásokkal s egyéni felfogásban jelentkezik. Egészen önálló tehetség nyilatkozik *Scryjenska Sofa* munkáiban: hatalmas tempera kompozíciókban már nemcsak párisi, hanem orosz, sőt japán hatásokat is megkülönböztethetünk, de a téma, a mesészerű felfogás egészen lengyel az erős dekoratív színnátásokra való törekvéssel együtt. („Gyümölcszüret“, „Tánc.“)

Borucinsky Michal, Krzyzanowski Konrad arképei értékes emberábrázolások. *Weiss Wojcichnek* a tisztán festői felfogás felé hajló tehetségét. „A sárga ing“, „Divatárusnők“ és „Félakt“-ja nagyszerűen képviseli. Még *Pruszkowski Tadeus* figurális képeit és *Mehoffer Jozef* „Májusi est“ című rendkívül hangulatos kompozícióját említjük meg, mint a kiállítás festészeti részének legérdekesebb résztvevőit és munkáit.

A szobrászati részben a legerősebb művészek *Dunikowski Xawery* és *Szczepkowsky Jan*. Mindaketten fából faragják műveiket, melyekben minden modernségük mellett a legyél gótika hagyományainak s a népi szellemnek érvényesülését érezzük. A kiállítást egy tuat érdekes mintájú és eredeti színezésű szőnyeg, a modern varsói és zakopanei iparművészeti műhelyek értékes terméke egészítette ki.

Az erős történeti hagyományokkal bíró, jelenjében is kitünő képviselőkkel rendelkező lengyel művészet bemutatkozását egyhangú elismerés fogadta, még mélyebbé téve a két nemzet között évszázados hagyományon alapuló jóviszonyt és a kölcsönös megbecsülés érzését.

A *Szépnművészeti Múzeum* grafikai osztályának *Dürer-kiállítása* változatlan vonzó erővel bír a közönségre. Nagyszerű, hibátlan lapokon

táru elénk *Dürer* legjelentősebb grafikai munkáinak jóformán teljes sorozata áhítatra és csodálatra indítva a nézőket. A megértést és *Dürer* grafikai munkáiban való lelki belemerülést hathatósan előmozdítja a kiváló rendezés, melyet dr. Hoffmann Edit végzett, kinek gondossága a kiállítást a művész által illusztrált könyveknek, valamint az Ajthosy-nemzetségre vonatkozó néhány oklevélnek a bemutatásával is megtoldotta.

Oroszlán Zoltán.

JELEK ÉS MAGYARÁZATOK.

A megosztott Magyarország. Nincs keservesebb harc, mint a történelmi falsumok elleni keresztes hadjárat. Olyan makacsok ezek, mint a lernai hidra vagy egy eltaposott tűz bujkáló, alattomos lángjai. A tudósok tollukkal szívenszurják szabályszerű párbajban őket, jegyzőkönyvet vesznek föl a küzdelemről, ország-világ előtt eltemetik könyvtáraik kriptájába, hogy csak egy kortörténeti adat sírfelírása maradjon belőlük... és néhány év vagy évtized múlva felkelnek a halottak új sorozásra. Matériális vagy spirituális imperializmus ilyenkor a verbunkos. Hogy ne ismerjenek rá a történelmi hamisításra, sajtóban és népgyűléseken történelmi dogmák páncéljába öltöztetik. Hány ilyen sírgödörből felkelt marxista „törvény“ őrzi még félelmetes, rozsdás fegyverzetben a megmaradt felleget. De ott is, ahol a tudomány-„ancilla ecclesiae“ maradt, sűrűn reánk tör ez az avas hadsereg. Egy ilyen népszerű kisértetet idézett meg népgyűlésen egy szellemes magyar miniszter nemrégiben. Az ellenreformáció éjféli homályba fektető romjai közül ballagott elő ez az öreg kisértet, hogy siralmas énekét mankójára támaszkodva zöngje el arról, *hogyan osztotta meg a magyar egységet a reformáció.*

A geometriának egyik bizonyításra nem szoruló axiómiája, hogy a legforradalmibb átló is csak azt oszthatja *ketté*, ami megelőzőleg *egy* volt. A matematikának hasonlóan örök megállapítása, hogy a nulla szomorú sorsán sem az nem változtat, ha megszorozzák, sem az, ha elosztják *kettővel*. Ezeknek az egyszerű és rideg törvényeknek iskolapadjánál kérdezzük: hol az a Mohács előtti magyar *egység*, amit a reformáció bontott szét?

A lelki egység? Egy óriási homokhegy ez az ország, melyben minden homokszem a maga külön önző életét éli, mert egy élő *idea* gyökerei sem tudják közös szolgálatába rendelni, akár vallásnak, akár nemzetnek neveznék is. A humanista Mária királyné, az önmagának — halott-árnyéka király, az országot Velencének árvevező, erkölcs nélküli Bakócz esztergomi érsek, az 5000 arannyal megvásárolt Szathmáry pécsi püspök, a pénzsóvár és parázna Szalkay egri püspök, a zsa-

roló és kegyetlen Horváth szepesi prépost, a mindezekről megundorodó, fehér lelkű Tomory érsek, a mindig borittas, kiesapongó Báthory nádor, a kétszínű Szapolyai, a fegyelmezetlen és megvásárolható köznemesség, a tüzes trónon elperzselt Dózsa György, a fejedelmi vagyont gyűjtögető, nagyravagyó Verbőczy Magyarországon ugyan micsoda *egység* tartja össze ennek a bomlani kezdő nagy holttestnek szétesett sejtjeit?

A politikai egység? De hiszen sem Ferdinánd, sem János király nem a reformáció borozdája nyomán huzták meg a véres átlót, a kettévált ország határmegyéjét. Micsoda hitnek a nulláját osztotta volna ketté és micsoda ezer darabra széthullott nemzeti életet darabolt volna el az Evangélium Lelke, mely e sötét chaosz vizei fölött lebegett és egy új nemzeti kultúrát teremtő munkájával annyi megoszlast hozott csupán, hogy elválasztotta a világosságot a sötétségtől.

Ellenben a XVI. század végére kialakult egységes nemzeti lelket a Pázmány Péter zseniális hadjárata vágta ketté. Megsírassuk? A múltak árnyait bajvívó tornára küldjük el egymás ellen?

Már azért se tesszük, mert ma még a lelki spektrum *legultrább* színezetű agyvelői se merik a tiszta róm. kath. Mexico tömör lelki egységét a másfél száz felekezetre bomló Egyesült-Államokkal szemben megállapítani; sem a XIV. Lajos véres dragonyosaival egy vallásos nevezőre hozott Franciaország feltétlen kultúrfölényét a vallásilag megosztott Németországgal szemben, sem az annak idején „kellő módon“ egységesített Spanyolország nagyobb kulturális értékeit a valóságilag egészen széttagolt Angliával szemben. Sőt a róm. katolicizmus legjobb virágait azokban az országokban hozta, ahol a protestantizmus harmata is reáhull a lelki kölesönhatások kikerülhetetlen törvényénél fogva. Bizonyos azonban, hogy a különböző tagjait a nemzeti orkeszternek okvetlenül össze kell fűznie, elrendeznie és harmoniába hoznia egy, központi gondolat karmesteri pálcájának: *a nemzeti gondolatnak*. A másodhegedűnek éppen úgy, mint a primásnak, mint a kürtösnek és dobverőnek együtt, engedelmesen kell végre a sok próba után a világtörténet pódiumán eljátszani a sok csárdajelenet után azt a szimfóniát, ami a nemzeti feltámasztás ünnepére készül, aminek címe: *magyar egység*.

A szellemes miniszter úr egy egész primitív egységről álmodik: az egyetlen hangszer egységről, a mi álmunk szebb és teljesebb: az egység, amit különböző hangszerek, hangok és lelkek közt -- a harmónia teremt.

μ.

A magyar szentháromság. Révész Imre nemrégiben konstatalta (Protestáns Szemle 1928. jan. Biblia és hazafiság), hogy az Úr Jézus Krisztus szenvedései, halála, feltámadása nemzeti *képkincs*é lettek... ahelyett, hogy nemzeti erővé váltak volna.

Nos, ez a mi nemzeti képtárunk egy pár nappal ezelőtt megint gyarapodott egy jelentős darabbal. Az adományozó neve Rákosi Jenő, aki a Pesti Hírlap áldozócsütörtöki vezércikkében így ír Esmond Harmsworth úrnak, Lord Rothermere fiának, budapesti fogadtatásáról:

„A magyar Szentháromság képe lebegett szemem előtt az alkonyati levegőben: Az *apa*, aki elküldte nekünk *fiát*, és a tömeg ihlete mint *szentlélek*.”

A negyven évig Golgothára járó magyar Krisztus arcképének (l. Révész idézett cikkét) elkészült tehát a méltó párja: a magyar szentháromság.

Eszembe jutnak a mi nagy hitvalló magyarjaink. Elfog a keserűség. És a magyar szentháromság alkotója számára egy csomó jelző kívánkozik a tollam alá; csak az aggkor iránt való tisztelet tartja vissza őket.

Van a magyar életnek egy tipikus alakja: a szellemes ember, aki egy elmés ötlet kedvéért mindent hajlandó feláldozni: kegyeletet, barátságot, szerelmet, mert az a fő, hogy az élc sziporkázzék. Ugyanez a könnyelműség jellemzi újabb időben a nemzeti mozgalmak számos vezetőjét, akik bátran összekeverve kicsit a naggyal, esetlegest az állandóval, mulandót az örökéletűvel, frazeológiává devalválják a bibliát és gyűlölködő, szeretetlen és meddő hazafiaskodásuk részére minduntalan kisajátítják az Úr Istent, csakhogy honfíúi szólamaikkal egy-egy pillanatra felrázzák a nagy-közönséget fásult kábultságából.

Az a meggyőződés, hogy rajtam kívül még nagyon sokan vannak, akiket lelkük mélyéig megbotránkoztatnak a politikai célokra szét-szórt bibliai szóvirágok s arról is meg vagyok győződve, hogy elébb-utóbb fel fog serdülni egy új nemzedék, amely magyar nyelvében épen olyan kevésbé fogja szeretni a metaphorákat, mint amennyire nem tartja majd kívánatosnak, hogy egyházát a napi politika szolgálatába állítsa.

Hartyáni Zoltán.

Harsányi István

1874—1928.

Május hó 12-én temették a sárospataki főiskolából, amelynek falai közt úgyszólván egész élete eltelt. Korán ment el közülünk, lázas munka közepéből. Ott meredez utána sok elgondolt tervének töredéke, félig érlelt problémáknak árva serege. Mindössze ötvennégy évet ölt. Az életkor és az alkotás szövevényes viszonyának megvan a maga törvénye. Vannak eredmények, amelyeket csak az ifjúkor lelkesült évei hozhatnak létre. A szaktudomány emberének alkotási ideje az érett férfikor. A szaktudomány kutató mezejének határtalan kiterjedtsége ennek az oka. Ötvennégy év a tudós fejfáján napfényre készülő igazságok tömegének megsemmisüléséről beszélhet. Harsányi István kutató munkás volt a magyar irodalomtörténetírás, történelem és a folklóre terén. Nem ezekből a tudományszakokból indult el, de azért elérkezett és ott-hon volt kutatása mezején. Egy kis kerülőt kellett csak tennie az exegetának, — erre felé indult — míg Malakiás próféta és az Apostolok cselekedeteinek magyarázatától a kuruc-balladák eredetiségének védelmezéséig, vagy Csokonai és Kazinczy irodalmi hagyatékának avatott gondozásáig eljutott. Segítette a magyar irodalomtörténet emlékének nagy szeretete, pihenést nem kereső szorgalma és szolid becsületessége. Kutató szeme nagyszámú apró hiányt fedezett föl, gazdátlan könyveknek íróit talált, névtelen írókat beállított az irodalmi köztudatba, ismeretlen tiszavidéki papok, iskolarektorok és tanárok léptek elének kutató búzgósága nyomán. Harmoniát kereső rendező munkát végzett. Az elmúlt évben kaptuk tőle a magyar biblia történetének, a biblia magyar földön való szereplésének hasznos összefoglalását, az év elején pedig Kazinczy levelezésének egy vaskos kötetét. Kutatásának tárgyköre és határai egészséges választással — a pataki nagykönyvtárhoz igazodtak és abból táapultak. Alig van könyvtára az országnak, amelyet kezelője oly sokoldalú gondnal igyekezett volna gyarapítani és a tudományos kutatás szolgálatába állítani, mint a sárospatakit Harsányi István. Mintáját adta ebben a tekintetben a jó könyvtáros önmérsztő munkájának. Erdemeit a Magyar Tudományos Akadémia levelező-tagsággal készült megjutalmazni, magas kitüntetésével a tudományos munka megbecsülésének. Alig egy héttel e megtisztelő stáció előtt érte a halál. Nevét azok közé írjuk fájdalmas megemlékezéssel, akik Társaságunk céljainak és törekvéseinek mindenkor éber őrállói voltak. Zs.

NYIREGYHÁZÁN

május 5-én az ev. templomban *Geduly* Henrik ev. püspök úr megnyitja után *Révész* Imre mondott hatalmas beszédet a protestáns egységről. A nyiregyházi vegyeskar *Szabó* B. Géza, az ev. vegyeskar *Krecsák* László vezetése alatt énekelt, mindkettő szép összehangolással. *Salmen* Olga énekművésznőt szintén *Krecsák* László kísérte, ezután hangulatos verseket olvasott föl *Szegedi* István író. *Török* Pál főtitkár zárta be az estélyt, melyen mintegy 2000 főnyi közönség volt jelen.

A

MAGYAR PROTESTÁNS EGYHÁZTÖRTÉNETI ADATTÁR-ból a következő évfolyamok kaphatók:

II. III. IV. V. X. ára évfolyamonként	1·70 P.
a XI. évfolyam ára	4— P.

NYILVÁNOS NYUGTÁZÁS

a „Protestáns Szemle“ részére május 21-ig beérkezett
adományokról:

Ref. Egyház, Debrecen	100—
Ref. Egyház, Nagyrábé	100—
Polgári József, Debrecen	100—
Ref. Egyház Pápa	40—
Ref. Egyház, Padrag	20—
Ref. Egyház, Zsadány	13·60

Összesen P 373·60

Főtitkár.

TUDNIVALÓK

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁGRÓL

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG TISZTVISELŐINEK NÉVSORA.

Lelkészi elnök: RAVASZ LÁSZLÓ Főtítkár: TÖRÖK PÁL
Világi elnök: BETHLEN ISTVÁN gróf Szerkesztő: ZSINKA FERENC
Lelkészi alelnök: KAPI BÉLA Pénztáros: BENDL HENRIK
Világi alelnök: KAAS ALBERT báró Ügyész: FROMM LAJOS

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár): évenként 20 pengő, előfizetési díj egész évre 22 pengő.

A lap szellemi részére vonatkozó küldeményeket ZSINKA FERENC szerkesztő címére (Nemzeti Múzeum Könyvtára) kell küldeni. Lapzárta a hónap tizenötödikén.

Kiadóhivatal: BUDAPEST, IX., KÁLVIN-TÉR 8. SZÁM, ahová az expedícióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa: BENDL HENRIK, az ev. egyház pénztárosa, Budapest, IV., Deák-tér 4. — Tagsági és előfizetési díjak (ha nem postatakarékpénztári csekklap útján történik azok beküldése), a küldemény pontos megjelölésével, az ő címére küldendők.

Főbizományos: STUDIUM könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T. BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 21. — Telefon: József 453—28.

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is eszközölhetők.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kálvin-tér 8. — Telefon: József 458—15.

Price: $\frac{1}{2}$ year $1\frac{1}{2}$ dollar, 8 shilling, $4\frac{1}{2}$ fl., 9 francs suisses.

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ:

RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:

ZSINKA FERENC

TÁRSZERKESZTŐK:

PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

TARTALOM

Dr. Föltévényi Olivér: Az elszakított magyarság kulturális küzdelmei. 465.

Révész Imre: Francia református delegátusok magyarországi látogatása. 477.

Dömötör Ilona: Miként a csillagok... (Vers.) 483.

Fehér Gábor: A filozófus. 484.

KRÓNKA: Kossuth Lajos mint presbiteri jegyző. *Dr. Hegyaljai Kiss Géza*. 495.

ARCKÉPEK: Horváth János. *Karácsony Sándor*. 498.

KRITIKAI SZEMLE: Van-e szükség kritikára és milyen legyen az? *Zsinka Ferenc*. 505. — Die Heilige Schrift Alten und Neuen Testaments, Übersetzt von dr. Hermann Menge. *Br. Podmaniczky Pál*. 508. — Dr. Szeberényi Lajos Zs.: Luther vagy Loyola? *Hamvas József*. 509 — Renan Ernő: A kereszténység eredetének története. *Rúcz Lajos*. 511. — Dr. Roska Márton: Az ősrégészet kézikönyve. II. Az újabb kőkor. *Dr. Buday Árpád*. 515. — Dr. Gombos F. Albin: A honfoglaló magyarok Itáliai kalandozása. (898—904.) *Gárdonyi Albert*. 517. — Farádi Vörös Ignác visszaemlékezései az 1778—1822. évekről. *Dr. Bruckner Győző*. 518. — Balassa Imre: Kossuth. *Gulyás Sándor*. 520. — Szabó István dr.: Debrecen 1848—1849-ben. *Asztalos Miklós dr.* 522. — Hekler Antal: Leonardo da Vinci. *Dóczy Jenő*. 523. — Benedek Marcell: A francia irodalom. *Dr. Hajdu István*. 525. — Kortársaink. *Kéký Lajos*. 526. — Gálffy Ignác: Csak magunkban bízhatunk. *Csűrös István*. 529. — Henri Barbusse: Erő. *Kerecsényi Dezső*. 529. — Karácsony Benő: P'jotraska. *Németh László*. 531. — Maróthy Jenő: Új urak régi hegyek között. *Kemény Lajos*. 532. — Voinovich Géza: Emberek, árnyékok. *Kiss Géza*. 533. — Komáromi János regényei második és harmadik kiadásban. *Karácsony Sándor*. 535. — Szederkényi Anna: Az Asszony meg a Fészek. *Gramantik Margit*. 535. — Sík Sándor: Sarlós Boldogasszony. *Vajthó László*. 537. — Kiállítások. *Oroszlán Zoltán*. 538. — Zenei szemle. *Isoz Kálmán*. 540. — Bartóky József, Ballagi Aladár. (Necrolog.) 543.

E szám ára 2 Pengő.

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA.

Társaságunknak majdnem tíz esztendeje szünetelő vállalatáról, a

KOSZORÚ

füzetekről örömmel jelentjük, hogy számuk megszorodott egygyel. Ezer meg ezer füzet volt szívesen látott vendége azoknak a protestáns magyar hajlékoknak, amelyek az egészséges hangú, tiszta olvasmányt szívesen fogadták. A nagy elterjedtségnek örvendő vállalatnak 246. száma a legújabb füzet, mely Tóth István levele címmel Szabó Mária írónő egy megrázó hatású elbeszélését tartalmazza. Ára 12 fillér. Iratterjesztések és magános megrendelők forduljanak a Bethlen könyvkereskedéshez, Kálvin-tér 8.

A

MAGYAR PROTESTÁNS EGYHÁZTÖRTÉNETI ADATTÁR

ez évben is megjelenik december havában. Ára tagoknak 1 pengő, nem tagoknak 4 pengő. Csak azok számára küldjük el, akik az előfizetési árat idejében beküldik.

A régi évfolyamokból még a következők kaphatók:

II., III., IV., V. és X. Ára évfolyamonként	1 70 P
a XI. évfolyam ára	4— „

SZÉPHALOM

két havonként megjelenő folyóirat. Szegedi írók és egyetemi tanárok alapították. Előfizetési ára évi 10 pengő. Szerkeszti: Zolnai Béla. Megkeresések a szerkesztőhöz (Szeged, Egyetem) intézendők.

Az elszakított magyarság kulturális küzdelmei.

Ennek az esztendőnek az őszen szomorú évfordulót ér meg a magyar nemzet. Tíz esztendeje lesz annak, hogy a gyászos emlékű, úgynevezett őszi rózsás forradalom hirhedt hadügyminisztere „nem akart többé katonát látni“ és a négy évet meghaladó világháború tengernyi megpróbáltatása által fegyelmében amugy is meglazított véderőt kapitulációra utasította. E helyen nincs és nem is lehet alkalmunk ennek az eseménynek a politikai háttérével foglalkozni, de azok a fejlemények, amelyek a fegyverletétel s az országnak az idegen invázió karjaiba történt belekergetése nyomán szükségszerűen előállottak, a közélet minden terén mélyen belehasítottak nemzeti létünkbe.

A nemzet életének legértékesebb megnyilvánulása annak kulturája, mi sem természetesebb tehát odaát a trianoni határokon, minthogy odaszakadt véreink kulturáját, faji műveltségét törekedzenek a helyzet mostani urai a fokozatos kihalás útjára terelni azáltal, hogy ennek évszázados intézményei felett huzzák meg a halálharangot. *Iskola, egyház, sajtó és színművészet* ennek a pusztító hadjáratnak az egyes állomásai, tehát ezeknek a működését kell öszerintük gyökerében megtámadni. Két évvel ezelőtt a genfi Nemzetek Szövetségének egyik ülésében *Mello Franco* braziliai delegátus cinikus őszinteséggel hangoztatta azt a felfogását, hogy nemzeti kisebbségek nem sokáig lesznek, mert azokat természetszerűen szívja fel magába minden államnak uralkodó faja. A dél-amerikai politikusnak ez a leplezetlen állásfoglalása memento gyanánt kell, hogy hasson mireánk, nehogy elszakított véreink ősi fajisága és kulturája ott, túl a trianoni határokon, ebek harmincadjára kerüljön.

*

A nemzet jövője ifjúságában gyökeredzik. Aminő nevelést tudunk adni annak, olyan szintje lesz a közel jövőben a nemzet kulturájának. Érthető tehát, hogy minden államhatalom tevékenységének egyik legfontosabb fejezete az iskolák megfelelő szervezése, a tanítási terv megállapítása és a tanítással hivatásszerűen foglalkozók minősítésének és alkalmazásának a kérdése. Jól tudják ezt azok az államalakulatok is, amelyek részben Nagy-Magyarország testéből létesültek s azért kulturpolitikájuk alapjává *iskolapolitika-*

jukat tették. Amde ezen a ponton teljesen mellőzték azokat a kötelezettségeket, amelyeket az általuk a világháború befejeztékor, 1919-ben, a győztes nagyhatalmakkal kötött, úgynevezett kisebbségi szerződések reájuk róttak és politikai hatalmukat arra használják fel, hogy a területükön élő nemzeti kisebbségek, tehát elsősorban az ottani magyarság jogos iskolai követelményeit nemcsak hogy nem honorálják, hanem egyenesen megtagadják. Eszközeik e tekintetben nem egyformák, de a céljuk azonos: a kisebbségek iskoláinak fokozatos elsorvasztása útján a jövő nemzedék magyar szellemű nevelésének a megakadályozása. Jól tudják azt, hogy ámbár a családi kör, — amelynek falai közé az erőszak nem tud behatolni, — a fajiság erős vára maradhat, mégis azáltal, hogy az ifjúság iskolai képzését a magyar jellegű iskolák kezéből kivesszük, a fiatalság erősen magyar irányú fejlődésének az alappilléreit rombolják össze.

A többségi fajba való erőszakos beolvasztás módszerei ezen a téren — mint jeleztük — különbözőek. Románia például, — mint ezt *Barabás Endre* *Az elszakított magyarság iskolái* ügye című gyűjteményes műben kifejti, — 1924-ben alkotott elemi oktatási törvénye szerint, az oktatást elvileg a községek kötelességévé teszi, de a tanítókat az állam alkalmazza és fizeti. Lényegében tehát ott államosítva van az elemi oktatás annál inkább, mert az iskola dologi kiadásairól a község köteles ugyan gondoskodni, azonban ha ezt nem teszi abban a mértékben, mint ahogyan a közoktatásügyi miniszter szükségesnek látja, akkor ez utóbbinak — mindennemű jogorvoslat kizárásával — joga van a vonatkozó költségvetési tételt a községre reákényszeríteni. Ily módon tehát a romániai elemi oktatás valójában államosítva s ami ezzel egyértelmű, nacionalizálva van. Csehszlovákiában nincs ugyan államosítás e téren, de a tanterv megállapításában a szlavizálási tendencia oly mértékben érvényesül, hogy a magyar iskolák jövője itt is alig lehet kétséges, nem tekintve azt, hogy — minden jogalap nélkül — a magyar iskolák létét az illető kerületbeli lakosság legalább 20 százalékos magyar kisebbségének cseh statisztikája szerinti számától teszik függővé. Jugoszláviában 1919-ben egyszerűen életbe léptették a tőlünk elszakított részekben a még 1904-ből származó szerb elemi iskolai törvényt, de jellemző, hogy a régi Horvát-Szlavonországokban és az Ausztriától elvett szlovén részekben érvényben hagyták az ottani régi törvényeket, tehát nyilvánvaló, hogy speciálisan csak a magyar (és részben a német) kultúrát akarták a szerb törvényvel béklyóba verni, míg a horvátnál és a szlovénél — lévén azok is szlávok — erre nem volt szükségük.

Statisztikánk szerint román impérium alá kerekén 1,700.000, cseh uralom alá 1,100.000 és szerb elszakítás alá 560.000 magyar lélek jutott. Közel 3 és fél millió fajtestvérünk ifjúságának a neveléséről van szó, különösen, ha figyelembe vesszük az Ausztriának — a 400 éves szövetségi hűség oly iskolapéldáját szolgáló

módon jutott (valóban austriace fides!) — kereken 30.000 magyar anyanyelvű állampolgárt is. És miként történik ennek az iskolai ifjúságnak az u. n. nacionalizálása? Vagy — ami az esetek túlnyomó részében fennforog — azáltal, hogy egy-egy helyen csakis állami, illetve az állam nacionalizálási irányát követő iskola lévén, a magyar tanulót belekényszerítik a nem magyar iskolába, vagy pedig akként, hogy ahol a magyar iskolákat a legkörmönfontabb intézkedések által sem tudják megszüntetni, ott egyszerűen kihúzzák alóla a gyékényt a fenntartására rendelt vagyonnak — első-sorban ingatlanok — a demokratikus jelszavakba bújtatott agrár-reform örve alatt történő elkobzása útján. Erre különösen megdöbbentő példákat találni Erdélyben, ahol a magyar iskolák vagy államiak, vagy felekezetiiek voltak. Amazok a békediktátum által eo ipso román állami tulajdonba mentek át, tehát nyelvükben is románokká váltak, emezek pedig azáltal, hogy a fenntartásukra rendelt ingatlan-alapítványok nagyrészét — sub titulo agrárreform — elvették, életképtelenné váltak és ez a helyzet nemcsak az elemi, hanem különösen a középiskolák terén is. Nagymagyarország iskolapolitikájának fejlődése az volt, hogy századokon keresztül az egyházak állították fel és tartották fenn az iskolákat, míg maga az állam csak 1867. óta vette programjába az iskolák létesítését is, magától értődve, hogy azok felügyeletét már előzőleg is és azóta is gyakorolja. A Romániának juttatott területen pl. kereken 6.000 elemi iskola volt s ebből a magyar uralom alatt csak kereken 1400 volt az államé, tehát az összlétszámnak nem is egészen az egy-negyed része, a többi pedig — leszámítva nem egészen 500 községi elemi iskolát — a különböző felekezeteké volt, melyeknek jelentős részében szintén a magyar tanítási nyelv érvényesült, úgy hogy az ottani 6000 elemi iskolából összesen több, mint 3000, tehát a fele volt magyar. Nos, ebből már 200-nál jóval többet oláhosítottak el, a megmaradtakat pedig a nyilvánossági jog megvonásával s egyéb módon zaklatják. A jugoszláv és a cseh relációban a viszonyok egyáltalában nem jobbak, csak az ürügy más.

És — mint jeleztük — egy cseppet sem jobbak a viszonyok a középiskoláknál, amelyeknek évszázados létét ásták alá az u. n. utódállamok ellenséges intézkedései. Ha végigpillantunk a Felvidéken, hol Kassa, Pozsony, Besztercebánya, Eperjes, Lőcse, Igló, Késmárk, Selmecbánya, Nyitra, Trencsén és más városok százados gimnáziumait nyelte már el az önkény, ha folytatjuk ezt a szomorú terepszemlét Erdélyben, hol különösen a régi protestáns középiskolák sorsa lesz — vagyonuk elkobzása miatt — előbb-utóbb megpecsételve s ha végül tekintetünk a Bácskára és a Bánátra esik: szemünk mindenütt csak pusztulást lát. A tudománynak, a magyar műveltségnek ezek a várai, a magyar középiskolák, vagy már kénytelenek voltak feladni a harcot, vagy pedig féltő, hogy nem sokáig tudják már azt állni. És mit hoznak helyettük az új „urak“? Ha szatirikusan tulzásnak kell is tekintenünk *Juriga Nándor* plébá-

nosnak, az egykori pánszláv irányzatú magyar országgyűlési képviselőnek — aki mindig azt panaszolta, hogy a tótok nálunk élnek — a felvidéki iskolaügy egyik alapos ismerője, *Pechány Adolf* által idézett azt a kiszólását, melyet néhány évvel ezelőtt tett, hogy t. i. Prágában nincsen már hordár és Brünnben szobaleány, mert mind elment Slovenskoba (tehát a régi magyar felvidékre) tanítónak, illetve tanítónőnek: mégis szomorú tény az, hogy az elüldözött magyar tanári és tanítói kar helyébe túlnyomórészt nem eléggé kvalifikált egyéneket ültettek az elszakított részekben. *Jancsó Benedek*, a román „kultúrpolitika“ egyik legrégebb kritikusa szerint, jellemző erre egy született román embernek *Sotiriu* brassói liceumi tanárnak az a nyilatkozata, amely szerint mostanában sok az olyan román gimnázium Erdélyben, ahol még az igazgató is legfeljebb csak úgy épen most végezte el egyetemi tanulmányait, míg a tanári kart, valódi gyorsforraló rendszerrel „képezték ki“ pályatévészett vasútasokból és gyógyszerészekből, vagy „ügyetlen“ ügyvédekéből, akiknek egyedüli kvalifikációjuk oláh voltak. Ily körülmények közt igazán nem csodálkozhatunk azon, hogy a nevezett oláh forrás szerint akadt az elszakítás első éveiben az erdélyi román gimnáziumokban olyan tanárnő is, akinek a képesítése — szülésznői oklevele volt.

S ha ezt a rövid, de megdöbbentő terepszemlét az iskolák közt most befejezzük és — az elemi és a középiskolák után — a tőlünk elszakmányolt főiskolákra gondolunk, lehetetlen, hogy keserű gúnnyal ne célozzunk arra a francia delegátusra, aki 1921-ben, mikor a románok — természetesen mint román egyetemet — ünnepiesen megnyitották a mi általunk félszázaddal ezelőtt alapított s azóta annyi milliárd áldozattal fenntartott kolozsvári egyetemet: egy dicsérettől és elragadtatástól csepegő beszédben magasztalta a román kultúrát, mely ime, ily nagyszerűt tudott alkotni. *Difficile est satiram non scribere.*

*

De nézzük az egyházak helyzetét. Megdöbbentő az a kép, amelyet itt látunk. Már maga az a tény, hogy az ország feldarabolása következtében egyházaink lélekszámban annyira megfogyatkoztak, elszomorító, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a magyar egyházak a történelem folyamán épen kulturális téren mindenkor minő vezető-szerepet játszottak. De még szomorúbb, hogy az elszakított részekre eső egyházkerületek, illetve megyék, anyagi erejük elsorvasztásával, hova-tovább képtelenek lesznek annak a nemes hivatásnak — legalább is teljes mértékben — megfelelni, amelyre predestinálva vannak. *Olay Ferencnek*, A magyar kultúra válságos évei című tanulmányában nyújtott néhány számadata ezt a lélekszámbeli veszteséget elének vetítheti. A régi magyar államterületen volt 3310 román kath. plébániából csak 1432 maradt meg a csonka hazában, a többi — tehát 1878 — elveszett. A reformátusoknak 2086 lelkeszi köréből csupán 1008 maradt meg, ellenben

1078 elveszett. Az evangélikusoknak 1110 lelkészi körük volt, ebből ma csak 404 a mienk, míg elcsatolt területre esik 706. Az unitáriusok egyetlen egyházkerülete, a kolozsvári, ma már nem is a mienk s a csonkaországban csupán 4 lelkészségük van. A 18 róm. kath. püspöki egyházmegye közül csak hármat kimélt meg területi szempontból Trianon és pedig Székesfehérvárt, Veszprémet és Egert, míg négy megyés püspökségnek — Nyitraának, Besztercebányának, Szepesnek és az erdélyi püspökségnek — egész területe ma az elszakított országrészekben van. És a megmaradt püspökségek legtöbbszörét is megcsönkította a békediktátum nemcsak hívei egy részének elszakítása, hanem azáltal is, hogy birtokai tetemes komplexuma — amelynek jövedelméből tartotta fenn az iskolákat és a karitatív intézményeket — megszállt területre esik. Az egyetlen magyar nyelvű görög kath. egyházmegye, a hajdúdorogi, melyet hosszas huzavona után, röviddel a háború kitörése előtt avégből állítottak fel, hogy a magyar anyanyelvű, azon a vidéken tömegesen lakó gör. katolikusok ne kényszeríttessenek többé a románnyelvű püspökségekbe, felében szintén elveszett, mert 163 plébániája közül csak 83 maradt meg nálunk, míg 80 az elcsatolt országrészeknek jutott.

Az elszakított magyarságot magukban foglaló egyházakkal szemben követett eljárásra jellemzők egyébként azok a rendelkezések, amelyeket a mostani Románia alkotmánytörvénye foglal magában. Ennek a törvénynek a tendenciája az, hogy a görög keleti egyházat, az u. n. orthodoxiát, minthogy az román nemzeti egyház, a többivel szemben elsőbbséghez, privilegizált álláshoz juttassa. A hivatkozott törvény ugyanis egyrészt kifejezetten kimondja, hogy a görög keleti az uralkodó egyház, másrészt pedig a többire — tehát a róm. katolikusra és a protestánsra — nem használja az egyház, hanem a felekezet megjelölést. Amannak minden ünnepnapja kötelező munkaszünetet jelent s minthogy az általuk használt Julián-naptár tudvalevőleg más beosztású, mint a nálunk érvényes Gergely-naptár, el lehet képzelni, hogy hittestvéreinkre hány hivatalos ünnepet — magától értetődően zászlókitűzéssel és munkaszünettel kapcsolatban — kényszerít reá a román imperium.

Érdekes ezzel szemben az a türelmesség, amelyet a magyar uralom annak idején úgy a románokkal, mint a szerbekkel szemben tanúsított. Aránylag kevesen tudják, hogy mindkét fajnak kulturális fellendülése nem a fajtestvéreik által alkotott országokban, hanem magyar földön fakadt. A román önálló kulturális törekvések úttörői, *Klein-Micu Sámuel*, *Sinkai* és *Maiorescu Péter*, több, mint száz évvel ezelőtt, Budapesten fejtették ki történetírói és nyelvészi működésüket s itt jelentek meg románnyelvű műveik is. Az első, román nyelven nyomtatott könyv 1544-ben jelent meg Nagyszébenben, az első román nyelvű hirlap pedig 1837-ben Brassóban. Budapesten már 1815-ben román nőegyesület alakult, külö-

nösen a román-nyelvű iskolák támogatására, Balázsfalván pedig, Erdélyben, már 1833-ban szabadon adhattak elő román szindarabokat. Ilyen körülmények közt igazán nem feltűnő az, hogy a románok nagy kulturális egyesülete, az erdélyi Astra, már az 1860-as évek elejétől kezdve működhetett. Természetesen ugyebár ennél fogva, hogy ennyi türelmesség méltó viszonzásául az elszakítás után a románok azonnal gúzsba kötötték az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesületet, az Emkét, valamint a többi magyar hasonló szerveket. Nemcsak Austriaca fides, hanem Walachica fides is van, mert hasonló atrocitásokat sajnosan nagy számban olvashatunk Szász Zsombor Erdély Romániában című könyvének lapjain.

A szerbek kultúrájának az első nyomai hasonlóképpen magyar földből sarjadtak ki. *Berkes József* idevágó tanulmányában találoan mutat rá arra, hogy az újvidéki szerb főgimnáziumban nyerte nevelését a szerb vezető körökből származó s a politika, irodalom és a közélet terén szerepet játszó azoknak az egyéneknek a legtöbbször is, aki nem a mi, szerbeklakta területeinken, hanem a szerb királyságban, illetve 1878. előtt, a szerb fejedelemségben jutott jelentős pozícióba. Az újvidéki szerb színház az ő különleges kultúrájuk terjesztésének éppolyan hatalmas eszköze volt, mint az ugyancsak újvidéki, Matica nevű irodalmi egyesület. És az sem értéktelen, hogy a mi fővárosunk, különösen a röviddel ezelőtt három és félszázados jubileumát megült Egyetemi Nyomda révén, jelentősen kivette részét a szerb-nyelvű irodalmi termékek nyomtatása és terjesztése munkájából is. Kétségkívül ezért zárták be tehát a szerbek most a mi iskoláinkat, ezért nem engedik játszani a mi színészeinket és ezért vetik cenzura alá a mi könyveinket!

Úgyeink iránt érdeklődő külföldiek — egyesek és bizottságok — már több ízben bejárták az elszakított országrészeket, hogy a magyar kisebbség sérelmeiről a helyszínen szerezzenek adatokat. Ezeket publikálták is több ízben. Azonkívül az érdekelt egyházak és iskolák fenntartó testületei maguk is nem egy ízben fordultak már a világ közvéleményéhez, sőt magához a Nemzetek Szövetségéhez is. Hogy az ilyen lépések eddig minő csekély eredménnyel jártak, azt szomorúan illusztrálja az u. n. erdélyi optánspör, amely — igaz — más jellegű, de amelyben a magyar nemzet igazát Apponyi Albert gróf annyi jogász elmeével és ékesszólással képviseli Genfben, eddig azonban pozitív eredményt nem tudtunk elérni, mert az események azt mutatják, hogy a furfang, a jelszavakkal való játék és — last but not least — az u. n. győzteseknél még mindig kiérző háborús mentalitás ott is le tudja gyúrni az igazságot.

*

A kulturális élet rendkívül gazdag területe az irodalom s általában a sajtó! Korunkban a nyomtatott betű hatalmával tudjuk leginkább terjeszteni eszméinket, az irodalom összefoglaló erejével vagyunk képesek a messze távolban élő, de a mi kultú-

ránkhoz tartozó egyéneket is magunkhoz kapcsolni. A világ hatalmas nemzeteinek, az angolnak, a németnek, a franciának a befolyása nem ismeri az országhatárokat, hanem elröpíti e népek íróinak gondolatait a messze idegenbe is, ahol valójában az ő kultúrájukhoz fűzi — legalább részben — azt az olvasó-közönséget is, amely fajbelileg idegen ugyan tőle, de a műveltség eszközeivel mégis hozzá van kapcsolva. Ha ez így van a nagy nemzeteknél, akkor mennyivel fontosabb az irodalom és általában a sajtó útján kiépíthető kapcsolat a kisebbeknél, aminők mi magyarok is vagyunk. Nyelvünk különben is izolált s így a mi sajtótermékeinket úgyszólván kizárólag csak a magunk fajtestvérei értik meg. Kétszeres okunk van tehát arra, hogy mindent elkövessünk abban az irányban, hogy szellemi termékeinknek nyomtatásban megjelenő sorozata akadálytalanul jusson el minden magyar ember asztalára.

Ellenségeink jól tudják azt, hogy ez a szellemi fegyvertár, melyre nem mondhatták ki a lefegyverzési kényszert, nekünk megvívhatatlan várunk. Azért minden jog és törvény ellenére, sőt minden, a XX. század szabad szellemi közlekedését meghazudtoló módon is megakadályozzák azt, hogy a magyar sajtótermékek az elszakított országrészekbe jussanak. A nemzeti kisebbségeknek a papíron biztosított jogokat az u. n. utódállamok ugyan nemzetközi szerződésekben ismerték el, tehát eme kötelezettséggel szemben a kulturális jogosítványoknak azt az elemi követelményét, hogy ki-ki szabadon olvashatja saját anyanyelvének szellemi termékeit, béklyóba nem verheték volna, de a közigazgatási intézkedések százféle szekaturájával, a határvizsgálat és a cenzura változatos skálájú akadékoskodásaival mégis lehetetlenné teszik azt, hogy az elszakított területeken a magyar ember magyar könyvből és újságból vegye szellemi táplálékát.

Az elszakítás első éveiben mindennemű olyan sajtótermék, ami Csonka-Magyarországból való, eo ipso ki volt tiltva a cseh, a román és a szerb területről. Később ezen átmenetileg, de minden rendszer nélkül, itt-ott enyhítettek. Eleinte ugyanis még a legszigorúbb értelemben vett tudományos műveket sem engedték át a határon, de idővel ezt az eljárást itt-ott módosították. Ámbár a szoros értelemben vett eredeti magyar szépirodalmi művek közül az összeomlás óta nálunk megjelenteknek általában még ma sincsenek nyitva a határok, mert az u. n. utódállamok — egész lényüknek ingadozó voltát jól tudva — minden magyar műben irredenta veszedelmet sejtenek, ellenben van már reá példa, hogy 1—2 ilyen munka is — az illető, ottani hatóságok megfelelő „informálása” után — a megszállott területek könyvesboltjaiban is megjelenhetett. Újabban az idegen nyelvből fordított és a csonkaországban magyarul közzétett ily művek egyikét-másikat már befogadják, de — mint jeleztem — semmi rendszer ebben nincsen és ami a fő, a szellemi termékek szabadforgalma teljesen meg van bénítva. Különösen sajnosan tapasztalható ez a napisajtónál és a

szakfolyóiratoknál. Tudtommal ma is csak egy-két szélsőséges napilapnak van az elszakított területek egyikére, vagy másikára bemenetele, míg a kifejezetten erősen nemzeti irányú lapok onnan ki vannak tiltva, sőt a határátlépésnél a rendőri közegek is kobozzák a magyar lapokat. A folyóiratok közül egyiknek-másiknak az ügyes kiadója ki tudta eszközölni azt, hogy vállalkozásának — persze ideiglenesen — megnyitották a határsorompót, de ha esetleg olyan cikk jelent meg abban, amelyet az odaát való cenzorok „veszedelmesnek“ ítélték, akkor azonnal megvonták az engedélyt. Egyébként jellemző a magyar lapok beboesátásánál tapasztalt általános eljárásra az a komikus eset, amelyet a *Pester Lloyd* főszerkesztője, *Vészi József* beszélt el tavaly nyáron a Genfben lefolyt nemzetközi sajtókonferencián. A *Pester Lloyd* — különösen azért, mert a külföldiek által könnyebben megérthető, német nyelven írják, azonkívül pedig komoly politikai lap — el van terjedve a hazánk viszonyai iránt érdeklődő idegenek közt is és így előfizetői közé sorolta a tavaly meghalt Ferdinánd román királyt is. A lapot egyenesen az ő címére küldték Bukarestbe. Gyakran jött azonban az ottani főudvarmesteri hivataltól a reklamáció, hogy a lap nem érkezik meg. A kiadóhivatal bizalmas nyomozást indított, hogy hol tűnnek el a lappéldányok és ez a kutatás meglepő eredménnyel járt. A román királynak járó magyarországi lapot ugyanis a jelenlegi magyar-román határon, Lőkősházán, mindig a román rendőrség kobozta el. Úgy látszik, a saját királyát is féltette a magyar irredentizmustól! Mikor azután a kiadóhivatal ezt az illetékes román körökkel közölte, akkor nem a román határrendőrséget utasították Bukarestből, hogy elvégre a saját királyuk olvasmányait talán még se cenzurázza, hanem a budapesti román követség kérte meg a kiadóhivatalt, hogy azontúl az ő postájával — tehát lepecsélt diplomáciai anyagként — küldje a lapot Bukarestbe. Azt hiszem, ehhez nem kell kommentár.

A csónkamagyarországi sajtótermékekkel üzött ez az agresszív eljárás az évek folyamán azonban természetes reakciót szült, mely az elszakított országrészekben önálló magyar irodalmat teremtett. Mint amikor még Erdély közjogi különállóságát élvezett s ennek nyomán külön kultúrát fejlesztett, épúgy most is, mintegy a szomorú viszonyok hatása alatt, de egyúttal a kiapadhatatlan magyar élniakarás és kultúrszomjúság fejleményeként önálló magyar irodalom kelt életre, bizonyos mértékben az elszakított országrészek mindegyik területén, de különösen Erdélyben. Ma már ismerjük mi is és olvasmányaink közt találjuk azokat az erdélyi szépírókat, akik mint költők, vagy prózaisták kikiváncoztak abból az idegen környezetből, amelybe a végzetük kényszerítette őket. Különben is Erdélynek van valami különleges, partikuláris, vagy provinciális szelleme, amely a századok előtti különállás idején oly mélyen idegződött be az ottaniakba, hogy azóta nemzedékről-nemzedékre átöröklődik a *genius loci*. Nemesak az irodalmi téren van

ez így, hanem a közélet bármely mezején, jelesen a politikában is. A transzylvanizmus tehát történelmi adottság, mellyel számolni kell. Nos, az erdélyi új magyar irodalom leginkább ennek a jegyében bontogatja a szárnyát és ért el már eddig is kétségtelenül igen tiszteletreméltó sikereket.

A Felvidék és Bácska, meg a Bánság e tekintetben nem tud annyi önállóságot produkálni, aminek az okát épen ebben a különlegesen territoriális, szinte tudat alatt élő lelkiség hiányában kell keresnünk. A Felvidék lakossága a kultúrának magas fokán állott mindig, de az a mozzanat, hogy ő a Felvidéket ismeri szűkebb hazájának, őt partikuláris elkülönülésre nem ösztönzi. A felvidéki ember lehet jó lokálpatrióta, de szűkebb hazáját nem tekinti az egyetemes magyar állam területileg különálló részének. Így tehát a kultúrában s az irodalomban sem fejlődhetett ki külön, felvidéki speciálitás. Mindennek ellenére azonban a Felvidék magyar irodalma már eddig is sok értékes művet produkált, melynek egyrésze külföldön, különösen Berlinben — de természetesen magyarul — látott napvilágot.

Aránylag a legkisebb az irodalmi aratás a Délvidéken, amit megmagyaráz egyrészt az ott élő magyarságnak, a többi elszakított területhez viszonyítva, csekélyebb száma, másrészt pedig az a körülmény, hogy a délvidéken ritka helyen alkot a magyarság egységes faji tömböket, hanem inkább más fajokkal elvegyülve él s így kulturális önállósulása itt aránylag nehezebb.

A magyar napi sajtó területén ma már szintén elég élénk fellendülést tapasztalunk az elszakított területeken. Egy francia statisztika szerint, mely most jelent meg, a Felvidéken (a mai úgynevezett Slovenskóban) 35 cseh, vagy tót lappal szemben 41 magyar, Erdélyben s a hozzákapcsolt magyar részekben 14 román és 13 némettel szemben 43 magyar és a Délvidéken (a mai úgynevezett Vajdaságban) 2 szerb és 2 német lappal szemben 9 magyar lap jelenik meg, tehát a magyar hírlapírás mindenütt vezet.

Kétségkívül érdekes és a magyar faj kulturális erejét nyomatókosan illusztráló körülmény az, mely igazolja a klasszikus igazságot: *sub pondere crescit palma*. Az u. n. utódállamok azt hitték, hogy a magyarság kulturális életerejét ölik meg, ha nem engedik hozzájuk innen, a csonkaországból, az ő nyelvén írott műveket. És ime, mindegyik elszakított országrészben phónixként kelt új életre a már-már elhamvasztott magyar irodalom, akár az önálló művek, akár a hírlapok formájában. Ezen a ponton tehát ellenségeink fegyvere csütörtököt mondott. Ez talán az egyedüli eredmény, melyet Trianon veszteségei között nem kell teljes összegében a mi teherszámlánkra írni.

*

És most, fejtegetéseink befejezéséül, vessünk egy pillantást az elszakított területek kulturális életének még egy fontos megnyilvánulására, a színészetre.

Ha a színészetnek nemcsak általában kulturális, hanem a magyar nyelv ápolása szempontjából is nagy jelentőségét ismerjük, akkor meg tudjuk érteni egyrészt azt, hogy Nagymagyarország kultúrpolitikája mindig a megfelelő megértést tanúsította és támogatását nyújtotta a nemes értelemben felfogott színészetnek, másrészt viszont azt is, hogy az ország darabokra szakítása óta az u. n. utódállamok minden lehetőet elkövettek — több-kevesebb nyíltsággal — a magyar színművészet elfojtására is. E tekintetben a legkirívóbb helyzetet a délvidéken találjuk, aminek az okát — mint fentebb is jeleztük — a magyarságnak ott, a többi területhez viszonyítva, aránylag csekélyebb számában, valamint szertetagoltságában s végül a szerb impérium kíméletlen nacionalizmusának fokozottabb voltában találjuk meg. Minő gúnyja a sorsnak, hogy mikor — mint említettük már — több, mint száz évvel ezelőtt a szerb kultúra első, erőteljesebb szárnypróbálgatásai épen magyar területről indultak ki, midőn az Ujvidéken létesült szerb Nemzeti Színház ezen a téren egyenesen úttörő munkát végzett az ő javukra, akkor épen szerb részről kellett megérnünk azt, hogy a magyar színészetet immár közel tíz esztendő óta hallgatásra kényszerítik s ki tudja, mikor fog ez a helyzet megváltozni? A közelmúlt hónapokban, a múlt év őszén, mikor a jugoszláviai törvényhatósági választások a kormányzat érdekében levőnek mutatták azt, hogy a nemzeti kisebbségekkel szemben enyhébb és emberségesebb elbánást tanúsítson, mintha megváltozott volna a situáció. Egy magyar szintársulat akkor játszási engedélyt kapott és meg is kezdte az előadásait Zomborban. Ámde a választások lezajlottak, a mór megtette a kötelességét, most már mehetett. A közigazgatási hatóságok előbb az egyik, majd a másik magyar színészre fogták rá, hogy irredenta-izgatást űz és egyszerűen kiutasították. Rövidesen aztán magát a magyar színigazgatót is áttették a határon s így a szerbekhez csatolt magyar területen a hivatásos magyar színjátszást megint csak elhallgattatták. A nyelvéhez ragaszkodó ottani magyarság azonban ennyi zaklatás után is csak ápolja édes, hazai nyelvét legalább a műkedvelői előadásokon, ahol a legkülönfélébb társadalmi rétegekhez tartozó férfiak és nők igyekeznek a magyar írók gondolatait — ha ugyan ebben egy-egy basáskodó rendőri hatóság meg nem akadályozza őket — magyar véreiknek tolmácsolni.

A felvidéken a cseh önkény fojtogatja a magyar színészetet. A magyar időkben két felvidéki nagy városban, Pozsonyban és Kassán, volt ugyyszólván állandó magyar színészet, mert ezeken a helyeken az év nagyobb részében működött magyar szintársulat. Mi sem természetesebb tehát, minthogy a csehek ezeket elsorvasztották és ámbár a jelzett városokban a magyar színjátszást ma is megtűrik némelykor, de a legrosszabb évadot adják neki, amikor igazán csak a magyar közönség fokozottabb lelkesedése tudja a társulat fenntartására a szükséges anyagi feltételeket nyújtani. A

Felvidék egyéb városaiban még nagyobb nehézségekkel küzd a folytonos vándorlásra kényszerített magyar Thália, úgyhogy bizony az a kultúrmunka, amelyet a magyar színészet ott a multban vetített elénk, többé-kevésbé szárnyaszegetten küzd a mindennapi megélhetésért.

Rendkívül nehéz az erdélyi, valamint a román uralom alá került régi, szorosabb értelemben vett magyarországi (Nagyvárad, Arad, Temesvár stb.) magyar színészet helyzete is. Magában Erdélyben a kolozsvári magyar Nemzeti Színház nemcsak annak az országrésznek volt első műintézete, hanem magyar szintjénél fogva az egyetlen magyar színművészetnek is büszke hajléka. Ma mind ezek — ha nem is szűnt meg odaát a magyar színjátszás — súlyos küzdelmet folytatnak s a közigazgatási hatóság részéről számtalan akadékoskodásban van részük. A legszembeötlőbb épen az említett kolozsvári Nemzeti Színház szomorú sorsa. Ezt az intézményt, a gyönyörű kolozsvári színházat, a magyar társadalom áldozatkészsége hozta létre, a szép, modern színházat gyűjtés útján összehozott pénzből építették, tehát annak semmiféle állami jellege nem volt. És mégis, mikor a románok 1919-ben megszállták Kolozsvárt, tehát jóval Trianon előtt, hatalmi szóval egyszerűen kitétek onnan a magyar színészetet, jöllehet erre még Trianon után sem lett volna joguk, mert a színház — mint jeleztük — nem lévén állami tulajdon, arra a román államnak igénye nem lehetett.

Jellemző, hogy a román hatóságok — amint ezt Szász Zsombor írja — eleinte cenzurális akadékoskodásukkal nehezítették meg a kolozsvári magyar színészet működését. Az irredenta propagandától való ideges félelmükben nemcsak a magyar szerzők darabjainak előadását tiltották meg, hanem Shakespeare Coriolonusát és Julius Cézárját, valamint Rostand Sasfőkját is, mert ezek szerintük a forradalmi érzést ápolják, Sardounak, az egykor annyira divatos francia szerzőnek hírneves Fedorájára pedig kimondták, hogy az nihilista propagandát űz. A cenzura útján gyakorolt üldözés aztán csakhamar nyílt erőszakossággá vált s az oláh hatóságok már 1919. őszén végleg elvették a kolozsvári Nemzeti Színházat a magyaroktól. Bucsúelőadásul Hamletet játszották, mely a magyarság részéről keserű tüntetésre adott alkalmat. Mikor a címszerep személyesítője szerepében odáig jutott, hogy elmondta a közismert felkiáltást: „Lenni, vagy nem lenni, ez itt a kérdés!“ akkor az előadást percekig nem lehetett folytatni, mert a közönség helyéről felugrálva, valóságos extázisban kiáltotta a színpadra: „Lenni, lenni, élni akarunk!“ Rendőrök és detektívek lepték el a nézőteret s a nagynehezen befejezett előadás nézőit puskatussal verék ki a színházból. Azóta Kolozsvárott a magyar színészet zsellérsorsa jutott.

*

De tegyünk pontot ennek a kis fejtegetésnek a végére, amely nem azt célozta, hogy az elszakított magyarság kulturális kálvá-

riájának minden megdöbbentő mozzanatát feltárja, hanem csak nagy vonásokban kívánt képet rajzolni arról a szívünkbe markoló sorsról, amely az elszakított részeket a magyar kultúrát érte. Igyekeztünk odavilágítani a tőlünk erőszakkal elrablott területek magyarságának arra a keserves küzdelmére, amelyet az a maga fajiságának és nyelvének megvédése érdekében — körülvéve az ellenségek tengerétől — szívós kitartással folytat. Az elszakított magyarság élete odaát, túl a trianoni határokon, ma is csak lemondás és a viszonyokkal való kényszerű megalkuvás. Ebben az elesettségében igazán csak a kiolthatatlan nemzeti ézés, a szebb jövőbe vetett rendületlen bizalom és az igazság diadalrajutásának fanatikus hite lehet az ő vigasztalása. Hisz az isteni gondviselésben, mely jóra fordítja az ő megpróbáltatását is. Az elszakított magyarságnak csakis ez a mindennel dacoló, erős hite adja meg az energiát a további haragra. Erdélyi, felvidéki és bácska-bánáti magyarjainknak a ma súlyos küzdelmei közepette valóban csak a Könyvek-könyve, a Biblia örökigazságai lehetnek a vigasztalásuk, a Bibliáé, amelyről azt mondta egy mély hitű orosz író, *Giovanni Rosadi*, hogy az „olyan végtelen, mint a világ; gyökereivel a teremtés mélységeibe nyúl, koronájával a titokzatos ég kékjébe vág; hajnal és alkonyat, ígéret és beteljesülés, születés és halál; benne foglaltatik az egész emberiség drámája, mert ez a Könyvek-könyve.“

Dr. Eöttevényi Olivér.

Francia református delegátusok magyarországi látogatása.

(1924 októberében.)

A Trianon utáni magyar protestantizmus évről-évre örvedetesen szaporodó és fejlődő külföldi érintkezéseinek sorában kiemelkedő jelentősége volt Bruston Eduárd és Perrier Lajos montPELLIÉRI református theologiai professzornak 1924. október havában végbement látogatásának. Több nevezetes körülmény emelte ki ezt a látogatást a nagyszámú többiek sorából. Így először is a látogatók francia nemzetisége, amely a megcsónkított Magyarország közvéleménye előtt éppen nem a legjobb ajánlólevél, amelyet azonban a két kiküldött kiváltságosan rokonszenves személyisége, magasrendű keresztyéni megértő és beleérző képessége, meg aztán — látogatásuk a református egyháznak szólván — a kálvini hagyományokban és szellemben való közösség kölcsönös tudata sikerrel ellensúlyozott. Továbbá különös jelentőséget adott látogatásuknak az a körülmény, hogy, ellentétben a külföldi látogatók többségével, *hivatalos* delegátusok voltak: küldetésüket kapták elsősorban a montPELLIÉRI (azelőtt montaubani) szabad református theologiai fakultástól, — amellyel a magyar református egyház már 1910. óta tartó s a háború után hamarosan megújított bensőséges viszonyt ápol az ott künn tanult és tanuló magyar theologus diákok révén, — azután kiküldöttei voltak a montPELLIÉRI fakultást fenntartó nagyobb (orthodoxabb) francia református egyháznak (Eglise réformée évangélique) s végül az összes francia protestánsokat egyesítő francia protestáns szövetségnek és a külföldi jóbarátságot munkáló francia protestáns bizottságnak is. Ezt a kiküldetésüket pedig — ami megint emelte jelentőségét — a magyarországi református egyház egyetemés konventjének meghívására nyerték, amely ez által kívánta viszonzni a francia református egyháznak és a montPELLIÉRI fakultásnak a magyar diákok és egyéb látogatók iránt a háború előtt és főként után tanúsított nagyon sok áldozatkész szívességét. Végül, — ami talán egész látogatásuknak legjelentősebb s a hasonló látogatások sorában csaknem páratlannak mondható mozzanata — magyarországi útjuk a magyar állam, a református egyház és magánosok figyelméből és áldozatkészségéből úgy volt megszervezve, hogy nekik és kiküldöiknek a csonkaország határain belül egy fillérjükbe sem került s mégis teljes négy hétig tarthatott, a magyar reformátusság életének minden fontosabb gőcpontjára és Csonka-Magyarországnak valamennyi vidékére kiterjeszkedhetett, ami által a két vendég számára, — eltérően az ilyen látogatások megszokott beosztásától és tempójától — lehetővé vált a

magyarság és a magyar reformátusság életéről és dolgairól való részletes, sokoldalú és elmélyedő tájékozódás.

A két kiváló és tipikusan francia professzor az útnak ezt a kivételes jelentőségét teljesen felfogta és tájékozódási alkalmait bőségesen kihasználta. Mindkettő a magyar nemzet és a magyar református egyház őszinte barátjaként jött már közénk, de barátságában hatalmasan megerősödve távozott közülünk. Itthon a lehető legszebb, minden disharmonia nélküli emlékeket hagyták maguk után. A saját hazájukban pedig mindketten lelkes, komoly és felelősségérző bizonyoságtevőivé lettek annak, amit nálunk látniok és hallaniok adatott. Szépen felosztották maguk között a munkát: a fiatalabbik, a csaknem univerzális műveltségű orvosdoktor, természetbúvár, ősrégész, theologus és valláspsychologus Perrier, nagy sereg cikket írt és vetítettképes előadást tartott itteni tapasztalataikról nemzeti, egyházi, de történelmi és néprajzi vonatkozásban is; az idősebbik, a bibliatudós és theologiai doktor, Bruston pedig egy nagy összefoglaló előadásban dolgozta fel és adta elő több francia református gyülekezet előtt útjuk történetét és leszűrt eredményeit.

Amíg a Perrier apróbb részlettanulmányait, amint azok nyomtatásban egyik vagy másik francia protestáns lapban megjelentek, rendre közreadták, egészen vagy kivonatossal lefordítva, magyar református egyházi lapjaink is, a Bruston összefoglaló előadása eleddig még eredetiben sehol sem látott napvilágot. E sorok írója, — aki mint egykori montaubani diák, egyik szerény tényezője volt a két professzor magyarországi útja szervezésének — nemrég jutott birtokába az előadás eredeti kéziratának, amelyet az illusztris szerző és előadó azzal az óhajttal juttatott kezeihez, hogy annak lényeges tartalmát ismeresse meg a magyar protestáns közönséggel is. Ennek az óhajtnak a legnagyobb készséggel teszek az alábbiakban eleget, nemcsak azért, mert maga az előadás igen szépen, melegen, alapos tájékozottsággal s becsületos tárgyilagosságra törekvés mellett érezhető igaz szeretettel van megírva, — de még inkább abból a meggyőződésből, hogy ez a Franciaország különböző pontjain elhangzott előadás a maguk nemében nem csakély szolgálatokat tett egy egészben véve inkább ellenmint rokonszenves milieuban a protestantizmus és a magyarság egymással összeforrt ügyének s így minden jó magyar és jó protestáns fokozott figyelmére méltó.

A bevezetésben Bruston professzor útjuk előzményeit adja elő, amelyeket a fentiekben már mi is érintettünk. Igen meleg szavakkal fejezi ki háláját úgy francia kiküldöik, mint magyar vendéglátóik iránt, akik közül különösen az azóta már, fájdalunkra, néhai D. Dr. Pruzsinszky Pál budapesti theol. professzornak, a hugenotta múlt lelkes és tudós magyar feldolgozójának érdemeit emeli ki. Aztán, pár sikerült vonással és színnel, általános földrajzi képét adja Magyarországnak, különösen az alföldi tájaknak s külön feljegyzi a bánhidai Turult, a magyar honfoglalás symbolikus madarának rokonszenves képét. Majd egy rövid pillantást vet hazánk és nemzetünk történetére: a históriánkban egész otthonosságra valló párhuzamot von a frank Chlodvignak és Szent István királyunknak történelmi érdemei között s magasztalólag állítja egymás mellé Franciaország és Magyarország szerepét a mohammedán invázió föltartóztatásában, teljes mértékben azonosítva magát a Michelet híres szavaival, aki „áldott népnek“, a Nyugat megmentőjének nevezte nemzetünket. Elmondja, mennyit

szenvedett a magyar nemzet ezen s egyéb külső és belső, évszázados harcai alatt (vallási, függetlenségi küzdelmek, stb.) és találóan teszi hozzá: „Kétségtelenül ez a fájdalmas sors magyarázza meg azt a mélabút, azt a panaszos hangot, amellyel a magyar dalok legnagyobb része át van itatva.“

Következik a budapesti megérkezés és tartózkodás leírása, amelyből az egyetemes konvent előtti ünnepélyes fogadtatás s ezzel kapcsolatban a boldogult Pruzsinszky dr. montpellier-i theol. díszdoktori oklevelének kedvesen meglepetésszerű átadása emelkedik ki.

„Már az első naptól kezdve igen világos benyomást nyerünk a magyar kálvinizmus erejéről és méltóságáról. A református egyház az országban akkora erkölcsi tekintéllyel és befolyással bír, amely semmi tekintetben nem kisebb a katolicizmusénál, noha az a többség. Sem a katolicizmus, sem a lutheránizmus nem tudott olyan erős gyökeret verni a magyar lélekben, mint a kálvinizmus; a magyar lélek csak a kálvinizmusban talált írt a sebeire. A magyarországi katolicizmus évszázadok hosszú során át a magyarság örökös ellenségénél, Ausztriánál keresett támaszt a protestantizmus ellen. Nem törődött azzal, hogy az osztrákok mily alávaló eszközökkel pusztítják a magyarságot. Ezért nevezik a református vallást magyar vallásnak. Magyar a nyelve és a református magyarok még vallási tekintetben sem függenek idegen nemzetétől.“

A székesfőváros ismertetésével kapcsolatban kitér a magyarországi zsidókérdésre is és az e tekintetben köztudomás szerint igen ferdén informált honfitársai előtt éles, de teljesen igaz beállítással mutat rá arra, hogy a zsidóság tömegei egyáltalán nincsenek az asszimilálódás útján a magyar nemzettestben, ellenben feltűnő arányban vettek tevéleges, sőt vezető részt a magyarországi kommunista rémuralomban, amelynek iszonyatos emlékei lélektanilag teljesen érthetővé teszik az országban meglévő zsidóellenes hangulatot. Nem felejtí el viszont azt sem megemlíteni, hogy a forradalmak utáni reconstructio nagyrészt kálvinista emberek, elsősorban a kormányzó műve.

Ezután rövid, de találó vonásokkal vázolja a magyar református egyház államjogi helyzetét, alkotmányát és szervezetét, főleg a református „püspökség“ mibenlétét igyekeztetni e téren egészen tájékozatlan honfitársaival.

Hangulatosan festi Budapesti szépségeit, majd rátér a vidéki körút egyes szakaszainak ismertetésére. Legelőször Debrecen következik, ahol a delegátusok egyvegtében egy teljes hetet töltöttek e sorok írójának, egykori tanítványuknak vendégeként és kalauzolásával. Debrecen imponáns hatással volt rájuk. Roppantul megkapta őket a Kálvin- és a Kossuth-kultusz egybefonódása, a hatalmas templomi gyülekezet és annak zsoltáréneklése. „Érezzük, hogy ebben erő, nagy vallásos erő van. Mennydörögve száll, száll a zsoltár, rendkívül lassú ütemben, — de éppen ennek köszönhető, hogy mindenik hang a maga teljes erejét vetheti bele az éneklésbe.“ A zsoltáréneke és a kálvini liturgia következtében „pillanatra sem érzik magukat idegeneknek.“ Azután megkezdik alapos és fárasztó munkájukat: tanulmányozzák az egyházi és kulturális életet, prédikálnak, előadásokat tartanak, bibliaórát vezetnek, stb., (természetesen ugyanígy munkálkodtak útjuk egyéb pontjain is). A debreceni kollégium megmutatja nekik, „mire képes az a protestantizmus, amely elszántan élni akar s amelynek feltett szándéka, hogy az ifjúságban a nevelés által megörökítse a keresztyéni ha-

gyományokat és meggyőződéseket.“ Nagy elismeréssel szól az előadás az Uray Sándor belmissziói munkásságáról; örömmel jegyzi fel, hogy a jómódú magyar református középosztály házi és családi életébe, szokásaiba is kedves és tanulságos bevezetést nyertek Debrecenben; de nem mulasztja el annak megjegyzését sem, hogy benyomásai szerint sehol jelenleg akkora mély szakadék a jómódú polgárság meg a szegény földműves, napszámos, munkás néprétegek között nincsen anyagi tekintetben, mint Magyarországon. (Igaz, hogy ez a példa, amellyel ezt illusztrálni akarja, — a sok mezítlábas ember, főként asszony és leány, — nem egészen bizonyító erejű).

Debrecen környékén megtekintik a pallagi Gazdasági Akadémint melyről elragadtatással beszél az előadás, továbbá Hajdúböszörményt, ahol a Kálvineumot már csak azért is nagy örömeire szolgál látniok, mert a francia reformátusoknak Montaubanban egy majdnem teljesen hasonló fiúnevelő-intézetük áll fenn, amely szintén a Kálvin nevét viseli. Itt Hajdúböszörményben látták a legnagyobb magyar református templomi gyülekezetet, — 5000, a tiszteleltükre összegyűlt magyart egy esős őszi hétköznap reggelen! — amin nem győztek eléggé csodálkozni.

Debrecen után Sárospatak és a tizáninneri egyházkerület több más pontjának meglátogatása kerül sorra. A pataki főiskola könyvtárában mély meghatottsággal szemlélik öreg Rákóczy György bibliáját sajátkezű bejegyzéseivel. „Ebből megértjük, — úgymond, — honnan merítették erejüket a magyar nemzet és a magyar protestantizmus hősei.“ Festői, dekoratív szépség dolgában legmegkapóbb volt a szilvásváradai gyülekezet általi fogadtatásuk, amelynek különös, népies kedvességeiről — lampionos menet, díszruhás bandérium, virághintő magyarruhás leánykák, stb., stb., — szemmelátható gyönyörködéssel számol be szerzőnk. Azután a dunántúli egyházkerületet járják be: Pápát, Komáromot, a Balatont. Itt különösen kedves és jellemző az a megjegyzésük, hogy az akkor dr. Vass Vince kiváló igazgatása alatt állott pápai theol. akadémia szellemét találták a hasonló magyar főiskoláké között leginkább megegyezőnek a montpellierivel. Csonka-Komáromban szemtanúi, mint nő ki a földből, a trianoni átok nyomása alatt, de a legyőzhetetlen magyar életakarát bizonyságaként, egy új magyar város és református egyház. Magyar-Komárom akkori lelkipásztora, (György Elemér, most pápai theol. akad. tanár), megkérdezi a francia vendégektől, nem tudnak-e valamit egy francia theologusról, kivel a háború előtt benső barátságban volt. A felelet nagyon szomorú: „Elesett a háborúban!“ A fiatal pásztor szeméből kibuggyant a könny erre a hirre s ezt mondta mély megindulással: „A mozgósításkor váltunk el — és megfogadtuk, hogy ha a fronton szembetalálkoznánk, nem fogunk löni egymásra!“

Vidéki útszakaszaikról többször tértek vissza Budapestre s utolsó néhány napjukat is ott töltötték, különböző látogatásokkal, előadásokkal és egyéb szolgálatokkal. Innen látogattak el még Kecskemétre, a másik kedves montaubani tanítványuknak, Muraközy Gyulának mintagyülekezetébe. Budapesti szállásuk mindig a Bethesdában volt, amelyet Bruston professzor különösen meleg szeretettel ír le és emleget, úgyszintén a Ravasz püspöktől adott bensőséges búcsú-teaestélyt is.

A minden részletet nagyon élénken megfigyelt vendégek általános benyomásait a következőkben körvonalozza az előadó:

„A mi magyar barátaink általános az az érzik és hangoztatják,

hogy az ő kálvinizmusuknak veszítenie kell a ridegségéből s az élő kegyesség lehelletétől kell átélkesíttetnie. Mi is ezt állapítottuk meg. A magyar kálvinisták szeretik az egyházukat, intenzív egyházi életet élnek, templomaikra, iskoláikra nem sajnálják a pénzt s valódi áldozatokat hoznak, hogy egy csillagos tornyot fölépítsenek... harangról a világ minden kincséért nem volnának hajlandók lemondani, — de valami még hiányzik belőlük: a missziói szellem, a világ evangelizálásának vágya.“ Ha ez a szellem egyszer megragadná a magyar kálvinizmust: a benne rejlő hatalmas erőknél fogva csodákat volna képes művelni. Továbbá az eddiginél sokkal több súlyt kellene fektetnie a magyar református egyháznak a protestáns világkapcsolatokba való szerves beilleszkedésre, a Kálvin nagy célkitűzése és példája szerint. „A magyar kálvinizmus szenved az elszigeteltsége miatt. Mi, francia reformátusok, testvéri kézfogással megsegíthetjük őt, hogy ebből kikerüljön. Ime, ez a hatalmas testvéregyház megtette mifelénk az első nagy lépést ezzel a meghívással s megható módon nyilvánította irántunk, francia reformátusok iránt, a rokonszenvét és a bizalmát. Hiát mi ne felelnénk erre a megnyilatkozásra s ne igyekeznénk olyan összeköttetésbe jutni vele, amelyben mi, franciák, kitágíthatjuk a mi látóhatárunkat és megerősíthetjük ingadozó meggyőződéseinket az ő tüzes és szilárd kálvinista hitökkel való érintkezés által s egyuttal bátorságot önthetünk azokba a magyar testvéreinkbe, akik arra törekszenek, hogy egyházuknak kissé tulságos dogmatizmusát magasabbrendű lelkiességgel töltsék el s megmutassák a magyar református egyháznak világfeladata nagy látomását?!“

Ez emelkedett lelkületre valló szavak után záradéku Magyarországra és a magyar nemzet jelenlegi helyzetével foglalkozik.

„Magyarország mai helyzete — úgymond — válságos és talán tragikus. Rettentő megpróbáltatáson megy keresztül... Elveszítette nemcsak földrajzi határait és területének hatalmas részeit, amelyek pedig most, amikor végre visszaszerezhetné valóságos függetlenségét, hatalmas országgá tehetnék volna, hanem — ami mindenekfölött fájdalmas reá nézve — faj, nyelv és szív szerint egyformán színemagyar tömegeket szakítottak le testéről a szomszéd államokhoz (s e tömegekkel együtt igen nagyszámú kálvinistaságot is). Az elszakított magyarság alá van vetve az ellenséges népfajok kegyetlenkedéseinek. Földjeiket elveszik, iskoláikat bezárják; a minden munkához értő magyart elnyomják vagy kiüldözik; kiváló tanerőiket elmozdítják az állásaikból és képzetlenekkel töltik be a helyüket. Képzeltető-e ennél nagyobb szenvedés?

„Sokszor beszéltünk erről a fájdalmas helyzetről és annak kínzó problémáiról a mi magyar barátainkkal. És úgy vettük észre, hogy Magyarországot egy nagy kísértés fenyegeti: az, hogy folytonosan csak jelen helyzetének sivárságával s azzal az igazságtalansággal foglalkozzék, amelynek áldozataként tekinti magát; hogy csak erre a legközelebbi bajára keressen orvosságot. Ez a magatartás végül is megbénítani az ország életlendülését.

„Mi, akik nem győzzük eléggé hangoztatni, hogy nemcsak politikusok nem vagyunk, de egyébként sem bírnak számbavehető befolyással francia hazánk ügyeire, lelkiismereti kötelességünknek éreztük, hogy erre a veszedelemre rámutassunk magyar testvéreink előtt. Minden jóakarátú embert figyelmeztettünk közöttük, hogy nekik a jelenről a jövőre kell emelniök lelkük szemét. Kértük őket hogy ügyük igaz-

ságát bízzák Istenre, de addig se felejtkezzenek el arról, hogy ők, a művelt nemzet, micsoda tartozással vannak más, kevésbé kiváltságos helyzetben levő népek iránt; hogy nekik, akik már bírják az evangéliumi igazságot, missziói felelősségérzettel kell azt továbbítaniok oda, ahová még eddig nem jutott el annak fénye.

„Ezt a tanácsot többen érdeklődéssel és örömmel fogadták, közülök s egyszersmint arra kértek bennünket legyünk segítségükre abban, hogy újra összeszedhessék erejüket. Ezt a kérést üzenik általunk az egész francia nemzetnek is, amely mindig előljárt a nemzetek között, amikor nemes és igaz ügyekről volt szó, s amely, mint remélik a magyarok, nem fogja elhagyni őket sem.

„Bár ne találna nálunk siket fülekre ez az üzenet!

„A Kálvin szava szerint: *az Isten Lelke munkában van*. Munkában van Magyarországon éppúgy, mint Franciaországban. Ne szomorítsuk meg tehát az Istennek Szentlelkét. Engedjük, hadd végezze el a munkáját itt is, ott is — és szegődjünk munkatársaivá, hogy itt, ott és mindenütt Krisztusé legyen a győzelem!”

Szeretnők, ha senki nem értené félre ezt a közleményt. Egyáltalán nem akarjuk az itt ismertetett előadásnak és látogatásnak az értékét túlbeesülni. Tisztán látjuk, hogy az ilyen jelenségek és megnyilatkozások — bármily örvendetesek is egyébként s egyénileg bármily nagyértékű emberektől származnak is — nem jelentenek többet, mint néhány vízcseppet a Magyarország sírját elzáró kegyetlen sziklaköre. Ámde tudjuk azt is, hogy „szirtet kivölgyel sűrű csepp” s a trianoni igazságtalanság sötét tömbjének lassú szétmállasztása szempontjából az ilyen szerényebb körökben és arányokban folyó propaganda-munkának is csak épp úgy megvolt és megvan a maga jelentősége és értéke, mint pl. az azóta keletkezett hatalmas Rothermer-akciónak. Gondoljuk el, hogy a fentebb ismertetett dolgok és eszmék a két derék professzor sűrűn megismételt cikkei és előadásai révén a francia középosztály és kispolgárság hány értékes tagját ejtették gondolkozóba — bizonyára csaknem kivétel nélkül olyanokat, akik azelőtt, még ha protestánsok voltak is, jóval kevesebbet tudtak Magyarországról, mint pl. Cochinchináról, s amennyiben tudtak róla, egy kis barbár nébet provinciának tudták, amely most háborús és egyéb büntetési miatt méltán szenved! Ezen őszintén örülnie kell még annak a magyarnak is — ha protestáns, ha nem az — aki egyébként nem sok rokonszenvet érez a franciák iránt s nem látja egy francia-magyar barátságának jövőjét. Mert minden tisztelet adassék bár meg a ma divatos olasz-magyar barátkozásnak, de azt jó igen világosan látnunk, hogy az olaszság és különösen a fascista rendszer részéről egy *vegyes vallási és egyházi összetételű* állam és nemzet igazi belső megértésre sohasem számíthat (a fascista-nationalista concepciónak *törzskat-eleme* a nemzet egyvallású, mégpedig *katholikus* volta!) — amíg a francia nemzettestben a számarány szerint kicsiny, de szellemi és erkölcsi értékben annál súlyosabb protestáns (főként az ősfraancia református hugenotta) elem sok tekintetben nagyon alkalmas arra, hogy kedvező lelki talajt teremtsen a magyar nemzet belső és külső válságának jobb megértésére.

Révész Imre.

Miként a csillagok...

(Filippi 2: 15.)

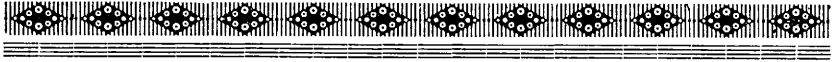
*Sötét a föld. Útvesztő lelki ködben
Ólalkodik a Bűn, a Kín, az Átok.
Istennel járó, csillagfényű lelkek,
Most hadd tekintsek rátok.*

*Szeszélyes, zsákutcás kis útait
Az emberhad lihegve járja, —
A ti útatok biztosan kimért,
Miként a csillagpálya.*

*Míg égre dob sok hiúságrakétát
Dicsekvő ember hetyke, gögös kedve,
Glóriás titkot hordozón haladtok,
Szó nélkül, elfeledve.*

*De olykor egy-egy éjbesímuló
Sötét tengerszem tükröt tart elétek,
Ragyogástokat duplán adja vissza
A meglelt testvérlélek.*

Dömötör Ilona.

A filozófus.

I.

A debreceni kollégiumhoz füződő emlékeim legbizarrabb alakja Benő barátom volt. Valóságos fogalom volt a neve és általános a vélemény, hogy ő közöttünk a *filozófiai szellem* legtökéletesebb képviselője. Ez alatt pedig azt kell érteni, hogy Benő mindent másképen csinált és mindent jobban tudott, mint más.

Aki az indexét nem látta, semmi módon nem tudta megállapítani, milyen fakultáshoz tartozhat tulajdonképen. Mi, közönséges filiszterek, mindnyájan valami szakhoz kötöttük kínos ambícióinkat, a filozófus ellenben összehallgatott mindenféle tárgyat, amit csak el lehet képzelni. Amellett olvasott is eleget; Sherlock Holmest és Kantot csaknem egyszerre és az adatok megtartására kitünő memóriával rendelkezett. A baj csak ott kezdődött, amikor elkezdett a fiú *filozofálni*. Az eredmény ugyanis, amit ilyenkor kihozott, mindig ijesztő és elképesztő volt; annál nyugtalanítóbb, mert Benő fáradhatatlanul propagálta a feltalált eszméket. És jaj volt annak a szerencsétlennek, aki ellentmondani merészelt. Az Amor — a Benő oétusa — valósággal elhíresült azokról a „tudományos vitákról”, amelyeket hősünk ottan a legkülönbözőbb tárgykörből improvizált. A bús maradék számára lejegyzek ide egy pár ilyen témát; azokat, amelyek hosszabb ideig foglalkoztatták az Amor közvéleményét. Ilyenek voltak:

1. *a természettudományból*: Ha egy ember keresztülárná a földet, melyik végével bujna ki az ellenkező oldalon?

2. *a jogtudományból*: Valaki meglát az erdőben egy akasztott embert, aki még él. Levágja; de mikor felismeri, hogy az az ő haragosa, visszaakasztja ugyanarra az ágra. Mik lesznek a védőbeszéd főérvei?

3. *a honi filológiából*: Arany János azt írja a *Fülemilé*-ben Péterről és Pálról:

Majd mogorván átugorván;
Öltre mennek, hajba kapnak...

Mivel ebből a két sorból kétségtelenül kiviláglik, hogy amikor Péter átugrott a Pál kertjébe, ugyanakkor Pál a Péter kertjébe ugrott át; megállapítandó: hogyan mehetek öltre, mikor köztük állott a kerítés.

Amíg azonban ilyen és hasonló témák ugyyszólván mindig foglalkoztatták a fiú fáradhatatlan elméjét, volt egy terület, amelyre sohase lépett rá. Ez a terület pedig a theológia volt. Ha erről beszéltek, komoran nézett maga elé és hallgatott, mint a csuka. Akik ismerik az igazi filozófiai észjárás elemeit, már ebből az egy tényből megállapíthatják, hogy hősünk theológus volt és mint theológus, elvből nem foglalkozott theológiával. A rettegett Sass professzor hiába hangsúlyozta folytonosan, hogy a zsidóból óráról-órára kell készülni, a filozófus csak a fejét rázta, hogy: jobban tudja ő azt. Benő tudniillik a tanulási módszer terén is külön filozófiával rendelkezett. Ő volt az *agykapacitás véges voltáról szóló tan* feltalálója és annak buzgó terjesztője is egyszersmind.

— Kérlek alásan! — *az agyamba nem fér több, mint amennyi belefér!* — szokta volt mondani komoran. — Ahány képzetet elől az agyamba a zsidóból beléeröltetek, ugyanannyi hull ki az ekzegézisből hátul. Nem is az a fontos, hogy mennyit tanul az ember, hanem hogy mikor tanul. A tanulásnál az a lényeg, hogy a képzetek az agycentrumba olyan időben fixálódnak be, hogy a reprodukálás ténye az appercepciós energia maximumának idejére essék. Ha ez így történik, akkor rendben van minden.

Na, nem éppen célirányos az efféle elveket hangoztatni; különösen úgy január táján, amikor olyan sűrűn áll egymás mellett a kollokvium, hogy Isten őrizz. Mert azt eredményezheti a dicsekvés, hogy ráirányítja a dicsekvőre a közfigyelmet. Erre pedig egyáltalán nincs szükség a kollokviumoknál, ahol bizony sokszor kutya-szorítóba jut a delikvens, sőt a felelete révén elekcíós versbe is kerülhet. És lám, ez alkalommal is meg lett a dicsekvés következménye. Az Ámor tagjai egy ilyen fejtegetés hatása alatt elhatározták, hogy a Benő zsidó vizsgájára ki fognak vonulni, még pedig testületileg és teljes számmal.

Bevallható, hogy az Ámor tagjai, akiket a cétus nevéreől kö-zönségesen csak *amoretteknek* szoktak nevezni, — titokban egyértelműen azt a keresztyéni óhajtást táplálták magukban, hogy a filozófus felelete ne sikerüljön. Csúnyaság ilyet kívánni, dehát... a jelen esetben mégis megbocsátható. Szegény fiuk nagyon sokat szenvedtek már a filozófia miatt, hát... most akartak élvezni valami kis elégtételfélét. Éppen azért egytől-egyig megjelentek szerdán délután félháromkor, hogy végignézzék az ütközetet, amely valóban szenzációsnak ígérkezett. Mert Benő — az agykapacitás véges voltáról szóló tant követvén, — gondoskodott arról, hogy ez alkalommal mennél frissebb képzetek kerüljenek reprodukálás alá. Hét-főn egész éjszaka Galamb bácsinál nyakalta a sestakertit és csak kedden délután kezdett el tanulni úgy ahogy. Mindenki tudta ezt, annál imponálóbbnak tünt fel az a viselkedés, amelyet a fiú tanusított. Főlényesen nyugodt volt; hidegvérrel vonult be a vizsgaterembe. Sőt, amikor a professzor belépett, akkor is mosolyogva, kedélyesen hordozta körül a tekintetét. Meg kell adni: félelem és gáncs nélküli lovnak látszott.

A professzor leült; ünnepélyes csend lett rögtön. Mindenki érezte, hogy: kezdődik.

— Legyen szíves, tiszteletes úr, a sémi népekről beszélni, — adta fel Sass Béla a kérdést.

A filozófussal pedig egyet fordult a világ. Mert bizony a függeléket már nem nézte át és ez a kérdés éppen a függelékben volt. Eszébe ötlött egy pillanatra, hogy megmondja nyíltan: Ezt nem tanultam tanár úr! Dehát... nehéz ilyesmivel kezdeni az ügyet. A másik útat választotta tehát és — némi nyeldeklő gyakorlatok után — a kétségbeesés bátorságával hadarni kezdte a következőket:

— A sémi népek. A sémi népek az ó-korban nagyon nagy szerepet játszó népek voltak. Amikor a sémi népek kijöttek Egyiptomból, a szolgálatnak házából, akkor bujdosni kezdtek és — letelepedtek a Jordán völgyében. A sémi népek közül legnevezetesebb a zsidó; igen, a tehetséges, nagyraihivatott zsidófaj. Ez volt az első egy Istent hívó nép a világtörténelem hatalmas folyamában; azaz olyan nép, amely nem hitt többé Istenben, mint a több Istent hívó népek általában hinni szoktak, hanem csak egy Istenben hitt és az Istenüknek a nevét úgy nevezték, hogy Jehova. És elszórártak azután mindenütt. Európában is vannak, sőt még Magyarországon is, ahol két és fél százaléknyi percentben élnek a magyar lakosság és egyéb nemzetiségeink közepette elszórva mindenütt; jólétben, mert báró Eötvös József egyenjogusította őket. Amerikában is vannak. Ez a legnevezetesebb a sémi népek között. Egy másik legnevezetesebb sémi nép még a föníciai nép, amely nép Föniciában lakik és él. Fővárosuk volt Tyrus, ahol ők összesajították a növényi tetveket és készítették a hibort, ami nagyon drága volt és ezt viselték a híres római császárok. De azonban még elébb elmentek ők Karthágóba, ahol megalapították Karthágót és Didó királynőjük, aki nagyon szerelmes lett Aeneisbe, vagyishogy akarom mondani, Aeneasba....

A nagy tiszteletű úr közbeintett a kezével, hogy elég. Csend lett. Benő nagyot fujt és törölte a homlokát. A többiek pedig feszülten várták, hogy mi fog következni. Mert hiszen köztudomású volt, mennyire utálja Sass professzor az üres szószaporitást.

Nem történt semmi különös, a tanár szárazon, közömbösen szólalt meg.

— Szíveskedjék tiszteletes úr megmaradni a tárgynál. És legyen szíves mindenekelőtt felsorolni, melyek az élő és melyek a kihalt sémi népek.

Benő maga elé révedt. És a reménytelen hallgatás mély csendjében egyszerre csak beérkezett valahonnan a sugás: az arabok.

A filozófus felvetette a fejét, szemébe nézett a tanárnak, aztán nagy határozottsággal kijelentette:

— Az ókor nevezetes sémi népe volt a nemes arab faj, amely azonban — *sajnos* — *már kihalt*.

Ünnepélyes csend állott be a teremben. A Benő vonásai tra-

gikusan ellágyultak és úgy tűnt fel, hogy a könnyeit csak alig tudja visszatartani. Látni lehetett, mennyire kínozza őt az a tudat, hogy az arabok ime, hát végkép eltűntek a föld színéről és nincsen mód, amivel ezt a sötét tényt meg lehetne változtatni. A tanár is elkomorodott. Egyet rándult az arca, aztán lassan felemelkedett és bólogatva mozgolódott.

— Igen, igen; helyes. Az arabok mindenesetre közelállanak már a kihaláshoz, amennyiben már *csak százhuszonötmillióan vannak*. De azért egészen még nem haltak ki. A feleletét különben nagyon köszönöm, tiszteletes úr és — ebből mára elég is volt. Azt gondolom; ha mához egy hónapra újra méltóztatik jelentkezni, az eredmény bizonyára megnyugtatóbb lesz.

Ezeket mondván a professzor, összeszedte az írásait és eltávozott.

II.

Az Ámornak igen jó napja volt akkornap. A lelkek mosolyogva lubickoltak a jó langyos kárörömben. Egy-egy pislantás esett Benőre, aki szótlánul ült a ládán és valószínűleg az agykapacitásról szóló tant revideálta a legújabb tapasztalatok értelmében. Egy ideig csend volt, de ez nem tartott sokáig. Poeta Szabó Józsi egypár vitriolos gyengénszuróval megindította a hajszát a filozófus ellen.

Az efféle csipkelődés nem szép dolog. Azt is nagyon jól tudom, hogy nekem, mint írónak, most egy nagy erkölcsi magaslatról kellene nézni az ügyet és igazságot kellene szolgáltatni a tragikus bukásában üldözött embernek. Azonban erősen alá kell huznom, hogy Poeta Szabónak nagyon, de nagyon alapos okai voltak, hogy így viselkedjék; olyan okok, amelyek a helyzetet egészen más színben tüntetik fel. Mivel pedig ez alkalommal pragmatikus történet íródik, nincs mód tovább menni addig, amíg ezeket az okokat meg nem ismerjük.

Az első ok egyszerű. Poeta Szabó Józsi — a Kiss Samu révén — színházi kritikát írkált a Debreceni Függetlenbe. Egyszer aztán — mikor az Oedipus király került színre, — másnap a József cikke ezzel a híres mondattal kezdődött: *Zilahi Gyula színigazgató tegnap ismét fejére húzta a kothurnust!* Akkoriban siralmas hetci voltak Józsepnek emiatt a kised botlás miatt és hát emlékezhetik rá minden jó lélek, hogy elsősorban Benő fujta fel a dolgot. Mert a filozófus nem elégedett meg azzal, hogy egy darabig minden felkeléskor gyilkos következetességgel a fejére próbálta fel a cipőit és csak aztán húzta a rendes helyre, hanem megtette azt is — ami már alávalóság volt, — hogy a cikket kiszolgáltatta az elekeiós verset készítő bizottmány egyik tagjának. Sőt később vízfestéket vásárolt és megfestette Zilahi igazgatót, abban a kínos pillanatban, amikor az éppen egy ezüstsarkantus kothurnust huz a fejébe, de olyan mélyen, hogy a fülei kétfelé gyürődnek a szárától.

A másik ok komplikáltabb. Tudni kell, hogy a kollégiumban egyes familiák több nemzedéken keresztül viselnek egy gúnynevet, ahogy például a Leel Óssyek már harmadik generáción át hordják a Pinkász cognoment. Szabó Józsi is csak örökölte a Poeta előnevet; annak romantikus szerzési körülményei az apja nevéhez fűződtek. Annak idején, 1882-ben ugyanis, amikor a pesti, Huszár Adolf-féle Petőfi-szobor gipszmintája a kollégiumé lett, a vezetőség sokáig nem tudta elhatározni, hova helyezze az ajándékot. Az öntvény hetekig ott hevert a lépcsőház előtt egy óriási faladában, közszemlére téve. Egy éjszaka aztán, amikor idős Szabó József erősen beszeszelve jött haza valahonnan; leült a láda szélére, hogy egy és más fontos dolgot elmondjon a költőnek. Magyarázat közben azonban elvesztette az egyensúlyt és beesett a ládába, a nagy lírikus mellé. Mivel pedig az öntvény finom apró forgács között feküdt, idős Szabó bevackolt kényelmesen és azonnal el is aludt. Látván ezt a cimborái, a fedelet feltették a láda tetejére. Másnap kilenckor aztán majd nyavalyássá lett két dárdás, — aki éppen a lánán ült és egyszerre csak valami szöszmötölést hallott belülről. Mikor meg a fedél lerepült és a Szabó tiszteletes meghökkent, forgácsos alakja kiemelkedett épen; óriási volt a konsternáció (pro memoria álljon itt, hogy Poeta Szabó volt az, aki ezen az éjszakán letörte a szobor egyik lábafejét, amelynek primitív pótlása ma is észrevehetően élüt a szép művészi munka többi részétől)). Nagy eset volt ez akkor és egészen helyénvaló, hogy a közvélemény Poeta előnévvel tisztelte meg a történet hőstét, így akarván jelezni a meghitt viszonyt közte és Petőfi között. De az már talán túlzássá fajult, amikor Benő ezt a hajdináromban történt históriát földrengető hazudozások árán úgy adta elő, hogy: „a múlt héten szerdán éjszaka történt Józsival, kérlek alássan, hogy...” A történet színezéséről meg az ég őrizzen még csak beszélni is. Egy szó, mint száz; volt bizony Józsepnek éppen elég oka, hogy Benőre horgoljon.

Most aztán eljött a bosszú magasztos pillanata. Józsi elszárazott vagy háromszor Benő előtt, aki megsemmisülve ült a lánáján. Negyszer azután megállott Józsep és megszólította az áldozatot.

— Te... Benőké, kérlek szépen, mondjad már, mi van azal a kothurnussal? Már jóformán el is felejté az ember az egész dolgot.

Ez madárnyelven azt jelentette, hogy: na, pajtás, eddig te kínoztál engem, hanem most aztán én jövök. A filozófus nyilván megértette ezt, mert még jobban elkomorult és kínjában félhátall fordult a társaságnak. A másik pedig tovább sétált és sátáni monológba kezdett, kísérve az amorettek csendes derűtségétől:

— Vajjon, Istenem, viseltek-e az arabok annak idején kothurnust?! — kérdezte eltűnődve, egészen önmagától. — És hogyha viseltek, vajjon viselik-e még?!

— Nem; ők nem viselik többé, — felelt egy síri hang az amorettek közül.

— És miért nem viselik? — fordult oda a másik ugyanolyan tónusból.

— Azért, mert megsemmisültek, kihaltak, elpusztultak!

Poéta Szabó előkapott egy törülközőt és zokogni kezdett.

— És... nincs többé remény?! — kérdezte zokogva.

— De van! Igen, van! Ők fel fognak támadni!

A vigasztaló szavakra József kiegyenesedett, eldobta a törülközőt, (persze úgy, hogy az a Benő fejére essék.) Arca fel volt magasztosulva, hangja remegett az örömtől.

— Hah, te vigasztaló hang, aki reményt csepegtetsz szívem éjszakájára, mondd, óh mondd, mikor leend ama dicső nap, amelyen ők újra fel fognak támadni?!

— Mához egy hónapra; pont mához egy hónapra; első emelet, harmadik terem; a dekanátus mellett! — hangzott az ünnepélyes válasz.

— Köszönöm, óh köszönöm. És ti, kedves barátaim, eljöttök-e a feltámadási alkalomra, mely neveztetik javítóvizsgának?!

— Elmegyünk, - - zúgtak vigyorogva az amorcetek. A scéna sikerült, mindenki a filozófusra nézett. Ez mozdulatlan volt, mint egy szobor. Kínzója újra felvette a szót.

— Hm, hm, — mormogta. — Ugy sajnálom ezt a nemes arabs fajt. Így tönkremenni öt perc alatt!! Na hát, na hát, na hát!!!

Az áldozat újra nem mozdult. Ellenben kiderült, hogy Poéta Szabó mégsem egészen hiába viseli az előnevét. Mert a pillanat hatása alatt egyszerre ihletet kapott és az akkor divatos Varázskeringő dallamára — éktelen fejhangon — énekelni kezdett:

Óh sirjatok, óh sirjatok!
Kihaltak mind az arabok.
Kihaltak egyig a dicsők,
Akik...

Befejezni már nem volt ideje, de félreugrani sem. Egy súlyos csizmakefe repült a bal vállához, de úgy, hogy nem vettem volna fel sokért. Benő pedig a fejébe vágta a kalapot és kirohant a szobából. Az arca a méregtől szinte lilaszínt játszott.

— Goromba disznó! — morgott Józsi sziszegve.

— Na, ha ez most beveszi magát a Kék macskába, hajnalig ugyan ki nem mocean, — mondta valaki. Józsepnek pedig erre a mondásra az ábrázata kiderült. Ünnepélyesen felemelte a bal karját.

— Sajogj, óh kar, sajogj, mert meg lészel bosszulva! — szavalta megdicsőülten. — Tudjátok-e, — folytatta nevetve — hogy a Benő apját egy órával ezelőtt a Piac-téren láttam ténsferegni?! A bosszú az lesz, hogy nem szólunk a filozófusnak semmit és hagyjuk, hogy az apjával elkerüljék egymást.

A cinikus indítvány általános ellenzéssel találkozott.

— Na, ilyesmit már mégse lehet csinálni; ebbe nem megyünk bele! — méltatlankodtak. Becancikázik az öreg Kenderesről; két pengőt fizet oda-vissza és még ne is lássa a fiát! Nem, ez nem lehet!

Valaki rögtön vette a kalapját és elindult a fiu után. De Józsi visszaintette.

— Várjál még egy percre, atyámfia, — szólott. — Most meg kell itt egyet-mást hányni-vetni.

— Mit?

— Azt, hogy az öreg Bárdos szeredása tele van mindenféle hazaival.

— Na és?!

— Na és... azt hiszitek, hogy az előzmények után Benő meg fog kínálni benneteket?!

Az okoskodás helyes volt. Meghökkennt mindenki; Józsi daldalmasan folytatta:

— Hallgassatok csak ide, atyámfiai. Vagy szóltok a filozófusnak, vagy nem szóltok. Tertium non datur, nemdebar?! Most már lássuk először; mi lesz, ha szóltok neki. Hát... visszajön, aztán berakja a sok jót a lábába és úgy fogja elfogyasztani, hogy mindnyájan epegörcsöt kapunk a dühtől. Mert hiába a szellemesség, a sódar mégis csak finomabb valami. Akinék a kezében sódar van, azzal szemben nem lehet fölényt kifejteni. Ha pedig nem szóltok, akkor... egy fél óra mulva itt lesz az öreg Bárdos; megkínál és mi... jól meghányjuk a horpaszt. Holnap pedig megköszönjük a lakomát Benőnek és akkor ő fog megpukkadni. Hát... én nem mondok többet; válasszatok.

Csend lett. A kis Nyikos, aki világeletében nagy idealista volt, bizonytalan hangon megszólalt.

— Talán szólani kéne mégis. Ha látja, milyen nemeslelkűek vagyunk, biztosan meghatódik és megkínál.

— Marha! — szólott egy megvető hang a reálpolitikusok táborából. És ezzel végképen el is dőlt a kérdés; Benőt sorsára bízák, hadd menjen, amerre jónak látja.

III.

Valóságos ünnepszámba ment az Ámorban, ha a Benő apja meglátogatott bennünket. Sajnos, ez ritkán történt meg, mert Bárdos bácsi zsugori ember volt; sajnálta a gőzösre a két tallért. De meg nem is szeretett felülni a gőzösre.

Bárdos bácsi kenderesi ember volt, nagyon régi vágású öreg paraszt. Amikor elkezdett mesélni, valósággal lélekzetvisszafojtva hallgattuk. Mindig a kunsági pásztoréletről beszélt, a rengeteg nádasok lápok világáról; a lópvilágban élő pákászokról, rideg legényekről. Ő maga tizenhárom esztendeig volt fiatal korában pásztor-ember. Bár később megszedte magát és módos kigazda lett belőle, lelkileg és külső szokásaiban örökre az maradt, ami fiatal korában. És ha egy kicsit megkörnyékeztük, akkor... elkezdett belőle folyani a szó. Ilyenkor ragyogó szemmel dicsőítette a régi, boldog idöket: amikor abban nyilvánult a szegénység, hogy az emberek kenyér nélkül ették a húst, mint például az 1863-iki inséges esztendőben.

Az öreg bácsi nagy ellensége volt a kulturának minden viszonylatban. De azért mégis tett egypár kivételt. Mert a kollégiumot respektálta mód felett. Azonkívül a maga egyszerűségében valami felsőbb lénynek tekintette a fiát és ha róla beszélt, a szavai-
ból csak úgy dült a respektus; úgy, hogy ezt a gyengéjét cinikusabb kollégáink ki is használták meglehetősen.

Most is, ahogy belépett, a köszönés után Benő volt az első szava. Azt feleltük, hogy nem tudjuk, hova ment, de haza kell neki jönni hamarosan. Belenyugodott, bár hümmögött hozzá egy kicsit. Apró tatárszemei megszelídültek; arcára kiült a vére utáni vágyakozás.

— Pakoljon le, Bárdos bácsi, — mondta valaki.

Az öreg tempósan, lassan lepakolt. Mint afféle kinn járó ember, csüvesben járt mindig. Valaki udvariasan leemelte róla a nagy, birkaszagú csüvest. És akkor előtűnt egy szép, fehér vászontarisznya. Az amorettek szeme összevillant.

— Ez az, — mondták a tekintetek.

A vén magyar leült. A viláért sem a székre, hanem a fia lábá-
jára; ez volt neki az egyetlen ismerős darab a cétusban. Azután pedig... nem telt bele egy félóra és benne voltunk a kunsági történetekben. Lassan, meggondoltan beszélt az öreg, mi meg áhitattal hallgattuk.

Ez alkalommal excellált a vén pogány. A Váltott Balogh Janesi históriáját beszélte el, akit azért neveztek Váltottnak, mert az ördög kicserélte a maga gyermekével még pólyás korában. Az ördög fia volt Váltott Balogh Janesi és ez meg is látszott rajta. Nappal mindig az ördög laponyag körül legeltetett, azon a dombon, ahol éjfélénkiut a bábák szoktak összejönni, hogy meghányják, ki-
nek mi legyen a sora a következő napra. De éjszaka is kiviláglott a Janesi származása, mert amíg aludt, mindig ott ült a vállán a lidérc, úgy, hogy a réti féreg is ordítva menekült el a közeléből. Egyszer aztán meglátta János az apavári Bujdosó Szabó feleségét, aki a társának vitte a kenyeret befelé a rétbé. Nem mondott az asszonynak semmit, de rá egy héttel csak fejébe vágta a süveget és elindult Apavára felé, amerről az asszonyt lehetett várni. Akkor elébe állott az anyja, aki maga is a bábák közül való volt és tudta, mi sort osztottak a mai napra a fiának. Elébe állott és rimánkodott néki; ne menjen. Felfedte utoljára azt is, amit már nem lett volna szabad; hogy Bujdosó Szabó a tátosok közül van; de mindent hiába. Azután Vajó Sámuel, meg Daróczi István cimborái a nagy Isten nevére kérték, hogy maradjon, de arra is csak vállat rántott és elment, amerre az asszonyt látta menni. Elment és... nem jött vissza többet. — Vért ivott aznap a kutya, — fejezte be Bárdos bácsi és amikor elhallgatott, megterült mindnyájunk felett egy elmúlt, tragikus levegőjű világ megsejtése.

Sok egyébről esett még szó; amíg egyszer csak elkövetkezett a lámpagyújtás. Az öreg elővette a fehér tarisznyát.

— Ha meg nem vetnék, — motyogta bizonytalan hangon és a futykorával arra bökött az étel felé.

Ugy látszik, senki se akarta megsérteni Bárdos bácsit. Neki-estek a füstölt szalonnának és falni kezdték valósággal. Nem telt belé egy fertály, eltűnt a szalonna. De mi volt ez a tenger síma tük-réhez! Sor került utána a többi holmira is. A felököl nagyságú kolompéros pogácsák tüneményes gyorsasággal fogytak el; Poeta Szabó Józsinak szűk két falat volt egy-egy.

Mikor vége lett a vacsorának, az öreg Bárdos összeszedte a kenyérhéjat, bekötözte a tarisznya száját. Aztán felénk fordult és — talán nem is egészen szívéből — azt mondta, hogy:

— Adja Isten kedves egészségekre a fiatal uraknak.

Leparoláztunk vele illendően, azután pedig megindult a tanyázás meg a terefere. Olyan jóízű beszélgetés kezdődött, hogy a konviktusra hívó csengetyűt egyikünk se vette észre, ami ember- emlékezet óta talán sohase fordult elő. A hangulatot csak néha zavarta egy-egy csöndes atyai sóhajtás:

— Ejnye, ejnye; ez a Benő!

A fiúk — mit tehettek volna mást, — biztatták az öreget. De hiába biztatták, a filozófus csak nem akart megérkezni.

Végre eljött a fekvés ideje, mindenki ágyalni kezdett. Egyi- künk — hálás akarván lenni a kolompéros pogácsákért, — megve- tette a Benő ágját.

— Tessék lefeküdni, Bárdos bácsi.

Az öreg vakarta a fejét... tett, vett, izgett-mozgott egy darabig. Látszott, hogy rettentő bűnnek tartotta volna elfoglalni a fia ágját. Végre kijelentette:

— Meghállok én itt a ládán is.

Ettől a szándékától nem lehetett eltéríteni. Összehuzott a Benő ágya előtt két ládát, azután begubózott a csüvesbe és elcsen- desült. Csend borult a cétusra is. Az amorettek álomba szenderül- tek nemsokára, sőt elaludt hosszú, nehéz sóhajtozások közben maga az öreg Bárdos is.

Nagy idő telt el ezek után. Három óra lehetett már, amikor egyszerre a nagy folyosó végén üvöltve, bögésszerűen felharsant a Benő kedvenc dala, a Hernani bordal:

No rajta hát, igyál, igyál,

A bor mennyet ad!

A filozófus jött hazafele és miközben üvöltözött, bikacsekjé- vel végigverte az útjába eső cétusok ajtajait, amelyek olyanokat szólottak, mint egy-egy mozsárágyú. Így közeledett lassan, de biz- tosan s amikor az Amorhoz ért, sarkig belökte az ajtót. Egy kicsit több volt benne, mint máskor, annak dacára, hogy máskor is volt elég. Mivel pedig érezte, hogy az egyensúlyt nehezen tudja meg- tartani, elhatározta, hogy csak úgy ruhástól fog ledőlni az ágyra. Tehát az ágynak tartott. El is talált odáig szerencsésen, de ott egy- szerre belebotlott az összehuzott ládákba. Káromkodva kezdett tapo-

gatózni és egyszer csak észrevette, hogy valami bundaféle van a ládáján. Nagy dühbe jött:

— Hát e mán mi fene csüves itt?! — kiáltotta és a bikacsekkel háthosszában jól végighajított a bundán. Erre hangtalanul, gyorsan kifordult egy sötét alak a csüvesből, aztán . . . egy puffanás, utána egy ordítás, de olyan, hogy ész nélkül ugráltunk ki az ágyból mindnyájan.

Valaki meggyújtotta a lámpát. Bárdos bácsi ott állott a láda mellett, fél keze még ekkor is ökölbe szorítva, Benő pedig a földön ült nyöszörögve és görbén, mint egy sóspercec. Amikor végre fel-szították a lángot, olyan jelenetnek lettünk tanui, amely fene módon megrendített mindnyájunkat, bár csak két szóból állott:

— Apám!! —

— Fiam!! —

Odamentünk. Benő nagyon meg volt pocskékolva; a halálsápadt arcáról ömlött a hideg veríték. Nyöszörgött, mint egy beteg jószág és nem akart mozdulni, csak a két tenyerét szoritotta a hasához. Az apja lehajolt és nagy bámulatunkra könnyedén felemelte a nehéz testet és komikus gyöngédséggel végigfektette az ágyon. Közben pedig siránkozni kezdett, lehetetlenül nyafogó hangon vádolva önmagát:

— Jaj, jaj, kedves egy fiam; hogy is lökhettelek így gyomor-szájon, hogy is nem ismertelek meg!!

— Nem baj, apám, — nyögte az áldozat, — egy fertályórán belől nem lesz semmi bajom.

— Jaj, dehogyis nem, édes fiam, dehogyis nem! Kutya rossz ütés ez, még odakinn tanultam a csikósoktól a lögérhalom mellett. Egy hétig sincs bele jóvá az ember. Jaj, miért is vágtaal rajtam végig azzal a bikacsekkel, akkor nem lett volna semmiből semmi. Ne adjak egy pohár vizet, kedves fiam; nem fáj a *kis gyomrod* tulságosan?!

Az amorettek egy darabig néma szereplőként statisztáltak és igyekeztek visszatartani jókedvüket. A „*kis gyomor*“ kitétel hallatára azonban jobbra-balra szédült mindenki. Az egyik nem birta tovább, kirohant a folyosóra. Öt perc múlva pedig mind ott volt a gázlámpa alatt. És vigyorogtak, vigyorogtak, de olyan vehemenciával, hogy a gyomruk nemsokára éppen úgy nyilalgózott, mint a boldogtalan filozófusé odabenn az ágyszalmán.

*

Két nap múlt el az események után. Bárdos bácsi visszament Kenderesre, Benő pedig lassan kezdett magához térni. De a megtörténtek óriási hatással voltak reá. Félénk, tartózkodó lett. Mivel pedig ezt nem akartuk, gyűlést tartottunk titokban, amelyen az lett a határozat, hogy a fiut nem szabad bántani még célzással se.

Pár nap múlva csakugyan visszaállott nagyjából a cétus megbillent egyensúlya. Mindenki gentlemannek mutatkozott a tönkretett ellenféllel szemben. Csak Poeta Szabó kezdett ellene egy alka-

lommal offenzívát, megeresztvén a következő gyengénszuró szavakat:

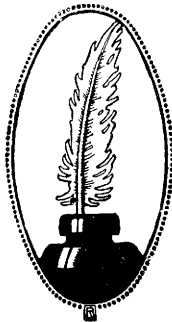
— Halljátok emberek; még most is jól áll bennem az a múltkori kolompéros pogácsa.

Itt-ott sunyi mosolygások keletkeztek, Benő elpirult egy kissé. Józsep már készült egy újabb csipésre, de a kis Nyikos fel-emelte az ujját.

— Memento parcere subiectis! — szólott komolyan, a másik pedig meghátrált a vergiliusi szavak tekintélye előtt és elhallgatott szépen.

Nyugodt csendesség volt az Ámorban. A csendben szinte méhdongásszerűen érvényesült a filozófus monoton darálása. A zsidójegyzetet magolta szegény, ez alkalommal remélhetőleg egy jobb és megfelelőbb tanulási theória szabályai szerint.

Fehér Gábor.

KRÓNKA.

Kossuth Lajos mint presbiteri jegyző. Érdemes volna külön tanulmányban foglalkozni Kossuth Lajos vallásosságával. Gondviselésbe vetett mélyeséges hite, szelidszívű emberszeretete ebben is a legnagyobb lelkek közül valónak mutatja őt egész életén keresztül. Éppenséggel nem lehet azt állítani, mintha felekezetieskedő lett volna, de ágostai evangélikus felekezetéhez éppen úgy nem kívárt hűtlenné lenni, mint keresztyénségéhez.

Pedig mindakettő tekintetében komoly próbák elé állította az élet.

Nevelést kitűnőt kapott. De evangélikus egyházi ismereteinek nagy hiányai maradtak. Amint születése helyén nem volt evangélikus templom, úgy nem volt evangélikus egyház egy helyen sem, ahol első képzeteit nyerte. Maga mondja, hogy az ujhelyi piarista gimnázium derék igazgatója maga figyelmezteti édesatyja urát, hogy saját felekezete hitágazataiban is képeztesse fiát, ami, úgy hiszem, elsősorban konfirmációjára vonatkozott. Így aztán, mielőtt Eperjesre kerülne, a bölcsészeti osztályok végzésére, egy nyáron Abaujmegyébe, Kemenczére viszi útja, hol egy Czapkay nevű evangélikus lelkész vezeti be a szükséges ismeretekbe.

Bizonyos, hogy hittani ismereteinek voltak hiányosságai, de a jellemének aligha. Édesanyja mélyeségesen vallásos lélek s az ő áldott befolyása fiának nemcsak hitében, de nőicsen finom árnyalatokat mutató szeretetében is megnyilvánul. S a családban mely az isteni tiszteletet többnyire maga végzi s mely bibliaolvasásban és éneklésben áll, de amelyből az önálló imádkozás sem hiányzik, igen erős tudattal él az evangélikus egyházhoz való ragaszkodás kötelessége. Sohasem felejtik el, hogy anyai ágon egy ős, Wéber András, vérével írta nevét Karaffa eperjesi áldozatainak tisztos sorába.

S az édesapa is híven kitart öröklött hithűsége mellett. Valószínű, hogy felekezeti szempontok is közrehatnak abban, hogy fiát Ujhelyből Eperjesre vigye továbbtanulásra. Még érdekesebb, hogy bár rokoni befolyással alapítja meg az apa zempléni pályafutása sikerét, nem jutott eszébe áttérni más felekezet kötelekébe, noha a Zemplénbe származott Kossuthok mind áttértek. Ez annál keményebb állhatatosság, mert Ujhelyben azidőben még nincs is evangélikus anyaegyház.

Megmaradt hát ősei hitében Kossuth is. És mikor számkivetése kezdetén a török porta csak abban az esetben vállalja az emigránsok

védelmét Ausztria ellen, ha mohammedán hitre térnek, Kossuth inkább a vérpadot kész választani, mint hitét elcserélni.

Evangelikus egyházat szellemben és anyagiakban erősebbé tenni mindenkor benső vágya és nyíltan vallott programja volt. Bizonyossága ennek több szép vezércikke a Pesti Hirlapban, melyben az erősödés, emelkedés indokánál fogva a két protestáns felekezet uniójáért lelkesedik és ezt az egyháztársadalmi kérdést nemzetársadalmi fontosságúnak kívánja tekinteni. Ismeretes, hogy házasságkötése alkalmával a megindított sajtó-hadjárat és számelegett sok kellemetlenség ellenére is megmaradt elvei mellett.

Szép emléke hithű lelkesedésének az a jegyzőkönyv, melyet a sátoraljaujhelyi evangélikus egyház őriz „Kossuth ereklye” jelzéssel, méltó kegyelettel. Mert Kossuthnak, aki 1824-ben ügyvéddé esküdve, Ujhelyben fog munkába, különös gondja van az ujhelyi új evangélikus egyházközösség fejlesztésére is. Ezért vállalja el és viszi sikeresen 1826—1832-ig egyháza ügyészi teendőit. Lelkesen vallja, hogy az egyháznak magyaros szellemben, a magyar nyelv használatában is méltónak kell lennie nagy nemzeti hivatásához.

Ennek bizonyossága ez az eddig kevésbé ismert jegyzőkönyv, mely Kossuth kezeirása, Kossuth szövegezése és Kossuth lelkének kisugárzása.

A jegyzőkönyv feje:

„1827 Esztendő Április 16-án az S.-A.-Ujhelyi Ágostai Valástételt követő Nemes Eclésia részéről Tekintetes Stainer Ádám Localis inspektor Urnak előlülése alatt Tekintetes Nemzetes és Vitézlő Hidegkövy Antal urnak, úgy Kossuth Lajos Consistoriális Fiscalis Urnak, nem különben..... uraknak jelenlétökben, S.-A.-Ujhely Városában tartott Eclésiai Gyűlés alkalmából....“
A nevezetes határozat:

„Nemely jelenlévő Tagok által megemlítettén az, hogy a Prédicationak tsupán magyar nyelven leendő tartása már elhatározottat ugyan: de ezen határozata foganatba nem ment legyen: Különös figyelemre méltatván az *Egyben gyűlt Eclésia a Nemzetiségnek a maga kebelében is lehetőség szerént leendő előmozdítását, azon határozás megújíttaiván sikeres foganatba hozatni rendeltetett, azon megvilágítással, hogy a Prédikáció mindéig és egyedül magyar nyelven tartasson... (az Úr vatsorája mindazonáltal magyar, német és tót nyelven szolgáltasson ki...)*

Feljegyeztetett *Udvardi Kossuth Lajos*, az ujhelyi nemes Eclésia Fiscalisa, mint ezen Eclésiagyűlés jegyzője által.

Kossuth záradéka:

A hegyaljai esperesség elnöksége 1880. július 13-án elküldi a jegyzőkönyvet Kossuthnak, kérve, nyilatkoztassa ki: ő írta-e azt valóban? Kossuth Collegno-ban 1880. szeptember 30-án írt válaszában így hitelesíti a fenti jegyzőkönyvet:

Az igazságnak tartozom töredelmesen bevallani, hogy e szégyenségi bizonyítványt irályi gyarlóságom felől 53 év előtt

csakugyan én magam állítottam ki. Van szerencsém e vétség elismerését az iderekesztve visszaküldött jegyzőkönyvre rájegyezve kiszolgáltatni... *Kossuth Lajos* s. k.

Megjegyzem, hogy e korszakkezdő jegyzőkönyvi határozat fogantatása 1827-ben annál nagyobb érdem volt, mert Ujhely műveltsége annyira idegennyelvű volt, hogy az 1831. január 1-én alakult *Zempléni Casino*-ban, — melynek Kossuth Lajos szintén jegyzője — a járatott 15 hirlap közül 7 német, 1 latin és 7 magyar nyelvű.

Végül csak annyit, hogy akinek módjában van Kossuthnak beszédeit, cikkeit, kéziratban maradt írásait átlapozni, az láthatja, hogy evangéliumi szellemű, bensőséges vallásossága mennyire benne gyökerezik egyénisége lényegében. S ha talán fogyatékos volt is gyermekkori elméleti iskolázottsága, az élet iskolájában minden tapasztalata mélyebbé tette hitéletét s a Gondviseléshit egyik legmagasabb példája lett.

Úgy látszik, állandóan olvassa a Szentírást, mert mint író és szónok a kifejezőmódjába sűrűn sző olyan kitételeket, melyekre közvetlenül a Biblia nyelve és szelleme ihlethette. Ennek is köszönhette egyrészt, hogy a vallásos skótok közt olyan mély lelki hatásokkal tudta emlékét hosszú időre tiszteltté tenni.

Dr. Hegyaljai Kiss Géza.

ARCKÉPEK.

Horváth János.

I.

1. Biharból való, a csendes forradalmárok hazájából. Érdekes országrész ez, csupa olyan konzervatív lakja, akiknek a hagyománytisztelete tisztogatóbb erejű vihar más országrészek haladó, modern, konstruktív formájú országháborításánál.

Idevaló Pázmány Péter, aki egyéb hagyománytisztlő forradalmi mellett új magyar irodalmi nyelvet teremtett pusztán azáltal, hogy hangsúlyozta, használta, mélyebben kiaknázta a régit. Itt nyugszik Bessenyei György, a bihari remete voltaire-iánus és elfogult magyar nemes úr, aufklérista és örök pataki diák, konvertita katolikus és dühös kálvinista, utópiákat álmódó reformer és kézesókoló híve Mária Teréziának. Idevaló Kazinczy Ferenc, idevaló Kölcsey is. Forradalmuk természetrajza köztudomású. Idevaló Arany János minden idáig való idők legnagyobb konzervatív és legnagyobb forradalmár magyarja egyidejűleg. Idevaló Tisza Kálmán, a szegreakasztott elvek, a bihari pontok embere és idevaló Tisza István gróf is, az őszirózsás október 31-ike mártírja. Hogy magyarázzam meg, reájuk gondolva, hogy az ellenzéki ember nem forradalmár, hogy Rákóczi udvari ember volt elébb, Széchenyi osztrák államhivatalnok, Kossuth Lajos miniszter. Aki ezt nem érti, az sohasem fogja megérteni, hogy Tisza Kálmán nem szegre akasztotta az elveit, csak a miniszterelnökség terhéig vállalta a konzekvenciáit. És Tisza Istvánnak bizonyos ebből a helyzetből — egy történelmi illúzió irracionális légköréből — szervesen tenyésztett, kényszerű politikai korrupció volt a trencsényi ütközete és a zágrábi útja a világos fegyverletétele. Idevaló Ady Endre is. Nemcsak azért, mert Nagyvárad virágoztatta ki és mert a Holnap című verskötet is idevaló. Hanem idevaló azért, mert Biharországhoz nem tartozik oda Dobrest vagy Belényes, hiába mond egyebet a térkép, viszont feltétlenül beletartozik: az Érmellék, sőt egy kis Szatmár, Szaboles és Hajdú is. Idevalók Szabó Mária és Gulácsy Irén, akik pedig sokkal konzervatívabbak női mivoltuk őszinte odaadásában Kaffka Margitnál, Erdős Renénél, és mégis forradalmat jelent kendőzetlen női mivoltuk. Idevaló Nadányi Zoltán esöndes stílusforradalma. Idevaló Bocskay István, akit valósággal ki kellett piszkálni a kerekj várból a forradalomra s aki mégis a bécsi békét adta nekünk: vallásszabadságot a XVII. század legelején.

2. Ha végigsímogatja tekintetünk e drága csapat minden egyes tagját, nemcsak a forradalmiság és hagyománytisztelet lesznek azok a lelki jellemvonások, mely rokonjelenségekké teszi őket.

Feltűnő egyezés például valamennyiőjünkben, hogy forradalmuk mindig formai, stílusforradalom. Az irodalomban mindig nyelvi, a történelemben mindig jogi. Pázmány, Kazinczy, Arany, Ady elsősorban formaújítók s Arany Jánosnak éppen olyan elsőrangúan a mondanivalójának a módja új és nagyszerű, mint ahogy Bocskay nem koronáztatta meg magát s Tisza István híres volt a puritánságáról.

Talán azért van ez, mert annak, amit hoztak, a tartalmi eleme időtlen képzet: a magyarság maga. Ez teszi őket konzervatívokká, mint ahogy konzervatívok a lépései annak, aki üvegtálat visz a kezében, vagy kigyereket ölbefogva. Összehúzott szemű, kritikus elme mind. A hitszónok Pázmány hüvös józansága és észhezszólása épúgy idetartozik, mint Arany János magamagán észrevett s azóta közmondásossá is lett vasok realitása. Valamennyi tudatos inkább, mint spontán s valamennyi valóságátisztelő. Ady Endrére kárörvendve szokás ráolvasni, hogy verejtékeze szülte verseit, szimbolisztikája pedig oly következetes, hogy egyes méltatói utolsó köteteit ezen az alapon száraznak és az értelem számára szólónak tartják. Bocskay István hosszas habozása. Tisza Kálmán választásai, Tisza István önkéntes számkivetésbe visszavonulása hasonló jelenségek egy másik csatamezőn.

Különösen egyforma nyugateurópaiságuk is. Egyik sem otthonmaradt-paraszt és mégis nagyon sok van szellemi habitusukon az otthonmaradt magyar parasztból. Pedig azt sem mondhatnók, hogy kiábrándultak a nyugati kultúrából. Csak nem szédültek belé. A modern europerséget nem úgy cipelik önükben, mint valami keverék szabadszemmel is megkülönböztethető részecskéit, hanem asszimilált állapotban, magyar voltak szerves többleteként.

És végül mindegyikben van egy kis doktrinerség. Ez talán formális életlátásukból fakad, mely szereti a sémákat és mert részletmegfigyeléseik valóságátisztelőtől fogva pontosak s észlegesek és nagyszámúak, lassankint séma szerinti gondolkoznak s ezt elvi alapnak és elvi hűségnek tartják. Ennek másodkövetkezményeképpen sokszor lemaradnak az élet szekeréről, mert önmagukat a cinizmusig menő szerénységgel háttérbe szorítják — érezvén, mennyivel nagyobb az egyénnél a szellem, melynek hűséges szolgálivá szegődtek. Elfelejtik, hogy az ember mégis csak tartó edénye a szellem drága nedűjének s csodálkozva nézik, hogy kitudta őket a világból egy más szellem szolgálatában álló, náluknál életrevalóbb lármás csapat.

3. Milyen könnyű volna a mostan divatozó kollektív erdélyi lélek mellé ikövetkeztetnünk egy kollektív bihari lelket is, melynek vonásait az imént felvázoltuk. De mi épen az ellenkezőjét akarjuk s arra kérjük az „erdélyi lelket” adataink birtokában: lássa be, hogy ezek az adatok csak az osztatlan magyar lélek szívárványszínei. Különben holnap a jász, a nagy- és kiskun, a palóc s a többi territorialis lélek is megszületik.

II.

1. Horváth János forradalmár, mert forradalmat mindig azok okoznak, akik az emberi élet agyonmechanizált bonyodalmas életviszonyai között visszaeszmélnek az ősfomákra. Az a gyermek a forradalmár, aki az álmélködő, hajlongó mesebeli udvaroncok között el meri kiáltani magát, hogy a király mezeitelen. Horváth János irodalomtudományos forradalma abban állott, hogy tisztázta hosszú időre számunkra az *irodalmi alapviszonyt*.

Magamfajta középkorú ember kétféle feleletet kapott eddig arra a kérdésre, hogy mi is hát tulajdonképen az irodalom? Az egyiket — időrendben a régebben születettet — az iskola adta neki. Ha elhitte ezt a definitiót, akkor lelki szemei előtt az irodalom úgy jelent meg, mint valami hatalmas könyvtár. Az irodalom — könyvek, vagy pontosabb szóval: művek, mert a Lantos Sebestyén versezetei, meg a regős énekek is beletartoznak. Egy nagy könyvtár az irodalom, melyet, még ezt is hűségesen megtanított a iskola, időközben ki-kiselejteznek, felfelfrissítenek. Volt idő, mikor minden Magyarországon megírt könyv ott díszelgett polcain, aztán csak azokat vette be az épen akkor inspekciós irodalomtudós-könyvtárnok, amelyek magyar nyelven vannak írva, később ezek közül is csak a szépirodalmiakat, legutóbb már csak azokat, amelyek a nemzet örlelkének a mértéke alatt is magyarok.

A másik feleletet az egykorú folyóiratirodalom hangoztatta felénk s a kíváncsi diák magyar órán kevésbé értesülhetett felőle, az Önképzőkörben azonban annál inkább. Eszerint a felelet szerint az irodalom holmi irodalmi kör, helyesebben irodalmi kávéház-színben tűnt föl, csupadon-csupa író, ki társaságban, ki csak néhányadmagával, ki egyedül — a magánakvalóbbja. Amilyen filologus pontossággal vetette rá magát az előbb említett felfogás a műre, olyan féltő gondal ajnározta emez az író. Hol született, milyen körülmények között nőtt fel, hol járt iskolába, mit tanult, mit olvasott, kikkel barátkozott; sőt, ahogy a tudomány fája bokrosodott, később már: milyen átöröklések tehetők fel nála, milyen lappangó képzetet mimódon szublimált, stb...

Mind a két felfogás meghamisította a bennünket épen akkor körülvevő aktuális valóságot. Azt a valóságot, amelyre mostanában úgy szoktunk egyre bűnbánóbban visszaeszmélkedni: Móricz Zsigmond ezt vagy azt a regényét bizonyára nem így írta volna meg, ha nem lett volna kénytelen azoknak írni, akiknek ilyen kellett.

Horváth János forradalma ott kezdődik, mikor az irodalmat a tényekből definiálta s egészen a földön járó józansággal azt mondta róla, hogy irodalom minden, amit az író megír és a közönség elolvas.

Ez a forradalmi gondolat a maga forradalmi voltát pozitív és negatív irányban egyaránt mutatja Horváth János eddigi munkássága tükrében. Negatíván ott mutatkozik, amikor Magyary Zoltán tudománypolitikai könyvében a magyar irodalomtörténetírásról szóló tanulmányában Horváth e tudományágat néhány évtizednyi tapogatózás után ma még csak a kezdet legkezdetén munkálkodónak látja. Másik talán mégis inkább negatív vonása, hogy a le nem írt irodalommal, a

népköltészettel szemben tulságosan szigorú — megfosztván azt teljesen irodalom jellegétől.

Pozitíve három ajándékot láttat máris ez a forradalom. Először és legelsősorban: irodalomról szólván, magát az irodalmat érti alatta és semmi egyebet. Horváth az első olyan irodalomtudósnk, akit irodalmi tényekkel szemben kizárólag irodalmi tényezők érdekelnek. Elődei egy-egy irodalmi mű vizsgálatánál legjobb esetben ilyen dokumentumokat kerestek és találtak, mint p. o. az író egyénisége, a kor szelleme, a nemzeti lélek stb. Igen, de egy politikai pálya szemléletében is megmutatkozhatik a kor szelleme, a nemzeti szellem és a politikus egyénisége. Sőt egy nagyiparos élete folyásából is következtethetők ugyanezek a tényezők.

Horváth Petőfi pályájáról szólva nem ilyen szempontokból és nem a szokásos állomásokról szól. Ő az első fejlődés lépcsőfokát abban látja, hogy Petőfi a műöszton első kísérleteiről eljutott a lírai szerepjátszás korába, a másodikat abban, hogy immár lírai személyessége forrong s a harmadikat, hogy egyszer csak megállapodott ez az imént még forrongó lírai személyesség. A lírai szerepjátszás korában úgy látja, költőnköt két éhség jellemzi: a nyilvánosság vágya és az igazi élményeké. Ez a — szerinte — lírai hiányérzet hajtja rá, hogy szerepeket játszon. Ez a szerep először általános: halálvágy és életmámor egy élnívágó-és szükös kispolgári körülmények között élő fiatalember lantján. Aztán egy petőfieskedő Petőfi megjátszása, aki bordalokat ír, holott nem iszik és Heinéskodik, pedig egészen más bordában szótték. Két eredménye van ennek a szerepjátszásnak: a genrekép és a népdal-típus a lírában és két epikus remek: A helység kalapácsa, amely stílszerep és a János vitéz, melyben az okos és művelt Petőfi úgy mesél, ahogy a dajkájától hallotta.

Ebben a fejtegetésben az a forradalmi tény, hogy a tudóst elejétől végig: versek és novellák, regények és szindarabok érdeklik. Dal-típusok, versmondattan, időtolás, lírai gondolatmenet, náiv élmény-szerűség, ritmus-szerkezet és ehhez hasonlók a műszavai. Nem azt jelenti ez, hogy ő talán nem vesz tudomást a költő életének azon körülményeiről, melyekből valamelyik műve megszületett, vagy korát mozgató azon eszmékről, melyek reá okvetlenül hatással voltak. Nem. Azt jelenti, hogy az ő végcélja nem bizonyos nagy eszmék kikövetkeztetése, melyekhez többek között valamely irodalmi mű vagy írói pálya is illusztráció, hanem mindenkor az irodalom ténye: a mű, melyet az író megírt, az olvasó elolvasott.

Másik pozitív ajándéka e forradalmi lépésnek, hogy az irodalmi alapviszony a tényleges állapot minden tényezőjével egyformán számol. Horváth János tanulmányaiban állandóan szerepel valaki, akiről eddig alig esett szó: a *közönség*. Petőfiről szóló nagy essaije minduntalan és igen tanulságosan utal rá: mennyire érthetetlen volna számunkra e költői pálya fejlődésgörbéje, ha nem ismernénk azt az olvasótábort, amelyet Petőfi minduntalan maga körül érzett alkotásközben. Nemcsak a lírai szerepjátszás kora lenne motiválatlan mondjuk a pápai önképzőkör nélkül, de a Felhők és Az apostol pesszimizmusa is, ha nem

ismernők a márciusi napok, a királyokhoz címzett röpirat és a képviselőválasztási kudarc törtélmáját. Az Aranytól Ady-ig terjedő kor lírája is megfejthetetlen, ha fel nem tételezünk egy a klasszicizmus élvezetére tudatosan rá nem nevelt és egy egész mást szomjazó nagyon is tudatos, idegen velleltású olvasóközönséget.

Harmadik nagy ajándéka a megtett egyetlen forradalmi lépésnek, hogy az irodalmi alapviszonynak nemcsak alanyát, állítmányát és tárgyát határozza meg, (író, mű, közönség, vagy, egy mondatban kifejezve: én, az író szóval tartalak téged, közönség), hanem a bővítményeit is. Szerinte az irodalmi műveknek egy ok és egy célhatározó előzménye és következménye van. Az íróban élő irodalmi ízlés és a közönséget mozgató irodalmi tudat ezek, ez utóbbi közkeletű szóval: a kritika. Ha figyelmesebben megnézzük ezt a két tényezőt, jóismerősökként mosolyognak reánk, mint egykori hagyomány és korszellem, de okos és bölcs erőtáttétellel irodalmi tényezőkké szűkítve. Az irodalmi ízlés hexameterben íratta meg Arany Jánossal az Elveszett Alkotmányt, Vörösmarty irodalmi tudata kifogásolta ezt, a közönség Petőfi János Vitézével szemben igazolta a kritikát s a Toldi már magyar tizenkettős formájában született meg. Ebből csak ez a magyar tizenkettős irodalmi tény, de mennyivel inkább irodalomtudomány ez az itt változt, mint az eddigiék, akár illusztrációnak használták fel szellemtörténeti vagy egyéb fejtegetéseikben, akár Arany János írói arcképét következtették ki belőle, akár hasonlatait és metaforáit törzskönyvezték, akár tárgytörténeti vándormotívumait kísérgették a francia és olasz irodalomig.

2. És mégsem kapható ez a minden gondolatában forradalmi lélek semminémű kalandra. Maga-magát konzervatívnak nevezi s nem minden ok nélkül. Konzervatív vonás benne legelsősorban nagy és hűséges *történetlátása*. A radikális és progresszív egyéniségekből épűgy hiányzik ez a történetlátás, mint ahogy a doktrínáirekből is hiányzik s annak idején az aükléristákból is hiányzott. Általában hiányzik minden rajongóból s mert a forradalmaknak az esetek jó nagy százalékában lázas temperamentumú emberek szokták veszett hírét kelteni, ezért a forradalmiság és konzervatív mentalitás együtt említve aforizmaként hat. Pedig már Jézus Krisztus kijelentette, hogy a törvényt betölteni jött, a reformátorok hangsúlyozták, hogy megtisztítják, régi állapotába visszaegyengetik a vallást s az ellenreformáció hitvitái konzervatív gondolkozást árulnak el mind a két oldalon.

Horváth János ott árulja el a konzervatív gondolkozását, mikor az irodalomtudomány állandó elvi postulatuma mellett nagy valóság-tisztelettel hangsúlyozza annak változó elemeit is. Az irodalom mindig ugyanabból az alapviszonyból születik, de minden korban mást tartanak annak.

Ez a történelemlátás különösen időállóvá teszi Horváth meghatározását, mert sajátmagát is történelmi jelenségnek látja. Természetes, hogy Vörösmarty korában nem volt benne az irodalom fogalmában a közönség, mint irodalmi tényező, hiszen abban az időben még nevelni kellett ezt a tényezőt, nemhogy diktált volna. Retrospective természe-

tesen, a mi szemünkben és a mi fejtegetéseink számára már *van* ez a közönség, de épen ez teszi Horváth történetlátását nagyon értékesé és gyümölcsözővé, hogy ezt a tényezőt is, a többit is időben fejlődőnek és egymás függvényeinek látja.

Ezért nem hisz más oldalról csodákban sem. Nem hiszi el, hogy a magyar irodalmi klasszicizmus kora s benne olyan egyéniségek, mint Petőfi és Arany készen ugrottak elő a semmiből, mint Pallas Athene a Zeus fejéből. — Először — a Petőfi-tanulmányban — csak Vörösmarty és Kölcsey hatásokat fedez föl Petőfi zsongéiban. Aztán keresi és egész Faludiig visszakiséri a magyar irodalmi népiességet s megállapítja, hogy a Toldi—Kisfaludy külsőleges, de még inkább a Bajza—Kölcsey—Vörösmarty-féle belső népiesség már irodalmi ízlés és tudat formájában egyaránt adva voltak, tehát Petőfi útja egyengetve volt már s benne és Aranyban a nemzetileg naiv csak betetéződött. Valóságstisztelete vitte győzelemre verstani polemiáját is Gábor Ignáccal szemben a dalritmus javára a logikai hangsúly helyett.

De legnagyobb tudományos szolgálatát azáltal végzi konzervatívizmusa, hogy mindenféle irodalmi ízléssel szemben éber és minden meglévő értéket feltékenyen őrző irodalmi tudatként szegül. Sokan ízlésbeli lanyhaságnak, ócska lim-lomokat érték gyanánt zsiбарulónak, elmaradottnak szeretik tudni a konzervatívizmust. Horváth a Petőfi—Arany epigonok líráját aranymérlegen mérve találja könnyűnek, kritikáját ugyanilyen érzékeny súlyok segítségével marasztalja el élénk cáfolataul a konzervatív felfogás felől táplált eme balhiedelemnek. Ellenben nem könyvel el semmi újat a nemzeti vagyion leltárában addig, míg nem asszimilálódott s míg nem szerves folytatása annak, ami a történelem folyamán már értékeknek bizonyult. Egy nagy finomságjelző eljárás az ő elemző művészete, amely mindig azt keresi s azt igyekszik megállapítani, hogy viszonylik ez vagy amaz a magyar szellemi érték a legnagyobb — örök — magyar értékekhez.

3. Hogy ez így, amint eddig láttuk, nagy formakésztségnek a következménye, főlésléges külön kimutatni. Csak megállapítom tehát, hogy művészi készsége láttatja tisztán vele az irodalomban mindig, hol kezdődik és hol ér véget az, ami egyedül lehet irodalmi probléma: a mondanivaló formális, stílusbeli mivolta. Maga is *művész* tehát.

Ezért tisztelik is annyira még ellenfelei is. Az új magyar líra egy nem értékelő, hanem inkább megértő, tehát pártos ismertetője róla egyedül ismeri el a konzervatív kritikusok közül, hogy érti is azokat, akiket bírál. Ezt kritikus szellemének köszönheti, amely „vaskos és reális“ valóságstiszteletét filológus pontossággá érlelte. Kultúrája ma már olyan gazdag, hogy minden állítását a tények egész sorozatával támogatathatja meg.

Ő sem hirtelen támadt és nem is egyedül álló jelenség. Olvasottsága nyugoteurópai mérték alatt is helytálló. A magyar tudósok azon csoportjához tartozik, akiket szellemtörténészek gyűjtőnév alatt szoktak emlegetni. Azt jelenti ez, hogy alapos francia és német iskolázáson ment keresztül, de jelenthetné azt is, hogy különösen a Dilthey iskolájának hatása látszik rajta erősebben. Ez utóbbit azonban nem jelenti.

Írói egyéniségén meglátszik ugyan a külföldi tanulmányok hatása, de csak indításként és megtermékenyítésként. Sohasem utánoz és minden problémával szemben egyéniség. Egész kultúrájára büszkén elmondhatná, amit a Petőfi irodalomról mond: „magam számára feldolgoztam azt, szemmel is tartom, de az olvasó figyelmét nem terhelem vele“.

A szemantikusan látás veszedelme azonban fenyegeti. Ez is olyan átok viszont, mint az Isten valamennyi átka a peccatum originis óta, amelyből igenis könnyen fakadhat áldás. Ha még sok monografiát fog fel, monotonná válik. De ha eddigi részletmegfigyeléseit elégséges indukciónak tartja arra, hogy a teljes magyar irodalom fejlődéstörténetét megálmodja, — ő az egyetlen, aki ma ezt a szintézist elvégezni képes. Nem befejezésképpen, de kiindulásnak.

Ez a munka Pintér rendszerezése után is hiányzik még. Egy nagy munkatervnek képelem, amely belülről-kifelé mutatná is meg azt, amit Pintér nagy munkája kívülről-befelé már úgyis megsejtetett: a felnövekvő irodalomtudósgárda ezután elvégzendő feladatait az osztatlan magyar irodalom területén.

III.

Csak a séma szerint gondolkozó, elvűkhöz hűségesen ragaszkodók cinizmusig menő szerénysége és a bihari magyarok tempós, úri kégyelme el ne gáncsolják még a kezdet-kezdetén.

Karácsony Sándor.

KRITIKAI SZEMLE.

Van-e szükség kritikára és milyen legyen az? Mostanában nem ritka eset, hogy folyóiratok kritikái oly hatást érnek el, hogy a bíróság kénytelen foglalkozni a bennük foglalt mondanivaló érdemi részével, becsületsértés vétsége, vagy elmaradt anyagi haszon miatt való kártérítési igénye kapcsán. Mindakettőre akad nem egy példánk.

Legutóbb júniusban közölték a napilapok a M. Kir. Kúriának azt az ítéletét, mely bűnösnek mondja ki dr. Szekfű Gyula egyetemi tanárt, az Akadémia tagját, a Napkelet c. folyóirat 1926. évfolyamában írt bírálata miatt. A bírálat II. G. Wells-nek egy magyar fordításban kiadott világtörténelmi összefoglalását, továbbá dr. Sebestyén Gyula akadémiai tag Gesta Hungarorum c. öt kötetre tervezett eposzának három megjelent kötetét mutatta be: „*álarcos könyvek*“-nek nevezve a két művet, mivel tartalmuk nem felel meg a könyv címlapján kifejezett ígéretnek. A bírálattal szemben dr. Sebestyén Gyula a bíróság előtt kereste igazát. A bíróság két fóruma fölmentette a bírálat szerzőjét, míg a Kúria becsületsértés miatt elítélte.

Bennünket személyében az ítélet egyik szereplője sem érdekelt, de magát az ítéletet mégis felhasználjuk aproposnak, hogy itt kritikai rovatunk élén magunknak, úgyszólván házi használatra elismételgessünk olyan igazságokat a kritikáról, amit mindenki tud, de azért mégis szükséges újra meg újra hallani.

Nem kívánjuk elhallgatni, hogy a Protestáns Szemlének elég baja van kritikái miatt. Izenetek és levelek gyakran hozzák tudomására a szerkesztőnek, hogy a kritikai rovatot kellő érdeklődés kíséri. Könyv is jön bírálatra tűrhető számban. Tanács is jön a könyvek mellé, néha élőlőszóban, máskor írásban gyöngéd figyelmeztetéssel a kiváló szerző fényes tehetségére, tántoríthatatlan hazafiságára, ajánlva rejtett, de kidomborítandó szempontokat, baráti kíméletet, hangsúlyozottan ismételve eléggé meg nem becsülhető egyháziasságot, megmutatva a tudomány valamely félreeső helyén, vagy a katedrán eltöltött évtizedek patinás remetéjét, vagy próbálkozó agg költőjét, amint halvány őszi virágaival szemben símogató szelídségre invitál. Mindezek azonban csak magánlevelek és meghítt beszélgetések lágy fistulái.

Erkezik könyv a kiadótól is magánosan, vagy többed magával, mindegyik mellé gondosan odaiktatva a könyvről jóelőre elkészített tájékoztató kritika. Csupa szép szavak az íróról, méltányuló megemlékezés, — ha a könyv idegen szerző műve, — a fordítóról, aki az eredetinek káprázatos színeit, forróságát, vagy a hangulatok meghítt bensőséget utólrólhetetlen könnyedséggel tudta interpretálni. Ha ezután türel-

mes olvasó két-három napilapban valamely legközelebbi könyvujdonságról szinte a szavakig megegyező hasonlóságot észlelész, kár tépelődnöd a meglepő azonosságon. Gondolj az *ilyen kritikára*. Sok dolga volt a rovatvezetőnek, nem ért rá a könyvhöz mellékelt „bírálatot“ átfésülni. Mert a mai napilapok régen túl vannak már a hatvanas-nyolecvanas évek ősdi szokásain, hogy szépirodalmi és tudományos kritikával vesződjenek, mikor a kiadó helyükbe küldi, — ahol pedig házilag készül a „kritika“, a pajtáskodás émelyítő bombasztjai áradoznak a sorokból, sőt folyóirat (*Literatura*) is van már, amely csak méltányló ismertetésre van berendezkedve. Mit szóljunk azokról a tolakodó szalagoescakárról, amelyek majd minden könyvkiadói terméken ott szerénytelenkednek valótlan megállapításaikkal, frázis hegyeikkel, csábító ajánlásaikkal? Egy érzékiségéről elhíresedett olasz regényíró könyvéről — külön siral munk a selejtes külföldi regény fordító ipar is! — vörösbetűs vignettán így harsog a kirakat: „A bátor szerelem, a diadalmas vágy, az emberi fájdalom, az örök szépség és a győzelmes anyaság nagy regénye.“ Ennyi földi jó együtt méltán csábít a könyv megvételére. Egy másik könyv lelkendezve, hibás magyarsággal így ajánlja magát: „Ez a könyv egyike azoknak a könyveknek, amelyeknél az olvasó egyre jobban fél amint mindinkább a vége felé közeledik, hogy: Istenem, milyen kár lesz, ha már kiolvastam majd, milyen jó volna mindég ilyet olvasni. (Ignotus, Nyugat 1927. nov. 1.)“ Nem gyönyörködtetés a célunk, ezért nem folytatjuk tovább, aki a példákat szaporítani kívánja, tegyen egy sétát könyvesboltok előtt. Nincs kétségünk, hogy furesábbakat is fog találni. Ha pedig az ajánlások után indulva, el is olvassa egyik-másikat, bosszankodva csapja le és elhiszi, hogy vannak álarcos könyvek is nagy bőségben.

Mi a teendők e nagy elfajulásban a kritika terén? Nagyon egyszerű, világos és nagyon nehéz. Ragaszkodnunk kell a kritika jogához, amely nem alkalmazkodik ugyan mindenkor a polgári törvénykönyv betűihez és nem oly szorosán körülzárt, mint amannak szabványai, de ugyanazokra a princípiumokra van építve és ugyanazért tuskodik, amiért amaz, az örök szép és jó győzelméért. A kritikus tehát harcol a szellemi termelés emelkedettebb színvonaláért és örködik afölött, hogy akik szavára hallgatnak, a körülöttük levő irodalmi, tudományos és világnézeti jelszavak útvesztőibe ne tévedjenek. Nyíltan megmondjuk, még ha per fenyeget is elmaradt haszon címén: minden kritikuskak jól esik, ha lesújtó kritikájának hatása *érezhető* nyomot hagy a piacon is. Ha azonban csak ennyivel elégednék meg, kezében a kritika merkantil jellegűvé torzulna, feladatát végzetesen félre ismerné. Az igazi kritikának többre kell törekednie egyszerű buzdításnál, vagy a vételtől való elriasztásnál: A kritikának az a feladata, hogy mérjen. Mérjen, mint a mérleg serpenyője: könyörtelenül és igazán. Mondjon el mindent takarás nélkül, amit a műről a mű alapján, vagy egyéb helytálló adatok nyomán elmondhat, egy pillanatra sem lépve a magánbecsület területére, — sohasem nézve, ki tette a serpenyőbe mérés előtt árúja mellé nyomtatékul neve, állása tekintélyét, baráti vagy rokoni kapcsolatát, hanem kedvezés nélkül a

tiszta súlyt adja. Ily elgondolásban a kritikus fogalmi képén megszelídül a harcoss vonás és a lényén elömlő igazság kíséző árnyalatává enyhül. Ezzel egyben eljutottunk oda, ahonnan a kritika miatt leggyakrabban hallatszós panasszal a *lesújtó hangú kritikával* is szembe nézhetünk. Szabad-e a kritikának szenvedélyesnek, gúnyosnak, epésnek lennie, — az irodalomban régóta lezárt kérdés. Nem is nehéz álláspontot elfoglalni, ha a kritika főcélja a mérés: az igazság. Ha a kritikus a mű valódi értékének kimutatását keresi, nem azon kétségkedik, hogy *hogyan*, hanem inkább az a gondja, hogy *mit* mondjon. Hogy szenvedéllyel, vagy szenvedelem nélkül beszél, főképp két tényező dönti el: a temperamentuma és az az érték, melyet bírálata védelmez. Hogy a bírálóat goromba-e, vagy bárányszelíd, másodlagos jelentőségű azzal a ténnyel szemben, hogy *igaza* van. — Mégis minő gyöngék vagyunk! Mily körültekintően óvatoskodunk! És mily disparát okok miatt! Épen ott jön valaki velem szemben! Vajjon tudja-e már, hogy legújabb könyvéért mérsékeltlen lelkesedtem kritikámban? Az arcán kényszerű mosoly, a szokottnál kissé hűvösebb, felém küldött szava sem oly perzselő, mint máskor, úgy tetszik: fagyos. Bizonyos, hogy már tudja a dolgot s megneheztelt, de hát miért nem írt jobb könyvet . . . Vajjon nem árthat-e? Vagy: Meg kell gondolni a dolgot, még a törvénybe is beleütközhetem. tán becsületértési per is támadhat egy félreértett szavam nyomán. Mennyi költség, mennyi izgalom! Mindez megfordulhat a kritikus fejében, tán jó is, ha megfordul, annál inkább óvakodik a magánbecsület érintésétől, de vegyünk számba apróra minden esélyt, honoráljunk minden felbukkanó szempontot, legyünk gyöngödek, megértők minden gyarlósággal szemben és cserben hagytuk a kritika feladatát és eszményét. Lehetnek éfféle töprengései a cseléd tartó gazdának, aki csak kedvezőt írhat cselédje könyvébe, de a kritikus bírálata nem cselédkönyvi bejegyzés.

Az elmondottakból önként tűnik ki, hogy komoly, felelősséges munka a bírálat, nemcsak az ítélőképesség biztossága kell hozzá, hanem szabályozott idegélet, szilárd akarat és hit az igazság szolgálatában. Az fogjon csak hozzá, aki bizton hiszi magáról, hogy rajta kérésztül a lelkiismeret elfogulatlanul, gyűlölségtől és vakszeretettől menten az igazság ígét prédikálja.

Az egyik kedvezőtlenül bírált munka szerzője, miután a bírálónak alpári hangú gorombaságokat izent és kutyakorbácsot emlegetett (lám, ezzel is számolnia kell a kritikusnak!) pöffeszkedően kérdezte meg, hogy lehet az a munka (már mint az övé) selejtes, amelyből a kiadó ötezer példányt adott el? A kitünő szerzőt nem találja meg válaszuk, mert figyelmét mások hívták föl kritikánkra és kőtelező ígéretet tett, hogy folyóiratunkat nem veszi többet a kezébe, ám ez nem akadályoz bennünket, hogy munkatársainknak meg ne izenjük, ha máskülönbben nem tudnák, hogy a kelendőség nem irodalmi érték okvetlenül, mert ugyan ki tudná ellenőrizni azt a bonyolult lelki folyamatot, amelynek végső eredménye a könyv megvásárlása? Örüljön az író, ha a könyve kelendő, de munkája értékét mással kell mérnie, mint a vásárlói számaival.

Lehet még egy meggondolás, ami kritikánkat befolyásolhatná, hogy megharagusznak az érdekeltek és visszaküldik a lapot. Ez csakugyan meggondolkodtató érv, de ez a kiadóhivatal gondja, a kritikusra keveset tartozik. Az érzékenykedő írónak azt üzeni a jogait féltő kritika, hogy aki nem akarja, hogy megnézzék, ne álljon ki a kiskapuba; aki a kritikát nem állja, ne adja ki világ elé szellemének termését.

És ha sokan visszaküldenék a lapot, akkor is azt izenjük, hogy mi azért kössük magunkat továbbra is a kritika szigorához. Ám csomagoljuk szavainkat jótetszésünk szerint puha bársonyba, hogy ne kopogjanak, de a kopogós szó is igazsággal többet ér, mint a selymes hamisság. A magyar protestantizmus szelleme nem tartózkodott soha a kritikától, ha kellett, ez volt egyik jellegzetes vonása a multban, ma úgy látjuk, fokozottan szükségünk van rá; legyen kritikai rovatunk tárház, melyen „egész esztendőn át az igazság illata érzik.“

*

Zsinka Ferenc.

Die Heilige Schrift Alten und Neuen Testaments. Übersetzt von dr. Hermann Menge. Privilig. Württ. Bibelanstalt, Stuttgart.

A Protestáns Szemle nem tekintheti ugyan hivatásának, hogy a külföldi irodalmakban megjelenő új bibliafordításokat rendszeresen számon tartsa, erre a bibliafordításra mégis feltétlenül fel kell hívni a figyelmet. Nálunk is örvedetesen növekszik a biblia iránt való komoly érdeklődés, mivel azonban csak a messze jövő távolából int felénk a művelt magyar ember összes igényeit kielégítő bibliafordítás, jó szolgálatot vélünk tenni azoknak, akik egyelőre legalább egy jó német bibliafordítás segítségével szeretnék leküzdeni a biblia-tanulmányozás bizonyos nehézségeit. Dr. Herman Menge 1926. február 7-én 85 éves korában fejezte be bibliafordítását. Egy egész emberélet munkájának az eredménye tehát ez a munka. Hogy még Németországban is, ahol az örökértékű Luther-féle fordításon kívül is jó bibliafordítások egész sora forog közkezen, milyen hiányt pótol ez a fordítás, arra nézve legjellemzőbb az a páratlan siker, amelyet mindjárt megjelenése első évében elért. 1927. folyamán ugyanis két kiadása fogyott el, még pedig nem kevesebb, mint 18.000 példányban. Ennek az évrnek első hónapjaiban megjelent az előzőkhöz hasonló nagy példányszámban a harmadik kiadás. Isten kegyelme megadta az agg szerzőnek az erőt, hogy minden egyes újabb kiadást átdolgozzon. a bírálatok tekintetbe vételével.

A Menge-féle fordítás tudományos szempontból teljesen megbízható. Ez áll mind az ó, mind az új-testamentomra. Jó könyvének számos szövegkritikai és exegetikai nehézségével épúgy szembenéz és csodálatos bölcseséggel, ügyességgel találja meg a megoldást, mint az új-testamentomban Pál apostol leveleinek egyik-másik nehéz szakaszával. Menge fordításának az a nagy előnye, hogy nem theologus ember számára is hasznavehető fordítást ad. Ez az előnye a Kautzsch-Weisszäcker-féle fordítással szemben, amely tulajdonkép csak a theologus számára használható. Előny a nem-theologus számára Mengének még az a hibája is, hogy nehéz helyeken nem áttall néha elég bőbeszédű körülírást adni.

Értékes a fordítás függeléke is, amely nagyon ügyesen megválasztott címszók alatt csoportosítja az egyes bibliai fogalmakra vonatkozó legfontosabb bibliai helyeket. A bibliatanulmányozó ember számára ez a függelék is megbecsülhetetlen segítség. Bibliai lexi-kont pótol.

Br. Podmaniczky Pál.

Luther vagy Loyola? Theológiai tanulmány. Irta Dr. *Szeberényi Lajos* Zs. ev. esperes. 1928. Az Ev. Egyházi Könyvkereskedés kiadása, Eölkécsaba. 350 lap. Ára 8 pengő.

Alig száz esztendő történetében most már másodszor látjuk, hogy nagy háborúk után a fáradtság, csalódás és elszegényedés megsanyargatja a lelki szabadságokat. Akik husz évvel ezelőtt azt hitték, hogy a faji és vallási gyűlölet már nem uszíthatja egymás ellen az embereket nagyon csalódtak. Nem kellett más, csak a világnézet színvonalának sülyedjen egypár fokot és napvilágra kerül, ami eddig a sötétben élt.

A fáradtságnak és az ijedtségnek ebben a korában nagyon megcsappant a kedv és a bátorság önálló egyéni élet élésére. Az öntudatos valláserkölesi felfogást, a protestantizmus alapját, azelőtt a magyar katolikusság is nagy százalékban vallotta és a közéletre vezető erővel hatott. Ma protestáns egyházi elvvé szűkült és néha még az egyházi életen belül is ki van téve az evangéliom-ellenes imperializmus terjeszkedésének.

A spanyol szellemmel beoltott római egyházi rendszer harcosszellemei számára kedvezőnek látszik ez az idő. A történelmi hagyományok iránt amugy is ijesztően halványul az érdeklődés. Ennek a nemzeti értéknek további rombolása ellen most nem zúdul fel a közvélemény és a rabszolga lelkiismeretlenségével üzött szentségrombolás vígan folyik a magyar múlt templomában. Nemzeti vértanúk pellengérré kerülnek és magyar vérben fürdött hóhérok az oltárra.

Nagy kérdés, hogy a protestáns egyházaknak mi a feladata ilyen viszonyok között? Evangéliomi embernek nem szabad se támadni, se védekezni. Magam is vallom, hogy ha valahol a protestáns egyházak ellen gyalázkodást olvasok és természetsszerűleg azonnal kialakul bennem a cáfolat és az ellentámadás, úgy érzem, mintha az az evangéliomi jézusi lélek, amelyre mindig nyugodt örömmel nézek, valahogy elhalványodott volna előttem. Mert vannak olyan tiszta igazságok, amiket nemcsak támadni, hanem még védeni is istentelenségnek látszik.

Mégis van egy megdöbbenő gyakorlati tapasztalat, ami gondolkozóba ejt. Ez azt tanítja, hogy ha azt akarod, hogy valamit elhiggyenek neked, nem kell bebizonyítani azt, hogy igaz. Elég, ha sokszor, igen sokszor monddod, akkor nem is gondolkoznak az emberek fölötte és feltétlen igazságnak tekintik.

Azért ez a könyv, a Szeberényi könyve, okos és szükséges cselekedet volt. Öszinte és határozott kijelentése annak, hogy amivel a protestantizmust 1919 óta a szervezett támadás vádolja, az egyszerűen nem igaz.

A könyvben a jelen képe széles históriai alapon áll. A középkor jellemzéséből és összeomlásából a reformáció kialakulását látjuk Luther

lelki történetében. Ez egyúttal az egyház megtisztításának és a keresztyén erkölsi öntudat megszületésének története.

Vele szemben áll Loyola, aki az inkvizíció hazájából indult el. Szeberényi higgadt tárgyilagossággal tárja föl Loyola jellemét, hitterítő erős egyéniségét, társaságának jellemzését és történetét.

Amint Luther elv volt, Loyola is az. Az újkor küzdelmeinek két nagy elve. Az egyik az öntudatos egyén, másik a vezetésre váró tömeg, az egyik az egyén szabadságára épített államrend, a másik az intézmény feltétlensége. Az egyik az erkölsi érzék, a másik a fegyelem.

Szeberényi végigvezeti Loyola munkáját századokon. Rámutat arra a feszült viszonyra, mely a pápaság és a tiszta katolikus államok között keletkezett, míg a protestáns államok voltak a pápaság támaszai, elsősorban Németország.

Azt is meggyőző tárgyilagossággal mutatja ki, hogy a háború, a tömegéletnek ez az óriási megnyilatkozása, mennyivel jobban kedvezett a római katolikus felfogásnak, mint a protestantizmusnak. A háború az egyéni életet előbb testi és lelki szabadságában, aztán egészségében sorvasztotta el, végül pedig gazdaságilag tette tönkre és ezzel elvette az önálló élet minden biztosítékát.

Legelevenebb része a könyvnek, mely a háború utáni korszakkal foglalkozik és különösen Magyarországon ismerteti a protestantizmus ellen intézett támadásokat. Itt vonulnak föl Tomcsányi, Bangha és Vendel, Pezenhoffer, Czapik, Bilkei és társai.

A római katolikus világnézet eddigi fejlődésének utolsó mozzanata: Krisztus királyságának ünnepe. Szeberényi ezt a jezsuita befolyás tetőpontjának mondja. Pedig alighanem más valami.

A jezsuita befolyás a spanyol nemzeti elemet vitte bele a római katolikus egyház gondolkozásába. A római nemzeti szellem teremtette meg az egyházban azt a lelki világuralmat, amelynek középpontja és parancsolója Róma. Amit a római lélek annak idején megteremtett a római császárságban, azt teremtette meg az egyház világi uralmában is: egy nagyszerű intézményt. Ebben a tekintetben a római egyetemes egyház mintaszerű lett. Rendjét megbontani lehetetlenségnek látszik, hívóinek pedig mozdulatlan biztonságot nyújtott, mert kizárta a kritikát.

A római szellem a római egyházat világuralmi intézménnyé emelte és nálánál hatalmasabb versenytársai: az ariánusok és a keleti egyház épp úgy összeomlottak vele szemben, mint a régi Rómával szemben Pirrhus, a gallusok, Karthágó, Mithridates és a többiek. A jezsuiták megjelenéséig a római katolikus egyháznak, mint intézménynek, mindenki alá volt rendelve, még a pápák is.

A jezsuiták bevonulásával a spanyol nemzeti szellem lényegesen átalakította a római katolikus egyházat. A spanyol léleknek az intézmény önmagában üres. Neki ember kell, akiben megtestesülve lássa az intézményt. Ez az ember aztán neki nem egyéni tulajdonságainál fogva érték, hanem, mint az intézmény emberfölötti jelképe. Innen van az a dalaj lámára emlékeztető rettegő tisztelet, amivel a spanyol királyt körülhódolták. Calderon drámáiban megneveztetik az embert azok a tragikus jelenetek, amik a király megjelenéséből következnek.

Ezért lesz a jezsuiták célja a pápaság védelme és megdicsőítése. A spanyol szellem uralomra jutása személyesítette meg a pápában a római katolikus egyházat. Ez tette emberfölöttivé a pápát, mert a spanyol az intézményt csak így tudja elképzelni.

Szeberényi Krisztus királyságát is a jezsuita gondolkozás termékének tekinti. En azonban azt hiszem, hogy ez a magá mászhonnan hullott.

Az újkor fejlődésének egyik feltűnő sajátága, hogy az ókor szellemi eredményeit egymás után hozza elő, hogy megoldatlan kérdések megoldását kísérelje meg velük.

Igy lett világtörténelmi tényezővé az újkorban a biblia, a görög és római műveltség, a nemzetek pogány mithológiája, az ősi építészet és egybek az olympiai játékokig.

A XIX. század közepén Marx az ókori zsidó gazdasági rendszerrel akarta megoldani azt a gazdasági válságot, mely a felszabadított politikai élet és a minden alkotmány nélkül uralkodó pénz között keletkezett. A zsidó állam kommunizmusának ihletésével dolgozta ki a modern kommunizmus rendszerét.

Ezzel az ékori zsidó világnézet belesodródott a ma történetébe és a régi zsidó messiási eszme is megerősödött. Krisztus királysága ennek a megerősödött messiási eszmeinek és a vele összekötött világalurmi gondolatnak visszatükrözése a római egyház dogmaalakulásában.

Ez pedig nem minden Szeberényi könyvéből. Sok érdekes részlet, adat és cáfolat van benne. Olvassa el mindenki, aki olvasni tud.

Hamvas József.

Renan Ernő: A kereszténység eredetének története. I. kötet: *Jézus élete*, (LXXXI + 382 l.); II. kötet: *Az apostolok*, (XLVII + 259 l.); III. kötet: *Szent Pál*, (LVI + 382 l.); IV. kötet: *Az Antikrisztus*, (XXXVIII + 389 l.); V. kötet: *Az Evangéliumok és a másodík keresztény nemzedék*, (XXVII + 384. l.); VI. kötet: *A keresztény egyház*, (IX + 391 l.); VII. kötet: *Marcus-Aurelius és az antik világ vége*, (VIII + 459 l.). Fordította: *Salgó Ernő*, Budapest, Dick Manó kiadása.

Ha ezt a díszes kiállítású: elegáns kötésű, szép, tiszta nyomású hét kötetet, mellyel a kiadói élelmesség a magyar egyháztörténeti irodalmat megajándékozta, kezünkbe vesszük, az első kérdés, mely vele szemben ajkunkra tolul, az lesz, vajjon a Ker. Egyház előállításának ez az alapos forrástanulmányon alapuló, ragyogó előadású története, melynek első kötete (Jézus élete) 1863-ban, hetedik kötete pedig 1882-ben jelent meg, oly nagy értéket képvisel-e, hogy ma, megjelenése után 65—46 évvel is méltó volt az egész hosszú sorozatot, (melynek nem egy darabja már eddig is olvasható volt nyelvünkön), magyarra lefordítani és más, újabb keletű, modernebb felfogásokat érvényesítő művek hátratételével közrebocsátani?

Erre a kérdésre vonatkozólag ma már eléggé kialakult a tudományos világ véleménye és így elég határozott alakban megadhatjuk rá a feleletet. Renannak e nagy egyház- és világtörténeti műve nagy értéket képvisel, de azt még nagyobb foltok homályosítják el.

E. Platzhoff svájci lelkész szerint Renan Jézus életrajzában egy

regényt komponált, amelyben, dacára a Bevezetésnek és a lapalji jegyzeteknek, csak a gyakorlott szem vehette észre a forráshasználat nyomát. Aki az istenfűség bizonyítékait kereste benne, alig találta; aki látni akarta, hogyan bánt el a szerző a csodákkal, semmi nyomát nem fedezte föl azoknak. A keresztyénség előállításának történetét Marc Aurel császár halálával zárta le. Renan művészi utánteremtését akarja az elmúlt idők történeteinek nyújtani, melynél fantáziájával tölti ki a tények közti hézagokat. A földrajzi milieu nyújtja neki az alapot, hogy a Messiás életét, lelki világát megmagyarázza. Egy történetíró se emelkedett e téren hasonló magasságra; tájképi rajzai színpompa és hangulatartalom tekintetében páratlanok. De nem vette észre, hogy a milieu-rajzolás csak keret, kíséret, színpal, melynek nem szabad az előtérbe nyomakodnia, mert különben megtöri a varázst, melyet emelnie kellett. Ámde Renannál nagyon sokszor ez történik. Olykor nem tudjuk, vajjon Jézus díszlett-e a tájképhez, vagy a tájképsztér Jézus számára? — vagyis Renan Jézus életének egész első korszakát, mint egy regényhősét, a földrajzi viszonyokból alkotja meg. Renan azokat az alakokat szereti, akikkel lelki rokonságban érzi magát, míg a föbbiekkal kurtán és keményen végez; amazok közül kedvencei: Jézus, Assisi-Ferenc, Marc Aurel, Spinoza hasonlítanak egymáshoz, ellenben Pál apostollal való elbánásában kevés a köszönni való. A történeti személyek ezen elrajzolása... inhistorikus vonás Renannál. Ő nem annyira hű, mint inkább szép képet akart rajzolni; ahol saját személyes érdeke kerül felül, ott mindenféle folyondár fonja a rajzolt alak éles formáit körül. (*Ernest Renan*. Leipzig, 1900., p. 36—43.).

A *Hauck-féle Realencyklopaedie für protest. Theologie* szerint Renan műve Strauss művével szemben haladást jelent; itt eltűnik a keresztyénség eredetének teljesen inhistorikus szemléletmódja, Jézus alakja a mitos kódéból a legenda diésfényébe lép. Nem pusztán egy eszmének, hanem egy hatalmas szellemű, habár mihamar mondáktól övezett személyiségnek köszöni a keresztyénség eredetét. Jézus személyiségének lényegét Renan a sajátos földrajzi, szociális, kulturális és vallásos milieuból igyekezett megérteni, melyben élt és működött. Könyve elragadó rajzát nyújtja Galilea földjének és népének, mely elenyészhetetlen varázssal hat az olvasóra. Ebbe a festménybe aztán beleiktatta Jézus alakját is, de nem a történeti tudomány törvényei szerint, hanem esztétikai motívumoktól vezetettve és egy határozott világnézet színciben. Ezért bár a szinoptikusok magasabb forrásértéke nem ismeretlen előtte, inkább a IV. evangéliumhoz vonzódik. Hasonló okból az irodalmi források kezelésében a leghihetlenebb önkénnyel jár el. Így műve inkább regényhez hasonlít, mely szerzője költői képességéről fényes bizonytságot tenne, ha nem Jézus volna a főhőse, akit nem lehet minden erkölcsi zsinórmérték elhagyásával tisztán esztétikai kategóriák szerint megítélni és lerajzolni. Hogy Jézus alakjára mindenféle aggályos dolgot: mint becsvágyat, hiúságot, érzéki szerelmet és nyílt csalást ráköltött, ezt a komoly történeti kutatás megengedhetetlen eljárásnak, a vallásos érzés pedig frivolságnak tekintette. Renannál hiányzott, ami pedig egy biografusnál nélkülözhetetlen kel-

lék, a hősével való kongenialitás. Pál apostol iránt sínes érzéke, őt esúf kis zsidónak tartja; szerinte, mikor Pál első levelét megírja, akkor kezdődik meg a keresztyénség hanyatlása. Dacára nagy gyöngöségeinek, a Keresztyénség eredete haladást jelent a tübingeni iskola munkáival szemben (Bd. XVI.³. p. 651—53.).

A *Schiele—Zscharnack-féle Religion in Geschichte und Gegenwart* szerint „Jézus élete“, mely 1863-ban Berlinben jelent meg, csakhamar világhírűvé emelkedett s Renan nevét sokak előtt rettegetté és gyűlöltté tette, de alap nélkül, mert Strauss D. sokkal korábban megjelent műve nemcsak élesebb hangú volt, hanem erősebben is meg volt alapozva. Renannál feltűnik a könnyed, olykor frivol hang, a mű regényszerű feldiszfíése, merész hipotéziseknek igazságok gyanánt való előadása. A nyolckötetes műből kivált „Az apostolok“, „Pál apostol“ és „Marc Aurel“ a legismeretesebbek. Történeti adataira nézve régóta túlhaladott, de mint irodalmi munka és esztétikai műalkotás egyedülálló és felülmulhatatlan. (Bd. IV., p. 2251.).

Miután így Renan nagy művének értékére nézve a legilletékebb szakkritika részről tájékozást nyertünk és tisztán látjuk hogy *A keresztyénség eredete* ma már inkább irodalmi, mint történeti és tudományos tekintetből vonzza az olvasókat, — a második kérdés, amely felől döntenünk kell, az lesz, vajjon e hétkötetes nagy mű méltó magyar köntösben látott-e napvilágot? vajjon a fordító jól megértette és híven visszaadja-e Renan gondolatait és ragyogó stílusát?

Salgó Ernő, mint arról az eredetivel való összehasonlítás útján meggyőződtem, jól ért franciául és ügyesen fordít. Egészen véve a magyar nyelvet is jól kezeli, — de néhány hibája és fogyatkozása nem egyszer megzavarja az olvasó élvezetét. Először Salgó E. *nem ismeri* (vagy nem veszi számba) a magyar bibliát, nem otthonos a magyar biblia nyelvben, kifejezéseiben, így aztán egyes, a sok százados használat által szentesített és közkeletűvé vált kifejezéseket oly szokatlanul ad vissza, hogy idegenszerűleg, értelmetlenül állunk velök szemben s csak idő múlva tudjuk őket megérteni. Így az *Apostolok Cselekedetei*-ről írott könyvet a francia *Actes* nyomán egyszerűen csak *Cselekedetek* cím alatt idézi, (I. kt. XXII., XXIV., XLIV., XLVIII., 140—141., 151. l.); ugyancsak a *Példabeszédek* könyvét, szóról-szóra fordítva a francia *Proverbes*-et, *Közmondások* név alatt idézi; az *Ecclesiasticus*-ról szintén nem tudja, hogy a magyar bibliában *Prédikátor* könyve néven szerepel; Írást fordít Szentírás helyett, pastoriális leveleket pásztori levelek helyett, Ephesusi Egyházat efézusi gyülekezet helyett, Vacsorát ír Uriszentvacsora helyett; általában bibliai idézetei nem a magyar bibliafordításból valók, hanem Renan francia idézeteit fordítja magyarra s így aztán megesk vele, hogy a „lélekben és igazságban imádás“ helyett „szellemben (en esprit) és igazságban imádást“ ír, de egyebütt is idegenszerűnek és nehezen érthetőnek tünik fel előttünk az általa nyújtott bibliai szöveg (pl. I., 131., 141. l.).

Fordítónak második hibája, hogy sok helyt nagyon is nyersen nyújtja a francia szöveget, nem dolgozza azt át eléggé, miáltal

magyartalanságokat követ el. Ime, egy-két ilyen mondata: A közbeszűrésök, melyeket ügyes kritikusok benne fellelni ajánlottak, nem teljes bizonyosságúak (IV., VI.); nem akarták, hogy Jézus... halála előestéjén evett legyen a húsvéti bárányból (IV., XXIV.); Cavedoni tévesen vélte elmosódva Quietus nevét látni a görög Corpus feliratában (VI. 5.); azt, hogy János maga írta legyen e műveket, már nem lehet elfogadni (VI., 33.); e gyengéd lelkek a szektához való megtérésükben könnyű felegyenesítést (réhabilitation) leltek (I., 130.) — A francia szöveghez való ragaszkodás, a magyar nyelv természetére való kevés ügyelés vezet fordítónkat a rengeteg latin-francia szó használatára, amelyeket egyszerűen, kényelemből átvett a francia szövegből, például: incoherentiák, plausibilis, colonia, emphatikus, chimaerak, komplikal, redukál, anekdotikus incidensek, praeoccupált, expediens (olykor: kiút), coenaculum, conventionalis, congregatio, exaltacio. Ezeknél az átvételeknél sokszor semmi tekintettel nincs a magyar nyelvhasználatra: a francia nyelv Mahomet-et ír, tehát ez a név ő nála is Mahomet lesz, (a magyarban Mohamed), a francia Epictète-et ír, tehát e filozófus neve nála Epictetes lesz, holott az egész világ *Epiktetos* név alatt ismeri a stoikus rabszolgát; ugyanezt mondhatjuk Marc Aurel tanítójáról: Diognetos-ról, aki nála Diognetes; Kajafás főpap neve nála hol Caiphas, hol Caiaphas; Pétert Cephasnak is, Kephassnak is írja; Lystra neve a francia Lystres alakban is előfordul nála; páliasabb helyett paulianusabbat, hercyniai helyett hercynianit ír, épp úgy pseudo-clemensi homiliákról beszél. Franciás színezetű kifejezések ezek is: Pált Szent Péter társaságában érkezeti Corinthusba; megszokták, hogy a 13 levél után a Zsidókhoz írt levelet következtessék; hiúsága... az ősi emlékek megújítójának szerepéről álmodoztatta. Ide sorolható a rajzolvák, intézvék, rendelvék igealakok gyakori használata és az ikes-igék keréketörése (esne, származna, játsszon stb.).

Magyartalanságaiért kárpótlásul új magyar szókat, szólásformákat, vagy népies kifejezéseket próbál alkalmazni; sikerrel-e? az olvasók döntsék el. Ilyenek: Te jótét lélek. (e. h. Te jó géniuszom!); a természet..., mi megcsalasztót se helyezett el az emberiségbe; a demokratikus mozgalom régóta bolygatta a zsidó fajt; Jézus eszményies életrajza; Péter és Pál csodái két egymásnak felelkező sorozatot alkotnak; bizonyosságos levelek; kifejezései csak kevésel licitálnak reá a megelőző levelek kifejezéseire; Pál életének valamely feltevése korszaka; Pál szüntelenül félbehagyóskodik; egymagában összesíti a gyülekezetet; szembesülés; csekélyeljem a szolgálatokat.

Helyesírása általában, — ami meglepő — ósdias, konzervatív, de ennek a nyitját is a francia szöveghez való tapadásában találhatjuk. A francia nyelv philosophe-ot, Ephèse-t, mystère-t, canon-t, théocratique-ot, Polycarp-ot, Polycrato-ot ír, — tehát a mi fordítónk is philosophust, Ephesust, mysteriumot, canont, theocratikust, Polycarpot és Polycrategest fog írni, hasonlóképen ezen az alapon találunk nála: rationalista, compromissum, apocryph, stylus, criterium, docetismus, compositio stb. alakokat. De ez nem akadályozza meg abban, hogy alkalmilag a magyaros kánon, illuzió, szek-

ták, epizód, aszkéta, kentaur, szirén, reakció, funkciók alakokat ne használja. Előfordul nála Clemens Romanus és Római Kelemen, Baur Krisztian és Baur Christian, Ephesus és Efézus (ugyanazon a lapon.)

Sajtóhiba nem egy akad a műben. Így tipographia áll topográfia helyett, hegyes legendák kegyes legendák helyett; Gondoskodjatok jó befektetésekről Isten országában (e. h. Isten országáért). Ide kell sorolnom Marc Aurél Elmélkedéseinek magyar címét: ez helyesen *Önmaga felé*, (nem pedig *Önmaga felől*), végül a kevésbbé szónak számtalanszor egy b-vel írását.

A nagy vállalat sem egyes köteteiben, sem a VII. kötet után összefoglalólag nem ad *Névmutatót*, (Renan adott az eredetihez), ami egy tudományos kiadványnak ma már elengedhetetlen kelléke. Sehol a fordító az eredeti mű egyes köteteinek megjelenési idejéről nem tájékoztatja az olvasót.

En úgy sejtem, hogy a kiadót és a fordítót nem annyira a tudományos szempont vezette a nagy mű kiadásánál, mint inkább az utóbbi években — részben Papini műve nyomán — a Jézus fenséges alakja iránt az egész művelt világon feltámadt érdeklődés; általában a világháború óta egyre erősebben ébredező vallásos érzésnek akartak ők Renan idejét múlta művének közrebocsátásával táplálékot nyújtani.

Aki befogadja, élvezze!

Rácz Lajos.

Dr. Roska Márton: Az ősrégészet kézikönyve. II. Az újabb kőkor. — Cluj-Kolozsvár, 1927. 8. 440 lap, 275 kép. Szerző kiadása.

Roska Márton azt ígérte most egy éve, hogy ha munkájának első része legalább annyira biztató fogadtatásra talál, hogy a további kötetek kiadása nem fenyegeti anyagi összeroppanással, — azok is rövid egymásutánban következni fognak. Most aztán itt van a II-ik, az előzőnél is vaskosabb kötet. Persze, óriási tévedés volna azt hinni, hogy: tehát az első kötet kiadása anyagilag sikerült. Senkit sem fog meglepni, ha azt mondom, hogy a következtetés teljesen megfelel ugyan a logika szabályainak, annál kevésbbé azonban a tényeknek. A szerzőnek ugyanis sikerült már kifizetnie az első kötet költségeit, de nem könyve jövedelméből, hanem óraadással szerzett fillérekből. Amit azért szükséges megjegyeznünk, hogy ilyen módon is buzdítsunk a könyv megszerzésére olyanokat, akik tehetnék, hogy megvegyék azt, ámbár talán távolabb esik a tárgy érdeklődésük körétől. Nem igazság ugyanis, hogy a kisebbségi sors anyagi és egyéb terheit szenvedő vagyontalan szakember, amikor teljes odaadással immár 50 éves munkával ajándékozza meg a magyar tudományosságot, még pedig olyanal, amely minden tekintetben hatalmas értékgyarapodást jelent, az arra fordított óriási munkán kívül még anyagi áldozatot is kénytelen legyen hozni ebben a semmiképpen sem kizárólag személyes ügyben.

A munka mindenesetre megérdemli a támogatást. A korszak egész területére kiterjeszkedő anyag- és irodalomismerettel bíró, gyakorlott ásató szigorúan tudományos módszerrel irt könyve áll előttünk. A munka nagyobb része olyan, hogy szinte minden egyes

állítására saját tapasztalatai alapján volt módjában rájönnie, részben saját maga ásatta anyagból, részben eredetiben megismertből. Ahol pedig ez a közvetlen anyagismeret esetleg hiányzott, ott a szükséges kritikát volt módjában gyakorolnia, éppen említett bőséges, közvetlen ismeretei alapján.

A hazai szakkritika különösen két kifogást emelhet a könyvellen, tudományos szempontból kétségtelenül jogosan, de mivel az okokról, melyek miatt e hiányosságokat nem kerülhette el, a szerző nem tehet, — ugyanakkor meglehetősen igazságtalanul is. Az egyik az, hogy a Függelékben — 399—422 lapok — csak Erdély újabb kőköréről szól külön s nem egyuttal a történeti Magyarországéről. Magyar nyelvű kézikönyvnél eléggé jogos kifogás ez. Az ok azonban itt is Trianon és az a tény, hogy a szerzőnek teljes lehetetlenség lett volna elkerülnie az irredentizmus vádját, ha könyvének ebben a részében egyéb — történeti magyar — területről is ír, mint Erdélyről. Aminthogy bizonyára így sem marad el teljesen a regionalizmus vádja, azért, hogy nem egész Nagyromániáról szól ez a rész. Aki csak kissé ismeri a román napilapok, sőt a szaklapok szellemét és hangját, s a magyar embereknek nem tudományos képzettsége és képességei, hanem személyével szemben megnyilvánuló bizalmatlanságot, a minden szóban irredentizmust kereső és azt fel is fedező törekvést, ami miatt a különben ottani körök által is elismert tudományosságú magyar emberek tudományos munkássága állandó gyanakodó megfigyelés, gáncsoskodás, politikai szempontból való — sokszor nevetséges, de mindig kisebb-nagyobb kellemetlenségekkel járó — „ellenőrzés“ tárgya, rendszeren a külön nagy érdemszerzés kilátásaival, — aki mindezt úgy tudja, mint e sorok írója, — az ezzel a kifogással elő sem áll.

A másik kifogás, amely magyar szempontból felmerülhet és aligha is marad el, az, hogy az újabb magyarországi leleteket és irodalmat kevésé használja fel, mert kevésé ismeri. A magyarázat ismét csak az, hogy magyar könyv Romániába, helyesebben Erdélybe csak nagyon elvétve ha kerül, mégha szakkönyv is az. A magyar tudományos munkásságot és annak eredményeit az erdélyi szakemberek — bármely szakban dolgozzanak is — legfeljebb a napilapok egy-egy rövid híréből ismerik, vagy valami véletlen folytán kezükbe kerülő egy-egy szakmunkából. Szomorú dolog ez nagyon, mert az ember azt szeretné, ha magyar nyelvű kézikönyvben a történeti magyar föld emlékei játszanák a vezető szerepet, s ha van benne egyoldalúság, az ezeknek az emlékeknek a javára és ne rovására legyen. De még szomorúbb az az ok, ami ezt az egyoldalúságot menti, s amely miatt igazán nem lehet még csak megbocsátó kritikával sem illetni azt, aki minden szomorú állapotok ellenére, nagy nehézségekkel megküzdve, ilyen — mégis csak hatalmas és értékes — úttörő tudományos munkára adja magát, s abba beleviszi egész lelkét, immár közel negyedszázad alatt gyűjtött ismereteit, s mindezt azzal a biztos tudattal, hogy teljeset semmiesetre sem adhat, anyagi sikerről szó sem lehet, örvendenie kell, ha nem túlsokat fizet rá a munkájára.

Nem kétséges az sem, hogy a munkának nem minden része azonos tudományos becsű. Hiszen vannak benne olyan fejezetek, amelyekben a szerző nem más, mint már megállapított tudományos eredmények közvetítője, máskor ellentétes nézetek jobbra vagy balra eldöntője. Természetes, hogy úgy az egyik, mint a másik szerepében nyerhet jutalmul bizonyos fejcsóválásokat, esetleg helytelenítést, mindenesetre ellentmondást. Aki kézikönyvet ír, még pedig meglehetősen korlátolt terjedelműt, azzal az ilyesmi mindig, feltétlenül megtörténik, ha csak nem olyan elismert tekintély (ami alatt rendszeren elhatározó befolyást kell érteni), hogy nem tanácsos róla kedvezőtlen írni.

Semmi kétség, hogy Roska könyvének a részletei tekintetében is lesznek kifogások, még pedig talán egészen indokoltak is. Bizonyos azonban az is, hogy éppen a szerző alapos képzettsége és széleskörű, mondhatni teljes tárgyismerete mellett, ezek a kifogások nem lehetnek számosak, semmiesetre olyanok, melyek a végső következtetést lényegesen befolyásolhatnák.

Ez a végső következtetés pedig az, hogy Roska a magyar szakirodalomban úttörő és hűzágpotló munkát végzett ezzel a könyvével, mely minden tekintetben méltó arra, hogy minden intelligens ember megszerezze, annál inkább, mert ezzel a következő III. és IV. kötetek megjelenését, vagyis az őskori régészetnek a mai tudományos álláspontnak megfelelő, rendszeres, nagyon komoly értéket képviselő kézikönyvét segíti a befejezéshez. Ami nemcsak a magyar tudományosság-
nak, de a magyar becsületnek is érdeke, s ha sikerül, mindnyájunknak közös büszkesége.

Dr. Buday Árpád.

Dr. Gombos F. Albin: A honfoglaló magyarok Itáliai kalandozása. (898—904.) Budapest, 1928. (93 lap.).

Gombos F. Albin történettudományi értekezései komoly elmélyedéssel és gondos körültekintéssel készült munkák s ezek sorozatát méltóképpen egészíti ki a jelen dolgozat, mely akadémiai székfoglalóul szolgált. A tudományos elmélyedésre való hajlandóság vezette a szerzőt akkor, mikor olyan probléma megvitatására vállalkozott, amely új felfedezések révén nem nyújt alkalmat olesó babérokra. Gondos körültekintésről tesz tanulságot viszont a feldolgozott kútfők tömege, melyeket nem a tudományos patina megóvásáért sorakoztatott fel, hanem adataikat mélyreható kritikával használta fel s ez alapon jutott el eredményeihez.

Csupán a „kalandozás“ elnevezés állandó használatát tartjuk kifogásolandónak a dolgozatban azért, mert azt feltételezi, hogy a magyarok állandó megtelepedése ez időben már befejezett tény volt, holott Gombos F. Albin maga is különbséget kíván tenni a 899 és 904. évek közötti itáliai szereplés és a későbbi nyugati szereplés között. Sőt tovább merünk menni: Gombos F. Albin értekezése azt a meggyőződést kelti bennünk, mintha ezek a későbbi nyugati szereplések is arra valának, hogy a honfoglalás még akkor sem volt befejezve olyan értelemben, hogy az állandó megtelepedés s a nomád életmód elhagyása már bekövetkezett. Ezenkívül a Gombos F. Albin megállapításai nyo-

mán valószínűnek látszik, hogy a magyar honfoglalást az itáliaihoz hasonló „kalandozások“ előzték meg hazánk területén is s ha az itáliai „kalandozások“ szerencsésebben ütnek ki, akkor a magyar honfoglalás alighanem a Pó vidékén következett volna be s Európa térképe más-ként alakult volna. A „kalandozások“ elnevezés megtartása véleményünk szerint a romantikus történettudományi iskola hatásának az eredménye s e felfogás helyessége legalább is vitásnak tekinthető.

Az értekezés a IX. század végi itáliai közviszonyok rajzával kezdődik, amelyből markánsan emelkedik ki VIII. János pápa hatalmas alakja, ki elsőnek akarta megvalósítani az ezer évvel utóbb megszületett olasz egységet s lankadatlan buzgalommal küzdött az anarchia és széthúzás ellen. A másik kiemelkedő alak Arnulf német császár alakja, ki egyrészt a morvákra óhajtotta kiterjeszteni a német fennhatóságot, másrészt azonban itáliai örökségét is szerette volna biztosítani s ha tetterejét betegsége meg nem bénította volna, bizonyára meg is való-sítja tervét.

A magyarokkal kapcsolatosan különösen a brentai csata pontos időpontját s körülményeit törekedett felderíteni a szerző s e célból a források egész sorozatára építette megállapításait. Különösen az Annales Alamannici „Continuatio Sangallensis tertia“ nevezetű részére helyezett súlyt, melynek egyidejű és hivatalos adatai alapján mérlegelte a későbbi források értékét. Igyekezett pontosan megállapítani az Itáliára rohanó magyarok útvonalát, háremodorát és ottani szereplésük részleteit, amely utóbbi megállapítás értékben erősen emelkedett volna, ha az archaológiai eredményeket is számbavette volna. Végül Theotmar salzburgi püspöknek és suffraganeusainak IX. János pápához intézett levelével foglalkozik s megállapítja róla hogy hamisítvány, amely forrásul nem használható fel.

Gombos F. Albin értekezése egyrészt arról győzött meg bennünket, hogy a korszak története új kútfők feltárása nélkül sem tekinthető lezártnak s hálás problémákat kínál a történettudósoknak. Ezenkívül arra is felelt alkalmas a dolgozat, hogy a magyarok itáliai hadakozásaiból a magyar honfoglalás módjára és körülményeire következtethessünk. Végül az alkalmazott módszer arra is rámutat, hogy az okleveles adatokkal alá nem támasztható korszakok történetét illetőleg nem szabad beérni a hazai elbeszélő forrásokkal, hanem a külföldi elbeszélő források anyagát is számba kell venni, mert így tudományos szempontból megalapozottabb eredményeket lehet elérni.

Gárdonyi Albert.

Farádi Vörös Ignác visszaemlékezései az 1778—1822. évekről. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta és kiadja Madzsar Imre, Budapest, 1927. VIII. 221 l. (Magyarország Ujabbkori Történetének Forrásai.).

A Magyar Történelmi Társulat „Magyarország Ujabbkori Történetének Forrásai“ című kiadványsorozatának egy újabb kötete jelent meg, mely, ha köztörténeti szempontból nem is elsőrangú forrásanyagot tár fel, mégis a kor lelkületének megismerésére megbízható és értékes ősananyagot nyújt.

Farádi Vörös Ignác nem játszott történetünkben nagyobb szere-

pet. A nemesi rendnek egyik méltó tagja volt, aki szerényebb állásaiban, amelyeket idők folyamán betöltött, nevének és nemesi voltának becsületet és tiszteletet szerzett. — Ifjúságáról nem tudunk sokat. Sopronban kezdte tanulmányait és a nagyszombati egyetemen folytatta filozófiai, majd jogi studiumait. Csakhamar táblai jurátus, majd kancellista, utóbb Temes-vármegye szolgálatába jutott, majd hadbiztos és végül a királyi tábla ítélőmestere és mint Temesvár követe vesz részt az 1790—91, 1792., 1796. és 1802-iki országgyűléseken.

Pályája tehát nem nagy ívelésű azonban műveltsége alkalmassá tette őt arra, hogy a napi események éles megfigyelője és megőrkítője legyen megírott visszaemlékezéseiben.

Különösen érdekesek és színesek Vörös Ignác visszaemlékezéseinek azon részei, melyekben II. József nemzetellenes politikáját és a törökök ellen vezetett hadjáratát ismerteti.

Vörös Ignác, mint hadbiztos, maga is részt vett a török elleni háborúban és több mint két évet töltött táborban. — A török háborúról szóló feljegyzései tehát hitelt érdemelnek és e részben szerfelett becses adalékokat találunk az egész délvidék történetére.

Szentkláray, a délvidék jeles historikusának művei Vörös Ignácnak immár közrebocsátott visszaemlékezései alapján kiegészítésre és sok helyen helyreigazításra szorulnak.

Vörös élénken festi a tábori életet és írásainak olvasásakor sokszor úgy érezzük, mintha a nemrég lezajlott világháború eseményeinek egyes epizódjait örökölte volna meg.

Az élelmiszer beszerzését élénken tárgyalja és a különböző viszaélések részletezését feszült figyelemmel és érdeklődéssel olvassuk, mert Vörös igen élénk és temperamentumos előadó. Kőborlásait, hányattatásait és a hadi-élet tréfás jeleneteit (pl. hogyan tanította meg Rabach német kapitányt a „magyar kávé“, azaz szalonkaevésre) közvetlen szavakkal színezte ki. — Kedves és jellemző leírást olvashatunk a zimonyi huszárkalandról. E részlet olvasásánál feltétlenül eszünkbe jutnak a mi „vörös ördögeink“ kalandjai és hősi tettei az orosz fronton, a világháború alkalmával.

Szegeden töltött napjairól készített feljegyzéseiben a hadi életnek sok kedves és humoros részletét tárja elő.

Szénarekvirálásairól is élénken emlékszik meg naplószerű feljegyzéseiben. Nagyon becses Vörös írásainak az a része, melyben Belgrád ostroma alkalmával az Eugenius sáncépítéshez szükséges munkáskezek előállításáról gondoskodott. A vár elfoglalása után annak helyreállításáról is Vörösnek kellett a munkásokat szállítania. Dicséri a sáncmunkánál foglalatokodó, illetve alkalmazott debrecenieket, kik gubával védekeztek a hideg, esős időjárás viszonyosságai ellen és ügyes földmunkásoknak bizonyultak, amennyiben apró gödröt vájtak a földbe és így eső nem érte őket. A rácsok ezzel szemben hosszú, fedezék-féle árkot ástak, de nem támasztották alá és így a föld átázása után az beomlott és eltemette őket.

Érdekes anyagot nyújtanak Vörös visszaemlékezései még az 1790—91-iki országgyűlés történetéhez és az ezzel egyidőben összehi-

vott temesvári szerb kongresszus helyes megvilágításához. — A temesi bán-ság katonai kormányzatát és a temesi vármegyei élet kulisszatitkait igazán csak Vörös adatai alapján értjük meg. A temesi vármegyei zavarokat gróf Balassa Ferenc idézte fel, ki a temesi bán-ság excorporatio-ját szorgalmazta.

Vörös Ignác borosjenei, kurticsi és sofronai birtokairól és itten folytatott gazdálkodásáról szólva igen érdekes bepillantást kapunk az akkori kor gazdasági viszonyaiba és e részben sok érdekes művelő-déstörténelmi anyagra is bukkanunk.

Érdekes és vonzó forrásanyagot nyújtott *Madzsar Imre*, aki egy-üttal a bevezetésben hangyszorgalommal összegyűjtötte Farádi Vörös Ignác életrajzi adatait és összeállította külön mellékletben a család genealógiáját is. — A visszaemlékezésekhez irt jegyzetek pontosak és sok érdekes útbaigazítást adnak az olvasónak. Madzsar Imre jó és de-rék munkát végzett és aki elolvassa Vörös Ignác visszaemlékezéseit, csakhamar meggyőződik arról, hogy írása mindenképen érdemes volt a kiadásra.

Dr. Bruckner Győző.

Balassa Imre: Kossuth. Egy nagy élet regénye két kötetben, Jeney Jenő rajzaival. — 344+317 lap. Általános Nyomda Rt. Bpest.

A Kossuth-kultusz az utóbbi években dicsőséges ujjászületésen ment keresztül a Kessuth-név diadalmas ragvógása egyidőre még a nagyvilág figyelmét is újból felénk fordította. Kétségtelen, hogy mostani szörnyű elesettségünkben egyik legfelelőbb emlékiünk az ő nagyságának tudata. A magyar név általa vált ismeretessé távoli országok és világrészek nagy nemzetei előtt, akik rajta keresztül a szabadság nemes lovagját tanulták becsülni a magyar népben. Em-léke romolhatatlan értékű nemes valutaként kiállta az elfogult meg-ítélés s a feledést hozó idő próbáját. Méltó dolog azért, hogy továbbra is kegyelettel ápoljuk s még fényesebbre csiszolva ország-, sőt világ-szerte megragyoztassuk. Ezt csinálják mindazok, akik akár közvetve, akár közvetlenül hozzájárulnak Kossuth emlékének maradó alkotások útján való terjesztéséhez. Minden új Kossuth-szobor s talán még inkább minden új színvonalas irodalmi mű, mely az elfogulatlan Kossuth-kultuszt szolgálja, a magyarság erkölesi javát gyarapítja. Azokat a nélkülözhetetlen, bár föl nem mérhető javakat, amelyek nélkül hősi teljesítményekre egyetlen nemzet sem képes.

Ezért kell örömmel üdvözölnünk a Kossuth-kultusz irodalmi reneszánszát is, amely sok értékes kisebb közleményen kívül Steier Lajos négy kötetes forrás-tanulmányai és közlései, majd Hegedűs Lóránt ismeretes drámája után most Balassa Imre kétkötetes művével gazdagította a Kossuth-irodalmat. A szerző maga is jelzi, hogy nem tudományos értelemben vett életrajzot, hanem egy rendkívüli élet regényét kell e műben látnunk. Azonban egész bátran tekinthet-jük valóságos életrajznak is, mert a történeti kutatás adatainak tár-gyilagos felhasználásával készült. A régibb naplószerű följegyzések, önéletírások és egyéb források alapos ismeretén kívül az újabb levél-tári kutatások eredményeinek felhasználása is a történelmi életraj-zok csoportjába utalja Balassa könyvét. Amit mond, az mind histó-

rikum, de át van szöve egy nagy kor hangulatából áradó romantikával. Hiszen a valóságban is romantikus volt a magyar nemzetnek ama dicső megmozdulása és bálványozott vezérének meghatóan szép pályafutása. Nem csoda, hogy a korból és tárgyból áradó színes romantika urrá lesz az író lelkén s megihleti stílusát is. Ez a kor- és tárgyszerű hangulat és a stílusnak olykor szinte naiv romantikája a szépirodalom tetszetős színeibe öltözteti az egyébként tárgyilagos életrajzot. Igaz, hogy az ilyen mű természeténél fogva kívül esik valamely tiszta műfaj keretein, ez azonban nem csökkenti a megfelelően sikerült mű értékét. Balassa Imre Kossuthja átmeneti műfaj a történeti életrajz és a regény között s jelentőségét a történelem népszerűsítésében kell keresnünk. Mereskovszky nagyszabású regényes monografiáinak hatása alatt egyre fokozódó érdeklődés mutatkozik hasonló irányú művek iránt. Ez a már meglévő érdeklődés is kedvezett Balassa Imre vállalkozásának s egyik természetes magyarázatát szolgáltatja műve sikerének. A másik tényező kétséggel a tárgy mindegyiknél való érdekessége és népszerűsége. Azonban mindez nem volna elegendő Balassa írói jelességei nélkül, aki elismerésre méltó érzékkel válogatta ki a rendelkezésére álló forrástömegből a legérdekesebb mozzanatokot. A magukban véve is megkapó epizódokat aztán ügyesen csoportosítja Kossuth alakja köré s a mindvégig drámai mozgalmasságú életrajznak nagyszabású háttérrel tud adni a nemzeti sors nagyvonalú rajzában. Így szélesedik ki a Kossuth-regény, az egész nemzet megindító drámájává. Természetes, hogy a főhősön kívül a nemzeti sors politikus- és katona-szereplői mind eljártsszák előttünk szerepüket és a 48-as események pro és kontra mozgatóinak szinte teljes arképesarnoka megelevenedik a mű lapjain. Az író stílusa általában színes, bár alig merít a modern költői stílus ragyogó készletéből. Egyénisége is belevész a fent említett romantikus hangulatba s így a mű stílusának naiv érdekessége inkább a tárgyat és hőségnek korát, mint magát az írókat jellemzi. Ez más szóval azt jelenti, hogy nemcsak a szereplők beszélnek saját egykorú szavaikat, hanem az író is tőlük veszi stílus-készletét. Ez a tárgyába való igénytelen beleolvadás csak fokozza a stílus jellemző hatását és teljesebbé teszi a mű korszerűségét. A mű naiv érzelmessége és helyel-közzel mutatózó páthosza teljesen tárgyszerű és mindenképpen megfelel céljának: a történet népszerűsítésének.

A mű egységes hatását kár volt azzal a mentegetőzés-szerű jegyzettel zavarni, amellyel a szerző a Kossuth-mű ellenére is rendületlenül legitimizmusát igyekszik igazolni. Az a keresett okoskodás, hogy a Kossuth-alakjával való foglalkozás teljes harmóniába hozható a habsburgi legitimizmusért való rajongással, a pártpolitika bizonytalan talajára téríti az írókat. A könyv alapján talán nem is gondoltunk volna a szerző politikai pártállására, míg így az a lehangoló érzésünk, mintha megbánta volna, amit irt és igazmondásáért bocsánatot kérne a legitimizmus megbántott szellemétől. Vajjon mit szól ehhez Kossuth szelleme? Mert igazán bajos a kettőnek egyszerre szolgálni!

Gulyás Sándor.

Szabó István dr.: Debrecen 1848—1849-ben. Debrecen, 1928. A Debreceni M. Kir. Tisza István Tud. Egyetem Magyar Történelmi Szemináriumának közleményei. 3. szám. 66 l., 8°.

Debrecen monografiáját öt évtizeddel ezelőtt 3 terjedelmes kötetben írta meg Szücs István, de az 1848—49-es eseményeket alig érintette művében. Valószínű, hogy — amint Szabó István véli — Szücsöt, aki tevékeny szerepet játszott a 48—49-es eseményekben, a történetíró szeméremérzete tartotta vissza attól, hogy arról írjon, amiben résztvevő lévén, elfogulatlan nem lehet. Az alföld másik metropolisának, Szegednek az 1849-es évi története, — mely nagyban emlékeztet arra, hogy szintén otthont adott, ha rövidebb időre is és szomorúbb körülmények között a nemzetgyűlésnek. Debrecen szerepére. — már régen vaskos kötetben közlésen forog. Debrecen szabadságharci szereplésének megíratlansága régóta érzett hiány volt monografikus irodalmunkban. Hiszen ha csak abból a szempontból tekintjük a dolgot, hogy a szabadságharc mekkora anyagi megterhelést jelentett az egyes városoknak, már ez a puszta és merőben anyagi tény is figyelmeztet arra, hogy ez a két év mélyen kihatott természete és szerepe szerint minden város további fejlődési irányára. Ha tehát egy város multjának ismeretéből ez a két év hiányzik, nem lehetünk bizonyosak az azutáni fejlődésről alkotott ítéletünkben. Sokszorosan igaz ez Debrecennél, amely város *nem csak anyagilag*: vagyomban és emberben adózott a szabadságharcnak, *hanem erkölcsileg is* melléje állt s voltak kritikus időszakok, mikor a szabadságharc a nemzet nagy ügye mellett az ügyet támogató Debrecen presztizskérdése is volt.

Ennek a nagy hiánynak, mely nem csak monografikus irodalmunkon volt rés, de nemzeti történetünkön is érezhető nyomot hagyott, helyes felismerése, megérzése vezette Szabó Istvánt Debrecen 1848—49-es történetének tanulmányozására. E tanulmányt több, már alkalmilag itt-ott megjelent cikk, részletfeldolgozás előzte meg, megannyi előstudium a nagy munkához. De a nehéz nyomdai viszonyok nem engedték meg, hogy Szabó István oly méretűvé építse fel munkáját, amilyennek szerette volna s amilyent a téma megérdemel. Nagyon rövidre kellett fognia érdemes mondanivalóját s így alig tudott többet adni az átfogó vázlatnál. És bár vázlat az, amit kaptunk, mégis hézagpótló és értékes. Hézagpótló, mert így is jóval több, mint amit eddig általában tudtunk. Értékes mert a 35 lapsos értekező rész után 26 lapon jegyzetekben oly gazdag nyers adatanyagot nyújt, hogy szinte kárpótol az elmaradt nagy terjedelmű műért s az az érzésünk, hogy a nehéz viszonyok csak a stílárius feldolgozástól fosztották meg a szerzőt, de a nyersanyag jelentős részét így is megkaptuk. Ritka lemondani tudás és önzetlenség kell ahhoz, hogy a fáradságos anyaggyűjtés nyers eredményeit a gyűjtő közkinccsé tegye, mielőtt teljesen kiaknázhatta volna. De épp ez bizonyítja azt a tárgyszeretetet, aminek eredménye ez a rövid, de gazdag publikáció. *Publikációt* írtunk tudatosan, mert a füzetben a jegyzetekben van a fősúly s azoknak nagyrésze valószínű publikációs természetű.

Debrecen szerepe a szabadságharcban kivételes helyet biztosít Debrecennek a többi városok szerepével szemben. Ezt eddig is hittük, de hitünk alapja sejtés volt inkább, most már azonban tudás. Ez a kivételes szerep — melyben van valami fátumszerű, hogy a pillanatnyilag megtorpant magyar szabadságügy a magyar protestánsizmus ősi fellegvárába menekül erőt meríteni, mintha a XVII. század végzetesen eljegyezte volna a magyar függetlenségi mozgalmakat a protestánsizmusból kisarjadt szabad szellemmel — kötelezi és irányítja Debrecent a jövőben is s hogy ez tudatos, bizonyosága a felismerés, aminek eredménye Szabó István füzete. Legjobban azt szeretnénk, ha e vázlatos feldolgozását a sejteni engedett nagy anyagnak minél előbb követhetné a tervezett széles keretű kidolgozás, a külsőleg is méltó mű a méltó évekhez. A végleges észrevételeket is csak akkor tehetjük meg igazán. A füzet szép ígért, várjuk a beváltását.

Asztalos Miklós dr.

Hekler Antal: Leonardo da Vinci. (Napkelet könyvtár, 20—21.).

Hekler Antal Leonardo-könyvét nemcsak azok olvashatják haszonnal, akik most ismerkednek először e csodálatos lángelmével, hanem azoknak az érdeklődése is sok új táplálékot talál forgatása közben, akik előtt Leonardo világa nem ismeretlen tartomány. — Jó könyv, sőt sok helyütt, különösen utolsó fejezetében szép könyv ez, lelkiismeretes, gondos, lélekkel megírt munka, adataiban gazdag, módszerében könnyed, ítéleteiben megbízható. — Hekler egyesíti magában az életrajzíró, a művészettörténész és a psychologust. Körülbelül az a legérdekesebb és talán a legeredetibb is, amit a psychológus mond.

A történelmi és művészeti tények: Leonardo életének és alkotásainak előadásában Hekler mint analitikus mutatja meg tudását. Figyelme kiterjed arányosan minden részletre, Leonardo encyklopedikus zsenijének egész gazdagságára. Rendre megismertet az alkotó művésszel és műveivel, a tudományos és gyakorlati kutatóval, a felfedezővel és gondolkozóval. Természetesen legtöbbet foglalkozik a művész munkásságával, s a legértéktermőbb évekkel, a milánói és firenzei korszakkal, de viszonylag elég behatóan tárgyalja a világ és az igazság szenvedélyes vágyától üzött tudóst és kutatót is, akinek encyklopedikus zsenije kiterjed a művészettan kívül az anatómiára, fiziológiára, matematikára, mechanikára, hidraulikára; aki nemcsak hogy Galileit messze megelőzve felismerte az egyenletesen gyorsuló mozgás törvényét és a hanghullámmozgását és a Kopernikusféle heliocentrikus világnézet sejtelmé is földeregett lelkében, hanem aki nagyszabású erődítési és csatornázási munkálatokat is tervezett, repülési próbákat tett a magaszerveztette repülőgépen, feltalálta a szivattyút, az aranykörtét, a csavarvágógépet, az ovális esztergapadot, a szabad csuklót, csuklóláncot, a hidraulikus sajtót, a fonógépet, szövőszéket, varrótűköszörülőgépet — — s aki mindezek fölött hitt a csodálatos legfőbb igazságban, mely mint ősi mozgató erő gondoskodik arról, hogy a természeti erők érvényesülhessenek — — s aki-

nek lelkéből nem hiányzott a naiv, türelmes hit sem s az engedelmes-ség és alázatosság a Teremtővel szemben.

Hekler azonban ott van igazán elemében, mikor az ismeretköz-lésen, a részletes elemzésen túl, egységes lelki-képet ad Leonardoról. Ez a szép és érdekes pszichológiai jellemkép könyvének legnagyobb értéke. — Hekler Leonardo egyéniségének uralkodó vonásait keresve erős hangsúllyal emeli ki, lázas, mindent magához ölelni akaró ismeretszomját, érdeklődésének egyetemességét és szinte emberfölötti ob-jektivitását.

Mindent ismerni, tudni akart. Az emberi tevékenység és ismeret egy egy körében nem bírt kielégülést találni. Művészi alkotó munká-jából számtalanszor ki-kizavarta a kíváncsi, türelmetlen tudni-vágy. Ez természetesen művészsorsára végzetessé vált. Ezért maradt sok munkája törcdék, vagy csak puszta terv. — De kutató, sőt tudós ter-mészete megnyilatkozott magában az alkotásban is. Michelangeló megrázó szubjektívizmussal szemben ő, lelkét szinte emberfölötti önfegyelem páncéljával vértézve, mindig objektív akart és tudott ma-radni. Neki nem volt szükség arra, hogy bizonyára hatalmas érzései és viharos élményei műalkotásban objektiválódnak s ezáltal sze-rezzenek neki megkönnyebbülést. Birt annyi önuralommal, hogy érzel-meit lelke titkos zugaiba visszaparancsolja s mikor alkotott, csak magából a témából meritett ihletet. Ő mint művész, szinte teljesen személytelen tudott maradni s éppen ezért ezen műveinek, művészeté-nek az egyéni sorstól független időtlen, klasszikus jellege.

Heklernek ez a megállapítása első pillantásra nagyon meglepő — és bizonyára nincs is minden stilizálás nélkül. Fölmerül bennünk a kétség, vajjon alkotónál és éppen művésznél lehetséges-e ekkora objektivitás, ilyen fokú elvonatkozás a maga szubjektív énjétől? Annál inkább időszerűnek érezzük ezt a kérdést, mert hiszen éppen napjaink művészetszociológiája nagyon hajlamos arra a bizony sokszor hiú törekvésre, hogy a lélekelemzés mécsesével minden művészi objektum-ban megkeresse az alkotó szubjektumot, sőt ha közvetlenül nem találja, kibontsa az objektív leplekből. Hogy csak egy egész közeleső példát említsünk, éppen napjainkban lehetünk tanúi olyan kísérletek-nek, melyek Arany János balladahőseinek lelkiválságaiban magának a költőnek lelkiválságait szimatolják — nézetünk szerint meglehető-s reménytelenül.

Tisztán elméletileg mi nem látunk Hekler felfogásában lélek-tani lehetetlenséget. Igenis el tudunk képzelni olyan fokú művészi fegyelmettséget, az egyéni élményektől való olyan elszigetelődést, hogy a művész zsenije annyira tárgyyszerűen, személytelenül alkot, hogy ép ez objektív alkotásmód jellemzi művészegyéniségét. Alkothat vilhant, melynek hullámai nem az ő benső, magánéletének légkörében fogantak, hanem a teremtő képzelet villámai, alkothat szenvedélyeket, melyek nem az ő privát életének szűk celláiból szabadultak el és mégis bőségek, fergetegesek, mégis élményszerűeknek hatnak, mert-hiszen a művész az alkotás lázában épp úgy, sőt talán még jobban átélte őket, mint egyéni, saját élményeit. A művészetben sok minden

lehetséges, még a látszólag lehetetlenség is. — De hogy mindez éppen Leonardora vonatkozólag állhat-e és lehetséges-e? bevallom: nem tudom. Hekler Antal azonban meggyőződéssel és igen meggyőzően állítja.

Dóczy Jenő.

Benedek Marcell: A francia irodalom. Budapest, Athenaeum kiadása, 363 oldal. (Élet és Tudomány sorozat.).

„Nem vagyunk sohasem magunk körében, mindig magunkon túl vagyunk“, mondja valahol Montaigne. Irodalmi érdeklődésünkkel is így áll a dolog, állandó kifelé való figyelés állapotában élünk, mindannyiunkban valami fordított irányú nosztalgia él és idegen kultúrák felé is vágyódik. A francia irodalomnak ilyen érteni vágyói vagyunk a XVIII. század óta mi magyarok is. Ebből a törekvésből érthető is, indokolt is Benedek francia irodalomtörténete, mely a közelmúltban immár a második ilyen tárgyú magyar mű. Tavaly jelent meg Birkás Géza francia irodalomtörténeti kézikönyve, amelyet Benedek Marcell műve előszavában több más magyar nyelvű mű felsorolásánál nem említ.

A könyv előszavával bővebben nem foglalkozhatunk, annyit azonban megmondunk, hogy ha ez a harcias előszó elmaradt volna, sokkal zavartalanabb volna az az élvezet, melyet Benedek könyve sok helyütt nyújt. (Különösen szépek Villon, Corneille, Racine, Stendhal, Proust költői arképei.) Hogy a filológiai kutatás és az erkölcsi megítélés az irodalomtörténetírásban nem elhanyagolható mennyiségek, amint Benedek állítja, arra saját maga szolgálatat akaratlanul is példákat. Az elsöre magával művével: ha szorgalmas filológusok „primitív tartalmakat kutató“ munkájukkal nem taposták volna ki az utat, Benedeknek nem lehetne alkalma a mégis csak kényelmesebb esztétizálásra. Ami pedig az erkölcsi megítélést illeti, megint Benedekre hivatkozunk, midőn a futuristák és dadaisták túlzásait maga is erkölestelenségnek nevezi.

A műnek felosztási szempontja a műformák változása. (A formák születése, fénykora, válsága, forradalma.) Ezekben belül tárgyalja szerző a renaissance-ot, XIV. Lajos századát, a felvilágosodást és a romantikát. A felosztás annyiban helyes és szellemes, hogy francia irodalomról lévén szó, olyasvalamit vett fel Benedek felosztási alapul, ami a francia irodalomra nézve különösen életbevágó, t. i. a formát, amely annyira fontos, hogy a szép sor, a szép mondat a franciának az átélt dolog igazságánál, mélységénél is fontosabb. Igaz, hogy ezzel a felosztással csak a modern regényig lehet operálni, a regény már mint formátalan műfaj szerepel; a legújabb kor különféle más címek alatt.

Benedek szereti magyar vonatkozásokkal megvilágítani egyes íróknak korukkal szemben elfoglalt helyzetét, szól néhol a magyar közönséggel, hazánkkal való kapcsolatokról is. Nem növelte volna a könyv terjedelmét, ha szó esik egy pár a magyar olvasót is érdeklő adatról, például Piere Vidal trubadur magyarországi szerepléséről, Ronsard Duna-vidéki állítólagos származásáról, Voltaire magyar barátjáról, gróf Fekete Jánosról.

Calvinról többet kellett volna írni 3 sornál! Faguet és Lanson (katholikusok) mennyire megértik csodálatos mélységeit és nyelvalkotó genie-jét. Vossler (Franchreichs Kultur etc.) milyen mesteri párhuzamot ad Rabelais és Calvin jelentőségéről.

Benedek könyvét azzal az érzéssel tesszük le, hogy jól esett egy sokat olvasott, nagyműveltségű embernek francia olvasmányairól való beszámolóját figyelemmel kísérni, néha megállani, egy kis elgondolkozásra, egy kis vitatkozásra.

Kár, hogy a „tudományosság“-tól való irtózás a szerzőt megakadályozta abban, hogy művéhez részletes névregisztert készítsen s hogy a szélesebben érdeklődni akaró olvasónak — saját irodalmi működésén kívül — néhány alapvető francia irodalomtörténeti művet, monografiát is megemlítsen. Szükséges volna a francia irodalomtörténet mestereinek, módszereiknek rövid ismertetése is.

Dr. Hajdu István.

Kortársaink. Szerkeszti Hankiss János. 1. sz. Juhász Géza: *Babits Mihály*. 2. sz. Szondy György: *Csathó Kálmán*. 3. sz. Zsigmond Ferenc: *Herczeg Ferenc*. 5. sz. Hankiss János: *Tormay Cecile*. 6. sz. Ruzitska Mária: *Zilahy Lajos*. Studium kiadása. (1928.)

Ez a füzetes vállalat lényegesen kevesebbre törekszik, mint amennyit felirata ígér: *Kortársaink* címe alatt csak magyar író-kortársainkkal akar megismertetni bennünket. Ötlete nem új. Több mint harminc évvel ezelőtt, Kőrösy László indított meg egy Kortörténeti Könyvtárt, mely az akkori közélet, irodalom, tudomány és művészet hazai és külföldi kiválóságainak részletes életrajzát akarta *Korrajzok* című füzeteiben a magyar közönségnek nyújtani, de néhány kötet közreboesátása után megszünt.

A szerkesztő célkitűzése szerint az élő irodalom iránt megnyilvánuló érdeklődést akarja elsősorban szolgálni a vállalat. Ezt csak helyeselhetjük. Igen rokonszenvesnek találjuk azt a törekvést is, hogy dokumentumokat akar gyűjteni a jövő magyar irodalomtörténet számára, bár távolról sem látjuk a mult mulasztását e tekintetben olyan mértékűnek, mint a szerkesztő, főként az általa felhozott írókra: Gárdonyira, Mikszáthra és Adyra vonatkozólag. A kivitelre nézve azonban vannak bizonyos aggályaink. A boritéknak komoly vállalkozáshoz kissé szokatlanul hangos reklámja szerint ezek a füzetek „mindenkín segítenek és... nélkülözhetetlenek színházban, olvasás közben, a tanári szobában, a diák leckéje mellett, a társaságban, ahol irodalomról szó esik.“ Nem sűnyli-e sokfelé tekintgetést a vállalat komolysága és szolídtsága? Annál jogosabb ez a kérdés, mert a szerkesztői előszónak az a célkitűzése, hogy a vállalat „nemcsak a kedvenc írójáért rajongó olvasó jogos és értelmes kíváncsiságát elégíti ki... s nemcsak az író-t kérdezi ki művéről vagy a ma közvéleményét a mai íróról“, — az egész vállalkozás veszedelmes közelségbe csusztatja egyik színházi lapunkhoz, mely szintén a kedvenc színészeiért és filmesillagáiért rajongó olvasók kíváncsiságát elégíti ki. Egyik füzet már csakugyan beszámol a benne ismertetett író kétszobás lakásáról, bútorairól, dívanypárnáiról, kutyájáról s ennek nemzetségéről. Talán nem is csak ezt az egy példát lehetne említeni erre az irodalmi intim-pistásko-

dásra, melynek elburjánzása e téren a komoly irodalmi érdeklődés rovására a primadonnakultuszt s a pletykaácséget szolgálná.

Kívánatosnak tartanók, ha nagyon éber gonddal ügyelne, még a nagyobb kelendőség kockázatát is, ennek elkerülésére a szerkesztő. Lényegesen nagyobb gondot kell fordítania a füzetek nyelvének magyarságára, tisztaságára s nagyhangú, erőltetett, zavaros kifejezésektől való mentesítésére, mert e tekintetben a füzetek többsége igen lehangoló hatást tesz. Nem tarthatjuk szerencsésnek azt az elvet sem, mely egészen egyforma terjedelműre szabja a füzeteket, akár idősebb és kiválóbb, akár ifjabb és kevésbé jelentékeny íróról van szó. Ez a nagyobb terjedelmű és munkásságú írói pályák rajzában hézagosságra, elnagyolásra, a kevésbé jelentékenyekében terjengésekre s lényegtelen dolgok halmozására vezet, amint ezt a már megjelent füzetekben is láthatjuk. Végül, bármennyire is hangoztatja a szerkesztő, hogy „nem ítélni, hanem megértetni akarnak,” tudományos készültsége és lelkiismeretessége nem engedheti szabadjára munkatársainak az általuk tárgyalt írók iránt megnyilatkozó érzelmeit.

Ami az egyes füzeteket illeti, az 1. számban Juhász Géza ismereti *Babits Mihály* életét és munkásságát a költő munkáiból vett, de többnyire keresettül ható fejezetek alatt. Babits költői egyéniségének rajzában sok tanulságra és éles szemre valló megfigyelése, sok finom megjegyzése van. Egészében találó és színes a kép, melyet Babitsról nyújt, de a részletekben kifogásolható is akad. Babitsot „tisztviselő rétegeink bonyolult érzésvilágának kifejezőjéül“ tekinti, a magyar középosztály költőjének, ami aligha felel meg Babits költészete lényegének. Főlöszleges tulbuzgás Babits politikai állásfoglalásának vissza-visszatérő mentegetése, hisz ennek minden következményét férfiasan vállalta a költő, s költészete minden fogyatkozásának kiválósággá magasztosítása, hisz ezeknek egyikét-másikat maga a költő is ismeri. Erőltetett, keresett, zavaros kifejezéseiből mutatóba egypár: „bogaras magántudósok... meddő célok ölébe szórják velejük javát“, „a röptét követni nem tudó barátok széltében *csámcsogják*, mennyire hanyatlik költészete.“

Juhász Géza írta a 4. számú, *Móricz Zsigmond*-ról szóló füzetet is. Itt is igyekszik egységes képet rajzolni a tárgyalt íróról s ennek jellemző sajátosságairá az ember lelkéből igyekszik rávilágítani. Móriczban méltatói nagy többségével ellentétesen, nem naturalistát, hanem telivér, erős lendületű romantikust lát. Itt még egyoldalúan jut kifejezésre a szerző elfogultsága a tárgyalt íróval szemben; az az elfogultság, mely minden hibát erény gyanánt tündököltet s még a fogyatkozást is káprázatos ragyogásként akarja láttatni. Szerinte Móricz oly egyetememes képet rajzolt a magyar életről, amilyenhez hasonlóért a külföldön is „Shakespeare szabadszájú művészetéhez kell visszamennünk“, mert „Balzac Móriczhoz képest jól fésült szalonember.“ A jellemzésben egymást érik a tulzó kifejezések, a monumentális, felülmulhatatlan kedvességű, a remekmű, mesternovella stb. A szavak így elvesztik értékadó jelentésüket s az egész füzet inkább dicsőítő beszéd, mint ismertetés gyanánt hat.

A 2. füzet *Csathó Kálmán*-ról szól s Szondy György írta. Eléggé tartózkodóan, sőt hűvösen ítél Csathó írói értékéről s tárgykör, világkép, alakok tekintetében egyhangúnak s kevésszínűnek rajzolja. Legnagyobb kedvvel Csathó munkáinak élményi elemeire s alakjainak élő mintaképeire mutat rá, úgy látszik, magának az írónak fölvilágosításai alapján. Jóízűen, fordulatosan ír, de nem minden pongyolaság és fölösleges szószaporítás nélkül.

Kiemelkedik társai közül Zsigmond Ferenc füzeté *Herczeg Ferenc*-ről. Zsigmond tisztaban volt azzal, hogy ilyen terjedelem mellett nem nyújthat minden oldalról megvilágított képet Herczegről, ezért Taine elméletétől sugallva, Herczeg költői tehetségének csak központi tulajdonságára: az intellektus erőfokú érvényesülésére igyekszik világosságot vetni, főként három vonatkozásban: Herczeg témaválasztásában, alakító művészetében és stílusában. De még e megszorítás mellett is érezhetően ránehezedik anyagának bősége s Herczeg munkáinak ismertetése témakörének bemutatására sok, tartalmi tájékoztatásnak kevés. Finoman és szabatosan elemzi Herczeg alakító művészetét, de Jókaikhoz való kapcsolása nem minden pontban meggyőző.

Maga a szerkesztő *Tormay Cécile*-ről írt. Nemcsak nagy szeretettel mélyed tárgyába, hanem szinte keresi az alkalmakat arra, hogy hódolatát egy-egy virágos mondatnál olyan kifejezésre juttassa, mely már messze túlhaladja a méltatás határait. A formának túlzása kétséget ébreszt a tartalom igazsága felől s a kiváló írónőt aligha érinti kellemesen az ilyen bók egy készülő munkájáról: „A forradalmak óta egyre erőteljesebb vonású ecsetje ezúttal michelangelói freskót ígér.“ Vagy: „A régi ház volt az első pesti épület, melyet a magyar ember igazán szívébe zárt; s ezért az érző, élő, akaró, ható, ígéretes házáért megszerették a pesti házat.“ Épp ily kevés a belső meggyőző erő abban az állításában is hogy „Anna egyszerre megérti a rokonságot a „szabadság“ s az „ifjúság“ szók között s aztán Petőfi „lázás tekintete“ jut róluk eszébe... Egy-két sor és többet látunk meg a világ dolgait összefoglaló szálakból, de még Petőfiből is, mint amennyit sok, tökéletesen logikus, finoman elemző értekezés magyarázhatna meg nekünk.“ Nemcsak az ítéletekben, hanem a kifejezésekben sem ártott volna nagyobb önfegyelem („végig tudta *gurítani* magyar *nevét* a közönyös külföldön“, *adomázó, kacskaringós nyelvű* falusi Romeók“, „mintha a költő fekete szemüvegének festékjét kimosná a részvét könnyei“, „egységbe zendülő Pest“ stb.). Egyik-másik kifejezését tartalmilag érezzük furcsának. Azt, hogy az írónőnek nincs intrikus alakja, ezzel magyarázza: „Az emberek nem érnek rá démonoskodni a tragikumtól terhes sorsfelleg alatt.“ Azt meg éppen nehéz megérteni, miért van az írónőnek éppen *ítatőspapirosára* ráírva ez az önmagának szóló intelem: „A végén megbirkózom vele; nem fogok megriadni tőle“

A 6. füzetben *Zilahy Lajos*ról ír Ruzitska Mária. Az erős tehetségű, sokoldalú író elmélyedőbb tanulmányt is megérdemelt volna. A füzet felületes közlékenységgel, szétfolyó, lényegtelen dolgokra kitérgető előadásban ismerteti Zilahy pályáját s főként munkáinak tartalmát. Gyakori benne egy-egy merész általánosítás; az pedig tévedés is, hogy Zilahynál fiatalabb tagja a Kisfaludy-Társaságnak nem volt.

A borítékon az előkészületben levő füzetek jegyzékét is olvassuk. A névsor kissé meglepő. Nem szegénységével; ellenkezőleg: bősége veti föl a kérdést: Ily könnyű megérni a halhatatlanságra?

Kékly Lajos.

Gálffy Ignác: Csak magunkban bízhatunk. Krónikás korrajz. Kiadja: A magyar jövő nyomdaüzem és lapkiadó-vállalat részvénytársaság, Miskolcon. 1927. 265 lap.

Ez a testes és szép kiállítású könyv a székelyudvarhelyi kollegium történetéből mesél el igen érdekesen, kedvesen, történeti valószerűséggel, szájról-szájra szálló s aztán részben krónikákban is megírt históriákat a XVIII-ik századból.

Jó, hogy ez a könyv megíródott. Kár lett volna feledésbe merülnie ezeknek a most már kiveszett vagy kiveszőfélben lévő tanároknak, diákoknak, és székely nemes uraknak. Az is, amit Orbán primárius úr mesél a gócaljan a tűz világánál és melegénél a rokon diákoknak a kurec háború utáni időkről, a felszabadító háborúról a lelkek átváltozásáról; az is, ami ezzel párhuzamosan történik a kollegiumban, s a városban Kiss Gergely rektor-professzor uram emberkedése idején: mind-mind rendkívül érdekes, vonzó, ma már ritka és tanulságos. Olyan, amit regények nem nyújthatnak, mert azokon nem látszik meg a történés hitelessége, sem a korrajzok, vagy krónikák, mert azok nem annyira vonzóak és nemesen ígatók.

A róm. kath. Miklós család s a kálvinista Gálffyak összefogása Udvarhelyért, Erdélyért s az egész magyarság boldogulásáért hatalmas lelkét ad, a mai nemzedéknek is a hazaszeretetből. A bujdosó kurucok kardesörtetése, lelkük vívódásai, tusakodásai a magyar ügyért, a nemzet megtartásáért festői részletei a műnek. Néhány kemény, zordon vitéznek, pl. Vékony Jánosnak, László Ferencnek, Kádás Mihálynak bemutatása egy-egy vitatkozás, párviadal, vagy mulatozás keretében pompásan sikerült. Az utazás Udvarhelytől át Erdélyen, s fél-Magyarországon keresztül, egészen a temesvári táborig, eleven, mozgalmas és sok helyen drámai részletekben bővelkedő.

A párhuzamos mozzanatok közül az iskolai törvénykezés, ezzel kapcsolatban egyfelől a mesterlegények s a diákok, másfelől a kurucpárti, labanepárti hatalmi tényezők összeütközése, megbékélése, az új kollégium építése, a régi kollégiumi élet sikerült rajzai.

Nagyon melegen ajánlom minden magyar olvasó szíves figyelmébe e könyvet. Az illusztris szerzőt pedig kérjük, hogy ha vannak még — s bizonyára vannak lelkében s jegyzeteiben ilyenféle fel nem dolgozott témái s anyaga, siessen azokat megírni. *Csűrös István.*

Henri Barbusse: Erő. Fordította. Sárközi György. (Budapest, Athenaeum. É. n. 232. lap.)

Barbusse három elbészélése van ebben a könyvben. Neve eléggé erős hangsúlyú volt a világháború alatt, mikor nagy háborús regénye, „*A tűz*”, az emberi szenvedésnek e szörnyű realitású eposza, megjelent. Ez a regénye, valamint a már korábban kiadott „*Pokol*” is, mutatta, hogy Barbusse írói szemlélete az egész emberiségre tekint, írásainak

hőse maga az emberi kollektivitás és ha választ is magának egyetlen embert, kinek sorsában véljük látni a regény gerincét, tulajdonképen ez az úgynevezett főhős semmi más, mint eszköz, hogy rajta keresztül, mint valami sötét kamra kicsiny nyílásán át, vetítse elénk az egész emberiség arcát.

Ez a vonása erőssége is, de gyengesége is. Erőssége, mert minden gondolkodó embert érdeklő mondanivalója van, mindig „de nobis fabula narratur“, így fel kell figyelniünk hangjára, mely állásfoglalásra kényszerít. Ugyanebben a mozzanatban rejlik azonban az is, hogy ezáltal művészi erejének hatásossága gyengül. Erősen világnézetes író lévén, aki az emberiség mai életét nem tudja nyugodt szemlélődéssel nézni, hanem azon változtatni akar, kiszolgáltatta magát pártok politikai céljainak. Irói arcát így hamarosan eltakarta előttünk egyik oldalról a pártpolitikai hajrá zászlólengetése, a másik oldalról pedig a defetizmus rásütött bélyege.

Barbusse mindezek felett, sőt mindezek ellenére is értékes író.

Idealizmusa kétségekívül doktrinér és egyoldalú. Nagyon is túl vagyunk azon, hogy az emberiséget a kormányzó paraziták és a szenvedve dolgozó alattvalók skatulyájába be tudjuk szorítani. Ilyen képletekkel ma már nem lehet az élet feladatát megoldani. De feltétlenül áll írásainak mindig visszatérő konkluziója, hogy át kell formálódniunk és keresniünk kell az útát a megújodáshoz. Barbusse hisz ennek a megújodásnak eljövételében, hiszi, hogy mindaz a jóság, igazság és szépség, amit az emberiség eddig létrehozott, nem veszett el, valami mindig megmaradt és elvetett magként reméltet egy eljövendő lelki aratást.

Az ebben a kötetben foglalt három elbeszélés közül az első, az *Erő*, húzza maga felé figyelmünket, nemcsak terjedelménél, hanem mondanivalójának súlyánál fogva is. Barbusse itt Róma alapításának 700. esztendejébe lép vissza. A megváltást váró világ nyomott levegőjébe állít be egy embert, ki magáévá tudta tenni a természet erőit és ezzel az emberfeletti erővel indult el a világ jobbá tevésére. A pusztá erő azonban csak büntetni tud, nem elégséges a lelkek megváltoztatásához, már pedig itt van a dolgok forrása. Az erő embere elbukik, eltűnik a szemünk elől, hátrahagyva azt a reményt, hogy valamikor majd az emberiség szétszórt öntudatai egymásra találhatnak és az egyesült lelkek hajtják végre azt az átalakítást, amit a materialis erő nem tudott elvégezni. Az *életen túl* című második elbeszélésében Barbusse-nek inkább jelenítő erejét kell csodálnunk. Hogy Barbusse Zola-tanítvány, itt mutatkozik be legjobban. Száguldó iramban lepleződik itt le az emberi gonoszság és nyomor az egymást követő jelenetekben. Ez a novella erősen emlékeztet a *Pokol* Barbusse-ére. A harmadik elbeszélés, *Az igazmondó*, látszik a három közül a legkevésbé jelentősnek. Hiányzik belőle az a zárt szerkezet, mely az első kettőben oly biztosan hordozza magán a súlyos tartalmat.

Sárközi György fordítása lelkiismeretes és művészi munka. Nemcsak tartalmat akart tolmácsolni, hanem stílust is. A jó fordítás mindig alkalom a magyar nyelv erejének és szépségének megmutatására

és feladat a fordító számára, hogy ezeket az erőket és szépségeket megkeresse. Sárközi György ezt a feladatot tisztán látja maga előtt.

Kerecsényi Dezső.

Karácsony Benő: Pjotruska. Regény két kötetben. Erdélyi Szépíves Céh. 1927.

Az örök kisváros ez, az ostobaság egén a helyi kiválóságok planétáival. Az egyetemi emlékmorzsáit tudományá nagyképüsködő városi főorvos, a vadvarangy rendőrkapitány, Zizevszky lovag, a vidékre vetődő színésznők undok mecénása, a sima főjegyző, aki a sajtó segítségével túrná ki állásából öreg polgármesterét, Csiszlik tanár úr, aki bamba esztétikáját fúrja vakondhálózatul a költészet virágos rétje alá: mind régi ismerőseink. Sőt a helyi oligarcha Majthényi s kulturába beleszagolt, világotjárt, jóhajlamú, de gögös fia, akinek csak egy kis leckét kell kapnia a demokráciából, hogy egész derék főúrrá váljék, még ők sem ismeretlenek az előtt, aki a vidék irodalomá hült állócsillagai közt tájékozódott. Mindenesetre élesen szinte groteszk élesen arcátlankodnak ezen a szokottnál is alacsonyabb egen, amely annyira közel van a földhöz, hogy egy valamirevaló embernek meg kell hajolnia, ha nem akarja beleverni a homlokát.

Ebből a lélek-liliputból két fiatal élet tapogatózik az igazabb és szabadabb emberség felé, két szép okos emberfej ráncigálja a Gulliver-üstökét gonoszul lehorgonyzó kis, láthatatlan ducocskákat. Az egyik egy vidéki ujságíró, Baltazár szerkesztő, aki nagyszerű fölényvel löki oldalba, legyinti nyakon és fricskázza orron a kisváros kőc-bélü nagyságait, hogy az anyagi nyomorúság dőféseiben kapja vissza tollal osztott szurkálásait. A másik Csermely János, elcsapott városi fogalmazó, iránytűnélküli, lelkesedésből, cinizmusból, elhetetlenség-ből összegyűrt Isten-boldogtalanja, akiről csak kettő biztos: egy, hogy mindig meg fogja találni azt a helyzetet, amelyben az élet a legbiztosabban gázol át rajta, másrészt, hogy barátját, akit az ő orosz regényekkel átítatott nyelvjárása Pjotruskának keresztelt el, tűzön-vízen át követni fogja. Ennek a két embernek a bohém barátsága, kova-eszük örökös szikrázása, kedves léhasága, talpraszokó ruganyos-sága, igaz embersége az, ami ebben a két kötetnyi regényben a legszebb.

Persze a két ember sorsa nagyon szétágazik. Baltazár, akiben nemesak szív, de akarat is van, végül is érvényesül. Hiába üt ki kezéből a tollat, az éhhalál partjáról is visszatalál az életbe, átküzdí a háborút, elvisel egy kis lefokozást, a végén mégis csak író lesz s boldoggá teszi hajdani ideálját, Veresy Ilonkát, a Vigszínház vidéken vendégszerepelt, tragikus multú színésznőjét; sőt még főúr-ellenfelét az ifjú Majthényit is barátjává kezeli.

Viszont a szegény Csermely János jó szívét tovább töviskoszorúzza az élet. A háború az ő nyomorúsága zátonyára is kivét egy asz-szonyfélé, akit ő elragadtatásában Szonyácskának becéz, noha Szonyácskának csak a hivatását örökölte, a szíve nélkül. Verik, rúgják, koplaitatják szegény Csermelyt, de ő megalázottságában is menti, nem menti, magasztalja az ő galambocskáját. Megható ez a halálra

sanyargatott ember, aki mintha a szíven át érzékelné a világot s illuzióin át az igazságot. Rá még jobban ráillene Dosztojevszkij valamelyik eszelős jámborának a neve, mint a Jókai-hősszerű Baltazarra a Pjotruska.

A regény határozottan értékes. Irodalmunkban egész szokatlan, új hang szólal meg benne. Zilált izgatott dikciója, jó humorú párbeszédei, egy-egy szóval bámulatos sokat felvillantó jellemzései, leírásai lebilincselnek. Mégsem igazi nagy regény. Amíg olvasod, húz, mint a mágnes. Eltelik egy hét és már fakul. Két hét múlva újra el kell olvasnod, hogy írhasd róla. Ami epidermis, az csiklandoz, ingerel, szórakoztat, de belül a mélyben mintha bizonytalanvá válnának a formák. A felületen túlsok az egyéniség, az elgondolás és világszemlélet mélysegeiben túlkevés. Mindenesetre megint egy név, akinek minden írására figyelniünk kell. Aki Csermely János alakját megköltötte, még sok szépet mondhat el a szív szegény-gazdagjairól.

Németh László.

Maróthy Jenő: Új urak régi hegyek között. (A kir. magyar egyetemi nyomda kiadása. Budapest, 1928. 301 oldal.)

Aki ezeket a „megszállott felvidék életéből való rajzokat és elbeszéléseket“ elolvassa, először visszaemlékezik azokra a gyönyörűségekre, amiket valamikor egy-egy új Mikszáth-írás szerzett neki, azután, ha még eddig nem tette, úgy most szándékosan meg akarja jegyezni magának Maróthy Jenő nevét, végül pedig a szomorúság és vigasztalódás valami enyhe keveredésével teszi le a könyvet. Meg kell állapítani, hogy mindezek az érzések teljesen jogosultak. Kétségtelenül minden olvasó és minden kritikus emlékezni fog e kötet olvasásakor Mikszáth Kálmán elbeszéléseinek arra a „fanyar-édes“ ízére, melyet alig lehet máshoz hasonlítani, mint a felvidéki tót kertek érett, ivedt vadkörteinek az ízéhez. Ez a hasonlítás azért jár közel az igazsághoz, mert elkülöníti a külső utánczás és a belső azonosság határait. Az emlékeztetés ugyanis nemcsak onnan ered, hogy egy területen, egyfajta népről és egyforma szeretettel beszélnek mind a ketten, hanem az írói mesterség, a megvilágítás eszközeiből is. Keveset beszélgetik a szereplő embert, sokat beszélgetik a körülöttük levő dolgokat, köveket, fákat és vizeket. Ami ezekkel az emberekkel és ezekben az emberekben történik, abban részes a föld és az ég, részes főleg valahogy az a levegő, mely ilyenné formálta őket és ők nem lehetnek másfélék.

Nem a miliő-elmélet ez, több annál, mert ez már az a levegő, amelyben nemcsak mi élünk, hanem amely bennünk is él. És ha világosan meg akarjuk a szerzőnek Mikszáth-tól való különbségét jelölni, (persze ez nem rangsorozás) akkor ezt a levegőt kell meghatározni. Mikszáth a háború előtti tót-magyar világnak, a tótoktól lakott magyar felvidéknek csodálatos levegőjét tudta örök időkre bezárni írásai közé, — Maróthy pedig ugyanezen völgyeknek és hegyeknek új uraktól hangos levegőjében megtalálta és megmutatja nekünk a változatlan lelkeket, ugyanazon indulatokat, melyek azonban most hallgatásra és várakozásra vannak kényszerítve. Mikszáth elbeszéléseiben

tótok és magyarok, Maróthy elbeszéléseiben csehek, tótcsehek és tótok szerepelnek. Hivatalos, u. n. kisebbségi magyar ember egy sem szerepel a kötetben és mégis telis-tele van magyar levegővel. Milyen hatalmas bizonyosság lehetne ez idegenek előtt, ha azok is úgy tudnák, mint mi, hogy ez valóban így van, hogy ez mélységes igazság! Ez az, ami vigasztalódással keveri szomorúságunkat, mire a kötetet le- tesszük.

Persze, valamely klasszikusra emlékeztetni nemcsak dicsőséges, hanem veszedelmes dolog is. Így Maróthy sem menekedhetik attól, hogy némely helyén az olvasó és a kritikus ki ne zökkenne a hasonlóságból, de viszont igaz az, hogy ő legtöbbször még egész ugyanazon az oldalon, visszazökkent. Áll ez a kötet első elbeszélésére (A tót, a körte, a halál és a becsület), áll a legjobbak közé tartozóra, (Ahol éjtszaka is világos van), az erősen tulzó, a kötetnek is címet adó novellára, de még a legjobb és felejthetetlen szép befejező elbeszélésére is (Istentisztelet). Ez az utolsó egy egész tót falut, embereket, gyarlóságot, jóságot olyan egyszerűen és nemesen tud jellemezni, úgy telistele van igazi felvidéki levegővel, hogyha majd újonnan válogatják a középiskolai tankönyvekbe az olvasmányokat, ezt aligha fogják kifelejteni.

Kemény Lajos.

Voinovich Géza: Emberek, árnyékok. Elbeszélések. Kiadja a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. 228 lap.

Súlyos könyv. Nem tartozik semmi különleges irodalmi irányzathoz. Nincsenek szertelenségei, külön útai. A klasszikus magyar írásművészet kikristályosult terméke. Minden sora mögött ott érezzük a kiváló esztétikus nagy irodalmi ízlését, óriási tudását, tudatosan alkotó fantáziáját. Remek példája annak, mennyi drága kincsel járulhat alkotása értékéhez az, aki született képességei mellé tanul is egy életen keresztül, mint tanultak Arany, Petőfi s a többi nagyok.

Szerző *elbeszélések*-nek nevezi munkáját, de elbeszéléssé tulajdonképpen csak két darab szélesedik. A többi inkább rajz. Rövid cselekmény, egy-két jellemző vonás, tökéletesen kidolgozott lélekrajz, színes, gazdag képek pergése, amik itt-ott úgy hatnak, mint egy Szinyei-kép. Egész areképcsarnokot ad. Az első csoportból, a nép csoportjából ott van mindjárt fél-tót paraszt fáradt, egykedvű, a maga taposó malmát állatian járó alakja *Az új sarjadék*-ban áporodott babonás levegőjével, aki az erdőről holtan hazahozott apján azt veszi észre: „Ni-ni, milyen jó a csizmája az édesapámnak!” S másnap, félnapi késedelemmel, ugyanúgy hordja már a fát apja csizmájában. Egyetlen meglátott vonás, ami egész életet jellemez. — A répakapáló napszámosok serege — vídám és elmés, mint csoportban mindig a magyar paraszt — a *Bálint*-ban. — A *Szivárvány* magyar parasztja, aki dühvel megy őt elhagyott felesége miatt a tanító úrhoz: „Irja meg neki, rekt' uram, ezt és ezt...” Művészet, ahogy Voinovich ezt a dühöt lehűteti tiszta paraszt lelki-indítékokkal a tanító egyetlen szava nélkül, míg végre átolvad a párját kereső vadgalamb bűgésává: „Indulok is, hogy estére haza érjünk.” Legszebb mégis ebben a zsánerben a *Taraszi este*. Az ébredő pa-

raszt-szerelem költészete. Hetyke legény, ijedős lány, mesteri környezetrajzba beállítva, mögöttük békák fölharsogó dalával, mint operakísérettel. Plasztikusan megrajzolt alakjai, leheletszerűen finom s valószínű lelkirajza, egy-két ecsetvonással a legkiválóbb magyar festőművészekre emlékeztető tájképe, hangulatos, lelki rezonanciákat keltő vígakkordja kötségekivül a kötet egyik legkiválóbb darabjává teszik. — A másik csoportból, hogy úgy mondjam, a középosztály problémái néznek felénk. A *Szép Ilonkára* emlékeztető postáskisasszony a *Mindennapi történet*-ben. Menete hasonlít a balladák lihegéséhez annak romantikájával, ami egyúttal talán gyengéje is ennek a darabnak, de olyan írásművészettel, hogy kezdő lapjai a magyar toll legszillogóbb gyöngyeihez tartoznak. — Egyetlen, komor, hatalmas lelki-analízis a *Szürkeség*. Talán nem elég erős a point, az utolsó megütött hang, aníért adta ezt a mintaszerűen kidolgozott lelki-rajzot éppen úgy, mint az *Árnyékok*-ban s ami ellaposítja s majdnem a fénykép művészetnélküliségévé teszi előbbi csoportból a *Bálint*-ot is. Ebből a csoportból a legsikerültebb *A tanár úr szölleje*. A kis város pompásan érzékeltetett levegőjébe beállított száraz mathézis-professzor alakja, aki élete egyetlen keresményét, a szöllőt, mint egyetlen költészetét is életének, szorítja szívéhez az utolsó ponton. — A harmadik csoport az esztétikus tudomány körének alakjai: *A szatirok ligete*, Maupassant, Dosztojevszkij, Napoleon, Liszt, — novellaszerűen feldolgozva. *A szatirok ligete* regeszzerű, fantasztikus képeivel finom, szimbolisztikus megérzékeltetése a kötet filozófikus alap gondolatának: *emberek, árnyékok, tavasietők vagytok csupán*. A többi négy egy-egy történelmi alak legbensőbb lelki rugóinak meglátása nem tanulmány, hanem a szépirodalom nyelvén. Az esztétikus sikerült megállapításai nem mindenütt tudnak egyenértékűen sümolni a költészet formáihoz s éppen ez fárasztóvá s nagyon is tudatosan készültté teszi az *Örökkévaló árnyék*-ot s még inkább az utolsót, a *Vírasszatók*-at. Legfinomabb közöttük s fenti két követelmény igazán művészi egybeolvadása a Dosztojevszkij-rajz. („Nem látták benne a jóságot.“) — A negyedik csoportba sorolom a két igazi elbeszélést: *A vihar az öbölben* s a *Nyomok az ingoványban* címűt. Előbbi a háborút, kommunizmust s azt követő korszakot átélte magyar úri család sok finomsággal s szinte történelmi dokumentumszerű igazsággal megírt rajza beállítva a kor nemes és nemtelen, hús-vér alakjai közé. Utóbbi a *Tavaszi esté*-vel a kötet legértékesebb darabja. Tökéletes tragédia elbeszélő köntösben. Shakespeare legszebb ajándéka a magyar Shakespeare-rendező Vojnovichnak. Hamlet — beállítva a magyar bűn ingoványába. Finom lélek, — oda lökve a magyar vidéki mocsár brutalisan feltörő problémái elé s az a mocsár kergeti őt is az *egyetemes*-sel való összeütközésbe, de már a fele úton összeroskad. A magyar vidéki mocsáron, az ősi törzsököt ezer éve pusztítón megdöbben szív jajkiáltása ez a novella teljesen valószínű vonásokkal. Alakjaira ráismerünk: ez az! Finom művészet, miként tartja kezében szerző a tragédia rohanó paripáit hat fejezeten keresztül megtöltve sejtelmes várakozással, míg végre az utolsó néhány sorban szinte szívünkre vág a gyeplő odadobásával.

Voinovich minden során ott tükrözik a kifinomult ízlés, a tudato-

san alkotó művész s kiváló lélekismerő. A magyar élet néhány olyan képét és alakját vetíti eléünk a klasszikus írásművészet annyi szépségével, hogy könyve méltán és sokáig foglalhat helyet a magyar intelligencia asztalán.

Kiss Géza.

Komáromi János regényei második és harmadik kiadásban. Az első kiadások legtöbbször az „irodalmi tudat“ termékei. Három formájuk három rendfokozat. Szerző saját kiadásában jelennek meg az újoncok és az örök rekruták, a félreismert nagyságok művei. Az estek 90%-ban pehelysúlyú valamik, elejtette vagy soha nem is látta őket a nagylyukú rosta. Üzleti kedv adatja ki a konzum-cikkeket, kelendőségük azon fordul meg, jó volt-e vagy náthás a szimat, mely piacrabodásukat kedvezőnek orrontotta. Legelőkelőbb grádiuson azok a könyvek sorakoznak, amelyeknek kiadását céltudatos irodalompolitikájú kiadók a mindenkori kritika recenziói alapján tartották időszerűnek és helyénvalónak. Mindahárom az olvasóközönséget vélte kiszolgálni anélkül azonban, hogy eme rettegett és körüludvarolt Dalai Láma közben csak egy mukkanásnyi szavát hallathatta volna.

A második kiadás és az esetleg elkövetkezendő harmadik legnagyobb jelentősége éppen ezért az, hogy kétségtelen jele az „irodalmi ízlés“ mindenkori megnyílvánulásának. Első alkalom, ahol az olvasóközönség ítélkezhetik. Némi tulzással az analógia alkalmazásában: esküdtbíróági ítélet az első kiadások hivatásos bírói munkájával szemben, vagy amellett.

Komáromi János szerencsés író, mert az idő úgyszólván minden műve számára meghozza a maga fellebbviteli eljárása nyomán a hivatalos kritika elismerése mellé olvasói esküdtkarának a kedvező verdictumát is.

Jelenleg *Esze Tamás, A régi szerető, a Rongyos gárda* és a *Mit busúlsz kenyeres* került sorra. De következni is ezek következtek. nincs praetereálás, mert nincs hátravetés és nincs, ami előzzön. Boldog író, aki valamennyi alkotására egyenlő mértékkel testálhatja olvasói szeretetét.

Nekünk ezúttal — azok után, amik a Protestáns Szemlében Komáromi János költészetéről leszögeztettek — csak egy feladatunk lehetséges: örömmel állapítanunk meg a magyar olvasók ízlésének és könyvfogyasztó kedvének egyformán örvendetes színvonaljavulását.

Karácsony Sándor.

Szederkényi Anna: Az Asszony meg a Fészek. Singer és Wolfner kiadása. 1928. 165 lap.

Csodálatos teremtmény az ember, — veszteségei árán tudja csak felösmerni javainak az értékét. Világháborúnak kellett jönnie, forradalomnak és összeomlásnak, kommünnek és bolsevizmusnak, hogy bizonyossá váljék, mit is jelent: az otthon, a fészek, a család a maga templomi jelentőségében. És női jogoknak kellett jönniök, kenyérkeresetnek és pályaválasztásnak, feministáknak és görlöknök, felszabadulásnak, a politikai szavazattól a bárók és charlestonok szaba-

dosságáig, hogy bizonyossággá válják, mit is jeent: a családi szentély csöndjének tiszta és áldozatos asszonya.

Húsz évvel ezelőtt egy hazug intellektualizmus jelszavára egész tömegek fordultak el a családtól, és lenyűgöző kötelességeitől azzal, hogy: éljen az egyéni teljes szabadság. — Ma? — a szabadság minden útját megjáró tömegekben ébredezni kezd az otthon, a családi tűzhely kultusza, — és az egyéni jogok hangzatos hirdetése után olyan könyvek jelennek meg, — amelyeknek címe: Az asszony meg a fészek.

Könyv, ami nem regény és nem tudományos értekezés, nem adatgyűjtemény és nem szépirodalom. Egy asszonyi lélek meditációja a problémák fölött, amik asszonytársai sorsát bonyolítják, s amikben az író kifinomodott érzékével az asszonyi örök sorson át: a nemzet és emberiség problémáit látja meg. Az ujságíró változatos és színes tollával dolgozik, de a jelenetek és jelenségek mozaikját az író művészetével illeszti együttes képpé. Jászai Mariról írja egy helyen, hogy ha valami étel különösen ízlett neki, azt mondta rá:

— Ez szívvel van főzve...

Szederkényi Anna könyvéről el lehet mondani, hogy: szívvel írták. És ebben van legnagyobb értéke.

Mondanivalói a szíven rezdülnek át. Ezért van, hogy elsiklik a hiúság vásárának pódiumra állított asszonybábjai mellett, — és mögójük mutat: az árnyékra, amit fekete sávként vonnak maguk után társadalmon és országon keresztül. Ezért van, hogy hibák és bűnök, személyes élmények és világesemények, házasság, gyermeknevelés, művészet, élet és halál kérdésein át csöndes szoltározással beszél folyton az: otthonról. A fészekről. Minden emberi érték eme szent bölcsőjéről. Hogy a női természet annyi kóros elváltozásának vásári példái túl meglátja az ősznya változatlan arcát, — az igazi nőét, aki fehérrel függönyözi be otthona ablakát, virágot tesz az asztalra, — titkon sirja el könnyeit, ha vannak, hogy reggel mosolyogva vegye fel az anya és feleség kettős kötelességeinek terhét.

Szederkényi Anna munkáinak ez a huszonhatodik kötete a családvédelmi akciónak hatásában talán legszebbik munkája. A legegyszerűbb műveltségbeli színvonaltól a legmagasabbig: — egyaránt szól mindenkihez, gondolatokat kelt minden fejete és minden olvasóban. Mégis: legigazabban a nőnek szól. A nőnek, akit egy csekélység oly könnyen tesz boldogtalanná s egy kis talizmán oly könnyen tesz boldoggá egész életére.

A könyvnek egyébként komoly kulturális jelentősége van. Az Anyák Iskolájának beleillesztett programja ma egyedülálló ebben a formájában. Kétségtelen, hogy a vidéki városok és falvak vezetői — papok, tanítók, egyesületek — nagyjelentőségű segítséget nyernek benne családvédelmi és kulturális munkájukhoz. Ha Szederkényi Anna könyve egy mélyenérző asszonyi lélek ajándéka is a modern életreklámok közt oly tétován és elhagyottan botorkáló asszonytestvéreinek, — egyuttal azonban reális és jelentős segédeszköz lesz mindazoknak, kik az iskolánkívüli népművelés szolgálatában működnek.

Gramantik Margit.

Sík Sándor: Sarlós Boldogasszony. Versek. Berlin, 1928. Ludwig Voggenreiter Verlag. Magyar osztály.

Egyetlen vallomás ez a harminc-egynehány költemény, egy vers-fának lombzatai, egytestvérek s igen hasonlatosak egymáshoz. Mondanivalójuk egyetlen hatalmas gondolat: szétáradás, szétomlás a mindenségben, fákbán, virágokban, szívek millióiban s a mindenek egyigaz Istenében. *Sík Sándor* személytelen költő s egyben a legszemélyileb. Érzi parányiságát a mindenségben s az egész mindenség gondolatát viseli magában. Olthatatlan szeretetvágya örök nyugtalanságban tartja ében, érzékszervei túlfinomultán, minden rezdületre érzékenyen nyilatkoznak meg a külső és belső világnak s szomjúhozva isszák a dolgok lelkét. Vérkeringés ez nála, soha nem pihenő, álmait őrző. Fantáziája bekalandozza a legmesszibb emberi multat, közösséget talál minden valamikor nagyot dobbant szívvel, hogy ötmagát példázzák, egyénisége bennük, általuk teljesejék végtelen szépséggé. Világharmonia ennek a költészetnek lényege, a végtelen tér és idő örökkévalóságának, minden létezés egy közös gondolatból valóságának érzése, a legtisztább, legétheribb ölekezés. Ez a világimádat ismételten hallatja szavát s szinte refrénszerűen tér vissza újra meg újra *Sík Sándor* magas erdők zűgására emlékeztető könyvében:

Olyan testvér-forma minden arc!
Olyan szerelmes-egy zenébe öleli mind a milliószor-egyet
A véghetetlen édes messzeségből
Eblénk hullámozó Evangélium! (Antenna)
Ó hallom, hallom én is rajtad át
A milliószor egy emberzenét! (Beethoven)
Mert egy a stílus, egy a gyönyörűség
És egy az ország és egy a Mennycsország. (S. Onofrio)
A mindenség millió kis szívében,
Minden mozgások minden ütemében
Egy ősi Dallam mély törvénye ül. (Alagút)
Egy ajka-szíve németnek, japánnak:
A Világok egyetlen Krisztusának
Örök dalába minden egybezeng. (Roma Aeterna).

Ebből a végtelen ölelésből hazai földre hull vissza ő is, a magyar tájakhoz, a magyar levegő muzsikájához, melyeknek színe-hangja sajátosan magyarrá szépíti minden sorát. „Az anyarög sajtása“ mindenhová elköveti lelkét s a római vonaton is „te fénylesz benne, isaszegi út.“ Végtelent járó fantáziája magyarrá látja az idegen tájat, egy egész bibliai kor át tud szűrődni nála a magyar sors szimbólumává (Mózes) s van egy Horatius-fordítása (VII. epodus), mely 1921. októberében szinte magyar aktualitássá, eredetivé válik. A *Napkölte* c. vers hófehér alakja méltó modern testvére az „*ősidők homályából*“ előbukkanó lovas-magyar szimbólumának:

Nézzétek, ott, e szűzi sziklahomokon
Titokzatos, nehéz rovasok égnék,
Nagy fundamentumos magyar igék:

„Én vagyok az eleven Ujság,
Én vagyok az építő Élet,
Én vagyok a belő Magyar.

Adatott nékem ólmos ércököl,
Adatott nékem szerszámos marok,
Adatott nékem alkotás.

Akarok lenni élet,
Akarok lenni ország,
Akarok lenni én.“

A papköltőnek, kiben egy világ szerelme lakozik, nincs érkezése „magáért fájni“, titkon hullatott könnyeit az alkotás láza issza fel, márványszobor testesíti művészetté, mely benépesíti, minden földi gyönyörnél teljesebb élménnyel gazdagítja magányát. Kevés vallásos költőnk fűrösztí egyéni vergődését ilyen fájdalmasan szép, csordultig telt örömmé az egészséges életkedv harmatában; kevesen emelkednek ennyire diadalmas életszeretettel az élet igazi értelméhez:

Szobor legyen belőlük, néma bálvány,
Melynek szívében élet nem dobog,
De mély szeméből a nagy csarnokot
Befényli titkos drágakő-szivárvány.

Itt állj, szobor, fájdalom templom-árnyán,
Itt állj, szonett, sugárzó, tiszta márvány,
S lettednek ízzó titkát elfedezd...

Sík Sándort elsősorban a fenség határát érintő esodálatosan szép világnézete avatja jelentős költővé. Nemes retorikájú nyelve nagy magyar költők művén pallérozott. Nem gazdag, inkább bőségesen, színesen áradó, többnyire a művészien kezelt jámbus medrében vagy a szabad vers mértéket tartó formái közt. Van egy-két szava, mellyel takarékoskodhatott volna. A *mély* szó csaknem minden versében előfordul (életszemléletének annyira megfelelő jelző ez), de nem mindig nélkülözhetetlenül.

Végigolvassuk a kötetet s minden magyaráztánál találóbbnak érezzük a gyönyörű szót, mely mint ragyogó címerpaizs foglalja egybe a verscsokrot. Sarlós Boldogasszony. Ritka kötetcím: egy egész életvallomást ki tud fejezni. Sík Sándor költészete most van delelőjén, a legmagasabb csúcson, minden emberítől lehiggadtan, átszellemülten, az élet és művészi hitvallás forró napsütésében. *Vajthó László.*

Kiállítások. Művészeti életünk jelentősebb eseményeiről hónapról-hónapra adott beszámolóinknak az elmúlt 1927—28. évre vonatkozó teljessége kedvéért röviden megemlékezünk még az elmúlt június hó nevezetesebb tárlatairól, melyek bizonyos tekintetben kedvezően egészítik ki a művészi év sikeres eseményekben nem nagyon bővelkedő krónikáját. A *Képzőművészeti Főiskola kiállítása* kapcsán örömmel láttuk

művészeti jövendőnk harcosainak tehetséges szárnybontását. Főleg ifjú grafikus- és festőművészeink munkáiban vettünk észre komoly tanultságra, készségre valló jellemvonásokat s emellett azt, ami éppen a legbiztatóbb, hogy munkáikban a tanultságon, a nevelő és vezető mesterek hatásán túl az egyéniség csírájának felbukkanását is észlelhettük, mely a jövő fejlődés legbiztosabb záloga: egyéniség nélkül nem lehetnek művészek! A modern irányok térfoglalása, előnyomulása természetes a mai forrongó, vajudó művészeti káoszban, de szemmel látható és jóleső volt művészi életünk jövendő reménységeinek tartózkodása a képtelenségek és szertelenségek ízléstelen jelenségeivel szemben. Viszont több modernséget követelnénk ifjú szobrászainktól, akiknek munkáiban néha ötven év előtti törekvések utóhatásait érezzük. Igazi nagy tehetség nem tűnt föl a kiállításon az ifjak között, de a kiállítás művészi nivója jelentékenyen meghaladta az előző évek hasonló kiállításainak színvonalát. Azt hisszük, művészetünk hírnevének öregbítését joggal várhatjuk a most felnövő új generációtól, különösen, hogy a római Collegium Hungaricum felállításával a fiatal művészek fejlődésére oly fontos külföldi tanulmányutak kérdését is sikerülni fog kedvezően megoldani.

A *Nemzeti Szalon*-ban egy csoport-kiállítás és egy úgynevezett *Nagy Tavaszi Tárlat* zárta be az évet. Az elsőnek eseménye volt *Ruzicskay* György kollektíója. Egészen különleges technikája, az expresszionizmus formanyelvéhez legközelebb álló kompozícióiban elsősorban az emberi test s annak különböző mozgásai kötik le figyelmét, irányítják fantáziáját és nem közönséges szerkesztő talentumát. Művésze még nem kiegyenlített, sok még munkáiban a döccenő, a nem sikerült elem, de a művész fejlődéséhez e kiállítása alapján a legszabb reményeket szabad, sőt kell fűznünk. Hasonlóképen figyelemre méltók *Császár Bertalan* egyéni erejű képei is, tájképei közül a finom hangulatú *Balatonja*, *Tiszaparti füze* és *Virágos rétje* kiválnak. E kiállításon még *Kovács Margit* kerámiai munkái arattak szinte sikert, melyeken a magyar népi, dekoratív hagyományok modern felfogásban kelnek új életre. A *Tavaszi Tárlat*-ban viszont, megmondhatjuk, nem sok örömnünk telttel s nem találtunk olyan művészi teljesítményt a kevés kivétellel igen gyenge színvonalon álló kiállításon, melyet külön megemléttéssel kellene megörökítenünk.

Budapest székesfőváros június második felében mulatta be az általa kitűzött pályázatokra beérkezett pályaműveket egy kiállítás keretében a *Múcsarnok helyiségeiben*. A kiállítás nagyobb része a főváros festői részleteiről készült grafikai és festészeti munkákból telt ki. Budapestnek sok jellemző, érdekes, hatásos képe kelt művészi életre ezeken a műveken, de a legtöbbről hiányzott a lélek, a városnak a lelke, mely ezeket a városépítészeti motívumokat, ezeket a városkép-részleteket épp annyira egyénien *budapestivé* teszi, mint amennyire egyénien élnek szinte a köztudatban más nagy városoknak, — Párisnak, Bécsnek, Konstantinápolynak, — jellemző részletei. A városkép megfestése nélkül a szín- és vonalszépségekből álló léleknek kifejezése nélkül egy-

szerű másolássá alacsonyodik. A művésznak a városkép megfestésével kapcsolatban valamely művészi feladatot kell megfognia és megoldania, amire a mi szépséges fővárosunknak időről-időre jellemzően változó és alakuló légköri viszonyai jó alkalmakat nyújtanak. Ha a főváros állandósítja az ily művészi feladatok elvégzésére ösztönző pályadíjait, akkor hamarosan lényegesen emelkedni fog az ily beszámoló tárlatok nivója is. Különösen pedig *Nádlér R., Fényes A., Szlányi L., Molnár C. Pál, Hány Gy., Patkó K., Sándor J., Gimes L., Horváth B., Udvary P.* és még mások munkáiban igaz gönyörőségünk telt s *Zádor I.* grafikai albumát is örömmel kell felemlítenünk.

A *Ferenc József jubileumi ösztöndíj* pályázatán a Szemle hasábjain sokszor méltatott fiatal művésznk, *Istókovits Kálmán* lett az első, és méltán, de mellette *Gachal J., Brenner N., Jeges E., Aba-Novák V.* is szép sikerrel szerepeltek a nemes versenyben. Az Ady-síremlék pályázat is eldőlt végérvényesen s *Csorba Géza* munkája értékes gazdagodása lesz síremlék-plasztikánknak, noha méreteivel, felépítésével inkább emlékszobornak, mint síremléknek illenék. A versenydíjak céljaira szolgáló iparművészeti pályázat csaknem egészen meddő maradt *Bor Pál, Martinelli* stb. ügyes és a kitűzött célnak megfelelő néhány művének leszámításával.

*

Ha most végigtekintünk szokásunkhoz híven az elmúlt év tárlatain, nem sok jelentőségteljes eseményről számolhatunk be. A legértékesebb kiállítás kétségtelenül a Képzőművészeti Társulat őszi tárlata volt a szolnoki festőiskola retrospektív kiállításával, mely művészet-történeti jelentőségű következtetésekre nyújtott alkalmat a magyar festőművészet fejlődésére vonatkozólag. E körül csoportosultak a kisebb jelentőségű csoportkiállítások (egyéni és társulatiak), melyeknek rendezésében ezuttal a Nemzeti Szalon tevékenykedett elsősorban, míg az Ernszt-Múzeum nivósabb csoportkiállításait a szezon nagyobb részében nélkülöztük. Még a Szinyei-Társaság tavaszi szalonja és a Képzőművészeti Főiskola kiállítása volt üdítő oázis a sok szürke és nagyobb-részt eredménytelen tárlat közepett, amelyekről sok jónevű, nagytehetségű művésznk neve hiányzott, akik, úgy látszik, erőgyűjtésre és munkálkodásra használták fel kiállítás helyett az évet, amelynek gyümölese, reméljük, új, most kezdődő évadunknak fog jutni. A lengyel művészek kiállítása fontos, nemzetközi értékű esemény volt az esztendőnek, de még fontosabbak azok a sikerek, amelyeket képzőművésztünk a római tavaszi nemzetközi kiállításon aratott. Fennállásunk és életünk érdekében, valamint Trianon revíziójáért folytatott harcunkban maradandó értékeket jelent az ily országra-világra szóló siker, melyért dícséret és hála illeti a rendezőket és kiállító művészeket egyaránt.

Oroszlán Zoltán.

Zenei Szemle. *M. Hir Sári zongoraestje.* Hazai fiatal zongoraművész-nemzedékünk kitűnő tagja a Zeneművészeti Főiskola szimfonikus zenekarának közreműködésével őszinte nagysikerű hangversenyt rendezett, amelyen Beethoven és Liszt művei szerepeltek. Örömmel

hallgattuk az ujdonságszamba menő Liszt-fantáziát Beethoven: Athén romjai témái felett. Koncertjét Beethoven Esz-dúr versenye után Liszt hatalmas Esz-dúr zongoraversenyével fejezte be. M. Hir Sári telt hangú, melegen férfias billentése, makulátlan technikája teljes fényében ragyogott. A zenekar töle telhetőleg igyekezett feladatát megoldani.

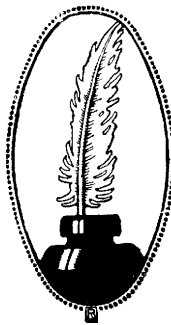
A *Modern Magyar Muzsikusok* összefoglaló címen sorozatos hangversenyeket rendez a fiatal zenész nemzedék, melynek hangversenyein már „beérkezett“ művészek is szerepelnek. Ez utóbbiakhoz tartozik Lajtha László, kinek vonósnégyesét mutatták be. Lajtha kamarazene művei közül egy zongoraötöst s egy zongorahármaszt már hallottunk. Mindegyikben uralkodik a modern zenei gondolkozáson kívül az összeívelő szerves felépítés, a forma teljes, mesteri tudása s az inventió egyéni jellege. E munkája is szerkezetében, témái vonalában az előzőkhöz méltóan sorakozik, talán föléljük. Minden bizonnyal csupán kitűnő kamaraegyüttes juttathatja teljes érvényesülésre.

Journet Marcel, a híres francia baritonista Operánkban, mint vendég Faust-Mefisztójának s a Mesterdalnokok Hans Sachs-ának szerepében lépett fel s azonkívül egy estén Tosca-Scarpiaját és a Bajazzók Tonióját énekelte. Az operai előadásokat nem állott módomban meghallgatni, de komolyan hozzáértők szerint Mefisztója elegáns de amellet démoni erejű s Sachsja csupa szívbeli jószág volt. Hangversenyét opera-részletekből és dalokból állította össze. Csodálatos nagy művészetét a dalokban nyilvánította leginkább. Közönségünk zöme persze az éneklés művészetét igazában nem tudja teljes mértékben élvezni s ezért inkább az ismertebb opera-áriák — igaz, hogy utólérhetetlen — előadásáért lelkesedett. Az a művészi színvonal, mely minden egyes hang éneklésénél érvényesült, mindenképen követendő mintája marad az énekesek légiójának. Ahogy Fauré, Charpentier vagy Berliozt énekelte s amilyen utólérhetetlenül adta elő Franck Cézár dalát: La procession, felejthetetlen.

Más nagyművész vendégünk *Vincent d'Indy* a francia zeneszerzői gárda doyenje a Zeneművészeti Főiskola meghívására, mint ez intézet tiszteletbeli professzora jött Budapestre, hol két estén saját szerzeményeit vezényelte, illetve zongorázta el. Csodálatos frissességű ez a 77 éves öreg úr. Műveit: A Fervaal előjátékát, a Wallenstein trilógiából W. halálát, Istar variációit, s első szimfóniáját vezényelte. D'Indy 25—30 évvel ezelőtt a meg nem értett újítók közé tartozott s még emlékszem azokra a támadásokra, amelyek a műveit érték, amikor Kerner István a filharmonikusokkal bemutatta a Forêt enchantée-t, s az Un jour d'été dans la montagne-t. Sőt magyar téma: Hunyadi János is megihlette d'Indyt, kinek ez a műve az Op. 5 (Jean de Hunyad) csak azért nem aratott nálunk annak idején sikert, mert a közönség sajátságosul azt várta, hogy majd valami andalgó vagy bokázó magyar nótát hall, pedig csak arra a zenei képre volt joga várni, amit egy francia embernek egy nagy hősről való elképzelése nyújthat. Most előadott művei természetesen a jó hangzás és világos szerkezet mintaképei, mint ahogy meg nem értésük idején is azok voltak. A haladás mai vad iramát élvezőknek a Fervaal

vagy a Wallenstein tán kissé porlepett, de az Istar, a szimfonikus munkának és a poézisnek oly együttes megnyilvánulása, mely az örök frissesség bélyegét viseli magán. Az első szimfóniája is marandó becsü mű. Egyik érdekessége, hogy népi dal a zenei alapgondolata, a másik, hogy egy koncertáló zongoraszólam, zenekari hangszerként s nem önmagáért szerepel. A zongoraszólamot a ragyogó ujjkészségü Jeanne Marie Darré játszotta. D'Indy mint karmester, a régi gárda képviselője: figyelme mindenre kiterjed, mindent beint, anélkül, hogy légtornászati, testcsavarási és handabandázó karmutatványokkal tenné „zseniálisabbá“ dirigálását mint, ahogy ezt az ifjú titánok, kik legnagyobbbészzenekarban sohasem ültek, cselekedni szeretnek s amitől a mit sem sejtő közönség ámul, s amitől odáig van. Mint kamaramuzsikus is kiváló d'Indy. Második vonósnégyesét a Waldbauer-Kerpely társaság adta elő, míg zongorahármasát a szerző, Hubay Jenő és Zsámboki Miklós társaságában játszotta korát meghazudtoló virtuozitással. Két dalát, a szerző kísérete mellett, legkiválóbb hangversenyénekesnőnk, Basilidesz Mária adta elő. A Claire de lune-t meg is kellett ismételnie.

Isoz Kálmán.

BARTÓKY JÓZSEF

1865—1928.

Harmincöt évig állott közszolgálatban. A vármegyén kezdte, majd a földművelésügyi minisztériumban folytatta. A legmagasabb grádcsig, az államtitkárságig följutott. Vaskos kötetek őrzik emlékét szaktevékenységének: A gazdasági munkásügyi törvények, rendeletek, határozatok gyűjteménye, (1902.) A gazdasági munkástörvény (1908. II. t.-c.) magyarázata, Földművelésügyi törvények. (1911.) Sikereinek teljében, hatalmas tetőfokán elbucszott hivatalától, hogy hátralevő idejét az irodalomnak szentelje.

Mikor a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság 1924-ben háromévi hallgatás után újra munkába indult, Bartóky József ott volt a Társaság életre dajkálói között, elvállalta az irodalmi szakosztály vezetését s kidolgozta most is használatban levő ügyrendjét. Mintegy félév múlva aztán hirtelen megvált a szakosztály elnökségétől, azt mondta, hogy spórolnia kell a szívével, mert neki még sok írni-alója van.

Most már tudjuk, hogy alig maradt tíz esztendeje az irodalom számára. A nyugalom évei nem teltek téltlenségben, s első kötete, a *Magyar fabulák* (1921.) óta majdnem egy tucatnyi kötet, — hosszabb-rövidebb elbeszélések — bizonyítják, hogy a szívével nem spórolt, hanem gazdagon szórta szét alkotásaiban. Lehet látni sok darabján ez elbeszéléseknek az emlékjelleget, némelyik témán évtizedek várakozásának statikáját. Egyik-másikra életrajzi adatszerűséggel rá lehet ismerni: ezt még mint megyei szolgabíró találta valamikor, ezt a miniszteriális évek emlékeiből mentette ide, ezt már a nyugdíjas idők szemlélődései teremtették. Személyes vonatkozású reflexióin Mikes Kelemenével rokon hangulatot érzünk. Egyetlen kötete van csupán, a Magyar fabulák, amelyen a közvetlen életrajz íz ennyire nem érezhető, ahol a mesék az időtlenség felé indulnak, mint monumentális elődjének Fáy Andrásnak, Lafontainenek, Aesopusnak meséi. Tán csak a tanulságok meglepő csattanóin vehető észre némi kesernyés zamat: az életet nagyon ismerő, csalódásokon edzett lélek nyoma.

Nem tisztünk eldönteni, hogyan használt többet Bartóky József: mint a magyar földművelés ügyének hosszú évekig odaadó munkása, fontos szociális alkotások létrehozója, törvények kodifikátora, vagy mint költő, szépséges történetek mesélője? Mi kegyelettel adózunk mind a két irányú tevékenységének és hálával köszönjük meg Istennek az egy lélek gazdag talentumának kettős gyümölcsét.

A pályatévészettett államtitkár — ahogy magát aposztrofálja — egyik késői kötetében (*Semper idem*) arra biztatja magát, hogy miután egész életében másnak dolgozott, most már jó lesz, ha deresedő fejjel a késő őszi mezőkön legalább guzsaly-virágot szedeget magának; koszorú már nem fog kitelni, de egy kis bokrétára való jut még belőle — a szemfedőjére. •

Mi bizton hisszük, telik egy koszorúra való is. Az irodalomtörténet pedig meg fogja állapítani, hogy a „pályatévesztett államtitkár“ jól válogatta össze virágait: Olyanok ezek, aminőket a késő őszi mezők lelke dédelget elő magából: rajtuk van az érlelő ősz minden kincse: színe, illata, méze.

Zs. F.

BALLAGI ALADÁR

1853—1928.

Június 23-án, temették az egyetem aulájából, melynek egykor rektora, dékánja volt és több mint negyven éven át tanára. Fiatalon, 25 éves korában jutott az egyetemi katedrára s a fiatalemberre a legszélesebb tudást igénylő tanszék, az újkori egyetemes történet ellátása várt. A fiatal tanár vállalta a terhes feladatot, mert benne volt egyéniségében a nem közönséges próbák oldoztatásának hatalmas becsvégya. Irodalomtörténeti tanulmányai mellől tért át a világhistória mezejére. Első nagyobb munkáját *A magyar királyi testőrség története* c. munkát szinte még ifjúkorában, 19 éves fővel írta, amelyet „*A magyar nyomdászat történeti fejlődése*“ követett. Nagyobb munkái: *Wallenstein horvát karabélyosai*, *Colbert I—II.*, *Régi magyar nyelvünk és a nyelvtörténeti szótár* c. szenvedelmes harcotok felidézett polémia, *XII. Károly és a svédek átvonulása Magyarországon*, *Buda és Pest a világirodalomban*. Testes kötet valamennyi. Élete utolsó éveit Budapest történetének szentelte. E művekben az anyaggyűjtésben gyakorlott kutató és a mondanivalójával játszi könnyedséggel lebilincselő elbeszélő egyképen mutatkozik.

Atyjától nemcsak nevet és tudományos hajlamot örökölt, hanem hagyományt is. A hagyomány lehet erőforrás, de teherterhelés is. Nála szívesen vállalt teherterhelésben mutatkozik az orthologusok elleni irodalmi háborúskodása, mint atyai hagyomány. De ez a háborúság sem volt gyümölcstelen.

A mozdíthatatlan meggyőződés embere volt, azok közül való, akik hajlandók vállalni elveikért a keserű harcot, nem aggódva a kimenetel felől, mégha az veszteséggel járó is. Ily küzdelmekhez nem közönséges ismeretre van szükség, amit Ballagi — féleurópa levéltárait, tudományos intézményeit bejárva, szerzett meg magának. De szükség van az igazság ösztönző tudatára is, mely tetteinket szüli, magatartásunkat irányítja. Életének minden munkáján megtetszik ez a lobogó tudat, akár íróasztala mellett tanít, akár az ország-házában szolgál, mint politikus. Polemikus készsége, mély meggyőződése és szenvedelmes igazságszeretete oly kellékek, melyek nagy értékei az egyénnek forrongó időkben, kétes kimenetelű küzdelmek esetén pedig elrendelészzerűen az első vonalba juttatják. A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, melynek indulásánál Ballagi Aladár ott tevékenkedett, szívesen őriz meg emlékét és becsüli meg az alkotásokat, melyek hosszú életmunkája nyomán fennmaradtak.

Zs. F.

A Z E R Ő

magyar ifjúsági lap. Felelős szerkesztő: Karácsony Sándor. Előfizetési ára félévre 2 pengő. Csekk számla: „Az Erő magyar ifjúsági lap Budapest, 47271.“

KERESZTYÉN CSALÁD

a legnagyobb példányszámban megjelenő református keresztyén hetilap. Megjelenik minden vasárnap. Főszerkesztő: Czeglédy Sándor; felelős szerkesztő: Tildy Zoltán. Előfizetési ára csoportos előfizetésnél negyedévre (regényajándékkal) 2 pengő. Külön címre rendelve, negyedévre 2 pengő 40 fillér. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Tahitótfalu (Pestmegye).

EVANGÉLIKUSOK LAPJA,

alapította: Dr. Raffay Sándor püspök. Felelős szerkesztő: Németh Károly esperes. Megjelenik hetenkint egyszer, vasárnap. Kiadóhivatal Győr, ev. konvent-épület, kiadja a Luther Szövetség. Postatakarékpénztári csekk számla: 1290. Előfizetési ára egész évre 6 pengő 40 fillér.

Megajánlásukat újabban befizették:

A szentesi estély jövedelméből a közp. pénztárba befolyt	450 P
Evan. Kossuth gimn. Nyiregyháza	100 „
Ref. Egyház Hajdunánás	50 „
Ref. Egyház Pápa	40 „
Ref. Egyház Pocsaj	40 „

TUDNIVALÓK

A MAGYAR PRÓTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁGRÓL

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG TISZTVISELŐINEK NÉVSORA.

Lelkészi elnök: RAVASZ LÁSZLÓ Főtítkár: TÖRÖK PÁL
Világi elnök: BETHLEN ISTVÁN gróf Szerkesztő: ZSINKA FERENC
Lelkészi alelnök: KAPI BÉLA Pénztáros: BENDL HENRIK
Világi alelnök: KAAS ALBERT báró Ügyész: FROMM LAJOS

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár): évenként 20 pengő, előfizetési díj egész évre 22 pengő.

A lap szellemi részére vonatkozó küldeményeket ZSINKA FERENC szerkesztő címére (Nemzeti Múzeum Könyvtára) kell küldeni. Lapzárta a hónap tizenötödikén.

Kiadóhivatal: BUDAPEST, IX., KÁLVIN-TÉR 8. SZÁM, ahová az expedícióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa: BENDL HENRIK, az ev. egyház pénztárosa, Budapest, IV., Deák-tér 4. — Tagsági és előfizetési díjak (ha nem postatakarékpénztári csekklap útján történik azok beküldése), a küldemény pontos megjelölésével, az ő címére küldendők.

Főbizományos: STUDIUM könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T. BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 21. — Telefon: József 453—28.

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is eszközölhetők.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kálvin-tér 8. — Telefon: József 458—15.

Price: $\frac{1}{2}$ year $1\frac{1}{2}$ dollar, 8 shilling, $4\frac{1}{2}$ fl., 9 francs suisses.

Bethlen-nyomda r.-t. Budapest. — Műszaki igazgató: Urbányi István.

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ:
RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:
ZSINKA FERENC

TÁRSZERKESZTŐK:
PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

TARTALOM

Nagy József: Világnézet és nevelés. 545.

Padányi Gulyás Jenő: Új építőművészet felé. 552.

Muraközy Gyula: Megváltás. (Vers.) 563.

Erdélyi József: Platanlevél. (Vers.) 563.

Pásztor József: Szívből jöjjön a szó. 564.

KRÓNIKA: Bornemissza Péter prédikációi Istennek irgalmasságáról.

Gulyás Pál. 570. — Új színek Tompa képmásához. *Dr. Hegyaljai Kiss Géza*. 571.

ARCKÉPEK: Szabó Dezső. *Karácsony Sándor*. 573.

KRITIKAI SZEMLE: A Brit- és Külföldi Bibliatársulat 1927. évi jelentése.

Br. Podmaniczky Pál. 578. — W. Gruehn: Die Theologie K. Girgensohns. *Dr. Cs. L.* 580. — Grøntrup: Nationale Minderheiten und Katholische Kirche. *Buza László*. 581. — Világjárók. Utazások és kalandok. *Dr. Kondói Kiss József*. 586. — Dr. Szádeczky-Kardoss Tibor: A magyarországi pénzügyintézetek fejlődése. *ifj. Rácz Lajos*. 587. — Györffy István dr.: A szilaj pásztorok. *Madarassy László*. 588. — Beke Manó: A technika világa. *Dr. Nyireő István*. 589. — Lucien Murat hercegné: Nagy Katalin cárnő szerelmi élete. *Török Pál*. 592. — Hegyaljai Kiss Géza dr.: Kossuth Lajos élet- és jellemrajza. *Asztalos Miklós* 593. — Benyovszky Károly: A pozsonyi magyar színeszet története. *Isoz Kálmán*. 594. — Joó Tibor: Ady arca a történetphilosophia megvilágításában, Fodor Árpád János: Ady a modern individualizmus sodrában. *Vajthó László*. 595. — Szász Károly: Képek és történetek. *Tolnai Vilmos*. 596. — Balla Borisz: A früegeri legenda. *Hamvas József*. 597. — Apróbb kritikák. *Szőnyi Sándor*, *Zsinka Ferenc*, *Szabó Miklós*, *Patay Pál*, *Isoz Kálmán*, *Vajthó László*. 598. — Kiállítások. *Oroszlán Zoltán*. 603. — Sántha Károly. (Necrolog.) 604. — Jegyzőkönyv. 605.

E szám ára 2 Pengő.

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA.

Társaságunknak
majdnem tíz esztendeje szünetelő vállalatáról,
a

K O S Z O R Ú

füzetekről örömmel jelentjük, hogy számuk megszaporodott eggyel. Ezer meg ezer füzet volt szívesen látott vendége azoknak a protestáns magyar hajlékoknak, amelyek az egészséges hangú, tiszta olvasmányt szívesen fogadták. A nagy elterjedtségnek örvendő vállalatnak 246. száma a legújabb füzet, mely Tót István levele címmel Szabó Mária irónő egy megrázó hatású elbeszélését tartalmazza.

Ára 12 fillér.

Iratterjesztések és magán megrendelők forduljanak a

BETHLEN KÖNYVKERESKEDÉSHEZ
KÁLVIN-TÉR 8.

A

MAGYAR PROTESTÁNS EGYHÁZTÖRTÉNETI ADATTÁR

ez évben is megjelenik december havában. Ára tagoknak 1 pengő, nem tagoknak 4 pengő. Csak azok számára küldjük el, akik az előfizetési árat idejében beküldik.

II., III., IV., V. és X. Ára évfolyamonként 1.70 P
a XI. évfolyam ára 4.— „

GYŰJTSÜNK TAGOKAT

a Magyar Prot. Irodalmi Társaságnak. *Csak egyetlen új tagot* nyerjen meg minden régi tagtársunk és nemcsak súlyos gondjaitól szabadul meg Társaságunk, hanem képessé lesz nemes föladataihoz méltóbb működésre. Mai számunkhoz levelezőlapot mellékelünk, reméljük, hogy ezt legtöbb tagtársunktól kitöltve fogjuk vissza kapni.

Világnézet és nevelés.

A nevelés mindig hid, amely az ifjúságból az önmagával rendelkező nagykorúságba vezet át az embert. Végeredményben tehát egy út, amelynek célja van s értékét is éppen attól kapja, hogy célhoz vezet. Nincs és nem is lehet ezért nevelés cél nélkül s a cél mihi az az eszmény, amelyet az ember, a teljes és nagykorú ember mivoltáról és rendeltetéséről alkotunk magunknak. Arról azonban, hogy micsoda az ember és mi a rendeltetése e világban, lehetetlen magunknak számot adnunk, ha az embert nem helyezük el a világ egészében és nem határozzuk meg az ott reá váró szerepet.

Igy vezet el a nevelés céljának kérdése bennünket a világnézet problémájához, mert be kell látnunk, hogy az elsőknek csak a másodikkal való összefüggésben van értelme: útvesztőbe jut az a nevelő, aki nem látja, hogy hová és merre kell növendékét vezetnie. Érthető tehát, ha a történet azt mutatja, hogy a nevelés sorsát végső fokon mindig világnézetek döntötték el és elméleteiben világnézeti megoldások érvényesültek.

A történeti idők azonban alapjában véve kétfélék. Vannak olyan korok, amelyekben élénken él a világegész tudata s ezek a fájdalmas korok, amelyeknek minden egyes kérdése ebbe a nagy egésznek a kérdésébe torkollik bele. S másfelől vannak olyan korok, amelyekből hiányzik a világnézeti probléma; ezek tehát csak részeket látnak és boldogan merülnek el ama részfeladatok megoldásaiba, amiknek egységbe fonódását nem látják, sőt e felől nem is érdeklődnek. Valami nagy állandóság és önbizalom hite él az ilyen korok embereiben s azt hiszik, hogy azok az alapok, amelyeken ők munkálkodnak, az emberiségnek örök és végleges fundamentumai.

Ha a mai embert összehasonlítjuk a múlt század végének az emberével, könnyű észrevenni, hogy korunk valóban fordulópontot jelent, mert a régi emberrel szemben szükségét érezzük, hogy újra egész világképünkről számot adjunk magunknak s a részlet-problémák helyett figyelmünk éppen ezért újra az Egészre terelődött. Úgy érezzük, hogy a magunk nemzete és az egész emberiség történetében új idők felé megyünk, ezért revízió alá kívánjuk vonni egész eddigi világfelfogásunkat és nem akarjuk másra építeni a jövőt, csak azokra a fundamentumokra, amelyek egyrészt az idők viharait, másrészt pedig az értelem kritikáját egyaránt kiállották és biztos alapoknak bizonyulnak.

Új világnézetről és a nevelés új útjairól van tehát szó. De ennek a megkeresésében a történelem világosságához kell fordulnunk, mert hiszen a szellem a történet folyamán mutatja meg magát előttünk s ha jövő lépéseit kémleljük, akkor sem találunk erre jobb útmutatót a múlt értelmének a feltárásánál. S ezen az úton azt látjuk, hogy világnézetek sohasem tisztán elméleti érvekből születtek meg, hanem a cselekvő ember alkotta meg ezeket oly módon, hogy első sorban a maga cselekvő életének a tudatos igazolását adta általuk. Amennyire a cselekvő élet több mint az elmélet, annnyival több a világnézet is, mint a tudomány. Az utóbbi maga is eredménye már az emberi cselekvés ama fajtájának, amit megismerésnek nevezünk s így nem a tudomány támasztja alá a világnézetet, hanem a világnézet alkottat meg velünk olyan tudományt, amelyiknek a tételei nincsenek ellentétben a cselekvő énünket irányító világnézettel.

E gondolatnál főleg arra akartam rámutatni, hogy nem kell csodálkoznunk, ha világnézetek megváltozása az ember életének egész területén mélyreható változásokkal van egybekötve: a világ és ember viszonyának egy-egy új értelmezése rejlik minden világnézetben.

Szerencsére a történet azt mutatja, hogy a világnézetet nem lehet oly könnyen, máról holnapra megváltoztatni, mint némelyek hiszik és sokan szeretnék. Az európai ember története mindegyik csupán két világnézet alakító hatásáról beszél s ezekből egész kultúránk és benne nevelési eszményeink is levezethetők. Ezt a két világnézetet transcendentizmusnak és immanentizmusnak nevezném aszerint, hogy milyennek látják a tapasztalati valósághoz annak a végső lényeknek, az Abszolútumnak a viszonyát, amelytől ez az egész idői és téri tapasztalati világ függ. A transcendentizmus azt vallja, hogy ez a világ egy rajta tullekvő s nem-tapasztalati természetű lényegen függ, az immanentizmus pedig abban a meggyőződésben él, hogy e végtelen világ egész mivoltában a tapasztalati strukturáját mutatja s ennél fogva sem lényegében, sem törvényeiben nem lehet a valóságban megtenni azt a szétválasztást, amit a transcendentizmus tesz, mikor elkülöníti egymástól a világegész érzéki és érzékfölötti elemeit s az utóbbit rangban és erőben az előbbi fölé emeli.¹

A transcendencia világképében a lények egy emelkedő rangsorban helyezkednek el s a csúcson trónoló transcendens lényhez való viszonyuk: közelségük vagy távolságuk egyúttal értéküket is megszabja. Az érték ugyanis felülről sugárzik az alsóbb lényekre.

Az immanencia világképében ez a rangsor megszűnik, mert minden egyes lény önmagában hordozza a maga lényének a célját is: — ahogy mondani szokták — a tenger egyetlen cseppjében benne van az egész oceán s az anyag egyetlen atomjában maga a végtelen anyag.

¹ Részletesebben olv. e két világnézet jellemzését „A fejlődés eszméje“ címen később megjelenendő tanulmányomban.

Az európai ember kultúrája a hellén gondolat transcendentizmusából született meg s a keresztyén középkor ennek a kezdeményezésnek a továbbépítése, a betetőzése volt. Az ujkor kultúrája azonban azért más, mint a középkor, mert tudatosan nagyra növelt bennünk egy immanentista tendenciát és ennek a kedvéért háttérbe igyekezett szorítani minden transcendentizmust. Vallásban és tudományban egyaránt azoknak az irányoknak kedvezett az ujkor embere, amelyek nem választoták el egymástól a valóságot és annak transcendens őforrását. Ebből fakadt kultúránk régebbi dualizmusával szemben az ujkor monisztikus hajlama, amely a valóság minden egyes egyénét már pusztán a lételénél fogva egyúttal sajátos értéknek is hajlandó tekinteni.

Ha a két világnézet egymással való összefüggését keressük, könnyű belátnunk, hogy az immanentizmus feltételezi a transcendentizmust, mert csak ennek az ellentétéként, szinte a tagadása-ként jöhet létre. S valóban az ujkor története ragyogó példája annak, hogy egy egész kor kultúrája hogyan épülhet fel, mint főleg a megelőző korszak tagadása. Az ujkornak éppen az a történeti tragédiája, hogy egy ilyen tagadás rejlik benne: a technika szédítő negativuma, a megfékezett anyagnak ez az orgiája, nem tudja teljesen elfödni a szellem negativumait, a nagy egységeket felbontó individuáлизmus tulzásait.

De bennünket most e világnézetekkel szemben csak egy kérdés érdekel: milyen értelmet talál az ember és vele a nevelés eszméje úgy az egyik, mint a másik világnézet fogalmi rendszerében?

A transcendentizmus világában az ember igen alacsony lény. Értéke a világ fölött álló transcendens lénynek reáhulló ajándéka. A Szentírás találó kifejezést adott ennek a gondolatnak, mikor azt mondja, hogy Isten az embert a maga képére és hasonlatosságára teremtette (1. Mózes 1, 26.). Az embernek a világban való helyzetét és értékét tehát ez az Istenhez, az érzékfölötti lényhez való hasonlatossága szabja meg. Az értékes benne, amiben az Istenhez hasonló: az érzékfölötti része, a lelke és ennek főleg való megnyilvánulása: az értelme. Innen származik aztán e transcendentizmus nevelési eszménye, amely egy érzékfölötti világ normáit követi az embernevelésben és a lelki élet valamennyi megnyilvánulása közül különösen az értelem kiművelését tartotta feladatának. Ez a nevelés dogmatikus, mert az érzékfölötti világnak az emberrel szemben támasztott követelményeit csak a kinyilatkoztatott hit dogmái nyomán vehette birtokába.

E dogmatikus nevelés korlátait és fogyatkozásait is megvilágítja előttünk a transcendentizmus embereszménye. Nevezetesen azt látjuk, hogy itt az embernek alig van egyéni értéke; az egyén megsemmisül azzal a nagy egyetemességgel szemben, amelytől létét és lényének egész értékét kapja. Innen van, hogy a keresztyén középkor embere tulajdonképpen kollektív lény, aki teljesen felolvad azokban a nagy egységekben, amelyekbe bele-

tartozik s amelyek lételet önmagán hordozza. Sorsában nem a maga egyéni mivolta a döntő, hanem az a körülmény, hogy pogány-e vagy keresztyén, nemes-e vagy jobbágy, pap-e vagy laikus, stb., stb. A transcendentizmus dogmatikus nevelése tehát nem egy önmagában megálló sajátos egyént, hanem egy absztrakt általános embert nevel s mindenből azokat az egyetemesen mindenben rejlő csírákat akarja napfényre hozni, amelyek az ember Istenhez való hasonlatosságának a jelei. Elhanyagolja tehát az emberek különbözőségét s éppen ez az a pont, ahol az immanentista ujkor eszményei munkába lépnek.

E felfogás szerint minden valóság egy-egy zárt mikrokosmos, Leibniz szava szerint: *monas*, amelynek „nincsenek ablakai“ s amely a maga sajátos individualitása szerint van hivatva a világ egészében rendeltetését teljesíteni. A nagy egész ugyan a részek harmonikus összeműködésének az eredménye, de ezen belül minden lénynek öntörvényszerűsége, autonómiája van, amely mivoltával elváhatatlanul össze van forrva. Az immanentizmus emberére igazán találó a magyar költő szava, aki azt mondja, hogy „minden ember fenség, északfok, titok, idegenség“ (Ady) és egy másik magyar költő szavaival szólva: „nincsen hid, amely egyik lélekből átvezetne a másikba“ (Gárdonyi). Ilyen körülmények között egészen természetes, hogy az ujkor nevelésének is az individuális nevelés lett a jelszava. Az embereket nem lehet egyformán nevelni, mert Cusanus szerint — akinek a filozófiája indítja meg ezt az immanentizmust — mindenki a maga sajátos egyéni módján alkot egy egész világot. S az emberek olyanok, mint a torzító tükrök: a maguk hajlása szerint más és más módon tükrözik vissza a dolgokat. De ezek a tükrök élnek, ami azt jelenti, hogy megvan bennük a képesség, hogy folytonosan változtassák azt a szöveget, amely alatt a dolgok képe bennük tükröződik. Gondolkodásban, képzeletben, észben és minden egyéb tevékenységben egyik ember sem lehet olyan mint a másik, még akkor sem, ha ezer éven át utánozná egyik a másikat.

Az ujkornak az a legdöntőbb gondolata, hogy minden lény egy-egy öntevékeny létező s ezért azok a vonások, amelyek az egyént egyedülvalóvá és az egész világfolyamatban egyszerűvé teszik, nem lényegtelenek és véletlenek, hanem a lényhez szükségképen hozzátartoznak és annak legbensőbb valóját fejezik ki. Gondoljuk végig ezt a tételt és vigyük át a nevelés területére s akkor előttünk áll a Rosseau negatív pedagógiája, ahol a nevelőnek az a feladata, hogy megóvja a növendéket a világ és a társadalom hatásaitól, hogy ily módon igazán önmagává fejlődhessék, azaz: csak a benne tevékeny csírák virágba borulása következhessek be.

Mivel az ujkor egész a múlt századig hű maradt a megelőző kornak ahhoz az örökségéhez, hogy az értelemben látta az ember legértékesebb részét, ez az aufklaerista nevelés is kivált az egyénben rejlő értelmi képességek kibontakoztatásában kereste a nevelés igazi feladatát.

A mult század evolucionizmusa azonban, az immanentizmusnak ez az elmechanizált formája, szakított az érzelmi életnek ezzel a kiváltságos megbecsülésével s örömmel kapott azon a kanti gondolaton, amely az ember ú. n. praktikus valójának prioritását hangoztatta theoretikus valónkkal szemben. Természettudományos gondolkodásában ez odamódosult, hogy a cselekvő ösztönembert többre tartotta a gondolkodó észembernél s ezt a magasabb rendű jelenséget amaz alacsonyabb származékául állította oda. A mult század gondolkodásának általában egyik legjellemzőbb vonása, hogy a magasabb rendű valóságot mindig úgy fogta fel, mint ami egy alacsonyabb rendüből, egy kevésbé differenciált létből „fejlődött ki“. Ennek az alapján az anorganikus létből magyarázta az organikus, az ásványból a növényt, a növényből az állatot s ebből az embert. Magyarázata tehát tökéletes megfordítása a transcendentista metafizikának, ahol mindig a magasabb és szellemi forma kelti életre az alsóbbrendű lényeket. Ennek az evolucionizmusnak a nevelési eszményét is a „természetes fejlődés“ gondolata irányította. A nevelés célja az egyén természetes kifejlődésének a támogatása. Hü marad ahhoz a gondolathoz, hogy az egyénbe tulajdonképpen semmit sem vihetünk be kívülről, csak alkalmat adhatunk neki arra, hogy öntevékenyen, a maga sajátos módján illeszkedjék bele a világ egészének a „fejlődésébe“. Az egyén ugyanis e nagy fejlődés munkása, egyik láncszeme s a nevelő gondja legyen, hogy hasznos munkás és láncszem váljék növendékéből. E végből a természettudományokkal felvértezett pedagógus a nevelést a velünk született reflexek értelmes és eszes motivumokkal való irányításának fogja fel. A nevelés tehát igazában az egyénben rejlő reflexek nevelése s ez a tény egyúttal lehetőségeinek a határait is megszabja.

Ezt a nevelést a transcendentista dogmatikus neveléssel szemben pszichologista nevelésnek mondhatnók, mert hiszen az embernek mint pszichológiai ténynek az eszméje a vezető ideája.

Ez a nevelés azonban csődöt mond abban a pillanatban, amikor felvetődik vele szemben az a kérdés: vajjon a nevelőnek minden reflex, illetve minden ösztön kiteljesedését kell-e munkálnia, vagy csak némelyekét? Az immanens naturálizmus nevelési elvének végső következményeit egyedül a bolsevik orosz pedagógia merte megvalósítani, ahogy azt messziről meg tudom ítélni. De ez a példa egyúttal mindennél riasztóbb intelem lehet a világ minden nevelője számára. Oroszország ugyanis kerekén szakított minden transcendentizmussal és nevelését az absztrakt természetes ember nevelésére állította be. Nincsen oly ösztön, amelyet — éppen, mert természetes — ne engedne ifjúságában érvényesülni, csak éppen az érzékfölötti valóságok ellen folytat irtó hadjáratot, mert azok persze nem „természetesek“.

Igy szemléljük most már a történet megvalósult formáiban a nevelés két végletét: egyik a középkori keresztyénségé, amely egyedül a transcendens lényegre függesztve tekintetét, csak az érzékfölötti embert óhajtja nevelni — s a másik a bolsevizmus

immanentisztikus tulzása, amelynek tekintete nem tud felemelkedni az ember ösztönös természeti léte fölé.

Az a kérdés, hogy az immanentista naturalizmusnak ez a lejtője kikerülhetetlen-e, vagy van rajta megállás és vele gyógyulás a beteg Európa számára? Nem volnánk férfiak, ha fatalisták volnánk és nem hinnénk az emberi akarat szabadságában és erejében, amellyel van hatalmunk formálni kultúránk s vele nevelési rendszerünk jövő útjait. Abban a meggyőződésben vagyok, hogy az a világnézet, amelyet a mai értékfilozófia hirdet s amely transcendentizmusánál fogva nem ellenkezik a keresztyénséggel sem, alkalmas az imént érintett ellentétek feloldására.

Az egész európai kultúra a transcendentizmusból született s ezen nőtt nagyra. Az immanentizmus is addig volt építő erő, amíg nem homályosodott el benne a transcendentia immanenciájának a tudata, de veszedelemmé vált. amint elmechanizálódott és az embert teljesen beleágyazta a természetbe. Kultúránk történetéhez is azért kell ragaszkodnunk, mert a szellem élete a történet s a szellemet tagadja meg, aki a történetet tagadja. Ennek a fényénél azt látjuk, hogy az európai nevelés eddigelé az egyéniség megöklése és az egyéniség istenítése között hajózott. A jövőnek ezt a Scyllát és Charybdist kell kerülnie: olyan egyéneket kell nevelnünk, akik önmaguk maradnak ezután is, de önként és tudatosan veszik magukra az egyénfeletti nagy egységek terheit, hogy azokat hordozzák. Kiindulásunk ebben az a tagadhatatlan tény, hogy az emberi lélek mindig egyéni is, meg általános is. A nevelésben tehát az általános embernevelés az egyéni embernevelésre, — a supranacionalizmus a nacionalizmusra épülhet. Mert a szellemnek minden formája egyéni. De az egyéni szellemi élet fölé boltozódik a nemzetnek ismét sajátosan egyéni szellemi léte, amely fölött ismét még nagyobb egységeket: az europeizmust, majd egy egyetemes humanitást találunk. E supranacionális egységeket élesen el kell választanunk a internacionálizmustól, mert a supranacionális egységek a szellem élő formái, míg az internacionálizmus az absztraháló elme halott fogalma, amelyet a legjobb akarral sem tudnak eleven emberek élő tartalommal megtölteni. Légvár tehát, ami nem állhat meg a valóságnak sokszor bizony viharos talaján.

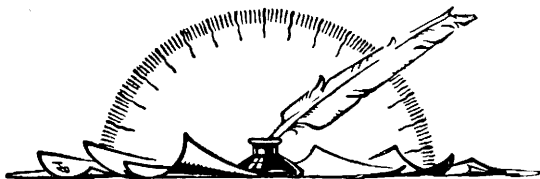
Az értékfilozófia azért bizonyul alkalmasnak a nevelés eddigi ellentéteinek a feloldására, mert elismeri az ember egyéni különvalóságát: szabad és öntudatos személyvoltát, aki valóban csak célja lehet a nevelésnek és nem eszköze. Vallja azt is, hogy ez a szabad és öntudatos személy a maga céljai szerint átalakíthatja a világot, de csak úgy, ha tetteiben nem az önkény, hanem egy fölötte álló tiszta szellemi világ törvényszerűsége irányítja. „A lélek összes tevékenységei és mindazok az értékek, amelyeket a lélek e tevékenységek által a világban megvalósíthat, *önmagukban véve* hiányosak és elégtelenek, a lelket ki nem elégítik s önmagukon túl utalnak, az élet és az értékek örökkévaló egysége és forrása felé. A tudomány, a művészet, az erkölcsiség feltárják e világ

törvényeit, felékesítik azt a szépség vonásaival s áthatják az emberi jószág melegével; de a tudomány igazsága mindig csonka, a művészet szépsége mindig árnyékos s az erkölcsi jellem mindig tökéletlen ezen a földön. A tudomány, amely a természet- és embervilág törvényeit feltárja, újra és újra eszközévé alacsonyodik az emberi önzésnek, vívmányait folytonosan az a veszedelem fenyegeti, hogy rosszra használják fel; a művészet mindegyre beletéved az érzékiség kultuszába s az erkölcsiség hatalmi érdekek és megalkuvás takarójává lesz. Mindez azért van így, mert az emberi lélek önmagában, a pusztá emberi sem a világnak, sem önmagának kormányzására és boldogítására nem képes, nem elégséges. Kell, hogy az emberi *legyőzze önmagát, felülemelkedjék* önmagán s önmagát az örökkévaló Szellem, a tökéletes Lélek, Isten eszközének, teremtményének és szolgájának, a világot pedig Isten munkatérének, élete megvalósulási eszközének ismerje fel².² Semmi sem alkalmasabb ennek az önmagunk legyőzésének és az önmagunkon túl való felülemelkedésnek a lélekben való megszületésére, mint a vallásos világszemlélet, amely egyetlen nagy egységben, az Isten valóságában együtt láttatja velünk mindazokat az értékeket, amelyeknek megvalósításáért él a tudatos és szabad ember e földön. Az igazi embernevelésnek is erre kell tehát támaszkodnia. Annnyival is inkább ragaszkodnunk kell nevelésünknek a vallásos világszemléletre való felépítéséhez, mert kultúránk történetéhez és az ember eszméjéhez ez a legméltóbb alap. S meg kell tartani nemzeti jellemvonásainkat, mert az általános emberi a nemzeti formájában válik konkrét valósággá.

Pécs.

Nagy József.

² Makkai S.: A lélek élete és javai. Kolozsvár, 1922. 63. lap.

Új építőművészet felé.

„Többé nem volt lehetséges, hogy az építészetben egységes stílus támadhasson...“¹) Az empireban még egy utolsó kísérlet, biedermeier arany pedig elkoppantja, mint egy tövigégett, füstölgő gyertyalángot. Több, mint egyszerű művészettörténeti tény az, hogy azóta sincsen egységes építészeti stílus. Az esztéta panasza nem csak a művészek társadalmának szól, ebben a megállapításban ott rejlik egy sokkal általánosabb, mondhatni egyetemes emberi panasz: a neoklasszicizmus és neorenmantika lehangoló akkordjaiban saját szétesett emberi egységünket látjuk; nem csak az építészetben nélkülözzük, de magában az ember életében is az egységes stílust.

Ravasz Lászlónak „Pál Athénben“ címmel tartott felejthetetlenül szép előadása felkavarta gondolatainkat, de nem úgy, hogy nyomában zavar és lelkiünk nyugtalansága még nagyobb legyen. Ezt a felzavart gondolattrajt glédába állította s az „átistenülés hőskölteményét“ adva ajkainkra. elindított a „jobb kor“ felé, hol „jövendő századok arany kalászaí ringatóznak felénk.“

Engedtessék meg, hogy a felkavart gondolattrajból, az új élet felé masírozó glédából egy pillanatra kiragadjam minden kultúrák és korok zászlaját, jelvényét, az építészeti stílust s miután annak lehanyatlásával példázták kulturánk lehanyatlását, az újraéledő és mindinkább izmosodó új építőművészet jelenségeinek vizsgálatával próbáljuk kibetűzni az új élet felé haladó kultúra marsrutáját.

*

Abban a csaknem évszázadnyi időszakban, mely az empire stílustól, tehát a napoleoni kortól napjainkig terjed, az építőstílus szempontjából a legnagyobb zavart és összevisszaságot találjuk. Ha kezünkbe veszünk egy képes művészettörténetet s annak lapjait futtában végigpergetjük, minden magyarázatnál világosabban észreveszük a lényeges különbséget, mely ezt a korszakot az előzőktől megkülönbözteti. Ha ekkor a stílus történetét *olvasni* kezdenők, elveszünk: a történészek ezen a pár évtizeden több irányt és formát s főleg több nevet tartanak nyilván, mint az egész klasszikus érában s a görögökben együttvéve. Ezek között a biztos tájékozódás felette nehéz! Ha azonban — mint mondtuk — a könyv lapjait csupán az ábrákra figyelve végig pergetjük, tüstént a szemünkbe ötlük a nagy ellentét,

¹ Ravasz László: „Pál Athénben“. (Budapesti Szemle 608. sz.)

akár a gótikával, akár a reneszánszsal szemben. A görög és római építészeti három-négy rendszer szerint világosan tagozódik. A reneszánsz útját is világosan követni tudjuk egészen a barok kanyargó, formákat feloldó vonaláig. A gótika oly határozottan, egységesen áll előttünk, hogy égnék fordított arcán a nemzetek szerint módosult vonások annak tökéletes egységébe maradék nélkül beolvadnak. Amint azonban könyvünk ama lapjaihoz érünk, melyekre a „neo“ előszócskával képzett stílusnevek vannak nyomtatva, az építészeti arca egyszerre megváltozik, kifejezése megzavarodik, pillanatról-pillanatra módosuló vonásait ezerféle ránc barázdálja végig, míg nem a vonások és ráncok mögött, mint egy finom háló alatt, eltűnik maga az egész arc.

Ebben a korszakban, melynek találó elnevezésével mai napig adós a történetírás, a folyton változó, ide-oda kapkodó stílusirányzatok közt rendezert és osztályozást alkotni hálátlan és nem nagy célra vezető mesterségnek látszik. A stílus olyan táncot jár a kor felkavart eszmeáramlatai közt, mint viharos éjszakán a szélkakas. Kínálkozik azonban egy momentum, amely alkalmas arra, hogy ezt az időt két határozott szakaszra ossza. Ez pedig nem más, mint a zűrzavar felismerésének, a kapkodás tudatossá válásának s az új rend, az új stílus várásának jelensége. Ez a felismerés nem a rendezetlenséget választja el a rendtől, nem a stílus-zavart a stílus-egységtől. Előtte is, utána is bizonytalanságot találunk, ha az eredményeket nézzük. de egy bizonyosság mégis társad: annak a tudata, hogy zavar van és annak az óhajta, hogy rend legyen. Hajlandók volnánk a „stílusvárók korszaka“ nevet adni ennek a még el nem nevezett korszaknak, mert azon idők művészeire és művészeti íróira legjellemzőbb éppen az ismeretlen, de annyira óhajtott stílus várása volt. — Bizonyos az, hogy Schinkel, a nagy német építész működését még szent meggyőződés, az athéni tapasztalatok közvetlen melege fűtötte, ő maga nem érezhette. amit mi látunk, hogy tevékenysége zsákutca. Az ő egységére még elfér benne, de az utánakövetkezők homlokukkal falba ütköznek. De bizonyos az is, hogy a Maximilianaem Münchenben már egy gyöngye, de megkülönböztethető jel, mellyel egy uralkodó akarta magát és népét a nagy összességből kitüntetni. Főleg pedig bizonyos az, hogy a secessio határozottan szakítást hirdet a stílusok újra meg újra utánczásával s a múlt század végén és századunk elején elemi erővel tör ki az egész művelt Európában egy általános vágy, követelés, mely ha új stílust nem eredményezett is, de a régít feltétlenül diszkvalifikálta. A secessio tehát egymagában nem jelentett, nem is jelenthetett új stílust, hisz programmjának lényege egy, bár fontos negativum volt: tagadta, hogy korának követelményeit bármely régi stílus kielégítené, tagadta az eféle törekvések gyümölcsöző voltát, tagadta, dicséretreméltó bátorsággal oly időben, mikor a hisztorizmus fénykorát élte. Ami a secessio positiv eredményeit illeti, művészeti alkotásai jellemző dokumentumai maradnak azon idők egyéniség-kultuszának. Történeti jelentőséget a secessio mozgalmának nem alkotásai kölesönöznek, hanem az a körülmény, hogy az ember ráeszmélt szégyenségére, mely gombamódra szaporodó új reneszánsz, újgót, újromán

épületeinek pompát és hatalmat mimelő homlokzatai mögött táton-
gott. A „secessio“ elnevezést igen találónak mondhatjuk. Ez a fontos
mozgalom tényleg elszakadást jelentett a hisztorizmus lejtőjére csú-
szott századvégi építőművészet szabályaitól.

Nem is a secessioban, magában a korban kell a hibát keresnünk,
amiért a secessio s a belőle sarjadzott irányok nem hozták meg az
építészet új egységes stílusát. Az emberi kultúrára akkor jellemző
differenciálódási folyamat eféle törekvéseknek nem igen kedvezett.
Hiszen azon kor világszemlélete, különös egyidejűségben, oly mérték-
ben esett darabokra, amely mértékben a kémiai laboratóriumokban
foglatatoskodó tudomány az anyagot szukcesszívve előbb molekulákká,
majd atomokká s végül elektronokká osztotta. Az egyéniség kultusza
az építészeti stílus létrejöttének cseppet sem kedvezett, hisz az nem
egyének, hanem társadalmak, kultúrák virágzásának köszöni életét.
Elmondhatjuk azon korra, melyet jellemez, hogy nem volt egységes
világszemlélete, jellemző az is, hogy nem volt egységes építészeti
stílusa sem.

*

Felhasználjuk az alkalmat egy kis kitérésre. Minden művé-
szetet kedvelő, azt művelő protestáns embernek, de különösen min-
den protestáns építőművésznek, eszébe kellett egyszer jutnia, el
kellett gondolkoznia azon a kérdésen, hogy miért nem rendelkezik a
protestántizmus reá jellemző építőművészeti stílussal? Ez a kérdés
annál fontosabbnak látszik, mert a katolicizmus, az ő páratlanul
nagy szabású templomi alakjában kitörölhetetlenül beírta nevét a
művészettörténelembe. Ha őszinték akarunk lenni, el kell ismer-
nünk, hogy a kérdés *így feltéve*, deprimálónak látszik. A protestáns
önérzet úgy láttatja, mintha itt súlyos csorba, hiány lenne, mely
nemesak önmagában véve fájdalmas, de ezen túlmenően, kishitű
visszakövetkeztetésekre is alkalmat adhatna. Sokan ütődhettek
meg, mikor azt kellett megtanulniok, hogy az egységes építészeti stílus
nagy távlatból nézett lassú, de állandó dekadenciája közel egybe-
esik azzal az idővel, melyben a protestántizmus útjára elindult. Fáj
arra gondolnunk, hogy a protestántizmus nagy, történelmi esemé-
nyekkel terhes városaiban hiába keressük a protestáns Péter-
templomot, vagy a protestáns Kölni-dómot. Fáj arra gondolnunk,
hogy nincsen protestáns templomstílusunk s hogy az a gigászi szel-
lemi mozgalom, amely számunkra a hitbeli ujjászületést jelentette,
nem eredményezte az építészetnek semmiféle „rinascimento“-ját. S
ha ezt más is érezte, mennyivel közvetlenebb, mennyivel bényitőbb
érzés ez protestáns építés számára, aki úgy érzi, hogy ha vallásá-
nak, egyházának templomot sem tud építeni, akkor semmit sem tud
és semmit sem érdemes építenie! Még sötétebbé válik aggodalmunk,
ha arra gondolunk, hogy a katolikus Olaszország egy Savonarola
dacára is zavartalanul továbbhaladt a képzőművészeti alkotó-
munka tökéletességek felé vezető Jákob-létráján, míg mi nem ment-
hetjük építőstílusunk hiányát sem puritánizmussal, sem azzal, hogy

templomainkból az ominozus festőművészetet és szobrászatot kiliteltük: az építőművészet ettől függetlenül felvirágozhatott volna, sőt, szinte egyetlen alkalmas eszközhöz látszik arra, hogy művészi eszközeinek elvontságával és mélységes filozófiájával a protestáns tizmust súlyos küzdelmeiben szellemileg támogassa. Mindez nem történt meg. A protestáns irodalmat és szónoklatot, a protestáns egyházi éneket nem követte protestáns építőművészet.

Ha az ember ezeket a kérdéseket először hallja, az az érzése, jobb lett volna nem is kérdezni. Mi azonban ezzel nem elégedhetünk meg, hanem igenis vegyük csak a problémát tárgyilagosan és alaposan szemügyre, amíg annak kielégítő és megnyugtató megoldását meg nem találjuk. Igaz, protestáns templom-stílus, legalább is oly értelemben, mint katolikus templom-stílus, nincsen. Igaz az is, hogy a protestáns tizmus feltámadása után az építészeti stílus lassú szétesése következett. De vajjon találunk-e katolikus templomot, mely ez időponton túl létesült s az építészeti stílusfejlődés szempontjából haladást, emelkedést jelentene? Bizony a katolikus templom ugyanúgy áldozatául esett a dekadenciának, ugyanúgy végigszenvedte a hisztorizmust, az eklekticizmust, mint a protestáns egyházi építkezés. Ha katolikus testvéreink hitbeli erősödését mai építészeti stílusuknak mértékével mérnők, semmivel sem kapnánk biztatóbb képet, sőt valamivel nehezebb az ő helyzetük, éppen azoknak a történelmi reminiscenciáknak súlya miatt, melyek építészeti remekműveik alakjában mai alkotó művészetükre nehezdednek. A katolikus egyház legszebb, legjellemzőbb építészeti emlékei mind a protestáns tizmust megelőző időkből datálódnak, olyan korból, mely építőművészeti szempontból hullámvölgyből hullámhegy felé, míg a protestáns kultúra kezdetei és napjaink közt eltelt kor ugyanezen szempontból hullámhegytől hullámvölgy felé vezet. Aminthogy a katolikus egyházi építészet megsínylette a feltartóztatatlannul hanyatló építészetet, úgy egészen bizonyos, hogy ha Luther és Calvin 1200-ban, vagy 1300-ban élnek, úgy a protestáns hitszónoklat és irodalom mellé az építőművészet is felsorakozott volna a maga szellemi fegyvertárával. „A keresztyénség és kultúra nem egy és elválaszthatatlan.”² Az építőművészet pedig a kulturával s nem a keresztyénséggel van mélységes, rend szerint összeforrvva. „Keresztyénség volt akkor is, mikor az antik világot nem ismerte és lenne akkor is, ha a mi modern világunk kihullana belőle.”³ Hasonlót mondhatunk viszont az építőművészetről, mely volt akkor is, mikor még a keresztyén gondolatot nem ismerte s ha bizonyos mértékig szuverénnek látszó törvényei úgy kívánták, mint láttuk, a keresztyénség korszakot alkotó nagy mozgalmaitól sem iniciálhatóan, tovább sülyedt hanyatlásában. A protestáns tizmusnak nagy kárára van, hogy történetének eddigi szakasza az építőművészeti alkotómunka többszázados szétesésének, elernyed-

² Ravasz László: „Pál Athénben“.

³ U. a.

sének idejére esett. Hogy nincsen protestáns egyházi építészeti stílusunk, az, nem belső, hanem kívülről álló okokból, ezzel és csak ezzel magyarázható.

*

A háború után eltelt tíz esztendő azonban fontos jeleket mutat, melyekből a figyelmes szemlélő a helyzet lényeges és öröndetes megváltozására következtethet. Az a zűrzavar, mely a művészetek berkeiben a háborút megelőző években tetőpontjára hágott, azóta bizonyos érdekes irányitottságot mutat. A festőművészet például, mely századunk két első évtizedében oly fölényes virágzásban volt, önmagával meghasonolva, „önnön határait tördelve“,⁴ futurizmuson, kubizmuson, expresszionizmuson keresztül hánykolódva, képarechitekturák félig sík, félig plasztikus alkotásain át félreérthetetlenül mutatja a művészetek útjának a festői irányból az építészeti felé való elhajlását. Hova lett ma már az impresszionizmus, a maga egyéniség kultuszával és pillanat ábrázolásával? Elmult, elsülyedt az időbe s helyette itt kontakozik ki szemeink előtt egy új piktura, mely tanulmányok, soha be nem fejezett vázlatok, optikai kísérletek után ismét képeket, szép falsíkokra kívánczoló képeket alkot.⁵ A szobrászat, igaz, beteges lelkiséget hajszolt s megvetette az anyag masszivitását, — de ez régen volt, Rodin-nél! A „Gondolat“, a tudat szintjét szimbolizáló márványsíkból a tudatalattiból a tudatosba lépő álmatag női arc, talán legjellemzőbb erre az anyagtalán szobrászatra. De azóta a szobrászat óriási utat tett meg, szorosabb testvériséget mutat az anyaggal, mint valaha.⁶ Korunk „vizuális mitológiája“ a mozgókép, igaz, ma még szolgáskorban tengődik a tőke és nemzetközi kereskedelem portáján, de vajjon a legnemesebb művészet, a gondolkodás művészete, a filozófia, nem volt-e maga is egykor olesó s mindenre kapható szórákosása a köztereken ácsorgó naplopóknak s a színház, a dráma ősei közt nem találhatók-e fel a csepürágók és középkori kocsmatöltelékek trágár látványosságai? A mozgókép egy ihletett zseni érintését várja, hogy nyelvhatároktól független, szabad szárnyalással a szép és jó eszmék új bajnokává váljék! A zűrzavar még áll, a tánc és a könnyű zene, „a primitív színes ember vad, riktó és érzéki szelleme“ pillanatnyilag elterjedtebbnek látszik, mint az ópium és a kokain, melyek ugyancsak a primitív népektől átszarmazva ugyanazzal a hatással vannak a fehér kulturára: intoxikálják és enerválják. De mindezen a zűrzavaron át, mely az előtérben zsihogva a kilátást eltakarja, a kutató tekintet szabad, messzi távlatokba röpren s a századvégi káoszban, a világháborúnak nevezett európai kataklizmán keresztül békés és tisztos kor perspektívái tűnnek elénk. Ezeket a jeleket ma már lehetetlen észre nem venni. És miután a szellemvilág alakulását eddig is a művészetekkel vonatkozásban figyeltük — fontos jelnek tekintjük, hogy

⁴ *Ravasz László*: „Pál Athénben“.

⁵ Felice Casorati, a fiatal olasz piktork munkái ezt talán mindenki másnál jobban éreztetik az emberrel

⁶ Hanak Antal munkái ennek félreismerhetetlen, öröndetes példái.

az emberiség új, jobb világra vágyakozása egyidőben jelentkezik egy új építőművészet napjainkban való kibontakozásával.

Fentebb már említettük, hogy ezt az új építészetet, mely már alkotásokban is érzékelhető, a stílusvárásnak hosszú, vajudó állapota előzte meg. A stílusvárók korszakának elejét festői módon kiképezett, festői hatásra szánt, képies felfogásban tervezett és megrajzolt épületek, a korszak végét pedig architektonikus felfogásban festett, a tér problémájával küzdő s a síkból plasztikába hajló „festmények“ jellemzik. Az építészet maga az esztétikai és közérdeklődés központjába került. Az építőművészet kérdései nem csak a többi képzőművészeteket ingerlik, hanem megmozdult érintésökre az élő ember legérzékenyebb szeizmográfja, a költészet is. „Eupalinos ou sur l'architecture“ a címe annak a dialógusnak, melyet az építőművészet legmélyebb titkainak és értékeinek szentelt Paul Valéry, a költő, a francia akadémia karszékében Anatole France utódja, aki „a maga korának épp oly jellegzetes reprezentatív man-je, mint amilyen a maga korában elődje volt. Anatole France, a gall irónia mestere, szkepszisével épp úgy képviselte az impresszionizmus festői kulturáját, mint ahogy Paul Valérynek az alkotó emberbe vetett hite a mai, építészetileg látni kezdő korak kifejező megjelenése.“⁷ A filozófia is érdekes jeleit mutatja annak, hogy a stílusvárók korszakának megfelelő aggodalmas reménykedéssel figyeli az építőművészet ügyét. Ravasz László⁸ abban a jellemző képből, melyet művészeti világunk vígasztalan állapotáról fest, a dráma és a zene jelenségei mellett csak az építészet terén tűr meg biztató színeket: „Legfőnnebb napjainkban, a technikai alkotások, erőközpontok, gyárak óriási vasbeton építkezéseiben, az amerikai felhőkarcolókban lehetne megsejteni inspiráció nélküli civilizációnk és technikai kulturánk tapogatódzását valami egységes és szigorú építészeti stílus után, amelyekben a szépséget megölte a praktikuság“.⁹ Ha meggondoljuk, hogy az építőművészeti alkotások létrejöttéhez mily óriási anyagi áldozatok szükségesek, — hiszen az építés nem igen dolgozhat műterme számára, mint a festő, vagy fiókjának, mint az író — ha meggondoljuk, hogy az építészet legnagyobb virágzása az egyházak, vagy dinasztiaiak anyagi szempontból vett delelőjével is szükségyszerűen összeesett, úgy nem tulajdoníthatunk a napjainkban felvirágozott ipari építőművészetnek különösebb jelentőséget, mint hogy az ipar és kereskedelem igenis hajlandók és képesek voltak építkezéseiknél a reneszánszkori Rómáéval vetekedő anyagi áldozatokat hozni s ugyanakkor ezeknél az ipari építkezéseknél — melyeknél a célszerűség nem mindig ölte meg a szépséget! — legkevésbé, talán egyáltalában nem állott a tervező akarattal szemben a tradíciók oly nyomasztó súlya, mint akár templomoknál, akár középületeknél, palotáknál vagy lakóházaknál. Báró Brandenstein Béla „Történetfilozófiai reflexiók“

⁷ Dr. ing. Bierbauer Virgil: „Paul Valéry dialogusa az építészetről“. A Kéve könyvében, 1928.

⁸ „Pál Athénben“.

⁹ Ugyanott.

cimü tanulmányában¹⁰ szigorúan megalapozott optimizmussal elméledkévén kulturánk jövődjő alakulásán, a filozófia nagy virágzását, a vallási élet elmélyülését várja, „új nagy szintézist“, melyben „a művészet átfogó nagy műveket fog alkotni és különösen új, nagyértékű, magasfokú szellemi kifejezésű építészeti stílus is várható“.

Mikor a filozófia, a költészet, a festészet ilyen határozott jeleit mutatják az építőművészeti kultúra új lendületének, természetes, hogy az építőművészettel foglalkozó esztétikai irodalom is sohanemlátott gazdagsággal virágzik fel. Se szeri, se száma azoknak a cikkeknek, könyveknek, előadásoknak, amelyek más-más felfogásban, de abban az egy hitben fogantak, hogy az építőművészet új egységes stílusa nem késhet soká, sőt arcunkat már-már megcsapja az „új Pantheon“ boltozatai alól kerekedett friss szellő. „A XIX. század festői ága véget ért, a rákövetkező vajadásokból, kínokból, töprengésekből részünket kivettük: új fejlődés, új kis iv küszöbén állunk, új etikai összefogás, új építészet kora virrad ránk. Constantinus korán innen, Augustus századán túl — írja mélységes analógiák alapján Ligeti Pál¹¹ — újból elértünk a jó császárok, a Pantheon századához. Elértünk az átmenetnek ahhoz az igen komoly és mégis színes, nagy és tragikus századához, melynek még nincsen új vallása, nincsen tehát e vallástól támogatott hivatalos etikája sem, de amelynek vezető elméit mélyen áthatja már az új vallás utáni vágy, az etikus magatartásra kötelezettség érzete. Ennek a kornak vezető elméi meglátták az elfajuló individuáлизmusban, materiáлизmusban rejlő veszedelmet s azért összefognak azokkal, akikben a régi erkölcsi tanítás, a régi ideáлизmus — legyen az bármi fajta — még eleven. A rend új hívei a rend régi híveivel megalkotják az átmenet ez idejének rendjét. Nem tökéletes belső rendet, mert hiszen az emberek nagy részében még pezseg és ficáinkol a szabadság századai alatt felforrt vér, még tolonganak és tülekszenek a maguk kis individuálista törekvéseinek habzsoló útján“. Oly kor ez, „melyben még a szabadság a tömeg varázsgondolata, de már a rendet áhítja a vezető“. Ime, így csendül össze a jobb kor hitében az építész, az új építészeti stílust remélő filozófussal.

Az új stílus várásának gondolata pedig a filozófián, esztétikán, irodalmon túl áradva, megjelenik a folyóiratok, szemlék, sőt a napisajtó hasábjain is, az építészeti problémák az avatottakon túl a közönség szélesebb rétegeit is megmozgatják, mignem az eszme az író tollon s a ceruzán átredzűlve, megériinti a csákányt és a kőműves kanalat, a kubikos talicskát és a kalapácsot... s a szerszámok ütemes összecsendüléséből, a munka által felkavart téglapor és mészfelhőből élénk tünnek, kibontakoznak az új kor új épületei.

*

A mozgalom megindult, szerte a világon nagyszerű alkotások merednek az égnek, a folyóiratok szanaszét viszik az egész földön az új meg új állomásokat jelző alkotások képeit. Ez az élénkség csak az elmúlt évtizedek festőművészeti mozgalmaihoz hasonlítható, épp úgy

¹⁰ Budapesti Szemle, 1928. április—májusi füzetei.

¹¹ „Új Pantheon felé“. (Athenaeum.)

támadnak rendszerek és elméletek a szélsőségek partjai közt hatalmasan, erőteljesen hömpölyög tova az újraéledt építőművészet folyama.

Felmerül most a kérdés, vajjon mi, magyarok, kivesszük-e részünket ebből a mozgalomból? Vajjon megtaláljuk-e helyünket benne? Vajjon hozzáadjuk-e alkotásainkat a szemünk előtt fejlődő, terebélyesedő egyetlen építészeti gondolathoz? Ezekre a kérdésekre felelni nem is könnyű, de nem is egészen biztató a válasz, melyet azokra kapunk. A hazai közönség, sajnos, nem érzi át eléggé s nem éli bele magát ennek a mozgalomnak lendületébe. Az az érzésünk, hogy az építőművészeti közvélemény és kultúra hiánya az egyik legnagyobb akadálya annak, hogy a magyar alkotások ma még a várakozás kódében szunynyadnak. A magyar közönség már épített, de még nem fontos neki, hogy hogyan épít, még nem ébredt rá annak a tudatára, hogy minden egyes épület, aszerint, amint jól vagy rosszul épül, mint egy-egy csigahéj, járul hozzá annak a nagy korallszigetnek kialakulásához, mely az elkövetkezendő nemzedékek és évtizedek építészeti környezetévé leend. Elsősorban tehát az látszik fontosnak, hogy az ilyen irányú köztudat felébredjen s a magyar publikum izmosodó szépigényei építőművészeink duzzadó szépakarásával találkozzva, létrejöjjenek az emberiség új, egészséges építészeti stílusának magyar hajtásai.

Az építőművészeti közvélemény illetően kialakulását a közönbőségen kívül sajnos, a fogalmak összezavarása is gátolja. Az elmúlt secessió idők kritikai vasasvitézei időnként előlépnek rozsdás és csikorgó fegyverzetökben s felfogásuknak időszerűtlenségeivel zavarják azoknak a tájékozódását, akik még önálló, biztos judiciummal eligazodni nem képesek. A zavart keltők egy csoportja szemét és fülét befogva, vagy talán ki sem nyitva, ma is az elmúlt stílusokra esküszik s azt a hisztorizmust vagy secessiót akarja tovább folytatni, amely már akkor sem volt jó, amikor arra rászorultunk. Mások viszont a hagyományok alapjait is félretaszítva, úgy vélnék építészettünknek legjobban használni, ha a legszélsőségesebb, jelszavaikban talán megvesztegető, valójában azonban irracionálisan modoros építészeti irányokat akarják ránk erőszakolni azzal a módszerrel, hogy előre is összeszidják és maradinak bélyegzik azt, aki az ő elveiket azonnal magáévá nem teszi. Vaannak, akik tervező építészeinktől még ma is változatlanul, kínai imamalom módjára, „magyaros“, egyéni stílusunk kitervelését, pláne a halhatatlan Lechner Ödön művészetének oktrojálásával, követelik s ugyanazzal a naivsággal várják „a népművészetnek monumentális stílus nyelvévé való fokozását“, mint hűsz évvel ezelőtt s a maguk sajnálatos tévedéseivel a *jóhiszemű és magyarérelmű* közönség soraiban nehezen jóvátehető károkat okoznak. Ha ők évtizedekkel ezelőtt azt álmodták, hogy azon idők alkalmasak voltak egységes, ma is követendő építészeti stílus kialakulására,¹² jó lesz, ha tudomásul vesszük, hogy a tudomány és a művészet arról a korról ma már más-

¹² Dr. Lázár Béla „A magyar építészet drámai pillanata“ című hirlapi cikkében pl. megkísérli Ravasz Lászlót esztétikailag kioktatni, de egy durva félreértésből indul ki. „Csak azt sajnálom — írja a „Pál Athénben“ c. tanulmányról — hogy e finom ágazatú történeti képből *hiányzik* (?) a képző-

képpen vélekedik. Ismét csak Ravasz Lászlónak már többször idézett tanulmányára hivatkozom, az u. n. „modern kultura“ legfőbb jellemzőit elsősorban a szekularitásban, azután az individualitásban látja. Ez a kultura „egység helyett részeiben él, közös nevezőre nem hozható és szakadatlanul új autarchiák felé osztódik“. Ilyen kor mindenre inkább alkalmas, mint hogy oly szellemek munkásságát segítse elő, amelyek nagy közösségek akaratát és szándékait kifejezve, azokat egységes stílusba foglalva, adják át tovább gyarapítható örökségként az utókornak. Báró Brandenstein Béla, kinek nagyon megszívelendő tanulmányát a Ravasz Lászlóéval való érdekes szinonim vonatkozásai miatt is szívesen idézem e helyen, egészen szabatosan fogalmazza meg azon idők helyzetképét: „A XIX. század elvesztette a stílust a képzőművészetben és a XX. század elejével együtt számtalan kísérlet és törekvés nyílt terévé vált, amelyek jórészt művészileg teljesen értelmetlenek, művészetellenesek voltak. A XIX. század a képzőművészetben inkább csak néhány magában álló lángelmét szült az „irányok“ és „iskolák“ nem sok jót alkottak“. E sorok írója is szerényen így vélekedik¹³ s az elmúlt évtizedek nagy magyar mestereiről, Feszről, Lechner Ödönről, mint az építőművészet magukban álló lángelméiről, a lángelméknek kijáró minden tiszteletünk mellett tényleg megállapíthatjuk, hogy az ő „stílusuk“ nem fejleszthető és nem is folytatható. Ennek különben kézenfekvő bizonyítéka, hogy nem is fejlesztette, nem is folytatta senki. Gróf Klebelsberg Kunó, mint kulturpolitikushoz illik, hasonló véleményét már a jelenre és a közeljövőre irányított célkitűzéssel is megtoldja: „Az öreg Lechner zsenialitását készséggel elismerem, alkotásai egyéniek, amelyek éppen egyéni zsenialitásukkal maradandó helyet biztosítanak maguknak a magyar műtörténelemben. De kevés szerencsés utánczó alapszabán véve a bécsi secessió szellemében bizonyos álmagyar stílust igyekeztek kreálni, amelyet a magyar nemzeti esztétikai érzéke nem tett magáévá. Én azt hiszem, hogy nagyobb mestereink fiatal generációja jó úton jár, amikor a magyar secessió útjait elhagyva, modern szellemben bekapcsolódást keres az architektura hagyományos formavilágába.¹⁴ Nagyon is érthető, ha a tudomány és a művészet fejlődő történelemszemlélete lassan, de biztosan elszakad azoknak a felfogásától, akik a magyar építőművészet ügyét egyetlen kártyára tették fel, de érthető az is, hogy ez a felismerés a régi ideológia képviselői számára fájdalmas és őket új meg új meddő kísérletre sarkalja, mellyel a fejlődés feltartóztathatatlan lendületének gátat vetni igyekszenek.

művészet összefüggése a szellem történetével. És ahol megpendíti, ott *melléje fog*. Csak egyetlen példát: miért hiszi, *ő a nagy hívő*, aki a keresztény hit jövőjének Messiása, hogy az építészetben *egységes stílus többé nem lesz lehetséges?* Felesleges talán rámutatni, hogy Ravasz László ezt soha sehol nem állította tanulmányában s így a tévedés kizárólag a cikkirő figyelmetlenségének, illetve túlbuzgóságának szüleménye!

¹³ L. „A magyar építőművészet útja“. Magyar Szemle 5. sz. — „A háború előtti évek építőművészetének tanulságai“.

¹⁴ Gr. Klebelsberg Kunó: „A magyar művészet mint nemzeti erőforrás“. (Pesti Napló 1928. június.)

A magyar közönség építőművészeti kérdésekben való tájékozatlanságát ismerve, egyesek azt is megkísérelték, hogy a gróf Klebelsberg Kunó által találóan „magyar secessió“-nak nevezett irányt, Arany és Petőfi költészetének tetszetős analógiájára, a népiesen nemzeti építészeti költőjeként könyveljék el a művészettörténelemben. Amikor a kritika ezt elhithetni igyekszik,¹⁶ dupla hibát követ el. Egyrészt teljesen indokolatlanul feltételezi, hogy egy népies nemzeti építészeti irány az élő hagyományoknak ugyanolyan gazdag tárházára támaszkodhatik, mint támaszkodott Arany és Petőfi költészete, hogy annak is egyszerűen ki kell nyújtania kezét a nép felé, mely a latin, német és török világ dacára a hagyományokat többé-kevésbé tisztán megőrizhette. Másrészt nagy elfogultságában nem veszi észre, hogy a „magyar secessió“ hatása és következményei szempontjából egyáltalában nem fogható a népies nemzeti költészet hatásához és következményeihez. A valóság az, hogy Ázsiából idevándorolt népünk nyelvét és költészetét nemzedékről nemzedékre továbbadhatta és őrizhette, építészeti hagyományai azonban — ha voltak ilyenek — a vándorlások közben s az állandó hadviselés következtében nem konzerváltak, legalább is azokat oly mértékben, mint költészeti emlékeinket, fellelni nem tudjuk. Népi építészettünk s jelesen a székely építészeti, legdrágább kincseink közé tartoznak, de hogy a jelenkor építészete azoknak „monumentálisra tetele“ által alakulhatna ki, azt erősen kétségbe vonjuk. Ami pedig a magyar secessiónak népünkre való hatását illeti, azt bátran a semmivel egyenlőnek mondhatjuk. Az Aranynyal és Petőfivel való tetszetős analógia itt török éppén derékba, hiszen amilyen igaz az, hogy a „Toldi“-t minden olvasni tudó magyar, az irodalmilag felsőbbbéségesen képzetektől le a naptárt olvasó földművesig a maga módján élvezni képes, úgy igaz az is, hogy a „magyar secessió“ magyarosságai előtt még a képzetek is habozva és kételkedve állanak meg. Az Iparművészeti Múzeum, vagy a Geológiai Intézet építészete művészeinket nem hevitette egy hódító, diadalmas művészeti korszak inaugurálására, pedig az idők akkor ilyesminek felette kedveztek volna. Ma ennek gondolata is anakronizmus. Napjaink építészeti törekvéseinek vizsgálata meggyőzhet arról, hogy a fejlődést egészen más irányban várhatjuk. Nem csak az anyagokról és szerkezetekről való megváltozott véleményünk, nem is csak gazdasági okok, hanem legfőképpen egész világnézetünk s magyarságunknak is másféle, sokkal komolyabb átértékelése tenné lehetővé azt, hogy majolikából készült árvalányhaj-bokrétát tűzzünk épületeink csücsára. Nem, ha őszintén magunkba szállunk, éreznünk kell, hogy az idők („et nos in illis“) nagyon megváltoztak!

Túlbecsülnök azonban a „magyar secessió“ egyébként fontos és tisztos szerepét s főleg túlbecsülnök annak utóregéseit, ha annak hatásától új építészettünket féltünk. Mint fentebb mondtuk, az egésznek sajnálatos jelentőséget csak a publikum tájékozatlansága kölcsönöz. Ha a tudatos, vagy jóhiszemű megtévesztéssel izmos, füg-

¹⁶ Lázár Béla idézett cikke.

getlen építőművészeti kritika állana szemben, akkor az új építéset dolga sokszorta könnyebb volna. Elsősorban tehát az látszik fontosnak, hogy minden rendelkezésre álló eszköz felhasználásával igyekezzünk elősegíteni egészséges építőművészeti közvélemény kialakulását, igyekezzünk a közönség érdeklődését építőművészeti problémák iránt felébreszteni, annak jelentőségéről meggyőzni. Mindennek legjobb eszköze az igazságosan elismerő és lesújtó kritika. Azt mondhatná valaki, hogy talán mégis inkább és elsősorban jó építőművészekre volna szükség! Ezekre szükség van, de a helyzet az, hogy építőművészi aránylag több van, mint művészi épületünk, mely körülmény semmi mással nem magyarázható, mint az építettó publikum közömbösségével. Nálunk évtizedek óta nem volt fontos, sőt ma sem elég fontos, hogy a céljának egyébként megfelelő épület, azonos költségek mellett, egyben építőművészetünk nyeresége is legyen. Nem volt fontos és ma sem elég fontos, hogy a kontárság helyett a tehetség jusson szóhoz. Szomorú igazság, hogy a háború előtti évek építészileg sivar korszakában is sokkal több tehetségünk sikkadt el, őrlődött fel méltatlan küzdelemben, mint ahány értelmes vállalkozó és stílus-szédelő munkához, nagy, jelentős megbízáshoz jutott. Ez az állapot másképp meg nem változhat, hanem ha a kritikát építőművészeti világunkban is méltó helyére ültetjük s annak irányítása mellett nevelni kezdjük a magyar közönség szépígyényeit, az építettó polgárságot összehozzuk az új és egészséges eszmékért lelkesedni tudó építőművészekkel. Nagy és szép alkotások ezen a téren másképp nehezen képzelhetők el.

A magyar építőművészek immár készen állanak a munkára. Szemüket nem homályosítja el a mult, szívüket átjárja az „új szintézis“ nagy érzése, agyukban ott feszül a felelősség és elhivatottság tudata, mely évszázados tespedés után talán újra az építéset szólítja arcvonalba, hogy az újjászületőben levő ember jobb és szerencsésebb, bizóbb és hívőbb új korszakának egységes stílusát megvalósítsa. Az építész érzi azt is, hogy kedvező auspiciumok közt fog munkájához. Új igényekkel, új követelményekkel áll szemben, s erre új anyagok is adattak neki. *Egy túltechnizált korszak minden fényes gyakorlati tapasztalata, az iparok és mesterségek fejlett új forrásai és készségei állanak rendelkezésére, hogy évtizedes önmagukért való alkalmaztatásuk után most új eszmék szabadabb szárnyalását tegyék lehetővé . . .* s mindezekon túl ott körvonalozódnak képzelete horizontján a megálmódott új alkotások képei, új tömegek, új terek, az egyetlen építészeti szép új változatai.

Boldog az a nép, mely e nagy munkából részét illően kiveheti s nevét a história zizegve forduló új tiszta lapjára maradandóan bejegyzi. Mi, magyarok, az építészeti hagyományok lapos tarisznyájával vállunkon, szorongva, de bizakodással érezzük szívünkben a gyönyörű munkára hívó parancsszót.

Padányi Gulyás Jenő.

Megváltás.

*Egy fehér hab a vizesés alatt
Visszafordul. Sir. Jajgat. Itt marad.*

*A magasságból leesett a mélybe,
Félágaskodik az ár tetejére.*

*És fenyegető, tajtékzó lován
Megostromolná végzetét talán,*

*De sodró hullám rája zúdul ismét,
S csöndes fogoly lesz két méterre innét.*

*És viszi, vonja egy más akarat...
Jajgat a völgybe, vén malmok alatt.*

*Mi volt? Gyermekkönny?... Harmat?... Hegyi tó?...
Már csak lefelé zuhanó folyó.*

*....Hát sohsincs feljebb?... Sohasem lesz vissza?
Csak — ha egyszer a napsugár felissza.*

Muraközy Gyula.

Platánlevél.

*Egy ázott, sárga
platánlevél
lebbent a sárba,
lábam elé,
mint egy nekemszánt,
bús üzenet,
ráírva: rózsám,
Isten veled...*

*vagy keztyü épen,
mít a Halál
dobott elébem
s válaszra vár,
de nem veszem fel,
csak reszketek,
én gyáva ember,
s tovább megyek.*

Erdélyi József.

Szívből jöjjön a szó.

A faluból, a víz felé vezető úton, egy fiatalasszony haladt lefelé. A jobbkarján egy kicsi gyerek aludt, könnyedén betakargatva a parányi fejét, odaszoritotta az anya puha melléhez.

Az asszony tétova, bizonytalan lépésekkel haladt a göröngyös úton. Riadtan nézett a kapuba itt-ott kint ácsorgó öreg emberekre, akik nyugodtan szívták magukba az alkonyati levegőt, melybe a víz felől lengő friss szél a rét illatát keverte. Néha az alvó gyerekre vetett egy mély, szomorú pillantást, a torkát szorongatta a fájdalom, azután hosszan, mélyen felsóhajtott.

Egyszerre egy öreg asszony fordult egy kis közből eléje. A szeme kíváncsian rámeredt a fiatal asszonyra. Sírós hangon szólalt meg:

— No, lelköm? Hát hol jártál, az öregeknél?

A fiatal asszony szeme rárebbent az öregasszony arcára.

— Jártam, Julis néném... Sönki se segít énrajtam... Sose akarták, hogy a Jani feleségül vegyen... Mőhetők, amerre látok.

— Hát aztán? Bizonyos mán? Hát csakugyan kimönt a nagy vizen túlra?

A fiatalasszony vállat vont. A fásult arcán lepergett egy könnyesepp. Szomorúan csegett ki a szó a száján:

— Mondják. Ölég az, hogy itthagytott evvel a kis szöröncsétlennel! Hova mőnjek? Mit csináljak?

Az öreg asszony az alvó kisgyerekekre vetett egy pillantást.

— Hogy alszik az ártatlanságom, — mondta gyengéden. — Az angyalkák álmát álmolja. Mi is lössz veled, kis galambom?

A fiatal asszony elszántan pillantott fel.

— Azt tudom, hogy én oda nem adom más kezire. Hogy ide-oda rugdalt, szögény kődus lögyön?

Az öreg aztán csak azt látta, hogy a fiatal asszony teste megremeg, hogy hirtelen felsír s a gyereket hevesen arcához szoritja. Majd szó nélkül megindul.

Még kiabált is utána:

— Eszti, te! Lelkőm! No, Eszti!

De a fiatal asszony hirtelen eltűnt az utcasarkon. Az öreg asszony csóválta a fejét, még néhányat kiáltott utána, de a fiatal asszony vissza se fordult, csak a piros-pettyes kendője széle libbent vissza, ahogy a víz felől szárnyaló szél belekapaszkodott. Messzi-

ről látszott már a víz. Szélesen, szelíd folyással, mint valami halovány, selymes palást huzódott végig a jegenyés út mögött.

Az asszony hirtelen felsóhajtott, ahogy a vizet meglátta. Milyen szelíd, milyen nagy. Milyen csendesen folyik. Milyen lágyan csókolgatja, nyalogatja a partot. A gyerekére nézett s a szeméből lassan pergő nehéz cseppek rágurultak a parányi alvó ember takarójára. Egy pillanatra megállt. A gyors lélekezését lassította, a szemét megtörölte, az ajka mozgott, ahogy a tekintete rámeredt a kis gyerek kövéres, rózsaszínű arcára. A keblét erősen megrázta valami, csak a torkán fulladt el a sikoltás.

S valami különös, elszánt szelidség szállt hirtelen az arcára. Ment tovább az úton. Elérte az első jegenyefákat. Hosszú, széles, két mély árokkal beszegett út nyílt meg előtte, melyet kétoldalt, mint az égnek fordított bozontos nyírfaseprők, szegtek be a jegenyefák barna törzsei. Tavasz volt. A fák ágait gyenge, zöldes-sárga aranyharmat öntötte el, a friss, apró levelek lágy zománca. Az út szélén végighúzódó árkok barna, tüskés galagonya bozótjait, mintha pihenőre lelibbent millió fehér lepke szállta vona még: tele volt minden ág apró, fehér virággal.

A fiatal asszony leereszkedett a földre. Az alvó gyermeket gyöngéden letette maga mellé a fűbe. A kendője lecsuszott a fejéről a földre, felvette, megtörölte vele a szemét és az ölébe ejtette. A kezét összekulcsolta, a fejét lassan felemelte s míg az összefont újjai görcsösen egymásba markoltak, lassan, hogy az alvó gyermeket fel ne ébressze, susogta:

— Ó, bocsáss meg, jó Istenöm! Nem magamér töszöm, hanem ezér a parányi lelőké... hogy ne sebözze mög szívít a földi gonoszság... hogy tisztán, harmatosan fogadhasd magadho, szent szerellemmel... Hogy ne ébredjen a gonoszra....

A fejkendőjét felvette az öléből, felállt, lehajolt a gyerekért, felemelte. A gyerek megmozdult a takaró alatt. A kis lábával egyet rugott. Az asszony lassan előrelépkedett a jegenyefák között. A fejét a gyerek feje fölé hajlította s halkán zümmögve, újra álomba ringatta a kis embert. Egy pillanatra megállt. Ráfigyelt a gyerek halk, egyenletes lélekezésére, majd újra megindult.

Lent voltak a víz partján. Visszafordult. A nap már lebukott, csak piros tüze lángolt vissza. A jegenyék finom lombesipkáját átítatta biboros párázata. Az apró levelek, ahogy az esti szélben remegtek, mintha aranyzöld gyöngyöket hullattak volna.

Az asszony visszafordult. A víz tükre is itta, nyelte a vörös fényt. A túlsó parton halvány, puha, ezüstzöld esomókban olvadt egybe a rózsaszínű, homokos, alacsony partot beszélő, fűzerdő lombozata.

Az asszony rálépett a fővenyre. A víz itt sekély volt. Halkan susogva, a fővenyből kipattant apró, gömbölyű békatoknoket nyaldosva csobbant ki a partra. Az asszony letette maga mellé a gyereket, leült és a cipőjét lehuzta. Még új cipő volt. Sajnálta. Szépen egymás mellé állította. Ujra felállt. Körülnézett. Nem volt senki a

közelen, esendes volt a part. A víz susogása hallatszott s egy varjú halk káromgása, amint magasan átrepült a vizen.

Lassan felvette a gyereket. A szíve erősen megdobbant. A gyerek arcára nézett, majd a vízre vetett egy pillantást. Bemártotta a lábát a vízbe s a hideg hirtelen átfutott a testén. Visszahúzta a lábát a vízből. A fejét a mellére hajlította, a szeme átnedvesedett, a keble, a feje rángatózott s egyszerre a gyerek arcát érintette az arca. A fejét hirtelen felemelte, nagyot lépett, hogy hirtelen térdig jutott a vízbe s a szoknyája a vizet érte. Egyszerre hangos sírás buggyant ki a gyerek száján. Felriadt s hangosan, élesen követelően visított bele a csendbe.

Az asszony megrebbent. Ringatni kezdte a gyermeket. Lázasan ingatta a víz fölött. A teste borzongott, a foga összecsassant, a gyermek kirugta a lábát a takaró alól, a fejét nyugtalanul ide-oda forgatta s parányi kezével az anyja emlője körül kaparászott.

Az asszony hirtelen magához szorította a gyereket.

— Éhös! Éhös! — szakadt fel a kebléből. — Ó, kis ártatlanságom!

S egyszerre kilépett a vízből. Leült a partra, gyorsan kigombolta a pruszlikját, kivette az emlőjét és odanyomta a gyerek szájába. Ez mohón kapott bele s még a parányi ujaival is markolászta az emlőt. Nagyokat szusszantott, jólesően elfeküdt az anyja kezén s kéjes gyönyörűséggel, cuppogva szíta magába az életet adó nedvet.

A fűzerdő felett már kigyulladt az esti csillag. Szikrázva égett a bágyadt, kékszinű égen. Az asszony hunyorgatva nézte. Valami szelíd zsibbadás bizsergett át a testén, mintha egy kicsit álmos lett volna. A víz lassan, halkán locsogott, az esti szél gyengéden, símogatva bujkált az asszony haja között. A rétről a jegenyefák friss, enyves leveleiről gerjesztő illat ömlött az orrába. Felsőhajtott. A gyermek összeszorult ajkakkal szopott s a parányi száj szorongatásától hirtelen melegség szállt a testébe. Tűz verte ki az arcát, kivillant a szeméből is. S már eltűnt szeme elől a csillag, a vizet se látta, csak a gyerek parányi száját, éledő arcát nézte ébredő örömmel. Új, friss élet szállt a tagjaiba s a teste valami édes örömtől remegett. A fájdalom néha még feltarajzott a lelkén, de hirtelen elesítította valami gyönyörteljes, zsongító érzés, mely lágyan becézgette, símogatta a lelkét.

Megroppant a part fölött. Öreg ember került elibe. Az asszony szíve megdobbant, az arca megrebbent, riadtan pislantott az emberre s hirtelen összehúzta a pruszlikját.

Az öreg ember nevetett, kivette pipáját a szájából.

— Sose szégyöld magad, galambom, — szólt szelíden s a szeme a gyerek felé mosolygott. — Öreg embör vagyok én már...

Aztán gyanakodva pislantott az asszonyra.

— No? Hát a te urad?

Az asszony nem szólt, de egyszerre lebukott a feje.

Az öreg ember közelebb lépett.

— Ejnye... Mi a galambom?

Aztán vigasztalón folytatta :

— Akárhogy van, mégis csak van valahogy... Sok, sok szomorúság. Mint a nehéz viharfelleg, de megértjük egymást... Akik egymás mellett vagyunk... Csak szívből gyűjön a szó.

Az asszony felpislantott az öreg emberre. Ez körülnézett, aztán újra rátévedt szeme az asszonyra.

— Hogy kerültetök ide a víz mellé? — szólalt meg hirtelen. — Hiszen már estelődik!

— Csak úgy... elfáradtam, — suhant ki az asszony száján bátortalanul.

Elpirult, zavartan nézte a vizet, félkezével a homokban kaparászott, majd félénken emelte tekintetét az öreg ember arcára s lesütötte a szemét, amint mondta:

— A lábam mostam meg.

— Ríttál, galambom? A szömödrül látom, hogy ríttál!

Az asszony szó nélkül fordította el a fejét. Az ember rápislantott. Kiverte tenyerén a pipáját. Majd egy kis hallgatás után mondta:

— Minek rí az, akinek ilyen egészséges kis csemötéje van. Szép fának, szöbbs hajtása. Gyönyörűség! Osztan, hogy szopik az eszömatta. A baj, baj, az élet nehéz, de mögvan a vigasztalója.

Az asszony csodálkozó pillantást vetett az emberre, aki érdeklődve kérdezte:

— Fiúgyerök?

— Az! — felelt az asszony csendesen.

— Ó, ha a mienk mögmaradt vóna! — kiáltott fel az öreg. — Gabonahajón vótam akkor. A gyerök is velünk. Beszélni kezdő, bárányszemű, tipógve járó kis embör. Hogy, hogy nem, egy őrizetlen pillanatba a vízbe esött. Sose láttuk többet. Örvény nyelte el.

— Istenöm! — szólt tágranyilt szemmel az asszony s magához szorította a gyermekét.

— Úgy, úgy lelköm. A feleségem bele is pusztult bánatába. Én még jártam egyedül a világot. Megöregödtem.

A vízről zúgás hallatszott. Egy nagy hajó lomha, fekete teste úszott a víz közepén s a hullámok mérgesen verődtek a part felé. A fűzek aljában tűz gyulladt ki s lobogása nagy darabon nyaldosta a vizet.

— De akinek van, az örülhet, — folytatta tovább az öreg ember. Dohányt tömött a pipájába, rágyujtott. A világosságnál egy pillantást vetett a gyerekre.

— Barna lössz, mint az anyja, — szólt az asszony szemét keresve. Fiú-gyerök. Fiú-gyerökbül mindön löhet. Elmulnak ám ezek a nehéz idők. Elötte áll a világ. Még hintón járhat, fényös házban lakhat. Téged is selyömruhába öltöztethet. Fekete selyömruhába, mer akkor mán öregöske löszöl, mint én most. Aztán az asztalához ültet, ahun nagy urak ülnek, fényös ruhába ötözött urak. Téged még is oda ültet, megcsókolja kezed, mög az oreád, azt

mongya az uraknak: „Ez az én jó édősanyám, aki engöm a világra hozott.“

Az asszony nyugtalanul fészkelődött, tágranyílt szemmel nézett az öreg arcába. Ez egy kücsit hallgatott, majd mesélő hangon folytatta:

— Biz ugy lössz, galambom. Ki tudja, mi van a kis fejibe? Milyen a lelke? Aztán mög is házasodik. Finom, urikisasszonyt visz a házba. Hintón hozza haza, ezüst szerszamos lovon. Ej, haj, lössz muzsikaszó! Dinom-dánom! Folyik a élet, virágosan, folyik szép csendesesen, akár ez a lassú víz.

Az asszony kinyújtotta a nyakát. Álmodozó tekintettel nézett az öreg arcába.

— Biz úgy, babám, — beszélt tovább az öreg. — Aztán, hogy halad az idő lassan-lassan, hát a virág is le hull, a falevél is leperdül, te is megöregszöl lelköm, majd lehunyod a szömöd... Szorgos kezű kis cselédek járnak ki a sírhalmodhoz, ültetik ám a virágot, szép kék violát, harangos gyöngyvirágot, szagos rózsát. A te unokáid. Ha embör jár arra, vagy csak a madár, elcsacsogják: „Itt piheni örök álmát a mi nagyanyánk.“

Az asszony hangosan felsírt. Felemelkedett a földről.

Az öreg szelíden a vállára tette a kezét. Résztvétellel kérdezte:

— No, mi az? Édös hugom? Mér ríssz? Minek ez? Beszélj hát?

— Beszéljen csak kigyelmed, beszéljen. Mit beszéljek én? — sirdogálta.

Az öreg komolyan végignézett az asszonyon.

— Hát úgy lössz, ahogy mondom, — folytatta. — A rossz után gyün a jó.

Megrántotta a vállán az ócska szürét s csendesesen szolt:

— No, gyerünk. Hüvös van itt a víz mellett. Elkísérlek a faluig.

Az asszony engedelmesen megindult.

— Szopik még? — kérdezte az öreg az asszonyt.

— Nem. Már szunnyad, — felelte az asszony s egy párszor ide-oda ringatta a levegőben a gyereket.

— A cipellőd, — szolt az öreg s lehajolt az asszony cipőióirt.

— Nem. Nem töszöm most le, — felelt az asszony s a gyerekre nézett. — Nem ébresztöm föl. Inkább a cipót hozza kigyelmed.

Felmentek a partra s befordultak a jegenyesor közepén. A sötét árnyékba burkolódzva, mint valami nagy, óriás őrszemek meredtek az árok szélén. A göröngyös úton előre botorkáltak.

Az asszony könnyen sóhajtott. Tele tüdővel szívta magába az illatos esti levegőt. Az orrlyukai kitégultak. Majd egyszerre megállt, az öreg felé fordult s mint aki valami gonosz álomból ébred, tétovázva kérdezte:

— Mondja... maga olyan jó hozzám... mondja. A városba kapok-e olyan munkát, amiből ezt a kis porontyot eltarthatom? Mondja?

— Mán hogyan kapnál, — felelt határozottan az öreg. De bizony kapsz. Aki akar, az kap. Fiatal vagy.

Az asszony szeme hálásan csillant meg. Melegen magához szorította a gyereket. Kezét nyújtotta, szelíden mosolyogva az embernek.

— Az Isten áldja... Megbékéltem.

A szemében hála ragyogott, ahogy folytatta:

— Hogy tud olyan szépen beszélni... Mint valami ékes szavú pap.

Az öreg ember nevetett.

— Csak szívből gyűjön a szó, galambom, akkor ründbe van. Mindig szívből gyűjön.

Az asszonyt az utcájukban egy ember már várta.

— Eszti! — mondta megindultan. — Hazagyütt ám az urad. Mögtévedt, de möggondolta. Levélbe kérdezte, haragszol-e?

Az asszony felsikoltott. Majd hogy le nem roskadt. Futott be a házba. Világot gyújtott. A gyereket a bölesőbe tette. A jövevény csak nézte a pipa mellől. Nézte azt is, hogy az asszony hirtelen a böleső mellé térdel. Az arcát a gyerek arcához nyomja, s könnyező szemmel susogja szüntelen:

— Szívből gyűjön a szó. Embörök. Mindig. Örökkétön, örökké. Mindig, kis magzatom. Értöd? Ha megnyóssz. Értöd? Szívedből gyűjön a szó. Értöd?

Dudorászni, dalolni kezdett. És ringatta szelíden a kis bölesőt.

Pásztor József.

KRÓNIKA.

— **Bornemissza Péter prédikációi istennek irgalmasságáról.**
Bornemissza Péter annak idején nagy port felvert *Ördögi kísértetekről* c. munkájáért már *Szabó Károly* megjegyezte,¹ hogy tulajdonképpen nem más, mint az *Evangeliumokból és az epistolákból való tanuságok* IV. részéből készült különnyomat. Az igen szép és szükséges predikáció az *Istennek irgalmasságáról és a mi egymáshoz való irgalmasságunkról* c. ugyancsak 1578-ban, de nyomtatási hely feltüntetése nélkül megjelent munkáját azonban *Szabó* külön munkának véli. „Hihetőnek tartom — úgymond — hogy ezen 1578 aug. 4-én kiadott munkája is ott (t. i. Semptén) volt nyomtatva. Ha azonban az ő elütetése Semptérről már ez év augusztusa előtt megtörtént volna, — mire nézve biztos adatom nincs — ez esetben a szerző által eltitkolt nyomtatási hely bizonyosan Detrekő lenne, ahel fejezte be Bornemissza 1579. febr. 22-dikén Postillája ötödik és utolsó részét, melynek nyomtatását még Semptén kezdette volt“.²

Nyomdászattörténeti szempontból szorosabb vizsgálat alá vévén Bornemissza nyomtatványait, megállapítottam, hogy a szóban forgó mű, néhány lapot és laprészletet leszámítva, nem más, mint a *Postillák* 5. részének különnyomata. Új szedés és szöveg az *a* iv első három levele, továbbá a 4. levél rectójának első tizenegy sora. A 12. sor közepétől a szöveg azonos a *Postillák* V. kötete 243a. levele 9. soraitól folyó szöveggel, de újra szedve s itt-ott módosítva egészen az 5. levél rectójának 11. sora közepéig. A 11. sor közepétől a szöveg még szedésben is teljesen azonos a *Postillák* V. köt. 244a. levelének 8. sora közepén kezdődő szöveggel. Az 5a levél utolsó sora megfelel a *Postillák* V. köt. 244a l. 22. sorának: az 5b. l. 1—9. sora egyenlő a *Postillák* V. köt. 244a. l. 23—25. és 244b l. 1—6. soraival s az 5b l. 10 sorába össze van szorítva a *Postillák* V. köt. 244b. l. 7—8. sora, melyek közül az utóbbi csupán egy szótagból állt. Az 5b. l. 11—23. sora azonos a *Postillák* V. köt. 244b. l. 9—21. sorával s az 5b. l. 24—25. sora két betűrövidítés segélyével két sorba vonja össze a *Postillák* V. köt. 244b. l. 22—24. sorát. A *b* iv első levelének rectójából az *n* iv 2. levele versója 3. soráig az egész szedés teljesen azonos a *Postillák* V. köt. 275a. l.-tól a 290b. l. 3. soráig terjedő résszel. Az *n* iv 2b. l. 4. sorában a „Negye“-(dic) szórész helyettesíti a *Postillák* V: 290b. l. 4. sorának „Oetö-“ dic szórészét s a lap további része új szedés. Az *n* iv 3a. l.-tól az *u* iv 1a. l. utolsó előtti soráig a szedés ismét teljesen azonos a *Postillák* V: 291a—314a. levelével. Az utolsó előtti sorban ismét „Negye“ szórész áll a *Postillák*-ban olvasható „OEtö-“ helyett s a lap alján levő őrszó „Har-“ a *Postillák* „Ne-“ őrszava helyett. Új szedés az *n* iv 1b. levelének első fele a sommáig, azon-

¹ Régi M. Könyvtár I. 80. l.

² U. o. 81. l.

túl ismét teljesen azonos a *Postillák V*:317b. l. megfelelő részével. A *cc* iv 2b. levele utolsó előtti sora végén „Negye-“ szórész áll a *Postillák V*:342b. levele e sorában olvasható „ÖEtö-“ szórész helyett, az őrszó pedig „Ne-“, „Oe-“ helyett. A *cc* iv 3a. l. első fele a normáig újra van szedve; azontúl a szöveg ismét azonos a *Postillák V*:343b. levelének megfelelő részével. A megegyezés azontúl a *gg* iv 3b. levelének végéig tart, mely utóbbi annyira azonos a *Postillák V*:359b. levelével, hogy még a „WR“ őrszó is bent maradt a formában, holott a *gg* iv 3b. levelével *Az istennek irgalmasságáról* szóló prédikációs könyv véget ér s további őrszónak semmi értelme. Mindezen egyezőknek jelzett leveleken csupán annyi az eltérés, hogy a különnyomatnál a lapszámozás elmaradt. *Az igen szép és szükséges prédikáció* szövege tehát teljesen azonos az *Evangéliumokból és Epistolákból való tanítások V.* részében az Ur lelke napja után 23. vasárnapi evangéliumra készült öt prédikáció közül a 2—5. prédikáció s a hozzá tartozó ima szövegével. Textusul azonban Máté 18-on kívül Lukács 6. és Máté 5. verse is szolgált.

Ami már most a mű nyomtatási helyét illeti: kétségtelen, hogy az Sempete és nem Detrekő. Ez kitűnik a *Postillák V.* kötete végén olvasható *Hálaadás istennek velem tett csodáiról c.* függelékéből, melynek 9. pontja szerint a *Postillák* ötödik kötete nyomásánál „ismét tsak igen közel volnék az véghez“, amikor Semptéről menekülnie kellett.

Bornemisszát kétségkívül az ő kevés szeretetről tanuskodó meghurcoltatása indította arra, hogy az isteni irgalmasságról s az emberek egymáshoz való irgalmasságáról irt beszédeit külön választva is közreadja s ekként szélesebb köröknek is hozzáférhetővé tegye.

Budapest.

Gulyás Pál.

— **Uj színek Tompa képmásához.** Tomparól írni mindig időszerű, mert a változó időben is megmaradtak versei változatlan szépségűeknek. Örömmel láttam, milyen szeretettel gyűjtögettek össze minden jellemző vonást emberi és írói egyéniségéről az életírói. Örömmel láttam, hogy milyen szeretettel gondol rá vissza hanvai gyülekezete. Magam is jártam a házában, ahol a Sajó nyájas vidékére nyíló ambituson a *Tornácomon* című gyönyörű elégiáját írta. Magam is prédikáltam fehérvilágú templomában, kopottlépcsős szószékéről. Láttam, milyen becsüle-e van gyülekezetében az olyan öreg asszonynak, akiről mindenki tudta, hogy mint 12 éves leánykát Tompa konfirmálta.

Érdekes szólások maradtak fenn gyülekezetében testi erejéről. Beszél, hogy amikor hozta a szekér az életneműt, Tompa a csücskénél fogta meg a tele búzás zsákot és félkézzel hajította fel a padlásra. Megerősíti ezt a hiedelmet az a híradás, hogy rendetlen kocsisát félkézzel eresztette le a tornácról az udvar földjére.

Vonzóan őrizte meg az utókor emlékezete azt is, hogy mennyire szerette a virágokat Mikor gömöri parókiáján éledgett, híre járt, hogy az egyik környékbeli úri családnál kivirított az áloé, amelyről a közzsólás összetévesztve az agaveval, helytelenül azt tartja, hogy minden száz esztendőben egyszer nyílik ki, Tompát annyira vonzotta e különleges virág, hogy mindennap gyalog sétált el benne gyönyörködni, ami oda-vissza 10 kilométeres gyaloglást jelentett.

Lekipásztori képének teljességéhez érdekes adalékul szolgál, mikép foglalkozott gyülekezetének leány tagjaival.

Tompa hanvai egyházában az volt szokásban, hogy mikor a lányok úrvacsoraosztás alkalmával a szent asztalhoz járultak, maguk kezdtek el

énekelni, amit aztán a gyülekezet is erősített a maga énekével, míg a lányok és asszonyok úrvacsorázása folyt. Mikor Tompa 1851-ben Hanvára került, a hanvai lányok gyülekezete ilyen alkalommal valami régi éneket énekelt. E helyett írta Tompa az alábbi tízverses éneket a *Ne szállj perbe énvelem* . . . kezdetű ének dallamára. Tompa maga marasztotta benn a templomban a lányokat és maga tanította be nekik ez egyetlen bűnbánati énekét. Ezt éneklik a hanvai lányok ma is. Én Kovács László lelkész feljegyzése szerint közlöm ez éneket:

1. <i>Idvességünk, váltságunk,
Jézus hozzád kiáltunk,
Midőn a kegyelem asztalához
[lépünk
Jövel s maradj mivélünk.</i>	6. <i>Jézusunk, mint te vagy szent
Legyen szívünk büntől ment
Mivel helybenhagyást nálad az
[remélhet,
Ki gyűlöli a vétkeket.</i>
2. <i>Nagy volt szüleiük bűne
De Atyád könyörül
És az örök halál töréből meg-
[váltott,
Engesztelő halálad.</i>	7. <i>Szent törvényid fáklója
Világoljon pályánkra
Tudjuk: el nem téved a földi
[ösvényen,
Kivel ily vezér mégyen.</i>
3. <i>Ez a terített asztal
Bűneinkben vigasztal
Hogy könyörülsz rajtunk s ke-
[gyelmed velünk lesz
Ha bízunk érdemedhez.</i>	8. <i>Fogjad azért kezünket,
Úgy vezérelj bennünket
Bujdosásunk alatt hit, remény,
[szeretlet
Égi hazánkba vezet.</i>
4. <i>Szent testednek jegyei,
Hagyják mélyen érzeni,
Hogy csak az igazán megtérő
[találhat
Idvességet tenálad.</i>	9. <i>Szemérem, ártatlanság
Igaz hűség, igazság
Mint legfőbb ékesség diszesítse
[éltünk,
Míg végére nem érünk.</i>
5. <i>Hogy vérednek hullása
Bűneink elmosása
Emlékeztess midőn ajkunk a
[bort issza:
Légyen éltünk szent tiszta.</i>	10. <i>Ha szemeink meglátnak
Jobbján te szent atyádnak
És a szentlélekkel örök egyes-
[ségben,
Idvezítsen az égben!</i>

Nem méltó-e ez a bensőséges ének arra, hogy minden gyülekezet lányai megtanulják? Mindnyájan hálásak lehetünk Tompának, hogy példát mutatott a lányok gyülekezetével való foglalkozásra. Mindenütt követendő elv egyen, hogy a lányok gyülekezete az Úrvacsora előkészületében és felvételében mintaadó lelki emelkedettséggel közelítse meg az első keresztyén és a reformációi első gyülekezetek buzgóságát, szent alázatát, mélységes áhitatát.

*

Időszerű volt mindennek elmondása nemcsak azért, mert mostanában készülnek *keleméri parókiájának falát emléktáblával ellátni* — dr. Zsoldos Béla borsod-gömöri főispán kezdeményezésére — de azért is, mert Tompa költészetének felemelő értékeire, vigaszának átélésére különösen szükségünk van a nemzeti elnyomatásnak az övéhez hasonló idejében.

Dr. Hegyaljai Kiss Géza.

ARCKÉPEK.

Szabó Dezső.

I.

Kultúrák ifjúkorában nincs külön művészet, tudomány és vallás, egységes a néplélek és papok az egyfajta szellemi kincsek őrizői. Egészen ködheborult kezdetek kezdetein pedig egyetlen prófétában fut össze a legszélesebb alapú gula is. Ezért aztán a próféta mindig isteni kijelentés aranyos felhőjébe vész, mindig egyszerű és elemezhetetlenül egy, mint az ósatom.

Nagyon különös volna például Luther Mártonról, mint nyelvújítóról, vagy mint lírai költőről, vagy esetleg, mint parasztlázadást előidéző társadalmi tényezőről beszélni. Pedig Luther Márton bibliafordításával az újfelnémet nyelv apja, az első festő Burg ist unser Gott és hasonló igen derekas lírai költemények szerzője és valóban szülőoka egy nagy társadalmi bomlásnak, elannyira, hogy a kapitalizmustól a kommunizmusig minden huszadik század eleji társadalmi megmozdulás hozzáig gyökerezetheti családfáját, ha akarja. És mégis, az ő prófétai alakjában sem a nyelvzsenednek, sem a költőnek, sem a világháborítónak nincs külön-külön értelme.

II.

Szabó Dezső *próféta*, mert sikerült azt az illúziót maga köré aranyosfelhőzni, hogy összeomlott a világ és előlről kell kezdeni mindent. Csakugyan mindent előlről kezd, ha egy kicsit Robinzon módjára is: egész kis hajórakományt átmentve kezdetnek a roncsról a puszta szigetre. Legyünk igazságosak a Robinzonok illúzióival szemben: érezni minden egyes deszkadarabon és csákányon, hogy nemcsak helyzetük változott, hanem jelentőségük és szerepük is; másért, más-képen csákány és deszka mindakettő a szigeten, mint a hajón volt.

Szabó Dezső prófétai előlről kezdése is hagyományon épül. Olyan ez a vonás rajta a próféta-illúzió számára, mint a levegő, vagy a mindennapi kenyér. Ezért tiltakozik a protestántizmus például eleve az ellen, hogy az új hit gyanujába keverjék, nem, nem új hit, hanem megtisztított vallás. Szabó Dezső sem a semmiből teremti meg újszerűségét: ő a mindenkori magyarság örök ellenzéke, az ő Koppány vallását hirdeti.

Ebből a szempontból igenis, összeomlott minden, előlről kell kezdeni mindent. A keresztyén kultúra örve alatt valami zsibbasztó germán keresztyénség áporítja szerinte a magyar lelket s teszi még passzívabbá keletről hozott átok-tunyaságát. Idegenek, akik ezt a kórt ráhozták, alapos vámot szednek ebből a számukra hegyen-völgyön lakodalom helyzetből. A kór még hozzá annyira elharapózott, hogy a magyar Géníusz, félig önkívületben ma már nem is hallja legjobbainak kétségbeesett segélykiáltásait, életösztone önmaga ellen fordult, zsenijeit halálba kergeti s tántorog tovább régen megásott nyitott sírja felé.

A prófétaí parancs tehát ennek a kezdeti állapotnak megfelelően ez: a magyar néplélek minden gyümölcse mérgezett gyümölcs. Aki amilyen mértékben evett belőle, ha csak ki nem hányta azonnal, olyan arányban betege lett. Legbetegebb a magyar vezetőosztály, relative egészséges a paraszt. A népléleknek csak a legösztönösebb reflexmozgásai megbízhatók ma már. Tagadjuk meg az idegen vezetőket, az egész mai magyar szellemi életet s hallgassuk meg a próféta szavát és engedelmeskedjünk neki.

Az ítélet irtózatos, de nagyon felületes vizsgálat elég hozzá, megszegnünk a fejünket s halkán magunk elé mormolnunk, hogy tagadhatatlan, Koppány, Dózsa György, a gályarabok, Zrinyi Miklós, Rákóczi, Csokonai, Kossuth hosszú sora mutatja a történelem folyamán az elegyítetlen magyar lélek tragikus sorsát. Az is bizonyos, hogy jelenleg is mélységes a szakadék a magyar néplélek és a magyar kultúra között. Hiszen csak, hogy az általam annyira-amennyire áttekinthető részéből kiragadjak néhány példát, a magyar néplélek patriarchális királyt tud a magyar trónon, a magyar alkotmány népképviselőt; a magyar paraszt ma is jobbagy, a magyar alkotmány szavazati joggal ruházta fel. A magyar népdalon, néphalladán, népmesén, megteljesedett klasszikus irodalmat a magyar vezető osztály inkább csak emlegeti, de nagyon töredékesen ismeri; a magyar népdalt most assák kifelé az elfeledésből, nem csuda, ha nem rajta épült műzenénk elől eldugul a világ füle. A magyar iskola nem történelmi folytatása a magyar múlt és magyar föld ki-termelte partikuláris iskolarendszernek, nem is tudta meghódítani a színmagyar falu és tanyavilág millióit mai napig sem. S végül a magyar paraszt furcsa természetrajzú úrgyűlölete, mely végzetes egyoldalúsággal fordul a maga vére ellen s sok mindent elnéz a másfelőlről jötteknek. Kossuth kultusza, mely babonás imádatral ragaszkodik az egyetlenhez, aki magyar népközjogát a névtelen szívekbe kodifikálta, csak misztikus gesztusokban élő vallásossága, mely örzi, de etikummá tenni átálja azt, ami nem vált vérévé sejtetik, hogy a Szabó Dezső prófétaí jai kiáltása nagyon a néplélek lelkéből lelkedzik.

Azt, hogy arisztokráciánk tulnyomórészt idegen származású, hogy iskoláink városiakokkal, tehát nemrég asszimilálódott elemek gyermekeivel telvél, vezető állásokban jórészt idegenből lett magyarok ülnek, a római katolikus főpapi kar nem fajmagyar, bizonyítani sem kell, annyira köztudomású tények. Legföljebb azon lehet vitatkozni, igaza van-e a mélyről fájó sirásnak, mikor ezt tragikusnak érzi és kiáltja világgá. Ez sem lehet *itt* vitatárgy, ahol a prófétaí kezdet illúziója szempontjá-

ból vizsgáltuk meg. *Népközjogi*, folklorisztikus vitális érzések szempontjából a kizárólagos birtoklás ténye amúgy is vitás lett, mihelyt az első jogosult igény reatáblázatot.

Szabó Dezső tehát prófétai egyéniség, mert a Koppány-kérdést újból aktuálisra tette s különösen a magyar egyetemi ifjúság, de általában a fiatalabb generáció egyhangú lelkesedésétől kísérve, valóságos Hadúr-kultuszt teremtett. Ez a Hadúr az ő fogalmazásában nem pogány Isten, hanem maga az örökkévaló, de germán-szláv vonásaitól megtisztítottan, magyar kiadásban. Még Fia is van: a Megfeszített és szegényekért élő szegény Jézus; szenvedő próféta, de nem feltámadott Istenfiú. Szent Lelke is van: a zenik teremtő kedve és ereje.

Minden írásának ez a prófétai állásfoglalás az értelmet adó kulcsa. De megszépítő és megnagyító velejárója is ez.

A szó, a próféta szava zuhatagos erejű és tisztaságú. A magyar elbeszélő próza későbbben lett klasszikusan magyarrá, mint a magyar vers, de már magyarnak találta a huszadik század kelő napja is. Magyar értekező prózát, világosat, okosat Gyulai Pál testált reánk. Magyar szónoki prózánk nem volt eddig. Az igehirdetés Arany Jánosa mai napig nem adatott meg nekünk, de Szabó Dezsőben szónokol az igehirdetés Csokonai Vitéz Mihály, akiben az ösztön spontaneitását a tanulmány tudatossága csak ízesebbé és kristályosabbá hűti, de nem zavarja zagyvalékká. Megint a prófétai lélek szolgáljon magyarázatul, amely eklektikusan csak azt tanulja meg, ami szent egyoldalúságát igazolja, vagy segíti kialakulni.

Sokszor zavaros és dadog ez a nyelv, mindig olyankor, mikor meglehetősen egyéni meggazdagodottságában is Prokrusztész-ágyának bizonyult. Ilyenkor áttöri a szokványosság korlátait, mert nem ér rá megkeresni az évszázados bozótban minden bizonnal ottrejtőző egyetlen helyénvaló kifejezést. Nem, nem volna igazunk, ha szálára szedett egyéniségének egyik érdeméül, vagy egyik hibájául felemlegetnénk nyelvi sajátosságát. Nem irodalom, amit ad hanem az élet maga, in statu nascendi, emlékekben és víziókban mindig csak a mostani élet, a jelen világ, az egyedüli realitás. Nagyszerű Istenarc, de tele májfoltokkal, mérges pattanásokkal, nyakatáján kidagadt erekkel. Adottság, nem hiba. Adottság, nem érdem. Ha Szabó Dezső csak ezt a nyelvet adta a magyarságnak, akkor ez a nyelv néhány évtized múlva a Vajda Péter és Kuthy Lajos nyelvének a sorsára jut.

A *mondanivalója*, a próféta mondanivalója az osztatlan, nem elemzett, gyökerében érzett élet egyeteme. Azt jelenti ez közönséges nyelven, hogy zsúfolt és trágár. Annyira zsúfolt, hogy mindvégig tagolatlan képzet marad, a képzetkapcsolatok logikai viszonya nem bomlik szét legtöbbször egyáltalában nem, de sohase a képzeletünk szemelátára, fülehallatra, orraszaglására. Például: Szó esik Boór Bálint mindennél nagyszerűbb szobrászművészetéről ezer lapon keresztül. Ezer lapon keresztül eszik, iszik, szeret, barátkozik, érintkezik, sír, hat, szenved, él és hal Boór Bálint, de soha szobrot nem csinál. A szobrok megvannak, vagy szeretnének meglenni, széjjeltörnek, de nem születnek soha. A „Nincs menekvés”-ben is halálvágy kezd és végzi a történetet;

de 141 lapon keresztül változatlan ez a halálvágy nem látunk belé, sőt mögéje sem. A magyarság riadója egy hatalmas életmű minden kötetén át síkolva jajveszékkel, de bajos volna megrajzolni, micsoda vízió szolgálatában. Zsúfolt ez a próféta program s meg kell adnunk, tragikus elmúlásunk, reménytelen küzdelmeink víziója sokkal eleveőbb részletekkel meg van már rajzolva Herczeg Ferenc Élet kapujában, Pogányokjában, Ocskayjában, Bizáncában, Hídjában, mint újabb ezerévünk tündéralma a sivár helyzetképen, kétségbeesetten-víg csatadalán túl a Szabó Dezső oeuвреjében.

Ez a zsúfolt, tagolatlan képzet életszerűségében ilyen zsúfolt, tehát természetesen trágár is. Az élet alapigazságairól beszél, parasztnyelven. Szeretném azoknak a megbotránkozását, akik a nemi élet goromba-őszintén emlegetéséért neheztelnek, még alaposan megtétetni valamivel, amit bizonyosan nem emlegetnek annyit. Szabó Dezsőnél nemcsak sokat és brutálisan szeretnek, hanem sokat és brutálisan esznek is. Az élet szétmegy a Szabó Dezső embereiben s a halhatatlan lélek jókedvet, energiát, életet habzsol a vályúból. Ez talán még hamarabb és alapvetőbben állati élet, mint a másik. Mintha bizony nem egyforma vétek volna egy szerzetesnek akár a szüzességi, akár a szegénységi fogadalmát szegnie meg, bár a világ ágyának tisztaságát nagyobb szigorúsággal kéri számon, mint a peccenyés tájját.

Nem vétke és nem is érdeme tehát Szabó Dezső oeuвре-jének a trágárság, hanem csak tünete. Hiszen nemcsak az élet asztal és ágy kérdéseiben trágár, hanem élet-halálkérdéseiben is. Felelőtlenül születnek és felelőtlenül halnak bele a világba az emberei s ez csakugyan nincs is különben, ha a gondviselést kiradirozzuk az élet teljességéből. Szabó Dezső megkísérti ugyan: kozmikus jelentőséget ad az emberparálynak s fejest ugrat vele a világegyetembe vagy belemasiroztatja a világegyetemet az ember öt-hat érzékszervén keresztül az egyéniségbe, — próféta lényé sokkal határozottabb, semhogy ez titáni tehetetlen fájdalomán kívül más egységet biztosíthasson világerzésének. Nem, ha Szabó Dezső csak ezt a zsúfolt, trágár, értelmetlen életet adja a magyarságnak, ez a mozifilmtekeres a Bessenyei, Kölcsey, Komjáthy Jenő fotográfiainak a sorsára jut.

Mese kellene még, amibe megformálódjék ez a nyugtalan, behemót élet-álmom és e próféta meséi igen érdekesek, mert érdekes emberek érdekes sorsa mindenik. Különösen azért érdekesek, mert egy síkra vetítve, azokat a geometriai figurákat juttatják eszünkbe, amik gyerekkorunkban felejthetetlenül bennünkfelejtkeztek: mindeniknek a sarkában oda volt rajzolva egy szem, abból sugarak mentek száj-jel és mindent annak a mindig ugyanazon szemnek a távlatából mutattak meg.

Tévedés volna erre azt mondani, hogy lírai látásmód. Azt is, hogy szubjektív költői stílus. Azt is, hogy impresszínizmus, hogy egyéni, hogy kulcs-költészet. Általában nagy tévedés ezt a nagy költői erővel mozgásba hozott világot költészet vagy szépirodalom skatulyázó szavak pórázán tartani nyilván. Mert akkor aztán nagyon könnyű vicceket gyártani rá, hogy ezt mondja, az első regény címe: *Én*, a másodiké:

Énn, a harmadiké: Énnn. Fölöttébb egyszerű megállapítani az alakok-ról, hogy nem élnek, hogy papíros-figurák, drótonrángatott marionettek, mindig egyszólamot, a maguk kis egyszövésű élettartalmát hajtogatják. Nagyon kényelmes olyasféle igazságokat is gyártani körüle, amilyenekkel szegény Jókait keverték rossz hírbe, hogy novellái közül sok finom, értékes, erős írás akad, de regényeit mind elrontja.

Más itt a bibi.

III.

Szabó Dezső nem mer őszintén az lenni, aki. Maradék nélkül rá-illik a bibliai népvészér szimboluma. Mózes ő, aki haragosan sujtja meg a meddő sziklát s mikor a nem Istentől való csapásra nem történik csoda, egyszerre veszíti el Istenbe vetett hitét és saját vezéri voltában való bizodalját.

Szabó Dezső a pusztai vándorlás éveiben elvétette az időt s mind-májg nem érezte meg, hogy a negyven esztendőből *kifele* botorkálunk s már növekedőben a pusztában született fiak ígéretföldéhes emberöltője. Nem érezte meg, hogy másoknak beszél ma már, mint ezerkilencszáz-egynehányban, mikor először hallatta szavát.

Nem látja, hogy meséinek tündéerkertje és kristálypalotája azért szoborszerűen mozdulatlan, azért halálosan történéstelen, mert hiányzik valakinek a megváltó csókja belőle, úgy, ahogy ezt már a mese régóta meséli.

Nem látja, hogy abból a nagyszerű életből, amelyből ezek a mesék formálódtak, hiányzik a második ezeresztendő ígérete. Annyi sok szenvedés után pedig az ő lelkes fiatal gárdája ezt akarja hallani, a bizony-ságtevés elhíttető szuggesztiójával.

Nem látja, hogy a magyar bajok őserdejéből se lefelé, se oldal-vást nem vezet ösvény. Soha még ilyen betüszierint Isten választott népe nem voltunk, mint a jelenvaló időben.

Szabó Dezsőt nem hiába örököltük a világégés előtti esztendők mocsarától. Ő ma a legőszintébb jaj a magyar sírás zürzavarában s prófétai nyögésére felfigyel a magyar életösztön.

Egyetemes magyar érdek, hogy Istenhez forduljon.

Karácsony Sándor.

KRITIKAI SZEMLE.

A Brit- és Külföldi Bibliatársulat 1927. évi jelentése. — Hundred and twenty-third Report of the British and Foreign Bible Society for the year ending march MCMXXVII. The Bible House, London. 1927.

Bizvást állíthatjuk, hogy nem csak az angol könyvpiacra, hanem a világ könyvpiacán is legalább is a keresztyén világirodalomban a legérdekesebb és legfigyelemreméltóbb könyvek egyike a Brit- és Külföldi Bibliatársulatnak ez az évről-évre megjelenő hatalmas jelentése. Bizonyos tekintetben még egy földrajzi kézikönyvet is pótol. Kitűnő térképeket, megbízható statisztikai adatokat ad mindazokról az országokról, ahol a társulat munkálkodik. S mivel a társulat majdnem mindenhol végzi munkáját, jelentése képet ad az egész világról.

A jelentés természetesen egy szempontból, a bibliaterjesztés szempontjából ad képet az evangélium helyzetéről. Mielőtt beletekintենék az adatokba, meg kell gondolnunk, hogy a biblia terjedése feltétlenül megbízható ismertető jele a lelki élet emelkedésének. A bibliát ma már csak az az ember veszi meg, aki táplálékot keres benne a lelke számára. Viszont az elterjesztett bibliák számának a csökkenése nem mindig enged arra következtetni, hogy a lelki érdeklődés alább hagyott. A bibliaterjesztés ugyanis szorosan összefügg bizonyos egyházi és evangéliumi mozgalmakkal, sőt lépést tart a gazdasági élet hullámzásával is. Ha az egyházak olykor különös határozottsággal vetik rá magukat a biblia terjesztésére, az evangelizáló „hadjáratok“ eljuttatják a bibliát sok olyan ember kezébe, ki addig még nem vett bibliát, ha jó termések, kereskedelmi és ipari fellendülés éveit rosszabb gazdasági esztendők követik, a bibliaterjesztés kevesebb biblia elterjesztéséről fog beszámolni, mert most már nagyon sok olyan embernek is van bibliája, akinek azelőtt még nem volt és sokan nem tudnak venni, mert hiszen a bibliatársulat — elvből — csak készpénzfizetés ellenében ad el bibliákat. Éppen ezért, mert a számok csökkenése nem ad alapot helytálló pesszimiztikus következtetésekre, csak éppen azoknak a nevezetesebb területeknek emelkedő számait említjük meg, ahol ezek alapján feltétlenül az evangélium iránt való érdeklődés növekedését látjuk.

Minden esetben a három utolsó esztendő eredményét adjuk. Nyugatról haladva Európában Spanyolországon kezdjük. A bibliaterjesztés a következőképpen emelkedett: 1924: 152.219, 1925: 168.485, 1926: 184.206. Németországban: 1924: 219.650, 1925: 209.423, 1926:

220.747, Ausztria: 1924: 5655, 1925: 15.634, 1926: 16.389. Feltűnő és nagyarányú az emelkedés Magyarországon: 1924: 16.541, 1925: 26.885, 1926: 49.248. Látjuk, hogy amíg 1924-ben a bibliaterjesztés csak az 1926. évi ausztriai eredménnyel állítható egy sorba, holott ott a protestantizmus csekély kisebbséget alkot, addig az 1926. év már a helyzetnek jelentékeny javulását mutatja. Csehszlovákiában is emelkedő az irányzat: 1924: 29.680, 1925: 40.601, 1926: 44.036. Mivel rokonnépről van szó, örömmel vehetjük tudomásul, hogy Kelet-Európában Esztóniában növekedett öröndetesen a bibliaterjesztés. 1924: 8194, 1925: 20.605, 1926: 22.197. Lettországból hasonló a helyzet: 1924: 10.307, 1925: 33.476, 1926: 52.004. Európát elhagyva Afrika, még pedig a mohamedánok lakta Észak-Afrika felé fordulunk. Öröndetesen, hogy itt is növekedett a bibliafogyasztás. Így Algírban és Tuniszban: 1924: 36.247, 1925: 38.996, 1926: 43.096. Marokkó: 1924: 11.265, 1925: 22.051, 1926: 22.158. Afrikában még a Fokföldön emelkedett a fogyasztás: 1924: 44.637, 1925: 52.719, 1926: 54.422. Ázsia felé fordulva, csekély, de azért öröndetesen emelkedést látunk Perzsiában: 1924: 23.476, 1925: 22.199, 1926: 24.719. Indiában hullámvonalat mutat a fejlődés. 1923-ban 881.516 példány fogyott el, 1924-ben csak 782.865, de azóta újra emelkedett a fogyasztás: 1925: 842.446, 1926: 868.986. Kelet-Ázsiában állandóan emelkedik, Korea fogyasztása: 1924: 605.475, 1925: 611.476, 1926: 639.907. Öröndetesen növekedik a biblia iránt való érdeklődés Amerikában. Emelkedett a fogyasztás Dél-Amerikában: 1924: 50.188, 1925: 51.181, 1926: 70.468. Ugyanezt figyelhetjük meg a nyugat-indiai szigeteken is: 1924: 111.585, 1925: 108.842, 1926: 120.569.

Két megjegyzés szükséges annak igazolására, hogy ezek a számok, vagy az esetleg nem közölt, csökkenést mutató számok nem jogosítanak fel pesszimiztikus következtetésekre. Kínában a fogyasztás némi csekély csökkenést mutat: 1924: 3,875,729, 1925: 4,261,455, 1926: 4,142,407. A csökkenés a múlt évhez képest 119.000. Ennek az oka Kína mai állapota. A folytonos hadi-állapot következtében roszszak a közlekedési viszonyok. Rablóbandák garázdálkodnak, az emberek nagyon elszegényedtek. Ezek a körülmények azonban nem mindenütt akadályozzák a bibliaterjesztést. Ha a részleteket nézzük, akkor azt látjuk, hogy az aránylag eléggé csendes Mandzsuriában a fogyasztás 294.000 példányról 410.000 példányra emelkedett. Hasonló az eset Yunnanban, ahol 126.000 példányról 220.000-re emelkedett, s a legérdekesebb, hogy Szecsuan tartományban, ahol a keresztényellenes agitáció a legjobban serénykedett, 185.000 példányról egy hatalmas szökéssel 487.000 példányra emelkedett a bibliafogyasztás. Arra nézve, hogy a bibliafogyasztás nem emelkedik mindenütt párhuzamosan a kereszténység iránt való érdeklődéssel, jó példa India. Indiában ma a kereszténység és pedig egyenesen Krisztus személye áll az érdeklődés előterében. S India bibliafogyasztása mégis még akkor is ugyancsak elmarad Kína mellett, ha tekintetbe vettük, hogy lakossága kb. 100 millióval kevesebb. Ennek magyarázata az, hogy Indiában a bibliaterjesztés már több, mint 130 éves multra tekinthet vissza.

Egyes területeknél tekintetbe kell vennünk azt is, hogy más

bibliatársulatok is munkálkodnak. Jellemző példa erre megint Kína. Itt a skót és az amerikai bibliatársulat is munkálkodik és ezek a Brit és Külföldi Bibliatársulattal együtt összesen 10.142.407 példányt terjesztettek el. Kár, hogy nincsen módunkban a Brit és Külföldi Bibliatársulat jelentését más területekre nézve is így kiegészíteni.

Érdekes, hogy a modern technika mennyire elősegíti a bibliakiadás gyorsaságát. A Brit és Külföldi Bibliatársulat jelentése örömmel állapítja meg, hogy először számolhat be olyan esztendőről, amelynek 12 hónapja folyamán 14 új bibliafordítást adott ki. Az utolsó 25 év folyamán átlag 6 hétre volt szüksége nyomdának és könyvkötőnek, míg egy-egy új fordítás kikerülhetett a piacra, most pedig csupán 26 napra van szüksége. A jelentés szerint 1900-ban 363 volt a különböző nyelvű bibliafordítások száma, míg most már 593-ról számolhat be a jelentés. Tudjuk azonban, hogy a jelentés közzététele óta is jelentek meg új bibliafordítások, úgyhogy a Brit és Külföldi Bibliatársulat kiadásában mai napig 606 nyelven jelent meg a biblia.

A fent közölt számok természetesen bibliákra, újtestamentomokra és bibliai részekre egyaránt vonatkoznak. Az elterjesztett példányok zömét egyes bibliai részek teszik. A jelentés szerint 1926-ban teljes biblia 1,136.123, újtestamentom 1,219.997, ellenben bibliai rész 7,771.967 fogyott el. A biblia tehát egészében és részeiben összesen 10,128.087 példányban került forgalomba. Emelkedés mutatkozik az újtestamentomok tekintetében. Ezekből 58.000 példánnyal több fogyott el, mint az előző évben.

Végezetül még azt is meg kell jegyeznünk, hogy egyes, a bibliát nagy mennyiségben fogyasztó országok saját bibliatársulataik által fedezik szükségletüket. Németországnak több nagy bibliatársulata van, amelyek hova-tovább teljeseen fedezik a bibliaolvasó közönség szükségletét. Maga fedezi szükségleteit a kis Finnország, és legfontosabb tudnunk, hogy Oroszország is erre az útra lépett. Az orosz népen átvonuló hatalmas ébredés roppant megnövelte a biblia iránt való érdeklődést. S ma már a moszkvai állami nyomda sem zárkózik el az elől a lehetőség elől, hogy a biblia nyomását vállalja. Arról természetesen szó sem lehet, hogy megbízható statisztikai adatok szemléltessek előttünk az orosz bibliafogyasztást.

Br. Podmaniczky Pál.

Die Theologie K. Girgensohns. Von Werner Gruehn.

A protestantizmus már elindulásakor vállalta a nagy feladatot, hogy elhagyva az emberi tekintélyen alapuló dogmák közé való bezárkózás kényelmes sáncait, a felszabaduló emberi szellem megismeréseinek új körében is az őt megillető helyre juttatja az Úr Jézus Krisztust, mint a isteni kijelentés e világba hozóját és az emberek számára az üdv megszerzőjét. A protestantizmusnak erre vonatkozó munkásságában igen tekintélyes — bár végtelen nagy munkával járó — szerepet kért az a theologiai iskola, amelynek munkásaihoz K. Girgensohn is számítható. Minden időben arra törekedett, hogy a legmodernebb emberi ismeretek világát hozza összhangba az örök Evangéliummal, anélkül, hogy annak érvényéből és örök értékéből egy

jöttányit is feladna. Ennek a magát modern pozitívnek nevező theologiai iskolának egyik legklasszikusabb képviselőjeként tekinthető K. Girgensohn, a nemrég elhalálozott nagyvonalú theológus, aki a mai idők egész lélektani, filozófiai, orvostudományi és természettudományi ismereteinek kincsesbányáját összegyűjtve magába, mindezen szellemi értékek gazdagságát oda vitte a Kereszt Hősének golgotái trónja alá.

Több mint 60 kisebb és nagyobb műben lefektetett vizsgálódásának eredményét igen világos, áttekinthető és rövid összefoglalásban népszerűsíti jeles tanítványa, Werner Gruehn a címben jelzett munkájában, amelyben — elmondhatni — mesterien foglalja össze azt a rengeteg anyagot, amit nagynevű mestere feldolgozott. Girgensohn rendszerének rövid jellemzése után, amelyben találoán mutat rá arra, hogy először meg kell ismerni a nagy theológus gondolatvilágát, mielőtt annak kritizálásába kezdenénk, ismerteti a tapasztalati valláslélektani, ismeretelméleti, az értékelésen alapuló összehasonlító vallástudományi és dogmatikai módszertani kutatásait, majd az Istenről, Jézus Krisztusról és az üdvélsajátításról leszűrődött megállapításait, cthikáját és klasszikusan foglalja össze a Girgensohn lelkében kialakult új teológiáját az evangéliumon alapuló ősi hitnek.

Ez a kis 132 oldalas tanulmány is azok közé tartozik, amelyeknek ismerete nélkül modern protestáns theológus el sem képzelhető, egyrészt a feldolgozott anyag szempontjából, másrészt pedig azért, mert abszolút megbízható vademecum a tudományos és theológiai ismereteknek abban a rengetegében, amit K. Girgensohn neve jelent. A mű végén a nagy theológus összes műveinek jegyzékét is közli.

Dr. Cs. L.

Grentrup: Nationale Minderheiten und Katholische Kirche.
Breslau. 1927.

Különös érdeklődésre tarthat számot az a munka, mely a róm. kat. egyháznak a nemzeti kisebbségek problémájával szemben elfoglalt helyzetét tárgyalja. Míg a protestáns egyházak nemzeti szervezete következtében az idegen imperium alá került hívek redszerint éppen az egyházban találják meg azt a szervezetet, mely külön nemzetiségük fennmaradását biztosítja, addig a róm. kat. egyház univerzális szervezetével úgy tűnik fel, mintha teljesen érzéketlen volna a nemzeti kisebbségek kérdése iránt. Ez a kérdés minket, magyarokat különösen érdekel, mert hiszen a trianoni szerződés következtében nagyon sok magyar nemzetiségű róm. kat. került idegen imperium alá s így nemzeti szempontból nem közönyös, hogy az egyház mennyiben biztosítja vagy mennyiben akadályozza az ő magyar nemzetiségük megtartását.

Az idézett könyv egy német szerzetes munkája és az Ausschuss für Minderheitenrecht kiadásában jelent meg, annak a bizottságnak kiadásában, mely a német kisebbségek helyzetét tanulmányozza s már több, a kisebbségi jogot tárgyaló értékes munkát adott ki. A szerző éppen olyan melegen érez a kisebbségek iránt, mint amilyen hű fia egyházának. Ez a körülmény adja meg munkájának jellegét: azt igyekszik bizonyítani, hogy a kisebbségi érdekek a r. kat. egyházon

belül is biztosíthatók, hogy a kat. egyház szervezete és mentalitása supranacionális jellege dacára sem ellentétes a külön nemzetiség megővésére irányuló törekvésekkel.

A munkának egy általános és egy különös része van. A különös rész a r. kat-ok helyzetét ismerteti azokban az államokban, melyekben német kisebbségek vannak; az általános rész pedig különösen az új egyházi törvénykönyvnek: a codex juris canonici-nek a kisebbségek szempontjából figyelembe jövő rendelkezéseit tárgyalja.

A codexnek a nemzeti kisebbségekre vonatkozó kifejezett rendelkezései nincsenek. A szerző szerint a helyzet talán más lenne, ha a codexet 1919 után szövegezték volna, akkor t. i., mikor ez a kérdés a kisebbségi szerződések következtében a mai jelentőséghez jutott. Ez azonban nem valószínű: a codexet ugyanis a maga egészében az jellemzi, hogy általános rendelkezéseket tartalmaz. Emellett azonban nagy elaszticitással lehetőséget nyújt az egyes kérdéseknek olyan speciális szabályozására, mely a fenforgó viszonyok közt a legmegfelelőbbnek mutatkozik. Ez a körülmény teszi lehetővé a kisebbségi érdekek figyelembe vételét is.

A codexnek egy rendelkezése van, mely kifejezetten a nemzeti kisebbségekre vonatkozik: a 214. kánon 4. §-a. E szerint külön apostoli indultus nélkül a hívek nyelvi vagy nemzetiségi különbsége alapján ugyanabban a községben, illetőleg ugyanazon a területen külön plébániák nem állíthatók fel, a már fennállókon viszont a szentszék hozzájárulása nélkül változtatás nem eszközölhető. E rendelkezés pápai engedély alapján lehetővé teszi külön kisebbségi plébániák létesítését, ott, ahol a különböző nemzetiségű egyének összekeverve élnek, úgy, hogy a plébániák területi határait nem lehet a nemzetiségi határoknak megfelelően állapítani meg.

Közelről érdeklí a magyarságot a codexnek az a rendelkezése, mely a püspökségek és plébániák területi felosztása esetére az egyházi vagyon mikénti felosztásának kérdését szabályozza. A kat. egyház az egyházmegyék beosztásánál nem alkalmazkodik ugyan szükségképpen az állami határokhoz, de azért nagyon valószínű, hogy az utódállamok nyomására előbb-utóbb mégis az új határoknak megfelelően fogja megállapítani a magyarországi egyházmegyék határait is. Az új beosztás maga után vonja az egyházmegyei vagyon szétosztását, melyre az 1500. kánon szerint a szentszék jogosult, és pedig úgy, hogy az összterületet illető vagyon és összterület javára felvett adósságok a méltányosság elveinek megfelelően osztassanak meg. Ugyanezen elv szerint kell eljárni az egyházmegyén belül a püspököknek is az egyházi vagyon felosztásánál. Tehát nem az ingatlan vagyon geográfiai fekvése dönti el, hogy az egyik vagy a másik rész tulajdona lesz-e. Ennek a körülménynek egyes magyar egyházmegyék, elsősorban az csertergomi főegyházmegye szempontjából, melynek tekintélyes ingatlanai Csehszlovákia területén fekszenek, igen nagy jelentősége van.

Fontos kisebbségi érdekek fűződnek a kegyuraság intézményéhez is a kegyurat megillető praesentatio joga révén. Ha a kegyúr a kisebbséghez tartozik, vagy a kisebbséggel érez együtt, biztosítani tudja az egyházi tisztség olyan betöltését, mely a kisebbségi érdekek-

nek megfelel. Ebből a szempontból nem közönyös, hogy a kat. egyház jog értelmében a politikai változások nem érintik a kegyuraság intézményét s hogy ennek megfelelően a magyar állampolgárok kegyurasága az elszakított területeken is változatlanul fennáll. Hozzá kell tenni azt is, hogy a kegyúr a kijelölésnél nincs kötve ahhoz, hogy egy meghatározott egyházmegye kötelékébe tartozó egyént praesentáljon s az általános egyház jog szempontjából nincs kizárva az sem, hogy idegen állampolgárt jelöljön ki, ha partikuláris rendelkezések e jogot sok tekintetben korlátozzák is.

A plébános a 461. kánon 1. §-a értelmében kötelezve van, hogy a plébániához tartozó valamennyi egyháztág lelkigondozását kivétel nélkül ellássa. Grentrup szerint ez a rendelkezés azt jelenti, hogy a plébános a kerületéhez tartozó nemzeti kisebbségek lelki gondozásáról valami módon külön gondoskodni köteles. Ha maga ezt a köteleseget személyesen nem tudja teljesíteni azért, mert a kisebbség nyelvét nem érti, megfelelő segédlelkészeket kell alkalmaznia. Erre a 476. kánon 1. §-a kifejezetten meg is adja a lehetőséget. E paragrafus szerint a plébános, ha a hívek lelki gondozását a hívek nagy száma vagy egyéb okok miatt egyedül végezni nem tudja, köteles egy vagy több segédlelkészt tartani. Az egyéb okok közé tartozik az is, ha kötelességének végzésében nyelvi nehézségek akadályozzák.

Kifejti Grentrup, hogy a kisebbségek szempontjából milyen nagy jelentősége van az egyesületek ügyét szabályozó egyházi rendelkezéseknek, melyek nemzetiségi jellegű egyesületek alakítását korlátozás nélkül megengedik. Az ilyen egyesületeknek a püspök külön kápolnát engedélyezhet, mikor is az egyesület megszerezheti a jogot, hogy ebben a kápolnában a plébánostól függetlenül mindazokat az egyházi funkciókat végezhesse, melyek nem tartoznak a rezervált plébánosi jogok közé. Így a kisebbségek az egyesületi jog alapján csaknem külön egyházközségekké szervezhetnek.

A kisebbségek szervezkedésének az volna a betetőzése, ha külön kisebbségi egyházmegyéket is alakíthatnának. A szentszék azonban, — bár tisztán teoretikus szempontból nem volna akadálya, hogy ugyanazon a területen nemzetiségi alapon külön egyházmegyék szerveztesse, — ilyen külön egyházmegyék alakítását a latin szertartású katolikusokra nézve határozottan elutasítja s csak a különböző szertartású (latin, görög, örmény) katolikusokra nézve fogadja el, ezekre nézve is csak újabban, (Mária Teréziának még erős harcot kellett folytatni a munkácsi görög szertartású püspökség felállításáért) a külön egyházmegyékbe való szervezkedés lehetőségét.

A codex juris canonici tehát, mint ezekből a fejtegetésekből kitűnik, széleskörű lehetőséget nyújt a nemzeti kisebbségi érdekek biztosítására. E rendelkezések azonban nem imperatív természetűek, hanem csak lehetőséget nyújtanak a szentszéknek, illetőleg a megyéspüspöknek a megfelelő intézkedésre. A kérdés súlypontja éppen ezért azon van, hogy a szentszék minő álláspontot foglal el, illetőleg minő politikát követ ebben a kérdésben.

A szentszék idevonatkozó politikájáról még korai volna végleges ítéletet mondani. Eltekintve a hiteles szövegében még nem ismeretes

román konkordátumtól, mely a lapok közlései szerint több, a magyar kisebbségre nézve sérelmes rendelkezést tartalmaz, eddig az 1925. febr. 10-én megkötött s 1925 aug. 2-án életbe lépett lengyel konkordátum az egyetlen, melyből a szentszékek a kisebbségi kérdésben elfoglalt álláspontjára következtetést vonhatunk.

Kétségtelen, hogy a lengyel konkordátum nem nyújt a kisebbségeknek elég hatályos védelmet a lengyel állam nacionalizáló törekvésével szemben. Kimondja, hogy Lengyelország területének egy része sem állhat olyan püspök fenhatósága alatt, kinek székhelye az állam területén kívül van, ami azt jelenti, hogy a felszüléziai németek nem maradhattak a breslauer püspök fenhatósága alatt. Számukra Kattowitz székhellyel külön püspökséget kreáltak, ami nemzetiségi szempontból ugyan még mindig inkább megnyugtató, mintha egyszerűen egy lengyel többségű egyházmegyéhez csatoltattak volna. Külön érsekséget szerveztek 3 püspökséggel Vlnában a litván katolikusok részére. Ennek a vilnai érsekségnek a szervezése erős visszatetszést szült Litvániában s a litván kormány formálisan tiltakozott is a vatikánál a vilnai kérdés eldöntetlen voltára hivatkozással a felállítás ellen. Természetes, hogy az egyházi viszonyoknak az új határokhoz alkalmazkodó rendezése mindig visszatetszést szül a területében megcsontított ország lakosságánál, mely ebben a rendezésben az új határoknak a szentszék részéről való elismerését látja. Ezzel az érzéssel szemben hiába áll úgy a dolog, hogy ennek az elismerésnek, még ha tényleg az volna is, nincsen semmi jogi jelentősége; az egy nemzet szétszakított tagjait fájdalmasan érinti, hogy a politikai összetartozás felbontása után az a kötelék is megszakad, mely őket eddig egy egységes egyházi szervezetben foglalta össze.

A püspöki székek betöltése a lengyel konkordátum szerint a pápa hatáskörébe tartozik ugyan, de a lengyel államfőnek bizonyos befolyás biztosított a kinevezendők személyének megválasztására. A kinevezést megelőzően ugyanis a szentszéknek kérdést kell intéznie a köztársaság elnökéhez, hogy a kinevezendő személye ellen nincsenek-e politikai természetű kifogásai.

Német részről erősen támadták annak az eskünek a szövegét is, melyet a püspökök a lengyel államfő előtt kötelesek letenni s melynek szövegét szintén a konkordátum állapítja meg. Ez esküben a püspök arra kötelezi magát, hogy olyan egyesületbe be nem lép és olyan tanácskozásban részt nem vesz, mely a lengyel államnak vagy a közrendnek ártalmára volna s az ilyeneken való részvételt a klérus tagjainak sem engedi meg. A Vossische Zeitung-nak az a megjegyzése, (1925 május 9.) hogy ez az eskü a német kisebbség sorsát Lengyelországban megpecsételi, mindenestre pesszimiztikus ugyan, de nem egészen alaptalan. Minden azon fordul meg, hogy mennyiben fogják a kisebbségi törekvéseket olyanok gyanánt minősíteni, melyek a lengyel államnak ártalmára vannak. Tulajdonképpen ilyeneknek minősíteni lehetetlen volna, de — sajnos — a kisebbségek eddigi szomorú tapasztalatai még sem zárják ki ennek a lehetőségét.

Lelkészekül a püspök nem nevezhet ki idegen állampolgárokat s olyanokat, akik képesítésüket nem lengyel tanintézetben, illetőleg

pápai egyetemen szerezték. Nem nevezhetők ki továbbá azok sem, kiknek működése az állam biztonságát veszélyeztetné. A püspöknek minden kinevezését közölnie kell előzetesen a kormánnyal s a kinevezés csak akkor történhetik meg, ha az illetékes miniszter 30 napon belül nem emel kifogást a jelölt személye ellen. Ennek a rendelkezésnek nyilvánvaló célja az egész kat. klérus nationalizálása.

A kormánynak joga van a megyéspüspöknél a lelkész ellen az állam biztonságát veszélyeztető ténykedése miatt panaszt emelni. A püspök az illetékes miniszterrel egyetértve három hónapon belül köteles dönteni. Ha a püspök és a miniszter nem tudnának megegyezni, az ügy egy négytagú választott bíróság elé kerül, melynek tagjai közül kettőt a szentszék, kettőt pedig a lengyel köztársaság elnöke nevez ki.

A kegyuraság kérdésére nézve a konkordátum az a rendelkezést tartalmazza, hogy a kegyúr a püspök által kijelölt három egyén közül köteles egyet praesentálni, ami nemcsak a kegyúr jogának lényeges megszorítása, hanem, ha a konkrét esetben a kegyúr a kisebbséghez tartozik, a kisebbségi érdekek érvényesülését is veszélyezteti.

Az isteni-tisztelet és a vallásoktatás nyelvét illetően a konkordátum szerint a latin szertartású egyházmegyékben a fennálló állapotokon változtatás csak a püspöki konferencia hozzájárulásával eszközölhető. A konkordátum e rendelkezéssel, a közönséges egyházjoggal ellentétben az egyes plébánosok, illetőleg püspökök hatásköréből a püspöki konferencia hatáskörébe utalva ezt a kérdést, a kisebbség hátrányára sanctionálja azokat a változtatásokat, melyek e téren a konkordátum hatálybalépését megelőzően tétettek. Jellemző, hogy a konkordátum kiterjeszkedik egy ilyen, elvileg tisztán az egyház belső ügyét képező kérdés szabályozására is. Ez nagyon élesen mutatja, hogy a lengyel kormány mennyire politikumként kezelte az egész kérdést.

Mindezekből nyilvánvaló, hogy a szentszék a lengyel konkordátumban messzemenő módon honorálta a lengyel kormánynak a kisebbségek ellen irányuló nacionalizáló törekvéseit. Azok az adatok, melyek a román konkordátum tartalmát illetően román részről nyilvánosságra jutottak, arra mutatnak, hogy a szentszék hasonló álláspontot foglalt el a romániai kisebbségekkel szemben is.

Azt természetesen senki sem kívánhatja, hogy a szentszék a konkordátumok megkötésénél minden más szempont figyelmen kívül hagyásával kizárólag a kisebbségi érdekek biztosítására törekedjék, de tisztán egyházi szempontok is indokoltá teszik a kisebbségi törekvéseknek az egyházon belül való figyelembe vételét, mert a kisebbségek lelki állapota könnyen eredményezhet elhidegülést az egyházzal szemben, ha úgy érzi, hogy az az ő élet-halál küzdelmében a megsemmisítésére törő államhatalom pártjára áll.

A szentszék politikájának megállapításánál, illetőleg az idevonatkozó kérdések rendezésénél nagyon különböző szempontokra kell tekintettel lenni s igen különböző erőtényezők befolyása érvényesül. A csonkamagyarországi katolikusokra s az utódállamok magyar kat. kisebbségeire nézve is egész kérdés-komplexum vár megoldásra. A

megoldásnál döntő jelentőségű szerepe lesz az új hercegprímásnak. Az egész magyarság felekezeti különbség nélkül feszült figyelemmel várja a fejleményeket s azokat az eredményeket, melyeket az ő egyházjogi tudása és a szentszékekkel való személyes összeköttetése a magyar katolikusok révén az egész magyar nemzet számára biztosíthat.

Buza László.

Világjárók. Utazások és kalandok: 1) *A. Phillip*: „*Ausztrália honalapítói.*“ 135 oldal, 23 képpel, 1 térképpel. 2) *Georg Schweinfurth*: „*Afrika szívében.*“ 136 oldal, 4 képpel, 1 térképpel. 3) *Gustav Nachtigal*: „*Szahara és Szudán.*“ 162 oldal, 32 képpel, 1 térképpel. 4) *William H. Gilder*: „*A „Jeannette“ pusztulása.*“ A hajótörtek felkutatása és utazás Szibérián keresztül. 130 oldal, 21 képpel és 1 térképpel. Mind a négyet fordította és bevezetéssel ellátta: *Halász Gyula*. 8°. Franklin Társulat. 1927. Kötetje 6 pengő 40.

Világjárók címen új könyvsorozat indult meg, melynek kötetei, — mint a szerkesztő célkitűzésében kifejti, — „nemcsak a világjárók tarka, kalandos életét, küzdelmeit és örömeit regélik el; — a valóság édes ízével gyönyörködtetnek. Könyveik olvastán elringat a messze tájak és tengerek nosztalgiája — úgy érezzük, cselekvő hőseivé váltunk a legizgalmasabb drámának: a föld felfedezésének.“ E szépen csengő program alátámasztásaképpen egyszerre négy kötettel jelent meg a könyvpiacon a kiadó.

A sorozat megindulását annál nagyobb örömmel üdvözöljük, mivel a néhány év előtt biztató sikerrel megindult *Hat világrész* 21 kötet megjelenése után megszűnt. *Halász Gyula* lelkes buzgalma hozta létre a *Világjárók* köteteit is, — épúgy, mint a *Hat világrészét*, — aki fanatikus odaadással dolgozik azon, hogy a föld ismeretlen, megközelíthetetlen tájait, a felfedezések hőseit közelebb hozza a ma emberéhez.

Nem a most divatos tájfantáziák, szenzációs bő lére eresztett útirajzok ezek, amelyek mélyebb nyomokat nem hagynak az olvasók lelkében, hanem a maguk primitívségében is megrázó erejű, komoly tudományos értékű útleírások. Nem a különféle D és expressz-vonatok kényelmes bársony-fülkéiben elérhető kirakat-tájak, világfürdők, metropolisok, ezerszer variált raffinált riportjai, de komoly, minden pillanatban életükkel játszó utazók „egyszerű felfedezései“ elevenednek meg szemünk előtt. Hogy mennyire szegény és elmaradott a magyar útleíró irodalom mutatja az, hogy mind a négy, most piacra dobott könyv a föld felfedezésének jó pár évtizeddel, vagy évszázaddal ezelőtt lezajlott momentumait eleveníti meg s csak most jutottunk abba a helyzetbe, hogy anyanyelvén élvezheti a magyar közönség.

A sorozat *Ausztrália honalapítói* című kötetében *A. Phillip*, a német származású angol tengernagy, az újonnan felfedezett világrészen alapítandó *büntető gyarmat* első gyarmatszállítmányának parancsnoka, majd a földrész első főkormányzója, az angol társadalom számkivetettjeinek hajóúttját, a gyarmat alapításának tragikus élményeit, a benszülöttek s az ősvadon életét, az angol társadalom akkori

érzéketlenségét, a közfelfogás szédítő mélységeit érzékelteti 1789-ben Londonban közzétett hivatalos jelentésében.

A német akaraterő is részt kért a világ felfedezéséből s Afrika felfedezésében nyilvánult meg legjobban. Az oly közeli fekete világ-rész belsejét tulajdonképen csak a XIX. század második felében tárják fel. Négy nagy német utazó neve magaslik ki az észak-afrikai sivatagok és Szudán kutatóinak a sorából: *Barth*, *Rohlf*s, *Schweinfuhr*t és *Nachtigalé*. A két utóbbi kutató utazásainak eredményeit tartalmazza a sorozat további két kötete: *Afrika* szívében, valamint *Szahara* és *Szudán*. Ma, amikor a Nilus völgye s a Fokföldtől, a föld-rész két csücskétől kiindulólag épített vasútvonalak az egyenlítő táján már-már összeérnek, s talpas autók és repülőgépek uralják a végtelen homok birodalmát, ma, amikor az európai hatalmak jóformán maradék nélkül birtokukba vették az egész földrészt: illik visszapillantánunk azokra az időkre is, mikor *Schweinfuhr*t és *Nachtigalé*, állandóan életükkel játszva, elsőnek lépnek a szuverén *Tibeszti*, *Bornu*, *Darfur*, *Vadai* és a többi benszülött királyságok, fejedelemségek területeire és egyengetik az útját annak, hogy egypár évtized múlva ezek a területek az európaiak gazdag gyarmataivá váljanak.

Most a pólusok meghódításának repülési hősi korát éljük. Két évvel ezelőtt kezdődött *Byrd*, amerikai kapitány repülőgépeinek diadalmas bűgásával s *Amundsen—Nobile* közös vállalkozásán át folytatódik az út az *Italia* szemünk előtt lejátszódott háromhónapos tragédiájáig. Az ember azonban nem okul s nem retten vissza az örök csend birodalmától. A sarkok felkutatásának története rövid pár évtized alatt annyira gazdag eredményekben, hogy az eredmények, melyeket az expedíciók elértek, bizony gyenge arányban állnak a történetével s a megkövetelt áldozatokkal. Az északi sark még szörnyű és titokzatos s úgy látszik, bosszút áll a kutató emberen, ha kíváncsi kezei leszórják titkai himporát. Gülder munkája, a *Jeannette pusztulása* is az északi sark hőseinek felemelő tragédiája. Egy a sok közül, mert az ember nem tágit s a jégsírokon is új élet fakad.

Basch Mihály ízlésesen, színes, az érdeklődést felcsigázó boríték lapjai díszítik a kifogástalan és stílusos vászonkötést. De ez még nem minden. A könyv vastagságát ne a pakolópapírszerű s a reprodukciók visszaadására alkalmatlan vastag papírral hanem oldalszámmal növelje a Franklin-Társulat. Ezt megköveteli a Franklin-Társulat előkelő helyzete, presztízse, hogy a közönség zsebéből ne is beszéljünk. A tisztavirág életű fapapírok kora lejárt. A reprodukciók jórészével pedig már évtizedekkel ezelőtt találkoztunk más régiebb magyar kiadványokban.

Kondói Kiss József dr.

Dr. Szádeczky-Kardoss Tibor: A magyarországi pénzügyintézetek fejlődése. Közgazdasági könyvtár, IV. kötet. Budapest, 1928. 212 oldal. A Magyar Közgazdasági Társaság kiadása.

Ezen érdekesen megírt közgazdasági és statisztikai monográfia épen azt a tárgykört öleli fel, amely a szakembereken felül a szélesebb körök érdeklődéséhez is közel áll. A könyv első része pénzügyintézeteink történetének vázlatát, amely összefüggő képet ad a magyar

pénzintézeti szervezetről kialakulásától kezdve egészen a legutóbbi évek fejlődéséig. A második rész bemutatja Magyarország pénzintézeteinek háború előtti nagyarányú fejlődését a fontosabb statisztikai adatok alapján, majd a csonka-magyarországi pénzintézetek jelenlegi helyzetét, a háború utáni tőkeátmentés arányát és az egyes pénzintézeti mérlegtételek eltolódását ismerteti. A könyv harmadik legterjedelmesebb része a pénzintézetek érdekeltségeinek statisztikájával foglalkozik, s ezen az eddig elhanyagolt részletkutatási területen igen értékes kutató munkát végez. A pénzintézeti érdekeltségek keletkezési módjának meghatározása után kimutatja, hogy nálunk a nagyipar túlnyomórésztben a nagy pénzintézetek irányító lefolyása alatt áll, s hogy a háború óta a pénzintézetek ipari érdekeltségének számaránya általában növekedett, végül, hogy a pénzintézetek és az ipar közötti kapcsolatok egyre szorosabbakká, intenzívebbekké váltak és az ipar csaknem minden ágára kiterjedtek.

Tanulmányában a szerző néhány olyan kérdéssel is foglalkozik, amelyeknek statisztikai alapon való tárgyalására eddig kísérlet nem történt, mint a pénzintézeti koncentráció jelentősége és a pénzintézetek titkos tartalékai. Az értékes és élvezetesen megírt tanulmány azok számára is bőséges anyagkészletül szolgál, akik a vizsgálat tárgyává tett anyagot nemzet- és társadalompolitikai szempontból akarják tanulmányozni.

Ifj. Rácz Lajos.

Győrffy István dr.: A szilaj pásztorok. („A Magyar Föld és Népe“ 2. kötete.) Kiadja a Debreceni Egyetem Földrajzi Intézete. 1928.

Másfél évszázaddal ezelőtt még más képe volt a Nagy-Magyar-Alföldnek. Ahol máma zöld akácok között apró tanyák fehérlenek, ott hajdan a kövér fűvű legelőmezőkön cimeres szarvú fehér marhák ráziák a kolompot. Ahol a legelő szárazabb szikesbe csapott át, apró tippánós fűvét juhnyájak borotválták. Ahol a lábnyom vagy szekérút a haragos-zöld rébte vészett, ott a sertéskonda bányászott. Más volt az időjárás. Gyakori volt az eső, a harmat délig sem száradt fel. A vizek szabályozatlanok voltak. Az alföldi folyamok árvizei évről-évre pontosan, néha többször, olykor egyszerre beköszöntöttek s a lakott helyeket elválták egymástól, úgy, hogy csak hajón lehetett s kellett közlekedni. Ilyen körülmények között nem volt érdemes gabonát termelni, mert nem volt mód a felesleget értékesíteni. Az utak ugyanis rettenetesen rosszak voltak és sarak idején istenkísértés volt teherrel útnak indulni. A lakosság főjövendelmi forrása s egyben létének fő fenntartója is az állattenyésztés volt, annak is az ősbibb formája, a szilajjóságtartás. A szilaj jószágoknak voltak őrizői a szilajpásztorok. De kik voltak hát azok a szilaj pásztorok? A szilaj vagy másként rideg pásztorok azok voltak, akik esztendőn át künn éltek a gondjaikra bízott jószággal a rétségeken és a lápokon. A csordás, csürhés, juhász reggel kihajtott, este hazahajtott. A gulyás, szelidesikós, kondás, ryáj-juhász tavasszal kiverte, ősszel szétverte a nyáját. De a szilajménés, gulya, konda, szünes-szüntelen künn legelt, télire sem verték szét. Ha szüksége volt a gazdának a jószágra, kiment a rébte s a szilaj pásztorok kiszakították számára teljesen elvadult jószágát, vagy ro-

vásra vették és a többihez hozzáverték a hozott állatot. Az egész gulya azonban sohasem jött ki a rétből, valamint a pásztorok sem. Volt olyan szilaj pásztor, aki harminc esztendeig sem fordult meg a városban.

A Nagy-Magyar-Alföldnek ez a romantikus, de egyben küzdelmes gazdasági korszaka természetesen már régen letűnt. Emlékét élő ember nem őrzi már; de őrzik az alföldi mezővárosok jegyzőkönyvei, körözőlevelei, határtérképei, amelyekből a hangyaszorgalmú szerző helyes történelmi érzéssel, ösztönös néprajzi tudással és élvezetes népirői készséggel fölépítette, megelevenítette ezt a letűnt, fölöttébb érdekes világot. A 46 oldalnyi szöveget Benyovszky István-nak, az ifjabb magyar festőművész-generáció egyik nagytehetségű tagjának 50 rajza díszíti, olyan rajzok, amelyek nemcsak kiváló rajztudásról, hanem a magyar pásztorélet multjának, a magyar köznép testi és lelki életnyilvánulásainak alapos ismeretéről tanuskodnak. (A könyv ára 5 pengő és kapható a szerzőnél is, Budapesten, X., Tisztviselő-telep. Néprajzi Múzeum.)
Madarassy László.

A technika világa. Szerkesztette *Beke Manó.* Budapest, (1928.). Athenaeum. (XXXII+836+42. mell.)

Bár a technika világa ma már valóságos láthatatlan nagyhatalomként szerepel és a laikusok előtt jelentéktelennek látszó változataival is gyakran az embermilliók életmenetét befolyásolja, közönségünk előtt — sajátságos módon — még mindig nem eléggé ismert. Be kell vallanunk, hogy még nemrégiben is alig törekedtünk természettudományi ismeretek gyűjtésére a humanisztikusok mellett. A technika fáradtságosan lassú, de céltudatosan folytonos előrehaladása, ha nem is maradt éppen észrevétel, gondolatkohójába a nagy többség nem törekedett betekinteni. Mikor pedig meglátta e haladás komoly tudományos jelentőségét, érdekes módon, még kevésbé kutatta rejtelseit. Beírta annak kényelmes belátásával, hogy nem ért hozzá: talán hiába is próbálkoznék vele.

Az utóbbi években azonban a technika maga jött közelebb a társadalomhoz. Nemcsak azért, mert szédületesen fejlődő berendezései a társadalom egyre nagyobb rétegének közreműködését kívánják és napi életünk minden lépésénél ma már bonyolult modern eszközök segítségére kell támaszkodnunk, de azért is, mert a technika a legújabb találmányokkal (pl. a rádióval, automobillal stb.) a közérdeklődés elevenét találta meg és sok tekintetben valóságos sportként kezdte önmagát népszerűsíteni. Ma már a napilapokban is állandó rovatok nyílhattak a technika barátainak s ezek a rovatok egyre tágulnak, közönségünk egyre növekszik.

Nyugodtan elmondhatjuk azért, hogy a technika világát áttekintő és ismertető erre a könyvre szükség volt. Ezt igazolja az a nagy érdeklődés is, mely pár hét alatt megvásárolta a mű első példányát. De ezt a sikert általában meg is érdemli.

A *technika világa* ugyanis egyike ama nagyon kevés magyar könyvnek, amely korábbi kiadások tapasztalatain épülve fel mindig kevesebb nyomát viseli magán a gyermekbetegségeknek. Elődje a *Mű-*

Műveltség Könyvtára-nak első kötete: *A technika vívmányai* volt, mely rövidesen két kiadást ért meg. A régi szöveg azonban gyökeres átdolgozáson ment át; mondhatni, egészen új. A könyv terjedelme pedig megnövekedett, képanyaga nagyrésztben megújult. Tartalmában mindvégig aktuális és jellemzően szemlélteti a mai eredményeket.

A munka megírásában a szerkesztőt 24 szakíró segítette, kik közül csak négy dolgozott *A technika vívmányai*-ban. A szétágazó anyag szerkesztési sorrendje nagyjából a korábbi — bár nem teljesen logikus — maradt. E tekintetben, a hasonló német kiadvány (*Geitel: Siegeslauf der Technik*) beosztása szerencsésebbnek látszik.

A huszonzét fejezet — több-kevesebb joggal — nem egyenlő terjedelmű és nem is egyenlő értékű. De nem célunk, hogy az ilyen sok személyes munkánál alig kikerülhető apróbb hiányosságokra igyekezzünk rávilágítani ez alkalommal. Annál kevésbé, mert a tárgy maga gondoskodik arról, hogy a figyelmet lekösse s az olvasó minden fejezetben találjon érdekes dolgokat. Csak a közeljövőben várható új eredmények figyelembevételével sorakerülő második kiadásra való tekintettel jegyünk meg egyet-mást.

Nagyon kívánatos volna ugyanis, ha egyik fejezetből sem maradt volna el a történeti fejlődés összefoglalása, melynek közlését úgy látszik, a helyhiány nem engedte meg. Ha egyúttal a fontosabb fejezetek némelyike is részletesebben dolgoztatnék ki, a mű újabb kiadása szerkezetében arányosabb lenne és sok érdekes résszel egészülne ki. Így a könyv terjedelme növekednék ugyan és az egy kötetből talán kétfő lenne de az nem volna baj, hiszen az érdeklődés egy alaposabb mű iránt mindig komolyabb.

Van azonban egy másik szempont is, mely nagyon is megokolja, hogy e művel ne csak átmenetileg foglalkozunk.

A technika világa — bár erre külön programmal még nem igyekezik rámutatni — tudtunkkal első kötete a régi *Műveltség Könyvtára* átdolgozandó új sorozatának. Annak a sorozatnak, mely a tudományok népszerűsítése terén évekig igen számottevően szerepelt a magyar könyvpiacra. Ennek a vállalatnak mai színvonalú új megjelenését mindenképpen örömmel üdvözölhetjük. Azt is csak helyeselhetjük, hogy a sorozat a leipzig-i *Bibliographisches Institut* hasonló összefoglaló kiadványsorozatának mintájára most gyűjtőnevet nem kap, mert így az egyes kötetek egymás új kiadásának megjelenését kevésbé gátolják. És ami fő, az egymásután következő művek száma ez alkalommal valamivel nagyobb lehet.

A műveltség könyvtára egy természettudományi és egy humanista szcraztrészre volt tagolva. Ezt a természetes beosztást a jövőben is meg kellene tartani. A természettudományi részben azonban a *Föld* és a *Világegyetem* kötetek mellett nagy szükség volna egy kb. két kötetes leíró földrajzra és az *Élők világát* kiegészítő egy-két kötetes leíró növény- és állattanra.

A humanista rész korábbi kötetei lényegesebb átírássra szorulnak. Első sorban a magyar irodalomtörténet! E mű kisértékű szövege helyett legjobbnak vélnénk a még mindig sok tekintetben becses Beöthy-

féle nagyobb irodalomtörténetet korszerűen átdolgoztatni és azt illeszteni be a sorozatba. Meg kellene íratni továbbá — szintén legalább két kötetben — a világirodalom történetét, mellyel előbbi sorozatunk sok huzavona után végül is adós maradt. E kettős irodalomtörténeti művet nagyon szépen egészítené ki a magyar költészet és a világirodalom egy-egy kötetes nagy anthológiája. Elsősorban az *Endrődy-féle Magyar költészet kincsházá-*nak előkészületben álló új nagy kiadására gondolunk, melyet az *Athenaeum* annakidején nagyon szerencsés gondolattal csatolt azonos kötésben harmadik kötetül a *Beöthy-féle irodalomtörténet* mellé. A *művészet könyvé-*nek előbbi lazább szerkezetét egy rendszeres művészettörténettel kellene pótolni, vagy kiegészíteni, legalább két kötetnyi terjedelemben. Végül átdolgozandók és némileg kiegészítendők a magyar és világtörténet kötetei is.

Még valamit szeretnék mondani, éppen a későbbiekre való tekintettel, könyvünk külsejéről is. Első pillantásra meggyőződhetünk arról, hogy nyomásának tisztasága, papirosának, kötésének megválasztása mintaszerű. Ily értékes köteteknél azonban ma már nem volna szabad drótfűzést használni és a metszési felületeket — minden újnyom dísztelen gyűjtésére — fehéren hagyni. A félbörkötésmód újszerű ugyan, de megbízhatóságában kissé kételkedünk. Legnagyobb baj azonban, hogy a kötet tulságosan nagy és nehéz. Ily kézikönyvszerű művet — bármennyire reprezentatív legyen is az — nem volna szabad ilyen nehézkes régi formában kibocsájtani. Ma már nem asztal, vagy szekrénydísznek, de elsősorban olvasnivalónak vesszük a könyvet. Sokkal nagyobb népszerűséget várhatnánk e becses kötettől — és ezt az ismert nagy piaci siker ellenére is állítani merjük — ha csak nagy nyolcadrét alakban (széles angol formában) és a mostani papirosfajt véve alapul, 500 oldalnál rem vastagabb terjedelemben jelent volna meg. Ily formában könyvünk éppen két kötetes lett volna, de használhatóságában is megnövekedett volna. Ezt a kifogásunkat azért is szívesen említettük meg, mert látjuk, hogy az *Athenaeum* új programjában nem ragaszkodik a régi klisék nemszükségyszerű újraközlésére csak azért, mert azok megvannak, hanem mindenképen alkalmazkodni igyekszik — ha áldozatok árán is — az új igényekhez. Egyébként az említett kisebb formába csak a nagy műmellékletek egy része nem tudna beilleszkedni.

A tartalmában és alakjában egyaránt átalakuló sorozat, ha gyűjtőneve talán hiányoznék is, jövőben valóban *A műveltség könyvtára* lenne, melynek értékét nem volna nehéz állandó tudományos színvonalon tartani. Annál kevésbbé, mert — mint ahogy eddig is történt — az egyes kötetek gyakran főiskolai tankönyvként is szerepelhetnének s a nagyobb fogyasztás a fejlődőbb tudományszakokban magával hozná az időnként szükséges új kiadásokat. Ennek a sorozatnak kellene állandóan az *Athenaeum* tudományos könyvterjesztési programjának központjában állani. Meg vagyunk arról győződve, hogy minden kötet idővel a részletekben is tökéletesítve, anyagilag-erkölcsileg egyaránt meghozná azt a komoly és tartós sikert, melyet az *Athenaeum* hatvanéves kultúrmunkájával egyébként is megérdemel.

Dr. Nyireő István.

Lucien Murat hercegné: Nagy Katalin cárnő szerelmi élete.
Fordította Kállay Miklós. Genius kiadás.

Ílát ez a könyv bizony meglehetősen csak „szerelmi“ életről akar szólni, de a szerelmi történetek kedvelőinek bosszuságára éppen emiatt érdektelenebbé teszi a hősnő alakját. Katalin jellemének komoly oldala alig domborodik ki benne s ez a körülmény a közönsége-sebb történetek közé süllyeszti. Katalin maga kormányzott, ebből Murat könyve alapján csak annyit tudunk meg, hogy közönséges sors-ból származó vagy tudatlan, korlátolt kedveseit magas polcokra emelte. Van ebben brutálítás, de ez egyuttal bizonyítéka annak, hogy országának sorsát valóban ez a nő intézte, még jó tanácsadókat sem vett igénybe, amint pl. Mária Terézia tette. Murat nem érzékelteti, hogy minél jelentéktelenebbek Katalin tanácsadói és miniszterei, szükségképpen annál jelentékenyebb kormányzótehetség volt ő maga, az eredményekből ítélve.

Nem ez az egy hiány csökkenti a könyv értékét. Katalin életében nem az az egyetlen tragédia, hogy támasz nélkül kellett kormányoznia. Sorsában egyik nagy csapás az, hogy ifjú korában teljesen értetlenül, úgyszólván elhagyottan állott a fényes cári udvar közepén. Elhihet-jük neki, hogy 16 éves korában el volt határozva — ha nem is szere-lemből, csak kötelességérzetből és uralomvágyból — de el volt hatá-rzva arra, hogy felesége legyen utálatos férjének. Emlékiratain kívül más bizonyítékok is vannak arra, hogy akkor, mikor férje durván mellőzi és alacsonyrendű nőkkel csalja meg s ezzel el is dicsekszik a nagyeszű nő előtt, nemcsak méltósággal tűrni tud, hanem komoly tanulmányokkal foglalkozik. Plutarchost, Cicerót, Montesquieut olvas ugyanakkor, mikor „férje“ inasokkal játszik, s legmagasabb szellemi élvezetét rablótörténetek olvasásában találja.

Még nehezebbé teszi Katalin helyzetét Erzsébet cárnő szigorú-sága. Ez érdekes ellentétben áll azzal, hogy Erzsébet saját fiatalkori szerelmére emlékezteti vissza ábrándosan akkor, mikor korán elhunyt jegyesének unokahugát akarta a cári trónra juttatni. Ezt Murat ter-mészetesen nem említi; ami a szerelmi életben poétikus, tiszta, az nem érdekes előtte. Nem emeli ki eléggé azt a mérhetetlen ellentétet, ami Katalin és férje közt van. Ez magában is elég lett volna arra, hogy meggyűlöltesse Katalinnal az egész férfinemet és kedveseinek megvetésre valló csereberélését mintegy bosszúállásnak tüntesse föl a „világ urainak“ alávalósága miatt. Csak mellékesen említi Szołtikov „hütlenségét“ is. Nem emeli ki részletesen azt a szinte érthetetlen és kicsinyes szigort, amely Katalinnak lehetetlenné akarta tenni még azt is, hogy édesanyjával levelezzék, amely megtiltotta neki, hogy férfimódra üljön nyeregbe stb.

Ez az érthetetlen szigor lázadást idéz elő: a nagyhercegnő meg-tanul színlelni. Kitalál egy nyerget, amely alkalmas arra, hogy tetszés szerint férfi- vagy nőmódra üljön belé. Nem szabad anyjával leve-leznie? Közvetítőnek használja egyik ellenségét, Bestusev kancellárt, aki természetesen belepillanthat a levelekbe. A levelekben Betusevet agyba-főbe dicséri s ezzel pártjának hódítja meg. Nagyon messze es-

nek ezek a szerelmi történetektől? De hiszen annak eselszövényei ezek után érthetőbbek! És nem tartozik-e a szerelmi életbe az a harc, melyet a hatalomért, női méltóságért folytat férjével? Ez német katonákat hozat, Katalin szándékosan ellenkező irányba lovagol a német katonák gyakorlóléhelyétől, tehát férjétől is: oroszoknak mutatkozik ebben csakúgy, mint a vallásos gyakorlatok szigorú megtartásában. Orosznak és vallásosnak mutatkozik Erzsébet temetésekor: mindez küzdelem az ellen, aki az ő szerelmét megvetette: küzdelem a hitvány férj ellen. Milyen fölényes Katalin akkor, mikor követeli, hogy küldjék őt haza, ha nem bánna vele nagyhercegnőhöz méltóan; milyen fölényes akkor, mikor megjuttatja a halálos beteget és gyóntatója útján sikerül kihallgatást nyernie a cárnőtől, akit levelei meg nem hatottak. Milyen groteszk és milyen ostoba ellenfele, Péter, aki ennek a „betegségnek“ hírére házasságot ígér Voronzov Erzsébetnek.

Minderről Murat hercegnő minél kevesebbet tud, éppen úgy, mint Katalin külső és belső politikájáról, pedig ez az, ami érdekesebbé teszi Katalin cárnő szerelmi életét az utcaleányénál, nem pedig az, ha a könyv címébe írjuk: „Nagy“ Katalin cárnő szerelmi élete.

Megemlíti Murat hercegnő, hogy Katalinnak az orosz udvarba utazása előtt beszélt sok minderről az atyja: „ezek a szavak: „tréfa“, „bizalmasság“, „Regierungssachen“, egymást érték végső utasításában“, de nem említi azt az igazán érdekes ténytet, hogy ennek a fiatal lánynak, aki hivatva volt fél Európa fölötti uralomra, a „Regierungssachen“ szót atyja azért mondogatta, hogy beléjük avatkozástól óvja őt! Milyen kitűnő alkalom ez Katalin egyik főjellelvonásának, az önállóságnak kiemelése!

Miután a legérdekesebb történeti tényeket mellőzi, természetesen elő kell vennie a mende-mondákat. Részletesen leírja, hogy Péter képtelen volt a férji kötelességek teljesítésére. — ebben a leírásban ugyancsak humoros az, hogy előbb szintén világosan megírta, hogy a „lobbanékony és csapodár“ Péter gyakran megcsalta feleségét. Leír egy beszélgetést Katalin és Apraxin tábornok közt, mintha Katalin bírta volna rá a tábornokot arra, hogy elkerülje a találkozást a porosz sereggel. Apraxin nem került el a porosz sereget, hanem megverte azt Grossjägerndorfnál, a csata után pedig haditanácsának véleményét kérte ki, és ennek véleménye alapján hagyta abba az üldözést.

Murat hercegnő előtt nem lebeg probléma, őt nem izgatja az a kérdés, vajjon kereste-e Katalin azt a férfit, aki méltó társa lehetett volna? Vajjon csak nem gondolt erre és azért lett olyan sívárrá „szerelmi“ élete, vagy kereste-e és mivel nem találta, súlyosabb keresztet viselt, mint a köztudat gondolja?

Kállay Miklós kitűnően fordított szövegében sok helyt magyaros finomságokra is akadunk.

Török Pál.

Hegyaljai Kiss Géza dr.: Kossuth Lajos élet- és jellemrajza.
I. kötet. 20—25 ezer. Sylvester-kiadás. 1928. 80 lap.

A Kossuth-irodalom nagyon szegényes, legalább is nem aránylik ahhoz a kultuszhoz, ami országszerte megnyilvánult évtizedek óta a Kossuth-szobrok felállításában. A budapesti és newyorki Kossuth-

szobrok felállítása kapcsán az összeomlást követően kiszélesedett Széchenyi-kultusz mellett lankadni látszó Kossuth-kultusz ismét megerősödött. Ennek az újjátámadt érdeklődésnek egyik tanuja Kiss Géza Kossuth életrajzának megjelent első füzeté is.

A közvéleménynek és a hivatalos álláspontnak a háború előtt Kossuth személyével szemben elfoglalt ellütő szellemű állásfoglalásának megfelelően az eddigi Kossuth életrajzok a nagyközönség számára készültek s Kossuth tudományos, feldolgozási életrajzban való regisztrálása a nemzeti értékek patheonjába mind a mai napig várat magára. A várakozásunk tehát inkább egy tudományos életrajz felé fordult s hogy Kiss Géza népszerű és kis terjedelmű munkáját mégis jó szívvel fogadjuk, az abban leli magyarázatát, hogy a régebbi népszerű munkák úgy stílusukban, mint felfogásukban elavultak, sőt ki is veszték a könyvpiacról s Kiss Géza füzeté úgy stíluskészségben, mint a közölt anyag kritikai megválogatásában az előzőknél lényegesebben többet és a mai érdeklődésnek jobban megfelelőt nyújtott.

Amint a könyvecske előszava elmondja, a szerzőt életének külső körülményei mintegy kötelezték arra, hogy a Kossuth-kultusz szolgálatába álljon. Mégis, a könyvecske meg tudta őrizni a szenvedélyeségtől mentes hangot s így hatása — azt hisszük — általánosabb lehet, mint a szónokoló elődöknek. A megjelent első kötet a debreceni kormányzóválasztásig mutatja be Kossuth életét, inkább sikerrel egymáshoz fűzött életmomentumok kiragadásával, mint egybefolyó folyamatossággal. A közölt anyag kellő olvasottságot tükröz vissza s aki e könyvekből ismeri meg Kossuthot, jó kiindulási pontokat nyer a további érdeklődés kiépitéséhez. Érdeklődéssel várjuk az életrajz második felét is, amelyben az eddig megoldottnál nagyobb feladatok várnak a szerzőre, különösen az emigráció belső zavarainak és a dunai konföderáció körüli események előadásánál. *Asztalos Miklós.*

Benyovszky Károly: A pozsonyi magyar színészet története 1867-ig. Pozsony 1928. Steiner Zsigmond. 287 lap. 8°.

Benyovszky nagy szeretettel, odaadással és hozzáértéssel foglalkozik Pozsony színészetének történetével. Több előző munkája (Das alte Theater. — Geschichte der Schaubühne in Pressburg.) után a magyar színészet sorsát írja le, az első kísérletektől a kiegyezés évéig. Végtelen szorgalommal összegyűjtött minden adatot s ezzel egymagában már eléggé meg nem becsülhető munkát végzett, aminek értékét növeli, hogy sok egészen ismeretlen új adatot hozott elő a múlt homályából. (Pld. tisztázta Schodelné származását, megtalálta az első képes magyar színlapot stb.). E lelkiismeretesen végzett munkájában lehetőleg a kortársaknak adja át a szót, megelégedvén az összefoglaló szerény. De annál fontosabb szerepével, melyben tárgy- és korismereteit előnyös oldalról ismerjük meg. Pozsonynak többségében német nyelvű, de mindnyájában magyar lelkületű lakosságát kezdetől fogva megszerette volna hódítani a magyar színészet, s hogy ez inkább csak erkölcsileg sikerült, sok mindenben leli magyarázatát (hiszen a társulatok a tisztán magyar nyelvű városokban is küzködtek a közönnel), nemesak a német nyelvben, Bécs közelségében, ha-

nem anyagi erőik fogyatékosságában s a hazafias alapon való támogatás szalmalángjában is. Azért Pozsony mégis oly erkölcsi vár volt, melynek meghódítását sorba kísérelték meg légből társulatok, a Nemzeti Színházat is beleértve. Mint minden küzdelemben, úgy ebben is siker és bukás váltogatta egymást. Benyovszky függelékben a Pozsonyban előadott darabok s működött színészek jegyzékét hozza, s ezzel munkáját még hasznavehetőbbé tette. *Isoz Kálmán.*

Joó Tibor: *Ady arca a történetphilosophia megvilágításában.* Szeged, 1928. — **Révaujfalvi Fodor Árpád János:** *Ady a modern individualizmus sodrában.* Budapest, 1928.

Érdekes, egymásnak ellentmondó írások, amihez az Adyról szóló irodalomban hozzászokhattunk már. Az egyik egészen fiatal ember tollából való. *Joó Tibor* vázlatnak is kevés, de tehetségre valló elnevezése arról beszél, hogy Ady zseni volt, tehát korszerű, történeti alak, a korszerűtlen talentum-típusokkal ellentétben; egy forduló kor képviselője s ezért kora nélkül megítélni lehetetlen őt. Kívánjuk, hogy az okos előszó után maga a munka is mielőbb megjelenhessen. A másik füzet szerzője *Fodor Árpád János*, az „örök értékek alapján” akarja mérlegelni Adyt. Visszamegy egész Herakleitosig, a dekadencia ősapjáig; példákkal illusztrálva szembeállítja egymással a két világnézetet, az építőt és a rombolót, az örök keresztyén miszticizmust, meg a modernet, a szociális és az individuális gondolkozást. Ezzel így nagyjában megjelöli Ady Endre helyét is. Elfogadjuk ezt a tiszteletreméltó osztályozást, anélkül, hogy teljesen kielégítene bennünket. Ha Adyról, mint a modern individualizmus sodrába került egyéniségről beszélnek nekünk, kíváncsiak volnánk e „fertő” reálisabb jellemzésére is. Fodor csak érzelmi alapon végez vele, meglehetősen sommásan. Ugy beszél róla, mint valami egyoldalúan rosszról, kísértőről, amit Adynak el kellett volna kerülnie. Szerettünk volna hallani e korszak világnézetének mélyebb okairól s azokról az emberi motívumokról, melyek Ady századának képét mégis csak történelmi kényszerűséggel formálták. Fodor csak azt hajtja váltig, hogy Ady kora rossz: hogy miért rossz, az nem izgatja. Adyról is csak kijelentéseket tesz, minden különösebb érvelés nélkül: Ady vallástalan, kétségbeesett individualista (az ördög szentje, akár Nietzsche), meg-meegettér ugyan, de csak szofizmákkal, „mindenkinék igaza van”-féle elvekkkel ámitja magát. A szerzőből folyvást az etikus beszél, kifogyhatatlan retorikájú mondataiban eleve kész ítéletek vannak, bizonyos statáriális, megfellebbezhetetlenek hitt meggyőződés hangján. Keveset érvel és sokat állít, de ritkán meggyőzően. Az ilyenfajta kijelentése pl., hogy az Ady előtti, szociális világnézetű költők közt talán legszembetűnőbb kivétel Amade volt: sehogysem állhatja meg a helyét. Azt sem vehetjük komoly állításnak, hogy Ady gyűlölte a katolikus vallást.

Fodor Árpád mintha csak könyvekből ismerné az embert; szerrinte vagy jó az, vagy rossz. Nem tud az ember sokrétű természetéről, így aztán nem is foghatja fel, hogy éppen Adyban mennyire egyesül a jó és a rossz, a szép és a rút, a szociális faj-nemzet-emberiség és az önző én-imádat két ellenlábás világa. Így csak egyoldalúan, mindig

a rossz oldaláról látja Adyt, nincs megértő szava Ady magyarságának tragikumáról sem s hogy mégis használja — csakúgy általánosságban — a tragikum szót, inkább csak kölesönvett szóvirágnak tetszik az. Adyról, a művésztől semmit sem mond, csupán az embert nézi, akit végtelenül sajnál. Írása úgy hangzik ki, mint egy gyászinduló: „A nap pirosan hanyatlik alá s a sejtelmes őszi alkonyaton az árnyak közt eltűnik Ady Endre ingó alakja. A menekülő hold ijedezve bujdosik az égen, a sötét felhők vadul nyargalnak s közöttük föl-föltünve: egy holt magyar úr táltos lovon üget. Még egy pillantást küldünk utána ‘telve könnyes szeretettel’ s elgondolkozva ballagunk a tragikus úton visszafelé.”

Vajthó László.

Szász Károly: Képek és történetek. Az emlékek közvetlenhatású írója e kötetben egy csomó tárcáját foglalta egybe, melyek kitérően mutatják tolla birodalmának határait. Míg „szunnyadó emlékeket” elevenít föl, míg a múlttá vált valóságot varázsolja újra szemünk, talán még inkább szívünk elé, addig szívesen követjük tolla járását, mert eszményekért való lelkesedés, a mult apró és nagy kincseinek forró szeretete vezérli; azért sem neheztelünk, ha némely újkori jelenséget nem akarva megérteni, harcosan szembeszáll vele, mert e harc nemes erkölcsi és nemzeti értékekért folyik s mindig őszinte és jóhiszemű. Így a multból vett képek meleg színekkel támadnak elénk, az egyéni élmény frissességével élednek újra s szinte cselekvő részeseivé avatják az olvasót annak, ami az író életének egy-egy mozzanata volt. Hozzájárul az elbeszélés közvetlensége, mely a bevezető cikk szerint talán nem is az író fogásából, hanem szintén a valóságból ered, hogy ez emlékeket családjának, gyermekeinek mesélgeti az alkonyat idejében; valósággal olyan „ülj mellém a kandallóhoz”-féle hangulat lengi körül az elbeszélést, mely a család egykori szolgálójáról, egy öreg néni-ről, egy tekintetes úrról, meg a csöndbiztosról, a francia nevelőnéről, a fejskékről s hasonlókról regél. Mihelyt azonban írónk elhagyja az emlékek biztos ösvényét s a költői mese-szövés és alakmintázás légiesebb útjára tér, elmarad a természetesség és a közvetlenség is. Mesterkelt ötletek kényszeredett mesékké való bogozása, a cselekvő és szereplő személyeknek karikatúrához közelálló rajza, a mindenáron való szellemeskedés, mely a „Mákos Ákos”-féle szójátékoktól sem riad vissza: a mult század második felének Balázs—Lauka—Bulyovszky-humoristáit juttatja eszünkbe, kiknek irodalmi eszközei már nem ille- nek a mai korba („Kirándulás a pokolba”, „Történet egy nem szép kis leányról”, „Kata és Tamás”). Egészen mások a mai életből ellesett képek, melyeknek színeit a fájdalom s az öröm keverte („A Gáborék meg az Andrásék”, „A legjobb orvos”), meg a biblia örökéletű forrásából merített történetek (a két utolsó), melyeket költői áhitat leng körül. Szerzőnk szeret költői műveibe egy kis erkölcsi szíverősítőt is csöppenteni s ez módjával nem árt, hiszen Tasso is élt Lucretius tanácsával és „mézszel kente” a keserű orvosság csészéjének ajkát. Mikor tehát szerzőnk írói jelességeit készséggel kiemeltük, ne vegye rossz néven, ha rámutattunk arra a területre is, melyen az ő tehetsége már nem otthonos.

Tolnai Vilmos.

Balla Borisz: A früegeri legenda. Regény. A Stádium kiadása. Budapest. Évszám nélkül. 240 l.

Ezt a regényt irodalmi eseménynek hirdetik a róla eddig megjelent bírálatok. Hangja, tárgya, helyzetrajza új, eredeti, egyéni. Valami mélységekből fakadó erő tör fel benne, ami magával viszi az embert. Nem üres forma, készeltség, a közönség kedvének keresése. Nincs ingadozás a vonalvezetésben, lankadás az ütemben, ernyedés a feszültségben. Akik azt mondták erről a fiatal íróról, hogy sokat ígér, igazat mondtak.

A történet környezete Tirol, bár a főbb szereplők között egy se tirolí De nemzetközi találkozó hely ez a vidék, ahová bármely nemzet fia egészen természetesen kerül. Az ódon kis hegyi városról azt mondja a szerző, hogy: Früegen. Szívesen szállnak ide nyár derekán turisták és üdülők, mert körülötte pompás alpesi tájék ontja a jó levegőt és a hegység változó szépségeit. Annyi szépet, annyi hangulatot és annyi változatot tud mondani róla Balla, hogy szinte irigyli az ember, hogy a szerző nem magyar vidéket analizált föl így a szívvel és a képzelő erejével. Ebben Balla például szolgálhat fiatal és nem egészen fiatal elbeszélőinknek, hogy olyan vidékről ír, amit jól látott és sokféle változatában megszeretett.

Itt, e Früegen mellett, várrom van és ehhez a várromhoz fűződik a früegeri legenda, amely két szerelmes szomorú történetéről szól és sírfeliraton a többi közt ezt az itéletet hirdeti: Akinek megadatott, hogy megtalálja egyszer hívságos álmát, bizony nem állja ki ezentúl a rossz világ siralmaít.

Az, aki Früegenben hívságos álmát megtalálta: Lukács György, budapesti minisztériumi tisztviselő és ez a hívságos álom: Irina Suvotina, orosz grófnő.

Annyira különös ember ez a Lukács György, hogy amit tesz, azt bizonyosan nem csinálná utána száz közül kettő, de amit gondol, azt száz közül kilencvennyolc elgondolja, ha elég fiatal hozzá. Ezért érezzük, hogy ez az ember a mi szenvedésünket szenvedí. Lelki küzdelmeink, nagy rendesen megalkuvásokkal végződnek, nála tiszta következetességgel fejlődnek a tragikumig. Azért szenvedünk vele, mert az ő tragikumja a mi tragikumunk.

Az intézményes élet mostohán bánik az ember vágyaival. Különösen most, a háború kezdete óta, az intézmények annyira lekötötték az egyén cselekvési, sőt gondolkozási szabadságát, hogy az ilyen állapotokkal szemben természetesen fejlődik ki a wertheri hangulat. Ebben a regényben ez a hangulat egyrészt a szerző fiatalságából fakad, mert a huszas évek elején ősi hangulatot hord magával az ember hulló levelekkel, az elmúlás szépségével. De indítékot nyer ez a hangulat a kor általános érzéséből is. A wertheri bánat kettős. Egyrészt sajnálja a kiváló egyént, akiben a wertheri tétel érvényesül: az érzelem elnyomja az akaratot. De titkos fájdalmat érez az uralkodó intézmények iránt is, mert ezeket, erőiknek ez a túlfeszítése, válsághoz fogja vezetni.

Minden mozdulat szenvedést okoz itt a földön. Meghalt fiatalon

és így soktól megóvatott. Ilyeneket mond Lukács. Vagy: Az ömlelküektől, reménytelenül körülvéve, egymásnak el kell hinnünk, hogy van valami szebb az elviselhetetlen valóságnál.

Ez az a pont, ahol Lukács György tovább megy, mint Werther. Mert a német szentimentális ifjú egy nagy fájdalom, mely felemésztí az embert, de Lukács György az élet fájdalmán túl misztikus kiegyenlítésben hisz. Nem evangéliomi életerővel, hanem valami aszketikus, világtagadó csüggedéssel oldja meg az akaratnál erősebb érzelmek problémáját.

Arról egyébként nagyon sok érdekes, jellemző vonást lehetne összeállítani, hogy mennyire különbözik Werther kora Lukács Györgyétől. Werther szerelmese tiszta, jó, egyszerű leány. Irina Suvotina grófnőről azt mondja Lukács, hogy a bűn atmoszférájában érezte őt a legtisztábbnak, legmagasztosabbnak, legérintetlenebbnek. Ez a huszadik század Wertherének szerelmese. De szolgáljon igazolásul, hogy Goethe egy nagy európai megindulás elején írt ilyen tiszta lelkesedéssel, ma meg egy óriási összeesés csalódásait, undorát, képtelen ábrándjait éljük. A vele járó erkölcsi bizonytalansággal, józan-ság és öröm nélkül.

Még egy szép dolog van ebben a regényben, amit nem lehet elhallgatni. Azt a költői meghatottságot érezzük munkájában, amit csak legnagyobb regényíróink alkotásaiban élünk át. Azt, ami Jósika erkölcsi hitéből, Eötvös meggyőződéséből, Kemény rettenetes logikájából és Jókai rajongásából szólt felénk. Az a meghatottság, mely a sorsdöntő tetten túl összeszorítja az ember szívét, hősét, íróét, olvasóét.

Balla Borisznak ez a regénye olyan bemutatkozás, ami rangot biztosít szerzőjének irodalmunkban. Nagy várakozással nézhet a magyar olvasóközönség legközelebbi lépése elé. *Hamvas József.*

Apróbb kritikák. *A Tiszta Élet.* Tanulóknak és Szülőknék. Irta: Dr. Koczogh András. „Vita“ Irod. és Nyomdai Vállalat kiadása. Budapest, 10°, 24 lap.

Nagy és tisztult tapasztalatú, szókimondó, de választékos ízlésű, komoly pedagógus munkáescskája ez a füzet a nevelés egyik legsúlyosabb kérdéséről, a nemi életről. Egyszerű, világos módon minden lényeges ismeretet s minden szempontot érint. Eleven dialektikájú, de tényeken épít. Ezek megnevezésében nem köti álszemérem. A titokban olvasott rossz könyvek, az utca, a képesújságok némelyike s gyakran a társadalom ismert, de kendőzött fertőzése után már nem felfedező az ilyen könyvecske s ezzel a szerző nyugodtan és felelősséggel számolt. Erkölcsi, lelki szempontja, szociális érzéke előkelő, nemes, okos, azaz keresztyén. Jó szolgálatot tett az író és a kiadó e művecske megjelenítésével.

Die ungarische Philosophie. Bearbeitet von Prof. Dr. Ludw. Rácz in Sárospatak. Sonderdruck aus Ueberweg „Grundriss der Geschichte der Philosophie.“ V. Teil. XII. Aufl. Verlag von E. S. Mittler et Sohn, Berlin. 8°. 348—357 lap.

A filozófiatörténetnek ebben a klasszikus összefoglaló művében

jóleső érzéssel pillantjuk meg a magyar filozófia történetének vázlatos összefoglalását. A tudós író természetesen erősen korlátozta a mű egészéhez arányosan megszabott terjedelem, a józan tudományos mérséklet s a filozófia világmunkájában végzett magyar teljesítmény igazi mérete. Akik megszokták, hogy „Ueberweg“ soraiban mennyi utalás, rámutatás, értékelés rejlik a látszólagos egyszerűségben s rövidségben is, azok nagyon fogják becsülni Rácz Lajos professzor munkáját, mert a műhöz méltó módon írta meg ezt a nekünk drága részletet.

A kisebbségi kultúraautonómia Észtországbán. Irta: Csekey István. Különlenyomat a Budapesti Szemle CCVIII. kötetéből. 8°. 31 lap.

Az észtt alkotmány és államélet pompás jogi ismertetései során Csekey István ebben a füzetben a kisebbségi kérdés egész terjedelmét veszi tüzetes vizsgálat alá. A kisebbség jogi fogalmának kialakulását és bírálatát adják az első lapok, majd alapos utalások és bibliográfia alapján az egész észtt kisebbségi jogfejlődést és a mostani észtt kisebbségi törvények taglalását. Az összefoglaló sorok az észtt kisebbségi törvény egyetemes kultúrális jelentőségére mutatnak rá.

Almanach Des Étudiants Hongrois. Rédigé par Nagy Iván. Paris, 1927. 8°. 96 lap.

Magyary Zoltán tömör, sokszempontú és emelkedett bevezetése után kilenc derék fiatal magyar tudós tanulmánya s két fiatal művész munkáiról közölt képek vannak ebben a csinos és ízléses füzetben. Az ajánlások talán néha hátrányosan többek az udvariasság és tisztelet kellő szavaival. A jogi tanulmányok témái praktikusak nemzetünk mai sorsára való tekintettel s a magyar jogi érdeklődést és elmélyedést tiszteletre méltó módon néha kitünően képviselők (M. L. Batho). A természettudomány területéről vett értekezések alaposág és módszer tekintetében francia nyelven is mutatják a magyar iskolázott szellem jótékony német szabású tulajdonságait, (főképp M. N. de Ajtay). Szellemes, szélesmedrű, szép tanulmány a Baudelaire-ről szóló (Mlle C. de Füzeserrry). Az egész füzet értékes, biztató ígért a magyar szellem jövőjét illetőleg.

Szőnyi Sándor.

Ernyey József: Az akácfa vándorútja és megtelepülése hazánkban. (Külön nyomás a „Magyar Botanikai Lapok“ 1926. évi 1/12. számából. 31. lap.)

Az akácfa monophyliajának kérdésében határozottan megállapítja, hogy nem lehet szó egyetlen származási helyről mint centrumról, ahonnt Európára elterjedt; főként bőven kimutatja a párizsi botanikus kert öreg akác fája európai prioritásának tarthatatlanságát. Arról tehát, hogy az akácfa első példánya Párisba került s Franciaországból terjedt volna szét Európára, nem lehet komolyan beszélni. Nagyon valószínű, hogy egyidőben terjedt el önállóan Hollandiában és Angliában is. Magyarországra valószínűleg Ausztria közvetítésével került. Pest vármegyve már 1762-ben ajánlja hivatalos beadványban a fa ültetését, Kramer tábori főorvos pedig 1735. táján ajánlja az akácot az alföld fásítására Savoyai Eugennek. A helytartótanács azonban fásítási utasításaiban az akácot mindenütt következetesen mellőzi. Ezért

az akác magyarországi meghonosításáról csak a XVIII. század végső éveiben lehet szó. A Balkánon Magyarország felől terjedt el, nem Olaszország irányából. A dolgozat végig kísérve az európai irodalmat, nagy apparátussal helyezi be az akácát a korabeli természettudományok történetének a szerző által biztos kézzel és elismerésre méltó tudással megalkotott keretébe.

Dr. Zoltay Lajos: A kálvinizmus és a művészet Debrecenben. — A debreceni temetők művészete. 24 lap.

Dióhéjszerűen, de sokfelé kiterjedő figyelemmel megírt apró értekezés arról, hogy milyen mérvű a multban a művészet ápolása Debrecenben. Cáfolja azt a köztudatba beleevődött balvöleményt, mely Debrecen unalmasnak, ridegnek, művészetek iránt fogékonytalannak hirdeti. A bizonyító adatok nem újak, mégis így együtt látva és kikerekítve, újszerűen hatnak és minden elfogulatlan fő előtt világosan látattják, hogy nem a kálvinizmus az oka Debrecen művészi emlékei hiányának, hanem más, részben természeti, részben történeti adottság s végül, ha sommásan számot veszünk, nem is olyan sok a szemrehányni való. A dolgozat külön megemlékezik a debreceni fejfák tipikus formáiról, önálló művészi típusairól. Az érdekes tárgy, főként a kálvinista magyar temetők művészetének tárgyalása, terjedelmesebb feldolgozást is megérdemelne.

Tóth Endre: Hamel Bruyninx a soproni országgyűlésen. Theol. doktori értekezés. (Külön lenyomat a Theol. Szemle II. évfolyamából.) 30 lap.

Hamel Bruyninx-nek, Hollandia bécsi követének az 1681. soproni országgyűlés alatt kifejtett tevékenységét mutatja be. A gályarab lelkészek kiszabadítása körül sikerrel működött holland követ a nagy céltudatossággal pusztulásra ítélt magyar protestánsoknak kívánt diplomáciai tekintélyével további segítséget nyújtani. Segítségének tényleges értéke nem állott azonban arányban jószándékával. Sem külföldi követársainak, (az egy spanyol követ problematikusan értékű segítségét leszámítva) sem államának határozott támogatását nem érezte maga mellett munkája közben, mincképpen folytán fellépésének súlya sem lehetett döntő jelentőségű a bécsi miniszterek előtt. A dolgozat Hamel Bruyninx jelentéseit használja föl, melyeket a hágai királyi levéltárból *dr. Antal Géza* dunántúli püspök másolt le és becsátott a szerző rendelkezésére.

Madarassy László: A rovással való fenyegetésnek egy XIX. századi emléke. (A kiskunhalasi rovásírásos fapálcák.) 11 lap.

Külön nyomat az Ethnographia (Népélet) 1928. évfolyamából. Bemutatja (fényképmásolatban is) azt a 16. drb. rovásírásos fapálcát, mely a halasi városi levéltárból nemrég került elő. A fapálcákra Nagy Szeder István építész, aki a város monografiáján dolgozik, a levéltár rendezése közben akadt rá. A fapálcák tartalma fenyegetés a város ellen a város határán élő, újabban települt pásztorok részéről arra az esetre ha a város urai a birka tartást tovább is korlátoznák. A város és a pásztorok közt folyt háborúság a XIX. század első évtizedében magasabb bírói fórumok előtt is megfordult sőt felment egész a

nádorig a pásztorok fenyegetéséről pedig: a pálcikák tartalmáról, a város vicenótáriusának s egyben monografusának Tooth Jánosnak írásos jelentése olvasható a halasi levéltárban 1803-ból, mindamellett nincs véglegesen és megnyugtatóan eldöntve, vajjon a kezeink között levő fapálcikák azonosak-e a pásztorok által elküldöttekkel, vagy egykorú, vagy éppen későbbi eredetűek. Ez irányban Madarassynak van néhány, a későbbi kutatás során jól hasznosítható kétsége, mely benne a hitelesség kérdésénél fültámadt, de a pert nem döntötte el végleg. A dolgozatról szóló német nyelvű összefoglalás képet ad Madarassy kutatásának eredményéről.

Dr. Lukcsics Pál: Az esztergomi főkáptalan a mohácsi vész idején. (1500—1527.) A római magyar történelmi intézet kiadványa. 30 l.

Az „Esztergom Évlapjai“ 1927. évfolyamának külön lenyomata. A dolgozat az esztergomi főkáptalan történetéhez szolgáltat adalékokat a főkáptalan tagjai által vezetett egykorú napló adatainak felhasználásával, melyre szerző olaszországi kutatásai alatt a bolognai egyetem könyvtárának kéziratai közt akadt. Ez adatok bővítik az esztergomi kanonokokról Kollányitól megállapított eddigi tudásunkat, néhány eddig ismeretlen nevet iktatva a sorozatba. A forrásul szolgáló kézirat Marsigliinak, a Magyarországon szerencsésen gyűjtő hadmérnöknek gyűjteményében maradt fenn.

Hóman Bálint: Fejérvataky László emlékezete. (A Szent István Akadémia Emlékbeszédei. I. kötet 8. szám. 19 lap.)

Emlékbeszéd, melynek keretét, hangját eleve megszabja a kegyelet, mégis többet nyújt egy alkalmi ünnep meghatott megemlékezésénél. Van benne egy jól használható világos összefoglalás a XIX. század történetírásának fejlődéséről és a fejlődés menetébe bele állítva Fejérvatakynek, a tudósnak és a tanárnak képe, akinek különösen tanári munkája korszakos jelentőségű a történelmi segédtudományok terén. Fejérvatakynek, a tudósnak és embernek jellemzése eleven és megindító. Az utód tisztelete s a szerető tanítvány hálája érzik a szavakon.

Zsinka Ferenc.

Homerosi Békaegérharc. Görögből fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Juhász László. Buday György Pál rajzaival.

A parodikus ízű, vídám hangulatú kis állatépítéssel pattogó magyar hexameterekre öltöztette a fordító. Szerencsésen eltalálta és végig megtartotta a görög eredetinek ellenállhatatlan humorát. Felvonulnak a féltelmes harcosok: Brekegő, Pufókképű, Iszabpúvó (békák) és Sonkazabáló, Zsemlyefaló (egerek) stb. A nevek általában ügyesen vannak megválasztva, bár egyesek talán nem eléggé sikerültek (például: Vészszerető. Zöldséges; Sajtszerető). Annál pompásabbak és erőteljesen kifejezők a hexameterok. A rákhad megjelenése a legsikerültebb része a fordításnak; keményen döngő ütem, rohanó ritmus jelzi, hogy a hősi harcban bekövetkezett a döntő fordulat. Magának a harenak leírása a görög eredetiben nagyon bizonytalan szöveghagyományban maradt ránk. Ebben a részben jól tette volna a fordító, ha nem kötötte volna le magát teljesen egy szöveghez, hanem például felhasználta volna Ludwig alapvető kiadásának vagy Allen szövegének fontos javítását. Be-

esűszott néhány értelemzavaró hiba is; például: 109. „haragudva fiára“, ahol a helyes értelem ez: fia (halála) miatt haragudva. Hasonlók: 246. és 255. sorban. A fordítás azonban egészben véve igen jó. A csinos kis rajzok helyesen illusztrálják a „hősköltevény“ hangulatát.

Szabó Miklós.

Testnek lámpása. Irta: Czeglédy Emánuel. Budapest, 1928.

Sajátságos formája a bibliai elmélkedésnek az a nyolc írás, amit 96 oldalon „hálás szeretettel Nagy Károly református püspök emlékének“ dedikál a szerző. Sokat olvasott, sok kölcsönvett, de sok eredeti gondolatot érdekesen kombinál, sokat vergődött, de a keresztyénség kálvini meglátásában megnyugvást kereső lélek munkája ez. Meglepően gazdag egyéni stílusa sok drága értéket foglalhatna a modern ember számára tetszetős keretbe, ha mindig mélyebbre szállna a ref. keresztyénség kincsesbányájába. „Lámpása“ még „tisztább“ lánggal többet világíthat meg saját maga számára is a romolhatatlan kincsekből.

A szeretet. Elmélkedések. Irta: Balásfalvi Kiss Ernő. Szerző kiadása.

A budapesti fasori ref. templomban a délutáni istentiszteletre egybesereglett egyszerű hívek előtt mondotta el a szerző elmélkedéseit erről az egy témáról. A téma gazdagsága — a prédikátor s az író gyakorlottsága, bibliaismerete, önmagának s az életnek megfigyelése okozza, hogy ismétlésekbe nem esik s a dogmatikai mélységektől irtózó, unalmas, moralizáló „szeretetprédikációktól“ eltérő, élvezetes, építő elmélkedéseket ad. Ifjúsági egyesületekben, biblia körökben, vasárnap délutáni istentiszteleteken csakúgy használható, mint magányos vagy házi áhítatokon.

Patay Pál.

Payr Sándor: Luther és az egyházi ének. Debrecen, 1928. Különlenyomat a Theológiai Szemléből. 42 lap. n. 8°.

Három jól tagolt és gondosan megírt fejezetben foglalta össze kiváló szerzőnk Luther Mártonnak az egyházi énekköltészet és a zeneszerzés területén kifejtett munkásságáról, valamint énekeinek a régi magyar irodalomban elfoglalt helyéről szóló tanulmányainak eredményét. Luther eredeti énekeket írt, régi szövegeket fordított, mindben nemcsak erősítve nyilatkozott meg, hanem az az erőteljes új német nyelv tömörsége is, melynek oly nagy mestere volt. Összesen 36 éneket írt. Ezek több mással együtt csakhamar nyomtatásban elterjedtek. Mint nagy zenebarát, énekelni szeretett, lanton is játszott. Négy dallam elvitathatlanul tőle való, az: *Erős vár a mi Istenünk; Ézsaiás próféta látta őt; Miatyánk; Mennyből jövök most hozzátok.* Luther egyházi költeményeinek a magyar protestáns énekeskönyvben való helyéről, történelmi visszapillantás keretében részletesen emlékszik meg s bőven fejtegeti hatásukat. Kár, hogy a nyomdász az utolsó lapon 12 sornak téves ismétlésével az olvasás zavartalan menetét megszakítja.

Isoz Kálmán.

Dr. Varga Sándor: A német diákság munkája. Szeged, 1927. A Bethlen Gábor Kör (Kolozsvar—Szeged) első vitaestéjén, 1927 október 23-án tartott előadás; a Bethlen Gábor Kör Buday György

szerkesztésében megindult kiadványainak első füzeté gyanánt jelent meg. *Varga Sándor* beszámol németországi tanulmányútjáról, azokról a tapasztalatokról, melyeket német egyetemi városokban, Berlinben, Jénában, Heidelbergben szerzett. Ismerteti a német ifjúság táborait, a két legtávolabb eső pólust, a kommunista és fajvédő diákság csoportjait s ezek közt a különféle árnyalatokat, a fiatalság tudományos, társadalmi, népjóléti stb. szereplését. Hogy a németiséget, minden baj és pártoskodás ellenére, mekkora egység fogja össze ma is, annak jellemző példájául egy munkást említ fel, aki lelkesen hirdette neki a kommunizmust, de már a Ruhr-vidék említésére lángbaborult arccal beszélt a franciák ellen.

Vajthó László.

Kiállítások. A művészi szezont két csoportkiállítás nyitotta meg, az egyiket az *Ernszt Múzeum*, a másikat a *Nemzeti Szalon* rendezte. Az *Ernszt-Múzeum* tárlatának hét résztvevője között a legerősebb tehetség *Bernáth Aurél*, kinek huszonöt képből álló kollekciója egy sokat ígérő fiatal művész pályájának kiinduló állomását jelzi. Kötően szerkesztett, új témákkal foglalkozó kompozícióiban színeinek friss, egészséges ragyogásánál a tárgyak leegyszerűsített s összefoglalt formái monumentálissá válnak. Éles egyéni szeme van és amit s ahogyan lát, azt maradéktalanul igyekszik képeiben kifejezésre is juttatni. Ha jövő fejlődésében ezen az úton fog maradni, azt hisszük, a magyar pikúra egyik legjogosabb reménysége elindulásának lehetünk tanúi ezen a tárlaton. *Bernáth* ragyogó, színekben tobzódó pikúrájával szöges ellentétben állnak *Basilides Sándor* és *Basilides Barna* komor hangulatú festményei. Bár van közöttük művészi felfogás tekintetében különbség (*Barna* témái szimbólikusak, *Sándoréi* groteszkek) kivétel dologában a két testvér művészileg is közel rokonnak tűnik fel. Sötét, piszkos szürke tónusaik, tárgyválasztásuknak azonossága, — mindketten az élet mélységeiből szeretnek meríteni, — közel hozza művészetüket. Nem hisszük, hogy ezen az úton maradvá sokra vinnék a talentumos testvérek; minél hamarabb egészségesebb irányban kell tehetségüket érvényesíteniök, ha fejlődni, haladni akarnak. *Basilides Barna*, mint rajzoló is figyelemreméltó dolgokat mutatott be a tárlaton. *Péter Mária* könnyed, főleg tájképein érvényesülő impresszionisztikus tehetségével, *Vaszkó Ödön* pedig nagyvonalúságra törekvő munkáival járult a kiállítás sikeréhez, melyet *Réfi-Kádi János* dús fantáziájú és kiforrott technikájú rézkarcai és tusrajzai, valamint *Gy. Szabó Kálmán* érdekes felfogásban készült fametszetei tettek teljessé.

A *Nemzeti Szalon* tárlatának öt résztvevője közül *Lenhard Alice* munkáit csak a katalógus hirdette, a művek maguk hiányoztak a Szalon falairól, midőn e sorok írója a kiállítást végigjárta. Rőla tehát nem számolhatunk be. *Györfy K. József* expressionista kompozíciói nyugtalan temperamentumú művésznak érdekes kísérletezései, melyek jövő fejlődésére nézve biztató ígéretek. *Réty Zsuzskának* művészi talentuma, kiváló rajztudása van, színeiben is kiforrott tehetség nyilatkozik. Ő is szép ígéret a magyar művészi jövőndőre. *G. Lázár Ilona* primitívül faragott finom vonalú faszobrocskái továbbá *Nagyné Jakab Piroska* képei voltak még a kiállításon láthatók. *Oroszlán Zoltán*.

SÁNTHA KÁROLY

1840—1928.

Evangélikus lelkész volt. Néhány éve nyugalomban, itt Budapesten élt, miután a sárszentlőrinczi gyülekezetben közel félszázadot szolgált. Nyolcvannyolc esztendőre terjedő élete nagy viharok nélkül, apróbb csatákban folyt le oly gondokkal, melyek minden jó lelkipásztort hiva-hivatlanul meg szoktak lepni. A sárszentlőrinczi gyülekezet a bizonyosság, ahol hosszú tevékenysége csendes hatásokban él tovább, tán nem beszél e bizonyosság harsány szóval, de meg kell nézni a pontosan vezetett egyházi könyveket, a méltóságos tanácskozás régóta megszokott rendjét a gyülekezet konventjében, a szépszámu éneklő népet ünnepnapok idején, a reggeli könyörgéseket télen-nyáron, a rendben tartott egyházi szerelvényeket, az iskolákat, a kiseddövöt, az árokkal kerített és fákkal díszített temetőt. Kifelé a világba nem is kell többet tudni a jó lelkipásztorról, míg élt; azt is jobb, ha csak gyülekezeté érzi a benne munkáló lélek jóra ösztönző erejének áldásaiban.

A lelkipásztorság segédtudományaként a költészetet is művelte. Szolgáltatta általa és vele a maga és mások vallásos elmélyülését. A „Buzgóság Könyve“, az „Órangyal“ és „Költemények“ című kötetei, továbbá egyéb vallásos és etikus tárgyú traktátusai, melyek közül három a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadásában a „Koszorú“ füzetekben jelent meg, néhány más hasonló tárgyú (Olajfa levelek, Zsivora György a nagy emberbarát) pedig a Luther Társaság kadványaiban szép kelendőséget ért, ünnepi versei, cikkei több egyházi folyóiratban jelentek meg és megbecsülést szereztek nekik. Szép számú verse található a jelenleg használatos evangélikus egyházi énekgyűjteményekben.

Költészetével szolgálni akart. Nagyobb volt benne a szolgálat vágya, mint a hiúság. Hamar megtanulta az igénytelenséget, korán tapasztalta, hogy a fellángoló gyönyörűségnél tartósabb a kis örömök melege, ezeket kereste inkább. Éltesebb korában eldicsekedhetett vele, hogy költői pályáját Tóth Kálmán „Hölgyfutár“-ában kezdte egy Heine fordítással, és hogy két versét Arany János is méltónak találta közlésre irodalomtörténeti hírességű folyóiratában, a „Koszorú“-ban, vagy hogy 1895-ben a püspökválasztáson egy-két szavazattal az ő neve is fölmerült, de mint bölcs ember, többre tartotta e lárma nélküli sikerek apró örömét, mint ha az említett folyóiratok minden száma az ő nevét hordozta volna, vagy rárakták volna a püspöki szolgálat terhének nyögését. Nemcsak másnak tanította, de maga is hittelt hitte, hogy „Csak egy boldogság van itt e világon, ha Istenében nyugszik meg a szív“. Versei és vallásos elmélkedései nem adnak új materiát a hívő élet óriási kellektárából, de bennük nyugólt szívnek bensőséges és őszinte hangja csendül. Ebben van hatásuk és ennyi az értékük. Hála annak, aki e hangokat adta számunkra általa. *Zs. F.*

Jegyzőkönyv

a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság 1928. március hó 22-én tartott választmányi üléséről.

1. Ravasz László elnök üdvözli a megjelenteket és az ülést megnyitja.

2. Fölvastatják a főtitkár jelentése.

Főtitkári jelentés az 1927. évről.

Az elmúlt 1927. évről szóló titkári beszámoló Társaságunknak az év folyamán lemondott főtitkárát dicséri első sorban. Közel négy éven át vezette Zsinka Ferenc a szerkesztői teendők ellátásán kívül a titkári hivatalt, és ezalatt az idő alatt nemcsak pénzt szerzett vidéki kirándulások szervezésével, hanem a taglétszámot is tekintélyes mértékben emelte. A titkárságról történt lemondásának súlyosan káros következményei nagyon hamar jelentkeztek, a múlt év végén a választmányuk arról kellett tanácskoznia, vajjon fönntartható-e tovább a Társaság? Már az idej évi történetéhez tartozik, hogy a lemondás folytán keletkezett szomorú helyzetből kivezető utak keresése közben a választmánytól nyert fölhatalmazás alapján az elnökség ideiglenesen engem bízott meg a titkári teendők ellátásával, ez a magyarázata annak, hogy Zsinka Ferenc tevékenységének idejéről az idén én számolok be.

Másik személyi változás kiadóhivatalunk tisztviselőnjének, Hevesy Juliának megváltása Társaságunktól. Amennyire gyöngé fizikuma engedte, nagy lelkiismeretességgel szolgálta Társaságunkat, távozását sajnálattal vehetjük tudomásul.

Fájdalommal emlékezünk meg azokról a választmányi tagjainkról, akik örökre megváltak Társaságunktól. Darányi Ignác, gr. Dégenfeld József, Ferenczi Zoltán és Masznyik Endre halála súlyos csapás volt reánk. Olyan férfiak voltak ők, akiket nem foglalhattunk le magunk részére, hozzájuk jogot formált az egész magyarság, legsúlyosabban mégis minket ért a veszteség, mert ők a magyar nemzet során erejükhöz képest a magyar protestantizmus emelésével igyekeztek lendíteni. Köztéren szerepeltek mind a négyen, de mi legjobban tudhatjuk, hogy az általánosan elismertnél maradaudóbbak és értékebbek az ő működésüknek gyümölcsei.

A lemondás folytán elhalkult titkári tevékenység hiánya észrevehetően mutatkozott a tagok számának apadásában. Az év végére a

tagok száma 185-tel csökkent. Nyugtalanító bizonyosága ez a nagyszámú lemondás annak az aggasztó ténynek, hogy intelligenciánk anyagi helyzete a különböző szanálási műveletek ellenére még mindig nem nyert kibékítő megoldást. Irodalmi estélyeket a múlt évben Kaposváron, Pécsen és Mezőtúron tartottunk.

Ezekhez kell számítanunk a szegedi kirándulást is, amely az 1928. évben zajlott ugyan le, de előkészítése az 1927. évre esik és szintén Zsinka Ferenc munkásságát dicséri.

A Társaság régebbi kiadványai az idén a Bethlen Gábor irod. és nyomdai r.-t.-nál voltak bizományban, az eladott könyvekről szóló elszámolás a pénztári mellékletek közt van. Sajnálattal említhetjük meg, hogy a Protestáns Szemlén és az Egyháztörténeti Adattáron kívül az elmúlt évben sem adott ki semmit Társaságunk.

Ennél a ténynél sokkal aggasztóbbról tett jelentést Zsinka Ferenc dr. úr a múlt év vége felé. A tagdíjak nem fődöztek a Társaság kiadásait és a november 17-ére összeült választmányi gyűlés főtárgya a Protestáns Szemle, sőt a Társaság válsága volt.

Ennek a válságnak emlékénel meg kell állanunk egy pillanatra. Ha körülnézünk a magyar társadalomban s összehasonlítjuk a protestáns társadalmat a többi csoportokkal, azt látjuk, hogy szervezettségben messze marad akár a katolikus, akár az izraelita társadalom mögött. Nemcsak tudományos, hanem szociális, sport, jótékonyági, népgondozó egyesületek dolgában hasonlíthatatlanul fölöttünk állanak. Nekünk tehát arra kellene törekednünk, hogy szervezettségünket fokozzuk, nem ítélni meg arra magunkat, hogy régi jeles egyesületeinket föloszlassuk. És ez a veszély fenyegette Társaságunkat. Ha végigfutjuk a M. P. I. T. tagjainak, vagy akár csak választmányának névsorát, látnunk kell, hogy Társaságunk egyesíti magában a hazai protestáns társadalom vezetőit. Hivatva volna társaságunk a hazai protestáns irodalom és tudományos mozgalmak vezetésére és ezt a vezetésre hivatott Társaságot fenyegette a bukás veszélye.

Természetesnek kell tartanunk azt az örömdetes buzgalmat, amellyel püspökeink és más egyházi és világi vezetőink igyekeztek Társaságunk szanálására. Ennek a szanálásnak eredménye ma még nem látható és ami eddig történt belőle, az a jövő év krónikájához tartozik. Az 1927. év történetéhez mindössze annyi tartozik belőle, hogy a társaság vezetői a társaságot régi alakjában nemcsak fenntartani kívánták, hanem még fejleszteni is.

Ennek a fejlesztésnek keretébe tartozik az irodalmi és tudományos osztály megalakítása. A nyilvános alakulás ennél is az 1928. évben történt, de a szervezés munkája visszanyúlik az 1924. évre. A tudományos osztály tagjait a választmány fölkerésére egy bizottság választotta meg, amelynek tagjai a Magy. Tud. Akadémia, a Kisfaludy Társaság és Petőfi Társaság tagjainak, továbbá az egyetemeken protestáns teológiai fakultásának tanárai sorából kerültek ki. A nyilvános megalakulás éveket tartó olhúzódása az előző titkár-szerkesztőnek munkával való túlterheltségében találja magyarázatát.

Amint ebből is látszik, az élet nem szünetelt a múlt évben sem. Tagdíjaink ugyan késedelmesen folytak be s így pénzzavarban volt

Társaságunk az év végén, de a postai fölszólítások eredményeképpen nemsokára olyan összegek érkeztek, hogy számbavehető pénztári maradvány állott elő.

A zavar tehát csak átmeneti volt. Ez a körülmény semmiképp sem lohaszthatja a Társaság fölvirágoztatására irányuló igyekezetünket. A M. P. I. T. sokkal jelentékenyebb tényező a hazai életben, semhogy tűrni lehetne, hogy akár pillanatokra is zavarok álljanak elő életében, amelyek tevékenységét béníthatják. Sőt azt sem engedhetjük, hogy Társaságunk most kevesebbet teljesítsen, mint a háború előtti években. Ha pedig azt akarjuk, hogy ne szenvedjen pangásban, akkor fejlesztenünk kell, mert fejlődés nélkül az élet pangás.

Tisztelettel kérem jelentésem tudomásulvételét.

Tudomásul szolgál.

3. Zsinka Ferenc szerkesztő fölolvassa szerkesztői jelentését.

A Társaság anyagi viszonyai a megelőző évhez képest nem mutattak szembeszökő változást, aminek következtében a Protestáns Szemle keretei is az előző évhez igazodtak. Terjedelme nem lett szűkebb, de nem is bővült észrevehetően. 672 oldalon, 42 iv terjedelemben jelent meg, tíz számra elosztva. Munkatársainak száma 108 volt az év folyamán. (Az előző évben 106.) A három megelőző esztendőben a Protestáns Szemle tartalmát összefoglaló idegen nyelvű kivonat ez évben nem készült el. A Tudományos Társulatok Szövetségétől erre a célra évenként járó összeget az elmúlt évre nem kaptuk meg, magunknak pedig nem volt a mondott célra elegendő erőnk, bár az idegen nyelvű összefoglalás hasznát jól föl tudjuk mérni.

A Protestáns Szemle rovatai nagyjában változatlanok maradtak. Egyetlen új rovatot nyitottunk „Arcképek” címmel, a szépirodalom újabb művelőinek ismertetésére. Tíz író arcképét mutattuk be e rovatban, amelyet a folyó évben is folytatni kívánunk azzal a lényegtelen változással, hogy nem kívánunk megmaradni szorosan a szépirodalom terén. Legkiterjedtebb rovatunk a kritikai rész. Hangsúlyozni kívánjuk, hogy szigorú, tárgyilagos, mindenkéfféle jöhíszemű kritikára törekszünk. Kritikánk megbízhatóságát azzal igyekezzük elérni, hogy a művek cenzúrájára szakembereket kérünk fel.

Szembeötlő lehet a Protestáns Szemle kritikai rovatának gazdagsága, talán éppen szemetszűrő is, de aki közelebbről látja napilapjaink pajtáskodó könyvajánlgatásait, tolakodó reklámját, szükségesnek találja a közönség megvédését kellő felvilágosítás által. Jól szolgálta munkatársaink felsorakoztatásának érdekét is a Protestáns Szemle és a M. P. I. T. köré a jelentékeny számú kritika, amely egyébiránt nem idegen a protestánsizmus szellemétől sem.

Örömmel jelentem, hogy 15 évi szünetelés után megindítottuk a M. Prot. Egyháztört. Adattárat. Szükség volt és szükség lesz a protestáns egyháztörténet forrásainak rendszeres felkutatására és kiadására. A kiadott kötet az 1902-ben megindított vállalat 11-ik darabja a Társaság tudományos könyvsorozatában a 30-ik számú. Folytatása erre az évre anyagilag biztosítva van. A Társaság egyéb kiadványait (Koszorú, Házi Kincstár) ezideig nem sikerült útra indítani, anyagi erőnk mértéke szabja meg a jövő évben is tevékenységünket.

Tisztelettel ajánlom jelentésem szives elfogadását.
Tudomásul szolgál.

4. Szelényi Gyula fölolvassa a távollevő pénztárnok jelentését. A választmány a számvizsgáló-bizottság meghallgatása után a bemutatott elszámolásokat rendbenlévőknek találta, a felmentvényt a szokásos fenntartásokkal a pénztárosnak megadta.

5. Elnök az ülést bezárta.

JEGYZŐKÖNYV

az 1928. évi március hó 27-én tartott közgyűlésről.

1. Ravasz László elnök az ülést megnyitja, a jegyzőkönyv vezetésére Zsinka Ferenc szerkesztőt, hitelesítésére Schneller Istvánt és Hamar Istvánt kéri.

2. Ravasz László elnök jelenti, hogy a választmány átvizsgálta és rendbenlévőnek találta a titkár, szerkesztő és pénztáros jelentését, ezeket tudomásul vette és a pénztárosnak a szokásos fölmentést megadta. Közgyűlés a jelentést tudomásul vette.

3. Számvizsgáló bizottsági tagokul megválasztottak Baros Gyula, Szelényi Aladár és Deák Béla.

4. Elnök az ülést bezárta.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadványai:

Házi Kincstár.

Pengő

1. Miller—Szász. Csendes órák. (Elfogyott.)	—
2. Barde E.: Mártha és Mária. (Elfogyott.)	—
3. Szaboleska M.: Áhitat, szeretet.	—
4. Sheldon: Az Ó nyomdokain, vagy mit tenne Jézus?	—
5. Kenessey B.: Női jellemképek.	—
6. Raffay S.: Jézus példázatai. (Elfogyott.)	—
7. Dalhoff—Csizmadia: A keresztyén szeretet munkái.	—
8. Raffay S.: Jézus hasonlatai.	—
9. Opzoomer K. V.: A vallás gyümölcse.	—
10. Pfennigsdorf: Hit és szabadság.	—
11. Thomas: Az evangélium és szociálizmus.	—
12. Szabó A.: Külmissziói kalauz.	—
13. B. Pap I.: A belmisszió hősei.	—
14. Pruzsinszky P.: Hitünk hősei.	—
15. E. Skovgaard—Petersen: Akarsz-e diadalmaskodni?	—
16. Szóts F.: A vallás élete.	—
A Házi Kincstár ára:	
Kötetenként, füzve — — — — —	2.30
Diszes vászonkötésben — — — — —	4.—
A 3—8. kötet csak füzve, a 9—16. kötve is kapható.	
Emlékezés Kálvinról. Irták többen. 8 ^o — — — — —	2.30
Fejes István: A protestáns egyház feladata, tekintettel a jelen egyházpolitikai és társadalmi kérdésekre — — —	—35
Kenessey Béla: Károli emlékkönyv. — — — — —	1.70
Koszorú-füzetek. Vallásos iratok, számonként — — — — —	—06
Masznik Endre dr.: Jézus élete evangéliumi képekben. I—II.	4.50
Mokos Gyula: Herczegszöllösi kánonok hasonmásos kiadása, jegyzetekkel és rokonkánonokkal — — — — —	3.60
Pokoly József: A protestántizmus hatása a magyar állami életre	3.60
Protestáns Szemlé folyóirat:	
1889 — — — — —	1.15
1890, 3—4. füzet — — — — —	—60
1891, 2—4. füzet — — — — —	1.70
1892 és 1893, á — — — — —	2.25
1894, 1895, 1896, 1897, 1898 és 1903—1917, á — — —	5.60
1918, 4—6. füzet — — — — —	1.70
1919 és 1920, á — — — — —	—60
Révész Imre munkái a pátens korából — — — — —	1.70
Szász Károly: A protestáns egyház viszonya a társadalmi kérdésekhez — — — — —	—30
Zoványi Jenő: Magyar protestáns egyháztörténeti monografiák	2.30
Két ifjúsági irat:	
Raffay Sándor: Fénysugarak. Ifjúsági irat 6—12 éves gyermekeknek — — — — —	3.—
Raffay Sándor: Nemes ösvényeken. Ifjúsági irat 12—16 éves ifjaknak, szép kötésben — — — — —	3.—

Megrendelhetők bizományosunknál Bethlen Gábor könyvkereskedés Budapest, IX., Kálvin-tér 8.

TUDNIVALÓK

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁGRÓL

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG TISZTVISELŐINEK NÉVSORA.

Lelkeszi elnök: RAVASZ LÁSZLÓ Főtítkár: TÖRÖK PÁL
Világi elnök: BETHLEN ISTVÁN gróf Szerkesztő: ZSINKA FERENC
Lelkeszi alelnök: KAPI BÉLA Pénztáros: BENDL HENRIK
Világi alelnök: KAAS ALBERT báró Ügyész: FROMM LAJOS

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár): évenként 20 pengő, előfizetési díj egész évre 22 pengő.

A lap szellemi részére vonatkozó küldeményeket ZSINKA FERENC szerkesztő címére (Nemzeti Múzeum Könyvtára) kell küldeni. Lapzárta a hónap tizenötödikén.

Kiadóhivatal: BUDAPEST, IX., KÁLVIN-TÉR 8. SZÁM, ahová az expedicióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa: BENDL HENRIK, az ev. egyház pénztárosa, Budapest, IV., Deák-tér 4. — Tagsági és előfizetési díjak (ha nem postatakarékpénztári csekklap útján történik azok beküldése), a küldemény pontos megjelölésével, az ő címére küldendők.

Főbizományos: STUDIUM könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T. BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 21. — Telefon: József 453—28.

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is eszközölhetők.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kálvin-tér 8. — Telefon: József 458—15.

Price: $\frac{1}{2}$ year $1\frac{1}{2}$ dollar, 8 shilling, $4\frac{1}{2}$ fl., 9 francs swisses.

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ:

RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:

ZSINKA FERENC

TÁRSSZERKESZTŐK:

PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

TARTALOM

Schneller Károly: Az egyke-javaslat előtt. 609.

Muraközy Gyula: La Fontaine. 619.

F. E. Sillanpää: Egy leány. Finnből fordította *N. Sebestyén Irén*. 625.

Bóka László: „Ab insidiis diaboli libera nos Domine!“. — Tavaszti temetés. (Versek.) 631.

KRÓNKA: Bunyan. *Máthé Elek*. 632. — Anekdotá és adoma. *Bodor Aladár*. 634. — Némety Ferenc zsoltárfordító halálához. *Gulyás Pál*. 635.

ARCKEPEK: Imre Sándor. *Karácsony Sándor*. 636.

KRITIKAI SZEMLE: Czeglédy Sándor: Bibliai Régiségtudomány. *Arokháty Béla*. 641. — Ferencz József unitárius püspök emlékezete. *ri*. 641. — Juhász Kolomann: Die Stifte der Tschanader Diözese im Mittelalter. *Fekete Nagy Antal*. 642. — Erdősi Károly: Napsütéses Indiában. *Dr. Kondói Kiss József*. 643. — Dr. Valentényi Gáspár: Az elemi népoktatásügy autonómiája törvényhozásunkban. *Trócsányi Dezső*. 645. — Tisza Évkönyv 1926–1927. *Albrecht Ferenc*. 646. — Cornea Tamás: A kisebbségi kérdés. *Gramantik Margit*. 647. — Miskolczy Gyula: A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában. *Dr. Gárdonyi Albert*. 651. — Kecskemét város gazdasági fejlődésének története. *Madarassy László*. 653. — Hoffmann Edith: A Nemzeti Múzeum Széchenyi² Könyvtárának illuminált kéziratái. *Horváth Henrik*. 654. — vitéz Málnási Ödön dr.: Hajduszoboszló története. *ri*. 657. — Pourtalés, Guy de: Liszt Ferenc élete. *Isoz Kálmán*. 658. — Hollósy Kornél: A hangjegyírás és olvasás elemei. *Isoz Kálmán*. 659. — Szerb Antal: Az udvari ember. *Németh László*. 660. — Ibsen Henrik összes művei. *Vajthó László*. 661. — Regényfordítások. *Kerecsényi Dezső*. 661. — Zola: A pénz. *Ady Lajos*. 663. — A török hodzsza tréfái *Dr. Nyireő István*. 664. — Erdélyi füzetek. *Szöllősy István*. 665. — Székely Jenő: A Csehi-család. *Fehér Gábor*. 666. — Erdélyi József: Az utolsó királyság. *Marconnay Tibor*. 667. — Ádám Dezső: Falu a hegyek között. *Pásztor József*. 669. — Földi Mihály: A csábító. *Hamvas József*. 669. — Orbók Attila és Terestyéni György: A magas iskola. *Zsigmond Ferenc*. 670. — Révész Béla: Mosoly. *Marconnay Tibor*. 671. — Pásztor Árpád: Unt élet rabszolgáinak. *Vajthó László*. 672. — Színházi szemle. *Vajthó László*. 673. — Kiállítások. *Oroszlán Zoltán*. 677.

E szám ára 2 Pengő.

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA.

Jelen számunkhoz csekket mellékelünk azok számára, akik ezévi tagdíjukat még nem fizették ki. Kérjük a hátralékos összeg mielőbbi kiegyenlítését.

KIADÓHIVATAL.

A

MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG
VIDÉKI ÚTJAI.

Debrecenben október 13-án, este a kistemplomban gyűlt össze a közönség a Társaság irodalmi-estjének meghallgatására. Az előadást elnökünk *Ravasz László* tartotta, amelyben a protestantizmus külföldi vonatkozásait, egyetemes problémáit ismertette. Rajta kívül részt vettek az ünnepélyen:

Szele György ref. lelkész, *S. Kring Olga*, *Baja Mihály*,
Szegedi István és *Böszörményi Jenő* ref. lelkész.

Hajdunánáson október 14-én, délelőtt a pályaudvaron küldöttségek fogadták a püspök urat, aki a ref. templomban *Kolozsváry Mihály* imája után prédikált, délután pedig a gimnázium tornatermében tartott előadást *Krisztus követéséről*. Úgy délelőtt mint délután feltűnést keltett a nánási vegyeskar, mely vitéz *Maklár János* karnagy vezetése alatt az ország legjobb énekkarai közé küzdött föl magát. Az estélyen szerepeltek: *Somogyi Pál* ref. lelkész, *Ember Mária*, *Molnár Margit*, *Mészáros Pál*, *Fehér János* és *Madai Gyula* országgyűlési képviselő.

A szép napot jól sikerült szeretetvendégség zárta be.

IRODALMI ESTÉLYEK

rendezésére vonatkozó kívánság *Török Pál* titkárnál
(V., Akadémia-u. 2.) jelentendő be.

CSAK EGY ÚJ TAGOT

gyűjtsön minden régi tagtársunk és Társaságunk minden anyagi gondtól mentesen teljesítheti nagyszerű föladatát!

SÁNDOR BÉLA festőművész, iparművészeti tanár *Petőfi Sándor* örök-szép költeményét, a „*János Vitéz*”-t falfestményen örökítette meg. A művészi alkotás kicsinyített másolatai 12 darabból álló színes levelezőlap sorozatban jelentek meg.

A művészet iránt érdeklődők figyelmét felhívjuk a szép sorozatra, amely ifj. *Pataki Mihálynál* (VII., Ilka-u. 5.) rendelhető meg. A 12 drb-ból álló sorozatára ajánlott portóval együtt 1'36, izléses albummal 3'42 P.

Az egyke-javaslat előtt.

Mielőtt arra a kérdésre válaszolnánk, hogy milyen legyen a javaslat, fel lehet — s talán fel is kell — tenni a kérdést: legyen-e egyáltalában egyke törvény? Ugyan több ízben is hangoztattuk, hogy a népesedéspolitika nem merülhet ki a halandóság mérséklésére irányuló intézkedésekben s hogy a születési arány csökkenésének az ellensúlyozására is meg kell találnunk a helyes eszközöket,¹⁾ de azért nem tudjuk súlytalannak tekinteni azt a véleményt sem, amelyik — persze változatos érvek alapján — részben elítéli, részben feleslegesnek tartja a kérdésnek törvényhozási úton való szabályozását. Világos, hogy mindazok, akik szigorúan az *individualizmus* álláspontján vannak, eleve tiltakoznak minden olyan intézkedéssel szemben, amelyik az egyén felettébb intímus akaratelhatározására — azt az egyéni felelősség kategóriájából kiemelni szándékozván — legalább is befolyást gyakorol egy az egyén céljaival sokszor ellentétes, de legalább is közömbösnek tűnő célkitűzés érdekében. De az sem kétséges, hogy azok, akik a népesedési politika egyedüli céljául a *minőség* javítását és emelését vallják s akiknek épp ezért mindegy az, hogy a népszám növekedik-e vagy csökken, szintén csak arra az eredményre juthatnak, hogy a fajfenntartási szándéknak a mennyiség emelése érdekében való befolyásolása helytelen.

Azok, akik a végképpen elkerülhetetlennél több szabályozást eleve ellenzik, az ily messzemenő beavatkozást — ha csak kiinduló álláspontjukból nem akarnak etikailag elítélhető engedményt tenni — *etikailag* is értékelni, illetve kárhozhatni fogják. Míg azok, akik csak a népesedéspolitika céljait illetően vannak más véleményen, de egyébként általában a beavatkozás, az intenzív szabályozás hívei, azok csupán *logikailag* fognak a — szerintük — helytelen, alkalmatlan eszköz felett bírálatot gyakorolni.

Bizonytal nehezebb helyzetünk van azokkal szemben, akik merev individualisták, semmint az utóbbiakkal szemben. Az, hogy beavatkozzunk-e az emberi együttélés folyamataiba, irányítsuk-e vagy sem: nem kis mértékben világnézeti kérdés. A világnézet er-

¹ Erre vonatkozólag I. „Népesedéspolitika és többtermelés“ Sárospatak, 1922. c. kisebb tanulmányom 24. és köv. l. továbbá „Az egyke oka és ellenszerei“ (A „Társadalomtudomány“ körkérdés során adott választ 1924. 1 sz.) „A születési arány újabb alakulása“. Magyar Statisztikai Szemle. 1926.

kölesi, metafizikai és kultúrális alapjai, rugói bonyolult szövédéket képeznek. Tulajdonképpen ezeket az alapokat kellene kritizálni, hogy az ellentétes világnézetből fakadó és a beavatkozásra vonatkozólag a mienkkel ellenkező irányban kialakult felfogást megcáfoljuk. Akik a társadalmat egy magasabb rendű organizmusnak tekintik, az individiumot pedig e magasabb rendű szervezet — bár még annyira is értékes és színes — alkotó részének, azok az *egész*, a közösség felismerhető céljainak és érdekeinek megfelelő beavatkozás eszméjét helyesnek vallván, nehezen fogják meggyőzhetni azokat, akik az *egyén* szabadságát és érdekeit választván az értékelés kiinduló pontjául, az egyéni érdekek szabad küzdelméből, illetve az ezen küzdelemből megszülető összhangból jósolják a csak másodlagosan figyelembe veendő közösség üdvét. A vita tere itt szédületesen nagy s a kompromisszum kilátásai nem kedvezőek. Bizonytalán azért, mert a gyökerek mélyről fakadnak s természetük-nél fogva olyanok, hogy más-más fajta gyümölcsöt teremnek. Az élet ugyan e vitát kissé akademikussá devalválta. A legkülönbözőbb minőségű, a bölcsőtől a sírig kísérő szabályoknak, irányításoknak oly nagy arányú növekedése tapasztalható -- hozzá még határozottan gyorsuló tendenciával, - - hogy a be nem avatkozás és a merev individualizmus álláspontját ma hirdetni szinte anakronizmus. (Talán felesleges is hangsúlyoznunk, hogy pusztán ezzel még az elv helyessége vagy helytelensége nincs eldöntve.)

Amikor *általában* a beavatkozás elvi álláspontjára helyezkedünk, ezt azért tesszük, mert egyfelől az emberi természetről és önzetlenségéről nincs jó véleményünk s ez alapon — egyelőre — nem tudunk hinni a legkülönbözőbb érdekek automatikus kiegyenlítődésekben s másfelől pedig, mert hiszünk abban, hogy az emberi nem haladását szolgáló eszközök helyes felismerése egyre inkább lehetővé válik s végül, mert valljuk, hogy ha már a magasabb rendű organizmus: a közösség kisebb-nagyobb functionalis zavarok nélkül nem lehet meg s így a közhatalom szükséges valami, akkor éljen is okosan és intenzíven a maga hatalmával a közösség érdekében. Már csak azért is, mert a mindent szabadjára hagyó passzivitás s az azáltal létrejövő káros eredmények kockázata ezidő-szerint nagyobb és evidensebb, mint a köz érdekeit, vagyis organikus szempontot követő s bár még helyel-közzel fátyolos szemű, de egyre helyesebb látásra képesített aktivitás szintén nem tagadható kockázata. — Hogy a végső ideál a szabadság, vagyis a be nem avatkozás légkörében kialakuló érdek-összhang, azt nem is vitatjuk, de hogy az erkölesi és értelmi fejlettség ezt lehetővé tevő fokára mikor jut el — ha egyáltalában eljut — az ember, az lehet a kisebb vagy nagyobb fantázia kérdése, de belátható időn belül nem aktuális kérdés. Erős és a szolidaritás öregbitésére beállított, de az egyénnek a közre értékes bármily tulajdonságai számára szabad levegőt biztosító beavatkozás lesz csak ennek az igen-igen távoli eszménynek az eszköze. Az eszmény annyira távoli, hogy egy-

előre maga ez a tulajdonképpen szöges ellentétnek tetsző eszköz (t. i. az intenzív beavatkozás) is még cél, amelynek elérésére szolgáló helyes eszközök felismerése a ma és a belátható jövő feladata.

Egyébként a beavatkozás és a „laissez faire“ alapjában ellentétes elvei közt van bizonyos érintkezési pont, amelyen keresztül rés nyílik némi közvetítésre.

1. Mint már említettük a beavatkozás hívei minden reservatio mentalis nélkül vallhatják — szerényebb vagy merészebb ívelésű fantáziájukhoz mérten más-más lendülettel — végső célul a külső szabályozást minimumra csökkentő vagy azt éppen kiküszöbölő életét az összeműködő embereknek. A beavatkozás híve azt is szem előtt fogja tartani, hogy mindent szabályozni nem lehet; sőt attól sem kell elzárkózni, hogy kijelentsé: nem is szükséges és nem is kívánatos mindent szabályozni. Az érző, értékelő és cselekvő individuumok végtelen sokfélék a különböző funkciók alapját tevő temperamentum, értelem és akarat milliányi kombinációt mutató sokfélesége szerint. Nem lehet előírni azt, hogy miképpen érezzünk, hogyan értékeljünk. A szintén csak korlátoltan befolyásolható milieu nek és a hagyománynak is van szerepe abban, hogy milyenek az eszményeink s hogy miképpen érzünk, reagálunk, de mégis az egyén sajátos véralkata, öröklött lelki tulajdonságai és értelme fognak dönteni az érzelemvilág és az eszmények rangsorának a végleges kialakulása tekintetében. A cselekvés, illetve az alapját képező akarat már fokozottabban függ a milieu-tól, jöllehet az egyén testi-lelki konstitúciójának még mindig nagy a szerepe. Most már minél kevésbé érinti az ember cselekvése vagy magatartása közvetlenül az embertársait vagyis minél kevésbé jelent egy cselekvés közvetlen kollízió-lehetőséget ember és ember között s így minél internebb ügye az illető akaratelhatározása az egyesnek, annál kevésbé valószínű, hogy ez az akarat tételes, külső intézkedésekkel közvetlenül befolyásoltassék, mert annál nagyobb szerepe lehet az illető akaratelhatározásában az ellenőrizhetetlen és legfőlegb csak a milieu által közvetve befolyásolható egyéni vonásoknak. (Érzelem, értelem, akarat.²)

2. Másfelől az individualizmus legszélsőségesebb hívei is egyértelműleg vallják, hogy bizonyos minimális, elkerülhetetlen mértékig *kell* szabályozni, *kell* beavatkozni. Hogy „elkerülhetetlen“ alatt mit értsünk, erre a kérdésre már — ha a logikus, merev elvből engedünk — persze rugalmas, ingadozó feleleteket fogunk kapni. A külső béke és a belső rend biztosítása önmagában alig elegendő. Hiszen csupán a magántulajdon védelme és érvényesülésének minden vonatkozásban való biztosítása a szabályozásnak oly szinte áttekinthetetlen szövedékét hozta létre a fejlett kapitalizmus korában, hogy egy következetes individualistával nem is oly könnyű elhitetni azt, hogy mindez elkerülhetetlen. Azonban ha so-

² Persze a milieu irányításának a lehetőségeit egyáltalában nem érinti ez a megszorítás.

kaig fog ezen medítálni és ennek eredményeképpen a bonyolult szabálytömkeleget egészében nem tartja elkerülhetetlennek, akkor félős, hogy magában a magántulajdonban is egyik gátját fogja látni az individualizmus megkötöttségtől, túlszabályozástól ment érvényesülésének. Ha azonban idáig nem jut el, akkor joggal kérdezhetjük tőle: hol van az a határ, ameddig a beavatkozásban el lehet menni s melyek azok az életviszonyok, amelyek már nem vonhatók szabályozás alá?

Ha — egyébként helyesen — elfogadjuk azt, hogy a tőzsdei határidő üzlet feltételeinek jogi szabályozása elkerülhetetlen, úgy vajjon mennyiben lehet jogunk az államot alkotó nép számbeli intakttságát fenyegető baj elkerülése céljából alkalmazandó szabályokat elkerülhetőnek minősíteni?

Mihelyt az elvi álláspontból engedményeket tesznek az individualisták, (már pedig Smith-től, sőt Rousseautól kezdve — a szélső anarchistákat nem tekintve — mindnyájan tesznek) egyszerűben reménytelen vállalkozássá válik az „elkerülhető“ vagy „szükségtelen“ jelszavakkal ellenezni a minden értékelés forrását, az emberállományt kikezdő baj megelőzésére vagy lektüzdésére irányuló törvényhozási intézkedést. (Itt tudatosan árnyékban felejtjük azt a később még sorra kerülő kérdést, hogy vajjon mily mértékben sikerülhet egyáltalában ezt a bajt törvényhozásilag orvosolni.)

Arra a megjegyzésre, hogy a gyermeklétszám befolyásolása *különösképpen* elítélendő és pedig azért, mivel a családi élet szentély, amelybe nem szabad nyúlni senkinek s mert mindenkinek leg-egyenibb dolga az, hogy akar-é egyáltalában, avagy hogy hány utódot akar, válaszunk a következő: 1. Oly balga törvényhozás, amelyik képességeinek határát túlbecstülve kötelezőleg előírná a minimális gyermek-létszámot, bizonyval amúgy sem akad. 2. Ha a közösséget, mint organizmust tekintjük, amely nem jött létre ok nélkül és nem keletkezett cél nélkül, akkor nagyon is nem mindegy, hogy egészséges alkotó egyedei hagynak-é hátra utódot vagy sem s hogy vajjon általában az organizmus egészséges továbbfejlődése biztosíttatik-é vagy sem?

Minden meddőség tulajdonképpen tagadása az életnek, ennek az öröktől való és örökre való csodának. Az egy gyermeket nemző család félig-meddig szintén tagadója a létezés, a fennmaradás gondolatának, mert az emberi nem összezsugorodását jelenti az egyke rendszere. A *létezés* igenlését a két felnevelt gyermek symbolizálja, a *teremtés* igenlése, helyeslése pedig a három gyermeknél kezdődik. A harmadik felnevelt gyermek az a mennyiség szerint való gazdagodás, amellyel a szülő bekapcsolódik a teremtés folyamatába. Ennek a harmadik gyermeknek a kenyere, vágya és tette azok a letagadhatatlan új erők, amelyek elsősorban ösztökélik az emberiséget az adott s így nem növelhető földgömbnek egyre tökéletesebb kihasználására, a technikai és tudományos haladás előnyeinek megszerzésére. Hogy megrázkódtatások és szenvedések útvesztőin át?

De vajjon e kikényszerített haladása tudománynak, technikának nem fogja-e szükségképpen vagy lehetetlenné tenni vagy kiküszöbölni a megrázkódtatásokat? S a természetnek meg a társadalomnak gyorsuló megismerése — a szolidarizmus kényszerű tényerésével karöltve — hosszabb idő perspektívájából nézve mégis csak emelte s emelni fogja a megsokasodott népesség általános élet-színvonalát.

Ha most már elfogadjuk azt, hogy a közösséget képviselő kollektív akarat az emberi élet még oly aprólékos kérdéseiben kifejezheti tilalmaid vagy előírásait, vajjon mi okunk-jogunk van kétségbevonni a köznek azt a jogát, hogy a létezés, a teremtés igenlésének a kérdésében állást foglaljon? A közösség akarhatja önmaga folytatását, örök életét. Joga van minden nemzeti közületnek akarni. — függetlenül az imperialisztikus erők feszítő és zavaró tényezőjétől, — hogy azok az emberiség szingazdagsága szempontjából is értékes, egészen sajátos kincsek, mint amilyen a nemzeti nyelv, irodalom, művészet, az érület- és gondolkodásbeli sajátosság, el ne kallódjanak, de éljenek, fejlődjenek. Már pedig ha a moddóság vagy a legszélsőségesebb gyermekkorlátozás egy társadalomban általánossá válnék, akkor az „idő rostáján“ hosszabb idő multán végül is kihulló néppel együtt ezek az értékek is veszendőbe mennének, de minden bizonynal elvesztenék organikus, fejlődés-képes jellegüket. Ha a kollektív léleknek van joga — ön-értéke tudatában — hinni önmagában, akkor van joga akarnia is önmagát. A beavatkozás szándékainak a jogosságát ezzel elintéztnek tekintjük.

Könnyebb a helyzetünk azokkal szemben, akik ugyan általában az állami beavatkozás pártolói, de akik csak a halandóság mérséklésében látják a népesedési politika célját, vagy akik a mennyiségbeli javítását tartván célnak, a minőségbeli növeledést nemcsak közömbösnek, de többnyire a főcél veszélyeztető helytelen beavatkozásnak minősítik.

Talán elég itt arra az egyébként sokat hangoztatott tényre utalni, hogy míg a halandóságnak van bizonyos — igaz, hogy idő-ről időre lejjebb szálló, de hovatovább mind lassúbodó tendenciával javuló alsó határa, addig a születési arány súlyedésének elméletileg nincs akadály a határa; így azután annak a lehetősége, hogy valamely társadalom, nemzet a közegészségügyi viszonyok még oly pompás fejlettsége ellenére is a stagnálás vagy éppen a fogyás lejtőjére jusson, éppenséggel nincs kizárva.³⁾ Tehát a társa-

³ Példa erre az egyik falvak népe, de egyik-másik nagyváros is. Berlinnek Csonkamagyarország felével felérő népessége — az idegen község-beliek népmozgalmi eseteit kirekesztve is — ez utóbbi években inkább fogy, mint növekszik, jóllehet a halandóság e legutóbbi években már a 110/00-et sem éri el; ez a szám oly alacsony, hogy már csak kis mértékben javítható, sőt a koreloszlás várható módosulása mellett már aligha javulhat szerintünk. Budapesten is csak annyiban jobb a helyzet, amennyiben nálunk a halandóság javításának a lehetősége még nagyobb, de kérdés, hogy a születési arány

dalom kielégítő kvantitatív felfrissülése nélkül a társadalom fennmaradása nincs biztosítva s ezért — jóllehet a halandóság elleni küzdelem meglehetősen exact tudáson felépült és sokat ígérő eszközeit nem nélkülözhetjük — egyáltalában nincs miért elfordulnunk a kielégítő utánpótlást biztosítani hivatott, bár kevésbé kipróbált és kevesebb pozitív tudáson felépült s ezért ma még kevesebbet ígérő eszközöktől. Azok, akik a minőséget a mennyiséggel e téren feltétlen ellenmondásban levő fogalomnak tekintik, felejtik azt, hogy az első szülöttek, tehát az egykéek fizikum dolgában silányabbak (több már köztük a halva szülött is, de több az egy éven belül elhalt is) s morálisan, szellemileg is alighanem értéktelenebbek (elkényeztetettebb, felelőtlenesre praedestináltabb zsarnok-jelöltek, kisebb szociális érzésűek; hiszen az alkalmazkodás a környezethez a családban kezdődik s itt testvér hijján az egykének az alkalmazkodásra való alkalmá sokkal fogyatékosabb.) A minőség hangsúlyozóinak bizonytalán van valamelyes igazságuk, de inkább csak anynyiban, hogy több vagy éppen nagyon sok gyermek mellett az egyesre jutó gondoskodás — quantum kisebb. Hogy ez a merőben gazdasági eredetű hátrány minél kevésbé legyen érezhető, éppen erre való a beavatkozás.

*

A kérdés tehát számunkra így hangzik: milyen lehet és milyen legyen a beavatkozás?

Minden feladat megoldása előtt jó számot vetni a képességek határával s itt is fel kell tenni a kérdést, hogy mi az, amit törvényes intézkedéssel elérhetünk s mi az, aminek az elérésére, kieroszakolására kár minden fáradság. Vagyis e szóbanforgó beavatkozás határaival, lehetőségeivel kell foglalkoznunk.

Az egyke ellen hozandó törvényes intézkedés a törvények legnagyobb részétől szükségképpen eltér majd abban, hogy a szándékolt eredményt kényszereszközökkel közvetlenül elérni nem tudja, vagyis nem írhatja elő a szülőknak azt, hogy hány gyermeknek adjanak életet, sem pedig azt, hogy akarjanak egyáltalában gyermeket. Józanul a törvényhozó nem ábrándozhat erről, mivel a házasság akaratától determinált nemzési aktust sem ellenőrizni, sem kikényszeríteni, sem korlátok közé szorítani nem lehet. Ellenben az akaratot, a gyermeknemzési vágyat determináló *okokat* igenis lehet módosítani. Ebből következik, hogy a beavatkozás csakis közvetett lehet s másrészt, — mivel a gyermeknemzési vágyat élesztő vagy lohasztó körülmények rendkívül sokfélék — a szabályozásnak is sok *irányúnak* kell lenni s e beavatkozásnak talán nem is legdöntőbb jelentőségű formája egy direkt, az egyke megszüntetését célzó külön törvény. Sokszor oly távoli, idegen mezőkről eredő esermelyekből gyülemlik meg az a hatalmas folyam, amelyik ma ellenállhatatlan-

csökkenését okozó erőket most már lehet-e még annyira ellensúlyozni, hogy a mortalitás nagyobb javulási lehetősége révén várható nagyobb aktív mérleg — bár rövidebb ideig is — megvalósuljon?

nak látszó áradással sodorja-rombolja az élet-teremtés ösztönét, hogy egészen messzi, látszólag idegen mezőkön kell az alagsövezés s a folyamszabályozás szürke, de produktív munkáját elvégezni. S minél közelebb férközünk a esermely eredetéhez, annál nagyobb sikerrel kecségetet a munka. Vagyis nem a tünetek eltüntetésén, hanem az *ok felismerésén* és eltüntetésén kell kezdeni és végezni. Lesz talán oly motivum, amellyel szemben az ellensúlyozó akarat tehetetlen, lesz talán olyan is, amelynek a megszüntetése nem is kívánatos, (pl. a escesemőhalandóság javulása, amely maga után vonja az Ersatz-Kind-ek nemzésének esökkenését) de ez nem változtat azon az igazságon, hogy a változtató akaratnak — haesak tévedések és felesleges költségek meg szenvedésokozások útvesztőibe nem akar tévedni — a *motivumok lehető legtávolabbi, még felismerhető komponenseit* kell közömbösítenie vagy elleniányú energiákkal megtöltenie. Ebből folyik, hogy a mélyre nyúló beavatkozás a lelkiismeretlen bábákkal, a fogamzás elleni szerekkel és a gyermekelhajtásokkal nem fog sokat bajlódni, jól tudván, hogy ezek a jelenségek a gyermekáldástól való félelmet meghatározó, sokféle ok tünetei. Ahol erősen és akadálytalanul él a vágy a gyermek után, ott a bűnös bábák denevérhada megritkul s a többi tünetek is megfakulnak; ellenben ahol ez a vágy gyengül s az akadályok sokasodnak, ott a bűnösöknek talán-talán sikerülő felderítése és a megtorlás még nem fogja a gyermeknemzési akaratot erősíteni.⁴) Megtorlás helyett praeventio! S még a repressivnek látszó intézkedés is a kiegyenlítő igazság szemelöttartásával jöjjön csak létre, amikor is nem a meglevő baj kiküszöbölésének reménye, hanem az aránytalanságok mérséklésének a kívánalma lehet egy és más, talán nem egészen a mélyre nyúló beavatkozás igazolása. (Adózási kedvezmény, anyasági biztosítás, stb.)

Egy további általános követelmény volna, hogy az intézkedés az ország *egészére* terjeszkedjék ki. Van olyan nézet, amely csak az egyke által különösen veszélyeztetett törvényhatóságokra vagy éppen községekre korlátozná a beavatkozás hatályát. Ezt nemcsak azért tartjuk helytelennek, mert a hatókokra visszanyúló beavatkozás szinte szükségszerűen generális jellegű, hanem azért is, mert a beavatkozás bizonyos módjainak kijátszása is könnyebb lenne s végül azért is, mert a gyermekkorlátozás (mint a legnagyobb numerikus veszteséget okozó faktor), de a kifejezett égygyermekrendszer is jóformán mindenütt előfordul, ha szórványosabban is, s

⁴ A tüneti — s hozzá még csak nem is szigorúan logikus tüneti — kezelésre jó példa az agglegények ajánlatosnak vélt megadóztatása. Ehhez az eszközhöz a fentiek szerint, de az alábbi okok miatt sem nyúlnánk: 1. Mivel a házasságban élés még nem garanciája a gyermeknemzésnek; 2. mert aki az anyagi eszközök elégtelensége miatt nem lép házasságra, azt az adó még jobban gátolni fogja a családalapításban; 3. aki jólétben él és nem köt házasságot, annál valószínűleg épp azok az altruisztikus ösztönök tompák, amelyek a gyermek felneveléséhez szükségesek s amelyek hiánya a házasság megkötése után is könnyűszerrel távol tarthatja a nem vállalt tehertöbbletet: a gyermeket.

mint rossz példaadás terjeszkedésre képes. Emellett nem szabad feledni, hogy a gyermekkorlátozásra vezető okok éppenséggel sem csak — sőt nem is elsősorban — a falusi népesség soraiban hatnak, hanem a városi s általában ipar-forgalmi intellektuális foglalkozású rétegekben eredményezik a nagyobb számszerű veszteséget. Ez aztán felfokozott fontosságúvá lesz az által, hogy a föld csökkenő hozadékképessége által jellemzett mezőgazdaság nép-feleslege — ha csak a kivándorlás aggrálysabb követelményekkel járó zsilipjeit tágra kitárni nem kívánjuk, — egyre szaporítja a tőke növekvő hozadékképességének törvénye által jellemzett ipar-forgalmi termelés színhelyének a népességét s így a termékenység-bénítő faktorok erősebb hatásának kitétt népesség az összes lakosságnak idővel nagyobbodó hányadát fogja kitenni, ami az ezen sokaságra is nagy gonddal kiterjesztendő praeventio híján az egész népesség natalitásának biztos s feltarthatlan romlását idézendén elő. Hollandiában, Angliában az ipar-forgalmi, városi elem progagatív ereje csak kevéssel kisebb, mint a falusi népé s ez intő példa arra, hogy a mind jelentősebb tömegű nem-agrár népesség születési hányadosának az általános születési színvonalon tartása nem utópia s azért a generális praeventio kötelesség.

*

Minden nemzés lényegileg a leghatalmasabb emberi ösztönek és az ösztön érvényesülését gátló erőknél a kollíziójából fakad. Minél kevésbé fejlett, individualizált lényvel van dolgunk, annál kevésbé fogja az illető mérlegelni a gátló hatásokat s annál kisebb fenntartással fog engedni az ösztön hívó szavának. (Bár előfordulhat, hogy a lelki degeneratio folytán vagy az egoisztikus ösztönök tulságos mértékéből a gátló erőket a valóságosnál is többre becsüli.) Mivel az egyén fejlődése, művelődése és felelősségérzésének fokozódása elé gátat nem emelhetünk, ezért a fajfenntartási ösztön szabad érvényesülését rontó mérlegelés tényével számolni kell. Ez aztán a születési arány hanyatlását szükségszerűvé tenné, ha magukat a gátló erőket módosítani vagy ellensúlyozni nem tudnók.

Ezek a gátak már a nagy háború előtt is érvényesültek. Csak természetes, hogy a nagy háború, valamint következményei a propagatív erőt csökkentő okokat fokozták. A világhatalmas tényező és emléke bizalom-destruáló volt és marad még sokáig. A munkanélküliség, a lét, a lakhatás, az elhelyezkedés bizonytalansága, a nő gazdasági helyzetének a férjhezmenési esélyek romlásával s a család *tényleges* munkabérének hanyatlásával kapcsolatos megváltozása s ennek erkölcsi természetű kihatásai sem csökkentették a gátokat, okokat. Felderítésük és ellenszereik megtalálása céljából egész gazdag irodalom keletkezett, amely az okok rangsorának a megállapítását ugyan nem egyöntetű eredménnyel végző munkájával megérett arra, hogy — a gyökerekig menő beavatkozás érdekében — a detailok szaporítása helyett szintézis alapjául

szolgáljon s így a főokok — vagy ha úgy tetszik — a legfőbb ok desztilláltassék belőle.⁵

Két ilyen — hogy úgy mondjuk — végső okra jutottunk. 1. Az egyik az, hogy az emelkedő népességgel is a lakosságnak az általánosabbá és emelkedőbbé váló igényeivel együtt a *termelés színhelyének a kihasználása nem alakul a színhely jelentőségének növekedése arányában* (a kihasználás az egyéni felelőtlenség és belátás elvén nyugodván) s azért a *jövedelem elosztása* a föld és telek nélkül szükölködő s *az összlakosság növekvő hányadát tévő igen sok rétű táborra nézve egyre hátrányosabban alakul* s így ezek gyermeknemzési akarata a belátás és felelősség terjedésével hovatovább *erősebb* akadályokba ütközik. 2. intézményeink általában, de jogmekkoraítózt különösen *örökösödési jogunk* olyan, hogy a *gyermekkorlátozót jutalmazza és a sokgyermekes szülőt, illetve ezek utódait bünteti*; vagyis *nem a család és a nemzet, mint felsőbbrendű organizmus érdekeiből, hanem az amúgy is túlhangsúlyozott egyén szemszögéből nézve jár el.*

A segítés eszközei:

1. Mivel a termelés színhelyének a jól kihasználásától függ a nem növelhető földgömbhöz kötött életünk emelkedő színvonala, ezért a szükséges többtermelést — egyéb intézkedések mellett — egy a termelés színhelyének tulajdonosát a mainál fokozottabb s a földet, valamint a községi, városi telket jelentőségének megfelelően kihasználó tevékenységre készített általános *értékadótól* várnam. A több és harmonikusan növekvő élelem, a több lakás és a dolgos kéz utáni nagyobb kereslet azoknak a létfenntartási eszközöknek az automatikus növelését és a magántulajdon sérelme nélküli jobb eloszlását jelentené, amelyek úgy magyar adataink, mint Spencer s mások kutatásai szerint a születések csökkenésének elenszerei.

2. Az *örökösödési jogot* úgy szabályoznók, hogy a gyermektelen, egy-gyermekes, sőt kis mértékben a két-gyermekes gazda földje felett ne diszponálhasson korlátlanul, hanem csak bizonyos hányadrészek erejéig, — amiként azt említett, hét évvel ezelőtt írt tanulmányomban bővebben kifejtettem volt. A szabad rendelkezés alá nem vonható részek örökösödési adó címén az államra háramlanának s azután az állam bizonyos feltételek mellett a *több-gyermekes családok birtokállományának növelésére*, a belső telepítés foganatosítására használná azt fel. Így a gyermeknemzési akaratot egybekapcsolnók a család boldogulásának — ma ezzel ellentétes — érdekeivel és a kisbirtokos gyermek-korlátozás, a nemzetpusztító egyke legdominánsabb okát kiküszöbölnók.

Ezek volnának szerintünk a legfontosabb *praeventiv intézkedések.*

⁵ A részletekre vonatkozólag 1. bővebben „Népesedéspolitika és többtermelés“ c. már említett tanulmányomat.

Már bizonyos fokig repressiv s inkább a kiegyenlítő igazságosság eszméjét szolgáló pár szakaszos és heterogén előírásokat tartalmazó beavatkozás volna az, amely elrendelné:

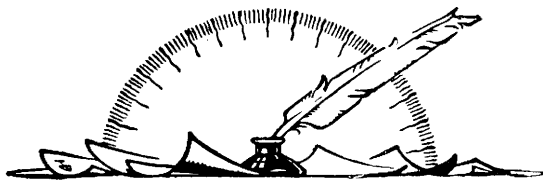
1. a *jövedelem- és vagyonadónál* a gyermeklétszámmal fordított arányban való *szigorú* progressziót;

2. az ingó vagyon *örökségi adójának* a *gyermeklétszám szerinti szigorú progresszióját* s a gyermektelenül, illetve egy és két gyermeket hátrahagyó örökhagyó hagyatékát terhelő jelentős állambevételnék:

3. a *gyermeknevelési segélyek* céljaira való fordítását;

4. az *anyasági biztosítást*.

Dr. Schneller Károly.

La Fontaine.

La Fontaine zöld vászonkötésű, aranyos címbetűs, gyönyörű teljes magyar kiadását tünődve, Haranghy Jenő mesehangulatot árasztó rajzainál elidőzve,¹ lapozta át egy olyan középszerű viszonyok között élő magyar ember, akire ráillik az Aristoteles jelzője: „az Olvasó.“ A könyv nála nem kölesönvett és visszaadni felejtett „ragadomány“ — Pál apostol szavaival élve — nem is vitrin alatt őrzött, gyűjteményes szobadísz. hanem olyan életszükséglet, mint legalább is a szegény ember asztalán vendégszereplő vasárnapi hus. Szóval, nem az a középosztály-típus volt, aki mögött úgy esukódik be a főiskola kapuja, mint egy óriási könyvfedél, aki lelki életének minden igényét betakarja a diploma szemfedőjével, hanem átlagos irodalmi műveltségű és az irodalom tengervizétől mindig újra szomjas magyar lélek. Tünődve forgatta a vén Aesopusnak versekbe kiöltözött meséit és azt mondta:

— Egyáltalán nem értem a La Fontaine-társaság nevének, sem irodalmi-tömjéngyujtásának igazi indító okait. Goncourt-akadémiáról olvastam. Balzac-rajongókat ismerek, megértettem, mikor Zola nevéet hímezték rá irodalmi zászlókra. valamit olvastam arról a nagy lelki gyujtogatásról, amit a genfi órás fia, ez a belső ellentétekkel vívódó, szentimentális lángelme végzett, de a La Fontaine-kultuszt nem tudom azzal megokolni, amit eddig róla és tőle olvastam. Moralizáló poéta, aki esínosan, a napkirály udvarának kifinomult ízlésével öltöztette föl mások lelkének gyermekeit, kiváló díszletmester, ügyes szabó, szerenés fordító de műve a francia irodalom lelki városának nem palotája, ahol csodálatos képek gyönyörködtetnek, nem is szószerkezte ahonnan tüzes nyilakat, gyujtogató eszméket röpítenek szerte, mindössze egy kedves szerény ház, a hol egy XIV. Lajos korabeli udvaronc szellemesen úgy ad elő régi dolgokat, mintha újak lennének.

— Igaza van, — feleltem — és látja, ebben áll minden nagysága, de lehet, hogy ebben áll minden nagyságnak a titka. Zeus igen öreg istenség volt már akkor, amikor Pheidiasnak modelt állott és a velencei már hitvesgyilkosságát már jól ismerte a világ, mielőtt egy londoni színész megtalálta ennek a sötétarcú embernek a vonásain a tragikus szépséget, mégis ez a szobrász és ez a színész az által lett

¹ La Fontaine összes meséi. Teljes magyar kiadás. Haranghy Jenő rajzaival. Dante könyvkiadás.

igen nagygyá, hogy úgy adta elő a régi dolgokat, hogy mindenki teljesen újnak érezte azokat. Akik La Fontainet tették meg hazánkban a francia irodalom reprezentatív man-jének, azokat az a tapasztalás vezette, hogy a francia szellemet semmi sem érzékelteti jobban mint az az irodalmi kivonás, mellyel a nagy francia költő alkotásaiból elvesszük mindazt, ami a forrásaié. Ez a maradék, ez a ruha, — ha úgy tetszik, — ez a többlet, ez az örök ráadás, amit a művész tesz hozzá a durva tényhez, ez az a lélek, amit átlehel a kövön, betűn, ódon mesén és együgyű történeten.

Valóban nemcsak ezzel az egy érdeklődő magyar emberrel szemben, hanem sok száz társával szemben is kedves kötelesség lett volna (és a teljes kiadásnak egyetlen hiánya) egy alapos, elmélyedő bevezető tanulmány Madame de la Sablière különös udvaroncáról és pártfogoltjáról. A magyar közönségnek, ha jobban utána keres, nagyon szellemes, de nagyon egyoldalú vezető áll a szolgálatára magyar nyelven is a százesztendő Taine személyében,² kinek szíparkázó ötletei néhol — egyegy pillanatra legalább — La Fontaine mesevilágának sok, eddig rejtett szépségére rávilágítanak. De Taine a saját elmélete sisakjával jár ezen a vidéken is és a mesék jövő-menő állatjaiban inkább a napkirály népeinek álarc alatt is korhű areképét, semmint örök emberi típusokat látat. Ez pedig csak egyik oldala az éremnek, amivel La Fontainet minden századok feldiszítik és nem is az értékesebbik oldala. A comedia humana nagy költői között ül La Fontaine és a koszorúja nem hervad el, mert az időleges és egyetemes jelentés ölelkezik össze a poézisében. Ezt a minden igazi géniet jellemző arcot mutatta meg R. Doumic a maga mélyenjáró tanulmányában.³

Maga a költő egyénisége is épp úgy francia udvaroncé, mint a tökéletes ösztönemberé. Szellemes aszonyok és főuri házak házi lantosa, aki alkalmi költeményeket és gáláns történeteket fizet az ellátásáért, miközben — a tehetségéhez méltatlan vidékeken bolyongva, — sok sárral keveri be génieje szárnyait. Házassága nem volt több az élete regényében, mint apró kis epizód. Térben és lélekben sokkal távolabb élt a feleségétől, hogysen a házasetük tágra nyujtható kötelékeit érdeemesnek találta volna véglegesen szétvágni. A gyermekeket nem szerette, (általában a francia irodalom későn is szerette meg őket), saját fiával szemben sem volt benne több szülői ösztön, mint a kakukmadárban. Gyönyörkereső útjában mindig mélyebbre sülved és ezt a roppant mélységet csak mint beteg aggastyán méri föl rémült lélekkel, amikor az életösztone megborzadásával érezi meg a sírgödör hűvös lehelletét. Élete roncsait őszinte megtéréssel próbálja az örök kikötő felé vonatni és akik halálos ágya mellett állottak 1695. április 15-én, megilletődve emlékeznek meg ennek a könnyelmű, önző, halálba révedő

² Taine H. La Fontaine. Franciából ford. Geöcze Sarolta. Kisfaludy Társaság 1909.

³ La Fontaine. R. Doumic. (Petit de Juleville: Histoire de la langue et de litt. fr.

nagy gyermeknek alázatosságáról és keresztyén állhatatosságáról. Ugy áll előttünk, — nagyon profánul szólva, — mintha Rousseau Keresztelő Jánosa lett volna, a „természetes ember“, aki csak azért fogadja el a kora selyemkőntösét és beporozott parókáját, hogy alatta a maga ösztönös, élvező életét gát nélkül élhesse. Szereti a jó könyveket, barátságot, a nagy henyéléseket, a szeretkezést, sőt a hála is feleslilan a szemében és sem ennek, sem semmi más megindulásnak a könnyjét nem rejti el, mert ebben a mesterséges világban ő őszinte és természetes marad, mintha csak az ő meseországának egy gondolkodó és beszélő, szellemes állatja került volna be ebbe a raffinált világba. Épp olyan önző és a morális kötelezettség minden érzése nélkül való is ez a moralista költő, mint egy megszellemesített állat. Ebben a tekintetben már nem egy korszak gyermeke csupán, hanem az az embertípus, melynek lelki erői a kultúra nagy frontjának egyes helyein egészen elmaradtak, mely szellemes mondások selyemkőntöse alatt is még mindig az őserdők morálját takargatja. Ha ennek a pár sornak egyáltalán lehet olyan rámutatása, mely ennyire hangsúlyozottan nem történt volna meg azokban a pompás portrait-kban, melyek az irodalomtörténet La Fontaine szobájában készen állanak, akkor csak annak a nagy harmoniának különösen feltűnő voltában és hangsúlyozott kiemelésében áll, mely La Fontaine nagy állat-époszának a szereplői és alkotójuk egész élete között fennáll. Assisi Ferenc testvérének nevezte a napot, holdat, felhőket, La Fontaine ezeket az ő állatjait látja és érzi testvéreinek. Nincs igaza éppen Rousseau-nak, aki erkölcstelennek tartja a La Fontaine tanúságait. (A hangya és tücsök meséje szerinte irgalmatlanságot, a róka és a holló a hízelkedés értékét prédikálja), az azonban igaz, hogy a gall szellem csufondáros hangján túl egy nagyon szomorú világnézeti háttérből az erősebb jogának himnusza hangzik. A világ nagyon szomorú és nagyon rossz és az erdei vadak kódexét épp úgy az oroszlán körmei írják, mint az emberi társadalom képmutató jogalkotását. Az állatmesék szerzői rendesen embereket öltöztetnek át állatokká és ezért az ember mindig érez valami diszsonanciát ezekben a mesékben; a hasonló és a hasonlított nem egyeznek meg sok jelentős pontban. Milyen nagy tévedés ez — mondja La Fontaine — itt nem hasonlóság van, hanem *azonosság*, az emberek csak átöltözött állatok. A király despota, akinek akarata az az ércoszlop is, mely az erkölcsi világrendet tartja, a kis emberek nyomorúsága épp úgy nem fog eltűnni a világból, mint ahogy az árnyék, vagy a halál beletartoznak ebbe a földi rendbe, önzés és hálátlanság leskelődik minden cselekvés mélyén és semmi reményesség arra, hogy valaha is megtalálják azt az archimedesi pontot, ahonnan ki lehetne fordítani a sarkaiból ezt a keserves mindenséget. Ez mindig így lesz, mert így is volt mindig, és a legjobb, amit tehet az ember, hogy belenyugszik a dolgok folyásába. Csak egyféle módon lehetne följé kerekedni ennek a sok nyomorúságnak: ravaszággal. Megfogni az embereket azon a gyöngye ponton, ahol érzékenyek. Ezért ennek a sok jelenetből álló nagy drámának igazi hőse a róka és ahol az ostoba gőg, hiúság, esztelen erő és együgyűség kárt vall az ügyességgel, emberismerő diplomatával szemben, ott a nézőtérrel tapsnak kell föl-

hangzani. A mesének az a természete — mondja Taine — hogy az állatban mindig ember rejtőzik. Mi megfordítanánk ezt a mondást éppen a La Fontaine meséinek az alaphangulatát és önkéntelen tanítását foglalva össze: ezeknek a meséknek az az alapjuk, hogy az emberben mindig egy állat van elrejtve. Ami önzés, ami állati vonás, ami gonosz, ami ostobaság, kegyesség képmutatása és elkendőzött bűn él az emberi szív mélyén, mindazt páratlan erővel személyesíti meg La Fontaine éppen az állatmésék segítségével, ahol a komplikált emberi psychét úgy boncolja, mint manapság az orvosnövendék az emberi holttestet: egy vonást, egy jellemző alkotórészt dolgoz ki belőle, az élet összekevert dallamának rideg alampelódiáját fejt ki minden kísérő zöngéstől mentesen.

Igaza volt-e La Fontaine-nek? Fel lehet ezt a kérdést vetnünk, hiszen ő épp annyira moralista, mint költő, akinek a morál annyira áthatja költészetét, mint a falevelet az erzet. Az emberi életnek csak egyik oldalát látta és rajzolta meg mesterien, nagyon késő volt már, a halálos ágyán feküdt, amikor egy másik világ fénye beragyogott a betegszoba ablakán, ha ugyan nem valami riadt állati félelem és magabaszállás volt ez, amit csodálatos erővel festett meg a „Pestis az állatok között“ alakjainak borzongásában. Féligazság volt ez, mint ahogy minden pesszimizmus az. Ezek mögött a szomorú képek mögött, amiket feketébe mártott ecsettel festettek az emberiség szomorú bölcsei, ott rejtőzködik egy másik világ, ami jelen van titokzatosan, mint ahogy a fehér szín jelen van a tudatomban, ha feketét mondok és a jó vágya ott él a szívem legbelsejében, amikor a világot rossznak és gonosznak látom. Ez az a titkos alap, amihez hozzámérem, amivel egybevetem, aminek az ellentétét látom és panaszolom.

Nagyon nehéz dolog volna-e odasorolni La Fontainet is azok közé a forradalmárok közé, akik először tollal szúrták szíven a régi Franciaország minden borzasztó igazságtalanságát, a napkirály esztelen és öngyilkos uralkodását, melynek csak másolása és következménye volt a másik két Lajos nembánomsága és utolsó erőfeszítése? La Fontaine meséiben — úgy tetszik — álarc alatt jelenik meg az akkori egész társadalom hiányossága, de ha mélyebben meggondoljuk, úgy kell mondanunk, La Fontaine tépi le az álarcot erről az etikettes mesterkélt világról: — Nézzétek — mondja — ez vagytok ti!...

Megjelenik a kis ember, „nagyok bolondságúért kis emberek lakolnak“, (*A két bika meg a béka*) esedezését hiába is mondaná el, amikor az erősebb föl akarja falni „éhes gyomornak nincs füle“ (*A kánya és a fülemile*) „szétmarcangolja és fölfalja végül, pörös eljárás nyúgja nélkül“ (*A farkas és a bárány*), előjönnek a halálból is csak a hasznot szaglászó papok, (*A plébános és a halott*), a magukat hízlaló szerzetesek (*A világtól visszavonult patkány*), megjelenik egy egész, lassan, belső soradásban pusztuló társadalom, aminek képét csábító volna itt teljesen megmutatni, ha már a Taine mesteri tolla el nem végezte volna ezt. Innen már csak egy lépése az emberi gondolatnak az a forradalmi hit, hogy mégsem olyan vasgerendákon nyugvó társadalmi épület ez, hogy az új világot építők csákánya ne fogna rajta, sőt a kor-

badt gerendáknak nem is kell majd óriás fejsze és gigászok lázadása, hogy recsegve összedüljön egyszer.

Egyetemes emberj és időleges jelentés így találkoznak ebben a gyönyörű hőskölteményben, a francia Iliasban, ahogy valaki nevezte a La Fontaine meséit, amelyeknek teljes magyar kiadásáért hála illesse a fordítókat, Kozma Andort, Zempléni Árpádot és a munka dandárját végző Vikár Bélát. Érdekes és tanulságos a fordító műhelyajtáját kinyitni és lélekben elkísérni azt a szép viaskodást mely maga egy új művészi teremtés, s egyben egy fájdalmas vallomás arról, hogy a fordítás is Prokrustes ág, melybe csak letördelt tagokkal jut el az eredeti művészi gondolat. Hozzá még La Fontaine fordítása egyik legmagasabb csúcsa a művészi munkának. Nem elég ehhez a francia verset ismerni a maga belső lüktetésében, a — Rimbaud szerint — különböző színű magánhangzók elhelyezkedésének zenei belső szépségét, mert La Fontaine-nek — azt lehetne mondanj — külön verselése van, mely senkiéhez sem hasonlít, melynek utánczója nem is akadt, mert ehhez csak kongeniális tehetség lantja lett volna képes. Ez a verselés alig egy-két helyen adható vissza egyfajta vers akármilyen brilliáns technikájával. Kozma Andor egy-két fordításában ez a külső zeneiség sokkal jobban kihallható, mint az eredetiben. Lamartine éppen azért vonta kétségbe a versjellegét is La Fontaine sokszor egészen belső ritmusú, a gondolat, a hangulat titkos törvényei szerint állandóan formát változtató poézisének, mert ez szabad vers, melynek talán a legelősebb ellentéte a Parnassiens szabályos hullámvetés módjára lüktető és ringató formalizmusa. A nyelve épp olyan egyszerű és természetes, mint maga a költő. Nem válogatja és esinósíthatja a szavakat, hanem szuverén módon építi bele mondanivalójába az éppen odaillő kifejezést, még ha egészen plebejus származású is. A lényeg, hogy festő erejű, amellet egyszerű és könnyen érthető legyen. Vannak régi szavai, népies, tudományos, egészen durva kifejezései, néha a szót úgy faragja meg mint a kőműves a téglát, hogy beleilleszkedjék az épületébe. Mind a három fordító lehetőségei szerint munkája legjavát adta és hogy irodalmi eseményként tekinthető a magyar La Fontaine megjelenése, az ő nagyon lelkiismeretes és gondos művészi elmélyedésük eredménye az. Itt-ott szinte elérik a La Fontainei frisséget és üdeséget, mint pl. a Felfuvalkodott béka befejező soraiban, hasonló teremtő erővel alkotnak nemcsak új birodalmakat, hanem azoknak neveit is: Ratopolis — Patkányvár, stb., itt-ott kitűnő tömörséggel adják vissza az eredetinek megkapó mondásait: (Car c'est double plaisir de tromper le trompeur — mert kétszeres gyönyör megcsalni a csalót), s mindezekből örömmel idéznék egy bokornyit, de elég itt csak megvilágítani egy-egy példával a megállapításokat. Természetes, hogy mire a magyar nyelv zenéjéig ér el a dallam, valamit okvetlenül veszít és valamit vesz magára olyan zöngést, mely nem mindig egyezik az első szerző szándékaival. La Fontaine nagy ereje az egyszerűség, hogy gürdülő és keresetlen, mint maga a népmese. Nuit et jour a tout venant. Je chantait ne vous déplaise — mondja a tücsök franciául. Magyarul már egyszerre nagyon keresett népiességgel kezd beszélni.“ „Éjjel- nap-

pal énekeltem. Hallgattak, mint *nótafát*...“ Egyebütt is feltűnik, hogy egy-egy keresetten odadobott népieskedő kifejezés inkább megállítja a vers patakjának suhanását, semmint elősegíti: Ils allaient en terre étranger, Chercher quelque secours contre le peuple chat, ezt így fordítják: Idegen földön hatra-vakra, Keresnek némi támaszt. Máshol a verselés kedvéért való betoldások nem szerencsések, nem az eredeti gondolatot tagolják szét, hanem inkább rontják. A felfuvalkodott békáról ennyit jegyez meg az eredeti: Elle n' étaît pas grosse en tout comme un oeuf, ezt két sorban így adja vissza a fordítás: S mivel maga csak tyúktojásnyi *s csupán rögtön tud csúszni-mászni*... csak ront a bővítés, mert nem ellentétes vonásokat próbál a rím kedvéért belekeverni.

A gondos figyelem mellett is egészen magyartalan mondatok is belekerültek a fordításba egészen elemi hibával, mint pl. alany és állítmány egyes és többes száma: Két *öszvér* ... együtt *mendegéltek*... Nem tudjuk, másutt miért maradt el a versből éppen az értelmet adó néhány sor: „Bizony koldústarisznya függ Isten kegyelméből éd's mindnyájunk nyakába“.. itt nem áll meg az eredeti, hiszen a point most jön: Le fabrikateur souverain... fit pour nos défauts la poche de derrière et celle de devant pour les défauts d'autrui.“

Elég azonban ebből. A bíráló eleget nézte ezt az elől lévő tarisznyát, meg is töltötte jócskán a mások hibájával, amit előhúzott, az csak mutató. De miközben hosszú oldalakra felrótta ezeket és a többi fogyatékoságokat, sok öröme telt abban a szép erőfeszítésben, amivel a fordítók a nagy költő belső énjéig akartak elhatolni és gyönyörűség volt egy-egy szép mondat, híven csendülő sor zöngését hallgatni. Szolgáljon gyönyörűségére a magyar közönségnek is a legfranciább francia költő nagy állat-époszának, szellemes és egyetemes jelentésű ember-ábrázolásának, az aesopusi mesék költészetté átalakulásának, ennek a klasszikus művészi alkotásnak dísze és értékes magyar kiadása.

Muraközy Gyula.

Egy leány.

Koljasz Zelma egyéniségét a legtöbben félreismerték, a szerelmes fiatalemberek pedig valamennyien kivétel nélkül. Külseje „érett nagyvilági nőre“ vallott és szemének „bágyadt odaadásáról“ szonettek irhatott volna egyik-másik költő. Teljesen érthetetlen volt, hogy miért nem ment még férjhez. Még a környékbeli asszonyok sem tudtak róla ebben a tekintetben semmi biztosat. Színeiből, ékszereiből és táncából a nőiesség szelid varázsa áradt ki, amelynek hatását felesleges volt tudatosan elősegítenie... Egyszer egy bálon csinos kis eset történt. A táncteremben nagyon sokan voltak, leányok, anyák és gardámok. Egy kiöltözött, gazdag, kövér kereskedőné leánya biztos vőlegényét is elhozta, egy szegény, vizsgára készülő tanárt, aki már ugyszólván ott is lakott a kereskedő házában. A fiúnak nem volt semmije s így az asszonyok nemes jóindulattal viseltettek iránta. Ha Elma a vőlegényével táncolt, az asszonyok összesúgtak és biztatóan intettek tekintetükkel a kereskedőnének. De egyszer csak a kereskedőné és az asszonyok kénytelenek voltak észrevenni, hogy a szépen kicsinosított, arannyal és briliánsokkal ékesített Elma már jó ideje helyén ül, a vőlegény pedig nincs sehol, míg... De vajjon, vajjon nem éppen a tanár lép be most a terembe és pedig nem Koljasz Zelmával együtt?! És mindjárt táncba indultak. — Oh, te szegény tanár, te álszent, hogy tehetted ilyent?! A kereskedőné, akinek arca biborvörösre gyúlt, intett Elmának és szoros cipőjében az ajtó felé tipegett. Dühös táncot járt rajta minden. A tizennyolcéves, gömbölyű arcú Elma, aki a menyasszonyságból csak annyit értett, amennyit az anyja megmagyarázott neki, utána sietett és az ajtónál megvolt a tableau. Egy jóindulatú asszony a táncoló párhoz lépett és figyelmeztette a tanárt, hogy Litukkáné haza készül. Litukkáné azonban nem akarta meglátni a vőlegényt és egész úton süket füllel hallgatta szabadozását, hogy Koljasz kisasszony egyenes felhívására volt kénytelen kimenni sétálni.

Midőn a táncteremben a megrémült tanár helyére vezette Koljasz Zelmát, már ott várt a leányra Szalonon Ilmari. Zelmának felesleges volt saját magát meggyőznie arról, hogy nem törődik az ilyenféle intrikákkal. Nyugodtan és boldogan táncolt világos reggelig és azután bátyjával és hugával együtt jó lóval, kényelmes kocsiban haza hajtattott a birtokra, Koljaszba.

A koljaszi ház messzire ellátszik; az országútról sok utasember látja és sokan tudják a nevét olyanok is, akik sohasem jártak benne.

A pompás épületesoportot minden oldalról nézve szép keretbe foglalja a nyári táj. Ha az előbb még esett és azután felsütött a nap, a vörös tetők és a fehér falak különösen szépen hatnak a tájképben, melyet ázott lombok és fehér báránnyelűk töltnek ki. Egy szegény diák — nem a tanár, hanem valaki más — biciklikirándulásra indult határozott cél és terv nélkül, csupán a korával járó vágyódástól vezetve. Az országútról letér Koljasz felé — onnan megint kijuthat az országútra különböző birtokos házak mellett és között. Ismeri legalább is látásból Koljasz Zelmát és Vienót, a fiatalabbik leányt, aki még iskolába jár. Ismeri őket és a kirándulás melankólikus hangulatát a képzelet lágy képekkel táplálja — képzelete a gazdag, régi ház tágas helyiségeiben időzik. Ismeri Koljasz Úrhót is, a fiatal orvost, de nem annyira, hogy betérhetne hozzájuk. A ház körül nem lát senkit, a piros rózsák és a vadszöllővel befutott főbejárat barátságatlanoknak tűnnek fel, ha valaki csak a kapu fölött tekint be. Az utas tovább megy és látja a ház mögött az óriási, fényeslevelű égerfák puha tömegét, amely egészen a tó partjáig lenyúlik. A diák eltűnik nyári hangulataival...

Ilyen apró történetek sokszor megismétlődnek a hosszú nyári napokon. Ezer meg ezer sejt indul növésnek és remeg a virágokban, meg az emberi lelkekben és színekkel és valami kifejezhetetlen tartalommal tölti be a levegőt. Valahol a háztól messzire hatalmas táblakban gabona, széna és vetemény nő; érzik a kaszálásra váró lóhere illata. A házban a padlásszoba ablakán a szél meglibbenti a könnyű kékeskék függönyt, majd egészen kiemeli a szobából. Az ablakban telt női kar jelenik meg, amely visszahúzza a kilógó függönyt. A kar a még mindig nyitott ablakszárny után nyúl és ekkor látni lehet a pompás termetet is, a barnás fejet, a halvány lila ruhát és egy kevés aranyat a nyakon és a csuklón. Koljasz Zelma becsukta az ablakot, színei még egy pillanatig ott ragyognak a padlásszoba ablakában. Ez is csak egy apróság a ház nyári életében, olyan, amilyenről a kiránduló diák ábrándozott, mikor útja a koljaszi birtokon vitte keresztül.

A mai napon különben még mindig ünnepi hangulat uralkodik a házban Koljasz Vieno tegnapelőtt töltötte be tizenhatodik évét, Zelma még nem tudott megszabadulni az ünnepi érzéstől, pedig már a rendes mederben folyik az élet a háznál. Az utolsó vendégek Urho bátyjával együtt ma reggel indultak, elment az idegen szakács is kuktájával. A konyhából megint a hétköznapi ételek szaga terjed és a szakácsné a szokott módon végzi dolgát, közben-közben az álmoskönyvet vagy az égen úszó fellegeket nézi. Vieno elvonult a park végén levő játszó-házikóba, ahol gyermekkorát élte le babái társágában és órákig ki sem mozdult onnan. Megint jó volt lenni a csendes öreg házban az álmos júliusi délutánon.

Koljasz Zelma, mikor így egy-egy pillanatra megpihent a vendégszoba karosszékeiben, nagyon világosan érezte, hogy nem kell sietnie, de az idő mégis eljár. — Vieno most már tizenhatéves nagy leány — én magam huszonnyolcéves vagyok. Már sok nyarat átéltem,

két év múlva a negyedik övtized kezdődik. Milyen jó itt nekem . . . Vajjon engem is utólér itt az öregség? . . . Nem hiszem.

Szinte szavakba öltözödtek gondolatai. Azután határozatlanabb érzések vonultak át lelkén, különböző képek lepleződtek le lelki szeme előtt, de ezekre nem volt megjegyzése. Az alaphangulatot az az érzés adta meg, hogy itt, Koljaszban sem a teste, sem a lelke nem nélkülözhet semmit; sem a szépséget, sem a sze . . . Csakhogy itt egy kis ürességet sejtett meg, valami mintha hiányzott volna.

Igen. — Vieno születésnapja már elmúlt — az idősebbik leány öntudatlanul várt valamit ettől a naptól. Ő volt a gazdasszony a háznál és örülnie kellett volna, hogy minden jól sikerült. Az ünnep utáni napokban mégis szobáról-szobára járt és szemrehányást tett magának, hogy elhanyagolja a háztartást. Mintha az ünnep nem lett volna teljes, mintha valami kimaradt volna belőle. Koljasz Zelma egy régi keringő dallamát dúdolta és egy táncra gondolt, amelyet nem tegnapelőtt táncolt el. Az ábrándkép szinte valósággá elevenült lelkében. A tegnapelőtti bálon kellett volna megtörténnie, a sötét és meleg júliusi éjszakán, a park egy távoli zugában, az áttáncolt éj derekán . . . Ez az érzése egyre nőtt és erősödött az éjszakában, mint mikor a művész zenedarabot rögtönöz hangszerén és a kezdet még nem árulja el, hogy milyen kincseket rejt magában a következő pillanat. A kincsek már megvannak olyan lehetőségek formájában, melyeknek létezéséről nem tudunk; számtalan sok tovatűnt perc raktározta el őket a lélekben. És hasonlóan a természet leghozzáférhetlenebb jelenségeihez, végül is apró előjelektől megelőzve testet öltenek.

Fazar és szép a július, de ha az ember a mulandóságra gondol, szomorúságot is lát benne; a természet júliusában megdőbbenve eszmél saját életének júliusára. Koljasz Zelma csendes boldogságában bennerejlett a július megérzése. — Így mulnak az évek, így lesz a gyermekből fiatal fiú vagy leány, így nő a vetés, így érik meg a kalász. Én nem nőök többet, — mikor fogok vajjon megérni? Egyszer majd meghalok . . .

A keringőt újra meg újra eldúdolta, míg aztán a dallam behalt ebbe a gondolatba, amely kiragyogni látszott az alkonyba hajló délutáni ég szép felhőképeiből. Mintha a sok boldog perc és óra eseményei a felhők közé raktározódtak volna el és különösképpen mind összegyűltek volna a mai napon. A felhők már délután csodaszép estét jövendöltek. Mintha boldogságothozó, rendkívüli esemény közeledne. Koljasz Zelma ösztönszerűleg megérezte ezt. A családi ünnep óta várta valami rendkívüli bekövetkezését, jóleső izgalom áradt szét egészséges lelkében. Mintha egy érzés, melynek döntő fontossága van az egész jövendő életre, új fejlődési korszakba lépne és ennek a korszaknak elkerülhetetlenül meg kellene már kezdődnie. Valami megszületésre vágyik. Egy fiatalember, egy kedves barát fog nemsokára ide, ezekbe a szobákba érkezni. Utána vágyódom. Utána vágyódtam volna eddig is? Nem tudom, de olyan jó volna, ha így lenne. Milyen jó, hogy ilyen sok időbe került, míg a régi érzés tudatossá vált bennem . . .

Egy ilyen júliusi napon megeshetik Koljaszban, hogy a vendég, aki bejött a főbejáraton, a tágas földszinti szobákban nem talál senkit, csak a ház meghitt hangulatát, mely arra készíti, hogy benne kerüljön és amely az ismerős vendég lelkében azonnal kedves emlékeket ébreszt. Balra nyílik a nagy szalon zöldesszínű butoraiival. Nem szükséges tétovázni, oda engedelem nélkül is be szabad lépni és onnan tovább lehet menni a másik szobába, megnézni a sokszor látott szép kilátást, rátekinteni a szekrényes órára, melynek ütéseiből még mindig ugyanaz a gyönyörű név hallszik ki, megérinteni az asztalon felejtett kézimunkát, megpillantani a zongorán kitárt kottát. Nem jött be senki. A vendég előtt tudatossá válhatik, hogy jó itt lenni. A kézimunka sokat mond az érkezőnek, erről tudja meg, hogy itthon van az, akinek itthon kell lennie és minden úgy van, ahogy előre megálmodta. Nem jött el a születésnap bálra, állítólag nem ért rá, de eljött most a harmadik napon, mikor az ünnepi feszültség jöleső szomorkás hangulatban oldódott fel. Boldogan sietett fel az emeletre és eltalálta, hogy melyik ajtó felé kell közelednie. Az ajtó kinyílt, még mielőtt ráért volna kopogtatni és tekintete váratlanul egészen közelről egy másik tekintetbe kapcsolódott. Határozott szerelmi érzés lepleződött le benne és esett át a rövid megfontolás percén ezen a csendes júliusi délutánon, mikor az egész háznép künn dolgozott a földelken és csak ez az egy leány volt itthon az egyik emeleti szobában.

Koljasz Zelma az ajtónyílásban szorongatta Szalonen Ilmari — nála három évvel fiatalabb férfi — kezét és öntudatlanul várta, hogy megölelje őt az érkező, megölelje, hosszan magához szorítsa itt a kedves ház félreeső zugában. Ilmari ettől a perctől kezdve hozzátartozna Koljaszhoz, a hiánytalan élet kedvesen kiegészülne és így maradna ettől a nyártól kezdve a következő nyarakig; úgy lenne ezután is, ahogy eddig volt, mintha ennek a pillanatnak eseményében csak egy régi álm valósult volna meg: és így folytatódna tovább a régi vágó örök beteljesüléseként.

A férfi érzékei mindent megmondtak szívének, melyet az erős felindulás egy pillanatra ellankasztott. Ilmari férfiosztönei a maguk módján reagáltak a drága bizonyosságra. Keze kiszabadult a nő kezéből és ő nagyon józanul a szoba felé tartott, ahova a leány nem szívesen követte. És így kikerülhetetlenek voltak a szavak, melyek — bármilyen sokat is mondtak volna — ebben az esetben lehetetlenül hangzottak. No, hol van a tizenhatéves? Hogy sikerült a bál? Sokkal jobban esett így utólag jönni. (A lehető legszerencsétlenebb mondat, a szavak tönkretették a kedves tartalmat.)

— Ül le talán itt, én egy pillanatra lenézek.

— Nem. Mondd csak, hol találok mosdóvizet?

— Itt a vendégszobában — mindjárt helyezkedj is el.

A férfi úgy érezte, hogy most vált előtte tudatossá életének egy korszaka, melyben régóta benne élt. Mindig tudta, amit senki más nem tudott: hogy Koljasz Zelma az ő mindensége. Ettől a perctől azonban nem mert volna ilyen sokat várni. Hát éppen most tudta meg Zelma is? Hát most nyílt ki a virág, ezen a nyáron, ezen a

napon, ebben a percben? Minden virágnak megvan a maga ideje és gyönyörűség megvárni, míg magától nyílik ki a virág. Van egy virág, mely csak egyszer nyílik az életben.

Koljasz Zelma szintén nagyjelentőségű percet élt át az előbb. A háziasszonyi teendők a földszintre szőlítették és amint lefelé ment a lépcsőn, csodálatos módon megállt a feje, ködfátyol borult mindenre. Mikor meglátta Ilmarit az ajtónyílásban, úgy érezte, hogy azért még mindig egyedül van, egyre boldogabbnak tetsző magányosságban a szülői ház biztonságában. Most úgy tetszett, hogy a többiek is itthon vannak. Nem volt rosszkedvű, csalódást sem érzett, de mégis felsőhajtott, mikor kinyitotta a pohárszéket. Különösnek találta, hogy ő most edényeket szed elő. Mi történt vele? Talán nem örül a vendégnek? Oh, dehogyan nem! Koljasz Zelma, a boldog és irigyelt leány, nem értett a lélekelemzéshez. Csak az történt vele, hogy a vágyódás, amely most véletlenül a legmagasabb pontra emelkedett lelkében, nem talált kielégülésre és tovaszállt.

A vendég nagyon kedves neki, de mégis csak vendég. Közben Ilmari rendbeszedte magát és lejött az ebédlőbe. Megitták a kávét ketten és nagyon fesztelenül és bizalmasan beszélgettek. Nemsokára a házigazda is hazaérkezett a gazdaságban tett körútjáról. A társalgás lassanként átcsúszott a házigazda és a vendég kezébe; a vendég buzgón magyarázta terveit és elért eredményeit, — tudta, hogy itt mindenki vele örül. — Zelma hallgatta a férfiak beszélgetését és boldog volt, hogy az, aki oly kedves lett az imént szívének, nemcsak a szerelemben, hanem a munkában is férfi. Vieno csak a vacsoránál jelent meg és szokása szerint huncutkodva kacérokodott a vendéggel. A régen ismert, kedves, koljaszi vacsorai hangulat uralkodott a sötétedő ebédlőben, ahol szana-széjjel ülve még asztalbontás után is időztek egy kicsit, míg aztán eltávozott az egyik leány, utána a másik és végül a vendég is jóéjszakát kívánt a házigazdának.

Koljasz Zelma fölment a szobájába, de keze akaratlanul lesiklott a kilincsről, még mielőtt az ajtó becsukódott volna. Az ablakhoz lépett és a kilátást nézte.

Néhány másodperc múlva feljött valaki a lépcsőkön az emeleti hallba, az, akinek föl kellett jönnie. A vendég megállott. Az ajtónyíláson keresztül látni lehetett. Azután megindult a szoba felé, finoman, halkán.

Most jön, most magához fog ölelni. Engedni fogom, vajjon engedni fogom? Érezte, hogy nem fog ellenkezni s egyuttal tisztában volt azzal is, hogy ez a férfi az egyetlen, aki őt megölelheti, de hiába öleli már ez az egy is. Valami nagyon finom és nagyon becses veszett el; valami olyan, ami eddig nem volt és ezután sem lesz.

Szalonen Ilmari azt hitte, hogy minden tekintetben jól megérti a női lelket, ezen az estén azonban nem értette meg. Szerette és tisztelte a nőket általában és sok jó leány gondolt rá csendes melegséggel. Ő titokban mindig csak Koljasz Zelmára gondolt és csak őt akarta magáénak. Most, amint a júliusi este homályában fölfelé ment a hall lépcsőin, a délutáni találkozás alapján érezte, hogy élete leg-

magasztosabb pillanata felé közeledik. A külső és belső körülmények olyanok voltak, hogy általuk minden emberi érzés fölmagasztosul...

Ilyen körülmények között ölelte meg először a régen ismert, drága leányt, aki bágyadt mosollyal engedte — a régi barátság és a szép este kedvéért, amint mondotta. Mert mint ahogyan délután beszélni kezdett az egyik, úgy nyúlt a szavakhoz most a másik. Ez a beszélgetés szebb és érdekesebb volt ugyan, mint az akkori, ámde mégis csak szavakból állt.

Az összhangot semmi sem zavarta és a beszélgetés egyiknek sem adott alkalmat csalódásra. Az ünnep azonban elmaradt. Kedves és kellemes hétköznapi este volt, olyan szép júliusi késő este, amilyent barátságos, régi kúriákban lehet átélni; kúriákban, ahol társadalmi osztályok, nemzetségek és nemzedékek gyarapodtak és váltakoztak, születtek és elpusztultak és ahol minden egyes ember rányomta saját hangulatainak láthatatlan bélyegét az ajtókra és az ablakokra, a lugasokra és a folyosókra.

Késő éjjel, mikor Koljasz Zelma levetközött és pihenőre tért, érezte, hogy öregedni kezd. Még álmosan is csodálkozott azon, hogy mennyire nem tett mélyebb benyomást reá ez a felfedezés.

F. E. Sillanpää.

Finnből fordította *N. Sebestyén Irén.*

„Ab insidiis diaboli libera nos Domine!”

Azt mondja a tüköröm, hogy szép vagyok.
Majd eltöröm.
Utánam fordult egy leány, —
Nem nagy öröm.
A könyvek azt mondják, okos vagyok.
A könyveket eltépem.
Ha vezérül vár szürkék birodalma, —
Várhat a népem.
Ha arany csörög: no, markolj belém,
Kevéssel is beérem.
És ha egyszer egy lány nagyon szeret:
Elfolyatom a vérem.

Bóka László.

Tavaszi temetés.

Mikor az óra tizenegyre vert
az öreg úr a mennyezetes ágyban
nagyot nyújtózott s végleg elhevert.
S fődte a lakást bús, fekete kelme:
gyerekszemek babonás ijedelme.
Mindenki félve és csoszogva lépdelt —
a vén gazdasszony két nap nem ebédelt.
Csodálkozott sok szipogó rokon,
A gyertyáttartó ezüst szobrokon.
És mondogatták: lám, mit ér a rang...!
Aztán megkondult messze a harang,
És megindult a csendes temetés...
Künn a mezőn ígérte a nyarat
a gazdaszem növelte, zöld vetés.

Bóka László.

KRÓNKA.

— **Bunyan.** (1628—1688.) Háromszáz évvel ezelőtt, 1628. novemberében Közép-Anglia, egy apró kis falujában. Elstowban született *Bunyan* János, az angol puritánizmus legigénytelenebb és mégis legnagyobb vallásos géniusza. Neki még az a kiváltsága sem volt meg, mint négyszáz évvel azelőtt élt spirituális testvérének Assisi-beli Szent Ferencnek, hogy „jó család”-ból származott volna. Útfoldozó vándor rézműves volt az atyja és maga is ezzel a kézügyességek közt talán még Szent Pál sátorkészítő mesterségénél is alantasabb foglalkozással kereste kenyerét mindaddig, amíg férfikora delén, 1660-ban, 32 éves korában a bedfordi börtönbe nem került, ahol kisebb megszakításokkal teljes tizenkét esztendőt töltött a Cromwell halálát és rendszerének összeomlását követő restauráció zavaros éveiben.

Bunyan, mint nem-református prédikátor került börtönbe „illegális” igehirdetés miatt. Az akkor még kialakulatlan és meg nem állapodott egyházalkotmányi baptista szekta követője volt szívvel-lélelkel és már öt esztendeig prédikált mint a szekta laikus prédikátora, amikor a restauráció dühe elvakult pártszenvédéllyel csapott rá mindenre, ami a gyűlöletes puritán uralomra emlékeztetett, főként pedig mindenkire, aki dissenter vagy non-conformista volt.

Bunyan kétségtelenül a tizenkét esztendei raboskodás alatt lett a puritánizmus nagy látnokává, nem is annyira a testi nélkülözések miatt, mint inkább nagy belső lelki tusakodások következményeként. Egyébként pedig a vallásos érzés nagy géniuszi között alig van másik nehezebben megérthető, egymásnak teljesen ellentmondó lelki adottságokból összetett jellem, mint Bunyané. Egy részről „*strict*” farizeus volt egyik életrajzírójának megjegyzése szerint, más oldalról viszont ugyanazzal a donquijote-i heroizmussal realizálta a kereszténységet a maga számára, mint Umbria szentje, az előbb említett Szent Ferenc.

Ennek a látszólagos belső ellentmondásnak megvan a természetes lélektani nyitja: Bunyannak nem volt érzéke a miszticizmus iránt: nála a miszticizmust színekben hihetetlenül gazdag szimbolizmus helyettesítette. Szimbolizmusának két forrása van: a *Biblia* és az angol folklóre tündérmeséi, a *Fairy Quenn*, *fairy-krobin*-ok, *hobgoblin*-ok, jóakarató tündérek és az ártatlanok vérén táplálkozó rossz szellemek, félelmetes óriások tarka világa.

Ennek a két elemnek sajátos összekeverése magyarázza meg, hogy miért lett a „*Zarándok Utja*” az egész világirodalom legnépszerűbb

keresztyén meséskönyve. Mert hogy meséskönyvről van szó, azt senki kétségbe nem vonhatja, aki elolvasta a „Tévedés Hegyé“-nek epizódját vagy az egész könyvnek legbájosabb részletét a Kétely kastélyában történt eseményekről. A történet szerint Keresztyén és Reménykedő *Giant Despair* (Szabadi B. ezt Kétségbeesés Óriásnak fordítja, de ez a fordítás, mint bármiféle fordítás elveszi a megnevezésnek egyetlen éltető elemét: szimbólizmusát) félelmetes váraiban vergődnek halálravált kételyek között a vár földalatti börtönében és ekkor Keresztyénnek eszébe jut, hogy nála van az Igéret kulcsa; a kulcs sorra kinyitja a belakatolt ajtókat és a két zarándok a szabadba jutva lelkesen folytatja útját a Király Országútján a Mennyei Város felé.

A farizeus küzdött is Bunyanban s jóideig habozott, hogy ki merje-e adni a szokatlan írást és bizony baptista testvérei, amint ezt sajátmaga beszél el a „Bővelkedő Kegyelem“ (*Grace Abounding*) című könyvében, nem nagyon biztatták; a könyv kegyessége szerintük tulságosan is élvezetes és világias érdeklődést felkeltő külsőben nyilatkozik meg.

Néhány esztendei habozás után Bunyan mégis a könyv kiadása mellett döntött és az első kiadás 1678-ban jelent meg. Az egyszerű külsejű, népies olvasmánynak szánt könyvből, amelynek az eredeti ára valószínűleg egy shilling volt, ma mindössze négy példány ismeretes és egy példány, amely legutóbb került könyv-aukcióra, 6800 angol fontért, közel 150.000 pengőért cserélt gazdát.

A „Zarándok Utja“ óriási sikert ért el már Bunyan életében. A szerző maga tizenegy kiadást rendezett sajtó alá, többszörös változtatással és 1688-ban, halála évében, legalább százezer példány forgott a nép kezén, ami óriási szám volt akkor, amidőn a lakosságnak alig öt százaléka tudott olvasni.

A „Zarándok Utja“ ma már úgy foglal helyet az angol irodalom történetében, mint az angol szellem egyik legnagyobb alkotása, de azért a könyv véges-végig az egyszerű nép kedvence és birtoka maradt. Szimbólizmusa, különösen a nagyszerűen megválasztott szimbólikus jelentőségű nevek, mint *Mr. Worldly Wiseman* (Világi Bölcsesség), *Mr. Facing-both-ways* (Mindkét-útra gondoló), *Lord Carnal Delight*, *Lord Desire of Vain Glory* (a különféle bűnök, a testi gyönyör, a hiú dicsőségvágy, mint „lord“-ok szerepelnek), mai napig is élő közkincese az angol nyelvű irodalomnak vallási vonatkozásban csakúgy, mint anélkül. A „Zarándok Utja“ sok száz kiadást ért meg és a Biblia mellett kétségtelenül ez a könyv forog legtöbb példányszámban sok millió keresztyén kezén. Sajátos, egészen különös ízü stílusát nagyon nehéz idegen nyelvre fordítani, de ha a fordításban a könyv irodalmi szépségei vesztenek is, mélyen rejlő vallásos értéke áttöri a nyelv és a stílus korlátokat jelentő kereteit; a Londoni Traktátus Társaság jubiláris kiadásának tanúsága szerint Bunyan allegóriáját eddig nem kevesebb, mint 120 nyelvre fordították le és adták ki.

Máthé Elek.

Anekdota és adoma. A Protestáns Szemle márciusi számában (209. lap) a Zolnay—Komáromi Magyar Történelmi Anekdoták gyűjteményéről írván Tolnai Vilmos, kifogásolja, hogy Komáromi különbséget tesz az „adoma“ és „anekdota“ szavak között, holott a két szó azonos jelentésű volna, lévén az „adoma“ az „anekdota“ szónak nyelvújításkori magyarosítása.

Engedelmet kérek, hogy a nyelvészeti kérdéshez hozzászólhassak, nem hivatott nyelvészként, hanem a nagyközönségnek magyar nyelv-érzékű tagjaként, ahová Komáromi is tartozik, mert hiszen nekünk is éppenúgy tulajdonunk a nyelv, éppenúgy termői vagyunk a nyelvnek, sőt a mi nyelvhasználatunk éppenúgy döntőbíró a gyakorlatban elvetésre vagy elfogadásra, mint a hivatásos nyelvészek tudományos ítélete.

Való igaz, hogy az „adoma“ szó tisztára az „anekdota“ fordításaként ennek kiszorítására született, születésében tehát azonos volt vele; megalkotója, Erdélyi János nem gondolt vele árnyalati különbségtételre. De azóta majdnem egy század telt el, s a nyelv jó gazda, háztartásában nem szokta túrni, hogy egyazon hivatalra beosztva ketten is működjenek, hanem amíg szolgálatban állanak, mindkettőt külön munkakörre alkalmazza. Az „anekdota“ szándékolt nyugdíjaztása után nem halt meg, tovább is szolgálatot teljesít még manapság is, mégpedig nem színekurában, miután a magyar nyelv kormányzata ennél sokkal takarékosabb. És hogy mindkét szó szolgálatban áll, ez máris sejtetheti, hogy külön munkakörük van. A közös eredet nem számít, a „végtelen“ és a „végtelen“ csak eléggé ikertestvérek volnának, mégis más-más már a hivataluk, „végtelen“ például az a vers, aminek nincs meg a vége, míg a „végtelen“ vers egészen mást jelent. Arany egy helyen rámutat, hogy mennyire más a „szemje“, mint a „szeme“, pedig ezek is egyeredetűek.

Az „adoma“ és „anekdota“ között a magyar nyelv gazdálkodása jelentésárnyalati különbséget fejlesztett ki, egészen magától. Valahogy csakugyan úgy áll a dolog, ahogy Komáromi jelezte, hogy az „anekdota“ az maradt a mi nyelvünkben is, amit a görög nyelvben is jelentett: a hitelesség igényével föllépő, nem is okvetlenül humoros, főcélul a jellemzetességet tartó történetírói-széljegyzet jelentésű, amit a történetíró nem tartott elég fontosnak kiadni, mert nem a történet főútján fekvő dolog, vagy nem is elég hiteles. Evvel ellentétben az „adoma“ célja a mulattatás, hitelességre nem is gondol, nem is fontos a történeti eredete, rokonabb a kétségtelenül élő „vice“ szóval, amelyet pedig igazán nem azonosíthatnánk vagy rokonítanánk az „anekdota“ szóval. Elméleti fejtegetések helyett gondoljunk csak rá például a cigányadomákra, és viszont például a mohácsi vész történetíróinak széljegyzeteiként fennmaradott, többnyire tragikus levegőjű fájdalmas anekdotákra. Ma aligha próbálná valaki e Mohácsi anekdotákat Mohácsi adomáknak nevezni.

Azért írtam e megjegyzésemet, hogy könyveljük el immár e két szavunkat a magyar szókincs két külön közalkalmazottjaként; örüljünk, hogy mindkettő megtalálta a maga külön alkalmaztatását s egyiket se gyanúsítsuk meg színekurázással.

Bodor Aladár.

Némety Ferenc zsoldárfordító halálához. Dézsi Lajos a R. M. K. T. VII. kötetéhez írt kitünő jegyzeteiben a következőkép írja le Némety halálát „1565-ben Svendi Lázár és Balassa Menyhért hadai ellen védelmezte Tokajt s midőn szóval és jó példával tüzelte katonáit, egy golyó homlokán találta, Sepsi Laczkó Máté szerint egy conrivalisa puskájából s ott hősi halált halt. Ez februárban (valószínűen 10-én) történt.“ (368. l.) Dézsi körültekintő figyelmét úgy látszik elkerülte az a körülmény, hogy *Werböczy Tripartitumának* Weres Balázs készítette fordítása (Debrecen, 1565.) épen Némety Ferenc buzdítására készült s hogy a magyar kiadás *editio princeps*-ének János Zsigmond választott királyhoz intézett ajánló levele szövé tétén Némety-nek e munka körül szerzett érdemeit, elestének pontos dátumával, (mely tényleg február 10-én volt) is szolgál. Ime az idevonatkozó részlet: „Az felseged iambor hywe (az kereztyeny emlekezetre, es dychyretre melto, Isten felew ur) az Nagysagos NEMETY FERENC, ez munkat inditá, szerezteté, es gongyawal, kewlehegewel segytê. Ky ezen dolognak inditása koron, à felseged hyusege melleth halalt szenvede, az ew uranak *Seredi Janosnak* hazaban. Thokaj waraban, az nemetek által, puska lewwys myat. Beyt elew honak (febr.) 10. napyan. Anno a nativitate IESV CHRISTI M. D. LXV.“ (3. a lev.) Az ajánló levél után, amint ezt már Szabó Károly is fölemlítette (RMK. I. 56. sz.), *Hoffhalter* lenyomatta Némety Ferenc címerét, ugyanabban a reneszánsz ízlésű keretben, mely *János Zsigmond*, valamint *Hoffhalter* címerét is övezi.

Gulyás Pál.

(Budapest).

ARCKÉPEK.

Imre Sándor.

I.

Egyik egyetemünk pedagógia-tanára, de a legvilharcosabb esztendőben közoktatásügyi államtitkár is volt már. Azelőtt a polgári iskolai tanítóképzőben tanított, jelenleg hivatalos teendői mellett a dunamelléki református iskolák felügyelője: kicsinek, nagynak egyformán, a vallásitanítást is beleértve. Állami tanár de pályáját a kolozsvári református gimnáziumban kezdte. Irodalmi működése egyidős közpályán forgolódásával. Testvére, édesapja nagyatyja egyetemi katedrákon ültek és ülnek, akárcsak ő. Édesapját Hódmezővásárhely szociális életmunkájáért küldte be a felsőházba, neki magának is van a hivatalos katedrája mellett egy másik szószéke, hasonló kitüntetésképen az apaihoz: a Szülők Iskolájában s a különféle társadalmi egyesületek konferenciáin. Hadd említsem még meg, hogy három pályatársa közül az egyik inkább filozófusa és történésze tárgyának, mint pedagógus, a másik esztétikus, a harmadik saját tudományának népszerűsítője inkább, mint művelője. Utóda az államtitkári székben filozófus volt előbb s egy idő óta kulturpolitikus.

Imre Sándor ma Magyarországon az egyetlen elismert tekintély, aki tisztán, elegyítetlenül és harmonikusan *pedagógus lélek*.

Pedig talán soha nem volt Magyarország történelmében a XVI. század óta korszak, amelynek a probléma-oldó nyitja annyira pedagógiai természetű lett volna, mint a mi emberöltőnk.

Valószínűleg ez a magyarázata annak is, hogy Imre Sándor portréjának férfias-szép alapvonása nagyon kicsi igazítással tragikus vonás. De kezdjük mégis inkább a konturjain.

II.

Imre Sándort legalapvetőbben az a *nevelői lelkület* jellemzi, amelyet a napokban megjelent Neveléstanában minden nevelőnél olyan nagyon fontosnak tart. *Nyugtalan* ez a nevelői lelkület, az élet minden fordulóján, sőt minden szürke, hétköznapi pillanatában is aktív. Hatni akar. Nem építeni, alkotni, sőt nem is vezetni, mert ezt praktikus életpályán, művészi önzéssel, hatalmi tébolyban is megtehetné akárki,

hanem hatni: hideg, közönyös lelkeket átforrósítani, helytelen utakon bódorgókat célegyenesre igazítani, félénk járatlanokat a siker nagyobb reményéig megedzeni, idétleneket életrevalóakká dédelgetni, akármibe kerül. Az aktív lelkek valamennyi más típusa közvetlenül cselekszik, még a vezető egyéniségek is önmagukat élik ki olyankor, mikor az utánuk igazodó tömegek vezényszóra dobbanó ütemét hallgatják, csak a nevelők veszik a műveltető ígéretet komolyan: az ő cselekvéseik mindig *közvetett cselekvések*. (Mennyire maga ír minden levelet a cégfőnök, ha tíz titkárral és husz gépírókisasszonnyal iratja is a leveleit; mindenki ír, csak a tanítók iratnak.)

Ez az alapvető nyugtalanság nagyon érdekes ellentmondást teremthet minden pedagógus életében. Jöhetnek viharok, mint ahogy az Imre Sándor idejében is jöttek, mikor minden jótét lélek fedél alá szalad a szelek szárnya és az eső nyirkos korbácsa alól. A pedagógusok nagy passzivitással helyükön maradnak. Ezt a passzivitást különféle névvel illethetik önmaguk is, mások is, a történelem ítélőszéke előtt tudatosnak dícsérhetik vagy bélyegezhetik, mindegy: lényegében determinált lelki vonás, majdnem az ösztönök határán s egyedül csak az anyamadáré hasonlítható hozzá, amely sohasem menckül elemek pusztítása előtt a gyermekei nélkül. Nagy tűzvész idején mindig akad a tumultusban valaki, aki a tömeget nyugalomra inti és kettősrendekbe szeretné állítani, hogy a kijáratot mennél gazdagásosabban ki lehessen használni, de az a tragédiájuk ezeknek a pedagógus lelkeknek, hogy minden igazságuk mellett legelőször gázol rajtuk keresztül a kollektív-hisztória örült gomolygása.

Imre Sándor államtitkár volt az őszirózsás forradalom alatt, államtitkárként élte túl a proletárdiktatúrát, az első ellenforradalmi kormány néhánynapos minisztersége után államtitkár maradt a keresztény-nemzeti jelszavak idején is. Demagógia volna azt mondani róla ezért, hogy radikális vagy szociálista, vagy kommunista vagy reakciós, de frivolitás volna akár szélkakasnak, akár politikamentes bürokratának is tartanunk. A nevelői lelkület nyugtalansága tartotta őt helyén ezekben az időkben. Két — mondjuk így — nagy csalódással vehes illuzió. Az egyik az az érzés, hogy azt a sok értéket, amely a veszedelmet megelőző pillanatokban éppen kezére volt bízva, testével takarhatja a veszedelem pillanatában. A zászlótartó örök-egyforma képe ez, mikor a zászlót holtteste alá is tiltakozón rejti. A másik érzés is eleven az Imre Sándorok lelkében: homályos sejtélem, hogy a forradalmakat talán mégis kapacitálni lehet. Nincs meghatározott jelenet, legalább az én személyséim között nincs, annál, mikor 1919. november 9-én Imre Sándor a túlfűtött lelkeknek előadást tart a nemzetnevelésről. Miután pedig Jézus Krisztus még a keresztfán sem tragikus hős, meg kell kérdeznünk mi az Imre Sándor *tragikai vétsége?*

Nagyon afcizmaszerűen hangzik, de mégis így van: a nagy *valóságtisztelet*. Azért tragikai, mert a tudós nélküle nyegle és azért véték, mert a cselekvő ember véle béna. Tapasztalati igazságként hadd idézzem: elképzelhető-e egy valóságtisztelő Mussolini a siker jögyében? Magára Imre Sándorra hadd vonatkoztassam: a lelkiismeretes husza-

dik századeleji tudós tisztában van véle, hogy a magyarság, mint nemzet, se nem egységes, se nem öntudatos. Tisztában van azzal is, hogy nemzetté nevelésének a tényezői eredendő bűnökkel mehetnének csak, ha mennének egyáltalában erre a munkára. Tisztában van azzal is, hogy megmaradásunknak ez az egyetlen lehetősége. Legvégül pedig tisztában van azzal is, hogy csudák nem történnek. Nem mondja, de kiérezhető mindenik aggodalmából, hogy az idő teljességének a borzalmas aktualitásával is tisztában van, tehát azt is tudja jól, hogy évszázados munkára nem érünk rá. Mitévő lehet ilyen körülmények között a tisztánlátó ember?

Ebben van Imre Sándor *ható* erejének a tragikai vétsége. Ezzel a hűvös, józan, inkább kifejtő, mint rábeszélő egyéniséggel szuggesztív erőt árasztani nem lehet. De ezzel aztán minden pedagógus végzetét ideértük. A „quem di odere“ régi filozófiája ezt érezhette meg s csinált belőle szállóigét. Akit az istenek gyűlöttek, tanítóvá tették. Ő és minden pedagógus egyéniség nagy keresztye ez: *csak a mártíriuma prédikál, testi jelenléte sohasem.*

Miért van ez így? Azért, mert a pedagógus persuadeáló, agitáló lényének csak a martírium kölcsönözhet prófétai erőt. Addig, míg ez be nem következik, minden pedagógus csak rétor. Hosszú, folyamatos beszédekben kell megtanítani a hallgatóságát arra, hogy a szó értéktelen s csak mint cselekedetek váltócédulája éri, amit ér.

III.

Ideje, hogy szó essék az ő szemével látott nevelői lelkület második uralkodó fogalmi jegyéről, a jóságosságról. Hatni akarásában volt egy vonás, amit felületes nézés *materiálistá*-nak tarthat: illúzióktól ment valóságtisztelete. Láttuk, hogy illúzióktól ment ugyan ez a valóságtisztelet, de *eszményei* vannak. Jóságosságát ugyanilyen joggal *utilitással* gyanúsíthatják meg. Széchenyiről szólva, egyenesen meg is mondja, hogy e nagy nevelőt azért tiszteli olyan nagyon, mert a nemzetnevelés alappillérei közül nem felejtette ki a haszonvágyat. S ő maga is mindenben, mindig, mindenütt használni akar. Ennek a nagy lehajlásnak, filantrópiizmusnak, altruista gesztusnak, szociális érzéknek, vagy nevezzük úgy, ahogy akarjuk, aranyfedezet kell. És ezért nem utilitárius filozófia ez a vonás csupán, mert megvan ez az aranyfedezete. Imre Sándor a maga — minden pedagógusnak kijáró — életsebével, nem vonult el barlangba, bozótbá nyalogatni ezt a sebet, vagy elmúlni benne sértődötten, előkelően, titkon, de a maga baját közveszedelemnek hirdető forradalmárrá sem mérgezett miatta, hanem *atomjaira osztódva folytatta azt a nemzetté nevelést, melyet egységes irányítás formájában nem adatott meg néki véghezvinnie.* Ilyen atom három is van.

a) Neveléstana nem filozófiai értelemben vett pedagógia, hanem a tényekből kiinduló, azokat mindig szemmel tartó s velük dolgozó gyakorlati útmutatás iskolai munkások számára. Sohasem arról beszélkedik, hogy mi lehetne ezen a téren, hanem arról számol be majd-

nem ridegen, hogy mi van s csak akkor melegszik át a hangja, mikor a valóban megtehető út programját adja, ahogyan megközelíthetjük az eszményt, amivé a jelen állapotnak fejlődnie kell.

b) A nemzetnévelés szempontját soha egy pillanatra sem adta föl. Mások szájában már-már frázissá kopott ez a nagy szó, nála nem szakadtak meg valósággyökerei még a kiállott nagy viharokban sem. Földönjáró józansággal látja ezt a nemzetet nem Ilungária isten-asszony magyarruhás szobra szimbólumában hanem olyannak, amilyen. Nem öntudatosnak. Tarkának: magyarnak, svábnak, tótnak, oláhnak, ruténnek. Katholikusnak, protestánsnak, görögkeletinek, zsidónak. Budapestinek, vidékinek, tanyainak, dunántúlinak, erdélyinek, ki és bevádoroltnak. Ezeréves multunkba is belclátja a hibánkban vagy hibákon kívül elmulasztott alkalmakat. Iskolapolitikánkban világosan észreveszi mulasztásként még az előmunkálatokat is. Szervezetében a gátló körülményeket nem tagadja, de számol vele, mert lelkiismeretlenségnek tartaná a jószándékot, azzal áltatva útnak indítani, hogy útja és munkája közben nem fog beléjük botlani soha.

c) A nemzetet ilyen központi gondolattá emelvén, nem ismer kiméletet, mikor a nevelés egységét eszményül állítja. (A mi valóság-tiszteletünk például beleborzong, — éppen a tények ismerete miatt — valahányszor az általa megálmodott egységes szervezetre gondolunk.) És mégsem ugyanaz a központosító gondolat ez, mely manapság intézményesen is megvalósul apródonkint. Az egységnek ez a nagy ábrándosa alázatos tisztelője a *személyiségnek* is. Nemesak onnan látszik ez, hogy külön tanulmányban határozza meg a személyiség fogalmát és fogalmi jegyeit, hogy Neveléstanában minduntalan biztosítja a személyiség számára a nevelésben az őt illető helyet, hanem abban is, hogy a következő négy gesztusban szolgálatára szegődött.

α) Neveléstanát nem végleges megoldásnak szánta, hanem csak indítással: a nevelői gondolkodás tudatosá tételére.

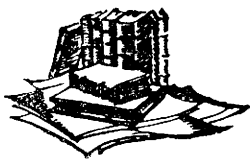
β) Spiritus rectora a szülők iskolájának s könyvet is adott az apák és anyák kezébe, hogy a „szülői gondolkodásba“ bevezesse őket. Más helyen volt alkalmunk már megemlékezni róla, hogy korunkat a beszédbeli második személy a „te“, a közönség hangsúlyozása jellemzi a múlt század tultengő individualizmusával szemben. Szeretnék kelletően aláhuzni itt, hogy a szülők bevonása a nevelésbe, van akkora szociális tény a pedagógiában, mint az iskolán kívüli népművelés, mert első lépés az iskola és az iskolamester kizárólagos egyeduralmának a megszüntetésére. Ebismérése annak, hogy minden nevelői eljárás sikere egyformán függ a nevelőtől s attól, akit nevelnek, sőt nincs is nevelő, hanem szülő, társadalom, tanító és tanulótársak együttesen segítik önnevelés felé a végelemzésben nevelhetetlen növendékeket.

γ) Imre Sándor, az állami nevelés főpropagálója, elvállalta gondozásra eklézsiája iskoláit. Milyen könnyű volna következetlenséget olvasni a fejére emiatt. Pedig *vannak* ezek az iskolák, még ha egységes cél szolgálatára kell is őket beállítani és *segíthet* nekik, akik ezt a segítséget kérik és elfogadják, ő, aki segíteni mindig készséges és

képes. Éppen ez a gesztusa mutatja mindenkinek, aki másképp tudja, milyen kettő ez a kettő: uniformizálni vagy közös célra szervezni a személyiségükben önálló és eltérő egységeket.

8) Imre Sándor ma a társadalmi egyesülések egyik legáhítatosabb figyelemmel hallgatott szónoka. Különösen az evangéliumi mozgalmaké. Ugy írjuk ezt ide befejezésül, mint minden várakozásunk hittelmes reménységét vele szemben. Imre Sándor volt egyike a legelsőeknek, aki már jórégen megszabadította a szocializmus nevelési követelményeit osztályharc jellegétől: hálás örömmel nyugtázzuk, hogy belmissziós jellegüket viszont nyilvántartja és kiszolgálja. A belmissziós törekvés egyénenkint akarja a legnagyobb eszményektől elhidegült lelkeket visszahódítani: nagy megnyugvással tudja magát egy táborban a személyiség legnagyobb magyar tisztelőjével. A belmisszió Jézus Krisztus zászlajával az élen indul küzdelembé: jó látni, hogy Imre Sándor élete delén a legmagasabb eszmények mellett bizonyosságot is kíván tenni.

Karácsony Sándor.

KRITIKAI SZEMLE.

Czeglédy Sándor: Bibliai Régiségtudomány. A Sylvester Bibliai Kézikönyve V. kötete. Tahitótfalu, 1928. Sylvester-kiadás. 16°. 233 l.

Egyházi irodalmunk egyik legéletrevalóbb és legáldottabb vállalkozása az a könyvsorozat, mely Sylvester Bibliai Kézikönyve cím alatt egyfelől a hittudományok iránt érdeklődő közönséget óhajtja elvezetni a theologiai tudományok széleskörű mezőire, másfelől pedig az egyház hivatalosai, lelkészei és tanítói kezébe ad értékes, megbízható összefoglalásokat. Ötödik kötete a sorozatnak a Bibliai Régiségtudomány, melyben Czeglédy Sándor, aki az egész vállalkozásnak irányítója is, rendkívül hasznos segítséget nyújt azoknak a komoly bibliaolvasóknak, akik a bibliai idők kultuszát, a Biblia népének külső életviszonyait, társadalmi és állami életét, teljes kultúráját a Biblia világán keresztül óhajtják megismerni. A szerény, tudós szerző hangsúlyozza, hogy kis műve nem léphet fel nagyarányú s teljes tudományos igényekkel és apparátussal, de kétségtelen, hogy a modern bibliai kutatások eredményeit olyan pompás áttekintésben és okos oekonomiával tárja eléink, hogy azt a hiányt, amelyet ezen a téren már hosszú évtizedek óta sajnálatosan érzünk, nagyszerűen pótolja addig is, amíg az első magyar tudományos bibliai régiségtan is napvilágot láthat. Művének legrészletezőbb s talán mondhatnám, legértékesebb része az első, ahol a bibliai nép istentiszteleti életét rajzolja meg részletességgel, de áttekinthető összefoglalásban. De a szentföld népe magánéletének, munkájának, gazdasági, művészeti, tudományos tevékenységének, politikai, jogi viszonyainak s egész kulturális világának olyan általános rajzát adja meg, amelynek ismerete nélkül a Szentírás sok helye homályos maradna az olvasók előtt. Czeglédy műve hasznos kézikönyvecskéje lesz theologusnak és a bibliaolvasó nagyközönségnek egyaránt. Nehézkes lassúsággal nekilendülő theologiai irodalmunknak pedig értékes nyeresége addig is, amíg a szerző által is annyira óhajtott tudományos magyar Archeologia is megjelenhetik szerzőnk lelkes buzdításából vagy esetleg — tollából. *Arokháty Béla.*

Ferencz József unitárius püspök emlékezete. Irta és a Magyar Unitárius Egyháznak 1928. május 19-én, Budán tartott zsinati emlékünnepe felolvasta: *dr. Borbély István.* Kolozsvár, 1928. 8°, 15 lap. F. J. arcképével.

A valódi kegyelet nemes hangján megírt, a kitünő történész életlátására s pompás összefoglaló képességére valló, meleg vallásos szel-

lemű méltatása ez az emlékbeszéd a már életében történelemmé finomult nagy aggastyán érdemeinek és jelentőségének. Magának a szerzőnek talpraesett fogalmazásában a következő három bokorba foghatók össze ezek: „1. Az ő püspökségének idején alakult át addig jóformán csak egyházközségeiben és a hívek aldozatkésztségéből álló Egyházunk erős központi egyházzá. — 2. Az ő püspöksége alatt lett az unitárizmus a magyar keresztény liberálizmusnak megtestesülése. — 3. Az ő püspökségének ideje alatt jött létre az unitárius világszövetség.“ Amily szabatosan vannak e tételek felállítva, olyan tanulságos és szép a kifejtésük. Fenntartás nélkül aláírva az elsőt és az utolsót és kifejtésüket, a középshöz igen sok megjegyzésünk volna, kivált kifejtésének efféle merész állításaihoz: „Az 1870-es években Krizán és Ferencz Józsefen kívül még két nagy apostola volt a magyar unitárizmusnak: egy római katolikus főúr, báró Baldácsy Antal és egy református aranyember: Jókai Mór“; meg: „lelke mélyén minden magyar ember egy kicsit unitárius, stb. stb.“ De kegyeletsértés látszata nélkül e megjegyzéseket alig tehetnök meg, tehát ez alkalommal inkább hallgatunk velők. A szerző e kicsiny, de súlyos dolgozata méltóan illeszkedik bele eddigi történetirodalmi műveinek nagyértékű sorába s teljesen hű és rokonszenves vonásokat szolgáltat a nagy püspök majdan megfestendő történelmi arcképehez — olyan vonásokat, amelyek az érintett panegirikus túlzások mellett sem veszítenek semmit az igazságukból, magára a *személyre* vonatkozásban. — *ri.* —

Juhász, Kolmann: Die Stifte der Tschanader Diözese im Mittelalter. Deutschtum und Ausland. 8—9. Heft. Münster in Westfalen 1927. VIII+333+1 térkép. (Magyarul is megjelent: Hajdani monostorok a csanádi egyházmegyében. Kiadja a Szent István Akadémia, Budapest, 1926.)

A magyar történet különböző ágai között mindig legtöbb művelője volt az egyháztörténetnek, amely ilyen adottság mellett nagy léptekkel haladt előre. S ma is, amikor a mostoha viszonyok csak kevesebb könyv megjelenését teszik lehetővé a megjelent történeti munkák javarésze egyháztörténeti tárgyú és az egyháztörténet ma is kiváló nevű tudósokat sorozhat művelői közé, bármilyen vallásúak is azok.

Juhász Kálmán nagy feladatra vállalkozott, amikor egy olyan terület egyházai történetének a megírásába fogott, melynek nemesak összes monostorai elpusztultak a török hódoltság alatt, hanem az egyházakkal az oklevelek is eltűntek, ami pedig megmaradt, azok annyira szétszóródtak, hogy a leglelküimeretesebb munka és a legnagyobb szorgalom gyűjthette csak össze. A szerző szépen oldotta meg feladatát. Műve elején röviden rámutat az eddigi tévedésekre, majd a királyi és magán kegyúri jogot ismerteti. Összesen 25 monostor történetét adja a szerző, a legteljesebben felhasználva a hozzáférhető összes forrásokat, melyeknek alapján meghatározza több monostornak eddig sokszor vitás, vagy ismeretlen és a török hódoltság által teljesen elsöpört helyét.

Végig olvasva a munkát, új megvilágításban tűnik fel a marosmenti vidéknek a története, nemesak egyháztörténeti vonatkozásban.

Látjuk, hogy az a terület, amelyet eddig az itt-ott elszórtan talált oklevelek gyérlakosságúnak tüntették fel és amely a török hódoltság megszűntekor csakugyan egy nagy pusztaság volt, a középkorban a magyarság által legsűrűbben lakott területek egyike volt és a lakosság valóságossága sűrűn beépítette az Isten egyházaival.

A szerző műve végén 62 kiadatlan oklevelet közöl és a mellékletet alkotó oklevélhasonmásokon és fényképeken kívül egy térképpel teszi szemléltetőbbé a monostorok eddig vitatott fekvését.

Amikor tudjuk azt, hogy a szerző egy kis bánáti plébániáról, Nagyszentpéterről (ma sajnos, hivatalosan Sanpetru mare) gyűjtögette össze a könyvében található értékes és nagyrészt ismeretlen adatokat, még nagyobb elismerés illeti meg kiváló munkájáért.

Fekete Nagy Antal.

Erdősi Károly: Napsütéses Indiában. Uti emlékek. A Szent István-Társulat kiadása, (Év nélkül.) 1927. 342 lap. 181 szöveggöztí, saját felvételi köppel. Ára: 12 pengő.

Indiát előttünk, európaiak, de magyarok előtt is a titokzatosság csalogató fátyla vonja be. Jávában pedig a trópus paradicsomát sejtjük, állapítja meg szerzőnk. Tényleg határozatlanok, bizonytalanok az emberek Indiát s. szigetvilágát illetőleg. Még Oroszországról, Japánról, Kínáról, Amerikáról a háborúk, a kommunizmus, a földrengések, hadifogság, polgárháborúk, kivándorlások révén vannak képzetei: de Indiáról csak a tigrisek, óriás kígyók, európai földön utazgató exotikus maharadzsaák, drágakövek, gyöngyök s legfeljebb újabban Gandhi, Rabindranath Tagore s a most felkapott buddhizmus révén voltak csak homályos sejtései. De ez a járatlanság, tájékozatlanság nem is csoda, hiszen Jáváról egyáltalában nem, Indiáról pedig csak pár évtizedes magyar munkák állottak rendelkezésünkre. Azóta pedig a világ nagyot fordult. India sem, Jáva sem az az eldorádó többé, ami volt s aminek a régi könyvek, a régi egyoldalú leírások lerajzolták. A bolsevizmus hullámverései Indiát még csak ostromolják, de Jávát már el is érték. Az utolsó évtizedek alatt új elégedetlenségek, új gondok, új szellemáramlatok sebei szakadtak fel mindenütt a korek világon s a sokmilliónyi primitív viszonyok közt vergődő benszülött elégedetlensége súlyosabb kitöréssel fenyegető tüzes vulkán, mint Jávának 300 egynehány krátère....

Erdősinek könyvéért nagyon hálás lehet a magyar olvasó közönség. Annak a távoli világnak minden vonatkozását, évezredes kultúráját, történelmét föld- és néprajzát, a keleti filozófiát, művészeti irányokat már előzetesen úgy átélte, áttanulmányozta, hogy négy hónapra terjedő utazásának minden kis szabad pillanatát minden zavaró anyagi momentum kikapcsolásával teljesen az új benyomások meglátására s lelki formálására, átasszimilálására tudta fordítani. Így azután könyve nem egyszerű „Úti emlék“ (mint ő szerényen elnevezi), amely megelégszik a látott helyek felsorolásával, hanem egy minden irányban képzett fáradhatatlanul vizsgálódó, józanul látó embernek, költő

és művészi hatások iránt értékes léleknek alapos, sokoldalú, átfogó, komoly plasztikus útleírása.

Gazdag, életteljes képek színes sereze a könyv. Mentés minden szenzációhajhásztól, egyoldalú torzítástól és regényességtől. A mindennapi élet piciny, szürkének látszó dolgait is megrajzolja éppúgy, mint az igazi festőművész, hol a festmény szürke tónusából annál erősebben emelkednek ki azok a részletek, amelyeket igazán a színesség jelleméz. Ő is igazi festőművész, aki a trópusnak a palettájába ezernyi változatot tud beleszőni, de a megalapozó szürke tónust sem hanyagolja el. Elnyomásai nemcsak a látottak regisztrálására, értékelésére terjednek ki, hanem igyekezik a felületen túl is hatolni s azoknak a tereületeknek, amelyeket bejárta, a lelkét keresni, az ottani életnek titkos mozgató rugóit is megtalálni. A legszélsőbb, legellentétebb benyomások kergetik egymást Indiában s ezeket a végleteket igyekezett józan megvilágításba helyezni, mellözve a bombasztikus nagy hangú megállapításokat s a belletrisztikus nagyításokat.

Japán hajón, Nápolyból indul útnak s a Vörös-tenger trópusi naptól szikrázó partjain át Ceylon fővárosában, Colomboban, a tropusi paradicsom kapujában száll partra. Bejárja Ceylon belsejét, meglátogatja Kandyt, az őszingaléz királyok kínese városát, a tiszta buddhizmus nagy, szent dagobáit, hol ősi évezredes kultuszok, évszázados emlékek varázscs ereje s a fanatizmus lobogása kísérik útjain. Részletesen foglalkozik a buddhizmus új és régi formáival. Ez a fejezet kétszeres érdeklődésre tarthat számot éppen most, mikor Európában divat új megváltást remélni a buddhizmustól, Ázsia égi világosságától, míg ott, a buddhizmus ősi hazájában a zárdák mélyén szorongva kutatják a buddhizmus nagy válságának az okait. Ceylon északi részén Aszuradhapura, a nagy szingaléz-fejedelem kivételes nagyságát dicséri. Átmegy Elő-India déli csücskébe (Trichinopolys, Tanjore, Madura), amely a legképtelenebb ősi babonák és a rettenetes bálvány-istenek (Vishnu, Shiva) tiszteletének a földje hol óriási, 15 emeletnyi, 70—79 méteres kaputornyok; gopurák kápráztató nagyvonalúsága ejtik bámulatba.

A Bengáli-öblön keresztül Hátsó-Indiába, Ázsia Gibraltárába, Singaporeba hajózik, melyet — bár ez az angol nagyhatalom legerősebb bázisa — már a kínaiak halálös szorítása gyűrűz. Nem kell Kínába menni — mint a szerző írja, — csak Singaporeig, hogy a sárga kérdés közeledő veszedelmét beláthassuk.

Jáva útjának újabb állomása. Am a régi, ellenőrzés nélküli Jáva, az őserdőkkel borított vadonok, a dsungelekben ordító királytigriések s az őstermészet rejtett esodái nincsenek többé. De van egy más Jáva, a kultúr, a kínese, a forrongó Jáva, mely a világ legjobban adminisztrált fűszeres boltja, hol az éhes jávai nem ismer kegyeletet és irgalmat, romantikát s hol a régi szultanatus esodás pompája már kómikus külsőségek ké zsuorodott össze.

Jávából visszafordul a britt adminisztráció legtöbbször láthatatlan, de mindent egybekapcsoló hatalmát jelképező Calcuttába. Onnan

a „Hegy“ (Mount Everest) peremét s Darjeelinget látogatja meg s ragyogó fejezetet szentel a „Sikulo-Hungariának“, Kőrösi Csoma Sándor emlékének. Benares után a nagy mogulok Indiáját s városait, köztük a „nyoleadik“ Delhit tanulmányozza, hol az angol uralom építi a régi nagy hódítók gesztusához méltó új székvárosát. Agra (a világ esodája Taj-Mahal), Jaipur s Bombay útjának Elő-India felső részébe eső, utolsó ázsiai állomásai, mellyel kapcsolatban a tibeti lámaizmust és a brahmanizmus mai formáit is kimerítően, kritikailag ismerteti. Nyitott szemmel látja s nézi a missziók tevékenységét is. — Háromszor olvastam el a munkát s mindannyiszor minden sora új meg új élményt jelentett számomra. — A könyv pazar kiállításával a Szent István Társulat Erdősi Károlyt, mint a Társulat vezérigazgatóját tisztelte meg, de meg is érdemli.

Dr. Kondói Kiss József.

Dr. Valentényi Gáspár: Az elemi népoktatásügy autonómiája törvényhozásunkban. Tanügyközigazgatásjogi tanulmány. Miskolc. Magyar jövő. 1928.

A tanulmány célja a népiskola autonóm szervezetének a hazai törvényhozásban gyökerező rendjét kielemezni. Megállapítja, hogy népoktatási alaptörvényünk 1868. XXXVIII. lehetővé teszi az autonómiát, mert egész közigazgatásunknak is ez az alapelve: országos közigazgatás a községi és törvényhatósági önkormányzat alapján. A helyi önkormányzati szervezet legkisebb egysége a község: a polgári község és a hitközség. A népiskola típusainak, községi, állami, hitfelekezeti, társulati, magános és érdekeltégi (tanyai) — megemlítése után ismerteti a népiskolai közigazgatást. Szól a gondnokságról, iskolaszékről, törvényhatósági közigazgatási bizottságról, ezeknek hatásköréről, s igyekszik kielemezni, hogy a népiskolai önkormányzatot mely szervek és mekkora terjedelemben végzik. Legtöbb autonómiát a felekezeti népiskolákban talál, a többiekben tulnyomónak látja a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatalmát, mely különösen a háborút követő államgazdálkodás viszonyai nyomán erősödött meg. A népiskolai közigazgatási jogszolgáltatásra vonatkozólag kimondja, hogy itt is áll az általános közigazgatásra vonatkozó tétel, hogy a fórumrendszer nincsen egységesen szabályozva szempontból úgy hogy az autonómia, a közigazgatási decentralizáció szempontjából egyenesen aggályosnak mutatkozik.

Az első négy fejezet főtartalmát a népiskolára vonatkozó törvények ismertetése adja, s a könyv ebből a szempontból is hasznos áttekintést nyújt, bár az érdekeltek mindezt természetesen ismerik. Nagyobb várakozást ébreszt a befejező rész: elemi népoktatásügyünk autonómiájának reformja. Felesleges itt Semnyey Pál kijelentését idézni és magáévá tenni, mely szerint közigazgatásunk méltán nevezhető ázsiainak, mikor szerző egyébként is elég óvatos, s ajánlott reformjaiban sem megy túl azokon a javaslatokon, amelyek e téren már elhangzottak. Így: a vármegyei népoktatásügyi albizottság megfelelő kiképzése; járásokként létesítendő iskolatanács vagy bizottság, melyre a törvényhatósági közigazgatási bizottság hatáskörébe tartozó kisebb ügyeket utalni s felügyeleti és iskolátogatási jogkörrel ruházna fel. Nem

világos az összefüggés a „belterjes közművelődési étellel bíró nagy magyar gócpontok“ megteremtése és a népiskolai önkormányzat közti összefüggés; szerző talán olyasvalamire gondol, mint a Klebelsberg-féle kultúrtartományok, de nem formulazza világosan, mert maga a közoktatásügyi miniszter is elejtette ezt a gondolatot. Az önkormányzat erősítése érdekében szükségesnek tartja a tankerületi tanítói értekezleteket is. A népoktatási közigazgatás ma „minden más, csak nem önkormányzat“ (103.); szükséges volna, hogy: „A miniszter szakbűrója kormányozzon és a nagy törvényalkotási, szervezési és pedagógiai kérdésekkel foglalkozzék, a középfokú hatóságok pedig a miniszter irányítása mellett igazgassanak.“ Társadalmunkat rá kell nevelni az önkormányzatra, rá kell szoktatni a nemzetet, hogy saját ügyeit maga intézze, s így a népoktatásügyi autonomia „a magyar állam népessége politikai nevelésének hivatott iskolája lészen“ (109.). A tanár-szerző jogász munkája ilyenformán mégis pedagógiába csendül ki. Megvalljuk, a pedagógus szerzőtől szívesen láttuk volna a probléma történeti beállítását, a prot. autonómia fejlődésének tárgyalását, amelyből sokat tanulhatott volna, de Molnár Aladár kitünő munkáját még csak meg sem említi forrásai közt. Szívesen láttunk volna több elvi elmélyedést; de a szerző szándékosan szigorú jogi tanulmányt írt. Munkája jogtudományi értékét a szakjogászok fogják eldönteni.

Trócsányi Dezső.

Tisza Évkönyv 1926—1927. Az Országos Tisza István Emlékbizottság megbízásából szerkeszti *Nagy Miklós*. Ötödik évfolyam. Budapest, 1927. 226 lap.

A Tisza István emlékét híven ápoló emlékbizottság ez évben is megjelentette emlékkönyvét, mely Tisza Istvánról, a két év folyamán elmaradott emlékbeszédeket foglalja egybe.

Ez évfolyamot Angyal Dávid után már Nagy Miklós, a képviselőházi könyvtár igazgatója szerkesztette, aki a Tisza-irodalomnak egyik legalaposabb munkása s Tisza István politikai pályájának apró részleteiben éppúgy, mint alapvető elveiben biztos ismerője. A Tisza-irodalom terén magunk részéről egy nagyobb feladatot szeretnénk Nagy Miklós kezére bízva látni, Tisza István beszédeinek összegyűjtését és kiadását. Őt ismerve, egy Kónyi Manóéhoz hasonló nagy munkát várhatunk, amely nélkül a Tisza-irodalom sohase lesz teljes.

Az évkönyvben Horthy Miklós Kormányzónak a debreceni szobor leleplezésén elmondott beszédén kívül Berzeviczy Albert három klaszszikus, nemes stílusú beszédét találjuk. Vass József és Weicher Miklós, mindkettő katolikus pap, egy-egy beszéddel áldoztak Tisza István emlékének. Scitovszky Béla és Zsitvay Tibor a nemzetgyűlésen a parlamenti emléktábla leleplezésekor mondott beszédei, végül a régi hívek, Antal Géza püspök, Herczeg Ferenc, Niamessny Mihály a geszti sírboltban idézték szép beszédekkel Tisza István szellemét. Fájdalmas reminiscenciát ébreszt Tóth Károly kis beszéde, mellyel a nagy Alföld fia, Erdély egyetemének koszorúját helyezi a debreceni szoborra.

Az emlékkönyvben jelent meg Bethlen István gróf 1926. április

22-iki Tisza-serleg beszéde, mely Bethlen legmélyebb politikai megnyilatkozása. Ha a napi politika változó hangulatain túl nézzük Bethlen politikai egyéniségét és koncepcióját nemzeti hitünk nagy kérdéseiről úgy e beszéde, mely pesszimistikus alaphangú ugyan, mindenképpen meggyőzhet arról, hogy Bethlen István világosan látja és érzi nemzeti létünk nagy problémáját.

Két kedves kép: Kuyper H. S. S., holland író látogatása Tisza Istvánnal 1916. április 26-án, Komáromi János egykorú feljegyzése Tisza István 1910. május 8-iki látogatásáról a sárospataki ősi kollegiumban. Különösen az ifjúsághoz intézett beszéde érdemel figyelmet.

Végül Nagy Miklós ismerteti Tisza munkái III-ik kötetét és rendkívül gondos Tisza-repertoriumot ad és pedig: *Tisza a második nemzetgyűlés vitáiban* címmel Tiszáról ez idő alatt elhangzott minden nyilatkozatot; Tiszáról bármely budapesti napilapban vagy folyóiratban megjelent cikket, tanulmányt, végül a Tisza-irodalom bibliográfiáját. A Tisza-irodalom későbbi munkáisi nem is tudják értékelni azt a nagy munkát, melyet ez a repertórium jelent s amelyet nyugodtan merék az emlékkönyv legértékesebb és legnélkülözhetetlenebb részének nevezni.

Tisza-emlékbizottság csezzel az emlékkönyvvel, ha elsősorban is egy halottja emlékének áldoz, ennél jóval többet jelent a közelmúlt magyar történelmi kutatása érdekében. *Albrecht Ferenc.*

Cornea Tamás: A kisebbségi kérdés. Politikai tanulmány.

A román kisebbségi politika elméletének fejlődését megelőzte a probléma gyakorlati megoldása. Százkilencvenhétézer erdélyi menekült és repatriált jelölte ennek a gyakorlatnak útját, és módja megszerezte Romániának a politikai hírhedtség világmárkáját.

A gyakorlat nyomán kifejlődött elmélet méltó volt eredetéhez. Ez az elmélet kezdetben egyszerűen nem ösmeri el a kisebbségek létezését sem.

— Mi a kisebbségeket románoknak tekintjük, — mondja Bratianu. — Egységes nemzeti államunkban egy nemzetiség van, s ez a román. — mondja Marzäscu igazságügyminiszter. — Az alkotmány I. szakasza pedig kijelenti, hogy: — a román királyság egységes, oszthatatlan, nemzeti állam.

A börtönnel és kiutasításokkal folytatott gyakorlati politikának e közben nem sikerül Erdélyt végleg elnémitania. A meggyötört magyarság fájdalomkiáltása a világ közvéleményéig hatol s az egyoldalúan fejlődő elmélet ráfanyalodik annak elösmérésére, hogy kisebbségek — bármilyen kellemetlen tény, — de mégis csak vannak.

Dr. Lemeny József naiv őszinteséggel ajánlja tehát, az államfogalom ilyenforma változtatását: — A román állam egységes és oszthatatlan nemzeti állam, mely a következő nemzetiségekből áll:...

Hogy az eképen előléptetett nemzetiségek mit nyertek, arra rávilágít Bratianu kijelentése: — A román állam nem engedheti meg, hogy a kisebbségek (létfogukkal élve) — mint izolált, sőt ellenséges sejtek éljenek a román állam testében.

Mi történjék tehát velük?! A román közvélemény E. Vasilău statisztikussal felel a kérdésre: — Az autochton népfaj terrorja alá kell helyezni őket. Meg kell értetni velük fatális izoláltságuk logikai következményét és asszimilálódniuk kell.

— Asszimilálódni! — harsogja az egész politikai kórus, — mert ha nem...

— a szászokat és svábokat megsemmisítjük, — a magyarok számára pedig oly kellemetlenné tesszük az országot, hogy önként itt fogják hagyni. (Egy román politikai előkelőség nyilatkozata Hans Ottó Roth, a szászok vezére előtt.)

Hogy ez nem üres fenyegetés, azt nemcsak a százkilencvenhét-ezer repatriált sorsa bizonyítja, — hanem egy másik számadat is. Az 1924-iki kivándorlási botrány parlamenti tárgyalásakor ugyanis Duca külügyminiszter ezzel a kérdéssel fordul az interpelláló Maniuhoz:

— Félremagyarázhatatlan választ kérek Maniu úrtól: Van-e kifogása az ellen, ha a nemromán elemek kivándorolnak az országból? Van, vagy nincs?!

És, hogy nem kap választ, a Ház általános helyeslése közben jelenti ki:

— Mi igenis örömmel látjuk távozni őket minél előbb, hogy földjeiket román parasztoknak juttassuk.

És 18.000 erdélyinek Amerikába való erőszakos kivándoroltatása peccételi meg a román külügyminiszter e hivatalos nyilatkozatát.

A kisebbségekkel való elbánás e politikai légkörébe csupán akkor vegyülnek új hangok, mikor Erdély és a regat (ókirályság) között kiéleződik az ellentét.

Az a családás, amely nemzetiségeinket a fajtestvéreikhez való esatlakozással érte, — nem kímélte az erdélyieket sem. Az erdélyi románság, amely a magyar kulturától nyert szellemi és morális fölényében joggal számíthatott az új állam politikai és hatalmi szerepkörére, — a meglepetés, a düh hangján kiált fel, mikor rájön arra, hogy Bukarest kíméletlen balkáni politikusai nemcsak kijátszották, — de valójában: — Erdély gyarmattá vált Bukarest kezében és az erdélyiek helotákká. (Popovici M.)

Erdély és Bukarest, ellenzék és kormány között ezzel kitör a belpolitikai harc és ebben a harcban, és a bekövetkező választási küzdelmekben derül ki, hogy mit is jelent Erdély 2 milliányi magyarsága. A román pártok megosztott erőviszonyai között ugyanis a többséget, s vele a kormányzást és hatalmat eldöntő szavazatmenyiség a magyar kisebbség kezébe kerül.

A kisebbségi politika elméletének útja ezzel hatalmasat fordul. Ugyanazok a hírlapi, közéleti, parlamenti nyilatkozatok, amelyek a nemzetiségek legelemibb polgári sőt emberi jogainak érvényét is tagadták, most, a pártpolitikai szükség követelésére: a tárgyilagosság, megértés, méltányosság, sőt ígéretek szirénhangját zendítik meg. Lejegyzünk néhányat mutatóul: — A kisebbségi politika nem egy párt kérdése, hanem — mindnyájunké (Adeverul). — Jegyezzük

meg, hogy nincs nép, amelyet anyanyelvéről való lemondásra lehetne kényszeríteni (G. Tulbure.). — A kisebbségekkel szemben a megértés és jogosság széleskörű politikáját kell követni (a kormány kiáltványa a választások előtt!). — Hogy mindezek mögött mennyi az őszinteség, — azt ellenzéki részről Birmința beösmérése világítja meg: — A magyarok nem szavaztak velünk, — pusztuljanak! — kiabálja a nemzeti párt felbőszülve a kormány győzelmén. S a kormány?! — Elég egyetlen pillantást vetni a magyar egyházak és iskolák léte ellen, holott választás utáni rendeletekre, hogy nyilvánvaló legyen: Erdély és a regat, ellenzék és kormány között egyetlen pontban van őszinte egyetértés, — s ez a pont: a kisebbségek könyörtelen lehen-gérelésének politikai programpontja.

*

Ezekután érthetjük meg Cornea Tamás székelyudvarhelyi volt prefektus: „Kisebbségi kérdés“ című tanulmányának jelentőségét.

Ez a könyv, amely a külföld hasonló tárgyú irodalmában fel sem tűnne talán. — a gyűlölködés e légkörében, az elnyomás leplezett és leplezetlen törekvései között tárgyilagos hangjával, politikai előrelátásával, emelkedett felfogásával: valóban rendkívüli jelenség. A magyarországi román párt egykori katonája, — akinek mint Székelyudvarhely prefektusának egyenesen utasítása volt rá, hogy a színszékely vármegyét románá gyűrja, — minthogy nem kap könyvére román kiadót, magyar nyelven adja ki azt. Magyar nyelven mond ítéletet a kormány kisebbségi politikája fölött, és jelöli meg az igazság és jogban a probléma megoldását — anélkül, hogy a maga tiszteletreméltó hazafisága és erdélyi román voltának ellenzékisége egy pillanatra is a korteshazugság fenti gyanújába keverné.

Cornea megállapítja, hogy minden népnek legszentebb joga a nemzetiségéhez és vele anyanyelvéhez való ragaszkodása. — Ha nekem, a románnak, nemzeti erényem az, hogy nemzetemet szeretem, — épúgy nemzeti erénye kell, hogy legyen saját fájának szeretete a magyar, német stb. nemzetnek. — Megállapítja, hogy a nemzetiség fogalma az azonos eredet, nyelv, tradíciótól, a közös sorstól és kultúrától függ, — és élesen támadja az alkotmány ama pontját, amely kijeleuti, hogy Romániában „népi eredetűre való tekintet nélkül“ mindenki román. — „Hol volt az önök logikája, — kérdi a politikusoktól, — mikor megszavazták a törvényt, amely magának a természetnek helyettesítésére mer vállalkozni, — s azt hiszi, hogy hatalmában áll: szülni románokat, mert a többség úgy akarja?! Az erdélyi magyar és erdélyi szász soha életében „románá“ nem lehet törvények vagy alkotmány következtében. — s a kiegészült Romániának, — ne nevezzük nagynek, mert a valóságban nem az, — csak azon polgárai románok, kiket román anya szült és így természetes úton jutottak román anyanyelvükhöz.“

A törvény csupán állampolgárságot adhat. És Románia idegen nemzetiségű állampolgárainak az egyenlőség elve alapján joguk van létérdekeik védelmére. Annak az egyenlőségnek alapján, amely nem

tűri az államon belül „az uralkodó nemzet“ fogalmát, mert ez föltételezné, hogy ugyanott „szolgáló“ nemzetek is vannak. Nem tűri, hogy a kisebbségi kérdést pártkérdésnek tekintsék, — mint azt Románia rövidlátó és önző politikusai teszik, — írja Cornea, — abban a hitben, hogy a népek természetadta jogait ki lehet játszani, — és akik azzal a reservatio mentalissal kötnek hazug paktumokat, hogy az első alkalommal becsapják majd a paktumra szorult kisebbségeket.

Ez a bizantinizmus kompromittálja az államot! — Cornea élesen kikel a kormány ellen, — amellyel ellentétben — szerinte a román nép a nemzetiségekkel való békés és harmonikus együttélést sürgeti. S a román nép nevében Cornea olyan alkotmányt követel, amely igazságosan szabályozza az anyanyelv használatának jogát, — és amely a közigazgatás, közoktatás és igazságszolgáltatás autonómiáját nyújtja a kisebbségeknek, hogy végét vetve az áldatlan belviszálynak, Romániát: Svájc és Amerika példájára, indítsa el fejlődésének útján.

A kisebbségi kérdés elméletében megnyilvánuló tárgyilagosság Romániában eddig legtöbbször kortesfogásnak bizonyult. Cornea tanulmányának igazságkeresése és méltányossága azonban más okból fakad. Abból, amely egyre gyakrabban ösztönzi Románia gondolkodó elméit (Costa Foru, Ciato Ludovico, Jorga) arra, hogy a kisebbségi probléma megoldását — a faji hiúság ellenére is, — az egyenlőség és jogosság elveiben keressék. Ez az ok abban van, hogy: — a román politikusoknak államuk fenmaradásában hitük ma már megingott.

Ime a sorok, amelyek vallomásszerűen világítanak rá Cornea művének erre a mélyenfekvő okára.

— „Amikor látom, hogy számok játékával mesterségesen nagy-
nak mutatják nemzetünket, ... hogy utánozzuk a magyarok szerencsétlen nemzetiségi politikáját, azt, amely bennünket a román állam egységéhez segített, — elfog a gond és aggodalom nemzetem sorsa és jövője miatt. A nagy angol nemzet nem tudta letörni hatmillió írnek szabadságküzdelmét. Hetvenmillió németnek nem sikerült négy- és ötvenmillió lengyel elnémetesítése. Mit gondolnak a mi picurka Bismarckjaink, hogy tizenkétfélmillió románnak sikerülni fog négy-ötmilliónyi más nemzetnek elnémetlenítése?!“

A szerencse első éveinek mámora tehát elmúlt. A kijózanodás világosságában kegyetlenül tisztán látszanak a trianoni tákolmányok repedései, s az ingadozó épületeket a méltányosság és igazságosság önként emelt bástyájával erősítenék azok, akik tiszta szemmel látják nemcsak a pillanatnyi helyzetnek, de magának a trianoni hazugságoknak, — tarthatatlanságát. Hogy mennyire tisztán, — azt a végső cél kitzéése mutatja, amelyhez a nemzeti hiúság utolsó hidjának felégetésével menekülnek, — s amelyet Cornea így határoz meg :

— „Vagy megvalósulnak az Európai Egyesült Államok, — s velők a lefegyverzés és a népek közötti béke, — vagy az európai népek tökéletes megsemmisülése idő kérdése csupán.“

Gramantik Margit.

Miskolcsey Gyula: A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában. I—II. kötet. Budapest, 1927—28.

Szerző a Magyar Történelmi Társulat megbízásából a nemzeti-ségi kérdés, történeti anyagát kezdte gyűjteni azon célból, hogy a „Magyarország újabkori történetének forrásai“ című kiadványsorozatban közölhető legyen. Saját vallomása szerint a rendelkezésére bocsátott idő rövidsége és a feltárt anyag bősége utóbb arra indították, hogy csupán a horvát kérdés történetére korlátozza a gyűjtést, ily módon keletkezett a most megjelent két kötet.

Amint már az előrebocsátott címből is megállapítható, a forrásközlést bevezető tanulmány előzi meg, mely az első kötetből 424 oldalt foglal le ugyanakkor, mikor az irományok számára név és tárgymutatóval egyetemben csak 216 oldal jut. Ha ehhez hozzászámítjuk a második kötet 576 oldalnyi forrásanyagát, ugyancsak név és tárgymutatóval egyetemben, akkor is csupán 792 oldalnyi forrásközléssel áll szemben a 424 oldalt kitevő bevezető tanulmány. A forrásközlés és bevezető tanulmány közötti arány azt jelenti, hogy Miskolcsey tulajdonképpen megírta a horvát kérdés történetét 1790-től 1847-ig s tanulmányát forrásközlésekkel egészítette ki ugyanúgy, amint p. o. Békési Remignek „A népoktatás története Magyarországon 1540-ig“ című művében is 347 oldalnyi oklevélközlés áll szemben 211 oldalnyi bevezető tanulmánnyal, pedig ez a munka nem a forrásközlés céljait kívánta szolgálni. Szekfü Gyula is elég terjedelmes bevezetést írt „Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez“ című ugyanezen sorozatban kiadott művéhez, a 664 oldalt kitevő kötetben azonban még mindig csak 208 oldalt foglalt le a bevezető tanulmány, tehát az egésznek nem is egészen egyharmadrészét, holott Miskolcsey művében a bevezető tanulmány jóval többet tesz ki a forrásközlés felénél. Hozzá Szekfü bevezető tanulmánya inkább tekinthető a forrásközlést magyarázó szövegnek, ezzel szemben Miskolcsey tanulmánya jóval túlmegy a célon. Mindez természetesen csupán módszer kérdése, az azonban kétségtelen, hogy e módszer alkalmazása azt jelenti, hogy a forrásközlés csupán a bevezető tanulmány egyes részleteinek bővebb megvilágítására szolgál.

Ennek megállapítása után meggyengül a bevezetésben hangoztatott azon elv is, hogy a forrásanyag bősége kényszerítette a szerzőt a nemzetiségi kérdésnek a horvát kérdésre való korlátozására. A bevezető tanulmány t. i. egyrészt bőségesebb annál, amit a forrásközlés magyarázata szükségképpen megkívánt, másrészt a forrásközlés inkább hiányosnak mondható, mert p. o. a magyar országgyűlések idevágó forrásanyagát más helyen vagyunk kénytelenek konzultálni, ha a horvát álláspontot és a kormányzati politika változásait a forrásunkból akarjuk érthetővé tenni. Minthogy politikai szempontból a horvát nemzetiségi mozgalmak a magyar nemzeti mozgalmakkal szervesen összefüggnek, az egész kötetnek, de különösen a bevezető tanulmánynak jobban kellett volna símulni Szekfü fent idézett tanulmányához, ez azonban nem történt meg s ha a nemzetiségi mozgalmak tovább is hasonló feloldozásban fognak részesülni, akkor az anyag annyira szét fog hullni, hogy a célzott egységes képet megalkotni lehetetlen lesz.

A bevezetésben megjelölt célkitűzés szerint szerző főcélja a kormánypolitika megvilágítása volt s e célkitűzést a forrásközlésben hűségesen be is tartotta, a bevezető tanulmányban azonban nem ragaszkodott a célkitűzéshez, mert abban kulturális vonatkozásain kívül a kérdésnek társadalmi kapcsolatai is meg vannak világítva. A forrásanyag csaknem kizárólag politikai természetű, államtanácsai és minisztertanácsai jegyzőkönyvek, kancelláriai elaborátumok s a nádori titkos levéltárból vett akták, minek következtében a közölt forrásanyag a kérdés politikai oldalának megvilágításához teljesen elegendőnek látszik. Ha nem is tekinthetjük ezzel a kérdés teljes megvilágítását elintéztnek, történettudományi szempontból mégis haladást kelle benne látnunk, mert a kérdés politikumát az eddig már felhasznált magyar országgyűlési tárgyalásokon kívül más oldalról is megvilágította.

Amennyire helyeselhető, hogy szerző a forrásközlésnél az 1790. évet választotta kiindulási pontul, annyira kifogásolható ez a bevezető tanulmányban. A magyar-horvát kapcsolatot keletkezésétől kezdve meg kellett volna világítani s rá kellett volna mutatni arra, hogy ezt a kapcsolatot mennyiben gyöngítette a török hódoltság s a török hódoltság utáni új állami berendezkedés. Szükség lett volna erre annál is inkább, mert a nemzetiségi kérdések közül a horvát-kérdés az egyetlen, amely egyszermind közjogi kérdés is s ezt a közjogi vonatkozást megérteni csupán a történeti előzmények teljes feltárásával lehet. Így akár mennyire elmerült is a szerző a közjogi hár részleteiben, lényegében véve mégis hiányos képet adott.

Forrásközlési módszerét tekintve, Miskolczy saját bevallása szerint „irodaszerűen“ járt el, a mi mint „kanzleimässig“ talán jobban érthető. Ezzel azt akarja jelezni, hogy nem sok magyarázatot fűz a közölt aktákhoz, hanem bevezető tanulmányára utalja az olvasót. A dolog fordítva ütött ki: a közölt aktákhoz nehezen találja meg az olvasó a magyarázatot a bevezető tanulmányban, a bevezető tanulmányhoz azonban igen jó szolgálatot tesznek a közölt akták.

A horvát-kérdést illető felfogását tekintve, készséggel elismerjük, hogy Horvátország közjogi állása politikum, a horvát kultúra előretérése azonban nem csupán politikum. Nagyon érthetően magyarázza a társadalom átalakulásának befolyását a nemzetiségi, kulturális törekvésekre, túlnyomóan lebecsüli azonban a gazdasági tényezőket, amiben véleményünk szerint erősen téved, mert a társadalmi szervezet a mindenkori gazdasági életen épül fel. Ugy látszik, hogy Miskolczy még erősen a hatása alatt áll annak a történettudományi irányzatnak, mely a gazdasági tényezők befolyásáról nem akar tudomást venni. Ez irányzat felülkerekedése a közelmúlt napi politikájával függ össze s előbb-utóbb revízióra fog szorulni. Szellemtörténeti felfogást hangsúlyoz, a szellemtörténeti felfogás azonban csupán szellemtörténeti tárgyakkal alkalmazható sikeresen. Elvégre a gazdasági élet tagadhatatlanul mindenkor erősen lekötötte és leköti az egyes embert, tehát sorsának alakulásában részének kell lennie. Ugyanígy van az állami életben is, a modern állami élet kialakulása szervesen összefügg a rendi társadalomnak polgári társadalommá alakulásával, ez utóbbi pedig a természeti gazda-

ságról a pénzgazdaságra való átmenetet jelenti. A társadalmi átalakulásokat tisztán szellemtörténeti alapon magyarázni csupán szellemi torna segélyével lehetséges, ami maradandó tudományos eredmények eléréséhez nem alkalmas.

Mínthogy a bevezető tanulmány a horvát kérdést tisztán politikummá tette, természetesen a horvát kérdés előharcosaiban s elsősorban Gájban is túlnyomóan politikust látott. Itt alighanem téved a szerző s amit Gájról, képzettségéről és törekvéséről elmondott, azok nem fedik teljesen az említett felfogást. E ponton Miskolczy a régi magyar történetírók, elsősorban Horváth Mihály és az egykorú magyar politikai irodalom hatása alatt áll, mely utóbbinak szemszögéből nézve a horvát kulturális törekvések természetesen tisztán politikumok, amint politikumok voltak az osztrák írók szemében a magyar kultúr-törekvések is, amint ez Széchenyi István példájával kitűnően igazolható. Mi Gájban elsősorban a horvát kultúra megalapozóját látjuk, amely kultúra nélkül a horvát nemzet a világháború után minden ellenállás nélkül beolvasható lett volna a nagy-szerb államba s ha a horvát nemzet ma a nagy-szerb államban megemészthetetlen zsákmány, akkor ebben Gáj működésének jelentős szerepe van.

Miskolczy egyébként széles látókörű és világosan gondolkozó történetíró, kinek forrásközlése szabatos és megbízható, bevezető tanulmánya pedig jól megalapozott és szépen megírt dolgozat. Írói egyéniségét a bátor szókimondás jellemzi elsősorban, mely kiválóan alkalmassá teszi, hogy ilyen nagy horderejű, polemiákra alkalmasat nyújtó problémák megvilágítására szentelje tehetségét és munkaerejét. Megértette és alkalmazta Mignet mondását, hogy nem elég „d'avoir de l'esprit il faut aussi arrir d' ouvrage“, ami a történetíró egyéniségének legmegbecsülendőbb tulajdonsága.

Ha a felfogásával és módszerével nem mindenben értettünk egyet, ez korántsem jelenti azt, mintha nem értékelnők kellően tudását és eredményét. Mint politikumot látta a problémát s mint politikumot igyekezett megoldani, mi viszont idegenkedünk a problémának tiszta politikumkénti felfogásától s ebből a látószögből tekintve a kérdést, adtuk elő észrevételeinket abban a reményben, hogy mint igazi történettudós, Miskoczy sem fog elzárkózni felfogásainak revíziója elől.

Dr. Gárdonyi Albert.

Kecskemét város gazdasági fejlődésének története. (*Kecskemét th. város Múzeumának kiadványai I. kötete.* Kecskemét, 1927.)

Hornyik János, akinek a M. T. Akadémiától is jutalmazott négykötetes műve, Kecskemét város története az 1711. év eseményeivel zárul, élete végén foglalkozott még egy rövidebb, de a város múltját és jelenét egészen felölelő monográfiával. Kecskemét város gazdasági fejlődésének történetével óhajtotta szülővárosát megörvendeztetni. Sajnos, e műve is csonkán maradt; a II. résznek, az 1745—1790. évek történetének megírása közben örökre kihullott kezéből a toll. A teljes I. rész így is abszolút tudományos érték s mintegy a városnak rövidre fogott történetét adja 1745-ig. Kiválóan alkalmas a város multja iránt érdeklődő

nagyközönség igényeinek kielégítésére. A város gazdasági fejlődésével foglalkozóknak pedig a mű, így, csonkaságában is nélkülözhetetlen. E rövidre fogott művében is nagy súlyt helyezett *Hornyik* a társadalmi viszonyok élénk rajzára, azokra a részben szájhagyományokra, részben levéltári adalékokra támaszkodó epizódokra, amik már élete főművének olvasását is olyan élvezetessé teszik. Alljon itt ezekből mutatónak egy tanulságos fejezet: „Midőn 1680-ik évben Koháry István füleki várkapitány és Kecskemét hatalmas földesura az itteni református hitfelekezetet szigorú fenyegetés alatt feleletre vonja s maga elé idézi azért, hogy az új templom építése végett engedélyért a törökhöz folyamodott s Konstantinápolyba a szultánhoz követséget küldeni merészelt; a pápista előljárók élén páter Kecskeméti Gellért, az itteni ferences atyák derék gárgyána, mint a római katolikus paróchia adminisztrátora jelent meg a hatalmas főúr előtt és eszközölte ki a testvér hitközség bánthatlanságát. Midőn ezután Tököli kurucai Csuda István hadnagysága alatt Kecskemétre beülvén, a ferencesek itteni gárgyánját elfogják s nyergeletlen lóra kötve rabul viszik, a kecskeméti kálvinista gazdák illő számmal lóra kapnak, a kurucok után vágatnak s a barátot erőhatalommal megmentik és a kolostorába visszahozzák. 1690-ben, midőn a török kiveretése után a protestánsok legelkeseredettebben üldöztettek, Szelepcsényi György esztergomi érsek a kecskeméti református lelkészeket, tanárokat és diákokat katonai karhatalommal innen kiűzetni és elszószteni rendelte; valamint a közelebb mult század közepén, Mária Terézia uralkodása alatt, midőn a ref. gimnázium felsőbb osztályai betiltatni rendeltettek, mindannyiszor a vegyes valóságú városi hatóság s a róm. kath. felekezet érélyes közbevetése mentette meg a testvér hitközség érdekeit.“

Hornyik csonka műve eddig kéziratban hevert, bár mindenki, aki a város multjával, gazdasági kérdéseivel foglalkozott, használta és idézte; a kecskeméti Városi Múzeum nemcsak kegyeletes, hanem hasznos dolgot művelt, mikor kiadványsorozatának I. kötetéül a művet kiadta s így közkinccsé tette. (A mű ára 6 pengő és a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda könyvosztályánál és általa valamennyi könyvkereskedésben kapható.).

Madarassy László.

Hoffmann Edith: A Nemzeti Múzeum Széchenyi Könyvtárának illuminált kéziratai. (Az Országos Széchenyi Könyvtár tudományos kiadványai. Szerkeszti: *Lukinich Imre*. I.). Budapest, 1928. 136 lap. 15 tábla.

Az illuminált kodexekkel való foglalkozás az utóbbi években oly páratlan lendületet vett, hogy már-már ezen magában véve mindenféle-képen vonzó anyag tulbeesülésétől, a művészeti összkép a „grande art“ rovására történő eltoldódásától kell tartani. Egypár zseniális kutató (elsősorban Max Dvorák) példájától megigézve, előszeretettel itt, a miniatúr-festészetben keresik a kulcsot a középkori művészet bonyolult problémáihoz. Minálunk ez a kutatási terület már a Corvinák révén különös népszerűségnek örvendett. De nemcsak a régibb magyar mű-történet művelői (Gerevich Tibor, Divald Kornél) mérlegelték ezen

antik anyag esztétikai és fejlődést határozó értékeit, hanem a kérdéses kéziratok történeti és nyelvészeti vonatkozásának folytán historikusaink és nyelvészeink is (Fejérpataky, Karácsonyi, Domanovszky, Melich, Jakubovich és mások) elég gyakran foglalkoztak az egyes kodexekben rejlő, nem ritkán perdöntő problémákkal. Az oroslánrészt a magyar vagy magyar vonatkozású miniaturák felkutatásában, módszeres publikálásában, egyes korszakok gazdagszínű feldolgozásában azonban az előttünk fekvő könyv szerzője végezte. Hogy az irodalmi utalásokban minduntalan saját magát utalja, nem szabad szerzői hiúságnak minősíteni, hanem a tényleges helyzetből kifolyó kényszernek. Amidőn az Országos Széchenyi Könyvtár tudományos kiadványainak I. köteteként a birtokában levő illuminált kéziratokat közzéteszi, a feladat megoldását avatottabb tollra nem bízhatta, a mi viszonyainknál már magában sem mindennapi érdem. De különben is szerencsés gondolatnak tartjuk ezen gazdagon illusztrált és mégis könnyen kezelhető könyv kiadását; közelebbre hozza a múzeumok és könyvtárak e féltve őrzött, tehát gyakran csak bajosan hozzáférhető anyagát a nagyobb közönséghez is, azonfelül pedig a céhbeli kutatást, hazait és külföldit egyaránt, a legnagyobb hálára kötelezi. Igaz ugyan, hogy a Nemzeti Múzeum miniaturái sem számban, sem műtörténeti jelentőségben nem kelhetnek versenyre a bécsi vagy müncheni könyvtár kincseivel, vagy a hasonló olasz és francia gyűjteményekkel, de mindazonáltal nagyon érdekes és főleg változatos képet nyújtanak. Képviselve van itt egész Európa, amennyiben a középkorban és a renaissance-ban mint sajátlagos művelődési közösség számba jöhetett; időrendben pedig a IX—XVIII. századig terjed. Megítélheti ebből a távolabb álló is, hogy mennyi anyagismeret, irodalmi jártasság és formaemlékezet szükséges egy ilyen hatalmas terület áttekintéséhez és feldolgozásához. Egész műtörténetet kapunk az illuminált kodexek tükrében. De épp ilyen körülmények között szinte magától értetődik, hogy a tárgyalási mód bizonyos egyöntetűséget mutat. Ez főleg a korábbi századokra áll, bár szerzőt itt sem hagyja cserbe sem éles szemlélete, sem rendkívül ügyes okfejtése. Más korszakoknál, elsősorban a Korvinák tárgyalásánál már a melegebb hang elárulja a mélyebb érdeklődést és az alaposabb felkészültséget. Itt fényesen kidomborítja a Mátyás király korabeli renaissance keletkezését, jelentőségét, kisugározásait lengyel, cseh, morva, osztrák és sziléziai területekre, melegen védi annak prioritását és talán kissé túlzott lelkesedéssel igyekszik az általa budai iskolának nevezett hazai műgyakorlatot mint egy évtizeden át virágzó és ható erőt feltüntetni. Annál meglepőbb, hogy Hoffmann Edith azután a XII. századi magyar miniatürfestmények bemutatásánál még mindig a már meglehetősen ingó orthodox cseh legendák mellett tart ki és a cseh (vagy jobban mondva prágai) befolyásnak nemcsak egyes szörványos esetekben, vagy a morva területekkel határos vidékeken, hanem még az ország belsejében és még a XV. század harmadik és negyedik évtizedében is döntő szerepet vindikál. Pedig akkor a hajdan oly fényes csehországi (udvari) művészet a huszita háborúk borzalmaiban már régen egy szegényes, provinciális jellegű műgyakorlattá hanyatlott. De

a XIV. században is, IV. Károly uralkodása alatt ez a gyakran hivatkozott cseh hatás nélkülözi a szervesség és folytonosság ismérveit és inkább csak egyes ornamentális fortélyokra szorítkozik, amin nem lehet csodálkozni egy olyan par excellence eklektikus stílusnál, aminőt a prágai iskola képvisel. A hasonlatosságok így csak látszólagosak és inkább csak azt mutatják, hogy a magyar miniátorok egyes esetekben a szomszédos cseh fejlődés közvetítésével is merítettek ihletet a francia formakincsből avagy a felnémet fejlődésnek az emberábrázolásban és a belső kifejezésben elért eredményeikből. Ezt a szolgálatot azonban viszonzotta az olasz formái gondolatok közvetítésével, mert nem lehet merő véletlen, hogy a cseh-morva területek déli és délkeleti részeiben az olasz elemek már erősen visszaszorítják az elsősorban avignoni és párisi forrásokból táplálkozó prágai formanyelvet. Egyes dekoratív részletek specifikusan cseh voltához is szó férhet; mert a „díszítésnek ezt a levélesomókkal az iniciálé sarkára vetített módját“, melynek a szerző a Nagyszombati Mihály (Meihaelis de Tyrnstein) által illuminált kódex (cod. lat. 216.) tárgyalásánál oly döntő jelentőséget tulajdonít, nemesak Johan von Neumarkt miniátorainál találjuk, hanem a XIV. század francia, elsősorban avignoni kódexek egy jó hányadánál is. A cseh művészet egyedülálló virágzását IV. Károly alatt, annak kisugározásait mi sem tagadjuk, csak másképpen látjuk a függési viszonyt és ismételten reámutatunk, hogy az olasz formavilág közvetítésében mi voltunk az adó fél: itt a közvetlen olasz formakincs importjára gondolunk, nem annak avignoni átfogalmazására. A tagadhatatlan kapcsolatok csak két egyenrangú fél egymásközi viszonyát, két érett és nagykorú szomszédnemzet természetes kultúrcekerjét igazolják.

Hasonló a viszony az ausztriai fejlődéshez, bár itt a keresztülkasul haladó szálak kibogozása jóval nehezebb, de azért semmi megfoszt fel arra, hogy a magyar fejlődést a priori másodrendűnek, alantasabbnak tartsuk. Az osztrák befolyások tárgyalásánál Hoffmann Edith a nagy Martinus Opifex (Zsigmond király miniatora) jelentőségét méltatva, kissé gyöngédtelenül félretolja a mester magyar voltára vonatkozó bizonyítékokat és véleményeket, még pedig erős művészi kvalitásaira való hivatkozással, mert akkor a magyar miniaturfestés — *herribile dictu* — magasabb szinten állott volna, mint az alsóausztriai. Ha ez valóban így volt, — következteti tovább — akkor Mátyás király nem szorult volna rá idegen művészekre. Szerintünk Mátyás egyáltalában nem kényszerből, hanem szabad elhatározásból cselekedett, mikor a Martinus opifex és társainak felfogásától merőben eltérő, kifejtett renaissance-stílust pártolta, ezt pedig első kézből óhajtott kapni. Hogy az ő tevékenysége sok tekintetben szakítást jelent a régivel, hogy kissé mohó importpolitikája lisztharmatként rászáll a magyar miniaturfestésre is, előbb is említettük anélkül, hogy a nagy mecenás-király érdemeit lekicsinyelni akarnók. A mi most már Márton mester személyét illeti, az osztrák kutatók távolról sem tudnak meggyezni művészete származásával, terjedelmét és hatását illetően, ami természetesen nem azt jelenti, hogy osztrák részről a művész magyarsága mellett kardoskodtak volna. De még *Snida* is, aki legújabbán fog-

lalkozott ezen témával és elfogultságának nem egy bizonyítékát adta, kénytelen volt beismerni, hogy Martinus mester az ausztriai tartományokban minden előzmény nélkül áll.

A fenti elvi fenntartások bizonyos problémák beállításával szemben, természetesen nem vonhatnak le jelentékenyket a könyvnek, mint összeteljesítménynek érdemeiből. Csak a könyv könnyebb használhatósága érdekében hívjuk fel még a figyelmet egypár könnyen kiküszöbölhető alaki hibáira is. A táblák nincsenek megszámozva, a mi meglehetősen megnehezíti az utalásokat. Az utalásokkal általában baj van. Így a Cod. lat. 244. alatti psalterium iniciálójának a képe nem az I., hanem a II. táblán található a Martino da Modena hatása alatt készült missale (Cod. lat. 217.) nem IV., hanem a III. tábla hátlapján van. Későbbben nem lapszámokat, hanem csak kodexszámokat említ. De így is megtörténik, hogy a Cod. lat. 218. számú misekönyvnél a hasonló másra utal, mely azonban a reprodukciók között Cod. Cat. 219. alatt szerepel. Viszont 219. alatt van (ezuttal helyesen) feltüntetve a Rcsenthalerin asszony által készített Missale egyik iniciáléja is.

A szöveghez méltó a külső kiállítás, a nagyon jól sikerült táblák, a finom papír, a tetszetős betűtypusok stb., a könyvet bibliofil szempontból is becses kiadvánnyá teszik.

Horváth Henrik.

Hajduszoboszló története. Irta vitéz Málnási Ödön dr. Debrecen, 1928. 8°. 36 lap. Ára 3 pengő.

Az eddig inkább történeti téren működött fiatal történetíró, — akinek egy Turenne-ről írott dolgozata külföldön is méltánylásra talált. — igen hálás témát választott ki e dolgozatához. Az ősi lovas-hajdú-fézszeknek, a híres kálvinista katonavárosnak, s vele a többi hajdúvárosoknak és általában az egész hajdú telepedésnek a története maiglan sínesen méltó tudományossággal feldolgozva, pedig az a több, mint harmadfélszázad, amely a település első idejétől az önálló hajdúkerület feloszlásáig eltelt, a magyar katonai, politikai, municipiális, művelődési és erkölestörténelemnek igen tekintélyes és sajátos egyéni vonásoktól csak úgy duzzadó darabja. Ama figyelemreméltó előmunkálatokhoz, amelyek az elkövetkezendő feldolgozás megalapozóiul tekinthetők (Sillye, Boldizsár, Györffy), méltán sorakozik most vitéz Málnási Ödön jelen dolgozata. Ebből a dolgozathoz a szerzőt erős tudományos vénával rendelkező gondos forráskutatónak és forráskritikusnak ismérjük meg, aki a városnak középkori történetére a gyér adatokból is meglepő új fényt derít, majd a hajdútelepülés befolyását s a város ezután történetét is, egészen a jelenkorig mindenütt az elsődleges források nagyrészen még kiadatlan adataira támaszkodva adja elő. Kis terjedelemben is tekintélyes anyagot ölel fel a történetés *minden*, okmányilag vagy a szójhagyomány útján hozzáférhető ágából, s ahogy ezt az anyagot elrendezi és formás, színes, eleven előadásban föltárja, az egyenesen elismerésreméltó. Az egész dolgozathoz az a benyomásunk, hogy a szerző igen nagy anyagtudással s megfelelő átfogó képességgel, kritikai és értékelő erővel rendelkezik s valószínűleg rajta kívül álló okok kényszerítették arra, hogy egy vékonyka — bár igen szerencsésen tömörített — disszertációfélbe szorítsa bele azt, amit a

tárgyhoz méltó keretben és terjedelemben nagyszabású monographiává is ki tudott volna szélesíteni. A jegyzetes kritikái apparátust azonban még egy ilyen kényszerűen szűk terjedelmű dolgozatba sem szívesen nélkülözzük, kivált ott, ahol a szerző a saját új nyomozásai alapján régebbi kutatók eltérő felfogásával vitatkozik. A történetírói stílusnak az ujságíróival a legutolsó pár lapon, „napjaink“ történetében fölcserélődését minden bizonnyal helyiérdekű tekintetek indokolják. A szerző, aki Szoboszlón tanárkodott, tudomásunk szerint ott hagyta a hajduvárost, — kár volna a hajdukat mint témát, is ott hagynia!

ri.

Pourtalès, Guy de: Liszt Ferenc élete. Fordította: Lányi Viktor. Athenaeum. (1928.) 247 lap. 4 mell. 8. r.

Liszt Ferenc oly csodálatos nagy ember, művész és zeneszerző volt, hogy a róla s munkásságáról eddig megjelent igen szép számú munka és tanulmány, apró elmefuttatások légiójáról nem is beszélve, még mindig nem merítette ki tárgyát. Ujabb írásokra is van még szükség. Természetesen a fontos az, hogy írójuknak új nézőpontjuk, érdekes, helyes mondanivalójuk legyen. Talán nem is kell külön hangsúlyoznunk, hogy a Liszt-irodalomnak, alig észrevehető, elenyészően kicsi része magyar, ami egyenesen felháborító nemtörődömségünk szomorú bizonyítéka. Most, hogy egy magyar nyelven megjelent új Liszt életrajzról számolunk be, azzal kell kezdenem; ez is csak fordítás. Hogy a munka megérdemelte a fordítást, az a dolog lényegén — szegénységünkön, sőt önhibánk okozta szegénységünkön — mit sem változtat. A Liszt életrajzoknak egyik típusa a történetészé, ez megismertet az élet minden mozzanatával, munkáinak sorával, keletkezésük idejével, miértjével, sőt eszmei tartalmával, művészi értékével is, ennek a típusnak kiváló képviselője a Kapp könyve; a másik típus feltételezi, hogy az élettörténetet ismerjük s a művekből, a belső élet folyamatából jellemzi a nagy művészt, ez utóbbi típusául Louis jeles munkáját tekintjük. Uj, s hozzá tehetjük, jellegzetesen francia nézőpont Pourtalésé, ki abból a régi megállapításból indul ki, hogy: a férfi sorsa a nő. Ez a felfogás, a szerzőnek beállítása szerint, igazolt. Amikor jellegzetesen francia felfogásról szólunk, ezen nem a boulevard-színházaknak a nőkről való kis piszkos felfogását értjük, hanem azt a józan, rationális, boncoló, világosságra törő agyműveletet, amely a komoly francia elmét jellemzi. Pourtalés annyira elmerül hőse életének e szemszögből való festésében, hogy a szigorú történelmi kapcsolatra nem gondol, feltételezi olvasójáról, hogy a külső események egymásutánjával tisztában van. Jól esik látni, hogy Liszt magyarságát nemcsak el nem sikasztja, hanem legjobb tudása szerint mindig hangsúlyozza. (Az hogy nem tud többet Liszt magyar vonatkozásairól, mint amennyit megír, a magunk hibája, mert nem gondoskodtunk arról, hogy a kérdést a külföld számára, sőt a magunk számára is, tisztázzuk, hanem megelégedtünk a tétlen méltatlankodással.) Helyesen állítja be Liszt valóságának őszinte mivoltját, amely azonban mindvégig a gyermeki lélek ősztönös hitében élte ki magát. Amint egyrészt őszintén vette mintaképének szent Ferencet, addig másrészt őszintén akarta a szép

szolgálatával és szeretetével Istent szolgálni. (Lammenais abbé tanítása, kinek nagy befolyása volt Liszt vallásos gondolkozására.) Hogy a szép szolgálatában, a művészi munkálkodásban, nők körülvették, ez természetes. Legnagyobb szerepet játszott lelki életében, Saint-Cricq Karolin grófkisasszonyhoz való ifjúkori szerelme, melynek szüzi tisztaságát mindketten holtig szívükben viselték. D'Agoult grófnő volt három gyermekének anyja, kinek lelkivilága Liszt Ferenc művészi életfelfogásától annyira eltérő volt, hogy a mámor multával az együttélés lehetetlenné vált. Végül a harmadik nő, ki életét Lisztével megosztotta, Sayn-Wittgenstein Karolina hercegnő volt, ki lelkében méltó párja volt Lisztnek, vallásos érzésük és felfogásuk is egyforma volt, de házasságukat a pápa nem engedélyezte, mire a hercegnő a világtól elzárkózva, teljesen belemerült vallási kérdések taglásába s kötettszám írta enemű munkáit. Liszt pedig, az örök vándor — félig franciskánus, félig cigány, mint ő maga mondta — rőtta a művészi pálya országútját. A tragikus ebben éppen az, hogy Liszt életén át meleg otthonra vágyott s e helyett ünneplésben, fényben, örökös kódogásban volt része. Hogy rajongói úton-útfélen körülvették s hogy a feléje nyújtott virágokat letépte, sőt hogy nők hódolata nélkül el sem lehetett volna, ebben nincs tagadás s ez az a nézőpont, melyből Pourtalés Liszt életsorsát megértetni kívánta. Ami teljes mértékben sikerült is.

Csak néhány szót a fordításról. Lányi Viktor gondos, jó munkát végzett. Fordítása hű és szabatos. Alig van itt egy-egy mondat, amelyen érezni, hogy erőszakolt fordítással állunk szemben. (Pld. 53. l. gyengességének tekintete...) Ilyen s egy-két olvasási hiba, a remélhető második kiadásban ki lesz javítható: pld. Rafael Szt. Cecilia képéről írva, a „groupés autour de l'Harmonie“-t hamarosan harmoniumnak írta (73. l.) összehang (képviselője) helyett; Ingres nem „folyton“ hanem séta közben beszélt (74. l.) (tout en marchant). Liszt Wagnerrel való első találkozásakor nem „újabb“ hanem a közelmúlt magyarországi körútjáról (recente tourné) (84. l.) beszélt. Eppen ezeknek az előírásoknak megemlékezésével igazoljuk a fordítás jóságát, mert ezekre is csak a két szöveg gondos egybevetésénél lehetett rájönni. Míg a fordító teljes elismerésünkre méltó, addig a könyv külalakja már kevésbé kielégítő. Nem kell nagy igényűnek lenni, hogy a papíros minőségét ne találjuk jónak s hogy a krétapapíron mellékelt kliséket igen rossznak minősítsük. Podmaniczky intendáns híres mondása: „Operát vagy jól, vagy sehogysem kell adni, adni pedig muszáj“ mennyivel kedvezőbben alakul a kiadóra nézve: „mellékletet vagy jót, vagy semmilyen se kell adni, adni pedig igazán nem muszáj.“ A francia eredetiben egy melléklet van, az is rossz. Mentségül szolgál, hogy azt egy vidéki nyomda (Abeville, Somme megyében) s nem egy nagy műintézet nyomtatta.

Isoz Kálmán.

Hollósy Kornél: A hangjegyrítés és olvasás elemei. Miskolc. 1928. A Magyar Jövő kiadása. 64+2 l. 8°.

Kérdés-felelet formában tartott hasznos könyvecske, mely többet tartalmaz, mint amit címe ígér. A címet kiegészítő megjegyzés ezt

már elárulja, mondván, hogy a „zeneiskolák öt alsó osztálya számára” való. Szép rendbe szedve megadja a tanulónak mindazt, amit a zenei hangok grafikus ábrázolásáról, erről az egyszerű, de mégis összetett delogról tudnia kell. Ezt megtoldja az olasz zenei kifejezések egy sorával, az összhangzat elemeivel és a hangszerek rendszerbe foglalt felsorolásával s így sok minden hasznosat közöl a tanulóval a hangjegy-olvasáson felül. A remélhető közeli újabb kiadásnál való figyelembevétel végett rá kell azonban mutatnom, hogy magyar tankönyvben, sőt magyar ember leghétköznapibb beszédében sem szabad „violin-kules”-nak előfordulnia (9—11. lapokon 13-szor!) épp ilyen germanizmus a púzon szó használata a magyar harsona helyett; kár a latinos triangulum-ot a háromszög helyett írni. A VIII. fejezet tárgyalja az oktávszakaszokat, de már a IV. fejezetben van szó egy, két és háromvonalas g-ről, c-ről. Az újabb kiadás előtt egy-két ilyen sorrendi módosítást — amit a tanár az oktatás folyamán valószínűleg meg is tett — célszerű lesz keresztülvinni. Remélem, hogy e kis bevezetőt a zene-tanba örömmel fogom második, bővített és javított kiadásában mielőbb megláthatni.

Isoz Kálmán.

Szerb Antal: Az udvari ember. Minerva könyvtár 63. o. 1927.

Baldassare Castiglione, XVI. századbéli olasz diplomatát, az *Il Cortegiano* című udvaronc-káté szerzőjét választotta Szerb Antal a középkorból kivirágzott s a francia forradalommal elsöpört udvari kultúra szimbólikus hőséül. Benne találta meg a szoborra elevenítés lessingi pillanatát, az egész embercsoportot jellemző egyén-mozdulatot. Castiglioneban még alakul az udvari ember típusa, formálódó teste még összefügg az anyaggal, amelyből az idő előhívta, de új egyéni jellege már kibontakozott, az életforma, ha nem is legnagyobb fejlettségét, de legnagyobb életintenzitását benne érte el. Szerb Antal gondos, s kissé pedáns analizissel szedi össze ennek az előkelő ember-típusnak a középkorba, renaissanceba s az antikba nyúló elemeit. Konklúziója ez: az udvari ember világnézetéhez és világhelyzetéhez a középkor szolgáltatta a formákat, a renaissance adta a tartalmat s az antik arzenálja a világnézetet megalapozó érveket. E háromféle elem keveredését kitűnő érzékkel követi. Okoskodása mindig vonzó. Ahogy a renaissanceot az elveszett régít fölváltó hiányérzetben jellemzi, ahogy az antik elsúlytalanítását bizonyítja rá, ahogy az ember szellemi életének a centrumába kapcsolódott és a szellem periferián átvonuló, esetleges gondolatok közt különbséget nem tevő filológiaiat fricskázza meg: az intuíciótól irányított biztos logikára vall. Műveltsége zálogát is inkább ebben a logikával fegyelmezett intuícióban látom, mint gondosan előcsillogtatott olvasottságában. A dolgozat nagyon jó, de van némi paródiaszerűen ható németes-tudós íze. Mintha egy nagyon fölényes művész ember gyakorlati tekintetektől öltötte volna magára a tudomány nagyképű szegényeinek a pötyögő ornátusát.

Németh László.

Ibsen Henrik összes művei. Eddig I—V. kötet. Athenaeum kiadása.

Amióta Féterfy Jenő „Két norvég dráma“ című pompás tanulmányát a Budapesti Szemlé-ben megírta, egész Ibsen-irodalom támadt nálunk. A nagy norvég legjelentősebb darabjai gyors egymásutánban jelennek meg nyelvünkön s egy idő óta már nem fehér holló az eredetiből való fordítás sem. Az Athenaeum néhány esztendővel ezelőtt indította meg Ibsen összes színműveinek teljes sorozatát, melyben eddig tizenhárom Ibsen-dráma jelent meg: A császár és a Galiléus, Kisértetek, Solnes építőmester, Ha mi holtak feltámadunk, A fiatalok szövetsége, Baaotthon, A tenger asszonya, A társadalom támaszai, Rosmersholm, Hedda Gabler, Óstraati Inger asszony, A vadkacsa és Borkman John Gabriel. Ezek a drámák kevés kivétellel le vannak már magyarra fordítva, mivel azonban a régebbi fordítók nem az eredeti norvég szöveg, sőt nem is mindig a hiteles német fordítás után dolgoztak s így a magyar szövegbe súlyosabb hibák csúsztak be, igen okos gondolat volt az első teljes, norvég eredetiből készült sorozat megindítása. Puskás Endre és Hajdu Henrik, a fordítók, nem csekély feladatra vállalkoztak. Ibsent fordítani elég nehéz, mint minden író, aki elszigetelt világot jelent s fordítójától sajátos művészi nyelvet kíván. Puskás Endre és Hajdu Henrik fordítása szemelláthatólag a komolyabbak közül való s elég hiven kifejezi az ibseni hangulatot. Puskás Endre fordításában még van néhány magyartalanság (pl. holtbizonyos) és darabos mondat, („...de bizonyos vagyok benne, hogy valahol meg kell bennük írva lennie, hogy az ilyesmí meg van engedve“) melyet a következő kiadásban el kell tüntetni a szövegből.

A köteteket Benedek Marcell és Puskás Endre értékes tanulmányai vezetik be: eredeti szempontból foglalkoznak a drámák keletkezésének történetével, egymáshoz és a világirodalomhoz való viszonyukkal. Talán jó volna, ha a második kiadásig elkészülne valamelyik munkatárs tollából egy kimerítőbb Ibsen-életrajz. A drámák sorrendjén is változtatni kellene akkor, hogy a fejlődő Ibsen elevebben kerüljön az olvasó elé.

Vajthó László.

Regényfordítások. (Mauriac: Méregkeverő: Fordította Juhász Andor. Budapest. É. n. Révai-kiadás. *Martha Ostenso: Száll-nak a vadludak.* Fordította G. Beke Margit. Budapest. É. n. Révai kiadás.)

„Sokan fognak csodálkozni rajta, hogyan választhattam hősnőmül egy még az eddigiéknél is visszataszítóbb alakot. De mit tudjak mondani az erénytől csöpögőkről, akiknek szívük a tenyerükön van! A „csupaszív“ lényeknek nincsen történetük.“ Ezeket az egy pillanatra megriasztó szavakat olvassuk Mauriacnak regényéhez írt bevezetésében. Valóban úgy látszik, hogy Mauriac keresve-keresi az élet rendkívüli, beteges, sokszor monstruózus alakjait, hogy kezében regényhősökké váljanak. A már régebben megjelent és magyarra is lefordí-

tott *Genitrix* c. regényében orvos testvérének ajánlja története szereplőit, „e betegeket“ és első benyomásunk a *Méregkeverő*-vel szemben is az, hogy ennek a hősnője is túl van az emberi normalitás határain. Mauriac egyike a legkönnyebben félreérthető íróknak. Maga Strém Géza, ki a kötethez bevezető tanulmányt írt, igen hajlandó arra, hogy Mauriacot úgy láttassa velünk, mint aki csak azért ábrázol ilyen beteg lelkeket, hogy alkalma legyen csillogtatni lélekszondáló erejét, lelki mozdulatokat jelenítő művészetét. Így hamarosan azt hihetnők, hogy Mauriacnak nincs más célja, mint „épater le bourgeois“ regényei a-normis alakjaival. Nagyon is távol áll ettől. Az ő beteg, néha monomaniakus lelki gyűjtölencsői a legszélesebben vett humanumak. Nem kedvteléssel, hanem magához ölelő szeretettel, mindent megértéssel néz rájuk az író és olvasóit is efelé a megbocsátó szeretet felé igyekszik emelni.

A szabadság utáni bizonytalan vágy, a kicsinyes vidéki család lelki börtönéből való szabadulni akarás viszi Thérèse Desqueyroux-t arra, hogy férje megmérgezését megkísérelje. De tán nagyon is józanul fogalmaztuk meg tette motivumát, mert Thérèse nem látja ezt ilyen világosan. Tette megokolásában csak addig jut el, hogy ez neki borzasztó kötelessége volt, kötelessége másik, tisztább, lelkesebb, őszintébb énjével szemben. A törvényszék felmenti, férjétől elválik és az író Páris egyik utcáján vesz tőle bucsút. Az író szimpátiája az első sortól az utolsóig mellette van, már előbb felmenti, mint a törvényszék, sőt sokkal előbb, mintsem az olvasó meg tudná magában fogalmazni a felmentő ítéletet. Úgy érezzük, hogy Mauriac szimpátiája nagyon is előre megfogalmazott s hiányzik a regényből az a meggyőző erő, mely az olvasót is a hősnő mellé állítaná. Iróművészete igen sok lapon ellenállhatatlan erővel húzza maga felé a figyelmet, de mégis mintha a *Méregkeverő* egy hajszálnyi visszacsusszanást jelentene Mauriac folyton felfelé emelkedő írói útján.

Miért kellett a magyar kiadásnak a „Méregkeverő“ szenzációt ordító címet adni, mikor a francia eredeti csak az egyszerű „Thérèse Desqueyroux“ nevet viseli? Talán a magyar közönséget már csak a Jáger Marik rémhistoriájának asszociálásával lehet a regényolvasásra rákapatni?

*

Thérèse Desqueyroux-t egy nyomászto életből való szabadulás homályos hívó szava viszi el egészen a gyilkosság megkísérléséig. *Martha Ostenso* regénye is ilyen probléma köré épült fel.

Martha Ostenso huszonnyolc éves. Eddig két regénye jelent meg, de mindkettőre felfigyelt az egész európai kritika. Művei milieu-regények, bennük talán nem is az egyes emberek, hanem az általuk teremtett és őket viszont determináló környezet a fontos. A *szállnak a vadludak* emberei Északamerikába szakadt norvég parasztok. A regény középpontjában áll az öreg Caleb Gare; egész élete, minden gondolata a nehezen megszerzett és kinnal termő földé, melynek valósággal rab-szolgája. Feleségét egy titok tudásával teljesen hatalmában tartja s feleségén át gyermekeit is. Családjának minden egyes tagját behajtja

a föld igájába s egymásután temetik el magukban a végtelen felé, egy emberibb élet felé szálló vágyukat. Egyik lányának azonban mégis sikerül kitépni magát a Caleb Gare-ben megtestesülő föld bilincseitől, az apát pedig megöli a föld, melynek szerelmese volt.

Nincs ebben a regényben egyetlen derüs mozzanat sem. Nehéz északi levegő súlyosodik a történetre. Egyáltalában nem könnyű olvasmány, maga a cselekmény is mintha göröngyökön vonszolná magát. Minden embere más és más szín: a feketének különböző, de igen gazdag árnyalatai. Csak egy-két kívül álló szereplő lopja be ebbe a lehangoló környezetbe az életebb élet villogó szikráját, de szinte csak azért, hogy a föld rabjai annál sóvárgóbb vágygal nézzenek a végtelenségbe szálló vadludak után.

A regényhez Benedek Marcell írt részletes bevezetőt. Az európai paraszt-regény fejlődésmenetébe állítja be Martha Ostenso regényeit. A fiatal író nő meg is érdemli azt az előkelő társaságot, melyben Benedek Marcell szerepelteti. Regényalakjainak zárt elgondolása, rajtuk keresztül a milieu megéreztetése, férfiasan biztos szerkesztő ereje olyan tulajdonságok, melyek érdeklődéssel váratták velünk ezután következő műveit.

Kerecsényi Dezső.

Zola: A pénz. (*A Rougon-Macquart család. XVIII.*) Fordította: Rózsa Géza. Budapest, Révai testvérek, 472 lap.

Galsworthy: A fehér majom. Fordította: Kiss Dezső. Budapest, Franklin Társulat, 376 lap.

A tőzsde (vagy ahogy Zola írja: a Tőzsde) az inflációs korszak börze-konjunktúrája előtt kevés magyar ember számára jelentett élményekből kifermált valóságot. A legtöbben körülbelül annyit tudunk a börzéről, amennyit a nagy Mesemondó a *Fekete gyémántok*-ban, a Boldvavölgyi-bányarészcények fantasztikus története során megismodott. Elöttem különben gyanús a dolog: az az érzésem, hogy a magyar középosztályt nem egyedül a Kállay Tibor pénzügyminiszter hírhedt kijelentése — „Menjetek a börzére!” — vitte bele a játékba, s hagyatta ott vele vagyonszájának utolsó roncseit is, hanem a Jókai-regények reminiscenciáinak is jelentékeny szerepe lehetett abban, hogy a háború és forradalmak alatt megtipródott magyar intelligencia az ezüst evőkészlet, s a nagyszülőktől örökölt *komódok*-ért kapott krajcárokkal (akárcsak 7—8 évvel előbb huszárságunk tette a kiépített, drótsövényes beton-fedezékekkel) rohamra indult a szabadságtéri tőzsde-palota ellen.

Drága tandíjat fizetett a magyar középosztály azért, hogy a tőzsde fortélyait megismerje s hogy a tőzsdéről írt s alkalmasint egyik legidőállóbb Zola-regénynek, *A pénz*-nek most már minden apró vonatkozását pontosan kiélvezhesse... A helyzet csakugyan az, hogy *A pénz* az elmúlt évek alatt megnőtt a magyar olvasóközönség szemében s a táncot melyet Sassard s a regény minden egyes alakja — a marxista Sigismund, a furcsa, álmódzó galileista-ifjú kivételével — líhegve jár az aranyborjú körül: felejthetetlen és megdöbbentő danse macabre-nak csak azóta érezzük, mióta magunk is eljártuk a szomorú

táncot. Az *arany*-nak e nagyszerű és félelmes eposziájában a *vér* csak másodrangú szerepet kap. Érdekes ebből a szempontból is megvizsgálni a regényt s fejcsóválva gondolni az időre, amikor az alapjában szigorúan erkölcsös Zolának a műveit megcsontított formában Cassanova és Faubles lovag irataival együtt mint „pikáns“ olvasmányokat adta ki a spekuláció s olvasta a félművelt magyar közönség. Zola és pikantéria!

A *fehér majom*-ban Galsworthy a Forsythe-család története során eljutott a legújabb korig, napjainkig. A háború-formálta háború utáni ember a hőse, már amennyire ennek a bukácsoló, tengelyből kikölkent kornak egyáltalán lehet hőse. Különös világ Angliának ez a háború utáni világa, amely egyébként vígasztalanul hasonlít minden ország háború utáni világára ahol, mindenütt orgiáit ulti az ircdalom-, művészet- és ízlésbeli smckkság. Szerencsére az idejében megérkező „tizenegyedik baronet“ feloldja azt a feszültséget, mely a regényből átplántálódik már az olvasóra is, s a „Fehér majom“ képének szegreakasztásával, úgy érezzük, szegreakasztódik (más kérdés, hogy időre-e, vagy véglegesen?) a mai emberöltőnek az a nyugóssége is, amely szerint — mint Galsworthy a regény utolsó soraiban olyan találóan mondja: „addig nem lesz boldog, amíg meg nem kapja; csak egy baj van: az, hogy maga sem tudja, mit?“ (A fordító Galsworthy furesa, ideges, fanyar előadásmódját elég szerencsésen szölkaltatja meg. De, persze, a *padmaly*-ról ő is azt hiszi — padló, s „*telefoni kérelem*“-ről beszél. No, meg efféle mondatai is vannak: „Az öreg Mont válasza volt hiszen nyugtalanságának legfőbb forrása.“) Ady Lajos.

A török hodzsa tréfái. Naszreddin mesternek, a közel és távol Keleten ismert böles és híres kisázsiai hodzsának csalafintaságai és mulatságos esetei. Török eredetijét gyűjtötte és magyarul megírta Kúnos Ignác. Gyoma. 1926. Kner Izider kiadása. (8°. 221+1.)

Ugyanabban az ízléses külsőben, melyben két évvel előbb a Pancsatantra magyar fordítása megjelent, adta ki a gyomai Kner cég a török népköltésnek a hajdanvaló híres tréfacsináló, Naszreddin hodzsa legendás alakja köré csoportosított anekdotagyűjteményét. Ez alkalommal harmadízken jelenik meg közöttünk a jókedvű filozófus, hogy optimista világfelfogásával tanítson. Először a Magyar Tudományos akadémia adta ki nyelvtudományi értekezései közt török és magyar nyelven ezt a minden tekintetben érdekes sorozatot. Majd külön is megjelent a magyar fordítás egy ma már ritkaságszámba menő szerény füzetben, hogy most végül átdolgozva és ízléses könyvdíszekkel ellátva, nagyobb közönséget keressen magának.

Naszreddin hodzsa, ennek az anekdotabokrétának hőse, valóságos élő alak volt. A XIV. században, Kisázsiaiában született. Életéről alig tudunk valamit. A személyéhez fűzött anekdoták, melyeknek humorától hol a legravaszabb parasztfurfang, hol pedig a legnevetségesebb együgyűség csillan ki, egyéniségét nagyon különféleképen jellemzik. Évszázadokon át szövődött a mulatságos hodzsa köré ez a sajátos biográfia.

— párját hiába keresnénk más irodalomban — mert idővel igen sokáig az ő személyéhez fűzött a nép minden hasonló jellegű anekdotát.

Ez apró esetekből nagyon kedves közvetlenséggel tekinthetünk be a törökség hétköznapi életébe, népének természetesen egyszerű gondolatvilágába. De ami a legfőbb, oly sok életbölcseséget találhatunk itt tréfás formában tanulsággá téve, hogy azok értéke minden török külsín mellett is kétségtelenül nemzetközi.

Azt sem hallgathatjuk el, hogy ez a könyv a magyar tudományos munka nevezetes bizonyítéka. Kalandos vándorutakon, igen-igen nagy fáradságok közt szedte össze dr. Kúnos Ignác e kerekded munkakör szétszóródott töredékeit a török nép ajkáról. Mondhatjuk, hogy valószínűleg ő ajándékozta meg a török irodalmat is Naszreddin hodza könyvével, melynek jórésze az utóbbi évtizedek politikai viszontagságaival megbolygatott törökség ajkán ma már bizonyára feledésbe ment. De ezt az érdemét török barátaink számon is tartják.

Kettős elismerés illeti meg a kiadót is. Nem csak azért, mert a könyv kiállítására igazán mintaszerű, de elsősorban azért, mert jól észrevehető, hogy e kiadvánnyal nem olcsó piaci sikert akart szerezni, de maradandó érdemét. Nagyon szívesen látnánk, ha a Kner nyomda a Pancsatantra kiadásával megkezdett, most már két darabból álló kis sorozatot mihamarabb egy teljesebb keleti gyöngysorral egészítené ki. Jó volna, ha a szépen megkezdett úttörő-munka nem maradna félben, hanem egyenletes időközben kerülnének sorra a keleti irodalom további bokrétái, pld. a Tuti náme, a Hitopadesa, a Somadeva, a kínai Kin-ku-ki-kuan, stb. Nagy kár, hogy egy becsületes Ezeregy éjszaka kiadását a most piacon levő esekélyértékű jóidőre megakadályozza. Kalidásza, Hafiz, Szádi költészetének legszebb darabjai, egy szerető kézzel összeállított török, arab, perzsa, indiai, kínai vagy japán anthologia, stb. Nem akarunk túlsokat megkívánni a kiadói áldozatkészségtől, de magunk sem hisszük, hogy Knerék ne gondolnának további hasznos lecses kötetekre, mikor éppen e két testvérkiadvány művészi fordításai szolgálnának bizonyítékul, hogy a keleti irodalmaknak kiváló magyar tolmácsolói akadtak.

Dr. Nyireő István.

Erdélyi füzetek. Varga Béla: A mai közszellem pszichológiája. — **Biró Vencel:** A mai közszellem erdélyi történelmünk itélőszéke előtt. — **Császár Károly:** A jelenkori nyelvújítás. (A Minerva Könyvtár 9., 10. és 13. száma). — **Imre Lajos:** Ifjúsági játékok könyve. — **Málnásy Tivadar:** A „kis pont“. (A Magyar Ifjúság Könyvtára 9. és 10. száma.) — **Földes Zoltán:** Az endrédi leányvásár. (A Magyar Nép Könyvtára 25. száma.) Valamennyi a kolozsvári Minerva kiadása. 1928.

Az itt felsorolt könyvek kizárólag az alkalmosság külső kapcsolata révén kerültek egymás mellé. Mégis belső kapcsolatot is létesít köztük az a körülmény, hogy így egy csoportban alkalmat nyújtanak az erdélyi könyvkiadás törekvéseinek és hibáinak megfigyelésére.

Az első három füzet az Erdélyi Múzeum Egyeslet bölcsezet-, nyelv- és történettudományi szakosztályának rendezésében megtartott ismeretterjesztő előadások anyagát adja. Az első kettő még szorosabb

kapcsolatban is van egymással, mert mindkettő ugyanazon tárgyról szól különböző szempontból. De erősen eltérő nézeteket fejt ki a két előadó, ami azt bizonyítja, hogy az előadássorozat elgondolása nem terjedt ki a részletekre is és ennek következtében a hallgatóság, illetve az olvasók kénytelenek az egymásnak ellentmondó nézetek összehangolását megkísérteni. Előreláthatólag nem nagy sikerrel. Mert pl. Varga szerint a mai közszellem jellemzői a változás utáni vágy, hajlam a miszticizmusra, illuziókra, törekvés magasabb moralitásra; tartalmilag pedig ez a közszellem elsősorban politikai. Bíró szerint azonban, aki kizárólag az erdélyi közszellem vizsgálatára szorítkozik, a technikai kultúra túlbecsülése mellett politikai téren hanyatlás és érdektelenség, vallási téren emelkedés, a társadalmi élet szempontjából a sok új jelenség adja meg a kép fő vonásait. Legújabb jelenség a nemzeti érzés mellett a kisebbségi érzés.

Legértékesebb Császár Károly kis munkája, amelyben a jelenkori nyelvújítás jó és rossz eredményeit ügyes csoportosításban és élvezetes előadásban ismerteti. A népszerű előadások célját neki sikerült leginkább megközelíteni.

Kevesebb a mondánivalónk a másik három füzetről. A játékkönyv 75, nagobbrészt általánosan ismert játék leírását adja. Málnásy kis regénye Molnár Ferenc és May Károly romantikáját elegyíti össze és helyezi erdélyi környezetbe. Földes Zoltán novellásfüzete az u. n. építő szépirodalom kellektárából veszi felszerelését s igyekszik a néphez szólni — valószínűleg igen csekély eredménnyel.

Ez a hat füzet egymás mellett világosan megmutatja, hogyan akarja a kiadó az olvasóközönség különböző rétegeit: a művelt középosztályt, az ifjúságot és a népet megközelíteni. De elárulja azt is, hogy túlságosan szerények az eszközei vagy pedig túlkövesre tartja közönségét. Különösen az utolsó füzet éleszti ezt a gondolatot. Pedig éppen a Magyar Nép Könyvtárának kezdő füzetei mutatták, hogy nem hiányzik a helyes érzék az igazi értékek felhasználásához és terjesztéséhez. Kár volna letérni a jól megkezdett útról.

Szóllósy István.

Székely Jenő: A Csehi-család. (Az erdélyi szépművészeti kiadása.) 1928.

Székely Jenő regénye az érzéki világból vetített képek sorozata. Az író derekasan megfelelt feladatának. Művészi szempontból szerencsés mindjárt az, hogy az egész történet a középosztály alakjaival játszódik le; olyan környezetben tehát, ahol a gazdagság nem adhatja meg az érzék-életnek az impozáns nagystíluságot, de viszont a nyomor se vonhatja be az alakok hitványságát a tragikum engesztelő színeivel.

A pillanat-emberek önokozta nyomorúsága, — ez kizárólagos témája a könyvnek. A feldolgozás nem nagyvonalú, a hangsúly a részleteken van. A regényben van valami kaleidoszkopszerű. A cselekmény fonálára gyakran nagyon is programmszerűen vannak felfűzve a képek, amelyeknek sorozata azonban mégis szerves egész ad. A képek mind érdekesek. Akad köztük nem egy, amely komplikált, groteszk

művészi hangulatával hatalmasan érzékeltető. Persze, ez a nívó nem állandó. Az elbeszélő modor nem mindenütt szerencsés, a gyengébb lapokon kellemetlenül észrevehető, hogy az író sokszor nem annyira érzi, mint inkább átérti a helyzetet. Általánosságban mégis meg kell állapítani, hogy a könyv igen figyelemreméltó megjelenítő erőről tanuskodik. A mindig egy témát variáló képek egymásutánja éppen a tárgy azonosságánál fogva elég nehéz feladat.

Maga a mese túlságosan programmszerűen megy a téma bemutatásának terve szerint. Baj, hogy ez helyenként nagyon észrevehető. Az igazi művész nemcsak az ihlet embere, hanem hideg számító is egy-szersmind. De viszont a naivság látszatát mindig meg kell őriznie. Ez hiányzik a regényből, ami kétségtelenül rovására megy az esztétikai hatásnak. A kötet közepén már rajtakapjuk a szerzőt a rendezői munkán s ettől kezdve bosszantóan előrelátunk mindent. Ez kérlelhetetlenül bekövetkezik mindig, még a legnagyobbaknál is, mihielyt a művész egy kép, egy eszme kedvéért az élet egészének festéséről lemond. Viszont azonban ki kell emelni — és erre ez a legfontosabb, — hogy a mese képsorozatát belső, szerves egységbe foglalja össze, mint egyetlen nagy, belső igazság, az alakok lelkének intuitív meglátása. Ebből a szempontból a könyv csak kevés ponton támadható és a belső egység tekintetében nagy művészek is becsületére válnék.

Hogy az egész könyv mennyire egyetlen lelki kép visszaadása, azt mutatja az egyes részek nagy aránytalansága, — különösen esztétikai érték tekintetében. Minden, ami az eredeti meglátás kiábrázolását célozza, jó, életteljes, ezentul azonban minden csak járulék. A naiv vágyakhoz közelálló alakok (Vilma, Terka és részben Gábor is), aránytalanul halványabbak, mint a másik csoport alakjai. Székely Jenő tehetsége olyan erős, meglepő vonalakat mutat, hogy a legnagyobb érdeklődéssel nézhetünk további fejlődése elé. Viszont ez a tehetség kötelezi az író, hogy képességeinek hibáit — kevesebb műgonddal és az élet egésze felé irányított érdeklődéssel — ellensúlyozza.

Fehér Gábor.

Erdélyi József: az utolsó királysas. Szerző kiadása, 104. oldal.

Annak, aki már eddig is ismerte Erdélyi József költészetét, azonnal föltűnik e versek nagy egysége. Rendesen megszervezett katonaság ez, hasonló uniformisban. Ha közelebb hajlunk e sereghez, mégis mennyire különféle e verskatonaság arculatja! A legszebbek csaknem egytől-egyig különböznek egymástól, még formai struktúra szempontjából is. Hiszen éppen ebben rejlik Erdélyi egyik legfőbb érdeme. Ő a magyar népdalszerű költészetet nem egyhangúan kezeli. Ennek a hegedűnek pár húrján épp annyi dallamot tud kihozni, mint más a nyugat-európai és a magyar versformák széles skálájú zongoráján. Az idő múlásával kitűnik, hogy a népies hang nála nem póz, hanem lényének leglelke, életének mélységes igazsága, alkatának praedesztinációja. Tehát termékeny sugallat, fáradhatatlan önbizalom.

Legszebb versei: Dal a Bakony alján. Szőke felhők alatt. Árva rózsza. Ösvény. Kis forgószél. Kis kutya, nagy kutya. Balatoni Emlék.

mozgékony szellemének gazdag forrásairól nehezen alkot fogalmat magának, aki ezt a gyűjteményt nem ismeri. Nem riad vissza a merész hasonlattól sem. Nála „Mint egy megfagyott madárdal, olyan a csend.“ „Az őszifán az ágból hajatépő anyaként zokog.“ Általában kedveli a hasonlatot s a megszemélyesítést.

Humoros hangú verseire jó példa a „Hős Simon, s a frissen lük-tető „Kis kutya, nagy kutya.“ Viszont az „Örült Festő“ című verse arra figyelmeztet, hogy a hasonlatot nem szabad túlfeszítenie és ugyancsak veszedelem a verset az ötlet kirívó vázára építeni.

Vannak Erdélyinek szimbólikus versei is, bár ezek szimbólizmusukhoz képest kissé szimplák. Kedveli azonkívül a meséknek, a legendáknak, az adomaszerű tartalomnak verses feldolgozását. A „Füz Kata“ édes-bús mitológia, e téren leginkább népdalszerű.

Vannak prózaiak ható versei. „A torony“ címűről, például a strófák összességéből jól domborodik ki a jellemző erő, mégis kissé groteszk, amint elmondja, hogy ámul a tanyasi gyerek a városi házakon, a tornyon s a harangozót, a kis bundában a jóistennek tartja. Még triviálisabb s prózaiabbnak tetsző verse a „Malacok“, egyébként rendkívül kedves és mély etikai igazodású költemény.

Verselése merész, sokszor kissé hanyag. Tompa asszonáncái egy versszakon belül: kakasszó, — asszony. Szellő, szerelemről.

A friss mesélő hang az, amely bennünket Erdélyivel szemben legkellemesebben lep meg. Önkéntelenül Petőfit juttatja eszünkbe. Hogy Petőfi ma ilyen volna-e, persze más kérdés. Valószínűleg jóval szélesebb skálájú volna. Mégis rokonok ők. Ezen az sem változtat, hogy Petőfi jambikus, Erdélyi pedig tagolósos versformákra ömlik. A Petőfis öletérés, ítéletem szerint nem affektáció Erdélyiten. Mégis: előbb-utóbb zsákutóba jut a költészet. Már most is ötödrésznyre oly termékeny, mint pár évvel ezelőtt volt. A daltól a terebélyesebben rügyező líra felé kell hajlania. Igen sokféle lírai költészet van. A dalnak, a mít a németek, sőt a franciák is, Lied-nek mondanak, annak aminek Németországban Heine volt a mestere, Erdélyi a megteremtője a magyar irodalomban. Különösen az utóbbi kötetéből tűnik ki ez. Itt minden hangváltozata az új magyar dalon belül marad.

Baj volna az is, ha az annyira egyéni alkatára szabott költészet divatot kreálna. Olyan volna, mintha azt képzelnék, hogy Magyarországon csak földműveléssel illik foglalkozni, vagy mintha azt hajtogatnánk, hogy a demokrácia parasztok és bőresek egyeduralma.

Jó, hogy népszerűsíteni akarja a költészetet, egészséges. A bizarréria, a különködés idejét múlta. Mégsem szabad figyelmen kívül hagyni s félreismerések, vershez nem-értők barbársága eszébe is fogja még juttatni Erdélyinek, hogy a költészet nem az emberekhez, hanem kivételes emberekhez szól. Legművészbib verse: Balatoni Emlék, Rippl-Rónai emlékének van ajánlva. Joggal. Az a korunkhoz méltóan korrigált impreszionizmus nyilvánul meg benne, melynek még mindig jól lehet utakat csákányozni a jövő rongetegeiben.

Marconnay Tibor.

Ádám Dezső: „Falu a hegyek között.“ Regény. Az Athenaeum kiadása. 192 oldal.

*Ádám Dezső*nek első kötete ez, legalább nem emlékezünk, hogy megjelent volna tőle valami. Ez a kis regény mint érett, kész író mutatja be a szerzőt, aki nem áll hatások alatt, nem keresi a szenzációt s a határos fordulatokat, hanem élményeket és életet ad művében. Mostanában több írónk foglalkozik a Felvidék, a magyarsággal a sok évszázados együttélés alatt összeolvadt a tótok életével. Azok az írók ezek, akik gyermekkori benyomásaikat a Felvidéken szerezték s akik akarva sem tudnának szabadulni ezek alól a döntő benyomások elől. Lehet vitázni affelől, hogy jogosult-e ez, vagy célirányos-e, — mert hiszen a tót falusi életet a tót írónak kellene megírni. Az is igaz azonban, hogy olyan nagy magyar író, mint *Mikszáth*, megírta a „Tót atyafiak“-at. Hagyjuk tehát a vitát az irodalompolitikusoknak, mert irodalmi szempontból *Ádám Dezső* megjelenése ígéretes. Az élet, a vidámság, az öröm után vágyó bájos kis tót asszony élete, rideg, erőszakos és komor ura mellett egyszerűségével megható. Nem történet van az *Ádám Dezső* kötetében, hanem egy csendes, sárbafulladó, kis tót falu igaz, pompásan megfigyelt, friss földszagú élete. Egy jobb sorsra érdemes, vergődő asszonyi léleknek fájdalmas, öntudatlan tragédiája, akit durva ütések érnék, ha a szeme fel mer csillanni s aki típusa lehet ennek a komor árnyalatú világnak, ahol csak a nyers erő, a durvaság és a szerzés vágya uralkodik, pedig a nyári verőfény alatt nyílnak erre is virágok. Nincs ebben a kis kötetben semmi romantika, semmi tetszelgés és mégis: a sárból, a szennyből, a porból is feltör a boldogságra vágyó asszony vágyakozása az örömtelibb élet után, ez azonban oly félénk, annyira tudattalan, mint a virág hajladozása a napsugár felé. *Ádám Dezső* stílusa itt-ott nyers, szinte brutális, de talán éppen ezzel karakterizál, mert ez erősen, közvetlen hatással érzik nemcsak alakjaiból, de leírásaiból, környezetrajzából is.

Pásztor József.

Földi Mihály: A csábító. Regény. A Franklin Társulat kiadása. Évszám nélkül. 284. lap.

A csábító: dr. Haliczky Gábor, gimnáziumi tanár, akit testének okatlan kezelése és természeti szükségleteinek elhanyagolása idegbomlásba visz. Ezt az állapotot jelöli ki honyodalomra alkalmas helyzetnek Földi.

A tanár összeroppanása előrehaladott már a regény elején. Nincsenek céljai, nincsen ereje. Se tudományos, se erkölcsi meggyőződése. Ösztöneinek rohamai ellenállás nélkül győzik le. Utálatosságokban fetrengő, nyomorúságos beteg. Ezért végzetesen bepiszkol mindent amihez ér és környezetében természetesen jelenik meg a piszok és az aljasság. Mikor végre meghal, örülünk, hogy megszabadultunk ettől a lidércnyomástól.

Ennek az embernek szerelmét mondja el ez a regény. Két árva trafikos leány él kis boltjából a közelben. Szegény úri leányok. A nagyobbik szerelmes a tanárba, de a viruló kisebbik lesz a megbolondult tanár áldozata.

Nem a szerelem végzetes tüze teszi csábítóvá Haliczky Gábort.

Nem az élet nagy, széles átkarolásával szeret, hanem vánszorog, mintha kicsereztek volna belőle a férfias erőt, lendületet, egészséget, mindent, ami talpraállítja az embert. Szervezetének helyi fertőzése ez a szerelem, mely nem úgy érdekel bennünket, mint valami művészet. Hanem, mint színes riport.

A fiatal trafikos leányka szintén ilyen kicserezett valaki. Az élet természetes józansága, álma, asszonyi küzdelme önmagáért, az élet-ösztön ereje, mind hiányzik belőle. Nincs benne se akarat, se derű. Haberern Gizi, a kis trafikos leány jól illusztrálja azt a régi igazságot, hogy a férfi írók a nőket legtöbbször nem úgy jellemzik, ahogy látni kellene őket jó megfigyelés után, hanem olyan nőt mutatnak be, amelyet legjobban szeretnének maguknak. Vagy olvasóközönségükre gondolnak és ennek számára készítik ki nőalakjaikat. Így lesznek ezek a leányok, akik sohase voltak leányok.

Pedig Földi Mihály friss és ötletes elbeszélő. Színeit biztos kézzel, de művészi öröm nélkül rakja. Pedig ez a művészi öröm és a belső szükség milyen nagyra teszi Knut Hamsunt! Miért nem ad Földi abból a szintiszta emberi igazságból többet, amit a 167-ik lapon a két leány meghatott beszélgetésében megmutat? Mert lehet, hogy van olvasóközönség, mely a kicserezett emberek beteg szerelméről akar olvasni, de az elbeszélés olyan művésze, mint Földi Mihály, írjon irodalmat.

Hamvas József.

Orbók Attila és Terestyéni György: A magas iskola. Budapest. Stádium. Nagy 8-r. 330 lap.

Ez a könyv már a külsejével is magára vonja a figyelmet. A magyartalan hangzású cím és az a körülmény, hogy ketten irtak egy regényt: a szokatlanság erejével hat ránk. Meghökken az óriásnak látszó terjedelem is: a könyv olyan vaskos, hogy alig fér a kezünkbe; a rendkívül vastag és kérges papiros a szöveg valóságos terjedelmének legalább a kétszeresét sejteti.

Műfaji meghatározásként ezt mondhatjuk róla: átkorszerűsített Sue-genre. Címe is teljes joggal lehetne: „Les mystères de Paris”. A két társszerzőről készségesen feltételezzük, hogy tehetségük értékesebb munka megírására is alkalmas volna, de bizonyos, hogy mostani regényük kitervezése és megalkotása közben nem irodalmi becsűre vezette őket, hanem a nagy embertömegek alkalmi ösztöneire és ábrándjaira való elég ügyes számítás. Nagyszabású, úriás öltözötű ponyvaregény ez, mely mindenestől átkívánczok a legkorszerűbb művészet hajlékába: a moziszínház ponyvájára.

A regény 280-ik lapján egy mozidarabról kapunk gögösen-lenéző ismertetést. „... A film ezalatt pergett, pergett előttünk. Vékony cselekményű társadalmi história volt: a gazdag leány és a szegény, de zseniális szerelmes, aki vergődések és hátborzongató kalandok után végre elnyeri a nőt. Hazug romantika volt az egész darab...” Nohát, ez a jellemzés teljes mértékben ráillik magára a regényre is. Itt is szóról-szóra ugyanaz történik: egy szegénysorsú, de végül zseniális hírnévbe belepottyanó kalandor bankfiú vergődések és hátborzongató kalandok után feleségül kapja a Magyar Általános Bank vezérigazgatójának gazdag leányát.

A regény koncepciója és alapeszméje olyannak indul, mint Herczeg Ferenc „A lúp virága“ és „Honszerző“ című munkáié: a főalak Párizsban nyomorúságra jutván, kénytelen belealázkodni és beleedződni a fáradtságos testi munkába. Az ilyen cselekvényből persze annak a tanulságnak illenék kihangzania, hogy ne legyünk könnyelmű hazardőrök, hanem a sajátkezü, szolid, kitartó, becsületes munkában lássuk a legigazabb értéket... Igen ám, de a züllőfélben levő mai társadalom nagy embertömegei unatkozva fordítanak hátat ennek a munkát prédikáló morálnak. Ezért hát a regény alapeszméje éppen az ellenkezőjévé torzul, [amivé lennie kellene; szerzőink duettje az „optimizmus“-nak ezzel a proféciájával csiklandozza a sokezerfejú publikumot: minél nagyobb nyomorúságban vagy, annál makacsabban ábrándozzál valami örületes szerencse-fordulatnak a konjunkturájáról s tedd érte kockára mindenedet! a „baisse“-t egyszer felváltja a bolond szeszélyű „hausse“. A regény hőseit sem a becsületes munka értékelésére tanította meg a sok nyomorúság, hanem végül egy ópiumcsempésző és gyöngyhamisító nagystilű kalandornak lesz hozzáértő titkára, ügynöke vagy micsodája.

Regényünk tanulsága szerint tehát a verejtékes, nehéz munka csak arravaló, hogy kalandos, vakmerő kockázattal megszökjünk belőle s egykori osztálytársainkat irigység pukkassza a mi szerencsénk miatt. Valóban alkalmas alapeszme ahhoz, hogy a napi nehéz munkába belefáradt embertömegeket hazug illúziókba ringassa s irigységet ültessen szívünkbe azok iránt, akik már elérték az általunk még csak áhitott vakszerencsét s a velejáró önző jólétet.

Ez az épületes baisse-hausse megtörténhetnék Budapesten is. De a romantika receptje lényegileg mindig egyforma marad: az exotikum nem hiányozhatik belőle. Valóságos Baedeker-szerű kalauzt kapunk Párizsról s egy csomó szemléletes, sikerült filmszerű fotográfiát Párizs munkásnegyedeinek műhelyeiről és nyomortanyáiról.

Zsigmond Ferenc.

Révész Béla: Mosoly. Athenaeum kiadás. 182. oldal.

Bródy Sándor naturalizmusában még volt valami forradalmas frissesség és melegség s az örök újítók kedveltető, merész lendülete. Az ő művészi felfogását igazolta az élete munkája, amennyiben azt egyáltalán igazolni lehetett. De alaposan megkopott az ő valaha újsütetű naturalizmusa, mire a Révész Béla tollához érkezett. Színdús tömörsége fakó és vizenyős, sokszor megdöbbenően kicsinyes pepecseléssé süllyedt.

Jóideje figyelem Révész Béla írói pályáját s úgy találom, legderekasabbat akkor alkot, mikor valami Jelentős Hős köré csoportosítja a mondanivaló gyakori sívárságát pótló, cifrán szokatlan szavait. Sok hibája mellett is nyilvánvaló, hogy legsikerültebb műve az Adyval kapcsolatos emlékezés-sorozat. A meglévő anyag, a majdnem változatlanul átvehető történet kiszínezésére van Révész Bélának legtöbb tehetsége. Ebből következik, hogy olykor nagyon is erőltetettek szó- és mondat-ötvetzei. De Ady nagy művészi és emberi revelációi fölajzják stílusát, nem bír eltémferegni a kicsiny, a köznapi mellett, érdeklő-

dése a gigászi felé terelődik s ez csíholja ki belőle szívének legmelegebb érzéseit.

Mert, hogy van benne melegség és érzés, senkisémet tagadhatja. Majdnem lírai hév rezeg minden írásában. Különös líra ez, mely nem önmaga iránt érdeklődik, hanem hajlik és pedig részvéttel hajlik a legesekélyebb ember legkevésbébb érdekes szívügyei felé is. Ez az érzés, ez az emberi melegség figyelemreméltó. Sokszor mintha ilyesmit akarna mondani: nincs jelentéktelen ember, nincs csekély szívügy, csak mi városi emberek vagyunk fásultak, s elhaladunk a csekély mellett, nem látva meg benne a nagyot. Az emberi derekasság arca, amely innen felénk pillant, nagyon rokonszenves. Csak az a baj, hogy nincs benne elég szuggesztív erő. Az írás-mesterség nincs kellőképpen kiaknázva. Mít érünk az olyan novellával, amely csak azt mondja, hogy a csekélyre is érdemes figyelni s nem érezteti a csekélyben a nagyot. A fárasztó, nagyrészt kopár stílusban pergetett történeteknek ez a megható tömege egy kötetbe sűrítve hol kábít, hol meg altat. Minden egyes hőst és hősnőt az érzés imbolyogtatja. De mielsoda érzés! Erdemes-e ily érzéseket taglálni, ha valakinek ráadásul kevés a pszichológiai rajzra a rátermettsége. A halott-virrasztó Sámson zsidó fonográfot vesz összepórolt pénzből s a fonográf elromlik. Ez az egész. Három francia lány Pesten véletlenül talál egy francia származású fiút, aki mindig Párisba vágyik. Kiviszik magukkal. Legjobb: a cseléd lány története, aki lassanként minden más szándéka ellenére „finom lánnyá“ vedlik. Ez a novella komoly, figyelmet érdemlő gyöngödséggel változta a változás folyamatát. Elalognék Ádám tisztviselő legfőbb ambíciója: egy cilinder. Mikor hosszas robot után megszerzi, durva fölötteseivel öszszévész s hivatalából távolznék kénytelen. „A kincs elrepül“ című novella egy bölcs Náthánról szól, akinek fia „kór“ lesz s a mutáció idején kénytelen kilépni a kórból. A gyönyörű szoprán elrepült. De a bölcs Náthán megnyugszik. Mi is megnyugszunk. Csak nem tudjuk, mért kellett ebből novellát gyúrni.

Stílus szempontjából különösen a Révész-féle szórendet kell kifogásolni.

„Roppant volt az izgalom Náthán házában.“ „Az első, a legizgalmasabb az volt, amikor jelentette.“ „sápadt világosságok elkárikáztak a fiú fölött.“ „Azért én nem vagyok igazi negyvennyolcas?“ „A kemény fapad lány ölenék meghatottan üldögéltek.“ A könyvben hemzsegnek az efféle kitekert és félig öntudatlan mondatok.

Példa a Bródy Sándor kísérletére, „Nagy vágyak teljesülése után az elnyomott emberek fölszabadult szilajságával Xaver erős, bátor, harcias tudott lenni, ha bodzalekvárt evett.“

Egyébként pedig: Révész Béla a rokonszenves írónak ahhoz a nem kicsi seregéhez tartozik akiből a napi robot, az utálatos gond kiölt minden témát és kiölte az adekvát stílusra való készséget is, de akikben a legsívárabb idő is csak növelheti a lélek és az érzés gazdag melegét.

Marconnay Tibor.

Pásztor Árpád: Unt élet rabszolgáinak. Budapest, Athenaeum. Számlálom eddig megjelent műveit: húsz éves kora óta har-

mincnál többet említ tőle a lexikon, operettszövegeiből a legkedveltebbeket, s ez a statisztika csak utal három évtizeden keresztül közzölt fordításaira, ujságcikkeire. Pásztor Árpád a szerencsés írók közé tartozik, hiszen, az író legfőbb boldogsága, ha munkája megjelenhet. Egyenletesen, háborítatlanul fejlődik, mióta tollat forgat, s ebben nemcsak a körülmények voltak édes szülei, hanem az önmaga természetete is. Mindig volt benne valami aktuális, írása napi szükséglet, szívesen látott és kelendő. A visszautasított kéziratok tragédiáját aligha élte át századrésnyi mértékben, mint némely szerencsétlenek, akik sokszor egész életükben ide-oda hányódnak a kor zsarnok divatja és önnön lelkületük merev, hajthatatlan szabályainak szírtjei között. Ez a pálya nagyobb göröngyök nélkül való, derűs, tiszta és megnyugtató. Szinte a hivatalnoki pontosság és szorgalom nemtői ragyognak felénk Pásztor Árpád útjáról.

Úgy él a köztudatban, mint legelső irodalmi riporterünk. A „riporter“ szó költői területen nem nagy dicséret: nála el kell felednünk e fogalom hétköznapi gyarlóságait. Tolla alól mindenkor megifjulva, megtisztulva, komoly izlésre valló tartalommal, nem csekély jelentőségű problémákkal telítve kerül ki ez a sokak kezében silány árucikké, olcsó szenzációvá csökkentett szellemi termék.

Csaknem harminc éve olvasom a verseit. Alig olvastam még ennyire ártatlan szomorúságú verseket. Bánatuk fellegeit már a tragikus égzengés előtt szétűzik valami jóleső életbölcselet viharágyúi. A bú úgy csügg rajtuk, mint zivatar után egy-egy napsugártól mosolygó felhőfoslány; hozzájuk tartozik, mint szép hölgyhöz az ékszer, a gavallér kezéhez a vakítóan fehér keztyű. Unt élet rabszolgáinak szólnak, s mégis ez a melabú, ez a csüggedtség csak változata az erőnek, létszeretetnek. Pásztor Árpád írásaiból mindig a kisebb-nagyobb utak friss levegője áradt, tengerek párája, messzi horizontok, ritka tájak hangulata. Ebben a könyvében is egészséges turista-lélek. Mindig utazik, akkor is, mikor itthon pihen, a robot rövid szüneteiben, s álmában szárnyal áhitott égövek felé. Ez a távoli világ egy másikkal, hétköznappal ölelkezik benne, a nagyváros, az irodalmi élet zsi bongásával. Ujra csak a reális napi problémáknál vagyunk, melyek Pásztor Árpád prózájában és költészetében az alkalom, az aktualitás eleve nségét lüktetik.

Uj kötetében van néhány szép, szabad ritmusú költemény s egy pompás természetkép, az erdei tölgy haláláról. De a többi is kedves olvasmány. Nincs egyetlen rossz verse sem, mert nincsenek tragikus rázkódtatásai, melyek rossz, vagy nagyszerű versek végleteit parancsolják életre. Szép, előkelő versek ezek, kecses hajlásúak, harmonikusak. Impresszionista versek, egy álmodozó, lelkesen vállalt sorsában /el-elfáradt s önmagában és embertársai végzetében megvigasztalódó poétának hangulatképei.

Vajthó László.

Színházi szemle. Sok repríz, kevés és gyorsan eltűnő új magyar darab, külföldi szenzációkkal való kétségbeesett próbálkozások: madártávlatból körülbelül ez a képe a javában folyó színházi szezonnak.

Esemény számba megy a Nemzeti Színházban *Odry Árpád* Cyranója. Ezt a szerepet régóta várjuk legintelligensebb élő színészünktől. Kiss Ferenc rapszódikus, darabos alakítása után valószínűbb játék az övé, tökéletesebb is. Odry minden fellépését valami szenvedélyes érdekelttség teszi értékűvé; Cyranóján is érezzük nagy művészi becsüségét, hosszú idők érlelő tanulmányát. Nincs Cyranonak sajátos vonása, melyet legalább meg ne villantott volna: szellem, elegancia, egyszerűség, túláradó öntudat, vásott kötekedés, isteni gyámoltalanság, a legkeményebb dalia bátorsága s egy érzelmes várkisasszony álmatagsága: mind ott vibrál remek arcjátékában, előkelő gesztusaiban. Csakhogy Odrynak analízisre hajló kultúrája nagyon is uralkodik mind a vonásokon: fölébe kerekedik szerepének, ahelyett, hogy felolvadna benne. Ugy hat, mintha nem annyira játszaná, mint inkább halvány iróniával magyarázná romantikus hőstét, ami a cyranói végtetekeket megfosztja közvetlenségüktől. A tempót is ugyancsak meggyorsítja; szavai a kitűnően készült művész lelkeségével áradnak s helyyel-közzel tulságosan patakzatosává válnak. *Mátray* Erzsi Roxanja ragyogó színpadi jelenség. Az új szereposztás nem vált hasznára egy-két epizódszerepnek. Így *Montflouryt* színtelennek találtuk, *Rózsahegyi Kálmán* pástétomsütője pedig egyenesen elhibázott: a komikumot nála holmi siralmas együgyűség váltja fel.

A Vígszínházban újból nagy sikert arat *Molnár Ferenc*. Azoknak, akinek szájában még benne van az Olympia kellemetlen íze, a régi Molnár ma elevenebb, frissebb, mint valaha. Kétszeresen élvezhetik benne a finom ízlésű szaloníró, akit újabb darabjaiban annyira nélkülöztünk. Molnár legjellegzetesebb írói sajátosságai, bravurjai talán *A farkas*-ban tetőznek. Érdekes, hogy a mese ideje szinte egybevág az előadáséval, mintegy találóan jelképezve, mennyire szervesen összefügg Molnár álombeli világa azzal a reális világgal, melyből témáit meríteni szokta. A darab minden jelenete egységbe forr, hiány, zökkenő nélkül; egyetlen élmény elejétől végig. Körvonalalaiban, bonyodalmasában, alakjai egymáshoz vonatkozásában végtelenül, szinte primitíven egyszerű, akár a rakéta, melynek gubójából egy varázsütésre a tűzijáték mesevilága röppen szét. Ez a pár pillanatnyi káprázat a régi Molnárnál felvonásokon keresztül tart: nem hat ugyan lelkünk mélyére, inkább csak felületét hozza izgalomba, de különös zsbongást kelt rajta. Molnár legszerencésebb alkotásaiban, így *A farkas*-ban sem találhatunk feltűnőbb hibát. Időnk sínesen a kifogásra, mert ítéletünket egyszerűen elkacagtatja velünk az író. Nem alkalmazhatunk rá semmiféle hivatalos szabályt; egy nagyon ötletes, kifogyhatatlan szellemességű színpadi költővel van dolgunk, aki a legprimitívebb fogásokkal hoz össze néhány szereplőt, hogy élesszemű megfigyeléseinek gazdag tárházát gyorsan váltakozó eslekmény helyett roppant érdekes gesztusokban, kitűnő párbeszédekben aprózza fel s olyan rutinnal, mely a szellemességek számára valószínűvé, nélkülözhetetlenné varázsolja a színpadot. *A farkas* nem kíván hallatlan színészi teljesítményt, viszont jó rendezőnek és színésznek száz százalékos sikert jelent. A Vígszínház parádés előadása egyike a legkiválóbbaknak s teljesen kifejezi az író elgondolását. Szinte egyformán jól játszanak a főbb sze-

repek vivői, kivált *Gombaszögi Frida* az asszony. *Törzs Jenő* a férj szerepében. Legnehezebb feladat jutott *Rajnay Gábor*-nak, ki a vidéki ügyvédbojtárt, az álombeli katonát, diplomatát, hírneves művészt és a lakájt adja. Frappánsul egyéníti valamennyit s az ének-művész groteszk szerepében zajos tetszést is arat. Kár, hogy az utolsó jelenetekben fokozottan túloz, a végletekig. Rajnay itten önmagával jut ellenmondásba. Az első felvonásban átlagos félszegségűnek játssza meg az ügyvédbojtárt, míg a darab végén, inkább a karzat hálás tapsaira számítva, szinte bohócosan mamlasznak és ügyefogyottnak gesztikulálja élénk s különösen burleszk lábrángatásával a bohózatok kelles közepébe csöppen. Ez a felesleges véglet ártott a darab finomságának.

Tartós sikere van a Vígszínházban *Bayard Veiller: Mary Dugan bűnpöre* című bűnügyi drámájának. Veiller egyes szinpadai szerző, ért hozzá, hogyan kell egy divatos műfajt új csomagolásban adni a nagyközönségnek. Törvényszéki tárgyalást visz a szinpadra, három felvonásra szaggatva. Egy sereg szimatolásnak, örökös feszültségnek, jelentéktelen találgatásokkal is izgalmat keltő faggatásnak, keresztkérdésnek vagyunk tanúi, ami ugyan visszapillantva elég sívár anyagnak tűnik fel s alig hágy vissza valamicske élményt, mihelyt a színházat elhagytuk. De meg kell adni, hogy lépésről-lépésre jelentékeny érdekesség az efféle kedvelő közönség számára. Már a tárgyalás során felbukkanó tipikus alakok heterogén tömege magában véve elég szórakoztató s a szerző ráadásul nem mindennapi bonyodalmat is fejleszt. Egy gyilkossággal vádolt táncosnő s egy közbeesülésnek örvendő úri-asszony lassanként szerepet cserélnek s az utóbbi kerül a vádlottak padjára. A gyilkos a hivatalos személyek közt lappang; kiderül, hogy a táncosnő védője az. Szeretőjével, a meggyilkolt férfi feleségével összejátszva követte el a gyilkosságot s azért vállalta a vádlott nő védelmét, hogy elterelje magukról a gyanút. Mindezt a táncosnő fivére bogyozza ki, aki maga is ügyvéd s nénye védőjében nem bízza, átveszi a védelmet. Azt, hogy nem Mary Dugan a bűnös, hamarosan sejtjük, ebben különben a szereposztás kelleténél hamarább útbaigazít (*Varsányi Irén* játssza a táncosnőt.) Annál érdekesebb a valódi gyilkos nyomozása. Az író alaposan kiaknázza a hálás témát, de tartózkodik a szenzációnak túlon-túl hajszolásától. Csak az első felvonásban erőszakol egy jelenetet. Nem ismerjük az amerikai törvényszék rendjét, mégis különösnek találjuk, hogy egy lezárt per végső, pár pernyi aktusát, az ítéletkihirdetést, a következő tárgyalás elejére napolják. Egy ilyen, halálos ítélet előzi meg Mary Dugan pörét; az elítélt olasz leány nem tud angolul s bámészan hallgatja a bíró szavait, míg végre tolmács magyarázza meg neki az anyanyelvén. A darabban előzetes rémítgetésnek tetszik ez a kétségbeesett sikoltozással s kéztördeléssel végződő jelenet s bátran elmaradhatott volna. A szereposztás nem okozhatott nagy fejtörést. Egész sereg derék színész jeleskedik, hogy csak *Góth Sándort*, *Góthné Kertész Ellát*, *Mály Gerőt*, *Szeghő Endrét* említsük a másodrangú szerepek közül. Az együttesből *Somlay Artúr* ügyésze válik ki elegáns megjelenésével, pompás retorikájával. *Var-*

sányi Irén egy nem neki való szerepet lelkiismeretesen játszik meg. *Törzs Jenő*, a nényét védő fivér hatásos szerepét fellengzős tirádákba tördeli s valósággal végiglihegi.

A *Magyar Színház* immár a második ujdonsággal próbálkozik. Mindjárt a szezon elején színrehozta egy eleven tollú ujságírónak, *Egyed Zoltán*-nak megnevezhetetlen műfajú darabját (*Az égő szoknya*), Mire hozzászólhattunk volna, már le is került a műsorról. Nem tehetőségtelen ember munkája, de ízetlenségeiért (enyhén szólva) minden gáncsol megérdemelt. A darabot előreláthatóan, mint próbálóvést adták le a színpadról, s idejére meg is érkezett egy tartósabb sikerű idegen darab. Szerzője: *Georg Büchner*, régen halott már, de a feláradás nem vált szegényére.

Ein unvollendet Lied, sinkt er ins Grab,

Der Verse schönsten nimmt er mit hinab,

éneklí a huszonhárom esztendővel sírba tért ifjúról *Herwegh*, s ez a sajnálkozás ma is elfogja az embert, ha forradalmi drámáját végignézi. Az a hangos reklám ugyan, mely manapság a Magyar Színház szenzációit megelőzi, nevetségesen túlzott volt most is, *Danton halála* mégis figyelmet érdemel. A darab a francia forradalom drámája és paródiája egyúttal. (A rendőrség változtatásokra kényszerítette a színházat, az átlag-közönségre való tekintettel, s ebben van is valami igazság. Utóvégre Zola *Naná*-ja becsületes irányregény III. Napóleon kora ellen, mégis általában mint pornográf könyv hódított.) A vége felé közelgő rémuralom egyik stációjánál vagyunk, a tragikomikus vergődés idejében, midőn a nagy tettek után már csak bűnbakot hajszolnak s az egymást a guillotine alá üldöző vezéreket sorra eltakarítja útjából az „istení” nép. Az előzmények s a következő idők e lehangelő perspektíváját nagy színpadi érzékkel vetíti ki a szerző *Danton* sorsából. A darab film módjára pereg, szinte eleven filmfelvétellé válik s ebben a lázas folyamatban csattanós párbeszéddek váltakoznak hang és színjátékba vesző tömegjelenetekkel. Olvasva mindenesetre jobban élvezzük *Georg Büchner* tehetségét, szenvedélyes drámai nyelvét, melyben selejtes elemek közt igazi költői képek tündökölnek. A színpadon s kivált a Magyar Színház színpadán úgy hat ez a *Grabbe*-val rokon ifjú titán mint valami kalitkába zárt, megtépászott oroszlán. Hozzá kell álmodnunk a sivatagot, szerves miliójét, melytől megfosztották. *Karlheinz Martin* rendezői művészetét mutatja, hogy e szűk keretek közt is grandiózus munkát végzett. De túllőtt a célon és zsufooltá fette az előadást: a tömeg aránytalanul csekély felületen mozog s a különben látványos fényhatások tulságosan közléről fásasztanak. Egyes jelenetek így is szokatlan hatásúak. A történelmi klisék halmozában történelmi illuziót kelt *Hegedűs Gyula* kitűnő realizmussal megrajzolt Robespierre-je. A női szerepek közül egyedül *Tőkés Anná*-nak volt egy nagy jelenete. A vadromantikus zsihongásból látványosan emelkedik ki *Kiss Ferenc* robusztus *Danton*ja s némi egységet parancsol a lazán egymásra hullámzó mozzanatokba. *Kiss Ferenc* régóta nem volt ennyire elemében; olyan mintha fergeget seperne, harsogna keresztül a színen; de kitűnő a széles skálájú szerep halkabb modulációiban is.

A Kamara Színház *Wilde Oszkár Bunbury* című komédiájával nyitotta meg kapuit. Teljesen új fordítás, új színpad, új játékképzés. *Hevesi Sándor* áttörte a reális kereteket s a marionett-színpad számára fordított. Ez a színpad maga a valószínűség. Valóságos görbe tükör, ahol minden a szertelenségig nyakatekert, de bizonyos arányosság, refrénszerűség elvén. A falak tele vannak rikító színtoltokkal, a színek szopránjában; a kertj virágok groteszkül természetellenesek; a viselet a századvég pokoli karikatúrája: égneek fésült frizurák trónoló kalapok, kidagadt puffok, arasznyi széles stráfok és csíkok a ruhákon, stb. A játék stílusa sem adja alább; annyira egzaltáltan melódikus, hogy szinte zenekíséretet kívántat. Az élelődés kothurnusában folyik a rendkívül mulatságos cselekmény. Páros gesztusok, párosan deklamált egyazon mondatok hangzanak fel s ezek a parallel-jelenségek, a bohóc-mozdulatok és hangok bőségesen hangsúlyozzák a darab lényegét, a felelőtlen, elvonatkozott, ötletek rakétatüzében ellobogó játékot. *Wilde* elgondolását nagyon közel hozza a közönséghez ez a stílus, mely azért, hogy a darab reálitását szétfeszíti, pompásan érzékelteti az ad absurdum reálitását. Bizarr paródiája az angol társadalom félszeregeinek minden ízében él ebben a rendezésben s pompásan ábrázolja a téma lokális jellegét s egyúttal általános vonatkozását, aforizma-mivoltát. *Uray Tivadar*, *Vaszary Piroska* és *Pethes Sándor* felséges hancúrozása magával ragadja a kissé élettelenül mozgó *Kiss Irént* s a komolyabb szerepekre való *Váray Arankát*, *Radó Máriát* is.

Vajthó László.

Kiállítások. Az elmúlt hónapnak gyors egymásutánban rendezett képzőművészeti kiállításai a szezon új megindulását jelentették. Sajnos, ez a kezdet eddig kevés igaz örömet nyújtott annak, aki nyitott és érdektelen, baráti és rokon kötelekektől el nem homályosított szemmel indult a kiállított *műtárgyak* között felfedező: tehetséges művészeknek tehetséges munkáit felfedező útra. A tárlat, úgy látjuk, egy idő óta sok, de a tárlatok között ritkábban akad olyan, mely új, hivatott tehetségeket revalól. Nézzünk szemébe egyszer a kérdőnek: van-e értelmük a mindinkább jóakarató dilettánsokat összetoborozó, mint tehetséges művészeket csoportosító monstre kiállításoknak? A megnyitás napján, elismerjük, mozogni is alig lehet a kiállítási termekben; tolong a sok meghívott jóbarát, rokon ismerős, de a szürke hétköznapiakon elvétve ha akad egy-két látogatója a megnyitáson oly zsúfolt, tehát „sikeres“ tárlatnak.

A napisajtó és a szakkritika mindinkább nevek felsorolása nélkül emlékszik meg az ilyfajta kiállításokról, s bizony, mecénások is csak gyéren akadnak. Így tehát az igazi, tehetséges, pártolást érdemlő művészek is könnyen elesnek attól az erkölcsi és anyagi sikertől, mely a tárlatokról szóló elismerő kritikákban s a művek alá tűzött „*megvetél*“ céduláskákban elvégre egyedüli jutalma a többnyire gondokkal küzködő, sokszor a legnagyobb nélkülözések között alkotó művészeknek. Ha azt akarjuk, hogy ezen a téren valamiképpen is visszaálljon a régi niveau, a legerősebb cenzust kell a tárlatokra ígykvő ismeretlenekkel szemben alkalmazni. Am érvényesüljenek a tehetségek, de a képzőmű-

vészeti kiállításoknak a régi hagyományoktól és őszinte, nagy sikerektől ihletett helyiségeiből ki kell szorítani a dilettánsokat, az oda nem valókat, akik újabban mindent elsöprő nagy tömegekben özönlík el a csoportkiállításokat, a publikum elé hozva torz kis alkotásaikat, holott nyilvánvalóan még évekig tanulniok kellene, hogy a művész nevet méltán viselhessék. A *művész* név viselése nálunk, igen helyesen, nincs külön diplomához kötve, illően a legnagyobb függetlenséget jelentő életpályához, de régebben épp ez az elnevezés jelentette a megkülönböztetést a kontároktól, a tehetségtelen törtetőktől. Vissza kell állítani ezt az elnevezést a régi igaz értelmében, s akkor a tárlatokon résztvevő művészeknek lesz erkölcsi, anyagi sikerük, kapnak tárgyilagosan megírt, nem tucat-nevek közé súlyesztett, odavetve hevenyészett kritikát s fog akadni bőven vásárló mecenás is, aki szívesen áldoz egy-egy lakását díszítő jó képre, mert tudja, hogy nem gicceset vesz a ma nehezen keresett és így nagyon is megszámlalható pengőért.

*

A kiállítások között sorrendben elsőnek a *Nemzeti Szalon Őszi Tárlata*-ról kell megemlékeznünk. Több mint két és félszáz festmény, pasztell, akvarell és szobormű sorakozott föl a kiállításra a *Nemzeti Szalon*-ban. A kiállítók között sok volt az ismeretlen új név, mely a kiállítás után is ismeretlen fog maradni. Azokról pedig, akik kiváltak a nagy tömegeből, (százon jóval felül volt a kiállítók száma), már eddig is többször megemlékeztünk más kiállítások kapcsán, s így ez alkalommal csak egy művésznőről kívánunk különösebben szót tenni, aki először szerepelt nagyobb kollektívával nálunk. *Lenhard Alice* kiállított tizennégy olajképe és közel ötven akvarellje dekoratív tehetségű művésznőt ismertetett meg közönségünkkel. Főleg állatképeket fest s képeiben nemcsak nyugalmi helyzetükben, hanem jól ellesett mozgásaik közben is bravurosan festi meg különösen az exotikus állatokat, úgy, hogy képei valósággal állati jellemképek Fölfogása képein erősen stilizáló s az ábrázolt állati testek stilizált megfogalmazásaival dekoratív hatásokra is törekszik. Színei frissek, élénkek, néhol egészen plakátszerűek, de mindig harmonikusak. Városképei is jó megfigyelő készséggel bíró, összefoglaló erővel festő művésznővel ismertettek meg bennünket, kit máskor is szívesen látunk majd egy-egy újabb kollektívájával kiállításainkon.

A *Magyar Akvarell- és Pasztellfestők Egyesülete* XIV. kiállítását rendezte a *Nemzeti Szalon*-ban. A kiállításra az Egyesület tagjai nagy számmal vonultak föl (százon felül volt a kiállítók száma), műalkotásaik száma túlhaladta a negyedfélszázat. Az Egyesület eddigi kiállításairól írt kritikáinkat kellene ismételnünk, ha beszámolót akar-nánk adni az átlagban kielégítő kiállításról. Legnagyobbbrészt ugyan-azok a nevek szerepelnek, mint eddig, ugyanolyan módon festett képekkel, mint eddig. Erősen nélkülöztük azonban a feltörő, tehetséges, új irányok felé induló fiatalokat, akik közül alig-alig mutatkozott néhány a kiállításra. Egyébként: *Baranski E. L., Bardócz A., Beyer A., Beron Gy., Diósy A., Halápy E., Haranghy J., Hende V., Halasi-Horváth I., Horváth J., Istokovics K., Jaschik A., Kövesdy G., Kunffy*

L. Nagy I., Nadler R., Márkus I., Paris E., S. Szönyi L., Tscheik E. és az ujonge Veichinger K. munkái a kiállítás erősségei. A kiállítás általános jellege azonban kissé maradinak látszott a mai zürzavaros, különféle művészi irányokkal teli viszonyokhoz képest, s a jövőre nézve nem ártana, ha az Egyesület a tehetséges fiatalokat is nagyobb szóhoz juttatná a kiállításain. Hiába, harc nélkül nincs mozgás, nincs élet a művészetben, s megmerevült formákban élni, nem az élő, de holt művészet sajátja.

Az *Ernszt-Múzeum* csoportkiállítása ismét megismertet néhány tehetséges fiatal művésszel, míg régebbiről ismert művészek új műveikkel lépnek a közönség elé, melyek művészetükben új fejlődés határköveit jelentik. A fiatalok között *Bertalan* Albert és *Simon* György János határozott ígéretek a jövőre nézve. *Bertalan* művészetében a modern franciák hatásának feloldódását látjuk. Könnyed, hullámozó vonalkezelése párosul színeinek hatásos összehangolásával. Egyelőre sok egyenetlenség is van műveiben, azonban ezek alól ki-kicsillan egyéniségének ereje. *Simon* mint vérbeli grafikus indult s most bemutatott festményeinek is a vonal a legjelentősebb alkotóeleme. A színek még csak mint másodlagos kifejező eszközök szerepelnek ebben a piktúrában, melyben főleg az utaképek festői megkomponálásánál találkozunk új, egyéni elemekkel. *Zilzer* Gyula grafikájában a lendület s témáinak változatossága fogja meg legjobban a szemlélőt. *Feszty* Masa rajzaiban Firenze festői szemmel látott utca- és tájrészleteinek ihletett lelkű tolmácsolója. A fehér és fekete tónusokkal valóságos színhatásokat tud elérni, rajztudása is erősödött, biztosodott olasz tanulmányai következtében. Kíváncsian nézünk a kétségkívül érdekes fejlődésen átment művésznő legközelebbi kollektív kiállítása elé.

Rózsaffy Dezső kis kollekciónak egyfelől a nagybányai festői hagyományok hű és friss megőrzését látjuk, másfelől azonban mélytűzű színeivel egészen különös világítási effektusok megkomponálására törekszik. Jellemző példái ennek egyfelől „Éjjel a Dunán“ című képe, melynek sötét villogó színharmóniája tökéletes, másfelől „Krisztus“ című alkotása, hol a színek raffinált kezelésével valósággal áhítatos hangulatot kelt a szemlélőben. A kiállítás igazi meglepetése azonban *Nagy* Sándornak, a gödöllői művésztelep nagyérdemű vezetőjének Ady-illusztrációsorozata volt. Ady szimbolikus, nehéz veretű gondolatai méltó megszólaltatása találnak *Nagy* dekoratív, gazdag fantáziára valló rajzaiban, melyekben különösen a szimbolikus értelmű gondolatok rajzbeli kifejezése sikerült szembeötlően jól. Hogy ezekben a rajzokban *Nagy* rajztudása, szédületes technikája bravurosan örvényesül, az magától értetődik. Mind a tizenöt illusztráció kitünő teljesítmény, de „Az úr érkezése“, „A Hortobágy poétája“ és a „Meg akarlak tartani“ című versek illusztrációit tartjuk mégis a kimagaslóan legjobb lapoknak. Reméljük, hogy *Nagy* Sándor nem áll meg e pár lapnál, hanem tovább fogja folytatni és bevezetni Ady verseinek kongeniális, a tartalommal gondolatban és érzésben összeforrott illusztrálását.

A *Képzőművészeti Társulat* ez idei *Őszi kiállítása* részben a kegyelet jegyében született. A termék nagyobb részében elhunyt művé-

szek műveit látjuk, míg a kegyeleti kollektciókat néhány élő művésznek retrospektív kiállítása egészíti ki. E kollektciók legnagyobb részéről azonban elmondhatjuk, hogy válogatatlanul, szinte kritika nélkül gyűjtötték egybe, kiállítva azt is, amit inkább — a művészek érdekében is, — rejtve kellett volna hagyni. Így azután nagyon is felemás érzések kelnek a szemlélőben a kiállítás megtekintésekor, s bizonyos, hogy kevesebb, de jobban válogatott anyag jobb és tisztább képet adott volna a szereplő művészek munkásságáról. A közelmúltban elhunyt művészek kollektciói közül a legegyszerűsebb hatást *Csuk Jenő* művei teszik. Igazi és hozzáértő szerelmese volt a délibábos napsütötte magyar rónának és nagy kedvvel festette a magyar Alföld jellegzetes állatvilágát is. *Tardos Krenner Viktor* Székely és Lotz nemes hagyományait ápolta tovább munkáiban. *Ujváry Ignác* mint naturalista tájfestő szerzett érdemeket munkásságával, *Krutschay Ferenc* szorényebb tehetségű művész volt előbb említett társainál, egy kompozíciója („Farsang“) azonban komoly tudásáról, jó készütségéről tanuskodik. Ezekhez csatlakozik néhány élő művész összefoglaló kiállítása. Első helyen *Nádler Róbert*et kell említenünk, kiről már sokszor emlékeztünk meg a helyen az elismerés hangján. Ez a kollektciója is megérdemli az őszinte dicséretet; szolid készütségű művész a technikai tudás teljes fegyverzétében, felfogásában a naturalizmus érvényesül maradéktalanul: a látottakat adja vissza a leghívebb módon. Újabb képei között nekünk tenger-ábrázolásai és két finom képmása („Fiatal hölgy“ és „Öregasszony“) tetszett a legjobban. *Merész Gyula* kollektciója egy kissé határozatlan, de tehetséges művésznek a különféle irányokkal vívott harcának emléke. Azt hisszük, hogy a művész csak egy bizonyos határozott irány követésében találna meg teljesen önmagát. *Kézdi Kovács László* egy teremre való ismert modorban festett hangulatos képpel, *Gimes Lajos* jó felfogású impresszionisztikus tájképekből álló képsorozattal szerepel. A fiatal *Udvary Pál* művészetében még tülön-tül érezhetők más mesterek hatásainak emlékei (főleg *Rudnay* és *Iványi-Grünwald*), de némely képében, hol ezektől függetlenül fejezi ki magát, meglepően friss meglátásai és festőileg jól értékesíthető benyomásai vannak. Feltétlenül bízunk a fiatal művész önálló, saját útján járó fejlődésében. *Gách István* szoborkollektciója egészíti ki a kiállítást, melyben egyéb sikerült alkotása mellett a „Szabad-sághare-szobor“-nak bravurosan, de inkább festőileg, mint szobrászilag ábrázolt bigáját is viszontláttuk.

Az *Iparművészeti Múzeum*-ban *Végh Gyula* főigazgató a műzeumi kongresszus alkalmából kiállítást rendezett a magyar műgyűjtők birtokában levő műtárgyakból, melyek között a renaissance és korai barokk néhány tekintélyes olasz és német mesterének kisplasztikai, fa-szobrászati, numizmatikai műve váltotta ki a legnagyobb érdeklődést, de a kiállított meissenai, bécsi porcellánok, régi ötvösművek és ékszerek is megérdemelték a fokozott figyelmet. Jó volt a jelen sokszor sívár-művészeti eseményei közül ennek a meghitt közvetlenség-gel, fölösleges cicoma nélkül rendezett kis kiállításnak igazi művészi élményt nyújtó műtárgyai közé menekülni.

Oroszlán Zoltán.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadványai:

Házi Kincstár.

Pengő

1. Miller—Szász. Csendes órák. (Elfogyott.)	
2. Barde E.: Mártha és Mária. (Elfogyott.)	
3. Szaboleska M.: Áhitat, szeretet.	
4. Sheldon: Az Ő nyomdokain, vagy mit tenne Jézus?	
5. Kenessey B.: Női jellemképek.	
6. Raffay S.: Jézus példázatai. (Elfogyott.)	
7. Dalhoff—Csizmadia: A keresztyén szeretet munkái.	
8. Raffay S.: Jézus hasonlatai.	
9. Opzoomer K. V.: A vallás gyümölcse.	
10. Pfennigsdorf: Hit és szabadság.	
11. Thomas: Az evangélium és szociálizmus.	
12. Szabó A.: Külmissziói kalauz.	
13. B. Pap I.: A belmisszió hősei.	
14. Pruzsinszky P.: Hitünk hősei.	
15. E. Skovgaard—Petersen: Akarsz-e diadalmaskodni?	
16. Szóts F.: A vallás élete.	
A Házi Kincstár ára:	
Kötetenként, füzve — — — — —	2.30
Diszes vászonkötésben — — — — —	4.—
A 3—8. kötet csak füzve, a 9—16. kötve is kapható.	
Emlékezés Kálvinről. Irták többen. 8 ^o — — — — —	2.30
Fejes István: A protestáns egyház feladata, tekintettel a jelen egyházpolitikai és társadalmi kérdésekre — — — — —	—35
Kenessey Béla: Károli emlékkönyv. — — — — —	1.70
Koszorú-füzetek. Vallásos iratok, számonként — — — — —	—06
Masznyik Endre dr.: Jézus élete evangéliumi képekben. I—II.	4.50
Mokos Gyula: Herczegszöllősi kánonok hasonmásos kiadása, jegyzetekkel és rokonkánonokkal — — — — —	3.60
Pokoly József: A protestánsizmus hatása a magyar állami életre	3.60
Protestáns Szemle folyóirat:	
1889 — — — — —	1.15
1890, 3—4. füzet — — — — —	—60
1891, 2—4. füzet — — — — —	1.70
1892 és 1893, á — — — — —	2.25
1894, 1895, 1896, 1897, 1898 és 1903—1917, á — — — — —	5.60
1918, 4—6. füzet — — — — —	1.70
1919 és 1920, á — — — — —	—60
Révész Imre munkái a pátens korából — — — — —	1.70
Szász Károly: A protestáns egyház viszonya a társadalmi kérdésekhez — — — — —	—30
Zoványi Jenő: Magyar protestáns egyháztörténeti monografiák Két ifjúsági irat:	2.30
Raffay Sándor: Fénysugarak. Ifjúsági irat 6—12 éves gyermekeknek — — — — —	3.—
Raffay Sándor: Nemes ösvényeken. Ifjúsági irat 12—16 éves ifjaknak, szép kötésben — — — — —	3.—

Megrendelhetők bizományosunknál Bethlen Gábor könyvkereskedés Budapest, IX., Kálvin-tér 8.

TUDNIVALÓK

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁGRÓL

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG TISZTVISELŐINEK NÉVSORA.

Lelkeszi elnök: RAVASZ LÁSZLÓ Főtitkár: TÖRÖK PÁL
Világi elnök: BETHLEN ISTVÁN gróf Szerkesztő: ZSINKA FERENC
Lelkeszi alelnök: KAPI BÉLA Pénztáros: BENDL HENRIK
Világi alelnök: KAAS ALBERT báró Ügyész: FROMM LAJOS

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár): évenként 20 pengő, előfizetési díj egész évre 22 pengő.

A lap szellemi részére vonatkozó küldeményeket ZSINKA FERENC szerkesztő címére (Nemzeti Múzeum Könyvtára) kell küldeni. Lapzárta a hónap tizenötödikén.

Kiadóhivatal: BUDAPEST, IX., KÁLVIN-TÉR 8. SZÁM, ahová az expedícióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa: BENDL HENRIK, az ev. egyház pénztárosa, Budapest, IV., Deák-tér 4. — Tagsági és előfizetési díjak (ha nem postatakarékpénztári csekklap útján történik azok beküldése), a küldemény pontos megjelölésével, az ő címére küldendők.

Főbizományos: STUDIUM könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T. BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 21. — Telefon: József 453—28.

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is eszközölhetők.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kálvin-tér 8. — Telefon: József 458—15.

Price: $\frac{1}{2}$ year $1\frac{1}{2}$ dollar, 8 shilling, $4\frac{1}{2}$ fl., 9 francs suisses.

PROTESTÁNS SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ:
RAVASZ LÁSZLÓ

FELELŐS SZERKESZTŐ:
ZSINKA FERENC

TÁRSSZERKESZTŐK:
PRÖHLE KÁROLY és RÉVÉSZ IMRE

TARTALOM

Révész Imre: A magyar protestantizmus egysége. 681.

Dékány István: Kultúra és politika. 694.

Réz Gyula: Mit bántam én. — Csak törpe kép. (Versek.) 701.

Dékány András: Hazatérés. 702.

KRÓNKA: A hetvenötéves Filharmóniai Társaság. *Isoz Kálmán*. 710.

ARCKÉPEK: Gombocz Zoltán. *Karácsony Sándor*. 713.

KRITIKAI SZEMLE: Dr. Gönczy Lajos: A református egyház kultusza. *Mátyás Ernő*. 718. — Dr. Dicsőfi József: Templomi gondolatok. *Lencz Géza*. 720. — Hartmann Grisar: Luther Márton élete. *Szeberényi Lajos Zs.* 721. — Hungarian Protestantism. *Szönyi Sándor*. 723. — Dr. Bruckner Győző: A svéd alkotmány. *Mikler Károly*. 725. — Kenedy Géza: Magyar vér Boszniában. *Ványi Ferenc*. 730. — Angyal Dávid: Szakaszok Magyarország újabb történetéből. — I. 732. — Gr. Klebelsberg Kuno: Neonacionalizmus. *Török Pál*. 732. — Rexa Dezső: A Nemzeti Színház megnyitásának története. *Isoz Kálmán*. 733. — Viszota Gyula: Gróf Szechenyi István írói és hirlapi vitája Kossuth Lajossal. *R. Kiss István*. 734. — Horváth Jenő: Magyar diplomácia. *Szadeczky K. Lajos*. 736. — Ossendowski: A sötét Kelet árnyéka. *Dr. Kondói Kiss József*. 737. — Az új Magyar Képtár. — n.—n. 737. — R. Berde Mária: Télutó. *Zsigmond Ferenc*. 738. — Somfay Margit: Vénusz jegyében. *Kékyl Lajos*. 740. — Tass József: Szorits kezét. *Marconnay Tibor*. 742. — Színházi szemle. *Vajthó László*. 743. — Zenei szemle. *Isoz Kálmán*. 747. — Kiállítások. *Oroszlán Zoltán*. 750.

E szám ára 2 Pengő.

Kérő szó tagtársainkhoz.

A folyóiratunk decemberi számához mellékelt csekk ezúttal is megy mindazokhoz a tagtársainkhoz, akik tagdíjukat az egész év folyamán nem fizették ki, vagy annak egy részével hátralékban vannak. Közöljük egyben külön-külön, személyre szólólag a hátralék összegét is. Egyben bejelentjük, hogy a hónap második felében postai megbízás útján kérjük be a meg nem fizetett tagdíjakat. Hálásak volnánk tagtársainknak, ha ennek nem kellene sorát ejttenünk, mert ez is tetemes költség. Elkerülhetetlen kiadásainkat így is nehezen hordozzuk.

A PROTESTÁNS SZEMLE
kiadóhivatala.

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság vidéki útjai.

PÉCSETT 1928. november 4-én, vasárnap este 7 órakor a Pannonia nagytermében rendeztünk irodalmi estélyt. Tolnai Vilmos egyetemi tanár mondott megnyitót, a pécsi ev. női kar énekelt Szterényi József vezetésével, Dohnányi C-moll zongora-ötösét adta elő a Graef-Fullajtár-Wallerstein-Bede vonós-négyes társaság Bán János zongoraművész közreműködésével. Szegedi István költeményeiből olvasott föl és különösen Jövőre c. versével aratott nagy sikert. Salmenné Kring Olga Bán János kíséretével énekelt, s egyik régi magyar dalát ismételnie is kellett. Az estély fénypontja Kapi Béla püspök előadása volt „Széchenyi Istvánról, mint a lelkiismeret politikusáról“. Széchenyinek a magyar társadalom belső békéjéről, egységéről mondott és írt szavait szedte csokorba az előadó, és kimutatta, hogy Széchenyi gondolatvilágának vezérgondolata volt a társadalmi béke hirdetése. Ha ez a béke megvan, akkor nemzetünk létszámánál kisebb néptömeeggel is maradandó eredményt lehet elérni, ha a béke nincs meg, nálunk nagyobb nemzet is elvész.

A magyar protestantizmus egysége.

„Most a protestánság hasonló egy nagy golyóbishoz, mely a közepén ketté van hasítva s csak némely nevezetesebb alkalmatosságokkor kötöztetik össze némely tzerua szálakkal, hogy jobban hempereghessen.“ Ez az 1791-ből származó és akkor élesen találó megállapítás¹ még ma sem vesztette el minden igazságát és időszerepuségét, sem egyetemes, sem magyar vonatkozásban. Az azóta eltelt majdnem másfélszázad alatt, — tehát körülbelül a magyar államiság és nemzetélet alapjai lerakásának első nagyszabású kísérlete óta, — erősbödtek és gyarapodtak ugyan a magyar protestantizmus egységének összekötő kapesai, maga az egységnek tudata is mélyült és azt sem mondhatni, hogy „csak némely nevezetesebb alkalmatosságokkor“ nyilatkozik meg. Azután, különösen a legutolsó emberöltő folyamán, előmozdítólag hatottak és hatnak a magyar protestáns egység ügyére az európai és világviszonylatokban megindult és folyó nagy protestáns egységtörekvések is. Azt azonban a józanul és reálisan szemlélődő mindezek ellenére sem mondhatja, hogy a magyar protestantizmus egysége dolgában ma már semmiféle kívánnivaló fenn nem maradt. Újra meg újra merülnek fel olyan jelenségek, hangzanak el — nem teljes, de azért mégis elég nagy felelősségű helyekről — olyan nyilatkozatok, mutatkoznak olyan hiányok és nyomorúságok, amelyek ennek az egységnek az ügyére aggasztó világot vetnek. Hogy semmi egyebet ne említsek, magának a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak és folyóiratának, a Protestáns Szemlé-nek mai keserves életküzdelve is egyik súlyos bizonyosság amellelt, hogy az egység körül, — amelyre pedig soha nagyobb szükségünk nem volt, mint napjainkban — még mindig vannak bajok, nem is kicsinyek.

Az elmondandókban e bajok tiszta meglátásához és lehetőség szerinti orvoslásához szeretnék közölni néhány szerény egyéni gondolatot.

I.

Ha a magyar protestantizmus egységéről, egyfelől mint — úgy, a hogy — meglévő tényről, másfelől pedig mint e meglévő

¹ „A protestáns vallás két ágának egyesíthetése felől való rövid jegyzések“ c. névtelen röpiratból id. Dr. Patay Pál „Magyar Protestáns Unió“ c. művében Bp. 1918. 58. lap.

tény fejlesztésére és tökéletesítésére irányuló kíváncsiságról beszélünk, jó mindenekelőtt tisztáznunk magának ennek az egységnek a mibenlétét. Miféle egység az, amelyre gondolunk? amelynek örülnünk kell, mint — ha egyelőre nagyon gyarló formában is — meglévőnek? és amelynek emberileg tökéletes kifejtését célul és ideálul tűzhetjük ki magunk elé?

1. Tiszta sor, hogy ez az egység nem lehet az úgynevezett *unió* az egysége. Az *unió* az ágostai és a helvét hitvallású magyar evangéliumi egyházak között nemzedékeknek volt színes és hevítő álma. Időjárással azonban a történelmi fejlemények nemcsak az aktuális lehetetlenségét, hanem a gyökérbeli képtelenségét is megmutatták. Ma már — talán egypár rokonszenves és tiszteletreméltó Rip van Winkle-n kívül — minden, a magyar protestáns közszellem alakítására csak valamelyes befolyással is bíró tényező tisztán látja ezt mindkét konfesszió táborában. Az *unió* lelkes hívei annak idején abból a szilárd magátólértődőséggel, axiómaként vallott alaptételből indultak ki, hogy a két hitvallás tanításai és a két egyház szertartásai és szerkezete között lényegi különbség nincsen, a nem lényegi különbségek terén pedig helye van egyfelől a kölesönös testvéri megértésnek és elhordozásnak, másfelől — egy későbbi időpontban — kölesönös testvéri megegyezés alapján, a kiküszöbölő, illetőleg egyeztető és átalakító eljárásnak is. Ez az axiómaként vallott alaptétel azonban ma már, a tudomány nagyobb világosságánál s a hazai és főként a külföldi *unió*s törekvések s a pozitív és negatív *unió*s eredmények szolgáltatása bő és keserves tapasztalatok megvilágításában tévesnek bizonyul. Ma már tudjuk és bármiféle tisztes melléktekintet kedvéért is kár volna elhallgatnunk, hogy a két hitvallásnak s általában a luther—melaneththoni és a zwingli—bullinger—kálvini teológiának a tanításai között s ennek megfelelőleg a két egyház kultuszi és alkotmányi elvei és rendszerei között is *lényegi különbség van*. Ami nem azt jelenti, mint hogyha lényegbeli *ellenkezés* is volna. És csak ez az utóbbi zárná ki, illetőleg tenné lehetetlenné — az előbbi éppen nem — az egy tőről szakadtságot és a bensőséges testvériséget.

A lényegbeli különbségnek az alapja a kétféle konfesszió tan-, kultusz- és egyházrendszere között a kettőnek más-más kiindulópontja. Az ágostaié — megfelelően a Luther nagy alapélményének — ez: „*Wie kann ich einen gnädigen Gott kriegen?*“ A helvété pedig ez: „*Hogyan érvényesülhet akadálytalanul a világ fölött s én fölöttem is az Isten souverain fönsége?*“ Az egyik tehát a személyes üdvbizonyosság, a másik pedig a gloria Dei szempontjából tanít és épít. Alapjában véve nem több ez, mint módszerbeli különbség (és csak *ennyiben* szellembeli különbség is) s mégis, úgy kihat az egész rendszerre és úgy áthatja azt, mint ahogyan ugyanazon ételneműek elkészítésének különböző módjai egészen más és más irányban befolyásolják a kész ételek mineműségét és főképpen ízét, vagy hogy egy nem ennyire prózai hasonlattal éljek, mint

ahogyan ugyanazon költeménynek különböző szerzőktől való megzenésítése mássá és mássá teszi, a szöveget a dallammal együtt átélő és elsajátító lelkek számára, magát az egész költeményt is.

Ez a legmélyebb magyarázata annak, hogy a kétféle hitvallási, kegyességi és egyháztípust maradéktalanul közös dogmatikai, liturgikai és alkotmányi nevezőre hozni sohasem sikerült és sohasem is sikerülhet.

2. De amennyire nem lehet formaszerinti únióban keresni a magyar protestantizmus egységét: nézetem szerint épp oly kevésbé lehet keresni azt az u. n. „protestáns szellem“ közösségében. Ezt a protestáns szellemet ma is igen sűrűn halljuk még emlegetni, bár virágkorát tulajdonképpen egy-két emberöltővel ezelőtt élte hazánkban. Most is csak ugyanaz a baja, ami akkor volt: senki sem tudja egészen szabatosan és mindenoldalú ellentmondások nélkül meghatározni, *miben áll hát ez a protestáns szellem*, és amennyiben megpróbálják meghatározni, *minden egyes esetben más, nem egyszer egészen ellenkező az eredmény*.

Némelyek — s azt mondhatni, talán még ma is a legtöbben — a vallási individualizmusban és szubjektivizmusban, a minden vallási tekintély láncait széttörő „lelkiismereti szabadság“-ban, a hagyomány és a dogma szakadatlan kritikájában s ezek alapján főként az elszánt és engesztelhetetlen antikatholicizmusban és antiromanizmusban keresik a protestáns szellem lényegét. Ennek következtében a protestáns szellem részeseinek kívánnak tekinteni minden olyan keresztyén vallású típust és irányzatot (sőt a nem keresztyének és nem vallásiak közül is akárhányat!), amelyekből az imént felsorolt vonások egyike vagy másika élesebben kiemelkedik. Minálunk, magyaroknál ez a felfogás — egyéb érdekes tünetkezéseiről most nem szólva — legjellegzetesebben abban a már tisztes múlttal bíró s nagyon elterjedt nézetben csapódott le, amely a protestáns szellem közösségébe a két nagy történelmi evangéliumi egyházzal teljesen egyenlő jogon besorozza az unitarizmust is és a magyar protestantizmus egységének lényeges alkatrészcül tekinti az unitárius egyházzal való szoros és testvéries együttműködést.

Mások viszont egészen más vonásokban keresik a „protestáns szellem“ lényegét. Főleg a Bibliához való ragaszkodásban találják meg azt, méginkább pedig a Bibliától tolmácsolt központi üdvötény: a Krisztus váltságáhalála megragadásában és elfogadásában s ami ennek múlhatatlan előfeltétele: a bűnharc megvívásában és a „kegyelem áttörése“ megtapasztalásában, más szóval a megtérés és az újjászületés különlegesen értelmezett útjának megjárásában. Az előbbi, racionalista színezetű felfogással szemben ez a másik meghatározása a protestáns szellemnek lényegében pietista örökség. Ez hazánkban sokkal kevésbé van elterjedve amannál, de különösen a szabad evangéliumi mozgalmak és belmissziói tevékenységek körében mégis már elég régóta igen erőteljesen érvényesül és jut kifejezésre. Ez a felfogás így természetesen mind kül-

földi, mind hazai vonatkozásban megtalálja és ápolni igyekszik a „protestáns szellem“ egységét mindama keresztyén vallási típusok és irányzatok között, amelyekben az említett jellegzetes vonásokat kielégítően vagy épp uralkodóan érvényesülni látja. Innen van, hogy a „protestáns szellemet“ így fellogó és fogalmazó, pietista eredetű magyar evangélikus és református körökben határozottan megfigyelhető a hajlandóság, a baptizmus, a methodizmus, az Údv Hadserege s más hasonló egyházi és nem egyházi alakulatok munkájával nemcsak a külföldön, de idehaza is létrehozni a minél bensőbb érintkezést, sőt, amennyire lehetséges: a koncentrációt (bár ez utóbbiról természetesen egyelőre leginkább csak székesfővárosi vonatkozásban van szó).

Ez a két főiránya a „protestáns szellem“ meghatározásának, de e kettő között külföldön is, hazánkban is az alfajok, változatok és kereszteződések további, itt nem részletezhető nagy sora helyezkedik el. Világosan látszik ebből, hogy a protestáns szellem közösségének a keresése mennyire bizonytalan alap a protestáns egység számára. Igaz ugyan, hogy e két főirány között nincsen akkora ellentét, mint ahogyan az ember első pillanatra gondolná. Racionalizmus és pietizmus, legyenek közöttük egyébként akármilyen mélységes szakadékok is, abban az egyben föltétlenül összehangzanak, hogy az Isten fenségével és az isteni kegyelem föltétlenségével szemben mindakettő az ember, a gondolkodó, illetőleg hívő egyén lelki igényeit és érdekeit tolja előtérbe. És így az az unitárius, aki a kegyelem föltétlenségét észellenes és inhumánus gondolatnak tartja, meg az a methodista, aki a megtérés emberi lehetőségeit tanában és méginkább missziói gyakorlatában a lehető leg-egyoldalúbban emeli ki -- tulajdonképen, a vallásos alapviszony tekintetében, *nem is olyan egymást kizáró ellentétek, mint ahogyan talán ők gondolják azt magukról.* És sem külön-külön, sem együtt ketten nem képeznek sarki ellentétet azzal a római katholicizmussal szemben sem, amelynek egyébként a maga módján mindkettő olyan elszánt ellensége: mert a vallásos alapviszony tekintetében, egyéb óriási különbségek és ellentétek mellett is, alapjában mindhármukat az isteni kegyelem és az emberi szabadság viszonyának ugyanolyan egyezettető meghatározása, a paradox és antinomikus bibliai föltétlenségnek ugyanaz a megkerülése és elútasítása jellemzi, amelynek a vallási és egyházi *gyakorlatban* való érvényesülésénél (de rendszerint már a tanban is) a mérleg végeredményben *az emberi erők javára billen.*

De éppen, mert a „protestáns szellem“ meghatározásának ez a két főiránya — sok nagy különbség és ellentét mellett — *ebben* a pontban csendül össze, már csak ezért sem alkalmasak arra, hogy akár együtt, akár külön-külön méltó kifejezői és hiteles tolmácsai legyenek a protestantizmus egységének. Másutt sem lehetnek azok, de legkevésbé a magyar protestantizmus területén. Mert a magyar protestantizmus szám- és értékbeli túlhatalmas zömét elvitázhatat-

lanul mind máig a két nagy történelmi evangélikus hitvallásnak többé-kevésbbé öntudatos hívei adják — már pedig sem a lutheránizmus, sem a református keresztyénség tiszta és hiteles történelmi típusában és e típusok máig érvényben levő közösségi alapokmányjaiban nincs helye a vallásos alapviszony meghatározásánál a kegyelem föltétlenségéből való bármily parányi lealkuvásnak, az emberi ész, akaratérő, vallásosság, erkölcsiség számára tett leghajszálnyibb engedménynek sem.

Az ú. n. „protestáns szellem“ nem lehet tehát alapja a magyar protestantizmus egységének, mert az egy zavaros és meghatározhatatlan mixtum compositum, amelynek különböző alkatelemei egymással is sokszorosán ellenkeznek, amiben pedig megegyeznek, abban — éppen a magyar protestantizmus két történelmi főtípusára nézve — egyáltalában nincs köszönet.

3. Aki nem únióábrándok után kapkod és nem is a „protestáns szellem“ zavarosságában akar halászni, az a magyar protestantizmus egységét csak azoknak az erőteljes és sarkalatos vonásoknak a kidomborításában keresheti, amelyek a két magyar protestáns főtípussal a már említett lényegbeli különbség ellenére is lényegesen közösek.

Ezeket a vonásokat röviden a következőkben jelölhetném meg:

a) *Az isteni kegyelem föltétlen érvényesülése az emberi erővel szemben az üdvözülés folyamatában.* Ezt mindkét hitvallás és teológia egyenlő hévvel és intransigentiával hirdeti; csak hogy amíg a lutheranizmus az őt jellemző határtalan bensőséggel a hívő emberi személyiség kategóriájában marad vele, addig a református keresztyénség, főként a Kálvin hatása alatt, az őt jellemző határtalan bátorsággal a tér és idő végtelenségében is kiépíti (legelsősorban a praedestinatio-tan következetes kifejtése által.).

b) *Isten tökéletes és végleges önbizonyágtétele az Igében, amely ennél fogva semmiféle emberi tekintély kiegészítő és értelmező támogatására nem szorúl.* Ez az Istenige mihozzánk, emberekhez való szólása külső formájában a teljes ó- és új-szövetségi Szentírás, belső lényegében pedig mindaz, ami a Bibliában a Szentlélek benső bizonyágtétele szerint Istennek közvetlenül mihozzánk szóló beszédéknél süjtja porba emberi bölcseségünket és jó segítségére emberi erőtlenségünknek. Ez az alapja a lutheranizmussal és a református keresztyénséggel közös *biblicitásnak*, amely amott inkább az üdvözülés legközpontibb kérdéseire koncentrálódva, emitt pedig a hit és az élet egész széles síkjában szétterjedve érvényesül, de elvégre is, eredete és célja szerint ugyanaz mind a két típusban.

c) *A föltétlen egyházi jelleg.* Mindkét hitvallás szerint az anyaszentegyház isteni eredetű és jellegű üdvintézmény: a Krisztus teste, amely a maga igaz és teljes valójában láthatatlan lévén, semmiféle, magát egyháznak nevező, látható földi intézménnyel nem azonosítható ugyan teljesen, de mégis vannak bizonyos jelek, ame-

lyek emberileg felismerhetővé tesszik, hogy hol van jelen a földön is az igaz egyház. E jelekre vonatkozólag Luther és Kálvin egyező értelemmel vallják: „*Ubi Verbum Dei recte docetur, et recte administrantur Sacramenta.*“ Ebbe az egyházba beletartozni kegyelemajándék, amelynek alapja nem a mi szabadon választó önelhatározásunk, hanem Istennek örök clevovégzése és kiválasztása. *A lutheri és református egyház-típus ezen a ponton válik el teljes élességgel a szekta-típustól*, amelyben a vallásos közösségbe tartozás döntő motívuma, néha a tanban is, de a gyakorlatban mindig, az egyén szabad elhatározása a belépésre.

d) *Az egyházban minden emberuralom kizárása.* Mindkét konfesszió Krisztust hirdeti az anyaszentegyház egyedüli, emberi helyettesekre már a földi egyház életében sem szoruló fejének; mindakettő szilárdul ragaszkodik az egyetemes papság újszövetségi kijelentéséhez és külön papi rendet, püspöki spiritualis jurisdictiót egyik sem ismer el; ellenben, ha nagyon különböző módszerrel és kiindulással is, az ígéhirdetők mellé mindakettő a „laikusokat“ is, kezdettől fogva bevonja az egyház kormányzásába.

Ez a négy erőteljes és sarkalatos közös vonás, amelyek szerintem minden időkre megdönthetetlen alapjai a magyar és általában a történelmi, a lényegéből még ki nem vetkezett protestantizmus józanon és reálisan fölfogott egységének. Négy hatalmas bástya ez, amelyek között és amelyekre támaszkodva a magyar protestáns egység erős várfalait hiszen ki lehet építeni, s aztán a falakon belül becsületes testvéri szeretetben és szabadságban ápolni és fejleszteni a lutheránus és református típus külön-külön szépségeit és kitermelni egyéni gyümölcseit, — a falakról pedig közösen védekezni *mindenféle* közös ellenség ellen.

Ha azután vannak olyan, magukat szintén protestánsoknak nevező testvéreink, akik e négy bástyatoronyból egyet, vagy többet nem vállalnak és azokon belül kerülni és lakozni lealázó rabságnak érzik magukra nézve: ám jól van. Mi szívesen vállaljuk, hogy letelepedjenek a bástyákon és a falakon *kívül*, a vár hóstátjaiban és szívesen ápoljuk, ha ők is úgy akarják, a velük való lazább összetartozásnak még mindig kedves és még mindig testvéries érzetét. Csak arra legyenek aztán készen, hogy amikor a vár ellen akár az egyik, akár a másik irányból fölvonul az ellenséges ostromló sereg, akkor ennek a védelemnélküli hóstáti mellékprotestantizmusnak csak három között lehet választása: vagy még idején bevonul a várba és fölesküszik a benti zászló hűségére; vagy fölveszi az egyenetlen harcot és eltapostatik; vagy pedig végül — átáll az ellenséghez, akár fekete annak a zászlója, akár vörös. Mind a háromra látunk elég példát a történelemben is, meg napjainkban is.

A magyar protestantizmus egységét minden divatos és hangzatos jelszó és minden vérszegény és talajtalan ábránd kizárásával *reális elvi alapon csak így lehet elképzelni.*

II.

Az a kérdés ezek után, hogy az így megfogalmazott magyar protestáns egység ügyét, — amely tehát 99%-ban a két magyar történelmi evangélikus hitvallás ügye — megfelelően szolgáljuk-e ma, magyar lutheránusoktól és magyar reformátusoktól — és amennyiben nem egészen megfelelő a részünkről ennek az ügynek a szolgálata, hogyan próbáljunk ezen segíteni.

1. Itt először is annak a megállapítására van szükség, hogy ennek az egységnek tudata a mai magyar protestánsokban éppen az imént megfogalmaztam reális elvi formában nem él eléggé erőteljesen. Azt nem mondhatni, hogy semmiféle formában nem él. Köznépünk, még inkább intelligenciánk mindkét egyházban már az iskolai vallástanításból meg a konfirmációi oktatásból, azután különösen a nagy városok népe közvetlen szemléletből, tapasztalásból és összehasonlításból is hoz magával valamelyes tudást vagy legalább emléket és sejtelmet a két konfesszió és egyház legközelebbi rokonságáról s a kettő közötti testvéri viszony ápolásának szükségességéről. Valamelyes történelmi kultúrával bíró egyéneknél erősíti ezt az egységtudatot a közös történelmi küzdelmek és szenvedések szent és öröfadó emléke is. Az olyanok pedig, akik emellett még a világnézet és az egyházpolitika kérdéseivel is foglalkoznak s esetleg harcaiban résztvesznek, erről a két oldalról rendszerint még nagyobb erősítést szoktak kapni egységtudatuk s talán egységtörekvéseik számára.

De éppen az elvi megalapozása ennek az egységtudatnak mindezen felsorolt esetekben rendszerint elég gyöngén áll. A vallástanítás és a konfirmációi oktatás legtöbbször még a régi úniós eszmévilágban él s csak egyes másodrendű „váltanok“ különbségeiről tud (igaz, hogy neki mélyebbre mennie alig is lehetséges.) A közvetlen szemlélet, tapasztalás és összehasonlítás, amennyire támogathatja némely esetekben az egységtudatot, más esetekben ugyanannyira ellene is mondhat neki. Történelmi, világnézeti és egyházpolitikai vonatkozásban pedig túlnyomóan ama bizonyos „protestáns szellem“ befolyásolja az egységtudatot s teszi megfelelően határozatlanná, gerinctelenné, szétfolyóvá. Viszont azok részéről, akik ennek az egységtudatnak elsősorban volnának hivatva gondolati, elvi gerincet adni: a teológusok részéről ez irányban úgy a lutheránusoknál, mint a reformátusoknál kevés lelkesedést és buzgalmat tapasztalunk. Feltűnő jelenség, hogy ma mindkét egyház teológiai munkája és elvi vonatkozású publicisztikája sokkal inkább foglalkozik a két konfesszió külön-külön egyéni sajátosságainak, szépségeinek, értékeinek, páratlanságának fejtegetésével, sokszor csak panegyrikus-szerű hirdetésével, mint a kettő közötti egység reális elvi alapjainak fölmutogatásával. Sajátságos és eléggé tragikus dolog, hogy amíg műveltebb laikusaink nagy tömegei mindkét egyházban igen komolyan áhítoznak a „protestáns egység“ után, de annak megalapozására külön anyag nem igen esik a

kezüik ügyébe, mint a kocsonyás protestáns szellem“: addig theológusaink többsége mindkét egyházban bámúlatraméltó fölényrel ignorálja ezt a komoly vágyakozást s a lelkeket a lutheránizmus és a kálvinizmus egyéni nagyszerűségeinek egyoldalú fejtegetéseivel igyekeznek jól tartani. „Hie Luther, hie Calvin!“ — hangzik fel innen is, onnan is és a „történelmi kálvinizmus“ meg a „történelmi lutheránizmus“ állhatatos magasztalása közben az egyik történelmi oltárnál áhitatosan szolgálók észre sem veszik, hogy a forró lehelletüktől, zengő szavaiktól és ünnepies gesztusaiktól támasztott légvonat az oltártűz illatos, de csípős füstjét a másik oltárnál ugyanolyan áhitattal szolgálók szemébe fújja.

Semmi baj sem volna magában a külön oltárban, hogyha a füst mindegyikről fölfelé szállna és nem kölcsönösen az oltárok papjainak a szemébe menne. Semmi kifogást nem lehet emelni mindkét egyház theológusainak, prédikátorainak és íróinak ama lelkes és tudós munkája ellen (amely különben is világhíradatokkal függ össze, tehát helyileg úgy sem volna feltartóztatható!), hogy a saját hitvallásaiknak s abból következő vallási és kegyességi típusaiknak, meg az azokból kihúzható világnézeti, politikai, szociális stb. irányvonalaknak sajátos értékeit és szépségeit minél gazdagabban kifejtik és minél erőteljesebben kidomborítják. Ez nemcsak joguk, de kötelességük is azoknak, akikre Isten a két egyház szellemi kincseinek megőrzését és kamatoztatását elsősorban és kiváltképpen bízta. Én csak azt látom igen aggályosnak s egy kis jóakarattal és önfegyelmelleg igen könnyen elkerülhetőnek, hogy ez a munka a ridegen dogmatikus kizárólagosság és önhiúság szellemében folyjék s olyan kétesértékű jelszavakat termeljen ki, olyan meggondolatlan nyilatkozatokra ösztönözzön és olyan ferde és egyoldalú történelmi beállításokra és elvi levezetésekre adjon alkalmat, amelyek a másik oldalon szükségképen és óvhatatlanul fölkeltek a jogos érzékenységet, kiváltják az érthetően éles ellentmondást és egészen hasonló túlzásokra és egyoldalúságokra adnak alkalmat.

Aki történelmi kálvinizmusról vagy történelmi lutheránizmusról beszél, jól cselekszi, mert valójában nincsen is más kálvinizmus és lutheránizmus, mint történelmi. De aki történelmi kálvinizmusról, vagy lutheránizmusról, habár a legjobb hiszeműleg és a leglisztább szándékkal is, de *úgy* beszél, hogy szavainak hatása alatt a két egyház népe előbb csak lekicsinyléssel, majd ellenséges indulattal kezdi egymást méregetni s a kezek még az alkalmi ölekezések alatt is ökölbeszorulnak: az nem tudja, mit beszél, mert az sem a történelmet, sem a kálvinizmust, sem a lutheránizmust nem ismeri igazán és alaposan.

Állítom és vallom, hogy mindkét egyháznak fokozott történelmi és elvi önismeretre és önbecsülésre van ma minálunk szüksége s e tekintetben a mainál még sokkal nagyobb tudományos és irodalmi erő kifejtést kellene végeznie theológusai útján mind-

kettőnek. De állítom és vallom azt is, hogy ennek az önismeretnek és önbecsülésnek integráns alkatrésze a testvéregyház megismerése és megbecsülése is: úgy a lényegi különbségek, mint a nagy elvi egyezések szerint. És az az öntudatosító theológiai munka és publicistika, amely egyre csak a különbözőségek fejtegetésében leli kedvét s az egyezések kimutatásáról következetesen megfeledkezik: minden tiszteletreméltó értékei mellett is egyszerre tudománytalan és szeretetlen, egyszerre oktalan és káros.

2. Ennek az egységtudatnak rendszeres és programszerű ápolása, természetesen csakis a már kifejtett reális elvi alapon, első-sorban a két egyház theológusainak és theológiailag képzett publicistáinak volna feladata, legközelebről a két egyház külön-külön sajtójában és irodalmában, de azután olyan közös irodalmi és sajtószervekben is, amelyek rendeltetésük szerint úgyis erre valók főképen. A Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak és folyóiratának, a Protestáns Szemlének, egyszerűen a létértelme szűnik meg, hogyha ezt a programpontját valaha is elhomályosulni engedí; s ugyanez volna az egyik legfontosabb szolgálata — az elmélet és a szaktudományosság magasabb szférájában — a Theológiai Szemlének is.

Azonban nem csupán a sajtó, az irodalom és a tudomány tehet sokat ez egységtudat fejlesztéséért. Ott vannak a lutheránusokra és reformátusokra egyformán kiterjedő szabad belmissziói mozgalmak és egyesületek, amelyek ezen a téren eddig is tettek ugyan nem kicsinylendő s mindkét egyházat hálára kötelező szolgálatokat, de ezután még többet és értékesebbet tehetnének. ha végkép kitisztítanák maguk közül az ú. n. „protestáns szellem“ pietista válfajának ködfoszlányait és teljes határozottsággal a két nagy történelmi konfesszió közötti — és *csak* e közötti — reális elvi egység alapjára helyezkednének. Sokat érne a két egyház lelkipásztorainak és lelkészképző tanárainak nemesak ünnepeyles alkalmakkor való s mindenekelőtt a lelki mélységeket kereső fesztelen érintkezése is. A két egyház magasabb és alsóbbfokú iskoláiban sem ártana erős revízió alá venni e szempontból a vallástanítást (ideértve a konfirmációi előkészítést is) s a nevelő és oktatószemélyzet „protestáns szellemét“ — amelynek terén különösen gyarlón állunk, mert ahol nem gögös felekezeti kizárólagosság uralkodik tanáraink és tanítóink között, ott rendszerint jelszavak elmosódó ködfoltjaival, vagy esetleg bájosan naív közönnyel találkozunk és csak a legkritikább esetekben van dolgunk komoly, értékes hitválsági öntudattal és ennek alapján helyes és igazi protestáns egységtudattal. — A szorosabb értelemben vett egyházi munka terén egész sereg, föl sem sorolható alkalma és követelménye volna az egységtudat kölcsönös kifejezésének és egyetértő ápolásának. Csak a legeslegfontosabbakat hadd említsem föl: újra kellene rendezni a szórványügyet; radikálisan végetvetni az egymás nyájában való lélekaláadászatnak, amely a magyar protestáns egység nagyobb di-

csőségére szép csöndesen folydogál ma is és sokszor felháborító eseteket hoz felszínre; fölvetni a kérdést, nem tehetnénk-e annál valami okosabbat is, mint hogy a kiügyeskedett államsegélyek terhére egymás testében alapítgassuk nyakrafőre az önerejükön életképtelen missziói egyházacskákat (ma, amikor ennek a kérdésnek nagyfontosságú s egykor nagyon előtérbe is állított magyar nemzeti vonatkozása Trianon miatt egyelőre csaknem teljesen ki van kapcsolva!) stb. stb. — Jellemző, hogy mindezek a szerintem igen súlyos és igen sürgető feladatok és problémák a két egyház teológusainak és lelkipásztorainak lelkiismeretét a jelek szerint alig-alig háborgatják, amíg egy kitünő világink csak nemrég bocsátott közre róluk egy mindenek megszívlelésére méltó, nagyon szép és komoly munkálatot.²

3. Hogy az ezen és kapcsolatos úton-módokon kifejlesztendő magasabb protestáns egységtudatnak s az abból fakadó bensőbb együttérzésnek és szorosabb összefogásnak mekkora volna a szükségé és a jelentősége a mai magyar protestantizmus életére nézve: erre, eddigi fejtegetéseim után már csak igen kevés szót kell pazarolnom.

a) Ez az egységtudat legközelebről hatalmas orvosság volna a két magyar evangéliumi egyház számára a túlfeszített lutheránus és a túlfeszített kálvinista álláspontok bizonyos veszedelmes egyoldalúságai és még veszedelmesebb ki- és visszahatásai ellen. Nagyon jól tudjuk, hogy a lutheránizmust, kiindulópontjának és alapálláspontjának jogosult, de igen erősen kihangsúlyozott szubjektívizmusa miatt kezdetől fogva mennyiszor fenyegette a történelem folyamán a másik véglét, amelyre, mint korrektívumra szükségképpen rászorult: az objektívizmus túlzása, amely a földi egyház, a sákramentumok, az ígehirdetői hivatal, a kultusz bizonyos fokú túlértékelésben nyilvánkozott meg és amely ma, legalábbis a német lutheránizmust a Hochkirchével, a liturgikus mysticizmussal és a püspöki tiszttel való kísérletezésnek meglehetősen szabad prédájává tette. De viszont azt is tudnunk kell, hogy a kálvinizmusnak meg, ha nem is a kiindulópontjában, de a végkövetkezményei egyikében, szintén van egy veszedelmes egyoldalúsága: a predestinált egyénnek az az abszolút üdvbiztonságérzete, amely a gyarló embert szintén ragadhatja önhitt szubjektíviztikus túlzásokra, a nagy vallási objektívumok (földi egyház, sákramentumok, kultusz, lelkipásztori tiszte) kevésrebecsülésére — ami aztán gyakorlatilag a régebbi és a mai kálvinizmusból minduntalan ki-kiburjanzó sektárius és ultraindividualisztikus hajlamokban nyilvánul a legélesebben. Ezek ellen a nagyon veszedelmes kísértések ellen a leghathatósabb orvosság önként adódnék a magyar lutheránizmus és a magyar kálvinizmus számára az egymással való minél bensőbb és testvé-

² Dr. Jókay-Ihász Miklós: Javaslat az iránt, hogy a református és ág. hitv. evangélikus egyházak között mi módon lehetne szorosabb kapcsolatot létesíteni... unióra való törekvés nélkül. Pápa, 1927.

riesebb érintkezésben s egységük tudatának minél erőteljesebb, közös kiépítésében. A mai magyar református lélek nagyon is reá-szorúl, hogy példát vegyen arról a lutheránus lelki magatartásról, amely a földi egyház, a sákramentumok, a kultusz, a lelkipásztori tiszt szent objektivitásaihoz még ma is oly megindító bensőséggel ragaszkodik. De viszont a mai magyar lutheránus léleknek sem árt, ha olykor-olykor a kálvinista praedestináltság tudatának dőbenetes, de erőtadó egyedülvalóságában, éles, de tiszta levegőjében acélozza magát. Ha a lelki hatásoknak ez a kölcsönössége állandó rythmusban meglelt volna és rendszeresen fejlesztetett volna a múlt évtizedekben a két nagy magyar protestáns konfesszió hívei között: akkor, meggyőződés szerint, sem a szekta és az ultraindividualizmus pusztításai nem lettek volna olyan nagy mérvűek köztünk, sem a ritualizmus és az episzkopalizmus nagyerejű kísértelei nem igrkeznének ma beszívódni falaink repedésein és kuleslyukainkon. Mivel most már egyik sem *csak* lutheránus, illetőleg *csak* kálvinista veszedelem: világos, hogy az orvosságot is csak közösen lehet megtalálnunk ellenük. Ennek útja pedig az egység tudat kölcsönös és testvéries ápolásában már adva van.

b) Azért is szükség van továbbá a két hitvallású magyar evangéliumi egyház reális elvi alapon álló szoros és bensőséges egységére, mert ama bizonyos sokat emlegetett és legalább mitőlünk magyar protestánsoktól őszintén akart és munkált magyar keresztyén és magyar nemzeti egységnek a megvalósítását is, minékünk csak mimagunkon lehet kezdenünk. Egészen nagy halfogás és a képmutatáshoz közeljáró eltévelyedés volna a részünkről, nem protestáns vagy nem is keresztyén magyar testvéreinket és polgártársainkat addig vádolni az egység ellen való vétkezéssel, amíg mi magunk mindent meg nem tettünk arra nézve, hogy ennek az egységnek legközelebbi és egészen a mi hatalmunkban álló lépcsőfoka: a lutheránus-református magyar egység teljesen megbízhatóan és dönthetetlen szilárdsággal kiépüljön. Ezen szempontból a nagyon megapadt csonka-magyarországi lutheránusságnak a józan okosság, a csonkán is erősnek maradt reformátusságnak a testvéri szeretet s a gyöngébb iránti felelősségérzet, mindakettőnek pedig az Isten parancsaként felfogott magyar nemzeti érdek imperative diktálja a lehető legszorosabb összefogást. Már csak azért is, mert egyáltalán nem valószínű, hogy az északi és északnyugati trianoni határok óhajtvá várt legkedvezőbb revíziója esetén is a visszakerülő evangélikus töbtség fel fogná adni azóta kialakult egyházi különállását (mint ahogyan az erdélyi evangélikus százság Trianon előtt sem volt soha rábírható annak föladására) — és így a magyarhoni *magyar* evangélikus egyház egy legelőnyösebb politikai változás esetén is bajosan remélhetne számbavehető statisztikai és anyagi erőgyarapodást; magyar nemzeti szempontból legtermészetesebb szövetségese és legerősebb testvéri támasza tehát, mint a jelenben, úgy a jövőben is a magyar református egyház marad.

c) Szoros és bensőséges egységet kell létesítenie egymással a két magyar protestáns egyháznak a keresztyén világ nagy egységmozgalmaira való tekintettel is. Ezekre itt csak egyszerűen utalok és azt a már bauálisan ható magátólértődőséget sem magyarázatom, mennyire fontos úgy egyházi, mint nemzeti szempontból e mozgalmakban való fáradhatatlan és áldozatos részvételünk. De vehetünk-e bennük részt jó lelkiismerettel, emelt fővel és nyílt sisakkal, ülhetünk-e le tanácskozni a tanbeli, alkotmányi vagy gyakorlati keresztyén egységről anglikánokkal és baptistákkal, görögkeletiekkel és quakerekkel *odakünn*, amíg ez egység ABC-jét, az önmagunk közli tűz- és vízálló egységet idehaza egészen meg nem valósítottuk, magyar lutheránusok és magyar kálvinisták?

d) Legvégire hagytam azt, amit sokan bizonyosan a legelejére vártak dolgozatomnak s ami sok hasonló című és témájú írásnak jóformán kizárólagos tárgya szokott lenni: *a közös védekezést*, egyfelől Róma, másfelől a modern pogányság ellen. Ennek a szükségése és jelentősége a kifejtettek után külön magyarázatra megint csak nem szorul, sem azt nem kell részletesen bizonyítani, hogy az egység tudat fokozott ápolása a közös védekezés számára is fokozott lehetőségeket fogna megnyitni. Hadd utaljak itt egyfelől csak arra a különleges és csaknem döntő jelentőségű szerepre, amelyet ebben a *közös védekezésben a tudománynak, az irodalomnak, a sajtónak kell vinnie*. Rómával szemben főként magyar történelmi igazaink védelmében, a hitetlenséggel szemben pedig főként a világnézeti apologetika terén olyan égető közös feladataink volnának, amelyeknél minden perc késés egy halált jelent s amelyeknek sürgős megoldására tehát anyagi és szellemi erőinket még esetleg igen nagy áldozatok árán is, a mindkét részről elvtagadás nélkül kitelhető legnagyobb testvéri önmegtágadással koncentrálnunk kellene. Ezen a téren is a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság-ot illetné a vezérszerep, nemcsak lényegénél és rendeltetésénél, de csaknem félszázados nemes történelmi múltjánál fogva is. Másfelől természetesen *az egyház- és iskolapolitikai védekezés* terén is nagyon sürgősen kívánatos volna a mainál sokkal szorosabban összefognunk. Az esztendőnként egyszer-kétszer, egy-két órára összeülő tiszteletreméltó protestáns közös bizottságot, amelynek munkássága részint már bevezett tények fölötti kesergésben, részint még be nem végzett tények iránti jámbor óhajítások kifejezésében merül ki, késedelem nélkül át kellene alakítani „egy nagy átütő erővel bíró, kevés számból álló, erővel teljes és hivatalos közös szervvé, amely a két egyház egész közjogi tekintélyének, szellemi és morális erejének egységes képviselője és tényezője lehessen, a minket közösen érdeklő ügyekben.”³

*

³ Ravasz László dr. szavai a Református Figyelő 1. számában (Bp. 1928. szeptember 22.)

A folyó 1928-ik esztendőben van háromszázadik esztendeje annak, hogy a maihoz hasonló viharos magyar és európai ég alatt, viharvert és megkeseredett magyar lelkek békegalambjaként megjelent a „*Magyar Harmonia, az az Augustana és az Helvetica Confessio articulussinac egyező értelme, mellyet Samaracus János superattendens ilyen okkal rendölt össze: hogy az articulásokban fundamentumos ellenkőzés nem lévén, az két Confessiót követő Atyafiak is az szeretet által eggyesek legyenek.*“ A jó Samarjai János református püspök tehát, ha talán a ma egyedül lehetségestől eltérő módszerrel és felfogással is, lényegében ugyanazt bizonyította, amit mi állítunk: hogy a két konfesszió között lehetnek igen nagy különbségek (amelyek ő szerinte ugyan nem, de mi szerintünk a lényegbe is vághatnak), — azonban nincs és nem is lehet „*fundamentumos ellenkőzés.*“ „Mert — idézi és fordítja zamatosan Samarjai mesterét, Pareus Dávidot, a nagy heidelbergi békéltetőt — mert noha némely alkalmatlan észvesztő közköpük, nagy fölszóval szokták ezt tagadni, és az mi közöttünk való viszálkodásokat kegyetlenül öregbitik s az Papisták is örömet, ugyan kézzel-lábbal kapják és magok hasznára vonszak azt, s az menyire túlok lehet forrót is öntenek alánk: mind azon által azok az mord kiáltók, semmit egyebet nem tehetnek, hanem csak nagy gonoszságokkal öszveszerkesztett tudatlanságokat árúllják el...“ (232. lap.) Bárcsak a jövő 1929. esztendőben azzal ünnepelhetnők a protestáns névnek és a marburgi colloquiumnak a négyszázados jubileumát, hogy legalább itt, a csonka magyar földön mind a két nagy magyar történelmi konfesszió területén minden „Resonanzboden“ kivonatnék amaz „alkalmatlan észvesztő közköpük“ alól és egyelőre legalább csak mi közöttünk testet öltene minden igaz magyar és igaz protestáns szív álma és reménysége, akarata és imádsága: a *Magyar Harmonia.*

Révész Imre.

Kultúra és politika.

— Reflexiók Kornis Gyula könyve kapcsán.¹ —

A kulturpolitikai probléma tudatos bevitele az állampolitika keretébe aránylag új. Egész a XX. századig állam és a szorosabb értelemben vett szellemi kultúra két, különmemű problémát jelentenek, amelyek itt-ott keresztezik egymást; hol az derül ki, hogy az állam kénytelen kulturális alapokra szorosan ráépítkezni, hol pedig az, hogy a kulturális fejlődés kimondottan állami erőkre támaszkodik: mindamellett e két probléma területe nem fűdi egymást. Sok évszázados hagyományhoz képest az állam központosító és stabilizáló *hatalmi* szervezet, melynek legfőbb gondja abban áll, hogy lehetőleg mindazt kezében tartsa, ami *aktuális* hatalom s ezzel védhesse kifelé és befelé a fennállót. E fennálló mindig hatalmas gazdasági és kulturális vagyonkomplexum, melyhez rövid időközök — évek-évtizedek — vagyonnövedékei aránylag keveset tehetnek hozzá. Ha a növedék lényeges is (amit rendszerint később vesznek észre), mintegy mennyiségi szempontból nem sokat jelent.

A labilitás az állam lényegétől idegen. Az állam mindig készenlétet jelent a felforgatásokkal szemben, tehát stabilizáló diszpozícióval telt szerkezet.

Ezzel szemben a kultúra bizonyos mértékig a kötetlenség házája. A kultúra az élet, a labilisat becsüli és hordozza, az előtörőt, a változandót, s az állammal, mint stabilis szerkezettel szemben a szellemi erők mobilitását jelenti: előtte nem az elsőrendű érték, ami pusztán *van*, hanem az, amit életteljes formákba teremt. Így a kultúra teremti magát az alkotót, azt, ami a sarjadó élet lendülete és ígérete, ez az, ami nem „mechanikus“, hanem „organikus jövő.“

Az állam ezek szerint inkább *szerkezet*, mely stabilis lénye és célja szerint, a kultúra inkább lendítő erejű *szervezet*, amely azután fejlődik, hol harmonikusan, hol diszharmonikusan a thezist követő antithezisz viharában. A szellemi kultúra (szorosabb értelemben) jövőkereső, „meleg“ principium, míg az állam figyelme a reális, „hideg“ jelenre szegeződik.

Ily módon az állam főproblémája az *aktuális hatalom megtartása*, a kultúra fő problémája a *potenciális hatalom* kifejllesztése — e kettő csak bizonyos pontokon találkozik és találkozhat. Az állam — akarva-akaratlanul — szigorúan reális, ténybeli erőkre

¹ *Kultúra és politika*. Tanulmányok. Budapest, 1928. Franklin, 345. l.

támaszkodik, a kultúra ideális, fejleszthető és csírázó erőpontokat fürkészhet és emel felszínre. A kultúra előtörő történése, az állam összefoglalja azt, ami megtörtént az erők egyensúlybáhozatala útján. Az állam — erőigényeiben — summa *auctoritas*, a kultúra szüntelen *kritika* is, erőbontás új erőösszetevés érdekében.

Ez a kettős nézőpont állam és szellemi kultúra viszonyában az utolsó századok arculatán széles körökben észrevehető, sőt feltűnő. Az állam a kultúra felé fordult, *amennyiben* az aktuális hatalom; s a kultúra is az államhoz fordult, *minthogy* az aktuális hatalom. Egy vonalon találkoztak, de ez az egy vonal *nem teszi ki a kultúra lényegét*. A kultúra így végre is — mint a felvilágosodott centralisták kezében — csupán időnként áll szolgálatában a politikának. Ezek, mint történeti *tények* olvashatók le a századok arculatán. Az új, 19. század utáni helyzetben *új feladattá* lett kijelölni azt, hogy mit jelent a kultúra *fejlesztésének* művészete: a „kulturpolitika“ az „állampolitikával“ kapcsolatban. Hogyan illeszkedik be ebbe amaz és hogyan hathatja át — nem alárendelt részcélként — a kulturpolitika az állampolitikát.

Az új problémát sürgőssé és nyomatókossá a világháború utáni összeomlások tették. A XIX. század a liberális kritika alapján az államot — szándékán felül is — másodrendű erővé tette. A vélemények szabadsága, a vitaáradat kötetlensége a régi idők consensusát felbontotta, egy új hit-káosz, új kulturális szinkretizmus után nagy leszögezések történtek: erőket leszámítoló forradalmak, melyek *szellemi* erők, tantételek, dogmák alapján — váratlanul — mélyre nyúltak, nemcsak államokat szaggattak szét, hanem társadalmak szerkezeti alaptörvényeit lökték félre. Ime, új hatalom jelentkezett, melyre ama század nem gondolt: szellemi tömegerő. S amit egykor csak, mint a jövő „idealista“ melengetését fogtak fel, ami csak potenciális hatalomnak *látszott*, egyszerre úgy tűnt fel, mint új, nagyszabású *aktuális hatalom*. A jogászok képzeletében élő „*jogállam*“ mögött új körvonalú, mélyebbről jövő „*kultúr-állam*“, vagy kulturpolitikai állam bukkant elő.

Megvolt ez az új problémaérzés már a háború előtt: az államok sejtették kulturhivatásuk súlyát, s érezték konkrét kulturpolitikai feladataikat is, — anélkül, hogy igazában aktuálisnak, *sorsdöntőnek* hitték volna. Nálunk, napjainkban Klebelsberg gróf történeti kulturában fejlődő politikai pillantása — épp a populus Werbőczyanus késői sarjadékai előtt — emelte előtérbe a kulturpolitikai problémakört, mint halaszthatatlan, sorsdöntő, végre is tagadhatatlanul *aktuális* politikumot. Ehhez az új problémalátáshoz, amely ma már visszavonhatatlanul köztulajdonává lett a magyarság politikai sorsnézésének, még több mozzanat járult. Többféle hagyományos felfogást kellett *kiegészíteni*, avagy eddigi útjáról részben *eltéríteni*. Így azt a felfogást, hogy az állam pusztán ad hoc megjelenő *előkelő meccénus* a kulturpolitika terén. A kulturális intézmények vezetői, jól tudjuk, nem annyira az állam rendszeres érdeklődését akarták megnyerni, nem annyira — elvileg — az állam *egyetemese*

kultúrpolitikai igényeit óhajtották emelni, mint inkább csak — „ad hoc“ — az állam bőséges segélyforrásait óhajtották megnyitni. Szinte rendszerként állott fenn az az állapot, hogy az állam, mint jóakarató dilettáns megjelent a kulturintézményeket pártoló közönség körében segítő karjával, — de (elvileg) *irányítási igény nélkül*. Ez a *laisser faire*-es állam-elgondolás korában természetzerűnek látszott. El lehet mondani, hogy inkább a kulturintézmények, a kultúrközönség sürgetései, avatkoztak be — elviség mellőzésével — az állampolitikába, mintsem az állam a kultúrközönség spontán kultúrpolitikájába. Ami az állampolitika keretében eddigelé felfedezhető volt, *rendszeretlen* s túlnyomóan elviség nélkül való volt. Az állami felügyelet s az állami támogatás nem voltak átgondolva, s meg sem kísérelték az átgondolás szigorú rendszerességét s elviségét.

A 20. század *második* évtizede valóban fordulópont. Ekkor egyszerre két nézőpont merült fel: az egyik a kultúrpolitika pozitív súlyának gyakorlati demonstrálása, ami miniszteri felelősséggel konkrét tettekben — alkotó programokban és kész eredményekben — tárult a gondolkodó és figyelő kultúrközönség elé, a másik egy, az előbbi feladathoz szervesen hozzátartozó probléma: mikép lehet kulturális intézményeink terén az elviserősítést, s a rendszerességet, a valódi *szerves* felépülést felkutatni és biztosítani. Ezt ismerte fel feladatának Kornis Gyula. Valóban ez a probléma egy széles látókörű filozófusnak, s egyben gyakorlati fantáziával rendelkező egyéniségnek való feladat, minő e tanulmánykötet írója.

A kultúrpolitika *mai* életbeállítódása, *mai* elérkeztségének formája, mint láttuk, ez a probléma: mikép lehet azt, ami (mint „kultúra“), lényegénél fogva jövőalkotó és *potenciális* hatalom, állandó érdeklődés s átszervezés útján számottevő *aktuális* hatalommá tenni. Ez elérhető pillanatnyi konstrukciók, azaz kompromisszum-politika útján is. Kornis nem így s nem ennyinek látja a problémát: szerinte a kultúrpolitika több *adott* kulturális erőtevézők politikai kiegyensúlyozásánál; a többlet ott van, ahol a valódi kultúrpolitikai *értékrendszer*, vagyis *igazolható* jogosság-igény van. Ebben a rendszerben él csupán a pillanatnyi helyzeten túl is érvényes kultúrpolitika.

Tanulságos megfigyelni, hogy az elvonuló tudós intenzív, de csendes munkakörébe mikép hangzott bele a gyakorlati tett ideáljának parancsszava. Maga így mondja el előljáróban: „Nemzetünk történetének 1918-ban ránk sújtó tragikus fordulata lelkemet az addiginál sokkal erősebb hangszúllyal a nemzeti- és társadalmi lélek gyakorlati kérdései, a kultúrpolitika és a pedagógia felé irányította és ösztönyszerűen annak fontolgatására sarkalta, vajjon a nemzet rettenetes területi s gazdasági veszteségeivel párhuzamosan hogyan menthetők meg legalább szellemi-erkölcsi javai, miképpen biztosítható legalább kulturális birtokállományai?“ A történeti időknek megérzése volt a döntő, a rettenetesen megváltozott erőállapot, a

békéhez képest csökkent nemzeti efficiencia. „A boldog békében, Ausztria gyámsága alatt, a nagyvonalú madártávtal helyett még a nemzet vezető társadalmi rétege is a béka perspektívájából nézte az emberiség életének zsongását. Az alsóbb magyar néprétegek pedig csekély szellemi felszereléssel, a műveltség valóban elemi fokán, minden öntudat híján tengették életüket. Mikép lehet e bajon segíteni; mikép lehet a nemzet szellemi javainak ökonómiáját egyensúlyba hozni s magasabb színvonalra emelni“, — a kultúrpolitika e kérdései „egy évtizeden át“ kötötték le“ erőit. A történeti sorsérzéshez hozzájáruló elmélyült szociális érzés és problématalátás tették a kutatót aktív, missziótudattal telt kultúrpolitikussá.

Missziótudatának átütő ereje, a meggyőző erővel teljes kultúrpolitikai *elvi* program világnézeti háttérével együtt első, nagy dolgozatában: „Kultúrpolitikánk irányelvei“-ben már 1921-ben szinte kialakultán áll előttünk. Az előttünk álló tanulmánykötet, melyben immár több mint husz idevágó tanulmány keretében láthatjuk kultúrpolitikai világképének körvonalait, a háború utáni magyar élni-akarásnak jelentős dokumentuma. A háború előtti kultúrpolitikai írásokkal szemben sajátos a jellegük: azt várják, hogy a tettvágy az egyes kérdések tisztán gyakorlati, *technikai* megtárgyalására fogja Kornist sarkallni. Nem hiányzik ez a szempontú vizsgálat sem, de ami lényeges, jellemet adó ama tanulmányokban, nem pusztán *célszerűségi* mozzanatokban áll előttünk, hanem a *célszerűség elvszerűségé* emeltem.³ Ami pusztán célszerű, az csak a kérdések napi megoldhatósága volna; ami elvszerű, az az előbbinél több: egy *kornak* szóló elvi memento, értékigazolás is, kultúrfilozófiai beállítás is. Nem egy kérdés van (példa erre „Nők az egyetemen“ című tanulmánya), amely mögött hosszú lélektani tanulmány van és széleskörű társadalompolitikai perspektívát nyit. A tudós nem tűnik el, midőn megjelenik a gyakorlat embere, a tudós gazdagabbá teszi a társadalompolitikust, a politikus gondosan egyensúlyozóvá s gyakorlatilag is mérlegelővé a tudóst. Az egyéniség e szerencsés harmóniája, a sokoldalúság e találkozása ezen a téren nálunk s másutt is, sajnos, kivételes. Nem egy, robbanó erejű, de hatásképességében egyoldalú, heves követelményekben fellépő, idealista kultúrpolitikust látunk magunk előtt, minő egy Fichte volt a németek számára, hanem egy sokoldalú, történeti kultúrán átszűrődött elmét, kinek napi perspektívája is történeti perspektívát nyit meg.

² A *kultúra és politika* tanulmánykötetben megjelent, alaptónusaiban a későbbiekhez *hasznos* dolgozata: „Tolsztoj művelődés elmélete“ 1911-ből való, tehát több annál az *egy évtizedes* érdeklődésnél, mit szerző említ.

³ I. m. 40 l. „Közoktatási szervezetünknek ma éppen az a főhiánya, hogy nem egységes *terv szerint*, hanem különböző időben részletekben jött létre s így az egyes részek nem zárnak össze szerves egységbe“. Ha a kultúrpolitikai irányelveket „a merő gyakorlat embere esetleg azzal vádolhatja, hogy az elméletek hívő magaslatának ritkább levegőjében mozog, ahol már az élet valósága nem tenyészik“, úgy kétségtelen, hogy az irányelvekből „a részletek következetesen folynak“.

Az eddigiek alapján úgy találva, hogy a kultúrpolitika személyes erő függvénye, valahogy a kultúrpolitikus *egyéniségtípusának* kérdéséhez értünk. Minő az az egyéniségmozzanat, amely ideáltipikusan általános formában, előttünk valakit éppen kultúrpolitikussá minősít? Hol a közvéleményben az a követelmény, aminek megjelenése valakit az átlagos állampolitikussal szemben „kultur“-politikus lényminőséggel ruház fel? Azt hisszük, a mai köztudat ezekre a kérdésekre ingadozó feletetet ad, csupán sejtjük azt a szellemi irányt, mely itt, egy sajtószzerű „hivatás“ keretében keres kibontakozást. Legyen szabad legalább némi összehasonlítás keretében e kérdésre általánosságban rápillantani.

*

A köztudat bizonyos hivatásokhoz bizonyos típus-ideált fűz. S ha igen távol is állunk ma attól, hogy egy kifejezett szociális-tipológia szilárd útvonalán haladhassunk, tudjuk, mi az, amit pl. a politikus fogalmához fűz a mai ember. A típus-kép nem az elmélet szülötte. „A tett megelőzi a reflexiót“, a történet tapasztalata szerint a tevékeny tett-ember után jár az elmélkedés. Ki ma nekünk a politikus? A mai bonyolult élet érdekhálózatának elsősorban is realista szemű *ismerője*, nem utópikus álmodozó, hanem életet jól szemlélő, figyelő, vizsgáló típus, de aki egyben az érdekek összeütközéseit de facto kiegyenlíteni tudja, a vibráló politikai színtér rendezője. A kaotikusan torlódó érdekösszeütközések, heves érvényesülési igények — adott tények — megkívánják a gyors, találékony politikai *fantáziát*: a politikus bizonyára alkot, az államcél szem előtt nem téveszti, de szárnyai kötve vannak: a „realpolitika“ nyugözi léptét, s mivel a mai tömegtársadalom szinte áthatolhatatlan őserdő, e sűrű szövedék dacára látja a holnapot, a nemzet előttünk álló léteérdekeit. Egyben pedig a szüntelen „helyzet“-változás közepett *momentán*, a mára alapítva tud politikusunk cselekedni, mint ügyesen találékony, „áthidalni“ tudó elme, ki a momentán helyzet „megmentésére“, a kivezető út megtalálására kellő *rugékonysággal* bír; tehát hajlékony diszpozíciójú egyéniség — ilyenféle az összetétel, melyben a sui generis (állam)-politikust el szoktuk képzelni. Vajjon a kultúrpolitikus e típusba beleolvadhat-e? Bizonyára nem.

A kultúrpolitika nyilván nem „napi“ politika s nem is lehet az. A kultúrpolitikai problémáknak más a természetük; más ezeknek mindenekelőtt az *életritmusa*. A szellemi kultúra nem oly heves, momentán ható léteérdekek szülötte, hanem inkább az általános *életirányok* logikus következménye. A kultúrpolitika lényege csak kivételesen momentán helyzetek megoldásával kapcsolatosan érhető el. Itt minden inkább a csendes, de tartós vágyak régiójában vész el, de amely vágyak mögött gyakran tántoríthatatlan értékmeggyőződés, ideálakarások rejtőznek. Összeütközés, politikai akarat itt is van; de ez akaratok kevésbé a má-ban, s a holnapban merülnek ki, mint inkább a távoli jövő értékakarásában. Ehhez

képest a kultúrpolitikus terrénuma nem annyira a „szerencséskezű“ politikus helyzetmegoldó ösztönének tere, mint inkább *értékelési irányok* pontos megérzője, az emberek meggyőződésvilágának reális ismerője. A politikus itt sem utópista, ki nem létező vizeken óhajt evezni hajójával, itt is realitás köti a jövőalkotó fantáziát; de valamikép — *sit venia verbo* — „ideális realitás“ az, ami a kultúrpolitikus foglalkoztatja, az, amit fentebb potenciális hatalomnak mondtunk.

Mindenekfölött pedig a kultúrpolitikus egy, közérzésben élő értékvilágnak, mint totalitásnak, *érték-rendszernek* megértője. Megértő elme és így harmonikus, *univerzális* életszemlélettel rendelkezik. Hogyan jó létre az elme ily egyetemessége?

A kultúrpolitikus gondolatvilágának *multbagyókerezettségé* árán nyeri azt a pluszt, ami őt a politikussal szemben többé teszi. A politikus a jelen és jövő áthidalásának él, s a jelen *tényleges* erőviszonyai alapján ítél: tekintete nem oshet vissza a közösség, a nemzet távoli multja felé; a politika momentán felszíni hullámai őt a kelletén túl befolyásolják, s ez a nyers tény kényszerű hatással van u. n. elvűségére.

A kultúrpolitikus mélyebb gyökérrel fűződik a kulturális értékek, hagyományok talajába. Lényét e ponton jobban meglegjük, ha összehasonlítjuk a specialista tudóséval. A sui generis tudós elme igyekszik szűkkörű lenni, mert csak ezen az áron lehet problémakörének szuverén birtokosa. Figyelme linearis, *egy* problémakvalitáshoz fűződő. Elméje intellektuális, logikai kapcsolatokat kutató. Ezzel szemben a kultúrpolitikus egy kultúra *össze-sége* iránt *egyetemesen fogékony*. Elméje egy sokoldalú életet élő *közösség* felé fordul, ő maga nem szűkkörű „specialista“, mint inkább (illetve azon túl) *közösségi* lény, e szerint tehát a történész *sokoldalú* fogékonyságával, másszóval „objektivitásával“ rendelkező. A tudós élet nagyon is megérthető a társadalomból való különleges kiszakadással is: egy Descartes hazájától távol, elszigetelten él, egy Spinoza saját hazájában él teljes elszigeteltségében; a tudomány csak egyet követelt tőlük: önkonzentrárttságot. Eucken írja: „Nálunk a tudományos munka arra hajlik, hogy a többi életviszonyok elől *visszahúzódjék* és valaminő különleges kört képezzen magának, ahová nem hatolnak be a napi élet bonyodalmai és izgalmai. Ez előnyös lehet a kutatás nyugalma és tiszta tárgyilagosságára nézve, de nagy hátránya, hogy a nemzeti élet számára sok szellemi erő válik hatástalanná, s még a gondolkodó munkának is veszedelmévé válik, mihelyt irányának és szellemi jellegének *egészeért* kell küzdenie. Mert ezen kérdéseknél a körülötte folyó élet *egésze*re marad utalva a gondolkodó is, s bensőleg elszegényedik, ha megszakítja ama társas összefüggéseket.“ (Bevezetés Fichte Beszédeihöz. 1915.). Az „elvonuló“ tudós típusával szemben a kultúrpolitikus *szociális lény*, egy közösség élő-érző része, sőt egy kultúrvilágnak fáklvavivője. A tudós egy-egy *speciális* milieut szülötte, elsősorban a tudományának él és másodsorban a

maga közösségének. A kultúrpolitikus az előbbivel szemben első-sorban a közösségnek él, országának, nemzetének, korának, azaz mindenkép szociális életbeállítású, ideális fejlődésérdekeket képviselő *közösségi akarát* reprezentánsa.

Ezen a ponton kapcsolódhatunk vissza eredeti kiindulásunkhoz. Mi *ma*, a jelen kultúrkaosz közepett, az az aktuális és sajátos jellegű „kultúrpolitikai“ probléma, amely kényszerű feladat az állampolitikával kapcsolatban, az, amit még egy többé-kevésbé kultúrpolitika iránt közömbös állam is vállalni tartozik? Kétségtelenül belenyúlni abba a kultúrértékek terén pusztá halmazba, amit az előző századból, mint rendezendő halmazt örököltünk: annak a művelődési anyagnak felülvizsgálása, újrendezése, amivel a jövő nemzedéket új, aktív magyar típusában készítjük elő új életútjára. Ez elvi feladat is s egyben aktuális, halaszthatatlan probléma.

Kornis, mint látjuk tanulmánykötetéből, *ennek* a feladatnak fogott hozzá első-sorban. Őt kultúrértékek iránti harmonikus fogékonysága előkészítette e feladat vállalására.

Ugyane feladat, mely mutatja Kornis közösség és kultúra iránt fogékony elméjét, vezetett arra is, hogy szétbontsa a hamis művelődésiideálokat, első-sorban az u. n. „általános műveltség“ kultúrpolitikai uniformisát. E téren Kornis az iskolaszervezetek *differenciációjának* híve, az élethelyzetek sokféleségével számol, sablonideáloktól tartózkodó reális politikus: adjuk azt az életnek, amit kíván, s aminek a különbözőkép elhelyezkedő ifjúság hasznát veszi. Az élet sokféle embertípust követel, tehát sokféle iskolatípust is: nem bolygatták eddigelé nálunk Kornis előtt pl. a felső mezőgazdasági iskolák ügyét, holott kifejezetten agrárország vagyunk. A magyar nép kultúráját mélyebbről kezdjük s magasabbra emeljük ezzel: a differenciáció elvével.

Igen sok probléma, mely a „Kultúra és politika“-kötetben most együtt van, elveszíti aktualitását hol előbb, hol később. De a *nem*-aktuális cikkek is, úgy véljük, érdekesek maradnak; jelzik azt az utat, amelyen egy útkereső elme ép a sajátos kultúrpolitika útját akarta megjárni. Nem a konkrét téma fog érdekes maradni, hanem a sajátos felfogási *mód*, mely valóban kultúrpolitikai irányú. Előttünk továbbá tanulságos s az is marad ez együvé gyűjtött tanulmányokban egy széles vonalon jelentkező szellemi habitus, egy, mindenben az őszintén jót akaró, tiszta ítéletű, napi érdekek hálózata fölé tekintő elme küzdelme a magyar kultúra kiegyensúlyozottsága és fejlődésképes energiája érdekében.

Dékány István.

Mit bántam én.

Mint vágató folyam, mely nem találja
Helyét a keskeny part között,
Úgy ömlött rajtam át az élet árja,
De gátba sohse ütközött.

Elébe tártam lelkemet egészen
Komor, konok, gögös közönybe.
Mit bántam én, mi lesz a részem:
Silány salakja, drága gyöngye?

Mit bántam én, hogy jö egy pillanat,
Mikor belül a keskeny parton,
A vad folyó elfér a híd alatt!
Fejem majd akkor is magasra tartom,
Keserű daccal messze nézek,
De elhiszem: boldog bolond a részeg.

Réz Gyula.

★

Csak törpe kép.

Olyan előttem a világ,
Mint ahogy ritka rács előtt
Suhannak el a sietők.
Bélül a cifra kerítésen
Ezernyi résen
Csak nézem, nézem.
— Amit szemem belőle kiszakít:
Csak tarka-barka mozaik.
Csak töredék, csak törpe kép,
Torz másolat, csúf máz csupán
A nagy, igaz egész után.
De jobb híjján e kópíán
Töpreng eszem, mint új csudán.
S míg rajta itt-ott igazít,
Felejtí már az igazít.

Réz Gyula.

Hazatérés.

Őszelön, amikor a szőlő gyümölcse körül száradni kezd a levél, előkeresem kézitáskámat, beleteszem az útiholmit és elindulok egy kisváros felé.

Szüretelni megyek, de nem oda, ahol vig társaság hahotázik a présház körül és Demeter fiának, Dionysosnak tiszteletére isszák a hegy levét. Az én szüretem valójában nagyon különös szüret, nem lehet vígnak nevezni, de szomorúnak sem, mert az életemben nincsen vígasság és szomorúság, csak esőnd van, mint Boldogasszony éjszakáján, amikor a tücsök cirpélése a nibelungok fegyveresörgéséhez hasonlít.

Az én szüretem egész különös szüret. Nem viszek magammal szélescsípejű szedőlányokat és markos taposólegényeket. Házam előtt nem nyikorognak lombbal és virágfüzérrel díszített szekerek, nem topognak pántlikás paripák, nem hangzik fel a guruló hordók sajtáságos brummogása. Amikor én szüretre megyek, házam épp olyan csendben van, mint a téli hónapok fehér magányában...

... A multat szüretelem minden évben, amikor a nyár ablakán beköszönt az őszi. Végigjáróm az utcákat, megnézem az erdőt, ahol halkán permeteznek a juhar- és nyírfákról az elgyengült levelek. Kimegyek a temetőbe, elüldögélek a kriptá előtt, tépdeselem azokat a szemeket, melyek a mult fürtjén teremnek számomra... ahova megyek, csak ilyen lehet a szüret.

Este van, amikor elindul a vonat. Fülkémbe két kvietált tréntiszt utazik, régi foglalkozásuknak megfelelően most gabona- és lótápügynökök. Két monstrum, akik a háborút, mint hízlalót ismerték, olyanok mint a gastrea, a gyomorállat: egész belsejük gyomor és hordó. Állandóan beszélnek, akarva nem akarva, minden fizikai fájdalom mellett is, hallgatnom kell őket. Kezdi a határvámon, folytatják a szállítási tételeken, a malmokon és tudj' Isten, mi mindenben keresztül a végtelenségig. Beszédük unalmas, inkább önmaguknak szól és mondhatom, elálmosít.

Kinézek az ablakon. A vonat lámpáitól megvilágított fák és épületek fázósan vonulnak visszafelé. Néha előbukkan a hold, akkor is csak fákat látni a mossaességben és házakat, szegény emberek zsuppos házacskáit.

A két gabonás fecsegése mintha a mélyből jönne. Nem veszem észre, hogy paúzak lennének, vagy megkülönböztethetném egyiket

a másiktól: haugjuk egybeolvad, mint az őszi éjszaka sötétsége a felhős éggel. A hangok taktust tartanak a vonatkerekekkel, se mélyebben, se magasabban, hanem mindig egyformán.

Összehúzódva ülök az ablaknál. A letompított fényű lámpa világításában alig látom útítársaimat. Szememet belemeresztem a sötétségbe és erre a borzalmas jelenre gondolok, amikor csak éhbéres reggel, délelőtt és délután, fáradt és kimerült unalmas este és éjszaka van. Ma közömbösen hagy mindenkit az élet, mert ami elvált az idealizmustól, az semmi más, mint azoknak az éveknek a száma, ami elvált a gyerekkortól. Ezeknek az éveknek a számát, ha megszorozzuk a háborúéval, eredményül a végtelenségbe eltűnt boldogságot kapjuk... A vonat kerekei zakatolnak, néhol megcsendül a bakterház jelzője... Messze van még a határ, próbálok elaludni, de nem megy. Gondolataim gyermekkoromban matatnak...

Nehézkesen dőcögött velem a vonat, nem akarta elhagyni a terebesi állomást. Nyugtalanul tekintettem ki kupém ablakán és vártam már az ismerős földeket és fákat, és a messzeségben látszó Ranki hegyeket.

A pálya mellett haladó mezőmunkások el is hagyták néha a lassan dőcögő vonatot. Kezdtém elbóbiskolni. A hosszú vonatkozás és a várakozás kimerített.

Alkonyodott. A vonat kanyargott jobbra-balra a vetések között, mint valami lomha kígyó. Néha beszűrődtek az ablakon emberi hangok, rákoppantottak a dobhártyámra: hazatérő emberek beszélgettek. A vonat nagy ívben kanyarodott. Felfigyeltem. Ismerős minden, a fák, a távoli házak és a három kékes-vörös háttérben meredő templomtorony. Az én falum. Boldogan néztem a távoli állomást, vígan köszöntött az alkonyi harangszó. Minden örömmel töltött el. A szikrákat köpködő mozdony lomhaságát is megboesátottam, egy név szaladt ki a torkomon: Lepetyák! Az ám, ott állt az állomáselőtti örökzöldeknel a cimborá. Állt? Nem. Lepetyák táncolt, ugrált duhaj jókedvében, integetett, kegyetlenül integetett. Én is, féltestemmel kilógva a vonat ablakából, motolláltam karjaimmal társam felé. Legalább is olyan sugárzó volt tekintete, mint az anyém. Lepetyák mellett ott állt a drága jó nagymama és keresztapám. Mikor átestünk az üdvözlésen, Lepetyák szomorúan, akadozva kezdett beszélni:

— Tudod-e, hogy nagy baj történt?

— Baj? Mi történhetett? Talán a postamester fia nem akar hajtó lenni, mert neki is van fegyvere?

— Látom, hogy nem találsz el, hát megmondom: Buffalo megdöglött!

Hát ez tényleg nagy baj volt. Buffalo ugyanis egy kis ponna volt és az én tulajdonomat képezte.

— Ma döglött meg, valami vasszőget nyelt le, — mondta Lepetyák.

Torkomat szorongatta az a bizonyos kellemetlen érzés, ami fellép olyankor, mikor valamit elvesztettünk, menthetetlenül. Hozzá még a lovamat, az én nagysörényű kis ponnimat vesztettem el. Büszkeségem főarzenálja volt az a kis paripa.

— Nem baj, kölyök, ne búsulj! — szolt keresztapám, vállamra téve kezét. — Szerzek én neked valami négylábú alkalmatosságot. Vigasztalódj!

Némileg meg is nyugodtam. Felültünk mindnyájan a brieskára és megindultunk lovaink jószántából hazafelé.

Másnap az oszlopos ámbituson, reggelizés közben, megszólítottam keresztapámat:

— Keresztapa kérem, csakugyan kapok egy ponnit?

— Ponnit? Azt nem mondtam, hogy ponnit fogok adni, de valami hasonló négylábú alkalmatosságot.

— Négylábút? Hát a tehénnek is négy lába van, de azért arra nem ülnek fel!

Keresztapám elnevette magát:

— Megnyugtatlak, tehenet nem adnék neked, de ponnit sem tudok adni, mert a környéken nem találsz egész Galiciáig. Van a Jukli zsidónál egy szamár, az nagyszerűen megfelel majd a számodra. Eladó. Akarod?

Gondolkoztam a dolog felett, mert a szamár nem valami dicső állat, de kénytelen voltam választani, a két rossz közül, mert a nyereg nem lóghat nyáron tétlenül az ámbituson.

— Ha Lepetyák itt lesz, — mondta keresztapám, akkor átmentek Miska bácsival a Juklihoz és elhozzátok új harci paripádat.

Lepetyákra nem kellett várni, mert nemsokára megjelent, nagy robajjal a köfalon keresztül, végigmeszelve tiroli bőrnadrágját. Persze, nagy csatakiáltással is. A kertben kaparászó tyúkok bukfeneczeve menekültek és a kutyák a kert minden tájáról előkerültek, hogy kontrázzanak Lepetyáknak.

— A szamár nem is megvetendő állat — nyugtatott meg cimborám, mikor előadtam keresztapám ajánlatát. — Ha May Károly tudott öszvérré ülni, akkor neked jó lesz a szamár is. — Ez döntő érv volt. Örömmel indultunk el a nehezen előkerült Miska bácsival, ki házunknál az állandó zsörtölődésre felfogadott hajdú volt, a számárvására.

— Ménkü a zsidójába! — elmélkedett Miska bácsi. — Nem tudná elhozni azt a szamarat. Nema, nekünk kell érte menni!

Igy morfondírozott és diskurált az öreg. Mi pedig elmondtuk azt, ami történt velünk karácsonytól mostanáig. Tegnap este nem igen volt alkalmunk diskurálni, mert korán kellett lefeküdni. Csevegtünk, fecsegtünk egész úton, míg végre megérkeztünk a Rongyva partján álló fűszeresbolt elé.

Jukli hajlongott:

— Igen, mondta a nagyságos keresztapa úr, hogy az urficská-

nak megveszi a szamarat. Tessék velem jönni, az udvaron van a jó állat.

Az udvaron nemcsak a jó állat volt, hanem hét-nyolc Jukli csemete is, akik azzal szórakoztak, hogy a szegény csacsit bogáncsesal verték. Miska bácsi rájuk recsesentett:

— Nem takarodtok ki, varangyok!

A szamár, mint Alfons Daudet pápai öszvére, stoikus nyugalommal tűrte a siserahad támadását. Egy állat szemében sincs annyi melankólia, mint a szamáréban. Tele volt bogáncsesal és sebhellyel. Bizonytalanul kormányozta fülét előre, hátra, mikor én és Lepetyák nézegetni kezdtük a hátát, — jó lesz-e rá a nyereg?

— Kérem, úrfiak, ez egy áldott jó állat, — dörzsölte kezét Jukli. — Keveset eszik és még nem is öreg.

— Jó, jó, — mondta Miska bácsi, — de hogy tudátok ennyire tönkretenni?

Jukli ingatta a fejét:

— Tönkretenni? Hogy volna ez tönkretéve. Használtuk, azért ilyen.

Végül is megvettük a szamarat. Lepetyákkal vezettük kötőfékénél fogva. Miska bácsi messziről követett bennünket, mert a „világ csúfja“ nem akart lenni. Mikor keresztapa meglátta tulajdon ajándékát elhanyagolt és tépett állapotában, azt mondta, hogy inkább kerít egy ponnit, de egy ilyen madárijesztő állatot nem tűr meg. Sajnáltam a szegény állatot, hogy megint régi helyére visszakerüljön, hát minden ékesszólásomat elővettem, Lepetyákkal egyetemben. Nehezen, de győztünk érveinkkel. Kapott a csacsi rengeteg emmivalót s egész aznap délutánra egy lovászlegényt, ki darabonként vette ki a tüskéket és a sebes helyeket kocsikenőccsel kente be. Így a csacsi egész párduekülsőt vett fel. Közömbösségéből is kezdett lassan felengedni, mert mikor a pár napi pihenő után hátára került a nyereg, egyenesen nekiivitt a disznóólnak. Elfojtott fiatalsága kezdett felébredni és Lepetyák társamat, ki utánam próbált szerencsét, szintén a disznóól korlátján dobta keresztül. Virtuskodásának az lett a vége, hogy visszakerült régi tulajdonosához.

Ez úgy délután történt. Másnap hajnal felé az istállóban fekvő Marci kocsis valami mocorgást hallott. Meggyújtotta a méceszt és a csodálkozástól nyitva maradt a galambnyelője, mert a ponna régi helyén nem állott egyéb nyugodtan, mint a ponna utóda, a szamár. Megszökött a Juklitól és mivel a mi kapunk is, régi szokás szerint nyitva volt, semmi sem gátolta az istállóig, ahol állával lenyomta a riglit és beállt a régi helyére.

Nagy volt a csodálkozás, mikor reggel megtudtuk. Ilyen hűséget keresztapám is értékelt és végül is visszavette a csacsit. Mintha tudta volna a szamár, hogy mi volt indítóoka eltávolításának, nyugodtan tűrte, ha ráültünk, de többé a kapu felé lehetlenség volt vinni. Megbicsakolta magát és olyan ijedten nézett

körül, hogy száanalomból nem is erőszakoltuk többé. A kerten keresztül jártunk ki. Azt hitte, hogy vissza akarjuk vinni a Jukli zsidóhoz. Ettől kezdve bőszen szamaragoltunk Lepetyákkal. Jártuk a Rongyva-parti füzéseket és erdőket, sok mókust és pelét küldtünk a vadászmezőkre. A csacsi egy ideig cipelt bennünket, de az idő folyásával a nyereg átkerült egy lóra, a csacsi pedig a vízfordó székér elé.

Hát így volt...

A vonat pedig megy az éjszakába, néha-néha szikrák pattannak az üveghez, mintha apró gondolatok lennének...

Mikor az óra átmegy az éjfélen, nagyot zökken a vonat.

Utátársaim alusznak és talán álmaikban a boldog búzamezőkön járnak. Szívemre ránehezedik a szomorúság és a bánat, az ablakból egy kis állomás körvonalait látom és a két halványan pislogó lámpa közötti táblán kopott betűket: itthon vagyok!

A kalaúz idegen nevet kiált és ez a név behull az éjszakába, mint az augusztusi csillagok az ürbe, mert utána megint csak csillagot látunk, — a régit.

Valójában megszállt területen vagyok, de a kisállomás csöndje és a vonat dobogása a régi impressziókat adja, mint évtizedekkel ezelőtt, vagy annál is régebben. Halkan lépek a sínek között. Ugy érzem, erősebb lépésekre vége van a varázslatnak, és nem lesznek hazatérő kis diák, kinek szívében csendbe ver az öröm, mert itthon vagyok. Csak az a szokatlan, hogy nem látok senkit a szomorúan pislogó lámpák alól integetni... és nem hallom senkinek a hangját, hogy nevemen szólítana. A lámpák alatti padon cseh mundéros katona bóbiskol. Bent a főnöki szobában kattog a morse-gép, mert a gépek nem törődnek sem az éjszakával, sem a nappallal, hanem rendületlenül zakatolnak és kattognak.

Átmegyek az állomás folyosóján.

Alszik a város. A házacskák furesán-görbén lapulnak egymáshoz. Kovica pék házán ide-oda leng a zsalugáter és nyikorog, mert talán sohasem érte tengelyét holmi zsiradék. Akasztója megkopogtatja a ház falát és ha a Kovica kisasszony olyan fiatal, mint amikor utoljára láttam, akkor talán felsóhajt vagy megborzong a zsaluakasztó kacarászására, mert ebben az órában jártak erre valamikor az eperjesi diákok, hogy fenyszerlizzenek a zergelábú és babaarcú „zsemlegrófnővel“. Kovicaék kapuja előtt most is ott hever a malomkő. Felületén végigvonom kezemet: betűk vannak belevésvé. A nagy háború első évében, mikor a téli hóföregteteggel együtt jött a muzka a Kárpátokon keresztül, több diáktársammal együtt belevéstük ezt a két szót: Hazádnak rendületlenül!.... Azóta sok minden történt, sok szomorú dolog, — a nemzeti színű szalagot ideát az almáriom fenekén kell őrizni, — de a Kovica pék háza előtt öröködik a malomkő, ügyetlenül vésett betűivel...

Köpenyembe belekap a szél, a Tátra szele.

Megilletődéssel veszem le kalapomat, mert a barátok templomában megszólal a harang. Éjjel a harangszó mindig úgy hat rám, mintha a templom énekelne... valami misztikus imádságot, amit csak az éjszaka és a templom szerelmese ért. Ilyenkor megelevenednek a boltozatos kapufal alatt álló ikoszöntek. Csodálkozva néznek a vándorra, aki lehajtott fejjel áll előttük. Mindnyájan, a szöntek és a vándor, áhítatos csöndben hallgatják Szent Márton harangjainak énekét.

Alaktalan, rongyokba bugyolált ember tápázkodik fel a kolostor fala mellől.

— Hő! Hő! — integet a rongytömeg és cammogó léptekkel jön felém.

Felismerem benne a bolond Gubaeskát, városkánk torz Calibánját, kitől kisgyerek koromban jobban félttem, mint a cigányoktól, vagy a kéményseprőtől. Azóta Gubaeska öreg lett, csúfosan öreg és nem is annyira félelmetes, mint inkább szájalomra méltó jelenség. Csapzott ősz haja a szemébe lóg, kidülledt szemei még értelmetlenebbül bámulnak a világba, mint valamikor. Hosszú karjait a levegőbe lóbálja szélesívű esetlenséggel, fejével pedig minden lépésnél biccent.

A szönteket talán valamelyik bártfai mester faragta nehéz-mivű illatos fenyőből, sok-sok évszázadokkal ezelőtt, mert látni rajtuk a középkori művész áhítatát. A három szent között dülön-gelő bolond olyan, mint valami nagy, fekete szőrös pók az óriások birodalmából.

— Hő, te-e, tolvaj! — dadogja meggyőződéssel Gubaeska, mikor megáll előttem. Kidülledt szemeivel merően néz rám, majd egy-két másodperc múlva folytatja:

— É-én, az őr vagyok.

— Mi vagy, Gubaeska? — kérdem.

— Az őr vagyok, hő. Én őrködök a városra.

Rongyai alól előkotorász valami régi, rozsdás istállólámpát és egy törött buzogányt.

— Ezekkel őrködök.

Elmosolyodom.

— A lámpádon nincs üveg.

— Mi? Mi nincsen?

— Nincs üveg, tűz sincs benne, meg a buzogány is törött. Furesz: éjjeli őr vagy!

— Hő.

A lámpát és a buzogányt lerakja a földre. Fejét ide-oda billegeti. Gondolkozik.

Elered az eső. A szönteken kopognak a cseppek, meg az udvarról áthajló fák levelein is. Elindulok. Gubaeska is felszedi a cök-mókját és jön velem. Lassan ballagunk a régi, hegyesre épített, keskeny házaeskák között. Gubaeska megszólal:

— Te-e, ez csak tekintély. A lámpa meg a bunkó tekintély, látok én a lámpa nélkül is.

— Miért gondoltad azt, hogy én tolvaj vagyok? — kérdem a furesa őrtől.

— Mert, mert ilyenkor csak azok járkálnak. Te-e mért járkálsz?

— A vonatról jövök. Most érkeztem — messziről.

— Messziről? Minek jöttél?

Kísérőm dülöngve jár, hol a falhoz ütődik, hol hozzám. Zsákba bugyolált lábai cuppognak az esővízben.

— Azért jöttem, hogy szüreteljek.

A Calibán torz arca vigyorog. Fulladozva beszél:

— Itt nincs szüret. Azok a lapos sapkások... a hegyek tulsó oldaláról jöttek. Elvettek mindent. Érted? Minek jöttél?

Ijedten pislog rám Gubaeska. Imbolyogva megy el mellőlem, majd futásnak ered. Ügyetlen lábai nehezen viszik lomha felsőtestét. Megesúszik a sárban, rozoga lámpája nagy puffanással vágódik a szomszédház kapujához. Az esőtől ázott útcán végigszáll a szegény öreg kiáltása: El ne árulj!

Sehol se gyullad fel világosság, nem nyílnak sehol ablakok. A házak olyanok, mint a kripták: magányosak, némák, csak a múlt van beléjük temetve. A megfordított címer mögött nincsen élőlény.

Remegő kézzel veszem elő zsebemből a kapukulcsot. A kertben és a folyosón az őszi éjszaka nyugszik vizesen, a közeledő halál nyugalmával. A kutyaól üresen tátong: előtte összegyűlt esővíz és a vizen két fulladozó száraz levél.

Önkéntelenül egy ősi olasz szonett sorait mondom:

— *Pero non mi destar! Deh, parla basso! Könyörgök, fel ne költö, beszélj halkabban!*

Halkabban... Szobámban ég a gyertyavilág. A kopott diák-mesterember kezétől összefaragott asztalra dőlve, kócoshajú apró fickó alszik. Prémmelel szegett kis ködmöne még a gyertyafénynél is kopott patinájú. A kis legény előtt könyv van, a könyv lapjai között kép: Jézus a háborgó tengeren... A falon az én kakukk-ós órám, de nem látom a kakukk kedves fejecskéjét és nem hallom az óra büszke taktikálását, mert amióta idegenek jöttek a városba, áll az óra!

Most gyerekeim kápolnájában vagyok és halkán mondom a kis fickó nevét:

— Ábris!

— Csodálkozva néz a gyerek, mert az életben még nem találkozott velem, de én jól tudom, hogy a ködmönös alvó az anyátlan, apátlan Bölönte Ábris. Szülei a cseh „bevonuláskor“ eltűntek és azóta magában kocog az élet útján a negyedik elemista Ábris gyerek. Óreg nagynéném gondolja.

Megmondom, ki vagyok. A sápadt parasztarcoeska mosolyog:
— Haza teccet gyönni?

A kertre nyíló spaletta nyitva van. Az eső már elállt és az égen felhők lökdösik egymást, nagy rohanással. A patak mögött a nyárfásnál dereng a világosság: az új nap fénye.

— Hajnalodik, — mondja a mellettem álldogáló Ábris. — Nemsokára reggel lesz és akkor iskolába kell mennem.

Patkós esizmája kopog a pallón, amikor visszamegy az asztalhoz. Büszkén hozza előm a könyveket.

— Este magyar könyvekből tanulok, azokból, amiket a tekintetes úr küldött.

Átölelem a kopott kis ködmönt. Együtt nézzük Ábrissal a hajnal és az éjszaka küzdelmét. A kakukkos óra lánca mintha zörögni kezdene, persze nagyon halkán, mint ez a hosszú ideig álló óránál szokás. Nem nézek hátra, de érzem, hogy a kakukk is próbálgatja szárnyait és tátog hosszú csőrével, mert tudom, hogy itt van végre az ősz, amikor megindulnak az álló órák.

— Ott a nap! — susogja Ábris.

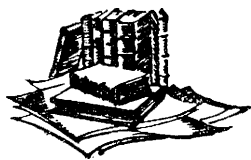
Túl a mezőkön lassan emelkedik a vörös korong. Ezüstös köd lebeg a nyárfás szegélyén és a patak felületén. A nap felül lomha szárnyesapásokkal varjúk közelednek... Azt mondja a rege, amikor Vereckén gördültek át a legendás ekhós szekerek, Szvatopluk népe a varjúk seregét látta szállani kelet felől, napfakadás idején...

A varjúk hátborzongató éneke elnyomja a kakasok kukorékolását. Lelkemben ébred a reménykedés:

— Dögrovás lesz!

Csendben figyel a színek változását Ábris, sápadt arcán rózsásan pihen a napsugár. Talán az ő gyerekefejcskéjében is megfordul az a gondolat, hogy ez az utolsó szüretnélküli ősz.

Dékány András.

KRÓNIKA.

— A hetvenötéves Filharmóniai Társaság. Ritka dolog, hogy egy művészi testület három-négy emberöltőn át fennmaradjon. Ugy az élet számtalan megnyilvánulásában, mint különösen a művészetében kegyetlenül érvényesül a vezérkörűli csoportulás és a vezérrel együtt való elmulás jelensége. Ha tehát egy intézmény hosszabb múltra tekinthet vissza, akkor valamilyen nagy erőnek érvényesülését kell feltételeznünk. Ez az erő a mi esetünkben a nagy vezérek egymásba kapcsolódó láncáé.

Erkel Ferencé az érdem, hogy a Doppler testvérpár mozgékony-ságának igénybevételével megalkotta a filharmoniai hangversenyek intézményét. E hangversenyek legelsejét a Nemzeti Múzeum díszter-mében 1853. november 20-ikán tartotta meg. Ez esemény fontosságát nemcsak ma, az idők távlatából állapíthatjuk meg, de csodálatos mó-don a kortársak is érezték, tudták ezt, ami az akkori sajtóban is kife-jezésre jutott, mert „ez az előadás — olvassuk a Pest-Ofner Lokal-blattban — egyúttal bemutatta azon zenei erők értékét, amelyeknek birtokában vagyunk s ha a hangversenyeket betartják s a közönség-azokat kellően pártolja, akkor majd nem kell többé Lipését Gewand-hausbeli hangversenyeiért irigyelnünk.“ Bár nincs terünk arra, hogy a Filharmóniai Társaság oly tanulságos és érdekes történetét elmon-djuk, mégis pár vonallal vázolnunk kell életének főbb mozzanatait. Amikor Erkel a Filharmonikusok élére állott, az addig szórványosan megjelent zenekari hangversenyeket állandósította, rendszeresekké tette. Határozott lépésekkel haladt azon az úton, amely a klassziku-sok előadásával karöltve a mindenkori modern szerzőket is bemutatta. Beethoven és Liszt, Haydn és Wagner, Mozart és Mayerbeer a művé-szet összekapcsoló erejével kerültek egymás szomszédságába. A felélén-külő hazai termés is a filharmonikus hangversenyeken kerül bemutatóra. A megalakulás idején formázerint nem lehetett egyesületet létesíteni, hiszen erről az abszolútizmus idején szó nem lehetett, de mindazon egymásközi megállapodások, melyek a tagokat a kezdet kezdetétől egy-máshoz fűzték, az alkotmányos idők beálltával megalkotott alapszabá-lyokba felvéttettek. A politikai élet fellendülése a közönség érdeklődé-sét a zenétől elfordította s így a hangversenyek rendezésével járó anyagi gondokat egy időben néhány kaszinóbeli barátjával Rosty Al-bert vállalta magára, később Richter Jánost, a Nemzeti Színház fiatal karmesterét terheltek e gondok, ki saját neve alatt önálló zenekari

hangversenyeket tartott. Ha ezek név szerint nem is voltak filharmónikus hangversenyek, mégis, ezeken is csak az a művészi testület lépett sorompóba, mint azelőtt. Richter 1874-ben Bécsbe szerződött s ekkor a fiatal Erkel Sándor, nemzetközi viszonylatokban a legnagyobb karmesterek egyike, vette kezébe a Filharmonikus Társulat vezetését. Sikerekben gazdag hangversenyévadok sorát szakította meg betegsége, amikor kiváló külföldi vendégkarmesterek vezették hangversenyeinket, majd újból Erkel Sándor, ki 1900-ban méltó utódjának Kerner Istvánnak adta át súlyos örökségét: a Filharmoniai Társaságot. Kerner István páratlan karmesteri elhivatottsága, monumentális művészi kvalitásai biztosították a filharmoniai hangversenyek abszolút magas színvonalát. Mint elnök-karnagy, 1919-ben e tisztét a Berlinből nemrég visszatért Dohnányi Ernőnek, hazai művészi életünk büszkeségének adta át. Dohnányi az összeomlást követő csztendők hihetetlen nehézségein átvezette a Társaságot. Ma talán még nincs is meg az az időbeli távlatunk, hogy teljes egészében meg tudjuk mérni ennek az átmenetésnek emberfeletti munkáját, művészi energiafogyasztását. Dohnányi jelenlegi elnökkarnagy a vezetése alatt lefolyt időben teljesített művészi munkájára megnyugvással tekinthet vissza: „ez férfi munka volt.”

A Filharmoniai Társaság történetének e dióhéjba szorított vázlatából nem hagyhatjuk ki a külföldi hangversenyek megemléztését. 1916-ban Bécsben és 1918-ban Berlinben tartottak Kerner István vezénylete alatt úgy hazai szerzők műveiből összeállított műsorral, mint nemzetközi programmal nagysikerű hangversenyeket, melyek a velünk szemben mindig és minden viszonylatban elfogult külföld előtt valóban művészi bizonyoságtételként hatottak. 1927. nyarán a Frankfurt a/M-i zenekiállítás kapcsolatos nemzetközi hangversenytömeg során, amelyben Európa legkiválóbb ének- és hangszeregyüttesei és szólistái jelentek meg a dobogón, filharmonikusaink osztatlan sikerrel két hangversenyt tartottak Dohnányi Ernő vezetése alatt, idén pedig egy olaszországi s egy Páris—London—Zürich—Müncheni körúton szereztek becsületet a magyar zenekari művészetnek. E nagy erkölcsi súlyú, sikerekben gazdag körút bebizonyította ennek a művészi testületnek nemzetközi viszonylatokban való magas színvonalát.

Filharmonikusaink idehaza nemcsak a zenei műveltséget terjesztették, hanem a hazai zeneszerzők tevékenységét is előmozdították. Zenei életünk eme gazdagodását a következő néhány számmal érzékeltethetjük a legkönnyebben: Filharmonikusaink fennállásuk első ötven évében 41 magyar szerző ujdonságát mutatták be, mik között Liszt nagy szellemének és Erkel gazdag munkásságának szülöttei voltak. A legközelebb lefolyt negyedszázadban pedig 53 magyar szerző 124 új művét mutatták be. E 124 művön felül természetesen nagy számmal ismételték régebbi jeles műveket.

Az 1853. és 1928. közt lefolyt hetvenöt év munkásságán végigtekintve meg kell állapítanunk, hogy a magyar filharmonikusok s azoknak magyar karmesterei mindenkor szívvel, lélekkel, gyakran az önfeláldozásig menő önzetlenséggel szolgálták a hazai zenekultúrát s

hogy úgy itthon, mint a külföldön, tiszteletreméltó eredményeket értek el, az főleg vezetőik törhetetlen energiájának köszönhető, mert a 75 év előtt a sajtóban kifejezett ama feltételeknek, „ha a hangversenyeket betartják s a közönség azokat kellően pártolja“ a Filharmonikusok mindenkor eleget tettek, de a közönség pártolása jellegzetesen hazai formájú volt: túlsufolt terem és fagyos közöny, bérletben telt-házú évadok s üres széksorokkal elégtelenített termek tarkán váltogatták egymást. És itt megáll a krónikás, jövőbe néz a múlt helyett, a midőn fölteszi a kérdést: mit fognak a Filharmonikusok ezentúl csinálni?

Meggyőződésem, hogy a Filharmonikai Társulat, miként a múltban, úgy a jövőben is hűen önmagához, nem fog más célt szem előtt tartani, mint: dolgozni a magyar zenekultúra diadaláért!

Isoz Kálmán.

ARCKÉPEK.

Gombocz Zoltán.

I.

1898-ban Gombocz Zoltánnak 48 lapos különnyomata jelent meg a Magyar Nyelvőr XXVII. kötetéből. Ez a címe: „*A jelenkori nyelvészet alapelemei.*“ Említés tételik benne a mondatról is. Mi, az emberélet útjának felén tartó középkorúak iskolás gyermekek voltunk abban az időben és azt tanultuk a mondatról, hogy az „gondolatainknak szóban vagy írásban való értelmes kifejezése.“ Feljebb kerülvén osztályról-osztályra, legfeljebb bővült ez a tudományunk, de lényegében ugyanaz maradt. „Egy mondat — egy gondolat“, hallottuk róla, később azt is megtudtuk, hogy „addig tart egy mondat, ahol a vele azonos gondolat összefüggő, önmagában is érthető, kerék egészét képez.“ Oda aztán „pont jön“, vagy „beszédközben leeresztjük a hangot.“ Nem is sejtette egyikünk se, hogy magyar nyelven olvasható immár Hermann Paul meghatározása a mondatról: „nyelvi eszközökkel való kifejezése annak, hogy a beszélő lelkében két képzet kapcsolódott azon célból (jobb az eredetiben: és eszköz arra), hogy az a két képzet a hallgató lelkében is összekapcsolódjék.“

Pedig az igazi forradalom még csak ezután következett. 1900-ban jelent meg Wundt Vilmosnak, a híres voluntarista filozófusnak két kötetes munkája a nyelvről, a *Völkerpsychologie* két első kötete. Gombocz Zoltán 1902-ben ismertette „*Nyelvtörténet és lélektan*“ címmel. Itt már egészen merész a mondat meghatározása. „Nyelvi kifejezése egy teljes képzet logikai viszonyban álló részekre való szándékos tagolásának.“

Ismétlem: forradalom volt ez, új korszak kezdődött vele a magyar nyelvtudomány történetében. Három rétegben mozog ettől kezdve ezen a területen az élet, jelülül az idők teljességének. Az *iskola*, szegény tengődik tovább a *normatív grammatika* kiszikkadt zabszalmáján nyámmogva, úgy, ahogy az nem változott Aristoteles óta. (Vagyis úgy tett minden „magyar“ tanár, mintha a földrajztanár nem ismerné el a heliocentrikus világnézetet és a földet tányéralakunak, világközéppének tanítaná, a természetrajz-tanár meg azt állítaná az egérről, ami a XVIII. században magyar nyelven még nyomtatásban olvasható róla, hogy a piszok és szemét önmegtermékenyülése útján szaporodik.) A magyar *nyelvtudomány* Grimm—Steinthal alapján dolgozik *nyelv-*

történeti irányban, az összehasonlító nyelvészet módszereivel, egyre szaporítva a részletkérdések és adatok számát s egyre képtelenebbnek mutatkozva szintétikus munkára. Gombocz Zoltán, egyébként maga is szorgalmas, szigorúan módszeres és eredményes részletmunkás, már egész fiatalon egy összefogó nyelvfilozófia alappilléreit kezdi lerakogatni azzal, hogy egészséges ösztöne a legmegtermékenyítőbb elméletek felé orientálódik.

Nagyon szépen meglátszik ez az imént felsorakoztatott háromféle mondatmeghatározás tükrében. Az elemi és középiskola meghatározása egynek veszi a mondatot a logikai ítélettel, létrejövetelének közelebbi okaival meg bizony nem törődik. (Persze a XIX. század tudományos szintjéről tekintve, téved is, azonkívül vakságban is szenved afelől, hogy körülötte-mellette minden más tudomány szempontja lassankint az okság és törvényszerűség immár, a hogyan és a miért kérdései.) A Paul-féle definitio — s vele a magyar nyelvtudomány hivatalos álláspontja — lelki tényezők eredményének látja ugyan a mondatot, de ténynek veszi s nem érdeklődik iránta, milyen lehet in statu nascendi. Symboluma annak, jól látja, hogy a beszélő lelkében bizonyos képzet-kapcsolat támadt, de nem kíváncsi rá, miféle körülmények között és hogyan támadt, és eszköz arra, — meséli tovább, — hogy a hallgató lelkében ugyanez megtörténjék, de nem mesél arról, mik ennek az empirikus úton a megértés tényében konstatálható jelenségnek az előfeltételei és milyen a lefolyása. Ez tehát nagyon elmés leírása egy ténynek, de egészen terméketlen logikai kategória. Hogy mennyire terméketlen, nagyon tanulságos magyar példa mutatja. Simonyi Zsigmond hatalmas monográfiákat írt a Magyar Határozókról, a Magyar Kötözőszókról, a Jelzők mondattanáról, de még csak közel sem jutott egy tudományos alapon mozgó magyar Mondattan lehetőségéhez.

A Wundt mondatmeghatározását lehet és kell is kritizálni. Elvégre nem a nyelvtudomány eredményeiből fakadt, csak ezeknek az eredményeknek a felhasználásából. Egyet azonban nem sikerül elvitatnunk tőle: él ez a meghatározás. Az a nagyon megtermékenyítő nyelvtudományi elv benne, hogy a nyelvi tényeket saját valóságukban és folyamatokként látja. A nyelv élete folyamat és változás, még pedig lelki folyamat és lelki téren történő, lelki tényezők okozta változás és bennünket, ha nyelvészettel foglalkozunk, e folyamatok változása és e változások motivumai érdekelnek. Valahányszor a mondatot helyezem vizsgálódásom középpontjába, mindig annak a folyamatnak a nyelvi kifejezése érdekel, ahogyan egy teljes képzet részeire tagolódt és amiért a szándékos tagolás éppen az adott módon történt és nem másképen.

II.

Nagyon tanulságosan mutatja ennek a forradalomnak az útját Gombocz Zoltán mai felfogásának a kialakulása semasiologiai, jelentéstani téren.

1898-ban a jelentésváltozások vizsgálatánál alkalmi és szokásos jelentéseket vesz föl s megkülönböztet jelentésszűkülést, jelentésbővülést, helyi együttlét vagy oki kapcsolat alapján való átvitelt, különösen jelentésselkülönödést. Például hozza fel a *szertet* szót, mely folytonos szűkülést mutat fel az institumtól az institúción, religión keresztül az ordo religiosusig, a hegy *lábát*, *derekát*, *gerincét*, amikor a szó jelentése eredeti tartalmának egy részére szorult, a *gyékényt*, amelynek említése közben ma már nem a sásfajta növényre, hanem a belőle font takaróra gondolunk.

1911-ben (Képzettársulás és jelentésváltozás c. értekezésében) már tapadásról és vonzásról beszél s az egyik esetet így nevezi: Bedeutungswandel durch associative Contactwirkung, a másikat így: Bedeutungswandel durch associative Fernwirkung. A tapadás esete akkor áll elő szerinte, ha a gyakori, vagy állandó mondattani kapcsolatok egyik tagja mintegy magába szívja a másik tag képzettartalmát: (például hitves-feleségből *hitves*, vagy hosszabb úton nagyobb változással ezüstmarha, ruhamarha, szarvasmarhából már csak „pecus, vied“ értelemben: *marha*. Vonásról viszont akkor lehet beszélni, ha a jelentésváltozás nem az állandó vagy gyakori mondatbeli kapcsolatokból indul ki, hanem a képzetek belső, tartalmi vagy hangulati affinitásában gyökeredzik. Ez a szimultán asszociáció, ha ugyanazon érzékterület képzetei asszociálódnak: asszimiláció (példa lehet megint a hegy *lába*, *dereka*, *gerince*) és komplikáció, ha a társulás különböző érzékterületek képzetei között történik (p. o. *rikító* piros, vagy: kiülő *göggel* (gégével) lépeselni... kevélység: még Baróti Szabónál, ma a gögnek a gégéhez semmi köze többé.)

1926-ban (A magyar történeti nyelvtan vázlata IV. Jelentéstan) módosul ez a felfogása, de meg nem változik többé. Rájön, hogy hamis az a nézet, mely a jelentést egynek veszi a szó értelmével, vagyis a név által megjelölt fogalommal. Nem szabad — hirdeti — a jelentésváltozást fogalomváltozásnak tekinteni, hiszen az lényegében jelölésváltozás. Eszerint a jelentésváltozások két csoportja: névátvitel és jelentésátvitel. A névátvitel oka lehet a tárgyképek hasonlósága (ide tartoznak az előbbi osztályozás asszimilációs és komplikációs változásai), de lehet az ok érintkezési képzettársulás is, tehát a nem hasonló tárgyképek érintkezése (p. o. *kenyértörésre kerül* a dolog máskor is ma már, nemcsak úrvacsoravételkor.) Jelentésátvitel is két esetben történhetik: a névek hasonlósága alapján (p. o. *iromba* eredetileg a tarka macska színe, ma az otromba és goromba hatására: idomtalan, nehézkes) vagy syntagmatikus, mondatbeli kapcsolat folytán (ide megint jó példa a *marha* szó.)

A mondottak alapján nagyon könnyű megérteni, mi történt itt. Akár névátvitelnak tartom a hegy lába kifejezésben a láb szó megváltozott jelentését, akár vonásnak, megmaradtam azon a nagyon fontos elvi alapon és módszer alkalmazása mellett, hogy minden jelentésváltozás a képzettársulás elvén alapul s egyéni és tömeglélektani mozanatai vannak. Ha azonban azt nézem, hogy a hegy lába kifejezésben

a láb új jelentése bővült-e a régi jelentéshez képest vagy szűkült, egyszerű logikai műveletet végeztem, amelynek descriptív értéke lehet csupán.

Hogy teljesen tisztában legyünk ennek a lépésnek a jelentőségével, megint. Simonyi Zsigmondot idézem. Jelentéstani szempontok c. akadémiai felolvasásában, 1915. május 25-én ezt mondja: Wundt nyelvélektana se másutt se minálunk nem volt olyan nagy termékenyítő hatással, amilyent sokan vártak tőle. Ugyanakkor és azóta is számottevő jelentéstani dolgozat magyar nyelven nincs más, csak ezen az alapon s az ő dolgozatában is csak azok a megjegyzések értékesek, amelyek a jelentésváltozás alapjául a képzettársulás törvényeit állapítják meg. (Az indulat szerepét, az érzelmi velejárót, a ráértést.) A gyűjtőnevekről szóló fejezet ellenben keserves vergődés az alaki jelentéstan korábbi eredetű logikai nyúgában.

III.

Simonyi Zsigmond „Alaki” jelentéstana körülbelül azt is megmutatja, miért nem készült el a tudományos magyar Mondattan mindmáig. Van a Gombocz Zoltán emez illusztris elődjének egy iskolai nyelvtana címe szerint *mondattani alap*-on. Kiindul — mint később annyi utóda — látszólag a mondatból, megállapítja, hogy a mondat szavakból áll, a szavak szótagokból, azok hangokból állanak, eljut így a hangtanig s aztán halad minden a régi csapáson: hangtan, szótan, beszédrészek, összetétel, szóképzés, ragozás, azután az egyszerű mondat, annak részei, mellérendelt és alárendelt összetett mondatok. (Mondattól-mondatig: nyilvánvaló, hogy a mondattani alap, a mondatból való kiindulás csak *pictus masculus*.)

Nem juthatott el Simonyi Zsigmond a mondatig, és nem juthatott el kortársai közül senki sem, mert mindenáron el akartak jutni hozzá, ahelyett, hogy őszintén belőle indultak volna ki és megmaradtak volna ezen az alapon mindvégig. Ezért beszélnek alaki jelentéstannról a szóképzés keretén belül s ezért osztályozzák a képzőket és képzőbokrokat még ma is, rendületlenül logikai csoportokba, vizsgálván az alapszó és a belőle képzett új szó egymáshoz való viszonyát. (valamivel ellátottságot jelentő *-s* valamivé tevést jelentő *-ít*, valamivé levést jelentő *ül*: bokros, szépít, szépül.)

Ennek a felfogásnak az a hibája, hogy az egyes nyelvi tények egymáshoz való viszonya anorganikus, vizsgálatuk kedvéért tehát állandóan szempontot kell változtatni. A „szörnyen” határozó keletkezésénél szükségem van az indulat, tehát egy lelki tényező feltételezésére, a nád-as szó esetében ellenben kizárólag csak azt vizsgálom, mi a viszony a nád és a nádas között: a nádasnak nádja van, alkalmas tehát a nádak helyett szerepelni.

Gombocz Zoltán egyik nagy érdeme, hogy a nyelvi jelenségeket *egységre vitte* és a legminuciózusabb hangtani kérdéseket is a mondat szempontjából tekinti. (Az ő gondolatmenetében p. o. így jutunk el a

képzőkig: ez a fa közbül csik — ez a közbül eső fa. Jobb kéztül eső, közbül eső, balkéztől eső, elül eső, hátul eső — közbülső, első, hátulső, hátulső. Nagyon jellemző „Magyar palatogrammok“ c. kis értekezésében, hogy az egyes hangokat *nem izolálva, hanem hangsorban* ejti, krétapor helyett rizsport használ s idealizált szabályos szájpaddlás és palatogrammok helyett valóságosakkal dolgozik s a szabálytalanságok relatív állandóságában látja a stomatoskopikus eljárás tudományos értékének egyik legfőbb biztosítékát.

IV.

Ez utóbbi néhány észrevétel minden még hiányzó vonást megrajzolt Gombocz Zoltán szellemi arcképén. Tudományos jelentőségét most már egyszerűen csak le kell olvasnunk róla.

1. A magyar nyelvtudományt véglegesen felszabadította a logikai iskola béklyójából és lélektanj irányba terelte.

3. Ellensúlyozásul viszont hangsúlyozta, hogy a nyelvi jelenségek a nyelvészet számára végelemzésben mégsem csupán lelki, hanem nyelvi tények. Fiziológiai, filológiai, szociális, kultúrhistoriai, általános történelmi vonatkozásai is vannak az emberi beszédnek, nemesak pszichológiaiak. E pszichológiai vonatkozások is nyelvpsychológiaiak, nem egészen illenek rájuk a más területen dolgozó lélektan kész szempontjai, vagy analógiái. Minduntalan megújított hűségnyilatkozat ez a nyelvtörténeti módszer mellett.

3. Ezáltal olyan filozófia magaslatáról képes tekinteni ma már a nyelvi élet jelenségeit, amelynek gyökere a nyelvtudomány s amelynek a magaslatára ő maga is a nyelvtudomány részletkérdésein emelkedve, fokunkint jutott fel.

4. Az egység, amelyben ő a nyelv életét látja és vizsgálja, empirikusan is nyelvi egység: a mondaté. (Ezért ma csak tőle várhatjuk a tudományos magyar Mondattan régóta nélkülözött szintézisét.)

5. Ott, ahol nagyon könnyű egy elmélet vagy egy fikció, vagy valami csábító hypothezis pillangóját kergetve ingoványba jutni, ő erősebben, mint valaha, kitart a beszélő emberi lélek testi beágyazottságának a valóságos ténye mellett s képes és mer természettudományosan „materialista“ is lenni, mikor a mondatok tartalomtól független artikulált voltára gondol.

6. De az alázatos jelszó is felhangzik az ajkán néha: *ignorbimus*, a *spontán* nyelvi változásokkal szemben. Ma még kissé sokratosi görögséggel hangzik ez a latin szó az ő megfogalmazásában is, de bizton ígéri a holnapot. A győztes, a termékeny, a megoldásait végtelenbe vetítő holnapot, amely a XIX. század anyagelvétségével és racionalizmusával lassankint sajátkezüleg megásatja a sírját. A mi fel fogásunk szerint Gombocz Zoltán életműve is egyik első kapavágás ezen a síron.

Karácsony Sándor.

KRITIKAI SZEMLE.

Dr. Gönczy Lajos: A református egyház kultusza. Dolgozatok a református teológiai tudomány köréből. Kiadják: Az erdélyi református egyházkerület kolozsvári theol. fakultásának tanárai. Cluj—Kolozsvár. 8°. 20 l.

Az erdélyi református egyház ezer nehézségekkel küzdő reprezentánsai egyre élesebben látják, hogy talán legnehezebb s egyik legfontosabb feladatuk éppen a tudomány művelése. S minél mostohábbak ott a viszonyok e tekintetben, annál fokozottabb erőfeszítést végeznek ezen a téren is. Ezt a feladatot szolgálják, amikor a fenti vállalkozásban dolgozatokat jelentetnek meg a teológiai tudomány köréből. Kiadók hangsúlyozzák, hogy ez a tudomány az anyaszentegyház szolgálataiban áll s az a célja vállalkozásuknak, hogy közvetítsék és feltárják az Evangélium igazságát.

Ennek a vállalkozásnak első füzeté dr. Gönczy Lajosnak a kis dolgozata: „A református egyház kultuszá”-ról. A legfontosabb és leg-sürgetőbb kérdések egyikének megoldására vállalkozott ebben szerző, nemcsak azért, mert lépten-nyomon tapasztaljuk, hogy istentiszteleteink mennyire meddők és terméketlenek s éppen azért mennyire nem felelnek meg céljuknak, hanem azért is, mert a keresztyén élet a kultuszban sűrűsödik össze, a csúcspontja annak s így különösen fontos, hogy az élet közvetítésének e módja és lehetősége a leg gondosabban feltárassék, öntudatosíttassék. De a legnehezebb kérdések egyike is ez, mert ha — amint szerző mondja — „a kultusz mindig egy reményt vagy feladatot akar megoldani, a lehetetlent akarja lehetővé változtatni, mert azt akarja, hogy a véges ember a véges formák között a végtelennel találkozzék“ (3. l.), s ha maga megvallja, hogy olyan vállalkozás ez, amelyet sohasem fognak tökéletesen megoldani (19. l.); akkor világos, hogy ennek a kérdésnek tudományos feltárása is igen nehéz. Hadd említsem már itt meg, hogy Gönczy Lajos kis dolgozatában a probléma szálait annak a legmélyebb gyökeréig felismerte, a református kultusz legfőbb követelményeit feltárta s így a kérdést az adott lehetőségek között megoldotta.

Már a dolgozat címéből is látszik, hogy szerző a református kultuszban nem a részletkérdéseivel, hanem a legmagasabb elvi szempontjaival foglalkozik és itt először azt szögezi le, hogy a kultusz mindig konfesszionális, benne az jut kifejezésre, hogy egy bizonyos közösség miképen gondolkodik Istenről, az emberről és a közöttük levő

viszonymról. Így a református kultuszban is kifejezésre kell jutnia annak, hogy mi a mi református egyházunknak a hitvallása Istenről, az emberről s a közöttük levő viszonymról. Mégis a kultusz több mint konfesszió, mert itt az a kérdés, hogy miképpen változtatható át a konfesszióban foglalt hit személyes életté.

E kérdésekkel foglalkozva először azt állapítja meg, hogy a kultusznak van egy isteni oldala s itt az a lényeges, hogy abban megérezzük Isten jelenlétét. Hangsúlyozza, hogy református kultuszunkban Isten jelenlétét az Ige garantálja. Az ígéhirdetés célja pedig nem miszionárius, pedagógiai, sem egy közösség vallásos tudattartalmának ünnepi kifejezése, mert az ígéhirdetéshez nem Istenről kell gondolatokat, motívumokat nyújtani, hanem Istent magát, az Ő kegyelmét kell jelenlévővé tenni. Ez pedig nem lehetséges másképpen, mint úgy, ha az ígéhirdető az Ige útján először maga tapasztalja meg Istennek kegyelmét s ennek alapján tesz személyes bizonyágtételt arról. Ez az ígéhirdetés alapkövetelménye, mert csak így tapasztalja meg a gyülekezet az ígéhirdetőn keresztül az élő Istent.

De van az istentiszteletnek emberi oldala is s ezen az oldalon minden alkotórész (ima, bűnbánat, ének és hitvallás) a hitnek megnyilvánulása, ami a kultuszban az imádságban jut kifejezésre. Az imádságnak pedig az a jelentősége, hogy abban önmagunkat ajánljuk fel és szenteljük oda Istennek. Amde a kultikus ima közösségi ima és, ami meghatározza annak tartalmát és formáját egyaránt, amennyiben mindkét szempontból olyannak kell annak lennie, hogy abban a gyülekezet minden tagja résztvehessen. Viszont egyéni is ez, mert Isten és a lélek személyes kapcsolata is kifejezésre kell, hogy jusson benne.

Különösen érdekes az, amit Gönczy az isteni és az emberi oldal viszonymáról mond. Itt hangsúlyozza, hogy a két oldalnak a kultuszban egyensúlyban kell lennie, ami nem könnyű, mert azoknak ellentétes természete van. Amíg u. i. az Igével szemben az ismeret világossága s így racionális magatartás kívántatik meg, addig az imádkozásban a szív vágyakozása, odaadása s így misztikus magatartás a jellemző. De azért is nehéz a két oldal összekapcsolása, mert mindkettőben meg van a törekvés a másiknak háttérbe szorítására. A kultuszban mégis a két oldal egyensúlya kívánatos, szükséges, hogy az Ige élő és ható legyen, viszont az ember részéről is kívánatos az aktivitás. Ez pedig az által lehetséges, ha a kultuszban biztosítva van a személyesség. Minél személyesebb az ígéhirdetőnek és a közösségi tagoknak az istentiszteleten való részvétele, annál inkább sugárik abba a Szentlélek, így Ő a kultusz igazi hordozója.

A kultusz tartalmi kérdései mellett foglalkozik Gönczy annak formai követelményeivel is. Itt hangsúlyozza annak eszközi szerepét, de olyan szükséges eszköz a forma, hogy előkészítheti a lelket a Szentlélek befogadására. A formát illetőleg kívánja, hogy abban egyfelől minél nagyobb tér biztosítsék a gyülekezet aktivitásának, azután pedig, hogy abban az isteni és az emberi oldal úgy kapcsolódassék egybe, hogy minél változatosabb és változatosabb legyen istentiszteletünk.

Gönczy Lajos e kis dolgozata nemcsak értékes megállapításainál

fogva megkapó, hanem azért is, mert vallásos személyiségének egész ereje benne lüktet abban, sőt megállapításai is azért olyan értékesek, mert személyes élettapasztalásából táplálkoztak. *Mátyás Ernő.*

Dr. Dicsőfi József: „Templomi gondolatok“ 2. köt. Debrecen, 1928. Kiadja a Sylvester nyomda. Ára 4 pengő.

Bármennyi egyéni vonás jellemezte is ezeket a prédikációkat, bármennyire theológiai álláspontot képviseljenek is azok, hiszen ezeket a vonásokat mindenki csak többé-kevésbé vetkőzheti le, — legkevésbé látjuk ezt az újabb nagyon is szubjektív és néha bravuros hangú prédikáció irodalomban, — itt Dicsőfinél Isten ígéje hirdetésének komoly törekvésével állunk szemben.

Hogy az illusztris szerzőt az élet meglehetősen megtépte, azt csak a szenvedésekkel előszeretettel történő foglalkozásából sejti ki személyes ismerője. De a velük való foglalkozás itt is theodiceává válik mindenkor, mint Zsid. 12, 11-nek és Jób könyvének motivumul választása bizonyítja. Nem csoda, hogy kezdettől fogva mindvégig megőrizte szerző igehirdetése vonzóerejét hallgatóságára. Dicsőfi szószéki szolgálata mindenkor eseményszámba ment azok számára, kik őt hallgatni szerették. Az Isten nevében szóló predikátor feladatának komoly átérzése és felelősségének meggyőződéses tudata kereste azokból a beszédekből mindenkor a szívekhez az utat.

Amennyiben a „Templomi gondolatok“ most megjelent 2-ik kötete ellen — az első kötetnek maga a szerző adta valamikor ezt a címet — kifogásaim vannak, azokat a szerkesztő rovására kell írnom. Hogy néhai Dr. Dicsőfi József írta volna ezeket a prédikációkat, — nem ismerem el. Tizenkettő közöltetik és pedig ilyen sorrendben: egy újévi, két bőjti, egy tavaszi, két nyári, egy bűnbánati, egy közönséges, két bűnbánati, két farsangi. Nemcsak a sorrend megállapítása pongyola, hanem a kiválogatásnál sincs figyelem pl. az egyházi évre. A következő füzeteknél mindenestre pótolni kell, ami most elmaradt. Így lehetünk szerző gondolataival minden vonatkozásában tisztában. Kifogásolandó az is, hogy pár szarvashiba maradt pláne éppen bibliai idézeteknél a könyvben. Például 2. Kor. 12. 7-ben a *καλοψ* Károlyi „hegyes ösztöne“ „kegyes ösztönnel“ van szedve, (19. l.) vagy 1. Kor. 2—10. így citáltatik: „*e lélek az, mely minket (πάντας = mindeneket helyett) vizsgál, még az Istennek mélységeit is.*“ Hogy miért kellett először gyanánt kritikát írni, azt sem értem.

Igen, a modern homiletika ellen akarja a beszédeket védelmébe venni az író. Hát bizony itt az a fő, hogy a predikáció Isten beszéde-e mely esetben örök. Ellenkezőleg pedig semmiféle homiletika nem fogja azt értékessé tenni. Én elhiszem, hogy a Dicsőfi beszédei már pontos, sokszor hosszas kidolgozásuknál fogva sem modernnek, viszont „átható racionalizmusuk“ vagy az „újabb theológiai felfogások alapján“ a „korszerűséget“ tőlük elvonni akarni talán mégis egy kis félreértésen alapul.

Racionalizmusnak részemről nem láttam nyomát bennük. Különleges theológiai felfogása szerzőnek talán látszik onnan, hogy Is-

ten szeretete ki még Kainnak is megkegyelmez, túlon túl előtérben áll (pl. 70 kv. 85. lap), kapcsolatban Isten bűnbocsátó kegyelmével, vagy Jézusnak mint Igének, az Atya kijelentőjének (80.) hangsúlyozásáról, de ez nem racionalizmus és a legmodernebb teológiában is szerepel. Dicsőfinek értékét nem teológiai álláspontja adja meg.

Ezen túl az Isten igéje (28—31. 80. l.) az, melyet interpretálni akar; mint az Isten igéjének hordozóját ragadja meg a bibliát és fűz annak sokszor jelentéktelennek látszó szavaihoz (105—107.) megragadó gondolatokat. Hogy Jézus példázatainak magyarázatában elől áll, azt kiadott Evangéliumi Elmékedésein kívül a mostani kötet is bizonyítja. Az evangélium ereje éppen az, mely megkapja az embert a beszédek olvasása közben és ezért van és lesz meg korszerűségük.

Hogy amellettt óriási tudásanyag áll szerző rendelkezésére, bár néha ezt felesleges kritikai megjegyzésekre is használja fel (l. 34., 59., 70. l.) vagy vallástörténeti analógiát von (86), hogy hazai és külföldi klasszikusokban való jártassága egyenesen bámulatos, az csak előnyére válik. Ilyenül számítom mindenütt áttetsző, erkölcsnemesítő tendenciáit is (pl. az öngyilkosság a 2-ik megbocsáthatatlan bűn. 5. lap).

Míndezekhez hozzájárul végül a kidolgozás szépsége, színes nyelve. Modern beszédeknek kötségekívül homiletika-ellenesen sokszor szokása az egyik tárgyról a másikra csapongni, sőt a mindenhez kapkodó sarlatánság fitogtatása. Itt egy tárgy komoly megragadását és minden oldalú kifejtését találjuk. Nem optimizmus az, mellyel pl. a természeti dolgokat is nézi, hanem bennük Isten meglátása, mindegyre kiterjedő bölcseségének felismerése, mely sokszor csaknem rhytmikus szavakban tör elő, vagy szembeötlő és jól csengő szófordulatoknak lesz okozójává.

Dicsőfi a magyar református lelkészség tipikus nagy alakja volt, munkájának tanulmányozását mindenkinek melegen ajánlhatjuk.

Dr. Lencz Géza.

Hartmann Grisar: Luther Márton élete. A második német kiadás alapján fordította Hoitsy Lajos Pál. Szent István Társulat, az apostoli szentszék könyvkiadója. Budapest, 1929. 428. oldal.

Ez év őszén jelent meg a jelzett mű. Első magyar Luther életrajz, katolikus szempontból. Előszót írt hozzá Hanauer väci püspök, aki szerint a mű kiadásának célja, hogy belőle a katolikusok jobban megismerjék azt az egyházat, amely ellen a harc megindult. Az első feltevés aligha éri el a célját; mert ebből az életrajzból lehetetlen megismerni a nagy harc indító okait. A második feltevés pedig annyiban célját éri, hogy mi, akik ismerjük a Krisztus egyházát, ebből a műből megismerjük a róm. egyház jezsuitáinak irodalmi haremódo-rát és fegyverzetét.

1904-ben megjelent Mainzban Denifle, domínikánus barát, pápai alkönyvtáros, Luther életrajzának első kötete, mely mű vakmerő hangjával nagy feltűnést keltett egész Németországban. Az új irodalmi

műfaj létesítője felhagyott a 16-ik század polemikájával. Kiragadott idézetek csoportosításával, be akarta mutatni az igazi Luthert, aki szerinte: falánk, részeges, állatias kéjenc, piszkos szájú, szemtelen, hamisító, hazug, közveszélyes, erkölcsi lump, aki a tudomány ítélőszéke előtt tudatlan fickóként áll (krasser Ignorant). Ezt a fotográfiát folytatja 3 kötetes nagy Luther-életrajzában Grisar jezsuita páter s ebből a műből egy sűrített kisebb mű jelent meg, melyet Hoitsy magyarra fordított. Grisarból már sokat idézett Bilkei Ferenc, a fehérvári polemikus. Ilyen írók számára kitünő forrás Grisar műve. Grisar egyes vonásokat a Denifle által készített képből kihagy, sőt annak tarthatatlanságát bizonyítja. Így szerinte Luther nem volt részeges, állatias kéjenc, hamisító; de azután az általa adott kép ismét csak nem az igazi Luthert adja. Grisar szerint Luther egy szellemileg terhelt, gyógyíthatatlan idegsokkban szenvedő néptribun, a fejedelmek lakája, önámító, abnormális apokaliptikus lelkületű, daemoni tekintetű, beképzelt alak, nagyzási hőbortban leledző, gyilkosságra uszító, sőt maga is gyilkolni hajlandó (359. l.). Krisztus misztikus testén sebeket ejtő, a helyes útról lesiklott egyén volt. — Ime, ez a jezsuita fénykép kissé óvatosabb, de a lényegben egyezik Denifle felvételével. Néhol el is hangzik egy mentő- és védőszó, de mindig csak mint nyitánya egy későbbi nagy ütősnak.

Grisar művén végigvonul az a föltevés, hogy Luther nem volt normális idegzetű ember, nem volt ugyan örült, de mégis bizonyos mértékig hallucináló, lelkileg kisebb értékű beteg ember. A mindennapi életből tudjuk, hogy az emberek szeretik másokról használni a „nem normális“ jelzőt, de egy dán ideg orvos állítása szerint a mai „kultur“ korban alig van teljesen normális idegzetű ember, kivéve a mézáros legényeket, ez utóbbiak pedig nem nagy szerepet játszanak az emberiség szellemi előbbvitelében.

Megírhatja-e egyáltalán Grisar Luther életét tárgyilagosan? Neki tekintettel kell lenni a censurára. Ő bele élte magát abba a lelki dressurába, melyben az ember meggyőződése ellen is kénytelen az egyház óhajára a fehéret is feketének látni. Ezt a világnézetet törte át Luther, ezért protestáns írók aránylag sokkal tárgyilagosabban képesek megírni még Loyola életrajzát is (Boehmer), mint megfordítva. Egy jezsuitára bízni Luther életrajzát éppen olyan eljárás, mint az volna, ha valaki egy zsidó rabbinusra bízna Krisztus életének megírását. Grisar úgy foglalkozik Lutherrel, mint egy kriminálista az ő fegyencével, vagy egy államügyész a vádlottal egy politikai perben. Luther személyével szemben még némi irgalom-érzéke van; de művében csak romlást és pusztulást lát.

A reformátorról és művéről csak torzképet nyerünk ez életrajzból; de igazi képet e prófétai szellemről, aki nem akart új egyházat emelni, csak a régit átépíteni s a régiből a kűfárokat kiűzni, nem nyerhetünk. Grisar nem láthatja Luther reformatori nagy művét, amely kiesücsösodik abban a három pontban: 1. a pápai abszolutizmus alól felszabadította a nyugati keresztyénség nagy részét; 2. a hierarchiára nézve kimutatta, hogy az nem alapszik Krisztus tanításán s a nélkül

még jobban közeledhetünk a Krisztushoz; 3. az üzleti célokkal ügyesen egybekapcsolt tisztítótűz theoriát ledöntötte. Valóban poklot döntött le.

Grisarnak ez a műve tudományos szempontból csak az irányregény magaslatai felé tör. Katholikus kezdő káplánoknak igazán épületes lehet ennek olvasása. De mi protestánsok abból legfeljebb csak a jezsuita mesterkedés fogásait az idézetekben és azok alkalmazásában tanuljuk meg. Kár a vastag könyv olvasásával rontani szemünket.

Dr. Szeberényi Lajos Zs.

Hungarian Protestantism Its Past, Present And Future by Rev. Emeric Révész, PH. D., Rev. Principal J. Stephen Kováts, LL. D., PH. D., Bishop Ladislaus Ravasz, PH. D. Budapest. Bethlen Gábor Literary And Printing House Co. Ltd. 1927. 8°. 222 lap.

A magyar protestantizmus multja, jelene és jövője címen Révész Imre, Kováts J. István és Ravasz László írták meg ennek a könyvnek egy-egy részét a felsorolás sorrendjében. Eltek a felismert ritka fontosságú alkalmakkal s épen tehetségük legjavának megfelelő módon éltek vele. A magyarság és a protestantizmus itteni sorsának döntő idejét éljük. Nem maradhattak a külföld felé némán, de sem a frázisdörgők, sem a panaszkodók módja nem kenyerük. Komoly és tiszteletet parancsoló alapossággal, tudós felkészültséggel s magyar méltósággal végezték szolgálatukat.

Révész Imre ma a legszorosabb s legizmosabb tehetségű történet-tudósa a magyar protestantizmusnak. Ebben a könyvben a magyar protestantizmus multjának olyan mesteri összefoglalását adta, hogy a divat minden túlzása nélkül is nevezhetjük valóban szintézisnek. Anyagában nem találunk újat, mert kitünő magyar nyelvű munkáiban feldolgozta már, de az angol nyelven olvasók hatalmas táborra számára pompás érzékkel, sokoldalú megvilágításban és megítélésben, előkelő velősséggel tárja fel a magyar protestáns mult szövedékét s jelentőségét. Így még mi is többet értünk meg belőle itthon. Egy-egy analogia kapcsán néhány mondatban hatalmas kérdéseket értet meg maradék nélkül. Ismeri a történeti és közelebbről a protestáns történeti érdeklődés minden jelentékenyebben érzékeny pontját. Megfelel a leglényegesebb dolgokat kívánóknak s nem fárasztja el s nem engedi el nyereség nélkül még a felületesebb, átlag érdeklődésből olvasót sem. Megvilágítja a fejlődés egész menetét, a mult szálaít odakapcsolja a jelenhez s beilleszti a magyar protestáns multat az egész világprotestantizmus történetébe s ezzel első ízben iktatja be teljes terjedelmében s épen legjelentékenyebb anyagával az egész protestantizmus történeti tudatába szerte a világon. Eleven, erős és finom-élű fogalmazásmódja az angol nyelv mondataiban talán még előkelőbb szint nyer. Az angol olvasók bizonyára élvezik nemes részrehajlatlanságát a különböző nemzetekre és felekezetekre vonatkozó történeti ítéleteiben és megállapításában s megérik komoly mélységű evangéliumi református hitét, amely jelentékeny szempontokat ad számára s a történeti ismereteket missziói feszültségüvé érleli.

Kováts J. Istvánnak első tudományos szerelme a jogtudomány volt. Érdeklődési köre és közpályája mint theologust is főképp ezen a téren emelte ki. A benne lobogó erős szenvedélyű tüzek bármily sokoldalú ható tényezővé tették is az utóbbi évtizedek magyar református intézményes és közéletében, mégis legjelentékenyebb s legfényesebb szolgálatai erős és világos jogi természetű munkáiban vannak. Révésznek a magyar protestáns multról szóló összefoglalása után adaequat képét adja ebben a munkában a magyar protestantizmus jelenének. Nem mondhatni, hogy a protestantizmus szervezete, jogi elrendezettsége, intézményei, életnyilvánulásai bárhol is egyszerűek s könnyen áttekinthetők lennének a világon. A protestantizmus lényegéből következik az egyéni vonások s a különösebben megragadott egyes igazságok erejéből származó sokféleség, amely szervezetben s jogi vonatkozásokban is ezerszínű változatokat teremtett. S ha mégis megvan a külsőbb természetű keretek nélkül is az alap egyetlenségétől, egyszerűségétől és világosságától meghatározott, természetesen egybetartó lelki-azonosság és egység, csak annál nehezebb a rendszerezés átfogó munkája. A magyar protestantizmus történeti gyökerei, sajátos fejlődése olyan szövevényes jelent teremtettek, hogy világos megrajzolása férfit kíván, hát még ennek a különleges képnek megint sokféleképpen különböző szervezetekben élő idegenekkel való megértetése. Ezt a nehéz feladatot oldotta meg Kováts J. István a magyar jogi érzék, világosság és rend kiváló adományával. Az állam és a magyar protestantizmus viszonya, a protestáns egyházak felekezeti viszonyai, az iskola és nevelésügy megvilágítása, a rendkívül takarékos, de beszédes statisztikai adatok összeállítása, a most folyó egyházi élet minden ágának és vonatkozásának gondos és tömör áttekintése a hatalmas anyag ritka alaposságú ismeretét mutatja.

Ravasz László A magyar protestantizmus jelentősége és jövője címen a két előző értekezés méltó betetőzéseként megméri a protestantizmus súlyát s fürkészi a jövőre mutató jeleket. Magyarország missziója a történelemben, a protestantizmus jelentősége Magyarország történetében, a protestantizmus és a modern állam, a magyar protestantizmus egyházi képe, az egyházak állami jellege, az egyházpolitika főgondolata, az egyházak belső élete, a reformáció, orthodoxia, racionalizmus, az egyházak feleledése, a dunai és tiszai kálvinizmus stb., a vezérszavak tanulmányában. Ezek a vezérszavak maguk is eléggé mutatják, hogy milyen széleskörű tekintettel végezte munkáját. Anyagáról azt mondhatnók, amit Révészéről. Beszédeiben, cikkeiben, tanulmányaiban találkoztunk már egyes gondolataival, felismeréseivel, megállapításaival s akárhányszor villanyos csillanású kifejtéseivel, de így egységbe foglalva idegenek számára, a hűvösebb angol nyelv köntösében, ahol elvész a finomabb művészi csendülés és a szavak forrósága, talán még többet jelentenek s jobban ráébredtetnek bennünket a komoly valóságokra. A művész elsődleges hatása helyett a tudós és éles elméjű gondolkodó munkája áll előttünk. A klasszikus tudós értekezés egyik remeke ez a tanulmány gondolataiban, arányaiban s megfogalmazásában egyaránt.

Általában pedig az egész könyv még több, mint kiváló részei összesen. A három szerző munkája az egységben mutatja még csak igazán teljes értékét. Kevés ilyen jól sikerült közös munkát láttunk. Bizonyos, hogy a külföld illetékes körei, — akik felé minden kinn élő magyar protestáns bizonyára teljes buzgósággal viszi e könyvet, — hálásak lesznek ezért az alapos, derék, gazdag munkáért, amelyben nincs eleve elriasztó, kikönyöklő célzatosság. De nem is kellemsen színtelen, a magyar halálos sebről elfeledkező, felekezeti egyszempontúságnak tekintet nélkül szolgáló művel van dolgunk. Előszavától kezdve végig minden fejezet érdemleges anyagával s komoly pontosságú utalásaival is irredenta szolgálat. Térképei, képei, tartalomjegyzéke megkapják az olvasó figyelmét s épen egyszerű igazságukkal ékesen szólók. Okosan, jól megfontolt módon kiállított könyv. Dícséretére válik a kiadónak. A fordítók: Victor János és Máthé Elek, gondos, tiszteletreméltó munkát végeztek. Az ő érdemük, — s Rev. W. Beveridge, M. A. lovagias szorgalmáé, — hogy a pompás szöveg zavartalanul árad az angol mondatokban s egészen a legapróbb árnyalatokig érvényesül. A társszerzők között illesse őket is a megérdemelt elismerés.

Ugy érezzük, hogy magyar nyelvű kiadása nagy hiányt töltene be a hazai protestáns könyvpiacra is s a hazai protestáns olvasók közkinésévé tenné ezt a becses könyvet.

Szőnyi Sándor.

Dr. Bruckner Győző: A svéd alkotmány. Miskolcz, 1928., 114. l.

Egyház- és történeti irodalmunknak értékes gazdagodását jelenti ez a könyv. Szerzője számos hasonló tárgyú szakmunkával ajándékozta már meg irodalmunkat. Ezúttal azonban olyant adott, amely — connex kapcsolatban — protestáns egyháztörténeti, valamint magyar alkotmánytörténeti szempontból egyaránt különleges értéket jelent.

„A svéd—magyar politikai és vallási kapcsolatok“, másfelől a „svéd alkotmány“ történeti kialakulásának s napjainkig való fejlődéstörténetének bemutatása ez a könyv. Megszoktuk szerzőnktől azt, hogy egyrészt eredeti s rend szerint még fel nem dolgozott források, másrészt kimerítő irodalomtörténeti tanulmány és kritika alapján dolgozik. Ezúttal azonban nem elégedhetünk meg ennek a megállapításával, mert a legteljesebb elismeréssel kell adóznunk alkalmazott módszere iránt is. A valójában kettős, de szorosán összefüggő feladat megoldásához mélyreható művelődéstörténeti és gazdaságtörténeti fegyverzettel fog hozzá.

I. A svéd—magyar politikai és vallási kapcsolatok kifejtésénél művelődéstörténeti módszerrel derít fel olyan részleteket, amelyek eddig ismeretlenek voltak előttünk. Másként az egymástól földrajzilag annyira távoleső, faji, jellembeli és nyelvi választófalakkal elzárt két államalkotó népnek politikai téren századokon át fennállott kapcsolatát meg sem értenénk. A svédek legnagyobb királyának: Gusztáv Adolfnak, Erdély legkiválóbb fejedelmével: Bethlen Gáborral való politikai kapcsolatát a reformáció összekötő művelődéstörténeti elemeire vezeti vissza. És hogy ezt a kapcsolatot csak mellesleg erősítette az, hogy Bethlen Gábor, második neje, Brandenburgi Katalin révén, sógorsági

viszonyba került Gusztáv Adolffal: kiténik abból, hogy a diplomáciai viszonyt fenntartotta Erdéllyel Bethlen Gábor halála után is, mert a két protestáns állam külügyi politikájának közös eszménye: a Habsburgok hatalmának megtörése volt. I. Rákóczy György, majd II. Rákóczy György alatt is tart e kapcsolat s hogy I. Lipót trónralépése után meglazult, annak a bekövetkezett nemzetközi bonyodalmakban lehet csak okait keresnünk. A dán támadás ugyanis Svédországot köthette le; I. Lipót pedig és a szultán II. Rákóczy Györgynek lengyelországi hadjáratával szemben tett ellenintézkedéseket. X. Károly svéd király és II. Rákóczy György között úgyszólván teljesen megszakadt a kapcsolat és a svédekkel való némi érintkezéstől eltekintve, később inkább a magyarhoni evang. rendeknek XII. Károly svéd királlyal való összeköttetése bír történelmi jelentőséggel. Először 1705-ben járulnak az evangélikusok követei XII. Károly elé, vallásuk biztosítását s támogatását kérve. Ebből az időből ered a greifswaldi egyetemen tanuló négy magyar diáknak svéd ösztöndíj-alapítványa. Majd a rózsahegyzi zsinat kérelmére XII. Károly közbenjárása a bécsi udvarnál, a felvidéki evangélikusok sanyargatása miatt. Ugyanez a küldöttség hívta fel a nagy király figyelmét az *eperjesi evang. kollegiumra*, amelynek alapítványait a jezsuiták elvették s anyagi romlásba sodorták. Nagy pénz volt akkor 20.000 forint, pedig a svéd király ennyit adott ez ősi főiskolának, jóllehet háborúi ugyancsak sok költséget emésztettek fel. Ennek a *vallási* alapon álló összeköttetésnek ma is beszédes emléke több felvidéki templomunk, köztük a nevezetes műemlék-számba menő *késmárki fatemplom* 1717-ből, melynek terve, stílusa, költsége — egyaránt svéd eredetű.

Politikai téren még egyszer lobbant fel egy hatalmas északkeleti véd- és dacszövetség gondolata II. Rákóczi Ferenc agyában, de csak ábránd maradt, sőt mihamar teljes elhidegülés áll be Rákóczi és XII. Károly között. Előbbi orosz orientációt keres; utóbbi a szerencsétlen poltávai ütközet (1709. júl. 8.) után, amely a svéd nagyhatalomnak véget vetett — III. Károlyval igyekszik összeköttetésbe lépni. Ezel a svéd—magyar *politikai* kapcsolat végképen meg is szűnt. Erdély is úgyszólván egyidőben teljesen elveszti külpolitikai jelentőségét az északkeleti nagyhatalmak előtt.

A rokonszenv és a hála virága azonban a svéd és magyar nemzet között napjainkban is kivirít még olykor! A világháborúból hazatérni vágyó magyar hadifoglyok és rokkantak ügyét a svéd nemzet karolta fel a legmelegebben. Az eperjesi ősi kollegium és sok más művelődési intézmény századok előtti felkarolásáért pedig ebben a könyvben egy szerény palmaágat nyújt át szerzőnk a svéd nemzetnek, amikor — mint az eperjesi kollegium Miskolcra menekült jogakadémiájának dékánja — most ismertetett tanulmányát a svéd nemzetnek ajánlja fel.

II. A mű második része a „*svéd alkotmány*“ nyál foglalkozik. Alapzatul élesen rajzolja meg az ország különleges földrajzi és gazdasági viszonyainak képét, hogy a történelmileg kialakult svéd alkotmányt, vagyis az eredményt, ezen az alapon is, mint oknak az okozatát

mutassa be. E nélkül alig értenénk meg, hogy amikor más államok törvényhozásában a papságon és nemességen kívül a városi polgárság tűnik fel mint harmadik rend, addig Svédországban már a XV. században hely jut a *paraszt*ság képviselőjének is, mert a svéd paraszt szívfuszi munkabírása, szívóssága nélkül Svédország sohasem emelkedhetett volna a kultúrának és jólétnek oly magas fokára. Az öserdő, mocsár, köves, sziklás talaj mellett verejtékes munkával fizettek meg minden lépés szántóföldet. Még így is a gabonamagvakból jelentékeny behozatalra szorul. Kenyerét azonban „vajjal fizeti meg.“ Másrészt mérhetetlen fakészlete, ércbányái, ipari téren is az emberi szorgalom határtalan érvényesülésére nyújtanak lehetőséget. Az ipari munkásság azonban, mint államalkotó elem, a modernebb idők szülötte. Mindezeknél fogva Svédország alkotmánya természetsszerűleg *a nemzet életéből fakadt*, akárcsak Angliáé, vagy hazánké. Alkotmányjogi intézményei évezredek multra tekinthetnek vissza s alapelveikben szemebetűnő hasonlatosságot mutatnak a mienkhez.

Az örökös királyság helyébe már 1250-ben *választó királyság* lép, melyben uralkodó és nép, mint két *egyenrangú tényező* jelentkezik.

A nép *közvetlen* képviselői, a „Lagmän“-ek helyébe az eleinte hűbéries színezetű „*országtanács*“ lép, mely utóbb az „*Államtanács*“-nak (*Statsråd*), a mai miniszteriumnak csírája.

Az országtanács az érsekből, püspökökből és 12 nemesből állott, akárcsak nálunk az Árpádok korszakának végén s *közjogi* jellege volt.

A *Vasa* dinasztia alatt (1521.) a királyság ismét örökössé lett, de mellette az országgyűlés, melybe a városok polgárai, sőt a bányászok is meghívást kaptak, „*a korona segítőtársa és támasza*“ volt. Gusztáv Adolf és X. Károly tehát alkotmányosan, a népre támaszkodva tették Svédországot nagyhatalommá. XI. és XII. Károly alatt az államforma abszolutisztikussá lesz ugyan, de patrimoniális jelleg nélkül. XII. Károly hősi halála után (1718.) a királyi mindenhatóság helyébe a mindenható rendek uralma lép, de nem dicsőséget, hanem gyászt hoz a svéd nemzetre. Két pártra szakad a nemzet, a francia-barát „*kalaposok*“ és az oroszokra támaszkodó „*sipkások*“ pártjára s kis híjja, hogy orosz vazallussá nem válik. A svéd rendek uralmának korrupt redszerét 1772-ben III. Gusztáv buktatja meg s nemzeti királyságot teremt. Új államformája azonban nyugtalanságot kelt, mert az országgyűlés jogkörét a szokottnál is jobban megnyirbálja. 1792-ben meggyilkolják. Utóda, IV. Gusztáv helytelen külpolitikája folytán az oroszok megszállják Finnországot; a rendek lemondadják a királyt s 1809-ben megteremtik a svéd alaptörvényt (*Regerings-formen*), mint a mai svéd alkotmány alapkövét. Erről mondja Fahlbeck Pontus lundí egyetemi tanár, hogy „*Svédországnak törvénytörvényekben összefoglalt története.*“ Ez az alaptörvény klasszikus formában valósítja meg a hatalomnak *dualisztikus* módon való szétesztését. Sem a királynak, sem a rendeknek egyeduralmi jogokat nem biztosít, hanem koordináltan működnek. *Konzervatív*, mert a paraszttság a svéd alkotmányos élet tényezője maradt; de egyben *demokratikus* is. — A királyság örökös

s a trónörökösödés kérdését 1810-ben a francia származású s mai napig uralkodó *Bernadotte* család trónraültetésével rendezik.

Az alkotmány két alappillére: „*A királyi Felség*“ (*Kungling Majestät*) és az *országgyűlés*. A király tehát nem *személyénél* fogva, hanem a „*királyi felségiségből*“ *kifolyólag* bírja hatalmát. A „*királyi felségiség*“ (*Kungling Majestät*) megismeréséhez a király: az *államtanácsban*. Csakis ezen keresztül érvényesülhet rendeletkiadás joga (szükségrendelet nincs), kormányzati jogai, kinevezési, külképviseleti, hadüzenési és békekötési, bírói, kegyelmezési jogköre. A közjog, polgári és büntető jog, büntetőjog, közigazgatási-jog, pénzügyi jog s az újabbban nagy lendületet vett népjóléti kérdések csakis az országgyűléssel együttesen szabályozhatók.

A királynak az evangélikus vallást kell követnie, mert ez Svédországban *államvallás*. Űgyde *nem summus episcopus*, mert az államtanács révén, az országgyűlés közreműködésével, gyakorolja az egyházi törvényhozó hatalmat, illetve 1866. óta az u. n. „*Kyrkomötet*“ útján, melyen az egyház képviselői jelennek meg törvényhozói minőségben.

Az *államtanács* tagjai nem pártberek, hanem *pártok felett álló*, tapasztalt, becsületes, köztiszteltben részesülő, ev. vallású svéd állampolgárok. Tagjainak száma 9. Egy közülök „*államminiszter*“ (miniszterelnök); a többi tulajdonképen ügyosztály (departement) főnök. Az államtanács jogi és politikai felelősséggel tartozik. A jogi felelősségre vonást a legfelsőbb *állambíróság* gyakorolja.

A svéd alkotmány másik alappillére az *országgyűlés*. Multját és jelenét plasztikusan mutatja be szerzőnk. 1866-ban *népképviseleti* alapon szerveztetett, majd 1909-ben erősen demokratikus irányt vett. A „*Kyrkomötet*“-tel való kapcsolatát, ami bennünket első sorban érdekel, alant ismertetjük. Jellemző vonása, hogy mennyire érintkezik úgy a végrehajtó, mint a bírói hatalom szervezetével, amennyiben ugyanis az 1909-ben létesített s a törvényjavaslatok előkészítésére hivatott „*törvényhozó tanács*“-ban a legfelsőbb bíróságnak (*högsta domstolen*) és a közigazgatási bíróságnak (*regeringsrätten*) *domináns* szerepe van.

Törvénykezdeményező rendszerint a király s az elfogadott javaslat minden további szentesítés nélkül törvényerőre emelkedik.

Szól a *mentelmi* és *sérthetlenségi* jogról, az *összeférhetlenség-ről*, ami mind úgyszólván mása a mi hasonló intézményeinknek. Világosan fejt ki a hasonlóságot abban a tekintetben, hogy az országgyűlés kizárólagos *adóztatási joga* mily szoros kapcsolatban állott a svédeknel is az alkotmányosság fejlődésével. Meggyőzően tárja fel történelmi hátterét annak, hogy az *államadósságok* és a *birodalmi bank* feletti rendelkezési jognak az országgyűlés által történt teljes kisajátítása milyen okokra vezethető vissza. A *felosztási jog* gyakorlásának ismertetésénél megint mintha a magyar alkotmányjogot olvasnánk.

A legújabbkori fejlődést taglalva, melyreható oksági összefüggéseket mutat ki az 1909-ben bevezetett *általános választójog*, másrészt Svédország mai bel- és külpolitikai viszonyai között s ezt még szemléltetőbbé teszi az 1919. és 1922. évi választójogi reformok ismertetésével.

Az állam és egyház közötti viszony a svédeknél a lehető legszorosabb ma is. Nem lazította meg a reformáció, sem a *rendi* államnak 1866-ban *népkepviseleti* állammá történt átalakulása, sőt áll szilárdan ma is még, jöllehet a szociáldemokrata pártra támaszkodó államtanácsnak az országgyűlési kamarákban már erős relatív többsége van.

Szerzünk, igen alaposan tárgyalja le e viszony jogtörténeti részleteit. A rendelkezésünkre álló szűk helyet inkább a kérdés jelenlegi állásának ismertetésére használjuk fel.

Az 1809-iki alaptörvény szerint, a lakosság 99%-át tevő svéd evangélikus egyház: *államegyház*. Nemcsak azért, mert a mindenkori svéd király, az államtanács tagjai és az állami köztisztviselők (utóbbiak újabban némi megszorítással) ezt a vallást tartoznak követni, hanem főképen azért, mert a király egyházi *intézkedő* hatalmat gyakorol és pedig közigazgatási, pénzügyi és törvényhozói tekintetben az államtanács és illetve az országgyűlés útján. Jogköre kiterjed liturgiai kérdések rendezésére is, természetesen a papi-rend közreműködésének igénybevételével. 1910-ig a lelkészeket is ő nevezte ki. Viszont a politikai és egyházi ügyek egyaránt a községi közgyűlésen tárgyalattnak. Az evangélikus pap elnöke, irányítója a közgyűlésnek; az állam képviselője a faluban. Adókievetési, népjóléti, egészségügyi tekintetben számottevő hatásköre van.

Mínthogy azonban az 1866-iki alkotmányreform következtében az országgyűlés összetétele lényegesen megváltozott s várható volt, hogy nem evangélikusok, avagy az egyházzal szemben idegenkedők is belekerülnek az országgyűlésbe, ennélfogva a svéd államegyház érdekeinek megóvása végett egy új szervet létesítettek: az úgynevezett „*Kyrkomötet*“-et. Nem más ez, mint afféle egyházi kongresszus, vagy egyetemes zsinat jellegű testület, mely a papoknak 1866-ig fennállott országgyűlési rendiségét volt hivatva pótolni, mínthogy előrelátható volt, hogy a szélső liberalizmus előretörése előbb-utóbb kiszorítja őket az országgyűlés két kamarájából.

Mintegy felújítása ez a szerv a Gusztáv Adolf által óhajtott „*consistorium regni*“-féle tervnek, amely akkor a papok ellenzése miatt meghiusult, mert irtóztak attól a gondolattól, hogy világiak is tagjai legyenek a consistoriumnak.

Tagjainak száma 60. Felerészben *egyháziak*, felerészben *világiak*. Az egyháziak részben méltóságuknál fogva, részben választás útján jutnak be. *Méltóságuknál* fogva tagjai az uppsalai érsek (együttal elnök is), az összes püspökök és a stockholmi vezető lelkész. *Választ:* az uppsalai és a lundi egyetemek teológiai fakultása két-két, minden püspöki egyházmegye egy-egy és a stockholmi papság egy képviselőt. A világiakat az elektorok választják, a kiket viszont az egyes községek szavazójogos tagjai választanak. A tagok napidíjai és a dologi kiadások az államot terhelik. Ötévenként ülésezik. Az egyházi *administratív* jogkörben eljáró királynak előterjesztéseket tehet. Új egyházi *törvények hozatala*, vagy megváltoztatása csak a kyrkomötet hazzájárulásával történhetik (vétőjog.) *Liturgiai* kérdések eldöntésénél kétharmad szavazattöbbségre, más ügyekben egyszerű szavazattöbbségre van szükség.

Az államegyház jelleget domborítja ki ma is, hogy: az uppsalai érseket és a püspököket — a káptalanok és a papság képviselői által eszközölt hármasság jelölés alapján — a király nevezi ki.

A *püspök* egész egyházmegyéjének lelkipásztorja s a káptalan vezetője. Nagy *felügyeleti* hatásköre van. *Felavatja* a papokat (iure humano). Jogkörét egyházi építkezéseknél és bérbeadásoknál a tartományi kormányzóval megosztva gyakorolja.

Megmaradt a középkorból a *káptalan* is, élén a préposttal. Részben *közigazgatási*, részben *törvénykezési* hatóság. *Házasságjogi* téren a felek megintése, eljegyzés felbontása, válást kimondó ítélet kiállítása tartozik hatáskörükbe. *Fegyelmi* ügyekben elmozdítást kimondó ítéletük csak a világi bíróság felülvizsgálata s megerősítése után hajtható végre. A lelkészek bűnügyei világi bíróság elé tartoznak ugyan, azonban a tárgyalásnál megjelenik a káptalan egyik tagja is az egyház érdekeinek képviselőjeként.

A káptalan főfeladata a lelkész egyházi ügykezelésének ellenőrzése. Figyelemmel kíséri az igehirdetést, szentségek kiszolgáltatását, a rendet és fegyelmet s elsősorban az *iskolaügyet*, mely téren állami funkciót tölt be, mert a *népoktatás* vezetője, szervezője, ellenőrzője egyaránt. A népiskolák ma is a káptalan hatósága alatt állanak, míg a felsőbbfokú iskolák a liberalizmus térhódítása folytán 1905-ben és 1913-ban állami felügyelet és kormányzás alá kerültek.

A szociáldemokratáknak az országgyűlésben való ténfoglalása folytán az állam és egyház közötti kapcsolat lazulóban van. A második kamara szemében szállka a „*Kyrkomötet*“ vétőjoga. Ujabban mindinkább kétségbevonják egyházzjogi törvényhozási ingerenciájuk indokolt voltát, anélkül, hogy az egyházi *beléleltre* vonatkozó javaslataikat érintenék.

Végssó resultatúmként szerzünk megállapítja, hogy a svéd *királyi hatalom* a mai szociáldemokrata uralom következtében hovatoább árnyékhatalommá sülyed; az *államtanács* rövidesen parlamentáris kormányvá alakul át s könnyen megisméltődhetik más formában az egykori rendek abszolutisztikus uralmának szomorú korszaka.

Bruckner Gyözö kiválóan értékes és nekünk, magyar protestánsoknak különösen érdekes könyve a miskolci evang. jogakadémia értekezéseinek tárában 31-ik számként jelent meg. Kiállítása a miskolci „Magyar jövö nyomdaüzem és lapkiadó vállalat rts.“ ízlését dícséri.

Dr. Mikler Károly.

Magyar vér Boszniában. Irta: Kenedy Géza. Az 1878. évi bosznia-hercegovinai hadjárat félsszázados évfordulójára. Budapest, 1928. Stádium.

A bosznia-hercegovinai hadjárat félsszázesztendös fordulója alkalmából rajzolta meg a szerzö akkori „tapasztalatai“ képét s azt — saját szavai szerint — a hadtörténeti események széles keretébe foglalva, irodalmi egész gyanánt adja az olvasó kezébe. A könyv tehát nem is azzal az igénnyel lép föl, mintha a hadjárat történelmi leírása volna. Söt a magyarság ottani szerepléséről, vagy szereplésének jelentőségéről sem ad kimerítő képet. Kedves elbeszélései ezek az éles szemü meg-

figyelőnek, a melegszívű bajtársnak s a magyar értékeket az idegen keretek és körülmények között is meglátó írónak, — a hadjáratnak abból a részéből, ahol ő is résztvett.

Ezek a háborus elbeszélések a most lezajlott világháború epizódjaival való összehasonlítás szempontjából is érdekesek. Ehhez mérten amáz szinte nem is volt „igazi háború“, habár „hadi sétának“ kissé mégis véres és áldozatos, mert több mint 5000 vitéznek, — közte felénél több magyarnak — az életébe került.

A két tartomány megszállása 1878. július 29-től október 9-ig tartott. A hadvezetőség előzetes számítása szerint augusztus 18-án, az uralkodó születésnapján már Szerajevóban kellett volna lenniök. Bár a török kormány a terület katonai kiürítését elrendelte, a mohamedánság mégis fellázadt s a több helyt visszamaradt reguláris török csapatok által támogatva, felvette a harcot a megszálló csapatokkal. Ez a körülmény, továbbá a legnagyobb részében járhatatlan terep és a kedvezőtlen, esős időjárás rendkívül megnehezítette az előnyomulást. Hogy mindezek ellenére a főváros megszállásával csak egy napot kés-tek, az a csapatok sokszor emberfelett való kitartásának volt köszönhető.

A kor szelleme, intézményei hozták magukkal, hogy a magyar nemzet a maga erkölcsi és fizikai súlyát a hadjáratban nem tudta kifejezésre juttatni. Hiszen a főparancsnok, a magyar történelemben olyan gyászos szerepet játszó Philippovich József tábornagy, a határ átlépése előtt azzal biztatta hadiparancsban a katonáit, hogy „a kétfejű sas szárnyai alatt nagyszerű dolgokat fogunk művelni.“ Nem meglepő, hogy a nagyobb és nehezebb hadivállalatoknál rendszeren a legjobb magyar ezredeket, a 38., 46. és 52. ezredet alkalmazták. Magyar sors, hogy veszteségünk arányszáma a legnagyobb volt.

A történetírás még nem foglalkozott kimerítően ezzel a kérdéssel. Még nem írták meg a hadjárat monografiáját. De az epizódokból meglehetősen sok ment át már a mindinkább fogyó résztvevők révén a köztudatba. A kecskeméti róm. kath. templom falán emléktábla örökíti a hadjáratban hősi halált halt vitéz 38-asok nevét s az évfordulón az ezred kötelékébe tartozott területről összejövő bajtársak felújítják a régi emlékeket.

Kenedy Géza többször fordult írásaiban ezek felé az emlékek felé. (Lóporfüst. 1904. — A hodsza meséi. 1924.) Most aztán egybefoglalva mondta el mindazt, amit látott, tapasztalt, átélt. Kedves az ilyen visszaemlékezés azoknak, akik átélték az eseményeket. Értékes és tanulságos azoknak, akik távoli szemlélői az eseményeknek, mert belőle a magyar áldozatkészség, önfeláldozás, a magyar katonai erények soha el nem homályosítható képei ragyognak az utódok felé. Mint ilyen, tehát „tanuságtétel“, amint könyve elején József királyi herceghez intézett ajánlásában mondja. Ez adja meg könyve értékét.

Egy súlyosabb tévedésére kell rámutatnunk. A 38. gyalogezred helyének megnevezésénél Kecskemétet következetesen felcseréli Cegléddel. (100. lapon: „ceglédi híres 38-as“; 151. lapon: „38. (ceglédi) ezred“; 157. lapon: „ceglédi“; 171. lapon: „38. Mollinári, ceglédi ez-

red.”). Ezt a hibát a magyar vörnek anyai dicsőséget szerzett Mollinányak érdeméért nyomatékkal kell kiigazítanunk. Mert ezt a büszkeséget Keeskemét úgy sem engedi át Ceglédnek! *Ványi Ferenc.*

Angyal Dávid: Szakaszok Magyarország újabb történetéből. (Kultúra és Tudomány, 62.) Budapest, Franklin-Társulat, 1928.

A Századok és Budapesti Szemle hasábjain az utóbbi években megjelent cikkeit foglalta egy kötetbe a szerző. Sokan ilyen esetben fölöslegesnek ítélik a hozzászólást a munkához, pedig a jó munka ilyenkor is megérdemli, hiszen amikor a folyóiratban megjelent, akkor úgy sem méltatta senki, sokan tudomást sem szerezhettek róla, mert mindenik folyóirat elterjedtsége korlátolt. Angyal Dávid munkája mindenesetre megérdemli a figyelmet.

Széchenyivel foglalkozik a munka gerince a Viszota Gyula szerkesztésében kiadott ifjúkori naplók és a Károlyi Árpád által kiadott döblingi iratok alapján. Ez a rész nemcsak legterjedelmesebb, hanem legélvezetesebb olvasmány is a kötetben, a finom lélekrajz mesterének mutatkozik benne Angyal. Vetekedik ezzel a résszel a Tisza István emlékezetéről szóló, szintén alapos kutatás után és mély lélekismerettel megírt tanulmány.

A kötet elején Ferenc császár gyanakvó korát jellemzi két kisebb jelentőségű, de igen érdekes magyar politikai pernek ismertetése.

Neonacionalizmus. Gróf Klebelsberg Kuno összegyűjtött ujságcikkei. Budapest, Athenaeum, év n. 313 lap.

Aki esztétikai szépségekben gazdag olvasmányt vár ettől a kötetből, az csalódní fog. Klebelsberg Kunó maga is mondja, hogy ő a szép szavaknak nem embere. Ha mestere volna is az ékesszólásnak, alig lehetne vární tőle, hogy a miniszteri munka izgalmái közben ideje legyen fuomra csiszolni mondanivalóját. De ha szépségben nem is, érdekesség dolgában fölveszi a versenyt a kötet bátran a legtöbbet emlegetett könyvekkel is. Megismerjük belőle általában a magyar közoktatási minisztérium munkakörét, de megismerjük Klebelsberg Kunót is.

Sokkal nagyobb úr a magyar közoktatási miniszter, mint a köztudat képzele. Több mint kétmillió lélek áll vezetése alatt: az összes magyar iskolák tanulóerege. A nemzet negyedrésze van gondjaira bízva, és ezenfelül is számtalan igen fontos szellemi és erkölcsi érték. A közoktatási miniszternek, mint a művészi ügyek legfőbb hatóságának, fáj elsősorban, hogy nálunk köz- és magánépítkezésnél, nem gondolnak eléggé a városszépítésre. Nálunk megtörténhetett az, hogy a klasszikus szépségű igazságügyi építkezéseket eldugták egy keskeny utcába, a börtönviseltekről közmondásosan ismert Márkó-utcába. A lipótvárosi bazilika, az Operaház szintén eldugott helyen áll, viszont a gyönyörű Andrássy-út belső végénél a sétáló közönség kedvteléssel nézegetheti a baksör ugránczó hirdetését. A közoktatásügyi miniszternek fáj a feje azért, hogy századokkal ezelőtt Dürer Albert és

annyi más jelesünk külföldön volt kénytelen elhelyezkedni a magyar környezet meg nem értő közönye miatt.

A könyvnek címet adó neonacionalizmusról szóló cikkei mutatják, hogy ha Klebelsberg véletlenül gazdasági miniszter lett volna, minden erejét erőtermelésre fordította volna. Ő igyekszik vezetni is a nemzet szellemi életét, de főgondja az, hogy a nemzetben élő erők megkapják a munka lehetőségét.

Foglalkozik természetesen napikérdésekkel is. A közoktatás ügyét nagy nemzeti szempontból fogva föl, megállapítható könyvből, hogy az iskolába iratkozást nem tekinti olyan szerződésnek, amely állásadásra kötelezné az iskolát. Nemcsak annak kell tanulnia, aki tanultságából akar megélni, tanulnia kell annak is, aki gyakorlati pályán működve, látszólag nem is szorul tanulásra. Megemlíti aggodalmait, amelyek a levante-mozgalom és cserkészlet szervezésekor fogták el. Valóban el kell ismernünk, hogy a magyar oktatószemélyzet nagyszerű munkát végzett ennek a két új szervezetnek kiépítésében és nem azt kell csodálnunk, hogy panaszok voltak az új intézményekkel szemben, hanem azt, hogy az egész országra kiterjedő két ilyen nagy mozgalom megindítása olyan kevés panaszra adott okot.

A mai viszonyokra jellemző, hogy a miniszter gyakran ellenzéki szónoknak tűnik föl. Nálunk ma aránylag csekélyszámú az ellenzék, Klebelsberg rá is mutat arra, hogy a közjogi sérelmek megszűnésével nemcsak a panaszok anyagát vesztette el az ellenzék, hanem ősi választókerületeit is, az alföldi magyar kerületeket. Most megszűnt az az állapot, hogy nemzetiségi kerületekből toborzott képviselő-gárda védje a kormányt az ellenzékkel szemben, így magának a miniszternek kell fölpanaszolnia a hiányokat, s elárulnia ezzel azt, hogy mikor valamelyik kormány az ellenzék vádjaira válaszolva a helyzet folytán, a meglevő állapotok védőjének tűnik föl, olyankor igen gyakran lehetséges, hogy maga a kormány legjobban ismeri a hiányokat.

Ennek fölismerése mutatja, hogy Klebelsberg történész. Szintén erre vall az a megkülönböztetés, melyet a mai nemzedék és a közelmúltnak közösségek elleni harcban felnőtt nemzedéke közt tesz, még jobban kidomborítja történetírői mivoltát több történeti tárgyú cikk, melyek közül egyik Tisza Istvánról szól.

A gyakorlati politikust mutatják azok a cikkek, amelyek belső békét hirdetnek, higgadtságra intve a társadalmi osztályokat, a különböző vallások híveit, — az olasz fasizmussal való ismételt foglalkozása.

Aki a magyar szellemi élet jelenségeit nem statisztikából, hanem mozgásukban akarja látni, az ebben a könyvben fogja megtalálni azt, amit keresett.

Török Pál.

Rexa Dezső: A Nemzeti Színház megnyitásának története. Budapest, 1927. A vármegye kiadása. 99. l. 1.18 mell. 4. r.

Ez a mű a „Pest vármegye és a Nemzeti Játékszín” c. sorozatos kiadvány első kötete. Pest vármegye a Nemzeti Színház fennállásának 90-ik évfordulójáról megemlékezni óhajtván, e mű kiadását 1927. feb-

ruár 26-iki ülésén határozta el, megbízván egyúttal e feladattal Rexa Dezső vármegyei főlevéltárnokot és színészettörténetünk régi munkáját. Rexa úgy színészettörténeti írásaival mint ízléses amatőrkiadások sajtó alá rendezésével régen ismertté tette nevét, melynek cseugését e munkával öregbítette. Mi sem természetesebb minthogy a megjelenés nem késlekedett s decemberben a mű elhagyta a sajtót. Rexa munkájában kerüli a tudákos nagyképüségét. Szerény igényü, meleg hangú, a tárgyszeretet diktálta rajongással telt, egymáshoz füzött, gazdagon és sokszor új, ismeretlen képekkel, hasonmásokkal illusztrált cikkekből áll e könyv. Nagy szeretettel festi az erősezü alispán: Földváry Gábor egyéniségét, a táblabíró-világ képét, Eberl Károly építö-mester, továbbá Telepy György színész színházépületi terveit, Széchenyi István állásfoglalását s így tovább. Igen tanulságos az a névjegyék, mely a felajánlott és tényleg befolyt segélyekről szü. Ami a tipográfiai kiállítást illeti, alig van néhány olyan hely, aminek tipográfiai képe kifogásolható s ezért a szokásos csüf nyomdatermékek közül örvendetesen kiválik s az Egyetemi Nyomda igyekezetét dícséri. Különösen kedves, igazi amatőr-gondolat volt Rexa azon ötlete, mellyel a Színház megnyitó darabjának, Vörösmarty: Árpád ébredésének, az eredeti Trattner-féle kis 8-rétü első kiadása után hü utányomását a kötés hátsó táblájára erősített tarsolyban mellékelte. *Isoz Kálmán.*

Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal. I. rész. (1841—1843.) Budapest. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat. 1927. CLXXVIII+846 l.)

A Magyar Történelmi Társulat hatalmas vállalatának, *Magyarország újabbkori történetének forrásai*-nak tekintélyes sorozatát képviselik gróf Széchenyi István munkái, melyből eddig hét kötet jelent meg. E nagybecsü köteteket a kritika és mévelt magyar közönség elismeréssel és szeretettel fogadta. Napjaink megpróbáltatásai között egyre szélesebb érdeklődéssel fordul népünk az ihletett lelkü, nagy vates felé, ki széleskörü tudásával és idegesen érzékeny lelkével messzi jövőre ható programot jelölt ki a magyar nemzetnek.

Az eddig megjelent kötetek a legalaposabb bepillantást nyújtják „a legnagyobb magyar“ fejlődésébe, komplikált, érdekes lelki életébe, sokszor szánalmat keltö vergődésébe és megrendítö tragédiájába, a jelen kötet pedig életének legérdekesebb, hazánk történetére is nagy-jelentőségü epizódját deríti fel: Kossuth Lajoshoz való viszonyát. — A cím ugyan kevesebbet ígér: írói és hírlapi vitáját Kossuth Lajossal, — de nyomon kíséri a két nagy férfiü viszonyát attól a pillanattól, midön gróf Széchenyi István figyelme Kossuth felé fordult.

A gondosan összegyüjtött anyagot alapos bevezetés előzi meg, amely nem elégszik meg a két nagy nemzeti hös viszonyának ismer-tetésével, hanem igen sikerült korrajz keretébe helyezi öket. Ismerteti a szabadelvü mozgalmak történetét, a francia forradalom hatását szel-lemi életünkre, Széchenyi célkitüzését, a pesti és vidéki kaszinók életét és politikai hatását, a magyar ifjúság politikai szerepét, Széchenyi-nek szakítását Wesselényivel, amellyel kapcsolatban tűnik fel Kossuth Lajos. Ismerteti Kossuth ifjúkori szereplését és Széchenyi ellenszen-

vének okait, mely az első pillanattól kezdve inkább személyi anti-pátiában gyökerezett és csak lassanként erősödött meg tárgyi ellentétek alapján. Az utóbbi alap megszilárdulván, Széchenyi egy nagyobb-szabású támadást intézett Kossuth és az általa szerkesztett *Pesti Hírlap* ellen *Kelet népe* című munkájában. E támadás szokatlan érdeklődést váltott ki, pro et contra a röpiratok és újságcikkek egész sora jelent meg, melyeket szerző egyenként ismertet.

A megindult harc ettől kezdve tovább folyt Pest vármegye közgyűlésein, a Leipziger Allgemeine Zeitung-ban. Ujabb tápot nyert a harc Széchenyi híres akadémiai elnöki megnyitó beszéde folytán, melyben nemzetiségi politikánk fölött tört pálcát és amely végleg elválasztotta őt a tulzó ellenzékétől. Ez után ellenzéki részről még elkeseredettebben támadják, mint a *Kelet népe* megjelenése után, viszont Széchenyi is nagyobb nyilvánosság előtt, a *Jelenkor* című lapban folytatja a vitát. Cikkei között különösen „Wesselényi és Kossuth” című nagyobb cikksorozata keltett feltűnést. E sorozatban ismerteti a saját politikai pályafutását, céljait, Wesselényivel való ideális barátságát, — majd a viszonyok változását, a kormány jóakarátának kétségtelen jeleit, mely a nyílt oppositíót feleslegessé teszi. Ezzel szemben Kossuth és Wesselényi egyre szélsőségesebb magatartást tanúsítanak, „felsőbbbségi nimbusukban a nagy köblüeket lelármázva, a felhevítetteket felingerelve, a józanabbakat elkedvetlenítve, zsarnokilag monopolizálják a haza ügyeit.” Kossuth veszélybe viszi a hazát, és visszaél Wesselényi nevével. őt használva fel dorognak ellenei lesujtására és támaszul saját magának kitüntetésére. Természetes, hogy a támadást Kossuth is viszonzta és mindkét oldalon elkeseredetten folyt a vita. A közönség a besugózték jelentései szerint meg is unta a hosszú vitát, a végén már nem is olvasták Széchenyi cikkeit, aki népszerűségéből sokat veszített. Maga Kossuth is a hírlapi vita második periódusában megállapította, hogy „1. a vita eddigi hírlapi modora unalmat keltett, 2. hogy a *Pesti Hírlap*nak nem ártott sem erkölcsi, sem anyagi szempontból, 3. Széchenyi ellenben magának többet ártott, mint amennyit ellenségei tíz éven át árhattak volna.”

Széchenyi azonban tovább folytatja. A sokszor ellaposodó és ismétlései miatt unalmassá váló cikkek között a *Vieuxtemps* és adóvita érdemel figyelmet. A kötet ezen cikkek ismertetésével és közlésével zárul. Aki figyelmesen olvassa a kiváló, eddig ismeretlen adatokat és a teljes terjedelemben közölt vitairatokat, egy nagy tragédia megragadó részleteit ismeri meg. Látja gróf Széchenyi Istvánt, amint óriási munkával megmozgatja a nemzetet, hogy reális munkával létének új alapjait lerakja; és látja tanítványait színes jelszavakkal és a „közbirodalmi kapcsolat” figyelmen kívül hagyásával tullicitálni őt.

A vitában mindkét oldalon sok a személyeskedés. Ha egy-egy cikket kikapva olvasunk, csupa személyeskedésnek tűnik fel, különösen Széchenyi cikkei. Az egykoruak is úgy látták ezt és Kossuth iránt való ellenszenvről és féltékenységről beszéltek, mintha Széchenyit az bántotta volna, hogy másnak is van eszméje és mondanivalója; azou-

ban a vitairatok áttanulmányozása alapján kétségtelenül meg lehet állapítani, hogy Széchenyi igen komoly elvi alapon áll és egy gyors átalakulás veszélyeitől akarja megóvni a hazát. A közbirodalmi kapcsolat, a kormány semmibe vevése, a nemzetiségek érzékenységének, elkeseredésének felkeltése tényleg meg is bosszulta magát.

A mintaszerű szövegkiadáshoz csak annyit jegyzünk meg, hogy mai körülményeinkhez képest talán felesleges volt néhány amugy is ismert és könnyen hozzáférhető darab (Kelet népe, Garat), valamint néhány lényegtelen cikk lenyomatása, de viszont nem árt, ha a nagyközönség együtt találhatja az egész anyagot.

A könyv kiállítása az előző kötetekhez méltó és becsületére válik a kiadó Magyar Történelmi Társulatnak.

R. Kiss István.

Horváth Jenő: Magyar diplomácia. A magyar állam külpolitikai összeköttetései a bécsi végzésektől a kettős monarchia felbomlásáig, 1815—1918. Budapest, 1928. 8°. 202 l. Ára 10 P.

A diplomácia jelentőségét a nemzetek a balsors napjaiban szokták leginkább felismerni. Mi is most érezzük át, saját kárunkon tanulva, hogy mily kevés gondot fordítottunk eddig külföldi összeköttetésünkre s mily kevés fogékonyság és érdeklődés mutatkozott nálunk a külpolitika iránt. Sajátságos helyzetünk a kettős monarchia államszervezetében idézte ezt elő, kevés módunk és alkalmunk lévén a külpolitikába avatkozni, melynek terén rólunk, nélkülünk mások, többnyire idegenek intézkedtek, Bécsből az udvar s a közös külügyminisztérium irányítván a külpolitikát.

Más volt a helyzet nemzeti királyaink korszakában. Az Árpádok, Anjouk, Mátyás korában, mikor Magyarország Európa egyik leghatalmasabb állama volt, magyar diplomaták sürögtek a külföldön. A Habsburg-korszakban csak a különálló kis Erdély üzött magyar nemzeti politikát, járattván serényen követeit (leginkább székelyeket) Londontól Konstantinápolyig, Stockholmtól, Varsótól Velencéig, Rómaig. Magyar nemzet diplomácia a mohácsi vésztől a legújabb korig csak a nemzeti fölkelések és szabadságharcok idején működött szörványosan.

A régi magyar diplomácia története nincs megírva összefüggően, a legújabb korét is hézagosan ismertük eddigelé.

Horváth Jenő nagyértékű műve a legutóbbi száz év korszakától (a bécsi kongresszustól a világháború befejezéséig), hézagpótló, nagybecsű munka, mely a magyar történelemnek több fejezetét jelentékenyen világítja meg. Szól a *reformkorszak diplomáciájáról* (1815—48.) s ebben gr. Széchenyi István és Kossuth külpolitikájáról; majd a *szabadságharc diplomáciájáról* (1848—49-ben), a nyugati s keleti kapcsolatokról, francia, angol, amerikai, balkáni tárgyalásokról, az orosz beavatkozásról. Az *absolutismus diplomáciája* (1849—1861.) után legközvetlenebb érdekességű a *dualismus diplomáciája* (1867—1918.), mely a legújabb kor történetének kulisszatitkaiba világít belé, a háborút megelőző és előkészítő eseményeket, titkos fondorlatokat, főként az orosz méregkeverést a Balkánon tárja fel a maga céltudatos, alattomos eszközeivel a monarchia szétrombolására. Végül a háborúért való felelősséget s a nemzetiségi kérdés ürügyét tárgyalja éles kritikával.

A tudós író és szorgalmas kutató nagyszabású művében mintegy 4000 darab okiratot használt és sorolt fel jegyzetben, nagyrészt a bécsi és budapesti levéltárak és külügyminisztériumok hivatalos aktáiból. Gazdag adathalmaza új világításba helyezi legújabb történetünk nem egy homályos részletét.

Az értékes művet Pfeifer Ferdinánd (Zeidler-testvérek) könyvkereskedése adta ki.

Szádeczky K. Lajos.

Ossendowski: A sötét Kelet árnyéka. Ford.: Balassa József. Franklin-Társulat. 148 l. Évszám nélkül. Ára 10 P.

Oroszország már a nagy háború előtt is mint a misztikum megtestesülése jelent meg az európai népek képzeletében. Kettős képcvoit minden tekintetben. A nyugati műveltség emlőin nevelkedett intelligencia s a legvadabb babonával átítatott muzsikok, mintha távoli világok lakói s nem egyazon fának a hajtásai lettek volna. A passzív alacsonyabb néposztály, a durva önkénnyel uralkodó cári uralom, az orthodox aszkétizmus mellett tenyésző nemzetközi szabadosság álmata, primitív életét élő falusi nép s a legvadabb orgiákban tobzó városi intellektuellek adták ezt az erős kontrasztot. Az óriási szakadék a műveltebb osztályok és a köznép között, a demokrácia túlzásai, az osztálygyűlölet túltengése olyan feszültséget sejtettek már évtizedekkel ezelőtt hogy az orosz kolosszus minden megmozdulását aggódva figyelte már akkor is az európai közvélemény.

Igy vagyunk most is Oroszországgal. Érzékenyen felfigyelünk minden hirre, amit a „vörös cárok“ országa felől hoz a magánértesülés vagy a népbiztos elvtársak guruló rubeljei által megfizetett „jóindulatú“, szépítgető tudósítás.

Igy azután érthető, ha a közönség fokozódó érdeklődéssel fogad mindenféle könyvet, ami Oroszországgal foglalkozik. Ossendowski. ki többször bejárta a roppant birodalmat, a Balti-tengertől egés a Csendes-óceánig, a bolsevizmus és a háború előtti Oroszország lelki és erkölcsi képét rajzolja meg ebben a könyvében, feltárva azt a szörnyű erkölcsi romlottságot és gyengeséget, amely a szélhámos álpróféták, köztük legfőképpen Rasputin, tervszerű munkálkodása révén még a legmagasabb udvart is hatalmába kerítette.

A szovjet-autokraták véres keze s politikája csak jobban kimélyítette a szakadékot a család, az egyház, a társadalom s az egyén között. „A bolsevizmus vörös zászlajának s az anarchia fekete zászlajának a civilizált világra hagyott (kétes) öröksége lesz az a homerosi feladat: megmenteni Oroszország népét, megtanítani dolgozni és újra felébreszteni kulturális ösztöneit“.

Vajjon mikor kezdhethük el? Azt Ossendowski sem tudja?

Kondói Kiss József.

Az Uj Magyar Képtár. A múlt hó utolsó napjaiban új művészeti múzeummal lett gazdagabb fővárosunk: a Régi Múcsarnok Andrassy-úti épületének első emeletén megnyílt az Uj Magyar Képtár. Pikturánk és grafikánk jelenét s ennek a jelennek közvetlen előzményeit

mutatja be a gyűjtemény megalkotója és rendezője: Petrovics Elek, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója. Munkája nem volt könnyű; nehéz is oly választó vonalat találnunk egy élő művészet sokféle irányba ágazódó, fejlődő folyamatában, melyen túl maradjon, a mi a múltra, s innen kerüljön mindaz, a mi a jelenre tartozik. Különösen nehéz ez nálunk, ahol a 80-as, 90-es évek irányzatainak is akadnak még fölös számmal követői az élő művészek soraiból. Már pedig ennek a képtárnak az élő művészet képtárának kellett lennie, anélkül azonban, hogy elveszne a mai forrongó irányzatok káoszában. Ezt a választó vonalat találta meg Petrovics Ferenczy Károlynak ma már múzeális értékűvé vált pikturájában s e köré csoportosította az azóta élő és uralkodó festői irányzatokat képviselő művészek műveit. S ebben a csoportosításban csaknem mindenkinek jutott hely, az új magyar képtárban, kivéven azokat, akik egész működésükkel a régebbi múltéhoz vannak elválaszthatatlanul hozzáfűzve.

Pedig az új magyar piktura minden számottevő tagjának megfelelő elhelyezése szinte megoldhatatlan feladat elé állította Petrovicsot, hiszen oly kevés volt a rendelkezésére álló tér. Annál nagyobb dicséret illeti, hogy ez neki csaknem teljes mértékben sikerült. Izelitőt nyújt emellett a legmodernebb expresszionista, sőt a végletesebb fajtájú magyar pikturából is, igen szerencsés kézzel és tapintattal választja ki ezek közül a legjavát. A külföldi múzeumok hasonló jellegű gyűjteményeiben már régen helyet kaptak ezek az alkotások, melyek mégis csak korunk művészi életét reprezentálják; nálunk is igen helyén való volt ezeknek, legsikerültebb példákban, a kiállított anyagba való beiktatása. A nagy ízléssel, szeretetteljes odaadással és ritka tudással rendezett képtárt és grafikai gyűjteményt a magyar szobrászat néhány jelesének új művei teszik még érdekesebbé. Most már az a fontos, hogy az *Új Magyar Képtárt* ne múzeumnak, hanem élő képtárnak tekintsék az illetékesek, s anyagát akkor és annyiszor frissítsék föl majd, ahányszor szükségesnek fog mutatkozni, hogy megfeleljen a nevében foglalt gondolatoknak. Olvasóinknak pedig őszintén ajánljuk, keressék fel minél többször az élő magyar művészetnek ezt a szép hajlékát.

—n. —n.

R. Berde Mária: *Téltutó. Elbeszélések.* Cluj—Kolozsvár 1928. 8-r 177 l. (Pásztortűz-Könyvtár II. sz.)

Éppen hetven éve annak, hogy Gyulai Pál egy szép dolgozatban (Írónőink, Pesti Napló 1858.) tisztázta a női lélek költői hivatottságának a kérdését, kifejtve, hogy — egy-egy nagyon ritka kivételt leszámítva — a nő — a költői alkotó munkásság terén természetszerű hátrányban van a hasonló talentumú férfival szemben, — viszont a költői munka területének vannak olyan parcellái, ahol a nő egyénisége a férfiénál otthonosabb, sőt egyenesen pótolhatatlan: t. i. a nők gondolat- és érzelmvilágának lélektani specialitásai terén.

Minthogy pedig a legutóbbi emberöltő — mondhatni — éppen a női emancipáció jegyében telt el, ezért a női lélek különleges világának ismeretlen mélységei tárultak fel, vagyis a költői tehetségű

nők számára a mondanivalók anyaga óriási mértékben felgazdagozott. Ez a tény nemcsak magyarázatát adja, hanem jogosultságát is jelenti irónóink legújabbkori rohamos felszaporodásának és bátor előretörésének.

A maga természetes munkakörében dolgozó magyar irónőnek nincs jellemzőbb és rokonszenvesebb példája Berde Máriánál. Szemlélet- és kifejezésmódja egyaránt rávall a női lélekre, tárgyválasztásában, alakító eljárásában, művészi érdeklődésében, ízlésében, stílusában mindig és mindenütt érezzük, hogy nem férfi-, hanem női íróegéniséggel van dolgunk.

Világnézetét valami halk szomorúság hatja át, mely abból a fájó tudatból táplálkozik, hogy a nő sorsa a teremtés megfellebbezhetetlen akarata szerint is mostohább, mint a férfié; a férfival szellemileg egyenlő rangúvá emelkedett modern nőre nézve pedig a lelki differenciálódás szintén sokkal inkább a szenvedés, mint a boldogság terén jelent új lehetőségeket.

Hosszú sorban vonulnak el előttünk, megkönnyezni való sorssal szerzőnk mostani kötetének nőalakjai is. Klaudina, aki habozás nélkül kész feláldozni jóhírért a szerelmi szenvedély parancsára, de látnia kell, hogy a férfira nézve a szerelemnél magasabb érvényű parancsszó is van (*Télutó*). Judith, akit menyasszonyi boldogságának tetőpontjáról taszított le a multjáért lakoló vőlegény öngyilkossága s most gyakorolja magát a sziv igényeinek végleges elnémításában (*Kifüstölés*). Druziánna, akit fiatalos ártatlansága szolgáltat ki egy könnyűvérű gróf-úrfi szerelmi vágyának s a korai halálnak (*Vargabetű*). Kandazó, aki mindenét kockára veti Timurért, noha Timur önzésében csak eszközzé válik a leány sorsa. (*A tükör*). „Hugocska“, akit szüziés szerelmének csalódása öngyilkosságba kerget (*Hugocska*). Az asszony, akinek a hajában az első ősz szálát veszi észre megdöbben kiábrándulással a szerelmes férfi (*A kert nem tud róla*). A szerető, aki meghalt ideálját nem meri külsőleg gyászolni, hogy meg ne zavarja a törvényes özvegy illúzióját (*Két gyász*). Weinmüller Franciska, akinek hódító varázsa a tizenhétéves Jókaival szemben félgyőzelmet arat, mely fájóbb az egész vereségnél (*Franciska tüzzel játszik*). Eszter, a tanárnő, akinek nemes egyéniségében fájdalmas küzdelem árán birkózza le a tanítvány iránti szerelmet a női szemérem és a józanész (*Vipera*). Anna, aki tíz évvel idősebb a férjénél s fájdalmas beletörődéssel vonja le magára nézve a különbség konzekvenciáját (*Olafja*).

E kedves bánatú kis elbeszélések cselekvényének a lényege a szereplők lelkében játszódik le; környezetrajzra nem igen jut hely, szükség sem igen van rá. Néhány darab háttéréből mégis szépen elénk rajzolódik az erdélyi couleur locale, részint mint országos érdekű politikai helyzet (*Télutó*: az 1848—49. utáni évek), részint mint a társadalmi élet különlegessége (*Vargabetű*): a székely faluban a gróf-úrfi közelebb van az egyszerű lakossághoz s könnyebben jut vele érintkezésbe, mint másutt), részint mint népeleti habonás tünet (*Reservation*: az oláh paraszt rettegése a „prikulics“-tól) stb.

Bonyodalmas meseszövegről szó sincs. Szerzőnk törekvése majdnem éppen az ellenkezőjére irányul ennek. A *Télutó* című megnyitó darab cselekvényében még van egy kis külső bonyodalom is, de a többinek a szépsége éppen az egyirányú (lelki) elmélyítésben, holmi ríktó eszközök teljes mellőzésében érvényesül. A Hugocska című drámai kis egyfelvonásosnak a kifejelete nagyon szép példa arra, hogyan lehet a némaságig leegyszerűsített ábrázolásmóddal lélekbemárgató arámai feszültséget s valódi művészi hatást előidézni. A *Kifüstölés* című darab befejező mondata viszont bravuros ügyességgel, meglepetésszerűleg oldja fel az egyre feszültebbé váló lelki állapotot. A *Tükör* című elbeszélés az egyetlen kivétel; a cselekvény keretének E. T. A. Hoffmann-szerű fantasztikuma és a tárgy exotikus romantikája valahogy kéri a gyűjteményből.

A stílus nőies szépségű; színes és üde, mint egy izléssel összeválogatott virágcsokor. Szinte már-már sok is a metaforás kifejezés, a természet tárgyait és jelenségeit megszemélyesítő lírai szemléletmód eláradása, de végül még sem sokalljuk, mert mindig finoman artisztikus marad.

A kötet két darabjában szerzőnk témaválasztása érdekesen találkozik egy-egy jelenkori főrfinovellistánkéval. A *Két gyász* című elbeszélés pontos és méltó pendantjaként hat MórícZ Zsigmond *A koszorú* című novellájának (a *Tavaszi szél* című kötetben.) A *Franciska tüzzel játszik* c. pedig a maga nőies tapintatával magasan fölötte áll a Szini Gyula Jókai című regényes életrajzában (1928.) olvasható azonos tárgyú részleteknek.

Berde Mária legújabb kötete nemcsak esztétikai tekintetben elégit ki bennünket. Ime egy emancipált, diplomás nő, aki modern tud lenni anélkül, hogy erkölcsi érzésünket a legtávolabbról is megsértené. A *Télutó* című darab hazaszeretetre tanít, még pedig Erdély mai helyzetére is kitűnően illő analógiával. A többi novella is az életproblémák mélységesen komoly megláttatásával erkölcsi magunkbaszállásra készítet bennünket. Berde Mária nemcsak az iskolában, hanem költői alkotásában is — nevel. *Zsigmond Ferenc.*

Somfay Margit: Vénusz jegyében. Történelmi regény. 8r. 382 l. Budapest, Stádium. (1928.)

A XVI. század nagy magyar troubadourjának zaklatott élete, jellemének és költészetének ellenmondásai gyakran foglalkoztatták íróinkat. Közülök többen igyekeztek megértetni sorsát és lelkét s próbálták bevilágítani ezeknek éles szakadékaiba. Erre a feladatra vállalkozott *Somfay Margit* is terjedelmes történeti regényében, melynek keretét készen kapta az irodalomtörténettől. Ebbe a keretbe művészi alkotást kellett foglalnia: egységes képek a költő szívéletéből s ezen történeti adatok hézagait az események lélektanij indokolásával, a lélekrájj elmélyítésével kellett kitöltenie.

Balassa pályájának legnagyobb rejtélye bizonyára az, hogy szenvedélyes, esélcsap lelkét sok gyorsan föllobbanó lángolása közt hogyan tudta állandó ígézete alatt tartani *Losonczy Anna*, a feledhetetlen

eszménykép. Ez foglalkoztatta legerősebben Somfay Margit képzeletét is, regénye Balassának főként „Vénus jegyében“ vívott küzdelmeit, emésztődéseit tárgyalja. A regény középpontja Losonczy Anna iránt érzett szerelme. A szerző nagy elmélyedéssel igyekszik fényt deríteni egy nagyszerű emberpár tragikus szerelmére, de még így sem tud több világosságot vetni erre a különös, szenvedélyes vonzalomra, mint amennyit kiérezhetünk Balassa költeményeiből is. Erejét felülmúlta feladatának nagysága. Ennek sikeres megoldásához mélyebbre ható intuíció, a lélekelemzésnek nagyobb biztossága, a költészetében vallomást tevő lélek halkabb hangjai iránt is fogékony érzékenységnek finomabb adománya s mindenekeelőtt a témájára irányuló koncentráltásgnak tudatosabb s éberebb képessége lett volna szükséges.

A szerző inkább életrajzot írt, mint regényt; könyve ahhoz a műfajhoz áll nagyon közel, melyet régebben „regényes pályakép“-nek neveztek. Nem formál egységes költői cselekvényt Balassa életének egy lélektani szállal egymáshoz kapcsolódó eseménysorából, hanem jóformán egész életét elmondja. Húsz esztendő t ölel fel a költő életéből a regény; ez sokkal terjedelmesebb idő annál, hogysem a cselekvény szála it a lélektani fejlődés útján ereszthesse az író.

A regény hőstét, Balassa Bálintot a ránkmaradt adatok nem egy pontban talányos, érthetetlen vagy nehezen megmagyarázható jellemnek mutatják. De az ilyen alakok annál nyugtalanítóbb erővel szokták megkapni a lélektani elmélyedésre hajló író képzeletét. Vonzó és hálás feladat elmerülni egy lélek titkának megértésébe, kinek verseiből árad a költői kedély, de tetteiben halvány csilláma sem ütközik ki ennek. Somfay Margit kissé elszínteleníti ezt a sokrétű lelket azzal, hogy nagyon is csak a szerelme emeli ki rajzában, míg a költő, a vitéz, a kalandor kissé háttérbe szorú l. Nem eszményíti lelkének szilajságát, de viszont nem tudja genialitását annyira éreztetni, hogy ez enyhítené jellemének vadságát. Így nem egyszer ellenszenves hatást tesz ránk, nem látjuk az erőszakos és szenvedélyes férfi mögött a lánglelkű és művelt költőt. Kétségtelen, hogy ilyen jellemek festésében nagy művészi érzék kell a színek vegyítéséhez, de ez kecsgettető és hálás feladat is.

Az a felfogás, mellyel a szerző Balassát bemutatja, egészen romantikus: a legféltelenebbül csapongó, szilaj férfit egy reménytelen, eszményi érzés rabjaként ábrázolja. De nem világít rá a lélektani igazság fényével arra a rejtélyre, miért eped két évtizednél tovább Losonczy Anna után eszményi, gyöngéd, állhatatos szerelmi vágyódással az a Balassa, aki minden más nővel szemben erőszakos és csélesap. Legfontosabb magyarázója e rejtélynek bizonyára Anna egyénisége, melyről adatok nem beszélnek s így meg sem kötik a költő képzeletét. A szerző Annája sok finom vonással van rajzolva, de alakjából nem árad az a szuggesztív erő, mely megmagyarázná Balassára gyakorolt végzetes hatását. A hideg, büszke, zárkózott szép asszony ellentétéül Dobó Krisztinának üres lelkű, közönséges volta, fecsegő közlékenysége talán kelle ténél erősebben van kiélezve.

A három főalakon kívül még egész sereg szereplője van a regénynek, sok a kor jellemzésére, sok egészen fölöslegesen. Sok érdekes kép elevenedik meg előttünk a XVI. század zaklatott világából, de legtöbbször a sok adat mögött elvész a kor lelke, igaz valója. Gyakran akasztják meg az elbeszélés menetét külsőségek részletezgetései, sőt a korrajzot annyira kiszélesíti, hogy egy magyar földön hadakozó spanyol lovag elbeszélései révén az akkori európai nagy eseményekre is kitekintést nyújt.

A regény előadása jól folyó, mérsékelten s ízléssel archaizáló, de még kissé színtelen stílus. Minden gondja mellett is kirí belőle itt-ott egy pongyola-kifejezés, sőt néhány telivér pestiesség is, mint „Rozál csak egy szegény jobbágyleány volt“ (17. l.), „nem-e jön utánok valaki“ (81. l.), „felzárta a ládát“ (93. l.), „igen szeretek itt“ (111. l.), „nem tudta betartani“ (126. l.), „nem tűnt lehetetlenségnek“ (182. l.), „a fehér bőre még vakítóbbnak tűnt“ (324. l.), „nem akarom elkiabálni a szerencsémét“ (328. l.). Ez utóbbi Balassa szájából ép oly furcsán hangzik, mint a képes beszédnek az a módja, ahogyan az öreg Bári nyújaskodik Balassával: „a kígyó — görcs a farkába! — kegyelmed volt“ (86. l.).

A szerző regénye fogyatkozásai mellett is figyelemreméltó kísérlet. Bizonyosága szerint az írónő szeret elmélyedni tárgyába, de ahhoz, hogy becsvágyát siker kísérje, meg kell tanulnia a lényegest megkülönböztetni a lényegtelenről, nem elégedni meg a külsőségekkel, hanem a korok és emberek lelkének mélyére hatolni s mindennekelőtt odaadással hallgatni a művészi szerkezet követelő szavára.

Kéký Lajos.

Tass József: Szoríts Kezet. Geniusz-kiadás. 64 oldal.

Régóta figyelem és becsülöm *Tass József* verseit. Mégis friss szellő csapott meg, mikor a kötetét kezembe vettem. Elolvastam kétszer, háromszor: a frissesség nem csökkent. Az ismeretlenség himpora maradt rajtuk, mikor már rég megértettem őket. Nincs is rajtuk semmi érthetetlen. Önkéntelenül Francis Jammesre kell gondolnom. Nem, mintha *Tass József* utánérző volna. Sokkal több annál: rokon lélek. A magyar költészetben azonban ritkán halljuk ily tisztán a boldog jóság, a meleg közvetlenség, hangjait...

Tass József nem Jammeshez fogható tehetség, de férfiasabb. Nem olyan reflexív, nem olyan termően nyugtalan, de szilaj, hetyke, pattogó. Persze, morészségének vannak szakadékaí. Minden művész equilibrista. Egy szerencsétlen mozdulat: az élvezhetően üdéből műnaivitás, a mindent ölelő életkedvből „csokrétás kis kalapom, hej hova vágjalak“ magyarkodás lesz. De az efféle kisiklás *Tass József*nél ritkaság. Külön hangja van: ezt senki sem tagadhatja. Igaz, hogy ez a külön hang, csak egyféle. Nagyon jó, hogy régi versei közül fölvet néhányat kötetébe. Ezekből kitetszik, hogy próbálkozott a lényének meg nem felelő rímes formával, míg a mostani szabad versére bukkant. A „Nevetni“ című *egy-szuszra kimondott vers*, komponálóképességét előnyösen mutatja.

A magyarok közül Bartalis Jánoshoz áll Tass József legközelebb. Nemesak versének külső formájában, komponálásában, hanem közvetlenségében is. De hadd tegyem hozzá mindjárt a legnagyobb szerénységgel, hogy ez nemesak jellemzése akar lenni, hanem értékítélet is. Legalább olyan jelentős költőnek tartom, mint Bartalist. Legalább akkorák az erényei, hibái pedig kevésbé bozontosak. Bartalist Erdélyben óriás tehetségnek dobták ki, úgy hogy most már Csonka-Magyarország is figyel rá. Tass József viszont Csonka-Magyarországon él. Tehát nem vesznek tudomást róla. Sem Erdélyben, sem Csonka-Magyarországon. S ez nem akar gáncs lenni Erdély ellen, csak annak a konstataciója, hogy az erdélyiek jobban tudják önmagukkal s velünk is megbecsülni tehetségeiket, mint mi.

Marconnay Tibor.

Színházi szemle. Gyors egymásutánban hat magyar drámaíró darabját láttuk. Ez a látszatra gazdag termés egész kis vizsgát jelent a mai magyar drámából. Megmutatja, milyen téves utakon jár írónk egy része s azt is, hogy ezen az úton járni — a kor-követelte kényszerűségek ürügye alatt — nem éppen kötelező s mégis csak a becsületes úttörőnek jár ki a méltó elismerés.

Orbók Attila Fiaskám e vígjátékát az Új Színház mutatta be. A darab sokkal vázlatosabb, s hamarabb hagyta el a műhelyt, semhogy bővebben szólhatnánk róla. A szellemességben, mulattató helyzetekben nem szegény darab még utolsó simításra vár. Ha igaz az a hír, hogy külföldi útra készül, el fog kelni a lelkiismeretes átdolgozás. Ami a műfajbéli bizonytalanságot illeti, a nagyobb körültekintéssel dolgozó *Fodor László* darabjára (*Bölcsődal, Vígszínház*) éppen ilyen mértékben áll a kifogás, noha a darab külső képe ügyesen kirajzolt, nem is említve egy nagy előnyt, a Vígszínház meghatóan jóindulatú és nemes tónusú rendezését. Ha adoma-ösztvérségű három rövid felvonás különben hasonlóságot (ha nem is lényegest) mutat Orbók darabjával. Itt is, ott is, egy becsempészett csecsemő csinálja a bonyodalmat s e bonyodalom folyamán egy agglegény sorba hajló gazdag fiatalember kedvet kap a házasságra. Senki sem vádolhatja a Böcsődal szerzőjét, hogy rutinján kívül valami különösebb újdonsággal lepett volna meg. Jó vígjátékíró a darab végén rendesen rá szokott cáfolni a közönség találgatásaira, hiszen ez egyik eleme a vígjátéknak. Itt már az első felvonás végén mindent tudunk s ezt a gyors kielégültséget nem villanyozza fel semmi újság. Az a bizonyos kitűnő első felvonás, mely Fodor színdarabjaiban kárpótolni szokott a téma léhaságáért, ezúttal hiányzik. Fodor elhasznált eszközökkel dolgozik s jelentékenyen ismételi régebbi önmagát is. Így Mici, aki a darabban a rövidlejárátú barátnő szerepét játssza, kicsit halkabb, de semmivel sem ízlésesebb mása Dr. Szabó Juci riválisának. Gergely tanársegéd sem sok új vonással foglal helyet félszeg elődei galériájában. Ezek az alakok most is arra való, hogy a szerző nem mindig épületes, sőt néhol vastag szentenciáit hangoztassák és annyira határozatlan, elmosódó jelenségek, hogy a mesétől független ötletek szétoztása nem nagy fejtörést okozhatott. Azt mondanunk sem kellene, hogy György úrnak, a játék

férfihősének tudós professzorságában elejétől fogva kételkedünk. Fodornak elemi hibája, hogy nagy címek hangoztatásával igyekszik palástolni a fej dallamos kongását.

Góth Sándor, Törzs Jenő, Makkai Margit művészete kárba veszett ezúttal, mivel *Varsányi Irénnek* jutott a darab egyetlen értékes jelenete. *Rajnay Gábor* újra egy félszeg férfi szerepében túlzott. Először lépett fel színpadon egy igen megnyerő külsejű fiatal színésznő, *Zombory Mercedes*. Bízató jelenség, bár jobb szerepekben bizonyára jobban meg fogja mutatni tehetségét.

A Belvárosi Színház *Zágon Istrán: Szegény lányt nem lehet elvenni* c. darabját hozta színpadra. Rövid tartalma, ami címnek is pontosabb volna: ügyes leány a jég hátán is megél. Ez az ügyes leány, meglehetősen mesterkélt megokolással, négy fiatalember közé csöppen be. Az egyik, akit társai, holmi genealogiai tréfából fejedelemnek nevezgetnek, már régebbi ismerőse s tetszenek is egymásnak. De a fejedelemnek fel kell áldoznia magát a kvartett érdekében, még pedig érdekházassággal. Erzsike kisasszony maga is végigjártassa a hozományvadászat naiv játékát, de közben annyira nélkülözhetetlenné teszi magát, hogy, stb. *Zágon István* talpraesett kabaréíró, darabja is tipikusan kabaré-darab, melynek egész problémája és vígsága bőségesen elfért volna egy hosszabb egyfelvonásosban. A harmadik felvonás már egészen a levegőben lóg s az igazolására hevenyészett „haragszom-rád”-fordulat csak a teljes unalom hírnöke. *Zágonnak* jó „vicceli” vannak, de ez még nem elég ahoz, hogy valaki jelenetké dagasztott adomák köré egy egész darabot kanyarítson. Az első felvonás hüvösen hagy, az expozíciónak nincs meg a jóleső valószínűsége, mint ahogy végig hiányzik az igazi vígjátéki elem, csak a szerző akarataból összehoronált jelenetek következnek. A darabnál sokkal jobb egy-két színész játéka. Így igen mulatságos *Gózon Gyula* miniszteri fogalmazója, *Turay Ida* szerelmes kislibája. Már a nagyobb szerepekkel baj van. *Delly Ferenc, Honthy Hanna* lehetnek kitűnő színészek, de itten legfeljebb az ellenmondások enyhítésén fáradoznak. *Delly* igen feszes, fagyott jelenség halvány szerepében s nem tudja kialakítani az író tollában maradt komikum kedvességét. Ugyanígy vergődik *Honthy Hanna* egy vértelen szereppel; tüzrölpattant egyénisége elfakul és modorossá válik a mondva csinált szöveg hínárjában.

Sokkal nagyobb valószínűséggel dolgozik *Vitéz Miklós*, kinek *A túlbuzgó fiatalember* c. vígjátéka sikert azik a Kamara-Színházban. Éppen olyan vérszegény s a kabaré deszkáira kívánczó téma, akár a *Zágoné*, mégis a szerző nem csekély elhithető képessége biztosabb talajt épít a vékonydongájú darab alá. Ennek a túlbuzgó fiatalembernek mindenivel meggyűlik a baja, viszont minden baja jóra fordul. A főnöke bizalmatlan iránta, s távollétében mégis a szeleskedő síheder csinál fényes üzletet. Igaz, hogy fonákul, de ez a fonákság újabb sikernek forrása lesz. A fiatalember bejut egy bankba, újabb túlbuzgósággal végletekig szaporítja a bonyodalmat s egy csomó baklövéllel kiharcolja magának a rettegett bankvezér kezét, mi több, a szép és okos titkárisasszonyt, kivel mint férj és feleség visszavonul a csöndesebb ékszer-

üzletbe, a boldogságba. A darab természetesen nem nagy érték, semmis motivumai, szertelenségei méltán megérdemelték a kritika vállvonogatását. Mégis igazságtalanok lennénk, ha egy érdemét elhallgatnók: igen jó anyag két megneveltető, eleven figura megjátszására. *Uray Tivadar* frissesége, remek mozdulatai, fintorai már magukban véve talpon tartják a darabot. *Hajdú József* egy epizód szerepben, pár gesztussal és szóval komikai tehetségének csúcsán mozog. Az utóbbi időben kevés magyar bohózatot nevettek annyit, mint Vitéz Túlbugzó fiatalemberén, s ezt, ha nem is okvetlenül értéket igazol, nem szabad egészen lekicsinyelnünk.

Becsületes hazafiság hozta létre a *Tüzek az éjszakában* c. irreudenta-drámát (Uj Színház). Sajnos, ennek a műfajnak kevés hívatott művelője van. Legnagyobb s legkevésbé elkerülhető veszedelme a szándékosság, a programmszerűség, ami könnyen árthat a mélyebb költői, sőt politikai igazságnak is. *Földes Imre* darabjában is mindenáron a hódítóknak kell csúfos vereséget szenvedniök s bizonyos operett-ízzel önmaguknak túlzott paródiájává lenniök. Földes legalább ízléssel, mértéktartással teszi ezt, úgy, hogy darabja felül van a sablonos irreudenta-művek színvonalán. Az első felvonás szinte kifogástalan, reális művészettel van megkomponálva, a másik kettő már a hatásvadászat sínein fut s az események halmozásával, mesterkélt fokozásával mindinkább rekedt hangot ad. A téma igen eredeti. Egy lelkes, magyar színésztrupp elkeseredetten harcol, megszállt területen. Galád erőszakkal elveszik a színházukat, a színészek tovább játszanak egy fogadóban s tilalom ellenére *Élnek-bánt* adják. Becsületüket is pellengérré állítják, de ők nem tágítanak s *Élnek-bán*-kosztümben jelennek meg az idegen tábornok bankettjén, melyre egy hazug hírlapi cikk szerint mint behódolók kíváncsoztak. Addig sértegetik az idegen rendszert, míg le-tartóztatják őket. A tábornok mindenestre operettfigura, mivel szemben az utolsó magyar színész is mint drámai hős vonul fel, de elég ügyes keveréke a szoknyavadásznak, magyarfalónak s a becsületére kényes katonának. Szereplése enyhébb fordulatot ad az összetűzésnek, a magyar színészeket így is súlyos büntetés éri. A darabban a színházi sűgő kitűnően megrajzolt alakja tartja a lelket *Harsányi Rezső* alakítja s messze kiemelkedik a többi szereplő közül, akik jól készült műkedvelők benyomását keltik.

Az összes magyar újdonságoknál többet ér *Zilahy Lajos* legújabb drámája: *A tábornok* (Nemzeti Színház.) Az egyetlen mű valamennyi között, melynek gerince van s mely valóban egész estét jogosan betöltő darab. Nincsenek benne hajuknál előcibált jelenetek, melyek a téma szegénységét, adomaszeriűségét mutatnák. Minden jelenet, még a leg-lazábban kapcsolódó is, valószínűen illik a cselekmény menetébe, meg van okolva és színnel, hangulattal táplálja a hatását. A vígság mint tiszta fény csillan a villámtól sűrű levegőben; az emberek, akik ebben a levegőben mozognak, az élet elevenségét léleklzik belénk, s szavuk, cselekedetük husból, vérből való embert igazol, emberi szenvedélyt tár fel. *Zilahy Lajos*, ha a miliórajzban nem is, de a drámai válság festésében eddig leglekiismeretesebb művét adja.

1916. A fronttól nem messze, egy katonai kórházban, megjelenik a fiatal Judit asszony, hogy hét esztendeje harcoló férjét szabadságot tassa. A tábornok, ki mindössze negyvenhat éves, nagyszerű katona s kérlelhetetlen parancsoló. Judit hamarosan rájön, hogy hasztalan rimámkodnék s kétségbeesett fortéllyal ápolónőnek véteti fel magát. A tábornoknak azt mondja, hogy elvált asszony: így nem láthat át a célján. Hanem a közvetlen érintkezés nagy változást idéz elő a nőben; Judit megismeri s lassanként megszereti a tábornokban az embert is, szerelmes lesz bele. A katonán is a szív lesz az úr, s ezentúl szerelme is beleavatkozik intézkedéseibe. Judit felfedi előtte titkát; megegyeznek, hogy a férj hazajön, megbeszélni a válást. A tábornok kimegy a frontra s felvilágosítja a férjet a helyzetről. Ez hirtelen hevében rálő, de nem talál. A tábornok megbocsájt, a férj nem hisz, nem fogad el egy szerinte lealázó kegyet, résztvesz a rohamban s elesik. A tábornok most már — legalább egyelőre — hasztalan közelednék az özvegyhez. Judit magát tartja férje gyilkosának, hallani sem akar a tábornok terveiről, mégis azzal engedi el, hogy most képtelen a jövőre gondolni... Ez a „talán“ röviden elmondja a jövőt is és híven kifejezi az egész darab lelkiségét. Zilahy világszemléletéből fakad ez a megoldás, ki a vérnek, az új szerelem feltartóztathatatlan ébredésének, az emberi vér ösztönösségének reális hangoztatója. Az ő hősei nem ibseni, sem keményzsigmondi karakterek: akármilyen jók és nemesek, az idő, a távolság megváltoztatja őket s ki tudják heverni e változással járó tragikus rázkódtatásokat. A lelkiismeretfurdalás lassanként őszi borongássá válik s ez nem utolsó eleme a szerelemnek. A romantikus Zilahy, e reális felfogást a hétköznapi életből leste el: az szolgáltatta témáját s az védi a téma etikáját is, az usus tirannus törvénye alapján. A két szerelmes közül vádolhatóbb volna az asszony, de ugyan, melyik erkölcsi bíróság ne mentenő fel, ha csak nem a kivételesen sziklaszilárd hűség puritánjai közül való az? Így jött, így kellett lennie. Az író olyan ügyesen, folyamatosan fedi fel előttünk az asszony és a katona szerelmét, hogy nincs különösebb szavunk. De: a szükségszerűséget még sem érezzük a maga teljességében. Az élmény jórésze nem előttünk fejlődik ki, mi csak utolsó hullámaít érezzük már, befejezett tény előtt állunk. A hatás sem jut szívünk mélyéig, s az asszony megváltozását átlagosabb női jelenségnek találjuk. Az író talán egy kivételesebb nőt akart bemutatni, arra vall Judit asszony finom hangsúlyú beszéde, fennköltége, mely ime, halványabb, könnyedebb természetet takar és tár fel, már csak a válságnak a kulisszák mögé való utaltsága folytán is. De alig hihetjük, hogy ez a pár, ha minden mozdulatát előttünk játszáná is végig, nagyobb fajsúlyúvá sűrűsödnék: itt van éppen a fiatal, életvidám Zilahy, embermegfigyelésének határa. Legfeljebb nyomatékosabban hallottuk volna a esőndes asszonyi zokogásba és férfias megdöbbenésbe fojtott életöröm sikoltását. Zilahy most is regényes munkát adott: ez a regényesség a színpadon szaggatottságot jelent. Ám az ő költői nyelve, eleven fantáziája így is sajátos vonásokkal ruházta fel a történetet s nagyfokú érdeklődést tudott kelteni iránta. *Egész* mű benyomását érezzük a hiányok ellenére, a kidol-

gazás, az arányosság pedig elsőrangú. Csupán egy mellékszemély felesleges: a derék segédorvos menyasszonya, aki számunkra teljesen érthetetlenül, máról-holnapra egy csinos és ellenszenves, félig-meddig szimuláns főhadnaggyal jegyzi el magát. Ez az epizód tulajdonképpen úgy hat, mintha könnyebb lefolyású, kicsinyített mása lenne a főcselekménynek. Ott komolyabban, itt alig megokolt elpártolás egy becsületes embertől. Ott véletlen kényszerűség, egy új szerelem kicsírázása, itt afféle pillangószerű csapodárság. Végül is: kettős hűtelenség, amiből bőven elég az egyik, a Judit asszony drámája, melynek hitelét kissé rontja ez a parallel jelenség. A többi mellékalak bőven kárpótol ezért a hamis zöngéért. Itt van mindjárt a nemes grófnő, az ápolónők főnöknője, a remek genre-figura, zsémbes, emberszerető főorvos, a jobb sorsra érdemes ízig-vérig férfi és uriember segédorvos, egy fiát menteni jött tisztos parasztasszony, aki kevés mondanivalójával s tragikus térdelésével az anyai szeretet megtestesítője. A főhadnagy férj, katonái félelme és kedvence, ez a szürke középiskolai tanár, aki tudós-ember s még a fedezékben is egy történelmi munkán dolgozik; egy mulatságosan együgyű kapitány, aki nagy szakálával, semmitmondó telefonálgatásával, családapaj totyakosságával neveltet meg. Ezek a mellékszemek karakterisztikusan fejezik ki Zilahy komoly gondolatvilágát, egészséges humorát s némelyikük igazi derűt sző a dráma komor szövetébe.

A *tábornok* a legjobb Zilahy-darabok közül való. A regényes szagatottság ebben a darabjában nyilvánul legkevésbé. Talán az utolsó felvonásnak kettőtörése fejezi ki a zökkenőt, a tempó gyors nekilendülését az élmény lassabb menetéhez képest. Így is nagy haladás ez a dráma teljes kiépítése elől költői hangulatképekhez, tetszetős tablókhoz, külső hatásokhoz menekülő Zilahy drámaírói pályáján. A *tábornok* nagy sikerrel dicsekedhetik s minden bizonnyal állandó műsordarabja lesz a Nemzeti Színháznak.

A rendezés kifogástalan, a színészek szinte kivétel nélkül jól játszanak. *Bajor Gizi* áll a darab középpontjában, az ő játéka van hozzánk legközelebb. Nehéz szerepet játszik, melyről könnyű volna a kisiklás az egyhangúság, vagy a póz felé. Egy nem előttünk végbemenő élmény fokozódó izalmát kell magával hoznia a színpalak mögül s amennyire művésztől telik, ez sikerül is neki. A csöndes rezignáció gazdag skálájában egyetlen egyszer sem érzélgős s természetesen játssza szerepét a férjét menteni akaró nő halk remegésétől a kitörés nélkül való magábarogyás pillanatáig. *Csontos* kitűnő katona, amellet nagy hozzáértéssel, ízléssel adja a rettegett tábornok, az első nő előtt meghajló magányos lélek lassú melegedését, a félénk vágyakozású s egy halvány ígérettel megelégedő szerelmes szükszavúságáig. De a többi színész is nyújt egy-egy értékes pillanatképet: *Rákosi Szidi*, *Márkus Emilia*, *Abonyi Géza*, *Timár József*, *Gál Gyula*, *Hosszu Zoltán*, stb. derekasan hozzájárulnak az előadás sikeréhez. *Vajthó László*.

Zenei szemle. A *filharmonikus hangversenyeket* a modern magyar zene, sőt egyáltalában a modern zene legnagyobbarányú képviselőjének, *Bartók Bélának* új művével, *A csodálatos mandarin* című

pantomim zenéjéből formált szvittel nyitották meg. Ez a szvit néhány lényegtelen „ugrást“ nem számítva, a hasonló című pantomim zenéje, pontosabban annak első (nagyobbik) fele. A pantomimet, miután Bartók írt hozzá muzsikát, előadásra már évekkel ezelőtt elfogadta az Operaház, de meséje miatt nem mert vele a nyilvánosság elé lépni. Az aggályokat egy németországi előadás igazolta, amikor a bemutató előadás óriási botrányt provokált. A pantomim meséje az, hogy két férfi úgy akar pénzhez jutni, hogy a velük levő leányt kényszerítik, csaljon be valakit a szobába, kit aztán kifosztanak. A szegény diákot s a pénztelen férfit kidobják, végre jó a mandarin, ki heves vággyal kergeti a leányt, míg eléri végre, (NB. a szvit eddig terjed), ekkor azonban a férfiak meg akarják ölni pénzéért, de hiába szúrják, vágják, ütik, akasztják, mindig magához tér, felugrik s tovább táncol, amikor végre a leány megszanja s megcsókolja, holtan összeesik. Ezt a mesét (?) úgy magyarázzák, hogy a vágyat nem lehet elpusztítani, de ha kielégül, meghal. Azt is hallottam magyarázatnak, hogy a mandarin a hivatalos egyházat szimbolizálja s ez volt oka a botrányoknak. Ez utóbbi magyarázatot ugyan erőltetettnek tartom, de bármiként „akar“ is lenni: ízléstelen mese. Van, aki azt mondja: az a kérdés, hogy a zeneművész teljes egészében ki tudta-e fejezni tárgyát? Igen, vagy nem? Ha igen, a művészet diadalmaskodik. Ez is felfogás s nincs mit vitatkozni vele. Én azonban vállalom a maradiság vádját és sajnálom, hogy Bartók lángeszét erre a tárgyra pazarolta. Bartók zsenialitása oly magában s egyedül álló, hogy művének jellemzésére a felsőfokú dicséretnek sora sem elég. A csodálatos mandarin történéseit — színpadi kép nélkül is — kegyetlen hűséggel érzékelteti, semmi kétséget nem hagy mondanivalója iránt. Mindezeket ritmikus, hangszerelési és (Bartók-j értelemben vett) melodikus meglepetések és újdonságok árjával zúdítja reánk. A mű zsenialitását dicsérő minden superlativus feletti jelzőt készségesen s igazán aláírom, csak egyet nem, hogy: szép. (Még egyszer vállalom a maradiság vádját, mert az ettől való félelemből fakadó s őszinteség nélküli, tehát értéktelen, fellengző áradozást szívből nem állom.) Ugyanezen az estén *Bortkiewicz* Zongoraestjét játszotta Stefániai Imre mesteri készséggel. Stefániai elsőrangú zongoraművész, kit gyakrabban kellene hallanunk s ki teljes mértékben méltó arra, hogy *íthton* is megismerjék. A mű hangulatos és jól hangzó. Komponálási módjában Csajkovszky növendéke s a zongora alkalmazási módját Lisztől tanulta el. Minden bizonnyal jó mesterek, bár a teljes eredetiség — ha jó — többet ér. Az örökifjú Haydn egyik szimfóniájával záródott a hangverseny. — A filharmonikusok második előadása a Társaság fennállásának 75-ik évfordulóját ünneplő jubiláris hangversenye volt, amelyen kizárólag Liszt-műveket adtak elő. A „Festklänge“ után gróf Klebelsberg Kunó tartott ünnepi beszédet, amelyben az alapító Erkel Ferenc érdemeit kellően hangsúlyozva, a társaság mostani működéséig, megemlékezett a nagy elődök munkájáról. A Rákóczi-induló Liszt feldolgozásában ismeretlen volt előttünk s a nagy közönség akaratlanul a Berlioz-féle jól ismert hatalmas Rákóczi-indulóval hasonlította össze. Liszt művének helyes címe nem induló, hanem szimfó-

nikus költemény s ha így hívják, akkor azt is várja a közönség, amit kapnia kell: a Rákóczi-induló témáiból alkotott pompás zeneképet. A Fauszt-szimfóniának, Liszt eme remekének, kitünő előadása fejezte be az estét. E csodás mű a töprengő, reménykedő, kétségbeeső Fausztot bensőséges melegen átérzett zenei képben állítja elénk. A második tétel: Margaréta. Ebben Liszt a nőt úgy festi elénk, mint azt egy szerelemes férfilelek elképzeli. A harmadik szakasz Mefisztója a Goethei Mefisztó. Az elegáns, szellemes, gúnyos, rossz lény ábrázolása. (Persze, mi ma már színpadon, irodalomban annyi *nagy* gonosszal találkozunk, hogy a Goethe-i Mefisztó egy kedélyes csirkefogó ezekhez képest.) A befejező szöveget Székelyhidy Ferenc adta elő s a kórust a Budai Dalárda látta el dícséretesen, de még jobban érvényesült volna, ha nagyobb létszámmal jelenhetik meg.

Operaház. Schubert Ferenc szellemének áldozott az Opera, amikor e nagy muzsikus halálának századik évfordulóján az ő műveiből ünnepi előadást rendezett. Ezen az estén egy kis operát s egy pantomimet adtak elő, Ezeket megelőzően a joggal híres h-moll szimfoniát játszotta a zenekar. Mindhárom darabban Rékai Nándor vezette az előadást. A bájos zenéjű *Cselre csett* című opera javított s felfrissített szövege, a múlt század elejének derűs, igénytelen, kedélyes humorú darabjainak egyike, melyben pompás énekszámokat (szóló, kettős, karok) rövidebb, hosszabb dialogusok szakítanak meg. Hirschfeld szövegét Harsányi Zsolt fordította. A műbe életet, mozgást Szemere Árpád nagy leleményű rendezése hozott. Minden csupa élet, kedélyesség, jó hangzás és derű. — Van Schubertnek egy ismert, remekbe írt darabok sorából álló zongoraszerzeménye, a *Moments musicaux*. Igy! íráshibával. (Kár ennek a címnek az idők által nemes patinával bevont báját azzal lerontani, hogy „musicaux“-ra javítsuk, különösen ha eszünkbe vesszük, hogy mindmáig micsoda rettenetességeket olvashatunk nemcsak hazai, hanem a középeurópai kiállítású hangjegyek francia nyelvű címeiben is.) A *Moments Musicaux*-t Dohnányi nagy finomsággal — s nem mai, hanem régi hangszerállományú — zenekarra hangszerelte meg. Dohnányiné Galafres Elza művész lelke e zenéből cselekményt érzett ki s azt ballet-szövegekönvben megírta. A cselekmény ez: a művész meglátja a hercegkisasszonyt s szerelemre gyullad iránta, epedése nem eredménytelen, mert a kis Amor hozzáveteti a hercegkisasszonyt, de jaj, belibeg egy szép táncosnő, ki a művész fejét elforgatja, a hercegkisasszony bánkódva elvonul, a felocsudott művész hiába könyörög, késő már. A szép táncosnő is nevetve elmegy táncosa karján. A művésznak nem marad más, mint a múzsa, ki nagy művek alkotására ösztönzi. Innen a hivataltól adott cím: A Múzsa csókja. A színpadi betanítás nagy munkájában a meseszerző művésznő maga tevékeny részt vett s örömmel láttuk a ballet legjobb tradícióinak modern fellevenedését. A rendezés Márkus László munkája, míg a díszletek adta szép színpadi kép ifj. Oláh Gusztávot dicséri. — Schubertet nem kell s nem lehet felfedezni. Hogy az Opera ezt a Schubert-estet rendezte, jól tette; az előadott színpadi műveket pedig műsoron kellene tar-

tani, Schubert zenéjéről, egy szóval lehet csak nyilatkozni, azzal, hogy: szép.

Isoz Kálmán.

Kiállítások. Az elmúlt hónap kevésszámú, de nívósabb tárlata az eddigieknél határozottan értékeesebb művészi látnivalóval kedveskedett a kiállítások buzgó látogató seregének. Az *Ernszt-Múzeum* csoportkiállítást rendezett, melynek szereplői *Telcs Ede*, az ismert nevű szobrászművész és a magyar kiállításon még nem szerepelt, de néhány külföldi kiállítás elismerő kritikájával felövezett fiatal festőművész, *Hubay Andor* voltak. *Telcs Ede* e kiállításán nem hozott újabb vonásokat a felőle már kialakult kritikai véleményünkbe; kis plasztikai munkáiban excellált most is alkotó tevékenysége: főleg finom, formás, gondolatokat keltő érmeivel és plakettjeivel, valamint igen kedvesen, kecsesen formázott gyermek-portréival, míg nagyobb alkotásaiban stílusingadozásokat, a nehezebb feladat okozta művészi megtorpanásokat láttunk. *Hubay Andor* képeiben és grafikai tanulmányaiban szimpatikus, szorgalmas és artistikus érzésű művészember nyilatkozik meg. Témaköre igen változatos; fest tájképet, portrét, aktot, de úgy érezzük, hogy tehetsége elsősorban a tájkép felé vonzza őt, melynek problémáit némi hűvös impresszionizmussal átítatott naturalista modorban örökíti meg. Bizonyos, hogy tehetségének teljes kibontakozásával értékes művésszel fog művészeti életünk gazdagodni. Ugyan e tárlaton az *Ernszt-Múzeum*, megünnepelendő *Fadrusz János* művészenk halálának negyedszázados fordulóját, a tőle megszokott kegyelettel pár szoborművét is kiállította az elhunyt nagy mesternek. E szoborművek fájdalomosan emlékeztettek korán elhunyt művészünk idő előtt sírba szállt geniálitására, de szomorúan emlékeztettek főműveinek, melyeknek századokon át kellett volna hirdetniök a magyar alkotó génusz nagyságát, idő előtti, erőszakos megcsönkítésére és elpusztítására is.

A *Nemzeti Szalon*-ban rég aratott kiállítás oly tetszést és sikert mint a *Falu-Szövetség* kiállítása, melyen értékes sárközi és ízléstelen matyóhímezésekkel, valamint vidéki fazekasműhelyek finom formájú edényeivel együtt *Benedek Péter* földműves-festőművész közel száz képből álló gyűjteménye került bemutatásra. *Benedek Péter* művészete autodidakta ember művészetet, aki magától jött és jön rá mindazokra a mesterségbeli fogásokra, amiket különben már a Képzőművészeti Főiskola tanít meg hallgatóinak. Innen van az, hogy művészete sok mindennek hijjával van: hiányzik belőle a komponálás nagy ereje, hiányos a rajzoló készsége, hiányosaknak érezzük perspektíváit. Evvel szemben látjuk, kiérezzük képeiből, melyeket legnagyobbbrészt pasztellel vagy vízfestékkel készít, hogy imádságos rajongója az ecsetnek, a vászonnak, a képnek. Naiv életszemlélet és világfelfogás uralkodik képeiben, melyeknek letompított színharmonijája feltűnően szép és finom. Sehol nem látunk harsogóbb, kiáltóbb színfoltokat, rendkívüli érzékenységgel állítja egymás mellé a halk, finom, hamvas színeit, melyekben a régi, érintetlen népművészet visszaütö erejét érezzük. Témaköre a falu, ebből ritkán mozdul ki, s nem mindig szerencsésen, de a falut azt jól ismeri, az él a vásznain. Portréiban sok a fogyatékoság, de

sok az ösztönös artisztikum is. Egészben érdekes egyéniség ez a magyar humusz kitermelte földmives-festőművész, értékes megnyilvánulása a magyar nép dekoratív erejének, ki reméljük, feltűnést fog kelteni a Nyugat nagy városaiban is, hova kiviszik ezt a kollekcziót a magyar föld és népe művészi erejének bizonyítékaként.

A magyar festőművészet ugyszólván valamennyi számottevő tagját, tekintet nélkül az általuk követett konzervatív vagy progresszív irányzatra, szerencsésen egyesítette végre a *Munkácsy-Céh*, mely a művészek igazán válogatott képeiből rendezte első kiállítását a *Nemzeti Szalon*-ban. A Céh tulajdonképen művészek gazdasági egyesülése, mely kiváló tárlatok rendezésével a magyar műgyűjtőket akarja megszervezni, hogy ezek a Céh tárlatain nyugodtan, megsalátástól nem félve, tehessenek eleget műgyűjtői tevékenységüknek: a vásárlásnak. Hogy mennyire helyénvalónak bizonyult az új alakulás, mutatja a tárlat sikere, melyen, ismételjük, legjobb, legnevesebb festőművészeink vonultak föl új alkotásaikkal, valóban keresztmetszetét nyújtva a mai pikturának. A jó képek nagy nézőközönséget s mindenekelőtt nagy vevőközönséget vonzottak a szalon falai közé s a tárlat nemcsak nagy erkölcsi elismerést, hanem a mai viszonyok között rendkívülinek nevezhető anyagi sikert is aratott. Ha a *Céh* így fogja, hasonló jó tárlatok bemutatásával a közönséget képek és műtárgyak megszerzésére nevelni, akkor igen jelentős lépést tett a magyar festőművészet színvonalának emelésére és a művészek gazdasági szanálására, melynek, ha a fiatal művészek megalkuvás nélküli egyéni fejlődését tekintjük, éppen itt volt a tizenkettedik órája. Sajnos, helyünk nincs, hogy minden szereplő művészt megemlítsünk, így tehát csak újból hangsúlyozzuk, hogy az utóbbi évek egyik legsikerültebb kiállítását láttuk a Szalon falai között.

Tisztelői a tavasszal elhunyt Alpár Ignác építőművész munkáinak bemutatásával egy kiállításon illusztrálták e kiváló építőnk és tervezőnk sokoldalú és jelentős munkásságát, mely a hazai elismerés mellett a külföld tiszteletét is megszerezte az aggkorban elhunyt művész tehetségének.

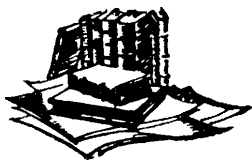
*

A Szépművészeti Múzeum *grafikai osztályában* új kiállítás nyílt meg a most 100 éve elhunyt *Francisco José de Goya y Lucientes*, a nagy spanyol festőművész és grafikus grafikai munkáiból. *Goyát* a legértékesebb festőegyéniségek közé sorolja a műtörténet. Roppant széles skálájú művészetében, reális életfelfogásában és impresszionista eszetkezelésében már régóta elődjét, sőt atyját látja és tiszteli a XIX. század impresszionista és naturalista iskolája. *Goya* mint grafikus is a legnagyobbak közé sorozható; a rézkarcnak elsőrendű mestere. Tartalmilag e karcok *Goya* művészetének összefoglalói. Bennük megtaláljuk érdeklődésének tárgyait, lázálomszerű fantáziájának megtestesítéseit, mély etikai felfogásának, éles, szatirikus erejének megvesztegető bizonyosságait. Technikailag pedig e művészet csúcsát jelentik, hová csak igen keveseknek adatott meg eljutni. Tökéletes kivitelüknél fogva e lapok szinte

festményeknek hatnak, oly mesteri a fehérnek és feketének, a két uralkodó tónus színfoltjainak összekeverése. A kiállítás rendkívül szerencsésen van rendezve, mert egyes unikumok kivételével, áttekinthető képet ad *Goya* egész grafikai munkásságáról. Megtaláljuk négy fő grafikai művét is, amelyekben *Goya* életfelfogása és művészi ereje csaknem maradék nélkül nyert kifejezést. A „*Los Caprichos*“ (Ötletek) lapjain korának ferdeségein és erkölcstelenségein maró gúnyba mártott ostonnal csap végig. A művész fantáziájának végletes ereje igazán e lapokon lép elénk megrendítő valósággal. A „*Los Desastres de la Guerra*“ (A háború borzalmai) című sorozatban az 1808-i francia invázió és az 1811—12-i éhínség idejéből vett borzalmas jeleneteket rajzol meg szinte túlzásba vitt, szertelenül naturalisztikus képzeletével. A „*Tauromaquia*“ (Bikaviadalok) c. sorozatában a spanyol nemzeti mulatság izgalmait örökíti meg: a bikaviadorok elegáns, életveszélyeket elkerülő gyors mozgásait, a bikák vad nekirohanásait s nézők vért szímatoló izgatottságát. Karcaiban itt jut legközelebb a művész az impresszionista felfogáshoz. A „*Los Disparates*“, illetve „*Los Proverbios*“ (Balgaságok, illetve Közmondások) sorozata megint társadalmi félszegségeknek, bűnöknek, tévelygéseknek maró szatírával telt ötletes ki-gúnyolása.

A egyszerű sorozat áttanulmányozása felejthetetlen élményt nyújt a művészetkedvelő és gondolkodó embernek, melyet csak növel a kiváló, hozzáértő rendezés és magyarázó kalauz, mindkettő a grafikai osztály avatott vezetőjének, Hoffmann Editnek sikerült munkája.

Oroszlán Zoltán.

A Protestáns Szemle munkatársai az 1928. évben.

Ady Lajos	Hoffmann Edith	Br. Podmaniczky Pál
Albrecht Ferenc	Horváth Henrik	Polner Ödön
Asztalos Miklós	id. Imre József	Pröhle Károly
Árokháty Béla	Imre Sándor	Pukánszky Béla
Bakó József	Isoz Kálmán	Ravasz László
Baros Gyula	Karácsony Sándor	Rácz Lajos
Bartók György	Kemény Lajos	ifj. Rácz Lajos
Bernát István	Kerecsényi Dezső	Reményik Sándor
Bodor Aladár	Kéky Lajos	Révész Imre
Boross Sándor	Kisbán Miklós	Réz Gyula
Bóka László	Kiss Géza	Schneller Károly
Bruckner Győző	Hegyaljai Kiss Géza	N. Sebestyén Irén
Buday Árpád	Kondói Kiss József	Sillanpää, F. E.
Buza László	R. Kiss István	Szabó István
Csekey István	Komáromi János	Szabó Mária
Csengödy Lajos	Kozocsa Sándor	Szabó Miklós
Csűrös István	Körmöczi László	Szádeczky Kardoss Lajos
Dékány András	Kutas Kálmán	Szász Zsombor
Dékány István	Lajtha László	Szeberényi Lajos Zs.
Dóczy Jenő	Lelkes László	Szegedi István
Dömötör Ilona	Lenicz Géza	Szelényi Ödön
Enyedy Andor	Lyka Károly	Szilády Zoltán
Eöttevényi Olivér	Madarassy László	Szlávik Mátyás
Erdélyi József	Marconnay Tibor	Szöllösy István
Erdős József	Marjay Károly	Szőnyi Sándor
Fehér Gábor	Marton János	Sztechlo Zoltán
Fekete Nagy Antal	Máthé Elek	Tunyogi Szűcs Kálmán
Fenesi Zoltán	Mátyás Ernő	Tankó Béla
Gaudy László	Mikler Károly	Tolnai Vilmos
Gárdonyi Albert	Mitrovics Gyula	Trócsányi Dezső
Gáyer Gyula	Muraközy Gyula	Török Pál
Gramantik Margit	Nagy József	Vajthó László
Padányi Gulyás Jenő	Nagy Miklós	Varga Zsigmond
Gulyás Pál	Németh László	Vargha Gyula
Gulyás Sándor	Nyireő István	Vargha Zoltán
Gyalóka Jenő	Oroszlán Zoltán	Ványi Ferenc
Hacker Ervin	Patay Pál	Zsedényi Béla
Hajdú István	Payr Sándor	Zseny József
Hamvas József	Pásztor József	Zsigmond Ferenc
Hartyáni Zoltán	Petri Mór	Zsinka Ferenc
	Péczezy József	

IRODALMI ESTÉLYEK

rendezésére vonatkozó kívánság Török Pál titkárnál
(V., Akadémia-u. 2.) jelentendő be.

CSAK EGY ÚJ TAGOT

gyűjtsön minden régi tagtársunk és Társaságunk minden anyagi gondtól mentesen teljesítheti nagyszerű föladatát!

TUDNIVALÓK

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁGRÓL

A MAGYAR PROTESTÁNS IRODALMI TÁRSASÁG
TISZTVISELŐINEK NÉVSORA.

Lelkészi elnök: RAVASZ LÁSZLÓ Főtitkár: TÖRÖK PÁL
Világi elnök: BETHLEN ISTVÁN gróf Szerkesztő: ZSINKA FERENC
Lelkészi alelnök: KAPI BÉLA Pénztáros: BENDL HENRIK
Világi alelnök: KAAS ALBERT báró Ügyész: FROMM LAJOS

A M. P. I. T. tagsági díja (ezért a Protestáns Szemle is jár): évenként 20 pengő, előfizetési díj egész évre 22 pengő.

A lap szellemi részére vonatkozó küldeményeket ZSINKA FERENC szerkesztő címére (Nemzeti Múzeum Könyvtára) kell küldeni. Lapzárta a hónap tizenötödikén.

Kiadóhivatal: BUDAPEST, IX., KÁLVIN-TÉR 8. SZÁM, ahová az expedícióra vonatkozó megkeresések intézendők.

A M. P. I. T. pénztárosa: BENDL HENRIK, az ev. egyház pénztárosa, Budapest, IV., Deák-tér 4. — Tagsági és előfizetési díjak (ha nem postatakarékpénztári csekklap útján történik azok beküldése), a küldemény pontos megjelölésével, az ő címére küldendők.

Főbizományos: STUDIUM könyvkereskedelmi és könyvkiadó R.-T. BUDAPEST, IV., MÚZEUM-KÖRÚT 21. — Telefon: Aut. 856—16.

Előfizetések és tagsági jelentkezések itt is eszközölhetők.

Régebbi kiadványaink másik főbizományosunknál, a Bethlen-könyvkereskedésnél kaphatók, IX., Kálvin-tér 8. — Telefon: Aut. 850—53.

Price: $\frac{1}{2}$ year $1\frac{1}{2}$ dollar, 8 shilling, $4\frac{1}{2}$ fl., 9 francs suisses.
